Dumitru Irimia

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE

MORFOLOGIE
SINTAXĂ

POLIROM

Dumitru Irimia

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE

Dumitru Irimia este profesor de Lingvistică, Stilistică şi Poetică eminesciană la Universitatea „Al.I. Cuza" din Iaşi – Facultatea de Litere; Doctor în Filologie (1976, *Limbajul poetic eminescian*).

Lucrări de specialitate publicate:

Structura gramaticală a limbii române. Verbul, Junimea, Iaşi, 1976
Structura gramaticală a limbii române. Sintaxa, Junimea, Iaşi, 1983
Structura stilistică a limbii române contemporane, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986
Structura gramaticală a limbii române. Numele şi pronumele. Adverbul, Junimea, Iaşi, 1987
Limbajul poetic eminescian, Junimea, Iaşi, 1979
Introducere în stilistică, Polirom, Iaşi, 1999
(coord. şi coautor) *Dicţionarul limbajului poetic eminescian. Concordanţele poeziilor antume*, vol. I-II, Colecţia Ipoteşti, Axa, Botoşani, 2002
(coord. şi coautor) *Dicţionarul limbajului poetic eminescian. Concordanţele poeziilor postume*, vol. I-IV, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2006
(coord. şi coautor) *Dicţionarul limbajului poetic eminescian. Semne şi sensuri poetice*, vol. I, *Arte*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2005; vol. II, *Elemente primordiale*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2007
(coord.) *Limba română azi*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2007

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4 ; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37 ;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

IRIMIA, DUMITRU
Gramatica limbii române/ Dumitru Irimia. – Ed. a 3-a, rev. – Iaşi, Polirom, 2008

ISBN: 978-973-46-1041-9

811.135.1'36

Printed in ROMANIA

Dumitru Irimia

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE

Ediția a III-a revăzută

POLIROM
2008

In memoriam Mioara Avram

CUPRINS

II. Sintaxa

CUVÎNTUL AUTORULUI

Dacă starea de criză prin care se caracterizează limba română actuală sub aspect lexical, sintactic şi stilistic ar mai putea trece neobservată, în schimb, starea de confuzie în care se află scrierea limbii române este prea evidentă şi, într-un anume sens, chiar instituţionalizată, spre a nu extinde şi adînci deruta.

Pe lîngă numeroasele probleme de ortografie autentice, care îşi aşteaptă de prea multă vreme rezolvarea, s-au adăugat în aceşti ultimi ani altele determinate, *aşa cum era de aşteptat*, de altfel, de Hotărîrea Academiei Române din 17 februarie 1993, privind schimbarea a două norme ortografice :

– prezentul indicativ al verbului *a fi* să se scrie şi *să se pronunţe sunt*, *suntem*, *sunteţi*, în loc de *sînt*, *sîntem*, *sînteţi* ;

– sunetul *î* să se redea în scris prin literele *â* şi *î*, în funcţie de poziţia lor în cuvînt : *adânc/înger* ; *a urî/urât*, *urând* ; *tânăr/a întineri/a reîntineri*.

Era de aşteptat ca Hotărîrea Academiei să creeze confuzie, întrucît :

1. Modificările au fost impuse cu mijloace şi prin modalităţi ce intră în contradicţie cu principiile fundamentale ale desfăşurării autentice a vieţii ştiinţifice şi culturale într-o societate deschisă şi matură.

2. Modificările nu au întemeiere ştiinţifică.

*

1. Exploatîndu-se o anumită sensibilitate autentică şi îndreptăţită a societăţii româneşti, în anii 1990-1993 au putut fi impuse, *fără îndreptăţire*, modificări în scrierea limbii române prin invocarea caracterului ideologic, comunist etc. al sistemului de norme ortografice adoptat în 1953, „menit să ascundă latinitatea limbii şi poporului românesc" ; fără înlăturarea acestor norme – avea să se proclame – „nu poate fi vorba de încheierea bazelor necesare renaşterii Academiei Române şi, prin ea, de revenire a culturii române la matca ei firească".

În toţi aceşti ultimi ani, anterior Hotărîrii din 17 februarie 1993 şi după aceea, s-a asistat la ignorarea totală şi arogantă a poziţiei facultăţilor şi institutelor filologice, a opiniei lingviştilor români şi străini (printre ei, Eugen Coşeriu, Alf Lombard, Mioara Avram, Ion Coteanu etc.), a opiniilor ziariştilor, scriitorilor, editorilor, profesorilor de Limba şi literatura română, exprimate în dezbateri ştiinţifice – *solicitate de însăşi Academia Română* – şi în documentele elaborate la încheierea lor. Au rămas fără răspuns *Moţiuni* ale Conferinţei Naţionale de Filologie „Limba română azi" – mai multe ediţii, inclusiv ediţia a X-a (3-7.XI.2006), Apelul Congresului al V-lea al Filologilor Români, Iaşi, Chişinău, 1994 ş.a.m.d.

Evident, atitudinea aceasta „se întemeia" pe „ideile" formulate în *Raportul* de susţinere : „Nimeni şi nici un grup de specialitate, fie el şi din domeniul lingvistic, nu poate s-o [= limbă] transforme de unul singur sau s-o menţină în tipare care nu i se potrivesc", „Limba nu este a lingviştilor", „Limba este opera poporului român şi a oamenilor săi de cultură, din biserică şi din literatură şi din ştiinţă", „Academia nu a delegat pînă în prezent lingviştilor drepturi depline şi suverane asupra limbii române literare".

În acelaşi *Raport* se invoca spre susţinere autoritatea lui Titu Maiorescu şi a lui Sextil Puşcariu ; se ignora, fără îndoială, concepţia acestora despre rolul specialiştilor în rezolvarea problemelor limbii. Pentru că, iată, în studiul „Direcţia nouă în poezia şi proza română" (1872), după ce observă cu ironie că „este obicei cunoscut al guvernelor noastre de a se ocupa de lucruri de

prisos, neîngrijind pe cele trebuincioase" (*Critice*, p. 124), Titu Maiorescu respingea pretenţiile unui Consiliu de pe lîngă Ministerul Instrucţiunii Publice (în frunte cu însuşi ministrul) de a impune un sistem de norme ortografice *fără consultarea lingviştilor şi împotriva punctului de vedere al acestora*: „Cine sînt aceşti domni? D. Christache Tell e general, d. Orescu arhitect, d. Aaron istoric, d. Zalomit profesor de filozofie (pentru a nu zice filozof), d. Marin fizic şi d. Petrescu matematic. Nici unul din domniile lor nu este limbist. Dar atunci de unde îşi aroagă dreptul de a impune opiniile d-lor nemistuite asupra scrierii şi limbei ca regule obligatorii şcoalelor române? Cum! generalul Tell, arhitectul Orescu, fizicul Marin şi ceilalţi vor să ordoane filologilor Laurian, Massim, Circa, Burlă, Lambrior etc., profesori specialişti în această materie, ca să-şi părăsească scrierea lor de păn-acum şi să primească pe aceea a consiliului permanent? Nemţii au un proverb de batjocură: cui i-a dat Dumnezeu un post, i-a dat şi mintea trebuincioasă pentru el. Nu cumva d-nii de la Consiliu au luat acest proverb în serios?" (*ibidem*, p. 125).

Nici Sextil Puşcariu nu gîndea altfel: „Dacă Academia ar primi deciziile filologice, ar da prestigiul necesar unui sistem ortografic care este rezultatul unor discuţii îndelungate între cei mai competenţi cercetători ai limbei noastre şi, în acelaşi timp, rezultatul unor înţelepte concesiuni reciproce" (din *Proiectul de reformă a ortografiei române*, votat la 6 februarie 1932 de Academia Română şi în care de la redarea sunetului *î* cu litera *î* făcea excepţie numai familia cuvîntului *român*. Regula scrierii cu două litere a sunetului *î* se va fixa într-o şedinţă ulterioară a Academiei Române, în mai 1932, după ce filologii au fost rugaţi „să facă concesii sentimentului naţional").

2. Pe de o parte, se încalcă principiul continuităţii procesului de constituire a sistemului ortografiei limbii române (de la principiul *etimologic* la principiul *fonetic*).

„Reformele promovate de Academie în 1881, 1904, 1932 şi 1953", subliniază lingvistul Ion Gheţie, unul dintre cei mai de seamă specialişti în istoria limbii române literare, „reprezintă principalele etape ale unei îndrumări rectilinii care a marcat trecerea gradată a ortografiei româneşti de la o poziţie puternic marcată sentimental la abordarea ştiinţifică şi totodată pragmatică a problemei. Recenta decizie a Academiei devine astfel singulară, în măsura în care curmă, pentru prima dată din 1881 încoace, dezvoltarea firească a ortografiei limbii române şi o readuce, fie şi parţial, într-un punct depăşit de evoluţia istorică. Se poate spune, de aceea, că Academia a dărîmat cu propria mînă o parte din edificiul ridicat în curs de o sută şi mai bine de ani".

Pe de altă parte, se încalcă principiul fonematic aşezat definitiv la baza acestui sistem: *un fonem – o literă*: „Culmea adaptării între scris şi limbă stă în aceea că pentru fiecare element simbolizat să ai cîte un simbol" (A. Philippide).

Ortografia din 1953 a generalizat scrierea sunetului *î* cu un singur semn grafic – litera *î* –, indiferent de origine şi de poziţia în structura cuvîntului. În scrisul românesc nu era o noutate. Lingvişti mai severi cu criteriile extraştiinţifice folosiseră în toată perioada interbelică sau în toată prima jumătate a secolului XX numai litera *î*: A. Philippide, G. Ivănescu etc. Alţi lingvişti exceptau numai familia termenului *român*. În 1916, G. Pascu publica la Bucureşti, Viena şi Leipzig *Sufixele româneşti*, studiu fundamental în acest domeniu, premiat de Academia Română în 1915; litera *î* era folosită aici deopotrivă în rădăcina şi în sufixele din structura cuvintelor, indiferent de origine.

Acelaşi unic semn grafic înregistra *Dictionnaire Etymologique Macédo-Roumain*, tipărit în 1925 (volumul I: elementele latine şi romanice). În 1938, acelaşi savant, situat de puterea totalitară printre legionari, edita la Imprimeria Naţională din Bucureşti *Amintiri* de Ion Creangă, recurgînd tot numai la litera *î*.

Tot printre intelectualii anticomunişti şi chiar legionari fusese situat A. Scriban. În cunoscutul său *Dicţionar al limbii româneşti*, una dintre cele mai bune opere lexicografice, excepta

de la redarea prin *î* a sunetului *î* doar cuvîntul *român* şi familia lui. În 1943, E. Lovinescu tipăreşte la Casa Şcoalelor monografia *Titu Maiorescu şi contemporanii săi*, folosind litera *â* în aceleaşi condiţii.

Din altă perspectivă, Societatea Profesorilor de Limba Română din Bucureşti publică, în 1940, în *Buletinul* Societăţii un „Proiect de Ortoepie şi Ortografie românească", în care se susţine ideea generalizării literei *î*.

Revista *Viaţa Românească* a folosit în exclusivitate litera *î*.

Pe scurt, norma din 1953 ducea pînă la capăt un proces de simplificare a ortografiei care străbătuse mai multe etape (după introducerea oficială, în 1860, a alfabetului latin) şi *legifera* această simplificare.

Numai că sistemul de norme ortografice propus în 1953 a fost încadrat, „ca să treacă", într-o ramă ideologizantă în care cuvinte cu sensuri agresive, violente (se vorbea nu despre generalizarea literei *î*, ci despre *suprimarea* semnului *î*) se împleteau cu enunţuri encomiastice, demagogice, în care centrală era invocarea „genialului Stalin". Rama, foarte încărcată demagogic şi ideologic, a făcut ca adevărul, fie şi relativ, să fie acoperit; dar adevărul, chiar sufocat, rămîne adevăr: limba trebuie să aibă „norme bine fixate, unice pentru toţi cei ce o vorbesc" şi o scriu. „Ortografia trebuie să fie simplă la români", spune A. Scriban în „Introducerea" la *Dicţionarul* său. La fel se exprimase în 1929 C. Rădulescu-Motru. La fel susţin toţi marii lingvişti români şi străini (printre ei, A. Philippide, A. Meillet, E. Coşeriu, R. Lepsius, Alf Lombard).

În această ramă şi-a căutat îndreptăţirea după 1989 un alt discurs demagogic pentru propunerea modificărilor normelor de scriere a limbii române stabilite prin ortografia din 1953-1963, pentru susţinerea şi apărarea acestor modificări, cu respingerea „fără drept de apel" a argumentării ştiinţifice, de multe ori cu aroganţă şi cu motivări ridicole. „Scriu cu â din a", se „ argumentează" într-un articol publicat în timpul din urmă, „pentru că aşa scriau, înainte de instaurarea comunismului, aproape toţi clasicii noştri de la care am învăţat limba română. Am îndrăgit încă din adolescenţă nu numai textele lor, ci şi imaginea textelor lor". Cum puteau să-şi scrie opera (şi cum putea să le fie tipărită opera în timpul vieţii lor) cu litera *â* scriitorii Eminescu, Creangă, Caragiale, Maiorescu ş.a., plecaţi în lumea drepţilor cu multe decenii înaintea aprobării ortografiei din 1932? „Dacă Eminescu scria: Veronică dragă, îţi sărut mâinile, cum să scriu eu mîinile?" Dar dacă Eminescu a scris „Te *string in* braţe, lectoare a lui Zola..." (*cf.* ms. scrisorii 82, reprodus în vol. *Dulcea mea Doamnă/ Eminul meu iubit*, Polirom, Iaşi, 2000), cum să scriu eu „*strâng* în braţe" (chiar dacă editorii aşa au procedat...)?! Dar scrisul lui Eminescu din manuscrisele creaţiei sale şi din variantele tipărite în *Convorbiri literare*, în ediţia Titu Maiorescu sau în ediţii ulterioare – „Părea un *tĕnĕr* Voevod/ Cu *pĕr* de aur moale", „Cum *isvorind, ĕl in*conjor", „Ea un *ănger* ce se roagă" – despre ce mod de scriere a sunetului *î* vorbeşte?

Rama din 1953 începuse, de fapt, a se construi încă din 1948 sau chiar mai înainte şi va tinde încet, dar sigur şi agresiv să pretindă a deveni însuşi tabloul în orice domeniu al vieţii spirituale româneşti. Începea atunci *procesul de transformare a limbii române în limbă de lemn*. Aceasta, *nu ortografia* a fost „lovitura puterii totalitare dată limbii şi culturii române în 1953", despre care se vorbeşte în *Raportul* din 17.02.1993. Se dovedea acum, mai mult ca oricînd, că cel mai important mijloc de impunere a minciunii şi de ticăloşire prin minciună a omului poate fi limba. Din spaţiu de constituire şi exprimare a identităţii reale a omului, de fiinţă umană şi totodată fiinţă naţională, limba, transformată în instrument politic, prin ideologizare şi demagogie, devine spaţiu de trădare a propriei esenţe şi a esenţei fiinţei umane; începea prin aceasta şi cea mai gravă criză a societăţii româneşti: criza morală. Altă variantă a limbii de lemn reflectă astăzi o altă variantă a crizei morale a societăţii noastre.

*

Istoria ortografiei româneşti a stat în strînsă legătură în primul rînd cu istoria şi caracterul limbii, dar în acelaşi timp cu natura şi funcţia scrisului.

Caracterul romanic al limbii române a impus în mod absolut reprezentarea ei în scris prin alfabetul de tip latin, dar nu şi modul de semnalare a originii latine la nivelul unităţilor de limbă – morfematice sau lexicale – considerate individual şi nici la nivelul unităţilor fonematice.

În acest sens, principiul *intelectual* însemna în gîndirea lui Maiorescu luarea în considerare a fonetismului sub aspect fonologic, concomitent cu principiul *logic*, care este, în esenţa lui, de tip funcţional : „Criteriul alfabetului este dar acesta : litere numai pentru atîtea sonuri cîte sunt neapărat trebuincioase spre deosebirea înţelesului cuvintelor, adică a radicalelor şi a formelor flecţionare ! ” (*Despre scrierea limbii române*, p. 257).

Nu altfel va fi gîndit Eminescu problema ortografiei, de vreme ce, într-o notiţă-manuscris, lăsa această însemnare : „Legile *fonologice* [s.n.] ale limbii române şi ortografia care rezultă din ele” (Ms. 2266).

În legătură cu ceea ce s-ar putea numi principiul minimului efort pentru un maximum de eficienţă funcţională în ortografie, Titu Maiorescu îşi expune foarte clar concepţia despre principiul *intelectual*: „Prin urmare, timpul ce mi-l ocupă simpla vedere a scrisoarei şi amintirea deosebitelor regule gramaticale pentru cetirea ei este un timp pierdut. Litera nu are altă treabă decît să mă conducă pe cît se poate de iute afară de sine spre auz şi înţeles şi este vederat că în proporţia în care mă va ocupa litera ca semn văzut, în aceeaşi proporţie îmi voi fi întîrziat mai mult scopul scrierii, adecă înţelegerea, şi ideea comunicată prin scris se va afla mai împiedicată şi mai înlănţuită în elementul străin firii sale, în care a strămutat-o trebuinţa de sensibilitate a oamenilor” (*op. cit.*, p. 265).

În acelaşi sens se va exprima, în şedinţa Academiei Române din 31 mai 1929, filozoful C. Rădulescu-Motru, fost preşedinte al Academiei Române : „În psihologie e fapt stabilit că limba nu e o haină, ci un instrument care trebuie să funcţioneze automat. Sub acest raport, limba care foloseşte pentru acelaşi sunet două notaţii se complică pe sine inutil. Pronunţarea sunetului *î* e singură (nu e ca în cazul diftongilor *ie*, *ea*) ; *a-l scrie cînd* î, *cînd* â *e deci inutil* [s.n.]. Românii fiind un popor tînăr, cari au nevoie de a progresa repede, trebuie să se folosească în scriere de un instrument simplu şi uşor”.

Cu o argumentare similară îşi motivează A. Scriban, în prefaţa la cunoscutul său *Dicţionar al limbii româneşti* (1939), întrebuinţarea unui singur semn : litera ***î***, pentru sunetul ***î*** : „Litera ***â*** (pe care Academia o susţine numai fiindcă ***Român*** vine din ***Roman***) e tot una cu ***î*** şi încurcă învăţarea limbii româneşti. Principiul ştiinţific e un sunet, o literă” (p. 51).

Deci, care din cele două semne grafice (*î*/*â*) are mai multă îndreptăţire din punct de vedere ştiinţific, adică al raportului dintre sistemul de norme ortografice şi sistemul limbii reale, pentru reprezentarea sunetului (tip) *î* ?

1. Din perspectiva principiului *fonetic/fonologic*, în strînsă legătură cu exigenţele simplităţii ortografiei şi reducerii distanţei dintre realitatea fonetică şi realitatea grafică (la nivelul raportului sistem fonetic-sistem alfabetic), litera *î* este mai în măsură să evoce o anume apropiere între sunetul-tip *i* („înrudirea sunetului «*i* posterior» (*ɨ*) cu sunetul «i anterior» (*i*)...” (Alf Lombard, „Despre folosirea literelor *â* şi *î*” în revista *Limba română*, 1992, nr. 10, p. 539 ; „Litera *i* reprezintă un sunet care e la mijloc între *i* şi *u* cu care se confundă, că se zice indiferent *stric* şi (în nordul Moldovei) *strîc*, *sîmbure* şi *sumbure* şi altele multe...” (A. Scriban, *Dicţionar*, p. 51 ; „*î* [...] este o vocală mediană între *u* şi *i*... ” (Ed. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, Paris, 1967, p. 549). Însăşi transcripţia fonetică recurge la o variantă grafică a literei *i* (Alf Lombard, loc. cit., p. 539 ; Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor daco-române*, 1967, pp. 124-126).

2. Din perspectiva principiului *caracterului sistemic al limbii şi al reprezentării acesteia în scris*, litera *î* asigură corespondenţa perfectă între unitatea sonoră şi unitatea grafică în spaţiul gramatical : la verbele de conjugarea a V-a, în *-î* : *coborî – coborînd – coborîm – coborît – coborîsem – coborîi* (imperfectul provoacă discontinuitate şi sonoră, şi grafică la toate verbele : *coboram*) şi în spaţiul lexical : *a coborî – coborîş*, *a urî – urît* (adj.), *urîtul* (subst.) – *urîţenie – urîcios* etc.

Acolo unde, datorită contextului, intervine alternanţa fonetică *î/i*, scrierea cu *î* păstrează mai bine conştiinţa raportului cu morfemul de bază: *tînăr – tineri – tinereţe – a întineri*; (*a*) *vinde – vînzare – vînzător*; *cuvînt – cuvinte*; *sfînt – sfinţi – sfinţenie – a sfinţi – a consfinţi* şi, prin aceasta, conştiinţa unităţii semantice.

În structura dicţionarelor (monolingve, bilingve etc.), aceeaşi literă *î* păstrează termenii din aceeaşi familie de cuvinte în imediata apropiere: *a vinde – vînzare – vînzător*; litera *â* ar situa la distanţe uneori foarte mari termenii înrudiţi: *vânzător – a vinde*, *coborâş – a coborî*, *urât – a urî*, *sfânt – a sfinţi* etc.

La nivelul limbii naţionale, litera *î* întăreşte conştiinţa unităţii limbii române, atunci cînd se realizează în scris variantele ei cultă şi populară: *simt – sîmt*, *singur – sîngur*, *ţine – ţîne*, *stinge – stînge* („Putut-au oare atîta dor/ În noapte *să se stingă*,/ Cînd valurile de izvor/ N-au încetat să plîngă?").

3. Din perspectiva principiului *etimologic*, litera *â* conduce la o dublă încălcare a acestuia:

– în interiorul cuvîntului, evocă un *a* latin originar (*a* + *n* > *ân*), în *pâine*, *câine* etc., dar obscurizează etimologia lui *râu* (< *rivus*, *rius*), *a râde* (< *ridere*) etc.;

– la început de cuvînt, cînd cedează locul „nedreptului" *î*, se obscurizează şi evoluţia *a* + *n* > *în* (*ân*): *angelus* > *înger*.

Ca să nu mai invocăm termeni de alte origini.

Cu aceeaşi modalitate de „argumentare" cu care se invoca scrisul clasicilor şi scrisorile lui Eminescu, pentru a se susţine scrierea cu litera *â*, se respinge şi acest argument al provenienţei sunetului *î* din mai multe sunete latineşti. „Asta este, însă, o judecată rece (şi falsă ca orice judecată rece), fără legătură cu realitatea comunicării lingvistice. Noi trebuie să luăm în considerare cuvintele care contează cu adevărat, care emoţionează şi care au o irizaţie mitică..." Greu de ştiu de ce termenul *cânt*, cu care se exemplifică, pentru că *â* din structura lui este derivat dintr-un *a* latin, contează mai mult decît însuşi termenul *cuvînt* (în care sunetul *î* provine din sunetul *e*): „Unde vei găsi *cuvêntul*/ Ce exprimă adevĕrul?". Şi chiar să fie acest termen lipsit de „irizaţie mitică" (ca să rămînem la acest „argument" prin care se respinge ca falsă judecata rece!...), termen încărcat (şi încărcînd limba însăşi) de trăsătura *sacralitate*, spre deosebire de corespondentul lui din celelalte limbi romanice, trăsătură pe care au sesizat-o foarte bine traducătorii textelor religioase, nefolosind sinonimul *vorbă*: „La-nceput era **Cuvîntul** şi **Cuvîntul** era la Dumnezeu şi Dumnezeu era **Cuvîntul**". Dar termeni precum *pămînt*, *mormînt*, *jurămînt*, *a plînge*, *a rîde*, *rîu* („Vecinic este numai *râul*: *râul* este Demiurg", „De *plînge* Demiurgos doar el aude *plînsu*-şi") etc.?

Spre deosebire de recurgerea la litera *â*, întrebuinţarea generalizată a literei *î*:

a) reprezintă sunetul *î*, indiferent de origine: *cînta* (< *cantare*), *a rîde* (< *ridere*), *vînt* (< *ventus*), *fîntînă* (< *fontana*), *adînc* (< *aduncus*);

b) reflectă, într-o serie de structuri, continuitatea latină-română în sensul *i* + *n/m* > *î* (*n/m*). În acest caz, o face în mod absolut indiferent de poziţia în structura cuvîntului şi de natura acestuia (primar sau derivat): *în* (< *in*), *rîpă* (< *ripa*), *începe*, *reîncepe*;

c) corespunde şi unui sunet *î* de origine strict românească (un „zero" latin, spune Alf Lombard): *î* protetic în structura unor forme pronominale (*îmi* < *î* + *mi* [*h*]*i*); *î* vocală de susţinere silabică a unor structuri consonantice de natură onomatopeică (*zvîrr!* *fîşş!*): de aici verbe precum *a fîşîi*, *a zvîrli*, *a vîjîi* etc.); *-î* sufix al infinitivului unor verbe post-substantivale: *izvor – a izvorî* etc.).

4. Din perspectiva principiului „străinătăţii" (occidental-romanice); s-a susţinut că italienii, francezii şi spaniolii ar fi nedumeriţi că, datorită întrebuinţării literei *î*, nu l-ar regăsi în cuvintele *pîine*, *cîine* pe *a* originar, cunoscut din propriile limbi: *pane*, *paine*; *cane*, *chien* (formă tot fără *a*-ul originar!). E greu, însă de înţeles de ce ar rămîne aceiaşi italieni etc. insensibili în faţa unor forme cu *â* care nu le mai permit să-l recunoască pe *i*, de exemplu, din limbile lor şi din latină (*a râde – rire*, *ridere*) şi pe care îl regăsesc atunci cînd se recurge la

litera *î* (*a rîde*)? Şi de ce nu s-ar supăra aceiaşi italieni, spanioli, francezi etc. cînd litera *î* maschează la început de cuvînt un *a* originar: *înger* (*angelus* - *angelo*, *ange*). Specialişti de renume însă nu sînt deranjaţi de forme precum *pîine*, *cîine*; cunoscutul romanist Ed. Bourciez, de exemplu, după ce fixează identitatea vocalei *î* şi semnalează modul în care aceasta se scrie („Le vocalisme roumaine se distingue actuellement de celui des autres langues romanes littéraires par la présence d'un *î* [souvent écrit *â*] qu'on appelle *î* guttural..." - *op. cit.*, p. 549), recurge cu consecvenţă la litera *î* (*lînă*, *blînd*, *cîmp*, *pîne*, *cîne*, *cînt* etc.).

5. Hotărîrea Academiei Române nu poate invoca reluarea unei tradiţii privind redarea sunetului *î* prin litera *â* din cel puţin două motive:

a) două decenii, din 1932 pînă în 1953, reprezintă o durată prea scurtă pentru instituirea unei tradiţii;

b) nici înainte, nici după 1932, scrierea cu litera *î* nu a fost abandonată. Personalităţi cu rol fundamental în dezvoltarea culturii româneşti, chiar dintre cele numite în *Raport* (Titu Maiorescu, S. Puşcariu, Al. Rosetti), sau nu au renunţat niciodată la folosirea unui singur semn, litera *î* (A. Philippide, Gh. Ivănescu etc.), sau au oscilat între literele *î* şi *â* de la o etapă la alta sau chiar în aceeaşi etapă (între expunerea teoretică şi întrebuinţarea concretă în scris), cu diferite motivări. Un exemplu: în *Proiectul de ortografie* din 1904, prezentat de Titu Maiorescu, litera *â* trebuia să păstreze natura velară a consoanelor *c* şi *g*; de aceea, *în aceste contexte fonetice* nu se va folosi litera *î*: „Sonul *î* se scrie cu *î*, însă acolo unde este imediat precedat de consoanele *c* şi *g* se scrie cu *â*" (*Critice*, p. 329).

Singura dimensiune şi totodată marcă autentică a instituirii unei tradiţii în ortografia românească *este alfabetul de tip latin*, care înlătura definitiv, în 1860, tradiţia scrierii limbii române cu alfabetul chirilic, impropriu naturii sale de limbă romanică.

Latinitatea este esenţa limbii române *reale*, *limba orală*.

Transpunerea în scris îi susţine şi-i evidenţiază latinitatea prin alfabetul de tip latin în ansamblu. Nici una dintre litere însă nu poartă în sine mai mult decît altele capacitatea de a asigura acest caracter: şi *a*, şi *i* sînt litere latine; şi *â*, şi *î* sînt litere româneşti pe temeiul alfabetului latin.

Aşa cum era firesc, Academia Română s-a adresat în anii 1991-1992 deopotrivă lingviştilor români şi unor renumiţi lingvişti străini (romanişti, românişti etc.) în legătură cu *Proiectul de reformă ortografică*. Dar, cum răspunsurile nu au fost cele dorite, au fost tratate cu aceeaşi aroganţă opiniile şi ale unora, şi ale celorlalţi. „Academia Română", scrie savantul suedez Alf Lombard în articolul „Despre folosirea literelor *â* şi *î*", „a dorit să cunoască şi părerea unui observator din străinătate. Mi-a făcut onoarea să mă roage să mă pronunţ asupra chestiunii respective" (p. 531).

După o cercetare extrem de serioasă, concisă, obiectivă, neutră, romanistul Alf Lombard conchidea înţelept: „Pare că nu ne putem apropia de scop mult mai mult decît au putut reformatorii din 1953 şi 1965. Primii au generalizat folosirea literei *î*; cei din 1965 au introdus cu tact o rezervă de caracter tradiţionalist. Eu personal votez, în concluzie, pentru statu-quo" (art. cit., p. 540).

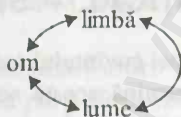
Cu argumentele de mai sus şi întemeindu-ne pe autoritatea marilor lingvişti români şi străini, tipărim această *Gramatică a limbii române* respectînd normele unei *ortografii raţionale*.

INTRODUCERE ÎN GRAMATICĂ

Limba este un sistem de sisteme care generează în actul lingvistic structuri specifice, dar interdependente.

Numite în mod curent, în lingvistică, *nivele* de organizare ierarhică şi integratoare a sistemului general al limbii, *fonetica*, *morfologia*, *lexicul* şi *sintaxa* au caracter sistemic şi se desfăşoară în structuri tocmai în temeiul acestui caracter de sistem al fiecărui nivel în parte şi al limbii în ansamblu.

Fiecare dintre aceste sisteme există şi funcţionează, în interiorul raportului *om-limbă-lume*,

- în baza unor unităţi fundamentale specifice şi a relaţiilor dintre ele, la propriul nivel ;
- prin realizarea lor ca unităţi concrete, concomitent cu intrarea în diferite categorii de relaţii (dependenţă, interdependenţă etc.) şi în unităţi concrete superioare, proprii celorlalte sisteme.

Se generează astfel structurarea verbală a textului şi se asigură constituirea, transmiterea şi receptarea de mesaje în actul lingvistic concret.

CUVÎNTUL ŞI ENUNŢUL, UNITĂŢI LINGVISTICE FUNDAMENTALE

Înscrişi în procesul de comunicare lingvistică, locutorul şi interlocutorul său raportează în permanenţă *limba* la *lume* şi *lumea* la *limbă*, concomitent cu propria implicare, în mod conştient sau subconştient, în desfăşurarea acestui raport care guvernează structura şi funcţionarea textului lingvistic, în relativă autonomie şi/sau în interdependenţă (sau complementaritate) cu alte sisteme de semne (nelingvistice) impuse de situaţia comunicativă.

Prin aceasta, în desfăşurarea funcţiei fundamentale, de cunoaştere şi comunicare a cunoaşterii, pe de o parte, limba îşi relevă cele două ipostaze : de **sistem** şi de **structură**, iar, pe de alta, textul (prin care **sistemul** se actualizează ca **structură**) dezvoltă două planuri complementare :

- al *enunţului* (reflectînd raportul *om-limbă-lume*) ;
- al *enunţării* (reflectînd raportul *locutor-mesaj*).

Conştiinţei vorbitorului inocent, nepreocupat de modul de existenţă şi de funcţionare a limbii, i se impun atenţiei două unităţi lingvistice :

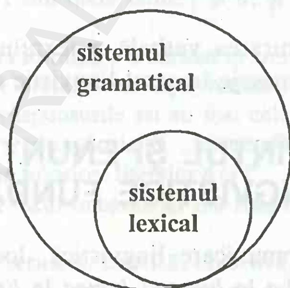
• **cuvîntul**, situat în spaţiul memoriei, anterior actului lingvistic ;
• **enunţul sintactic**, situat în spaţiul creativităţii, pe care el îl construieşte (sau îl reconstruieşte la receptare) în procesul de comunicare lingvistică – mijloc şi rezultat al acestei activităţi.

În structura **enunţului, cuvîntul** rămîne identic cu sine însuşi sub aspectul înţelesului lexical de bază, dar îşi modifică forma, ceea ce implică şi reflectă producerea de modificări în planul său semantic global.

Cele două unităţi *fundamentale* – prima fiind **cuvîntul**, pentru *numirea* lumii (a componentelor lumii) sau mai exact a cunoaşterii (viziunii) noastre despre lume, iar cealaltă fiind **enunţul**, pentru *comunicarea cunoaşterii* (şi a atitudinii noastre faţă de „obiectul" cunoaşterii) – interferează în funcţionarea limbii într-un proces specific, definitoriu pentru identitatea fiecărei limbi, într-un proces de interdependenţă între structura internă a cuvîntului şi structura internă a enunţului, cu intervenţia în diferite grade şi moduri a dimensiunilor fonetică şi prozodică (*accent*, *intonaţie* etc.).

SISTEM GRAMATICAL – SISTEM LEXICAL

Raportul dintre schimbarea formei cuvîntului (concomitent cu modificări în planul său semantic) şi factorii care determină aceste schimbări, gradul maxim de interdependenţă *morfologie-sintaxă* şi caracterul de generalitate al dimensiunii fonematice a limbii – condiţie *materială* (sonoră/grafică) a existenţei şi funcţionării sale – permit/impun înţelegerea bipolară a sistemului limbii, care îşi defineşte esenţa prin raportul de interdependenţă şi complementaritate dintre **sistemul lexical** şi **sistemul gramatical.**

Dinamica *sistem-structură* şi relaţiile dintre sistemele specifice şi funcţionarea limbii-sistem implică şi reflectă o desfăşurare complementară.

Complementaritatea **sistem lexical – sistem gramatical** implică, în sistemul şi în structura limbii, două ipostaze funcţional-semantice :
• unităţile limbii (şi structurile în care ele intră şi pe care le determină) au şi o dimensiune lexicală, şi una gramaticală ;
• unităţile limbii pot avea (dezvolta) numai o dimensiune gramaticală.

Sistemul gramatical se constituie :

1. dintr-o reţea de coordonate şi de relaţii între coordonate, desfăşurată în plan semantic şi în planul expresiei, prin (pentru) înscrierea *sistemului lexical* în relaţia de interdependenţă *morfologie-sintaxă* :

a) coordonate categoriale *de gradul I*, prin care unitățile lingvistice – componente ale sistemului lexical – primesc o anumită identitate lexico-gramaticală, *de gradul I*, de tipul *substantivitate*, *verbalitate*, *adverbialitate* etc. (*student*, *studiere*, *a studia*, *studențește* etc.), sau de *gradul II*: substantiv *masculin/feminin*, verb *personal/impersonal* etc.;

b) coordonate categoriale de *gradul II*, prin care se dezvoltă sensuri gramaticale categoriale, cu originea numai în opoziții interne, la nivel morfologic (numărul *singular/plural*) sau cu originea în opoziții interne determinate de intrarea unităților lexicale în relații sintactice sau de poziția lor în plan deictic (diateza *activă/pasivă* etc. ; *persoana I/a II-a* etc.);

c) coordonate funcțional-sintactice, prin care unitățile lingvistice primesc o identitate sintactică, prin poziția și rolul pe care îl au în desfășurarea relațiilor sintactice (*subiect/complement/atribut* etc.) sau a unor categorii sintactice, cum este *modalitatea*;

2. o rețea de semne gramaticale, care asigură raportul dintre planul semantic și planul expresiei, fie în interiorul nivelelor morfematic și sintactic, într-o relativă (sau absolută) autonomie, fie în desfășurarea interdependenței dintre cele două nivele: *morfeme*, *elemente de relație* etc.

Clasele gramaticale ale lexicului (clase *lexico-gramaticale*), categorii gramaticale de gradul I, numite în mod curent *părți de vorbire*, constituindu-și și relevîndu-și propria identitate în dinamica *sistem-structură*, proprie funcționării limbii, se diferențiază între ele din cele patru perspective:

- **semantică**, descrisă de poziția unităților lingvistice în sistemul lexical;
- **morfologică** și **sintactică**, descrise de poziția unităților lingvistice în sistemul gramatical;
- **deictică**, descrisă concomitent de poziția unităților lingvistice în sistemul gramatical și de înscrierea textului pe care unitățile îl structurează în desfășurarea actului lingvistic concret.

Aceste perspective, în care se înscrie limba ca sistem și prin care limba funcționează în actul de comunicare și cunoaștere lingvistică, interferează în moduri și grade diferite într-un proces de actualizare a identității *categoriilor gramaticale de gradul I* (părțile de vorbire) în sistemul lexical prin dezvoltarea categoriilor *gramaticale de gradul II*, în sistemul gramatical și în actualizarea lui în structura morfo-sintactică a textului.

În interpretarea prin limbă a lumii extralingvistice, perspectiva *semantică* își impune rolul predominant în generarea opozițiilor categoriale (lexico-gramaticale) de *gen* și *număr* la substantiv și pronume (*lună*, *soare*, *corabie*, *dimineață* etc.; *fată/băiat*, *căprioară/cerb*; *codru/codri*, *corabie/corăbii* etc.; *el/ea*; *eu/noi* etc.).

Perspectiva sintactică, desfășurată numai în planul expresiei, extinde opozițiile la *adjectiv* și *verb*.

Perspectiva *deictică* – în complementaritate cu perspectivele *sintactică* și *semantică* –, marcată în mod esențial de înscrierea ființei umane în lume și de caracterul egocentric al actului lingvistic, orientează opozițiile categoriale de *diateză*, *timp*, *aspect* și *mod* la verb, *determinare* la substantiv etc.

Perspectiva *sintactică* – în complementaritate cu perspectiva *deictică* – intră într-un raport special, de o complexitate deosebită cu perspectiva *semantică* în desfășurarea funcției fundamentale a actului de comunicare: *predicația*.

În cîmpul de desfăşurare a *predicaţiei*, raportul special *semantică-sintaxă* guvernează dezvoltarea opoziţiilor categoriale de *caz* şi, concomitent, generarea *categoriilor de gradul III*: *funcţiile sintactice*.

Prin cele trei nivele categoriale – al claselor lexico-gramaticale (*verb*, *substantiv* etc.), al categoriilor gramaticale: (*diateză*, *timp*, *gen*, *caz* etc.) şi al funcţiilor sintactice (*predicat*, *subiect* etc.) –, *sistemul gramatical* al limbii dezvoltă raportul de interdependenţă *morfologie-sintaxă*, cu care intră în dinamica *sistem gramatical – sistem lexical*.

În interiorul acestei dinamici, **cuvîntul** îşi revelează cele două ipostaze fundamentale:

- unitate (relativ) constantă în nucleul său semantic, prin care o limbă numeşte în mod specific Lumea;
- unitate variabilă, în deschiderea spre interrelaţionarea celor trei nivele categoriale, prin care limba se actualizează prin *enunţ* în procesul de comunicare lingvistică.

Pe această a doua ipostază se întemeiază abandonarea distincţiei explicite *morfologie-sintaxă* în interpretarea dată structurii gramaticale a limbii în noua ediţie a ***Gramaticii limbii române***, realizată sub egida Academiei Române (Editura Academiei, Bucureşti, 2005), în cele două volume ale sale: *Cuvîntul* (cu o abordare pornind dinspre *morfologie* spre *sintaxă*) şi *Enunţul* (cu o abordare pornind dinspre *sintaxă* spre *morfologie*).

Partea I

MORFOLOGIA

CATEGORII MORFOLOGICE

NIVELUL MORFEMATIC

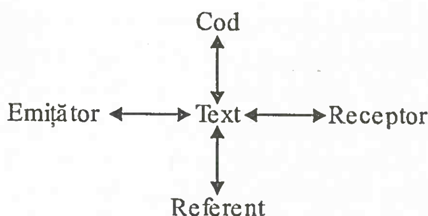
Nivelul **morfematic** ocupă o poziţie mai complexă în organizarea de sistem semiotic a limbii ; intră în relaţie de interdependenţă cu nivelul *sintactic* în interiorul *sistemului gramatical* al limbii şi în relaţie de interdependenţă cu nivelul *lexical* în interiorul *sistemului lexical*. Prin aceasta, nivelul morfematic se constituie, de fapt, într-un spaţiu de interferenţă a sistemului gramatical cu sistemul lexical al limbii. Articularea celor două sisteme este asigurată de unitatea minimală de la nivelul morfematic – **morfemul**, cea mai mică unitate lingvistică purtătoare de sens. Pe de o parte, **morfemul** asigură existenţă şi autonomie **cuvîntului**, unitate lexicală, iar pe de altă parte, asigură înscrierea *cuvîntului* în diferite relaţii sintactice, marcînd totodată identitatea diferitelor funcţii sintactice pe care acestea le generează în interiorul unui **enunţ sintactic.**

CUVÎNT ŞI MORFEM

Cuvîntul este unitatea de bază a limbii – considerată în cele două moduri esenţiale ale ei, ca *sistem* şi ca *vorbire* – prin poziţia centrală (F. de Saussure) pe care o ocupă în funcţionarea ei, adică în activitatea de comunicare lingvistică ; în planul sistemului, preexistent actului comunicării, dar guvernîndu-l, cuvîntul *denumeşte* şi *descrie* lumea ; în planul *vorbirii*, în desfăşurarea comunicării, prin intermediul unui text lingvistic (ansamblu de enunţuri sintactice, caracterizat prin unitate şi coerenţă), cuvîntul *comunică* despre lume.

Morfemul este cea mai mică unitate lingvistică cu organizare biplană ; are un *semnificant* (cel mai adesea realizat fonetic, dar putînd avea şi realizare Ø) şi un *seminificat* (un sens sau un fascicul de sensuri). Morfemul există şi îşi realizează funcţia semnificativă numai prin cuvîntul din structura căruia face parte şi numai prin intermediul unei opoziţii (fixată în planul paradigmatic al limbii) în interiorul categoriei gramaticale care-i determină sensul ; morfemul **-i** are sensul de plural, pe care-l atribuie substantivului *elev***i**, de exemplu, prin intermediul acestui cuvînt, şi în opoziţie cu dezinenţa Ø de la singular : *elev* + Ø.

Orice activitate de comunicare lingvistică implică intersectarea a două axe[1] : *emiţător-receptor* şi *cod-referent*, între anumite coordonate spaţiale şi temporale.

Organizarea textului lingvistic reflectă şi asigură înscrierea mesajului între aceste coordonate *deictice* prin desfăşurarea unei dinamici specifice, variabilă de la o limbă la alta, a conţinutului semantic al cuvintelor, concomitent cu modificări ale planului expresiei şi prin intermediul specializării unor clase de cuvinte.

*

În structura cuvîntului (în plan semantic şi în planul expresiei deopotrivă) converg nivelul lexical al limbii (care-i este propriu prin funcţia specifică, *denominativă*), nivelul morfematic (prin funcţia *semnificativă* a unităţilor *morfematice*, pe care şi-o asumă) şi nivelul sintactic (pe care îl construieşte şi căruia îi asigură realizarea funcţiei specifice, funcţia de *comunicare*).

Prin apartenenţa la nivelul lexical al limbii-sistem, domeniu al generalului, cuvîntul se caracterizează printr-o anumită identitate relativ stabilă, dezvoltată pe axa *cod-referent*. Prin înglobarea nivelului morfematic şi dezvoltarea nivelului sintactic, cuvîntul se particularizează în funcţie de situaţia de comunicare, prin coordonatele ei deictice exterioare, printre care se înscrie textul lingvistic, sau interioare, pe care textul lingvistic le dezvoltă.

Planul semantic al *cuvîntului-unitate de text* este un ansamblu de sensuri, dintre care unele sînt constante (sau relativ constante) şi fixează identitatea sa de unitate componentă a sistemului lexical al limbii, preexistent actului de comunicare, iar altele sînt variabile: depind de poziţia lui în text şi de poziţia textului în situaţia de comunicare.

Planul expresiei, relativ izomorf cu planul semantic al cuvîntului, este o succesiune de unităţi minimale purtătoare de sens, *morfemele*, dintre care unele sînt independente de situaţia de comunicare şi sînt în legătură cu identitatea de unitate de vocabular a cuvîntului, altele depind de poziţia cuvîntului în text sau de poziţia textului în situaţia de comunicare.

În actul lingvistic concret, **cuvîntul** funcţionează ca *unitate constitutivă a unui text* şi ca ansamblu de *unităţi constitutive minimale* (**morfemele**); prin cuvînt, nivelul *morfematic* al limbii intră concomitent în raport de interdependenţă cu nivelul *lexical* pe care îl condiţionează şi cu nivelul *sintactic*, de care este în mare măsură condiţionat.

Astfel, pe de o parte, cuvîntul **vînau** este o unitate lexicală relativ autonomă (variantă gramaticală a termenului lexical **a vîna**), care denumeşte şi semnifică totodată prin relaţia de solidaritate dintre trei unităţi inferioare, indivizibile, purtătoare fiecare de sensuri diferite, dar condiţionînd sensul fiecăruia şi sensul global: morfemele **vîn+a+u.** Pe de altă parte, morfemul **-a-** este impus de coordonata temporală a situaţiei de comunicare, morfemul **-u** de funcţionarea ca predicat a termenului-verb intrat într-o relaţie de interdependenţă cu un subiect caracterizat prin pluralitate: **ei,**

vînătorii etc. Morfemul **vîn-** introduce în ansamblul semantic al textului un sens autonom faţă de situaţia de comunicare şi de poziţia termenului în text, dar relevat prin intrarea în relaţie de solidaritate sintagmatică cu morfemele dependente de situaţia de comunicare şi de structura textului.

Situîndu-se concomitent în sistemul lexical al limbii, în sistemul gramatical al limbii şi în structura gramaticală a textului, cuvîntul întruneşte, atît în planul expresiei, cît şi în plan semantic, într-un relativ izomorfism, două componente : o **constantă** şi o **variabilă**.

Prin **constantă**, componenta stabilă, cuvîntul îşi reflectă poziţia în ansamblul lexical al limbii. Prin **variabilă**, componenta mobilă, cuvîntul desfăşoară sistemul gramatical al limbii în structura gramaticală a textului. Această organizare rămîne relativă. Pe de o parte, există cuvinte (şi clase de cuvinte) în care unei constanţe semantice (de natură lexicală) nu-i corespunde constanţa planului expresiei (verbe neregulate, pronume etc.) ; pe de altă parte, există clase de cuvinte (cuvintele neflexibile) care nu prezintă această structură bipolară.

Constanta este numită cel mai adesea **rădăcină**. Termenul este propriu numai pentru unităţile lexicale primare (verbul *a veni*, de exemplu) cînd reprezintă **morfemul** lexical (**ven-**), nu şi pentru cele derivate (**a reveni** sau **revenirea**), cînd este mai potrivit termenul de **temă lexicală**, verbală (**reven-**) sau nominală (**revenir-**), cînd este constituită din morfemul lexical de bază (**ven-**) şi alte morfeme lexicale (prefixul **re-**, sufixul **-i**, sufix verbal şi sufix al infinitivului scurt, sufixul **-re**, sufix al infinitivului lung, reprezentat în tema nominală numai prin **r**) ; **e** din **re** funcţionează ca dezinenţă de număr şi caz : **venir(e)**, **revenir(e)** – **venir(i)**, **revenir(i)**. Purtătoare a sensului lexical, componenta *constantă* asigură cuvîntului desfăşurarea funcţiei denominative, în interiorul raportului *cod-referent*, în relativă autonomie faţă de cadrul situaţional (*deixis*-ul) al actului lingvistic concret şi de relaţiile sintactice în care intră în organizarea textului, produs al comunicării.

Variabila, purtătoare a sensurilor gramaticale, reprezentată de **morfemul** gramatical (sau grup de morfeme gramaticale), numită şi **flectiv**[2], asigură cuvîntului desfăşurarea funcţiei de semnificare (proprie *morfemelor*, în funcţie de poziţia lor în sistemul gramatical al limbii) şi participarea la funcţia de comunicare a enunţului, în strînsă dependenţă de cadrul situaţional al actului lingvistic şi/sau de relaţiile sintactice în care intră în structura textului.

Caracterul de interdependenţă al raportului dintre sistemul lexical al limbii şi rolul pe care îl are sistemul gramatical în dezvoltarea funcţiei denominative a cuvîntului, componentă fundamentală a funcţiei globale de comunicare şi cunoaştere a limbii, determină caracterul foarte complex al constantei din structura cuvîntului şi al raportului *constantă-variabilă*, expresie a complementarităţii perspectivelor lexicală şi gramaticală în organizarea internă a vocabularului.

În planul semantic al **rădăcinii** (sau **temei lexicale**) a unui cuvînt se împletesc solidar :

- **sensul lexical**, independent de **flectiv** (ceea ce nu înseamnă că, în structura cuvintelor flexibile, ar putea exista în afara flectivului, ci doar că flectivul nu-i condiţionează identitatea concretă) ;
- **sensuri lexico-gramaticale**, aflate într-un raport de intercondiţionare cu **flectivul**, dar fără a influenţa autonomia constantei faţă de cadrul situaţional în care se desfăşoară comunicarea.

Astfel, în planul semantic al rădăcinii **lupt-** a cuvîntului **luptă**, sensul lexical 'a lupta' este însoţit de sensul lexico-gramatical 'verb', dacă flectivul **-ă** dezvoltă în text sensul gramatical 'persoana a III-a', ca urmare a apartenenţei, în sistemul gramatical al limbii, la o clasă de morfeme (dezinenţe) verbale: **-Ø/-i/-ă** (*lupt*-**Ø**/*lupţ*-**i**/*lupt*-**ă**).

Aceeaşi rădăcină **lupt-** se caracterizează prin împletirea sensului lexical 'luptă' cu sensul lexico-gramatical 'substantiv', dacă flectivul **-ă** dezvoltă în text sensul gramatical 'nominativ', prin apartenenţa, în sistemul gramatical al limbii, la clasa de dezinenţe substantivale -ă/-e (*o lupt*-**ă**/ unei *lupt*-**e**).

Prin urmare, unitatea fonetică-lexicală **luptă** reprezintă două cuvinte omonime, care se diferenţiază între ele, în primul rînd, prin sensul lor lexico-gramatical, constituit într-o trăsătură semantică stabilă: 'verb' *vs* 'substantiv'. Este vorba deci despre două unităţi lexico-gramaticale distincte; sensul lexico-gramatical modelează în mod specific aceeaşi „idee" lexicală, prin perspectiva pe care o introduce în desfăşurarea funcţiei denominative a cuvîntului finit: *statică*, la substantivul **luptă**, care defineşte ca 'substanţialitate' o realitate extralingvistică reflectată în conştiinţa vorbitorului ca substanţă, *dinamică*, la verbul **luptă**, care o defineşte ca procesualitate: „E **o luptă** cu morile de vînt" *vs* „El **luptă** cu morile de vînt".

Substantivul izolează în sine, închide, absolutizează conţinutul lexical. Verbul îl raportează la un substantiv sau la un substitut.

În complementaritate cu aceste sensuri lexico-gramaticale, care condiţionează poziţia cuvîntului în sistemul lexical al limbii, în planul semantic al constantei coexistă şi a doua categorie de sensuri lexico-gramaticale care condiţionează în măsură însemnată poziţia cuvîntului în structura gramaticală a textului; verbul **a lupta** este 'intranzitiv' şi, în consecinţă, nu se construieşte cu complement direct: **Am luptat** în zadar. Substantivul **luptă** este de genul 'feminin' şi ca atare cere determinanţilor să se sincronizeze cu el în acelaşi gen: *o* **luptă** *inegală* şi *zadarnică*.

În planul semantic al *variabilei* coexistă mai multe sensuri gramaticale, într-un relativ izomorfism cu structura morfematică a flectivului; flectivul **-au** din structura cuvîntului *luptau*, format din două morfeme: **-a** + **u**, exprimă patru sensuri gramaticale: 'trecutul imperfectiv' (*timp* + *aspect*) şi 'persoana a III-a' 'plural' (*persoană* + *număr*).

Planul semantic al *cuvîntului-în-sistem*, reprezentat de **constanta** *cuvîntului-în-text*, conţinut în *rădăcină* (sau *temă lexicală*) cuprinde două categorii de sensuri: *sensul lexical* + *sensuri lexico-gramaticale*. Planul semantic al *cuvîntului-în-text*, reprezentat de unitatea dintre constantă şi variabilă (*rădăcină/temă lexicală* + *flectiv*), cuprinde mai multe straturi semantice, dezvoltînd între ele mai ales raporturi de interdependenţă, dar şi de dependenţă unidirecţională:

- sensul lexical, care reprezintă nucleul semantic central;
- sensuri lexico-gramaticale de gradul I: 'verbalitate', 'substantivitate' etc.;
- sensuri lexico-gramaticale de gradul II: 'tranzitivitate' la verbe, 'gen masculin' etc. la substantive etc.;
- sensuri gramaticale, de tip categorial: 'nominativ' la substantive, 'prezent' la verbe etc., sau de tip sintactic: 'subiect', 'predicat' etc.

Sensurile lexico-gramaticale de gradul I reflectă apartenenţa cuvîntului la una dintre clasele gramaticale ale vocabularului, deci apartenenţa la *clasele lexico-gramaticale* ale limbii, numite în general *părţi de vorbire*.

Sensurile lexico-gramaticale de gradul II caracterizează cuvintele în funcţie de apartenenţa lor la clasele lexico-gramaticale, reflectînd existenţa unor subclase; 'tranzitivitatea', de exemplu, caracterizează clasa lexico-gramaticală a verbului şi reflectă existenţa a două subclase: verbe *tranzitive* şi verbe *intranzitive*; 'genul' caracterizează substantivul şi diferenţiază trei clase de substantive: *masculine*, *feminine* şi *neutre* ş.a.m.d.

„Localizate" în partea constantă a cuvîntului, sensurile lexico-gramaticale sînt, în general, lipsite de mărci specifice la nivelul structurii cuvîntului (sau nu le au totdeauna), dar sînt relevante indirect prin mărcile sensurilor gramaticale sau la nivelul relaţiilor sintactice. De exemplu, la verb, sensul gramatical 'diateza reflexivă' implică sensul lexico-gramatical 'tranzitivitate' : „El *se îmbracă*". Intrarea în relaţie sintactică cu un complement direct marchează acelaşi sens lexico-gramatical al verbului, tranzitivitatea: „El *rupe o floare*".

Se constituie în mărci ale sensurilor lexico-gramaticale de gradul I unele sufixe derivative; *-eşte*, de exemplu, marchează apartenenţa la clasa adverbelor a termenilor lexicali pe care îi generează (*studenţ*eşte etc.), în opoziţie cu *-esc*, semn al apartenenţei la clasa adjectivului (*studenţ*esc etc.); *-ătate* marchează apartenenţa la clasa substantivelor (*-creştin*ătate etc.).

În acelaşi mod, dezvoltă a doua funcţie, de marcă a sensurilor lexico-gramaticale de gradul II, sufixe derivative prin care se formează substantive de sens opus în interiorul corelaţiei masculin-feminin: *elev – elev-ă*; *poet – poet-ă/poet-esă*; *ieşean – ieşean-că*; *raţă – răţ-oi* etc.

Prin extrapolare, apoi, *-ă*, dezinenţă de singular la substantive cu trăsătura semantică *–animat* şi, în consecinţă, incompatibile cu opoziţia de gen, se constituie în marcă a apartenenţei la clasa substantivelor feminine: *barc*ă, *lun*ă, *primăvar*ă etc.

Sensurile gramaticale rezultă din opoziţiile interne ale *categoriilor gramaticale* (*timp*, *caz* etc.) sau/şi din relaţiile sintactice în care intră termenii unui enunţ, iar dezvoltarea lor este condiţionată de sensurile lexico-gramaticale. Categoria gramaticală a *diatezei*, de exemplu, caracterizează numai *verbul* (sens lexico-gramatical de gradul I), iar sensul de 'reflexiv' este dezvoltat numai de verbele *tranzitive* (sens lexico-gramatical de gradul II).

Sensurilor gramaticale le corespund mărci în structura flectivului (*morfemele*), mărci suprasegmentale (*accent*, *intonaţie*), mărci sintactice (*topică*) ş.a.

CLASE LEXICO-GRAMATICALE (PĂRŢI DE VORBIRE)

Vocabularul limbii, ansamblu de termeni lexicali, are caracter sistemic; fiecare cuvînt se înscrie concomitent în două tipuri de clase: **lexicale** şi **gramaticale**.

Clasele lexicale se diferenţiază în funcţie de *rădăcina* cuvîntului sau în funcţie de *sens*. Rădăcina marchează apartenenţa unor cuvinte la aceleaşi clase lexicale, numite *familii de cuvinte*: *a* **vedea**, *a preved*ea, întreved*ere*, *prevăzător*, *reved*ere etc.

Sensul marchează apartenenţa unor cuvinte la aceleaşi *cîmpuri semantice*; termeni precum: *frate*, *soră*, *cumnat*, *bunic* etc. aparţin cîmpului semantic al 'înrudirii'; *soare*, *lună*, *cer*, *stele* etc. aparţin cîmpului semantic al 'cosmicului' ş.a.m.d.

Clasele gramaticale ale vocabularului sau clasele **lexico-gramaticale** se diferenţiază în funcţie de mai mulţi factori: **semantic, deictic, morfematic** şi **sintactic.**

Din punct de vedere **morfematic**, clasele lexico-gramaticale se diferenţiază în funcţie de trei factori :

• structura cuvîntului, din perspectiva raportului *constantă-variabilă*, condiţionată de întrebuinţarea lui în text ;
• specificul *flectivului* şi al raportului *temă lexicală-flectiv* în planul expresiei ;
• categoriile gramaticale care concură la realizarea planului semantic al *flectivului*.

În funcţie de primul factor, sînt identificate două categorii de cuvinte :

1. *invariabile* ; nu cunosc distincţia *constantă-variabilă* nici în plan semantic, nici în planul expresiei : **prepoziţia, conjuncţia, interjecţia** ; sînt unităţi care se situează direct la nivelul sintactic al textului ;

2. *variabile* : **substantivul, adjectivul, pronumele, verbul, adverbul**.

În funcţie de cel de-al doilea factor, cuvintele *variabile* prezintă trei modalităţi de realizare a flexiunii :

a) **analitică** ; flectivul este un morfem liber, iar tema lexicală a cuvîntului rămîne invariabilă : **adverbul** ; *bine* – **mai** *bine* ;

b) **sintetică** ; flectivul este un morfem (grup de morfeme) conjunct, *legat* în continuitate de tema lexicală : **substantivul, pronumele** : *student***ă**/*student***e**/*student***ei**, *car***e**/*căr***eia**/*căr***uia**/*căr***ora** etc. ;

c) **sintetică şi analitică** ; flectivul este constituit din morfeme libere şi conjuncte, înscrise între ele şi cu tema lexicală în relaţii sintagmatice de discontinuitate : **adjectivul, verbul** : *frumos*/*frumoas***ă**/**mai** *frumoas***ă** ; *cînt***asem**/**am** *cînt***at** etc.

Observaţii

Numai **adverbul** prezintă, cu cîteva excepţii, un singur tip de flexiune : cea *analitică*. Cuvintele cu flexiune *sintetică* pot avea şi situaţii de flexiune *mixtă* ; în enunţul *„L-am văzut* **pe** *portar”*, flectivul substantivului *portar* este format din morfemul liber **pe** (expresie a cazului acuzativ) şi morfemul conjunct Ø (dezinenţă de singular).

Cuvinte aparţinînd unor clase lexico-gramaticale cu flexiune mixtă pot prezenta numai flexiune analitică ; este cazul adjectivelor care nu cunosc categoria gramaticală a comparaţiei ; în enunţul *„Ei sînt majori”*, flectivul adjectivului *majori*, constituit din dezinenţa **-i**, expresie a pluralului masculin nominativ, este un morfem conjunct, legat în continuitate sintagmatică de tema lexicală **major-**.

Cel de-al treilea factor introduce diferenţieri mai mari în interiorul vocabularului limbii, determinînd o grupare mai restrînsă şi mai omogenă a cuvintelor în clase lexico-gramaticale, care îşi conturează o anumită identitate distinctă, fie prin categoriile gramaticale strict specifice, fie prin gruparea specifică a categoriilor gramaticale în realizarea planului semantic al flectivului. Se disting în primul rînd trei grupuri de clase lexico-gramaticale :

1. clase lexico-gramaticale cărora le este proprie flexiunea după *gen*, *număr* şi *caz* ; sînt unităţi lexicabile *declinabile* ; flexiunea lor este numită, de altfel, *declinare* : **substantivul, adjectivul, pronumele** ; substantivul cunoaşte şi categoria *determinării*[3] ;

2. clase lexico-gramaticale cărora le este proprie flexiunea, numită de regulă *conjugare*, după categoria gramaticală a *timpului* : **verbul** ;

3. clase lexico-gramaticale cărora le este proprie categoria gramaticală *a intensităţii* : **adverbul** şi **adjectivul**.

Clasa **verbului** prezintă identitatea cea mai bine marcată ; flectivul cuvintelor aparţinînd acestei clase îşi datorează planul semantic în primul rînd unor categorii

gramaticale strict specifice: *diateza*, *timpul*, *modul* şi *aspectul*. Aceste categorii gramaticale intră apoi în relaţii de complementaritate cu alte categorii: *persoana*, *numărul* şi *genul*, realizînd cel mai bogat fascicul de sensuri gramaticale.

Clasa **adverbului** se caracterizează printr-o identitate distinctă prin realizarea planului semantic al flectivului din dezvoltarea unui singur sens gramatical, rezultînd din categoria gramaticală a *intensităţii* (numită în gramaticile curente *grade de comparaţie*).

Clasa **substantivului** se distinge între celelalte clase lexico-gramaticale ale limbii prin realizarea planului semantic al flectivului din trei categorii de sensuri: *determinarea*, *numărul* şi *cazul*. *Genul* se realizează ca un sens lexico-gramatical şi aparţine, în consecinţă, planului semantic al constantei.

Clasa **adjectivului** îşi defineşte identitatea prin dezvoltarea a patru categorii de opoziţii gramaticale la nivelul flectivului: *gen*, *număr*, *caz* şi *intensitate*.

Identitatea clasei **pronumelui** este dată de împletirea sensurilor gramaticale de *gen*, *număr* şi *caz*, cu sensul de *persoană*.

Sub aspect **sintactic**, clasele lexico-gramaticale se diferenţiază în funcţie de doi factori[4]:

1. capacitatea de a intra în relaţii sintactice;
2. specificul poziţiei pe care o pot ocupa în desfăşurarea unei relaţii sintactice.

Primul factor diferenţiază trei grupuri de clase lexico-gramaticale:

a) clase cuprinzînd cuvinte care pot realiza funcţii sintactice; **substantivul**, **adjectivul**, **pronumele**, **verbul** şi **adverbul**;

b) clase cuprinzînd cuvinte ce realizează prin ele înseşi un enunţ sintactic: **interjecţia**;

c) clase cuprinzînd cuvinte care nu realizează funcţii sintactice, ci marchează identitatea unor funcţii sau relaţii sintactice sau numai asigură dezvoltarea relaţiilor sintactice: **prepoziţia** şi **conjuncţia**.

Cel de-al doilea factor introduce diferenţieri în interiorul primului grup de clase lexico-gramaticale.

Verbul se impune ca element central în dezvoltarea funcţiilor sintactice şi a enunţului; verbului îi sînt definitorii poziţia de *regent* şi funcţia sintactică de *predicat*; este singura unitate lexico-gramaticală care poate realiza cele două componente semantice ale predicaţiei: *lexicală* şi *gramaticală*.

Substantivul şi **pronumele** se pot situa deopotrivă pe poziţia de *regent* şi pe poziţia de *determinant* în interiorul unei relaţii sintactice de *dependenţă*. În interiorul relaţiei de *interdependenţă*, **substantivul** şi **pronumele** pot deopotrivă să dezvolte funcţia sintactică de *subiect* şi pot participa, ca *nume predicative*, la realizarea funcţiei sintactice de *predicat* (predicat *analitic*).

Adjectivul şi **adverbul** ocupă, în interiorul unei relaţii de *dependenţă*, mai ales poziţia de *determinant*, **adjectivul** avînd ca regent *substantive*, iar **adverbul** – *verbe*. În interiorul relaţiei de *interdependenţă*, **adjectivul** şi, mai rar, **adverbul** intră ca nume predicative în realizarea funcţiei de *predicat*.

Cuvintele care nu realizează funcţii sintactice se disting între ele în funcţie de specificul relaţiilor sintactice pe care le marchează sau a căror dezvoltare o asigură.

Prepoziţia realizează relaţii sintactice de *dependenţă* în interiorul propoziţiei. **Conjuncţia** realizează relaţii de *dependenţă* la nivelul frazei şi de *coordonare* la ambele nivele.

Intrarea în raporturi sintactice şi realizarea de funcţii sintactice este condiţionată de autonomia semantică a termenilor lexicali. În consecinţă, termenii care îşi pierd sensul lexical sau autonomia semantică sau care sînt, prin natura lor, lipsiţi de această autonomie, indiferent de clasa lexico-gramaticală căreia îi aparţin, nu se mai înscriu în relaţii sintactice şi nu mai realizează funcţii sintactice. Aceşti termeni intră în *clasa* **morfemelor** (*verbe auxiliare* etc.) sau în clasa **auxiliarelor sintactice** în exprimarea unor categorii lingvistice mai largi (*verbe semiauxiliare*, *adverbe de modalitate* etc.), constituenţi autonomi ai **sistemului de semne gramaticale**, coexistînd alături de sistemul de semne lexicale în organizarea şi funcţionarea sistemului semiotic al limbii.

Din punct de vedere **deictic**, clasele lexico-gramaticale îşi accentuează identitatea specifică, fie prin poziţia lor în desfăşurarea actului lingvistic, fie prin dezvoltarea unor categorii gramaticale al căror conţinut rezultă din raportarea la situaţia de comunicare.

Astfel, **substantivul** şi **adjectivul** rămîn exclusiv în sfera obiectului comunicării. **Pronumele** se defineşte ca atare prin raportare cel mai adesea la protagoniştii actului lingvistic.

Clasa **adverbului** cuprinde elemente care se definesc din perspectiva protagoniştilor sau coordonatelor actului lingvistic şi elemente care se situează în sfera obiectului comunicării.

Verbului îi sînt specifice o serie de categorii gramaticale, *timpul* şi *persoana* în primul rînd, *diateza*, *modul* şi *aspectul*, care se definesc din perspective deictice.

Interjecţia se defineşte din perspectiva locutorului.

Prepoziţia şi **conjuncţia** rămîn exterioare cadrului deictic, fiind condiţionate exclusiv de *structura textului*, pe care de altfel o şi condiţionează.

Din punct de vedere **semantic**, clasele lexico-gramaticale îşi definesc individualitatea în interiorul raportului limbă-gîndire în interpretarea realităţii extralingvistice.

Din această perspectivă se disting:

a) trei categorii de unităţi lexico-gramaticale, caracterizate printr-un raport de complementaritate între conţinutul lexical şi conţinutul gramatical:

- clase lexico-gramaticale cuprinzînd cuvinte al căror sens lexical se dezvoltă prin intermediul raportului *lume-gîndire-limbă*: **substantivul**, **adjectivul**, **verbul**, **adverbul**;
- clase lexico-gramaticale cuprinzînd cuvinte cu sens lexical variabil în funcţie de situaţia de comunicare; cuvinte ce „reprezintă" alte cuvinte înscrise direct în raportul *lume-gîndire-limbă*: **pronumele**;
- clase lexico-gramaticale cuprinzînd cuvinte al căror sens rezultă din raportul direct *locutor-lume-limbă*: **interjecţia**.

b) o categorie de „cuvinte" (unităţi lingvistice) lipsite de conţinut lexical, unele şi de autonomie fonetică. Aceste unităţi lingvistice aparţin sistemului gramatical al limbii. Prin rolul lor în procesul de înscriere a unităţilor lexicale (clase lexico-gramaticale) în structura gramaticală a textului lingvistic, ele reprezintă două subclase:

• **articolul**; „cuvintele" asigură dezvoltarea unor sensuri categoriale, asimilîndu-se *morfemelor* sau apropiindu-se de statutul lor funcţional;
• **elementele de relaţie**; prin conţinutul lor semantic, de natură gramaticală, concretizat în sensuri relaţionale, mai mult sau mai puţin specifice şi stabile, aceste cuvinte participă la planul semantic global înscris (şi cu originea) în raportul *lume-gîndire-limbă.*

Specificul fiecărei clase lexico-gramaticale este dat de combinarea proprie a trăsăturilor **semantice, sintactice, deictice** şi **morfematice**, dar marcarea identităţii distinctive se realizează mai ales prin trăsături **morfologice** şi **sintactice**.

CATEGORII GRAMATICALE

Prin **constanta** lor lexicală, cuvintele analizează, în interiorul raportului limbă-gîndire, şi denumesc „obiectele" care alcătuiesc lumea extralingvistică sau, mai exact, reflectarea lor în conştiinţa lingvistică a vorbitorilor. Rezultatul analizei îl reprezintă sensul *lexical* al cuvintelor, sinteză între realitatea „obiectivă" a lumii şi realitatea „subiectivă" a reflectării lumii în conştiinţă.

În analiza realităţii extralingvistice, cuvîntul poate reţine reflectarea obiectului în sine, ca reprezentant al unei anumite clase de obiecte, cu individualitate distinctă între alte obiecte (clase de obiecte: *arbore vs floare*) sau poate reţine în prim-plan trăsături ale obiectului sau situaţiei în care obiectul se află: „Arborele *de acolo* este *verde*". Modul specific de realizare a acestor analize ale lumii extralingvistice în procesul de reflectare a ei în conştiinţa lingvistică determină dezvoltarea sensurilor lexico-gramaticale de gradul I; este prima treaptă de dezvoltare a unei dimensiuni gramaticale în planul semantic de natură lexicală. Sensurile lexico-gramaticale de gradul I, situate tot în planul constantei, determină identitatea claselor lexico-gramaticale cărora cuvintele le aparţin: *substantiv, verb* etc.

Prin componenta **variabilă**, cuvintele interpretează diferitele raporturi în care se află înscrise sau pe care le conţin „obiectele" din realitatea extralingvistică în procesul de reflectare în conştiinţa vorbitorului sau raportul dintre subiectul vorbitor şi lumea despre care el comunică. Interpretarea acestor raporturi se realizează prin intermediul **categoriilor gramaticale** şi generează **sensurile gramaticale**.

Categoriile gramaticale sînt modalităţi specifice de reflectare în conştiinţa lingvistică a vorbitorilor unei limbi a variatelor moduri de a fi ale componentelor lumii extralingvistice, în funcţie de diferite raporturi în care sînt înscrise ele înseşi sau numai cuvintele care le denumesc: **semantic** (*genul, numărul*), **deictic** (*timpul, persoana* etc.), **sintactic** (*cazul, diateza*), **pragmatic** (*determinarea, modul* etc.). Cu originea în aceste raporturi externe, **categoriile gramaticale** îşi dezvoltă conţinutul lingvistic specific prin desfăşurarea unor raporturi interne, de opoziţie, între doi sau mai mulţi termeni.

Intervenind în desfăşurarea flexiunii specifice diferitelor clase lexico-gramaticale, categoriile gramaticale îşi diferenţiază conţinutul în funcţie de acestea. Conţinutul categoriei gramaticale a **numărului**, de exemplu, are natură semantică în flexiunea substantivului şi pronumelui (**lup/lupi**, **acesta/aceştia**), dar îşi are originea într-un raport sintactic în flexiunea adjectivului şi a verbului (*lup* **sur**/*lupi* **suri**, *el* **merge**/*ei* **merg**).

Existînd în planul limbii ca ansamblu de termeni înscrişi într-o relaţie de opoziţie specifică, în funcţie de raportul care le-a generat, categoriile gramaticale se actualizează în planul vorbirii, în structura textului, printr-unul dintre termenii corelativi, iar acest termen dezvoltă sensul gramatical categorial. În organizarea textului, *morfemul*, unitate lingvistică biplană, este concomitent purtător al sensului gramatical categorial prin opoziţia în care intră în *plan semantic* şi marcă a acestui sens gramatical prin opoziţia pe care o manifestă în *planul expresiei*.

Categoria gramaticală a **numărului**, de exemplu, este organizată în doi termeni corelativi: **singular** şi **plural**. În enunţul „El îşi face *casă*", substantivul *casă* este la *singular*; morfemul ă marchează sensul gramatical 'singular' pe care îl conţine în opoziţie cu morfemul **e** („El îşi face *case*"), purtător şi marcă a sensului 'plural'.

Categoriile gramaticale determină variaţiile *flectivului* din structura binară (rădăcină+flectiv) a cuvîntului, orientînd flexiunea specifică a claselor lexico-gramaticale ale vocabularului.

Flexiunea **nominală**, proprie substantivului şi adjectivului, se realizează prin categoriile gramaticale de **gen**, **număr**, **caz** şi **determinare** şi este, în general, o flexiune sintetică.

Flexiunea **pronominală**, caracteristică pronumelui, se realizează prin categoria gramaticală specifică a **persoanei** şi prin categoriile gramaticale nespecifice de **gen**, **număr** şi **caz**. Flexiunea se realizează, în general, sintetic sau supletiv.

Flexiunea **verbală**, caracteristică verbului, se realizează prin categoriile gramaticale specifice de **diateză**, **timp**, **mod**, **aspect** şi prin categoriile nespecifice **număr**, **persoană** şi **gen**. Flexiunea verbală se realizează deopotrivă analitic (**voi** *cînta*) şi sintetic (*cînt*-a-se-m).

Adjectivul şi **adverbul** cunosc o categorie gramaticală a **intensităţii**, realizată cu preponderenţă analitic: scrie/scris/*frumos*/**mai** *frumos*, **foarte** *frumos*.

MIJLOACE DE EXPRIMARE A SENSURILOR GRAMATICALE

Sensurile lexico-gramaticale (uneori) şi sensurile gramaticale (cu consecvenţă) se realizează şi se manifestă în planul expresiei (de regulă, la nivelul variabilei din structura bipolară a claselor lexico-gramaticale) prin *morfeme gramaticale*, constituind un sistem la nivelul limbii şi actualizîndu-se în mod frecvent ca **alomorfe** (cel mai adesea variante fonetice contextuale) în structura textului.

În legătură cu cele două modalităţi de desfăşurare a flexiunii româneşti, *sintetică* şi *analitică*, morfemele sînt **morfeme conjuncte**, **morfeme interne** şi **morfeme libere**.

În funcţie de realizarea lor fonetică în raport cu *morfemul-rădăcină*, morfemele gramaticale sînt **morfeme continue** sau **morfeme discontinue**.

Morfeme conjuncte

Morfemele **conjuncte** sînt morfeme specifice flexiunii *sintetice*; ele fac corp fonetic comun cu morfemul lexical (rădăcina).

În funcţie de poziţia faţă de **rădăcină** (sau **tema lexicală**), în seria de morfeme conjuncte sînt cuprinse:

- **sufixele**: morfeme care urmează rădăcinii sau temei lexicale. Caracterizează mai ales flexiunea verbală, unde exprimă timpul şi modul (în forma *cînta*-se-*m*, sufixul -se este morfem de mai mult ca perfect; **-ea** din *vorb*-**ea**-*m* este morfem de imperfect; **-ind**

din *cînt*-**înd** este morfem de gerunziu), dar intervin uneori şi în flexiunea nominală (-**isim**, în exprimarea *superlativului* la adjective : o pasăre *rar*i**sim***ă*);

- **prefixele** : morfeme care preced rădăcina sau tema lexicală. În limba română, clasa prefixelor cu sens gramatical este puţin numeroasă ; se întîlnesc în flexiunea adjectivului, în exprimarea categoriei gramaticale a intensităţii ; prefixele **arhi**-, **stră**-, **supra**- etc. exprimă superlativul (**stră***veche*, **supra***aglomerat*, **arhi***cunoscut*). În flexiunea verbală, prefixul **a**- exprimă un sens aspectual, dar caracterizează numai două verbe : *a* **a***dormi* şi *a* **a***muţi*.

Observaţie
Întrebuinţarea ca morfeme gramaticale a prefixelor este accidentală ; ele nu ating nici generalitatea sufixelor (se, de exemplu, este morfem de mai mult ca perfect pentru toate verbele), nici caracterul lor sistematic.

- **dezinenţele** : morfeme care urmează altor sufixe din structura cuvîntului sau direct rădăcinii. Exprimă categoriile de gen, număr, caz şi persoană în flexiunea nominală, pronominală şi verbală (*elev*-**Ø**/ *elev*-**i** ; *simpl***u**/*simpl***ă** ; *cînta*-**m**/*cînta*-**i**, *cînta*-**i**/ *cînta*-**ţi** etc.). Dezinenţa poate fi urmată, în flexiunea nominală, numai de morfemele determinării ; în structura morfematică a substantivului *cartea*, vocala e este morfem de singular, iar vocala a morfem al determinării definite, pentru substantive feminine la singular.

La pronume, **dezinenţele** intră în mod frecvent în flexiunea internă a acestora, fiind cel mai adesea urmate de particula deictică **-a**, dar şi de alte elemente lingvistice : *acel*-**ui**-*a*/*acel*-**ei**-*a*/*acel*-**or**-*a*.

În seria **morfemelor conjuncte** intră şi **articolul definit**, morfem al sensului categorial de **determinare** maximă sau definită : *studentu*-**l**, *student*-**a**, *studenţi*-**i**, *studente*-**le** şi, prin aceasta, marcă distinctivă a sensului lexico-gramatical de gradul I – 'substantivitate' : *bătrînu*-**l**, *bolnavi*-**i**, *frumosu*-**l** etc.

Morfemul-articol prezintă forme diferite după **gen** şi **număr** şi variază în funcţie de **caz** :

	Masculin şi neutru singular		**Masculin plural**	
N.Ac.	-l, -le	*studentu*-l, *frate*-le, *lucru*-l	-i	*studenţi*-i, *fraţi*-i
G.D.	-lui	*studentu*-lui, *frate*-lui, *lucru*-lui	-lor	*studenţi*-lor, *fraţi*-lor

Observaţii
Cele două variante de masculin neutru singular ale morfemului-articol sînt în distribuţie complementară, în funcţie de structura fonetică a substantivului ; forma **-le** caracterizează substantivele terminate în -e (părinte-le, nume-le).
La substantivele terminate în consoană sau în postconsonantic intervine vocala de legătură **u** (*student-u*-l, *pui-u*-l). Cînd substantivul se termină în semivocala u̯ (leu̯), acesta devine vocală (*leu*-l).

	Feminin singular		**Feminin şi neutru plural**	
N.Ac	-a	*cas*-a, *steau*-a, *carte*-a	-le	*case*-le, *stele*-le, *cărţi*-le, *becuri*-le
G.D.	-i	*case*-i, *stele*-i, *cărţi*-i	-lor	*case*-lor, *stele*-lor, *cărţi*-lor, *becuri*-lor

Amalgamarea morfemelor conjuncte

Din motive fonetice, morfemul determinării se amalgamează în mod frecvent cu morfeme ale categoriilor gramaticale de număr, gen şi caz, la substantivele feminine.

Amalgamarea se produce la nominativ-acuzativul singular al substantivelor feminine terminate în vocala **-ă** (*fată*) sau în vocala **-e**, cînd rădăcina se termină în vocala **-i** (*poezie*). Articolul enclitic **-a**, înlocuind la nominativ-acuzativ dezinenţa, îi preia şi funcţiile morfologice; în consecinţă, în enunţuri precum „Aceasta e fata mea", morfemul-articol **a** din structura substantivului *fat***a** exprimă concomitent 'determinarea definită', 'singularul', 'nominativul'. Întrucît morfemul-articol variază în funcţie de genul substantivului, morfemul **a** marchează totodată şi apartenenţa termenului *fata* la clasa substantivelor feminine, semnalează adică sensul lexico-gramatical de gradul II 'genul feminin'.

Morfeme interne

Morfemele interne caracterizează flexiunea sintetică, fiind, spre deosebire de morfemele conjuncte, nedetaşabile de morfemul-rădăcină; au adică natură lexico-gramaticală.

În această categorie intră:

- formele supletive din flexiunea pronominală şi verbală: forma **eu** se opune, ca marcă de persoana I, formei **tu**, prin rădăcină; în acelaşi mod intră în opoziţie cu **mă**, în interiorul categoriei cazului, şi cu **noi**, în interiorul categoriei gramaticale a numărului;
- formele pronumelui ce realizează, prin opoziţie (flexiune) internă, distincţia de gen: *acest***a**/*aceast***a** (e/ea) şi de număr: *acel***a**/*acei***a** (**l/i**), *acee***a**/*acele***a** (e/le).

Morfemul Ø

În organizarea sistemică a categoriilor gramaticale, sensurile gramaticale iau naştere prin dezvoltarea unor relaţii de opoziţie între doi sau mai mulţi termeni corelativi. Corelaţiilor din plan semantic le corespund, într-un relativ izomorfism, aceleaşi corelaţii în planul expresiei.

În funcţie de diferiţi factori (în primul rînd, de istoria limbii), unele corelaţii implică în funcţionarea lor morfeme fără realizare fonetică pozitivă, numite *morfeme* **Ø**. Astfel, toate substantivele masculine şi neutre terminate în consoană la forma lor generică, anterioară întrebuinţării în actul lingvistic concret, exprimă sensul de 'singular' prin dezinenţa **Ø**, termen de opoziţie în organizarea planului semantic al categoriei gramaticale a numărului (*elev*-**Ø**/*elev*-**i**).

Alomorfe şi morfeme sinonime

În structura textului concret, produs al procesului de comunicare lingvistică, aceleaşi sensuri gramaticale se exprimă adesea prin morfeme diferite sub aspectul structurii fonetice; sensului de imperfect, de exemplu, îi corespund în flexiunea verbului românesc două sufixe: **a** şi **ea** (*cit*-**a**-*m*, *cit***ea***m*, *scri***a***m*, *făc*-**ea**-*m*). Prezenţa unuia din cele două sufixe în forme verbale finite este condiţionată: 1. de apartenenţa verbului la o anumită clasă de flexiune şi/sau 2. de structura fonetică a morfemelor contextuale. Sufixul **-a-** intră în structura imperfectului verbelor de conjugarea I

(*a cînta*) şi de conjugarea a V-a (*a coborî*[5]). Sufixul -ea- caracterizează imperfectul verbelor de la celelalte conjugări.

Morfemele diferite fonetic datorită apartenenţei unităţilor lexicale la clase flexionare diferite sînt *morfeme sinonime*; sufixele de imperfect **a** şi **ea** sînt morfeme sinonime, cînd distribuţia lor corespunde poziţiei din sistemul morfematic al limbii. Morfemul **a** însă intervine şi în structura imperfectului unor verbe din conjugarea a II-a (*scri*-**a**-*m*), iar morfemul -**ea**- în structura imperfectului unor verbe de conjugarea I (*vegh*-**ea**-*m*). În aceste structuri, fiecare din cele două sufixe este condiţionat de structura fonetică a morfemului-rădăcină; la verbele cu rădăcina terminată în vocala **i**, sufixul -ea- are realizarea fonetică a (*descri*-**a***m*); la verbele cu rădăcina terminată în consoană palatală (k̑ sau g̑), sufixul a are realizarea fonetică **ea** (*îngenunch'*-**ea**-*m*, *privegh'*-**ea**-*m*).

Morfemele diferite fonetic datorită relaţiilor sintagmatice cu morfemele vecine din structura internă a termenilor lexicali sînt *alomorfe*[6]; sufixul -**a**- din structura verbului *descri*-**a**-*m* şi sufixul -**ea**- din structura verbelor *tăc*-**ea**-*m*, *cit*-**ea**-*m* sînt alomorfe ale morfemului (arhimorfemului) **ea**, specific sensului de „imperfect" în flexiunea verbelor de conjugările II-IV. Sufixul -**ea**- din structura verbului *îngenunch*-**ea**-*m* şi sufixul -**a**- din structura verbului *cit*-**a**-*m* sînt alomorfe ale morfemului -**a**-, specific flexiunii verbelor de conjugarea I.

Tot aşa, dezinenţele -**e** şi -**i** sînt morfeme sinonime pentru exprimarea sensului de plural la substantive feminine (în opoziţie cu dezinenţa de singular -**ă**: cas-**ă**/cas-**e** şi cu dezinenţa de singular -**e**: cart-**e**/cărţ-**i**), la substantive masculine (dezinenţa -**i**: elev/elev-**i**, frat-**e**, fraţ-**i**) şi la substantive neutre (templ-**u**/templ-**e**; consili-**u**/consili-**i**). Aceleaşi dezinenţe sînt alomorfe ale arhimorfemului **e** pentru substantive feminine, cu dezinenţa -**ă** la singular, cînd sînt condiţionate de structura fonetică a morfemului-rădăcină: cas-**e** în opoziţie cu cas-**ă**, ţăr-**i** în opoziţie cu ţar-**ă** (-**ă**, singular/ -**e**, -**i**, plural).

Foarte numeroase sînt alomorfele morfemelor-rădăcină, ceea ce face din alternanţele fonetice în care se concretizează un mijloc de subliniere a opoziţiilor categoriale; sensurile de persoana I şi persoana a II-a la prezent indicativ sau conjunctiv se exprimă prin dezinenţe specifice (-**Ø**/-**i**), dar opoziţia dintre ele este în mod frecvent accentuată de variaţiile fonetice ale rădăcinii (*cînt*-**Ø**/*cînţ*-**i**, *aud*-**Ø**/*auz*-**i**, *simt*-**Ø**/*simţ*-**i**, *spun*-**Ø**/*spu*-**i** etc.).

Morfeme omonime

Inventarul unităţilor morfematice este relativ redus ca realizare fonetică. Pe de altă parte, din diverse motive (ce ţin de istoria limbii, în primul rînd), diferite forme finite sau teme flexionare din flexiunea unităţilor lexico-gramaticale prezintă aceeaşi structură morfematică în dezvoltarea mai multor sensuri ale aceleiaşi categorii gramaticale. Morfemele corespunzînd acestor sensuri gramaticale dezvoltă între ele relaţii de *omonimie*.

Morfemele omonime ce corespund unor categorii gramaticale distincte îşi fixează identitatea specifică în legătură cu termenii corelativi ai diferitelor opoziţii categoriale: dezinenţa -**i** exprimă persoana a II-a singular în flexiunea verbală, în opoziţie cu -**ă** sau -**e** de la persoana a III-a (*cînt*-**ă**, *merg***e**/*cînţ***i**, *merg***i**) şi pluralul în flexiunea nominală, în opoziţie cu -**Ø**, -**e**, -**ă**, -**u** de la singular (*student*/*studenţ***i**, *codr***u**/*codr***i**, *ţar***ă**/*ţăr***i**, *cart***e**/*cărţ***i**).

Morfemele omonime care intervin în organizarea aceleiaşi categorii gramaticale generează neutralizarea unor opoziţii categoriale : dezinenţa **-e**, de exemplu, în structura substantivelor feminine formate cu sufixul **-toare**, din cîmpul semantic al *umanului*, caracterizează deopotrivă singularul şi pluralul acestora (*învăţătoare*, *directoare*), ceea ce duce la neutralizarea opoziţiei de număr. Opoziţia se restabileşte prin introducerea altor morfeme ; articolul-morfem al determinării dezvoltă, în aceste structuri, o dublă funcţie ; exprimă sensul de 'determinare definită' şi precizează sensul de număr al substantivului ('singular' – *directoare*-**a**/'plural' – *directoare*-**le**).

În flexiunea nominală, omonimia la nivel de dezinenţă poate fi anulată de prezenţa morfemului **pe**, specific genului personal : „A venit *Maria*/*mama*" *vs* „Am văzut-o **pe** *Maria*/*mama*".

Polisemia morfemelor

Sincretismul diferitelor categorii gramaticale şi sincretismul diferitelor sensuri dezvoltate în interiorul aceloraşi categorii gramaticale sînt caracteristici ale limbilor flexionare. Sincretismul generează *polisemia* morfemelor. Astfel, în flexiunea verbală, dezinenţa exprimă concomitent numărul şi persoana : **-i** (persoana a II-a + 'singular' : *cînta*-**i**)/**-ţi** (persoana a II-a + 'plural' : *cînta*-**ţi**). În flexiunea substantivelor, dezinenţa exprimă concomitent genul, numărul şi cazul ; în structura termenului *luptă* din versul lui G. Coşbuc „O *lupt*ă-i viaţa...", dezinenţa **-ă** marchează apartenenţa substantivului la genul feminin (deci sensul lexico-gramatical de gradul I 'feminin') şi exprimă sensurile de 'singular' (în opoziţie cu dezinenţa -e pentru 'plural' : *lupt*e) şi de 'nominativ' (în opoziţie cu dezinenţa -e pentru 'genitiv-dativ' : *lupt*e(i)). În interiorul categoriei gramaticale a **cazului**, dezinenţa -ă determină sincretismul *nominativ-acuzativ* singular (*fat*ă, *cas*ă etc.), aşa cum dezinenţa -e determină sincretismul *genitiv-dativ* (*unei cas*e, *fet*e etc.). Acuzativul adună sub aceeaşi dezinenţă sensuri funcţional-sintactice diferite : obiectual, agent, instrumental, locativ, temporal, sociativ etc. („Văd *o fată*", „Merg **cu** *o fată*", „Este iubit **de** *o fată*", „Merge **la** *şcoală*" etc.).

Morfeme libere

Morfemele **libere** caracterizează flexiunea *analitică* ; sub aspect fonetic, ele rămîn exterioare morfemului-rădăcină. Unele dintre ele sînt chiar dislocabile prin alte unităţi lexicale, cu autonomie sintactică : **să** *citeşti vs* **să** le *citeşti*.

Clasa morfemelor libere e constituită din două tipuri de elemente lingvistice : morfeme *stabile* şi morfeme *derivate*, care pot fi *variabile* sau *invariabile*, *simple* sau *complexe*, *continue* sau *discontinue*.

Morfemele **stabile** sînt elemente lingvistice care, lipsite de conţinut lexical autonom, au în sistemul limbii exclusiv această identitate funcţională : exprimă sensuri lexico-gramaticale sau sensuri gramaticale categoriale. Prin aceasta, morfemele stabile intră în componenţa **sistemului de semne gramaticale**.

„Articolul", unele verbe, unele clase de „adverbe", precum şi unele „prepoziţii" şi „conjuncţii" au identitate stabilă de morfem.

Articolul este morfem al **determinării**, prin formele articolului nehotărît şi ale articolului adjectival-demonstrativ : **un** *om*, *omul* **cel** *bun*. Articolul hotărît exprimă determinarea definită, dar ca morfem conjunct enclitic : *student*ul *de azi*.

Prin intermediul categoriei determinării, articolul (considerat în ansamblu) este instrument al substantivării şi morfem al sensului lexico-gramatical de 'substantiv' : *frumosu***l**, *urîtu***l**, *bine***le**, *rău***l**, **un** *bine*, **cei** *leneşi*, *nimicu***l** : „Izvoarele îşi turburau *adîncul*; ca să-şi azvîrle afară undele lor" (M. Eminescu), „Harap Alb [...] vreau să-ţi fac şi eu *un bine*..." (I. Creangă), „Cel ce în astă lume a dus numai durerea/ Nimic n-are dincolo, căci morţi sînt *cei muriţi*" (M. Eminescu), „Se poate ca bolta de sus să se spargă,/ Să cadă *nimicul* cu noaptea lui largă" (M. Eminescu).

Variabil în funcţie de număr, gen şi caz, articolul se constituie în morfem al acestor categorii gramaticale ; articolul a) asigură flexiunea unităţilor lexicale care nu pot realiza opoziţii categoriale specifice la nivelul structurii morfematice, b) anulează omonimii morfologice sau c) exprimă redundant diferite sensuri gramaticale.

a) Articolul definit asigură flexiunea substantivelor invariabile la nivel dezinenţial : exprimă genitiv-dativul singular al acestor categorii de substantive : cartea **lui** *Mihai* (*Carmen*), Dau **lui** *Mihai* (*Carmen*) o carte.

Articolul *definit* şi *nedefinit* marchează cazul şi numărul constituenţilor unor sintagme nominale alcătuite din substantive şi adjective invariabile în funcţie de număr : **o** *educatoare precoce* (N.Ac.)/ **unei** *educatoare precoce* (G.D.)/ **nişte** *educatoare precoce* (N.Ac.)/**unor** *educatoare precoce* (G.D.).

Articolul adjectival-demonstrativ exprimă cazul şi genul pronumelui de cuantificare : **cei** *patru* (N.Ac.)/**cele** *patru*/**celor** *patru* (G.D.).

b) Articolul posesiv-genitival[7] anulează omonimia genitiv-dativ : **al** *casei*, **al** *unei case*, **al** *caselor*, **al** *unor case* ; **al** *studentului*, **al** *unui student* (G)/ *casei*, *unei case*, *caselor*, *unor case*, *unui student*, *studentului* (D).

c) Înscris în legea acordului, articolul exprimă, concomitent cu dezinenţa din structura substantivului sau (şi) adjectivului, diferite sensuri gramaticale : *gen*, *număr*, *caz* : **o** *student***ă** *inteligent***ă**/*une***i** *student***e** *inteligent***e**, *nişte student***e** *inteligent***e**.

Dintre „adverbe", au întotdeauna funcţie morfologică morfemul superlativului : **foarte**, morfemele complexe **cel mai**, **mai puţin**, **foarte puţin** (morfeme constituite din două sau mai multe elemente lingvistice, aflate eventual într-un raport categorial – **mai puţin**, de exemplu, poate fi considerat gradul intensităţii superioare a adverbului *puţin*), morfemul locuţional **destul de**, exprimînd intensitatea relativă şi morfemele aspectuale : **mai**, **tot** : „A **mai** venit de-atuncea să v-asculte,/ Voi plopi adînci, cu voci şi şoapte multe ? " (T. Arghezi), „Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate/ Într-un calcul fără capăt **tot** socoate şi socoate" (M. Eminescu).

Dintre „prepoziţii", are funcţie morfematică „prepoziţia" **a**, reprezentînd două morfeme omonime : morfem al genitivului în sintagme nominale în care determinantul este un adjectiv de cuantificare sau un adjectiv cantitativ (numele **a** *doi studenţi*, rezultatele **a** *numeroşi sportivi*) şi morfem al *infinitivului* (formă verbal-nominală : **a** *lupta*, **a** *crede* etc.).

Morfemele *derivate* sînt elemente lingvistice care aparţin unor clase lexico-gramaticale cu identitate specifică în sistemul vocabularului sau în structura sintactică a limbii, dar care, printr-o serie de mutaţii în sfera lor semantică sau/şi în structura lor morfologică, îşi pierd identitatea semantico-sintactică şi dezvoltă o identitate funcţională în desfăşurarea unor opoziţii categoriale.

Se înscriu aici:

• verbele auxiliare:

– **a avea**; în dezvoltarea sensului de 'perfect' sau 'viitor' indicativ: **am** *cîntat*, **am să** *cînt*;

– **a fi**; realizează sintagmele analitice ale diatezei pasive în întregime: **sînt** *lăudat*, **am fost** *lăudat* etc., ale viitorului anterior: **voi fi** *cîntat*, conjunctivului și potențialului perfect: **să fi** *cîntat*, **aș fi** *cîntat* și ale prezumtivului (în structura unor morfeme complexe) **să fi** *cîntînd/cîntat*, **voi fi** *cîntînd/cîntat*, **aș fi** *cîntînd/cîntat*;

– **a vrea**; realizează sintagma analitică a modului potențial-optativ: **aș** *cînta*, **aș** *fi cîntat* etc.

– **a voi (a vrea)**; realizează sintagma analitică a viitorului: **voi** *cînta*, **vor** *cînta* etc.;

• pronumele **reflexiv**; marchează diferite sensuri gramaticale în interiorul diatezei verbale: *reflexiv*, *reciproc*, *pasiv*, *dinamic*, *impersonal* (**se** *îmbracă*, **se** *ceartă* între ei, **se** *vinde* urgent, **se** *chinuie* cu o problemă, **se** *trăiește* greu);

• conjuncția **să**; component al morfemului complex discontinuu de conjunctiv **să**... -**Ø**: **să** *cînt*-**Ø**, **să** *lupt*-**Ø**; **să** *lupt*-**e**;

• prepozițiile:

– **pe**, morfem al cazului *acuzativ*, în anumite condiții semantic-sintactice: „O aștept **pe** *mama*" (*ea*, *aceasta* etc.);

– **la**; morfem al cazului *dativ* în sintagme nominale cu determinant un cuantificator (pronume sau adjectiv): „Am dat **la** *doi copii* garoafe, iar **la** *trei*, trandafiri", „Ai promis cărți **la** *numeroși copii* dar ai rămas cu promisiunea";

– **la**, morfem de dativ, în paralel cu structurile dezinențiale, mai greoaie, în flexiunea pronumelui: „Am oferit **la** *cîțiva* dintre ei", față de „Am oferit **cîtorva** dintre ei", „Le-am spus **la** *toți*"/„Am spus **tuturora**", „Le-am dat **la** amîndoi"/„Am dat **amîndurora**";

– **de**, morfem de genitiv, mai ales în limbajul popular, în paralel cu structurile sintetice: la început **de** *an*/la începutul *anului*, la mijloc **de** *codru*/la mijlocul *codrului*.

Dintre morfemele *libere*, *derivate*, unele s-au diferențiat de elementele lingvistice primare: auxiliarul **a avea** diferă de verbul predicativ prin formele de la persoana a III-a singular și persoanele I și a II-a plural: „El **a** *luptat*"/„El **are** o idee"; „Noi **am** *crezut*"/„Noi **avem** un gînd"; „Voi **ați** plecat"/„Voi **aveți** planuri mari".

Auxiliarul **a vrea** se realizează în forme specifice ca morfem al potențial-optativului; formele **aș**, **ai**, **ar**, **am**, **ați**, **ar** cînta sînt radical deosebite de imperfect – punct de plecare în istoria limbii (*vream*, *vreai* + *sic*).

Auxiliarul **a voi** se deosebește de prezentul verbului predicativ corespunzător prin absența sufixului **-esc**: „Eu **voi** *cînta*"/„Eu nu mai **voiesc** nimic".

Verbul **a fi** (întrebuințat la conjunctiv prezent), ca auxiliar al conjunctivului perfect, este invariabil după persoană, spre deosebire de verbul predicativ, ce realizează această categorie gramaticală și în planul expresiei: „Eu **să fi** cîntat"/„Eu **să** *fiu*".

Pe de altă parte, spre deosebire de verbul **a fi**, cu flexiune completă în exprimarea diatezei pasive (dar numai aici), odată devenite auxiliare, verbele **a avea**, **a fi** (la celelalte diateze), **a vrea** și **a voi** cunosc numai una sau două forme sub aspectul timpului: **am**, **ai** etc. reprezintă prezentul, **a fi**, infinitivul (în sintagma viitorului și a perfectului potențial-optativ) și prezentul (în sintagma conjunctivului perfect), **a vrea**, imperfectul, iar **a voi**, prezentul.

Majoritatea morfemelor libere sînt morfeme **continue**; funcţionează ca expresie a unor sensuri gramaticale precedînd sau, în situaţii speciale, urmînd termenul purtător al sensului lexical: **voi** *cînta* (*cînta*-**voi**), **foarte** *frumos*, *obraznic* **tare**. Unele morfeme, cu structură complexă, sînt morfeme *discontinue*; dintre elementele din care este alcătuit semnificantul lor, unul precedă morfemul lexical, iar celălalt îl urmează, de obicei, ca morfem conjunct; morfemul de conjunctiv este un *morfem complex discontinuu*, format din conjuncţia morfematică să, care precedă verbul şi dezinenţa -e sau -ă, expresie a persoanei a III-a, care urmează rădăcinii: **să** *cînt*-**e**. Făcînd parte din structura morfemului complex **să...e**, dezinenţa **e (ă)** poate exprima singură, prin lipsa constituentului morfematic **să**, sensul de conjunctiv prezent, în sincretism cu sensul de persoana a III-a: „Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l.../ Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrînul dascăl?" (M. Eminescu).

Observaţie

În limbajul popular sau în limbajul poetic, sintagmele analitice ale unor timpuri şi moduri se întrebuinţează cu ordinea inversată a termenilor, ceea ce duce la o întrebuinţare conjunctă enclitică a auxiliarelor: „Închinare-aş şi n-am cui,/ Închinare-aş murgului", „Plecat-am nouă din Vaslui/ Şi cu sergentul zece" (V. Alecsandri).

În afara mijloacelor de natură morfologică, sensurile gramaticale se exprimă şi prin mijloace fonetico-prozodice (*morfeme suprasegmentale*) şi sintactice: **topica** şi **modalizatorii** (verbe **semiauxiliare** şi **adverbe de modalitate**).

Dintre morfemele suprasegmentale, **intonaţia** exprimă cazul *vocativ*, redundant, concomitent cu dezinenţa specifică: „Să cer un semn, *iubito*, spre-a nu te mai uita?" (M. Eminescu) sau anulînd omonimia cu nominativ-acuzativul: „Din valurile vremii, *iubita* mea, răsai" (M. Eminescu).

În flexiunea verbală, intonaţia caracterizează modul imperativ, anulînd omonimia cu indicativul: „*Cobori* în jos, luceafăr blînd/ Alunecînd pe-o rază" (M. Eminescu) sau în redundanţă cu expresia dezinenţială: „Tu *te coboară* pe pămînt,/ Fii muritor ca mine" (M. Eminescu).

Accentul anulează omonimia dintre prezent şi perfectul simplu la persoana a III-a a indicativului prezent, la verbe de tipul I de flexiune: *cîntă* (prezent)/*cîntà* (perfectul simplu).

Topica anulează omonimia nominativ-acuzativ în flexiunea substantivului determinat prin articol definit: *Studentele* (nominativ) iubesc *studenţii* (acuzativ)/ *Studenţii* (nominativ) iubesc *studentele* (acuzativ).

Verbele semiauxiliare[8] exprimă:

- **modalitatea**: „Am fost totdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă. **Trebuie** *s-o fi uitat*" (M. Eminescu);
- **aspectul**: „S-asculte orice gură ce-ar vrea ca să mă rîdă,/ Puteri să puie-n braţul ce-ar **sta să** mă *ucidă*" (M. Eminescu);
- **timpul**: „**Aveam** *să plec* din mijlocul petrecerii şi să nu mă mai întorc; nimeni **n-avea** *să descopere* ce se făcuse cu mine, taina pieirii mele **avea** *să rămîie* în veci *nepătrunsă* – luasem toate măsurile" (Mateiu I. Caragiale).

Adverbele de modalitate[9] exprimă:

- fie **modalitatea logică**: „Meştere Ruben, **oare** cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta?" (M. Eminescu);

– fie diferite nuanţe ale **modalităţii subiective** : „**Poate** că-i convin tuspatru craii cărţilor de joc” (M. Eminescu) ;
– sau **emfatice** : „Dacă tu ştiai problema astei vieţi cu care lupt,/ Ai vedea că am cuvinte pana **chiar** să o fi rupt” (M. Eminescu).

I. SUBSTANTIVUL

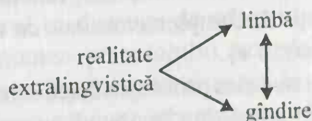
Termenul care denumeşte această clasă lexico-gramaticală reflectă o interpretare semantică : **substantivul** denumeşte substanţe, mai exact „obiecte" în care se delimitează substanţa ca materie obiectuală sau ca realitate spirituală – „substanţă de gîndire".

Din această perspectivă, **substantivului** i se alătură o altă clasă de cuvinte ce are ca referinţă diferite aspecte ale substanţei : adjectivul, unitate lexico-gramaticală care denumeşte însuşiri calitative ale „obiectului" în care s-a fixat substanţa lumii extralingvistice odată cu interpretarea sa prin *noţiune* şi *cuvîntul-substantiv* (*casă-casă frumoasă*).

Substantivul şi **adjectivul** constituie grupul **numelui**, în organizarea căruia substantivul ocupă poziţia de bază.

În interiorul raportului *limbă-gîndire*, substantivul cuprinde, prin excelenţă, *cuvinte noţionale*. Seamănă prin aceasta cu **verbul**, cea de-a doua clasă cuprinzînd cuvinte noţionale[1]. Celelalte clase lexico-gramaticale sînt alcătuite din cuvinte care exprimă note din noţiunile exprimate de substantive **(adjectivul)** sau de verbe **(adverbul)** sau exprimă diferite raporturi în care se află înscrise „realităţile" denumite prin substantive sau verbe. O situaţie particulară caracterizează clasa **pronumelui**, care exprimă noţiuni în mod indirect, prin intermediul substantivului cu care se află în raport de substituţie.

Din perspectivă logico-semantică, în desfăşurarea raportului :

substantivul denumeşte, prin intermediul noţiunii, „obiecte" în sens larg, reprezentînd, de fapt, clase de obiecte animate sau inanimate (*fată*, *corabie*), reale sau imaginare (*munte*, *balaur*) fenomene (*ploaie*, *ninsoare*), însuşiri, stări asimilate noţional obiectelor (*frumuseţe*, *nelinişte* – **frumuseţea** *Ioanei*, **neliniştea** *oamenilor*) sau noţiuni considerate în sine : *frumos-urît* (categorii estetice), *bunătate*, *cinste*, *ticăloşie*, *nimicnicie* (categorii morale) etc.

Prin aceasta se manifestă cea de-a doua trăsătură semantică definitorie, prin care *substantivul* se distinge de *verb* : substantivul interpretează static realitatea extralingvistică, denumeşte substanţa *fixată*, *„imobilizată"*, *închisă* în „obiecte" ; verbul

interpretează realitatea *dinamic*, denumeşte substanţa în *procesualitate*: „M-a prins *o ploaie* straşnică” *vs* „M-a *plouat* straşnic”.

Perspectiva dinamică este prezentă în planul semantic al substantivelor postverbale (*plecare*, *renaştere*, *citire*, *mers*, *stins* etc.) sau al substantivelor exprimînd acţiuni (*luptă*, *bătălie* etc.), dar coexistă aici cu perspectiva statică, într-un raport intern de permanentă oscilare între static şi dinamic: „Pe plaiuri dunărene poporu-şi opri *mersul*” (M. Eminescu) *vs* „Eu te fac s-auzi în taină/ *Mersul* cîrdului de cerbi” (M. Eminescu).

În plan **deictic**, substantivul se defineşte ca o clasă lexico-gramaticală circumscrisă în mod esenţial *obiectului* comunicării. Prin aceasta, substantivul se impune ca o clasă de cuvinte cu identitate fixată în planul limbii şi, în general, independentă (gramatical) de cadrul situaţional al comunicării lingvistice. În planul *vorbirii* (în structura *textului*, deci), substantivul este concomitent expresie a obiectului denumit şi a clasei de obiecte din care face parte. Actualizarea sa ca semn lingvistic complex se realizează în spaţiul variabilei, prin diferite categorii gramaticale specifice. *Constanta* (reprezentată de rădăcină sau, mai exact, de *tema lexicală*) prezintă doar variaţii semantice în interiorul raportului *general/particular*, adică în desfăşurarea raportului *concept* (corespunzînd clasei de obiecte)/*reprezentare* (corespunzător *obiectului* particular avut în vedere în construirea *mesajului*), din interiorul *semnificatului* semnului lingvistic – rădăcină (sau temă lexicală).

Substantivul iese din sfera obiectului comunicării cînd este actualizat prin categoria determinării sau a cazului la *vocativ*; în acest caz, substantivul devine expresie a interlocutorului din actul lingvistic: „Căci te iubesc, *copilă*, ca zeul nemurirea” (M. Eminescu), eventual concretizare lexical-semantică, indirectă, a subiectului nerealizat sintactic, atunci cînd verbul-predicat este la imperativ: „Îmbracă-te în doliu, frumoasă *Bucovină*,/ Cu cipru verde-ncinge antică fruntea ta” (M. Eminescu).

Din perspectivă **sintactică**, este definitorie pentru substantiv compatibilitatea cu toate poziţiile (regent, determinant, termen în relaţie de *interdependenţă* sau de *apoziţie* cu alt termen) şi cu toate funcţiile sintactice. În versul eminescian „Credinţa zugrăveşte *icoanele*-n biserici” (M. Eminescu), substantivele realizează funcţiile, opuse semantico-sintactic, de *subiect* (*credinţa*) şi *complement obiectual direct* (*icoanele*) şi funcţia de *circumstanţial spaţial* (*în biserici*); iar în versul „Că *vis* al *morţii*-eterne e *viaţa lumii*-ntregi” (M. Eminescu), funcţiile de *subiect* (*viaţa*), *atribut* (*al morţii* şi *lumii*), iar, în relaţie de complementaritate cu verbul copulativ *e*, realizează funcţia de *predicat* analitic (*vis... e*).

Prin aceste disponibilităţi şi mai ales prin capacitatea substantivului de a realiza funcţia de subiect şi, în consecinţă, de a constitui împreună cu un verb-predicat nucleul predicaţional al unei propoziţii, substantivul este, alături de verb, un constituent fundamental în organizarea textului, mijloc principal şi produs al comunicării lingvistice[2].

Sub aspect **morfologic**, identitatea clasei substantivului este asigurată de categoria **determinării**, în primul rînd, categorie gramaticală specifică, şi de funcţionarea specifică a categoriilor de **gen, număr** şi **caz**.

Prin categoria **determinării**, substantivul se distinge de **adjectiv**, cu care face parte din clasa **numelui** şi cu care are în comun, sub aspect morfologic, categoriile de **gen**, **număr** şi **caz**. Prin opoziţiile din interiorul acestei categorii, substantivul este actualizat din perspectiva protagoniştilor comunicării lingvistice. Substantivul este

singura unitate lexico-gramaticală care intră într-o paradigmă categorială completă de tipul:

bicicletă (Andrei îşi dorea de multă vreme *bicicletă*.) – determinare Ø,
o bicicletă (Ne-am uitat la *o bicicletă*.) – determ, *indefinită*,
bicicleta (Nu i-am mai putut cumpăra *bicicleta*.) – determ, *definită*,

prin care obiectul denumit de substantiv şi despre care locutorul comunică prin intermediul unui text lingvistic este cunoscut ca obiect distinct, detaşat din clasa de obiecte din care face parte: „*Lacul* codrilor albastru/ Nuferi galbeni îl încarcă" (M. Eminescu), detaşat dintre ceilalţi constituenţi ai clasei dar fără a se distinge în mod obligatoriu de aceştia: „În drumul meu am întîlnit la un moment dat *un lac*" sau este doar reprezentant al clasei: „Acuşa la ureche-i un cîntec vechi străbate/Ca murmur de izvoare prin frunzele uscate,/ Acuş o armonie de-amor şi voluptate/ Ca molcoma cadenţă a undelor pe *lac*" (M. Eminescu).

Dacă un termen lexical ce aparţine, de regulă, unei alte clase gramaticale se înscrie în această paradigmă, e semn că şi-a schimbat statutul morfologic, adică *s-a substantivat*: „Cine mai poate face azi distincţie între *bine* şi *rău*? !", „Mi-ai făcut *un bine*, ţi l-am făcut şi eu" (M. Eminescu), „Făt-Frumos, zise împăratul, *binele* ce mi l-ai făcut mie nu ţi-l pot plăti nici cu lumina ochilor" (M. Eminescu).

Numărul se impune ca marcă distinctivă prin natura sa semantică directă, obiectivă; forma de plural, de exemplu, a substantivului reflectă lingvistic existenţa în pluralitate a „obiectului" extralingvistic denumit prin cuvînt: „Dintre sute de *catarge*,/Care lasă *malurile*,/ Cîte oare le vor sparge/ *Vînturile*, *valurile*?" (M. Eminescu).

Categoria gramaticale a **cazului** are origine direct funcţională, înscriindu-se în sfera de acţiune a principiului *recţiunii* (nominale: *răsăritul* **soarelui**; verbale: *răsare* **soarele**; prepoziţionale: *în jurul* **soarelui**); în versurile lui L. Blaga „Din oraşele pămîntului/ fecioare albe vor porni/ cu priviri înalte către munţi", verbul-predicat *vor porni* impune substantivului-subiect *fecioare* cazul **nominativ**; substantivelor-circumstanţiale *oraşele* şi *munţi*, prepoziţiile *din* şi *către* le impun cazul **acuzativ**, ca şi prepoziţia *cu* substantivului-complement predicativ (element predicativ suplimentar, în terminologia curentă) *priviri* (înalte), iar substantivul-regent *oraşele* impune substantivului-atribut *pămîntului* cazul **genitiv**.

Prin aceasta, substantivul se distinge de adjectiv, în flexiunea căruia cazul se înscrie, în general, în acţiunea principiului *acordului*, subordonîndu-se şi din acest punct de vedere substantivului prin situarea în acelaşi caz cu el; astfel, în versurile eminesciene „Iubesc precum iubeşte pe-o *albă* vijelie/ Un ocean de foc" (M. Eminescu), adjectivul-atribut *albă* stă în cazul **acuzativ**, pentru că substantivul regent *vijelie* stă în acest caz, iar în versul „Îi foşnea uscat pe frunze poala lung'a *albei* rochii" (M. Eminescu) stă în cazul **genitiv**, deoarece substantivul *rochii* se află la **genitiv**.

Genul este la substantiv o categorie semantică; sensul de gen este o componentă lexico-gramaticală a planului semantic al *constantei* substantivului; substantivele au gen fix. În versurile lui T. Arghezi: „Dormiţi, dormiţi/ *Hipnoza nopţii* suflă boare", substantivele *hipnoza*, *nopţii* şi *boare* au, în planul semantic al constantei, sensul lexico-gramatical de gradul II, 'feminin'.

CLASE SEMANTICE DE SUBSTANTIVE

În funcţie de natura „obiectelor" pe care le au ca termen referenţial, substantivele se grupează în diferite clase semantice relativ omogene, chiar dacă nu în mod tranşant delimitate şi delimitabile, între care intervin şi unele deosebiri de natură morfologică şi sintactică.

SUBSTANTIVE CONCRETE ŞI SUBSTANTIVE ABSTRACTE

Distincţia este asigurată de deosebirea *sesizabilă* între „obiectele" denumite de substantive, în interiorul raportului *realitate extralingvistică-gîndire-limbă*.

Sînt **concrete** substantivele care denumesc, prin intermediul noţiunii, clase de obiecte considerate global, la nivel conceptual, dar în acelaşi timp delimitabile, în substanţialitatea lor fixată în forme sensibile şi, cele mai multe, reprezentabile în mod direct, în conştiinţa subiectului vorbitor, cel mai adesea prin imaginea unui obiect individual : *munte*, *corabie*, *copil*, *floare*, *peşte*, dar şi în afara acestui tip de reprezentare : *sare*, *făină*, *unt*, fără a fi însă nereprezentabile.

Sînt **abstracte** substantivele care denumesc concepte : *adevăr*, *libertate*, *conştiinţă*, *ideologie*, *filozofie* etc. sau care absolutizează noţional trăsături ale „obiectelor", stări în care se pot afla „obiectele" sau relaţiile dintre „obiecte" : *frumuseţe*, *inteligenţă*, *delicateţe*, *teamă*, *nelinişte*, *prietenie*, *iubire*, *ură* etc. Substantivele abstracte denumesc obiecte nereflectate în conştiinţa lingvistică a subiectului vorbitor prin intermediul simţurilor. Interpretarea lingvistică a realităţii extralingvistice implică două trepte : a) a sensibilului şi b) a inteligibilului (logicului). Substantivele concrete reflectă lumea prin trecerea de la treapta sensibilului la treapta inteligibilului, cu asumarea celei dintîi. Substantivele abstracte reflectă lumea direct prin treapta inteligibilului.

Unele substantive polisemantice pot fi **abstracte** prin sensul lor direct conceptual sau **concrete** prin înscrierea în sfera „obiectelor" delimitabile şi reprezentabile. Termenul *frumuseţe*, de exemplu, este substantiv abstract atunci cînd exprimă conceptul în sine : „Tu ai fost divinizarea *frumuseţii* de femeie" (M. Eminescu) şi substantiv concret cînd exprimă, prin metonimie, obiecte caracterizate prin însuşirea denumită substantival : „*Frumseţile*-ne tineri bătrînii lor distrug" (M. Eminescu) [=fete frumoase].

Între cele două clase semantice de substantive intervin deosebiri morfologice şi sintactice :

- Substantivele **abstracte** nu realizează singure întreaga paradigmă a categoriei determinării. Se poate spune „I-am cumpărat *bicicletă*"/„I-am cumpărat *o bicicletă*"/„I-am cumpărat *bicicleta*", dar enunţuri precum „Are *inteligenţă/frumuseţe/prostie* etc.", chiar dacă intervin uneori în vorbire, sînt nespecifice sau chiar contrazic spiritul limbii sau corectitudinea sintactică. Întrebuinţarea nearticulată a substantivelor abstracte este condiţionată de diferiţi factori sintactico-semantici sau numai sintactici (verbe, prepoziţii) : „Dispune de (se caracterizează prin) *inteligenţă*, *frumuseţe*, *prostie*, *ticăloşie* etc.". Întrebuinţarea cu articol nehotărît este condiţionată de prezenţa unui determinant calificativ sau apreciativ : „Are *o inteligenţă ieşită din comun*", „Se distinge printr-o *frumuseţe aparte*". Enunţuri precum „Are *o*

inteligenţă...", „Are *o voinţă...*", „Se distinge printr-o *frumuseţe...*" nu sînt reperabile, decît dacă articolul nehotărît este încărcat, prin accentuare, cu valori stilistice deosebite, preluînd şi sarcina semantică a unui determinant superlativ lăsat neexprimat („Are *o voinţă* ! " înseamnă „Are *o voinţă nemaipomenită* ! ").

- Substantivele **abstracte** sînt incompatibile cu sensul gramatical de plural ; cînd sînt întrebuinţate la plural (în limbajul popular, mai ales), substantivele trec în clasa substantivelor concrete, odată cu producerea unor modificări în sfera lor semantic-lexicală ; pluralul *prostii* caracterizează substantivul concret *prostie* cu sensul de 'fleacuri' sau de 'fapte nechibzuite' : „Am făcut mai multe prostii în viaţa asta...". Substantivul abstract *prostie*, întrebuinţat numai la singular, absolutizează noţional o trăsătură intelectuală de sens negativ, 'lipsă de inteligenţă' : „Viclean te bucuri de-ale noastre-ntreceri,/ Privind în urmă *prostia* imobilă" (M. Eminescu).

SUBSTANTIVE CONTINUE ŞI SUBSTANTIVE DISCONTINUE

În interpretarea realităţii extralingvistice, în planul limbii, substantivele denumesc clase de obiecte : *casă*, *fată*, *floare* etc., iar, în planul vorbirii, obiecte izolate, considerate din perspectiva claselor de obiecte şi reprezentînd aceste clase : „Aici e *casa* mea. Dincolo *soarele* şi *grădina* cu *stupi*" (L. Blaga).

Prin natura lor însă, nu toate componentele lumii extralingvistice se caracterizează prin posibilitatea detaşării unui (unor) obiect(e) singular(e) de clasa din care fac parte. Această deosebire extralingvistică ţinînd de raportul *obiect/clasă de obiecte* stă la originea distincţiei lingvistice *substantive* **discontinue**/*substantive* **continue**[3].

Substantivele **discontinue** denumesc „obiecte" „finite", detaşabile din mulţimea nedeterminată de obiecte de acelaşi fel, care este clasa pe care o pot reprezenta ca atare în interiorul raportului semantic, întrucît raportul extralingvistic *obiect-clasă de obiecte* este unul de multiplicare : *basm*, *băiat*, *biserică*, *ceas*, *joc*, *student*, *toreador*, *zmeu* etc.

Substantivele **continue** denumesc „obiecte"-clasă, nedetaşabile şi nefinite, întrucît raportul obiect-clasă este unul de identitate, nu de multiplicare. Substantivele *continue* denumesc substanţa, materia ca atare, în sine (*apă*, *făină*, *brînză*, *unt*, *lapte*, *aur*, *aer*, *sare* etc.) sau concepte (*adevăr*, *credinţă*, *libertate* etc.).

Substantivele **continue** prezintă unele deosebiri morfologice faţă de cele **discontinue** :

a) Nu cunosc paradigma completă a categoriei determinării ; nu sînt compatibile cu determinarea prin articol nedefinit ; sintagme precum : *un lapte*, *o brînză*, *o libertate* nu sînt posibile decît dacă articolul nedefinit dezvoltă anumite valori stilistice : „Am găsit *o brînză* ! ..." („Am găsit *brînză de foarte bună calitate* sau *foarte proaspătă*").

b) Nu cunosc opoziţia singular/plural ; întrebuinţarea la plural a acestor substantive reflectă schimbarea statutului lor semantic : substantivele devin substantive discontinue, cu sensuri lexicale diferite de substantivele continue omonime la singular : substantivul continuu *apă* denumeşte la singular materia ca atare : „Faceţi din piatră aur şi din îngheţ văpaie,/ Să-nchege *apa*-n sînge, din pietre foc să saie" (M. Eminescu) ; cu formă de plural, substantivul înseamnă 'rîuri' : „Peste flori, ce cresc în umbră,/ Lîngă *ape*, pe potici,/ Vezi *bejănii* de albine" (M. Eminescu).

SUBSTANTIVE INDIVIDUALE ŞI SUBSTANTIVE COLECTIVE

Obiectele denumite de substantive pot fi entităţi finite şi în sine, şi din punctul de vedere al clasei sau pot fi entităţi finite numai din punctul de vedere al clasei, în sine reprezentînd *mulţimi* de entităţi finite.

Substantivele **individuale** denumesc „obiecte" din prima categorie, ce se caracterizează printr-un singur raport de multiplicare, exterior obiectului, suprapus raportului *obiect-clasă* omogenă de obiecte de acelaşi fel : *arbore*, *copil*, *măr*, *minge*, *tricicletă*, *verb*, *zi* etc.

Substantivele **colective** denumesc „obiecte" din categoria a doua, care se caracterizează prin două raporturi de multiplicare, unul explicit, exterior obiectului, suprapus raportului *obiect-clasă de obiecte*, şi altul implicit, interior obiectului ; substantivele *colective* denumesc *obiecte-mulţimi* : *colectiv*, *grup*, *popor*, *trib*, *echipă*, *studenţime*, *ţărănime*, *turmă*, *stol*, *brădet*, *mărăciniş* etc.

SUBSTANTIVE COMUNE ŞI SUBSTANTIVE PROPRII

Substantivele pot denumi „obiecte" fără identitate specifică între celelalte obiecte ale clasei pe care o reprezintă sau, dimpotrivă, cu o identitate distinctă de celelalte obiecte componente ale clasei căreia îi aparţin, dar pe care nu o mai reprezintă.

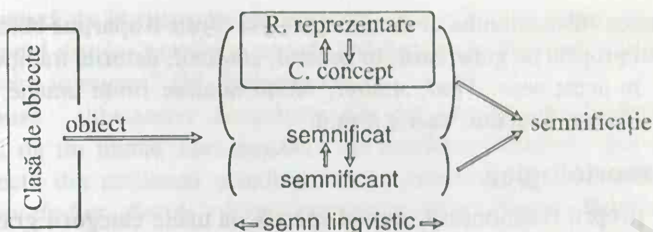
Substantivele **comune** denumesc „obiecte" fără identitate, *reprezentative*, exprimînd concomitent obiectul şi clasa de obiecte sau exprimînd numai clasa : *catarg*, *corabie*, *cer*, *trib*, *iubire*, *orez*, *ploaie*, *zeu* etc.

Substantivele **proprii** denumesc obiecte individuale, *nereprezentative*, detaşate dintr-o clasă de obiecte similare, dar izolîndu-se de acestea printr-o identitate distinctă pentru protagoniştii actului lingvistic. Substantivele proprii aparţin unor diverse cîmpuri semantice : **uman** (termeni antroponomastici : *Andrei*, *Tudor*, *Maria*, *Mihai*, *Ioana* etc. ; *Păcală*, *Tîndală*, *Zgîrie-brînză* etc.) ; **animal** (termeni denumind animale individualizate de om : *Lupu*, *Zdreanţă*, *Pisicuţa*, *Colţ Alb* etc.) ; **cosmic** (*Andromeda*, *Casiopeea*, *Marte*, *Jupiter* etc.) ; **geografic-geologic** (termeni toponimici şi hidronimici : *Alpi*, *Bucegi*, *Carpaţi*, *Caraiman*, *Iaşi*, *Timişoara*, *Sibiu*, *Roman*, *Veneţia*, *Florenţa*, *Roma*, *Dunărea*, *Moldova*, *Sena*, *România*, *Italia*, *Spania* etc.) ; **mitologic** (*Achile*, *Medeea*, *Hercule*, *Diana*, *Crăciunul*, *Dumnezeu*, *Isus Hristos*, *Făt-Frumos* etc.) ; **artistic** (termeni denumind personaje literare *Dionis*, *Mara*, *Stănică Raţiu* etc.), **social-politic** (termeni denumind sărbători naţionale sau internaţionale : *Ziua Victoriei*, *Unirea Principatelor* etc.).

Cele două clase de substantive prezintă trăsături distinctive sub aspect semiotic, semantic, morfologic şi sintactic.

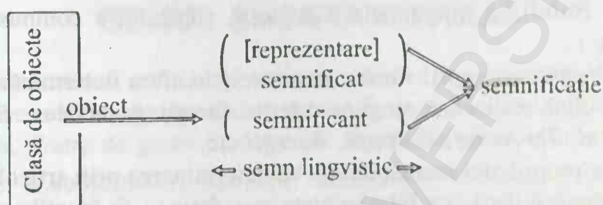
Deosebiri semiotice

Substantivele **comune** se caracterizează prin înscrierea în structura şi funcţionarea generală a semnului lingvistic în interiorul raportului *realitate extralingvistică-gîndire-limbă* ; sensul lor rezultă din dinamica permanentă, din interiorul semnificatului, între reprezentarea individuală a unui obiect şi conceptul ce rezultă din situarea obiectului într-o clasă omogenă de obiecte, iar semnificaţia din raportul cu semnificantul :

Prin aceasta, substantivele **comune** au un sens lexical stabil (sau relativ stabil), unic pentru toţi vorbitorii unei limbi şi traductibil într-o altă limbă, întemeiat pe generalitatea conceptului şi o semnificaţie variabilă de la un vorbitor la altul.

Substantivele proprii sînt semne lingvistice cu structură şi funcţionare simplificate :

Semnificatul substantivelor proprii este doar **reprezentarea** obiectului denumit, nu şi conceptul ce trimite spre clasa din care acesta s-a desprins, asumîndu-şi-o, dar fără a o mai reprezenta. Prin substantive proprii, obiectul se reprezintă pe sine însuşi. În consecinţă, substantivele **proprii** nu au **sens**[4], ci numai **denotat** şi **semnificaţie**, rezultînd din raportul cu semnificantul. **Denotatul** rămîne stabil, dar semnificaţia variază în funcţie de vorbitor şi de situaţia de comunicare, pe de o parte, de realizarea individuală şi de raporturile în care poate intra semnificatul, pe de alta. Denotatul substantivului propriu **Andrei**, de exemplu, rămîne acelaşi pentru un grup restrîns de vorbitori care folosesc acest nume pentru o anumită persoană, dar, pe de o parte, pronunţarea semnificantului diferă în funcţie de situaţia de comunicare, iar pe de alta, substantivul poate fi raportat, prin semnificant, într-o perspectivă etimologică, la sensul de 'bărbat' din greaca veche al substantivului comun *ahdraz*, prin care s-a motivat substantivul propriu *Andreaz*.

Deosebiri semantice

Avînd numai *denotat* (nu şi *sens*), substantivele proprii doar denumesc obiectele, în timp ce substantivele comune le şi descriu :

- *moşneag* = om + caracteristica vîrstei ;
- *miner* = om + caracteristica profesiunii ;
- *casă* = obiect + caracteristica finalităţii ;
- *tren* = obiect + caracteristica finalităţii.

Substantivele proprii pot fi interpretate ca elipse : elipsa numelui clasei din care s-au detaşat şi a verbului exprimînd actul denumirii : *Mircea = un student/frate/prieten* etc. *care se numeşte Mircea* ; *Bucegi = munţii care se numesc Bucegi* ; *Dunărea = fluviul care se numeşte Dunărea* ş.a.m.d. De altfel, uneori, substantivul propriu însoţeşte, printr-o relaţie de subordonare, substantivul comun prin care se denumeşte clasa de obiecte : *vărul Ion*, *fluviul Dunărea*, *munţii Bucegi* etc.

Neexprimarea substantivului ce denumeşte clasa căreia îi aparţine obiectul denumit de substantivul propriu nu generează, în general, confuzii, datorită tradiţiei lingvistice şi culturale; în acest sens, *Vlad*, *Andrei*, *Mona* numesc fiinţe umane, *Azor*, *Pufi*, *Lăbuş*, cîini, *Joiana*, *Roşcata*, vaci ş.a.m.d.

Deosebiri morfologice

Substantivele proprii reacţionează în mod specific la unele categorii gramaticale.

Nu realizează integral opoziţia internă proprie categoriilor gramaticale de *determinare* şi *număr*; substantivele cu formă feminină s-au fixat pe poziţia specifică determinării prin articol hotărît (în interiorul categoriei *determinării*): *Maria*, *Mona*, *Constanţa*, *Veneţia*, *România*, *Italia*, *Dunărea*, *Tamisa* etc. Pe aceleaşi poziţii se situează unele substantive hidronime cu formă de masculin, cînd sînt întrebuinţate singure (*Oltul*, *Padul*), şi toponimele româneşti, substantive compuse (*Podu-Înalt*, *Tîrgu-Mureş* etc.).

Celelalte substantive proprii rămîn, de obicei, în afara determinării sau primesc articol hotărît, cînd realizează singure diferite funcţii sintactice: *Bacăul*, *Sibiul*, *Israelul*, *Marocul*, *Tel-Avivul*, *Carpaţii*, *Bucegii* etc.

Substantivele proprii sînt incompatibile cu determinarea prin articol nehotărît. Pot primi articol nehotărît dacă sînt întrebuinţate metaforic: „Şi frunţile cărunte le nalţă de departe/ *Un Cezar*, *un Traian*" (M. Eminescu), „P-ici, pe colo mai străbate, cîte-o rază mai curată/ Dintr-*un Carmen Saeculare* ce-l visai şi eu odată" (M. Eminescu) sau metonimic: „Am cumpărat *un Grigorescu*" (= un tablou de Grigorescu).

În interiorul categoriei gramaticale a numărului, substantivele proprii se situează pe poziţia singularului (*Andrei*, *Toma*, *Maria*, *Florenţa*, *Oltul*, *Spania*, *Africa* etc.) sau pe poziţia pluralului (*Iaşi*, *Bucureşti*, *Bucegi*, *Alpi* etc.).

Observaţie

Substantivele proprii nume de oraşe cu formă de plural realizează uneori opoziţia singular-plural, dar numai în planul expresiei; numai forma de singular corespunde conţinutului semantic obiectiv; fiind expresia lingvistică a unor obiecte individualizate, substantivele proprii exprimă „obiecte" într-un singur exemplar: „**Bucureştiul** este un oraş imposibil".

CLASE MORFOLOGICE DE SUBSTANTIVE

Organizarea inventarului de substantive în clase morfologice se întemeiază pe trei factori:

- structura planului expresiei fonetic-lexicale a substantivelor;
- sensul lexico-gramatical de gradul II, din structura planului semantic al constantei substantivelor;
- variabilitatea structurii morfematice a substantivelor în funcţie de categoriile gramaticale specifice: *determinare*, *număr*, *caz*.

Prin structura lor fonetic-lexicală, substantivele se grupează în patru clase:

a) **simple**; substantive primare constituite dintr-un singur termen, cu un singur morfem-rădăcină; reprezintă majoritatea substantivelor: *alean*, *dor*, *înţelepciune*, *răsărit*, *unt*, *Daniel*, *Milano*, *Dunărea* etc.;

b) **sintagmatice**: sintagme constituite din termeni substantivali sau nesubstantivali precedaţi de „articolul" genitival *al* sau de „articolul" demonstrativ *cel*,

care funcţionează ca instrumente de substantivare: „Toţi **ai casei** erau neliniştiţi", „**Cei cu toporul** dau jos brazii din pădure şi-i duc la apa Bistriţei. **Cei mai vrednici** întemeiază stîni în munte" (M. Sadoveanu);

c) **compuse**: substantive constituite din doi sau mai mulţi termeni lexicali (reprezentaţi de un număr corespunzător de morfeme-rădăcini), dar denumind un singur „obiect" din realitatea extralingvistică: *bună-creştere*, *bun-simţ*, *ciuboţica-cucului*, *drum-de-fier*, *fier de călcat*, *gura-leului*, *Tîrgu-Neamţ*, *Reggio Emilia*, *Tel--Aviv* etc.

d) **locuţiuni substantivale**: grupuri formate din mai mulţi termeni, cu sens lexical unitar şi sens lexico-gramatical de substantiv; *aducere aminte*, *băgare de seamă*, *bătaie de joc*, *băgător de seamă*, *învăţătură de minte*, *luare-aminte* etc.

GENUL SUBSTANTIVULUI

În planul semantic al constantei substantivului – tema lexicală –, sensul lexical coexistă cu un sens lexico-gramatical de gradul II: **genul**; substantivul *bărbat* este de genul *masculin*, *floare* de genul *feminin*, iar *templu* de genul *neutru*.

Genul este, la substantiv, o categorie semantică şi are parţial *natură semantică*. *Este o categorie semantică,* întrucît fiecare substantiv are, ca unitate lexicală, un anumit gen – componentă semantică stabilă. Are *natură semantică* întrucît reflectă, cel puţin în parte, adică la o parte dintre substantive, interpretarea lingvistică a unor anumite caracteristici ale obiectelor lumii extralingvistice.

Din punctul de vedere al *genului*, substantivele limbii române se grupează, în primul rînd, în două mari clase:

- **animate**: substantive care denumesc „obiecte" înscrise în dinamica *viaţă-moarte* (*om*, *băiat*, *fată*, *ciocîrlie*, *fluture*, *peşte*, *arbore*, *floare*, *zmeu* etc.);
- **inanimate**: substantive-nume de „obiecte" care nu cunosc dinamica *viaţă-moarte* (*bec*, *geam*, *mauzoleu*, *stilou*, *tren*, *vagon*, *zmeu* [de hîrtie] etc.). Se cuprind tot aici substantive colective precum *trib*, *popor*, *neam* etc., care denumesc realităţi situate în perspectiva dinamicii viaţă-moarte numai la nivelul componenţilor sau substantive precum *braţ*, *picior*, *nas*, *gît*, *călcîi*, *cioc* etc., nume de realităţi inscrise în perspectiva viaţă-moarte la nivelul întregului din care fac parte.

Această distincţie de natură semantică nu este dublată de caracteristici diferenţiatoare de natură gramaticală. Prezintă unele trăsături gramaticale distinctive numai o parte dintre substantivele *animate*: substantivele proprii *antroponomastice* (acestea constituie o subclasă, reprezentînd ceea ce s-a numit **genul personal**).

Trăsăturile distinctive generale, de ordin gramatical, introduc acţiunea principiilor biologice masculin şi feminin în diferenţierea „obiectelor" denumite de substantive. Acţiunea acestor principii reorganizează distincţia **animat/inanimat**, determinînd constituirea a trei clase de substantive:

a) substantive nume de obiecte care nu cunosc acţiunea principiilor biologice masculin şi feminin (*tron*, *stilou*, *tom*) sau care se caracterizează prin abolirea acestor principii în interpretarea lor lingvistică (*popor*, *animal*);

b) substantive nume de obiecte care stau sub semnul acţiunii principiului **masculin**;

c) substantive nume de obiecte care stau sub semnul acţiunii principiului **feminin**.

Cele trei clase de substantive constituie nucleul semantic al celor trei genuri din limba română: **neutru**, **masculin** şi **feminin**. În fiecare dintre cele trei clase de substantive însă, se mai cuprind substantive la care trăsătura semantică de gen nu-şi are originea în reflectarea realităţii extralingvistice.

Cea mai omogenă este clasa substantivelor **neutre**. Se înscriu aici, în primul rînd, substantive nume de obiecte inanimate[5]. La acestea se adaugă cîteva substantive animate, din clasa substantivelor colective, **ambigene** din perspectiva alcătuirii obiectelor denumite (*popor*, *trib*, *grup*, *colectiv* etc.) şi alte cîteva substantive animate denumind specia, situată în interpretarea lingvistică în afara identităţii de gen (*animal*, *dobitoc*, *mamifer*, *gasteropod* etc.).

Aşadar, din clasa substantivelor **neutre** fac parte substantivele cu două trăsături semantice negative: *–animat*, *–masculin vs feminin*.

În clasa substantivelor **masculine** şi **feminine** intră substantive cu cele două trăsături semantice realizate pozitiv: *+animat*, *+masculin vs feminin* (*băiat*, *fată*, *cîine*, *vulpe* etc.) şi substantive cu realizarea diferită a celor două trăsături: *–animat*, *+masculin vs feminin*.

Substantivele caracterizate prin trăsătura negativă *–animat* se distribuie în mod arbitrar[6], din punctul de vedere al raportului semantic, în alte două clase de gen: *masculine* (*buton*, *electron*, *stîlp* etc.) şi *feminine* (*corabie*, *fereastră*, *fotografie*, *mască* etc.).

Dintre substantivele cu amîndouă trăsăturile realizate pozitiv, numai unele dezvoltă trăsătura de gen în interiorul raportului semantic orientat de cele două principii biologice: substantivele care denumesc vieţuitoare (**masculine**: *bărbat*, *elefant*, *iepure*, *leu* etc.; **feminine**: *femeie*, *furnică*, *vulpe* etc.).

Celelalte substantive marcate de trăsătura *+animat* se grupează în masculine şi feminine, în funcţie de alţi factori (istoria limbii, structura stilistică a limbii, caracterul sistemic al limbii: *rudă*, *persoană*, *iarbă* etc.). Se înscriu într-un raport semantic orientat de o anumită viziune, arhaică, nu în mod absolut constantă substantivele care denumesc „obiecte" din lumea plantelor; există, printre altele, o corelaţie aproape permanentă între raportul *pom-fruct* şi raportul *masculin/feminin*: *vişin-vişină*, *nuc-nucă*, *păr-pară*, *prun-prună*. Face excepţie substantivul *măr*, masculin ca nume al copacului, neutru ca nume al fructului. În aceeaşi perspectivă a interpretării subiective a lumii extralingvistice se înscriu substantivele ce denumesc flori; majoritatea sînt de genul feminin (*floare*, *lalea*, *floarea soarelui*, *crizantemă*, *muşcată* etc.), dar sînt destul de numeroase şi substantivele masculine (*crin*, *trandafir*, *toporaş* etc.).

Dintre substantivele care denumesc vieţuitoare, numai o parte realizează genul ca pe o categorie semantică, cu trăsătură semantică de gen stabilă, dar înscrisă într-o opoziţie bipolară, corespunzînd celor două principii: masculin şi feminin.

Din acest punct de vedere, substantivele care denumesc vieţuitoare sînt:

a) **corelative**: intră în cupluri masculin-feminin corespunzătoare polarităţii „obiectelor" denumite;

b) **epicene**: nu diferenţiază lingvistic realitatea bipolară a „obiectelor" denumite.

A) Se înscriu în *serii* **corelative** *de gen* substantivele aparţinînd cîmpului semantic *uman* şi substantivele desemnînd lumea animalelor, în general, intrate în sfera cunoaşterii directe a omului şi caracterizate prin dublarea distincţiei biologice prin distincţii de altă natură, mai ales economică.

Opoziţia **masculin/feminin** se realizează, din punct de vedere lexical :

a) la nivelul rădăcinii :

bărbat – femeie *cerb – căprioară*
băiat – fată *bou – vacă*
tată – mamă *motan – pisică*
frate – soră *cocoş – găină*
ginere – noră *berbec – oaie*
unchi – mătuşă *armăsar – iapă* ;

b) la nivelul sufixului *moţional*, care formează substantivele *mobile* :

• substantive **feminine** de la substantive **masculine** :

sufixele **-ă** : *bunic-bunic***ă** *elev-elev***ă**
*copil-copil***ă** *student-student***ă**
*nepot-nepoat***ă** *polonez-polonez***ă**
*socru-soacr***ă** *nepalez-nepalez***ă**
*cumnat-cumnat***ă** *torinez-torinez***ă**
*cuscru-cuscr***ă** *profesor-profesoar***ă**

-că : *sătean-sătean***că** *italian-italian***că**
*ţăran-ţăran***că** *ieşean-ieşean***că**

-oaică : *leu-le***oaică** *rus-rus***oaică**
*lup-lup***oaică** *chinez-chinez***oaică**

-iţă : *doctor-doctor***iţă** *bivol-bivol***iţă**
*hangiu – hang***iţă** *păun – păun***iţă**
*şcolar – şcolăr***iţă** *pictor-pictor***iţă**

-easă : *cîrciumar – cîrciumăr***easă** *mire – mir***easă**
*croitor – croitor***easă** *împărat – împărăt***easă**
*ofiţer – ofiţer***easă** *preot – preot***easă**

-esă : *poet – poet***esă** ;

• substantive **masculine** de la substantive **feminine** (mai rar) :

sufixele **-an** : *curcă – curc***an**
*gîscă – gîsc***an**
*ciocîrlie – ciocîrl***an**

-oi : *cioară – cior***oi** *raţă – răţ***oi**
*vulpe – vulp***oi** *broască – brosc***oi** ;

c) la nivelul unor sufixe ce dezvoltă între ele aceeaşi opoziţie :

sufixele **-tor/toare** : *direc***tor** – *direc***toare** *trădă***tor** – *trădă***toare**
*educa***tor** – *educa***toare** *traducă***tor** – *traducă***toare**
*munci***tor** – *munci***toare** *scrii***tor** – *scrii***toare**

-el/ică : *nepoţ***el** – *nepoţ***ică**
*viţ***el** – *viţ***ică**
*purc***el** – *purc***ică**.

Observaţii

Dintre substantivele feminine derivate prin sufixul -easă, unele prezintă o modificare semantică şi în sfera sensului lexical ; *croitoreasă* înseamnă femininul substantivului

masculin *croitor*, cu păstrarea nucleului semantic lexical : 'fiinţă umană care face *croitorie*'. *Ofiţerească*, în schimb, cel puţin pînă de curînd, însemna „soţie de ofiţer". În stadiul actual al limbii române, poate avea două sensuri : 1. 'fiinţă de sex feminin cu un anumit grad într-o unitate militară' (deci corespondentul feminin al masculinului *ofiţer*) şi 2. 'soţie de ofiţer'. Substantivul *preotească* prezintă, de asemenea, două sensuri : 1. 'soţie de preot', pentru spaţiul cultural românesc, 2. 'fiinţă de sens feminin-preot', pentru spaţiul cultural al Greciei Antice sau pentru cultura veche hindusă.

Opoziţia gramaticală **masculin/feminin** în cazul substantivelor formate cu sufixul moţional **-oi** nu mai corespunde, de fapt, unei distincţii de acelaşi tip în lumea obiectelor ; sufixul **-oi** este, în primul rînd, un augmentativ : *cioară-cior***oi**, *muscă-musc***oi**, *broască-brosc***oi**. Substantivul derivat cu sufixul *-oi* se înscrie în opoziţia semantică masculin/feminin numai atunci cînd denumeşte metaforic indivizi umani caracterizaţi prin anumite trăsături fizice (*cior***oi**, *brosc***oi**) sau morale (*vulp***oi**) manifestate într-un grad ridicat de intensitate : *cior***oi** = foarte negru ; *vulp***oi** = foarte şmecher, viclean. Aceeaşi motivare stilistică are femininul *şerpoaică*, prin care se denumeşte un tip uman feminin caracterizat prin răutate şi viclenie.

Denumind fiinţe umane, aceste substantive rămîn, de fapt, termeni izolaţi din punctul de vedere al opoziţiei masculin/feminin ; masculinul *broscoi* nu are un corespondent feminin *broască* în lumea umană. Nici *vulpe* sau *cioară* nu sînt corespondentele feminine ale masculinelor *vulpoi*, *cioroi*, ci cel mult expresia gradului pozitiv, neutru, al însuşirilor reprezentate, întrebuinţare însă puţin frecventă. Nici femininul *şerpoaică* nu are corespondent masculin în lumea umanului.

Sufixul **-oi** schimbă şi genul substantivelor inanimate, concomitent cu dezvoltarea mutaţiilor semantice sau a valorilor stilistice determinate de funcţia sa de sufix augmentativ. Pornind de la substantive *feminine*, sufixul creează substantive *neutre* :

ladă (F.) *lădoi* (N.)
furcă (F.) *furcoi* (N.)
bubă (F.) *buboi* (N.)

Trecerea la *neutru* este facilitată de structura fonetică a substantivelor nou-create ; substantivele caracterizate prin trăsătura semantică+*inanimat* şi terminate în diftongul **oi** sînt toate neutre : *altoi*, *butoi*, *cimpoi*, *muşuroi*, *sloi*, *soi* etc.

Dintre masculinele derivate cu sufixul **-an**, rămîne un termen izolat al opoziţiei substantivul *ciocîrlan*, care denumeşte o pasăre distinctă de cea numită prin femininul *ciocîrlie*. Din motive semantice, rămîn termeni izolaţi ai opoziţiei şi unele substantive masculine sau feminine nederivate : *amiral*, *bariton*, *cantor*, *gropar*, *marinar*, *papă*, *paşă*, *popă*, *soldat*, *voievod*, *bas*, *tenor*, *artistă*, *moaşă*, *cloşcă* etc.

Substantivele proprii feminine formate de la masculine se caracterizează prin dominarea sufixului-dezinenţă de singular *-ă* de către articolul definit **a**, caracteristic substantivelor nederivate (Elena, Maria) : *Andrei – Andree***a**, *Cătălin – Cătălin***a**, *Dan – Dan***a**, *Daniel – Daniel***a**, *Ion – Ioan***a**, *Ionel- Ionel***a**.

Cîteva substantive se înscriu la un pol al opoziţiei de gen aflat în contradicţie cu raportul semantic de gen ; genul gramatical al acestor substantive nu corespunde genului natural ; femininele *cătană*, *ordonanţă*, *sentinelă*, *calfă* denumesc fiinţe de sex masculin.

Opoziţia *masculin/feminin* pe baza sufixelor diminutivale caracterizează şi unele adjective : *frumuşel-frumuşi***că**, *curăţel-curăţi***că** etc.

B) Substantivele **epicene** se caracterizează prin nemanifestarea opoziţiei de gen ; în interpretarea lingvistică a lumii vieţuitoarelor, subiectul vorbitor a rămas indiferent faţă de distincţia de sex pentru faptul că aceasta este imperceptibilă în cunoaşterea empirică sau pentru că el a fost interesat doar de specia în sine. Substantivele au fost înscrise, în consecinţă, la un gen sau altul, în funcţie de istoria limbii :

- **masculine**: *crocodil*, *dinozaur*, *dromader*, *elefant*, *fluture*, *melc*, *pescăruş*, *peşte*, *rac*, *rinocer*, *struţ*, *şarpe*, *şoim* etc.;
- **feminine**: *albină*, *balenă*, *cămilă*, *ciocîrlie*, *furnică*, *girafă*, *libelulă*, *molie*, *privighetoare*, *ştiucă* etc.

Sînt incluse aici şi unele substantive ce denumesc fiinţe umane:

- **masculine**: *sugar*, *nou-născut*, *urmaş*, *ghid*, *critic literar*, *istoric literar*, *muzeograf* etc.;
- **feminine**: *rudă*, *călăuză*, *persoană* etc.

ARHIGENUL

În mod frecvent, raportul semantic în interiorul opoziţiei *masculin/feminin* se întrerupe. În interpretarea lingvistică trece în prim-plan specia ca atare, iar substantivele se caracterizează prin forma masculinului sau a femininului:

- **masculin**: *cal*, *copil*, *iepure*, *părinte*, *porc*, *porumbel*, *om* etc.;
- **feminin**: *gîscă*, *pisică*, *raţă* etc.

Se înscriu în categoria *arhigenului* substantivele care concentrează în sfera lor semantică amîndoi termenii opoziţiei *masculin/feminin*. Actualizarea termenilor opoziţiei se face prin hiponime: *copil* (arhigen) → *băiat* (m.), *fată* (f.). Prin această posibilitate de actualizare, substantivele din clasa arhigenului se deosebesc de substantivele *epicene*, care nu cunosc opoziţia de gen. În stilul ştiinţific, pentru exprimarea distincţiei biologice se recurge, în cazul acestor substantive, la termeni ajutători: *fluture* **mascul** – *fluture* **femelă**.

Substantivele înscrise în categoria *arhigenului*[7] au formă distinctă de substantivele corespunzătoare înscrise în opoziţia de gen:

copil < (m.) – băiat; (f.) – fată

cal < (m.) – armăsar; (f.) – iapă

om < (m.) – bărbat; (f.) – femeie

porc < (m.) – vier; (f.) – scroafă

părinte < (m.) – tată; (f.) – mamă

Sau au aceeaşi formă cu unul dintre substantivele înscrise în opoziţia de gen:

copil < (m.) – copil; (f.) – copilă

lup < (m.) – lup; (f.) – lupoaică

pisică < (m.) – motan; (f.) – pisică

raţă < (m.) – răţoi; (f.) – raţă

iepure < (m.) – iepure; (f.) – iepuroaică

capră < (m.) – ţap; (f.) – capră

La plural, substantivele ce denumesc animale se înscriu de obicei în clasa arhigenului: *cai*, *lupi*, *oi* etc., ca şi substantivele *pluralia tantum*, de tipul *bovine*, *ovine* etc.

AMBIGENUL

Substantivele ce denumesc fiinţe umane pot reprezenta, la plural, categoria arhigenului : *oameni*, *copii* etc.), dar pot constitui şi clasa *ambigenului*, cînd pluralul nu corespunde direct singularului, ci rezultă din dominarea masculinului asupra femininului :

fraţi < (m.) – un *frate*; (f.) – *o soră* *studenţi* < (m.) – un *student*; (f.) – *o studentă*

Sînt *ambigene* substantivele cărora nu le corespunde un singular în clasa arhigenului.

Apartenenţa substantivelor la cele trei genuri se manifestă în planul expresiei printr-o serie de deosebiri fonetice, morfologice şi sintactice.

La nivel **fonetic**, deosebirile sînt relative. Terminaţia de la singular (echivalentă numai la unele serii de substantive cu dezinenţa de număr) distinge mai ales substantivele feminine ; în general, sînt specifice substantivelor feminine terminaţiile -ă (*casă*, *fată*, *libelulă*, *masă*), **-ea** (*perdea*, *stea*), **-ià** (*nuia*, *raia*), **-à** (*basma*, *muşama*), **-a** (substantive proprii : *Maria*, *România*). Fac excepţie cîteva substantive care, deşi au aceleaşi terminaţii, sînt de genul masculin : *papă*, *paşă*, *popă*, *tată*, *vlădică*, *vodă*, *beizadea*, *Mircea*, *Zaharia*, *Toma*, *Mihăiţă*, *Lică* etc.

Substantivele terminate în vocala **-o**, în -accentuat şi în diftongii **-ou**, **-eu** sînt neutre : *zero*, *domino*, *atu*, *hublou*, *metrou*, *ou*, *careu*, *curcubeu*, *mauzoleu*, *pneu*. Fac excepţie substantivele ce denumesc animate, care sînt masculine : *flamingo*, *ateu*, *evreu*, *zeu*, *erou*.

Substantivele terminate în diftongul ascendent **iu** sînt neutre (*acvariu*, *consiliu*, *sigiliu*), iar cele terminate în diftongul descendent **iu** sînt masculine (*chefliu*, *geamgiu*, *vizitiu*). De altfel, aceste ultime substantive exprimă numai „obiecte" animate.

Substantivele terminate în **e** pot fi feminine (cele mai numeroase : *carte*, *înţelepciune*, *vulpe*, *vreme*), masculine (*frate*, *iepure*, *viezure*, *George*, *Vasile*) sau neutre (foarte puţine : *nume*, *prenume*, *sînge*, *spate*).

O parte dintre femininele terminate în **e** se diferenţiază de celelalte prin sufixul din care face parte vocala : **-re** (infinitiv lung : *apărare*, *coborîre*, *iubire*, *moştenire*), **-ătate**, **-etate**, **-itate** (*modernitate*, *notorietate*, *singurătate*, *vietate*), **-iune** (*naţiune*, *rebeliune*, *rugăciune*) sau prin intrarea vocalei într-un diftong (marcat grafic sau mascat de un hiat : *brezaie*, *copaie*, *droaie*, *alee*, *dropie*, *idee*, *meserie*, *naţie*, *propoziţie*, *revoluţie*).

Substantivele terminate în vocala **-i**, foarte puţine, sînt feminine (*zi*), masculine (*colibri*, substantiv însoţit, în mod obişnuit, de apelativul *pasăre*) şi neutre (*taxi*).

Substantivele terminate în **consoană**, în vocala **u** sau în alţi diftongi (**-ai**, **-oi**, **-ei**, **-ui**) sînt masculine (*student*, *păr*, *măr*, *codru*, *ponei*, *cotoi*, *pui*, *Mihai*, *crai* etc.) sau neutre (*personaj*, *măr* [fruct], *nai*, *pai*, *cui*, *bordei*, *roi*, *templu* etc.).

La nivel **morfologic**, deosebirile dintre cele trei clase de genuri sînt impuse de modul diferenţiat în care exprimă substantivele opoziţiile din interiorul categoriilor de **număr** şi **determinare**.

Sînt de genul feminin substantivele care prezintă următoarele combinaţii ale morfemelor de număr şi determinare la singular şi plural :

sg. :	o	*cas*-ă	*stea*-Ø	*cazma*-Ø	*zi*-Ø	*vulp*-e
pl. :	nişte	*cas*-e	*ste*-le	*cazma*-le	*zi*-le	*vulp*-i
	o	*învăţătoar*-e	*banc*-ă	*chei*-e	*vrem*-e	*blan*-ă
	nişte	*învăţătoar*-e	*bănc*-i	*chei*-Ø	*vrem*-uri	*blăn*-uri.

Sînt de genul masculin substantivele care prezintă combinaţiile :

sg. :	un	*student*-Ø	*codr*-u, *ero*-u	*tei*-Ø	*iepur*-e	*pop*-ă
pl. :	nişte	*studenţ*-i	*codr*-i, *ero*-i	*tei*-Ø	*iepur*-i	*pop*-i.

Sînt de genul neutru substantivele care prezintă combinaţiile :

sg. :	un	*templ*-u	*tablo*-u	*sigili*-u	*scaun*-Ø	*colţ*-Ø
pl. :	nişte	*templ*-e	*tablo*-uri	*sigili*-i	*scaun*-e	*colţ*-uri
	un	*num*-e	*lucr*-u	*condei*-Ø	*ou*-Ø	*seminar*-Ø
	nişte	*num*-e	*lucr*-uri	*condei*-e	*ou*-ă	*seminari*-i.

Masculinele se disting de neutre la nivelul dezinenţelor de număr ; substantivele masculine variabile în funcţie de număr au toate la plural dezinenţa **-i**, vocalic (codr-i) sau ultrascurt (*iepur***i**), indiferent de dezinenţa de singular. Neutrelor care au dezinenţa **-i** la plural le corespunde o altă dezinenţă de singular : **u** vocalic, înscris într-un diftong ascendent cu semivocala **i** (*sigiliu-sigilii*, *consiliu-consilii*) ; dezinenţa substantivelor masculine este **-u** (semivocalic), înscrisă într-un diftong descendent : *ero***u**-*ero***i**. Neutrele mai prezintă două substantive cu dezinenţa **-i** la plural, în opoziţie cu **-Ø** la singular (*salar-salarii*, *seminar-seminarii*). Masculinul se distinge prin valoarea fonetică a morfemului de plural : **i** ultrascurt la masculine (*student-studenţi*), faţă de **i** semivocalic la neutre (*seminar-seminarii*).

Deosebirea dintre substantivele feminine, pe de o parte, şi substantivele masculine şi neutre, pe de alta, se face, numai în parte, la nivelul dezinenţelor de număr, cu o singură excepţie : masculinul *paşă-paşale* ; numai substantivele feminine prezintă la plural dezinenţa **-le** (*zi***le**, *ste***le**, *cazma***le**). Numai substantivele feminine cunosc opoziţiile **-ă** (singular)/**-e** (plural), **-e**/**-Ø** (*femeie-femei*), **-e**/**-uri** (*vreme-vrem***uri**), **-ă**/**-uri** (*treabă-treb***uri**). Şi tot aşa, numai în parte, corelaţia de dezinenţe singular-plural este specifică neutrului : dezinenţa **-uri** marchează genul *neutru*. Fac excepţie substantivele cu dezinenţa **-e** sau **-ă** la singular, care sînt feminine. Sînt caracteristice substantivelor neutre corelaţiile : **-u** (singular), **-e** (plural) – *templ***u**-*templ***e** –, **-Ø**/**-e** (*nivel*/*nivel***e**), **-Ø**/**-ă**, (*ou-ou***ă**).

Cînd dezinenţele de număr nu asigură distincţia de gen prin ele înseşi, diferenţierea se face la nivelul combinării dezinenţelor de număr cu morfemul de determinare la singular : **o**/**nişte** + **e**/**i** la feminin (**o** *vulp***e**/**nişte** *vulp***i**), faţă de **un**/**nişte** + **e**/**i** la masculin (**un** *frat***e**/**nişte** *fraţ***i**) ; **o**/**nişte** + **ă**/**i** la feminin (**o** *banc***ă**/**nişte** *bănc***i**), faţă de **un**/**nişte** + **ă**/**i** la masculin (**un** *tat***ă**/**nişte** *taţ***i**) ; **o**/**nişte** + **e**/**e** la feminin (**o** *directoar***e**/**nişte** *directoar***e**), faţă de **un**/**nişte** + **e**/**e** la neutru (**un** *num***e**/**nişte** *num***e**).

La nivel **sintactic**, în baza principiului acordului, care guvernează desfăşurarea relaţiei de dependenţă *substantiv-adjectiv*, substantivul-regent impune adjectivului-determinant propriile categorii gramaticale. Iar, cum la adjectiv opoziţia de gen, limitată la doi termeni (masculin/feminin) este, în general, regulată, ea devine o marcă a apartenenţei la o anumită clasă de gen a substantivului.

În flexiunea adjectivului demonstrativ de apropiere antepus substantivului regent, dezinenţele specifice de gen-număr sînt : **-Ø**/**-i**, pentru masculin (*acest*-**Ø** *student*/

aceşt-**i** *studenţi*) şi -**ă**/-**e** pentru feminin (*aceast*-**ă** *studentă*/*acest*-**e** *studente*). Aceleaşi opoziţii dezinenţiale caracterizează şi flexiunea adjectivelor calificative variabile după gen: *student inteligent*-**Ø**/*studenţi inteligenţ*-**i** (masculin), *studentă inteligent*-**ă**/*studente inteligent*-**e**.

În consecinţă, substantivele determinate de adjective calificative sau pronominale cu opoziţia dezinenţială de număr **Ø**/**i** sînt substantive masculine: *acest*-**Ø** *băiat*, *codru*, *erou*, *tei*, *iepure*, *papă*, *ateu*, *pui* etc.; *aceşt*-**i** *băieţi*, *codri*, *eroi*, *tei*, *iepuri*, *papi*, *atei*, *pui* etc.

Substantivele determinate de adjective calificative sau pronominale cu opoziţia dezinenţială -**ă**/-**e** sînt substantive feminine: *aceast*-**ă** *fată stea*, *nuia*, *basma*, *vreme*, *zi* etc.; *acest*-**e** *fete*, *stele*, *nuiele*, *basmale*, *vremuri*, *zile* etc.

Substantivele determinate de adjective calificative sau pronominale care combină cele două serii de dezinenţe, în sensul combinării unei dezinenţe de tip masculin la singular -**Ø** cu o dezinenţă de tip feminin la plural: -**e** sînt neutre, adică nici masculine, nici feminine: *acest*-**Ø** *tron*, *templu*, *atu*, *tablou*, *consiliu*, *careu*, *nume*; *acest*-**e** *tronuri*, *temple*, *atuuri*, *tablouri*, *consilii*, *careuri*, *nume*.

Înscrierea adjectivului determinant în opoziţia de număr specifică genului feminin marchează apartenenţa la clasa substantivelor feminine a termenilor care definesc zilele săptămînii: *aceast*-**ă** *duminică*, *vineri* etc.

În acelaşi mod, prin intermediul categoriei genului la adjectivul determinant, se marchează apartenenţa la gen a substantivelor care nu cunosc opoziţia singular/plural şi nu admit determinarea prin articol nehotărît:

- Dezinenţa -**ă** la singular a adjectivului indică genul feminin al substantivului: *aceast***ă** *înţelepciune*, *nimicnicie*, *obligativitate*, *creativitate*, *făină*, *mătase* etc.
- Înscrierea adjectivului determinant într-o opoziţie specifică masculinului, -**Ø**/-**i**, marchează apartenenţa la clasa masculinelor a substantivelor care denumesc cifrele (*acest* **doi**/*aceşt***i** **doi**), literele (*acest* **m**/*aceşt***i** **m**), sunetele şi fonemele (*acest* **r**/*aceşt***i** **r**), notele muzicale (*acest* **fa**/*aceşt***i** **fa**).
- Prezenţa dezinenţei -**i** la pluralul adjectivului determinant al unor substantive *pluralia tantum* semnalează apartenenţa lor la genul masculin: *Bucegi*, *ochelari* etc. Aceluiaşi gen îi aparţin substantivele care denumesc lunile anului, dacă adjectivul determinant are la singular dezinenţa -**Ø**: *acest ianuarie*.

Genul substantivelor *singularia tantum* şi *pluralia tantum* este mai greu de stabilit, întrucît dezinenţa de singular a adjectivului determinant indică deopotrivă masculinul şi neutrul, iar dezinenţa de plural indică în acelaşi timp femininul şi neutrul[8].

Ar argumenta în sensul apartenenţei la genul neutru enunţurile în care intră mai multe substantive *singularia tantum* ce realizează funcţia de subiect multiplu; participiul verbului la diateza pasivă sau adjectivul din structura predicatului analitic primesc dezinenţa e: „*Aurul şi argintul* sînt foarte scumpe", „*Aurul şi argintul* au fost ascunse", „*Inul şi grîul* au fost recoltate/sînt coapte", „*Untul şi caşcavalul* au fost puse la frigider". Asemenea enunţuri nu sînt însă reperabile în mod curent.

Aceste substantive pot fi considerate în afara genului sau neutre, din motive semantice, prin apartenenţa la clasa inanimatelor (*unt*, *piper*, *caşcaval*, *aur*, *argint*).

Identitatea substantivelor ce aparţin clasei arhigenului[9] sau a ambigenului (*părinte*, *copil*, *om*, *cal* etc.) nu se marchează în planul expresiei, pentru că aceste substantive aparţin totodată unei *anumite* clase de gen ; ele sînt masculine sau feminine.

GENUL PERSONAL

Aparţin acestei subclase a substantivelor animate substantivele (proprii sau comune) caracterizate prin trăsătura lexical-semantică +*uman* şi substantivele proprii ce denumesc vieţuitoare.

Înscrise, prin trăsătura semantică lexico-gramaticală de gen, în una dintre cele trei clase morfologice, substantivele ce aparţin acestei clase semantice se caracterizează printr-o serie de trăsături distinctive *fonetice*, *morfologice* şi *sintactice*.

Sub aspect **fonetic**, substantivele proprii feminine nu cunosc unele alternanţe fonetice din flexiunea cazuală a substantivelor comune :

c/è : N.Ac. *luncă/* G.D. *lunci(i)*, dar *Anca/Ancăi*
o/oa : *floare/flori(i)*, dar *Floare(a)/Floare(i)*.

Sub aspect **morfologic**, substantivele aparţinînd subclasei genului personal reacţionează în mod specific în privinţa categoriilor gramaticale ale flexiunii nominale.

Substantivele proprii sînt incompatibile cu sensul de plural : *Andrei*, *Maria*, *Ioana*, *Ionescu* şi cu opoziţia din interiorul categoriei determinării ; se caracterizează prin determinare maximă *Andrei*, *Maria*, *Ioana* etc. Formele de plural intervin în limbajul popular („I-am văzut pe *Ioneşti* la film") sau în alte stiluri (ştiinţific sau beletristic), cu sensul de familie : „Rămîneţi în umbră sfîntă, *Basarabi* şi voi *Muşatini*,/ Descălecători de ţară, dătători de legi şi datini" (M. Eminescu).

În realizarea opoziţiei cazuale, substantivele proprii masculine şi feminine invariabile dezinenţial exprimă genitiv-dativul prin morfemul **lui** proclitic : (al) **lui** *Andrei*/ **lui** *Gabi*.

Observaţie
În limbajul popular, modalitatea aceasta intervine şi în flexiunea substantivelor feminine declinabile : *lui Maria*, *lui Ioana*.

Cînd realizează funcţia de complement direct, substantivele, proprii sau comune, exprimă cazul acuzativ prin morfemul **pe** : „Am văzut-o **pe** *Ioana*/**pe** *mama*", „L-am văzut **pe** *Mihai*/**pe** *fratele* tău".

Vocativul este un caz al substantivelor proprii şi al substantivelor comune ce aparţin sau sînt asimilate genului personal : **„Ioane ! "**, **„Azorel ! "**, **„Maria ! "**, **„mamă ! "**, **„tată ! "**.

La nivel **sintactic**, substantivele proprii se disting prin caracterul mai degrabă impropriu al poziţiei de regent ; în această poziţie, substantivele proprii admit în general numai atribute ce descriu în mod concret perspectiva din care se realizează diversificarea „obiectelor" denumite : **Costin** *cel mic*/**Costin** *cel mare*, **Tudor** *de azi*/**Tudor** *de ieri*.

CLASE FLEXIONARE DE SUBSTANTIVE

Gramatica tradiţională distribuie substantivele limbii române în trei **declinări**, avînd în vedere terminaţia de nominativ singular nearticulat şi într-o relativă corespondenţă cu diferenţierea în fucţie de gen :

- **Declinarea I**: substantive feminine terminate în -ă (*casă*, *ţară*), -ea (*stea*), -à (*muşamà*), -i (*zi*) şi substantive masculine terminate în ă (*popă*, *papă*, *paşă*, *tată*, *agă*), -ea (*beizadea*, *prîslea*) şi -i (*colibri*).
- **Declinarea a II-a**: substantive masculine şi neutre terminate în consoană (*plop*, *scaun*), în **u** (vocalic sau semivocalic) (*codru*, *teatru*, *ateu*, *mausoleu*), în **i** vocalic, semivocalic şi ultrascurt (*taxi*, *tei*, *bordei*, *unghi*, *unchi*) sau în **o** (*radio*, *flamingo*).
- **Declinarea a III-a**: substantive terminate în **e**, la toate cele trei genuri: *carte*, *frate*, *pronume*.

TIPURI DE FLEXIUNE

Clasificarea tradiţională rămîne nesemnificativă şi nefuncţională, întrucît nu reflectă raportul dintre clasa morfologică a substantivului şi desfăşurarea flexiunii. Noua ediţie a ***Gramaticii Academiei***, pornind de la diferite tipare flexionare, distinge zece clase de declinare, identificate prin alomorfele afixelor de caz-număr (vol. I, pp. 87-89).

Dintr-o perspectivă similară, pe baza raportului dintre clasa morfologică a substantivului şi desfăşurarea flexiunii, Paula Diaconescu[10] a identificat **patru tipuri de flexiune**, cu diferite subclase, diferenţiate prin opoziţia de dezinenţe *singular/plural*, nominativ.

Cele patru tipuri de flexiune se disting între ele prin numărul temelor *omonime* şi prin raporturile dintre ele în declinarea nearticulată a substantivelor, la cazurile *nominativ*, *acuzativ*, *genitiv* şi *dativ* (cele mai generale), singular şi plural.

Tipul I de flexiune

Substantivele prezintă **două (trei) forme** în desfăşurarea opoziţiilor dezinenţiale; sînt cuprinse aici substantivele feminine din declinarea I şi o parte din declinarea a III-a:

- **tema 1** – prezintă omonimia **N.Ac. singular**: *cas***ă**, *arătur***ă**, *ste***a**, *muşam***a**, *z***i**, *cart***e**;
- **tema 2** – prezintă omonimia **G.D. singular = N.Ac.G.D. plural**: *cas***e**, *ste***le**, *muşama***le**, *arătur***i**, *cărţ***i**.

Substantivele care au cazul vocativ prezintă două situaţii:

- vocativul intră în omonimie cu **N.Ac.**, situaţia cea mai frecventă: *„mamă!”*, *„mămică!”*, *„mame!”*, *„Maria!”*;
- vocativul are o formă distinctă: *„mămico!”*, *„mamelor!”* introducînd cea de-a treia formă la substantivele din acest tip de flexiune.

Se înscriu tot aici substantivele proprii feminine variabile în funcţie de categoria cazului: N.Ac.: *Elen*a, *Mari*a; G.D.: *Elen*e(i), *Mari*e(i).

Realizarea concretă a celor două teme principale determină gruparea mai omogenă a substantivelor în *patru clase flexionare*:

1. **ă/e** (cu varianta **ă/i**): *cas***ă**/*cas***e** (*banc***ă**/*bănc***i**);
2. **ă/i**: *arătur***ă**/*arătur***i**;
3. **e/i**: *cart***e**/*cărţ***i**, *vrem***e**/*vrem***i**;
4. **Ø/le**: *stea*/*ste***le**, *muşama*/*muşama***le**, *zi*/*zi***le**.

Tipul II de flexiune

Substantivele prezintă tot **două forme** în cursul flexiunii, dar cu o altă distribuire a omonimiilor; sînt incluse aici substantivele masculine şi neutre din declinările a II-a şi a III-a:

- **tema 1** – prezintă omonimia **N.Ac.G.D. singular**: *student*, *codru*, *ateu*, *frate*, *templu*, *careu*, *atu*, *consiliu*;
- **tema 2** – prezintă omonimia **N.Ac.G.D. plural**: *studenţi*, *codri*, *atei*, *fraţi*, *temple*, *careuri*, *atuuri*, *consilii*.

La vocativ, substantivele prezintă două situaţii:

- vocativul intră în omonimie cu celelalte cazuri: *„şofer!"*, „Mihai!", *„şoferi!"*;
- vocativul are formă distinctă: *„şofere!" („şoferule!")/„şoferilor!"*.

Prin dezinenţa specifică de vocativ la singular, substantivele din acest tip de flexiune (cu excepţia celor terminate în -e: *frate*) prezintă trei teme distincte: *şofer* (N.Ac.G.D. singular), *şofere/şoferule* (V. singular), *şoferi* (N.Ac.V.G.D. plural).

Realizarea concretă a temelor principale de singular şi plural determină gruparea substantivelor în *opt clase flexionare*:

1. **-Ø/i**: *student/studen***ţi**, *seminar/seminar***ii**;
2. **-u/i**: *codr***u***/codr***i**, *ate***u***/ate***i**, *consili***u***/consili***i**;
3. **-e/i**: *frat***e***/fra***ţi**;
4. **-ă/i**: *pop***ă***/pop***i**;
5. **-Ø/uri**: *toc/toc***uri**, *zero/zero***uri**;
6. **-Ø/e**: *semn/semn***e**;
7. **-u/uri**: *care***u***/care***uri**;
8. **-Ø/ă**: *ou/ou***ă**.

Tipul III de flexiune

Substantivele prezintă **o singură formă**, pentru toate cazurile la singular şi plural; sînt cuprinse aici substantive masculine, feminine şi neutre din declinarea a III-a şi substantive masculine din declinarea a II-a.

Sub aspectul dezinenţelor omonime, substantivele se înscriu în *două clase flexionare*:

1. **-e/e**: *învăţătoar***e***/învăţătoar***e**, *num***e***/num***e**;
2. **-Ø/Ø**: *pui/pui*, *ochi/ochi*, *sînge/sînge*.

Tipul IV de flexiune

Substantivele prezintă trei forme în cursul flexiunii; sînt cuprinse aici substantive masculine şi feminine din declinarea I şi declinarea a III-a, ca a doua variantă flexionară:

- **tema 1**: prezintă omonimia **N.Ac. singular**: *vreme*, *treabă*, *tată*, *papă*, *paşă*;
- **tema 2**: prezintă omonimia **G.D. singular**: *vremi*(i), *tate*(i), *pape*(i), *paşe*(i);
- **tema 3**: prezintă omonimia **N.Ac.G.D. plural**: *vremuri*, *treburi*, *taţi*, *papi*, *paşale*.

Observaţii

Substantivele feminine au şi o formă distinctă de G.D. singular, diferită de N.Ac.G.D. plural, întrucît prezintă două dezinenţe paralele de plural : *vreme/vremi*, *vremuri* ; forma *vremuri* nu apare niciodată la G.D. singular, nu se înscrie adică în omonimia curentă la substantivele feminine dintre plural (toate cazurile) şi singular G.D. : (*nişte*, *unor*) *cărţi* – (*unei*) *cărţi*, dar (*nişte*, *unor*) *vremuri* – (*unei*) *vremi*.

Substantivele masculine prezintă distincţia dezinenţială G.D. singular – N.Ac.G.D. plural, în condiţiile marcării prin articol definit feminin a genitiv-dativului : *tată/tate*(**i**) – *taţi* şi omonimia aceloraşi cazuri, în condiţiile marcării prin articol nedefinit (sau prin masculinul articolului definit) : (**un**, **unui**) *tată*, *tată*(**lui**)/*taţi* ; formele de genitiv *tate*(**i**), *pape*(**i**), *paşe*(**i**) nu intră în omonimia cu pluralul (toate cazurile), caracteristică flexiunii substantivelor feminine, cu aceeaşi dezinenţă la singular (*casă*-*-case*(**i**), *case*(**le**) etc.), ci în omonimia cu N.Ac. singular, caracteristică substantivelor masculine.

Realizarea concretă a temelor principale de singular şi plural marchează distribuirea substantivelor în patru clase flexionare :

1. **-e/-i/-uri** : *vreme*/*vremi*(i)/*vrem***uri** ;
2. **-ă/-i/-uri** : *treabă*/*trebi*(i)/*treb***uri** ;
3. **-ă/-e/-i** : *papă*/*pape*(i)/*papi* ;
4. **-ă/-e/-le** : *paşă*/*paşe*(i)/*paşa***le**.

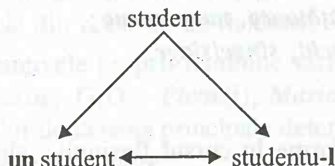
FLEXIUNEA SUBSTANTIVULUI

Înscris în structura sintactică a textului, substantivul variază în funcţie de trei categorii gramaticale : *determinarea*, *numărul* şi *cazul*.

CATEGORIA GRAMATICALĂ A DETERMINĂRII

În ultima ediţie a *Gramaticii Academiei*, alături de categoriile *gen*, *număr* şi *caz*, singurele considerate ca atare în ediţiile precedente şi în gramaticile de autor, se introduce, în interpretarea flexiunii substantivului, *determinarea* (vol. I, p. 63, pp. 73-76, p. 535 *passim*).

Conţinutul categoriei *determinării* are natură deictică şi sintactică ; *este interpretarea lingvistică a raportului dintre subiectul vorbitor şi „obiectul" denumit de substantiv, din perspectiva cunoaşterii în interiorul relaţiei clasă-constituenţi*.

Opoziţia internă a categoriei se dezvoltă între trei termeni : *nedeterminare/determinare minimă* (sau *nedefinită*)/*determinare maximă* (sau *definită*).

Opoziţia internă este graduală : *student – un student – studentul*, dar se dezvoltă în mod frecvent mai ales bilateral în două variante[11] :

- **nedeterminare – determinare** : *student – un student/studentul* ;
- **determinare minimă – determinare maximă** : *un student – studentul*.

Nedeterminarea

Nedeterminarea semnifică rămînerea „obiectului” denumit de substantiv în afara opoziției *cunoscut/necunoscut*[12].

Nedeterminarea poate fi obiectivă sau subiectivă. Nedeterminarea obiectivă are natură sintactică ; în interiorul funcției sintactice pe care o realizează, substantivul se caracterizează prin conținut semantic descriptiv. Această valoare semantică este dezvoltată mai ales de substantive care intră în structura predicatului analitic : „Dan întoarse foile, șopti și umbra deveni *om*” (M. Eminescu), „Tăcere... *e toamnă* în cetate” (G. Bacovia), „De-oi urma să scriu în versuri, *teamă* mi-e ca nu cumva/ Oamenii din ziua de-astăzi să mă-nceapă-a lăuda” (M. Eminescu).

Nedeterminarea subiectivă este reprezentată de indiferența subiectului vorbitor față de individualitatea „obiectului” denumit de substantiv ; el este interesat de „obiect” ca reprezentînd o anumită clasă semantic-lexicală : „Arald pe un cal negru zbura, și *dealuri*, *vale*/ În juru-i fug ca *visuri* – prin *nouri* joacă *lună*” (M. Eminescu). Prin aceasta, *nedeterminarea* echivalează cu simpla proiectare a substantivului ca unitate lexico-gramaticală concretă din planul paradigmatic al limbii în planul sintagmatic al textului.

Determinarea

Determinarea, în general, ca termen opus *nedeterminării*, are mai ales conținut sintactic ; dezvoltarea unor funcții sintactice echivalează cu ieșirea substantivului din condiția lexicală – nume al clasei de obiecte – și intrarea într-o situație gramaticală – nume al unui obiect particular, detașat din clasa de obiecte, prin funcționarea sintactică a substantivului ; substantivul este *subiect* („A intrat un *student/studentul*”), *complement direct* („Am văzut un *student/studentul*”), *atribut* („Programul unui *student/ studentului* este foarte încărcat)”, *complement indirect* („I-au dat *unei studente/ studentei* premiul I”) etc. Enunțuri precum „A intrat *student*”, „Am văzut *student*”, „I-au dat *studentei* premiul I” nu sînt reperabile[13].

Substantivul poate rămîne nedeterminat în anumite situații :

- dacă nedeterminarea este o trăsătură semantic-lexicală (cum e cazul substantivelor *singularia tantum*), trăsătură rezistentă la funcția de complement direct și la cea de subiect, dacă nedeterminarea caracterizează și verbul-predicat (cum sînt verbele aflate la diateza impersonală : *se dă*, *se vinde*, *se scoate* sau verbul *a trebui*) : „N-am găsit nici *unt*, nici *brînză*”, „Nu-mi trebuie nici *aur*, nici *argint*”, „S-a scos *cașcaval*” ;
- dacă nedeterminarea maschează sensul de *determinare minimă*, așa cum se întîmplă cînd diferitele funcții sintactice (*subiect* și *complement direct*) sînt realizate prin substantive la plural : „Au venit *studenți*”.

Determinarea minimă semnifică detașarea unui obiect din propria clasă de obiecte, fără ca obiectul să primească pentru subiectul vorbitor o identitate distinctă, pentru că acesta îl consideră asemenea celorlalte obiecte ale clasei : „*Un sultan* dintre aceia ce domnesc peste vro limbă,/ Ce, cu-a turmelor pășune, a ei patrie ș-o schimbă,/ La pămînt dormea ținîndu-și căpătîi mîna cea dreaptă” (M. Eminescu) sau pentru că nu-i cunoaște încă individualitatea între acestea : „Pe drum se întîlnesc

ei cu *o trăsură*, în care era *o cucoană*. Cucoana văzînd în carul cel cu boi *un om*, care semăna a fi bolnav, întrebă cu milă pe cei doi ţărani…" (I. Creangă).

Cele două variante ale determinării minime dezvoltă două valori semantice:

a) caracterizarea obiectului denumit de substantiv din perspectiva individualităţii clasei din care face parte: „*Un director* nu se comportă astfel";

b) introducerea „obiectului" denumit de substantiv în procesul de cunoaştere, realizînd prima treaptă, a detaşării, în acest proces: „Şi pe cîmpul gol el vede *un copil* umblînd desculţ/ Şi cercînd ca să adune într-un cîrd bobocii mulţi" (M. Eminescu), „Cînd l-aude numai dînsul îşi ştia inima lui,/ Căci *copilul* cu bobocii era chiar *copilul* lui" (M. Eminescu).

Determinarea maximă semnifică detaşarea unui obiect din clasa de obiecte denumită de substantiv, concomitent cu introducerea în sfera semantică a cuvîntului, prin flectiv, a unei informaţii care-l face cunoscut şi, prin aceasta, concret[14], *finit*. „Cunoaşterea" obiectului este precedentă actului comunicării lingvistice sau se realizează în timpul desfăşurării acesteia.

Se caracterizează prin cunoaştere preexistentă actului lingvistic substantivele care denumesc:

- „obiecte" unice sau cvasiunice în mod obiectiv, constituind în ele înseşi, din perspectiva cunoaşterii umane, o clasă (*lună*, *soare*, *ecuator*, *rai*, *iad*, *cer* etc.) sau în mod subiectiv (*mamă*, *tată*, *bunic*, *bunică*);
- „obiecte" neanalizabile în interiorul raportului *obiect-clasă*; sînt obiectele denumite de substantive *singularia tantum*: *aur*, *argint*, *vin*, *vînt* etc.;
- părţi componente ale organismului uman: *mînă*, *nas*, *ochi*, *păr*, *gît*, *cap*, *dinţi* etc.;
- clasa de obiecte: „Ah! – zise unul – spuneţi că-i *omul o* lumină/ Pe lumea asta plină de-amaruri şi de chin?" (M. Eminescu), „În faptă *lumea*-i visul sufletului nostru" (M. Eminescu).

Se caracterizează prin cunoaştere realizată în timpul desfăşurării comunicării lingvistice:

- substantive reluate în succesiunea sintactică a textului: „Era odată *un moşneag* şi *o babă*; şi *moşneagul* avea o fată şi *baba* iar o fată…" (I. Creangă), „*Un om* legase *o vacă* cu funia de gît şi suindu-se pe o şură, unde avea aruncat oleacă de fîn, trăgea din răsputeri de funie, să urce *vaca* pe şură. Atunci *omul* ascultă şi *vaca* scăpă cu viaţă" (I. Creangă).
- substantive denumind „obiecte" devenite cunoscute prin desfăşurarea anterioară a textului: „Măăă… duc în toată lumea! Şi de-oi găsi mai proşti decît voi, m-oi întoarce acasă; iar de nu, ba […] Încă un tont, zise *drumeţul* în sine, şi plecă" (I. Creangă);
- substantivele determinate de atribute de identificare şi de complinire[15]: „Pe **pieptul** *moartei* luce de pietre scumpe salbă/ Şi păru-i de-aur curge din raclă la pămînt" (M. Eminescu), „Tu nici nu ştii *a ta* **apropiere**/ Cum inima-mi de-adînc o linişteşte/ Ca **răsărirea** *stelei* în tăcere" (M. Eminescu).

Categoria gramaticală a **determinării** intră, prin conţinutul său semantic, în raporturi de intercondiţionare cu conţinutul lexical al substantivelor. Realizarea ei depinde, în consecinţă, de clasele semantice în care acestea se află înscrise.

Nu cunosc categoria determinării substantivele proprii. Denumind nu clase de obiecte, ci obiecte individuale, substantivele proprii conţin sensul de determinare, determinare maximă (definită), ca o componentă lexico-gramaticală constantă: *Andrei*, *Tiberiu*, *Padul*, *România* etc. De altfel, substantivele feminine (cu excepţia unor neologisme) au în structura lor morfemul determinării: articolul hotărît **-a** (*Maria*, *Mihaela*, *Mona*, *Italia*, *Spania*, *Dunărea* etc.). Şi unele substantive masculine, cînd sînt întrebuinţate singure, au articolul hotărît **-l**: *Oltul*, *Jiul* etc. În structura unor substantive compuse, determinarea e mascată de absenţa articolului, dar funcţia acestuia a fost preluată de vocala de legătură **-u**: *Tîrgu-Neamţ*, *Podu-Roş* etc.

Substantivele *singularia tantum*, întrucît nu cunosc distincţia *obiect/clasă de obiecte*, nu realizează nici sensul de 'determinare minimă' ('nehotărîtă').

Substantive cum ar fi *aur*, *argint*, *lapte*, *zahăr*, *unt* etc. cunosc determinarea Ø („Am cumpărat *lapte* [*zahăr*, *aur*]") sau determinarea maximă (definită) („Am fiert *laptele*", „Am pierdut *aurul*").

Substantivele *singularia tantum* care denumesc obiecte unice, cel puţin din punctul de vedere al cunoaşterii lumii, sînt asimilate substantivelor proprii şi, în consecinţă, cunosc numai determinarea maximă: *luna*, *soarele*, *ecuatorul*. Ele dezvoltă sensul de nedeterminare numai concomitent cu o mutaţie semantică în planul lor lexical; în versul eminescian „Peste vîrfuri trece *lună*" (M. Eminescu), substantivul *lună* este scos, sub aspect semantic, din statutul de „obiect" finit, precis delimitat – astrul cunoscut anterior procesului de comunicare. Prin nedeterminare se poate sugera „starea de lună".

Morfemele categoriei determinării

Opoziţia din interiorul categoriei determinării se exprimă prin morfeme specifice: morfemul Ø şi articolul (*nehotărît* şi *hotărît*).

Morfemul Ø marchează **nedeterminarea** (sau **determinarea** Ø), atît la singular, cît şi la plural, la nominativul şi acuzativul substantivelor: „La-nceput pe cînd *fiinţă* nu era, nici *nefiinţă*,/ Pe cînd totul era lipsă de *viaţă* şi *voinţă* [...] Fu *prăpastie*? *genune*? Fu *noian* întins de apă?" (M. Eminescu), „S-a stins viaţa falnicei Veneţii,/ N-auzi *cîntări*, nu vezi *lumini* de *baluri*; / Pe *scări* de marmură, prin vechi *portaluri*,/ Pătrunde luna înălbind păreţii" (M. Eminescu).

Genitivul şi dativul sînt incompatibile cu nedeterminarea, iar vocativul este în afara opoziţiilor categoriei determinării.

Observaţii

Cînd este determinat de adjective calificative antepuse, numai aparent substantivul se caracterizează prin **nedeterminare**; în sintagme precum *frumoase***i** *fete* sau **unei** *frumoase fete*, morfemele **-i** (*frumoase*-**i**) şi **unei**, caracterizînd sintagma global, caracterizează, de fapt, în primul rînd, substantivul, centrul ei.

Cînd substantivul este determinat de adjective pronominale (**acestei** *studente*, **oricărei** *studente* etc.), determinarea se realizează prin intermediul adjectivului pronominal (**această** *studentă* = *studenta din vecinătatea locutorului*).

Determinarea **minimă** se exprimă prin articolul nehotărît, morfem liber, totdeauna proclitic, variabil în funcţie de gen, număr şi caz; variabilitatea în funcţie de genul substantivului caracterizează numai singularul:

	Singular	
	Masculin + Neutru	*Feminin*
N.Ac.–	**un** *student, popor*	**o** *studentă*
G.D. –	**unui** *student, popor*	**unei** *studente*
	Plural	
N.Ac.–	**nişte** *studenţi, popoare*	**nişte** *studente*
G.D. –	**unor** *studenţi, popoare*	**unor** *studente*

Determinarea **maximă** (definită) se exprimă prin articolul hotărît, morfem enclitic, variabil în funcţie de gen, număr şi caz:

	Singular		
	Masculin + Neutru		*Feminin*
N.Ac.	**-l, -le**: *student***l**, *codru***l**, *frate***le**, *poporu***l**	**-a**:	*cas***a**, *poezi***a**, *carte***a**
G.D.	**-lui**: *studentu***lui**, *codru***lui**, *frate***lui**, *poporu***lui**	**-i**:	*case***i**, *poezie***i**, *cărţ***ii**
	Plural		
	Masculin		*Feminin+Neutru*
N.Ac.	**-i**: *studenţi***i**, *fraţi***i**	**-le**:	*popoare***le**, *case***le**, *stele***le**, *poezii***le**, *cărţi***le**
G.D.	**-lor**: *studenţi***lor**, *fraţi***lor**	**-lor**:	*popoare***lor**, *case***lor**, *stele***lor**, *poezii***lor**, *cărţi***lor**.

Articolul hotărît este un morfem conjunct enclitic, care urmează dezinenţei de număr, fie direct (*codru*-**l**, *carte*-**a**), fie prin intermediul vocalei de legătură **-u-**, dacă substantivul are la singular dezinenţa Ø (*student*>*studentu*-**l**, *stea*>*stea-u*-**a**).

Substantivele masculine cu dezinenţa -ă la singular primesc articolul feminin **-a**: *popă-pop***a**, *papă-pap***a** etc.

Observaţii

Substantivul *tată* recurge, la singular, la ambele morfeme: **-l**, de masculin (*tată*-**l**), şi **-a**, de feminin (*tat*-**a**). Determinarea prin forma de masculin caracterizează substantivul intrat ca regent într-o relaţie sintactică: „I-am dat *tatei*", dar „I-am dat *tătă***lui** *tău*". Determinarea prin forma de feminin este specifică întrebuinţării substantivului ca *singularia tantum* din perspectiva subiectului vorbitor: *tata* = *tatăl meu*.

În limbajul popular, morfemul de determinare rămîne în mod frecvent invariabil în funcţie de caz, la substantivele *mamă*, *tată*, *bunică* etc., întrucît acestea exprimă cazurile genitiv şi dativ prin morfemul proclitic numai de caz **lui**: „I-am dat **lui** *mam***a** (*tat***a**, *bunicul* etc.)".

Substantivele masculine şi neutre cu dezinenţa -e la singular primesc morfemul determinării **-le**: *rege*-**le**, *nume*-**le**.

La substantivele feminine şi masculine cu dezinenţa -ă la singular sau -e, realizat ca diftong **ie** (*poezie*), articolul se suprapune dezinenţei de număr; la nominativ-acuzativ: *ţară-ţar*-**a**, *poezie-poezi*-**a**, *papă-pap*-**a**.

La plural, morfemul determinării definite urmează totdeauna direct dezinenţa şi nu depinde decît de genul substantivului: **-i** pentru masculine (*studenţi*-**i**, *fraţi*-**i**), **-le** pentru feminine şi neutre (*studente*-**le**, *poezii*-**le**, *popoare*-**le**, *sigilii*-**le** etc.).

Sensul de *determinare* poate avea origine *lexicală* (e cazul substantivelor proprii), *sintactică* (prin intermediul unei relaţii sintactice de determinare) sau *categorial-morfologică* (în interiorul paradigmei *determinării*).

Între determinarea lexicală şi cea categorială, raportul este de incompatibilitate; substantivele proprii nu se înscriu în paradigma determinării morfologice.

Între determinarea sintactică şi cea morfologică, raporturile sînt de complementaritate sau de redundanţă.

Determinarea prin cuantificatori poate realiza opoziţia categorială prin articolul **cel, cei**: **trei** *plopi* – **cei** *trei plopi*.

Observaţie

Primesc totdeauna morfemul determinării definite substantivele determinate de cuantificatori colectivi, definiţi (*amîndoi*, *tustrei*) sau nedefiniţi (*toţi*: **amîndoi** *studenţi***i**, **tustrei** *studenţi***i**, **toţi** *studenţi***i**). Fac excepţie sintagmele cu pronumele cuantificator *ambii* (**ambii** *copii*).

Determinarea prin adjective pronominale demonstrative rămîne unică pentru întreaga sintagmă nominală cînd acestea preced substantivul (aceşti *plopi*) şi este redundantă cînd urmează substantivului, caracterizat prin determinare maximă (*plopi*i *aceştia*).

Substantivele aflate sub regim prepoziţional în realizarea diferitelor funcţii sintactice se caracterizează, la singular, prin neutralizarea opoziţiei sau reorganizarea ei la nivelul unor sintagme nominale cu substantivul precedat de prepoziţie în poziţia regent.

Neutralizarea opoziţiei se concretizează în dependenţa prezenţei articolului de prepoziţie, nu de sensul de determinare: prepoziţia **cu** cere articol hotărît („A plecat **cu** *trenu*l"), („Scrie **cu** *stilou*l"). Fac excepţie substantivele *singularia tantum*: „A prăjit-o **cu** *unt*", „A spoit-o **cu** *aur*", „A învelit-o **cu** *mătase*", „S-au bătut **cu** *zăpadă*".

Celelalte prepoziţii care impun cazul acuzativ se construiesc cu substantivele nearticulate: „Ceasul este **pe** *masă*", „El a plecat **în** *oraş*", „A scos merele **din** *cutie*", „Vorbeşte **despre** *film*".

Substantivele care denumesc grade de rudenie, expresia lingvistică a unor „obiecte" unice pentru subiectul vorbitor, caracterizîndu-se prin originea lexicală a sensului de determinare, rămîn articulate, indiferent de prepoziţia cu care se construiesc: „Merg **la** (**cu**) *mama* (*tata*, *bunicul*, *bunica*)", „Vorbesc **despre** *mama*" etc.

Substantivele-nume de fiinţe umane care implică numaidecît opoziţia *determinare definită*/*determinare nedefinită* nu se înscriu în această dependenţă prepoziţională; ele primesc articol nehotărît sau îşi reorganizează opoziţia la nivelul unei sintagme nominale: „M-am întîlnit **cu** *un prieten* (*copil*, *moşneag*, *italian* etc.)", „Mă duc **la** *un prieten* etc.".

Substantivele denumind ocupaţii se subordonează condiţionărilor prepoziţionale: „Am plecat **cu** *preotul* (*cizmarul* etc.)" („Am plecat **la** *preot*, *cizmar* etc.)"; în amîndouă tipurile de enunţuri, sensul este de 'cunoscut'. Negarea acestui sens se face prin reorganizarea opoziţiei la nivelul noii sintagme nominale.

Prepoziţiile care cer genitivul şi dativul impun articularea substantivului: „Plopii **din jurul** *casei* s-au uscat".

Reorganizarea opoziţiei se realizează numai prin dezvoltarea a două sensuri: determinare *minimă* (*nedefinită*) – determinare *maximă* (*definită*). În funcţie de conţinutul lexical al substantivului, opoziţia e condiţionată sintactic sau nu, în

dezvoltarea ambelor sensuri: „Am plecat **cu un** *prieten*", „Am plecat **cu** *prietenu***l** tău", „Am plecat **la un** *prieten* (de-al meu/de-al tău/de-al lui)", „Am plecat **la** *prietenu***l** meu", „Copiii s-au ascuns *în spatele blocu***lui/unui** *bloc*" ş.a.m.d.

Sensul de determinare categorială se supune sensului general al sintagmei în care substantivul este determinat sintactic prin pronume adjectivale nehotărîte, relative, negative; pronumele adjectivale *fiecare*, *oricare*, *vreun* lasă substantivul nearticulat, iar *toţi* cere articularea lui cu articol hotărît: „**Fiecare** *literă* era un an, **fiecare** *şir* un secol de adevăr" (M. Eminescu), „Şi cum vin cu drum de fier,/ **Toate** *cîntece***le** pier" (M. Eminescu).

Observaţie
În sintagma nominală în care adjectivul calificativ precedă substantivul, morfemul de determinare intră în flectivul adjectivului, reliefînd, prin planul semantic al acestuia, perspectiva din care se realizează determinarea categorială: „Pe-*ntinsele* ape/ Să am un cer senin" (M. Eminescu).

În exprimarea determinării definite, morfemul **-l(a)** poate fi dublat de morfemul **cel**, variabil în funcţie de gen, număr şi caz, sau poate fi substituit de morfemul **al**, variabil după gen şi număr.

Aceste morfeme reliefează perspectiva din care se realizează procesul cunoaşterii „obiectului" denumit de substantivul-centru al unei sintagme nominale.

Morfemul **cel** intensifică sensul de determinare din perspectiva unei caracteristici, exprimată adjectival: „Ca *toamna* **cea** *tîrzie* e viaţa mea şi cad/ Iluzii ca şi frunza pe undele de vad" (M. Eminescu) sau substantival: „Călcînd pe vîrf de codri, pe-a apelor măriri/ Trecea cu barba albă – pe fruntea-ntunecată/ *Cununa* **cea** *de paie* îi atîrna uscată –/ Moşneagul rege Lear" (M. Eminescu).

Morfemul **al** realizează sensul de determinare din perspectiva sensurilor de 'posesie', 'apartenenţă', proprii cazului genitiv sau pronumelui posesiv; realizează această funcţie de morfem al determinării cînd substantivul în genitiv precedă substantivul-centru al sintagmei: „**Al** *vieţii vis* de aur, ca un fulger, ca o clipă-i,/ Şi-l visez cînd cu-a mea mînă **al** *tău braţ* rotund îl pipăi" (M. Eminescu).

CATEGORIA GRAMATICALĂ A NUMĂRULUI

Conţinutul categoriei gramaticale a **numărului** îşi are originea în desfăşurarea raportului semantic *semn/obiect*; opoziţia internă reprezintă interpretarea lingvistică a realităţii extralingvistice considerată din perspectiva unor deosebiri cantitative între obiectele unei clase omogene, deosebiri reduse, în planul conştiinţei, prin abstractizare, la două moduri opuse de a fi: ca exemplar singular sau ca mulţime nedeterminată de exemplare.

În legătură cu realitatea extralingvistică şi cu modul de a reflecta lingvistic această realitate, categoria **numărului** se organizează bipolar, prin opoziţia *singular vs plural*: *casă/case*, *bărbat/bărbaţi*, *curcubeu/curcubee* etc. Termenul neutru al categoriei, din planul *limbii*, are forma singularului nearticulat: *casă*, *bărbat*, *curcubeu* etc.

Sensul gramatical de *singular* rezultă din luarea în consideraţie, în actul de comunicare lingvistică, a unui singur exemplar dintr-o clasă de obiecte: „A rupt *o floare*".

Sensul gramatical de *plural* rezultă din luarea în consideraţie a unei mulţimi nedeterminate de exemplare din aceeaşi clasă de obiecte: „A rupt *nişte flori*".

În funcţie de apartenenţa la diferite clase semantice, mai multe substantive nu cunosc opoziţia *singular vs plural*, dezvoltînd numai sensul de *singular* sau numai sensul de *plural*.

Substantivele defective de plural, care cunosc adică numai sensul de singular, formează subclasa substantivelor *singularia tantum*.

Sînt cuprinse aici :

- substantive abstracte : *bunătate*, *creativitate*, *dreptate*, *gîndire*, *inteligenţă*, *înţelepciune*, *nimicnicie*, *marxism*, *somn* etc. ;
- substantive concrete generice : *aer*, *aur*, *apă*, *făină*, *lapte*, *miere*, *piper* etc. ;
- substantive concrete denumind jocuri sportive : *atletism*, *gimnastică*, *fotbal*, *tenis* etc. ;
- substantive comune sau proprii, denumind „obiecte” unice : *lună*, *soare*, *ecuator*, *Jupiter*, *Neptun*, *Mihai*, *Dana*, *Florenţa*, *Roma*, *Paris* etc. ;
- substantive comune adresative : *bade*, *taică*, *nene* ;
- substantive calificative, comune sau proprii, precum *setilă*, *flămînzilă*, *gerilă*, *michiduţă*, *ochilă*, *păcală*, *tîndală*, *prîslea* etc.[16]

Substantivele defective de singular formează subclasa substantivelor *pluralia tantum*, în care sînt cuprinse :

- substantive colective : *cîlţi*, *icre*, *moaşte* etc. ;
- substantive comune denumind obiecte alcătuite din două elemente egale şi simetrice : *ochelari*, *pantaloni*, *şlapi* etc. ;
- substantive proprii, toponimice : *Alpi*, *Carpaţi*, *Apenini* etc.

Observaţii

Unele obiecte cu structură similară sînt numite totuşi prin substantive care dezvoltă opoziţia singular/plural : *bicicletă*, *binoclu* etc.

Unele substantive *pluralia tantum* sînt folosite uneori în limba română actuală şi la singular : *un pantalon*.

Unele substantive defective de număr sînt întrebuinţate şi la termenul corelativ al opoziţiei, dar concomitent cu modificări semantice lexicale şi uneori numai în structuri fixe. Substantivul abstract *singularia tantum bunătate*, de exemplu, denumeşte conceptual o trăsătură morală. Acest sens lexical este incompatibil cu sensul gramatical de ‘plural’. Pluralul *bunătăţi* este un substantiv concret, ce exprimă o realitate de natură gastronomică.

Alte substantive rămîn defective de număr, dar pot trece, concomitent cu o mutaţie semantic-lexicală, în clasa substantivelor ce dezvoltă un sens categorial opus. Astfel, substantivul *aer*, denumind materia în stare gazoasă care alcătuieşte atmosfera terestră, este un *singularia tantum* : „*Argint* e pe ape şi *aur* în aer” (M. Eminescu). În locuţiuni precum *a-şi da* (*nişte*) *aere* sau *a avea* (*nişte*) *aere*, cuvîntul *aere* trece în categoria substantivelor *pluralia tantum*, odată cu participarea la sensul global de ‘a fi înfumurat’, corespunzînd pluralului *fumuri*, alt substantiv trecut de la statutul de *singularia tantum fum* – „Valea-i în *fum*, fluiere murmură-n stînă” (M. Eminescu) – la statutul de *pluralia tantum* : „Am să-i scot eu *fumurile*”. Substantivul *fum* cunoaşte şi poziţia substantivelor care dezvoltă opoziţia singular/plural, cînd denumeşte metonimic canalul de trecere a fumului dintr-o sobă spre horn : „sobe cu *un fum*/sobe cu două *fumuri*”.

Arhinumărul

Substantivele defective de număr care se caracterizează prin trăsătura semantică 'discontinuu' se înscriu în ceea ce s-ar putea numi **arhinumăr**. Prin întrebuinţarea cea mai frecventă, ele intră în seria substantivelor *singularia tantum* (*ceapă*, *pîine*, *sfeclă* etc.) sau în seria substantivelor *pluralia tantum* (*cartofi*, *struguri* etc.), dar pot fi actualizate în interiorul opoziţiei *singular/plural*.

> *Observaţie*
> Cînd substantivele nu se realizează ca plural în opoziţie cu singularul, **nişte** nu mai este morfem de număr, corespunzînd formelor de singular **o** sau **un**, ci este un adjectiv nehotărît, întrebuinţat frecvent în sintagme cu substantive *singularia* şi *pluralia tantum* deopotrivă : **nişte** *zahăr*, *icre* etc.

Exprimarea opoziţiei de număr

Opoziţia de număr din plan *semantic* este marcată în planul *expresiei* direct prin **opoziţie dezinenţială** (variabilă, în parte, în funcţie de genul substantivelor) sau indirect, la nivelul categoriei gramaticale a *determinării*, sau la nivel sintactic, prin acordul în număr al determinanţilor nominali.

În funcţie de manifestarea opoziţiei *singular/plural* în planul expresiei, substantivele limbii române se grupează în trei clase :

- substantive *variabile* cu flexiune regulată : *casă-case*, *şcolar-şcolari*, *drum-drumuri* etc. ;
- substantive *variabile* cu flexiune neregulată : *om-oameni*, *soră-surori* etc. ;
- substantive *invariabile* : *tei-tei*, *învăţătoare-învăţătoare*, *pronume-pronume* etc.

Dezinenţele de singular sînt, în general, condiţionate de istoria substantivelor şi, de aceea, sînt foarte variate.

La plural, fiecare clasă de substantive variabile prezintă dezinenţe specifice, în interiorul opoziţiei cu dezinenţa de singular, dezinenţe condiţionate fonetic (*alomorfe*) şi dezinenţe accidentale (explicabile însă prin istoria întrebuinţării limbii).

Substantivele *masculine* variabile realizează pluralul exclusiv prin dezinenţa **-i**, în diferite variante fonetice : **i** vocalic (*codr*-**i**), **i** semivocalic (*ero*-**i**) şi **i** ultrascurt postconsonantic (*pom*-**i**).

Substantivele *feminine* variabile realizează pluralul prin trei dezinenţe generale : **-e** – substantivele cu singularul exprimat prin dezinenţa **-ă** (*cas*-**ă**/*cas*-**e**) ; **-i** – substantivele cu **-e** la singular (*cart*-**e**/*cărţ*-**i**) şi **-le** – substantivele cu dezinenţa **Ø** la singular (*nuia*/*nuie*-**le**, *perdea*/*perde*-**le**, *zi*/*zi*-**le**). Dezinenţa **-le** caracterizează numai pluralul substantivelor feminine. Dezinenţa **-i** exprimă şi pluralul unor substantive feminine cu dezinenţa **-ă** la singular, fiind impusă de structura fonetică a temei lexicale ; primesc dezinenţa **-i** la plural majoritatea substantivelor (reprezentate de termeni lexicali vechi) cu tema terminată în velarele **c** şi **g** (*lunc*-**ă**, *dung*-**ă** etc.), care se africatizează (*lunč*-**i**, *dunğ*-**i** etc.), în *spiranta* **-ş** (*uşă*-*uşi*), în lichida **r** (*urătură*-*urătur***i**, *trăsătură*-*trăsătur***i**).

> *Observaţie*
> Unele substantive *feminine* formate prin sufixul diminutival **-ică** exprimă pluralul prin dezinenţa **-le**, asemeni substantivelor de tipul *stea*, de care unele se şi apropie prin

forme paralele de singular (*mărgea-mărgică*, *rîndunea-rîndunică*) ; *mărge*-**le**, *turture*-**le**, *rîndune*-**le**, *scrisore*-**le**, *bucăţe*-**le** etc. În limbajul popular apar şi forme cu dezinenţa de plural **-i** : *rîndunici*, *turturici* etc.

Substantivele *neutre* variabile realizează pluralul prin trei dezinenţe generale : **-uri** (*tron*-**uri**), **-e** (*scaun*-**e**) şi, mai rar, **-i** semivocalic (*consili*-**i**). Dezinenţa **-uri** exprimă în mod specific pluralul substantivelor neutre. La feminin, aceeaşi dezinenţă intervine în situaţii speciale, cînd, semantic, substantivele se apropie de clasa substantivelor neutre : *vrem***uri**, *treb***uri**.

Distribuţia celor trei morfeme de plural ale neutrului depinde, în mod relativ, de structura fonetică sau morfematică a temei lexicale a substantivelor.

Dezinenţa **-i** exprimă pluralul substantivelor neutre cu tema lexicală terminată în **i** semivocalic, component al diftongului ascendent **iu**, în care vocala **u** este dezinenţă de singular : *spaţiu/spaţi*-**i**, *sigiliu/sigili*-**i**, *teritoriu/teritori*-**i** etc.

Primesc dezinenţa **-uri** la plural :

- substantivele neologice cu tema lexicală terminată în vocalele accentuate **o** şi **u** (*radio/radio*-**uri**, *atu/atu*-**uri**), în **o** neaccentuat (care preia accentul la plural : *zero/zero*-**uri**), în diftongii descendenţi **ou**, **eu**, **iu** (*ecou/eco*-**uri**, *careu/care*-**uri**, *pustiu/pusti*-**uri**), în lichida **-l**, precedată de diferite consoane, cu excepţia ocluzivei **p** (*ciclu-cicl*-**uri**, *ansamblu-ansambl*-**uri**, *titlu/titl*-**uri**, dar *templu/templ*-**e**) ;
- substantivele provenite din *supin* : *apus*-**uri**, *răsărit*-**uri**, *schelălăit*-**uri**, *miorlăit*-**uri** etc. ;
- majoritatea substantivelor monosilabice la singular : *arc/arc*-**uri**, *bloc/bloc*-**uri**, *drum/drum*-**uri**, *lac/lac*-**uri**, *port/port*-**uri**, *vad/vad*-**uri** etc.

Primesc dezinenţa **-e** :

- substantivele cu tema lexicală de singular terminată în vibranta **-r**, precedată de diferite consoane : *filtru/filtr*-**e**, *pupitru/pupitr*-**e**, *membru/membr*-**e**, *trimestru/trimestr*-**e** etc. ; substantivul *lucru* face excepţie (primeşte la plural dezinenţa **-uri** : *lucr*-**uri**) ;
- substantivele neologice cu tema lexicală de singular terminată în grupul fonetic **-aj** (sufix lexical sau fără caracter morfematic) : *arbitraj/arbitraj*-**e**, *sondaj/sondaj*-**e**, *abataj/abataj*-**e**, *personaj/personaj*-**e** etc. ;
- substantivele neologice cu tema lexicală de singular terminată în grupul **-ism**, morfem lexical sau simplu grup fonetic : *dacism/dacism*-**e**, *balcanism/balcanism*-**e**, *silogism/silogism*-**e**, *sofism/sofism*-**e**, *truism/truism*-**e** etc. ;
- substantivele formate de la infinitiv prin sufixul **-et (ăt)** : *strigăt/strigăt*-**e**, *geamăt/gemet*-**e**, *plesnet/plesnet*-**e**, *foşnet/foşnet*-**e**, *scrîşnet/scrîşnet*-**e** etc. sau terminate în acest grup fonetic : *capăt/capet*-**e**, *sunet/sunet*-**e** ;
- substantivele formate prin sufixul **-ment (mînt)** : *clasament/clasament*-**e**, *plasament/plasament*-**e**, *tratament/tratament*-**e**, *aşezămînt/aşezămint*-**e** etc. şi substantive cu tema lexicală de singular terminată în grupuri fonetice identice (total sau parţial) cu aceste sufixe : *accident-accident*-**e**, *talent-talent*-**e**, *mormînt-mormint*-**e** etc.

Observaţie
Întrebuinţat la plural, cu sens lexical schimbat metonimic, substantivul *pămînt*, cu aceeaşi structură fonetică, primeşte dezinenţa **-uri** : *pămînt*-**uri**.

De la seriile corelative de dezinenţe ale opoziţiei de număr, unele substantive deviază, exprimînd unul dintre sensurile gramaticale de număr prin cîte două dezinenţe :

Masculine

singular:	-Ø/-e:	*flutur*/*flutur*-e	*şoarec*/*şoarec*-e	*ciorchin*/*ciorchin*-e
plural:	-i:	*flutur*-i	*şoarec*-i	*ciorchin*-i etc.

Feminine

singular:	-ă:	*coal*-ă	-e:	*vrem*-e
plural:	-e/-i:	*col*-i/*coal*-e	-i/-uri:	*vrem*-i/*vremur*-i

Neutre

singular:	-Ø:	*chibrit*	*hotel*
plural:	-e/-uri:	*chibrit*-e/*chibrit*-uri	*hotel*-e/*hotel*-uri

Observaţii

Cînd cele două forme de plural se caracterizează prin sensuri lexicale diferite, ele reprezintă pluralul diferit al unor substantive omonime la singular: *mîncare* – *mîncări* (activitatea de „a mînca" repetată: „Două bătăi strică, două *mîncări* nu"), *mîncăruri* („tipuri de bucate"); *corn* – *coarne* (la animale), *cornuri* (în patiserie).

Unele substantive prezintă forme şi de singular, şi de plural fără ca acestea să fie corelative; cele două forme aparţin unor substantive cu aceeaşi rădăcină, dar fiind fiecare în parte *singularia tantum* şi, respectiv, *pluralia tantum*; între cele două forme sînt mari diferenţe semantice. Aşa sînt *fum* (*singularia tantum*) şi *fumuri* (*pluralia tantum*, cu sensul „pretenţii"), *vin* (*singularia tantum*) şi *vinuri* (*pluralia tantum*, cu sensul de „soiuri" de vin), *brînză* şi *brînzeturi*, *blană* şi *blănuri*, *mătase* şi *mătăsuri*, *alamă* şi *alămuri*, *iarbă* şi *ierburi*, *treabă* şi *treburi*, *argint* şi *arginţi*.

În consecinţă, aceste substantive nu se înscriu într-o opoziţie bipolară -ă *vs* -**uri** (în planul expresiei) pentru 'singular' *vs* 'plural' (în plan semantic), ci reprezintă termeni izolaţi ai opoziţiei. Prin aceasta, ca şi prin sensul substantivelor în structura cărora intervine, dezinenţa -**uri** nu încetează a fi o dezinenţă specifică substantivelor neutre.

În realizarea opoziţiei semantice singular/plural, prin natura lor fonetică, dezinenţele de număr determină o serie de modificări în structura fonetică a morfemului-rădăcină. Prin această interdependenţă fonetică între morfemul-rădăcină şi morfemul-dezinenţă, alternanţele fonetice care intervin în structura rădăcinii întăresc opoziţia singular/plural.

Alternanţele *consonatice* (cele mai frecvente) caracterizează mai ales substantive masculine şi, mai rar, substantive feminine:

c/č:	*copac*/*copaci*, *bancă*/*bănci*	**z/j**:	*obraz*/*obraji*
g/ğ:	*fag*/*fagi*, *creangă*/*crengi*	**t/ţ**:	*student*/*studenţi*, *poartă*/*porţi*
d/z:	*ied*/*iezi*, *brad*/*brazi*, *ladă*/*lăzi*	**st/şt**:	*artist*/*artişti*
l/Ø:	*copil*/*copii*, *porumbel*/*porumbei*	**sc/şt**:	*mască*/*măşti*
s/ş:	*sas*/*saşi*	**str/ştr**:	*astru*/*aştri*

Alternanţele *vocalice* caracterizează mai ales substantive feminine şi, mai rar, masculine:

ea/e: *perdea*/*perdele*, *stea*/*stele*
ia/ie: *nuia*/*nuiele*, *băiat*/*băieţi*
oa/o: *moară*/*mori*, *privighetoare*/*privighetori*
a/ă: *mare*/*mări*, *carte*/*cărţi*

Producerea alternanţelor fonetice nu anulează regularitatea flexiunii substantivelor. Intră însă în subclasa substantivelor cu flexiune neregulată substantivele care prezintă

modificări în structura rădăcinii fără legătură directă cu opoziţia de dezinenţă. Sînt cuprinse aici substantive caracterizate prin alternanţe fonetice motivate exclusiv istoric (*masă-mese*, *fată-fete*) şi substantive cu rădăcini diferite ca dezvoltare, explicabile, de asemenea, exclusiv prin istoria limbii: *om-oameni*, *noră-nurori*, *soră-surori*, *cap-capete*.

La aceste substantive, opoziţia de număr este marcată în planul expresiei concomitent prin dezinenţe: **-ă/-e**, **-ă/-i** (la feminine), **-Ø/-i** (la masculine), **-Ø/-e** (la neutre) şi la nivelul rădăcinii (**mas-/mes-**, **om/oamen-**, **nor-/nuror-**, **cap-/capet-**).

Neregulate sînt şi substantivele *ou/ouă* şi *seminar/seminarii* (*salar/salarii*), primul prin singularitatea dezinenţei de plural -ă, iar celelalte prin refacerea la plural a unei rădăcini depăşite de istoria limbii: *seminar* (< *seminariu*) – *seminari*-**i**.

Un număr relativ mare de substantive nu cunosc manifestarea opoziţiei semantice de număr în planul expresiei. Sînt cuprinse în această clasă de substantive invariabile:

- substantivele masculine cu terminaţia **-i**, dezinenţa **-Ø**, la singular şi plural: *arici*, *ochi*, *pui*, *tei*;
- substantivele feminine cu dezinenţa **-e** la singular, în structura sufixului de agent **-toare**: *educatoare*, *dansatoare*, *directoare* etc.

  Observaţii
  Caracterul invariabil al substantivelor feminine marcate prin trăsătura semantică +*uman* permite evitarea confuziei cu pluralul substantivelor masculine formate prin varianta masculină a sufixului **-tor**: *dansatori*, *directori*, *educatori*. Substantivele feminine cu aceeaşi dezinenţă, dar fără trăsătura semantică +*uman* formează pluralul cu dezinenţa **-i**: *ciocănitoare-ciocănitori*, *privighetoare-privighetori*. În felul acesta, pluralul distinge unele substantive omonime la singular: *semănătoare-semănătoare* (fiinţă umană), *semănători* (maşină agricolă).

- substantivele feminine care denumesc primele cinci zile ale săptămînii: *luni*, *marţi*, *miercuri*, *joi*, *vineri*;
- substantivele masculine ce denumesc litere, cifre sau note muzicale: *alfa*, *a*, *b*, *doi*, *trei*, *do*, *re* etc.;
- alte substantive masculine: *paria*, *mesia* etc.

Opoziţia semantică singular/plural a acestor substantive se manifestă indirect în planul expresiei:

- în interiorul categoriei determinării, prin variaţiile de număr ale articolului: **un** *ochi* – **nişte** *ochi*/*ochiu*-**l** – *ochi*-**i**; *educatoare*-**a** – *educatoare*-**le**/**o** *educatoare* – **nişte** *educatoare*; *joi*-**a** – *joi*-**le**, *vinere*-**a** – *vineri*-**le**; **un** *alfa*, *b*, *doi*, *do*; **nişte** *alfa*, *b*, *doi*, *do*; **un** *paria* – **nişte** *paria*;
- la nivel sintactic, prin intermediul opoziţiei de număr în care se inscriu, prin legea acordului, determinanţii nominali: *ochi frumos* – *ochi frumoşi*; *educatoare tînără* – *educatoare tinere*; **un** *a foarte rotund* – **nişte** *a foarte rotunzi* ş.a.m.d.

Opoziția de număr a substantivelor compuse

Substantivele compuse care denumesc trăsături morale sînt substantive *singularia tantum*: *bunăvoință*, *bună-creștere*, *bun-simț*. Sînt cuprinse tot aici substantive-nume de materie (*untdelemn*) sau de acțiuni: (*un*) *du-te vino*.

Cele mai multe substantive compuse, care cunosc opoziția singular/plural în plan semantic, sînt invariabile în planul expresiei: *gura-leului*, *floarea-soarelui*, *zgîrie-brînză*. Aceste substantive realizează opoziția de număr prin intermediul categoriei determinării (**o** *floarea-soarelui* – **niște** *floarea-soarelui*) sau mai ales la nivel sintactic, prin intermediul unui substantiv regent: *floare/flori* (*de gura-leului*).

Substantivele compuse variabile exprimă opoziția de număr la nivelul primului constituent (*drum-de-fier/drumuri-de-fier*) sau la nivelul ambilor constituenți nominali (*cale-ferată/căi-ferate*).

Opoziția de număr a substantivelor sintagmatice

Substantivele formate prin articol genitival sînt defective de singular: *ai casei*.

Substantivele formate prin articol demonstrativ exprimă opoziția de număr prin variația articolului: **cel** *de pe comoară*/**cei** *de pe comoară*.

Opoziția de număr a locuțiunilor substantivale

Cele mai multe locuțiuni substantivale sînt, datorită conținutului lor semantic-lexical, *singularia tantum*: *bătaie de joc*, *învățătură de minte*, *luare-aminte* etc.

Locuțiunile substantivale variabile realizează opoziția singular/plural la nivelul primului component: *aducere-aminte/aduceri-aminte*, *băgător de seamă/băgători de seamă* etc.

CATEGORIA GRAMATICALĂ A CAZULUI

Conținutul semantic al categoriei gramaticale a *cazului* este reprezentat de organizarea specifică a sensurilor sintactice dezvoltate de substantive prin funcțiile sintactice pe care le realizează în structura enunțului lingvistic.

În strînsă legătură cu configurația constituenților funcțional-semantici dintr-un enunț maximal complet, categoria gramaticală a cazului se întemeiază pe opozițiile interne dintre cinci termeni corelativi: **nominativ**, **acuzativ**, **genitiv**, **dativ**, **vocativ**. Termenul neutru al categoriei din planul limbii are forma cazului **nominativ** nearticulat: *floare*, *stea*, *profesor*, *curcubeu*.

În plan semantic, individualitatea termenilor corelativi este asigurată de natura relației în care intră substantivul, de poziția lui în această relație și, în legătură cu aceasta, de funcția sintactică dominantă care-i dezvoltă conținutul semantic, precum și de acțiunea principiului *recțiunii*. Cînd desfășurarea recțiunii își are originea în prepoziții (locuțiuni prepoziționale), planul semantic al unui anumit caz nu mai este determinat totdeauna de funcția sintactică a substantivului, ci poate rezulta numai din opoziția paradigmatică a categoriei gramaticale a cazului. Așa, de exemplu, funcția sintactică de atribut stă la baza conținutului semantic al cazului genitiv, cînd dezvoltă sensul de 'posesiune' sau 'apartenență': „În casa *prietenului* e totdeauna cald". Dar

cînd cazul genitiv este cerut de prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) specifice, conţinutul semantic al cazului rezultă numai din opoziţia internă cu celelalte cazuri : „El este **împotriva** *prietenului* meu".

Prin acest raport de complementaritate în organizarea paradigmei cazuale, între funcţia sintactică realizată de substantiv şi principiul recţiunii, planul semantic al cazurilor individuale se constituie dintr-un sens fundamental, cu originea în funcţia sintactică specifică, şi diferite *dezvoltări semantice* determinate de funcţii sintactice nespecifice prin manifestarea recţiunii prepoziţionale.

Nominativul

Sensul fundamental al cazului nominativ este dat de cele două funcţii sintactice din structura nucleului predicaţional al unui enunţ lingvistic : *subiectul* şi *predicatul*.

Funcţia de *subiect* este realizată direct, cînd substantivul este termenul prim al unei relaţii de interdependenţă : „Al vieţii *vis* de aur ca un fulger, ca o clipă-i" (M. Eminescu), şi indirect, cînd substantivul este termenul secund într-o relaţie de apoziţie în care termenul-bază realizează funcţia de subiect : „Pe o repede-nmiire de mici unde o aşterne/ Ea, *copila* cea de aur, *visul* negurii eterne" (M. Eminescu).

Substantivul realizează funcţia de predicat, ca *nume predicativ*, în complementaritate cu un verb copulativ, direct, printr-o relaţie de interdependenţă : „În faptă lumea-i *visul* sufletului nostru" (M. Eminescu), „şi-atunci piatra se chema *Maria*, copacul se chema *Maria*, te întrebam pe tine, care erai *piatră* sau erai *copac* sau erai orice *altceva*..." (L. Fulga) şi, indirect, ca termen secund într-o relaţie de apoziţie în care termenul-bază este tot un nume predicativ : „El este Andrei, *prietenul* meu".

Cînd substantivul intră ca determinant într-o relaţie de dublă dependenţă în care regentul nominal (pronominal) realizează funcţia de subiect, funcţia de predicat este mascată de funcţia complexă *complement predicativ*[17] : „El a venit *director*" (= „El a venit şi va fi director").

Dezvoltările din planul semantic al nominativului rezultă din realizarea funcţiei de *atribut*, în interiorul relaţiei de dependenţă, *atribut de identificare* : „Pajul *Cupidon*, vicleanul,/ Mult e rău şi alintat" (M. Eminescu) şi a altor funcţii sintactice preluate de substantive-termen secund într-o relaţie de apoziţie :

- *complement direct* : „L-am chemat în somn pe Kama-Kamadeva, *zeul* indic" (M. Eminescu) ;
- *complement indirect* : I-am spus lui Mircea, *prietenul tău*, să te anunţe ;
- *complement corelativ* : Am plecat cu Andrei, *prietenul* meu, imediat.

Acuzativul

Sensul fundamental al cazului *acuzativ* este dat de funcţia sintactică de *complement direct* : „Nu alunga *amintirile* ce vin/ plîngînd să-şi îngroape *feţele*-n cenuşa lor" (L. Blaga). Impus de recţiunea unui verb cu tranzitivitate directă, *acuzativul* este termenul opus direct nominativului în dezvoltarea opoziţiei *activ/pasiv* ; nominativul este cazul *activităţii*, iar acuzativul, cazul *pasivităţii* : *Copilul* (+activ) culege flori (+pasiv). Termenii opoziţiei se inversează cînd planul semantic funcţional-sintactic este dominat de desfăşurarea planului semantic al categoriei gramaticale a diatezei : *Florile* (nominativ 'pasiv') sînt culese *de copil* (acuzativ 'activ').

Acestui sens de bază i se adaugă un fascicul de dezvoltări semantice cu originea în alte funcţii sintactice, *cerute* de verbul regent sau de recţiunea unor prepoziţii, mijloace de realizare a relaţiei de dependenţă şi de exprimare a identităţii unor funcţii sintactice.

Sînt cerute de unele verbe, pentru complinirea planului lor semantic, funcţiile de *complement indirect*: „Au de *patrie, virtute* nu vorbeşte liberalul/ De ai crede că viaţa-i e curată ca cristalul ?" (M. Eminescu) şi, de toate verbele aflate la diateza pasivă, funcţia de *complement de agent*: „Îngînat *de glas* de ape/ Cînt-un corn cu-nduioşare" (M. Eminescu).

Mai participă direct la realizarea dezvoltărilor semantice ale acuzativului funcţia de circumstanţial (de temporalitate şi spaţialitate) realizată prin substantiv fără prepoziţie: „*O oră* să fi fost amici,/ Să ne iubim cu dor" (M. Eminescu).

Prin intermediul recţiunii prepoziţionale, *acuzativul* caracterizează şi substantivele--constituenţi ai unor sintagme nominale, iar planul său semantic cunoaşte cea mai amplă dezvoltare, prin asimilarea majorităţii funcţiilor sintactice:

- *predicat*, în raport de complementaritate cu un verb copulativ: „Dar nopţile-s *de-un farmec* sfînt/ Ce nu-l mai pot pricepe" (M. Eminescu);
- *complement indirect*: „Noi reducem tot *la pravul* azi în noi, mîni în ruină" (M. Eminescu);
- *complement predicativ*; „M-aş împăca mai bine, bunăoară,/ Să te socot *de scîndură şi sfoară*" (T. Arghezi);
- *complement corelativ*: „*Cu sfetnici* vechi de zile mă-ntîmpinaşi în cale" (M. Eminescu);
- *circumstanţial*: „Şi *din liră* curgeau note şi *din ochi* lacrimi amare" (M. Eminescu), „*La* blînda ta *mustrare* simt glasul cum îmi seacă" (M. Eminescu);
- *atribut*: „S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii *de la Malta*" (M. Eminescu).

Valori semantice speciale

Cînd este cerut de prepoziţia **dintre**, *acuzativul* dezvoltă uneori un sens 'partitiv': „*Dintre păsări* călătoare,/ Ce străbat pămînturile/ Cîte-o să le-nece oare/ Valurile, vînturile ?" (M. Eminescu).

Genitivul

Conţinutul semantic fundamental al cazului genitiv îşi are originea în funcţia sintactică de *atribut*: „Aleluia, astăzi ca niciodată/ sînt fratele obosit/ *al cerului* de jos/ şi *al fumului* căzut din vatră" (L. Blaga).

Impus direct de recţiunea nominală, genitivul dezvoltă, prin intermediul relaţiei de dependenţă şi în strînsă legătură cu diferitele raporturi extralingvistice dintre „obiectele" denumite de cele două substantive din structura grupului nominal (regent şi determinant), sensul definitoriu de *apartenenţă* şi mai multe sensuri derivate.

În funcţie de planul semantic-lexical al termenului regent, sensul general de apartenenţă dezvoltă mai multe valori semantice, cu nuanţări ce depăşesc planul semantic gramatical:

- *apartenenţa* în general: „Pe pieptul *moartei* luce de pietre scumpe salbă" (M. Eminescu), „Pe lîngă mese lunge, stătea posomorîtă,/ Cu feţe-ntunecoase, o ceată pribegită,/ Copii săraci şi sceptici *ai plebei* proletare" (M. Eminescu), „*Al lumii*-ntregul sîmbur, dorinţa-i şi mărirea,/ În inima oricărui i-ascuns şi trăitor"

(M. Eminescu), „Prin bolţile *ferestrelor*, la lumina lunei, văzură două dealuri lungi de apă" (M. Eminescu);

- *posesiunea*: „Calul *Genarului* nechează cu vocea lui de bronz" (M. Eminescu);
- *înrudirea*: „Hai că mă duc eu să răpesc pe fata *Genarului*" (M. Eminescu);
- *dependenţa* (socială sau social-politică): „E cel ce-a spus odată-n senat în tinereţe,/ Primatul *României* că-i autocefal" (T. Arghezi);
- *originea*: „La zgomotul uşor al paşilor *lui Făt-Frumos*, fata-şi ridică ochii albaştri ca undele lacului" (M. Eminescu), „Cum se poate lumina *lunii* odată s-o vezi/ şi-apoi s-o trădezi/ intrînd în întuneric?" (L. Blaga), „Voi sînteţi urmaşii *Romei*? Nişte răi şi nişte fameni!" (M. Eminescu).

Sensul de 'apartenenţă' maschează uneori sensuri circumstanţiale:

- *spaţialitatea* (genitivul locativ): „Ameţiţi de limbe moarte, de planeţi, de colbul *şcolii*,/ Confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii" (M. Eminescu), „În cenuşa *vetrei* veghea un motan cu şapte capete..." (M. Eminescu);
- *temporalitatea*: „...La lucru-i osîndiră/ Şi le subjugă munca *vieţii* lor întregi (M. Eminescu).

Cînd relaţia sintactică dintre cei doi termeni ai grupului nominal are caracter intrinsec, genitivul dezvoltă alte valori semantice: *procesualitatea*, *caracterizarea*, *calificarea* şi *identificarea*.

Procesualitatea, proprie sintagmelor în care regentul este un substantiv postverbal, se manifestă prin două variante:

- *genitivul subiectiv*; sintagma maschează nominal o relaţie de interdependenţă, în care determinantul este elementul activ (*subiect*, în sintagma propoziţională corespunzătoare) în desfăşurarea procesualităţii, caracteristică planului semantic al regentului: „De treci codri de aramă, de departe vezi albind/ Şi-auzi mîndra glăsuire *a pădurii* de argint" (M. Eminescu);
- *genitiv obiectiv*: sintagma maschează nominal o relaţie de dependenţă verbală, în care determinantul este elementul pasiv (*complement direct*, în sintagma verbală corespunzătoare) în desfăşurarea procesualităţii conţinută în planul semantic al regentului: „Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării/ Şi ridică mii de umbre după stinsul *luminării*" (M. Eminescu).

Caracterizarea se realizează prin trei variante:

- *genitivul însuşirii*; se dezvoltă într-o sintagmă nominală specifică cu regentul un substantiv care absolutizează o trăsătură a „obiectului" denumit prin substantivul determinant: „Muşchiul reavăn, negrul *minei*/ ţine cumpăna căldurii" (L. Blaga);
- *genitivul superlativului*; se dezvoltă într-o sintagmă formată prin repetarea în genitiv a substantivului regent, ceea ce generează ideea de superlativ al unei însuşiri implicite în planul semantic al substantivului: *frumoasa-frumoaselor*, *minunea-minunilor*, *răul-răilor* etc.;
- *genitivul calităţii*; se dezvoltă într-o sintagmă prin care substantivul-determinant atribuie o calitate distinctivă „obiectului" denumit prin substantivul-regent: *omul dreptăţii* (= omul care se conduce după principiul dreptăţii), *omul riscului* (= omul care nu evită, ba chiar caută situaţiile prezentînd diferite riscuri).

Identificarea se realizează prin trei variante :

- *genitivul denumirii* ; genitivul individualizează prin substantive proprii un „obiect" din clasa căruia face parte : „Moştenitor eu sînt al iernii./ Mai curge-ngheţ pe *apa Cernii*" (L. Blaga) ;
- *genitivul categoriei* ; se dezvoltă într-o sintagmă în care substantivul regent denumeşte categoria largă în care se înscrie obiectul denumit de substantivul determinant : „Nichifor Lipan s-a arătat totdeauna foarte priceput în *meşteşugul oieritului*" (M. Sadoveanu), „Dar mai cumplita lui vinovăţie,/ Ticăloşit de *crima îndoielii*,/ E c-a simţit în sînge o frăţie/ Şi-o solidaritate cu rebelii" (T. Arghezi) ;
- *genitivul metaforic* ; cele două substantive ale sintagmei nominale dezvoltă între ele un raport de identificare metaforică : „*Noaptea*-adînc-*a vecinicie*i el în şiruri o deslează" (M. Eminescu).

Sensul de 'apartenenţă' este dezvoltat de cazul genitiv şi prin intermediul unei relaţii de interdependenţă, cînd substantivul în genitiv realizează în complementaritate cu un verb copulativ funcţia de predicat analitic : „Cartea este *a prietenului* meu".

Cînd genitivul este impus de recţiunea unor prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) specifice (**asupra, deasupra, contra, împotriva, în jurul, în spatele** etc.), planul său semantic se amplifică prin sensuri cu originea în alte funcţii sintactice :

- complement *indirect*, cînd dezvoltă sensul propriu *dativului* (destinaţia) : „Ah ! Acele gînduri toate îndreptate **contra** *lumei*,/ **Contra** *legilor* ce-s scrise, **contra** *ordinii*-mbrăcate/ Cu-a lui Dumnezeu numire-astăzi toate-s îndreptate/ **Contra** *inimei* murinde" (M. Eminescu) ;
- *circumstanţial* : „**Deasupra** *criptei* negre a sfîntului mormînt/ Se scutură salcîmii de toamnă şi de vînt" (M. Eminescu), „**Naintea** *nopţii* noastre îmblă/ Crăiasa dulcii dimineţi" (M. Eminescu).

Observaţie
Sensurile condiţionate de funcţii sintactice realizate în sintagme verbale sînt dezvoltate şi de genitivul impus de prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) în sintagme nominale : „Apoi revoluţiile. În tot anul o revoluţiune contra *aristocraţiei*" (M. Eminescu), „Au tăiat teiul **din faţa** *casei*".

Dativul

Sensul fundamental al cazului dativ îşi are originea în funcţia sintactică de *complement indirect* : „Mai aminti-mă-va un trecător/ *vreunui străin*, sub ceasul lor ? " (L. Blaga).

Impus direct de recţiunea unui verb cu tranzitivitate directă sau indirectă sau a unui adjectiv prin intermediul relaţiei de dependenţă, dativul este cazul *destinatarului* unei acţiuni sau al *beneficiarului* unei însuşiri : „El numa-n veci e-n floarea tinereţii,/ *Miresei* dulci i-ar da suflarea vieţii" (M. Eminescu), „A fost o mişcare favorabilă *impostorilor*".

Prin acest conţinut semanţic, dativul este, prin excelenţă, un *caz personal* ; substantivele în dativ denumesc în general fiinţe umane. Cînd funcţia de complement indirect se realizează prin alte substantive, dativul dezvoltă un sens *locativ* (dativul *locativ*) : „Răsar-o vijelie din margini de pămînt,/ Dînd pulberea-mi *ţărînii* şi inima la

vînt" (M. Eminescu), „De-abia te-i mai încălzi, mergînd la drum, căci nu e bine cînd stai *locului*" (I. Creangă).

În sintagmă cu unele verbe, expresii şi locuţiuni verbale impersonale, se dezvoltă valoarea semantică de *dativ subiectiv*; substantivul denumeşte „obiectul" care este caracterizat prin predicat din perspectiva unei stări, a unui sentiment sau a unei reacţii în faţa realităţii: „De multe ori i-a venit *flăcăului* în cap să se însoare..." (I. Creangă), „*Copilului i*-a fost tot timpul frig".

În sintagmă cu adjectivele *superior* sau *inferior*, substantivul dezvoltă *dativul comparaţiei*: „Sub aspect intelectual, Mihnea este superior *lui Petrache*".

Mai rar, dativul intră în sintagme cu un alt substantiv, dezvoltînd acelaşi sens – „destinaţia": „Şi bogat în sărăcia-i ca un astru el apune,/ Preot *deşteptării* noastre, *semnelor* vremii profet" (M. Eminescu) sau cu o interjecţie, în enunţuri eliptice: „*Bravo* **gimnastelor** noastre!".

Cîteva prepoziţii (**asemeni/asemenea**, **datorită**, **mulţumită**, **graţie**, **conform**, **potrivit**) impun substantivului să se situeze în dativ. Prin recţiunea acestor prepoziţii, dativul îşi amplifică planul semantic, prin intermediul funcţiei sintactice de complement indirect: „A reuşit **datorită** *priceperii* sale" sau de circumstanţial: „**Graţie** *ajutorului* lui Tudor a depăşit starea de criză". În funcţie de conţinutul semantic al termenilor implicaţi în relaţia de dependenţă, dativul impus de aceste prepoziţii se realizează ca *dativ explicativ*: „**Datorită** *întunericului* s-a strecurat cu uşurinţă", *dativ al conformităţii*: „El a acţionat **potrivit** *legii*" sau ca *dativ al comparaţiei*: „Aleargă **asemeni** *unui* cal de curse".

Vocativul

Conţinutul semantic al cazului vocativ este determinat de natura sa deictică; este una dintre modalităţile de concretizare a funcţiei conative a limbii; prin *vocativ*, emiţătorul atrage în comunicare un interlocutor: „– *Maicelor*! / – Blagosloveşte, *cinstite părinte*!" (I. Creangă) sau orientează spre el în mod explicit mesajul lingvistic: „– *Moşnege*, zise ea, lasă-mi şi mie nişte galbeni" (I. Creangă), condiţie indispensabilă desfăşurării unui dialog: „...bine, aşadar, că ai fugit!, deşi să ştii, *Maria*, că te-am căutat peste tot..." (L. Fulga).

Prin acest conţinut semantic, *vocativul* este un caz personal; se întrebuinţează la vocativ substantive caracterizate prin trăsătura semantică *+uman*, în mod frecvent, substantive proprii: „Am şi uitat, de cînd te-aştept, *Maria*, aş zice că am şi îmbătrînit de cînd te aştept" (L. Fulga). Mai pot sta în vocativ substantive ce denumesc vieţuitoare individualizate de om prin substantive proprii sau substantive care denumesc aceste animale: „– *Ţibă*! *Hormuz*; na! *Balan*; nea *Zurzan*; daţi-vă în lături, (*cotarle*)!..." (I. Creangă) sau orice substantiv înscris într-o relaţie de personificare: „*Lună* tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci/ Şi gîndirilor dînd viaţă suferinţele întuneci" (M. Eminescu), „*Codrule, codruţule*, ce mai faci, drăguţule?" (M. Eminescu), „Vino iar în sîn, *nepăsare* tristă; / Ca să pot muri liniştit, pe mine/ Mie redă-mă" (M. Eminescu).

În structura sintactică a textului, substantivul în vocativ se caracterizează prin independenţă. Realizează singur un enunţ finit, în stilul conversaţiei, mai ales în

imprecaţii: „*Nemernicilor*!" sau intră într-o relaţie de incidenţă: „Nu mă duc, *mamă*, nu mă duc la Socola, măcar să mă omori..." (I. Creangă).

În enunţuri cu verbul-predicat la imperativ sau la persoana a II-a a celorlalte moduri, *vocativul* concretizează lexical funcţia sintactică de subiect, rămasă implicită în dezinenţa verbului, direct, cînd intră într-o relaţie de incidenţă: „– Aleargă după dînsul, *bărbate*, şi nu-l lăsa. Cîlţii de la mămuca mi i-a luat" (I. Creangă), „Ce vrei să faci, măi *omule*?" (I. Creangă) sau indirect, cînd intră în relaţie de apoziţie cu un pronume în nominativ: „Mai auzit-ai **dumneata**, *cumnată*, una ca asta, să fure Ion pupăza?" (I. Creangă) sau în vocativ: „– Ia du-te şi **dumneata**, *moş Vasile*, şi **dumneata**, *bade Ilie*, şi **dumneata**, *bade Pandelachi*" (I. Creangă), „– Ia lasă-i şi **tu**, măi *nevastă*, lasă-i; că se bucură şi ei de venirea mea" (I. Creangă).

Prin intermediul relaţiei de incidenţă, vocativul concretizează[18] prin conţinutul lexical al substantivului şi alte funcţii sintactice realizate prin pronume personal de persoana a II-a:

- *complement indirect*: „Ce-ţi doresc eu ţie, dulce *Românie*,/ Ţara mea de glorii, ţara mea de dor" (M. Eminescu);
- *complement direct*: „Te crede moşul, *nepoate*, dar cînd ai şti cu ce greutate se capătă!" (I. Creangă);
- *complement corelativ* (sociativ): „Ia-mă cu tine, *Maria*!";
- *atribut*: „Astfel *îţi* e cîntarea, *bătrîne Heliade*,/ Cum curge profeţia unei Ieremiade" (M. Eminescu).

Vocativul intră în structura unei sintagme nominale, asemeni *nominativului*, numai pe poziţia de regent; poate avea determinări atributive: „– Auzit-ai ce am spus, *slugă netrebnică*, zise spînul arătînd lui Harap Alb tăiuşul paloşului..." (I. Creangă), „*Fată frumoasă şi harnică*, îngrijeşte-mă, că ţi-oi prinde şi eu bine vrodată" (I. Creangă). Cel mai adesea însă, *vocativul* intră în sintagme cu interjecţii sau termeni alocutivi (*bade*, *mătuşă*, *moş*, *nene*, *domn* etc.) în care nu dezvoltă nici o funcţie sintactică: „Da ce-a fost pe aici, *moş Nichifor*?" (I. Creangă), „Nu-i rău, *măi Ştefane*, să ştie băietul oleacă de carte" (I. Creangă). Rămîn în afara unei relaţii sintactice autentice şi sintagmele relativ fixe, formate dintr-un vocativ şi adjective precum *drag*, *scump*, *bun*, *milostiv* etc.: „*Oameni buni*, ştiţi pentru ce sînteţi chemaţi aici între noi, zise boierul cu blîndeţă" (I. Creangă), „Ce să zică, *milostivă* cucoană, răspunde unul. Ia întreabă că muieţi-s posmagii?" (I. Creangă), ca şi sintagmele în care termenii *drag* şi *scump* sînt întrebuinţaţi substantival: „– D'apoi ai să-l poţi face, *dragul tatei*?" (I. Creangă), „*Draga mamei*, ce fel de viaţă ai să mai duci tu, dacă nu poţi ieşi în lume cu bărbatul tău?" (I. Creangă).

Aceste sintagme complexe de vocativ se alătură adjectivelor substantivate prin vocativ: „– Înţelege-mă, *prostule*! Nu te-ntreb de bucate fierte" (I. Creangă), „– Nu zi aşa, *măi nătărăule*! Răspunde-mi odată cum te-ntreb" (I. Creangă), în accentuarea caracterului prin excelenţă subiectiv al acestui caz.

Exprimarea opoziţiei cazuale

Din punctul de vedere al structurii interne, în desfăşurarea opoziţiilor cazuale în planul expresiei, substantivele se grupează în aceleaşi trei clase determinate de manifestarea opoziţiei de număr: a) substantive variabile cu flexiune regulată, b) substantive variabile cu flexiune neregulată şi c) substantive invariabile.

Spre deosebire de opoziţia de număr, opoziţia de caz este foarte redusă la nivelul structurii interne a substantivelor. La acest nivel, substantivele neutre pot fi considerate chiar invariabile.

Identitatea specifică a cazurilor este marcată, în planul expresiei, prin convergenţa mai multor mijloace, unele directe (*dezinenţe*, *prepoziţii-morfem*, *articol*, *intonaţie*, *topică*), altele indirecte (*prepoziţie*, *interjecţie*, *articol genitival*).

1. **Dezinenţe**. Prin **dezinenţe** se disting numai trei forme cazuale: *nominativ-acuzativ*, *genitiv-dativ* şi *vocativ*, la nivelul întregii clase a substantivului. Separat însă, nici una dintre clasele omogene de substantive constituite în funcţie de gen nu prezintă trei forme cazuale.

Clasa substantivelor masculine cunoaşte, la singular, două forme distincte dezinenţial, una pentru *nominativ-acuzativ-genitiv-dativ* (*copil*) şi alta pentru *vocativ* (*copile*/*copilule*).

La plural, *vocativul* intră mai frecvent în omonimie cu celelalte cazuri: *copii*; forme precum *copiilor* sînt mai rare, condiţionate sintactic şi intră în omonimie cu *genitiv-dativul* substantivelor marcate prin articol hotărît.

Substantivele feminine se caracterizează prin alte două forme distincte dezinenţial numai la singular: una pentru *nominativ-acuzativ-vocativ* (*mamă*), alta pentru *genitiv-dativ* ([unei] *mame*). Vocativul prezintă dezinenţe specifice în limbajul familiar (*bunic*-**o**).

La plural, cazurile *nominativ-acuzativ-genitiv-dativ* sînt omonime (*mame*). În interiorul sincretismului număr-caz, forma de *genitiv-dativ* singular este omonimă cu forma unică de la plural: *unei mame* – *nişte* (*unor*) *mame*. Fac excepţie de la această distribuire a omonimiei substantivele din tipul IV de flexiune, care au la plural, prin una dintre dezinenţe, o formă distinctă de genitiv-dativ singular: *vreme* (N.Ac.)/(*unei*) *vremi* (G.D. sg.)/ (*nişte*, *unor*) *vremuri* (N.Ac.G.D. pl.). Vocativul intră în aceeaşi omonimie (*mame*) sau intră în omonimie cu *genitiv-dativul* marcat prin articol hotărît (*mamelor*).

Substantivele *neutre*, incompatibile cu cazul vocativ, se caracterizează prin cîte o singură formă la singular şi la plural: *tron*/*tronuri*.

Aşadar, numai cazul vocativ se caracterizează printr-o identitate distinctă marcată dezinenţial, dar numai la singularul substantivelor masculine compatibile cu acest sens gramatical. În acelaşi timp, la vocativ, dezinenţa cazuală iese din sincretismul *număr-caz*; flectivul substantivelor în vocativ prezintă o dezinenţă de număr şi una de caz: *copil* + **Ø**; *copil* + **Ø** + **e**/**ule**, *copi*(*l*) + **i** + **lor**. La substantivele feminine, din motive fonetice, dezinenţele de număr şi caz la singular se amalgamează, cu „victoria" dezinenţei cazuale: *fetiţ*-**o**, dar *fetiţ*-**e** + **lor**.

La substantivele *masculine*, două sînt dezinenţele specifice de vocativ : -e şi **-ule**, în distribuţie defectivă ; la unele substantive nu se pot înlocui una pe alta, iar la altele poate apărea oricare din ele.

Dezinenţa -e caracterizează substantivele proprii : *Antoane*, *Dane*, *Daniele*, *Ioane*, *Petre*, *Tudore* etc. Fac excepţie substantivele terminate în **-u** ; acestea primesc dezinenţa **-ule** : *Radule*, *Mihule*, *Gelule*, *Puiule* etc.

Substantivele comune cu dezinenţa de singular **-e** au *vocativul* omonim cu celelalte cazuri : *frate*, *părinte*, *rege*.

Dezinenţa **-ule** este condiţionată mai ales de structura fonetică şi morfematică a substantivului ; primesc această dezinenţă :

- substantivele terminate în diftong : *eroule*, *leule*, *zeule*, *pigmeule*, *zmeule*, *puiule* etc. ;
- substantivele provenite din adjective : *nemernicule*, *idiotule*, *prostule*, *urîtule*, *mofturosule*, *răule* etc. ;
- substantivele ce denumesc animale, întrebuinţate peiorativ pentru fiinţe umane : *animalule*, *măgarule*, *dobitocule* etc. ;
- substantivele *omule*, *domnule*, *bunicule*, *moşule*, *unchiule* etc. ;
- substantivele etnonime : *albanezule*, *danezule*, *italianule*, *turcule* etc. Face excepţie substantivul *român*, care prezintă ambele forme : *române*/*românule* ;
- substantivele formate prin derivare, ce evită prin dezinenţa **-ule** omonimia cu femininul plural : *muncitorule*, *semănătorule*, *învăţătorule*, *dresorule*, *artistule* ; cînd omonimia nu s-a produs, substantivele pot primi şi dezinenţa **-e** : *rotare*/*rotarule*, *directore*/*directorule*, *profesore*/*profesorule* etc.

Alegerea între cele două dezinenţe este condiţionată sintactic şi stilistic.

Forma cu -e este, în general, neutră sub aspect stilistic.

Forma cu **-ule** dezvoltă diferite valori stilistice, în stilul conversaţiei, exprimînd atitudinea subiectului vorbitor faţă de interlocutor : *ironie*, *desconsideraţie*, *admonestare*, dar şi *afecţiune*, *intimitate* ; forma în -e identifică : *copil*e, *băiet*e, *cioban*e, *poet*e, *moşneg*e, *bătrîn*e etc. ; forma în **-ule** descrie : *copil***ule**, *băiat***ule**, *cioban***ule**, *poet***ule**, *moşneag***ule**, *bătrîn***ule** etc. Comportîndu-se adjectival, substantivele cu vocativul în **-ule** se caracterizează prin mutaţii semantice de tip metaforic, în planul lor lexical ; substantivul *copilule* nu mai are ca referent extralingvistic un 'copil', ci o fiinţă umană înscrisă în această categorie pentru atitudinea subiectului vorbitor faţă de ea sau pentru felul său de a fi.

De altfel, diferite conotaţii stilistice dezvoltă în mod implicit toate substantivele provenite din adjective sau prin personificări şi care tolerează numai dezinenţa **-ule** : *urîtule*, *răule* etc., *dobitocule*, *măgarule* etc., iar, în funcţie de context, şi alte substantive cu această dezinenţă : *eroule*, *puiule*, *pigmeule* etc.

Unele substantive prezintă o formă de vocativ omonimă cu *nominativul-acuzativul-genitivul-dativul* nearticulat, ca a treia variantă : „*chelner* ! ”, „*şofer* ! ”, „*birjar* ! ” sau ca unică variantă : „*elev* ! ”, „*soldat* ! ”, „*tată* ! ”, „*caporal* ! ”, „*ofiţer* ! ” etc. Încărcate de mai multă energie, aceste forme dezvoltă adesea diferite conotaţii stilistice, în interiorul funcţiei expresive a limbii (circumscrisă subiectului vorbitor : „*chelner* ! ”, „*şofer* ! ”) sau în interiorul funcţiei conative (circumscrisă destinatarului : „*soldat* ! ”, „*elev* ! ”). Substantivele *elev*, *soldat*, *caporal*, *sergent*, *ofiţer* etc. rămîn, în general, fără valori stilistice speciale cînd sînt întrebuinţate în

sintagme cu substantive proprii antroponomastice: *elev Ionescu*, *soldat Păvăloaia*, *caporal Dionisie* etc.

În astfel de sintagme, substantivul *domn* are uneori, în stilul conversației, formă omonimă cu *nominativ-acuzativul* articulat: *„domnul director!"*, *„domnul profesor!"*.

Substantivele proprii sînt cel mai adesea întrebuințate fără dezinență specifică (*Radu*, *Ștefan*), iar unele dintre ele nici nu acceptă o asemenea dezinență (*Andrei*, *Mihai* etc.).

Substantivele feminine prezintă la *vocativ* dezinența specifică **-o**, care intervine însă la un număr foarte redus de substantive și numai în limbajul familiar: *copil***o**, *fetiț***o**, *iubit***o**, *bunic***o**, *mămic***o**, *Mari***o**, *Zamfir***o** și alte cîteva. Mai numeroase sînt substantivele provenite din adjective: *frumoas***o**, *urît***o**, *netrebnic***o**, *ticăloas***o** etc., marcate de conotații stilistice.

Majoritatea substantivelor feminine se caracterizează prin omonimia *vocativului* cu *nominativul* și *acuzativul* nearticulat: *mamă*, *bunică*, *doamnă*, *femeie*, *nevastă*, *cumnată* sau, mai rar, articulat cu articolul hotărît: *doamna*.

Observații

Dezinența -o apare, în limbajul familiar, și la unele substantive masculine, proprii sau comune, terminate la singular în -a, -ă sau -ea: *„Tom***o**!", *„Mirce***o**!", *„prîsl***e***o*!".

Opoziția cazuală la nivel dezinențial prezintă această desfășurare:

Masculin

Singular:	1. N.Ac.G.D.:	-Ø, -u, -e (-ă, a):	*copil*, *ate***u**, *frat***e**, *pap***ă**, *Tom***a**
	2. V.:	-e!, -ule!, (o!):	*copil***e**!, *ate***ule**!, (*Tom***o**!)
Plural:	1. N.Ac.G.D.:	-i:	*copi***i**, *ate***i**, *fraț***i**, *pap***i**
	2. V.:	-lor!:	*frați***lor**!, *atei***lor**!

Feminin

Singular:	1. N.Ac.:	-ă, -e, -Ø, -a:	*copil***ă**, *făptur***ă**, *femei***e**, *ste***a**, *Mari***a**
	2. G.D.:	-e, -Ø, -i, -le, -e:	(*unei*) *copil***e**, *făptur***i**, *feme***i**, *ste***le**, *Mari***i**
	3. V.:	-o!, -a! (e):	*copil***o**!, (*Mari***o**!), *Mari***a**!, *Mari***e**!
Plural:	1. N.G.D.Ac.:	-e, -i, -Ø, -le:	*copil***e**, *făptur***i**, *femei*, *ste***le**, *Mari***i**
	2. V.:	-lor!:	*copile***lor**!

La substantivele neutre, opoziția de caz se suprapune peste opoziția de număr.

2. **Prepoziții-morfem**. În planul expresiei, patru **prepoziții-morfem** fixează identitatea cazurilor:

- **a**; marchează cazul genitiv prepozițional; se construiește cu substantive determinate de pronume de cuantificare: „Gîndi adînc... asupra egalității **a** *două hipotenuze*" (M. Eminescu), „Miroase florile-argintii/ Și cad, o dulce ploaie,/Pe creștetele-**a** *doi copii*/ Cu plete lungi, bălaie" (M. Eminescu);
- **de**; marchează cazul genitiv prepozițional, frecvent mai ales în limbajul popular și în limbajul poetic: „O mamă, dulce mamă, din negură **de** *vremi*/ Pe freamătul **de** *frunze* la tine tu mă chemi" (M. Eminescu);
- **la**; marchează cazul dativ prepozițional; este o construcție mai puțin frecventă în limba română contemporană: „A visa că adevărul sau alt lucru de prisos/ E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr/ Este piedica eternă ce-o punem **la** *adevăr*" (M. Eminescu), „Moartea succede vieții, viața succede **la** *moarte*"

(M. Eminescu). Este mai frecventă în limbajul popular: „Dau **la** *copii* de mîncare";

- **pe**; marchează cazul acuzativ al genului personal: substantive proprii (din cîmpurile semantice *uman* şi *mitologic*, precum şi nume de animale) sau substantive comune denumind fiinţe umane, cu funcţia sintactică de complement direct: „Eu vreau să-mi dai copilul zburdalnic – **pe** *Arald*" (M. Eminescu), „Ea-l asculta **pe** *copilaş* uimită şi distrasă" (M. Eminescu), „Să te-nvăţ eu ce să facem ca să învingi tu **pe** *mama*" (M. Eminescu), „O, niciodată n-am văzut **pe** *Dumnezeu*/ mai mare? !" (L. Blaga), „L-aţi văzut cumva **pe** *Zdreanţă*,/ Cel cu ochii de faianţă?" (T. Arghezi).

3. **Articolul-morfem**. Prin natura sa de categorie sintactică, *cazul* este strîns legat de categoria **determinării**. Rămîne în afara determinării numai cazul vocativ. Nominativul şi acuzativul pot dezvolta toate gradele de determinare (deci şi determinarea Ø), iar genitivul şi dativul au determinare hotărîtă sau determinare nehotărîtă; sînt incompatibile cu determinarea Ø. Datorită acestui sincretism *caz-determinare*, extins şi la categoria gramaticală a *numărului* (*caz-determinare-număr*), se înlătură, prin formele articolului, omonimiile de la nivel dezinenţial.

La *masculin*, la nivelul articolului, cele patru forme cazuale omonime se reduc la două:

nominativ-acuzativ:	sg.: **un**,	**-l**:	**un**	*student*,	*studentu*-**l**
	pl.: **nişte**,	**-i**:	**nişte**	*studenţi*,	*studenţi*-**i**
genitiv-dativ:	sg.: **un-ui**,	**-lui**:	**unui**	*student*,	*studentu*-**lui**
	pl.: **un-or**,	**-lor**:	**unor**	*studenţi*,	*studenţi*-**lor**

Observaţie
La substantivele proprii ce denumesc fiinţe, articolul hotărît este, la *genitiv-dativ*, proclitic: *lui Andrei, lui Mihai*.

La *feminin* singular, articolul accentuează distincţia dintre cele două serii de forme cazuale, diferenţiate în primul rînd prin dezinenţă:

1. nominativ-acuzativ: **o**, **-a**: **o** *studentă*, *student*-**a**;
2. genitiv-dativ: **un-ei**, **-i**: **unei** *student*-**e**, *studente*-**i**.

Observaţie
Cînd substantivele terminate în ă sau ie sînt determinate prin articol hotărît, *articolul*, amalgamat cu dezinenţa de caz şi număr, preia la nominativ-acuzativ şi funcţiile dezinenţei: *student*-**a**, *poezi*-**a**.

La plural, distincţia între cele două serii de cazuri se realizează numai prin articol:

nominativ-acuzativ:	**nişte**,	**-le**:	**nişte** *studente*, *studente*-**le**
genitiv-dativ:	**un-or**,	**-lor**:	**unor** *studente*, *studente*-**lor**

În interiorul sincretismului *număr-caz-determinare*, articolul hotărît distinge formele omonime de *genitiv-dativ singular-nominativ-acuzativ-genitiv-dativ plural*: *studente*-**i** *vs studente*-**le**, *studente*-**lor**.

Articolul *posesiv-genitival*, morfem cu formă variabilă după gen şi număr (**a**, **al**, **ai**, **ale**), semnalează sau marchează situarea substantivului în *genitiv*, prin prezenţa sa în sintagme nominale genitivale: „Reia-mi **al** *nemuririi* nimb/ Şi focul din privire" (M. Eminescu), „Cerul stelele-şi arată,/ *Solii* dulci **ai** dulcii *linişti*" (M. Eminescu).

Morfemul **al** marchează numai sensul de 'genitiv', cînd substantivul regent este lipsit de articolul definit sau este determinat prin articol nedefinit: „*Acest/un prieten* **al** *colegului* meu a plecat la Roma".

Articolul *definit* **-l**, **-a** exprimă opoziția cazuală, prin variabilitatea sa, în flexiunea substantivelor proprii:

N.Ac.: *Oltu***l**, *Dunăre***a**
G.D.: *Oltu***lui**, *Dunării*

Morfem în general conjunct, enclitic, articolul definit este morfem liber proclitic la genitiv-dativul substantivelor masculine (ori feminine neologice) antroponomastice:

G.D.: **lui** *Andrei*, **lui** *Gabi* etc.

În limbajul popular are poziție proclitică și în fața substantivelor *mama*, *tata*, *bunica*, *bunicu'*: **lui** *bunicu'*, **lui** *mama*.

Observații

Substantivele feminine terminate la singular în -ie sau -ia, cînd sînt determinate prin articol hotărît. nu mai prezintă dezinențe omonime pentru *genitiv-dativ* singular și *nominativ-acuzativ-genitiv-dativ* plural; prin acțiunea funcției poetice, pentru evitarea succesiunii a trei de **i**, dezinența de *genitiv-dativ* este omonimă cu cea de *nominativ-acuzativ* singular: o *poezi-***e**/*unei poezi-***i**/*poezi***e-i**.

Cînd sînt determinate prin articol definit, substantivele masculine cu dezinența -a la singular realizează corelația *nominativ-acuzativ vs genitiv-dativ*, ca și substantivele feminine, la nivelul dezinențelor și articolului (-a/e-i: *pașa*/*pașei*, *popa*/*popei*). Substantivul *tată* prezintă două forme paralele, una asemănătoare cu opoziția tuturor masculinelor, numai la nivelul articolului (*tată*/*tatălui*) *cf. elevul*/*elevului*, iar alta asemănătoare cu opoziția femininelor, deopotrivă la nivelul dezinențelor și articolului (*tata*/*tatei*; *cf. mama*/*mamei*).

4. **Elemente suprasegmentale. Intonația** fixează definitiv identitatea specifică a cazului vocativ între celelalte cazuri. Marcă redundantă pentru formele distincte prin dezinențe specifice („*omule*!", „*copile*!", „*surioaro*!"), intonația anulează omonimiile cu nominativul nearticulat: „*Andrei*!", „*Maria*!", „*tată*!", „*copii*!", „*cetățeni*!" etc. sau cu genitiv-dativul plural: „*domnilor*!", „*doamnelor*!", cazuri lipsite de o intonație specifică.

5. **Elemente sintactice. Topica** introduce o marcă în plus în conturarea identității *vocativului*; substantivele în vocativ au o topică liberă; prin aceasta, vocativul se distinge de nominativ, cînd nu are dezinențe specifice:

„Din valurile vremii, **iubita** *mea*, răsai,
Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai..." (M. Eminescu)

„Căci tu înseninezi mereu
Viața sufletului meu,
Mai mîndră decît orice stea,
Iubita mea, iubita mea." (M. Eminescu)

6. **Recțiunea**. Fără să fie morfeme de caz, **prepozițiile și locuțiunile prepoziționale** fixează indirect identitatea unor cazuri, prin specificul recțiunii lor.

Nominativul se distinge de acuzativ prin absența prepozițiilor. Prezența prepozițiilor **în**, **de**, **la**, **spre**, **cu**, **de la**, **pe lîngă**, **în loc de** etc. semnalează că substantivul pe

care-l preced în realizarea unor funcţii sintactice stă în cazul *acuzativ*: „Acoperit **de** *frunze* veştede **pe**-*o stîncă* zace Pan" (L. Blaga).

Genitivul se distinge de *dativ* prin specificitatea prepoziţiilor care le-au condiţionat. Cer cazul *genitiv* prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) **asupra**, **contra**, **deasupra**, **împotriva**, **în jurul**, **în faţa**, **înapoia**, **înaintea** etc. : „În jos plecat-am ochii-**naintea** *feţei* tale" (M. Eminescu), „Zile întregi putea medita **asupra** *unui cuvînt* ieşit din nebunatica sa gură" (M. Eminescu).

Impun situarea substantivului în *dativ* prepoziţiile : **contrar**, **datorită**, **graţie**, **mulţumită**, **conform**, **potrivit**, **asemenea** : „El a reacţionat **potrivit** *aşteptărilor* mele".

7. **Interjecţia**. Mai ales în limbajul popular şi în limbajul poetic, *vocativul* este precedat de *interjecţia* **o**, accentuînd intonaţia specifică în diferenţierea de nominativ : „**O** *mamă*, dulce mamă, din negură de vremi/ Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi" (M. Eminescu).

Opoziţia de caz a substantivelor compuse

Manifestarea în planul expresiei a opoziţiei de caz a substantivelor compuse depinde de gradul de sudură a termenilor constituenţi. Substantivele compuse caracterizate prin contopirea elementelor constitutive realizează opoziţia de caz în funcţie de gen, asemenea substantivelor simple :

nominativ-acuzativ : *bunăvoinţa*, *untdelemnul*
genitiv-dativ : *bunăvoinţ***ei**, *untdelemn***ului**

Substantivele compuse caracterizate prin păstrarea distincţiei între elementele alcătuitoare realizează opoziţia de caz la nivelul primului constituent :

nominativ-acuzativ : **floarea**-*soarelui*, **drumul** *de fier*
genitiv-dativ : **florii**-*soarelui*, **drumului** *de fier*

sau la nivelul ambilor constituenţi nominali (dacă al doilea termen este un substantiv sau adjectiv feminin) :

nominativ-acuzativ : **calea** *ferată*
genitiv-dativ : **căii** *ferate*

Opoziţia cazuală a substantivelor sintagmatice

Substantivele formate prin articol genitival sau demonstrativ realizează opoziţia de caz la nivelul articolului :

nominativ-acuzativ : **ai** *mei*, **cel** *de pe comoară*
genitiv-dativ : **alor** *mei*, **celui** *de pe comoară*

Opoziţia de caz a locuţiunilor substantivale

Locuţiunile substantivale variabile realizează opoziţia de caz, asemeni substantivelor simple, la nivelul primului constituent :

nominativ-acuzativ : **aducerea**-*aminte*, **băgătorul** *de seamă*
genitiv-dativ : **aducerii**-*aminte*, **băgătorului** *de seamă*
vocativ : **băgătorule** *de seamă* !

În desfăşurarea flexiunii nominale, opoziţia cazuală se realizează complet, în interiorul sincretismului *determinare-număr-caz* şi în legătură cu genul substantivelor, prin convergenţa a cinci modalităţi : *dezinenţa*, *morfemele determinării*, *prepoziţia-morfem* **pe**, *articolul* şi *intonaţia*.

Substantive masculine

Singular			
N.:	**un/-l:**	**un**	*copil/copilul*
Ac.: (pe)	**un/-l:**	**(pe) un**	*copil/copilul*
G.: (al)	**unui/-lui:**	**(al) unui**	*copil/copilului*
D.:	**unui/-lui:**	**unui**	*copil/copilului*
V.:	**-e!/-ule!/-Ø!:**		*copile!/copilule!/copil!*
Plural			
N.:	**nişte/-i:**	**nişte**	*copii/copiii*
Ac.: (pe)	**nişte/-i:**	**(pe) nişte**	*copii/copiii*
G.: (al)	**unor/-lor:**	**(al) unor**	*copii/copiilor*
V.:	**lor!/Ø!:**		*copiilor!/copii!*

Substantive feminine

Singular			
N.:	**o/-a:**	**o**	*copilă/copila*
Ac.: (pe)	**o/-a:**	**(pe) o**	*copilă/(pe) copila*
G.: (al)	**unei... /-e(i)/e-i:**	**(al) unei**	*copile (bunici)/copilei (bunicii)*
D.:	**unei... -e(i)/e(i)-i:**	**unei**	*copile (bunici)/copilei (bunicii)*
V.:	**-o/o(ă), ă(a), a(e):**		*copilo! bunico!/copilă (bunică), mană (mama), Maria (Marie)!*
Plural			
N.:	**nişte/-le:**	**nişte**	*copile/copilele*
Ac.: (pe)	**nişte/-le:**	**(pe) nişte**	*copile/copilele*
G.: (al)	**unor/-lor:**	**(al) unor**	*copile/copilelor*
D.:	**unor/-lor:**	**unor**	*copile/copilelor*
V.:	**-lor!/-e!:**		*copilelor!/copile!*

Substantive neutre

Singular			
N.Ac.:	**un/-l:**	**un**	*steag/steagul*
G.: (al)	**unui/-lui:**	**(al) unui**	*steag/steagului*
D.:	**unui/-lui:**	**unui**	*steag/steagului*
Plural			
N.Ac.:	**nişte/-le:**	**nişte**	*steaguri/steagurile*
G.: (al)	**unor/-lor:**	**(al) unor**	*steaguri/steagurilor*
D.:	**unor/-lor:**	**unor**	*steaguri/steagurilor*

Celelalte mijloace marchează (prepoziţiile-morfem **a**, **de**, **la**) sau semnalează (prepoziţiile care impun diferite cazuri, interjecţia) accidental (determinînd forme paralele) sau redundant opoziţia cazuală.

SINTAXA SUBSTANTIVULUI

În desfăşurarea sintagmatică a textului lingvistic, unitatea sintactică şi coerenţa semantică a enunţului sînt asigurate de *predicaţie*, realizată prin *intonaţie predicativă* sau prin intermediul unui *predicat* (sintetic sau analitic).

Cînd predicaţia se realizează prin *intonaţie predicativă*, substantivul constituie, singur sau ca centru al unor sintagme nominale, *enunţuri nominale exclamative*, fără a realiza el însuşi o anumită funcţie sintactică.

Substantivul realizează **enunţuri nominale exclamative**, singur (sau împreună cu diferiţi termeni însoţitori, cu care nu intră în relaţii sintactice generatoare de funcţii sintactice) sau ca regent într-o sintagmă cu expansiuni atributive, fie situîndu-se în vocativ (cu diferite valori semantice, condiţionate de desfăşurarea funcţiilor conativă, fatică şi expresivă ale limbii în actul de comunicare) – „Moş Nichifor o clatină uşor şi zice : – **Jupîneşică, jupîneşică** ! – Aud, **moş Nichifor**, răspunse Malca...” (I. Creangă), „– **Moşnege, moşnege** ! zise baba, nu rîde...” (I. Creangă), „Tipătescu... : **Mizerabile** ! Ce-ai făcut ? ” (I.L. Caragiale), „Anca (clătinînd din cap) : **Dragomire** ! ” (I.L. Caragiale) –, fie rămînînd în afara paradigmei cazuale, mai ales cînd rezultă din conversiunea unui adjectiv, prin articol definit-morfem al substantivării – „Tipătescu [...] : **Infamul** ! **Canalia** ! ” (I.L. Caragiale), „Tipătescu (acelaşi joc) : **Mizerabilul** ! ” (I.L. Caragiale) –, cînd guvernează sintagme cu determinări atributive – „*Blestemată* **politică** ! un moment n-ai pace ! ... ” (I.L. Caragiale), „E tare... tare de tot... *Solid* **bărbat** ! Nu-i dăm de rostul secretului” (I.L. Caragiale) – sau cînd este însoţit de un pronume exclamativ : „A ! *Ce* **nenorocire** ! ” (I.L. Caragiale)

Cînd predicaţia se realizează prin intermediul unui predicat, substantivul poate ocupa diferite poziţii sintactice, pe care le prezentăm în continuare.

Este centru al unei sintagme nominale de gradul I, cînd intră, prin intermediul unei relaţii sintactice de interdependenţă cu o sintagmă verbală de gradul I, în structura *nucleului predicaţional* al unei propoziţii. În interiorul acestei relaţii de interdependenţă cu un verb predicat, substantivul realizează funcţia sintactică de **subiect** : „Trecut-au **anii**/ Ca nori lungi pe şesuri” (M. Eminescu). În funcţie de conţinutul său semantic şi de componenta lexicală a planului semantic al relaţiei sintactice de interdependenţă cu verbul-predicat, substantivul poate realiza singur funcţia de *subiect* : „... În faptă **lumea**-i **visul sufletului nostru**” (M. Eminescu) sau, ca *subiect dezvoltat*, în solidaritate cu determinanţii săi, complemente semantice obligatorii pentru coerenţa semantică a relaţiei de interdependenţă şi, prin aceasta, a textului : „Spicele-n lanuri – de dor se-nfioară, de moarte/ cînd **secera lunii** pe boltă apare” (L. Blaga).

În desfăşurarea relaţiei de interdependenţă, substantivul poate intra, în complementaritate cu un verb copulativ, în structura sintagmei prin care se realizează funcţia de *predicat* (predicat analitic), singur – „O vorbă-şi trec spicele-fete-n văpaie :/ secera lunii *e numai* **lumină**” (L. Blaga) – sau în solidaritate semantică cu determinanţii săi : „O, moartea-*i* **un secol cu sori inflorit**,/ Cînd viaţa-*i* **un basmu pustiu şi urît**” (M. Eminescu).

Ca centru al sintagmei nominale, substantivul guvernează relaţii de dependenţă în care pot intra, ca determinanţi, termeni aparţinînd tuturor unităţilor lexico-gramaticale autonome sub aspect semantic, cu excepţia *interjecţiei* :

• substantive : „Sub *nisipul* **din cîmpie** cufundat e un popor” (M. Eminescu) ;
• pronume : „Orele şi-au împletit/ *Firul* **lor** cu firul mare” (T. Arghezi) ;
• verbe : „...in *neputinţă* sufletească **de a-şi crea** o soartă mai fericită, el ştia...” (M. Eminescu) ;

- adjective „Deschid porţile: *Timp* **neumblat**,/ bine-ai venit,/ bine-ai venit!" (L. Blaga), „Mirajul **unui dulce** *fruct*/ îmbrac-*un sîmbure* **amar**" (L. Blaga);
- adverbe: „Eu sînt *luceafărul de sus*,/ Iar tu să-mi fii mireasă" (M. Eminescu).

Ca determinant, substantivul se poate subordona tuturor unităţilor lexico-gramaticale cu autonomie semantico-sintactică, cu excepţia adverbului:

- substantive: „**Mana** neagră *a visului*/ să mă slujească ar vrea" (L. Blaga);
- pronume (mai rar): „**Nici unul** dintre *studenţii* lui nu l-a uitat";
- verbe: „*În fîntînă* **mi-aplec**/ *gînd* şi *cuvînt*" (L. Blaga);
- adjective: „Căci lutul tău e slab/ mi-e **prea strîmt** *pentru* straşnicul *suflet*/ce-l port" (L. Blaga);
- interjecţii: „**Hai** *în codrul* cu verdeaţă,/ Und-izvoare plîng în vale" (M. Eminescu).

Cînd ocupă în structura sintagmei poziţia de determinant, *substantivul* realizează, cu foarte puţine excepţii, toate funcţiile sintactice care generează cîmpul semantic al cazurilor, în desfăşurarea componentei principale, definitorii sau a altor componente semantice condiţionate de recţiunea prepoziţiilor implicate în construirea sau nuanţarea planului semantic al funcţiilor sintactice:

- **atribut** (în toate cazurile: „Pajul **Cupidon**, vicleanul,/ Mult e rău şi alintat" (M. Eminescu), „Am luat ceasul **de-ntîlnire**/ Cînd se turbură-n fund lacul" (T. Arghezi);
- **complement direct**: „Nici un semn nu străbate/ **vămile, vămile**" (L. Blaga), **indirect**: „Niciodată toamna nu fu mai frumoasă/ **Sufletului** nostru, bucuros de **moarte**" (T. Arghezi), **de agent**: „Acesta-i tristeţea cea mare a spicelor,/ că nu sînt tăiate **de lună**" (L. Blaga), **comparativ**: „Mi-ar părea cum că natura/ Toată mintea ei şi-a pus/ **Decît** orişice **păpuşă**/ Să te facă mai presus" (M. Eminescu);
- **circumstanţial spaţial**: „Intru **în munte**. O poartă de piatră/ încet s-a închis" (L. Blaga), **temporal**: „**De-un veac** el şede astfel – de moarte – uitat, bătrîn" (M. Eminescu), **modal**: „Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit,/ Că sînt bătrîn **ca iarna**, că tu vei fi murit" (M. Eminescu), **de progresie** (rar): „**Cu trecerea anilor**, el devine tot mai indiferent", **instrumental**: „Iar celui ce **cu pietre** mă va izbi în faţă,/ Îndură-te, stăpîne, şi dă-i pe veci viaţă!" (M. Eminescu), **cauzal**: „Nici nu se mai poate citi **de frig**", **final**: „Să cer a tale daruri, genunchi şi frunte nu plec,/ **Spre ură şi blestemuri** aş vrea să te induplec" (M. Eminescu), **condiţional** (rar): „**În caz de urgenţă**, se iese pe uşa a doua", **concesiv** (rar): „**Împotriva voinţei** lui, l-au propus pentru premiu", **limitativ (referenţial)**: „Străin **la vorbă şi la port**,/ Luceşti fără de viaţă" (M. Eminescu);
- **complement corelativ**, **sociativ**: „**Cu sfetnici** vechi de zile mă-ntîmpinaşi în cale" (M. Eminescu), **cumulativ**: „**În afară de frig**, mai e şi întuneric", **de excepţie**: „**Afară de ochii**, care erau ai ei, era el întreg" (M. Eminescu), **opoziţional**: „Zugrăvit-au c-un cărbune copilaşul cel isteţ/ Purceluşi cu coada sfredel şi cu beţe-**n loc de labă**" (M. Eminescu);
- **atribut circumstanţial** (rar): „Ion, **ţăran** la origine, e drept, înţelegea totuşi mai mult decît alţii";
- **complement predicativ**: „L-am lăsat **un profesoraş** oarecare şi l-am regăsit **şef** cu aere de savant".

În desfăşurarea relaţiei de *apoziţie*, substantivul poate ocupa deopotrivă poziţia *termenului-bază*: „Şi lîngă ea-n genunche e **Arald**, mîndrul rege" (M. Eminescu); sau a *termenului secund*: „Iar duh dă-i tu, Zamolxe, **sămînţă de lumină**" (M. Eminescu).

II. ADJECTIVUL

Identitatea specifică a **adjectivului** își are originea și se manifestă în raporturile în care intră cu substantivul, împreună cu care formează clasa **numelui**.

Termenul prin care este denumită în mod tradițional această clasă lexico-gramaticală reflectă situarea în prim-plan a perspectivei sintactice în care se înscriu adjectivele într-un enunț lingvistic : *nume „care se adaugă" altui nume*.

Raportul de dependență *substantiv-adjectiv* este general ; caracterizează planul semantic, sintaxa și, în mare parte, morfologia adjectivului.

În desfășurarea raportului **semantic** limbă-gîndire-realitate extralingvistică, adjectivele exprimă însușiri ale obiectelor denumite lingvistic prin substantive : **fată** *frumoasă*, **societate** *nedreaptă*, **vremuri** *grele*. Prin aceasta, adjectivele introduc diferențieri în interiorul clasei de obiecte denumite la nivel noțional de substantiv ; adjectivele scot substantivele din sfera generalului, din perspectiva unei însușiri : *societate* → *societate* **nedreaptă**.

În desfășurarea procesului de abstractizare de la baza planului semantic-noțional al substantivului, obiectele s-au impus global, cu toate caracteristicile lor esențiale sau marginale și cu abolirea variațiilor de manifestare a acestor caracteristici. Tocmai această indiferență față de opoziții (sau numai distincții) la nivelul unor însușiri (*mic-mijlociu-mare*, *lung-scurt*, *înalt-scund*, *frumos-urît*, *alb-galben-albastru* etc.) a dus la considerarea obiectului detașat de însușirile sale. Numai unele subclase de substantive se caracterizează prin reținerea unei însușiri distinctive în planul lor semantic ; aceste substantive denumesc clase de obiecte ce cunosc o nouă reorganizare, din punctul de vedere al unei însușiri ; prezintă această caracteristică substantivele create prin sufixe diminutivale sau augmentative : *păd***iță** = *ladă* **mică**, *păd***oi** = *ladă* **mare** ; spre deosebire de acestea, termenul de bază, substantivul *ladă*, este indiferent față de opoziția *mic-mare* : *ladă* **mică**, *ladă* **mare**.

Adjectivul actualizează în mod explicit o anumită însușire a unui obiect și concomitent gradul de realizare a însușirii : o casă *mică/mare*, un stîlp *înalt/scurt*, un om *înalt/scund*, o potecă *lată/îngustă*, o frunză *verde/galbenă/ruginie/roșie* etc.

În sistemul lexical al limbii, adjectivele se înscriu în serii semantice de diferite dezvoltări, în funcție de reflectarea realităților ontologice în interiorul raportului limbă-gîndire. Seriile au ca trăsătură comună o anumită proprietate a obiectelor lumii extralingvistice, iar constituenții seriilor variante de realizare a acestor proprietăți : **formă** (*rotund*, *pătrat*, *oval* etc.), **greutate** (*greu*, *ușor*), **dimensiuni spațiale** (*lung*, *scurt* ; *lat*, *îngust* ; *larg*, *strîmt* ; *înalt*, *scund* etc.) sau **temporale** (*vechi*, *nou*, *bătrîn*, *tînăr*), **culoare** (*verde*, *alb*, *albastru*, *galben* etc.) ș.a.m.d.

Însușirea exprimată de adjective se actualizează prin intermediul substantivelor. În funcție de specificul interpretării lingvistice a realității ontologice, sfera semantică a

adjectivului prezintă diferite grade de deschidere, concretizate în posibilităţile de combinare în planul semantic al textului; datorită caracterului său polisemantic, adjectivul *mare*, relativ indiferent faţă de conţinutul lexical al substantivului, se poate realiza printr-un număr nedeterminat de substantive, diferite sub aspectul semantic în care se înscriu: casă *mare*, frunză *mare*, pădure *mare*, apă *mare*, leu *mare*, om *mare* (sens fizic) etc.; adjectivul *scund* caracterizează, de obicei, obiecte din cîmpul semantic uman: om *scund*, băiat *scund*, femeie *scundă* (dar stîlp *scurt*).

Observaţie
Aceste limite semantice sînt relative; adjectivul *scund* este întrebuinţat uneori şi în locul adjectivului *jos*, în calificarea „obiectelor" inanimate: „Pe bănci de lemn, în *scunda* tavernă mohorîtă..." (M. Eminescu).

Dacă substantivul conţine în planul său semantic (la nivelul rădăcinii sau la nivelul sufixului sau prefixului) o anumită realizare a însuşirii, el nu mai poate fi determinat de adjective ce exprimă proprietatea deja reprezentată: *lădiţă* nu admite adjective exprimînd dimensiuni spaţiale (sintagma *lădiţă mică* e pleonastică, iar *lădiţă mare* este marcată de incompatibilitate). Substantivul poate fi determinat numai de adjective exprimînd diferite grade de realizare a altor proprietăţi: **greutate** (lădiţă *grea/uşoară*), **culoare** (lădiţă *verde/albastră/roşie*) etc.

Dacă însuşirea se impune ca esenţială, definitorie pentru obiect, adjectivul poate deveni substantiv: *un om bătrîn* → *un bătrîn/bătrînul*.

În sistemul lexical al limbii există cuvinte care se actualizează în textul lingvistic fie ca substantive, fie ca adjective: *bătrîn*, *tînăr*, *savant*, *înţelept*, *fruntaş*, *leneş*, *ipocrit* etc.

La aceşti termeni, distincţia *substantiv-adjectiv* nu mai are baze semantice, ci numai de natură sintactică: poziţia în interiorul sintagmei nominale; adjectivul ocupă poziţia constituentului dependent: *un om* **bătrîn**, *un savant* **bătrîn**, *un înţelept* **bătrîn**, *un bătrîn* **înţelept**.

Adesea, identitatea morfologică a termenilor din această serie de unităţi lexicale depinde de topică; în limba română, adjectivul urmează substantivul: *un tînăr* **muncitor**. În topica subiectivă, adjectivul precedă substantivul: **un tînăr** *muncitor*.

În plan **deictic**, adjectivul, complement semantic al substantivului, se circumscrie ca şi acesta „obiectului" comunicării.

Adjectivul iese din sfera „obiectului" comunicării, dacă substantivul pe care îl însoţeşte este la vocativ, caz al interlocutorului: „Cum oare din noianul de neguri să te rump,/ Să te ridic la pieptu-mi, iubite înger *scump*?" (M. Eminescu).

În această poziţie, în mod frecvent, adjectivul se substantivizează: „*Urîtule*!", „*Deşteptule*!", „*Mincinosule*!", „De-atunci, *învingătoareo*, iubit-ai pe învins" (M. Eminescu), „*Frumoaso*, ţi-s ochii-aşa de negri..." (L. Blaga).

În structura **sintactică** a textului, adjectivul se subordonează substantivului, cu care dezvoltă sintagme nominale de gradul I, constituent fundamental al nucleului propoziţional: „De departe-n văi coboară *tînguiosul* **glas** de **clopot**"(M. Eminescu) sau sintagme nominale de gradul II, în alcătuirea sintagmei verbale: „**Neguri** *albe*, *strălucite*/ Naşte luna argintie" (M. Eminescu).

Este definitorie pentru adjectiv poziţia sintactică de termen dependent în desfăşurarea relaţiilor de dependenţă: „Lacul codrilor *albastru*/ Nuferi *galbeni* îl încarcă" (M. Eminescu) şi a relaţiilor de dublă dependenţă: „El vine *trist* şi *gînditor*/ Şi palid e la faţă" (M. Eminescu).

Adjectivul nu este însă incompatibil nici cu poziția de *regent*. Unele adjective pot fi determinate de adverbe: „Dar ochii mari şi minunaţi/ Lucesc **adînc** *himeric*" (M. Eminescu), iar altele cer substantive (pronume) în dativ : *favorabil*, *necesar* (încă o hotărîre *defavorabilă* **oamenilor**), în dativ sau acuzativ : *folositor*, *util* (*folositor* **la ceva/cuiva**). Aceste adjective pot fi determinate şi de adverbe care exprimă sensuri circumstanţiale : **totdeauna** *folositor*, *necesar* **oriunde** etc.

În desfăşurarea relaţiei de interdependenţă, adjectivul realizează, în complementaritate cu un verb copulativ, funcţia de predicat analitic : *„E mai vie* născocirea/ Cînd iubirea o îmbie" (L. Blaga).

Prin apartenenţa la sintagma nominală, avînd ca regent un substantiv sau pronume, *adjectivul* se distinge de *adverb*, care are acelaşi conţinut semantic : exprimă *însuşiri* (ale unei acţiuni verbale).

În sistemul lexical al limbii, există termeni univoci sub aspectul sensului lexico-gramatical de gradul I ; aparţin clasei adjectivului şi, în consecinţă, pot intra numai în sintagme nominale sau în sintagma predicatului analitic (*bun*, *românesc* etc.) şi termeni care se pot actualiza ca *adjective* sau ca *adverbe* (*frumos*, *urît* etc.).

În funcţie de sintagma în care intră, termeni precum *frumos*, *urît*, *încet*, *adînc* etc. pot fi adjective : „Un mort *frumos* cu ochii vii/ Ce scînteie-n afară" (M. Eminescu) sau adverbe : „De te rogi *frumos* de dînsul/ Îndestul e de hain" (M. Eminescu).

La *nivel* **morfologic**, identitatea specifică a adjectivului rezultă din dependenţa variabilei din structura bipolară a cuvîntului de categoria gramaticală a **intensităţii** (categorie gramaticală proprie) şi de sensurile de gen, număr şi caz ale substantivului (pronumelui) cu care intră în relaţie de dependenţă sau de interdependenţă.

Prin *categoria gramaticală a* **intensităţii**, adjectivul se distinge de substantiv, cu care constituie, în sistemul limbii, clasa numelui şi, în structura textului, sintagma nominală. Prin aceasta, se fixează caracterul adjectival al termenilor cu dublă actualizare : *substantiv* sau *adjectiv* :

un bătrîn înţelept *vs* *un bătrîn* **foarte înţelept**
bătrîn – substantiv
înţelept – adjectiv

un bătrîn înţelept *vs* *un* **foarte bătrîn** *înţelept*
bătrîn – adjectiv
înţelept – substantiv

Prin variabilitatea structurii sale morfematice în funcţie de **gen**, **număr** şi **caz**, adjectivul se distinge de adverb (cu care are în comun categoria **intensităţii**), dar şi de substantiv, datorită specificului acestei variabilităţi.

La substantiv, **genul** este o trăsătură semantică stabilă, o constantă a planului semantic complex al unităţilor lexicale, chiar dacă intervine o anumită specializare la nivelul variabilei ; dezinenţa de singular **-ă** e caracteristică, în general, unor substantive feminine, iar dezinenţele **-Ø** sau **-u** unor substantive masculine sau neutre, dar aceste dezinenţe caracterizează totdeauna unităţi lexicale distincte (*prună/prun*, *italiancă/italian*, *eroină/erou*), nu variante gramaticale ale aceleiaşi unităţi lexicale, ca în desfăşurarea sensului categorial de număr (de exemplu, *prună vs prune*, *eroină vs eroine*, *erou vs eroi* etc.).

Categoriile de **număr** şi **caz** au la substantiv natură semantică şi caracter biplan: unei opoziţii semantice îi corespunde o opoziţie în planul expresiei: **(un)** *italian* + -**Ø** *vs* **(mai mulţi)** *italien*-**i**; **(o)** *prun*-**ă** *vs* **(mai multe)** *prun*-**e**; „A venit *un italian*-**Ø**" **(agent – nominativ)** *vs* „Au rugat **pe** *un italian*-**Ø**..." **(pacient – acuzativ)**, „I-am dat **unui** *italian*-**Ø**..." **(beneficiar – dativ)**.

La adjectiv, **genul, numărul** şi **cazul** se înscriu numai în planul expresiei, nu sînt categorii gramaticale; morfemele conjuncte din structura *variabilei* adjectivului sînt impuse de acţiunea principiului *acordului*; opoziţia de gen *inteligent/inteligentă* este cerută de apartenenţa substantivului cu care adjectivul intră într-o relaţie de dependenţă sau de interdependenţă la una din cele două clase de gen: **student** *inteligent*/**studentă** *inteligentă*. Limba română se caracterizează prin exprimarea redundantă, generalizată la toţi constituenţii sintagmei nucleare sau ai sintagmei nucleului predicaţional, a indicilor de *gen*, *număr* şi *caz*, dacă termenul dependent sau interdependent este adjectiv.

În interiorul clasei *numelui*, *adjectivul* se distinge de *substantiv* prin absenţa categoriei gramaticale a **determinării**. Articolul poate intra în structura variabilei adjectivului, dar ca semn al determinării substantivului (sau a sintagmei nominale în ansamblu) în structuri cu topică inversată. În versul lui L. Blaga: „Numai pe tine te am *trecătorul* meu trup", articolul **-l** din structura adjectivului *trecătoru*-**l** este morfem al determinării definite a substantivului *trup*, care se exprimă o singură dată, la nivelul sintagmei nominale. Preluarea morfemului de către adjectiv este determinată de antepunerea lui ca atribut; în topică obiectivă (*substantiv* + *adjectiv*), articolul rămîne în structura substantivului: *trupul* meu *trecător*.

Articolul hotărît intră în structura *variabilei* adjectivelor cînd acestea sînt izolate, ca în limbajul poetic al lui L. Blaga, şi se încarcă, în consecinţă, şi cu conţinutul semantic al substantivului implicat, într-un proces particular de absolutizare a însuşirii: „Îmi pare că ochii tăi, *adîncii*, sînt izvorul/ din care tainic curge noaptea peste văi" (L. Blaga).

Cînd substantivul este determinat definit din perspectiva unei anumite însuşiri, morfemul determinării, articolul adjectival-demonstrativ *cel*, precedă adjectivul: „Ca toamna *cea tîrzie* e viaţa mea şi cad/ Iluzii ca şi frunza pe undele de vad" (M. Eminescu).

CLASE LEXICO-GRAMATICALE DE ADJECTIVE

Din punctul de vedere al raportului dintre poziţia termenilor lexicali în sistemul limbii şi în structura gramaticală a textului, adjectivele se înscriu în două clase:

1. adjective **constante**, caracterizate prin trăsătura lexico-gramaticală a clasei ca o constantă: *albastru*, *înalt*, *rotund*, *triunghiular* etc.;

2. adjective **mobile**, caracterizate prin trăsătura lexico-gramaticală a clasei ca actualizare nominală a unor termeni virtual polisemantici, sub aspectul sensurilor lexico-gramaticale de gradul I sau ca variantă ajectivală a unor termeni omonimi sub aspectul sensurilor lexico-gramaticale de gradul I.

Fac parte din clasa adjectivelor *mobile*:

- adjective care intră în corelaţie de actualizare lexico-gramaticală cu substantive: *bătrîn*, *tînăr*, *înţelept*, *bogat*, *sărac* etc.; „De-un veac el şede astfel – de moarte-uitat, *bătrîn*" [*adjectiv*]/ „*Bătrînul* cu-a lui cîrjă sus genele-şi ridică" (M. Eminescu) [*substantiv*];

- adjective care intră în corelație lexico-gramaticală cu adverbe: *frumos*, *urît*, *încet*; „Cu zîmbirea de vergină, cu glas blînd, duios, *încet*" (M. Eminescu) [*adjectiv*]/„Icoana stelei ce-a murit/ *Încet* pe cer se suie" (M. Eminescu) [*adverb*];
- adjective rezultînd din participii verbale: *ruginit*, *îngălbenit*, *ascuțit*, *copt*, *obosit* etc. Dintre cele două clase omonime (participiul adjectival și participiul – formă verbal-nominală), sînt adjective termenii care se caracterizează, în planul lor semantic, prin convertirea sensului dinamic, procesual, într-un sens static; termenii nu mai exprimă acțiuni încheiate, ci însușiri: glas *ascuțit*, vîrful *ascuțit* al săgeții, voce *ruginită*, frunze *ruginite*, arme *ruginite* etc. Sînt participii verbal-nominale termenii care păstrează în planul lor semantic sensul de procesualitate, concretizat în sensul de „pasiv" sau numai de „acțiune încheiată": „Cu perdelele *lăsate*/ Șed la masa mea de brad" (M. Eminescu)[1].

CLASE SEMANTICE DE ADJECTIVE

Prin sensul lor lexical, adjectivele se înscriu în mai multe cîmpuri semantice, în funcție de unghiul din care este caracterizat un obiect (al *proprietăților*, al *originii*, al *alcătuirii* etc.), dar aceste diferențieri rămîn fără consecințe asupra morfologiei sau sintaxei lor.

Prezintă unele diferențieri la nivel gramatical înscrierea adjectivelor în două mari clase semantice:

- adjective **calificative**;
- adjective **categoriale**.

Adjectivele **calificative** exprimă însușiri ce reprezintă grade de manifestare a unor proprietăți: *mare-mic*, *tînăr-bătrîn*, *ușor-greu* etc. sau însușiri cantitative: *dublu*, *înzecit* etc.

Adjectivele **categoriale** exprimă caracteristici definitorii pentru apartenența la o anumită clasă a obiectelor denumite de substantive: *cultură* **citadină**, *cultură* **rurală (populară)**, *literatură* **națională**, *literatură* **universală**, *viață* **studențească**, *viață* **păstorească**, *studentă* **elvețiană**, *păstor* **sicilian**, *triunghi* **dreptunghic**, *trapez* **isoscel** etc. sau exprimă *apartenența*, sens specific substantivului în genitiv, cu care intră, de altfel, în sinonimie: *opera* **eminesciană** (opera lui Eminescu), *concepția* **maiorescianã** (concepția lui Titu Maiorescu) etc.; aceste adjective exprimă, în alte contexte, sensul de specificitate: „Aceasta este *o idee* **eminesciană**" (o idee *specifică* gîndirii lui Eminescu).

Adjectivele *categoriale* nu cunosc categoria gramaticală a *intensității*.

CLASE MORFOLOGICE DE ADJECTIVE

Din punctul de vedere al structurii planului expresiei, adjectivele se organizează în trei clase:

a) adjective **simple**: *alb*, *albastru*, *obosit*, *ipocrit* etc.;

b) adjective **compuse**: formate din doi termeni, de obicei, adjective simple sau adjectiv și adverb: *alb-murdar*, *gri-închis*, *româno-italian* etc.;

c) **locuţiuni adjectivale**; grupuri de cuvinte care au sens lexical global (cel mai adesea metaforic) unitar şi sens lexico-gramatical de adjectiv: *de piatră* (rece, insensibil), *de geniu* (genial), om *cu scaun la cap* (raţional), om *din topor*, *dintr-o bucată*, (somn) *geamăn cu moartea* (somn *foarte adînc*), *fără pereche* etc.

CLASE FLEXIONARE DE ADJECTIVE

Din punctul de vedere al variabilităţii structurii morfematice în funcţie de principiul *acordului* cu substantivul (pronumele) cu care intră în relaţii sintactice de dependenţă sau de interdependenţă, adjectivele se înscriu în diferite clase flexionare.

Gramatica tradiţională distinge două mari clase:
a) *adjective* **invariabile**; adjective care păstrează aceeaşi structură morfematică, indiferent de genul, numărul şi cazul substantivului (pronumelui): *asemenea*, *aşa*, *atare*, *atroce*, *coşcogeamite*, *cumsecade*, *bej*, *crem*, *grena*, *maro*, *roz*, *vernil*, *tenace*, *perspicace*, *rapace* etc.;
b) *adjective* **variabile**; adjective care îşi modifică structura morfematică în funcţie de genul, numărul şi cazul substantivului (pronumelui) cu care intră în relaţii sintactice.
Din perspectiva variabilităţii structurii lor morfematice în funcţie de genul substantivului (pronumelui), adjectivele *variabile* au fost grupate în două subclase:
- adjective **cu două terminaţii**; adjective variabile la singular, în funcţie de genul substantivului: *alb/albă*, *frumos/frumoasă*, *inteligent/inteligentă*, *mic/mică*, *solid/solidă* etc.
- adjective **cu o singură terminaţie**; adjective invariabile în funcţie de genul substantivului (pronumelui); prezintă aceeaşi terminaţie, indiferent de genul substantivului, adjectivele terminate la nominativ singular în vocala e: *mare*, *subţire*, *tare*, *verde* etc. (**brad/frunză** *verde*; **lemn/piatră** *tare* ş.a.m.d.).

În noua ediţie a *Gramaticii Academiei*, adjectivele variabile sînt repartizate în patru „clase flexionare după numărul de forme distincte": a) adjective cu patru forme flexionare, b) adjective cu trei forme flexionare, c) adjective cu două forme flexionare şi d) adjective cu cinci forme flexionare (vol. I, pp. 146-148).

După modul specific în care reacţionează la principiul sintactic al **acordului** în desfăşurarea flexiunii adjectivului, în funcţie de **genul**, **numărul** şi **cazul** substantivului (pronumelui) cu care intră în relaţie sintactică, de dependenţă sau de interdependenţă, adjectivele variabile se înscriu în şapte tipuri de flexiune; identitatea acestora este dată de *numărul temelor finite distincte şi de omonimiile pe care aceste teme le reprezintă*[2].

TIPUL I DE FLEXIUNE

Sînt cuprinse aici adjective cu **patru teme distincte**, reprezentînd omonimii specifice flexiunii substantivului:

tema 1:	N.Ac.G.D., masculin, singular: *alb*, *bun*, *frumos*, *greu*, *negru*
tema 2:	N.Ac.G.D., masculin, plural: *albi*, *buni*, *frumoşi*, *grei*, *negri*
tema 3:	N.Ac., feminin, singular: *albă*, *bună*, *frumoasă*, *grea*, *neagră*
tema 4:	G.D., feminin, singular, N.Ac.G.D., feminin, plural: *albe*, *bune*, *frumoase*, *grele*, *negre* (*unei*, *nişte*, *unor*) *case albe*, *frumoase*

Acest tip de flexiune se caracterizează prin gradul maxim de variabilitate şi cuprinde majoritatea adjectivelor româneşti. Adjectivele prezintă la singular, masculin dezinenţele **-Ø** (*alb*) şi **-u** vocalic (*negru*) sau semivocalic (*greu*).

Observaţie

Face excepţie de la această clasă adjectivul *june* (întrebuinţat mai frecvent substantival), care prezintă o omonimie accidentală, *masculin singular – feminin plural*, ceea ce determină dezvoltarea a numai trei teme distincte[3]:

tema 1: N.Ac.G.D., masculin, singular, G.D., feminin, singular, N.Ac.G.D. feminin, plural: (*un*) **june** *student*, (*unei*, *nişte*, *unor*) **june** *studente*

tema 2: N.Ac., feminin, singular: **juna** (*studentă*)

tema 3: N.Ac.G.D., masculin, plural: **juni** (*studenţi*)

TIPUL II DE FLEXIUNE

Se înscriu aici adjective cu **trei teme distincte**:

tema 1: N.Ac.G.D., masculin, singular: *adînc*, *larg*, *studenţesc*, *pustiu*

tema 2: N.Ac., feminin, singular: *adîncă*, *largă*, *studenţească*, *pustie*

tema 3: G.D., feminin, singular, N.Ac.G.D., masculin şi feminin plural: (*unei*, *nişte*, *unor*) *ape adînci*, *şosele largi*, *pustii*, *reviste studenţeşti*.

Aceste adjective sînt invariabile în funcţie de gen la plural.

Sînt cuprinse în această clasă adjective derivate prin sufixele **-esc** (*românesc*, *tineresc* etc.) sau **-iu** (*arămiu*, *auriu*) şi unele adjective cu rădăcina terminată în consoană velară (*adînc*, *larg*, *lung* etc.).

Observaţii

Majoritatea adjectivelor cu rădăcina terminată în velară şi cu dezinenţa zero la singular, masculin aparţin tipului I de flexiune: *aprig*, *pribeag*, *opac*, *vitreg*, *veşnic* etc.

Prezintă aceleaşi trei teme distincte adjectivele *nou* şi *roş* (cu flexiunea relativ neregulată): măr *roşu*, floare *roşie*, (unei, unor) flori *roşii*, mere, flori *roşii*; coleg *nou*, colegă *nouă*, (unei, nişte, unor) colege *noi*, colegi, colege *noi*.

TIPUL III DE FLEXIUNE

Sînt cuprinse aici adjective tot cu **trei teme distincte**, dar prezentînd alte omonimii:

tema 1: N.Ac.G.D., masculin, singular: *folositor*, *trecător*, *instantaneu*

tema 2: N.Ac.G.D., masculin, plural: *folositori*, *trecători*, *instantanei*

tema 3: N.Ac.G.D., feminin, singular şi plural: (*o*) carte, (*unei*, *nişte*, *unor*) cărţi *folositoare*; (*o*) reacţie, (*unei*, *nişte*, *unor*) reacţii *instantanee*

Adjectivele din acest tip de flexiune sînt invariabile la feminin în funcţie de numărul substantivului determinat. Invariabilitatea în funcţie de număr a dus şi la invariabilitatea în funcţie de caz şi la aceste adjective feminine.

Intră aici adjective formate prin sufixul **-tor** (*ameţitor*, *călător*) şi adjective terminate în diftongul **-eu̯** cu *-u̯* semivocalic, dezinenţă de singular (*instantaneu*).

TIPUL IV DE FLEXIUNE

Sînt cuprinse în această clasă adjective cu **două teme distincte**:

tema 1: N.Ac.G.D., masculin, singular, N.Ac. feminin, singular:
dulce, *mare*, *subțire*
măr *dulce*, *mare*/pară *dulce*, *mare*

tema 2: G.D. feminin, singular, N.Ac.G.D., masculin și feminin, plural:
dulci, *mari*, *subțiri*
(*unei*) pere *dulci*, *mari*
(*niște*, *unor*) pere *dulci*, *mari*

Adjectivele din acest tip de flexiune fac parte din categoria adjectivelor cu o singură terminație din clasificarea tradițională și se caracterizează prin dezinența -e la singular: *mare*, *verde* etc. Adjectivele sînt invariabile după gen.

TIPUL V DE FLEXIUNE

Sînt cuprinse aici adjective cu **două teme distincte**, caracterizate prin omonimiile:

tema 1: N.Ac.G.D., masculin, singular și plural, G.D., feminin, singular, N.Ac.G.D., feminin, plural:
gălbui, *vechi*
(*un*, *niște*) pui *gălbui*, cojoc (cojoace) *vechi*
(*unui*, *unor*) pui *gălbui*, cojoace *vechi*, (*unei*) cărți *gălbui*, *vechi*

tema 2: N.Ac., feminin, singular:
gălbuie, *veche*
(*o*) carte *gălbuie*, *veche*

Adjectivele din această clasă sînt variabile în funcție de gen la plural și în funcție de număr la masculine.

Intră în această clasă adjective cu rădăcina terminată în consoană palatală (*vechi*) sau în diftongul descendent **-ui** (*amărui*, *șui*, *verzui*).

TIPUL VI DE FLEXIUNE

Sînt cuprinse aici adjective cu **două teme distincte**, caracterizate prin omonimiile:

tema 1: N.Ac.G.D., masculin și feminin, singular, N.Ac.G.D., feminin, plural:
feroce, *precoce*
(*un*) lup, (*o*) panteră, (*unei*) pantere *feroce*
(*un*) băiat, (*o*) fată, (*unei*) fete *precoce*
(*niște*, *unor*) pantere *feroce*, fete *precoce*

tema 2: N.Ac.G.D., masculin, plural:
feroci, *precoci*
(*niște*) lupi *feroci*, copii *precoci*

Aceste adjective, foarte puține, variază în funcție de număr cînd determină substantive masculine și de gen cînd determină substantive la plural: copii *precoci*/fete *precoce*.

TIPUL VII DE FLEXIUNE

Sînt cuprinse aici adjective cu **două teme distincte**, realizînd omonimiile :

tema 1 : N.Ac.G.D., masculin, singular, plural :
(*un*, *unui*) copil, (*nişte*, *unor*) copii *bălai*, *rotofei*, *stîngaci*

tema 2 : N.Ac.G.D., feminin, singular şi plural :
(*o*) fetiţă, (*nişte*) fetiţe *bălaie*, *rotofeie*, *stîngace*
(*unei*) fetiţe, (*unor*) fetiţe *bălaie*, *rotofeie*, *stîngace*

Adjectivele din această clasă variază numai în funcţie de genul substantivului, la singular şi plural. Se caracterizează prin acest tip de flexiune adjectivele cu rădăcina terminată în consoană africată urmată de dezinenţa la singular masculin **i** (ultrascurt) sau în unul dintre diftongii **ai**, **ei**, **oi** (*bălai*, *rotofei*, *greoi*).

Celor şapte **tipuri de flexiune** ale adjectivelor variabile li se adaugă clasa **adjectivelor invariabile** în funcţie de genul, numărul şi cazul substantivului cu care intră într-o relaţie sintactică : *cumsecade*, *atare*, *roz*, *gri* etc. („Am întîlnit *un om/o femeie/nişte oameni* **cumsecade**").

Sînt inversabile mai ales adjective neologice care denumesc culori : „Are *un pulovăr/o bluză* **crem/vernil**".

FLEXIUNEA ADJECTIVULUI

Adjectivul prezintă două tipuri de flexiune : *sintetică* şi *analitică*. Prin flexiune *sintetică* se realizează opoziţiile de *gen*, *număr* şi *caz*, în funcţie de substantivul cu care adjectivul intră în relaţii sintactice. Prin flexiune *analitică* se realizează opoziţiile din interiorul categoriei gramaticale a *intensităţii*.

OPOZIŢIA DE GEN

Întrucît acordul cu substantivul se realizează *concomitent* în **gen**, **număr** şi **caz**, opoziţia de **gen** la adjectiv implică numai doi termeni : *masculin* şi *feminin* ; cînd substantivele neutre sînt la singular, adjectivele iau forme de *masculin*, iar cînd sînt la plural, adjectivele iau forme de *feminin*.

Opoziţia *masculin/feminin* se realizează prin dezinenţe care exprimă concomitent şi opoziţia de *număr* şi *caz*, într-o relativă legătură cu tipul de flexiune al adjectivelor :

- **-Ø/-ă** ; adjective din tipul I şi II de flexiune : *alb/alb***ă** ; *frumos/frumoas***ă** ; *adînc/ adînc***ă**, *studenţesc/studenţeasc***ă**.

Observaţie
Adjectivele derivate prin sufixul diminutival **-el** se înscriu în aceeaşi opoziţie dezinenţială concomitent cu dezvoltarea unei opoziţii la nivelul sufixelor : **el/ică** : *frumuş***el**/ *frumuş***ică**, *mărunţ***el**/*mărunţ***ică**.

- **-u/-ă** ; adjective din tipul I de flexiune : *ampl***u**/*ampl***ă**, *negr***u**/*neagr***ă**, *tripl***u**/ *tripl***ă** ;

• -e/-ă ; adjectivul *june/jună*. Dezinența -ă la singular se impune ca marcă distinctivă absolută a genului feminin : *caldă*, *albastră*, *triplă*, *nouă* ;
• -Ø/-e ; adjective din tipurile III (derivate cu sufixul -tor), IV și VII de flexiune : *amețitor/amețitoare*, *gălbui/gălbuie*, *bălai/bălaie* ;
• -u/-e ; adjective din tipurile II și III de flexiune : *pustiu/pustie*, *instantaneu/instantanee*.

Observație
Adjectivul *roșu*, din tipul II de flexiune, prezintă la feminin forma neregulată *roșie*, iar adjectivul *nou*, forma *nouă* ;

• -i (ultrascurt)/-e ; adjective din tipurile V și VII de flexiune, cu rădăcina terminată în consoană palatală sau africată : *vechi*, *veche*, *stîngaci/stîngace* ;
• -u/-Ø ; adjectivul *greu/grea*.

Observație
Poate fi considerat ca avînd aceeași opoziție de gen adjectivul *rău* : *rău/rea*.

Concomitent cu dezvoltarea opozițiilor dezinențiale – și cauzate de natura fonetică a acestora –, între formele de masculin și feminin intervin – la nivelul rădăcinii sau la nivelul sufixului adjectival – alternanțe fonetice (vocalice), care întăresc opoziția de gen :
• e/ea : *des/deasă*, *studențesc/studențească* ;
• e/a : *deșert/deșartă* ;
• o/oa : *ușor/ușoară*, *trecător/trecătoare* ;
• ă/ea : *rău/rea*.

Rămîn invariabile în funcție de gen, dar numai la singular, adjectivele de tipul VI de flexiune, cu dezinența -e la singular : *feroce*, *precoce*, *perspicace*.

Sînt total invariabile în funcție de gen adjectivele de tipul IV de flexiune : *mare*, *tare* etc. și adjectivele în general invariabile în funcție de substantivul determinat.

OPOZIȚIA DE NUMĂR

Dezinențele prin care se realizează opoziția *singular/plural* sînt relativ diferite în funcție de *gen*.

Masculin : indiferent de dezinența de singular, toate adjectivele primesc la plural dezinența -i în cele trei variante : vocalic, semivocalic, ultrascurt :

• -Ø/-i : *alb/albi* ;
• -u/-i : *negru/negri* ;
• -u/-i : *auriu/aurii*, *nou/noi* ;
• -Ø/-i : *studențesc/studențești*, *lung/lungi* ;
• -e/-i : *subțire/subțiri*.

Observații
La plural, adjectivul *roșu*, neregulat, se caracterizează prin intrarea dezinenței într-un diftong : *roșu/roșii*.
Nu realizează opoziția de număr adjectivele terminate la singular în -i semivocalic (*rotofei*, *gălbui*) sau ultrascurt (*vechi*, *stîngaci*), care prezintă aceeași dezinență -i (semivocalic sau *ultrascurt*) la singular și la plural : un băiat *rotofei*/niște băieți *rotofei* ; un copil *stîngaci*/niște copii *stîngaci* ; un prieten *vechi*/niște prieteni *vechi*.

Feminin : adjectivele se caracterizează în mare măsură prin aceleaşi corelaţii dezinenţiale din flexiunea substantivului :

• -ă/-e : *albă/albe*, *neagră/negre*.

Observaţie
Din cauza structurii fonetice a adjectivului, mai multe adjective cu dezinenţa de singular -ă nu au la plural dezinenţa specifică -e, ci dezinenţa -i : *studenţească/studenţeşti*, *adîncă/adînci*, *lungă/lungi*, *nouă/noi*.

• -e/-i : *pustie/pustii*, *dulce/dulci*, *roşie/roşii*, *veche/vechi* ;
• -e/-Ø : *amăruie/amărui*, *gălbuie/gălbui* ;
• -Ø/-le : *grea/grele*.

Observaţie
Primesc dezinenţa -le la plural şi adjectivele derivate prin sufixul diminutival -ică : *frumuşică/frumuşele*, *tinerică/tinerele*, *mititică/mititele*.

Sînt invariabile în funcţie de *număr* mai multe categorii de adjective care au la singular dezinenţa -e de tipurile III, VI, VII de flexiune : reacţie *instantanee*/reacţii *instantanee*, *situaţie trecătoare/situaţii trecătoare*, *fetiţă/fetiţe bălaie*, *stîngace*, *fetiţă/fetiţe precoce*.

Se impune ca marcă definitorie în mod absolut pentru genul feminin corelaţia dezinenţială -ă (*singular*)/-e (*plural*) *şi dezinenţa* -le *de plural*.

În desfăşurarea flexiunii, opoziţia dezinenţială de *număr* este însoţită şi întărită de alternanţe fonetice (vocalice şi consonantice), pe care le provoacă dezinenţele de plural.

Alternanţe consonantice

c/č :	*mic/mici* ; *mică/mici*	l/Ø :	*gol/goi*
g/ğ :	*lung/lungă/lungi*	x/cş :	*mixt/micşti*
d/z :	*crud/cruzi*	sc/şt :	*studenţesc/studenţească/studenţeşti*, *brusc/bruşti*, *bruscă/bruşte*
s/ş :	*frumos/frumoşi*	st/şt :	*trist/trişti*
z/j :	*viteaz/viteji*	str/ştr :	*albastru/albaştri*

Alternanţe vocalice :

ea/e : *neagră/negre*, *rea/rele*, *grea/grele*, *studenţească/studenţeşti*
ă/e : *proaspătă/proaspete*, *vînătă/vinete*, *tînără/tinere*
î/i : *vînătă/vinete*, *tînără/tinere*.

OPOZIŢIA DE CAZ

Ca şi flexiunea substantivului, numai la feminin singular se realizează opoziţia dezinenţială de *caz*. Dezinenţele pentru genitiv-dativ singular sînt omonime cu dezinenţele de N.Ac.G.D. plural :

• -ă/-e : (*o*) floare *albă*, *albastră*/(*unei*, *nişte*, *unor*) flori *albe*, *albastre* ;
• -ă/-i : (*o*) şosea *largă*, (*o*) apă *adîncă*/(*unei*, *nişte*, *unor*) şosele *largi*, ape *adînci* ;
• -e/-i : (*o*) frunză *verde*/(*unei*) frunze *verzi*, (*o*) noapte *pustie*/(*unei*) nopţi *pustii* ;
• -e/-Ø : (*o*) băutură *amăruie*/(*unei*) băuturi *amărui* ;
• -Ø/-le : (*o*) viaţă *grea*/(*unei*) vieţi *grele*.

Observaţie

În omonimie cu pluralul, adjectivele formate cu sufixul diminutival -**ică** prezintă la genitiv-dativ singular dezinenţa -**le** ; (*o*) fată *frumuşică*/(*unei*) fete *frumuşele* – (*nişte*) fete *frumuşele*.

Sînt invariabile în funcţie de *caz* adjectivele invariabile la feminin în funcţie de *număr* : (*o*) fată *stîngace*/(*unei*) fete *stîngace*/(*nişte*) fete *stîngace*.

Alternanţele care intervin în realizarea opoziţiei de număr caracterizează şi opoziţia de *caz*.

La *vocativ*, adjectivele prezintă, ca şi substantivul, forme omonime cu nominativul şi forme cu dezinenţe specifice.

Se caracterizează prin forme omonime mai ales adjectivele care determină substantive feminine : „*frumoasă* fată ! " („fată *frumoasă* ! "), „*iubită* mamă ! " („mamă *iubită*"), „*dragă* surioară ! " („surioară *dragă* ! "), dar şi adjective care determină substantive masculine, în topică obiectivă : „omule *bun* ! ", „om *bun* ! ", „oameni *buni* ! ".

Adjectivele prezintă dezinenţe specifice la masculin singular, cînd preced substantivul :

- **-e** : „*iubite* prietene ! " *vs* „prietene *iubit* ! ", „*tinere* domn ! ", „*sărmane* om ! " ;
- **-ule** : „*frumosule* copil ! ".

Observaţie

În afara unor structuri relativ fixe (*dragă* prietene, *dragă* mamă, *scumpe* domn, *scumpe* prietene etc.), sintagmele de vocativ formate din substantiv şi adjectiv sînt puţin frecvente. Cel mai adesea se întrebuinţează substantivele sau adjectivele singure. Cînd se folosesc singure, adjectivele în vocativ se substantivează. Cu această întrebuinţare, vocativul se realizează prin dezinenţe specifice : **-o** (*frumoaso !*), **-e** (*netrebnice !*), **-ule** (*nebunule !*), **-lor** (*frumoaselor !*, *netrebnicilor !*, *nebunilor !*). În sintagmele formate din substantiv şi adjectiv, pot primi dezinenţe specifice de vocativ ambii termeni : *iubite prietene !*, *sărmane omule !*

ADJECTIVUL ŞI MORFEMELE DETERMINĂRII

Categoria *determinării* este specifică prin excelenţă substantivului ; numai obiectele, interpretate lingvistic prin substantive, pot prezenta diferite grade de cunoaştere pentru protagoniştii actului lingvistic.

În interiorul sintagmei nominale în care intră şi un adjectiv, articolul-morfem al determinării caracterizează sintagma în ansamblu ; el se poate înscrie însă în structura *variabilei* adjectivului sau o poate lăsa nemodificată. Articolul **cel**, variabil după *gen*, *număr* şi *caz*, ocupă în permanenţă aceeaşi poziţie : între un substantiv determinat prin articol hotărît şi un adjectiv : „Iar *poetul* ei **cel** *tînăr* o privea cu îmbătare" (M. Eminescu). În consecinţă, în structura adjectivului nu intervin modificări.

Articolul nehotărît, morfem al determinării nedefinite, pare să fie preluat de adjectiv cînd acesta precedă substantivul, dar, fiind morfem liber, rămîne fără consecinţe asupra structurii morfematice a adjectivului. Marchează însă opoziţia de *caz* şi *număr* în sintagmele în care substantivul şi adjectivul sînt invariabile în funcţie de aceste categorii :

N.Ac. : (o) *învăţătoare plictisitoare* (nişte) *învăţătoare plictisitoare*
G.D. : (a **unei**) *învăţătoare plictisitoare* (a **unor**) *învăţătoare plictisitoare*

Articolul hotărît intră în structura variabilei adjectivului în sintagmele cu topică inversată :

noapte **pustie** → **pustia** *noapte*
gîndul **pustiu** → **pustiul** *gînd*

Ca şi determinarea directă a substantivului, articolul înlocuieşte dezinenţa de singular a unor adjective feminine (cu dezinenţa -ă sau -e, cînd rădăcina adjectivului se termină în *i* : *albastr***a** noapte, *pusti***a** noapte) şi urmează imediat dezinenţei (*albastru***l** întuneric, *atotştiutoare***a** lună, *pustii***le** nopţi, *negri***i** codri sau prin intermediul vocalei de legătură **u** : *alb-u-***l** perete, *grea-u-***a** sarcină).

Prin intervenţia funcţiei poetice, ca şi în flexiunea substantivului, prezenţa articolului definit în structura unor adjective determină anularea omonimiei G.D. singular – N.Ac.G.D. plural, prin revenirea şi la G.D. feminin singular a formei de N.Ac. singular : *pustie*-**i** nopţi *vs* nopţii *pusti*-**i**.

Opoziţia N.Ac./G.D. rămîne totuşi distinctă la singular, datorită amalgamării articolului cu dezinenţa în structura cazului N.Ac. : pusti-a noapte (N.Ac.) *vs* pustie-i nopţi (G.D.).

Articolul hotărît se constituie în marcă unică de exprimare a opoziţiei de *caz* şi *număr* cînd nici substantivul, nici adjectivul din sintagmă nu sînt variabile în funcţie de aceste categorii :

N.Ac. -a/G.D. -i : *plictisitoare***a** învăţătoare/*plictisitoare***i** învăţătoare
N.Ac. -l, -le/G.D. -lui : *bălaiu***l** copil, *precoce***le** copil/*bălaiu***lui** copil, *precoce***lui** copil
N.Ac. -le/G.D. -lor : *plictisitoare***le** învăţătoare/*plictisitoare***lor** învăţătoare
N.Ac. -i/G.D. -lor : *plictisitori***i** învăţători/*plictisitori***lor** învăţători

Distincţia dintre genitiv şi dativ se realizează la nivelul sintagmei prin articolul-morfem al genitivului **al**, variabil în funcţie de *gen*, *număr* şi, parţial, *caz* : **al bălaiului** copil (G.)/**bălaiului** copil (D.).

Distincţia dintre nominativ şi acuzativ se realizează tot la nivelul sintagmei, prin aceleaşi mijloace din flexiunea substantivului.

Observaţii

Vocativul este omonim cu nominativ-acuzativul în anumite structuri sintactice (cînd între substantiv şi adjectivul care-l precedă se interpune un alt determinant) : *„draga* mea colegă ! ", „*dragii* mei prieteni ! ". Identitatea de vocativ a componenţilor sintagmei nominale este dată de intonaţie şi pauză.

Unele adjective impun sintagmei nominale nedeterminate exprimarea genitivului şi dativului prin prepoziţii-morfem :

G. a : „Visurile **a** *numeroşi tineri* sînt mereu spulberate."
D. la : „Au dat de lucru **la** *prea puţini tineri*."

CATEGORIA GRAMATICALĂ A INTENSITĂŢII

Intensitatea[4] este singura categorie gramaticală autentică din flexiunea adjectivului, cu conţinut propriu şi mijloace specifice de exprimare.

Conţinutul categoriei are natură dublă, *semantică* şi *deictică*, ceea ce duce la dezvoltarea a două variante categoriale: **intensitatea obiectivă (comparativă)** şi **intensitatea subiectivă (apreciativă)**.

A) Conţinutul categorial al *intensităţii obiective* rezultă din interpretarea lingvistică a raportului dintre două sau mai multe obiecte din punctul de vedere al manifestării unei însuşiri comune sau din interpretarea unui obiect din perspectiva aceleiaşi însuşiri, situată între coordonate temporale şi spaţiale diferite.

Deosebirile de manifestare a intensităţii însuşirilor exprimate de adjective se concretizează printr-un proces de comparaţie, desfăşurat explicit în structura sintactică a textului: *„Mai verosimil decît adevărul*/ e cîteodată un vis" (L. Blaga) sau rămas implicit în sintagma gradului de intensitate: „Cînd ura *cea mai crudă* mi s-a părea amor..." (M. Eminescu). În primul caz, se exprimă amîndoi termenii comparaţiei sau rămîne subînţeles primul termen: „Aşa că închipuindu-ţi lăcrămoasele ei gene,/ Ţi-ar părea *mai mîndră decît Venus Anadyomene*" (M. Eminescu). În cel de-al doilea caz, termenul al doilea al comparaţiei rămîne neexprimat: „Atunci puse să-i facă altul *mai greu* – îl aruncă în sus..." (M. Eminescu).

Opoziţia internă a categoriei gramaticale a *intensităţii obiective* (*comparative*) se realizează în patru termeni corelativi, purtători de sensuri gramaticale: **echivalenţă, superioritate, inferioritate, superlativ** şi un termen neutru, nepurtător de sens gramatical: **pozitiv**.

ECHIVALENŢA

Gradul de *intensitate* **echivalentă** semnifică manifestarea unei însuşiri cu aceeaşi intensitate la obiecte diferite sau la acelaşi obiect în momente sau locuri diferite: *„**Cerul*** era *la fel de albastru* ca **marea**", *„**Marea*** este *la fel de albastră* ca **ieri**".

SUPERIORITATEA

Gradul de *intensitate* **superioară** semnifică manifestarea mai intensă a unei însuşiri la un obiect în raport cu altul sau cu el însuşi într-un alt moment sau loc: „Dar scumpă-i era ***frăţia de cruce***, ca oricărui voinic, *mai scumpă* decît **zilele**, *mai scumpă* decît **mireasa**" (M. Eminescu), *„**Acei ochi*** de-un albastru întuneric [...] devin prin asta *mai dulci*, *mai întunecoşi*, *mai demonici*" (M. Eminescu).

Observaţie

Gradul de intensitate superioară poate fi accentuat prin adverbul modalizant de intensificare **şi**: „În neştiinţa ta eşti **şi** *mai frumoasă...*" (M. Eminescu).

Augmentarea intensităţii unei însuşiri la un obiect se poate produce într-o perspectivă dinamică, în momente succesive: gradul de intensitate devine atunci de

superioritate progresivă[5] : *„Din ce în ce mai singur* mă-ntunec şi îngheţ,/ Cînd tu te pierzi în zarea eternei dimineţi" (M. Eminescu).

INFERIORITATEA

Gradul de *intensitate* **inferioară** semnifică manifestarea mai puţin intensă a unei însuşiri la un obiect în raport cu altul sau cu el însuşi într-un alt moment sau loc : *„El* este *mai puţin optimist* decît **mine"**, *„El* este *mai puţin optimist* ca **altădată"**.

Cînd deosebirile de intensitate sînt situate într-o perspectivă dinamică, se dezvoltă *gradul de inferioritate progresivă* : *„El* devine *tot mai puţin optimist"*.

Observaţie

Gradele de *intensitate superioară* şi de *intensitate inferioară*, aflîndu-se într-un raport antitetic, se pot substitui reciproc, concomitent cu substituirea termenilor adjectivali prin antonimul lor. Enunţul „El este *mai puţin optimist* decît Mihai" este sinonim cu enunţul „El este *mai pesimist* decît Mihai". Această sinonimie permite întrebuinţarea eufemistică a gradului de inferioritate în locul gradului de superioritate : „Maria este *mai puţin frumoasă*" în loc de „Maria este *mai urîtă*".

SUPERLATIVUL

Gradul **superlativ** semnifică manifestarea însuşirii la un grad **maxim** sau **minim** de intensitate la un obiect în raport cu altele sau cu el însuşi în momente sau locuri diferite.

În funcţie de cele două tipuri de intensitate superlativă, *gradul superlativ* dezvoltă două variante :

- superlativul **pozitiv** ; însuşirea se manifestă într-un grad maxim de intensitate : „De astăzi nu-mi mai pasă/ Că *cea mai dulce*-ntre femei/ Se duce şi mă lasă" (M. Eminescu) ;
- superlativul **negativ** ; însuşirea se manifestă într-un grad minim de intensitate : „El este *cel mai puţin pregătit* dintre toţi".

B) Conţinutul categoriei intensităţii *subiective* rezultă din interpretarea lingvistică a intensităţii unor însuşiri din perspectiva aprecierilor subiectului locutor.

Opoziţia internă a categoriei intensităţii subiective se realizează în doi termeni corelativi purtători de sensuri gramaticale, **intensitatea relativă şi intensitatea superlativă**, şi un termen neutru : **pozitivul.**

Intensitatea **relativă**[6] : subiectul vorbitor aproximează manifestarea unui caracter relativ scăzut sau relativ ridicat de intensitate a însuşirii („L-am găsit *cam* trist") sau consideră că gradul de intensitate a unei însuşiri corespunde unor parametri pe care-i are în vedere : „Cînd era *destul de mare*, puse să-i facă un buzdugan de fier" (M. Eminescu).

Intensitatea **superlativă** : subiectul vorbitor situează însuşirea la un grad maxim sau minim de intensitate ; în funcţie de aceste două moduri opuse de a privi gradul superlativ de manifestare a însuşirii, intensitatea superlativă prezintă două variante :

• superlativul **pozitiv** : subiectul consideră însuşirea la un grad maxim de intensitate : „Fata e *foarte inteligentă*" ;
• superlativul **negativ** : subiectul vorbitor consideră însuşirea la un grad minim de intensitate : „Fata e *foarte puţin inteligentă*".

Ca şi în cazul *superlativului obiectiv* (*comparativ*), *superlativul subiectiv negativ* se întrebuinţează cel mai adesea pentru exprimarea eufemistică a unor însuşiri prin adjectivul antonim : „Dana este foarte puţin frumoasă" înseamnă „Dana este (foarte) urîtă".

Cînd subiectul vorbitor apreciază că gradul de intensitate atins de însuşirea unui obiect depăşeşte anumite limite, el dezvoltă o a treia variantă a superlativului, o variantă în cel mai înalt grad emfatică – **superlativul excesiv**[7] : „[...] Ca să mediteze pune/ Urechile ce-s *prea lunge* şi coarnele de la cerb" (M. Eminescu) sau **superlativul absolut** : „Tu vei deveni ca mine, etern, *atotştiutor* şi cu ajutorul cărţii *atotputernic*" (M. Eminescu).

EXPRIMAREA GRADELOR DE INTENSITATE

Gradele de intensitate se exprimă prin mijloace analitice : morfeme *libere* şi, mai rar, sintetic, prin morfeme *conjuncte*.

Echivalenţa se exprimă prin locuţiunile adverbiale devenite morfeme : **la fel de**, **tot aşa de**, **tot atît de** („Am avut o vreme **la fel de** *frumoasă*").

Superioritatea se exprimă prin adverbul-morfem **mai** : „Ziua de ieri a fost **mai** *frumoasă*".

Inferioritatea se exprimă prin morfemul complex **mai puţin** : „Noaptea a fost **mai puţin** *frumoasă* ca altădată".

În exprimarea *superiorităţii* sau *inferiorităţii progresive*, morfemul **mai** este dublat de unul dintre morfemele **tot**, **mereu**, **din ce în ce** : „Nopţile sînt **din ce în ce** *mai frumoase*", „Nopţile sînt **tot mai puţin** *frumoase*".

Superlativul pozitiv se exprimă prin morfemul complex **cel mai**, cu primul constituent variabil în funcţie de genul, numărul şi cazul substantivului, termen nuclear al sintagmei nominale : „Ţi-am adus **cea mai** *frumoasă* floare", iar superlativul negativ prin morfemul **cel mai puţin** : „Aceasta e **cea mai puţin** *frumoasă* floare".

Observaţie
Termenul al doilea în sintagma adjectivului marcat de un anumit grad de intensitate obiectivă realizează sintactic funcţia de *complement comparativ* (în interiorul propoziţiei sau propoziţional), iar relaţia de dependenţă se exprimă prin prepoziţiile **ca (şi)**, **decît**, **dintre**, **între** : „Pe-a mele ceruri să răsai/ *Mai mîndră* **decît** *ele*" (M. Eminescu) sau, la nivelul frazei, prin conjuncţia **decît** sau adverbul **cum** precedat de prepoziţia **de** : „Situaţia e *mai gravă* **de cum mi**-*am închipuit*".

Gradul de *intensitate relativă* se exprimă prin adverbul-morfem **cam** : „Te văd **cam** *abătut*" şi prin locuţiunile adverbiale devenite morfeme **destul de**, **de-ajuns de** (**îndeajuns de**), **suficient de** : „Are o viaţă **destul de** *chinuită*".

Superlativul se exprimă prin mai multe mijloace :

- **sufixe** (rar) ; **-isim** : produs *rarisim*, critic *inteligentisim* ;
- **prefixe** ; unele marchează varianta superlativului excesiv : **arhi-**, **răs-**, **supra-**, **ultra-** (tramvaie **supra***aglomerate*, troleibuze **arhi***pline*, pepeni **răs***copţi*), altele superlativul de superioritate : **stră-** (basm **stră***vechi*), **atot-** (exprimă superlativul absolut : „Cînd umbra ta [...] va începe a vorbi, ea *va fi* **atot***ştiutoare*...” (M. Eminescu), „Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic,/Rumenind **stră***vechii* codri şi castelul singuratic” (M. Eminescu) ;
- **adverbe** (locuţiuni adverbiale) – morfeme : **foarte** (**foarte** *vechi*), **foarte puţin** (superlativul de inferioritate : **foarte puţin** *amabil*), **prea** (exprimă în mod frecvent superlativul excesiv : „Nopţile-s de la o vreme **prea** *lungi*” sau superlativul absolut : „A fost odată ca-n poveşti/ [...] *O* **prea** *frumoasă* fată” (M. Eminescu), **aşa de**, **atît de**, **nemaipomenit de**, **nespus de**, **extraordinar de** etc : „Un zîmbet fin şi cu toate astea **atît de** *inocent* trecu peste faţa lui” (M. Eminescu), „O lasă-mi capul meu pe sîn,/ Iubito, să se culce/ Sub raza ochiului senin/ Şi **negrăit de** *dulce*” (M. Eminescu).

Observaţie
Avînd natură deictică, gradele de intensitate subiectivă (mai ales superlativul absolut) cunosc în limbajul popular, în stilul beletristic şi în limbajul poetic un registru foarte amplu de procedee : fonetic-prozodice, morfologice, sintactice sau metaforice de exprimare, dezvoltînd expresivitatea textului : **frumoasa-frumoaselor**, l-a făcut **bucăţi-bucăţele**, „**Ce** *frumoasă*, **ce** *nebună*/ E albastra-mi, dulce floare” (M. Eminescu), „Iar faţa ei frumoasă **ca varul** este albă” (M. Eminescu), ud **leoarcă**, **frumoasă** (**urîtă**, **deştept**) **foc**, „Sau cum s-ar mai zice la noi în ţărăneşte, era *frumoasă* **de mama focului** ; **la soare te puteai uita, iar la dînsa ba**” (I. Creangă) ş.a.m.d.

Adjective incompatibile cu categoria gramaticală a intensităţii

Sînt invariabile în funcţie de categoria gramaticală a intensităţii, datorită planului lor semantic :

a) adjectivele categoriale : *dreptunghic*, *hexagonal*, *românesc*, *daco-getic*, *alpin*, *montan* etc.

b) unele adjective calificative, incompatibile cu gradualizarea însuşirii pe care o exprimă : *etern*, *veşnic*, *mort*, *perfect*, *esenţial*, *principal*, *desăvîrşit* etc.

c) adjective care se caracterizează prin absolutizarea unui sens categorial în planul lor semantic ; sînt termeni neologici, ocupînd în limba latină, de unde provin, o anumită poziţie (comparativ = gradul de intensitate superioară sau inferioară sau superlativ) în paradigma comparaţiei (= intensităţii) adjectivului latinesc : *anterior*, *posterior*, *exterior*, *interior*, *inferior*, *superior*, *major*, *minor*, *maxim*, *minim*, *optim*, *suprem* etc.

SINTAXA ADJECTIVULUI

Constituent principal al sintagmei nominale, *adjectivul* intră, ca şi substantivul, în cele două tipuri de enunţuri, cu intonaţie predicaţională de natură suprasegmentală şi cu predicaţia realizată prin intermediul unui predicat.

Predicaţia se realizează prin mijloace de natură suprasegmentală, cînd adjectivul realizează, în solidaritate cu substantivul, *enunţuri nominale exclamative*. Aceste enunţuri se pot înscrie, printr-o relaţie de incidenţă, într-un enunţ complex sau se pot caracteriza prin autonomie. Se înscriu, ca termeni secunzi, de natură subiectivă, în desfăşurarea *enunţului complex* sintagmele nominale situate în cazul vocativ; adjectivul poate intra cu substantivul într-o relaţie de dependenţă, dezvoltînd prin aceasta funcţia de **atribut**: „*Fată* **frumoasă şi harnică**, îngrijeşte-mă că ţi-oi prinde şi eu bine vrodată" (I. Creangă) sau poate rămîne în afara unei funcţii sintactice, fiind doar expresie a funcţiei expresive a limbii: „ – **Sărmană** *fată*, zise bătrîna..." (I. Creangă).

Se caracterizează prin autonomie enunţurile realizate prin sintagme nominale în vocativ întrebuinţate în afara unei relaţii de incidenţă: „*Femeie* **nebună**! Ce ai făcut?" (I.L. Caragiale) şi enunţurile realizate prin sintagme guvernate de substantive rămase în afara paradigmei cazuale: „**Urîtă** *vreme*!". Substantivul poate fi exclusiv nedeterminat: „**Afurisită** *treabă*!" sau poate prezenta două variante, cu substantivul nedeterminat: „*Frumoasă* **fată**!" sau cu substantivul caracterizat prin determinare maximă: „*Frumoasă* **fata**!". Prima variantă păstrează ambii termeni în afara paradigmei cazuale şi se caracterizează printr-un grad maxim de complementaritate a celor doi constituenţi din perspectiva intonaţiei predicaţionale. În varianta a doua, adjectivul este într-o măsură mai mare purtătorul intonaţiei predicaţionale, iar sintagma se apropie de enunţurile cu predicat analitic; adjectivul, atribut în enunţurile de tipul „*Femeie* **nebună**!" şi „**Frumoasă** *fată*!", este mai aproape de nume predicativ în „**Frumoasă** *fata*!".

În enunţurile cu predicaţia realizată prin predicat (analitic sau sintetic), adjectivul intră în relaţii de interdependenţă şi de dependenţă, în sintagme nominale şi verbale.

În desfăşurarea *relaţiei de interdependenţă*, intră în structura **predicatului analitic**, *de calificare*: „**Plăcut** *e* somnul lîngă o apă ce curge" (L. Blaga).

În desfăşurarea *relaţiei de dependenţă*, ca regent, adjectivul poate avea determinări substantivale şi pronominale şi, mai rar, adverbiale: *necesar tuturor*, „*Doritor ca o femeie* şi *viclean* ca un copil" (M. Eminescu), *negru* pe dinafară.

Ca termen dependent, adjectivul determină substantive: „Cu *libertăţi imaginare* ne-îngînăm" (L. Blaga), pronume (nepersonale; rar): „Îl vreau pe *acesta albastru*", verbe (rar): „Din *roşie am făcut-o* maro" sau concomitent substantivul (pronumele) şi verbul: „*Dan se simţea bolnav*" (M. Eminescu).

Prin intermediul relaţiei de dependenţă, adjectivul realizează trei funcţii sintactice:

- **atribut** (*calificativ*) : „O fată **frumoasă** e/ cum ne-o arată soarele : / pe cale **veche** o minune **nouă**, curcubeul ce sare din rouă” (L. Blaga) ;
- **complement** *indirect* : „Tu **din tînăr** precum eşti/ Tot mereu întinereşti” (M. Eminescu), *comparativ* : „E mai mult galbenă **decît albă**” ;
- **circumstanţial** *temporal* : „– Încă **de mic**/ Te cunoşteam pe tine” (M. Eminescu), *cauzal* : „**De grăbit** ce era, a plecat fără să mai treacă pe la mine”, *limitativ* (*referenţial*) : „**De glumeţ**, glumeţ era moş Nichifor” (I. Creangă).

Prin intermediul relaţiei de dublă dependenţă, adjectivul dezvoltă funcţiile de **atribut circumstanţial** : „Numai luna, *rea ori bună*,/ ţi se pare-aceeaşi lună” (L. Blaga) şi **complement predicativ** : „Să te simţi *neliber*, *mic*,/ Să vezi marile-aspiraţii că-s reduse la nimic” (M. Eminescu).

III. PRONUMELE

Pronumele este o clasă lexico-gramaticală preponderent deictică, de natură discursivă. Fixează identitatea constituenţilor principali ai actului lingvistic (*protagoniştii* comunicării : *locutorul* şi *interlocutorul* său) şi modelează identitatea constituenţilor complementari (*obiectul* comunicării) în funcţie de aceştia.

Această poziţie funcţională a pronumelui în actul lingvistic concret determină specificul său semantic, morfologic şi sintactic.

Specificul **semantic** este sugerat de denumirea clasei ; cuprinde unităţi lexicale care *stau pentru nume*, ceea ce nu înseamnă cu obligativitate *în locul numelui*, aşa cum se interpretează în mod obişnuit.

Pronumele *înlocuieşte numele*, adică stă **în locul** *numelui* atunci cînd realitatea extralingvistică *poate fi denumită*, în actul lingvistic concret, ca şi în planul limbii (la nivel lexical) şi stă **pentru** *nume* acolo unde, în planul discursului (al actului lingvistic concret), interpretarea lingvistică a realităţii extralingvistice nu se poate face prin substantiv sau se poate face, dar în condiţii speciale şi între anumite limite.

Astfel, în planul narativ al poemului *Luceafărul*, pronumele **el** (şi în forma **îl**) *stă în locul* substantivului **luceafărul**, iar pronumele **ea** înlocuieşte sintagma nominală **fata de împărat** : **„Ea îl** privea cu un surîs,/ **El** tremura-n oglindă" (M. Eminescu), dar în planul discursiv, al dialogului dintre **luceafăr** şi **fata de împărat**, pronumele **eu** **(mă)** şi **tu** **(tău)** *stau pentru aceleaşi substantive*, care însă nu pot ocupa poziţiile protagoniştilor actului lingvistic : „Străin la vorbă şi la port,/ Luceşti fără de viaţă,/ Căci **eu** sînt vie, **tu** eşti mort,/ Şi ochiul **tău** **mă**-ngheaţă" (M. Eminescu).

În ambele situaţii, esenţială, definitorie rămîne natura de **reprezentant** a pronumelui ; pronumele este reprezentantul numelui în enunţ a) ca unică expresie lingvistică a unei realităţi extralingvistice sau b) ca **substitut**. Din statutul pronumelui de *reprezentant al numelui* rezultă a doua trăsătură semantică definitorie : *variabilitatea sensului* concret în funcţie de situaţia de comunicare, de factori sau coordonate ale enunţării sau de componente ale enunţului.

Astfel, prin schimbarea poziţiei în desfăşurarea dialogului, pronumele **eu** şi **tu**, în acelaşi poem *Luceafărul*, intră în alte raporturi semantice ; **eu** **(mi)** stă pentru substantivul **luceafăr**, iar **tu**, pentru sintagma nominală **fata de împărat** : **„Eu** sînt *luceafărul* de sus,/ Iar **tu** să-**mi** fii mireasă" (M. Eminescu).

În versurile „Danţul, muzica pădurea,/Pe **acestea** **le**-ndrăgii" (M. Eminescu), conţinutul semantic al pronumelor **acestea** şi **le** este mediat de planul semantic al substantivelor pe care le reiau sintetic : *danţul*, *muzica*, *pădurea*.

Desfăşurarea raportului semantic între coordonatele situaţiei de comunicare determină şi specificul *constantei semantice* a pronumelor : suprapunerea la unele pronume, pînă la confundare a sensului lexical cu sensul gramatical sau numai cu unele categorii de sensuri gramaticale.

Sensul lexical al pronumelui **eu**, de exemplu, îşi are originea în raportarea la locutor, dar acelaşi raport generează şi sensul gramatical de 'persoana I', sens gramatical care se impune în constanta definitorie a pronumelui. Sensul „lexical" concret variază în funcţie de cadrul deictic concret, în timp ce sensul gramatical rămîne invariabil.

Pronumele *aceasta*, pe lîngă sensurile concrete, variabile în funcţie de contextul sintactic, se caracterizează şi printr-o componentă semantică abstractă, proprie, constantă – sensul lexico-gramatical 'apropierea de locutor' : „Ceea ce am nemijlocit este simpatia... *aceasta* o ai întreagă" (M. Eminescu).

Sub aspect **morfologic**, identitatea specifică a pronumelui la nivelul întregii clase, nu numai la nivelul unor subclase de pronume este marcată de patru factori :

1. Pronumele este o clasă închisă, cu deosebiri de la o subclasă la alta. Prin aceasta se deosebeşte de substantiv, cu care are în comun mai multe categorii gramaticale (*gen*, *număr*, *caz*) şi pe care îl „reprezintă" în textul lingvistic. Caracterul de clasă închisă stă în legătură cu natura predominant gramaticală a pronumelui şi este impus de specificitatea lui sub aspect semantic :
   a) cîmpul deictic cuprinde un număr determinat şi foarte redus de componenţi (*locutor*, *interlocutor*, *obiectul comunicării*);
   b) gradul de abstractizare a sferei semantice a termenilor pronominali este maxim, dată fiind variabilitatea infinită a raportului semantic cu o referinţă „lexicală" mereu variabilă, dar cu o „referinţă deictică" în permanenţă aceeaşi.
2. Pronumele este o clasă de termeni variabili în funcţie de anumite categorii gramaticale ; prin aceasta, se deosebeşte de adverb (de unele categorii de adverbe), care prezintă aceleaşi caracteristici semantice ; adverbe precum *aici*, *acum* etc. sînt tot substitute, au sens variabil şi au o constantă semantică descrisă în cadrul situaţiei de comunicare, dar nu variază în funcţie de *persoană*, *gen*, *număr* şi *caz*.
3. Se caracterizează printr-o categorie gramaticală specifică, **persoana**, însă cu paradigma completă numai la unele subclase de pronume.
4. Dezvoltă în mod specific (în planul expresiei sau/şi în plan semantic) categoriile gramaticale comune cu substantivul (*genul*, *numărul* şi *cazul*) sau cu verbul (*persoana*).

Spre deosebire de *substantiv*, de exemplu, la care *genul* este o trăsătură semantică lexico-gramaticală şi, în consecinţă, constantă, la pronume, atunci cînd intervine, cu puţine excepţii este o categorie gramaticală, cu conţinut specific, chiar dacă mediat de substantiv, şi forme diferite (**el/ea**, **acesta/aceasta**). Prin caracterul de categorie gramaticală al genului, pronumele se distinge şi de *adjectiv*, în flexiunea căruia genul are numai natură formală.

Sub aspect **sintactic**, identitatea pronumelui este dată de specificul prezenţei sale în enunţ şi al înscrierii în desfăşurarea relaţiilor sintactice.

În dezvoltarea relaţiilor sintactice, pronumele realizează toate funcţiile sintactice ale substantivului, dar poziţia de regent îi este improprie, iar unele pronume sînt chiar incompatibile cu această poziţie.

Pronumele care *stau în locul* substantivului au în mod frecvent întrebuinţare anaforică. Cu această întrebuinţare pronumele stă nu numai în locul sau pentru substantiv, ci înlocuieşte (sau reprezintă), reluînd sintagme, propoziţii, fraze :

„...s-o admiri şi s-o desmierzi,/ Ca pe-o marmură de Paras sau o pînză de Carregio,/ Cînd ea-i rece şi cochetă?/ Eşti ridicul, înţelege-o...” (M. Eminescu); pronumele **o** înlocuieşte aici propoziţia *Eşti ridicul*.

Realizarea diferită a trăsăturilor deictice, semantice, morfologice şi sintactice stă în legătură cu identitatea specifică a diferitelor subclase de pronume.

PRONUMELE PERSONALE

Fac parte din această clasă pronumele al căror conţinut semantic este orientat în mod fundamental de dezvoltarea categoriei gramaticale de *persoană*.

Modul specific în care intervine, în desfăşurarea planului semantic global al pronumelor, sensul de persoană se asociază cu alte particularităţi semantice, morfologice şi sintactice, în constituirea identităţii diferite a cinci subclase de **pronume personale**: *pronume* **personal neutru (noţional** sau **obiectiv), pronume de reverenţă (de politeţe)**, pronume **reflexiv**, pronume **de întărire** (*de* **identificare)**, pronume **posesiv**.

PRONUMELE PERSONAL

Sub aspect **semantic**, identitatea *pronumelui personal* între celelalte pronume este fixată de specificul raportului de substituţie şi, în legătură cu acesta, de structura specifică a constantei semantice.

În desfăşurarea raportului semantic, pronumele personal dezvoltă două modalităţi de *reprezentare*, una proprie (**pentru** *substantiv*) şi alta comună cu a celorlalte pronume nepersonale (**în locul** *substantivelor*).

Prima modalitate este specifică pronumelor **eu, tu, noi** şi **voi**, iar cea de-a doua caracterizează pronumele **el, ea, ei, ele** ş.a.

Pronumele **eu** şi **tu** *stau* **pentru** *substantive*, în sensul că substantivele pe care le înlocuiesc nu pot să apară în anumite poziţii ale enunţului sintactic, dar ele rămîn substitute de substantive. La nivelul textului, substantivul care mediază dezvoltarea sensului lexical concret poate interveni, în text dialogal, în poziţia vocativului, în planul incidenţei. În versurile eminesciene: „O, cere-mi **Doamne**, orice preţ,/ Dar dă-mi o altă soarte,/ Căci **tu** izvor eşti de vieţi/ Şi dătător de moarte” (M. Eminescu), pronumele **tu** din cuvîntul Luceafărului **stă pentru** substantivul **Doamne**, din acelaşi context. În versurile din poemul *Călin (file din poveste)*: „Ea-l opreşte-n loc cu ochii şi c-o mult smerită rugă: / – O, rămîi, rămîi la mine, **tu** cu viers duios de foc,/ **Sburător** cu plete negre, **umbră** fără de noroc” (M. Eminescu), conţinutul semantic concret al pronumelui **tu** este fixat de substantivele pe care le reprezintă, **sburător** şi **umbră**, în relaţie de apoziţie.

Pronumele **el, ea** *înlocuiesc* substantive, sintagme nominale, propoziţii, fraze prezente într-o primă parte a textului sau într-o parte care urmează: „...**planeţii** toţi îngheaţă şi s-azvîrl ’rebeli în spaţ’,/ **Ei** din frînele luminii şi ai soarelui scăpaţi” (M. Eminescu).

Constanta semantică a pronumelui este marcată în mod definitoriu de absolutizarea caracterului deictic al acestei subclase de pronume prin suprapunerea sensului lexical cu sensul gramatical de persoană. Suprapunerea este totală la pronumele **eu, tu (noi, voi)** şi parţială la pronumele **el, ea (ei, ele)**.

Pronumele personal, **indică**[1] pe protagoniştii actului lingvistic (**eu**, **tu**) sau substituie numele subiectului comunicării lingvistice (**el**, **ea**, **ele**) şi, concomitent, intră în sistemul opoziţiilor de persoană: **eu** este expresia lingvistică a locutorului şi ca atare semnifică persoana I, în interiorul opoziţiei gramaticale cu pronumele **tu**, persoana a II-a, expresie a interlocutorului: „Au nu-nţelegi **tu** oare,/ Cum că **eu** sînt nemuritor/ Şi **tu** eşti muritoare?" (M. Eminescu).

Expresie denominativă a protagoniştilor procesului de comunicare, act prin excelenţă uman, cel puţin prin limbaj vocal-articulat, pronumele **eu** şi **tu** *stau* în enunţ *pentru substantive* care aparţin cîmpului semantic uman cu care sînt introduse în acest cîmp prin mutaţii de sens. Constanta lor semantică va cuprinde, în consecinţă, şi trăsătura +*uman*. Imanentă pronumelor de persoana I şi a II-a, trăsătura semantică +*uman* caracterizează şi pronumele de persoana a III-a, cînd sensul lor este mediat de substantive din cîmpul semantic al umanului. În aceste cazuri, pronumele **el** şi **ea**, devenind compatibile, prin trecerea de la desfăşurarea narativă a comunicării la desfăşurarea dialogală, cu poziţiile *locutor* şi *interlocutor*, se caracterizează prin suprapunerea sensului lexical cu sensul gramatical de persoană. Astfel, pronumele **ea** şi **el** din poemul eminescian *Luceafărul* – „**Ea** trebui de **el** în somn/ Aminte să-şi aducă" (M. Eminescu) – devin **tu** şi **eu** în cuvîntul Luceafărului: „**Eu** sînt luceafărul de sus,/ Iar **tu** să-mi fii mireasă" (M. Eminescu).

La persoana a III-a, în limba română mai există două serii de forme, de fapt, variante ale unui acelaşi pronume:

a) **dînsul**, **dînsa**;
b) **însul**, **însa**.

Pronumele *dînsul*, *dînsa* se caracterizează prin trăsătura semantică +*uman*: „Murdară este raza-i ca globul cel de tină,/ Asupra cărui *dînsul* domneşte pe deplin" (M. Eminescu); prin aceasta, se diferenţiază de pronumele **el**, **ea**; în planul limbii, acestea sînt neutre din punctul de vedere al opoziţiei semantice +*uman*/–*uman*. În întrebuinţarea limbii însă, nici pronumele *dînsul*, *dînsa* nu substituie exclusiv substantive denumind fiinţe umane: „Mi-oi desface de-aur părul,/ Să-ţi astup cu *dînsul* gura" (M. Eminescu).

Prin trăsătura semantică +*uman*, care ar trebui să-i restrîngă sfera de întrebuinţare, pronumele *dînsul* este apropiat în conştiinţa subiectului vorbitor de pronumele personale de reverenţă.

Pronumele *însul*, *însa*, caracterizate prin trăsătura semantică –*uman*, se întrebuinţează numai la acuzativ, precedat de prepoziţiile *în*, *din*, devenite în sintagmă cu acest pronume *într-*, *dintr-*: „Am intrat *într*-**însul**", „Am ieşit *dintr*-**însa**".

Flexiunea pronumelui personal

Identitatea specifică a pronumelui personal în interiorul clasei pronumelor este dată de aceleaşi trăsături prin care se distinge de clasa substantivului (şi a numelui, în general): înscrierea constituenţilor clasei în desfăşurarea categoriei gramaticale de **persoană** şi dezvoltarea specifică a categoriilor de **număr**, **gen** şi **caz**.

În interiorul subclasei pronumelor personale, sînt marcate prin trăsături distincte celelalte pronume: *reflexiv*, *posesiv* etc.

Pronumele *personal neutru* (*obiectiv*) este purtătorul trăsăturilor întregii clase.

Categoria gramaticală a persoanei

Persoana este o categorie gramaticală proprie pronumelui, dar caracterizează şi flexiunea verbală. Conţinutul ei semantic îşi are originea în situaţia de comunicare; la *pronume* rezultă din *interpretarea lingvistică a raportului dintre subiectul vorbitor şi protagoniştii actului de comunicare.*

Conţinutul categoriei de persoană se organizează în baza a trei termeni corelativi:

- **persoana I** – subiectul vorbitor este şi obiect al comunicării lingvistice: „**Eu** *cînt*" înseamnă [*Eu spun că*] **eu** cînt;
- **persoana a II-a** – subiectul vorbitor îl identifică pe interlocutor cu obiectul comunicării lingvistice: „*Tu cînţi*" înseamnă [Eu spun că] **tu** *cînţi*;
- **persoana a III-a** – subiectul vorbitor constată că obiectul comunicării lingvistice nu este nici unul din protagoniştii actului lingvistic: „**El** *cîntă*" înseamnă [Eu spun că] **El/ea** [adică nici **eu**, nici **tu**] *cîntă*.

Conţinutul semantic categorial se suprapune cu conţinutul semantic lexical, ceea ce face din persoană o categorie semantică şi gramaticală totodată; fiecărui sens categorial îi corespunde un anumit pronume, caracterizat printr-un anumit sens lexical: **eu** este pronume care desemnează locutorul şi termen ce semnifică 'persoana I'; **tu** desemnează interlocutorul şi semnifică 'persoana a II-a'; **el** desemnează un „obiect" care nu este nici locutorul, nici interlocutorul şi semnifică 'persoana a III-a'.

Acestui sistem de variaţie din plan semantic îi corespunde un sistem similar în **planul expresiei**; pronumele realizează opoziţia de persoană prin forme supletive: **eu/tu/el, noi/voi/ei**.

Observaţii

În limbajul popular şi, de aici, în limbajul poetic, pronumele dezvoltă frecvent sensuri de persoană care depăşesc raportarea obiectivă, limitativă, la unul din protagoniştii actului lingvistic. Pronumele de persoana a II-a singular devine, prin dezvoltarea sferei sale semantice, *expresie a nedeterminării*; se constituie într-o persoană generală: „Ce *ţi*-i scris, în frunte *ţi*-i pus" (I. Creangă), „Cum *îţi* vei aşterne aşa vei dormi", „Ne-nţeles rămîne gîndul/ Ce-*ţi* străbate cînturile" (M. Eminescu), „*Tu* aşază-te deoparte,/ Regăsindu-te pe tine,/ Cînd cu zgomote deşarte/ Vreme trece, vreme vine" (M. Eminescu), „Dar cartea *îţi* aduce şi oarecare mîngîiere" (I. Creangă).

În stilul conversaţiei (mai ales în limbajul popular) şi în stilul beletristic, pronumele îşi depăşeşte adesea sensul obiectiv prin dezvoltarea altui raport semantic; pronumele *tu*, de exemplu, poate exprima sensul de persoana I, dacă se raportează la locutor: „Apoi lasă-*ţi*, băiete, satul cu tot farmecul frumuseţilor lui… dacă *te* lasă pîrdalnica de inimă" (I. Creangă).

Categoria gramaticală a numărului

Opoziţia de număr prezintă trăsături distinctive şi sub aspect semantic, şi sub aspectul expresiei.

Sub aspectul **conţinutului semantic**, opoziţia de număr se deosebeşte la unele pronume personale de aceeaşi opoziţie categorială din flexiunea substantivului sau din flexiunea pronumelor nepersonale. Prezintă aceeaşi desfăşurare semantică din flexiunea substantivului pronumele de persoana a III-a. La aceste pronume (şi la cele grupate cu ele: *dînsul*, *dînsa*, *însul*, *însa*), opoziţia de număr *ea/ele* corespunde, de exemplu, opoziţiei *stea/stele*, în sensul că acelaşi „obiect" este considerat în ipostaza

singularităţii sau în cea a multiplicităţii. Corespondenţa este însă, şi la aceste persoane, parţială, întrucît caracterizează în mod absolut numai formele de feminin.

La pronumele de persoana I, conţinutul de plural dezvoltă trei variante:

- termen corelativ al singularului, ca în flexiunea nominală, expresie a locutorului considerat ca pluralitate, deosebit de interlocutor şi de „obiectul"-subiect al mesajului lingvistic; este ceea ce a fost numit **pluralul exclusiv** sau **pluralul separativ**: „**Noi** sîntem iarăşi *trecutul*, fără inimi, trist şi rece; / **Noi** în **noi** n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin" (M. Eminescu);
- termen-sinteză al solidarizării *locutor-interlocutor* (**noi eu** şi **tu**/**noi eu** şi **voi**); este ceea ce a fost numit **pluralul inclusiv**; „Tu vrei un om să te socoţi,/ Cu ei să te asameni? / Dar piară oamenii cu toţi,/ S-ar naşte iarăşi oameni./ Ei doar au stele cu noroc/ Şi prigoniri de soarte,/ **Noi** nu avem nici timp, nici loc/ Şi nu cunoaştem moarte" (M. Eminescu);
- termen-sinteză al înglobării tuturor factorilor comunicării: locutorul, interlocutorul şi ‘obiectul' de persoana a III-a, dacă aparţine domeniului uman (**noi** ← **eu**, **tu** şi **el**): „**Noi** trei, **eu**, **tu** şi **Mona** mergem la gimnastică".

La pronumele de persoana a II-a, conţinutul semantic de plural dezvoltă două variante:

a) termen corelativ al singularului **tu**, expresie a locutorului caracterizat prin pluralitate; este pluralul *exclusiv*, *separativ* al persoanei a II-a: „**Voi** urmaţi cu răpejune cugetările regine,/ Cînd plutind pe aripi sînte printre stelele senine/ Pe-a lor urme luminoase **voi** asemenea mergeţi" (M. Eminescu);

b) termen-sinteză al înglobării în sfera receptorului şi a „obiectului" de persoana a III-a, dacă aparţine domeniului uman: „Veţi pleca acolo imediat **voi** doi, **tu** şi fratele tău; el te aşteaptă în faţa şcolii".

La persoana a III-a feminin, opoziţia singular-plural se dezvoltă ca şi în flexiunea substantivului sau în flexiunea pronumelor nepersonale: **ea**/**ele**, **dînsa**/**dînsele**, (*într-*)**însa**/(*într-*)**însele**.

La persoana a III-a masculin însă, pluralul poate corespunde unui singular masculin: **el** (*studentul*)/**ei** (*studenţii*), **dînsul**/**dînşii**, (*într-*)**însul**/(*într-*)**înşii**, dar poate fi şi expresie-sinteză a unui singular masculin coordonat cu un singular feminin: **el**, **dînsul** (*studentul*) şi **ea**, **dînsa** (*studenta*) → **ei**, **dînşii**.

Observaţie

Pronumele *noi* dezvoltă o serie de valori stilistice prin care îşi depăşeşte conţinutul semantic obiectiv, de expresie a locutorului considerat ca pluralitate. În stilul ştiinţific, se întrebuinţează ca **plural al autorului**: „Pentru **noi** conceptul de mit poate fi lămurit pe mai multe căi..." (R. Vulcănescu), în stilul administrativ se constituie în **plural al autorităţii**: „**Noi**, primarul urbei...", în stilul conversaţiei este prezent ca **plural al modestiei**: „Facem şi **noi** ce putem..." etc.

În planul **expresiei**, opoziţia de număr se desfăşoară, ca şi opoziţia de persoană, prin cuvinte distincte, forme supletive ale pronumelui: **eu**/**noi**, **tu**/**voi**, **el**/**ei**, **ea**/**ele**.

Pronumele **dînsul**, **dînsa** şi **însul**, **însa** realizează opoziţia de număr la nivelul dezinenţelor şi al morfemului determinării, articolul definit enclitic, element constant în structura acestor pronume:

singular (*masculin*): -Ø + **l**: *dînsu* + **l**, *însu* + **l**
(*feminin*): -Ø + **a**: *dîns* + **a**, *îns* + **a**

plural (*masculin*) : -i + i : *dînş* + i + i, *înş* + i + i
(*feminin*) : -e + le : *dîns* + e + le, *îns* + e + le

La pronumele masculin intervine şi o alternanţă consonantică *s/ş*, în structura rădăcinii generînd alomorfele *dîns-*, *dînş-*.

Observaţie

La feminin, nominativ şi acuzativ singular, întocmai ca la substantivele terminate în vocala ă, dezinenţa -ă a fost asimilată de morfemul determinării -a; este vorba, în termenii lui A. Martinet, despre amalgamarea celor două morfeme -ă şi -a în unul singur, -a, ceea ce face ca pronumele *dînsa* să prezinte structura morfematică : **dîns** + -ă + -a.

Deosebirile de conţinut dintre *pluralul inclusiv* şi *pluralul exclusiv* la persoanele I şi a II-a nu sînt marcate în planul expresiei. Distincţiile se realizează însă uneori sintactic, prin intermediul relaţiei de apoziţie : „Vinovaţi sîntem **noi**, **eu** şi cu **tine**", „Mai departe veţi merge numai **voi** : **tu** şi **sora ta**".

Categoria gramaticală a genului

Numai pronumele de persoana a III-a din interiorul paradigmei personale (*el*, *ea*) sau exterioare paradigmei (*dînsul*, *dînsa*, *însul*, *însa*) dezvoltă opoziţia categorială de gen. Întrucît intră în raporturi de reluare sau anticipare cu substantive, pronumele *el* şi *ea* preiau şi caracteristici categoriale ale acestora, „se acordă" cu ele în gen. Realizînd prin termeni diferiţi opoziţia de număr şi caracterizîndu-se printr-un grad ridicat de abstractizare, pronumele cunoaşte numai două genuri : masculin şi feminin : „**El** veni, *copilul* mîndru,/ Călărind pe-un papagal" (M. Eminescu), „*Virtutea* pentru dînşii **ea** nu există" (M. Eminescu).

Substantivele de genul neutru sînt anticipate sau reluate la singular prin pronume masculine, iar la plural prin pronume de genul feminin ; în consecinţă, forma de feminin plural poate reprezenta :

a) un substantiv feminin la plural, deci termenul de plural al pronumelui feminin singular : „În lumea asta sînt *femei*/ Cu ochi ce izvorăsc scîntei.../ Dar, oricît **ele** sînt de sus,/ Ca tine nu-s, ca tine nu-s ! " (M. Eminescu) ;

b) un substantiv neutru la plural : „Să vezi marile-aspiraţii că-s reduse la nimic,/ Că domnesc în lume *rele*, căror nu te poţi opune,/ C-opunîndu-te la **ele** tu viaţa-ţi risipeşti" (M. Eminescu) ;

c) substantive masculine şi neutre (la singular sau la plural) coordonate copulativ : „*Codrul* şi *lacul* **le**-am revăzut abia după un deceniu" ;

d) substantive masculine şi feminine coordonate copulativ : „*Lună, Soare* şi *Luceferi*/ El **le** poartă-n a lui herb" (M. Eminescu).

În **planul expresiei**, opoziţia de gen este marcată prin pronume distincte, la singular : **el** (masculin)/**ea** (feminin), **îl** (acuzativ, masculin)/**o** (acuzativ, feminin) şi la plural : **ei** (masculin), **ele** (feminin).

La genitiv-dativ singular, opoziţia este marcată numai la nivelul formelor lungi, accentuate : **lui** (masculin)/**ei** (feminin) : „Mureşan scutură lanţul cu-a **lui** voce ruginită" (M. Eminescu), „Luna varsă peste toate voluptoasa **ei** văpaie" (M. Eminescu). La formele scurte, neaccentuate, opoziţia se neutralizează : **i**, **îi** (masculin, feminin) : „Împărat slăvit e *codrul*,/ Neamuri mii **îi** cresc sub poale" (M. Eminescu), [masculin : *codru*-**îi**], „**Îi** foşnea uscat pe frunze poala lung-a albei rochii"

(M. Eminescu) [feminin]. La plural, opoziţia se neutralizează la amîndouă seriile de forme ale genitiv-dativului : **lor, le, li**.

Pronumele *dînsul*, *dînsa* şi *însul*, *însa* marchează opoziţia de gen în mod redundant prin flexiune internă, asigurată de dezinenţe şi prin morfemul determinării, din structura lor, care are forme diferite după gen :

– **-l** (m)/**-a** (f) la singular, nominativ-acuzativ : *dînsu***l**/*dîns***a**, (*într-*)*însu***l**/(*într-*)*îns***a** ;

– **-Ø + -lui** (m)/**e + i** (f) la genitiv-dativ : *dînsu***lui**, *dîns***ei** ;

– **-i + -i** (m)/**-e + -le** (f), la nominativ-acuzativ, plural : *dînş*-**i-i**/*dîns*-**e-le**, (*într-*)*înş*-**i-i**, (*într-*)*îns*-**e-le**.

Forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui feminin singular este întrebuinţată în mod frecvent cu sens neutru : pronumele **o** reia, substituind o întreagă propoziţie sau o frază : *„De mi-i da o sărutare*/ Nime-n lume n-a s-**o** ştie" (M. Eminescu) [**o** = de mi-i da o sărutare].

Cu această valoare neutră, pronumele **o** intră în alcătuirea locuţiunilor verbale, pierzîndu-şi natura de substitut al unui substantiv şi caracterul anaforic şi participînd solidar cu ceilalţi constituenţi la unitatea lexicală şi gramaticală a grupului : *a* **o** *şterge*, *a* **o** *întinde*, *a* **o** *încurca* etc.

Observaţie

Forme diferite de gen intervin şi la pronumele de persoanele I şi a II-a la cazul genitiv, dar nu în interiorul opoziţiei categoriale biplane şi nici într-un raport de variaţie în planul expresiei, ca la adjectiv, în funcţie de substantivul determinat. Forma de gen la aceste pronume este orientată de structura prepoziţiei (locuţiunii prepoziţionale) care a impus situarea pronumelui în genitiv ; *asupra*, *contra*, *împotriva* **mea**, **ta**, **noastră**/ *în jurul*, *în spatele* **meu**, **tău**, **nostru** ; prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) care se termină într-un „articol" masculin impun pronumelui forma de masculin : *în jurul* **meu**, iar cele terminate într-un „articol" feminin impun forma de feminin : *în faţa* **mea**.

Categoria gramaticală a cazului

S-a impus în gramatica românească ideea că pronumele personal de persoana I şi a II-a nu are formă de genitiv. „În locul acestor forme se întrebuinţează pronumele sau adjectivul posesiv." (*G.A.*, vol. I, p. 137)[2]. În noua ediţie a *Gramaticii Academiei*, descrierea flexiunii cazuale a pronumelui personal rămîne aceeaşi, dar se remarcă totodată pierderea semnificaţiei de posesiv în contexte prepoziţionale „cu regim de genitiv (*în faţa casei şi a blocului – în faţa mea şi a ta*)" şi se recunoaşte că „posesivul poate fi interpretat ca formă de genitiv a pronumelui personal" (vol. I, p. 237).

Pe aceeaşi linie, a excluderii cazului genitiv din flexiunea pronumelor personale de persoana I şi a II-a, se vorbeşte despre un dativ posesiv atunci cînd formele neaccentuate **-mi**, **-ţi** dezvoltă sensul propriu cazului genitiv, *posesia*, cu variantele sale semantice : *apartenenţa*, *dependenţa* etc.

În cadrul caracterului şi funcţionării sistemice a limbii, problema statutului morfologic al formelor *meu*, *tău*, la care trebuie adăugat şi *său*, pe de o parte, şi al formelor *mi*, *ţi*, la care trebuie adăugate şi *-i*, *-şi*, trebuie judecată :

- în legătură cu semantica şi sintaxa genitivului ;
- în legătură cu semantica pronumelui ;
- în legătură cu recţiunea prepoziţională.

*

Sub aspect **semantic**, *genitivul* este cazul raportului de posesie (cu diferite variante, determinate de conţinutul lexical al termenilor : apartenenţa, dependenţa socială etc.) în care sînt înscrise „obiectele" interpretate lingvistic prin cei doi constituenţi ai sintagmei nominale : substantivul (pronumele) regent şi substantivul (pronumele) determinant ; ideea de **posesie** este conţinutul semantico-gramatical (sau un component de bază al acestui conţinut semantic) al relaţiei sintactice genitivale, indiferent de conţinutul semantic-lexical al termenilor intraţi în relaţie : *cartea profesorului*/cartea *lui*/pădurea *ţăranilor* etc.

Ideea de *posesie* reprezintă, în acelaşi timp, şi conţinutul semantic definitoriu al pronumelui posesiv, indiferent de cazul acestuia. Într-o frază precum : „Ia-ţi înapoi ce e *al tău* dar lasă-i lui ceea ce e *al său*", pronumele *al tău* şi *al său* stau în nominativ. Pronumele posesiv exprimă, prin planul său semantic, un raport de posesie în care sînt implicaţi protagoniştii actului lingvistic. Raportul este explicit, cu exprimarea substantivală a „obiectului" posesiunii, raportat prin intermediul posesivului *meu*, de exemplu, la locutor sau implicit, cînd pronumele posesiv compus substituie, printr-un proces de pronominalizare, un substantiv exprimat anterior : „Vreau să mă-nec de dulcea-nvăpăiere/ A celui suflet ce pe-*al meu* ştie" (M. Eminescu).

Ca şi pronumele posesiv, pronumele personal este marcat semantic de raportarea la protagonişti ; el exprimă un raport de identitate între obiectul comunicării şi protagoniştii actului lingvistic.

Distincţia semantică dintre pronumele personale şi pronumele posesive s-ar situa în opoziţia *identitate neutră*/*identitate* + *posesiune* : pronumele personale doar identifică obiectul cu unul din protagoniştii comunicării : *eu* = *obiect* = *vorbitor* ; pronumele posesive introduc în acelaşi timp obiectul într-un raport de posesie (apartenenţă etc.) cu protagoniştii : *caietul meu* = caietul care aparţine, care este posedat de locutor (**eu**).

De vreme ce şi genitivul exprimă sensul de posesiune, s-ar putea accepta ideea lui B.B. Berceanu că *meu* din sintagme precum *caietul meu* este genitivul pronumelui personal. Numai că unei asemenea interpretări i se opune statutul adjectival al acestei forme, care se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul regent. În consecinţă, dacă substantivul regent este la genitiv, termenul *meu* va trece la genitiv ; că este aşa o demonstrează sintagmele cu substantiv feminin la singular, în care posesivul are o formă distinctă : „cartea *mea*/cărţii *mele*". Rezultă de aici că termenii *meu*, *tău* etc. din sintagme substantivale de tipul *caietul meu* aparţin clasei *pronumelor posesive* ; sensul de **posesie** din aceste sintagme este o constantă a pronumelui. Fiind întrebuinţate adjectival în asemenea sintagme, pronumele se situează în toate cazurile, păstrîndu-şi, indiferent de această variabilitate, sensul de *posesie* : cartea *mea*, cărţii *mele* etc. Pronumele posesive *meu*, *tău* se caracterizează prin invariabilitate lexico-semantică şi variabilitate morfologică.

Rămîn invariabile, sub aspect morfologic, indiferent de cazul regentului, pronumele de persoana a III-a (cartea *lui*/cărţii *lui*) şi formele neaccentuate de la persoanele I şi a II-a (*viaţa*-**mi**/*vieţi*-**mi**) : „Şi în farmecul *vieţi*-**mi**/ Nu ştiam că-i tot aceea/ De te

razimi de o umbră/ Sau de crezi ce-a zis femeia" (M. Eminescu), pronume care, în aceste sintagme, exprimă ideea de posesie cu originea într-un raport genitival.

Sensul de posesie este imanent genitivului adnominal, în construcţii neprepoziţionale. Marcînd relaţii sintactice diverse, prepoziţiile vor determina dezvoltarea altor sensuri, cu originea în aceste alte relaţii sintactice şi în unele prepoziţii mai concrete semantic: „S-au plantat *în jurul* **blocului** tei" exprimă „dimensiunea spaţială"; „A început să plîngă *înaintea* **primirii** veştii" exprimă timpul ş.a.m.d.

Prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) cu recţiune genitivală impun tuturor termenilor intraţi ca determinanţi în relaţia sintactică pe care o desfăşoară să se situeze în cazul genitiv: *asupra* **casei**, *asupra* **Mariei**, *asupra* **acestuia**, *asupra* **căruia (cărora)**, *asupra* **amîndurora** etc. Se înscriu în aceeaşi sferă de acţiune a recţiunii prepoziţionale şi pronumele personale de persoana a III-a: *asupra* **lui**/**ei**. Acestei legi sintactice nu i se pot sustrage nici pronumele de persoana I şi a II-a: *asupra* **mea**, *asupra* **ta**; **mea**, **ta** sînt la genitiv, ca şi **casei**, **Mariei**, **acesteia**, **lui**.

Variabilitatea în interiorul categoriei gramaticale a cazului înseamnă, sub aspect semantic, adăugarea sensurilor cazuale la constanta semantică lexicală sau lexico-gramaticală a termenului flexionat. Pronumele demonstrativ *acesta*, de exemplu, îşi păstrează sensul 'în spaţiul sau în timpul locutorului', indiferent de cazul în care se situează sau de statutul său pronominal sau adjectival: **acest** *tînăr*/**acestui** *tînăr*/**pe acest** *tînăr* (**acestuia**, *pe* **acesta** etc.).

A considera termenii **meu**, **tău** din sintagme prepoziţionale de tipul *în jurul* **meu**, *în faţa* **mea** pronume (adjective) posesive înseamnă a trece peste două principii de funcţionare a limbii:

1. Un regim prepoziţional specific are valabilitate generală; deci, dacă **Mariei** sau **ei** din sintagmele *în faţa* **Mariei (ei)** reprezintă genitivul substantivului **Maria** (şi al pronumelui **ea**), termenii **mea**, **ta** din sintagmele *în faţa* **mea**, *în faţa* **ta** nu pot sta decît în genitiv; sînt forme de genitiv ale pronumelor **eu** şi **tu**.

2. Un sens gramatical nu poate duce la modificarea constantei semantic-lexicale a termenilor intraţi într-o anumită opoziţie categorială; faţă de singularul *student*, varianta morfologică *studenţi* are diferit doar sensul gramatical: 'plural' *vs* 'singular'; sensul lexical rămîne nemodificat, cum nemodificat rămîne sensul lexical al aceluiaşi substantiv la genitiv: *viaţa de azi a* **studentului**. Nu se comportă în mod diferit nici pronumele; acesta îşi păstrează constanta semantică lexico-gramaticală, indiferent de variabilitatea sensului concret-lexical în actualizarea lui, în funcţie de situaţia de comunicare şi indiferent de sensul gramatical categorial: *acesta* păstrează sensul de 'apropiat de locutor', în opoziţie cu *acela* ('îndepărtat de locutor') şi în interiorul opoziţiei de număr (*acesta*/*aceştia* sau) în interiorul opoziţiei de caz (*acesta*/*acestuia*), inclusiv în sintagme cu prepoziţii: *cu* **acesta** (Ac.), *datorită* **acestuia** (D.), *împotriva* **acestuia** (G.).

În sintagmă cu prepoziţiile genitivului, *meu* şi *tău* prezintă ca trăsătură semantică lexico-gramaticală *identitatea* cu protagoniştii comunicării, din acest punct de vedere general al poziţiei în actul lingvistic – locutor sau interlocutor. Dacă ar aparţine paradigmei pronumelui posesiv, termenii *meu* şi *tău* ar trebui să-şi păstreze sensul de *posesie*.

Cum în aceste sintagme *meu*, *mea* etc. se caracterizează numai prin sensul de 'identitate' (cu locutorul), aceste pronume trebuie înscrise, şi din acest punct de vedere, în paradigma pronumelui personal.

Interpretaţi de gramatica tradiţională ca adjective posesive, termenii *meu*, *tău* etc. aparţin, de fapt, la două subclase de pronume diferite : *pronume posesive* şi *pronume personale*.

În flexiunea pronumelui românesc, considerat în ansamblul clasei, se manifestă deci omonimia *pronume personal în genitiv – pronume posesiv*, în diferite cazuri (cu excepţia genitiv-dativului feminin : *mele*) : *în jurul* **meu** – *prietenul* **meu** ; *în faţa* **mea** – *faţa* **mea**.

Anularea omonimiei se realizează la nivel sintactic : sînt pronume posesive termenii înscrişi în relaţie directă cu substantive : cartea **mea** ; termenii sînt pronume personale cînd relaţia cu regentul (nominal sau verbal) se realizează prin intermediul prepoziţiilor cu recţiune genitivală : *în faţa* **mea**, *împotriva* **mea** etc.

În baza acestor două principii, valabilitatea generală a recţiunii prepoziţionale şi constanta planului semantic lexical sau lexico-gramatical, trebuie considerate tot în cazul genitiv şi formele neaccentuate definite ca *dativ posesiv* : „*În juru*-**mi** ceaţa creşte rînduri-rînduri" (M. Eminescu), „Ce frumoasă, ce nebună/ E albastra-**mi** dulce floare" (M. Eminescu), „Cu farmecul luminii reci/ Gîndirile străbate-**mi**" (M. Eminescu).

*

Prin bogăţia flexiunii cazuale, pronumele personal se distinge atît de substantiv, cît şi de celelalte pronume nepersonale.

Pronumele personal se caracterizează prin paradigma completă a categoriei *cazului*, cu unele deosebiri de la o persoană la alta, iar la cazuri oblice prezintă mai multe forme şi variante contextuale, depinzînd de modul concret de realizare a diferitelor funcţii sintactice sau de raportul sintagmatic în care intră. Formele aparţin la două serii : forme *lungi*, *accentuate* (**mie, pe mine** ş.a.m.d.) şi forme *scurte*, *neaccentuate* (**mi, mă** ş.a.m.d.). Formele neaccentuate sînt *autonome* (**îmi, mi, îţi, ţi** ş.a.m.d.) : „În frunza de cucută amară/ **îmi** fluier bucuriile" (L. Blaga), „Cu ochii tăi de înger **mă** mîngîi şi **mă** minţi" (M. Eminescu) sau *conjuncte* enclitic : „Las'să mă uit în *ochii*-**ţi** ucizător de dulci" (M. Eminescu) sau proclitic : „Cînd aş iubi,/ **mi**-*aş întinde* spre cer toate mările" (L. Blaga) sau concomitent proclitic şi enclitic : „– Ia *ad*-**o**-*ncoace* la moşul, s-o drămăluiască" (I. Creangă).

	Persoana I		Persoana a II-a		Persoana a III-a	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N.	**eu**	**noi**	**tu**	**voi**	**el, ea**	**ei, ele**
G.	**meu, -mi**	**nostru, -ne**	**tău, -ţi**	**vostru, -vă**	**lui, ei, -i**	**lor, le**
D.	**mie, îmi, mi-**	**nouă, ne, ni**	**ţie, îţi, ţi**	**îţi, vă, vi**	**lui, ei, îi, i**	**lor, le, li**
Ac.	(pe) mine, mă, m-	(pe) noi, ne	(pe) tine, te	(pe) voi, vă, v-	(pe) el, îl, (pe) ea, o	(pe) ei, îi, (pe) ele, le
V.	–	–	**tu!**	**voi!**	–	–

Întrebuinţarea cazurilor prezintă unele caracteristici în funcţie de persoană:

Nominativul are numai forme accentuate, iar întrebuinţarea acestora, dată fiind bogăţia flexionară a verbului românesc, este, mai ales la persoanele I şi a II-a, emfatică: „**Eu** singur n-am cui spune cumplita mea durere" (M. Eminescu), „Mereu va plînge apa, **noi** vom dormi mereu" (M. Eminescu), „Nu credeam să-nvăţ a muri vrodată[...]/ Cînd deodată **tu** răsărişi în cale-mi,/ Suferinţă *tu*, dureros de dulce" (M. Eminescu).

Vocativul caracterizează numai persoana a II-a şi se întrebuinţează, de regulă, în propoziţii imperative: „Stihii a lumei patru, spuse lui Arald,/ Străbateţi **voi** pămîntul şi a lui măruntaie" (M. Eminescu) sau în propoziţii asertive exclamative: „O, **tu**, umbră pieritoare, cu adîncii, triştii ochi,/ Dulci-s ochii umbrei tale – nu le fie de diochi!" (M. Eminescu).

Genitivul se caracterizează printr-o serie de deosebiri între persoanele I şi a II-a, pe de o parte, şi persoana a III-a, pe de alta.

Pronumele de persoana a III-a, masculin şi feminin, singular şi plural, prezintă similitudini maxime cu genitivul substantivului şi cu genitivul pronumelor nepersonale:

- intră în omonimie cu dativul: casa **lui**, **ei**/îi ofer **lui**, **ei**; în juru-i/i-am spus **lui**, **ei**, casa **lor**/le-am spus **lor**;
- este indiferent la tipul de recţiune, care poate fi substantivală: *casa* **lui(ei)** sau prepoziţională: *împotriva* **lui(ei)**, *casa* **lor**, *împotriva* **lor**.

La pronumele de persoana I şi a II-a, formele accentuate de genitiv se întrebuinţează numai în distribuţie cu prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale cu recţiune de genitiv, schimbîndu-şi forma de gen în funcţie de „articolul" din structura acestora: *în faţa* („articol" feminin) → *în faţa* **mea** (feminin)/*în jurul* („articol" masculin) → *în jurul* **meu** (masculin), indiferent de genul substantivului regent şi, de fapt, indiferent de natura regentului: „Ei se învîrt *în jurul* **tău**", „oamenii *din jurul* **tău**", „fetele *din jurul* **tău**".

Pronumele de persoana a III-a dezvoltă opoziţia specifică de gen, indiferent de structura prepoziţiei (locuţiunii prepoziţionale) şi de regent: „Ei se învîrt *în jurul* **lui/ei**", „oamenii *din jurul* **lui/ei**", „fetele *din jurul* **lui/ei**", „oamenii *din faţa* **lui/ei**".

La persoanele I şi a II-a, omonimia genitiv-dativ caracterizează numai formele neaccentuate: „Lasă-**ţi** lumea ta uitată,/ **Mi** te dă cu totul mie" (M. Eminescu) [dativ], „De ce taci, cînd fermecată/ Inima-**mi** spre tine-ntorn?" (M. Eminescu) [genitiv].

Pronumele **însul**, **însa** nu se întrebuinţează decît la acuzativ, cu prepoziţii: *în*, *din*, *prin*, iar pronumelor *dînsul*, *dînsa* le sînt proprii numai nominativul şi acuzativul. Este destul de frecventă şi întrebuinţarea formelor de genitiv-dativ (copilul **dînsei**, numele **dînsului**, i-am spus **dînsei**), dar acestea poartă marca unui anumit coeficient de artificialitate şi preţiozitate.

Exprimarea opoziţiei cazuale

În **planul expresiei**, opoziţia cazuală, asemeni opoziţiei de persoană, număr şi gen, este marcată în general de supletivismul formelor, de prepoziţia-morfem **pe**, de intonaţie şi prin mijloace sintactice.

Predomină supletivismul formelor în marcarea distincţiilor de caz la persoanele I şi a II-a :

	Singular		*Plural*	
N.	**eu**	**tu**	**noi**	**voi**
G.	**meu/mea, -mi**	**tău/ta, -ţi**	**noastră/nostru, -ne**	**voastră/vostru, -vă**
D.	**mie îmi mi-**	**ţie, îţi, ţi**	**nouă, ne, ni**	**vouă, vă, vi**
Ac.	(pe) **mine, mă**	(pe) **tine, tu**	(pe) **noi, ne**	(pe) **voi, vă**
V.	–	**tu !**	–	**voi !**

Omonimia *nominativ-acuzativ* din flexiunea formelor accentuate de plural este anulată, fie prin prepoziţia-morfem **pe**, marcă de acuzativ, fie, indirect, prin diferite prepoziţii, mijloace de marcare a identităţii unor funcţii sintactice : *noi*/**pe** *noi*, *voi*/**pe** *voi*, **(eu)** *noi*, **(pentru)** *voi*.

Omonimia *nominativ-vocativ* din flexiunea pronumelor de persoana a II-a este anulată prin *intonaţie*, marcă distinctivă a cazului vocativ : „Lună, **tu**, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci" (M. Eminescu), şi sintactic, prin izolarea frecventă a vocativului în dezvoltarea enunţului : „**Tu**, iartă-mă, fecioară – **tu**, căprioara mea ! " (N. Labiş), „**Tu** ! ! ... nu vezi... nu-ţi aflu nume" (M. Eminescu) sau prin însoţirea pronumelui de interjecţii specifice : „**O, tu**, crai cu barba-n noduri ca şi cîlţii cînd nu-i perii,/ *Tu* în cap nu ai grăunţe, numai pleavă şi puzderii" (M. Eminescu).

La persoana a III-a, prin forme supletive se disting, ca şi la substantivele feminine, nominativ-acuzativul de genitiv-dativ : **el, ea/lui, ei** ; **ei, ele/lor**. Acuzativul se distinge de nominativ prin supletivismul formelor neaccentuate : **el/îl, l-** ; **ea/o** ; **ei/îi** ; **ele/le**. Formele accentuate de acuzativ se disting prin prepoziţia-morfem **pe** : **el/pe el** sau prin intermediul unor prepoziţii care marchează identitatea unor funcţii sintactice : **el/ (cu, pentru, despre) el**.

Omonimia *genitiv-dativ* la formele neaccentuate ale pronumelui de persoana I şi a II-a, la ambele serii de forme ale pronumelui de persoana a III-a, se rezolvă la nivel sintactic :

- prin intermediul recţiunii prepoziţionale ; **genitivul** este impus de prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) a căror structură se termină într-un „articol" definit, masculin sau feminin (în juru-**mi**, în juru-**i**) : „Lucesc *în juru*-i ziduri ca tuciul lustruite" (M. Eminescu) ; „*Din jurul* **lui** dispăruse lumea cea obişnuită a tinerilor" (M. Eminescu) ; **dativul** este cerut de prepoziţii fără „articol" în structura lor, cele mai multe de natură verbală : *conform*, *datorită*, *mulţumită*, *asemeni* (*asemenea*), *graţie* **lui, ei, lor** ;
- prin intermediul regentului, în determinarea directă, neprepoziţională : „Ia seama mai bine/ la *faptele* **lui**" (L. Blaga) [*genitiv* ; determină un substantiv], „Şi mi-s dragă mie însămi, pentru că-*i sînt dragă* **lui**" (M. Eminescu) [*dativ* ; determină o expresie verbală] ; „De dorul lui şi inema şi *sufletu*-i *se împle*" (M. Eminescu) [genitiv ; are regent substantivul *sufletul*], „Tot alte unde-i *sună* aceluiaşi pîrău" (M. Eminescu) [*dativ* : are ca regent verbul *sună*] ; „Am renunţat la toate cărţile *folositoare* **lui**", [*dativ* ; are ca regent adjectivul *folositoare*] ;
- prin intermediul raportului sintagmatic de reluare sau anticipare ; forma accentuată a pronumelui personal sau substantivul înlocuit cu alt pronume fixează indirect identitatea de caz a formelor neaccentuate, la persoanele I şi a II-a, la ambele serii

de forme, la persoana a III-a: „Ce-ţi pasă ţie, chip de lut,/ Dac-oi fi eu sau altul" (M. Eminescu) [dativ: **ţi, ţie**].

Tot la nivelul funcţiilor sintactice şi prin intermediul raportului de reluare şi anticipare se anulează omonimiile *acuzativ-dativ* plural, formele neaccentuate, la toate persoanele (**ne, vă, le**) şi *acuzativ-dativ*, la formele neaccentuate de persoana a III-a singular-plural: **i-am** văzut (**pe ei** – acuzativ)/**i-am** spus (**lui, ei** – dativ)/**ne-au** chemat (**pe noi** – acuzativ)/**ne-au** oferit (**nouă** – dativ).

Omonimia *genitiv-dativ* a pronumelui de persoana a III-a, forme accentuate se anulează şi prin „articolul genitival", morfem al genitivului, întrebuinţat în anumite condiţii sintactice: „I-am dat-o **lui (ei)** [D.]/„Am luat cartea aceasta **a lui** [G.].

Observaţie

Prepoziţiile dativului se construiesc numai cu forme accentuate ale pronumelui.

Pronumele *dînsul*, *dînsa* realizează opoziţia cazuală la nivelul dezinenţei şi/sau prin morfemul determinării definite din structura lor.

N.Ac.	*dînsu*-**l**,	*dînşi*-**i**,	*dîns*-**a**,	*dînse*-**le**
G.D.	*dînsu*-**lui**,	*dînşi*-**lor**,	*dînse*-**i**,	*dînse*-**lor**

Acuzativul se diferenţiază de nominativ şi genitivul de dativ în acelaşi mod ca şi în cazul pronumelui **el, ea**: *dînsul*/(pe) *dînsul* ş.a.m.d.

Sintaxa pronumelui personal

Două sînt trăsăturile sintactice distinctive ale pronumelui personal neutru în raport cu celelalte pronume (personale şi nepersonale) şi cu substantivul:

a) caracterul facultativ al întrebuinţării nominativului persoanelor I şi a II-a în funcţia sintactică de subiect; în consecinţă, prezenţa lor marchează stilistic enunţul sintactic: „**Voi**, pierduţi în gînduri sînte, convorbeaţi cu idealuri; / **Noi** cîrpim cerul cu stele, **noi** mînjim marea cu valuri" (M. Eminescu), „Pe aceeaşi ulicioară/ Bate luna în fereşti,/ Numai **tu** de după gratii/ Vecinic nu te mai iveşti.// Altul este al tău suflet,/ Alţii ochii tăi acum,/ Numai **eu** rămas acelaşi,/ Bat mereu acelaşi drum" (M. Eminescu).

b) caracterul în general obligatoriu al întrebuinţării formelor neaccentuate de dativ şi acuzativ, atunci cînd, din diferite motive, se recurge la formele accentuate în realizarea funcţiilor sintactice de complement direct şi indirect: „Dă-**mi**-**i** **mie** ochii negri... nu privi cu ei în laturi" (M. Eminescu), „**Te**-aş cere doar **pe tine**, dar nu mai eşti a ta" (M. Eminescu).

Cînd formele accentuate de acuzativ realizează alte funcţii sintactice, forma neaccentuată nu mai poate fi întrebuinţată, deoarece planul său semantic conţine implicit funcţia primordială a acuzativului – de obiect pasiv al acţiunii verbale: „Merg *la* **tine**/*cu* **tine**/pentru **tine**/*fără* **tine**" etc.

Obligativitatea întrebuinţării formelor neaccentuate prezintă grade diferite în legătură cu persoana gramaticală a pronumelui, cu funcţia lui sintactică şi cu structura generală a enunţului sintactic. Pronumele de persoana I şi a II-a se caracterizează prin obligativitate maximă; dacă în enunţuri imperative (de exemplu, cînd verbul-predicat este determinat de două complemente, direct şi indirect, realizate prin pronume personale), dativul persoanei a III-a se poate exprima şi numai prin forma accentuată („Dă-le **lui**!") dativul persoanei I se exprimă numai prin amîndouă formele: „Dă-**mi**-le **mie**!".

Forma accentuată se poate întrebuința singură doar în enunțuri dialogale, cînd forma neaccentuată rămîne subînțeleasă odată cu verbul predicat: „– M-ai văzut pe mine?/ – Da, **pe tine**".

Întrebuințarea formelor neaccentuate de dativ și acuzativ este obligatorie și în unele contexte în care complementul, direct sau indirect, se realizează prin substantive sau pronume nepersonale; gradul de obligativitate depinde de topica substantivului (pronumelui nepersonal), natura substantivului, gradul de determinare a substantivului.

Se reiau sau se anticipă prin forma neaccentuată a pronumelor:

- substantivele care preced verbul regent și sînt determinate prin articol definit: „*Cartea* n-am mai găsit-**o**" *vs* „N-am mai găsit *cartea*", „*Lui Mihai* **i**-am dat romanul" *vs* „Am dat *lui Mihai* romanul"; „*Copacii* **i**-a tăiat Tudor" *vs* „*Niște copaci* a tăiat Tudor";
- substantive determinate prin articol definit și pronume precedate de morfemul **pe**: „**L**-am văzut **pe** *fratele tău*" *vs* „**Ț**i-am văzut *fratele*", „**L**-am văzut **pe** *portar*" („**pe** *portarul școlii*") *vs* „Am văzut *portarul* școlii", „Au lăudat-**o pe** *Ioana*" *vs* „**Pe** *Ioana* au lăudat-**o**", „**L**-am văzut *pe altul*" *vs* „Am văzut *altul*", „**Îl** vreau **pe** *acesta*" *vs* „**Pe** *acesta* **îl** vreau";
- pronumele relative *care* și *ce*, pronumele nehotărît *oricare*: „Copilul **căruia i**-am dat florile a venit din nou", „Copilul **pe care** mi **l**-ai recomandat este într-adevăr foarte bun", „Problema **ce o** ridici e cam greu de rezolvat", „*Pe* **oricare** dintre ei **îl** chemi, vine".

Sînt incompatibile cu dublarea prin pronume personale:

- substantivele care urmează verbului-predicat, dacă, lexical, nu fac parte din cîmpul semantic uman: „Am citit *cartea*", „Am văzut *filmul*";
- substantivele nedeterminate, indiferent de poziția față de verb: „*Cărți* ai vrut, *cărți* ți-am dat"; „Ai vrut *cărți*, ți-am dat *cărți*";
- pronumele negative *nimeni* și *nimic*: „N-am văzut pe *nimeni (nimic)*/*Pe nimeni (nimic)* n-am văzut";
- pronumele nehotărîte compuse cu pronumele relativ *ce*: *orice*, *ceva*, *fiece*: „Mi-a cerut *ceva*".

Dublarea cu pronume personale – formă scurtă neaccentuată – este adesea facultativă sau stă în legătură cu o serie de nuanțări semantice sau stilistice, în interiorul corelației cunoscut-necunoscut. Prezintă caracter facultativ sau orientat stilistic reluarea (sau anticiparea) prin pronume personal a:

- substantivelor în dativ care urmează verbului: „Am dat *Monei* toate florile"/„**I**-am dat *Monei* toate florile";
- pronumelor nehotărîte în dativ, cînd urmează verbului: „Am adus *fiecăruia* cîte un album"/„**I**-am adus *fiecăruia* cîte un album";
- pronumelor interogativ și interogativ-relativ *cine*: „*Cui* ai promis?"/„*Cui* **i**-ai promis?", „Nu știu *cui* **i**-am promis"/„Nu știu *cui* am promis";
- pronumelor nehotărîte și negative formate de la pronumele *unul* în acuzativ, cînd urmează verbului: „N-am văzut *pe niciunul*"/„Nu **l**-am văzut *pe niciunul*", „**L**-ai văzut *pe vreunul*?"/„Ai văzut *(pe) vreunul*?";

- pronumelui demonstrativ *acesta*, cu sens neutru, eventual substitut anaforic de propoziţie: „*Asta* vreau, *asta* fac", „Că munceşti toată ziua *aceasta* nu vede nimeni"/„Că munceşti toată ziua *aceasta* n-o vede nimeni".

*

Pronumele *personal* intră în toate relaţiile sintactice.

În dezvoltarea relaţiei de interdependenţă, el realizează funcţia de *subiect* (simplu sau multiplu): „**Ei** au doar stele cu noroc/ Şi prigoniri de soarte,/ **Noi** nu avem nici timp, nici loc/ Şi nu cunoaştem moarte" (M. Eminescu) sau intră, ca nume predicativ, în alcătuirea predicatului analitic: „Căci tu – tu eşti **el**" (M. Eminescu).

În dezvoltarea relaţiei de dependenţă, ocupă de regulă poziţia de determinant, realizînd toate funcţiile sintactice ale substantivului (şi pronumelor nepersonale):

- *complement direct*: „Mai aminti-**mă**-va un trecător/ Vreunui străin, sub ceasul lor?" (L. Blaga);
- *complement indirect*: „Şi somnul, vameş vieţii, nu vrea să-**mi** ieie vamă" (M. Eminescu), „De cîte ori, iubito, *de* **noi** mi-aduc aminte,/ Oceanul cel de gheaţă **mi**-apare înainte" (M. Eminescu);
- *complement de reciprocitate*: „Zîmbiră **între dînşii** bătrînii tăi prieteni" (M. Eminescu);
- *complement de agent*: „Nimic nu e realizat *de* **ei**";
- *complemente corelative* (*sociativ*, *de excepţie*, *cumulativ*): „Baba-l apucă de mijloc, se lungi răpezindu-se *cu* **el** pînă-n nori" (M. Eminescu), „*În afară de* **mine** n-a mai fost nimeni", „*Pe lîngă* **el** au mai apărut vreo trei";
- *circumstanţiale*; funcţia de circumstanţial este realizată mai ales de pronumele de persoana a III-a, cînd substituie substantive caracterizate prin trăsătura semantică *-uman*: „În acea nemărginire ne-nvîrtim uitînd cu totul/ Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată/ Că-*ndărătu*-**i** şi-*nainte*-**i** întuneric se arată" (M. Eminescu), „Fereastra-i deschisă: primăvara plină/ Pătrunde *printr*-**însa**" (M. Eminescu), „Iar eu, încet, nespus de încet/ pleoapele-mi închid,/ îmbrăţişînd *cu* **ele** tainic/ icoana ta din ochii mei" (L. Blaga);
- *atribut*: „Pentru un fagure sterp/ **mi**-am ucis stupii flămînzi" (L. Blaga), „Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi/ Idolului **lor** închină" (M. Eminescu), „În van mai caut lumea-**mi** în obositul creier" (M. Eminescu), „Cînd basmalele vor fi rupte să se ştie că unul *din* **ei** este pierit" (P. Ispirescu).

Poziţia de regent este, în general, improprie pronumelui personal. Poate fi însă determinat de atribute în structuri sintactice de tipul: „**Eu** *cel de azi* nu mai am nimic sau aproape nimic din **mine** *cel de atunci*" sau „Numai **noi** *doi*/sus" (L. Blaga), „Dacă am şti ce este adevărul, domnule Vernescu! Şi de partea cui, dintre **noi** *doi*, stă!" (L. Fulga).

În desfăşurarea relaţiei de *apoziţie*, pronumele, de obicei în cazul nominativ, ocupă ambele poziţii: termen-bază: „Dar şi **noi**, domnule anchetator, *eu şi Maria*, va trebui să ne ferecăm perfect în existenţele noastre..." (L. Fulga) şi termen secund: „Casa *lor*, **a ei şi a lui Stere**, i se păru mai caldă-n seara aceea" (E. Barbu).

În relaţie de *incidenţă* se situează pronumele în cazul vocativ: „O, **tu**, crai cu barba-n noduri ca şi cîlţii cînd nu-i perii, /Tu în cap nu ai grăunţe, numai pleavă şi puzderii" (M. Eminescu).

Dativul etic

În limbajul popular, forma neaccentuată de dativ a pronumelui de persoana I şi a II-a singular, întrebuinţate separat sau împreună, exprimă în mod frecvent participarea afectivă a locutorului sau atragerea afectivă a interlocutorului la desfăşurarea conţinutului semantic al textului ; în aceste contexte, pronumele nu realizează funcţii sintactice, ci dezvoltă doar valori stilistice : „Dară Greuceanu, sărind repede, unde **mi**-aduse şi el pe zmeu o dată, **mi**-l trînti şi-l băgă în pămînt" (P. Ispirescu).

Din limbajul popular, întrebuinţarea afectivă, participativă a dativului a trecut şi în stilul beletristic şi în limbajul poetic : „Mi-au lunecat ciubotele şi am căzut în Ozana, cît **mi ţi**-i băietul" (I. Creangă), „De la Nistru pîn-la Tisa/ Tot românul plînsu-**mi**-s-a" (M. Eminescu), „Cîtu-**ţi** ţine ziuliţa/ I-aş cînta doina, doiniţa" (M. Eminescu).

PRONUMELE PERSONAL DE POLITEŢE (REVERENŢĂ)

Pronumele de politeţe este un pronume marcat, în planul său semantic, prin luarea în consideraţie a unor componente speciale aparţinînd coordonatei pragmatice a actului lingvistic concret : este expresie a atitudinii (deferente) a locutorului faţă de interlocutor sau faţă de „obiectul" comunicării, cînd acesta aparţine cîmpului semantic *uman* şi este înscris deci în paradigma categoriei gramaticale a persoanei.

Pronumele de politeţe are forme pentru persoanele a II-a şi a III-a, diferite în funcţie de gradul de reverenţă şi de specificul situaţiei de comunicare, variabil parţial în funcţie de *gen*, *număr* şi *caz*.

Sub aspect **semantic**, identitatea specifică a pronumelui de politeţe este dată de reflectarea atitudinii reverenţioase a subiectului vorbitor, determinată de specificul relaţiilor sociale cu interlocutorul sau cu „obiectul" comunicării marcat prin trăsătura +uman.

Identitatea specifică a fiecărui pronume îşi are originea, ca şi la pronumele personal (neutru), în protagoniştii şi în obiectul comunicării.

Pronumele de persoana a II-a este expresia lingvistică a interlocutorului considerat din perspectiva atitudinii de reverenţă a subiectului vorbitor ; **dumneata** = **'tu'** + 'atitudine de politeţe'.

Pronumele de persoana a III-a este expresia lingvistică a obiectului comunicării, considerat din aceeaşi perspectivă ; **dumnealui** = **'el'** + 'atitudine de politeţe'.

Pronumele de persoana a II-a are termeni pentru exprimarea a trei grade de reverenţă[3] : **dumneata – dumneavoastră – domnia voastră, domnia ta.**

Pronumele de persoana a III-a are termeni pentru exprimarea a două grade de reverenţă : **dumnealui – domnia sa.**

Observaţie

Se poate vorbi şi la persoana a III-a despre trei grade de reverenţă, dar pronumele *dumneasa* (corespunzător lui *dumneata*, de la persoana a II-a) caracterizează mai mult limbajul popular şi se întrebuinţează mai ales la genitiv-dativ : *dumisale.*

Între formele paralele ale pronumelui de politeţe, deosebirile sînt şi de natură stilistică ; **dumneata** intervine cel mai frecvent în stilul conversaţiei familiare, iar **domnia voastră, domnia ta, domnia sa** caracterizează stilul solemn.

Gradul maxim de reverenţă caracterizează pronumele *Măria Ta*, *Majestatea Ta*, *Excelenţa Sa*, *Înălţimea voastră* etc., întrebuinţate toate în stilul solemn.

În limbajul familiar, se mai cuprind, între pronumele personale, forme de politeţe regionale : **mata, dumneatale** etc.

Sub aspect *morfologic*, trăsătura distinctivă a acestor pronume este dată de structura lor şi de modul de desfăşurare a unor raporturi categoriale în strînsă legătură cu raportul semantic.

Structura distinctă caracterizează întreaga subclasă : pronumele de politeţe sînt pronume compuse (din substantiv şi pronume posesiv).

Desfăşurarea specifică a raporturilor categoriale caracterizează numai unele pronume :

1. În stilul neutru, singularul şi pluralul persoanei a II-a sînt omonime : **dumneavoastră**.

2. În flexiunea cazuală, în stilul neutru, toate cazurile sînt omonime, la amîndouă persoanele :

N.Ac.
G.D. } dumneavoastră, dumnealui (dumneaei), dumneasa
V. [*numai persoana a II-a*]

La persoana a II-a, omonimia cuprinde şi pluralul, iar la persoana a III-a, omonimia cazuală se desfăşoară în forme diferite de singular şi plural :

Singular:	N.Ac. G.D.	dumnealui, dumneaei
Plural:	N.Ac. G.D.	dumnealor

Distincţia *nominativ-acuzativ* este asigurată direct (de morfemul **pe**, expresie a acuzativului complement direct) şi indirect, prin alte prepoziţii care impun cazul acuzativ în realizarea altor funcţii sintactice : *dumneavoastră*/**pe** *dumneavoastră*, **(cu, la)** *dumneavoastră* etc.

Vocativul persoanei a II-a este marcat prin intonaţie : *dumneavoastră !*

Distincţia *genitiv-dativ* se realizează sintactic, prin intermediul regentului ; *genitivul* are regent nominal : „**ideea** *dumneavoastră*" ; *dativul*, regent verbal sau adjectival : „Vă **dau** *dumneavoastră*", „idei **folositoare** *dumneavoastră*" sau prin intermediul prepoziţiilor (locuţiunilor prepoziţionale) specifice : „Toţi se-nvîrt **în jurul** *dumneavoastră*" (G.)/„**Datorită** *dumneavoastră* am mers mai departe" (D.).

În anumite condiţii sintactice (sau morfosintactice), identitatea de genitiv este fixată de morfemul variabil *al*, *ai*, *a*, *ale* : „ideea aceasta **a** *dumneavoastră*".

Flexiunea pronumelui personal de politeţe

Persoana

Categoria gramaticală a *persoanei* se organizează numai în doi termeni, pentru persoanele a II-a şi a III-a. Numai în sens ironic (autoironic) se întrebuinţează o formă de persoana I, constituită după modelul celorlalte pronume: *domnia mea* (*cf. domnia sa*).

Opoziţia de persoană se exprimă la nivelul celui de-al doilea component al pronumelui de politeţe, pronumele posesiv sau personal:

- *domnia* **ta**/*domnia* **sa**, *domnia* **lui**;
- *dumnea***ta**, *dumnea***voastră**/*dumnea***lui** (*dumnea***ei**), *dumnea***sa**.

Numărul

În stilul neutru, opoziţia de număr se realizează şi în planul expresiei numai la persoana a III-a, tot la nivelul pronumelui personal din structura pronumelui compus: *dumnea*-**lui**/*dumnea*-**lor**, *dumnea*-**ei**/*dumnea*-**lor**.

La persoana a II-a, forma rămîne aceeaşi: *dumneavoastră*.

În stilul solemn, opoziţia de număr se realizează la nivelul ambilor constituenţi: *domnia* **ta**, *domnia* **voastră**/*domnii***le voastre**, *domnia* **sa (lui, ei)**/ *domnii***le lor**.

Opoziţia este marcată în planul expresiei prin morfeme discontinue, alcătuite dintr-un morfem complex, în structura primului termen (dezinenţă „substantivală" + „articol": *domni*-**a** < *domni* + **e** + **a**/*domni* + **i** + **le**) şi din dezinenţa din structura termenului pronominal (-ă/-e: *voastră*/*voastre*): -**a**...-**ă**/-**ile**...-**e**: *domni***a** *voastr***ă**/ *domni***ile** *voastr***e** şi/sau prin supletivismul formelor la nivelul celui de-al doilea component: *domni***a sa (lui, ei)**/*domni***ile lor**.

Pronumele din limbajul familiar au numai forme de singular: *mata* (*matale*), *dumneata*; pentru plural se recurge la forma din stilul neutru: *dumneavoastră*.

Genul

Deosebirile de gen caracterizează numai pronumele de persoana a III-a, în stil neutru, realizîndu-se la nivelul constituentului secund din structura pronumelui: *dumnea*-**ei**/ *dumnea*-**lui**.

Celelalte forme de persoana a III-a nu realizează opoziţia de gen: *dumneasa*, *domnia sa*.

Cazul

Forme diferite în flexiunea cazuală prezintă pronumele *dumneata*, *mata*, *domnia ta*, *domnia voastră*, *domnia sa* (*dumneasa*):

Singular

N.Ac.V.: *dumneata*, *domnia ta*, *domnia voastră*, *domnia sa* (*dumneasa*)

G.D.: *dumitale* (*dumneaţale*), *domniei tale*, *domniei voastre*, *domniei sale* (*dumisale*)

În planul expresiei, opoziţia se realizează dezinenţial, la nivelul pronumelui, cu flexiune similară flexiunii nominale prin flexiune internă şi la nivelul constituentului

substantival : **ta/tale** : *dumnea***ta**/*dumnea***tale** (*dumi***tale**), *domni***a ta**/*domni***ei tale**, *dumnea***sa**/*dumi***sale** (*domni***a** *voastr***ă**)/*domni***ei** *voastr***e** etc.

La plural, opoziţia se realizează numai la nivelul primului termen, substantival : *domnii***le** *lor*/*domnii***lor** *lor* ; *domnii***le** *voastre*/*domnii***lor** *voastre*.

Omonimia *nominativ-acuzativ* se anulează prin *intonaţie*, marcă specifică vocativului : *dumneata !* , *dumneavoastră !* , *domnia voastră !*

Omonimia *acuzativ-nominativ* se anulează prin prezenţa morfemului **pe**, semn al acuzativului : „**Pe** *dumneavoastră* (*domnia voastră*) v-au chemat ! ” sau prin intermediul prepoziţiilor care impun cazul acuzativ : **cu**, **la**, **pentru** etc. : „Merg **cu** *dumnealui* (*domnia lui*, *domnia voastră* etc.).

Omonimia *genitiv-dativ* se anulează sintactic :

- prin pronume personale, forme neaccentuate ce reiau sau anticipă pronumele de politeţe : „**Dumneavoastră** (*domniei voastre*) **vă** pot spune” (D.), „**Vă** *las* **dumneavoastră** (*domniei voastre*) florile” (D.), „**I**-am dat **dumnealui** (*domniei lui*) cartea” (D.) ;
- prin natura regentului ; *genitivul* este postsubstantival, *dativul* e postverbal sau postadjectival : „**Ideile** *dumneavoastră* (*dumitale*) sînt întru cîtva subiective” (G.)/„Vă **spun** totul *dumneavoastră* (*domniilor voastre*)” (D.), „**ideile** dumnealui” (G.)/„Le-am **dat** *dumnealui* (*domniei sale*)”, „**folositoare** *dumnealui* (*domniei sale*)” (D.) ;
- prin morfemul de genitiv (**al**, **a**, **ai**, **ale**) : „un proiect **al** *dumitale* (*dumneavoastră*, *domniei sale*)” (G.)/„necesar *dumitale* (*dumneavoastră*, *domniei sale*)” (D.).

PRONUMELE PERSONAL DE IDENTIFICARE

Pronumele personal de identificare însoţeşte pronume personale, neutre şi reflexive, sau substantive, subliniind identitatea cu sine însuşi a „obiectului” denumit de acestea : „Cînd **însuşi** *glasul* gîndurilor tace,/ Mă-ngînă cîntul unei dulci evlavii” (M. Eminescu).

Justificarea înscrierii termenilor *însumi, însuţi* etc. în clasa pronumelor ar putea fi dată de foarte rarele situaţii în care ele se întrebuinţează singure, realizînd funcţia sintactică de subiect : „Şi **însumi** binevăcuvînt/ Căci e nevoie pe pămînt/ Să vă-nmulţiţi” (T. Arghezi).

Cum această întrebuinţare în limba română contemporană este foarte rară, se vorbeşte cel mai adesea despre adjectiv pronominal. Înscrierea sa între adjective este greu argumentabilă, întrucît specificul său semantic nu rezultă din caracterizarea unui „obiect”, ci din identificarea acestuia cu sine însuşi[4].

Prin posibilitatea întrebuinţării lor autonome, fie şi puţin frecventă, cînd au statut de substitute, aceşti termeni se înscriu în clasa pronumelui. Întrucît însoţesc substantive (sau pronume) cu care se acordă în gen, număr şi persoană, se apropie de adjective, dar numai sub acest aspect, al variabilităţii în funcţie de acestea. Rezultă de aici că sînt *pronume* (genul proxim) cu *întrebuinţare adjectivală* (diferenţa specifică).

Morfologia pronumelui personal de identificare

Pronumele personal de identificare este un pronume compus ; în structura sa intră pronumele personal **îns-** şi pronumele reflexiv de dativ, forme neaccentuate : **-mi**, **-ţi**, **-şi** ş.a.m.d.[5].

În cursul flexiunii, pronumele este variabil în funcţie de *persoană*, *gen* şi *număr*.

Persoana

La persoana I, prin pronumele de identificare, subiectul vorbitor fixează identitatea cu sine însuşi a locutorului : (*eu*) **însumi**.

La persoana a II-a, subiectul vorbitor subliniază identitatea cu sine însuşi a interlocutorului : (*tu*) **însuţi**.

La persoana a III-a, vorbitorul subliniază identitatea cu sine însuşi a „obiectului comunicării", aparţinînd de regulă cîmpului semantic *uman* : (*el*) **însuşi**.

Sinonimia funcţional-stilistică în care intră cu adverbul *chiar* face posibilă întrebuinţarea pronumelui de identificare şi pe lîngă substantive cu trăsătura semantică *–uman* : „Începînd cu *talpa* **însăşi** a mulţimii omeneşti..." (M. Eminescu), „Sonata lunii de Beethoven/ e **însăşi** *luna* coborîtă pe pămînt" (L. Blaga).

Corelaţia de persoană se desfăşoară la nivelul componentului final din structura pronumelui şi se exprimă prin formele supletive ale pronumelui reflexiv : *îns*u**mi**/ *îns*u**ţi**/*îns*u**şi**.

Genul

Caracterizîndu-se prin trăsătura *+uman*, pronumele de identificare este variabil în funcţie de doi termeni corelativi : *masculin* şi *feminin*.

Spre deosebire de pronumele personal neutru, pronumele personal de identificare desfăşoară opoziţia de gen la toate cele trei persoane, singular şi plural. Variabilitatea în funcţie de *gen* depăşeşte sfera acţiunii principiului acordului lingvistic ; genul pronumelui de identificare îşi are originea, la persoanele I şi a II-a, în reflectarea realităţii extralingvistice ; (*eu*) **însumi**/(*eu*) **însămi** reflectă „genul" vorbitorului.

Corelaţia de gen se exprimă la nivelul primului constituent al pronumelui, prin flexiune internă realizată de dezinenţe din structura pronumelui **îns-** : **-u**/**-ă** la singular ([*eu*] *însumi*/*însămi*) ; **-i**/**-e** la plural ([*noi*] *înşine*/[*noi*] *însene*).

Numărul

Pronumele de identificare îşi schimbă forma în funcţie de *numărul* substantivului (pronumelui) însoţit.

Cei doi termeni ai opoziţiei : *singularul* şi *pluralul* îşi marchează identitatea prin flexiune internă, la nivelul dezinenţelor primului constituent şi, concomitent, prin supletivismul formelor pronumelor reflexive :

- **singular** : (eu) *însumi*/*însămi*, (tu) *însuţi*/*însăţi* ;
- **plural** : (noi) *înşine*/*însene*, (voi) *înşivă*/*însevă*.

La masculin, opoziţia singular-plural este accentuată de alternanţa consonantică s/ş : *însumi*/*înşine*.

Pronumele personal de identificare nu este variabil în funcţie de categoria gramaticală a *cazului*[6].

Sintaxa pronumelui personal de identificare

De regulă, în limba română contemporană, pronumele de identificare nu intră în relaţii sintactice şi, în consecinţă, nu realizează funcţii sintactice.

Cînd, extrem de rar, se întrebuinţează autonom, el realizează funcţia de subiect.

Cu întrebuinţare adjectivală, pronumele de identificare nu intră în relaţii sintactice de structură, ci numai în relaţii sintagmatice şi ca atare nu realizează nici o funcţie sintactică: „S-ar pricepe pe el **însuşi** acel demon" (M. Eminescu).

Substantivul sau pronumele pe care-l însoţeşte poate sta în orice caz, fără a impune variaţii în acelaşi sens pronumelui de identificare: „Chiar moartea **însăşi** e-o părere/ Şi un visternic de vieţi" (M. Eminescu), „Şi mi-s dragă mie **însămi** pentru că-i sînt dragă lui" (M. Eminescu).

În topică obiectivă, pronumele de identificare urmează substantivului (pronumelui) însoţit: „*El* **însuşi** nu-şi părea a fi decît o umbră nepricepută" (M. Eminescu), „Să te vezi *pe tine* **însăţi**/ Visătoare, surîzîndă" (M. Eminescu). Cînd însoţeşte substantive, le poate preceda, accentuîndu-şi caracterul emfatic: „**Însuşi** *Tudor* a fost la el".

PRONUMELE REFLEXIV

Sub aspect **semantic**, pronumele reflexiv se caracterizează prin realizarea a două suprapuneri, una în plan deictic: *locutor* şi *obiectul discursului lingvistic* (*Eu îmbrac* = [Eu spun că] *eu îmbrac*), alta în plan sintactic: *subiectul* şi *obiectul acţiunii* verbale (**Eu** [subiect] **mă** [obiect] îmbrac → Eu **mă** îmbrac [*Eu* spun că *eu* îmbrac *pe mine*]).

Prin suprapunerea din plan deictic, sensul lexical al pronumelui reflexiv se confundă cu sensul gramatical de persoană. În desfăşurarea planului sintactic, sensul gramatical de „subiect" se suprapune cu sensul gramatical de „obiect". Din coexistenţa celor două planuri în desfăşurarea actului lingvistic (deictic şi sintactic), rezultă suprapunerea *eu* (*locutor*) = *eu* (*subiect gramatical*) = *mă* (*obiect gramatical*).

Pronumele **reflexiv** *stă pentru un substantiv* care nu poate fi, în text dialogal, la persoanele I şi a II-a, locutor sau interlocutor şi totodată subiect şi obiect al acţiunii verbale. La persoana a III-a, pronumele reflexiv *stă în locul unui substantiv* care nu poate să realizeze concomitent două ipostaze sintactice, de subiect gramatical (*Ion laudă*) şi de obiect gramatical (*laudă pe Ion* → *Ion laudă pe Ion* → *Ion se laudă*).

Spre deosebire de pronumele personal neutru, care se caracterizează numai la persoanele I şi a II-a prin imposibilitatea prezenţei unor substantive corespunzătoare (al căror sens îl reprezintă) în textul dialogal, pronumele reflexiv nu poate fi înlocuit nici la persoana a III-a de un substantiv: **Ea** cîntă → **Mona** *cîntă*, dar nu şi **Mona** se *piaptănă* → **Mona** *piaptănă* (*pe*) **Mona**.

Pronumele reflexiv se caracterizează prin trăsătura semantică ‘reflexivitate’. Prin aceasta, el se impune ca un coreferent al unui pronume personal sau nepersonal sau al unui substantiv ; este ipostaza de obiect (direct sau indirect) al verbului pentru care pronumele ‘prim’ sau substantivul în nominativ (rămas adesea neexprimat sintactic) este ipostaza de subiect : „**Tu** aşează-**te** deoparte,/ Regăsindu-**te** pe **tine**,/ Cînd cu zgomote deşarte/ *Vreme trece, vreme vine*” (M. Eminescu).

Ipostaza de obiect poate fi conţinutul *semantic-sintactic* al pronumelui sau poate fi conţinutul *semantic-morfologic* atunci cînd ipostaza de obiect al verbului este un mijloc de fixare a identităţii subiect-obiect.

Ipostaza de obiect este conţinutul *semantic-sintactic* al pronumelui reflexiv ce realizează funcţii sintactice.

Ipostaza de subiect-obiect este conţinutul *semantic-morfologic* al pronumelui reflexiv care se constituie în morfem al categoriei gramaticale a diatezei.

Trăsătura semantică ‘reflexivitate’ se poate pierde. Pronumele devine atunci morfem lexical, constituent al verbelor pronominale, condiţie a existenţei acestora ca unităţi lexicale : *a se căciuli*, *a se sfii* etc. sau a identităţii lor semantice : *a se uita* (‘a privi’) *vs a uita* (‘a pierde din memorie’). Absenţa ‘reflexivităţii’ înseamnă anularea identităţii *subiect-obiect* şi, în consecinţă, obiectul sintactic are un referent propriu diferit de referentul subiectului gramatical : „**El** *se uită* la ea”.

Identitatea *subiect-obiect* nu lipseşte niciodată din planul semantic al pronumelui reflexiv, fiind marca individualităţii sale între celelalte pronume, distinctivă în raport cu pronumele personal neutru cu care are în comun categoria gramaticală a persoanei şi realizarea concretă a unor forme, dar desfăşoară un registru amplu de variante ; variabilitatea semantică merge de la absolutizarea *subiectivităţii*, prin anularea ipostazei de obiect gramatical (**mă** *tem*), pînă la o distanţare maximă, echivalînd, de fapt, cu păstrarea doar a unei pseudoidentităţi („Lecţiile se ţin/de profesorul italian”). Această variabilitate semantică se concretizează în varietatea funcţiilor lingvistice ale pronumelui reflexiv.

Morfologia pronumelui reflexiv

Sub aspect morfologic, trăsăturile distinctive ale pronumelui reflexiv se manifestă în desfăşurarea categoriilor gramaticale de *persoană*, *număr*, *gen* şi *caz*.

Persoana

Conţinutul categoriei gramaticale de *persoană* este dependent de implicarea în structura semantică a pronumelui a suprapunerii din plan sintactic ; este generat de raportul dintre locutor-subiectul-obiectul gramatical al verbului din textul lingvistic – obiect al comunicării.

Persoana I : locutorul este concomitent subiect şi obiect al verbului : *Eu mă* îmbrac.

Persoana a II-a : subiectul vorbitor stabileşte identitatea interlocutorului cu subiectul şi obiectul acţiunii verbului : *Tu te* îmbraci.

Persoana a III-a : subiectul vorbitor constată identitatea dintre obiectul actului lingvistic şi subiectul şi obiectul acţiunii verbale, circumscrisă, prin textul lingvistic, obiectului comunicării : *El se* îmbracă.

Această dublă identitate diferenţiază pronumele reflexive de cele personale neutre cu aceeaşi formă la persoanele I şi a II-a: **Eu** *te* îmbrac (*eu* = **eu**: [*Eu* spun că] **eu** te îmbrac"). La persoana a III-a, acestei deosebiri de conţinut îi corespunde şi o deosebire de formă: **îl** (pronume personal)/se (pronume reflexiv): „*El* **îl** îmbracă"/ „*El* se îmbracă".

În planul expresiei, opoziţia categorială de persoană este asigurată de supletivismul formelor: **mă/te/se**; **ne/vă/se**.

Numărul

La primele două persoane, conţinutul categorial se caracterizează, la plural, prin aceleaşi variante semantice ca şi pronumele personal:

- pluralul **inclusiv**: **ne = mă + te**: *Noi* **ne** îmbrăcăm; **vă = te + se**: *Voi*, *tu* şi *fratele tău*, **vă** îmbrăcaţi în albastru;
- pluralul **exclusiv, separativ**: subiectul locutor vorbeşte în numele unei pluralităţi: *Noi* aceştia **ne** îmbrăcăm repede. *Voi* doi **vă** îmbrăcaţi cu cojoacele astea;
- pluralul **global**: **ne = mă + te + se**: *Noi* trei, adică *eu*, *tu* şi *Mihaela*, **ne** îmbrăcăm la fel.

Opoziţia de număr se realizează, *în planul expresiei*, prin supletivismul formelor. Spre deosebire de pronumele personal, pronumele reflexiv de persoana a III-a se caracterizează prin omonimia singular-plural: *El* se laudă/*Ei* se laudă. Distincţia se realizează, indirect, la nivelul pronumelui (substantivului) – ipostază de subiect sau (şi) la nivelul dezinenţelor verbale: *El* se *înscrie*/*Ei* se *înscriu*.

Genul

Spre deosebire de pronumele personal neutru şi de celelalte pronume, pronumele reflexiv nu realizează opoziţia de gen decît la genitiv singular, formă accentuată, dar numai în planul expresiei, în legătură cu structura prepoziţiei (locuţiunii prepoziţionale) care-l impune: *în jurul* **meu**, **său**/*în faţa* **mea**, **sa**. Opoziţia, existentă la persoana a III-a, se manifestă indirect la nivelul pronumelui (substantivului)-subiect: *El* se îmbracă/*Ea* se îmbracă.

Cazul

Spre deosebire de pronumele personal şi de celelalte pronume, pronumele reflexiv, datorită ipostazei de obiect din planul său semantic, nu are cazurile *nominativ* şi *vocativ*.

În mod tradiţional este exclus din flexiunea lui cazuală şi *genitivul*, iar dativul **-şi** este caracterizat uneori ca *dativ posesiv*: Luîndu-**şi** cărţile a plecat.

Pronumele reflexiv se situează în genitiv în aceleaşi condiţii în care prezintă forme de genitiv pronumele personal[7]:

- cînd este impus de prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) specifice genitivului: *în jurul* **său**, *asupra* **sa** etc., *în juru*-**şi**;
- cînd intră direct într-o relaţie sintactică atributivă cu un substantiv: „În van mai caut *lumea*-**mi** în obositul creier" (M. Eminescu), „Cerul stelele-**şi** arată, solii dulci ai lungii linişti" (M. Eminescu) sau indirect: „Deasupră-**mi** teiul sfînt/Să-**şi** scuture *creanga*" (M. Eminescu), „Un vis ce **îşi** moaie *aripa*-n amar,/ Astfel ai trecut de al lumii otar" (M. Eminescu).

Cazul *genitiv* exprimă identitatea subiect-obiect în interiorul unui raport de posesiune care determină, în plan sintactic, suprapunerea *subiect-atribut*, *posesor al obiectului acţiunii verbale*: „Peste vîrfuri trece luna,/ Codru-**şi** bate *frunza* lin" (M. Eminescu).

Cînd este impus de prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) care cer cazul genitiv, pronumele reflexiv circumscrie locutorului, interlocutorului sau obiectului (personal) al comunicării diferite coordonate ale actului lingvistic sau ale planului semantic al textului: „Prin această atitudine am acţionat *împotriva* **mea**", „Şi-a adunat *în jurul* **său** toţi parveniţii şi impostorii".

Forma de persoana a III-a este omonimă cu pronumele posesiv; se distinge de acesta, ca şi pronumele personal de genitiv, sintagmatic: este pronume reflexiv dacă este impus de prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) cu recţiune genitivală: *în jurul* **său**.

La plural, *genitivul* este omonim şi cu *genitivul pronumelui personal*. Distincţia rămîne implicită în plan semantic şi se realizează în plan sintactic, indirect, la nivelul pronumelui-subiect gramatical. Identitatea semantică subiect-obiect-circumstanţă marchează pronumele reflexiv: „*Ei* au construit în jurul **lor** un zid de nepătruns". Pronumele personal se caracterizează prin absenţa acestei identităţi: „*Noi* am construit în jurul **lor** un zid de nepătruns". Identitatea de pronume reflexiv poate fi întărită de anticiparea formei accentuate prin forma neaccentuată **îşi** (**şi**): „*Ei* **şi**-au construit în jurul **lor** un zid de nepătruns".

Aceeaşi distincţie caracterizează şi raportul dintre genitivul singular la persoanele I şi a II-a: „*Eu* am săpat în jurul **meu** un şanţ" (reflexiv) *vs* „*El* a săpat în jurul **meu** un şanţ". Distincţia ar trebui să caracterizeze şi întrebuinţarea formelor de persoana a III-a: „*El* a săpat în jurul **său** un şanţ" *vs* „*Ei* au săpat în jurul **lui** un şanţ". Anularea frecventă a acestei distincţii în planul vorbirii duce la texte ambigue. Astfel, prin enunţul „*El* a analizat opera **sa** poetică", ar trebui să înţelegem că poetul-critic şi-a analizat propria creaţie. Dar un asemenea enunţ vrea să comunice de cele mai multe ori altceva: „*El* [*criticul*] a analizat creaţia poetului", adică „*El* a analizat opera *lui*", şi nu „*El* a analizat opera **sa**".

Cazul *dativ* exprimă identitatea *subiect-obiect indirect*: „Şi fiindu-**şi** şie dragă cum nu-i este nime-n lume"(M. Eminescu).

Cazul *acuzativ* exprimă identitatea *subiect-obiect direct*: „Pîn' ce-oi simţi [...] C-ajung *pe mine* **însumi** a nu **mă** mai cunoaşte" (M. Eminescu).

În planul expresiei, opoziţia cazuală se realizează prin supletivismul formelor. Ca şi pronumele personal, pronumele reflexiv cunoaşte două serii de forme: *accentuate* şi *neaccentuate*, iar formele neaccentuate se întrebuinţează autonom în text sau conjuncte cu alţi termeni, cu care realizează o unitate fonetică.

	Persoana I		Persoana a II-a		Persoana a III-a	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*	*Singular*	*Plural*
G.	**meu, mea, -mi, îmi**	**nostru, noastră, -ne**	**tău, ta, îţi, -ţi**	**vostru, voastră, -vă**	**său, sa, şi, îşi**	**lor, le, şi**
D.	**mie, îmi, mi-**	**nouă, ne, ni**	**ţie, îţi, ţi**	**vouă vă, vi**	**sie, îşi, şi**	**îşi, şi**
Ac.	**(pe) mine, mă, m-**	**(pe) noi, ne**	**(pe) tine, te**	**(pe) voi, vă, v-**	**(pe) sine, se, s-**	**se, s-**

Omonimia *genitiv-dativ* a formelor neaccentuate se anulează sintactic sau, indirect, prin intermediul prepoziţiilor specifice: „În juru-**mi** am plantat nişte ţăruşi" (genitiv) *vs* „Nu **mi**-am cumpărat nimic" (dativ). În acelaşi fel se anulează omonimia *acuzativ-genitiv*, la pluralul persoanelor I şi a II-a (ne, vă). Omonimia *dativ-acuzativ* la aceste persoane se anulează numai la nivel sintactic, prin intermediul verbului sau prin intermediul formelor accentuate: „V-aţi cumpărat **vouă**" *vs* „V-aţi îmbrăcat pe **voi**".

Sintaxa pronumelui reflexiv

Sub aspect **sintactic**, pronumele reflexiv se caracterizează prin incompatibilitatea totală cu dezvoltarea relaţiilor de interdependenţă, coordonare, apoziţie şi incidenţă. În dezvoltarea relaţiei de dependenţă, pronumele reflexiv este incompatibil cu poziţia de regent. Ca determinant, realizează un număr restrîns de funcţii sintactice, unele numai în anumite condiţii.

Pronumele reflexiv în cazul genitiv realizează diferite funcţii sintactice:

- *atribut*, formele neaccentuate: „Nu spre-amor, spre-nchinăciune el genunchii-**şi** încovoaie" (M. Eminescu), „Pe vatra corăbiei/ inima **mi**-o îngrop subt spuză" (L. Blaga);
- *complement indirect* şi *circumstanţial*; formele accentuate, cerute de recţiunea prepoziţiilor (locuţiunilor prepoziţionale) care se construiesc cu genitivul: „Nu mai văd nimic înaintea **mea**", „Şi-a creat în jurul **său** o atmosferă total nefavorabilă", „Prin tot ce faci eşti împotriva **ta**".

Pronumele în cazul dativ realizează funcţia de *complement indirect* sau de *complement de reciprocitate* cînd nu este morfem de diateză: „Nu-şi trăise decît **şie**" (M. Eminescu), „Amîndoi ca-ntr-o poveste/ Ei **îşi** sînt aşa de dragi" (M. Eminescu).

În cazul acuzativ, forma accentuată realizează următoarele funcţii sintactice:

- *complement de agent*: „Cînd pătruns *de* **sine** insuşi odihnea cel nepătruns" (M. Eminescu);
- *complement direct* (*intern*); complement direct – prelungire sintactică a acuzativului-morfem al diatezei reflexive: „Că o vrea spre-a *se*-nţelege în sfîrşit **pe sine** însuşi" (M. Eminescu);
- *complement indirect*: „Cîtă sinceră frăţie adusese el *cu* **sine**" (M. Eminescu);
- *circumstanţial*: „Şi *în* **sine** împăcată stăpînea eterna pace" (M. Eminescu);
- *atribut*: „Ochii [...] mulţumiţi de ei înşii privesc c-un fel de conştiinţă *de* **sine**" (M. Eminescu).

Este specifică pronumelui reflexiv de acuzativ (mai ales) şi de dativ forma neaccentuată, rămînerea în afara relaţiilor sintactice şi, în consecinţă, în afara funcţiilor sintactice[8]. Funcţionează atunci ca element constitutiv al unor verbe pronominale: *a*-**şi** *închipui*, *a* **se** *ajunge* (cu sensul de 'a parveni'), *a* **se** *întîmpla* etc. sau ca morfem al categoriei gramaticale a diatezei, în alcătuirea planului expresiei mai multor termeni corelativi:

- diateza **reflexivă**: „Cînd **mă** privesc într-o fîntînă/ **mă** *văd* cu-adevărat în zi/ aşa cum sînt şi-am fost şi-oi fi" (L. Blaga);

• diateza **reciprocă**: „Şoptesc cu zgomotul de guri/ Ce se *sărută*" (M. Eminescu) „Mai nainte de-a se despărţi, **îşi** *împărţiră* cîte o basma şi se *înţeleseră* zicînd" (P. Ispirescu);
• diateza **dinamică**: „Iar cînd te văd zîmbind copilăreşte,/ Se *stinge*-atunci o viaţă de durere" (M. Eminescu);
• diateza **impersonală**: „Se *merge* din ce în ce mai anevoie";
• diateza **pasivă**: „În odaie prin unghere/ S-*a* ţesut păinjeniş" (M. Eminescu).

PRONUMELE POSESIV

Sub aspect **semantic**, pronumele posesiv înlocuieşte substantive caracterizate printr-un raport de posesiune (apartenenţă, dependenţă) implicînd doi termeni, posesorul şi obiectul posedat, considerat din perspectiva protagoniştilor actului lingvistic. În versul lui G. Coşbuc „**Ai mei** pierduţi sînt paşă, toţi", pronumele posesiv **ai mei** înlocuieşte substantivul *familia*, caracterizat printr-un raport de apartenenţă în care este implicat locutorul: *familia mea*.

Spre deosebire de pronumele personal neutru, pronumele posesiv se caracterizează prin trăsătura semantică 'posesia', în sens larg.

Ideea de posesie intervine şi în planul semantic al pronumelui personal (*casa* **lui**, *viaţa*-**mi**) şi al pronumelui reflexiv („**Şi**-a pierdut averea"), dar numai la genitiv, fiind conţinutul semantic specific al acestui caz în flexiunea oricărei unităţi lexico-gramaticale: *averea* **Irinucăi**, *averea* **lui**, *averea* **fiecăruia** etc.

Pronumele *posesiv* se înscrie între pronumele personale prin circumscrierea raportului de posesiune la protagoniştii comunicării. Raportul este explicit cînd pronumele posesiv trimite numai spre posesor (*cartea* **mea**) sau, implicit, cînd pronumele cuprinde în planul său semantic şi *posesorul*, şi *obiectul posedat* (**a mea**). La amîndouă variantele pronumelui posesiv sensul de persoană rămîne o trăsătură lexico-semantică în afara opoziţiei gramaticale categoriale. În consecinţă, indiferent de persoana semantic-lexicală a pronumelui-subiect, verbul-predicat se situează totdeauna la persoana a III-a: *Ai mei/ai tăi/ai săi* **au plecat**.

Cele două variante semantice determină constituirea a două subclase pronominale:

• **pronume posesive** (propriu-zise);
• **pronume posesive întrebuinţate adjectival**.

Aceste două subclase se caracterizează printr-o serie de trăsături distinctive la nivel morfologic şi sintactic.

Sub aspect **morfologic**, în legătură cu modalitatea specifică de realizare a raportului semantic de posesiune, pronumele *posesiv* cunoaşte două variante structurale:

• termeni simpli, omonimi cu genitivul pronumelui personal şi reflexiv, formă accentuată: *meu*, *tău*, *său*[9]; acest tip structural este specific pronumelor întrebuinţate adjectival;
• termeni compuşi, alcătuiţi din articolul posesiv **al**, **a** etc. şi termenul simplu (*meu*, *tău* etc.: *al meu*, *ai mei* etc.

Morfologia pronumelui posesiv

Pronumele posesiv variază în cursul flexiunii în funcţie de *persoană*, *gen*, *număr* şi *caz*.

Persoana

Pronumele posesive compuse se caracterizează prin coexistenţa a două nivele în dezvoltarea sensului de persoană:

- un nivel general, al sintagmei pronumelui posesiv, reprezentat de persoana a III-a, constantă: *„Ai noştri/Ai voştri* au sosit ieri";
- un nivel specific, al pronumelui reprezentînd posesorul, cînd sensul de persoană variază în funcţie de raportul semantic dintre posesor şi protagoniştii actului lingvistic. La acest al doilea nivel, pronumele posesiv prezintă aceiaşi termeni corelativi:

Persoana I: (*al*) **meu**; se caracterizează prin identitatea *locutor* (**eu**) – *posesor* (**meu**) → **al meu**
Persoana a II-a: (*al*) **tău**; se caracterizează prin identitatea *interlocutor* (**tu**) – *posesor* (**tău**) → **al tău**
Persoana a III-a: (*al*) **său**; se caracterizează prin identitatea *obiect (uman) al comunicării* (**el**) – *posesorul* (**său**) → **al său.**

Categoriile de *număr*, *gen* şi *caz* au caracter biplan la pronumele posesive compuse.

La pronumele simple, variabilitatea formelor în funcţie de aceste categorii este condiţionată de întrebuinţarea lor adjectivală.

Numărul şi genul

Sensul de **număr** implică două nivele:

- un nivel *lexico-gramatical*, rezultînd din situarea posesorului în opoziţia singularitate-pluralitate: **al meu/al nostru**;
- un nivel *gramatical*, rezultînd din situarea sintagmei globale în opoziţia singularitate-pluralitate: **al meu/ai mei**; **al nostru/ai noştri**.

Ca şi celelalte pronume, personale sau nepersonale, datorită trăsăturii semantice +*uman*, categoria **genului** se realizează la pronumele posesive în doi termeni corelativi *masculin-feminin*: **al meu/a mea, al nostru/a noastră**.

În planul expresiei, opoziţia se realizează la nivelul ambilor constituenţi ai sintagmei, prin dezinenţe, variabile totodată şi în funcţie de gen:

Masculin: -l...-u/-i...i: **a**l **me**u/**a**i **me**i, **a**l **nostr**u/**a**i **noştr**i, **a**l **s**ău/**a**i **s**ăi,
al *lor*/**a**i *lor*

Feminin: -Ø...Ø(ă)/-le...le(e): **a** *mea*/**a**le **me**le, **a** *noastră*/**a**le **noastr**e, **a** *sa*/**a**le **sa**le,
a *lor*/**a**le *lor*

La persoana a III-a plural, opoziţia de gen se realizează numai la nivelul primului constituent: **ai** *lor*/**ale** *lor*.

În accentuarea opoziţiei de număr şi gen, intervin şi alternanţe fonetice, condiţionate de morfemele dezinenţiale în structura pronumelor simple: **e/ea** (*meu*/*mea*), **o/oa** (*nostru*/*noastră*/*noastre*), **str/ştr** (*vostru*/*voştri*).

Cazul

La singular, pronumele posesive realizează, în sfera limbii literare, numai opoziția *nominativ/acuzativ*; marca distinctivă a cazului acuzativ este morfemul **pe**: *al meu*/ **pe** *al meu*.

Cînd acuzativul nu este expresia funcției sintactice de complement direct, anularea omonimiei cu nominativul este realizată prin intermediul prepozițiilor cerute de funcțiile sintactice pe care le exprimă: **la/cu/despre/pentru** *al meu*.

În limbajul popular intervin uneori și forme de genitiv-dativ, realizate dezinențial, mai rar și numai la feminin (**alei mele**[10]), sau prin articolul definit – morfem cazual, numai la masculin și se pare că numai pentru persoana I (**lui al meu**[11]).

La *plural*, se realizează două forme cazuale reprezentînd omonimiile *nominativ-acuzativ*: *ai mei*, *ale mele*, *ai noștri* etc. și *genitiv-dativ*: *alor mei*, *alor noștri*, *alor mele*. Opoziția dintre cele două serii cazuale se exprimă numai la nivelul primului constituent: **ai** *mei*, **ale** *mele*, **ai** *noștri*, **ale** *noastre* (N.Ac.)/ **alor** *mei, mele, noștri, noastre* (G.D.).

Omonimia *nominativ-acuzativ* se anulează ca și la formele de singular: *ai mei* (N.)/ **pe** *ai mei*, **cu** *ai mei* (Ac.) etc.

Omonimia *genitiv-dativ* se anulează la nivel sintactic, la fel ca în flexiunea substantivului sau a altor pronume: **speranța** *alor mei*, **asupra** *alor mei* (G.)/ **spune** *alor mei*, **datorită** *alor mei* (D.).

Pronumele posesive întrebuințate adjectival (pronumele posesive adjectivale)

Se caracterizează prin dependența lor morfologică față de substantivul (pronumele) împreună cu care se dezvoltă raportul explicit de posesiune; subordonîndu-se acțiunii principiului acordului, *pronumele adjectivale* își modifică forma în funcție de *numărul*, *genul* și *cazul* substantivului (pronumelui) determinat: *sora* **mea**/*fratele* **meu**/*surorii* **mele**/*surorile* **mele**/*frații* **mei** ș.a.m.d.: „Speranța **mea** tu n-o lăsa să moară,/ Deși al meu e un noian de vină" (M. Eminescu), „În *întunericul* **meu** locuiești/de-atunci ca o stea în fîntînă" (L. Blaga).

În sintagmă cu substantive feminine, *pronumele adjectivale*, spre deosebire de *pronumele posesive propriu-zise* (*absolute*), dezvoltă forme de *genitiv-dativ* și la singular: „Deasupra *casei* **tale** ies/ Și azi aceleași stele" (M. Eminescu).

Opozițiile se desfășoară numai în planul expresiei, la nivelul dezinențelor: (sora) *mea*-**Ø** (f.)/ (fratele) *me*-**u** (m.); (sora) *mea*-**Ø** (f.sg.)/ (*surorile*) *me*-**le** (f.pl.)/ (*fratele*) *me*-**u** (m.sg.)/ (*frații*) *me*-**i** (m.pl.); (sora) *mea*-**Ø** (N.f.)/ (*surorii*) *me*-**le** (G.f.).

În anumite condiții sintactice, pronumele adjectival este precedat de articolul posesiv *al*, *a*, variabil în funcție de genul, numărul și cazul substantivului-regent:

Masculin, plural: N.Ac.: **ai** *mei* prieteni — G.D.: **alor** *mei* prieteni

Feminin, plural: N.Ac.: **ale** *mele* prietene — G.D.: **alor** *mele* prietene

Sintaxa pronumelui posesiv

La nivel **sintactic**, pronumele posesiv absolut (propriu-zis) prezintă două modalităţi de întrebuinţare, în funcţie de specificul lor semantic : autonomă şi anaforică. Se întrebuinţează autonom pronumele posesive compuse caracterizate prin plan semantic şi structură constantă ; sînt pronume care substituie de regulă aceleaşi substantive : *a mea = soţia* (*mea*), *al meu = soţul* (*meu*), *ai mei = familia* (*mea*) şi alte cîteva, rezultînd din absolutizarea întrebuinţării anaforice în aceleaşi contexte sintactice : „Rămîneţi cu ce aveţi. Nu vă mai pot da într-adaos decît o inimă uşoară ca să vă bucuraţi cu **al vostru**" (M. Sadoveanu).

În afara acestui număr relativ restrîns de pronume posesive autonome, pronumele posesiv are natură sintactică şi întrebuinţare anaforică ; rezultă din *pronominalizarea* unor substantive sau sintagme introduse într-un raport de posesiune în care sînt implicaţi protagoniştii actului lingvistic : „Şi naţii călătoare, împinse de **a mea**/ Umplut-au sperioase pustiul pîn'la poluri" (M. Eminescu) [naţii călătoare → *naţia* **mea** → **a mea**], „Vreau să mă-nec de dulcea-nvăpăiere/ A celui suflet ce *pe*-**al meu** ştie" (M. Eminescu) [(a) *celui suflet* → *sufletul* **meu** → **al meu**].

Pronumele îşi poate avea originea într-un *pronume adjectival* reluat prin substituirea substantivului regent cu articolul posesiv, concomitent cu modificarea sensului de persoană, determinată de schimbarea protagonistului implicat în raportul de posesiune (apartenenţă etc.) : „Las' să leg **a mea** *viaţă* de **a ta**" (M. Eminescu).

Pronumele posesive intră în orice tip de relaţii sintactice.

În interiorul relaţiei de *interdependenţă*, realizează funcţia sintactică de subiect („**Ai mei** şi-au pus toate speranţele în acest drum") sau de predicat, ca nume predicativ, în complementaritate cu un verb copulativ („Aceştia *sînt* **ai mei** ; au venit să mă vadă").

Întrebuinţarea ca nume predicativ a pronumelui posesiv autonom nu este curentă.

În desfăşurarea relaţiei de *dependenţă*, pronumele posesive autonome ocupă de regulă poziţia de determinant : „Du **alor mei** această veste" (complement indirect), „A fost certat de **ai săi**" (complement de agent), „Drepturile **alor mei** au fost încălcate în mai multe rînduri" (atribut), „I-am văzut **pe ai tăi** la gară" (complement direct) ş.a.m.d.

Pronumele adjectivale se întrebuinţează în text singure sau precedate de articolul posesiv.

Sînt întrebuinţate singure cînd urmează imediat unui substantiv determinat prin articol definit enclitic : „Mîni tomnatice întinde noaptea **mea** spre tine" (L. Blaga).

Sînt precedate de articol posesiv, în anumite condiţii morfologice şi sintactice :

- dacă substantivul regent rămîne nedeterminat prin articol-morfem sau este determinat prin articol nedefinit : *acest prieten* **al meu**, *un prieten* **al tău** ;
- dacă pronumele adjectival precedă substantivul, care rămîne nedeterminat prin articol-morfem : „– Blanca, află că din leagăn/ Domnul este **al tău** *mire*" (M. Eminescu) ;
- dacă între substantivul regent şi pronumele adjectival se interpune un alt determinant : „prietenul *acesta* **al** *meu*".

Pronumele adjectivale intră numai în relaţii de dependenţă, unde ocupă poziţia de determinant şi realizează funcţia sintactică de atribut: „Pe urmele **mele** coapte/ moartea îşi pune sărutul galben/ şi nici un cîntec nu mă îndeamnă/ să fiu încă o dată" (L. Blaga).

PRONUMELE NEPERSONALE

Pronumele **nepersonale** sînt pronume care nu cunosc **persoana**, nici ca trăsătură semantic-lexicală, nici semantic-gramaticală.

Unele pronume prezintă în planul lor semantic trăsături ce rezultă din raportarea la protagoniştii actului comunicării; pentru altele însă, această raportare este nepertinentă.

Din prima subclasă fac parte pronumele **demonstrative**, iar din cea de-a doua pronumele **nehotărîte, negative, interogative, relative, de cuantificare** şi **ordinale**.

PRONUMELE DEMONSTRATIV

Pronumele **demonstrativ** este un pronume nepersonal, dar conţinutul său semantic specific este orientat de raportarea spaţială la protagoniştii actului lingvistic sau de raportarea la temporalitatea actului de comunicare. Această trăsătură semantică se înscrie în corelaţia *apropiere-depărtare*.

Pronumele demonstrativ poate funcţiona **indicial**, prin absolutizarea trăsăturilor semantice de apropiere sau depărtare, cînd „obiectul" situat între cei doi poli, *apropiere-depărtare*, rămîne fără expresie lingvistică, fiind implicit în grade şi moduri diferite în planul semantic al unui substantiv introdus mai tîrziu în linearitatea textului („**Acesta** este fratele meu") sau poate funcţiona anaforic, reluînd, cel mai adesea prin pronominalizare, substantive, sintagme nominale sau propoziţionale exprimate deja în text: „*Danţul*, *muzica*, *pădurea*,/ Pe **acestea** le-ndrăgii" (M. Eminescu).

În funcţie de cei doi termeni ai corelaţiei, pronumele demonstrativ se organizează în două prime subclase:

- pronume demonstrativ de *apropiere* (**acesta**);
- pronume demonstrativ de *depărtare* (**acela**).

Pronumele demonstrativ **de apropiere** situează indicial „obiectele" sau substituie anaforic substantive (sintagme nominale sau propoziţionale) din perspectiva locutorului sau a prezentului comunicării lingvistice: „**Acesta** este pinul lui Pirandello" [acesta = *pinul de lîngă mine*], „Pe **acesta**-l aleg eu, zise Făt-Frumos, arătînd la calul cel slab" (M. Eminescu), „Doamna mea, o mulţămire ca **aceasta** n-o mai voi" (M. Eminescu), „Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l.../Ce-o să aibă din **acestea** pentru el, bătrînul dascăl?" (M. Eminescu).

Pronumele demonstrativ **de depărtare** situează indicial „obiecte" sau substituie anaforic substantive (sintagme nominale, sintagme propoziţionale) din perspectiva interlocutorului sau a unei persoane absente, dintr-un alt spaţiu şi timp decît cele ale prezentului comunicării: „**Aceea** este vioara mea" [**aceea** = *vioara de lîngă tine*],

„O, nu-i umbra ei **aceea**...” (M. Eminescu), „O mag, de zile vecinic, la tine am venit,/ Dă-mi înapoi pe-**aceea** ce moartea mi-a răpit” (M. Eminescu), „Traiul lumii, dragă tată,/ Cine vor, **aceia** lese-l” (M. Eminescu).

Opoziţia spaţială sau temporală se anulează, convertindu-se în identitate, în conţinutul semantic al pronumelui **acelaşi**, care este un **pronume de identitate**.

Pronumele **de identitate** exprimă identitatea cu sine a „obiectului” denumit de substantivul pe care-l substituie: „Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiţilor oameni – numai individul, **acelaşi** rămîind, o aude într-un fel” (M. Eminescu).

Trăsătura semantică dezvoltată în interiorul opoziţiei *apropiere/depărtare* se împleteşte cu o altă trăsătură semantică – *diferenţiere* în planul semantic al pronumelui de *diferenţiere:*

- **cestălalt** – diferenţierea se realizează din perspectiva locutorului: „Eu îl vreau pe **cestălalt**”;
- **celălalt** – diferenţierea se face din perspectiva interlocutorului sau a obiectului comunicării: „Încălecînd pe una din iepe, mînă pe **celelalte** în aerul întunecos şi răcoare al nopţii” (M. Eminescu).

Observaţie
În limbajul popular se întrebuinţează şi alte forme, unele cu caracter general (asta), altele cu întrebuinţare restrîns regională: **ăsta, ăla, aia, ăia, alea, ista** etc.

Morfologia pronumelui demonstrativ

Sub aspectul structurii, pronumele demonstrative sînt:

- **simple**: *acesta*, *acela*, *acelaşi*;
- **compuse**: *celălalt*, *cestălalt*.

Observaţie
Pronumele **acelaşi** este tot un pronume compus la origine, dar în flexiune reacţionează ca un pronume simplu şi poate fi considerat ca atare.

Flexiunea pronumelui demonstrativ implică aceleaşi categorii gramaticale din flexiunea celorlalte pronume nepersonale: *gen*, *număr* şi *caz*. Conţinutul categorial este dat cel mai adesea de poziţia substantivului substituit în interiorul aceloraşi opoziţii gramaticale, iar forma se caracterizează prin raporturi specifice pronumelui.

Genul

Opoziţia de gen implică doi termeni corelativi: *masculin* şi *feminin*. Substantivele neutre sînt reluate la singular prin pronume masculin: „*Înţelesul* i-**acelaşi** la toţi dat” (M. Eminescu), iar la plural prin pronume feminin: „*Înţelesurile* nu mai sînt **aceleaşi**”.

Pronumele demonstrativ de apropiere dezvoltă un sens neutru, mai ales cînd reia sintagme propoziţionale: „Dacă am găsi excepţii adevărate, **aceasta** ar putea dovedi ipoteticele abateri de la determinism în lumea morală...” (G. Ibrăileanu).

Corelaţia de gen se exprimă prin flexiune internă şi prin dezinenţe; realizarea dezinenţială a opoziţiei caracterizează pronumele de diferenţiere în structura căruia intervine, la nivelul celui de-al doilea constituent, concomitent cu flexiunea internă de la nivelul celui dintîi.

Singular

Masculin : -e- (*acesta*), **-l-** (*acela, acelaşi*) ; **-e-...-Ø** (*cestălalt, celălalt*)
Feminin : -ea- (*aceasta*), **-e-** (*aceea, aceeaşi*) ; **-ea-...-ă-** (*ceastălaltă*,cealaltă)

Plural

Masculin : -şti- (*aceştia*), **-i-** (*aceia, aceiaşi*), **-şti-...i** (*ceştilalţi*), **i-...i** (*ceilalţi*)
Feminin : -ste- (*acestea*), **-le-** (*acelea, aceleaşi*), **-ste ...e** (*cestelalte*), **-le-...e** (*celelalte*)

Observaţie

La plural, flexiunea internă se întemeiază pe dezinenţe, delimitate de rădăcină şi particula deictică -a, uneori cu intervenţia alternanţelor fonetice determinate de aceste dezinenţe :

-i-/-le :	*ace-i-a*	*cf.-elev-i*
	ace-le-a	*ste-le*
-(şt) i-/-(st)-e- :	*aceşt-i-a*	*cf. artişt-i*
	acest-e-a	*artist-e*

La pronumele compuse, opoziţia *masculin/feminin* este accentuată de alternanţa fonetică din structura componentului al doilea : **t/ţ** (*ceilalţi/celelalte*).

Numărul

Opoziţia de **număr** reflectă poziţia în interiorul acestei categorii gramaticale a substantivelor substituite sau care ar fi putut fi întrebuinţate în locul pronumelui demonstrativ.

Corelaţia de număr se realizează prin flexiune internă sau prin flexiune internă şi dezinenţe :

Masculin

-Ø(-l)/-i : *acesta/aceştia* ; *acela/aceia, acelaşi/aceiaşi* ;
-ă-...-Ø/-i...-i : *cestălalt/ceştilalţi, celălalt/ceilalţi.*

Flexiunea internă se întemeiază pe dezinenţele **-Ø/-i-**, asociate cu alternanţe consonantice produse de dezinenţa **-i** : **st/şt**, **-l/Ø**. La pronumele compuse, alternanţa consonantică intervine şi la elementul al doilea din alcătuirea lor : **t/ţ**.

Feminin

-ă-/-e- : *aceasta/acestea* ; **-Ø/-le :** *aceea, aceeaşi/acelea, aceleaşi*
-ă-(-Ø)...-ă/-e-...-e- : *ceastălaltă/cestelalte, cealaltă/celelalte*

Flexiunii interne, întemeiată pe dezinenţele **-ă-(-Ø)/-e(-le-)**, i se alătură alternanţe vocalice, provocate de dezinenţe : **ea/e**.

Cazul

Cazul pronumelui demonstrativ este independent de cazul substantivului pe care îl reia anaforic sau în locul căruia este întrebuinţat autonom. El îşi are originea în funcţia sintactică pe care o realizează pronumele în text : „Poţi să-ntîmpini patrioţii ce-au venit de-atunci încolo ? / Înaintea **acestora** tu ascunde-te, Apollo ! " (M. Eminescu), „Dă-mi înapoi pe-**aceea** ce moartea mi-a răpit" (M. Eminescu).

În planul expresiei, opoziţia cazuală se realizează prin dezinenţe înscrise în flexiune internă sau libere şi se caracterizează prin două omonimii : *nominativ-acuzativ* şi *genitiv-dativ*. Dezinenţele cazuale sînt diferite în funcţie de gen şi număr. Ca şi în flexiunea în funcţie de gen şi număr, pronumele demonstrative compuse împletesc flexiunea internă cu cea prin dezinenţe libere.

Singular

Masculin

N.Ac. :	**-Ø :**	*aceasta*, *acela*, *același* ;
	-ă-...-Ø :	*cestălalt*, *celălalt*
G.D. :	**-ui- :**	*acestuia*, *aceluia*, *aceluiași*
	-ui-...-Ø :	*cestuilalt*, *celuilalt*

Feminin

N.Ac. :	**-Ø :**	*aceasta* ;	**-e- :**	*aceea*, *aceeași*
	-ă-...ă :	(*ceastălaltă*) ;	**-Ø...ă :**	*cealaltă*
G.D. :	**-ei- :**	*acesteia* ;	**-lei- :**	*aceleia*, *aceleiași*
	-ei-...e :	*cesteilalte*, *celeilalte*		

Observație

Opoziția este accentuată de alternanța fonetică e/ea, provocată de dezinențele din flexiunea internă: *aceasta*/*acesteia*, *cealaltă*/*celeilalte* etc. La nominativ-acuzativ, forma *aceasta* maschează o formă de bază cu dezinența *-ă*: *această* + a = *aceasta*.

Plural

Masculin

N.Ac. :	**-(șt)i- :**	*aceștia* ;	**-i- :**	*aceia*, *aceiași*
	-(șt)i-...i :	*ceștilalți* ;	**-i-...i :**	*ceilalți*
G.D. :	**-(st)or- :**	*acestora* ;	**-(l)or- :**	*acelora*, *acelorași*
	-(st)or-...i :	*cestorlalți* ;	**-(l)or-...i :**	*celorlalți*

În desfășurarea flexiunii interne se produc aceleași alternanțe fonetice din flexiunea substantivală: **st/șt** (*aceștia*/*acestora*, *ceștilalți*/*cestorlalți*) și **l/i** (*aceia*/*acelora* etc.).

Feminin :

N.Ac. :	**-e- :**	*acestea*, *acelea*, *aceleași* ;
	-e-...e :	*cestelalte*, *celelalte*
G.D. :	**-or :**	*acestora*, *acelora*, *acelorași*
	-or...e :	*cestorlalte*, *celorlalte*

Observație

La plural, opoziția cazuală a pronumelor simple se realizează, în planul expresiei, numai la nivelul dezinențelor inscrise în flexiune internă. Dezinențele termenului al doilea din structura pronumelor compuse rămîn aceleași la amîndouă formele cazuale.

Omonimiile *nominativ-acuzativ* și *genitiv-dativ* se anulează ca și în flexiunea substantivului:

N./Ac. : *aceștia*/pe *aceștia*

G./D. : contra *acestora*/datorită *acestora*

casa *acestora*/dau (favorabil) *acestora*

a, al, ai, ale *acestora*/*acestora*.

Sintaxa pronumelui demonstrativ

Întrebuințate indicial sau anaforic, pronumele demonstrative intră în toate tipurile de relații sintactice.

În desfășurarea relației de *interdependență*, realizează funcția de subiect: „O, nu-i umbra ei *aceea* – este îngeru-i de pază" (M. Eminescu) sau participă, în

complementaritate cu un verb copulativ, la realizarea funcţiei de predicat analitic: „*Aceasta* e menirea unui poet în lume? / Pe valurile vremei, ca boabele de spume/ Să-nşire-ale lui vorbe, să spuie verzi ş-uscate/ Cum luna se iveşte, cum vîntu-n codru bate?" (M. Eminescu).

În desfăşurarea relaţiei de *dependenţă*, pronumele demonstrativ ocupă poziţia de regent, mai rar: „Ş-**acela** *dintre oameni* devină cel întîi/ Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătîi" (M. Eminescu) şi poziţia de determinant.

Ca determinant, dezvoltă toate funcţiile substantivului, cu excepţia celor ce rezultă dintr-o relaţie de dúblă dependenţă:

- *complement* (*direct*, *indirect*, *de agent*): „Danţul, muzica, pădurea, pe *acestea* le-ndrăgii" (M. Eminescu), „Ş-*aceluia*, Părinte, să-i dai coroană scumpă,/ Ce-o să amuţe cînii..." (M. Eminescu);
- complement *corelativ* (de *excepţie*, *sociativ*, *cumulativ*): „Surtucul lui, *pe lîngă acestea*, era mai mult urzeală decît bătătură" (M. Eminescu);
- *circumstanţial*: „Pe *acesta* mă aşez eu";
- *atribut*: „Strîngînd cu multă amiciţie [...] mîna *acestuia*, gîndi că are multă cauză de-a se depărta" (M. Eminescu).

Adjectivul demonstrativ

Sub aspect **semantic**, adjectivul demonstrativ caracterizează „obiectele" extralingvistice din perspectiva protagoniştilor sau a temporalităţii actului lingvistic; indică apropierea sau depărtarea, identitatea sau diferenţierea acestor obiecte, dar fără a înlocui substantivele care le denumesc, ci subordonîndu-se lor: „Atîtea stele cad în *noaptea* asta"(L. Blaga).

Adjectivul demonstrativ se deosebeşte de *pronumele demonstrativ* prin ieşirea din clasa substitutelor, dar păstrează legătura cu acesta prin trăsătura semantică definitorie, constantă, de natură deictică.

Prin această trăsătură semantică, adjectivul demonstrativ se deosebeşte de adjectivul calificativ, care exprimă însuşiri ale obiectelor în afara raportului cu situaţia de comunicare.

În funcţie de conţinutul său semantic, adjectivul demonstrativ prezintă aceleaşi subclase ca şi pronumele, pe care, de altfel, le-a generat printr-un proces de *pronominalizare* (*omul* **acesta** → **acesta**; **acelaşi** *om* → **acelaşi** ş.a.m.d.):

- adjective *demonstrative* **de apropiere**: *acest* (student), *această* (studentă);
- adjective *demonstrative* **de depărtare**: *acel*, *acea*;
- adjective *demonstrative* **de identitate**: *acelaşi*, *aceeaşi*;
- adjective *demonstrative* **de diferenţiere**: *cestălalt*, *celălalt*, *ceastălaltă*, *cealaltă*.

Observaţie
Adjectivul demonstrativ *de identitate* prezintă uneori mutaţii semantice însemnate; în locul identităţii cu sine însuşi a unui obiect, el poate dezvolta sensul adjectivului calificativ *comun*: „Ne pună-n încăperea *aceluiaşi* sicriu" (M. Eminescu).

Morfologia adjectivului demonstrativ

Sub aspect **morfologic**, adjectivul demonstrativ se deosebeşte de pronume prin structură şi prin caracterul dependent al corelaţiilor de *gen*, *număr* şi *caz*.

Deosebirile de structură faţă de pronumele corespunzătoare caracterizează adjectivul demonstrativ numai cînd precedă substantivul. Principala deosebire este absenţa particulei **-a** : *acest om/acesta*, *acel om/acela*. Nu prezintă această deosebire pronumele de identitate (*acelaşi*) şi de diferenţiere (*celălalt*, *cestălalt*) : *acelaşi om/ acelaşi*, *celălalt om/celălalt*.

Alte deosebiri caracterizează numai formele de feminin singular :

- absenţa particulei deictice **-a** lasă loc la nominativ-acuzativ dezinenţei **-ă** : *această fată/aceast***a** ;
- adjectivul de depărtare are la nominativ-acuzativ structură bisilabică, iar pronumele structură trisilabică : **acea** *fată*/**aceea**.

Cînd urmează substantivul, centru al sintagmei nominale, adjectivul demonstrativ are aceeaşi structură ca şi pronumele corespunzător : *omul* **acela/acela**, *fata* **aceea/ aceea**, *fata* **aceasta/aceasta** ş.a.m.d.

Flexiunea adjectivului demonstrativ se înscrie în sfera de acţiune a principiului acordului, asemenea flexiunii adjectivului calificativ şi a altor adjective pronominale (determinative) ; îşi schimbă forma în funcţie de genul, numărul şi cazul substantivului determinat. Mijloacele de exprimare a acestor categorii sînt aceleaşi ca în flexiunea pronumelui, dar uneori cu poziţii diferite în funcţie de topica adjectivului. Cînd adjectivul precedă substantivul, opoziţiile categoriale se exprimă în mare măsură dezinenţial. Cînd adjectivul urmează substantivul, dezinenţele se înscriu în desfăşurarea flexiunii interne, ca mijloc de marcare a opoziţiilor categoriale, sau secundează flexiunea internă (la adjectivele compuse) ca şi flexiunea pronumelui.

Genul

Ca şi celelalte adjective pronominale, adjectivul demonstrativ îşi schimbă forma în funcţie de două genuri : *masculin* şi *feminin* ; cînd determină substantive neutre, adjectivul ia la singular formă de masculin, iar la plural formă de feminin : *acest* lac/*aceste* lacuri.

La *singular*, opoziţia *masculin/feminin* se realizează :

- *dezinenţial* : **-Ø/-ă** (*acest/aceast***ă**, *cestălalt/ceast***ă***lalt***ă**, *celălalt/cealalt***ă**). Opoziţia dezinenţială este secundată de alternanţe fonetice : **e/ea**, **ă/a** : *acest/această*, *celălalt/ cealaltă* ;
- prin flexiune internă : *ace***l***/acea*, *acel***aşi***/acee***aşi**.

La *plural*, opoziţia *masculin/feminin* se realizează dezinenţial : **-i/-e** (*aceşt***i***/acest***e**), liber : **-i/-le** (*acei/acele*) sau prin flexiune internă (*aceiaşi/aceleaşi*) şi este întărită de alternanţe fonetice : **şt/st** (*aceşt***i***/acest***e**), **l/i** : *acele/acei*, *aceleaşi/aceiaşi*.

Adjectivele demonstrative compuse realizează opoziţia şi prin flexiune internă, la nivelul primului component, de fapt, dezinenţe ale acestui component secundate de alternanţe fonetice (**st/şt**, **l/i**, **-i/-e**, **-i/-le**) : *ceştilalţi/cestelalte*, *ceilalţi/celelalte*.

Numărul

Adjectivele demonstrative simple realizează opoziția *singular-plural* prin dezinențe:

Masculin

-Ø /-i: *acest/acești*, *acel/acei*

Feminin

-ă/-e: *această/aceste*, *ceastălaltă/cestelalte*
-Ø/-le: *acea/acele*, *aceeași/aceleași*, *cealaltă/celelalte*.

În desfășurarea opoziției, intervin aceleași alternanțe fonetice din flexiunea pronominală: **st/șt** (*acest/acești*), **l/i** (*acel/acei*).

Adjectivele compuse realizează opoziția concomitent și prin flexiune internă, la nivelul primului constituent: **-ă/-i** (*cestălalt/ceștilalți*, *celălalt/ceilalți*).

Adjectivul de identitate realizează opoziția prin flexiune internă: *același/aceiași*.

Opoziția dezinențială este întărită de alternanțele fonetice **ea/e** (*această/aceste*, *cealaltă/celelalte* etc.), iar la pronumele compuse, de flexiunea internă, la nivelul primului constituent, reprezentată de dezinențele acestuia: **-ă/-e**, **-Ø/-le** (*ceastălaltă/cestelalte*, *cealaltă/celelalte*).

Cazul

Cele două serii de forme cazuale se disting prin dezinențe libere și prin flexiune internă, întemeiată pe aceleași dezinențe și care sînt aceleași din flexiunea internă a pronumelui demonstrativ:

Singular

Masculin

N.Ac.: **Ø (-ă)**:	*acest*, *acel*, *același*, *cestălalt*, *celălalt*
G.D.: **-ui**:	*acestui*, *acelui*, *aceluiași*, *cestuilalt*, *celuilalt*

Feminin

N.Ac. -ă(-Ø), ă(Ø)...ă:	*această*, *ceastălaltă*, *acea*, *cealaltă*, *aceeași*
G.D.: **-ei(lei)**; **ei(lei)...e**:	*acestei*, *acelei*, *aceleiași*; *cesteilalte*, *celeilalte*

Plural

Masculin

N.Ac.: **-i**; **i...i**:	*acești*, *acei*, *aceiași*, *ceștilalți*, *ceilalți*
G.D.: **-or(lor)**; **-or(lor)...i**:	*acestor*, *acelor*, *acelorași*, *celorlalți*

Feminin

N.Ac.: **-e, -le**; **-e...-e**; **-le...-e**:	*aceste*, *cestelalte*, *acele*, *aceleași*, *celelalte*
G.D.: **-or(-lor)**; **-or(-lor)...e**:	*acestor*, *acelor*, *acelorași*, *cestorlalte*, *celorlalte*

În desfășurarea opozițiilor cazuale intervin aceleași alternanțe fonetice din flexiunea pronominală: **st/șt** (*acești/acestor* etc.), **i/l** (*acei/acelor*).

Sintaxa adjectivelor demonstrative

Adjectivul demonstrativ intră numai în relaţii de dependenţă nominală, ocupînd aici poziţia de determinant şi realizînd funcţia de atribut: *„Această* apă să te frîngă,/ *această* undă să te sfarme" (L. Blaga).

Topica adjectivului demonstrativ în sintagma nominală este relativ liberă, dar poziţia pe care o ocupă determină modificări în morfologia substantivului regent şi în propria structură şi morfologie.

Cînd precedă substantivul, acesta rămîne nedeterminat, iar adjectivul este lipsit de particula -a şi îşi modifică structura în funcţie de genul, numărul şi cazul substantivului. În flexiunea cazuală, substantivele feminine realizează opoziţia numai la nivel dezinenţial, fără intervenţia morfemului determinării. Substantivele masculine rămîn invariabile după caz.

Singular

N.Ac.:	**acest**	*copil* (m.)	–	**această** *fetiţă* (f.) etc.
G.D.:	**acestui**	*copil*	–	**acestei** *fetiţe*

Plural

N.Ac.:	**aceşti**	*copii* (m.)	–	**aceste** *fetiţe* (f.) etc.
G.D.:	**acestor**	*copii*	–	**acestor** *fetiţe*

Adjectivul urmează substantivul mai ales la nominativ-acuzativ. Genitiv-dativul caracterizează în vorbirea curentă numai sintagmele cu substantive masculine. Substantivul acestor sintagme primeşte morfemul determinării definite şi îşi schimbă forma în funcţie de cele două serii cazuale. Adjectivul rămîne invariabil în funcţie de caz:

N.Ac.: *copilul* **acesta**, *fetiţa* **aceasta**, *copiii* **aceştia**, *fetiţele* **acestea**

G.D.: *copilului* **acesta**

Sintagmele cu substantive feminine la singular sau cu substantive de toate genurile la plural, urmate de adjective demonstrative, sînt posibile, dar se caracterizează prin ambiguitate; adjectivul prezintă aceeaşi structură cu pronumele şi, în consecinţă, poate trimite spre alt substantiv decît regentul:

G.D.: fetiţei **acesteia**, copiilor **acestora**, fetiţelor **acestora**.

Formele invariabile, la fel ca în sintagmele cu substantiv masculin (neutru) singular (copilului *acesta*), nu sînt posibile: *fetiţei* **aceasta**, *copiilor* **aceştia**, *fetiţelor* **acestea**.

PRONUMELE DE CUANTIFICARE

În clasa numită *Pronume de cuantificare* din noua ediţie a ***Gramaticii Academiei*** sînt cuprinse ***pronumele nehotărîte*** şi ***pronumele negative*** din ediţiile precedente (vol. I, pp. 253-272).

Sub aspect **semantic**, pronumele de **cuantificare**[12] caracterizează cantitativ obiectul pe care îl substituie: „Din cinci studenţi, *doi* au luat examenul, *trei* l-au amînat" [**doi** ← doi (studenţi) ← 'studenţi' + 'doi'; **trei** ← trei (studenţi) ← 'studenţi' + 'trei']. Prin această trăsătură semantică, se înscrie în clasa mai largă a cuantificatorilor, care

mai cuprinde substantive (*jumătate*, *sfert*, *doime* etc.), adjective (*întreg*, *înjumătăţit* etc.) şi adverbe (*de două ori*, *a treia oară* etc.).

Spre deosebire de ceilalţi cuantificatori, *pronumele exprimă cantitatea numerică a obiectelor*. Corespunde categoriei gramaticale a numărului de la substantive, cu care intră în raporturi semantice asemănătoare cu cele dintre adverbele de timp (*ieri*, *azi*, *mîine*) şi categoria gramaticală a timpului, adică un raport de tipul *concret/abstract*; *pronumele de cuantificare este expresia concretă a numărului obiectelor* (*substituite*) pentru ceea ce categoria gramaticală a numărului este expresia abstractă, redusă la minim, la opoziţia binară *singularitate/pluralitate*. Tot aşa cum adverbele pot anula polisemantismul unui timp gramatical prin opoziţia lexicală concretă dintre ele (*plec* **azi**/*plec* **mîine**), tot aşa pronumele de cuantificare poate anula omonimia singular-plural: **un** *pui*/**doi** *pui*.

Modul specific de concretizare a numărului obiectelor substituite determină constituirea a patru subsclase de pronume de cuantificare:

a) *pronume* **de cuantificare numerică simplă**; exprimă numărul obiectelor ca atare, considerate într-o desfăşurare deschisă: *unu*, *doi*, *trei* etc.; sînt expresia concretă a numărului categorial al substantivelor nedeterminate: **doi** (*studenţi*) – **studenţi**;

b) *pronume* **de cuantificare totalizatoare (colectivă)** (închisă); exprimă numărul obiectelor considerate într-un grup închis: *amîndoi*, *tustrei* etc.; sînt expresia concretă a numărului categorial al substantivelor determinate definit: **amîndoi** *studenţii* – **studenţii**;

c) *pronume* **de cuantificare nedeterminată**; situează în nedeterminare numărul obiectelor, în desfăşurare deschisă: *mulţi*, *puţini*, *cîţiva*, *cîteva sute* etc. sau dintr-un grup închis: *toţi*; sînt expresia concretă nedeterminată a numărului categorial al substantivelor caracterizate prin determinare nedefintă (**mulţi** *studenţi* – **nişte studenţi**) sau determinare definită (**toţi** *studenţii* – **studenţii**).

Observaţie
Pronumele *mulţi* şi *puţini* se apropie de adjectivul calificativ; cunosc diferite grade de intensitate: *mai mulţi*, *foarte mulţi* (*puţini*). De altfel, „formele de singular" sînt adjective calificative propriu-zise: *multă* vreme, *puţin* timp.

d) *pronume* **de cuantificare distributivă**; exprimă numărul obiectelor, devenit modalitate de organizare sau de distribuire a obiectelor: *cîte doi*, *cîte trei*: „Treptele erau putrede şi negre – p-ici, pe colo lipsea *cîte una*" (M. Eminescu).

Sub aspect **deictic**, pronumele *de cuantificare* este mai aproape de clasa numelui; se circumscrie obiectelor comunicării. Unele pronume de cuantificare se pot însă circumscrie protagoniştilor comunicării. În versurile eminesciene „Căci *amîndoi* vom fi cuminţi,/ Vom fi voioşi şi teferi", pronumele de cuantificare colectivă *amîndoi* este un pronume *inclusiv*, expresie a celor doi protagonişti ai actului comunicării (locutorul şi interlocutorul: Cătălin şi Cătălina).

Morfologia pronumelor de cuantificare

Sub aspect structural, pronumele de cuantificare sînt:

- *simple*: *unu*, *doi*, *mulţi*, *toţi* etc.;
- *compuse*: *douăzeci şi unu*, *tustrei*, *cîteşitrei*, *cîţiva*, *cîte cinci*, *cîte şase* etc.

Flexiunea pronumelor de cuantificare depinde în parte de apartenenţa termenilor la una dintre cele patru subclase şi se realizează, în mod specific, în funcţie de gen, număr şi caz şi, parţial, de categoria determinării.

Determinarea

Categoria **determinării** dezvoltă aceeaşi opoziţie semantică: *necunoscut/cunoscut*, din flexiunea substantivului, dar se organizează numai în doi termeni: *nedeterminare-determinare definită* (*maximă*), ca sens gramatical sau lexico-gramatical.

Ca sens lexico-gramatical, determinarea este o *constantă*: determinare *definită* la pronumele de cuantificare colectivă (*amîndoi*, *ambii*, *tustrei* etc.), *nedeterminare* la pronumele *atîţia* şi *toţi* din subclasa a treia.

Ca sens gramatical, determinarea este *o variabilă* şi caracterizează pronumele din prima subclasă (cu excepţia pronumelor de singular: *unu, una* şi unele pronume din subclasa a III-a: *mulţi*, *cîţiva*, *puţini*). Opoziţia categorială se realizează prin morfemul **cel**, marcă a determinării definite în opoziţie cu morfemul **Ø**, marcă a nedeterminării: „**Doi** au plecat, ceilalţi se mai gîndesc"/ „**Cei doi** au plecat, ceilalţi se mai gîndesc"; „**Mulţi** au fost, **puţini** au rămas"/„**Cei mulţi** au plecat, **cei puţini** au rămas".

Pronumele de cuantificare distributivă nu cunoaşte categoria determinării.

Numărul

Categoria gramaticală a numărului este dominată de conţinutul semantic, cantitativ al termenilor clasei. În legătură cu aceasta, sub aspect semantic, *singularul* este reprezentat de un singur pronume (*unu*), celelalte reprezentînd *pluralul* (*doi*, *trei*, *patru* etc.).

În planul expresiei, mai multe pronume au formă de *singular*: *patru*, *opt* sau chiar se organizează în interiorul opoziţiei *singular/plural*: *(o) sută/două sute*. Opoziţia rămîne exclusiv în planul expresiei, fapt dovedit de substantivele din sintagmele cu întrebuinţare adjectivală a pronumelor de cuantificare, ce se caracterizează prin sensul categorial de pluralitate: **patru/opt/o sută** (*de*) *oameni*. Pronumele *mulţi*, *puţini* au numai formă de plural. Formele de singular *mult*, *multă* sînt adjective calificative sau adverbe (*mult*, *puţin*).

Realizează, în planul expresiei, opoziţia *singular/plural* pronumele cu structură substantivală (*zece*, *sută*, *milion*, *miliard* etc.) din alcătuirea pronumelor compuse de cuantificare numerică simplă sau distributivă: *douăzeci*, *trei milioane*, *cîte cinci sute* etc.

Distincţia *singular-plural* impusă de termenul simplu din structura acestor numerale este asigurată de dezinenţe, aceleaşi din flexiunea substantivală: -e/-i (*zec*e/ *douăzec*i), -ă, -e/-i (*o sută*, *o mie*/*două sut*e, *două mi*i), -Ø/-e (*un milion*/*două milioan*e).

Tot prin dezinenţe (eventual înscrise în flexiune internă) se exprimă opoziţia *singular/plural* la pronumele de cuantificare nedeterminată; dezinenţele exprimă concomitent *numărul* şi *genul*, la cazurile nominativ-acuzativ:

- **-Ø/-i** (m.): *tot/toţi*;
- **-ă/-e** (f.): *toată/toate*.

Înscrierea celorlalte pronume în opoziţia *singular* (*unu*)/*plural* (*doi*, *trei*) se manifestă în planul expresiei la nivelul fonemului-terminaţie, în esenţă, acelaşi care se realizează ca morfem-dezinenţă în flexiunea substantivală: **-u** (*unu* – *codru*)/**-i** (*doi* – *eroi*). La formele de feminin, fonemele finale din structura pronumelui diferă, datorită structurii fonetice a termenului pronominal, de fonemele-dezinenţe din structura substantivului: *casă* – *una*/*case* – *două*.

Pronumele de cuantificare colectivă sînt *pluralia tantum*; sensului de plural îi corespund în planul expresiei dezinenţele: **-i** (masculin), **-ă** (variantă contextuală a lui -e), **-le** (feminin): *amîndoi*/*amîndouă*, *tustrei*/*tustrele*, **-ii** (m.: *dezinenţă* + *articol*), **-ele**: (f.: dezinenţa -e + articolul -le): *ambii*, *ambele*.

Genul

Categoria gramaticală a genului are natură semantică numai la unele pronume: singularul pronumelui de cuantificare simplă (*unu/una*), pronumele *doi/două* şi termenii compuşi pe baza lor (*douăzeci şi doi/douăzeci şi două* ş.a.m.d.), pronumele de cuantificare totalizatoare şi cuantificare distributivă compuse pe baza pronumelui *doi* (*amîndoi/amîndouă*, dar şi *tustrei/tustrele*, *cîte doi/cîte două*, *cîte treizeci şi doi/ cîte treizeci şi două*), pronumele de cuantificare nedeterminată (*mulţi/multe*, *cîţiva/ cîteva*).

La feminin plural, pronumele *mulţi*, *puţini* şi *toţi* dezvoltă sens de neutru: „*Multe* trec pe dinainte,/ În auz ne sună *multe*,/ Cine ţine *toate* minte/ Şi ar sta să le asculte?" (M. Eminescu). La pronumele compuse pe baza termenilor cu structură substantivală *sută*, *mie*, *milion*, opoziţia se realizează numai în planul expresiei; formele nu mai depind de genul substantivului substituit sau însoţit, cînd sînt întrebuinţate adjectival: **două sute** *de* (*studenţi/studente*) faţă de **doi** (*studenţi*)/ **două** *studente*.

La fel ca toate pronumele, spre deosebire de substantivele substituite, *pronumele de cuantificare* dezvoltă numai opoziţia *masculin/feminin*. Substantivele neutre sînt substituite la singular de pronume masculine: **un**, **cîte un** (*tablou*), iar la plural de pronume feminine: **două**, **cîte două** (*tablouri*), **amîndouă** (*tablourile*).

Pronumele *de cuantificare numerică simplă*, compuse pe baza termenilor de structură substantivală *sută*, *mie*, *milion* depind în dezvoltarea opoziţiei de gen, desfăşurată numai în planul expresiei, de apartenenţa la gen a acestor termeni:

- **feminin**: *zece/douăzeci*, *o sută/două sute de* (*studenţi*, *studente*, *temple*), *o mie/ două mii de* (*studenţi*, *studente*, *temple*);
- **neutru**: *un milion*, *un miliard/două milioane*, *două miliarde de* (*studenţi*, *studente*, *temple*).

Distincţia de gen se realizează prin dezinenţe, aceleaşi din flexiunea nominală, libere sau în flexiune internă:

- -u/-a(-ă) (la pronume cu forme de singular) : *un*u/*douăzeci și un*u, *cîte un*u/*un*a, *douăzeci și un*a ;
- -i/-e (la pronume cu forme de plural) : *mulț*i/*mult*e, *cîț*i*va*/*cît*e*va*, *toț*i/*toat*e ;
- -i/-ă (variantă contextuală a lui e) : *do*i, *amîndo*i, *dou*ă, *amîndou*ă ;
- -i/-le : *tustre*i/*tustre*le ;
- -i+i/-e+le (dezinență + morfem de determinare) : *amb*ii/*amb*ele.

Substantivele din structura pronumelor compuse *o sută*, *o mie* etc. au genul stabil, marcat la nivelul dezinențelor din perspectiva opozițiilor dezinențiale de gen din flexiunea adjectivală ; la singular sînt considerate în corelația singular-plural :

- -e/-i (feminin) : *zec*e, *mi*e/*zec*i, *mi*i ;
- -ă/-e (feminin) : *sut*ă/*sut*e ;
- -Ø/-e (neutru) : *milion*/*milioan*e, *miliard*/*miliard*e.

Ca și la celelalte pronume, opoziția *masculin/feminin* este întărită la unele pronume de cuantificare de alternanțe fonetice, provocate de dezinență :

- ț/t : *mul*ț*i*/*mul*t*e*, *cî*ț*iva*/*cî*t*eva*, *to*ț*i*/*to*a*te* ;
- o/oa : *t*o*ți*/*t*oa*te*.

Pronumele de cuantificare numerică, dezvoltînd determinarea ca sens gramatical, cînd sînt determinate definit, realizează opoziția de gen (la plural) și la nivelul morfemului determinării : **cei** *doi*/**cele** *două*, **cei** *cîțiva*/**cele** *cîteva*.

Cazul

În desfășurarea flexiunii cazuale, se accentuează deosebirile dintre subclasele pronumelui de cuantificare.

Pronumele de cuantificare numerică simplă și de cuantificare distributivă realizează opozițiile cazuale prin *flexiune analitică* :

- **genitivul** se exprimă prin morfemul **a** : „Numele **a** *doi* dintre ei s-a șters", „Am pus cîte o masă în fața **a** *cîte patru*".

  Observație

  Pronumele de cuantificare distributivă se întrebuințează rar la genitiv.

- **dativul** (ambelor subcategorii de pronume) se exprimă prin morfemul **la** : „Am dat **la** *trei* dintre ei cîte un măr", „Am dat un măr **la** *cîte doi*".
- **nominativul** are morfemul **Ø**, iar *acuzativul* morfemul **pe**, dacă pronumele, marcat semantic de trăsătura 'cunoscut', realizează funcția de complement direct : „Au venit *doi* (*cîte doi*) la mine", „I-am chemat **pe** *doi* la mine", „I-am luat **pe** *cîte doi*".

Cînd realizează alte funcții, acuzativul se distinge, indirect, de nominativ, prin intermediul prepoziției : „A mers totdeauna **cu** *doi* la film", „A mers săptămînal **cu** *cîte doi* la film". Cînd pronumele nu se caracterizează prin trăsăturile 'uman' și 'cunoscut', distincția acuzativ-nominativ rămîne implicită în planul semantic al relației sintactice : „**Doi** au venit" *vs* „**Doi** ți-am trimis".

Cînd pronumele de cuantificare distributivă realizează funcția de complement predicativ, distincția se fixează sintactic, prin intermediul complementului direct-regent nominal (pronominal) : „**I**-am așezat *cîte doi*" *vs* „**S**-au așezat *cîte doi*".

Pronumele de cuantificare colectivă şi de cuantificare nedefinită se caracterizează prin flexiune sintetică. Opoziţia cazuală se realizează prin dezinenţe, specifice substantivului sau specific pronominale, libere (ca la substantive) sau în flexiune internă, ca la celelalte pronume:

N.Ac.:	-i, -(e)le:	*ambi*i, *ambe*le
G.D.:	-(i)lor, -(e)lor:	*ambi*lor, *ambe*lor
N.Ac.:	-i, -e:	*mul*ţi, *mult*e, *cîţ*iva, *cît*eva, *atîţ*ia, *atît*ea
G.D.:	-or(*a*):	*mult*ora, *cît*orva, *atît*ora

Pronumele *amîndoi* şi *toţi* au flexiune cazuală neregulată; prezintă reduplicarea silabei dezinenţiale:

N.Ac.:	-i, -ă; -i, -e:	*amîndo*i, *amîndou*ă, *toţ*i, *toat*e
G.D.:	(-ur)-or + or (*a*):	*amînd*urora, *tut*urora

Acuzativul se distinge de nominativ prin morfemul **pe** sau prin intermediul prepoziţiilor cu recţiune de acuzativ: „I-am văzut **pe** *amîndoi* (pe *cîţiva*)"/ „S-au văzut *cîţiva*, *amîndoi*", iar genitivul, prin morfemul **a** sau prin intermediul prepoziţiilor specifice acestui caz: „Ideea aceasta **a** *multora* dintre ei devine tot mai obsedantă", „**În faţa** *multora* el nu valorează nimic".

Cînd sînt determinate prin intermediul morfemului **cel**, acesta realizează şi opoziţia de caz: „Meritul **celor** *cîţiva* este de a fi rămas pe loc".

Dintre *pronumele colective*, numai *amîndoi* şi *ambii* se caracterizează prin flexiune sintetică, pronumele compuse *tuscinci*, *tusşase*, *cîteştrei* recurg la morfeme prepoziţionale: *datoriile* **a** *tustrei* (G.), *a dat* **la** *tustrei* (D.).

Acuzativul se deosebeşte de nominativ prin acelaşi morfem **pe**: „**Pe** *tustrei* îi vreau" sau indirect, prin intermediul prepoziţiilor cu recţiune de acuzativ: „Am plecat **cu** *tustrei*".

Sintaxa pronumelui de cuantificare

Pronumele de cuantificare intră în toate tipurile de relaţii sintactice, cu excepţia relaţiei de *incidenţă*.

Pronumele de cuantificare realizează toate funcţiile sintactice proprii substantivului:

- **subiect**: „*Amîndoi* ca-ntr-o poveste/ Ei îşi sînt aşa de dragi" (M. Eminescu), „*Multe* sînt de făcut şi *puţine* de vorbit, dacă ai cu cine te înţelege" (I. Creangă), „Trecu o zi, trecură *trei*/ Şi iarăşi noaptea vine/ Luceafărul deasupra ei/ Cu razele-i senine" (M. Eminescu);
- **predicat** (în complementaritate cu un verb copulativ): „Ei *sînt mulţi*";
- **complement (direct, indirect, de agent)**: „I-am văzut *pe cîţiva* la muzeu", „Multe trec pe dinainte,/ În auz ne sună multe,/ Cine ţine *toate* minte/ Şi ar sta să le asculte?" (M. Eminescu), „În multe forme-apare a vieţii crudă taină,/ *Pe toţi* ea îi înşală,/ La nime se distaină" (M. Eminescu), „Străin de *toţi*, pierdut în suferinţa/ Adîncă a nimicniciei mele,/ Eu nu mai cred nimic şi nu am taine" (M. Eminescu), „S-a dus amorul, un amic/ Supus *amîndurora*" (M. Eminescu), „Părăsit *de toţi*, încearcă în zadar să se regăsească măcar pe sine";
- **complement corelativ (sociativ, cumulativ, de excepţie)**: „A plecat *cu amîndoi*";

Observaţie
Complementul corelativ de excepţie nu se poate exprima prin pronumele de cuantificare colectivă.

• **circumstanţial** (rar) : „A zburat *peste două* dintre cele trei coline", „Aşa este jocul./ Îl joci *în doi*, *în trei*,/ Îl joci în cîte cîţi vrei,/ Arde-l-ar focul ! " (T. Arghezi) ;
• **complement predicativ** : „Dar piară oamenii *cu toţi*/ S-ar naşte iarăşi oameni" (M. Eminescu) ;
• **atribut** : „Moştenirea ta şi-*a tot* : *uitarea*" (M. Eminescu), „Gîndurile *multora* sînt aceleaşi, dar puţini au curaj să le exprime".

Pronumele *de cuantificare distributivă* realizează în mod curent gama cea mai redusă de funcţii sintactice : *complement predicativ* (funcţie specifică) : „S-au aşezat *cîte doi*", *complement indirect* : „Le-am dat *la cîte doi* un album", *atribut* : „Aşezarea *cîte doi* a fost cea mai potrivită". Pronumele este incompatibil cu funcţiile de subiect, predicat, complement de agent, atribut circumstanţial.

În dezvoltarea relaţiei de *dependenţă*, pe poziţia de regent se situează (uneori cu obligativitate) pronumele *de cuantificare numerică* şi pronumele *de cuantificare nedeterminată* : „I-am văzut numai *pe doi* (*cîţiva*) *dintre ei*". Pronumele *de cuantificare colectivă* şi *distributivă* nu ocupă în mod curent poziţia de regent.

În structura enunţului, *pronumele de cuantificare* se întrebuinţează deopotrivă autonom : „*Multe* trec pe dinainte,/ În auz ne sună *multe*" (M. Eminescu) şi anaforic : „Sînt ani la mijloc şi-ncă *mulţi* vor trece/ Din ceasul sfînt în care ne-ntîlnirăm" (M. Eminescu).

Adjectivul pronominal de cuantificare

Adjectivul pronominal de cuantificare determină substantivul care denumeşte „obiectul" supus cuantificării. Întrebuinţarea adjectivală a pronumelui de cuantificare este mai frecventă decît cea pronominală. Numai pronumele de cuantificare distributivă domină prin frecvenţă întrebuinţarea adjectivală. Unele pronume se caracterizează prin forme întrebuinţate exclusiv (sau numai în mod curent) adjectival : singularul pronumelui *cîţiva* : „Voi lipsi *cîtva* timp/*cîtăva* vreme", singularul feminin al pronumelui *toţi* : „A venit *toată* lumea", singularul pronumelui *atîţia* : *atîta* timp.

Observaţie
Adjectivul pronominal *toată* este omonim cu adjectivul calificativ *toată*, adjectiv defectiv de plural, care dezvoltă sensul de 'întreagă' : „A străbătut pe jos *toată* ţara".

Pronumele de cuantificare colectivă *ambii* se întrebuinţează în mod curent numai adjectival : „*Ambii* copii au ajuns la vreme".

Morfologia adjectivului pronominal de cuantificare

Între varianta adjectivală şi pronumele de cuantificare intervin, în cursul flexiunii, unele deosebiri de structură.

Pronumele care au un -a deictic în structura formelor de genitiv-dativ pierd ca adjectiv această particulă : „Ideile *multora* dintre studenţi sînt foarte îndrăzneţe"/ „Ideile *multor* studenţi sînt foarte îndrăzneţe".

Varianta adjectivală a pronumelui **unu** şi a pronumelui de cuantificare distributivă **cîte unu** prezintă şi forma **o**, respectiv **cîte o** : **o** casă, **cîte o** casă.

Observaţie

Forma *una* (*cîte una*) a adjectivului caracterizează stilul juridico-administrativ : „Li se cuvine **una** *casă* (**cîte una** *casă*)".

Opoziţiile de *gen*, *număr* şi *caz*, înscrise în sfera de acţiune a acordului cu substantivul determinat, se realizează prin aceleaşi mijloace ca şi în flexiunea pronumelui, cu deosebirea că, la adjectivele corespunzătoare pronumelor cu -a deictic în structură, *dezinenţele* nu se mai înscriu în flexiune internă, ci rămîn dezinenţe libere : *mult***ora**-Ø *mult***or** studenţi.

Sintaxa adjectivului pronominal de cuantificare

Adjectivele de cuantificare realizează, ca şi alte adjective pronominale, funcţia de atribut : „În zadar boltita liră, ce din *şapte* coarde sună,/ Tînguirea ta de moarte în cadenţele-i adună" (M. Eminescu), „Cezara [...] se ţinu cu *amîndouă* mînile de spata băncei" (M. Eminescu), „În *multe* forme-apare a vieţii crudă taină" (M. Eminescu).

De regulă, adjectivul de cuantificare precedă substantivul determinat. În limbajul popular şi în cel poetic, mai ales adjectivele de cuantificare nedeterminată pot urma substantivul : „Colo-n palate de mărgean/ Te-oi duce *veacuri* **multe**" (M. Eminescu), „Mă cunoşteau *vecinii* **toţi**/ Tu nu m-ai cunoscut" (M. Eminescu).

Adjectivele de cuantificare totalizatoare (cu excepţia termenului *ambii*) se construiesc cu substantive determinate prin articol definit : **amîndoi** *copiii* (*copiii* **amîndoi**), **toţi** *copiii* (*copiii* **toţi**), iar celelalte adjective cu substantive nedeterminate : **mulţi** *copii*, **trei** *copii*, **cîte trei** *copii* ş.a.m.d.

Adjectivele pronominale de cuantificare numerică superioare lui *nouăsprezece* (*o sută nouăsprezece*, *două sute nouăsprezece* ş.a.m.d.) intră în relaţie sintagmatică cu substantivul determinat prin intermediul prepoziţiei **de** : „*Douăzeci* **de** *copii* au plecat cu tramvaiul".

PRONUMELE ORDINAL

Sub aspect **semantic**, pronumele *ordinal*[13] caracterizează obiectele pe care le substituie din punctul de vedere al poziţiei, al ordinii în care se înscriu unul faţă de altul, pe coordonatele spaţială şi temporală ale lumii extralingvistice : „*A doua* este a lui Tudor" [*A doua* ← *maşina* (*barca*, *harta*, *puşca* etc.) *a doua* ← '*maşina*' ('*barca*' etc.) + 'poziţia 2'].

Sub aspect **deictic**, pronumele *ordinal*, ca şi pronumele de *cuantificare*, se circumscrie, asemeni clasei numelui (substantiv, adjectiv), obiectului comunicării ; rămînînd indiferent faţă de celelalte coordonate definitorii ale actului lingvistic, el depinde de textul în care se întrebuinţează ; sensul concret variază în funcţie de text, de substantivele pe care le substituie, cel mai adesea anaforic.

Morfologia pronumelui ordinal

Sub aspect **morfologic**, pronumele ordinal se distinge de pronumele de cuantificare, de la care se formează, prin structură şi prin modul de desfăşurare a flexiunii.

Morfemul discontinuu al derivării de la pronumele de cuantificare, variabil în funcţie de gen, se constituie în morfem distinctiv al subclasei pronumelui ordinal: **al...le(a)/a...a**: **al** *patru***lea/a** *patra*

Rămîne în afara acestei structuri, pronumele ordinal corespunzînd pronumelui de cuantificare numerică de singular: *unu – întîiul* şi sinonimul neologic *primul*, precum şi pronumele neologic *secundul*, sinonim al pronumelui *al doilea*, şi pronumele *ultimul*.

Pronumele ordinal prezintă, sub aspectul structurii, trei tipuri:

- **simplu**: *întîiul*, *primul*, *secundul*, *ultimul*;
- **compus**: *al doilea* etc.;
- **locuţiuni pronominale**: *al nu ştiu cîtelea*, *cine ştie al cîtelea*, *cel din urmă*.

Flexiunea pronumelui ordinal

În flexiune, *pronumele ordinal* acualizează opoziţiile categoriilor *determinării*, *genului*, *numărului* şi *cazului*.

Categoria **determinării** se realizează prin opoziţia între doi termeni: *determinare definită-nedeterminare*, manifestată în planul expresiei prin corelaţia **cel/Ø**: „**Cel** *de-al doilea* a plecat imediat"/„*Al doilea* a plecat imediat".

Pronumele neologice *primul* şi *secundul* nu cunosc opoziţia determinării; ele sînt caracterizate prin sensul de „determinare definită" prin însăşi structura lor; **-l**, **-a** sînt concomitent mărci de pronume şi ale determinării definite. Acest statut al morfemelor -l şi -a îl confirmă absenţa lor în sintagme în care determinarea la nivelul sintagmei nominale se realizează prin alte mijloace, prin adjective demonstrative, de exemplu, iar pronumele ordinal este întrebuinţat adjectival: *acest* **prim** *pas*, *acea* **primă** *zi*, *aceşti* **ultimi** *ani*.

Genul

Categoria *genului* se desfăşoară între termenii la *masculin* şi *feminin*. Opoziţia este marcată la nivelul morfemului discontinuu al subclasei, iar atunci cînd se caracterizează prin determinare definită, ea se realizează la nivelul morfemului determinării:

Masculin:	**al...le (a)**:	**al** *doi***lea**
	cel de-al...le(a):	**cel** *de* **al** *doi***lea**
Feminin:	**a...(a)**:	**a** *dou***a**
	cea *de* **a...(a)**:	**cea** *de* **a** *dou***a**

Pronumele ordinale simple realizează opoziţia de gen prin morfemul pronominal precedat de dezinenţa înscrisă în flexiune internă:

Singular

-Ø + l (m.):	*prim***l**, *întîiu***l**, *secundu***l**, *ultimu***l**
-ă + a (f.):	*prim***a**, *întîi***a**, *secund***a**, *ultim***a**

Observaţie
La formele de feminin se produce amalgamarea morfemului *determinării* cu morfemul de *gen*; în planul expresiei, *ă* (*e*, la *întîie*) este dominat de a: *primă* + a > *prima*.

Plural

i + i (m.): *întîi*i, *prim*ii, *secunz*ii, *ultim*ii
e + le (f.): *întîi*ele, *prim*ele, *secund*ele, *ultim*ele

Pronumele *întîiul*, cînd este precedat de morfemul determinării, ia forma *dintîi* şi realizează opoziţia de gen prin intermediul acesteia: **cel** *dintîi*/**cea** *dintîi*, **cei** *dintîi*/**cele** *dintîi*.

Numărul

Opoziţia *singular/plural* este proprie pronumelor ordinale *întîiul*, *primul*, *secundul*, *ultimul* şi locuţiunii *cel din urmă*.

În planul expresiei, opoziţia se realizează prin dezinenţe (în flexiune internă) şi la nivelul morfemului determinării, variind în funcţie de gen:

Singular

-Ø + -l (m.): *prim*ul, *ultim*ul, *întîi*ul
-ă(e) + -a (f.): *prim*a, *ultim*a, *întîi*a

Plural

-i + -i (m.): *prim*ii, *ultim*ii, *întîi*i
-e + -le (f.): *prim*ele, *ultim*ele, *întîi*ele

Observaţie
Masculinul pronumelui *întîiul* prezintă suprapunerea dezinenţei -i din flexiunea internă cu i din temă: *întîi*i.

Pronumele *secundul* dezvoltă la masculin şi o alternanţă consonantică: *d/z* (*secund*ul/*secunz*ii).

Pronumele ordinal *întîiul*, în forma *dintîi*, realizează opoziţia *singular/plural*, mai ales prin intermediul morfemului **cel**: **cel (cea)** *dintîi*/**cei (cele)** *dintîi*.

Prin acelaşi morfem realizează opoziţia de număr locuţiunea pronominală **cel** *din urmă*: **cel (cea)** *din urmă*/**cei (cele)** *din urmă*.

Celelalte pronume ordinale sînt defective de plural. Marca singularului este reprezentată de morfemul subclasei, la care se adaugă, atunci cînd pronumele se caracterizează prin determinare definită, morfemul determinării: **al** *doilea*, **cel** *de* **al** *doilea*, **a** *doua*, **cea** *de* **a** *doua*.

Observaţie
În limbajul oral se dezvoltă uneori forme de plural, exprimate prin morfemul determinării: **cei** *de al doilea*.

Cazul

Flexiunea cazuală a pronumelui ordinal se realizează cu ajutorul morfemului **cel**. La nominativ-acuzativ, morfemul intervine în primul rînd pentru exprimarea categoriei determinării (în opoziţie cu morfemul Ø: *al doilea*/**cel** *de al doilea*) şi, indirect, a categoriei cazului. La genitiv-dativ însă, unde este indispensabil flexiunii, funcţionează în primul rînd ca morfem al cazului:

N.Ac. : (cel *de) al doilea* (m.), (cea *de) a doua* (f.) ;
G.D. : celui *de al doilea* (m.), celei *de a doua* (f.).

Acuzativul se distinge de *nominativ* prin morfemul **pe**, în general, cînd pronumele ordinal realizează funcţia sintactică de complement direct : „A venit *al doilea*"/„L-am trimis **pe** *al doilea*" sau, sintactic, prin intermediul prepoziţiilor care cer cazul acuzativ : „A vorbit **despre** *al doilea*".

Genitivul se distinge de *dativ* prin morfemul *al*, *a* etc. : „O idee **a** *celui de al doilea* m-a interesat în mod deosebit" sau, la nivel sintactic, prin intermediul regentului sau al prepoziţiilor cu recţiune genitivală : **ideea** *celui de al doilea* (G.)/„**Am dat** *celui de al doilea* albumul" (D.), „Sînt **împotriva** *celui de al doilea*" (G.)/„**Datorită** *celui* de al doilea am cîştigat concursul" (D.).

Observaţie
În limbajul popular, dativul se exprimă uneori prin morfemul proclitic **lui** : „Am dat **lui** *al doilea un măr*".

Pronumele simple *întîiul*, *primul*, *secundul*, *ultimul* realizează flexiunea cazuală la nivelul morfemului determinării (înscris organic în structura lor internă) şi la nivelul dezinenţei, înscrisă în flexiune internă, ambele variabile totodată în funcţie de *gen* şi *număr*.

Singular

N.Ac. : -Ø + **l** (m.) : *primu***l**, *ultimu***l**, *întîiu***l**
-ă (e) + **a** (f.) : *prim***a**, *ultim***a**, *întîi***a**
G.D. : -Ø + **lui** (m.) : *primu***lui**, *ultimu***lui**, *întîiu***lui**
-e + **i**(*a*) (f.) : *prime***i**(a), *ultime***i**(a)

Observaţie : Pronumele *întîiul* nu se întrebuinţează la *genitiv-dativ* feminin.

Plural

N.Ac. : -i + -**i** (m.) : *primi***i**, *ultimi***i**, *întîi***i**
-e + -**le** (f.) : *prime***le**, *ultime***le**, *întîie***le**
G.D. : -i + **lor** (m.) : *primi***lor**, *ultimi***lor**, *întîi***lor**
-e + **lor** (f.) : *prime***lor**, *ultime***lor**, *întîie***lor**

Pronumele ordinal *întîiul (dintîiul)* realizează cel mai adesea flexiunea cazuală şi opoziţia de gen şi număr prin intermediul morfemului **cel** :

Singular

N.Ac. : **cel** *dintîi* (m.), **cea** *dintîi* (f.)
G.D. : **celui** *dintîi* (m.), **celei** *dintîi* (f.)

Plural

N.Ac. : **cei** *dintîi* (m.), **cele** *dintîi* (f.)
G.D. : **celor** *dintîi* (m. şi f.)

Sintaxa pronumelui ordinal

Pronumele ordinal intră în toate relaţiile sintactice (cu excepţia relaţiei de *incidenţă*) şi realizează toate funcţiile sintactice proprii substantivului :

- **subiect** : „*Al doilea* s-a rătăcit" ;
- **predicat** (în complementaritate cu un verb copulativ) : „Ş-acela între oameni devină *cel întîi*/ Ce mi-a răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătîi" (M. Eminescu) ;

- **complement**: „L-am adus *pe ultimul*", „A fost lovit *de primul*";
- **complement corelativ**: „Afară *de primul*, toţi sînt stricaţi", „S-a dus la gară cu *al doilea*";
- **complement predicativ**: „Ea a sosit *a doua*";
- **circumstanţial**: „Din cauza *celui de-al doilea*, n-a mai ajuns la vreme", „El a plecat după *al doilea* (semnal)" etc.;
- **atribut**: „Am uitat culoarea *celei dintîi*".

În dezvoltarea relaţiei de *dependenţă*, pronumele ordinal ocupă mai ales poziţia de determinant, dar nu este incompatibil cu poziţia de regent; este determinat mai ales de atribute partitive sau prin care se descrie dimensiunea spaţială din perspectiva căreia se stabileşte ordinea obiectelor substituite: „El este **primul** *dintre exploratorii* români ajunşi la Polul Nord", „Să vină **al doilea** *din faţă*", „Casa lui este **a doua** *de pe stînga*".

Pronumele ordinal se întrebuinţează în mod curent anaforic: „Au de dat două examene, *primul* pe 5 septembrie, *al doilea* pe 7 septembrie".

Adjectivul pronominal ordinal

Întrebuinţarea adjectivală a pronumelui ordinal domină prin frecvenţă întrebuinţarea lui autonomă. Unele forme cazuale sînt aproape incompatibile cu întrebuinţarea pronominală: genitiv-dativul pronumelui feminin *întîia*: **întîiei** *fete* (construcţie extrem de rară, dar posibilă, faţă de pronumele *întîiei*, inexistent), **întîielor** *fete*.

Sub aspect **semantic**, adjectivul pronominal ordinal exprimă ordinea în spaţiu, în timp sau sub aspectul calităţii a obiectelor denumite de substantivul determinat: „Să mor de-**ntîia** *rază* din ochii tăi cei reci" (M. Eminescu).

Morfologia adjectivului pronominal ordinal

Sub aspect **morfologic**, situaţii deosebite prezintă adjectivele *întîiul*, *primul*, *secundul*, *ultimul*. Spre deosebire de pronume, care conţin în planul lor semantic şi în structura formelor categoria *determinării* (realizată ca determinare definită), ca o constantă, adjectivele se pot înscrie în sintagme nominale dezvoltînd opoziţia *determinare definită/determinare nedefinită/nedeterminare*, prezentînd, în consecinţă, forme diferite.

Adjectivele *întîi* şi *ultim* prezintă forme diferite în funcţie de poziţie, întocmai ca în sintagmele formate din substantiv şi adjectiv calificativ: primesc morfemul determinării cînd preced substantivul: **ultimul** *an*, **ultima** *vară/anul* **ultim**, *vara* **ultimă**, **întîia** *clasă/anul* **întîi**, *clasa* **întîi.**

Adjectivul *întîi*, în poziţie postsubstantivală, rămîne din motive fonetice invariabil în funcţie de gen.

În topică postsubstantivală, adjectivul *întîi* se întrebuinţează numai într-o serie de sintagme relativ fixe: *clasa* **întîi**, *anul* **întîi**, care nu reprezintă varianta poziţională a sintagmelor **întîia** *clasă*, **întîiul** *an*. În consecinţă, la plural, poziţia postsubstantivală a adjectivului nu este posibilă. În locul adjectivului se întrebuinţează rar pronumele, în aceste sintagme compuse, imediat după substantiv (*clasele* **întîi**, *anii* **întîi**), în sintagme libere, prin intermediul prepoziţiei **de** aglutinată (**întîii** *oameni/oamenii*

dintîi). Aceeaşi întrebuinţare caracterizează şi singularul sintagmelor libere: **întîia** *fată/fata* **dintîi**.

Observaţie

În poziţie postsubstantivală, de fapt, în aceste sintagme libere, intervin mutaţii importante în planul semantic şi chiar în statutul morfologic al termenului, care se apropie de clasa adverbului.

Întrebuinţat în topică obiectivă (adjectiv pronominal + substantiv), adjectivul pronominal are formă identică cu pronumele, cînd sintagma nominală din care face parte se caracterizează prin determinare definită, realizată categorial, prin morfem, preluat de adjectiv: **primul** *an*, **prima** *zi*, **întîiul** *an*, **întîia** *zi* etc.

Cînd sintagma realizează prin mijloace concrete determinarea, substantivul şi adjectivul pronominal rămîn nedeterminate categorial; în structura lor nu mai intervine morfemul determinării: *acest* **prim** *an*, *această* **primă** *zi* etc.

În aceste sintagme, adjectivul ordinal realizează opoziţiile categoriale de gen, număr şi caz, asemenea adjectivelor calificative, exclusiv la nivel dezinenţial.

Masculin

N.Ac.G.D.:	-Ø (singular):	*acest* **prim** (*întîi*, *secund*, *ultim*) *an*
	-i (plural):	*aceşti prim*i (*întîi*, *secunz*i, *ultim*i) *ani*

Feminin

Singular

N.Ac.:	-ă(e):	*aceast*ă *prim*ă, *ultim*ă, *întîi*e fată
G.D.:	-e:	*acestei prim*e, *ultim*e fete

Plural

N.Ac.G.D.:	-e:	*aceste/acestor prim*e, *ultim*e fete

Observaţii

Adjectivul *întîia* nu se întrebuinţează la cazurile genitiv-dativ.

Adjectivul păstrează aceleaşi forme, cînd sintagma se caracterizează prin determinare nedefinită (*un* **prim** *an*, **o** *primă* **mişcare** ş.a.m.d.) sau prin nedeterminare (ca **prim** *moment*, ca **ultimă** *speranţă* ş.a.m.d.).

Celelalte adjective ordinale îşi păstrează forma comună cu pronumele, indiferent de topică (**al doilea** *pas/pasul* **al doilea**, **cel din urmă** *pas/pasul* **cel din urmă**) sau de gradul sau tipul de determinare prin care se caracterizează sintagma nominală: **al doilea** *eveniment/un* **al doilea** *eveniment*/**cel de-al doilea** *eveniment*.

Sintaxa adjectivului pronominal ordinal

Funcţia sintactică cea mai frecventă a adjectivului pronominal ordinal este *atributul*: „Ceasul *ultim* îi împacă toată viaţa-i de durere" (M. Eminescu).

Adjectivele pronominale ordinale stau, în topică obiectivă, în faţa substantivului. Cele mai multe se întrebuinţează însă în mod liber şi în poziţie postsubstantivală. Stau numai în faţa substantivului locuţiunile **al nu ştiu cîtelea** *decret*, **cine ştie al cîtelea** *decret* şi în mod curent adjectivul **întîiul**.

PRONUMELE INTEROGATIV

Sub aspect **semantic**, pronumele interogativ se caracterizează prin apartenenţa la instrumentele interogaţiei, alături de adverbele interogative ; sînt substitute ale unor substantive (pronume) care ar conţine informaţiile dorite, căutate de subiectul vorbitor în legătură cu identitatea unor „obiecte" din realitatea extralingvistică.

Între ele, pronumele interogative se disting prin unele trăsături semantice prin care ar urma să se diferenţieze substantivele-substitut, în interiorul opoziţiei *+uman/ -uman*:

- *+uman*: **cine**: „*Cine-i* acel ce-mi spune povestea pe de rost/ De-mi ţin la el urechea şi rîd de cîte-ascult ?" (M. Eminescu) ;
- *-uman*: **ce**: „Spuneţi-mi *ce*-i dreptatea ?" (M. Eminescu). Pronumele interogativ *ce* este substituit sau substituibil în mod frecvent printr-o propoziţie sau frază: „*Ce* voi ? Aş vrea *să nu mai stai/ Pe gînduri totdeauna*" (M. Eminescu).
- *±uman*: **care, cîţi, cîte, al cîtelea**: „N-aud eu din toate părţile aceleaşi suspine ordinare, aceleaşi doruri [...], căci *care*-i scopul lor ?" (M. Eminescu), „*Pe care* dintre ei l-ai văzut aseară ?", „Dintre sute de catarge/ Care lasă malurile/ *Cîte* oare le vor sparge/ Vînturile, valurile ?" (M. Eminescu).

Pronumelui **care** îi este specifică trăsătura semantică „separativ": *care* dintre ei (dintre cei doi, trei etc.) – „*Care* din voi a sărit să-l ajute ?" –, înscriindu-se adesea într-un act de alegere: „*Pe care* dintre ei îl vrei ?".

Pronumele **cîţi** se caracterizează prin dezvoltarea unui sens cantitativ, încadrîndu-se în clasa mare a cuantificatorilor, iar pronumele **al cîtelea**, sensul de ordine: „*Al cîtelea* ai ieşit ?". Conţinutul semantic al acestor pronume le condiţionează intrarea în raport de substituţie cu pronume de *cuantificare* sau *ordinale*: „El a ieşit *al doilea*", „Au venit *trei*".

Morfologia pronumelui interogativ

Sub aspect **morfologic**, pronumele interogative se disting de adverbe, cu care se aseamănă funcţional, în planul actului lingvistic, prin caracterul lor variabil. Face excepţie pronumele **ce**, care rămîne invariabil.

Celelalte pronume au flexiune (parţială), în funcţie de *gen*, *număr* şi *caz*.

Genul

Se diferenţiază în funcţie de gen pronumele *cîţi* (şi compusul *cîte cîţi*), la nivelul dezinenţelor: **-i/-e** (*cîţi/cîte*) şi pronumele compus *al cîtelea*, la nivelul ambilor constituenţi ; dezinenţial, primul constituent (**-l/-Ø**), prin flexiune internă, al doilea constituent (**ă/ele**): *a cîta/al cîtelea*.

Observaţie

La forma de feminin (*a cîta*), particula deictică **a** asimilează dezinenţa **-ă**, de altfel, niciodată reperabilă în texte autentice: *a cîtă* + *a* = *a cîta*.

Numărul

Pronumele *cine* şi *cîte cîţi* sînt invariabile în interiorul opoziţiei *singular/plural*.

Pronumele *al cîtelea* este defectiv de plural.

La genitiv-dativ, pronumele *care* realizează opoziţia de *număr*, concomitent cu opoziţia de *gen*: *căruia* (m.), *căreia* (f.), *cărora* (m., f.).

Cazul

Pronumele *cîţi* şi *al cîtelea* se întrebuinţează, de regulă, numai la nominativ sau acuzativ. Distincţia dintre cele două cazuri se realizează prin morfemul **pe**, marcă de acuzativ, generală pentru *al cîtelea*, condiţionată de trăsătura semantică *+uman* pentru *cîţi*: „Pe *cîţi* ai văzut?", „*Cîte* ai citit tu?".

Pronumele *care* realizează genitiv-dativul prin dezinenţe specific pronominale, diferenţiate în funcţie de gen şi număr, înscrise în flexiune internă:

Singular: **-ui** (m.): *căruia*
-ei (f.): *căreia*
Plural: **-or** (m., f.): *cărora*

În structura formelor de genitiv-dativ, pronumele primeşte particula deictică **-a**.

Pronumele *cine* cunoaşte numai forme de singular şi la G.D.; este lipsit de particula **-a**; forma neregulată se caracterizează prin dezinenţa de masculin **-ui**: **cui**.

Distincţia *genitiv-dativ* se realizează prin morfemul a, variabil în funcţie de gen şi număr, marcă a cazului genitiv („*A cui* e vina?") sau, indirect, prin prepoziţiile care cer cazul genitiv („*Împotriva* **cui** să te ridici?") iar distincţia *nominativ/acuzativ* prin morfemul **pe**: „Cine vine astăzi?"/„Pe *cine* vezi acolo?", „Care se trezerşte primul?"/„Pe *care* l-ai ales?".

Sintaxa pronumelui interogativ

Pronumele interogativ intră mai ales în relaţii sintactice de *interdependenţă* şi de *dependenţă*.

În desfăşurarea relaţiei de interdependenţă, realizează funcţia de *subiect*: „Ei! *Cine*-i acolo-n haine-ntunecate?/ *Cine* scobeşte zidul cu carnea lui/ Cu degetul lui ca un cui,/ De răspunde-n rănile mele?/ *Cine*-i pribeag şi ostenit la uşă?" (T. Arghezi) şi participă la realizarea funcţiei de *predicat analitic*: „*Cine*-i acvila ce cade? *Cine*-i stînca ce se sfarmă?" (M. Eminescu).

În dezvoltarea relaţiei de *dependenţă*, pronumele interogativ ocupă poziţia de regent şi de determinant. Ca determinant, realizează mai ales funcţiile de *complement* (*direct*, *indirect*, *de agent*): „Dar *ce*-o fi făcut blestematul ăla de Ion, cocoane?" (I.L. Caragiale), „Ori de nu – *cui ce*-i aduce? – Poezie – sărăcie!" (M. Eminescu), *complement corelativ* (*sociativ*): „*Cu cine* ai fost la mare?" şi *atribut*: „Izbînzile *cui* n-au căzut?/ Şi inima *cui* n-a tăcut?" (L. Blaga).

Pronumele *al cîtelea* şi *cîte cîţi* realizează frecvent funcţia sintactică de *complement predicativ*: „*Al cîtelea* ai trecut linia de sosire?", „*Cîte/cîţi* vom pleca?".

Poziţia de regent e puţin frecventă la pronumele *cine* şi *al cîtelea*, facultativă, la pronumele *cîţi* şi ca şi obligatorie la pronumele *care*, cînd dezvoltă sens separativ şi se întrebuinţează anaforic: „*Care dintre ei* a ajuns pînă la capăt?".

Pronumele interogative intră în structura propoziţiilor interogative directe parţiale : „Au cine-i zeul *cărui* plecăm a noastre inemi ? " (M. Eminescu).

În propoziţiile interogative retorice, pronumele interogative corespund semantic unor pronume *negative* : „*Ce* a scos din voi Apusul, cînd nimic nu e de scos ? " (M. Eminescu), „*Cine* e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar ? " (M. Eminescu).

În enunţuri exclamative, pronumele *ce* devine mijloc de marcare a exclamaţiei, fără conţinut semantic propriu şi fără funcţie sintactică : „*Ce* ? Cînd luna se strecoară printre nouri, prin pustii,/ Tu cu lumea ta de gînduri după ea să te aţii ? " (M. Eminescu)

Adjectivul pronominal interogativ

Cu excepţia pronumelui *cine*, toate celelalte dezvoltă şi valori adjectivale. Se mai adaugă locuţiunea adjectivală *ce fel de*, căreia nu-i corespunde un pronume : „Ce fel de om e Tudor ? ".

Sub aspect **semantic**, adjectivele interogative menţin sau dezvoltă în mod specific deosebirile dintre pronumele corespunzătoare. Dezvoltă noi sensuri mai ales adjectivul *ce*, devenit expresie nedeterminată a unei însuşiri, substitut al unui adjectiv calificativ, lăsat subînţeles : „L-au legat şi i-au scos ochii,/ Ca dovadă de *ce* suflet stă în pieptii unei rochii... " (M. Eminescu) sau a identităţii specifice a obiectului denumit de substantivul regent : „Dar *ce* zgomot se aude ? Bîzîit ca de albine ? " (M. Eminescu), „*Ce* idei se-nşiră dulce în mîţeasca-i fantazie ? " (M. Eminescu).

Morfologia adjectivului interogativ

Adjectivele interogative îşi schimbă forma în funcţie de genul şi numărul substantivului pe care-l determină, la fel ca pronumele corespunzătoare : „*Cîţi ani ?* "/ „*Cîte zile ?* ".

Spre deosebire de pronume – în general, neîntrebuinţat la singular sau întrebuinţat foarte rar, totdeauna anaforic : „*Cîtă* vrei ? ", adjectivul *cîţi* se caracterizează prin opoziţia de număr completă : „*Cît* timp a trecut ? ", „*Cîtă* vreme ? ", „*Cîţi* studenţi şi *cîte* studente sînt ? "

În desfăşurarea opoziţiilor cazuale, genitiv-dativul este posibil, dar nu se întrebuinţează în mod curent. În caz de întrebuinţare a adjectivelor interogative variabile în sintagme cu substantive la genitiv sau dativ, opoziţia cazuală se realizează prin aceleaşi dezinenţe pronominale specifice, fără a mai fi urmate de particula deictică -a, marcă a pronumelor : „**Cărei** fete i-ai dat trandafirul ? " (adjectiv)/ „**Căreia** dintre fete i-ai dat trandafirul ? " (pronume).

Sintaxa adjectivului interogativ

Adjectivul interogativ realizează funcţia de *atribut* : „*Care* limbă e-ndestul de bogată ca să poată exprima acea nemărginire de simţiri ? " (M. Eminescu).

În organizarea sintagmei nominale, adjectivul interogativ precedă substantivul : „Prin mintea *cărui* muritor treceau aceste idei ? " (M. Eminescu).

PRONUMELE NEHOTĂRÎT (NEDEFINIT)

Pronumele nehotărît este un pronume în mod absolut nepersonal, în sensul că, în planul lui semantic, nu este implicată nici o referire la protagoniştii activi ai comunicării lingvistice. Este expresia lingvistică a „obiectului" pasiv (sau absent) al comunicării fără o identitate precisă sau precizată.

Este o clasă de pronume foarte eterogenă din punct de vedere semantic, structural şi funcţional.

La un prim nivel semantic, pronumele nehotărîte se grupează în două mari subclase :

- pronume-expresie a unei identităţi rămase şi lăsate necunoscută : *unul*, *altul*, *cineva*, *altcineva*, *ceva*, *careva*, *altceva*, *vreunul* ;
- pronume-expresie a generalităţii : *fiecare*, *fiecine*, *fiece*, *oricare*, *oricine*, *orice*.

La un al doilea nivel semantic, diferite trăsături secundare asigură o anumită organizare, cel mai adesea bipolară, a acestei clase de pronume :

- pronume ce exprimă diferenţierea, pe fondul unui raport de opoziţie sau de alternare : *unul-altul*, *cineva-altcineva*, *ceva-altceva* : „Se petrifică *unul* în sclav, *altu*-mpărat" (M. Eminescu) ;
- pronume cu conţinut separativ (sau partitiv) şi pronume cu conţinut generalizator sau totalizator : *careva-fiecare*, *oricare*, *cineva-fiecine*, *oricine*, *ceva-fiece*, *orice*, *vreunul* ;
- pronume de precizare : *anumiţi* ;
- pronume exprimînd şi o nuanţă concesivă : *oricare*, *oricine*, *orice* ;
- pronume marcate de trăsătura +*uman* şi pronume cu trăsătura semantică –*uman* : *fiecare*, *fiecine-fiece*, *oricare*, *oricine*, *cineva*, *careva-ceva*, *altcineva-altceva*.

Opoziţia este neutralizată la pronumele : *unul*, *altul*, *vreunul*, *anumiţi*.

Morfologia pronumelui nehotărît

Sub aspectul structurii, pronumele nehotărîte se cuprind în trei subclase :

- pronume **simple** : *unul*, *altul*, *anumiţi*, *cutare* ;
- pronume **compuse** : cele mai multe sînt alcătuite din pronume interogative, în asociere cu alte pronume nehotărîte sau cu alte elemente lingvistice (verbe, adverbe) : *altcineva*, *altceva*, *fiecare*, *fiecine*, *fiece*, *cineva*, *ceva*, *careva*, *oricine*, *orice*, *oarecare*, *vreunul* ;
- **locuţiuni pronominale** : *cine ştie cine*, *cine ştie ce*, *care (mai) de care* : „S-ar putea să fie *Cine-ştie-cine*/ Care n-a mai fost şi care vine" (T. Arghezi), „O lume-ntreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii, *care mai de care* mai bizară" (M. Eminescu).

Flexiunea pronumelor nehotărîte depinde de structura lor internă şi de trăsăturile semantice definitorii ; unele pronume rămîn invariabile, iar altele îşi schimbă forma numai pentru exprimarea unor categorii gramaticale sau numai a unor opoziţii categoriale.

Sînt invariabile pronumele compuse pe baza pronumelui *ce*, majoritatea caracterizate prin trăsătura semantică –*uman* : *ceva*, *fiece*, *orice*, *altceva* şi locuţiunea *cine*

ştie ce. Pronumele *oarecare* şi *careva* nu-şi schimbă forma, dar realizează opoziţia nominativ-acuzativ prin intermediul morfemului **pe**.

Sînt variabile în funcţie de *gen*, *număr* şi *caz* pronumele *unul*, *altul*, *vreunul*, *oricare*, *fiecare*. Dintre acestea, au flexiune completă numai pronumele *unul*, *altul* şi *vreunul*. Pronumele *oricare* îşi schimbă forma în funcţie de *gen* şi *număr* numai la genitiv-dativ : *oricăr***uia** (m.), *oricăr***eia** (f.), *oricăr***ora** (m., f.).

Sînt variabile în funcţie de *gen* şi *caz* pronumele compuse pe baza pronumelui *cine* : *cineva*, *oricine*, *fiecine*, *altcineva* numai la singular (*cui*, *cuiva*, *fiecui*, *altcuiva*).

Opoziţiile categoriale se exprimă prin dezinenţe, unele specific pronominale, libere sau înscrise în flexiune internă.

Genul şi numărul

Pronumele ce realizează opoziţia de *gen* şi *număr* la nominativ-acuzativ prezintă dezinenţele :

Singular : **-l** (m)/**-a** (f) : *unu***l**/*un***a**, *altu***l**/*alt***a**, *vreunu***l**/*vreun***a**
Plural : **ii**/**ele** (**-i** + **-i**/**-e** + **-le**) : *un***ii**/*un***ele**, *vreun***ii**/*vreun***ele**

Observaţie

Dezinenţele de *singular* rezultă, de fapt, din amalgamarea unei dezinenţe nominale cu „articolul" definit : **Ø** + **l** (*altul*), **-ă** + **a** (*alta*).

„Dezinenţele" de plural sînt morfeme complexe, constituite din „dezinenţă" nominală şi „articol definit" : **-i** + **-i** (m., **un**ii, *alţ*ii)/**-e** + **-le** (f., *une*le, *alte*le).

Cazul

La pronumele care-şi modifică forma şi în funcţie de *număr*, dezinenţele cazuale sînt diferite la singular în funcţie de gen ; ele exprimă aşadar concomitent *genul*, *numărul* şi *cazul* :

Singular

N.Ac. :	**-l**, **-e** :	*unu***l**, *altu***l**, *fiecare*, *oricare*
G.D. :	**-ui** (*a*) (m.) :	*un***uia**, *alt***uia**, *fiecăr***uia**, *oricăr***uia**
	-ei (*a*) (f.) :	*un***eia**, *alt***eia**, *fiecăr***eia**, *oricăr***eia**

La *genitiv-dativ*, pronumele nehotărîte prezintă particula deictică **-a** : *unei***a**, *altei***a**, *oricărei***a**, *oricăror***a** etc.

Pronumele *altul* primeşte frecvent la *nominativ-acuzativ* articolul nedefinit *un*, care introduce ideea de adăugire : „A venit *un altul*". Pronumele *oarecare*, *oarecine* sînt totdeauna precedate de articolul nehotărît *un* : *un oarecine*, *un oarecare*.

Pronumele compuse pe baza pronumelui *cine* au flexiune neregulată, dar marcată de aceeaşi dezinenţă de G.D. (**-ui**) : *oric***ui**, *cu***iva**, *fiec***ui**, *altc***uiva**.

Plural

N.Ac. :	**-i**, **-ii** (m.), **-e**, **ele** (f.) :	*anumi***ţi**, *un***ii**, *anumit***e**, *un***ele**
G.D. :	**-or** (*a*) :	*anumit***or**, *un***ora**.

Distincţia *nominativ-acuzativ* este asigurată la pronumele marcate prin trăsătura semantică +*uman* de morfemul **pe** : *unii*/**pe** *unii*, *cineva*/**pe** *cineva*, *oricare*/**pe** *oricare* etc.

Unele pronume invariabile în structura lor internă recurg, în exprimarea genitivului, la morfemul **a**: „Are aerul a *ceva* străin", iar în exprimarea dativului la morfemul **la**: „Nu poţi face faţă la *orice*".

Sintaxa pronumelui nehotărît

Conţinutul semantic al pronumelor nehotărîte exclude exprimarea în acelaşi context a substantivului pe care l-ar putea substitui sau care ar putea substitui pronumele. În consecinţă, pronumelui nehotărît îi este, în general, improprie întrebuinţarea anaforică. Se întrebuinţează uneori anaforic pronumele *unul*, *altul*: „Vezi tu buţile aste două? *Una*-i cu apă, *alta* cu putere" (M. Eminescu), *fiecare*: „Florile toate s-adunară, vorbind *fiecare* în mirosul ei" (M. Eminescu) ş.a.

Pronumele nehotărîte intră în toate relaţiile sintactice, dar înscrierea în desfăşurarea acestora şi realizarea diferitelor funcţii sintactice stau în legătură cu conţinutul lor semantic.

În desfăşurarea relaţiei de *interdependenţă*, pronumele nehotărîte realizează funcţia de *subiect*: „Joace *unul* şi pe patru/ Totuşi tu ghici-vei chipu-i" (M. Eminescu), „Ce noapte groasă, ce noapte grea! / A bătut în fundul lumii *cineva*" (T. Arghezi) sau intră ca nume predicativ în structura predicatului analitic: „*Altul este* al tău suflet,/ *Alţii* ochii tăi acum" (M. Eminescu).

În desfăşurarea relaţiei de *dependenţă*, unele pronume nehotărîte ocupă ambele poziţii, de regent şi determinant (*unul*, *altul*, *cine*, *fiecare* etc.), iar altele mai ales sau numai poziţia de determinant (*altceva*, *oarecare*).

În poziţia de determinant, pronumele nehotărît realizează toate funcţiile substantivului:

- *complement* (*direct*, *indirect*, *de agent*, *de reciprocitate*): „Şi parc-ai vrea a-mi spune *ceva*... apoi suspini..." (M. Eminescu), „Misterios, fără să spuie *cuiva* secretul numelui lui, el şedea în casa preotului bătrîn" (M. Eminescu). Complementul de *reciprocitate* se realizează în mod frecvent ca un complement dezvoltat prin pronumele nehotărîte *unul* şi *altul*: „Scînteie marea lină şi placele ei sure/ Se mişc' *una pe alta* ca pături de cristal" (M. Eminescu);
- *complement corelativ* (*sociativ*): „*Cu fiecare* vorbeşte la fel";
- *circumstanţial*: „A sărit la fel de corect *peste fiecare*";
- *complement predicativ*: „Hai să mergem *fiecare* pe la casa cui ne are..." (I. Creangă);
- *atribut*: „Al lumii-ntregul sîmbur, dorinţa-i şi mărirea,/ În inima *oricărui* i-ascuns şi trăitor" (M. Eminescu).

Adjectivul nehotărît

Şi sub aspectul întrebuinţării adjectivale, pronumele nehotărît este o clasă eterogenă.

Unii termeni sînt întrebuinţaţi exclusiv pronominal: pronumele compuse în baza lui *cine* (*oricine*, *cineva*, *fiecine*, *altcineva*), precum şi alte pronume compuse: (*altceva*, *careva*) şi locuţiuni pronominale (*cine ştie cine*, *care mai de care*).

Alţi termeni se întrebuinţează numai adjectival: *fiece*, *anumiţi*.

Morfologia adjectivului nehotărît

În cursul flexiunii, adjectivul nehotărît își schimbă forma în funcție de *gen*, *număr* și *caz*, la fel ca pronumele corespunzătoare. La genitiv-dativ, adjectivele se deosebesc de pronume prin absența particulei deictice a: *oricărei studente/oricăreia*.

Adjectivele corespunzătoare pronumelor *unul*, *altul*, *vreunul* prezintă forme „nearticulate": *un*, *alt*, *vreun* (om), *altă* (fată). Variantele adjectivale ale pronumelor *una* și *vreuna* sînt *o* (fată) și *vreo* (fată).

Sintaxa adjectivului nehotărît

Adjectivul *nehotărît* ocupă, de regulă, poziția de determinant într-o relație adnominală, realizînd funcția de atribut: „Din *orice* clipă trecătoare/ Ăst adevăr îl înțeleg: / Că sprijină vecia-ntreagă/ Și-nvîrte universu-ntreg" (M. Eminescu).

PRONUMELE RELATIV

Trăsătura distinctivă, definitorie a clasei pronumelor *relative* este de natură sintactică; pronumele relative sînt mijloace de exprimare a relațiilor sintactice dintre propoziții; se cuprind în clasa mai amplă a elementelor relaționale, din care mai fac parte prepozițiile (la nivel propozițional), conjuncțiile și adverbele relative (la nivelul frazei). Diferența față de conjuncție este asigurată de natura de substituent a pronumelui, iar față de adverbele relative, elemente de relație și totodată elemente substitutive, este dată de variabilitatea pronumelor relative în funcție de gen, număr și caz; adverbele sînt invariabile.

Clasa pronumelor *relative* cuprinde trei subclase:

1. *pronume* **relative absolute**: *cel ce*, *ceea ce*;
2. *pronume* **nehotărîte relative**: *oricine*, *orice*, *oricare*, *oricîți*;
3. *pronume* **interogative relative**: *cine*, *ce*, *care*, *cîți*, *cîte cîți*, *al cîtelea*.

Între cele trei subclase se manifestă unele deosebiri semantice și sintactice.

1. Conținutul semantic al pronumelor din prima subclasă se situează între general și particular. Sensul general rezultă din participarea pronumelui relativ, împreună cu verbul-predicat cu care intră într-o relație de interdependență sau de dependență și împreună cu ceilalți determinanți ai verbului la conținutul semantic global al propoziției pe care o introduce în frază: „Dar știe oricine/ Că **ceea ce** *nu e* nu simte dureri" (M. Eminescu) [**ceea ce nu e** = *inexistentul*], „**Cel ce** *în astă lume a dus numai durerea*/ Nimic n-are dincolo, căci morți sînt cei muriți..." (M. Eminescu) [**cel ce în astă lume a dus numai durerea** = *proletarul*].

Sensul general al pronumelui relativ se dezvoltă într-un raport de substituție cu întreaga propoziție pe care o marchează; sensul general al pronumelui relativ este sensul întregii propoziții.

Sensul particular, limitat al pronumelui rezultă din înscrierea lui într-un raport de substituție cu un substantiv: „A primit **ceea ce** și-a dorit de mult" [**ceea ce** = *un trandafir mov*, de exemplu]. Sintagma *un trandafir mov* este conținutul semantic realizat într-un enunț dat pentru pronumele relativ *ceea ce* (sensul particular), dar,

prin intermediul lui, şi sensul întregii propoziţii: *ceea ce şi-a dorit de mult* (sensul general). Propoziţia adaugă, prin verb şi prin ceilalţi constituenţi, diferite sensuri substantivului care intră în raport direct de substituţie cu pronumele: „**trandafirul** *dorit*".

Dintre pronumele relative absolute, pronumele *ceea ce*, cu sens neutru, cînd se întrebuinţează anaforic, conţine în el însuşi planul semantic global al unei (unor) propoziţii pe care o (le) reia, în interiorul unei relaţii sintactice de *apoziţie*: „Să reclame, în caz că ar fi fost evacuat cu forţa, se temea, fiindcă ar fi trebuit să mărturisească a fi tatăl unor copii dezavuaţi de noul regim, **ceea ce**, credea el, i-ar fi dăunat" (G. Călinescu) [**ceea ce** = *să mărturisească a fi tatăl unor copii dezavuaţi de noul regim*]. Pronumele **ceea ce** preia conţinutul semantic global al unei propoziţii (sau grup de propoziţii) în enunţuri sintactice cu caracter emfatic, purtînd amprenta influenţei sintaxei limbii franceze sau italiene: „**Ceea ce** mi s-a părut totdeauna ciudat în casa dumneavoastră, era că vă iubeaţi unii pe alţii fără să v-o spuneţi" (T. Arghezi).

2. Pronumele din subclasa a II-a vin în enunţ cu sensul din clasa care le este proprie prin trăsătura semantică individualizatoare: pot fi substituite de orice substantiv, întrucît raportul se caracterizează prin nedeterminare, în sensul unei generalităţi nedeterminate: „**Oricine** cere să intre poate intra în acest cerc". Unele limite în această semantică nedefinită a pronumelor nehotărîte relative introduce, prin conţinutul său lexical, verbul-predicat al propoziţiei: „*Vine oricine*" (sens de generalitate, nediscriminare absolută: *pronume nedefinit*), „*Vine* **oricine** *plăteşte bilet*" (sensul de generalitate este limitat la trăsătura introdusă de sintagma verbală: *plătitorul de bilete*: pronume nedefinit relativ).

3. Pronumele din subclasa a treia, în legătură cu specificul clasei din care provin, au conţinutul semantic variabil în funcţie de substantivul care urmează a fi dat ca răspuns şi care este nedeterminat. Propoziţia pe care o introduce pronumele relativ-interogativ delimitează sau direcţionează perspectiva semantică în care se înscrie conţinutul semantic al pronumelui: „M-a întrebat **cine** a trădat" [trădătorul].

Cînd introduce propoziţii atributive, pronumele relativ conţine numai sensul particular, preluat de la substantivul pe care îl reia anaforic: „Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de *barzi*/ **Care**-ncearcă prin poeme să devie cumularzi" (M. Eminescu) [*barzi* → **care**].

Morfologia pronumelui relativ

Sub aspect structural, pronumele relative se grupează în două subclase:

- *pronume relative* **simple**: *cine*, *care*, *ce* etc.;
- *pronume relative* **compuse**: *cel ce*[15], *ceea ce*, *oricine*, *orice*, *oricare*, *oricîţi*.

Pronumele relative se flexionează în funcţie de *gen*, *număr* şi *caz*. Rămîn invariabile pronumele *ce*, *orice*, *ceea ce*. Celelalte pronume se caracterizează prin diferite grade de variabilitate.

Sînt variabile în funcţie de *gen*, *număr* şi *caz* pronumele *care* şi *oricare*; în funcţie de număr şi caz pronumele *cel ce*; în funcţie de *gen* şi *caz* pronumele *cîţi*, *oricîţi*; în funcţie numai de *caz* pronumele *cine, oricine*, iar în funcţie numai de *gen* pronumele *al cîtelea*.

Genul

Opoziţia *masculin/feminin* este realizată de pronumele *cîţi* şi *oricîţi* numai la plural nominativ-acuzativ, de pronumele *al cîtelea* numai la singular nominativ-acuzativ, iar de pronumele *care* şi *oricare* numai la singular genitiv-dativ.

În planul expresiei, opoziţia se realizează prin dezinenţe libere la nominativ-acuzativ, înscrise în flexiune internă, la genitiv-dativ sau numai prin flexiune internă (pronumele *al cîtelea/a cîta*).

Pronumele compus *cel ce* nu are feminin.

Pronumele compus *ceea ce* are formă de feminin, dar sens neutru: „Urechea lui îi şoptea în gînduri lungi tocmai *ceea ce* voia el să i se răspundă" (M. Eminescu).

La *nominativ-acuzativ* dezinenţele sînt aceleaşi cu cele din flexiunea nominală: -i/-e (*cîţ***i**/*cît***e**).

La *genitiv-dativ*, dezinenţele de caz, diferite în funcţie de gen, sînt specifice flexiunii pronominale: **-ui/-ei** (*căr***ui***a*, *oricăr***ui***a*/*căr***ei***a*, *oricăr***ei***a*).

La genitiv-dativ, dezinenţa este urmată de particula deictică **a**: *cărui***a**, *oricărei***a**.

Numărul

Opoziţia *singular/plural* este realizată în toată paradigma cazuală de pronumele *cel ce* şi numai la genitiv-dativ de pronumele *care* şi *oricare*.

Pronumele *cel ce* exprimă opoziţia la nivelul primului constituent, prin dezinenţă:

N.Ac.: **-Ø/-i** (*cel ce/ce***i** *ce*); G.D.: **-ui/-or** (*cel***ui** *ce/cel***or** *ce*).

La nominativ-acuzativ se produce şi alternanţa fonetică **l/i**: *ce***l**/*ce***i**.

Pronumele *care* şi *oricare* exprimă opoziţia prin dezinenţe înscrise în flexiune internă, fiind urmate de particula deictică **-a**:

G.D.: **-ui, -ei**(*a*)/**-or**(*a*) (*căr***ui***a*, *căr***ei***a*/*căr***or***a*; *oricăr***ui***a*, *oricăr***ei***a*, *oricăr***or***a*).

Cazul

Pronumele *cel ce* exprimă opoziţia cazuală la nivelul primului constituent, prin dezinenţe:

N.Ac.: **-Ø** (singular), **-i**, **-e** (plural) *cel ce*, *ce***i** *ce*
G.D.: **-ui**, **-or** *cel***ui** *ce*, *cel***or** *ce*

Pronumele *care*, *oricare* (la singular şi plural) şi *cîţi*, *oricîţi* (numai la plural) exprimă opoziţia cazuală prin dezinenţe, la G.D. fiind înscrise în flexiune internă:

N.Ac.: **-e** (singular); **-i**, **-e** (plural): *car***e**, *oricar***e**, *cîţ***i**, *cît***e**, *oricîţ***i**, *oricît***e**
G.D.: **-ui** (*a*) (m.), **-ei** (*a*) (f.); **-or** (*a*) (m.,f.): *căr***ui***a*, *căr***ei***a*, *căr***or***a*, *oricăr***or***a*, *cîtora*, *oricîtora*

Pronumele *cine* şi *oricine* au flexiune neregulată, marcată de aceeaşi dezinenţă, de masculin, la genitiv-dativ (**-ui**), dar fără particula **-a**: **cui**, *ori***cui**.

Distincţia nominativ-acuzativ se realizează prin morfemul **pe**: *cîţi/pe cîţi*, cel ce/ **pe** *cel ce*, iar omonimia genitiv-dativ se anulează prin morfemul **a**, marcă de genitiv: **a** *cărora/cărora*.

Pronumele relativ compus *ceea ce* exprimă genitivul prin morfemul prepoziţional **a**: „În baza **a** *ceea ce* mi-ai spus, m-am înscris şi eu".

Cazul pronumelui relativ poate fi impus de funcţia sintactică pe care o realizează în propoziţie : „Nu ştiu pe *cine* să invit" (Ac.), „Nu ştiu cine va veni" (N.), „Nu ştiu a **cui** carte s-o iau" (G.) sau de funcţia sintactică a propoziţiei pe care o introduce : „Premiez **pe cine** vine primul" (*completivă directă → acuzativ*), „Ia premiu **cine** vine primul" (*subiect propoziţional → nominativ)*, „Ofer acest premiu **cui** vine primul" (*completivă indirectă → dativ*).

Sintaxa pronumelui relativ

La nivel **sintactic**, pronumele relative îşi fixează identitatea specifică între celelalte pronume. Ele au o funcţie dublă :

- îndeplinesc rolul de elemente de relaţie în frază ;
- realizează diferite funcţii sintactice în propoziţia pe care o marchează.

Din punctul de vedere al primei funcţii, între cele trei subclase de pronume relative se manifestă o serie de deosebiri.

Pronumele *relative absolute* funcţionează totdeauna şi ca elemente de relaţie ; nu este posibilă întrebuinţarea lor autonomă : *„a venit *cel ce*", *„a făcut *ceea ce*".

Pronumele *nehotărîte relative* se deosebesc de pronumele nehotărîte, cu care au aceeaşi formă, prin rolul de element de relaţie. Întrebuinţaţi autonom, termenii *oricine, orice, oricare* sînt pronume nehotărîte : „Vine *oricine*"/„Vine *oricine* vrea" (pronume nehotărît/pronume relativ).

Pronumele *interogative-relative* caracterizează stilul indirect ; sînt mărci ale unor interogative indirecte ; de aceea, regentul este în mod frecvent un verb al zicerii sau un substantiv din acelaşi cîmp semantic : „Şi de-ntrebaţi atuncea, vouă *ce* vă rămîne ? /Munca, din care dînşii se-mbată în plăceri" (M. Eminescu).

În propoziţiile pe care le marchează ca atare, ca avînd statut propoziţional, pronumele relative intră în toate relaţiile sintactice (cu excepţia relaţiei de incidenţă) şi realizează toate funcţiile sintactice specifice substantivului (cu excepţia funcţiei de complement predicativ).

În dezvoltarea relaţiei de *interdependenţă*, pronumele relativ realizează funcţia de *subiect*, indiferent de cazul în care stă : „*Cine* sapă groapa altuia cade singur în ea" [nominativ], „Hai să mergem fiecare pe la casa *cui* ne are" (I. Creangă) [genitiv], „Carte frumoasă, cinste *cui* te-a scris" (T. Arghezi) [dativ] „Să binecuvînteze pe *cel ce* mă împilă" (M. Eminescu) [*acuzativ*] sau intră ca nume predicativ în realizarea funcţiei de predicat : „El a rămas **cel ce** era în vremea studenţiei".

În desfăşurarea relaţiei de *dependenţă*, unele pronume relative pot ocupa numai poziţia de determinant (*cine*, *oricine*, *cel ce*), altele ocupă şi poziţia de regent, dar relativ rar.

Ca determinant, pronumele relative realizează toate funcţiile sintactice specifice substantivului, cu excepţia funcţiilor de *atribut circumstanţial* şi *complement predicativ* :

- *complement* (*direct*, *indirect*, *de agent*) : „Eu sînt acel *pe care* l-au visat,/ L-au căutat şi-au vrut să-l născocească" (T. Arghezi), „Au cine-i zeul *cărui* plecăm a noastre inemi ? " (M. Eminescu) ;
- *complement corelativ* (*sociativ*) : „L-am văzut *cu cine* merge el de obicei" ;

- *circumstanţial* (*temporal*, *spaţial*, *cauzal*, *condiţional*) ; „Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă/ *Prin care* trece albă regina nopţii moartă" (M. Eminescu), „M-a fermecat cu vro scînteie/ Din clipa-n *care* ne văzum ? " (M. Eminescu) ;
- *atribut* : „Tu îmi pari ca o bacantă ce-a luat cu-nşelăciune/ De pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir,/ O fecioară – *a cărei* suflet era sînt ca rugăciunea" (M. Eminescu).

Adjectivul pronominal relativ

Pronumele relative absolute compuse *cel ce* şi *ceea ce*, precum şi pronumele *cine* (şi pronumele în structura cărora acesta intră) nu au variante adjectivale. Celelalte pronume cunosc şi astfel de variante. Locuţiunea interogativ-relativă *ce fel de* are numai valoare adjectivală.

Morfologia adjectivului pronominal relativ

Sub aspect **semantic**, adjectivele pronominale relative nu mai substituie singure substantive ce denumesc „obiecte" din realitatea extralingvistică, ci împreună cu substantivul, cu care intră într-un raport *general-particular*; substantivul determinat reprezintă *generalul* (specia), iar substantivul înlocuit (de adjectivul pronominal sau de întreaga sintagmă substantiv-adjectiv pronominal) reprezintă *particularul* : „Nu ştiu **care** *roman* a fost tipărit primul" [romanul *Moromeţii/Moromeţii* (subînţeles *romanul*) a fost tipărit primul].

Sub aspect **morfologic**, adjectivele pronominale relative se deosebesc de pronumele corespunzătoare prin absenţa particulei deictice **a** la genitiv-dativ : „Nu ştii **cărei** *fete* i se potriveşte mai bine acest nume"/„Nu ştii *căreia dintre fete* i se potriveşte mai bine acest nume". Această deosebire de structură *adjectiv-pronume* este relativă ; cînd precedă regentul, se întrebuinţează şi pronumele fără particulă : „El şedea în casa *preotului* bătrîn **a cărui** *fiică* era Maria" (M. Eminescu).

Opoziţiile de *gen*, *număr* şi *caz* se exprimă prin dezinenţe, aceleaşi din flexiunea pronumelui, doar că funcţionează totdeauna ca dezinenţe libere : **-i** (m.)/**-e**(f.) : *cîţi* (tineri)/*cîte* (tinere) ; **-ui** (m., G.D., singular)/**-ei** (f., G.D., singular)/**-or** (m., f., G.D., plural) : *căr***ui**/*căr***ei**/*căr***or**.

Locuţiunea adjectivală *ce fel de* este invariabilă ; determină substantive masculine (neutre) sau feminine la singular sau la plural numai la nominativ-acuzativ : „Nu ştiu *ce fel de floare/trandafir/flori* ai dori".

Sintaxa adjectivului pronominal relativ

În structura sintactică a sintagmei nominale, adjectivul pronominal relativ intră în relaţie de dependenţă cu substantivul, realizînd funcţia de *atribut* : „Era tînăr – [...] cu atît mai rău... *ce* viaţă-l aşteaptă pe el ? " (M. Eminescu), „*Orice* gînd ai împărate, şi oricum vei fi sosit,/ Cît sîntem încă pe pace, eu îţi zic : Bine-ai venit ! " (M. Eminescu).

PRONUMELE NEGATIV

Sub aspect **semantic**, pronumele negative reprezintă termenul negativ al unor pronume nedefinite şi de cuantificare nedefinită, înscrise în raportul *totalitate-partitiv*: *toţi, toate/nimeni, nimic*; *vreunul/niciunul*.

Nimeni şi *nimic* se înscriu în opoziţia semantică +*uman*/–*uman*: „*Nimeni* nu-i ştie de ştire,/ *Nimeni* soarta-i n-o-mblînzeşte, *nimeni* fruntea nu-i mîngîie" (M. Eminescu)/ „Nu e *nimic* şi totuşi e/ O sete care-l soarbe" (M. Eminescu).

Pronumele *niciunul* este indiferent la această opoziţie: „N-a venit *niciunul*"/N-am cumpărat *niciunul*".

Morfologia pronumelui negativ

Pronumele *nimic* şi *nimeni* sînt pronume simple, iar *niciunul* este compus.

Nimic este invariabil. *Nimeni* variază în funcţie de caz; exprimă opoziţia categorială prin dezinenţe de genitiv-dativ specifice singularului, deşi dezinenţa **-i** de la nominativ-acuzativ trimite spre plural: *nimănui*. Genitivul este marcat prin morfemul **a**, variabil în funcţie de gen şi număr: **a, ale, al, ai** *nimănui*. Acuzativul se distinge de nominativ prin morfemul **pe**: „N-a venit *nimeni*"/„N-am văzut **pe** *nimeni*".

Niciunul realizează categoriile de *gen* şi *caz*; opoziţiile interne se manifestă la G.D. în planul expresiei prin dezinenţe în flexiune internă: **-l/-ui** (m.), **-a/-ei** (f.):

N.Ac.: *niciunu***l**, *niciun***a**

G.D.: *niciun***uia**, *niciun***eia**.

Genitivul se diferenţiază de dativ prin morfemul **a** (**a** *niciunuia*) sau, indirect, prin intermediul prepoziţiilor cu recţiune genitivală: **asupra** *niciunuia*, *niciuneia*.

Acuzativul se diferenţiază de nominativ prin morfemul **pe**: „**Pe** *niciunul* nu l-am văzut" sau prin prepoziţii care cer acuzativul: **(fără, cu)** *niciunul*.

Sintaxa pronumelui negativ

Trăsătura definitorie a pronumelor negative este întrebuinţarea lor în enunţuri negative; participă la dubla exprimare a negaţiei în limba română, la nivelul verbului predicat şi la nivelul constituenţilor sintagmei verbale: „N-a văzut **pe** *nimeni*", „N-a văzut *nimic*", „N-a mers cu *nimeni*", „N-a fost împotriva *nimănui* etc.".

Intră de regulă în relaţii de interdependenţă şi dependenţă. În relaţii de interdependenţă realizează funcţia de *subiect*: „Timpul mort şi-ntinde trupul şi devine vecinicie,/ Căci **nimic** nu se întîmplă în întinderea pustie" (M. Eminescu) şi, împreună cu un verb copulativ, funcţia de predicat analitic: „Numesc sînt, frumos şi bine ce **nimic** *nu înseamnează*" (M. Eminescu).

În interiorul relaţiei de dependenţă ocupă de regulă poziţia de determinant. Pe poziţia de regent se situează uneori pronumele *nimeni* şi *niciunul* în sintagme cu sens partitiv: „**Nimeni** *dintre noi* nu iese de aici!", „N-a fost **niciunul** *dintre noi*".

Ca determinant, pronumele negativ realizează mai ales funcţiile de *complement (direct* etc.): „Cel ce în astă lume a dus numai durerea/ **Nimic** n-are dincolo..."

(M. Eminescu), „Voi credeaţi în scrisul vostru, noi nu credem *în* **nimic**!" (M. Eminescu) şi *atribut*: „Şi mi-a răspuns că nu e în grădina lui./ E-adevărat. Nu este mormîntul **nimănui**" (T. Arghezi).

Adjectivul pronominal negativ

Numai pronumele *niciunul* cunoaşte şi o variantă adjectivală: *nici un*.

Structural, adjectivul se deosebeşte de pronume prin absenţa particulei deictice -a la genitiv-dativ: „N-a dat nimic *niciunui* copil"/„N-a dat nimic *niciunui*a". La nominativ-acuzativ, forma de feminin se deosebeşte la nivelul celui de-al doilea component: *nicio fată*/*niciun*a.

Adjectivul pronominal negativ realizează funcţia sintactică de *atribut* în propoziţii negative: „N-a mai plecat *nici un* student".

IV. NUMERALUL

Gramatica Academiei (şi celelalte gramatici curente) fixează locul *numeralului*, în sens tradiţional, între părţile de vorbire care se declină, pe baza conţinutului semantic : „Numeralul este partea de vorbire care se declină şi exprimă un număr, determinarea numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin numărare" (I, p. 181), „Numeralul face parte din clasa semantică a *cantitativelor* [...] *în calitatea lui de expresie a numărului*..." (I, p. 289).

Din aceeaşi perspectivă a gramaticii tradiţionale sînt descrise şi diferitele categorii de numerale, unele dezvoltînd definiţia generală, altele trecînd dincolo de ea :

1. numerale *cardinale* : *unu*, *doi*, *o sută* etc. Alte numerale *cardinale* :

- *colective* : *amîndoi*, *tustrei* etc. ;
- *fracţionare* : *cincime*, *jumătate* etc. ;
- *multiplicative* : *îndoit*, *înzecit* etc. ;
- *distributive* : *cîte doi*, *cîte trei* etc. ;
- *adverbiale* : *de două ori* etc.

2. numerale *ordinale* : *primul*, *întîiul*, *al doilea*, *al zecelea* etc.

Descrierea categoriilor de numerale şi a valorilor acestora (substantivală, adverbială etc.) reflectă, pe de o parte, contradicţia dintre denumire, definiţie şi „realitatea" interpretată lingvistic, iar pe de altă parte, un grad ridicat de eterogenitate a inventarului luat în consideraţie. De fapt, autorii înşişi ai *Gramaticii*, chiar dacă le discută la acest capitol şi le numesc *numerale*, atribuie unor categorii de numerale altă identitate morfologică : „Numeralele *multiplicative sînt adjective şi adverbe*" (I, p. 193), „Numeralele adverbiale (de repetiţie) *sînt adverbe*" (I, p. 195), „Numeralele fracţionare... exprimă un număr abstract sau un număr concret *cu valoare substantivală*" (I, p. 192), „Numeralele multiplicative sînt, de fapt, participiile [...] unor verbe de conjugarea a IV-a" (I, p. 190), „Numeralul [...] colectiv poate avea valoarea unui adjectiv (**amîndoi** *copiii*) sau a unui substitut (*Are doi copii* ; **amîndoi** *sînt elevi*)", „Numeralul multiplicativ funcţionează preponderent ca adjectiv (*eforturi* **înzecite**) sau ca adverb (*Cheltuiesc* **înzecit**), cel fracţionar numai ca substantiv, cel adverbial ca adverb (*A refăcut textul de trei ori*)" (I, p. 290).

Descrierea însăşi a numeralului, din perspectiva trăsăturii sale distinctive, prin raportare la alte „părţi de vorbire", pare să reflecte ezitări în privinţa fixării identităţii de clasă lexico-gramaticală : „Numeralul *nu numeşte*, nici *nu înlocuieşte* numele de lucruri sau de fiinţe, ci indică numărul (*cinci* elevi, *zece* studenţi), substantivul putînd fi subînţeles (*trei*, *opt*, *doisprezece*)" (I, p. 181).

Dacă se abandonează absolutizarea criteriului semantic, ce are justificare în descrierea sistemului lexical al limbii, nu şi în identificarea claselor gramaticale ale vocabularului, se deschide drum pentru o stabilire mai exactă a identităţii morfologice

a diferitelor clase de cuvinte considerate categorii de numerale şi, concomitent, pentru o înţelegere adecvată a *numeralului* ca unitate lexico-gramaticală distinctă[1].

Prin convergenţa criteriilor (semantic, morfologic, sintactic) în fixarea claselor lexico-gramaticale cărora le aparţin, „numerale" precum *doime*, *treime*, *jumătate* etc. („numerale fracţionare") sînt *substantive*: au *gen*, dezvoltă opoziţia de *număr*: *doime/ doimi*, de *determinare*: *o doime/doimea*, de caz (*doimea/doimii*) etc. „Numeralele" *adverbiale* (*de două ori*, *de trei ori* etc.) sînt *locuţiuni adverbiale* (concretizează aspectul obiectiv *iterativ*). „Numeralele" multiplicative *înzecit*, *însutit* etc. exprimă, ca *adjective*, însuşirea unui „obiect" (un cîştig *înzecit*) sau, ca *adverbe*, însuşirea unei acţiuni („El cîştigă *înzecit*"). „Numeralele" colective *amîndoi*, *tustrei* etc. nu se deosebesc de termeni precum *toţi*, *cîţiva*; ele intră împreună cu acestea în clasa *pronumelor*.

Tot în clasa pronumelor intră „numeralele" *cardinale* primare (*doi*, *trei* etc.) şi „numeralele" *ordinale*, prin caracterul lor de substituenţi.

Gramatica Academiei şi celelalte gramatici vorbesc cel mai adesea despre dubla întrebuinţare a numeralului: *adjectivală* şi *substantivală*. Exprimarea este cel puţin ambiguă; *trei* şi *cinci* din exemplul dat în *Gramatica Academiei* („*Trei* mă ţin, *trei* mă poartă, *cinci* mă duc de mă adapă") pentru a ilustra valoarea substantivală sînt întrebuinţate „substantival" doar în opoziţie cu întrebuinţarea lor adjectivală („Soacra cu *trei* nurori"). În realitate, în primul enunţ, termenul *trei* nu *denumeşte* „obiecte" din lumea extralingvistică, ci *substituie* şi, concomitent, caracterizează cantitativ „obiecte" care ar fi fost numite prin substantivul substituit. În acest sens se exprimă autorii noii ediţii a *Gramaticii Academiei*, pentru care termenul cel mai frecvent întrebuinţat în legătură cu *numeralul* este cel de *substitut*, statut propriu *pronumelui*: „Cu valoare de substitut, numeralul cardinal, asemenea pronumelui, îşi completează semnificaţia proprie, preluînd prin raportare la substantivul substituit şi referinţa acestuia. Ca şi pronumele, numeralul funcţionează anaforic sau cataforic [...]: *Am analizat situaţia elevilor:* **douăzeci şi doi** *au trecut clasa* (anaforic). **Trei** *dintre ei/ aceştia/elevi au luat premiu* (cataforic)" (I, p. 291).

Planul semantic al acestor termeni înscrişi de gramatica tradiţională în clasa *numeralului* se caracterizează prin două straturi:

- al unui sens abstract, constant: „*trei*, nu *cinci*!";
- al unui sens concret, variabil, în funcţie de situaţia de comunicare (*oameni* etc.), întocmai, de exemplu, ca pronumele *aceştia* din enunţul „*Aceştia* s-au întors de la mare", al cărui plan semantic cuprinde:

– sensul abstract, constant „apropierea de locutor": *aceştia*, nu *aceia*;
– un sens concret, variabil: *tinerii*, *studenţii*:

aceştia = *aceşti studenţi*
trei = *trei studenţi*.

În sintagme de tipul „Soacra cu *trei* nurori", termenul *trei* are valoare adjectivală, dar nu de adjectiv *calificativ* (aşa cum rezultă din interpretarea *Gramaticii Academiei*), ci de adjectiv pronominal; din cele două straturi semantice proprii pronumelui *trei* (ca şi *aceştia*, de exemplu), în *trei nurori*, stratul semantic obiectiv este exprimat de substantivul *nurori*; adjectivul pronominal rămîne să exprime numai sensul abstract (cantitativ – *trei*, de apropiere – *aceste*: *trei nurori*, *aceste nurori*).

Planul semantic al termenului *trei* (pronume), întrebuinţat adjectival nu reprezintă interpretarea lingvistică a unor trăsături intrinseci obiectului, ca în cazul adjectivului calificativ (*frunză verde* [*verde* face parte din *frunză*]), ci interpretarea unei trăsături extrinseci, *numărul* „obiectelor" fiind o caracteristică situaţională : *trei frunze* (*frunză* se ia în trei exemplare ; este pluralitatea concretă a singularului *frunză*) ; de altfel, termenul *trei* (pronume adjectival) determină situarea substantivului *frunză* la plural ; adjectivul calificativ, în schimb, nu influenţează în nici un fel substantivul pe care îl determină ; raportul de influenţare are sens invers :

frunză ⇒ *verde* (singular) *frunze* ⇒ *verzi* (plural).

Dacă vrem să privim termenii dintr-o altă perspectivă, dinspre sintagma *adjectiv + substantiv* (*aceşti studenţi*, *doi studenţi*), e uşor de observat că, prin „abandonarea" substantivului regent, se produce acelaşi fenomen de *pronominalizare* :

Aceşti studenţi au promovat examenul. *Doi studenţi* au promovat examenul.
Aceştia au promovat examenul. *Doi* au promovat examenul.

Dintre tipurile de numerale identificate de *Gramatica Academiei* (şi de alte gramatici înscrise în aceeaşi perspectivă), doar termenii „care exprimă un număr *abstract*, nelegat de un obiect concret sau de o materie (numerele din aritmetică)" (I, p. 186) ar putea reprezenta clasa *numeralului* ; termenii care exprimă numărul abstract considerat în sine[2] nu înlocuiesc substantive, indicînd obiecte supuse pluralizării concrete. Într-un enunţ de tip semantic, precum „Doi şi cu doi fac patru", termenii *doi* şi *patru* nu înlocuiesc substantive, ca într-un enunţ curent, într-un act de comunicare empirică : „*Doi* (ardei) şi cu *doi* (ardei) fac *patru* (ardei)".

Caracterizîndu-se printr-un grad maxim de abstractizare, termenii din enunţul matematic se caracterizează prin neînscrierea lor în relaţii sintactice de tip lingvistic şi prin invariabilitate morfologică absolută, în timp ce termenii omonimi din enunţul empiric pot varia în funcţie de gen : „*Două* (flori) şi cu *două* (flori) fac *patru* (flori)".

Aceste caracteristici fac din categoria „numeralelor" abstracte nu atît o clasă lexico-gramaticală, cît o clasă distinctă în sistemul limbii, ce rezultă din *denumirea prin semne lingvistice* (realizarea lor ca semnificant) *a unor semne nelingvistice*.

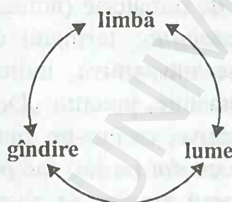
Expresia lingvistică a semnelor matematice este o condiţie obligatorie în comunicarea pe cale orală, însă are o întrebuinţare improprie în limba scrisă.

V. VERBUL

VERBUL, cea mai complexă categorie lexico-gramaticală (parte de vorbire), asociază, într-un grad maxim de complementaritate, funcţia *denominativă* a limbii, proprie unităţii fundamentale de la nivel lexical : **cuvîntul** şi funcţia *predicaţională*, proprie unităţii fundamentale de la nivel sintactic : **enunţul**.

Gradul maxim de complementaritate *denominativ-predicaţional* îşi are originea în componenta semantică (lexicală şi gramaticală/sintactică) definitorie a verbului : *procesualitatea*.

Din perspectivă logico-semantică, prin funcţia *denominativă*, în desfăşurarea raportului

la *nivel lexical*, **verbul**, reprezentat, în ansamblul nedeterminat al vocabularului, prin *infinitiv*, este, alături de **substantiv**, cea de-a doua categorie lexico-gramaticală (parte de vorbire) ce exprimă noţiuni şi care, pe această bază, se caracterizează prin autonomie semantică.

Distincţia *verb/substantiv*[1] este fixată, în acest sens, de modul de a fi în lumea extralingvistică a „obiectului" interpretării lingvistice sau de „perspectiva" din care este interpretat, prin limbă, acest „obiect".

Substantivul numeşte (în actul de cunoaştere prin limbă) componente „oprite" ale lumii, reprezentînd substanţe delimitate, fixate, de regulă, prin dimensiuni finite ; perspectiva este statică, impusă de realitatea extralingvistică însăşi (*om*, *fîntînă*, *codru*) sau deschisă de vorbitor (*luptă*, *victorie*, *moarte*, *ploaie*).

Verbul numeşte componente în mişcare (acţiuni, fenomene etc.) sau considerate dintr-o perspectivă *dinamică* şi, în legătură cu aceasta, fără dimensiuni precis delimitate : *a elibera*, *a construi*, *a exista*, *a lupta*, *a ploua*.

În funcţie de originea distincţiei, în însăşi realitatea extralingvistică sau în perspectiva din care această realitate este interpretată, „opoziţia" *verb/substantiv* este relativă.

Este adevărat că *verbul* numeşte *acţiuni* (în general vorbind), iar substantivul *substanţe*, dar, dacă se poate vorbi despre substantive cărora nu le corespund verbe (*corabie*, *codru*, *fîntînă* etc.), majoritatea verbelor au şi corespondent substantival : *a călători – călătorie*, *a exista – existenţă*, *a muri – moarte*, *a visa – vis*.

În sensul comentariilor lui S. Puşcariu[2], în cea de-a doua categorie de unităţi lexicale, dezvoltînd corelaţia *verb-substantiv*, se înscrie exprimarea lingvistică a aceleiaşi idei prin două aspecte gramaticale diferite : *lumină* (substantiv) – *a (se) lumina* (verb), *întuneric* (substantiv) – *a se întuneca* (verb), *cîntec* (substantiv) – *a cînta* (verb).

În dinamica permanentă a vocabularului limbii, familiile lexicale se caracterizează prin predominarea acestor cupluri corelative, motivate etimologic sau generate, fie prin derivare, fie prin conversiune : *vis – a visa*, *noapte – a înnopta*, *zbor – a zbura*, *cîntec – a cînta*, *a ieşi – ieşire*, *a merge – mers*, *a culege – culegere – cules*.

Marea frecvenţă şi productivitatea deschisă a conversiunii (prin dezvoltarea infinitivului lung, mai rar a supinului şi a gerunziului în situaţii excepţionale), dar cu o mutaţie semantică importantă (de la numele acţiunii : *a suferi* la „obiectul" caracterizat prin această acţiune : *suferind*) ca substantive întăreşte interpretarea lui S. Puşcariu, impunînd concluzia existenţei unei corelaţii *verb-substantiv*. Cei doi termeni ai opoziţiei au un conţinut semantic abstract comun : exprimarea acţiunii (în sens general) şi acelaşi conţinut lexical concret, dar se opun sub aspectul conţinutului categorial :

- perspectivă dinamică : **verbul** (*a pleca*, *a răsări*) ;
- perspectivă statică : **substantivul** (*plecarea*, *răsărit*, *răsărire*).

Opoziţia *dinamic/static* poate fi considerată absolută cînd unităţile lexicale *substantiv* şi *verb* nu au alte raporturi între ele : *a călători – călători* etc.

Cînd însă termenii corelativi au aceeaşi origine, opoziţia este relativă : *a pleca – plecare*, *a sosi – sosire* etc. ; substantivul provenit din infinitivul lung păstrează în planul său semantic dimensiunea verbală 'procesualitate' :

„Tu nici nu ştii a ta *apropiere*
Cum inima-mi de-adînc o linişteşte,
Ca *răsărirea* stelei în tăcere" (M. Eminescu).

La *nivel sintactic*, verbul este, prin înscrierea raportului **limbă ⇆ gîndire ← lume** într-un act de comunicare **om-limbă-lume**, centrul predicaţional al discursului : „Verbul este purtătorul de viaţă al discursului, şi aceasta face din el un element esenţial al construcţiei frazei" (O. Jespersen)[3].

Acest rol central al verbului în dezvoltarea discursivă a limbii în procesul de comunicare lingvistică este aproape impus de trăsătura lui semantică definitorie : *procesualitatea/dinamismul*. Aceasta implică :

- aflarea unor limite între care să se fixeze conţinutul lexical concret al verbului. Verbul impune/generează structuri sintagmatice în măsură să dezvolte componente semantice, expresie sintactică a acestor limite :

  a vedea ⇒ cineva ⇒ cineva + *a vedea* + ceva
  ceva

- înscrierea între coordonatele principale ale procesului de comunicare : *timpul* şi *protagoniştii* (reprezentînd *originea* şi *destinaţia* actelor lingvistice).

Coordonatele temporale ale actului lingvistic se exprimă prin conţinutul lexical, concret sau relaţional (variabil), al unor substantive (*duminică*, *primăvară*, *noapte* etc.) şi adverbe (*azi*, *ieri*, *a doua zi* etc.) sau prin conţinutul gramatical, abstract, al relaţiei sintactice de temporalitate : „El singur zeu stătut-a'nainte de-a fi zeii"

(M. Eminescu) sau al relaţiei de opoziţie proprie categoriei gramaticale *timp*: *„Era pe cînd nu s-a zărit,/ Azi o vedem şi nu e*” (M. Eminescu).

Categoria gramaticală a *timpului* este, în structura şi funcţionarea limbilor indo-europene, o categorie *verbală* prin excelenţă. Lingvistica (şi limba) germană reflectă acest raport strîns, definitoriu pentru identitatea specifică a *verbului*, şi prin termenul care denumeşte această parte de vorbire: *Zeitwort* („cuvînt temporal”).

Expresia lingvistică a *protagoniştilor* (locutorul – *originea*, iar interlocutorul – *destinaţia* mesajului) este reprezentată de conţinutul, lexical şi gramatical deopotrivă, concret al pronumelui personal (*eu*, *tu*) şi de conţinutul gramatical, abstract, al categoriei gramaticale *persoană*.

Categoria gramaticală a *persoanei*, prezentă şi la pronume, dar ca sens lexico-gramatical, este cea de-a doua trăsătură care fixează, alături de *timp*, identitatea specifică a *verbului*.

Ambele categorii îşi dezvoltă propriul conţinut în sfera semantică globală a verbului în strînsă legătură cu caracterul egocentric al procesului de comunicare:

Eu desenez = [*Eu* spun] că [*în acest moment*] cînd spun/vorbesc *eu desenez*
Tu desenezi = [*Eu* spun] că [*în acest moment*] cînd spun/vorbesc *tu desenezi*

Cele două categorii, *timpul* şi *persoana*, asigură asumarea *predicaţiei* (funcţie fundamentală a actului de comunicare), de către verb, care poate realiza prin aceasta funcţia sintactică de *predicat*, actualizare a dinamismului său imanent.

În desfăşurarea *predicaţiei*, asigurată de cele două categorii gramaticale – *timpul* şi *persoana* –, verbul dezvoltă alte trei categorii gramaticale specifice, condiţionate, dacă nu în mod absolut, în mod fundamental, de situaţia de comunicare: *diateza*, *modul* şi *aspectul*.

Capacitatea de asumare a *predicaţiei* şi dezvoltarea categoriilor gramaticale verbale reflectă poziţia *verbului* în sistemul limbii, ca unitate *lexicală* în sistemul vocabularului, ca unitate *morfo-sintactică* în sistemul gramatical, sisteme interdependente în desfăşurarea raportului dintre planul semantic şi planul expresiei în funcţionarea limbii, deopotrivă ca mijloc de expresie (a subiectivităţii) şi ca instrument de comunicare.

CLASE DE VERBE

Clasele de verbe există în mod *obiectiv*, în realitatea *obiectivă* a limbii; în flexiune şi în participarea la constituirea structurilor sintactice, verbele se comportă în funcţie de anumite particularităţi care le aduc mai aproape sau le îndepărtează pe unele de altele; într-un cuvînt, le *grupează* în mod „natural”.

Existenţa *obiectivă* a diferitelor clase de verbe şi identitatea acestor clase se reflectă în poziţia, comportamentul şi reacţiile verbelor, în interiorul celor două sisteme ale limbii, *lexical* şi *gramatical*, în planul sensurilor şi în cel al formelor deopotrivă.

CLASE DE VERBE ÎN SISTEMUL LEXICAL AL LIMBII

A) Clase lexicale de verbe

În funcţie de dezvoltarea semnificantului în desfăşurarea raportului dintre cele două planuri ale limbii, planul semantic şi planul expresiei, în constituirea unităţilor lexicale verbale, inventarul verbului românesc cuprinde cinci categorii de verbe:

- **simple**: *a iubi*, *a visa* etc.;
- **compuse**: *a binecuvînta*, *a binevoi* etc. (foarte puţine);
- **verbe pronominale**: *a se ofili*, *a-şi reveni* etc.;
- **expresii verbale**: *a-i fi dor*, *a-i fi teamă* etc.;
- **locuţiuni verbale**: *a-şi aduce aminte*, *a da seamă* etc.

Verbe pronominale

Fără să le acorde o atenţie specială, *Gramatica Academiei* consideră ca fiind *verbe pronominale* în capitolul consacrat diatezei reflexive „verbele constituite cu pronume reflexive în dativ sau în acuzativ, incluse în mod obişnuit în sfera reflexivului" (la fel ca în ediţia I a *Gramaticii*), care aparţin diatezei active, „întrucît pronumele reflexiv poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în acelaşi caz cu el" (vol. I, p. 210).

Considerînd că în aceste sintagme (*verb + pronume reflexiv*), „pronumele reflexiv are funcţiune de complement direct sau complement indirect", autorii capitolului vorbesc despre verbe pronominale *obiective* (*a se îmbrăca*, *a-şi croi drum* etc.), verbe pronominale *reciproce* (*a se iubi* unul pe altul, *a-şi zice tu* etc.), verbe pronominale *posesive* (*a-şi da* pălăria pe ceafă etc.), verbe pronominale *eventive* (*a se îngălbeni* etc.)" (pp. 210-211).

Această poziţie a autorilor *Gramaticii Academiei* stă în strînsă legătură cu modul de înţelegere a diatezei reflexive: ar aparţine acestei diateze numai verbele care nu permit înlocuirea pronumelor reflexive de care sînt însoţite (şi care ar îndeplini rolul de morfem al diatezei reflexive) prin pronume personale sau prin substantive: *a se gîndi*, *a-şi închipui* etc.

Interpretînd astfel sintagmele *pronume reflexiv + verb*, autorii *Gramaticii Academiei* părăsesc principiul fundamental al întemeierii pe acelaşi criteriu în interpretarea unei categorii gramaticale, dar sînt inconsecvenţi cu punctul de plecare al propriei interpretări.

a) Mai întâi, diatezele *activă* şi *pasivă* sînt definite în baza criteriului semantic: „Diateza *activă* arată că acţiunea este făcută de subiectul gramatical" (p. 208), identitatea diatezei *reflexive* se află (pare că se află) în prezenţa obligatorie a pronumelui reflexiv – morfem de diateză: „Aşadar, în cadrul *diatezei reflexive* intră numai verbele însoţite de pronume reflexive care nu pot fi înlocuite cu pronume personale sau cu substantive în acelaşi caz" (p. 209).

b) Fără să aibă în vedere în vreun fel *sensul reflexiv*, propriu diatezei *reflexive*, în relaţie de opoziţie cu sensurile *activ* şi *pasiv*, autorii capitolului despre diateza verbului subliniază caracterul neomogen al semanticii diatezei reflexive şi identifică două categorii: *reflexivul dinamic* şi *reflexivul impersonal*. Numai că, dacă reflexivul

dinamic este caracteristic sintagmelor verbale din care pronumele reflexiv nu poate fi înlocuit niciodată, reflexivul impersonal primeşte această valoare prin care se opune activului personal, datorită prezenţei pronumelui reflexiv : „*Aici se vorbeşte mult* !”, care nu mai este un însoţitor permanent al verbului, ceea ce îi conferă într-adevăr funcţie de morfem. În acelaşi timp, alte verbe însoţite în permanenţă de pronume reflexive dezvoltă alte sensuri : *reflexiv-obiectiv* (*a se sinucide*), *reflexiv-reciproc* (*a se într-ajutora*) etc.

În noua ediţie a *Gramaticii Academiei* (2005), care exclude dintre termenii opoziţiei de diateză reflexivul (vol. I, pp. 481 şi urm.), aceste categorii de verbe sînt interpretate sub denumirea de *reflexivul inerent* (vol. I, pp. 225-226) sau *construcţii verbale cu clitic reflexiv obligatoriu/inerent* (vol. II, pp. 156-158).

*

Din perspectiva desfăşurării opoziţiilor categoriale şi a existenţei unităţilor lexicale şi a desfăşurării opoziţiilor lexicale, pronumele *se* poate fi considerat „morfem gramatical” numai în structura sintagmelor verbale în care poate intra în relaţie de comutare cu un alt morfem – purtător al sensului categorial opus : *a îmbrăca* (*pe cineva*) *vs a fi îmbrăcat* (*de cineva*) *vs a se îmbrăca* (*pe sine*) – şi trebuie interpretat ca „morfem lexical”, în structura unor unităţi verbale al căror sens lexical (*a se uita vs a uita*) sau chiar a căror existenţă ca unităţi lexicale în sistemul vocabularului limbii sînt condiţionate de prezenţa pronumelui reflexiv (*a se sinucide*, *a se căciuli*, *a se întîmpla* etc.).

Complementaritatea acestor perspective ne permite să considerăm categoria *verbelor pronominale* o clasă lexicală ce reacţionează într-un mod specific la categoriile diatezei verbale, şi nu o clasă gramaticală, variantă sintactică a sintagmelor *verb + pronume reflexiv*.

Acestor sintagme *verb + pronume reflexiv* li se adaugă sintagme cu structura *verb + pronume personal* în categoria mai amplă a verbelor *pronominale*.

Sînt **verbe pronominale** verbele însoţite în permanenţă, din diferite motive (lexicale, semantice, semantico-sintactice), de un pronume *reflexiv* în acuzativ (mai ales) sau în dativ la forme scurte neaccentuate (şi care nu trebuie confundat cu „morfemul” de diateză) sau de un pronume personal în acuzativ sau dativ. Gradul de solidaritate dintre verb şi pronume diferă de la un grup de verbe la altul, condiţia lexicală şi gramaticală a pronumelui fiind în acelaşi timp diferită. În funcţie de acest grad de solidaritate, între verbele pronominale se pot identifica trei categorii :

- verbe *pronominale absolute* ; în structura acestor verbe, prezenţa pronumelui reflexiv este obligatorie. Pronumele nu poate fi omis, fie pentru că aceasta este singura formă sub care se prezintă verbul în limba română literară (*a se abţine*, *a se desprimăvăra*, *a se încumeta*, *a se ploconi*, *a se sfii* etc.), fie pentru că, în absenţa pronumelui, verbul prezintă alt sens lexical, adică este un alt verb (*a se afla/a afla*, *a se duce/a duce*, *a se uita/a uita*, *a-şi reveni/a reveni* etc.) ;
- verbe *pronominale relative* ; în structura acestora, unitatea *verb-pronume* este mai puţin solidară şi, în orice caz, depăşeşte cadrul restrîns al sensului lexical concret. La aceste verbe, pronumele este, în general, un indice al caracterului

subiectiv sau *eventiv*. Îndepărtarea pronumelui nu duce nici la modificarea sensului lexical concret al verbului şi nici la schimbarea sensului gramatical al sintagmei. În schimb, este modificată structura semantică (în înţelesul larg al termenului) a verbului : *a se deştepta* (verb subiectiv)/*a deştepta* (verb factitiv : *a face* să se deştepte), *a se trezi* (verb subiectiv)/*a trezi* (verb factitiv), *a se astîmpăra*, *a se îngălbeni* (eventiv)/*a îngălbeni*, *a se usca*/*a usca*, *a se ajunge*/*a ajunge* etc. ;

- verbe *pronominale libere* ; verbe în structura cărora pronumele este un însoţitor permanent, dar nu are autonomie sintactică, comportîndu-se ca orice alt pronume subordonat unui verb. Verbele au, în general, valoare impersonală : *a-i conveni*, *a-i plăcea*, *a-i displăcea* etc. Pronumele personal este interpretabil ca un complement indirect (sau direct : *a-l durea*), care poate fi reluat sau anticipat : „Gîndind că astfel o *să-ţi* place *ţie*" (M. Eminescu). Se afirmă, prin aceasta, o deosebire fundamentală între verbele pronominale *libere* şi celelalte verbe, la care pronumele nu are funcţie sintactică şi nici nu poate fi reluat sau anticipat.

Nu lipsesc, bineînţeles, verbele „rebele", care se lasă cu greu grupate într-o clasă sau alta, refuzînd limitele impuse de clasa ce le-ar putea cuprinde. Unele verbe cunosc în paralel forme cu şi fără pronume reflexiv : *a (se) oua*, *a (se) însera* etc. Alte verbe dezvoltă un anumit sens lexical numai în prezenţa unui pronume personal în dativ, dar pronumele are funcţie sintactică : *a-i parveni*, *a-i arde* etc. În sfîrşit, un alt grup mai restrîns de verbe prezintă concomitent două pronume, unul reflexiv (în acuzativ) altul personal (în dativ) : *a i se cuveni*, *a i se acri*, *a i se năzări* etc. Amîndouă formele pronominale sînt obligatorii, obligativitate relativă, la unele, pentru pronumele personale. Pronumele personal îndeplineşte funcţia sintactică proprie dativului, de complement indirect, şi poate fi reluat sau anticipat : „*Ţie ţi* se cuvin aceste laude".

Expresii verbale

Sînt grupuri lexico-gramaticale constituite din mai mulţi termeni care „gravitează" în jurul unui verb, cu care intră în diferite relaţii mai mult sau mai puţin definibile. Verbul este elementul *stabil* în toate expresiile. Neschimbătoare rămîne şi structura abstractă, „schematică" a expresiilor cu acelaşi verb. Sînt *mobile* elementele care însoţesc verbul : pronume, substantive, adverbe etc. Acestea variază doar în realizarea lor concret-lexicală, păstrîndu-şi nemodificată condiţia abstract-sintactică şi, prin urmare, „funcţia" lor sintactică : *a-i părea bine*/*rău*, *a-i fi foame*/*sete*/*somn*/*dor*/*teamă* etc., *a-l durea capul*/*picioarele*/*dinţii* etc.

Expresiile verbale sînt unităţi în primul rînd lexicale. Sensul lor unitar este condiţionat de solidaritatea semantică a termenilor componenţi, dominată adesea de semantica termenului *mobil* : *mi-e dor*/*foame*/*sete*/*greu*/*ciudă* etc. Sub aspect gramatical, componentele expresiei sînt mai puţin solidare, în comparaţie cu verbele compuse şi cu locuţiunile verbale. În mod obişnuit, sînt interpretate ca unităţi verbale nedisociabile, dar în structura lor internă pot fi identificate diferite relaţii şi funcţii sintactice. Într-o expresie ca *mi-e foame*, substantivul *foame*, în nominativ, poate fi interpretat ca *subiect* (în orice caz, prezenţa sa în sintagma predicatului interzice în mod absolut relaţia cu un alt subiect, exterior predicatului), iar pronumele în dativ *mi* ca un *complement indirect*.

Fără îndoială că interpretarea ca subiect a substantivului *foame* este doar demonstrativă, pentru că, de fapt, situaţia lui sintactică este diferită de a altor substantive-subiect, *agent*, *protagonist* (activ sau pasiv) al acţiunii verbale. De aceea, substantivul nu primeşte articol. Diferită este însăşi situaţia verbului, care nu se constituie singur în predicat al unei propoziţii, ci doar prin intermediul întregii *expresii*. Verbul este, în asemenea construcţii, un tip particular de auxiliar sintactic ; în orice caz, este singurul component al expresiei capabil să exprime categoriile gramaticale esenţiale pentru predicaţie : *timpul* şi *modul*.

Locuţiuni verbale[4]

Sînt grupuri fixe de cuvinte, cu sens lexical şi gramatical unitar. Alături de **verb** – element central, indispensabil – mai sînt cuprinse, în structura acestor construcţii **substantive** (*a duce dorul*, *a face temenele*, *a şterge putina*, *a sparge gheaţa* etc.), **adjective** (*a o lăsa moartă*, *a o face lată* etc.), **adverbe** (*a-i ieşi înainte*, *a o lua razna* etc.), **numerale** (*a tăia firul în patru* etc.).

Cunosc o deosebită frecvenţă în structura locuţiunilor pronumele şi prepoziţiile : *a o lua la sănătoasa*, *a da în seamă*, *a-şi aduce aminte*, *a-şi lua tălpăşiţa*, *a o face de oaie*, *a face pe mortul în păpuşoi*, *a da în clocot*, *a o pune de mămăligă*, *a-şi pierde minţile* etc.

Locuţiunile se deosebesc de expresiile verbale prin solidaritatea mai accentuată sub aspect lexical a elementelor componente şi prin caracterul unitar al sensului (sensurilor) gramatical(e). Cuvintele componente nu se mai lasă interpretate individual din punct de vedere semantic. Sensul lexical unitar reprezintă o *sinteză* a sensurilor tuturor elementelor componente : *a trage pe sfoară*, *a o lua la sănătoasa* etc. O prepoziţie chiar (element lingvistic lipsit de sens lexical, dar cu o semantică particulară) poate să modifice – prin absenţa sau prezenţa ei, prin natura sa „semantic-funcţională" – înţelesul lexical al întregii locuţiuni : *a da seamă* = „a răspunde de..."/*a da în* (*pe*) *seamă* = „a încredinţa". Aceeaşi situaţie caracterizează pronumele, element lingvistic „reprezentativ", cu sens lexical, adică mediat : *a da seamă/a-şi da seama* („a înţelege").

Este drept că, în structura unor categorii de locuţiuni, contribuţia unuia din elementele constitutive (a elementului nominal, de obicei) poate fi predominantă ; aceasta însă nu duce niciodată la înlăturarea celorlalte elemente de la procesul constituirii sensului lexical unitar al grupului : *a face muşama* – „a muşamaliza", *a da năvală* – „a năvăli", *a da poruncă* – „a porunci" etc.

Caracteristicile gramaticale ale locuţiunii (*personală/impersonală*, *tranzitivă/intranzitivă*) sînt condiţionate în primul rînd de verb, dar nici elementul nominal nu rămîne indiferent. Prin urmare, sînt *tranzitive*, de exemplu, locuţiunile al căror verb este *tranzitiv*, cu condiţia însă ca elementul nominal „subordonat" să nu fie la origine un acuzativ „complement direct". Verbul *a da*, de exemplu, considerat un verb *liber*, este în afara locuţiunii, fiind *tranzitiv* : „*I-am dat* o carte". Locuţiunile construite pe baza sa, în schimb, pot fi deopotrivă *tranzitive*, cu tranzitivitate **directă** : *a da în seamă* (pe cineva), **indirectă** : *a-şi da seama* (de ceva) sau **intranzitive** : *a da seamă* („*Ai să dai samă*, doamnă ! " – C. Negruzzi).

Cu rare excepţii, locuţiunile verbale au caracter *personal*. Puţinele locuţiuni *impersonale* se constituie pe baza unor verbe pronominale sau întrebuinţate pronominal : *a se miji de ziuă*, *a se lăsa seara* etc.

În impunerea caracterului *subiectiv* sau *obiectiv* al locuţiunii, condiţionările sînt mult mai complexe, mai profunde şi mai greu de raportat la verb sau la celelalte componente. Cele mai frecvente sînt locuţiunile subiective: *a şterge putina*, *a da bir cu fugiţii*, *a da ortul popii*, *a o lua la sănătoasa* etc. Caracterul *subiectiv* este foarte adesea determinat de însoţirea verbului cu un pronume reflexiv în dativ: *a-şi pierde echilibrul*, *a-şi lua tălpăşiţa*, *a-şi lua nasul la purtare*, *a-şi lua zborul*, *a-şi lua lumea-n cap*, *a-şi face de cap* etc.; în cele mai multe dintre aceste locuţiuni, pronumele reflexiv în dativ este, la fel ca în structura verbelor pronominale, *obligatoriu*. În altele însă pronumele poate fi *reflexiv*, *personal*, iar, în funcţie de caracterul pronumelui, locuţiunea este *subiectivă* sau *obiectivă*: *a-şi face vînt/a-i face vînt*, *a-şi face iluzii/a-i face iluzii*, *a-şi lua ziua bună/a-i da ziua bună* etc. Desigur, nu lipsesc excepţiile. Astfel, locuţiunea *a-şi bate joc*, deşi e constituită pe baza unui verb întrebuinţat pronominal, este *obiectivă*: *„Şi-a bătut joc* de noi toţi". Locuţiunile *a-şi aduce aminte* şi *a-i aduce aminte* (ca şi verbele sinonime) sînt amîndouă obiective, deşi pronumele care însoţeşte verbul este altul.

Toate categoriile gramaticale verbale – *diateză*, *timp*, *mod*, *număr*, *persoană* – sînt exprimate de verb: „Fiecine cum i-a vrerea despre fete *samă deie-şi*", „Gîndea lucruri de cari *nu-şi da seama*" (M. Eminescu) etc.

Spre deosebire de verb, locuţiunile verbale pot reprezenta, în structura lor semantică, valori aspectuale, indiferent de forma temporală sub care se prezintă. Locuţiunea *a da în clocot*, de exemplu, exprimă aspectul *incoativ* în raport cu *a clocoti* (verb *durativ*).

B) Clase semantice

Component al vocabularului, condiţionat – în diferite grade – în funcţionarea sa în sistemul gramatical de poziţia în sistemul lexical al limbii, *verbul* este înscris, prin însuşi conţinutul semantic-ontologic al termenilor, în diferite clase semantice: în baza conţinutului lexical concret, la un prim nivel de organizare semantică şi în baza trăsăturilor semantice cu un grad variabil de generalitate şi abstractizare, la un al doilea nivel de organizare semantică.

La un prim nivel, de suprafaţă, verbele se află înscrise în microcîmpuri semantice, în funcţie de o componentă ontologic-semantică pe care se întemeiază sensul lexical concret al fiecărei unităţi lexicale[5]:

- verbe de *percepţie* (*verba sentiendi*): *a simţi*, *a vedea*, *a zări*, *a auzi*, *a mirosi*, *a pipăi* etc.;
- *verbe ale cunoaşterii*: *a afirma*, *a nega*, *a cunoaşte*, *a recunoaşte*, *a tăgădui*, *a deduce* etc.;
- *verbe ale comunicării*: *a spune*, *a întreba*, *a răspunde*, *a informa*, *a declara* etc.;
- *verbe didactice*: *a explica*, *a susţine*, *a demonstra*, *a studia*, *a învăţa*, *a examina*, *a preda*, *a asculta* etc.;
- *verbe factitive* (*cauzative*) (*verba factitiva*): *a face*, *a determina*, *a stimula*, *a însărcina*, *a obliga*, *a îndemna*, *a constrînge*, *a invita*, *a despăgubi*, *a desperechea*, *a împacheta*, *a echilibra*, *a dezechilibra* etc.;

- *verbe rezultative* (*verba efficiendi*) ; o „variantă” a verbelor factitive ; ele conţin în planul lor semantic şi în structura semnificantului rezultatul acţiunii verbului implicit *a face* sau al altui verb cu o semantică determinată : *a fărîma* = „a face fărîme”, *a găuri* = „a face găuri”, *a (se) oua* = „a face ouă”, *a doini* = „a cînta doine”, *a hori* = „a cînta hore”, *a valsa* = „a dansa valsuri” etc. ;
- *verbe de mişcare* : *a pleca*, *a intra*, *a ieşi*, *a zbura*, *a înota* etc. ;
- *verbe comportamentale* : *a mima*, *a simula*, *a se face*, *a se preface*, *a minţi*, *a se mîndri* etc. ;
- *verbe modale* : *a vrea*, *a putea*, *a trebui*, *a-i veni* etc. ;
- *verbe volitive* : *a solicita*, *a comanda*, *a ordona*, *a interzice*, *a permite* etc. ;
- *verbe aspectuale* : *a începe*, *a termina*, *a continua*, *a dura*, *a se întrerupe*, *a repeta*, *a se porni*, *a se apuca* etc. ;
- *verbe meteorologice* : *a ploua*, *a tuna*, *a fulgera*, *a se însenina* etc.

La cel de-al doilea nivel, verbele se diferenţiază în funcţie de specificitatea, determinată ontologic, de desfăşurare a *procesualităţii* şi, în strînsă legătură cu acest specific, dar dintr-o altă perspectivă, în funcţie de desfăşurarea raportului dintre subiect şi dinamica planului semantic al verbului.

Raportul dintre conţinutul semantic-concret al verbului şi natura procesuală a acestuia impune constituirea a cinci[6] clase de verbe :

- *verbe de acţiune* ; procesul se desfăşoară între doi poli distincţi sau, în orice caz, presupune obiectivarea acţiunii, odată cu constituirea subiectului într-o sursă, un punct de plecare pentru acţiune : *a citi*, *a merge*, *a omorî* etc. ;
- *verbe de stare* ; procesul se desfăşoară în interiorul subiectului, chiar dacă îşi are în mod frecvent (specific) cauza în afară : *a se teme*, *a boli*, *a-i fi dor*, *a urî*, *a dori*, *a dormi* etc. ;
- *verbe existenţiale* ; procesul se desfăşoară în interiorul subiectului ; se disting de verbele de *stare*, cu care sînt în mod curent grupate de lingvişti, prin faptul că „procesul” interpretat verbal nu îşi are cauza în exterior, ci în interiorul subiectului ; trăsătura semantică definitorie – *procesualitatea* – este asigurată la aceste verbe mai ales din punct de vedere gramatical, prin categoria gramaticală a *timpului* : *a fi* (considerat de T. Cipariu *verb substantiv*), *a exista*, *a se afla*, *a trăi*, *a muri* etc. ;
- *verbe de relaţie* ; procesul se desfăşoară, de asemenea, în interiorul subiectului, dar, spre deosebire de verbele de *stare* (cu care sînt, de asemenea, în mod curent grupate), ele implică un „obiect” exterior căruia procesul i se circumscrie ; ca şi la verbele *de existenţă* (existenţiale), „procesualitatea” îşi are originea în categoria gramaticală a timpului : *a avea*, *a poseda*, *a aparţine*, *a semăna*, *a simboliza*, *a reprezenta* etc. ;
- *verbe de devenire* ; procesul implică existenţa a doi poli temporali în interiorul subiectului ; subiectul trece printr-un proces de transformare, evoluţie sau involuţie ; timpul gramatical explicit, exterior intră în complementaritate cu o temporalitate semantică implicită, interioară : *a deveni*, *a evolua*, *a înflori*, *a îmbătrîni*, *a înnopta*, *a adormi*, *a se face frig* etc.

Observaţii

Datorită sferei lor polisemantice, verbele pot aparţine printr-unul din sensuri la o clasă, iar prin altul la o altă clasă :

Maria *a albit* de spaimă (verb de devenire).
Maria *a albit* toate cămăşile (verb de acţiune).
Mihai *a însemnat* totul în jurnal (verb de acţiune).
Mihai *înseamnă* totul pentru Ioana (verb de relaţie).

Prin mutaţii semantice, de tip metaforic/metonimic sau în legătură cu dezvoltarea unor sensuri gramaticale categoriale (în interiorul *diatezei*, în mod special), sau cu dezvoltarea unor relaţii sintactice, verbele trec dintr-o clasă în alta :

a îmbătrîni (verb de devenire) ⇒ a-l *îmbătrîni* (*necazurile*) (verb de acţiune) ;
a se plictisi (verb de stare) ⇒ a-l *plictisi* (prietenul) (verb de acţiune) ;
a lenevi (verb de stare) ⇒ *a se lenevi* (verb de devenire).

Raportul dintre subiect şi desfăşurarea planului semantic al verbului impune distincţia între verbe **subiective** şi verbe **obiective**.

Planul semantic al **verbelor subiective** rămîne circumscris sferei subiectului. Fac parte din această categorie :

- verbe **existenţiale** : *a exista*, *a fi*, *a trăi*, *a muri* etc. ;
- verbe **de stare**, expresie a vieţii psihice a omului sau a unor manifestări de natură fiziologică : *a rîde*, *a plînge*, *a suspina*, *a boli*, *a respira*, *a dormi*, *a tuşi*, *a strănuta* etc. ;
- verbe **de devenire** : *a deveni*, *a adormi*, *a se ticăloşi*, *a roşi* etc. ;
- verbe **de acţiune** (de natură onomatopeică) : *a măcăi*, *a fîlfîi*, *a gîgîi*, *a mieuna* etc.

Planul semantic al **verbelor obiective** este orientat de către subiect spre exterior, reprezentînd doar o depăşire a sferei subiectului sau implicînd un obiect exterior. Sînt cuprinse în această categorie :

- verbe **de acţiune** : *a citi*, *a merge*, *a omorî*, *a minţi*, *a studia* etc. ;
- verbe **de relaţie** : *a avea*, *a aparţine*, *a semăna* etc. ;
- verbe **de stare** : *a urî*, *a dori*, *a iubi*, *a-i fi dor* etc.

Alături de verbele totdeauna *subiective* sau de cele totdeauna *obiective*, există verbe *subiective* şi *obiective* în acelaşi timp (subiective prin unul din sensuri, obiective prin altul). Verbul *a adormi*, de exemplu, are, în general, caracter *subiectiv* : „Eu *adorm* foarte greu", dar capătă caracter *obiectiv* atunci cînd este întrebuinţat cu sens *factitiv* (cauzativ) : „*L-am adormit* foarte greu" (adică *l-am făcut să adoarmă*...). În acelaşi mod se comportă *a fierbe*, verb îndeobşte subiectiv : „Apa *fierbe* la 100°C" ; întrebuinţat cu sens *factitiv*, el este un verb *obiectiv* : „*Am fiert* nişte apă" (*am făcut să fiarbă*...) ş.a.m.d.

Pe de altă parte, un verb care oscilează între cele două clase de verbe, *subiective* şi *obiective*, îşi poate fixa, prin mijloace morfologice, o ipostază sau alta. Astfel, verbul *a îngălbeni* este un verb *subiectiv* cînd exprimă o schimbare în structura internă a subiectului : „*Am îngălbenit* de frică", „Frunzele *au îngălbenit*", dar prezintă un caracter obiectiv ca verb *de acţiune*, expresie a unei activităţi : „Mama *a îngălbenit* nişte ouă". Însoţit de pronumele reflexiv *se*, însă, acelaşi cuvînt îşi fixează caracterul de verb subiectiv : „Mama *s-a îngălbenit* de spaimă".

Invers, înlăturarea pronumelui *se* din structura unor verbe *subiective* pronominale duce la transformarea lor în verbe *obiective* : *a (nu) se astîmpăra* este verb subiectiv în enunţul „Copilul acesta *nu se* mai *astîmpără*" şi verb obiectiv în enunţul : „*Îl astîmpăr* eu imediat" (adică „Îl fac eu *să se astîmpere*").

CLASE DE VERBE ÎN SISTEMUL GRAMATICAL AL LIMBII

Poziţia verbului în sistemul gramatical al limbii este dependentă în măsură însemnată de poziţia lui în sistemul lexical la nivel *sintactic* şi rămîne independentă de sistemul lexical la nivel *morfologic*.

Conţinutul lexical concret al verbelor şi/sau apartenenţa lor la diferite clase din perspectiva celui de-al doilea nivel de organizare a planului lor semantic determină constituirea unor clase semantico-sintactice de verbe; apartenenţa lor la aceste clase le orientează sau chiar le condiţionează funcţionarea sintactică.

A) Clase semantico-sintactice de verbe

Poziţia verbului în structura sintactică a unui enunţ se defineşte prin trei perspective, cel mai adesea complementare:

a) funcţia distinctă a enunţului sintactic: *predicaţia*;

b) relaţia sintactică fundamentală în spaţiul căreia de desfăşoară predicaţia: *subiect predicat*;

c) relaţia sintactică prin care verbul se constituie în centrul unui cîmp semantico-sintactic prin care se asigură funcţionarea enunţului ca unitate de comunicare finită: verb regent ← termen dependent.

Verbe predicative/verbe nepredicative

Din prima perspectivă, a capacităţii (condiţionată semantic) de a-şi asuma şi de a îndeplini funcţia sintactică specifică, se disting două clase de verbe:

- verbe *predicative*;
- verbe *nepredicative.*

Sînt *verbe predicative* cele care pot realiza singure funcţia sintactică de *predicat*. Prin conţinutul lor semantic concret, cu foarte puţine excepţii, toate verbele limbii române sînt predicative.

Sînt *verbe nepredicative* verbele care, prin conţinutul lor semantic, în mod absolut abstract, funcţionează doar ca instrumente gramaticale ale predicaţiei, verbele care, datorită conţinutului lor semantic, nu pot realiza singure funcţia de predicat, precum şi verbele care, prin mutaţii în planul semantic şi, concomitent, în dinamica gramaticală (la nivel morfologic mai ales, dar şi la nivel sintactic), îşi pierd capacitatea predicaţiei.

Prin specificul poziţiei şi funcţionării lor în planul expresiei şi în planul semantic al enunţului sintactic, verbele nepredicative se disting în două subclase:

- verbe *copulative*;
- verbe *semiauxiliare.*

Verbe copulative

Noua ediţie a *Gramaticii Academiei* integrează *verbele copulative* în categoria verbelor predicative, indiferent de planul lor semantic. Esenţial pentru realizarea *predicatului enunţării* (din interpretarea autorilor acestei ediţii), întrucît poartă indicii de predicaţie, verbul copulativ este numit *operator copulativ* în structura unei variante de predicat (semantico-sintactico-enunţiative) complex („Ion *este/devine/rămîne* important",

„Munca *este/înseamnă/se cheamă* efort") (vol. II, p. 255) sau *centru verbal copulativ* care cere o *complinire obligatorie* – numele predicativ, funcţie sintactică autonomă (*ibidem*, p. 263).

Este de netăgăduit că verbul copulativ este purtătorul indicilor de predicaţie în structuri precum : „Eu *sunt* luceafărul de sus,/ Iar tu *să*-mi *fii* mireasă" (M. Eminescu), dar predicaţia implică două componente semantice : semnificaţia gramaticală şi semnificaţia lexicală ; verbul copulativ este lipsit total sau parţial de semnificaţie lexicală ceeea ce îl diferenţiază de verbul predicativ.

În funcţie de planul lor semantic, verbele copulative se împart în două subclase : verbe copulative *absolute* şi verbe copulative *lexico-gramaticale*.

Verbe copulative absolute[7]

Funcţionează numai ca instrument gramatical al predicaţiei verbul copulativ *a fi* : „Din sfera mea venii cu greu/ Ca să-ţi urmez chemarea,/ Iar cerul *este* tatăl meu/ Şi mumă-mea *e* marea" (M. Eminescu), omonim cu verbul predicativ *a fi* : „*A fost* odată ca-n poveşti/ *A fost* ca niciodată/ Din rude mari, împărăteşti/ O prea frumoasă fată" (M. Eminescu).

Verbul copulativ *a fi* se distinge de omonimul predicativ prin caracterul abstract al planului său semantic (definit doar prin trăsătura semică +*real*), ceea ce determină incompatibilitatea lui cu relaţia de sinonimie cu verbul *a exista* : „În ţara asta toţi *sînt* politicieni" (verb copulativ) *vs* „În ţara asta nu *sînt* (există) politicieni" (verb predicativ).

Verbul copulativ *a fi* asigură desfăşurarea predicaţiei ca auxiliar sintactic în exprimarea unor categorii gramaticale (timpul şi modul, persoana şi numărul) inerente predicaţiei, pe care însă numele (substantiv, adjectiv etc.), centrul semantic al enunţului, nu le poate exprima :

Codrul *este* verde.
Codrul *a fost* verde.
Codrul *va fi* din nou verde.

Verbul copulativ a fi atribuie numelui din structura predicatului *analitic* (*nominal*, în termenii *Gramaticii Academiei*, şi ai gramaticii curente, *de tip nominal* (vol. II, p. 242), ca variantă de predicat semantico-sintactic, în interpretarea ultimei ediţii a *Gramaticii Academiei*), sensurile gramaticale pe care le atribuie *flectivul* temei verbului în structura predicatului *sintetic* (verbal) :

El *este* stăpîn peste aceşti codri. – El stăpîn-*eşte* aceşti codri.
El *a fost* stăpîn peste aceşti codri. – El *a* stăpîn-*it* aceşti codri.
El *era* stăpîn peste aceşti codri. – El stăpîn-*ea* aceşti codri.
El *va fi* stăpîn peste aceşti codri. – El *va* stăpîn-*i* aceşti codri.

Prin mutaţii în sfera lor semantică, ducînd pînă la pierderea sensului lexical concret, cînd sînt substituibili prin copulativul *a fi*, funcţionează ca verbe copulative absolute verbele *a însemna*, *a reprezenta*, *a constitui*, variante paralele cu variantele predicative :

Ce *este* această plecare ? (verbe copulative)
Ce *înseamnă* această plecare ?

Ce *reprezintă* această plecare? (verbe predicative)
El *înseamnă* această plecare în jurnal.

El *reprezintă* această plecare pictural.
Prezenţa lui *este* o primejdie. (verbe copulative)
Prezenţa lui *constituie* o primejdie.

El *constituie* un grup din şapte tineri. (verb predicativ)

Verbe copulative lexico-gramaticale[8]

Dacă verbele *copulative absolute* sînt cerute de numele care se constituie în centrul gramatical al predicaţiei pentru exprimarea categoriilor gramaticale fără de care funcţia predicativă nu se poate realiza, verbele *copulative lexico-gramaticale*, datorită conţinutului lor lexical concret, dar nedeterminat, *cer* un nume care, complinindu-le planul semantic, le asigură asumarea predicaţiei.

Prin sensul lor fundamental, sînt verbe copulative lexico-gramaticale *a deveni* şi *a părea* (ca verb personal): „Dar deodat'un punct se mişcă... cel întîi şi singur. Iată-l,/Cum din Chaos face mumă, iară el *devine* Tatăl..." (M. Eminescu), „Viaţa-mi *pare*-o nebunie/ Sfîrşită făr-a fi-nceput" (M. Eminescu).

Prin natura conţinutului lor lexical nedeterminat, aceste verbe, concomitent cu introducerea în sintagma din care fac parte a sensurilor gramaticale inerente predicaţiei (*timpul* etc.), înscriu într-o perspectivă semantică specifică numele împreună cu care realizează predicaţia.

Verbul *a deveni* înscrie conţinutul semantic al numelui într-o perspectivă *eventivă*; numele reprezintă, prin planul său semantic, starea finală a unui proces de evoluţie reflectat ca atare de verbul copulativ: „Mihai **a devenit** *profesor*".

Prin aceasta, verbul *a deveni* îndeplineşte două funcţii: pe de o parte, atribuie numelui din structura predicatului analitic sensurile gramaticale proprii oricărui flectiv verbal; pe de altă parte, dezvoltă în planul semantic al numelui o dimensiune *eventivă*, în acelaşi mod în care o face morfemul diatezei dinamice:

Ion *a devenit bogat*. – Ion *s-a îmbogăţit*.
Maria *a devenit tristă*. – Maria *s-a întristat*.

Au aceeaşi funcţie semantică alte verbe care, prin mutaţii semantice, dezvoltă o variantă sinonimă verbului *a deveni*: *a ajunge*, *a se face*, *a ieşi*: „Readuc melancolia-mi/ Iară ea *se face vers*" (M. Eminescu).

Acestea sînt variantele paralele, nepredicative ale verbelor predicative *a ajunge*, *a (se) face*, *a ieşi*.

El *a ajuns* la Veneţia. (verb predicativ)
El *a ajuns* profesor. (verb copulativ)

Toţi *au ieşit* din oraş. – Toţi *au ieşit profesori*.
El *a făcut* un proiect. – El *s-a făcut profesor*.

Sensul contrar – păstrare a unei însuşiri, calităţi etc. – este exprimat de verbul *a rămîne*, variantă nepredicativă a verbului de mişcare (ca realizare negativă), verb predicativ.

„Şi deasupra mea *rămîi*, (verb predicativ)
Durerea mea de-o curmă." (M. Eminescu)

„Ca să nu-ndrăgeşti nimică, (verb copulativ)
Tu *rămîi* la toate *rece.*" (M.Eminescu)

Verbul *a rămîne* intră uneori în relaţie de sinonimie cu *a deveni*, exprimînd, de fapt, nu păstrarea, ci primirea unei însuşiri etc. : „Mult bogat-ai fost odată, mult *rămas*-ai tu *sărac*" (M. Eminescu).

Verbul *a părea*, ca verb copulativ, modalizează planul semantic al termenului nominal cu care intră în structura *predicatului* analitic, situîndu-l sub semnul *aparenţei* : „A popoarelor ecouri/ *Par* glasuri ce îmbracă o lume de amar" (M. Eminescu).

Prin aceasta, verbul *a părea* introduce întreaga sintagmă analitică în opoziţie cu sintagma verbalizată prin verbul copulativ *a fi*, expresie a realităţii : „El *pare* bolnav" – „El *este* bolnav".

Observaţii

Verbul *a însemna* prezintă în întrebuinţarea sa ca verb nepredicativ două variante, în funcţie de mutaţiile din planul său semantic :

1. Sinonim cu verbul nepredicativ *a fi*, este *verb copulativ absolut* : „A cunoaşte-*nseamnă* iarnă/ A iubi *e* primăvară" (L. Blaga), „Nici unul din ei nu ştie încă ce-*nsemnează* iubirea" (M. Eminescu).

2. Cînd planul său semantic păstrează însă legătura cu semantica substantivului *semn* din structura temei verbale, este verb *copulativ lexico-gramatical*, introducînd în sintagma pe care o condiţionează sensul de „semnificaţie", „înţeles" : „Arald, ce *însemnează* pe tine negrul port/ Şi faţa ta cea albă ca ceara, neschimbată ?" (M. Eminescu).

Verbe semiauxiliare

Gramatica Academiei (ediţia din 1963) ia în discuţie o singură categorie de verbe semiauxiliare, pe care le numeşte *verbe auxiliare de modalitate* şi le defineşte ca „mijloace lexicale de redare a modalităţii, dintre care unele se caracterizează şi prin anumite trăsături gramaticale specifice" (vol. I, p. 204).

Unele dintre aceste verbe sînt înscrise între auxiliare de modalitate prin însuşi conţinutul lor lexical (*a putea*, *a trebui*, *a vrea*), iar altele printr-un sens lexical derivat (*a fi*, *a avea*, *a veni*).

Apartenenţa la această clasă distinctă de verbe ar fi asigurată de *prezenţa unor indici* : *gramaticali* (verbul *a putea – referirea la acelaşi subiect* : *pot merge/poţi merge* [*să mergi*], *semantici* (*a avea*, *a fi*, *a veni – schimbarea sensului iniţial*) şi participarea lor „la un complex cu sens unitar", împreună cu un verb predicativ („supin, la infinitiv sau la conjunctiv, sinonim cu infinitivul"). În această structură complexă, „semantic, rolul principal revine formei nominale sau conjunctivului ; gramatical, rolul principal revine verbului cu sens modal, care poartă semnele predicativităţii" (I, p. 204).

Limitîndu-se la o descriere superficială a acestor categorii de verbe, autorii *Gramaticii Academiei* se opresc numai la verbele de modalitate, deşi recunosc că „atît verbele de modalitate, cît şi cele de aspect se disting prin conţinutul lor semantic corespunzător celor două semnificaţii" – *modalitatea* şi *aspectul* ; motivarea ar consta în absenţa indicilor gramaticali la verbele de aspect.

În noua ediţie a *Gramaticii Academiei* (2005), verbele *de aspect* sînt discutate ca mijloace de exprimare a categoriei *aspectului* în cele trei ipostaze : *incoativ/ continuativ/terminativ* (vol. I, pp. 457-467). Cu acest statut, verbele de aspect „la nivel semantic realizează predicaţia enunţiativă" (*ibidem*, p. 457) în structura predicatului complex cu „operator aspectual («Ion începe să înveţe»)" (vol. II, pp. 255

şi urm.). Verbele *de mod* (*modale*) sînt integrate în vol. I în interpretarea diferitelor variante de exprimare a conţinutului semantic al unor moduri verbale (p. 361), iar în vol. II în interpretarea diferitelor variante de realizare a modalizării (pp. 675 şi urm.) şi în interpretarea predicatului complex în structurile în care funcţionează ca „operatori modali" („Ion poate/trebuie să plece") (pp. 255 şi urm.). Nici în interpretarea verbelor de aspect, nici în interpretarea verbelor modale nu se face distincţie explicită între verbele semiauxiliare (cu flexiune redusă la maximum în ceea ce priveşte categoriile predicativităţii) şi verbele predicative. Exemplele cu care se ilustrează cele două clase de verbe relevă aceeaşi nediferenţiere: structuri cu operator aspectual: „Ion începe să înveţe", „Casa stă să cadă" (vol. II, p. 255), structuri cu operator modal: „Ion trebuie/ poate să plece", „Era să se întîmple" (*ibidem*). În acelaşi timp, se recunoaşte pentru unele structuri – în care sînt incluse însă deopotrivă verbe de aspect şi de mod într-adevăr verbe semiauxiliare şi, ca atare nepredicative, dar şi verbe modale predicative – imposibilitatea de a delimita „componentele structurale", cînd e de preferat „soluţia ansamblului" („Copiii *trebuiau* să plece", „Copiii *erau* să cadă"), „stabilirea funcţiilor sintactice ale componentelor subordonate" nu este posibilă („Casa *stă* să cadă", „El *trage* să moară") (*ibidem*, p. 260)

Rămînînd în perspectiva propusă, nu-i greu de observat că nu există nici o deosebire între *a putea*, de exemplu, şi *a începe* („*Pot* să merg" – „*Încep* să merg"; în ambele enunţuri, amîndouă verbele au acelaşi subiect). Pe de altă parte, conform *Gramaticii Academiei*, în problema verbelor modale şi de aspect, se trece peste principiul interpretării globale a structurii gramaticale a limbii în baza unităţii şi a coerenţei conceptuale.

Dacă, de exemplu, se vorbeşte despre întrebuinţarea ca verbe copulative, în funcţie de context, a verbelor *a rămîne*, *a ajunge* etc., alături de valoarea lor predicativă trebuie să se admită şi că verbe precum *a trebui*, *a sta* etc. pot avea, în paralel cu valoarea lor predicativă, şi valoare nepredicativă, de *semiauxiliare*, atunci cînd se produc mutaţii importante în planul semantic şi în morfologia lor.

Poziţia autorilor capitolului „*Predicatul*", din vol. II al *Gramaticii Academiei* (ediţia 1963): „Preferăm să analizăm în aceste construcţii funcţiunea sintactică a fiecăruia din elementele lor componente: verb predicat + complement (completivă) direct(ă), în cazul celor mai multe, verb predicat + subiect (subiectivă) în cazul lui *a trebui* (+ conjunctiv sau infinitiv) etc." (p. 98), ar conduce la anularea unor distincţii existente în mod obiectiv în interpretarea prin textul lingvistic a unei realităţi extralingvistice:

Trebuie să fie la Veneţia. (verb predic. + subiect propoziţional) – necesitatea
(1) (2) (1) (2)

Trebuie să fie la Veneţia. (verb semiaux. pr. verb. compus) – ipoteza
(1) (1)

Păstrăm din punctul de vedere al *Gramaticii Academiei* ideea îndreptăţită că limba română dispune de mijloace lexicale de „redare a *modalităţii*", precum şi a *aspectului*, dar acestea sînt verbe *predicative*:

Trebuie să studiem sanscrita.

Putem să studiem sanscrita.

Începem să studiem sanscrita.

Nepredicative sînt numai variantele acestor verbe (sau ale unora dintre aceste verbe), *modale* şi de *aspect*, prin sensul lor lexical de bază:

Trebuie să fie bolnav, de n-a venit.
Poţi răci, dacă nu te îmbraci mai gros.

Verbele semiauxiliare[9] constituie o categorie intermediară între verbele auxiliare (morfeme ale unor moduri şi timpuri compuse) şi verbele predicative. Ele intră în structura predicatului, dar, de fapt, nu ca auxiliare ale predicaţiei, ci ca instrumente ale unei categorii sintactice mai largi, mai cuprinzătoare, însoţitoare a predicaţiei – *modalitatea* –, ale unei alte categorii, mai puţin definită în limba română, *aspectul*, sau ale *timpului* (mai exact, ale relaţiei temporale de *posterioritate*).

Semiauxiliarele sînt verbe *cerute* de verbul-predicat, în funcţie de intenţiile vorbitorului în procesul de „actualizare", prin predicat, a unor realităţi care îşi au punctul de plecare la „polul" subiectului gramatical.

Ele se apropie de auxiliare, prin caracterul mai mult sau mai puţin redus al flexiunii lor. Se îndepărtează de auxiliare prin strînsa lor dependenţă de context, prin neatingerea gradului maxim de abstractizare specific auxiliarelor.

Sintagme de tipul *am cîntat*, constituite din auxiliarul *a avea* şi tema de participiu a verbului, reprezintă, în orice context ar apărea, ca şi în afara vreunui context, timpul *perfectul compus*. Auxiliarul verbal introduce în planul expresiei tocmai elementul necesar constituirii opoziţiei morfologice faţă de alte forme flexionare ale verbului.

Sintagme de tipul „Trebuie să cînte", în structura cărora se cuprinde un semiauxiliar, pot avea diferite valori modale, în funcţie de contextul sintatic. Verbul *a trebui* se constituie în marcă a *posibilităţii* numai într-un context suficient de larg. „*Trebuie să cînte* pe undeva, de n-a venit la noi".

Prin urmare, în timp ce auxiliarele îşi realizează funcţia morfologică în interiorul unei sintagme verbale, semiauxiliarele îşi realizează funcţia numai sintactic şi numai în enunţuri sintactice îndeajuns de lărgite, de multe ori superioare unităţii sintactice de bază: propoziţia.

Pe de altă parte, auxiliarele intră în sintagme predicative cu teme verbale (cu tema participiului: *am cîntat*; cu tema infinitivului: *voi cînta* etc.), semiauxiliarele preced forme verbale morfologice deja constituite (*conjunctiv*: „Trebuie să fie bolnav..."; *prezumtiv*: „Trebuie să fi plîngînd pe undeva..."; *infinitiv*: „Mă pot îmbolnăvi dacă..." etc.).

Semiauxiliarele se apropie de verbele predicative prin păstrarea unui sens lexical (nu cel obişnuit, ci unul derivat). Se îndepărtează de verbele predicative prin pierderea autonomiei acestui sens.

Semiauxiliarele nu sînt o categorie de verbe speciale, ci o grupă de verbe *întrebuinţate* în mod special, în condiţii sintactice particulare. Se apropie, în acest sens, de verbele copulative (mai exact, de verbele devenite în anumite condiţii copulative). Se îndepărtează de ele prin faptul că nu sînt cerute de un element neverbal (nume, pronume), pentru a realiza funcţia predicaţiei; semiauxiliarele sînt cerute de verbe predicative pentru a introduce o notă modală particulară predicaţiei. Verbele copulative

au capacitatea morfologică de a exprima timpul şi persoana ; semiauxiliarele nu pot exprima timpul, decît cu foarte rare excepţii (*a sta, a putea*), iar unele dintre ele nici persoana.

Din punctul de vedere al rolului lor în planul semantic al predicatului, în care sînt cuprinse, se disting trei clase de semiauxiliare :

1. semiauxiliare *de modalitate* ;
2. semiauxiliare *de aspect* ;
3. semiauxiliare *de temporalitate*.

1. *Semiauxiliarele de modalitate*

Prezintă acţiunea verbală din diferite perspective modale : *probabilitatea*, *eventualitatea*, *ipoteza* etc. : *a trebui*, *a putea*, *a fi*, *a avea*, *a vrea*.

Verbul A TREBUI

Dintre toate, verbul *a trebui* este cel mai „instrumentalizat". Nu mai exprimă *necesitatea*, sensul său fundamental în situaţia de verb predicativ : „Tu *trebuia* să te cuprinzi/ De acel farmec sfînt" (M. Eminescu) şi nici sensul de „a avea nevoie" : „Că mii de ani i-*au trebuit*/ Luminii să ne-ajungă" (M. Eminescu).

Sub aspect **semantic**, cu valoare de semiauxiliar, verbul *a trebui* exprimă, înainte de toate, *ipoteza* ; introduce o nuanţă modală *ipotetică* în structura sintagmei predicatului compus : „Negru *trebuie să fie* sufletul tău, îi spuse" (M. Preda).

Introducînd *probabilitatea*, verbul *a trebui* situează sintagma verbală într-un punct nedefinit între *certitudine* şi *incertitudine* : „Obraznicul ăsta *trebuie să fie* ticălosul de frate-meu" (I.L. Caragiale).

Apropierea de un pol sau de celălalt de pe axa *certitudine-incertitudine* depinde de desfăşurarea semantică a întregului context sintactic : „A venit nebunul !... *Trebuie să fi venit*, că am auzit trîntind uşile" (D. Zamfirescu).

În unele cazuri, parcă mai păstrînd ceva din sensul său lexical ca verb predicativ, verbul *a trebui* îl ajută pe vorbitor să-şi manifeste încrederea în împlinirea unei acţiuni : „... Mi-a promis negreşit să dejuneze cu noi : *trebuie să vie* ! peste putinţă să nu vie ! " (I.L. Caragiale).

Din punct de vedere **morfologic**, semiauxiliarul *a trebui* este cel mai apropiat de verbele auxiliare ; el intră în structura predicatului compus cu forma de prezent, persoana a III-a singular : „*Trebuie să fie* aici în casă ascuns. Trebuie să-l găsim" (I.L. Caragiale) ; mai rar, cu forma de imperfect (cînd sensul modal de *certitudine* este mai accentuat) : „Cînd suna, ştiam că Ramses *trebuia să fi murit*" (M. Eminescu).

Din punct de vedere **sintactic**, semiauxiliarul *a trebui* se opune verbului predicativ, prin incapacitatea sa de a realiza opoziţia *afirmativ/negativ* ; o construcţie precum „Nu trebuie să fie bolnav" nu este posibilă decît în cazul valorii şi funcţiei predicative a verbului *a trebui*, întrebuinţat cu sensul său fundamental şi cu întreaga lui capacitate flexionară.

Verbul semiauxiliar *a trebui* se construieşte cu *conjunctivul prezent* : „*Trebuie să sosească* acu, că-i dus de azi dimineaţă" (D. Zamfirescu) şi *perfect* : „*Trebuie să fi fost* tot ea, prietena tînără, care nu uita pe cei ce nu mai sînt" (D. Zamfirescu) sau, în sintagme redundante, cu *prezumtivul prezent* (cu auxiliarul

la conjunctiv): „*Trebuie să fi existînd* vreo legendă asupra acestor două pîraie" (C. Hogaş).

Cînd semiauxiliarul (în cazuri rare) este la imperfect, verbul principal se află în mod obligatoriu la conjunctiv perfect.

În sintagma predicatului în care este cuprins ca semiauxiliar, verbul *a trebui* rămîne invariabil şi din punctul de vedere al *persoanei* (fiind un verb impersonal) şi *numărului*.

Cînd verbul principal este la conjunctiv prezent, el îşi modifică forma în funcţie de *persoană* şi *număr*: „*Trebuie să fii* bolnav de.." / „*Trebuie să fim* bolnavi ca să...", „*Trebuie să fie* bolnavi de..." etc.

Cînd verbul principal se află la conjunctiv perfect sau la prezumtiv prezent, întreaga sintagmă este invariabilă în funcţie de număr şi persoană: „*Trebuie să fi plecat*" (el, ei, tu, voi etc.).

Cînd verbul principal este la prezumtiv prezent sau la conjunctiv perfect, sintagma *semiauxiliar-verb predicativ* îşi realizează semnificaţia modală în chiar spaţiul închis al structurii sale: „*Trebuie să fi venit* cineva" ; „*Trebuie să fi cîntînd* pe undeva".

Sintagmele, mai abstracte din punctul de vedere al gramaticalizării, sînt sinonime cu structura morfologizată a prezumtivului prezent: *trebuie să fi cîntînd = va fi cîntînd* sau perfect: *trebuie să fi venit = va fi venit*.

Cînd verbul principal este la conjunctiv prezent, semnificaţia modală a sintagmei se realizează numai într-un context mai larg, pe cît este necesar pentru anihilarea oricărei posibilităţi de manifestare a sensului lexical fundamental al verbului *a trebui*: „*Trebuie să fie* pe undeva" ; „*Trebuie să vină* cineva, de se fac atîtea pregătiri".

Verbul A PUTEA

Cel mai puţin „instrumentalizat" dintre semiauxiliarele de modalitate este verbul *a putea*, verb, de altfel, cu o bogată structură semantică şi în situaţia de *verb predicativ*, cînd exprimă:

- *capacitatea* (fizică sau intelectuală): „Că domnesc în lume rele căror nu te *poţi* opune" (M. Eminescu);
- *permisiunea*: „Uite, chiar de-acu *poţi* să porneşti cu ele la păscut" (M. Eminescu);
- *posibilitatea* (însoţit de pronume reflexiv, cu valoare de impersonal): „Şi *se poate* ca spre răul unei ginţi efeminate" (M. Eminescu).

Ca *semiauxiliar*, exprimă:

- *eventualitatea* (*posibilitatea* independentă de voinţa vorbitorului sau a subiectului acţiunii): „Ascultă, omule [...] eu *pot pieri*, dar de temut nu mă tem" (M. Sadoveanu);
- *irealul*: „*Puteam să mă-nec* dacă nu era el";
- *aproximaţia*: „Feciorul *putea să aibă* peste patruzeci de ani, fata cel mult douăzeci" (L. Rebreanu);
- *concesia*: „*Poţi zidi* o lume-ntreagă, *poţi s-o sfarămi*... orice-ai spune,/ Peste toate o lopată de ţărînă se depune" (M. Eminescu);
- *dezaprobarea* faţă de alegerea făcută în realizarea unei acţiuni: „*Puteai să te duci dracului* cu românul şi cu muntele tău cu tot" (C. Hogaş).

Din punct de vedere morfologic, capacităţile flexionare ale semiauxiliarului *a putea* sînt cu mult mai dezvoltate decît ale verbului *a trebui*, dar limitate totuşi, în comparaţie cu ale verbului predicativ *a putea* ; se întrebuinţează la prezent indicativ : „*Poţi să aluneci*, dacă nu eşti atent", potenţial-optativ : „*Ar putea să aibă* vreo 20 de ani" sau la imperfect indicativ, cu valoare de potenţial : „*Puteam să-i spun* orice, el nu se supăra".

Unele valori modale implică totdeauna aceeaşi formă temporală a semiauxiliarului ; astfel, *irealul* şi *dezaprobarea* sînt introduse în sintagma predicatului compus numai de imperfectul indicativ sau de perfectul potenţial al semiauxiliarului, sinonime între ele şi conţinînd în însăşi semantica lor temporală posibilitatea exprimării acestor valori modale : „*Putea să alunece* şi *să-şi frîngă* gîtul".

Cel mai adesea, semiauxiliarul *a putea* se construieşte cu modul conjunctiv : „*Poţi* să mă *baţi*, eu tot nu plec". Sînt însă destul de frecvente sintagmele cu verbul principal la infinitiv ; în structura acestora, pe de o parte, infinitivul verbului principal poate apărea fără prepoziţia-morfem : „*Poţi avea* vreo 15 anişori" ; pe de altă parte, elemente lingvistice aflate într-o relaţie sintactică directă cu infinitivul pot trece în faţa semiauxiliarului : „*Îl poţi ruga* oricît, e tot degeaba".

Cînd verbul principal se află la conjunctiv, întreaga sintagmă variază în funcţie de număr şi persoană, indiferent de forma temporală a semiauxiliarului : *pot să mă rătăcesc*, *poţi să te rătăceşti* etc. ; *puteam să mă îmbolnăvesc*, *puteai să te îmbolnăveşti* etc.

Cînd verbul principal este la infinitiv, rolul gramatical revine semiauxiliarului, care exprimă numărul şi persoana verbală : „*Pot răci/poţi răci/putem răci* etc., dacă...".

Verbul A FI

Ca semiauxiliar, se opune verbului *predicativ*, prin lipsa de autonomie semantică şi prin caracterul limitat al capacităţii sale flexionare. Se opune *verbului auxiliar a fi*, prin lipsa de autonomie morfologică a sintagmei din care face parte. Se opune verbului *copulativ*, prin structura generală a sintagmei din care face parte, prin condiţia semantică şi prin rolul său în semantica sintagmei. Ca semiauxiliar, în spaţiul sintagmei predicatului, exprimă :

- *irealul* : „*Era să dărîm* bunătate de casă din pricina carului" (I. Creangă) ;
- *potenţialul* : „*Nu era să dai* tu opt sute de lei taxiului" (I. Vinea).

Capacitatea flexionară a verbului este redusă la maximum ; se prezintă sub formă de imperfect, persoana a III-a singular : *era să cad* ; indicii de persoană şi număr caracterizează doar verbul principal, totdeauna la conjunctiv prezent : *era să adorm*, *era să adormi*, *era să adormim* etc.

În limba vorbită, îşi schimbă forma şi semiauxiliarul în funcţie de număr şi persoană : „Dar cît pe ce *erai să* mă *gîtui*, jupîneşico" (I. Creangă).

Verbul A AVEA

Este sinonim verbului *a fi* atunci cînt exprimă :

• *irealul* : „*Aveam* să cad" ;

• *potenţialul* : „I l-am dat ; ce-*aveam* să fac ? !".

Lipsit de autonomie semantică, verbul semiauxiliar *a avea* intră în sintagma predicatului compus ca şi verbul *a fi*, cu forma de imperfect. Spre deosebire de acesta însă, verbul *a avea* este variabil în funcţie de număr şi persoană : *aveam să cad*, *aveai să cazi*, *avea să cadă* etc.

Verbul principal este totdeauna la conjunctiv prezent, variabil, de asemenea, în funcţie de persoană şi număr.

Verbul A VREA

Ca verb semiauxiliar, nu mai exprimă un act de voinţă a subiectului, ci imprimă sintagmei în care pătrunde sensul de *ireal* : „*Am vrut* să cad".

S-a fixat ca semiauxiliar în forma de perfect compus. Se construieşte cu un conjunctiv prezent. Amîndouă verbele sînt variabile în funcţie de persoană şi număr : *am vrut să cad*, *ai vrut să cazi*, *a vrut să cadă*, *am vrut să cădem* etc. Se foloseşte mai cu seamă la persoana I. Nu admite forma negativă.

Realizarea înţelesului de *ireal* al sintagmei este condiţionată de conţinutul lexical al verbului principal, care trebuie să exprime, în general, acţiuni care nu pot fi, în condiţii normale, obiectul dorinţei sau voinţei subiectului.

2. *Semiauxiliarele de aspect*

Acestea prezintă acţiunea verbului cu care intră în sintagma predicatului ca *imperfectivă* : *a sta*, *a vrea*.

Verbele A STA şi A VREA

Sînt instrumente ale exprimării *iminenţei* acţiunii verbului predicat ; acţiunea e pe punctul de a se produce, fără precizări în legătură cu ceea ce se va întîmpla ulterior, dacă se va mai declanşa acţiunea sau nu : *stă să ningă*, *vrea să plîngă*.

Amîndouă verbele au acelaşi comportament : şi-au pierdut sensul lexical propriu ; *a sta* nu mai exprimă *nemişcarea*, iar *a vrea* nu mai serveşte exprimării unui *act de voinţă*. Şi-au pierdut autonomia semantică : înţelesul pe care îl aduc în sintagma predicatului este realizabil numai *în* şi *prin* sintagmă : *a fi pe punctul de a ninge/ plînge* etc., nu doar *a fi pe punctul...*

Şi-au redus la maximum capacitatea flexionară ; se folosesc la prezent indicativ : „Stînca *stă să se prăvale*/ În prăpastia măreaţă" (M. Eminescu) şi, mai rar, la *imperfect* : „Cînd soarele... *sta să cumpănească...*" (C. Hogaş) sau la *perfectul potenţial-optativului* : „Ea clipi din ochi, des, parcă *ar fi stat să-i dea lacrămile*" (D. Zamfirescu).

Precedate de adverbul *parcă*, cele două verbe pot sta la *potenţial-optativ* : „Parc-*ar sta* să plece undeva", „Parc-*ar vrea* să ningă".

În limba vorbită, verbul *a muri* intră uneori în sintagmă cu semiauxiliarul *a trage*, pentru a exprima împreună starea, condiţia particulară în care se află subiectul gramatical : „Bătrînul *trage să moară*".

Ca semiauxiliar, verbul *a trage* are o flexiune limitată, mai ales la prezent şi imperfect: „*Trăgea să moară* cînd am ajuns eu".

Semiauxiliarele *de aspect* se construiesc totdeauna cu un verb la conjunctiv prezent. Conţinutul lexical fundamental este exprimat de verbul principal. Amîndouă verbele îşi schimbă forma pentru exprimarea persoanei şi a numărului: (*eu*) *stau să plîng*, (*tu*) *stai să plîngi*, (*el*) *stă să plîngă* etc., dar se folosesc mai ales la persoana a III-a. Nu se folosesc în mod curent la forma negativă.

3. *Semiauxiliarele de temporalitate*

Introduc acţiunea reprezentată lingvistic de verbul-predicat într-o temporalitate specifică, distinctă de *timpul* categorial: *a fi*, *a avea*.

Verbele A FI şi A AVEA

Se folosesc pentru exprimarea unor valori temporale, în sintagme nu îndeajuns de morfologizate pentru a fi cuprinse în sintagmele timpurilor compuse.

Ca semiauxiliare, verbele *a fi* şi *a avea* nu exprimă, de fapt, un timp verbal propriu-zis, ci relaţii de esenţă temporală. În exprimarea acestor relaţii – cel mai adesea de posterioritate faţă de o acţiune verbală desfăşurată în trecut –, semiauxiliarele de timp introduc două perspective:

- a *naraţiunii*, situată într-un moment anterior momentului desfăşurării procesului de comunicare;
- a *subiectului vorbitor*, situat în momentul desfăşurării procesului de comunicare şi cunoscător al desfăşurării acţiunii verbale, posterioară faţă de timpul evenimentelor naraţiunii, dar anterioară faţă de timpul vorbirii: „Pînă ce să-mi iau măsurile pentru ce *era să fie* mai tîrziu, găsii cu cale..." (C. Hogaş), „Pînă atunci mai *avea să treacă* multă vreme" (I. Slavici).

Verbele *a fi* şi *a avea* s-au fixat ca semiauxiliare de timp, exprimînd *posterioritatea* din perspectiva trecutului, la forma de imperfect, variabil în funcţie de persoană şi număr. Verbul principal este la conjunctiv prezent, şi el variabil în funcţie de număr şi persoană: *aveam să mă duc*, *aveai să te duci* etc.

Verbul *a fi* poate intra şi în sintagme al căror raport temporal este de *simultaneitate*; semiauxiliarul se află, în acest caz, la perfectul simplu: „Cînd *fu să ies* pe uşă, sună telefonul".

Raportul de simultaneitate este, în astfel de sintagme, de cele mai multe ori însoţit de o nuanţă aspectuală; acţiunea este imperfectivă.

Verbe personale/verbe impersonale

Din cea de-a doua perspectivă, *a relaţiei sintactice fundamentale*, *relaţia de interdependenţă predicat-subiect*, *prin care verbul guvernează cîmpul semantico-sintactic central*, *ce reprezintă* (*sau poate reprezenta*) *nucleul predicaţional al enunţului*, se disting două clase de verbe, din care fac parte atît verbe *predicative*, cît şi verbe *nepredicative*:

- verbe *personale*;
- verbe *impersonale*.

Structura enunţului lingvistic ce realizează *predicaţia* prin intermediul unui predicat se întemeiază pe un nucleu central, construit de verbul care îşi asumă funcţia de predicat sau care participă la structura analitică a predicatului.

Definită prin *procesualitate*, semantica verbului se desfăşoară (înscrie) între două limite :

- un punct de plecare : cauza, originea acţiunii, stării etc. ;
- un punct de sosire : rezultatul acţiunii etc.

Prima limită (originea, cauza, punctul de plecare) a *procesualităţii* introduce în conţinutul semantic al verbului o componentă specifică, dezvoltată în interiorul categoriei gramaticale de *persoană*, care condiţionează şi sintaxa sa, în primul rînd în interiorul relaţiei sintactice subiect-predicat.

Situată în perspectiva semantico-sintactică descrisă de raportul dintre procesualitatea verbală şi originea acestuia, opoziţia *personal/impersonal* implică două direcţii, interdependente, dar care se relevă una la nivel morfologic (sau morfo--sintactic), iar cealaltă la nivel sintactic, reflectînd :

- reacţia verbului faţă de categoria gramaticală a persoanei, comportamentul său (în planul formei şi în cel al conţinutului), din punctul de vedere al opoziţiei interne, specifice acestei categorii gramaticale ;
- capacitatea (strîns legată de necesitate) sau incapacitatea verbului de a intra în relaţia – fundamentală funcţionării lui ca predicat – cu un subiect gramatical ; natura subiectului : relaţia subiect-categoria gramaticală a persoanei.

Aceste particularităţi sînt condiţionate de planul semantic-ontologic al verbului, care face *necesară* (*posibilă*) sau nu relaţia cu un subiect, determinînd oarecum natura relaţiei în funcţie de compatibilitatea/incompatibilitatea cu natura subiectului, modalitatea de satisfacere a relaţiei subiect-predicat.

Verbe personale

Sînt *personale* verbele care se arată indiferente faţă de natura „cauzei" acţiunii pe care o exprimă ; ele au doar nevoie de exprimarea lingvistică – mai exact, sintactică – a acestei „cauze" care, în structura propoziţiei, ia forma subiectului activ sau pasiv. Ele *admit* un subiect gramatical, pentru că le este *necesar* din motive semantice. Posibilitatea selectării din inventarul limbii a unui element care să funcţioneze ca subiect gramatical este teoretic nelimitată ; se impune respectarea unei singure condiţii : situarea termenului-subiect în acelaşi cîmp semantic (bineînţeles, între coordonate foarte largi) : *băiatul* (*studentul*, *bătrînul* etc.) *cîntă*, dar nu *geamantanul* (*patinele*, *cheia* etc.) *cîntă*. Subiectul unui verb personal poate fi deci deopotrivă un nume sau un pronume, un element interior propoziţiei sau o propoziţie-subiect : „Cîntă el/Andrei/cine vrea".

Intrînd în relaţie cu un pronume (care funcţionează ca subiect al propoziţiei), verbul preia implicit comportamentul gramatical al pronumelui în interiorul categoriilor comune : *persoana* şi *numărul* :

eu *cînt* noi *cîntăm*
tu *cînţi* voi *cîntaţi*
el *cîntă* ei *cîntă*.

În acest comportament există o singură limită, impusă de natura realităţii exprimate de verb. În funcţie de această perspectivă şi, legat de ea, de posibilitatea (în condiţiile unui enunţ logic, la nivelul limbii literare) raportării realităţii exprimate de verbul predicat la realitatea exprimată de subiect (substantiv etc.) sau numai reprezentată de acesta (cînd este un pronume), trebuie distinse două tipuri de verbe *personale* :

- verbe *tripersonale* ;
- verbe *unipersonale*.

Verbele **tripersonale** se caracterizează prin realizarea integrală a conţinutului categorial al persoanei ; dezvoltă toţi trei termenii corelativi (în plan semantic şi în planul expresiei), pentru că planul lor semantic este compatibil cu intrarea în relaţie de interdependenţă cu subiecte realizate prin termeni nominali (pronominali, propoziţionali), caracterizaţi prin trăsătura semantică *+uman* : *a cînta*, *a merge*, *a studia*, *a se îndoi*, *a vorbi* etc. ; numai fiinţa umană se poate situa, sub aspect gramatical, şi la persoanele I şi a II-a, expresie (în interiorul categoriei gramaticale a persoanei) a protagoniştilor actului de comunicare.

În comunicarea curentă, verbele **unipersonale** se realizează numai prin persoana a III-a, întrucît planul lor semantic este incompatibil cu intrarea în relaţie sintactică de interdependenţă cu un nume (pronume) caracterizat semantic prin trăsătura *+uman* : „Dunărea *izvorăşte* din munţii Pădurea Neagră", „Cîinele *a lătrat* a treia oară".

Sînt verbe *unipersonale* verbele caracterizate semantic :

- prin trăsătura *+animat*, *–uman* : *a cotcodăci*, *a mieuna*, *a lătra* etc. ;
- prin trăsătura *–animat* : *a erupe*, *a izbori*, *a răsări*, *a rugini* etc.

Observaţie

Verbele *unipersonale*, compatibile cu variabilitatea planului expresiei, pot realiza integral opoziţia de persoană şi în plan semantic, prin mutaţii semantice, de natură stilistică : „Din valurile vremii, iubita mea, *răsai/* Cu braţele de marmur, cu părul lung, bălai" (M. Eminescu).

Verbe impersonale

Verbele impersonale condiţionează într-un fel sau altul natura subiectului gramatical, limitează mult posibilităţile de selectare ale vorbitorului. Din perspectiva relaţiei *subiect-predicat*, verbul reacţionează negativ faţă de categoria gramaticală a persoanei ; nu-i acceptă, nici formal şi nici la nivelul conţinutului, opoziţia internă şi, în consecinţă, păstrează mereu aceeaşi formă de persoana a III-a (de fapt, o formă apersonală, nemaifiind obligatorie manifestarea exterioară a unei situaţii interioare). Cel mult, unele categorii de verbe reacţionează, în spaţiul acestei forme apersonale (sau de persoana a III-a), la categoria *numărului*.

În funcţie de comportamentul lor faţă de constituirea relaţiei subiect-predicat, verbele impersonale se diferenţiază între ele, grupîndu-se în două clase : *absolute* şi *relative*.

Impersonale absolute

Sînt cuprinse aici :

- verbele autosemantice, de tipul verbelor „meteorologice" : *a tuna*, *a fulgera*, *a se înnopta*, *a se desprimăvăra* etc. : „*Se-nserează*. Nilul doarme şi ies stelele din strungă" (M. Eminescu). Sînt verbe suficiente în şi prin ele înseşi ; au inclusă în planul lor semantic şi cauza acţiunii pe care o exprimă. Teoretic, ele pot intra în relaţie cu un subiect, dar posibilităţile sînt limitate la maximum (la una singură, mai precis) : *subiectul intern*, exteriorizare a cauzei acţiunii verbale, conţinută în mod obişnuit înăuntrul semnificaţiei verbului ; lexical, cele două elemente, verbul-predicat şi substantivul-subiect, fac parte din

aceeaşi familie de cuvinte: *„Plouă ploaie* deasă de toamnă, *ploaie* ciobănească".

Observaţie

Aceste verbe pot avea un subiect „adevărat" numai în condiţii particulare, cînd nivelul gramatical neutru este convertit într-unul stilistic: „Plînsori sfîşietoare împinse de blestem/ Se urmăresc prin bolte, se cheamă, *fulger', gem*" (M. Eminescu).

- expresii verbale ce exprimă stări atmosferice sau coordonate temporale, constituite din verbul *a fi* şi un substantiv sau un adjectiv sau adverb, într-un anumit grad de substantivare: *e noapte*, *e cald*, *e tîrziu* etc.;
- expresii verbale alcătuite din verbe precum *a veni*, *a se lăsa*, *a cădea* etc., urmate de substantive „temporale": *a veni iarna*, *a se lăsa seara*, *a cădea noaptea*, *a se face dimineaţă* etc.;
- expresii verbale ce exprimă stări psihice, afective, fiziologice, formate din verbul *a fi* şi un substantiv precum *dor*, *foame*, *sete* etc.: *a-i fi dor/foame*. Unităţi lexico-gramaticale complexe, aceste expresii au „subiect" în structura lor internă, de tip analitic – o altă variantă de „subiect intern" – substantivul în nominativ: *se lasă* **seara**, *mi-e* **dor**, *e* **cald**, *mi-e* **cald** etc. Spre deosebire de expresiile verbale care denumesc „realităţi atmosferice, stări cosmice", expresiile care descriu lingvistic „realităţi umane, stări psihice, afective, fiziologice" sînt în permanenţă însoţite de un pronume personal în dativ. Incapabile să realizeze opoziţia de persoană la nivelul structurii lor morfologice, dar avînd nevoie, dacă nu chiar de manifestarea acestei opoziţii, de realizarea referirii la persoană – ca expresie a protagoniştilor comunicării lingvistice –, verbele din sintagmă impun dezvoltarea unei relaţii sintactice care să însoţească „relaţia" subiect-predicat dintre verbul *a fi* şi termenul nominal, inclusă în structura însăşi a expresiei: *mi-e dor/ţi-e dor*, *mi-e frică*, *mi-e teamă* etc. Prin dativul pronumelui se distinge, între expresiile verbale ce denumesc lumea exterioară şi expresiile verbale ce denumesc lumea interioară a fiinţei umane: *e cald vs mi-e cald*; *e frig vs mi-e frig*; *e tîrziu*, *e noapte*, *e luni*, *e zăpuşeală* etc.; *mi-e ruşine*, *mi-e teamă*, *mi-e bine*, *mi-e rău* etc.;
- locuţiunile verbale antonime *a-i părea bine*, *a-i părea rău*, care nu admit relaţia cu un nominativ, dar care implică orientarea spre protagoniştii actului lingvistic: *îmi pare bine/rău*, *îţi pare bine/rău* etc.;
- verbe pronominale (cu pronume în dativ) întrebuinţate impersonal: *a (nu)-i arde*, *a (nu)-i păsa* etc.;
- alte expresii cu conţinut modal: *e nevoie*, *e păcat* etc.

Impersonale relative

Sînt impersonale într-un singur sens: nu realizează opoziţia specifică persoanei gramaticale; în celălalt sens, al relaţiei cu subiectul gramatical, al posibilităţii stabilirii acestei relaţii, se aseamănă (păstrînd în acelaşi timp o serie de diferenţe) cu verbele personale; ca şi acestea, dezvoltă relaţii cu un subiect gramatical.

Sînt cuprinse aici verbe sinsemantice, care ar rămîne insuficiente şi ar lăsa mesajul incomplet – la nivel semantico-sintactic –, dacă nu ar dezvolta relaţii cu un subiect gramatical. Se opun verbelor personale în primul rînd prin natura şi situaţia sintactică a acestui subiect.

În funcţie de natura subiectului şi de modalitatea de realizare a relaţiei subiect-predicat, aceste verbe se diferenţiază în mai multe tipuri:

- verbe care admit deopotrivă un subiect interior propoziţiei, totdeauna de persoana a III-a sau o propoziţie-subiect: *a se cuveni*, *a se întîmpla*, *a-i plăcea*, *a-l durea* etc. Posibilităţile de selectare sînt foarte reduse, limitate, în general, de semantica verbului. Subiectul, pe de altă parte, nu este, de fapt, un protagonist activ, ci doar o limită a acţiunii verbale, a stării exprimate de verb. Este o specie de subiect-obiect: „*Se întîmplă* multe" etc. Subiectul nu poate fi realizat prin pronume personal, ci numai prin pronume demonstrativ sau nehotărît: „*Mi se cuvine* aceasta", „*Mi se cuvin toate*". Subiectul urmează verbului: „Poate că-*i convin* **tuspatru** *craii* cărţilor de joc" (M. Eminescu). Schimbarea poziţiei atrage după sine manifestarea unor valori stilistice: „Timpul mort şi-ntinde trupul şi devine vecinicie/ Căci **nimic** *nu se întîmplă* în întinderea pustie" (M. Eminescu). Verbele admit opoziţia de număr, în funcţie de situaţia morfologică a subiectului; cînd acesta este interior propoziţiei: „Om de pădure sînt şi-*mi place* **frunza**" (L. Blaga), „De-atunci în haina morţii el şi-a-mbrăcat viaţa", „*Îi plac* **adînce cînturi**, ca glasuri de furtună" (M. Eminescu). Cînd subiectul este exterior propoziţiei sau este un infinitiv, verbul rămîne invariabil, în forma de singular: „În genere *îmi place* **a reprezenta** pe femeia agresivă" (M. Eminescu). Un grup de verbe de acest tip sînt (sau pot fi) însoţite de pronume personale în dativ, cînd verbul reclamă existenţa unor referinţe personale; aşa este verbul *a-i plăcea*; întrebuinţarea nepronominală a verbului este excepţională şi încărcată stilistic, scoţînd starea (sentimentul, trăirea) din sfera particularului, pentru a o introduce în sfera generalizării: „Dacă vorba-i e plăcută, şi tăcerea-i încă *place*" (M. Eminescu).

  Observaţie
  În limba vorbită şi în limbajul artistic, verbele impersonale relative pot fi întrebuinţate şi ca verbe personale: „Să mă frizez, ca *să-ţi plac*, să-ţi spun minciuni..." (M. Eminescu), „Cu toate acestea, dacă *te întîmpli* înlăuntrul mînăstirii..." (C. Hogaş).

- verbe care se construiesc în mod curent cu propoziţii-subiect, dar care admit şi subiect nepropoziţional, realizat mai ales prin pronume cu sens neutru (demonstrativ, nehotărît) sau prin pronume negativ: *a trebui*, *a* (*i*) (*se*) *părea*, *a i se năzări* etc.: „*I s-a năzărit* acum **să plece pe Bucegi**. **Asta** *i s-a năzărit*". În cazul verbului *a trebui*, cele două variante de dezvoltare a subiectului stau în legătură cu două variante ale planului său semantic. Cu sensul de *obligativitate*, cînd intră în sinonimie cu expresia verbală *e necesar*, se construieşte cu subiect propoziţional: „**Tu** *trebuia* **să te cuprinzi**/ De acel farmec sfînt" (M. Eminescu). Cu sensul care dezvoltă sinonimia *a trebui – a fi nevoie*, se construieşte cu subiect nepropoziţional: „*Nu-mi trebuie* **flamuri**" (M. Eminescu);
- expresii verbale, constituite din verbul *a fi* şi un adjectiv (mai rar, adverb), care admit numai subiecte cu dezvoltare propoziţională: *e bine*, *e rău*, *e uşor*, *e greu*, *e necesar*, *e indispensabil*, *e sigur* etc.: „Dar şi *mai bine-i*, cînd afară-i zloată/ *Să stai visînd la foc*, *de somn să picuri*" (M. Eminescu). Realizarea subiectului gramatical printr-un termen nominal e semn că sintagma *a fi + adjectiv* reprezintă un predicat analitic, în alcătuirea căruia verbul *a fi* este verb copulativ, iar

adjectivul nume predicativ: *„E necesar să studiezi* limbile clasice” (expresie verbală impersonală + subiect propozițional); *„E necesar studiul* limbilor clasice” (predicat analitic + subiect simplu). Sintagma își păstrează natura de expresie verbală impersonală, dacă subiectul se realizează prin infinitiv: *„E necesar* a *studia* limbile clasice”;

- verbe întrebuințate impersonal – *nu importă + că, (nu) merge + să, (nu) face + să, rămîne + să, urmează + să, (nu) merită + să* – se construiesc cu subiecte realizate propozițional: *„Nu importă* că ai muncit cinstit”, *„Rămîne* să vedem urmările”, *„Nu merita* să te sacrifici pentru asemenea oameni”, *„Ajunge* că ai venit tu”. Cînd se realizează în interiorul propoziției (foarte rar), subiectul se exprimă prin pronume (substantiv + adjectiv pronominal) cu sens neutru: „**Aceasta** *nu importă*”, „**Acest lucru** *nu importă*”.

Verbe tranzitive/intranzitive

Din cea de-a treia perspectivă din care se definește poziția verbului în structura sintactică a unui enunț, *perspectiva relațiilor sintactice prin care verbul guvernează un cîmp semantico-sintactic, ce asigură funcționarea enunțului ca unitate de comunicare finită*, verbele se disting în funcție de o trăsătură lexico-gramaticală, componentă a planului lor semantic: *tranzitivitatea.*

Gramatica Academiei (și gramaticile curente) interpretează **tranzitivitatea** verbelor din perspectivă sintactică; se disting două categorii de verbe, în funcție de capacitatea lor de a primi complement direct; sînt *tranzitive* verbele care pot primi complement direct: *„Purtăm* fără lacrimi/ O boală în strune” (L. Blaga) și *intranzitive* verbele care nu admit complement direct: „Și *mergem* de-a pururi/ Spre soare apune” (L. Blaga).

Atît conceptul de *tranzitivitate*, cît și raportul dintre tranzitivitate, planul semantic al verbului și structura enunțului (în planul expresiei și în plan semantic) impun o interpretare mai complexă, cu luarea în atenție atît a dimensiunii sintactice, cît și a dimensiunii semantice în organizarea și funcționarea textului lingvistic.

Avînd *punct de plecare* (cauză, origine) cel mai adesea în exterior, într-un *subiect* (sintactic sau numai semantic), semantica verbului își caută o limită externă, un *punct de sosire* prin care se fixează și care totodată determină semantica și sintaxa enunțului în funcție de prezența acestei trăsături lexico-gramaticale; *tranzitivitatea* este o componentă semantică permanentă a verbului (realizată pozitiv sau negativ), preexistentă înscrierii acestuia într-un context sintactic, dar îi condiționează și îi orientează verbului poziția și rolul în desfășurarea relațiilor și în dezvoltarea funcțiilor sintactice.

Principiul *necesar* și *suficient* pe care se întemeiază funcția de comunicare și cunoaștere a limbii determină și condiționează în primul rînd din punct de vedere semantic-ontologic, din perspectiva *tranzitivității*, poziția și funcționarea verbului în structura enunțului sintactic.

Conceptul de *tranzitivitate* implică, într-o complementaritate absolută dintre semantică și sintaxă, ideea unui transfer, condiție a realizării unui tot semantic: transferul acțiunii verbale dinspre punctul de plecare (subiectul) spre un punct de sosire cerut și asumat ca un complement necesar.

Rămîn în afara *tranzitivităţii* verbele *nepredicative*, lipsite de conţinut semantic autonom şi verbele impersonale *absolute*, autosuficiente sub aspect semantic. Acestea din urmă intră uneori în relaţii sintactice care generează un *complement direct*, dar aceste situaţii nu sînt definitorii; complementul direct nu reprezintă limita exterioară, punctul de sosire şi încheiere a acţiunii verbale, ci doar un obiect pasiv aleatoriu: „M-*a nins*".

Rămîn în afara *tranzitivităţii* şi expresiile verbale impersonale care exprimă stări atmosferice, momente temporale (*a fi toamnă*, *tîrziu*, *a fi frig*, *cald* etc.) şi expresiile corespunzătoare marcate prin dativ de trăsătura *+uman*: *a-i fi frig*, *a-i fi cald*, precum şi verbele impersonale relative: *a-i conveni*, *a-i plăcea* etc.

Celelalte verbe se grupează în două clase, în funcţie de prezenţa sau absenţa tranzitivităţii:

- verbe *intranzitive*;
- verbe *tranzitive*.

1. *Verbe intranzitive*

Sînt *intranzitive* verbele al căror plan semantic se defineşte pe deplin în interiorul relaţiei cu un subiect; în consecinţă, nu au nevoie de un *complement semantic* secundar şi de aceea nu guvernează relaţii sintactice de dependenţă care să genereze un complement-obiect; nu pot avea complement-obiect (obiectual), *pentru că nu le este necesar*; verbul nu are nevoie de o limită externă a semanticii sale; sensul mesajului este determinat, complet, în afara relaţiei cu un complement obiectual; semantica verbului, determinată fără echivoc, poate fi doar înscrisă între diferite coordonate exterioare, facultative: *temporale*, *spaţiale* etc.

Sînt cuprinse aici:

a) verbele, expresiile şi locuţiunile verbale impersonale absolute, suficiente în (prin) ele înseşi: *a ploua*, *a ninge*, *a se face seară*, *a se însenina*, *a înnopta* etc. „*Ningea* grozav pe cîmp la abator" (G. Bacovia).

Observaţie

Chiar dacă *nu cer* complemente-obiect, unele verbe impersonale pot primi complement direct: „Peste capul blond al fetei zboară florile şi-*o plouă*" (M. Eminescu).

b) cele mai multe verbe impersonale relative (*a trebui*, *a se întîmpla* etc.): „Dumnezeu e vremea însăşi cu tot ce *se-ntîmplă*-n ea" (M. Eminescu);

c) verbele personale al căror plan semantic se caracterizează prin trăsătura *–uman* sau prin trăsătura *–animat* (*a bîzîi*, *a chiţcăi*, *a fîsîi*, *a gîgii*, *a mîrîi*, *a lătra*, *a mieuna*, *a vîjîi*, *a adia*, *a răsări*, *a apune* etc.): „Ne-om culca lîngă izvorul/ Ce *răsare* sub un tei" (M. Eminescu), „În pod *miaună* motanii, la curcani vînătă-i creasta" (M. Eminescu).

Observaţie

Şi aceste verbe pot avea, în întrebuinţări speciale (cu sens figurat), complement-obiect: „Nu *mă* mai bîzîi la cap!".

d) verbele *subiective*, care exprimă acţiuni, stări şi procese, închise în sfera subiectului (*existenţa*, *moartea* etc.): *a fi*, *a exista*, *a muri*, *a trăi*, *a învia* etc. sau fenomene strict subiective (rîsul, plînsul etc.): *a plînge*, *a rîde*, *a surîde*, *a asuda*, *a tuşi*, *a strănuta*, *a dormi*, *a se trezi*, *a se însănătoşi* etc.): „*Ar fi plîns... ar fi plîns* de-*ar fi murit*, dar nu putea fi supărat pe el" (M. Eminescu);

e) verbele a căror limită este implicită în interpretarea semantică a acţiunii pe care o exprimă şi al căror conţinut semantic este foarte complex şi, în consecinţă, „analizabil" în elementele sale componente:

– exprimă un proces de devenire: *a încărunţi* („a deveni cărunt"), *a înmărmuri* („a deveni ca/de marmură"), *a cheli* („a deveni chel") etc.: „Norii cerului *înmărmuriră* şi se făcură palat sur şi frumos" (M. Eminescu);

– exprimă rezultatul unei acţiuni (mai exact, acţiunea şi rezultatul ei sînt conţinute în semantica verbului însuşi): *a face* + obiectul direct (*a remiza* [„a face remiză"], *a îmboboci* [„a face boboci"], *a călători* [„a face călătorii"], *a benchetui* [„a face/a participa la banchet"] etc.): „Într-o zi se vedeau doi oameni *călătorind* prin pustiu" (M. Eminescu);

– exprimă obiectul unor acţiuni, devenit el însuşi proces: *a doini* („a cînta doine"), *a hori* („a cînta hore"), *a psalmodia*, *a rapsodia*, *a cotiza* („a da cotizaţie"), *a triumfa* („a obţine triumf") etc.: „Stăteau toate uimite pe cînd trecea păstoraşul – împărat, *doinind* şi *horind*" (M. Eminescu);

– verbele de *mişcare*, care nu au nevoie de o limită externă în desfăşurarea acţiunii, dar care implică anumite coordonate semantice, exprimate sintactic prin circumstanţial: *a veni*, *a pleca*, *a zbura*, *a sta*, *a pluti*, *a intra*, *a ieşi*, *a alerga*, *a întîrzia* etc.: „Ei *trec* ca vijelia cu aripi fără număr,/ Căci caii lor *aleargă* alăturea-nspumaţi" (M. Eminescu).

Observaţie

Verbele de mişcare mai ales, dar şi alte verbe intranzitive, pot primi în anumite condiţii complement-obiect:

• cînd sînt întrebuinţate cu un sens derivat sau figurat: „*Am mers* (am colindat) tot satul, dar n-am găsit un bătrîn", „*L-am alergat* pînă a căzut fără suflare";

• cînd „obiectul" acţiunii este, de fapt, un complement *intern*: „Aţi *luptat luptă* deşartă, aţi vînat ţintă nebună" (M. Eminescu).

Complementul intern nu este, de fapt, decît o punte de legătură între acţiunea verbală şi o însuşire a acesteia: de aceea, este în permanenţă însoţit de un determinativ, altfel construcţia ar fi pleonastică.

2. Verbe tranzitive

Sînt *tranzitive* verbele al căror plan semantic are nevoie de o *complinire*, iar aceasta se realizează la nivel sintactic prin intermediul unui complement obiectual (direct, indirect) cu originea într-o relaţie de dependenţă guvernată de aceste verbe. Semantica verbului regent îşi caută o limită exterioară care să o determine; în afara acestei limite (descrisă de un complement obiectual), mesajul verbal ar rămîne echivoc sau indescifrabil.

În enunţul „El vede", verbul *a vedea*, lipsit de complement direct, exprimă o acţiune foarte generală, concepută ca însuşire: „El nu este orb, *vede*". Prezenţa unui complement direct redă verbului calitatea verbală, de proces şi înlătură orice posibilitate de echivoc: „El *mă* vede".

În funcţie de modalitatea în care îşi implinesc în plan sintactic „golul" structural (K. Bühler), determinat semantic, verbele tranzitive se grupează în:

a) **tranzitive directe**; semantica mesajului verbal se realizează pe deplin prin relaţia sintactică dintre verb şi un complement direct: „*Le-am scris* cu unghia pe tencuială" (T. Arghezi). Sînt *tranzitive directe*:

- verbele de simţire : *a vedea*, *a auzi*, *a privi*, *a simţi*, *a asculta*, *a pipăi*, *a mirosi* etc. : „C-acel demon, plînge, rîde, neputînd *s-auză* **plînsu-şi**" (M. Eminescu) ; „A mai venit de-atuncea *să* **v**-*asculte*,/ Voi plopi adînci, cu voci şi şoapte multe ? " (T. Arghezi) ;
- verbele factitive : *a scula*, *a trezi*, *a culca* etc. : „Totuna-i ce faci/ Sau *culci* pe **bogaţi** sau *scoli* **pe săraci**" (T. Arghezi) ;
- verbele *vorbirii directe* : *a spune*, *a întreba*, *a răspunde*, *a zice* etc. : „Trebuie să fie mai cald acolo, *zic* eu şi trec, printr-o săliţă, din cîrciumă în bucătărie..." (I.L. Caragiale) ;
- numeroase alte categorii de verbe care implică în mod obligatoriu prezenţa unui complement direct, prin care se realizează deplin în structura sintactică în care intră ;

b) **tranzitive indirecte** ; împlinirea semantico-sintactică a mesajului verbal se realizează prin intrarea verbului în relaţie cu un complement indirect (sau sociativ), limită a acţiunii. Sînt *tranzitive indirecte* :

- verbele ce exprimă acţiuni care se răsfrîng indirect asupra unui „obiect" pasiv sau care se circumscriu unui „obiect" : *a vorbi*, *a povesti*, *a istorisi*, *a discuta*, *a conferenţia* etc. : „Au *de patrie*, *virtute* nu vorbeşte liberalul ? " (M. Eminescu) ;
- verbele al căror plan semantic este orientat de conţinutul semantic al unui termen-complement indirect (acuzativ prepoziţional) : *a atenta*, *a abuza*, *a miza*, *a se descotorisi*, *a se dezbăra*, *a se dezvăţa*, *a se dezice* etc. : „Ea *abuza* în mod neiertat *de* această *putere* ce-o avea asupra lui" (M. Eminescu) ;
- verbele a căror acţiune se face în favoarea sau defavoarea cuiva (sau a ceva) : *a impieta*, *a contribui*, *a cîrti*, *a cleveti*, *a contraveni*, *a aparţine*, *a corespunde* etc. ;
- verbele care exprimă acţiuni ce implică un raport de reciprocitate sau asociere : *a conversa*, *a flirta*, *a convieţui*, *a fraterniza*, *a conlocui* etc. : „Voi, pierduţi în gînduri sînte, *convorbeaţi* cu idealuri" (M. Eminescu) ;
- expresiile impersonale ce denumesc stări umane : *a-i fi dor*, *a-i fi teamă*, *a-i fi frică* ; obiectul-complement indirect reprezintă cauza (originea) acestor stări : „*Mi-e dor* de Veneţia", „*Mi-e teamă* de întuneric" etc. ;
- verbele întrebuinţate impersonal, ce exprimă stări, atitudini ; termenul prin care se realizează complementul indirect orientează semantica verbului regent : *a* (*nu*)-*i păsa*, *a* (*nu*)-*i arde* etc. : „De astăzi *nu-mi* mai *pasă*/ **Că cea mai dulce-ntre femei/ Mă lasă**" (M. Eminescu), „*Nu-i* mai *arde* **de nimic**".

Verbe cu dublă tranzitivitate

Verbele tranzitive admit, în general, un singur complement direct (care poate fi un complement simplu sau un complement multiplu : „Eu *iubesc* **vînatul, jocul**" (M. Eminescu), o propoziţie completivă : „Arald, *nu vrei* pe sînu-mi **tu fruntea ta s-o culci ?** " (M. Eminescu) sau care poate fi suplinit de o propoziţie (sau frază) nondependentă, în vorbirea directă : „**Ah ?** – *zise* unul – **spuneţi că-i omul o lumină**" (M. Eminescu).

Există însă mai multe verbe care, datorită conţinutului lor semantic, au nevoie de două limite exterioare ; de aceea, ele necesită două complemente : un complement al

obiectului acţiunii (termenul poartă trăsătura semantică *–uman*) şi unul al destinatarului (beneficiarul) acţiunii (termenul lexical prin care se realizează se caracterizează prin trăsătura semantică *+uman*).

Complinirea semantico-sintactică a verbelor cu dublă tranzitivitate se realizează în două variante :

• prin două complemente directe ; mai ales verbe didactice : *a asculta* („Profesorul [1] *îl* ascultă [1] *pe elev* [2] *conjugarea verbului*"), *a învăţa*, *a întreba*, *a ruga*, *a sfătui* etc. : „Şi de-aceea de azi-nainte poţi *să nu mă* mai *întrebi*,/ De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi" (M. Eminescu) ;

• printr-un complement direct (al obiectului) şi un complement indirect (al persoanei) : *a da*, *a dărui*, *a oferi*, *a conferi*, *a promite*, *a făgădui* etc. : „Ţi-aş da *pămîntul* în bucăţi/ Să-l faci împărăţie" (M. Eminescu).

Observaţii

Cea mai mare parte din verbele limbii române îşi au fixată poziţia la una din clasele definite de specificul realizării tranzitivităţii. Există însă o serie de verbe care se caracterizează prin poziţii variabile, fie în funcţie de diferite componente ale planului lor semantic, fie în funcţie de semantica termenului complement, fie în mod aleatoriu :

a) Un verb este *intranzitiv*, ca verb *subiectiv* : „*Adormind* de armonia/ Codrului bătut de gînduri" (M. Eminescu) şi *tranzitiv*, ca verb *factitiv* : „Chiar moartea ce răspînde teroare-n omenire,/ Prin vinele-i vibrînde gheţoasele-i fiori,/ Acolo m-*ar adoarme* în dulce linişţire" (M. Eminescu). *Intranzitiv*, este întrebuinţat cu sensul său fundamental, noţional : „*Vreme trece*, *vreme vine*,/ *Toate-s vechi şi nouă toate*" (M. Eminescu), iar *tranzitiv*, cînd este întrebuinţat cu un sens derivat sau figurat : „De *treci codrii* de aramă, de departe vezi albind" (M. Eminescu).

b) Raportul dintre planul semantic al verbului şi planul semantic al termenului prin care se realizează funcţia de complement poate determina situarea verbului în clasa verbelor cu tranzitivitate simplă sau în clasa verbelor cu dublă tranzitivitate (complement direct + complement indirect ; ambele complemente prezintă aceeaşi trăsătură semantic-ontologică : *+uman*/*–uman* : *a despărţi*, *a rupe*, *a desprinde*, *a compara*, *a confrunta* etc. : „Ei *au despărţit* copiii", „I-*au despărţit* **pe copii de părinţii** lor", „*Au opus* **cunoaşterea** prin artă **cunoaşterii ştiinţifice**".

c) Vorbitorul poate alege în mod liber sau cu o motivare stilistică între întrebuinţarea unui verb cu complement direct şi întrebuinţarea aceluiaşi verb cu complement indirect : „El şi-o aminteşte **pe mama** lui", „El îşi aminteşte **de mama** lui", „Şi-a ascultat totdeauna **părinţii**", „A ascultat totdeauna **de părinţi**".

B) Clase morfologice de verbe

Gramatica Academiei grupează verbele, din perspectiva flexiunii, în *patru conjugări*, „după sufixul infinitivului scurt, care se numeşte caracteristică a conjugării" :

• conj. I – verbele care formează infinitivul cu sufixul **-a** : *a aduna*, *a cînta*, *a lucra*, *a tăia* etc. ;
• conj. a II-a – verbele care formează infinitivul cu sufixul **-ea** : *a cădea*, *a vedea*, *a-(i) plăcea* etc. ;
• conj. a III-a – verbele care formează infinitivul cu sufixul **-e** : *a cere*, *a face*, *a rîde* etc. ;
• conj. a IV-a – verbele care formează infinitivul cu sufixele **-i** şi **-î** : *a citi*, *a primi*, *a veni* ; *a coborî*, *a izvorî*, *a urî* etc.

Clasificarea tradiţională după criteriul sufixului de infinitiv, adoptată de gramaticile curente, este însă strict *descriptivă* prin caracterul specific, „nominativ", pe care îl

are forma de infinitiv a verbelor, mai mult din perspectiva sistemului lexical al limbii, decît din perspectiva sistemului morfologic. Ea reprezintă, de aceea, doar *un prim nivel* al organizării verbului într-un sistem flexionar specific. Necesară, prin caracterul ei de *termen de referință*, pentru trecerea la un *al doilea nivel*, întemeiat pe întreaga structură morfematică a cuvîntului (*rădăcină*, *temă*, *sufixe*, *dezinențe*) și pe dinamica acesteia în dezvoltarea opozițiilor categoriale, însăși clasificarea tradițională trebuie pusă de acord cu caracterul specific al sistemului fonematic al limbii române. În acest sens, întrucît sufixele **-i** și **-î** (prin care se caracterizează verbele din conjugarea a IV-a : *a iubi*, *a urî*) reprezintă două foneme distincte (*fin/fîn*, *mină/mînă*, *rimă/rîmă*, *in/în*, *dori*, *coborî*), la primul nivel, *descriptiv*, *referențial*, al sistemului flexiunii verbului românesc, verbele se grupează în cinci clase lexico-morfologice :

I. verbele cu sufixul infinitivului **-a** : *a cînta*, *a lucra* etc. ;
II. verbele cu sufixul infinitivului **-ea** : *a părea* etc. ;
III. verbele cu sufixul infinitivului **-e** : *a cere* etc. ;
IV. verbele cu sufixul infinitivului **-i** : *a veni*, *a dori* etc. ;
V. verbele cu sufixul infinitivului **-î** : *a coborî*, *a urî* etc.

Cel de-al doilea nivel reflectă variațiile tipice ale structurii morfematice a verbului în interiorul opozițiilor categoriale (timp, mod etc.) implicate de flexiunea verbală în actul de comunicare lingvistică[10].

STRUCTURA MORFEMATICĂ A VERBULUI

Situarea verbului din punct de vedere semantic (în înțelesul larg al termenului) în două sisteme în același timp – sistemul *lexical* și sistemul *gramatical* al limbii – se reflectă în natura *binară* a structurii sale morfematice. Orice variantă verbală este constituită din două componente, una *fixă*, în general neschimbată de-a lungul întregii flexiuni verbale, care-i asigură *stabilitate lexicală*, și alta *mobilă*, schimbătoare, ce-i asigură *variabilitate morfologică*. Între cele două componente, **rădăcina** (partea stabilă) și **flectivul** (partea supusă flexiunii și instrument al flexiunii), funcționează relații de interdependență, de intercondiționare reciprocă, de solidaritate morfologică și semantică.

Rădăcina este „cauza" primă, condiție și marcă a apartenenței verbului la sistemul lexical al limbii. Ea este purtătoare a sensului lexical de bază, care se poate modifica în sistemul vocabularului, dar trebuie să rămînă neschimbat în interiorul sistemului gramatical, oricare ar fi modificările intervenite în rețeaua de relații de opoziție categorială.

În sistemul vocabularului, sensul lexical (potențial) de bază al unui verb oarecare poate fi modificat prin intrarea *rădăcinii* în relație de solidaritate cu alte elemente lexicale, *sufixe* sau *prefixe* : *a cînta*, *a descînta*, *a încînta* etc. În același mod se poate modifica și clasa morfematică : *a cînta* (verb), *cîntăreață* (substantiv) etc. În cazul termenilor lexicali derivați, structura morfematică a verbului cuprinde **tema** (*lexicală*) + **flectivul** (*descînt***asem**, *încînt***am** etc.).

Din perspectiva sistemului gramatical, *rădăcina* (*tema* lexicală) asigură verbului *stabilitate lexical-semantică*, indispensabilă flexiunii. O formă gramaticală poate funcționa ca unul dintre elementele de opoziție specifice unei categorii gramaticale

numai dacă îşi păstrează identitatea lexicală cu celălalt (celelalte) element(e) de opoziţie. Orice modificare de natură semantic-lexicală intervenită în procesul flexiunii este un semn că forma verbală s-a deplasat din sistemul gramatical în cel lexical. În perechea de verbe *uit/mă uit* nu s-a trecut, prin pronumele reflexiv *mă*, de la un sens *gramatical* la alt sens *gramatical*, în interiorul categoriei *diatezei*, ci de la un sens *lexical* („*Am uitat* o carte la tine") la un alt sens *lexical* („*M-am uitat* la o carte"). Aceeaşi situaţie se remarcă în seriile *ur/urez/urăsc*, *manifestă/manifestează* etc.

Spre deosebire de *rădăcină* (*temă* lexicală), *flectivul* este mai complex, pentru că însuşi planul semantic-gramatical este mai complex. *Flectivul* este constituit din mai multe „straturi", în funcţie de diferitele componente ale mesajului lingvistic : *mod*, *timp*, *număr*, *persoană* etc. Este mai complex *flectivul* şi pentru că, pe de o parte, întreţine relaţii de solidaritate cu *rădăcina* (*tema*) verbală, iar, pe de altă parte, conţine în structura sa lăuntrică alte relaţii, de interdependenţă sau numai de dependenţă, de solidaritate între două sau mai multe componente. În aceste corelaţii interne se dezvoltă şi funcţionează fiecare dintre elementele constitutive.

În funcţie de structura sintagmei verbale, *sintetică* sau *analitică*, flectivul poate face corp comun, sub aspect fonetic, cu *rădăcina* (*cînt* + asem) sau poate avea autonomie fonetică (am *cînt*at).

Structura internă a *flectivului* reflectă o realitate de natură semantică (în înţelesul larg al termenului), şi anume faptul că sistemul categoriilor gramaticale ale flexiunii verbale este în limba română (şi, în general, în toate limbile indoeuropene) un sistem concentric ; categoriile cele mai largi (*diateza*, *timpul*) le includ pe cele mai restrînse (*persoana, numărul*). Acelaşi caracter concentric se manifestă chiar în interiorul unei categorii gramaticale mai complexe, cum e *timpul*. La *trecutul* indicativului, de exemplu, *perfectul* este, în limba română, o dimensiune largă, care poate fi apoi restrînsă la sensul de *mai mult ca perfect* sau *perfect simplu*.

În acest sens, sufixul *-se-* exprimă *mai mult ca perfectul*, intrînd în relaţie de dependenţă cu un sufix al *perfectului* în general ; de exemplu, *-i-* în *ven-i-se-m* sau *-a-* în *cînt-a-se-m*. De aceea, sufixul *-i-* (sau sufixul *-a-*) este sufix al *perfectului* numai în relaţie de dependenţă cu sufixul de *mai mult ca perfect -se-*. Cînd intră în relaţie directă cu o dezinenţă, îşi realizează, din multiplele sale posibilităţi, valoarea de sufix al *prezentului* : *ven-i-m* (sau al *imperfectului* : *cînt-a-m*).

Flectivul este alcătuit din două alte mari serii de „unităţi" de expresie : **sufixele tematice şi dezinenţele**.

Sufixele tematice (cu funcţie gramaticală) realizează, în relaţie de interdependenţă cu *rădăcina* (*tema* lexicală) a verbului, forme verbale esenţiale, dar, în general, „neîmplinite". „Împlinirea" semantică şi funcţională a verbului se desăvîrşeşte numai în plan semantic, odată cu intrarea verbului în relaţie cu un subiect gramatical. Prin această relaţie sintactică, între coordonatele categoriilor gramaticale de *persoană* şi *număr* (strîns legate între ele) la nivelul *dezinenţei*, se realizează unitatea deplină, lexico-gramaticală a verbului. În afara dezinenţelor de *persoană* şi *număr*, o formă gramaticală precum *cînta-* nu e cu mult diferită de rădăcina *cînt-* ; sufixul *-a-*, care

deosebeşte cele două forme, reduce doar o serie de „posibilităţi" gramaticale ale formei *cînt-*, fără a duce la închegarea unui sens lexico-gramatical clar şi definitiv. Această împlinire este asigurată de *dezinenţă*, prin care se anulează omonimiile generate de sufixul *-a-*; în relaţie cu dezinenţa *-m*, se stabileşte tema *imperfectului* (*cînta-m*), iar, în relaţie cu dezinenţa *-i*, se stabileşte tema *perfectului simplu* (*cînta-i*).

Aproape la fel stau lucrurile cu **dezinenţa** verbală. Dezinenţa *-m*, de exemplu, exprimă, în general, în limba română *persoana I plural*: *cîntă*m, **am** *cînta*, v**o**m *cînta*, *cîntară*m etc., dar poate exprima şi *singularul* aceleiaşi persoane, în relaţie cu un sufix de *imperfect* – de exemplu, (*eu*) *cînta*m – sau de *mai mult ca perfect*: (*eu*) *cîntase*m.

Dar relaţia de interdependenţă nu se stabileşte numai în interiorul flectivului, solidar unit (fonetic şi semantic) cu rădăcina, ci funcţionează şi în structuri discontinue, cînd este mai complexă. De exemplu, dezinenţa *-e* funcţionează ca marcă a persoanei a III-a indicativ prezent (pentru anumite categorii de verbe): (*el*) *merg*e, *vin*e, *citeşt*e etc. În relaţie discontinuă cu conjuncţia-morfem *să*, aceeaşi dezinenţă, mai ales la alte categorii de verbe, dar şi la aceleaşi verbe, în anumite condiţii fonetice (*apropi*e), exprimă acelaşi sens de persoană şi număr, dar pentru conjunctiv: *să coboar*e, *cînt*e, *lucrez*e, *apropi*e etc. Aşadar dezinenţa este o unitate morfologică mai complexă, exprimînd concomitent *persoana* şi *modul* şi făcînd, în consecinţă, de prisos conjuncţia-morfem: „*Joace* unul şi pe patru/ Totuşi tu ghici-vei chipul" (M. Eminescu).

Tot aşa, dezinenţa *-ă*, intrată în relaţie de interdependenţă cu un element de natură fonetică precum *intonaţia*, încetează să mai exprime persoana a III-a a modului *indicativ prezent*: (*el*, *ei*) *cînt*ă, constituindu-se într-o marcă a persoanei a II-a singular a modului *imperativ*: *Cînt*ă (*tu*)!

Fiecare din cele două componente ale structurii morfematice a verbului, *rădăcina* şi *flectivul* (alcătuit din sufixe tematice cu sens gramatical, dezinenţe, morfeme libere – verbele auxiliare etc.), se constituie direct sau indirect în criteriu de constituire şi identificare a unor clase şi subclase de verbe.

Rădăcina

În funcţie de caracterul schimbător sau neschimbător al *rădăcinii* în cursul flexiunii, verbele se grupează în două mari clase:

a) verbe **regulate**;
b) verbe **neregulate**.

Verbe regulate

Verbele *regulate* păstrează în linii mari neschimbată *rădăcina* în toată paradigma flexiunii. Schimbarea sensului gramatical al formelor verbului îşi află expresia doar la nivelul *flectivului*, odată cu modificarea acestuia: *cînt* (prezent indicativ, persoana I), *cînt*ă (prezent indicativ, persoana a III-a), *cînta*m (imperfect indicativ, persoana I), *cînt*aţi (imperfect sau prezent indicativ, persoana a II-a plural), *cînt*aseşi (mai mult ca perfect indicativ, persoana a II-a singular), *cînt*înd (gerunziu), *cînt*at (participiu) etc.

Este adevărat că rădăcina acestor verbe prezintă numeroase variaţii fonetice (mai cu seamă în partea finală), dar toate acestea sînt modificări – *regulate*, *legice* – determinate fie de interacţiunea dintre sunete, venite în contact sau de la distanţă, fie de interacţiunea dintre sunete şi accent. În consecinţă, sînt toate explicabile din perspectiva acţiunii unor legi fonetice, şi nu a desfăşurării unor opoziţii categoriale morfologice. Acestea sînt alternanţele fonetice : *t*/*ţ*, pentru că *t* + *i* > *ţ* (*băiat-băieţi*, *tot-toţi*, *cînt-cînţi*), *d*/*z*, pentru că *d* + *i* > *z* (*cad*/*cazi*), *sc*/*şt*, pentru că *sc* + *i*(*e*) > *şt* (*cunosc*/*cunoşti*, *cunoaşte*), *o*/*oa*, dacă în silaba următoare se află un *ă* sau un *e* (*cobor*/*coboară*, [să] *coboare*), *a*/*ă*, pentru că *a* înaintea unei silabe accentuate se închide, de obicei, la *ă* (*bat*/*băteam*, *bătînd*) etc. Aceste alternanţe nu sînt în limba literară un *instrument* morfologic, o cale de realizare în planul expresiei a unor opoziţii semantice interne categoriilor gramaticale ale flexiunii verbului, ci sînt doar consecinţe fonetice (condiţionate de structura morfologică a verbelor), care *însoţesc* opoziţiile morfologice realizate prin sufixe şi dezinenţe.

Verbe neregulate

Rădăcina verbelor *neregulate* prezintă variaţii fundamentale în structura formală a diferitelor teme verbale, păstrînd nealterată structura semantică (lexical-semantică) a formelor verbale încheiate. Variaţiile formale ale rădăcinii ajung pînă la reducerea ei la lungimea „materială" a unui singur fonem. Majoritatea acestor neregularităţi sînt moştenite.

În funcţie de tipul şi gradul de *neregularitate* a rădăcinii, se disting :

- verbe cu *neregularitate absolută* ;
- verbe cu *neregularitate relativă*.

Verbele din prima subclasă au în cursul flexiunii, pentru diferite categorii gramaticale, forme supletive : *a fi*, *sînt*, *eşti*, *eram* etc.

În constituirea temelor specifice unor sensuri gramaticale, aceste verbe prezintă rădăcini care se înlocuiesc una pe alta. La *imperfect*, de exemplu, rădăcina verbului *a fi* este *er*-, în structura temei *era*- (*-m*, *-i* etc.). La *mai mult ca perfect*, în schimb, rădăcina este *fu*-, urmată de un sufix al *perfectului*, *-se*, şi de un altul al temei de *mai mult ca perfect*, *-se-* : *fusese-*(*m*).

În limba română există două verbe cu neregularitate absolută : **a fi** şi **a lua**. Cel dintîi este cel mai neregulat verb ; prezintă rădăcini diferite pentru majoritatea temelor verbale : la prezent, două rădăcini : *sînt*- (*-Ø*, *-em*, *-eţi*) şi *est-*/*eşt-*(*-e*, *-i*) ; la imperfect, rădăcina *er*- (*-am*, *-ai* etc.), la perfect, *fu*- (*-sei* etc., *-seseşi* etc.), o rădăcină pentru a doua formă de perfect simplu, *f*- (*-ui*, *-uşi* etc.), o rădăcină comună pentru infinitiv, gerunziu, conjunctiv şi imperativ, *fi* (*-i*, *-ind*, *-iu*, *-ii* etc., *-ii !*), o rădăcină pentru tema participiului, *fost* (*am fost*, *să fi fost* etc.).

Verbul **a lua**, mai puţin neregulat, prezintă doar două rădăcini diferite : una, *ia*- (*ie-*), pentru tema de singular a prezentului (*ia-u*, *ie-i* etc.) şi alta pentru toate celelalte teme verbale : *lu-a*, *lu-înd* etc. Aceleaşi neregularităţi caracterizează şi compuşii verbului : *a prelua* (*preia-u*, *prelu-înd* etc.), *a relua* (*reia-u*, *relu-înd* etc.).

Verbele cu neregularitate *relativă* sînt mai numeroase : *a avea*, *a bea*, *a da*, *a mînca*, *a sta*. Spre deosebire de verbele cu neregularitate *absolută*, acestea păstrează

în permanenţă aceeaşi rădăcină, care prezintă însă modificări importante, deosebindu-se prin aceasta şi de verbele *regulate*. Aproape toate au structuri tematice monosilabice (consoană sau grup consonantic, urmate de o vocală sau un diftong : *da*, *sta*, *bea*, *vrea*), ceea ce face ca rădăcina lor să nu depăşească, în structura multor teme verbale, dimensiunea unui singur fonem. Totuşi, nu condiţia „monofonemică" a rădăcinii acordă caracter neregulat flexiunii acestor verbe. Neregularitatea lor constă, pe de o parte, în apariţia unei rădăcini dezvoltate în structura unor teme verbale (*dăd-u*, *dăd-usem*, *dăd-eam* etc. faţă de *d-a*, *d-înd*, *d-at*, *d-au* etc., *mănînc*, *mănînc*-ă etc., faţă de *mînc-ăm*, *mînc-înd*, *mînc-asem*, *mînc-at* etc.), iar, pe de altă parte, în modificarea sferei de cuprindere a unor teme.

Cel mai neregulat dintre aceste verbe este **a avea**, verb care prezintă în cursul flexiunii *patru rădăcini* diferite : 1. rădăcina *a-* (în structura temei de singular a prezentului : *a-m*, *a-i*, *să a-m* etc.) ; 2. rădăcina *av-* (la tema de plural a prezentului : *av-em*, *av-eţi* etc., în structura temei de imperfect : *av-eam*, *av-eai* etc., la tema perfectului : *av-ui*, *av-usesem*, *av-ut* etc., la tema infinitivului : *av-ea* şi la tema gerunziului : *av-înd*) ; 3. rădăcina *aib-* (în structura unei alte teme de prezent, caracteristică numai conjunctivului, persoana a III-a : *să aib-ă*) şi 4. rădăcina *ar-* (a patra temă a prezentului, pentru persoana a III-a indicativ singular : *ar-e*).

Verbele **a da** şi **a sta** merg împreună prin „regularitatea" *neregularităţilor* care le caracterizează în flexiune. Ele prezintă tot *patru* forme de realizare a rădăcinii, care sînt însă reductibile la *trei*, dacă sînt privite dintr-o altă perspectivă. Considerînd *rădăcina* elementul morfologic rămas după înlăturarea flectivului din structura unei forme verbale, cele *patru* rădăcini ale verbelor *a da* şi *a sta* ar fi : 1. rădăcina *da-* (*sta-*), la tema de singular a prezentului (*da-u*, *sta-u* etc.) şi în structura temei de participiu (*da*-t) ; 2. rădăcina *d-* (*st-*), în structura temei de plural a prezentului (*d-ăm*, *d-aţi*, *st-ăm* etc.), la tema infinitivului (*d-a*, *st-a*) şi la tema gerunziului (*d-înd*) ; 3. rădăcina *dea-* (*stea-*), formă verbală împlinită pentru conjunctiv, persoana a III-a (deci a treia temă de prezent) : *să dea*, *să stea* ; 4. rădăcina *dăd-* (*stăt-*), în structura temei imperfectului (*dăd-eam*, *stăt-eam* etc.) şi a temelor perfectului (*dăd-ui*, *stăt-ui*, *dăd-usem*, *stăt-usem* etc.).

Avînd în vedere interacţiunea permanentă dintre sunetele care ajung în contact, primele două forme în care se prezintă rădăcina verbelor *a da* şi *a sta*, *d-* (*st-*) şi *da-* (*sta-*), ar putea fi considerate variante ale unei singure forme : *da-* (*sta-*). La tema de plural a prezentului şi la temele infinitivului, gerunziului şi participiului, se poate vorbi despre o suprapunere a sufixului tematic peste vocala finală a rădăcinii : *da-* (*sta-*) + *-a*/*ă* > *da-* (*sta-*)/*dă-* (*stă-*), în *dăm*/*daţi* (*stăm*/*staţi*) ; *da-* (*sta-*) + *-ă* > *dă-* (*stă-*) ; *da-* (*sta-*) + *-înd* > *dînd* (*stînd*) ; *da-* (*sta-*) + *-a* > *dat* (*stat*).

Verbul **a bea** prezintă, în parte, o situaţie oarecum similară. Formele *be-* şi *bea-* ale rădăcinii pot fi considerate variante fonetice ale aceleiaşi forme, caracterizînd tema de singular a prezentului : *bea-u*, *be-i*, *bea !* , *să be-i* etc. Ar mai avea aceeaşi rădăcină, cu aceleaşi variante fonetice, tema de plural a prezentului (*be-m*, *să be-ţi* etc.), tema imperfectului (foarte puţin frecventă : *bea-m*, *bea-i* etc.) şi tema infinitivului (*bea*), în cazul cărora sufixul tematic se va fi suprapus peste elementul vocalic final al rădăcinii. A doua rădăcină apare în structura temei perfectului : *bă-* (*bă-ui*, *bă-uşi*,

bă-usem etc., *bă-ut*), iar a treia în structura temei gerunziului : *b-* (*b-înd*). Din prima perspectivă a conceperii rădăcinii (ceea ce rămîne după înlăturarea flectivului), rădăcina *b-* ar caracteriza şi tema de plural a prezentului (*b-em* etc.), tema infinitivului (*b-ea*) şi tema imperfectului (*b-eam*, *b-eai* etc.).

Verbul a vrea prezintă, pînă la un punct, o serie de asemănări cu flexiunea verbului *a bea*. Deosebirile intervin la tema de singular a prezentului şi la tema imperfectului. În structura temei de prezent, pe lîngă cele două variante fonetice *vre* şi *vrea-* (*vrea-u*, *vre-i* etc.), care pot fi considerate o singură rădăcină, mai apare o formă deosebită la persoana a III-a plural indicativ : *vor* (formă împlinită). La tema imperfectului (atunci cînd nu se întrebuinţează formele de împrumut ale verbului sinonim *a voi*) apare forma *vro-*, o formă de compromis între cele două verbe sinonime *a vrea* şi *a voi* : *vro-iam*, *vro-iai* etc. A patra rădăcină, *vr-*, caracterizează structura temei perfectului (*vr-ui*, *vr-u-sem* etc., *vr-ut*), a infinitivului (*vr-ea*) şi a gerunziului (*vr-înd*).

Cel mai puţin *aberant* dintre verbele neregulate (din perspectiva rădăcinii) este *a mînca*, verb care prezintă doar două forme de manifestare a rădăcinii : *mănînc-*/*mînc-*, la tema de singular a prezentului (*mănînc*, *mănînc-i*, *mănînc-ă*, *să mănînc* etc.) şi *mînc-* la structura celorlalte teme : *mîncăm*, *mînc-am*, *mînc-ai*, *mînc-at*, *mînc-a*, *mînc-ind* etc.

Teme flexionare

Din structura *flectivului*, sufixele gramaticale au rolul principal în constituirea unor clase morfologice de verbe, întrucît ele determină, prin *temele flexionare* pe care le construiesc, variaţiile *tipice* ale structurii morfematice a verbelor în desfăşurarea opoziţiilor categoriale.

În relaţie sintagmatică cu *rădăcina*, sufixele gramaticale formează diferite *teme verbale*, mai mult sau mai puţin variabile în timpul flexiunii. În funcţie de rolul pe care îl au în exprimarea unui sens gramatical, în constituirea structurii corespunzătoare unui anumit sens gramatical, se dezvoltă :

- teme *libere* şi teme *legate* ;
- teme *primare* şi teme *secundare* (derivate) ;
- teme *distincte* (*monovalente*) şi teme *omonime* (*polivalente*).

Sînt teme libere temele verbale constituite din rădăcina verbului şi unul sau mai multe sufixe gramaticale, în afara unor relaţii cu dezinenţe (dezvoltate doar în cazuri excepţionale şi cînd formele nu mai aparţin integral sferei lexico-gramaticale a verbului). Sînt teme libere temele *infinitivului*, *participiului* şi *gerunziului*. Dintre acestea, tema *gerunziului* este, în acelaşi timp, o temă *autonomă*, purtînd adică în ea însăşi un sens gramatical împlinit : *cîntînd*. Celelalte două teme, pentru a exprima un sens gramatical încheiat, trebuie să intre în relaţii morfologice cu alte elemente lingvistice. Tema *infinitivului*, de exemplu, intră în relaţie de interdependenţă morfologică cu prepoziţia-morfem *a*, exprimînd, prin această structură complexă, sensul gramatical de *infinitiv* : *a cînta* ; precedată de auxiliarul *vei*, *va* etc., generează sensul de *viitor* : *vei cînta* ş.a.m.d. Aceeaşi este situaţia temei de *participiu*. Exprimă sensul de *perfect absolut*, la perfectul compus al indicativului, de exemplu, după ce a intrat în acelaşi tip de relaţii morfologice cu prezentul auxiliarului *a avea* : *am cîntat*, *ai cîntat* etc.

Temele **legate** sînt cele care intră în relaţii de interdependenţă cu dezinenţe de număr şi persoană, ca şi cu alte sufixe tematice. Aşa sînt temele *imperfectului* (*venea-m*, *venea-i* etc.) sau *mai mult ca perfectului* (*venise-m*, *venise-şi* etc.).

Temele **primare** sînt temele verbale formate din rădăcina verbului şi un sufix gramatical, teme care prezintă puncte de plecare pentru constituirea altor teme, cele *secundare*, atunci cînd complexităţii sensului gramatical îi corespunde, în planul expresiei, o structură morfologică complexă.

Sînt teme **secundare** temele constituite cu ajutorul unui sufix gramatical, de la o temă *primară*. Aşa, de exemplu, tema *perfectului* este o temă *primară*. Dar, la indicativ, *perfectul* este un sens gramatical foarte general. Pentru exprimarea unui sens gramatical precis, relativ delimitat, intervin alte sufixe ce restrîng cîmpul semantic prea larg al temei primare. Un sufix secundar, precum *-se-*, intrat în relaţie cu tema perfectului *veni-*, creează tema *secundară* şi stabileşte sensul gramatical de *mai mult ca perfect*: *venise-(m)*, *venise(-şi)* etc. Abia această temă poate intra în relaţie cu dezinenţe de număr şi persoană, stabilindu-şi definitiv semnificaţia gramaticală şi lexicală: *venisem*, *veniseşi*, *venise* etc.

Sufixele verbale, pentru exprimarea *timpului* şi a *modului*, sînt cel mai adesea *omonime*. Sufixul *-a-*, de exemplu, poate intra în alcătuirea temei *imperfectului*: *cînt-a-(m)*, în structura temei *perfectului*: *cînt-a-(-i*, *şi*, *-sem*, *-seşi* etc., *-t*), a *infinitivului* (temă liberă): *cînt-a*, în structura temei de plural a *prezentului*: *cînt-a-(-ţi* etc.). Prin aceasta, temele înseşi devin *omonime*, iar omonimia lor creează impresia existenţei *aceleiaşi* teme în structura morfologică a mai multor sensuri verbale. Această realitate impune distingerea unor teme *polivalente* (comune mai multor forme verbale, temporale şi modale) şi a unor teme *monovalente*, specifice unei singure forme temporale sau modale. Omonimia este anulată, de obicei, odată cu constituirea unor teme *secundare* (*veni-/venise-*) şi mai cu seamă în urma cuprinderii în structura formei verbale şi a dezinenţelor, prin care sensul gramatical (foarte complex) se fixează definitiv: *venisem*, *veniseşi* etc.

Pe de altă parte, sufixele tematice şi, ca urmare, temele verbale înseşi nu sînt aceleaşi pentru toate verbele, decît în cazuri extrem de rare. Tema *mai mult ca perfectului*, de exemplu, prezintă pentru toate verbele limbii române acelaşi sufix *-se-*, dar şi aceasta, privită în întreaga ei structură, nu se dovedeşte aceeaşi pentru toate verbele, întrucît tema primară, pe baza căreia se formează (adică tema *perfectului*), diferă de la o serie de verbe la alta: *veni-se-(m)*, *cînta-se-(m)*, *merse-se-(m)* etc. Această diversitate de sufixe tematice şi, implicit, de structură a temelor verbale în chiar interiorul aceluiaşi timp sau mod verbal impune în mod necesar identificarea unor clase de verbe tocmai din această perspectivă, a expresiei diferitelor categorii gramaticale.

Structuri verbale sintetice şi analitice

Cele două categorii de teme flexionare, **legate** şi **libere**, asigură realizarea specifică a flexiunii verbului românesc prin complementaritatea modalităţilor **sintetică** şi **analitică** de organizare a planului expresiei în desfăşurarea opoziţiilor interne ale categoriilor gramaticale.

Temele **legate** dezvoltă în **structuri sintetice** sintagmele finite ale **timpurilor simple**, prin intrarea în relaţie sintagmatică directă cu dezinenţe de **persoană** şi

număr. **Flectivul** acestor sintagme sintetice, constituit din sufixul (sufixele) temei şi dezinenţa de persoană-număr, este conjunct **rădăcinii**:

călător	+	*i* + *m*	=	**călătorim**	(prezent)
călător	+	*ea* + *m*	=	**călătoream**	(imperfect)
călător	+	*i* + *i*	=	**călătorii**	(perfect simplu)
călător	+	*ise* + *m*	=	**călătorisem**	(mai mult ca perfect)
r	+	flectiv	=	r + flectiv	

Temele **libere** dezvoltă în **structuri analitice** sintagmele finite ale **timpurilor compuse** prin intrarea în relaţii, în mod frecvent discontinue, cu **morfeme libere**: **verbele auxiliare**.

În structurile analitice ale timpurilor şi modurilor verbale şi ale diatezei pasive în ansamblu, *flectivul* caracterizat printr-un grad maxim de complexitate funcţionează lingvistic la două nivele, din care unul îl înglobează pe celălalt.

La primul nivel, sintagma analitică este constituită din două componente:

(1) *verb auxiliar-morfem liber* + (2) tema verbului supus conjugării – *temă liberă*: **Am** + *cîntat*.

La cel de-al doilea nivel, auxiliarul este variabil în funcţie de număr şi persoană, permiţînd uneori chiar o analiză în *r* + *flectiv* (**a** + *m*/**a** + *i*), iar tema verbală prezintă un component „lexical" (rădăcina) şi un component gramatical (flectivul tematic): **cînt** + *at*.

Sintagma *perfectului compus* indicativ, de exemplu, se caracterizează printr-o organizare şi funcţionare pe aceste două nivele:

1. auxiliarul *a avea* (morfem liber) + tema de participiu: *am* + *cîntat*/*ai* + *cîntat*;

2. verbul auxiliar este prima componentă a unui morfem discontinuu care mai cuprinde şi a doua componentă: morfemul temei de participiu:

auxiliar (morfem liber) + rădăcină + flectiv tematic (morfem conjunct)

a-**m** – *cînt* – **at**

a-**i** – *cînt* – **at**

Sintagma *prezentului prezumtiv*:

1. auxiliarul *va fi* + tema de gerunziu: *(voi fi*, *vei fi) va fi cîntînd/ştiind/fiind bolnav*;

2. auxiliarul (morfem...) + rădăcină + (...morfem): **(voi, vei) va fi** + *cînt/şti* + **înd/ind** ş.a.m.d.

Alegerea între verbe auxiliare şi teme în dezvoltarea sensurilor gramaticale verbale este dependentă în limba română numai de timpul (modul) exprimat prin sintagma analitică, nu de apartenenţa verbului la diferite clase semantice (*tranzitive/intranzitive*) ca în celelalte limbi romanice.

Verbe auxiliare

Verbele auxiliare fac parte din categoria *morfemelor libere* de care se serveşte limba română pentru exprimarea unor sensuri gramaticale finite, alături de alte *auxiliare* ale flexiunii:

- de natură fonetică sau prozodică: *alternanţe fonetice*, *intonaţie*, *accent*;
- de natură morfologică: *sufixe*, *dezinenţe*;

• de natură sintactică: *prepoziţii*, *conjuncţii*.

În limba română, sînt *auxiliare morfologice* verbele a fi, a avea, a voi şi a vrea. Sînt verbe golite de conţinut semantic şi fixate în anumite forme flexionare. Flexiunea lor – redusă, de obicei, la o singură paradigmă temporală – este, de cele mai multe ori, diferită de flexiunea aceloraşi verbe în condiţia de *verbe libere*.

Auxiliarul A FI

Participă la constituirea formelor temporale de „perfect": la *indicativ – viitorul II* (*anterior*); la *conjunctiv*, *optativ* şi *infinitiv – perfectul*. În sintagma tuturor acestor timpuri intră cu o formă identică (*a fi*), dar cu diferite valori morfologice „în sine". La viitorul anterior (în structura cărui timp urmează auxiliarul *a voi*) este conjugat la *viitorul I* (*prezent*): *voi*, *vei*, *va*, *vom*, *veţi*, *vor fi* (*cîntat*, *lucrat*, *coborît*, *urît*, *venit*, *sosit*, *vîndut*, *prins* etc.). La *conjunctiv perfect*, auxiliarul *a fi* are forme de *conjunctiv prezent*. Spre deosebire de verbul liber *a fi* însă, care la conjunctiv prezent are forme diferite pentru toate persoanele (*să fiu*, *să fii*, *să fie* etc.), auxiliarul *a fi* este redus la o formă unică pentru toate persoanele verbului, singular şi plural: *să fi* (*cîntat*) (*eu*, *tu*, *el*, *noi*, *voi*, *ei*). Prin aceasta, *conjunctivul perfect activ* (*eu să fi lăudat* etc.) se deosebeşte de *conjunctivul prezent pasiv* (*eu să fiu lăudat* etc.).

Conjunctivul perfect este singura formă temporală în structura căreia „flexiunea" auxiliarului *a fi* diferă de a verbului predicat *a fi*.

În constituirea *optativului perfect* al verbelor libere, auxiliarul vine cu formele sale de *optativ prezent*: *aş*, *ai*, *ar*, *am*, *aţi*, *ar fi* (*cîntat*, *lucrat*, *coborît*, *făcut*, *mers* etc.).

La *infinitiv perfect*, forma auxiliarului este de *infinitiv prezent*: *a fi* (*cîntat*, *lucrat*, *coborît*, *urît*, *mers* etc.).

Prin intermediul formelor de viitor indicativ, conjunctiv prezent şi optativ prezent, auxiliarul *a fi* se constituie în instrument al *modului prezumtiv* (prezent şi perfect): *voi*, *vei fi cîntînd*, *cîntat* etc.; *să fi* (*eu*, *tu*, *el*, *noi* etc.) *cîntînd*, *cîntat*; *aş*, *ai fi cîntînd*, *cîntat* etc. Situaţia „flexiunii" auxiliarului e aceeaşi ca în cazul constituirii formelor temporale, de *viitor anterior*, *conjunctiv* şi *optativ perfect*.

Auxiliarul A AVEA

Intră în structura sintagmei *perfectului compus* (perfectul absolut) şi a *viitorului I* (a doua formă). Prezintă în amîndouă cazurile forme de *prezent indicativ*. În sintagma *perfectului compus*, flexiunea sa de auxiliar diferă parţial de a verbului liber *a avea*:

	verb auxiliar		*verb liber*
(*eu*)	*am*		*am*
(*tu*)	*ai*		*ai*
(*el*, *ea*)	a	(*cîntat*, *văzut*, *mers* etc.)	are (o carte etc.)
(*noi*)	am		avem
(*voi*)	aţi		aveţi
(*ei*, *ele*)	*au*		*au*

Deosebirile de flexiune apar, prin urmare, la persoana a III-a singular şi la persoanele I şi a II-a plural.

În sintagma formei a doua a *viitorului indicativ* (viitorul I), construită cu verbul *a avea*, auxiliarul prezintă aceeaşi flexiune cu a verbului liber:

(*eu*)	*am*	(*să cînt* etc.)
(*tu*)	*ai*	(*să cînţi* etc.)
(*el, ea*)	*are*	(*să cînte* etc.)
(*noi*)	*avem*	(*să cîntăm* etc.)
(*voi*)	*aveţi*	(*să cîntaţi* etc.)
(*ei, ele*)	*au*	(*să cînte* etc.)

În limba română însă, în limbajul popular apare a treia formă de viitor, cu auxiliarul în forma invariabilă *o* sau uşor variabilă la persoana a III-a plural (*or*), cînd trimite spre un alt auxiliar, *a vrea*: *o să cînt, o să cînţi, o să cînte, o să cîntăm, o să cîntaţi, o (or) să cînte.*

Auxiliarul A VOI

Este morfem al *viitorului I indicativ*, devenit ca atare în urma întîlnirii cu auxiliarul *a vrea*. Intră în sintagma acestui timp cu formele de *prezent*, diferite atît de cele ale verbului liber *a voi* (conjugat cu sufixul *-esc*), cît şi de cele ale verbului *a vrea*:

verb auxiliar		*verb liber*	
(*eu*) *voi*		*voi* (*esc*), *vreau*	
(*tu*) *vei*		*voi* (*eşti*), *vrei*	
(*el, ea*) *va*	(*cînta, merge* etc.)	*voieşte, vrea*	(*o carte* etc.)
(*noi*) *vom*		*voim, vrem*	
(*voi*) *veţi*		*voiţi, vreţi*	
(*ei, ele*) *vor*		*voiesc, vor, vreau*	

Singura formă comună verbului auxiliar şi verbului liber este cea de la persoana a III-a plural (*vor*), formă rezultată în amîndouă cazurile din întîlnirea verbelor *a voi* şi *a vrea*. Acest fapt este valabil, în limba literară, pentru că regional şi în limbajul artistic identitatea de forme caracterizează uneori şi persoana I singular, *voi*: „Şi nu *voi* ca să mă laud, nici că *voi* să te-nspăimînt" (M. Eminescu).

Auxiliarul A VREA

Este morfem al *potenţial-optativului*. S-a „instrumentalizat" într-o formă cu totul particulară de *imperfect*, rezultată din întîlnirea cu auxiliarul *a avea* şi cu adverbul *sic*. Ca auxiliar, verbul *a vrea* nu mai prezintă nici o asemănare cu verbul liber:

(*eu*)	*aş*	
(*tu*)	*ai*	
(*el, ea*)	*ar*	(*cînta, vinde* etc.)
(*noi*)	*am*	
(*voi*)	*aţi*	
(*ei, ele*)	*ar*	

Provenind din unităţi lexico-gramaticale flexibile, auxiliarele îşi păstrează – în chiar condiţia flexiunii reduse – caracterul binar al structurii: *rădăcină* + *flectiv*. Dacă *rădăcina* nu mai are comun cu rădăcina verbelor libere decît cel mult – şi doar uneori – caracterul formal neschimbat (şi neschimbător), *flectivul* poate

prezenta aceeaşi structură formală – la prima vedere, cel puţin – ca în cazul verbelor libere, predicative. Din punct de vedere funcţional însă, intervin o serie de diferenţe.

Formele verbului *a avea*, de pildă, ca auxiliar al perfectului compus, pot fi interpretate ca avînd în structura lor: 1. o *rădăcină*: elementul neschimbat şi nedisociabil, partea comună întregii paradigme temporale (*a*-) şi 2. *dezinenţe* pentru persoană şi număr (*flectivele -m, -i, -Ø, -m, -ţi, -u*). Dar, în timp ce formele, considerate în întregul paradigmei de perfect compus, sînt de prezent, dezinenţele, considerate în ansamblul lor şi în comparaţie cu flexiunea verbelor *libere*, sînt de *imperfect*.

Ca auxiliar al *potenţial-optativului*, verbul prezintă o situaţie încă mai complexă. Considerînd aceeaşi rădăcină (*a*-), element comun întregii paradigme temporale, neschimbat, se pot detaşa dezinenţe întîlnite exclusiv în structura acestui verb şi numai ca auxiliar al *potenţial-optativului* (*-ş, -i, -r, -m, -ţi, -r*). Dacă, în schimb, luăm în considerare verbul cu „flexiunea” neregulată – ceea ce pare mai propriu –, atunci în structura formelor sale vor trebui identificate mai multe rădăcini (*aş-*, *ar-* şi *a-*), urmate de dezinenţe doar în parte „aberante”, dar nu specifice (*aş-*, *a-i*, *ar-*, *a-m*, *a-ţi*, *ar-*).

Aceeaşi situaţie caracterizează structura auxiliarului *a voi* de la *viitorul indicativului*: dezinenţe cu totul particulare, dacă se interpretează ca rădăcină elementul absolut comun, neschimbat în întreaga paradigmă a timpului (*v-oi*, *v-ei*, *v-om*, *v-eţi*, *v-or*) şi dezinenţe „obişnuite” (de prezent), dacă este considerat verb cu „flexiune” neregulată din perspectiva rădăcinii (*vo-i*, *ve-i va-*, *vo-m*, *ve-ţi*, *vor-*).

Verbul *a fi*, auxiliar al *perfectului conjunctiv*, prezintă o formă unică, indiferentă faţă de categoriile gramaticale de *număr* şi *persoană*: *fi* (*să fi cîntat*, *mers* etc.), iar verbul *a avea*, ca auxiliar al *viitorului indicativ* (forma a doua), are structura verbului liber de care în limba literară nu se deosebeşte.

Temele libere

Temele verbale libere (*infinitiv*, *participiu*, *gerunziu*) intră în structura sintagmelor analitice din flexiunea verbului românesc pentru dezvoltarea unor sensuri categoriale de *diateză*, *timp* şi *mod* împreună cu verbe *auxiliare*.

Tema de infinitiv

Intră în structura timpurilor compuse:

viitorul I – indicativ: *voi* + inf. → *voi cînta*
prezent-potenţial optativ: *aş* + inf. → *aş cînta*

Precedată de prepoziţia-morfem *a*, intră în sintagma *infinitivului*, formă verbal-nominală:

a + *cînta* → *a cînta*

Tema de participiu

Intră în structura timpurilor compuse, exprimînd sensul de „anterioritate”; rămîne invariabilă:

perfect compus-indicativ: *am* + *cîntat* → *am cîntat*
viitorul anterior indicativ: *voi fi* + *cîntat* → *voi fi cîntat*

perfect-conjunctiv: *să fi* + *cîntat* → *să fi cîntat*
perfect-potențial optativ: *aș fi* + *cîntat* → *aș fi cîntat*
perfect prezumtiv (timp absolut): *va fi* + *cîntat* → *va fi cîntat*
perfect infinitiv: *a fi* + *cîntat* → *a fi cîntat*

și în structura tuturor timpurilor verbale la diateza pasivă, cînd este variabilă în funcție de gen și număr:

El este/a fost *lăudat* – Ei sînt/au fost *lăudați*.
Ea este/a fost *lăudată* – Ele sînt/au fost *lăudate*.

Precedată de morfemul *de* (*la*, *pentru*), intră în sintagma *supinului*: *de cîntat*.

Tema de gerunziu

Intră în structura timpului compus *prezent-prezumtiv*: va fi + *cîntînd* → *va fi cîntînd*.

Tipuri de flexiune[10]

Clasificarea verbelor în *regulate* și *neregulate* ia în considerație structura *rădăcinii* în cursul flexiunii. În mod firesc, clasificarea morfologică a verbelor regulate, în funcție de dinamica variațiilor tematice, își află criteriul fundamental în **tema verbală**, în schimbările temelor verbale în cursul conjugării. Clasificarea verbelor în funcție de structura și modificarea structurii morfologice a temelor verbale – condiționată de schimbarea sufixelor tematice – în paradigma flexiunii verbului impune luarea în considerație a două perspective: a *sufixului* și a *temei verbale*.

Identificarea unor clase de verbe din perspectiva *sufixului*, considerat în sine, în afara participării sale la o structură tematică, nu poate duce la o clasificare de fond, dată fiind multitudinea sufixelor și varietatea de asociere a acestora. Cu toate acestea, sufixul se poate constitui într-un criteriu pentru distingerea unor subclase de verbe.

Pentru identificarea în interiorul claselor verbale mai largi a unor subclase, prezintă importanță deosebită, de exemplu, sufixele *prezentului*, *imperfectului* și *participiului*. Din această perspectivă, avînd în vedere temele *polivalente* și cele *monovalente*, luînd în considerație *numărul* temelor *distincte*, în afara omonimiei „tematice", se pot identifica, în privința verbelor românești cu flexiune regulată, cinci *grupe* de verbe, **cinci tipuri de flexiune** (verbală).

Tipul I de flexiune

Sînt cuprinse aici verbele de conjugarea I, cu sufixul infinitivului **-a**. Acestea prezintă *trei* teme *distincte* sub aspect formal: *o temă polivalentă* și *două teme monovalente*.

A) *Tema polivalentă* este constituită din rădăcina verbului și sufixul tematic, *omonim* și cauză a *omonimiei tematice*: **-a-**. Polivalența temei este extinsă la *patru teme omonime*:

- *tema infinitivului*: *cînta*;
- *tema II a prezentului* (pl.): *cîntă-(m)*, *cînta-(ți)*;
- *tema imperfectului*: *cînta-(m)*, *cînta-(i)* etc.;

• *tema perfectului*: *cînt*a-(*i*), *cînt*a-(*şi*) etc. (perf. simplu); *cînt*a-(*sem*), *cînt*a-(*seşi*) etc. (m.m.c.p.), *cînt*a-(*t*).

Observaţii

La prezent, toate verbele limbii române prezintă două teme: una pentru plural (persoanele I şi a II-a) şi alta pentru singular (la care este cuprins şi pluralul persoanei a III-a, formă omonimă, cînd cu persoana a III-a singular, cînd cu persoana I singular).

La tema de plural a prezentului, sufixul tematic prezintă o alternanţă fonetică: *-ă/-a*: *cîntă-(m)*, *cînta-(ţi)*.

Sufixul-variantă *-ă-* devine *-e-* din motive fonetice (printr-un fenomen de asimilaţie vocalică) în structura tematică a verbelor a căror rădăcină se termină în vocala *-i-*: *apropie-(m)* sau într-o consoană palatală (sau palatalizată): *veghe-(m)*, *îngenunche-(m)*.

De la tema *primară a perfectului* se constituie alte trei teme *secundare*: cu sufixul Ø, tema *perfectului simplu*: *cînta*-Ø(*i*) etc.; cu sufixul -se-, tema *mai mult ca perfectului*: *cînta*-se-(*m*) etc.; cu sufixul -t, tema liberă a participiului: *cînta*-t.

B) *Tema I a prezentului* (pentru singular şi persoana a III-a plural) este o temă *primară*, *legată* şi *monovalentă*. În funcţie de realizarea concretă a sufixului constitutiv, diferenţiază verbele în două clase:

• tipul I_1 (tipul I de flexiune, clasa 1); tema este constituită din rădăcină şi sufixul tematic-Ø: *cînt*-Ø, *cînţ*-Ø(*i*), *cînt*-Ø(*ă*);

• tipul I_2 (tipul I de flexiune, clasa 2); tema este constituită din rădăcină şi sufixul tematic: ez-/-eaz-: *lucr*-ez-, *lucr*-ez-(*i*), *lucr*-eaz-(*ă*), să *lucr*-ez-(*i*) etc., *lucr*-eaz-(*ă*)!

Observaţii

În structura verbelor primei clase (I_1), la o interpretare de suprafaţă, datorită sufixului Ø, *tema* se poate confunda cu *rădăcina*, dar identitatea există numai la nivel *fonetic*, nu şi *morfologic*.

Sufixul -ez- din structura temei verbelor celei de-a doua clase flexionare (I_2), datorită acţiunii vocalei *-ă*, dezinenţă pentru persoana a III-a, la *indicativ*, pentru persoana a II-a, la *imperativ*, devine la aceste forme verbale -eaz-: (*el*, *ei*) *lucr-eaz-*(*ă*), *lucr-eaz-*(*ă*) (*tu*)! La prezentul *conjunctivului*, în schimb, datorită dezinenţei *-e*, sufixul rămîne neschimbat şi la persoana a III-a: (*el*, *ei*) *să lucr-ez-*(*e*).

C) *Tema gerunziului* este o temă *liberă*, *autonomă* (cu o singură excepţie, cînd intră în sintagma prezumtivului prezent) şi *monovalentă*. Este constituită din rădăcina verbului şi sufixul caracteristic -**ind**: *cînt*-**ind**, *lucr*-**ind**.

Observaţie

La verbele a căror rădăcină se termină în vocala *-i-* sau într-o consoană palatală (sau palatalizată), sufixul tematic prezintă varianta fonetică -**înd**: *apropi-ind*, *vegh-ind*, *îngenunch-ind*.

Tipul II de flexiune

Sînt cuprinse aici verbele din conjugările a IV-a şi a V-a. Se caracterizează prin *patru teme distincte*, dintre care o *temă polivalentă* (de această dată, *trivalentă*) şi *trei teme monovalente*. Din tema polivalentă s-a desprins, sustrăgîndu-se omonimiei, *tema imperfectului*, care se prezintă la aceste verbe ca o temă distinctă, *monovalentă*.

A) *Tema trivalentă* este forma sub care se prezintă trei teme *omonime*. E constituită din rădăcina verbului şi un sufix tematic. În funcţie de sufixul tematic, se disting două mari clase de flexiune:

• tipul II_1 (tipul II de flexiune, clasa 1) cuprinde verbele din conjugarea a IV-a. În structura temelor omonime, sufixul caracteristic este **-i-**:

– tema *infinitivului*: *dorm*-**i**, *sos*-**i**;

– tema II *a prezentului*: *dorm*-**i**-(*-m*, *-ţi*), *sos*-**i**-(*-m*, *-ţi*);

– tema *perfectului*: *dorm*-**i**-(*-i* etc.), *sos*-**i**-(*-i* etc.); *dorm*-**i**-(*-sem* etc.), *sos*-**i**-(*-sem*); *dorm*-**i**-(*t*), *sos*-**i**-(*t*).

• tipul II_2 (tipul II de flexiune, clasa 2); cuprinde verbele de conjugarea a V-a. Tema este formată din rădăcină şi sufixul **-î-**:

– tema *infinitivului*: *cobor*-**î**, *ur*-**î**;

– tema II *a prezentului*: *cobor*-**î**-(*-m*, *-ţi*), *ur*-**î**- (*-m*, *-ţi*);

– tema *perfectului*: *cobor*-**î**-(*-i*, *-şi* etc.), *ur*-**î**-(*-i*, *-şi* etc.), *cobor*-**î**- (*-sem* etc.), *ur*-**î**- (*-sem* etc.), *cobor*-**î**- (*-t*), *ur*-**î**-(*-t*).

B) Tema *imperfectului* este formată din rădăcina verbului şi sufixul tematic, **-a-** sau **-ea-**. Din perspectiva sufixului tematic se disting şi aici două clase flexionare, aceleaşi, de altfel, deja constituite prin sufixul temei trivalente. Aşadar:

• tipul II_1: *dorm*-**ea**-(*-m*, *-i* etc.), *sos*-**ea**- (*-m*, *-i* etc.);

• tipul II_2: *cobor*-**a**-(*-m*, *-i* etc.), *ur*-**a**- (*-m*, *-i* etc.).

C) Tema *gerunziului* este o temă *liberă*, *autonomă* şi *monovalentă*. Este constituită din rădăcina verbului şi un sufix tematic, diferit în funcţie de apartenenţa verbului la cele două clase flexionare identificate prin sufixul primelor două teme:

• tipul II_1: sufixul **-ind**: *dorm*-**ind**, *sos*-**ind**;

• tipul II_2: sufixul **-înd**: *cobor*-**înd**-, *ur*-**înd**.

D) *Tema I a prezentului* este o temă *liberă*, *legată*. Este formată din rădăcina verbului şi sufixul tematic, care introduce alte două subclase în interiorul celor două clase flexionare diferenţiate de sufixele temelor A, B şi C:

• tipul $II_{1.a}$: sufixul *-Ø*: *dorm-Ø(i)*, *doarm-Ø(e)*, să *doarm-Ø(ă)*;

• tipul $II_{1.b}$: sufixul -esc-/-easc-/-eşt-: *sos*-esc, *sos*-eşt-(*i*), *sos*-eşt-(*e*), să *sos*-easc-(*ă*);

• tipul $II_{2.a}$: sufixul *-Ø*: *cobor-Ø(i)*, *să coboar-Ø(e)* etc.;

• tipul $II_{2.b}$: sufixul -ăsc-/-asc-/-ăşt-: *ur*-ăsc, *ur*-ăşt-(*e*), să *ur*-asc-(*ă*) etc.

Observaţie

Urmate de vocalele *-i* şi *-e*, dezinenţe personale, sufixele tematice *-esc* şi *-ăsc* prezintă şi variantele fonetice *-eşt* şi *-ăşt*: *sos*esc, *sos*eşt-(*i*), *sos*eşt-(*e*), *ur*ăsc, *ur*ăşt-(*i*), *ur*ăşt-(*e*) etc. Tot din motive fonetice, sufixul *-esc-* prezintă la persoana a III-a a conjunctivului varianta *-easc-*: să *sos*easc-(*ă*), iar sufixul *-ăsc-*, varianta *-asc-*: *să ur*asc-(*ă*).

Tipul III de flexiune

Cuprinde verbele de conjugarea a II-a. Flexiunea lor se caracterizează prin existenţa a *cinci teme distincte*. Se sustrag omonimiei *tema perfectului* şi *tema a II-a a prezentului*, aşa încît *tema polivalentă* este redusă la una *bivalentă*. Prin urmare, aceste verbe prezintă în timpul conjugării o *temă bivalentă* şi *patru teme monovalente*.

A) *Tema bivalentă* este constituită din rădăcina verbului şi un sufix tematic **-ea-**, care provoacă omonimia a două teme:

• tema *infinitivului*: *păr*-ea;
• tema *imperfectului*: *păr*-ea-(*m*), *păr*-ea-(*i*) etc.

B) *Tema II a prezentului* este formată din rădăcina verbului şi sufixul tematic -e-: *păr*-e-(-*m*, -*ţi*), *să păr*-e-(-*m*, -*ţi*) etc.

C) *Tema perfectului* este formată din rădăcina verbului şi sufixul specific -u-: *păr*-u-(-*i*, -*şi* etc.), *păr*-u-(-*sem*, -*seşi* etc.), *păr*-u-(-*t*).

D) *Tema gerunziului* este formată din rădăcina verbului şi sufixul tematic -înd-: *păr*-înd.

E) *Tema I a prezentului* cuprinde rădăcina verbului şi sufixul tematic specific -Ø: *par*-Ø, *par*-Ø(*i*), *să par*-Ø(*ă*) etc.

Tipul IV de flexiune

Sînt cuprinse aici o parte dintre verbele conjugării a III-a: cele care constituie tema *participiului* cu sufixul -t. Prezintă, în cursul flexiunii, *cinci teme flexionare*. Spre deosebire de verbele din tipul III de flexiune, caracterizate de acelaşi număr de teme distincte, aceste verbe au, în sfera temei *polivalente*, alte *teme omonime*. Se desprind acum din omonimie *tema imperfectului* şi tema *perfectului*:

A) *Tema bivalentă* este formată din rădăcina verbului şi un sufix tematic -*e*-. Sînt omonime:

• tema *infinitivului*: *cer*-e;
• tema *a II-a a prezentului*: *cer*-e-(-*m*, -*ţi*), *să cer*-e-(*m*) etc.

B) *Tema imperfectului* este formată din rădăcina verbului şi sufixul tematic -ea-: *cer*-ea-(-*m*, -*i* etc.).

C) *Tema perfectului* este constituită din rădăcina verbului şi sufixul specific -u-: *cer*-u-(-*i*, -*şi* etc.), *cer*-u-(-*sem*, -*seşi* etc.), *cer*-u-(*t*).

D) *Tema gerunziului* cuprinde în structura sa rădăcina verbului şi sufixul caracteristic -înd-: *cer*-înd.

E) *Tema I a prezentului* este formată din rădăcina verbului şi sufixul tematic -Ø: *cer*-Ø, *cer*-Ø(*i*), *să cear*-Ø(*ă*) etc.

Tipul V de flexiune

Sînt cuprinse aici verbele din conjugarea a III-a care au sufixul -s în structura temei de participiu şi un grup de verbe cu sufixul -t. Flexiunea lor prezintă *şase teme distincte*: *o temă bivalentă* şi *cinci teme monovalente*. Tema bivalentă conţine aceleaşi teme omonime ca şi verbele tipului IV de flexiune. Apare în plus, la aceste din urmă verbe, de tipul V, o nouă temă monovalentă, a *participiului*, care se detaşează dintre temele *secundare* ale perfectului.

A) *Tema bivalentă* e formată din rădăcina verbului şi un sufix tematic -e-. Sînt omonime:

• tema *infinitivului*: *prind*-e;
• tema *a II-a a prezentului*: *prind*-e-(-*m*, -*ţi*) etc.

B) *Tema imperfectului* este formată din rădăcina verbului şi sufixul tematic -ea-: *prind*-ea-(-*m*, -*i* etc.).

C) *Tema gerunziului* este constituită din rădăcina verbului şi sufixul caracteristic -înd-: *prinz*-înd.

D) *Tema I a prezentului* este formată din rădăcina verbului şi sufixul tematic -Ø : *prind-Ø*, *prind-Ø(-e)*, *să prind-Ø(-ă)* etc.

E) *Tema perfectului* este formată din rădăcina verbului şi sufixul caracteristic -se- : *prin*se-(*-i*, *-şi* etc.), *prin*se-(*-sem*, *-seşi* etc.).

Observaţii

În structura acestei teme verbale, rădăcina prezintă, cu rare excepţii, o situaţie particulară : nu coincide, ca realizare formal-fonetică, cu rădăcina din structura altor teme : *prind*-ea-(*m*) la imperfect, *prind*-(*e*) la prezent, dar *prin-se*-(*i*, *-şi*, *-seşi* etc.) la perfect. Fenomenul are explicaţii diacronice (mergînd uneori pînă la formele latineşti originare) şi sincronice, de natură morfologică şi fonetică. Din punct de vedere fonetic, se poate recunoaşte în structura acestor forme un fenomen de asimilaţie consonantică, produs odată cu întîlnirea dintre consoana finală a rădăcinii şi consoana iniţială a sufixului : *duc-se* > *duse*-(*i*), *mergse*-(*i*), *frig-se* > *fripse*-(*i*) ş.a.m.d. (Interpretarea rămîne, bineînţeles, pentru unele verbe, relativă, cauza trebuind căutată în primul rînd în formele latineşti, de unde s-a putut apoi extinde, prin analogie, şi la alte forme.)

De la tema *primară* a *perfectului* se formează, la aceste verbe, numai *două teme secundare*, a *perfectului simplu* : *prin*se-(*i*) etc. şi a *mai mult ca perfectului* : *prin*se-(*sem*) etc.

F) *Tema participiului* este o temă *liberă*, formată din rădăcina verbului şi sufixul tematic, care la aceste verbe are două realizări, determinînd prin aceasta constituirea a două clase flexionare :

- sufixul -t : *rup*t, *frip*t etc. ;
- sufixul -s : *scri*s, *prin*s etc.

Observaţii

Ca şi în structura temei *perfectului*, rădăcina acestor verbe prezintă (de asemenea, în afara cîtorva excepţii : *a rupe*, *a scrie* etc.) în structura temei *participiului* forme diferite în raport cu alte teme.

Între structura temei perfectului şi structura temei participiului se poate recunoaşte existenţa unei corelaţii : prezintă sufixul -s la tema de participiu, cuprinzîndu-se, prin urmare, în această clasă, verbele a căror rădăcină de la tema perfectului are drept ultimă consoană realizată fonetic lichida *l* (*mulse*-(*i*) – *muls*), cele mai multe dintre verbele a căror ultimă consoană este *-n* sau *-r* (*ninse*, *-nins*, *arse*-(*i*)*-ars*), precum şi verbele care au rădăcina terminată în vocală (*scrise-scris*). Au sufixul -t, în structura temei de *participiu*, verbele care, în structura temei de *perfect*, prezintă rădăcina terminată în consoana *-p* : *rupse*-(*i*)/*rup*t, *fripse*-(*i*)/*frip*t, *copse*-(*i*)/*cop*t etc.

Observaţii generale

La toate verbele, indiferent de tipul de flexiune, s-ar putea vorbi despre o temă *secundară* pentru pluralul perfectului simplu şi mai mult ca perfectului, formă constituită din tema verbală (pentru timp) şi morfemul categoriei de număr, acelaşi pentru toate verbele limbii române, la amîndouă timpurile : -ră- ; *acestei* teme i se adaugă apoi dezinenţele de persoană, proprii pluralului : *cînta*ră-(*m*), *cînta*ră-(*ţi*) etc., *venise*ră-(*m*), *venise*ră-(*ţi*) etc. În limba vorbită, morfemul *-ră-* lipseşte uneori din structura *mai mult ca perfectului* : (*noi*) *cîntase*-(*m*), *voi cîntase*-(*ţi*), (*ei*, *ele*) *cîntase*.

Verbele neregulate din perspectiva rădăcinii îşi dovedesc neregularitatea şi din perspectiva temelor. Pe de o parte, au mai multe teme decît verbul regulat cu care au în comun sufixul de infinitiv ; pe de altă parte, prezintă, în structura acestor teme, sufixe diferite. Verbul *a avea*, de exemplu, cunoaşte *şapte* teme verbale : *patru* la prezent : *tema I* pentru singular ; se confundă cu rădăcina : *a*-(*m*), *a*-(*i*), *a*-(*u*) ; *tema a II-a* pentru plural : *ave*-(*m*, *-ţi*), *să ave*-(*m*, *-ţi*), *ave*-(*-ţi*) ; *tema a III-a* numai pentru persoana a III-a singular a indicativului : *ar*-(*e*) ; *tema a IV-a* pentru prezentul

conjunctivului, persoana a III-a (întîlnită în limba vorbită şi în limba textelor vechi şi la persoana a II-a a imperativului) : *să aib-(ă)* ; *o temă bivalentă av***ea**-, pentru infinitiv *avea* şi imperfect *avea-(-m, -i* etc.) ; *o temă a perfectului*, pentru cele trei teme secundare : *av***u**-(*-i, -şi* etc.), *av***u**-(*-sesem, -seseşi* etc.), *av***u**-(*t*), o temă a gerunziului : *av***înd**.

O situaţie deosebită prezintă verbul *a şti*, regulat din perspectiva rădăcinii, dar caracterizat de unele neregularităţi, din perspectiva temei verbale, prin realizarea concretă a sufixului din structura tipului II de flexiune, clasa 1, precum verbul *a veni*. Sufixul *temei polivalente* este comun, **-i-**, dar, în timp ce pentru verbele regulate tema polivalentă conţine trei teme omonime (infinitiv, prezent II şi perfect), verbul *a şti* prezintă numai două teme omonime (infinitiv şi prezent II), tema *de perfect* fiind o temă distinctă, monovalentă : *şt***i**, *şt***i**-(*m*) etc., dar *şti***u**-(*-i, -şi* etc.), *şti***u**-(*-sem* etc.), *şti***u**-(*t*). Prin realizarea concretă a sufixului temei *de perfect*, **-u-**, se apropie de verbele de tipurile III şi IV, dar diferă de acestea prin sufixul temei polivalente **-i-**. Pe de altă parte, la tema II a *prezentului* şi la tema *infinitivului*, sufixul verbal *-i-* se suprapune peste vocala finală a rădăcinii, *i* : *şti* + **-i-** > *şt***i**-(*m*) etc., asemenea verbului *a fi* : *a fi* + **i-** > *fi-(m)*, *fi-ind*. La tema *imperfectului*, din cauze fonetice, sufixul caracteristic este **-a-**, pronunţat **-ia-** : *şt***ia**-(*-m, -i* etc.).

Dezinenţa

Spre deosebire de temele verbale *libere*, temele *legate* sînt urmate de morfemele-dezinenţă, pentru exprimarea categoriilor gramaticale de *număr* şi *persoană*.

În general – excepţie fac doar *perfectul simplu* şi *mai mult ca perfectul* –, categoriile gramaticale de *număr* şi *persoană* se exprimă concomitent, prin aceeaşi unitate-morfem.

Dezinenţele variază (parţial) în funcţie de tema verbală, cu care se află în relaţie în planul expresiei şi la nivel semantic, în funcţie de sensul gramatical *potenţial* al temei şi care devine *real* tocmai prin intrarea temei verbale în relaţii de solidaritate cu dezinenţa, în funcţie de tipul de flexiune al verbului. Între dezinenţe, se disting, în acest sens :

1. Dezinenţe *fixe*, indiferente faţă de tema verbală, de sensul gramatical din perspectiva categoriilor de *timp* şi *mod*, de tipul de flexiune al verbului.

Sînt dezinenţe *fixe* morfemele pentru persoana I şi a II-a plural (la *perfect simplu* şi la *mai mult ca perfect*, exprimă numai persoana, dar tot la plural), aceleaşi pentru toate verbele limbii române, în structura oricărui mod sau timp verbal : **-m** pentru persoana I, **-ţi** pentru persoana a II-a : *cîntă-***m**, *cînta-***ţi**, *sosi-***m**, *sosi-***ţi**, *cînta-***ţi**, *cîntară-***m**, *cîntară-***ţi**, *cîntaseră-***m**, *cîntaseră-***ţi**, *a-***m** *cîntat*, *a-***ţi** *cîntat*, *vo-***m** *cînta*, *ve-***ţi** *cînta*, *a-***m** *cînta*, *a-***ţi** *cînta* etc.

2. Dezinenţe *variabile*. Realizarea concretă a acestora depinde de *structura fonetică* a verbului, de *tipul de flexiune* căruia verbul îi aparţine şi de diferite *categorii gramaticale*, în sfera cărora funcţionează şi se realizează categoria de *persoană* verbală.

Dezinenţe dependente de structura fonetică a verbului

Dezinenţa generală a verbelor pentru persoana I singular la tema prezentului (indicativ şi conjunctiv) este *-Ø* : *cînt*, *lucrez*, *sosesc*, *cobor*, *urăsc*, *par*, *vînd*, *prind* etc.

În anumite condiţii fonetice însă, la aceeaşi persoană mai apar alte trei dezinenţe concrete : **u** (vocalic), **-u̯** (semivocalic) şi **-i̯** (semivocalic).

Primeşc dezinenţa **-u** (vocalic): verbele a căror rădăcină se termină într-un grup consonantic, în structura căruia ultima consoană este lichida *l*: *-mbl (a umbl-a – umbl-***u***), -mpl* (*a umpl-e – umpl-***u**), *-mfl* (*a umfl-a – umfl-***u**), *-fl* (*a afl-a – afl-***u**) sau *vibranta r*: *-cr* (*a consacr-a – consacr-***u**).

Primesc dezinenţa **-u̯** (semivocalic) verbele a căror rădăcină se termină în vocala *i* (*a şti – şti-***u**, *a scrie – scri-***u**) sau **u** (*a continua – continu-***u**) şi verbele neregulate *a da, a sta, a bea, a vrea, a lua*: *da-***u**, *sta-***u**, *bea-***u**, *vrea-***u**, precum şi compuşii lor, cu flexiune regulată sau neregulată, dacă nu au în structura temei de prezent sufixul **-ez-**: *a reda – reda-***u**, *a preda – preda-***u**, *a se deda – mă deda-***u**, *a relua – reia-***u**, *a prelua – preia-***u** etc.

Primesc dezinenţa **-i̯** (semivocalic): verbele a căror radăcină se termină în vocală, dacă nu au în structura temei de prezent unul dintre sufixele **-ez-**, **-esc-**, **ăsc-**: *a* (*se*) *apropia –* (*mă*) *apropi-***i**, *a încuia – încu-***i**, *a jupui – jupo-***i**, *a îndoi – îndo-***i**, *a măcăi – măcă-***i**, *a mîrîi – mîrî-***i**. La cele mai multe dintre aceste verbe, dezinenţa se suprapune ultimului fonem al rădăcinii, dominîndu-l.

La persoana a II-a singular, în afara lui **-i̯** ultrascurt (asilabic), cu frecvenţa cea mai ridicată, *cînţ-***i**, *lucrez-***i**, *cobor-***i**, *soseşt-***i**, *par-***i**, *vinz-***i**, *prinz-***i**, în funcţie de structura fonetică a rădăcinii, dezinenţa poate fi reprezentată de un **i** vocalic sau de un **i̯** semivocalic.

Primesc **-i** vocalic verbele care la persoana I prezintă dezinenţa **u** (vocalic): *umbl-***u**, *afl-***u**, *umfl-***u**, *umpl-***u**, *consacr-***u** etc./*umbl-***i**, *afl-***i**, *consacr-***i** etc.

Primesc **-i̯** semivocalic verbele care au la persoana I dezinenţa **-u̯** semivocalic: *şti-***u**, *scri-***u**, *da-***u**, *continu-***u** etc./*şti-***i**, *scri-***i**, *da-***i**, *continu-***i** etc., verbele care au dezinenţa **-i̯** semivocalic la persoana I: *apropi-***i**, *încu-***i**, *îndo-***i** etc. şi cele mai multe dintre verbele a căror rădăcină se termină în sonanta *n*, supusă unui proces de palatalizare totală: *a pune – pu-***i**, *a spune – spu-***i**, *a veni – vi-***i** etc.

Dezinențe condiționate de tipul de flexiune al verbului

Împlinirea la nivel morfologic a formelor verbale şi, totodată, a sensurilor gramaticale atrage după sine, pe de o parte, anularea celor mai multe dintre omonimii (restrîngerea, prin urmare, a polivalenţei temelor verbale), iar pe de altă parte, crearea unor noi omonimii. Se anulează, în general, omonimia din interiorul categoriilor gramaticale de *timp* şi *mod*. Apar alte omonimii la nivelul sensurilor gramaticale introduse de dezinenţe.

Două sînt omonimiile generale „cauzate" de dezinenţe la tema prezentului:

- *persoana a III-a plural – persoana a III-a singular*;
- *persoana a III-a plural – persoana I singular*.

Dezvoltarea uneia sau alteia din aceste două omonimii depinde de tipul de flexiune al verbului. În acelaşi sens, diferă totodată şi realizarea concretă a dezinenţelor care determină omonimia.

Prima omonimie caracterizează verbele care aparţin tipului I de flexiune şi clasei 2.a. din tipul II. Dezinenţa omonimiei este **-ă**: (*el*, *ea*, *ei*, *ele*) *cînt***ă**, *lucreaz***ă**, *coboar***ă**. Cealaltă omonimie caracterizează majoritatea verbelor din celelalte tipuri de flexiune. Dezinenţa omonimiei este *-Ø*: (*eu*, *ei*, *ele*) *văd*, *apar*, *vin*, *sosesc*, *vînd*, *prind* etc. sau, în cazuri mai rare, **-u̯** (semivocalic): *scri***u**, *şti***u**. Prezintă aceeaşi omonimie verbele neregulate *a da, a sta, a bea, a lua*, precum şi compuşii lor: *da***u**, *sta***u**, *bea***u**, *ia***u**, *reda***u**, *preda***u**, *preia***u** etc. Fac excepţie de la această omonimie

verbele din tipul II de flexiune, clasa 1.a, a căror rădăcină se termină în consoana *r*: *a oferi – oferă* (*el*, *ea*, *ele*), *a acoperi – acoperă* (*el*, *ei*), *a prospera – prosperă* (*el*, *ei*) etc. Aceste verbe se caracterizează prin aceeaşi omonimie cu verbele din tipul I de flexiune şi din tipul II, clasa 2.a. Se sustrage excepţiei verbul *a muri* : (*el*) *moar*e – (*eu*) *mor* – (*ei*, *ele*) *mor*.

Verbele neregulate *a avea* şi *a vrea* se sustrag oricărei omonimii : (*eu*) *am*, *vrea*u – (*el*) *are*, *vrea* – (*ei*) *au*, *vor*. Verbul *a vrea* păstrează omonimia *persoana a III-a plural – persoana a III-a singular* doar în limba vorbită : (*eu*, *ei*) *vrea*u.

Dezinențe condiționate de modul verbului

Variaţiile dezinenţei privesc *modurile* a căror expresie se constituie pe baza temei *prezentului*, adică *indicativul*, *conjunctivul* şi *imperativul*.

Între *conjunctiv* şi *indicativ* se afirmă două elemente de variaţie a dezinenţelor :

- conjunctivul prezintă pentru toate verbele omonimia : *persoana a III-a plural – persoana a III-a singular* : (*să*) *cînt*e, *lucrez*e, *apropi*e, *doarm*ă, *sosesc*ă, *coboar*e, *urasc*ă, *afl*e, *dea*, *ia*, *aib*ă etc. ;
- la persoana a III-a singular (şi plural, pentru conjunctiv), dezinenţele indicativului şi conjunctivului se inversează în realizarea lor concretă, şi anume :
  - au dezinenţa -e la conjunctiv persoana a III-a verbele care prezintă la aceeaşi persoană a indicativului (singular) prezent dezinenţa -ă, adică verbele din tipurile I de flexiune şi $\text{II}_{2.a}$: (*el*, *ea*) *cînt*-ă/*să cînt*-e, *lucreaz*-ă/*să lucrez*-e, *coboar*-ă/*să coboar*-e etc. ;
  - au dezinenţa -ă verbele celorlalte tipuri şi clase de flexiune, care îşi exprimă persoana a III-a a indicativului prezent singular prin dezinenţa -e : (*el*, *ea*) *vind*-e/*să vînd*-ă, *doarm*-e/*să doarm*-ă, *soseşt*-e/*să soseasc*-ă, *urăşt*-e/*să urasc*-ă, *par*-e/*să par*-ă, *prind*-e/*să prind*-ă etc.

Observaţii

Fac excepţie de la această regulă de paralelism „alternativ" al dezinenţelor de indicativ şi conjunctiv pentru persoana a III-a prezent singular verbele a căror rădăcină se termină în vocala *i* : *apropi*-e/*să apropi*-e, *scri*-e/*să scri*-e etc.

Verbele care primesc în mod excepţional dezinenţa -ă la indicativ dezvoltă acelaşi paralelism conjunctiv-indicativ, dar în sens invers, sub aspectul realizării concrete a dezinenţelor, în raport cu celelalte verbe din tipul de flexiune la care aparţin : (*el*) *ofer*-ă/*să ofer*-e, faţă de (*el*) *vin*-e/*să vin*-ă, *soseşt*-e/*să soseasc*-ă etc.

La *imperativ* singular, forma afirmativă, dezinenţele intră într-un alt „joc" de omonimii cu indicativul. Dezinenţa pentru persoana a II-a a *imperativului* este, în general, omonimă cu dezinenţa pentru persoana a III-a a indicativului : dezinenţele -ă : (*el*) *cînt*-ă ! /*cînt*-ă (*tu*) !, (*el*) *lucreaz*-ă ! /*lucrez*-ă (*tu*) !, (*el*) *coboar*-ă ! /*coboar*-ă (*tu*) !, sau -e, în funcţie de tipul de flexiune al verbului : (*el*) *prind*-e/*prind*-e (*tu*) !, (*el*) *vind*-e/*vind*-e (*tu*) !, (*el*) *urăşt*-e/*urăşt*-e (*tu*) ! etc.

Observaţii

Mai multe serii de verbe au şi la imperativ aceeaşi dezinenţă ca la persoana a II-a a indicativului, -i (ultrascurt sau semivocalic) : (*tu*) *merg*-i/*merg*-i (*tu*) !, (*tu*) *rămî*-i/*rămî*-i (*tu*) ! etc. Dezvoltarea acestei noi omonimii-excepţie, *persoana a II-a imperativ – persoana a II-a indicativ*, este condiţionată de structura fonetică a verbului şi de relaţiile de fonetică sintactică în care acesta este cuprins.

Primesc dezinența **-i** și la *imperativ* cele mai multe dintre verbele bisilabice a căror rădăcină se termină în africatele *č*, *ğ* : *plîng*-**i** ! , *trec*-**i** ! , *merg*-**i** ! , *tac*-**i** ! etc. și unele verbe cu rădăcina terminată în sonantele *n* sau *r* : *rămî*-**i** ! , *răsar*-**i** ! , *apar*-**i** ! etc. Compușii acelorași verbe însă păstrează prima omonimie, cu persoana a III-a a indicativului : *(el) deplîng*-**e**/*deplîng*-**e** *(tu)* ! , *(el) petrec*-**e**/*petrec*-**e** *(tu)* ! etc. Pe de altă parte, aceleași verbe simple, care prezintă și la imperativ dezinența **-i**, în mod obișnuit, revin la prima omonimie, mai generală, atunci cînd formează corp comun sub aspect fonetic cu un pronume personal, formă scurtă : *plîng*-**e**-*l* ! *trec*-**e**-*o* ! *(tu)*. Cîteva verbe prezintă la imperativ forme particulare, explicabile din perspectiva istorică a limbii (ca și formele regulate, de altfel) : *a face – fă* ! , *a zice – zi* ! , *a aduce – adu* ! , *a duce – du* !

Alte forme speciale s-ar putea explica prin fonetică sintactică : *a veni – vin*-**o** ! (alături de *vin*-**ă**), datorită însoțirii aproape în permanență cu un vocativ : *a aduce – adă* ! etc.

Dezinențe în funcție de timpul verbal

În funcție de dezinențele specifice, timpurile verbului s-ar putea grupa în *patru categorii* ; în interiorul acestor clase, unele dezinențe sînt dependente de tipul de flexiune al verbelor, iar altele, cele mai multe, sînt indiferente față de acest aspect :

1. *prezentul* (indicativ, conjunctiv, imperativ), timp cu unele dezinențe variabile în funcție de tipul de flexiune al verbului. Are loc acum o nouă regrupare a verbelor, în două mari clase :

- verbele din tipurile I și $II_{2.a}$ de flexiune;
- celelalte verbe.

Diferențele stau în dezinențele ce realizează omonimiile „personale", adică în dezinențele de persoana a III-a singular și plural.

Verbele din prima grupă prezintă dezinența **-ă** la singular și plural : *cînt*-**ă**, *lucreaz*-**ă**, *coboar*-**ă**, pe cînd celorlalte verbe le este caracteristică dezinența **-e** la singular : *sosesc*-**e**, *urășt*-**e**, *apar*-**e**, *vind*-**e**, *rămîn*-**e**, *prind*-**e** etc. și dezinența **–Ø** la plural : *sosesc*, *urăsc*, *par*, *vînd*, *rămîn*, *dorm*, *prind* etc. Excepțiile se explică din perspective fonetice : *apropi*-**e**, *ofer*-**ă**, *scri*-**u**, *da*-**u**, *ști*-**u** etc.

Celelalte dezinențe sînt indiferente față de tipul de flexiune al verbului : *cînt*, *dorm*, *văd*, *sosesc* ; *cînț*-**i**, *vez*-**i**, *sosești*-**i** ; *cîntă*-**m**, *dormi*-**m**, *vede*-**m**, *sosi*-**m** ; *cînta*-**ți**, *dormi*-**ți**, *vede*-**ți**, *sosi*-**ți** etc.

2. *imperfectul*, timp indiferent, sub aspectul dezinențelor, față de tipul de flexiune al verbelor :

- dezinența **-m**, la persoana I singular : *cînta*-**m**, *lucra*-**m**, *dormea*-**m**, *cobora*-**m**, *ura*-**m**, *părea*-**m**, *vindea*-**m**, *prindea*-**m** etc. ;
- dezinența **–Ø**, la persoana a III-a singular : *cînta*, *lucra*, *dormea*, *sosea*, *cobora*, *ura*, *prindea* etc. ;
- dezinența **-u̯**, la persoana a III-a plural : *cînta*-**u**, *lucra*-**u**, *dormea*-**u**, *sosea*-**u**, *cobora*-**u**, *ura*-**u**, *părea*-**u**, *prindea*-**u** etc.

Celelalte dezinențe nu sînt specifice imperfectului și sînt indiferente față de tipul de flexiune al verbului.

La *imperfect* apare o nouă omonimie datorată dezinenței între persoana I singular și persoana I plural : *(eu, noi) cînta*-**m**, *lucra*-**m**, *dormea*-**m**, *sosea*-**m**, *cobora*-**m**, *ura*-**m**, *părea*-**m**, *vindea*-**m**, *prindea*-**m** etc.

3. *mai mult ca perfectul*, timp indiferent faţă de tipul de flexiune al verbelor:
- dezinenţa **-m**, la persoana I singular: *cîntase*-**m**, *lucrase*-**m**, *dormise*-**m**, *sosise*-**m**, *coborîse*-**m** etc.;
- dezinenţa **-şi**, la persoana a II-a singular: *cîntase*-**şi**, *lucrase*-**şi**, *dormise*-**şi**, *sosise*-**şi**, *coborîse*-**şi**, *urîse*-**şi** etc.;
- dezinenţa *-Ø*, la persoana a III-a singular şi plural: *cîntase*, *cîntaseră*, *lucrase*, *lucraseră*, *dormise*, *dormiseră* etc.

Omonimia dintre persoana a III-a singular şi persoana a III-a plural, existentă în limba vorbită, este anulată în limba literară de morfemul *-ră-*, situat între tema de *mai mult ca perfect* şi dezinenţele de plural la toate verbele, indiferent de tipul de flexiune: (*el*) *cîntase* – (*ei*) *cîntase***ră** etc.

4. *perfectul simplu*, timp indiferent faţă de tipul de flexiune al verbului:
- dezinenţa **-i**, la persoana I singular: *cînta*-**i**, *lucra*-**i**, *dormi*-**i**, *sosi*-**i**, *cobori*-**i**, *urî*-**i**, *păru*-**i**, *vîndu*-**i**, *prinse*-**i** etc.;
- dezinenţa **-şi**, la persoana a II-a singular: *cînta*-**şi**, *lucra*-**şi**, *dormi*-**şi**, *sosi*-**şi**, *cobori*-**şi** etc.;
- dezinenţa *-Ø*, la persoana a III-a singular şi plural: *cîntă*, *cîntară*, *dormi*, *dormiră*, *coborî*, *coborîră* etc.

Observaţii

În afara dezinenţei pentru persoana I singular, **-i**, singura dezinenţă specifică, *perfectul simplu* merge împreună cu *mai mult ca perfectul* în ceea ce priveşte celelalte dezinenţe absente din structura altor forme temporale: **-şi** de la persoana a II-a singular şi **-Ø** de la persoana a III-a. Comun cu *mai mult ca perfectul* este şi morfemul **-ră-**, caracteristic formelor de plural, prin care se înlătură mai multe omonimii: *persoana a III-a plural – persoana a III-a singular perfect simplu*: *cîntă/cîntară*, la toate verbele, *perfectul simplu – imperfectul* la persoanele I şi a II-a, numai la verbele din tipul I de flexiune: *cîntam – cîntarăm – cîntarăţi* etc.

La formele de singular, accentul formei de *perfect simplu* cade pe flectiv la toate verbele. La persoana a III-a a verbelor din tipul I de flexiune, dezinenţa se suprapune peste sufixul de perfect, ceea ce face ca accentul să devină elementul principal în înlăturarea omonimiei cu *prezentul indicativ*: *cîntă/cîntă*, *apropiè/apropie* etc.

Observaţii generale

Verbele cu flexiune neregulată la nivelul rădăcinii şi al temelor verbale prezintă neregularităţi atît în realizarea lor concretă morfo-fonetică, cît şi în omonimiile pe care le provoacă acestea din urmă. Aceste neregularităţi ale dezinenţelor caracterizează numai formele verbale de la tema prezentului.

Cele mai multe dintre verbele neregulate prezintă omonimia *indicativ-conjunctiv* şi la persoana a III-a singular, omonimie conţinută şi cauzată de dezinenţa **-Ø**, iar aceasta este, prin urmare, aberantă: *a lua* – (*el*, *ea*) *ia* – *să ia*; *a bea*: *bea* – *să bea*; *a vrea*: *vrea* – *să vrea*. În structura verbului *a fi*, omonimia rămîne numai a dezinenţei (-e), întrucît temele verbale la cele două moduri sînt diferite, supletive: *est*e – *să fi*e.

Verbele *a da* şi *a sta* prezintă doar o dezinenţă *aberantă* (-Ø) pentru conjunctiv, persoana a III-a singular şi plural: *să dea*, *să stea*, ceea ce duce la anularea omonimiei *indicativ-conjunctiv*, dar de pe alte baze: **-ă/-Ø**.

Aceleaşi neregularităţi caracterizează şi compuşii unora dintre verbele neregulate: *a preda*: *predă* – *să predea*; *a reda*: *redă* – *să redea*; *a consta*: *constă* – *să constea*.

Cu aceeaşi dezinenţă (-Ø), compuşii verbului *a lua* prezintă omonimia *indicativ-conjunctiv*,

persoana a III-a singular, în baza omonimiei de dezinenţă, asemenea verbului de bază: *reia – să reia*, *preia – să preia*.

CATEGORII GRAMATICALE VERBALE

Complementaritatea funcţiilor *denominativă* şi *predicaţională* din planul semantic al verbului determină un al doilea raport de complementaritate, între dimensiunea *sintactică* (structura *enunţului/textului*) şi dimensiunea *deictică* (*enunţarea* textului) în dezvoltarea categoriilor sale gramaticale, proprii (*diateza*, *timpul*, *aspectul*, *modul*) sau prezente şi la alte clase de cuvinte/părţi de vorbire (*persoana*, *numărul*, *genul*).

DIATEZA

În interpretarea autorilor *Gramaticii Academiei*, **diateza** este „forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acţiunea pe care o exprimă cu autorul acestei acţiuni" (vol, I, p. 208) şi se realizează în trei termeni: *activ*, *pasiv* şi *reflexiv*. Dintre cele trei diateze, **activul** şi **pasivul** sînt definite din perspectiva conţinutului: „Diateza activă arată că acţiunea este făcută de subiectul gramatical"; „Diateza pasivă arată că subiectul gramatical suferă acţiunea" (I, p. 208), iar **reflexivul**, din perspectiva formei; verbul este în permanenţă însoţit de un pronume reflexiv: „Verbele reflexive [...] se caracterizează prin aceea că se conjugă după conjugarea diatezei active, dar sînt întotdeauna însoţite de pronume reflexive în acuzativ sau în dativ" (p. 209). Introducînd perspectiva sensului, în discutarea **reflexivului**, autorii capitolului observă:

1. dintre verbele reflexive, „puţine au conţinut specific, distinct de al diatezelor **activă** şi **pasivă**, de aceea puţine pot constitui o diateză aparte";
2. „cînd **verbul** împreună cu **pronumele reflexiv** poate fi înlocuit cu acelaşi **verb** la diateza **pasivă** cu **a fi**, el aparţine diatezei **pasive**";
3. „din punctul de vedere al sensului [...], diateza reflexivă nu este o categorie omogenă".

Sînt identificate două valori ale **reflexivului**:

• reflexiv **dinamic** (subiectul participă intens la acţiune): *a se teme*, *a se rupe*, *a-şi bate joc*, *a se gîndi*, *a-şi uita* etc.;
• reflexiv **impersonal** (subiectul nu prezintă interes): *se pare*, *se vorbeşte*.

În noua ediţie a *Gramaticii Academiei* se recunosc trei termeni în interiorul opoziţiei de **diateză**: **activ**, **pasiv** şi **impersonal**, ce realizează opoziţiile *activ/pasiv* şi *activ/impersonal* (vol. I, pp. 480-483; vol. II, pp. 131-144). Eliminarea reflexivului din descrierea tradiţională a diatezei – datorită eterogenităţii sintactice şi absenţei mărcilor definitorii (vol. I, p. 481) – „este compensată" prin interpretarea diferitelor valori dezvoltate de „construcţii sintactice organizate în jurul unui verb", „care îşi asociază un clitic reflexiv sau o formă accentuată de reflexiv" (vol. II, p. 481), în capitolul „Construcţii reflexive şi construcţii reciproce" (*ibidem*, pp. 145-167).

Dacă în definirea categoriei diatezei autorii capitolului păstrează, fie şi din perspectiva stabilirii unui raport direct între forma verbului şi realitatea lingvistică, identitatea celor două realităţi (ontologică şi lingvistică), în descrierea diatezelor activă şi pasivă, cele două planuri (ontologic şi lingvistic) se amestecă: subiectul gramatical (realitate lingvistică) este raportat la acţiune (realitate extralingvistică).

Confundarea planurilor a fost însă determinată, fără îndoială, de incapacitatea definiţiei dată diatezei de a distinge diferitele variante de actualizare a categoriilor ; în plan ontologic, „raportul dintre acţiune şi autorul ei" este întotdeauna acelaşi ; de vreme ce e autorul ei, acţiunea este întotdeauna făcută de acesta.

Absenţa unei concepţii clare despre raportul dintre formă (lingvistică) şi conţinut (lingvistic) a determinat şi modul de interpretare a verbelor (diatezei) reflexive.

Exemplele date pentru susţinerea criteriului formal (verbe însoţite în permanenţă de un pronume reflexiv) şi valorile identificate în planul semantic al diatezei reflexive lasă confuz raportul dintre conţinutul lexical şi conţinutul gramatical şi, în legătură cu aceasta, conceptul de *morfem*.

Opoziţia dintre **îşi revine** şi **revine**, **se roagă** (în biserică) şi **roagă** este de natură lexicală, nu gramaticală ; în consecinţă, pronumele reflexive **îşi**, **se** nu pot îndeplini „rolul de marcă morfologică a diatezei reflexive" (I, p. 209), aşa cum se interpretează în *Gramatica Academiei*.

Reflexivul *dinamic* se caracterizează (în general, numai pentru o parte dintre verbele limbii române) prin imposibilitatea înlocuirii pronumelui reflexiv cu un pronume personal în acelaşi caz, dar aceste verbe nu permit nici comutarea cu Ø a pronumelui sau, dacă această comutare se face, ea are consecinţe în planul semantic al verbului ; fără pronume reflexiv (cînd „comutarea" este posibilă, dacă vrem să rămînem în această perspectivă), verbul este un alt termen lexical :

El **a revenit** („se întoarce") de la munte sîmbătă.

El **şi-a revenit** („şi-a schimbat starea") din starea de şoc.

Imposibilitatea comutării pronumelui reflexiv cu un pronume personal sau cu Ø caracterizează şi alte verbe care nu dezvoltă sens „dinamic" : **a se uita** = sens activ, **a se autoguverna** = sens reflexiv etc.

Reflexivul impersonal este derutant prin exemplele date ; verbul **se pare** nu permite înlocuirea pronumelui reflexiv în nici un context, în timp ce verbul **se vorbeşte** poate fi întrebuinţat şi în formă activă, cu sau fără complement direct : „El **vorbeşte** întruna", „El **te vorbeşte** de rău peste tot".

Verbul românesc prezintă două variante de realizare (manifestare) a sensului impersonal, condiţionat de prezenţa unui pronume reflexiv :

- cu pronume reflexiv obligatoriu, necomutabil, nici cu Ø, nici cu un pronume personal : *a se întîmpla*, *a se înnopta*, *a se face ziuă*, *a* (*i*) *se cuveni* etc. ;
- cu pronume reflexiv comutabil cu Ø sau cu un pronume personal : (*el*) *spune* – *se spune* etc.

Funcţia de morfem presupune posibilitatea comutării.

Autorii ultimei ediţii a *Gramaticii Academiei* definesc şi interpretează *diateza* prin complementaritatea dimensiunilor sintactică şi pragmatică a enunţului (textului) : „*Sintactic*, exprimă relaţia Verb-Subiect – Complement direct, respectiv Verb-Subiect, iar *pragmatic*, realizează o deplasare a interesului comunicativ de la Agentul-subiect (diateza *activă*) spre Pacientul-subiect (diateza *pasivă*), spre procesul însuşi, fără referire la actanţi/argumente (diateza *impersonală*)" (vol. I, p. 480). Această înţelegere face posibilă interpretarea coerentă a raportului dintre planul expresiei şi planul semantic specific opoziţiei interne între termenii identificaţi : *activ-pasiv-impersonal* (*idem*, p. 481), dar se poate extinde şi la alţi termeni, inclusiv la *reflexiv*, eliminat din

descrierea categoriei diatezei, dar discutat în vol. II al *Gramaticii*, cu titlul „Construcţii reflexive şi construcţii reciproce" (pp. 145-167).

*

Diateza *este expresia lingvistică a raportului dintre relaţia semantică* **autor-acţiune-obiect** *şi relaţia sintactică* **subiect-verb (predicat)-complement**[11].

Variantele acestui raport sînt dezvoltate de subiectul vorbitor prin perspectiva din care interpretează realitatea extralingvistică într-o structură sintactică de tipul *nume/pronume* (*subiect*) – *verb* (*predicat*) – *nume/pronume* (*complement*) sau îşi au originea în structura sintactică însăşi, atunci cînd realitatea extralingvistică anulează posibilitatea unor alternative de interpretare lingvistică.

În comunicarea lingvistică, enunţul prin care se interpretează realitatea extralingvistică – obiect al comunicării – poate dezvolta trei variante, două în care locutorul se află la originea dezvoltării conţinutului semantic al diatezei şi a treia în care sensul de diateză este autonom sau relativ autonom faţă de locutor.

I. O anumită realitate extralingvistică (substrat al raportului semantic *nume A* [*autor*] – *verb* [*acţiune*] – *nume B* [*obiect*] poate fi privită de locutor din două perspective:

1. Subiectul vorbitor ia ca punct de plecare termenul de bază, „obiectul" A, interpretat semantic printr-un substantiv: *copilul*, privit ca *autor/agent* al unei acţiuni, interpretată semantic prin verbul *a descoperi*, iar ca punct de ajungere „obiectul" B, interpretat semantic prin substantivul *insula*. Din această perspectivă, subiectul vorbitor realizează enunţul sintactic: „*Copilul* meu **a descoperit** *insula*".

2. Subiectul vorbitor ia ca punct de plecare „obiectul" B, *insula*, trecînd „obiectul" A pe poziţia de punct de ajungere, prin enunţul: „*Insula* **a fost descoperită** de *copilul* meu".

Conţinutul semantic al diatezei verbului este:

- *activ*, din prima perspectivă, impus de „activitatea" subiectului gramatical, expresie sintactică a autorului (în mod firesc, *activ*) al acţiunii verbale;
- *pasiv*, din a doua perspectivă, impus de „pasivitatea" subiectului gramatical, expresie sintactică a „obiectului" (în mod firesc, *pasiv*) al acţiunii verbului.

II. Perspectiva din care priveşte subiectul vorbitor realitatea poate rămîne aceeaşi, dar se produc schimbări în realitatea extralingvistică: „*Tatăl* şi-a regăsit *copilul*"/ „*Tatăl* a fost regăsit de *copil*".

Deosebirea dintre cele două enunţuri sintactice reflectă două sensuri diferite de desfăşurare a acţiunii în plan ontologic:

1. În primul enunţ, acţiunea *pleacă* de la „obiectul" A, *activ*, interpretat semantico-sintactic printr-un substantiv-subiect gramatical (*tatăl*), şi se încheie în „obiectul" B, *pasiv*, interpretat semantico-sintactic printr-un substantiv-complement direct (*copilul*).

2. În cel de-al doilea enunţ, acţiunea pleacă de la „obiectul" B, *activ*, interpretat lingvistic printr-un substantiv-complement de agent (*copilul*) şi se încheie în „obiectul" A, *pasiv*, interpretat lingvistic printr-un substantiv-subiect gramatical (*tatăl*).

Celor două sensuri de desfăşurare le corespunde două diateze:

Activă : A —acţiune→ B
[*Tatăl*] a găsit [*copilul*].
Pasivă : A ←acţiune— B
[*Tatăl*] a fost găsit [*de copil*].

Fiecare din cele două sensuri de desfăşurare, proprii realităţii extralingvistice, poate fi interpretat diferit de locutor – în interiorul *variantei I*; schimbării de perspectivă -Ø îi va corespunde o schimbare de sens în interiorul categoriei *diateză*, pentru interpretarea aceleiaşi realităţi:

Tatăl a găsit *copilul*. (*activ*) → *Copilul* a fost găsit *de tată*. (*pasiv*) ←
Tatăl a fost găsit *de copil*. (*pasiv*) ← *Copilul* şi-a găsit *tatăl*. (*activ*) →

III. Situaţia din plan referenţial nu poate fi privită de subiectul vorbitor din perspective diferite, cînd există doar un „obiect" – punctul de plecare, autor al acţiunii: *Soarele răsare* – sau cînd „obiectul" A şi „obiectul" B sînt ipostaze diferite ale unui „obiect" A, activ, autor, subiect gramatical, iar *se* este ipostaza de „obiect" B, pasiv, „substitut de complement gramatical". Acţiunea pleacă de la *ipostaza A* a „obiectului" şi se întoarce la *ipostaza A'* (are caracter *reflexiv*).

Cele trei variante ale raportului care dezvoltă conţinutul său categorial reflectă natura *sintactică* şi *deictică* a **diatezei**:

- *sintactică* întrucît se întemeiază pe o relaţie sintactică, care guvernează concomitent şi producerea unor sensuri gramaticale de natură funcţional-sintactică: 'subiect', 'complement', 'predicat';
- *deictică* întrucît relaţia sintactică şi generarea funcţiilor sintactice este orientată, în mai multe cazuri, de „punctul de vedere" al subiectului vorbitor[12].

Prin aceasta, sensul de diateză al verbului (cel mai adesea, predicat) şi sensul sintactic (corespunzînd funcţiei sintactice pe care o realizează) al termenilor cu care intră în relaţii sintactice (dependenţă şi interdependenţă) se interferează, în diferite moduri, în cvasitotalitatea situaţiilor. Astfel, într-un enunţ cu verbul la diateza activă: „*Copilul* a descoperit *insula*", autorul acţiunii verbale este *subiectul* gramatical al propoziţiei (*copilul*), iar obiectul acţiunii este *complementul direct* al verbului-predicat (*insula*). Într-un enunţ ce exprimă lingvistic aceeaşi realitate extralingvistică, dacă verbul este la diateza pasivă, autorul acţiunii este *complement* (de agent) – *de copil* –, iar obiectul acţiunii ocupă poziţia de *subiect* gramatical (*insula*): „*Insula* a fost descoperită *de copil*".

Modul specific de desfăşurare a celor două coordonate ale conţinutului categorial al diatezei (*sintactică* şi *deictică*) şi modul specific în care interferează sensul funcţional-sintactic şi sensul de diateză determină dezvoltarea a şase termeni corelativi (şase diateze): **activ, pasiv, reflexiv, reciproc, impersonal, dinamic**.

Complexitatea conţinutului categorial al diatezei impune un grad complex de organizare a planului expresiei într-un raport *morfologie-sintaxă* cu dezvoltare specifică.

La nivel morfologic, realizarea opoziţiei categoriale se sprijină pe morfeme caracteristice, dar funcţionarea acestora ca mărci distinctive se desfăşoară la nivel sintactic,

în limitele sintagmei în structura căreia iau naştere concomitent sensurile interferente de diateză şi funcţional-sintactice.

Dezvoltîndu-şi planul semantic, în legătură cu un raport sintactic între trei componente ale sintagmei : *subiect gramatical – verb (predicat) – complement*, diateza îşi dezvoltă planul expresiei în legătură cu raportul în care intră aceleaşi componente din perspectiva unor categorii gramaticale, morfologice, comune flexiunii verbale şi flexiunii nominale/pronominale : *persoana*, *numărul* şi *genul*.

Structura sintagmei în spaţiul căreia se dezvoltă opoziţia de diateză este în funcţie de :

1. prezenţa/absenţa morfemelor specifice ;
2. numărul termenilor necesari/suficienţi pentru realizarea sensului de diateză ;
3. extinderea acordului în număr, persoană şi gen la termenii sintagmei.

1. Sintagma diatezei verbului românesc prezintă trei tipuri :

a) cu prezenţa pronumelui reflexiv *morfem* se-, specific diatezei: „Mihai se *îmbracă*" ;

b) cu prezenţa verbului auxiliar a fi, *morfem* al diatezei : „Mihai este *îmbrăcat* (de Maria)" ;

c) cu absenţa oricăruia din cele două morfeme, ceea ce echivalează cu prezenţa unui morfem Ø : „Maria (îl) *îmbracă* (pe Mihai)".

2, 3. Numărul termenilor necesari/suficienţi şi gradul de extindere a acordului în număr, persoană şi gen (la toţi termenii sau numai la o parte dintre ei), prin raportare la morfemul de diateză (pronume reflexiv/verb auxiliar), se constituie în mărci definitorii ale diferitelor sensuri de diateză.

Opoziţia de diateză de desfăşoară între :

• doi termeni antitetici : **activ** şi **pasiv** ;
• doi termeni în care antiteza este asumată în două variante : **reflexiv** şi **reciproc** ;
• doi termeni în care antiteza se suspendă, în două variante : **impersonal** şi **dinamic**.

Diateza activă

Sintagma în spaţiul căreia se poate dezvolta *diateza activă* este constituită din doi (sau trei) termeni, autonomi sub aspect lexical şi dezvoltînd funcţii sintactice.

Sînt alcătuite din doi termeni, necesari şi suficienţi, sintagmele generate de verbe *intranzitive*, caracterizate printr-un singur „gol" în planul lor semantic, o singură valenţă sintactică (S. Stati), satisfăcută prin asumarea funcţiei de subiect – complinire semantico-sintactică obligatorie – de către un nume/pronume sau o propoziţie : *Maria* (subiect gramatical) **a plecat** (predicat).

Sînt alcătuite din trei termeni sintagmele generate de verbe *tranzitive*, caracterizate prin două „goluri" în planul lor semantic, două valenţe sintactice satisfăcute prin asumarea funcţiilor de subiect şi complement direct – complinire semantico-sintactice obligatorii – de către nume/pronume sau propoziţii, distincte prin planul lor semantic : „*Copiii* (subiect gramatical) **au descoperit** (predicat) *drumul* (complement direct)".

Observaţie

Termenul subiect poate rămîne (şi rămîne cel mai adesea) neexprimat (subiect subînţeles sau subiect inclus): „*Puse*-o floare atunci în arcu-i,/ Mă *lovi* cu ea în piept./ Şi de-atunci în orice noapte/ *Plîng* pe patul meu deştept" (M. Eminescu).

În plan **semantic**, verbul la diateza activă se caracterizează prin trăsătura +*activitate*, în înţeles sintactic: autorul exprimat prin substantivul (pronumele, propoziţia) *subiect* „face" acţiunea exprimată prin verbul *predicat*; acţiunea *pleacă* de la „obiectul"-autor/agent al acţiunii, interpretat lingvistic prin termenul situat de subiectul vorbitor în poziţia de subiect gramatical:

A ⟶
[Maria] a plecat.

În enunţurile cu verbe tranzitive, acţiunea care pleacă de la un autor/agent al acţiunii îşi află punctul de sosire în obiectul interpretat lingvistic printr-un termen ce realizează sintactic funcţia de complement direct; subiectul şi complementul descriu două limite distincte ale planului semantic al verbului-predicat (dar realizează şi alte funcţii sintactice), corespunzînd unor „obiecte" distincte în plan referenţial:

A —acţiune⟶ B
[subiect] [complement direct]
Copiii → au descoperit ← drumul.

Limita A descrisă de termenul subiect (*copiii*) satisface prima valenţă a verbului, iar limita B, descrisă de complement (*drumul*), o satisface pe cea de-a doua.

Raportul sintactic de la baza diatezei active: *subiect gramatical – verb – complement direct* este izomorf raportului logic de interpretare a realităţii extralingvistice.

În funcţie de diferite trăsături semantice ale verbului, componente ale sensului lexical, diateza activă dezvoltă trei variante:

- *subiectivă*; verbul descrie o trăsătură dinamică a autorului acţiunii, interpretat ca subiect gramatical. Această variantă caracterizează verbele intranzitive: „Copilul a adormit", „Maria a revenit", „Apa fierbe" etc.;
- *obiectivă*; verbul descrie o trăsătură dinamică a autorului acţiunii (subiect gramatical), raportînd-o la obiectul-complement direct. Această variantă caracterizează verbele tranzitive: „*Copiii* au adunat *scoici*", „*Profesorul* a desenat *un dinozaur*";
- *factitivă*; verbul descrie o trăsătură dinamică a autorului-subiect prin care acesta *determină* obiectul-complement să dezvolte el, ca autor secundar, o anumită trăsătură dinamică. Prin aceasta, verbul dezvoltă trăsătura semantică 'factitiv' sau 'cauzativ'. Această variantă este dezvoltată mai ales de verbe intranzitive, subiective:

El adoarme copilul.	=	[El face] *copilul* să adoarmă.
L-am trecut strada.	=	[L-am făcut/ajutat] să treacă strada.
El a fiert apă.	=	[El a făcut]apa să fiarbă.

Dar şi de verbe tranzitive:

Şi-a construit o casă.	=	[El a făcut, plătit] oamenii să-i construiască o casă.

În planul expresiei, în paradigma termenilor corelativi ai diatezei, diateza activă este termenul nemarcat;

• din structura sintagmei pe care se întemeiază lipseşte morfemul de diateză ; raportată la sintagme cu morfemul-pronume reflexiv sau cu morfemul-verb auxiliar, s-ar putea vorbi despre un morfem Ø, propriu *activului* :

Maria îl iubeşte pe Andrei.	activ	– Ø
Maria se iubeşte numai pe sine.	reflexiv	– *se*
Maria l-a întîlnit pe Andrei.	activ	– Ø
Andrei a fost întîlnit de Maria.	pasiv	– *a fost*

• acordul în persoană, număr şi gen între termenii sintagmei nu se extinde asupra numelui/pronumelui complement :

Noi	am	descoperit	*insula.*
pers. I pl.	⇆	pers. I pl.	pers. a III-a sg.

Schimbarea categoriei de număr şi persoană la unul din primii doi termeni (S → P) determină aceleaşi schimbări la cel de-al doilea termen, în timp ce termenul al treilea, complementul, rămîne neschimbat :

Voi	aţi	descoperit	*insula.*
pers. a II-a pl.	⇆	pers. a II-a pl.	pers a III-a, sg.

Observaţie

Pronumele reflexiv se este prezent uneori în sintagme pe care se întemeiază diateza activă, dar ca parte componentă a unui *verb pronominal*, care dezvoltă sens activ : „El se uită". Prezenţa pronumelui reflexiv în acuzativ face ca termenul al treilea să realizeze varianta funcţională de complement indirect, în loc de complement direct, ca în structurile cu verbe tranzitive nepronominale : „El *se uită* îndelung *la florile* ofilite", „El *priveşte* îndelung *florile* ofilite".

Diateza pasivă

Diateza pasivă se dezvoltă în limba română în spaţiul a două tipuri de structuri sintagmatice :

1. cu auxiliarul a fi ca morfem specific ;
2. cu pronumele-morfem se.

1. Sintagma cu auxiliarul a fi este alcătuită din patru termeni, reprezentînd trei unităţi lexicale autonome, dezvoltînd trei funcţii sintactice : *nume* (*pronume*)*-subiect* – auxiliarul a fi variabil + *tema de participiu a verbului* (totdeauna un verb tranzitiv), realizînd împreună funcţia de *predicat* – *nume* (*pronume*)*-complement de agent* : „*Biserica creştină*, *a ei catapeteazmă/ de-un fulger* drept în două *e ruptă* şi tresare" (M. Eminescu).

Observaţii

· Obiectul pasiv al acţiunii (subiect gramatical) şi autorul (agentul) acţiunii (complement de agent) pot rămîne fără expresie sintactică : „Şi *lăudat* pe veci *să fii*/ Pe-a lumii scară-ntreagă" (M. Eminescu)

Verbul la diateza pasivă poate fi reprezentat de participiu, cînd realizează alte funcţii sintactice decît cea de predicat : „De-al meu propriu vis *mistuit* mă vaiet" (M. Eminescu).

2. Sintagma cu morfemul se este alcătuită în mod curent din trei termeni, reprezentînd două unităţi lexicale autonome şi două funcţii sintactice : *substantiv*

(pronume)-*subiect gramatical* – pronumele morfem se, însoţind *verbul*, variabil, în realizarea împreună a funcţiei de *predicat*: „*Porţile* cetăţii **s-au închis/se închid**".

Verbul şi pronumele-morfem se întrebuinţează, de regulă, la persoana a III-a. Variază în funcţie de persoană un grup restrîns de verbe, a căror semantică se situează între pasiv şi reflexiv: *a se bărbieri*, *a se tunde*, *a se coafa* (la frizer, la coafor), *a se trata* (la/de către medic), *a se naşte*.

Observaţie

Autorul acţiunii verbale (complement de agent) rămîne de obicei neexprimat: „Şcoala *s-a închis*" (de către autorităţi); „*S-a descoperit* o nouă peşteră".

În plan *semantic*, verbul la diateza pasivă se caracterizează prin trăsătura *+pasivitate*, în înţeles sintactic, preluată de la subiectul gramatical: „obiectul" exprimat prin substantivul (pronumele)-subiect suportă, „suferă" acţiunea („*Florile* au fost rupte de Ion") sau este chiar rezultatul acţiunii („*Florile* au fost desenate de Ion") verbului. Acţiunea verbală *vine* spre „obiectul" interpretat lingvistic prin termenul situat de locutor în poziţia sintactică de *subiect* gramatical; ea îşi are originea (punctul de plecare) într-un „obiect" (autor al acţiunii), a cărui expresie sintactică este un *complement de agent*:

A	← acţiune	B
Florile	au fost rupte	*de Ion.*
Uşa	s-a închis	*de ultimul.*
[subiect]		[complement de agent]

Subiectul şi *complementul de agent*, care satisfac cele două valenţe libere ale verbului tranzitiv, descriu două limite distincte ale acţiunii verbale, corespunzînd la două „obiecte" diferite din planul referenţial: *A* – „obiectul" *pasiv* → subiect gramatical; B – „obiectul" *activ* → complement de agent.

Raportul sintactic de la baza diatezei pasive: *subiect gramatical – verb-predicat – complement* (*de agent*) este expresia inversată, prin interpretarea lingvistică a locutorului, a raportului logic/ontologic:

Ultimul	**a închis**	uşa.
[autor/subiect gram.]	→	[obiect/compl. gram.]
[obiect/subiect gram.]	←	[autor/compl. gram.]
De ultimul	**a fost închisă**	uşa.

Observaţie

În sintagmele diatezei pasive marcată de pronumele-morfem se, „obiectul" în care îşi are originea acţiunea verbală reprezintă adesea *cauza* acţiunii: „Al ei suflet *se topeşte* **de-ntunericul** molatic" (M. Eminescu).

În planul **expresiei**, în paradigma termenilor corelativi ai diatezei, diateza *pasivă* este termenul marcat la ambele nivele (prezenţa morfemului specific, acordul în persoană şi număr al termenilor sintagmei), în mod specific, în funcţie de tipul de sintagmă.

a) Sintagma cu auxiliarul *a fi* se dezvoltă pe baza temei de participiu a verbului, generalizată la întreaga desfăşurare a flexiunii; sensul temporal de „perfect" al temei de participiu trece în sensul de „pasiv", opoziţia de timp fiind asigurată de verbul auxiliar (în structura căruia tema de participiu îşi păstrează sensul de „perfect"):

El laudă. *vs* El *este* **lăudat**.

El *a lăudat.*	*vs*	El *a fost* **lăudat**.
El *va lăuda.*	*vs*	El *va fi* **lăudat**.
El ar lăuda.	*vs*	El *ar fi* **lăudat**.
El ar fi lăudat.	*vs*	El *ar fi fost* **lăudat**.

Categoriile gramaticale comune numelui (pronumelui) şi verbului se manifestă prin identitate de realizare la nivelul termenilor implicaţi în relaţia sintactică de interdependenţă : *numele* (*pronumele*)*-subiect* a **fi** (auxiliar de diateză) + *verb* (tema de participiu) şi prin neidentitate la nivelul termenului al patrulea (*nume, pronume*)-*complement de agent*.

Eu	sînt	lăudat/lăudată	de *tine*	(pers. a II-a sg.)
[pers. I sg., m./f.]	[pers. I sg.]	[sg. m./sg. f.]	de *el*	(pers. a III-a sg.)
			de *noi*.	(pers. I pl.)

Observaţie

Dacă funcţia de complement de agent s-ar înscrie în continuitate în dezvoltarea sensului categorial de persoană (la persoanele I şi a II-a), sensul pasiv s-ar converti în sens reflexiv :

Eu *sînt lăudat* de mine. – Eu *mă laud* (pe mine).

b) Sintagma cu auxiliarul se se dezvoltă pe baza structurii verbului de la diateza activă, pe fondul inversării poziţiilor sintactice de *subiect* şi *complement*.

Toţi *au semnat* protestul.

Protestul *s-a semnat* de toţi.

[subiect] compl. < direct / de agent

Termenii sintagmei înscrişi în relaţia de interdependenţă se caracterizează prin aceeaşi persoană (cu rare excepţii, persoana a III-a), în timp ce termenul-complement de agent se sustrage acordului în persoană (şi număr) :

Protestul	*s-a semnat*	de mine/de voi.
[pers. a III-a sg.]	[pers. a III-a sg.]	[pers. I sg./pers. a II-a pl.]

Diateza reflexivă

Sintagma de la baza *diatezei reflexive* este constituită din trei termeni (necesari şi suficienţi), reprezentînd două unităţi lexicale autonome : *nume* (pronume) – se (morfem) + *verb* ; pronumele reflexiv (acuzativ, formă scurtă, neaccentuată) constituie o singură unitate cu verbul.

În spaţiul sintagmei se dezvoltă (sau se pot dezvolta) două funcţii sintactice : *subiectul* (care poate rămîne subînţeles) şi *predicatul*.

[Eu]	*mă recunosc.*
[subiect]	[predicat]

Observaţie

Sintagma este suficientă în această structură pe baza a trei termeni. Un al patrulea termen – complement semantic al verbului – este posibil numai în cazul verbelor cu dublă tranzitivitate :

[Eu] *mă întreb* *care este sensul vieţii.*
[subiect] [predicat] ← [complement direct]

Morfemul poate fi reluat, redundant, prin forma lungă, accentuată a pronumelui reflexiv, ca variantă specială de complement (direct) intern, pentru a dezvolta diferite valori stilistice: „Pîn'ce-oi simţi.../ C-ajung *pe mine* însumi *a nu mă* mai *cunoaşte*" (M. Eminescu).

În plan **semantic**, verbele la diateza reflexivă se caracterizează prin trăsătura +*reflexivitate*, implicînd, în interiorul relaţiei verb (predicat) ⇆ nume (subiect), coexistenţa în sfera subiectului, a trăsăturilor +*activ* şi +*pasiv*, în raport semantic cu acelaşi „obiect" în realitatea extralingvistică: „obiectul" exprimat prin substantivul (pronumele) subiect *face* acţiunea exprimată prin verbul predicat („*Maria* recunoaşte") şi *suferă* tot el aceeaşi acţiune („recunoaşte *pe sine*"): „*Maria* recunoaşte *pe sine*" → „*Maria* **se recunoaşte**" (pe sine). Acţiunea pleacă de la subiect (*Maria/ea*) şi se întoarce la subiect (*pe ea/pe sine*).

[subiect] A
Maria acţiune
[*morfem*] *se* *recunoaşte*
obiect *A'* A'
(pe sine)

Nominativul (pronumelui, substantivului) prezintă ipostaza de subiect-agent – punct de plecare, originea acţiunii verbale – şi expresie a trăsăturii semantice +*activ*/+*activitate*, iar acuzativul (pronumelui reflexiv-morfem), ipostaza de „obiect" – punct de sosire a acţiunii verbale –, expresie a trăsăturii semantice +*pasiv*/+*pasivitate*. Ca acuzativ al pronumelui reflexiv, morfemul se reflectă caracterul coreferenţial al subiectului şi „obiectului" acţiunii verbale în dezvoltarea raportului semantic enunţ lingvistic-realitatea extralingvistică şi trăsătura semantică +*reflexivitate* în dezvoltarea relaţiei categoriale (de diateză) şi a relaţiei sintactice (verb-nume); pronumele reflexiv se este în acelaşi timp în regim verbal, „obiect" pasiv pentru manifestarea *activă* a subiectului şi reprezentant al subiectului pentru manifestarea lui *pasivă*.

În planul **expresiei**, în paradigma categoriei diatezei, reflexivul intră în raport direct cu *activul*, ca termen marcat prin prezenţa morfemului-pronume reflexiv se[13]:

Eu *recunosc* pe cineva. – *activ*
Eu **mă** *recunosc* (pe mine). – *reflexiv*

Toţi termenii sintagmei diatezei reflexive se caracterizează prin acord în persoană şi număr:

Eu **mă** + **recunosc.**
[pers. I sg.] [pers. I sg.] [pers. I sg.]

Se supune aceluiaşi acord şi cel de-al patrulea termen, dacă este introdus în sintagmă, cu diferite motivări stilistice, de subiectul vorbitor. Expresia sintactică a semanticii morfemului de diateză, acuzativul formei lungi a pronumelui reflexiv este însoţit de morfemul de caz *pe*: „M-*am uitat pe mine* însumi".

Diateza reciprocă

Sintagma care asigură situarea verbului la *diateza reciprocă* este alcătuită din patru-cinci termeni, reprezentînd trei-patru unități lexicale autonome: substantiv/pronume – morfemul se + verb – pronume (un pronume personal sau două pronume nehotărîte). În interiorul sintagmei (în ambele structuri: cu trei sau patru unități lexicale autonome), se dezvoltă trei funcții sintactice: *subiect* $\leftrightarrows$ *predicat* ← *complement de reciprocitate*.

(Ei) *se + ironizează* *între ei/unul pe altul.*
[subiect] [predicat] ← [compl. de reciprocitate]

Observație

Cel de-al treilea constituent sintactic (complementul de reciprocitate) poate lipsi, mai ales cînd verbul nu poate dezvolta, datorită conținutului său lexical, diateza reflexivă: „Ei *se sărută*") sau cînd sensul reciproc este o componentă fundamentală a semanticii verbului („Acești factori" *se intercondiționează*"); în aceste cazuri, complementul de reciprocitate este redundant, ca și în cazul complementului direct (intern), din structurile sintactice cu verbul la diateza reflexivă:

El *se caută pe sine.* – Ei *se salută unul pe altul.*

În plan **semantic**, verbul la *diateza reciprocă* se caracterizează prin trăsătura +*reciprocitate*, rezultînd din dezvoltarea în interiorul relației verb (predicat) $\leftrightarrows$ nume (subiect) și pronume (complement) a sensurilor de +*activ*/+*activitate* și +*pasiv*/+*pasivitate* în mod alternativ, și de numele-subiect, și de pronumele-complement, în raport semantic cu două „obiecte" distincte din realitatea extralingvistică. Cele două trăsături semantice +*activitate* și +*pasivitate* nu se mai suprapun, ca în cazul diatezei reflexive, în sfera semantică a termenului *subiect*, întrucît sintagma se caracterizează prin necoreferențialitate în plan semantic: A ≠ B, ci sînt complementare. Nu mai este vorba despre o *singură* acțiune, ci doar o *aceeași* acțiune săvîrșită și suferită în mod alternativ de *două subiecte* care sînt în mod alternativ și *două complemente*.

Acțiunea prezintă două sensuri de desfășurare, dinspre un „obiect" *activ-subiect* (sau component de subiect gramatical) – un prim punct de plecare („*Mihai și Ion* se ironizează") – la un „obiect" *pasiv-complement* – punct de sosire („se ironizează *unul pe altul*") –, care devine subiect activ-punct de plecare (2), transformînd în obiect pasiv-complement, punct de sosire (2) subiectul gramatical.

acțiune
(activ) A_1 → B_1 (pasiv)
(pasiv) A_2 ← B_2 (activ)
Mihai și Ion **se ironizează** ***unul pe altul.***
[subiect] [complement de reciprocitate]
Mihai (unul) A_1 ***ironizează*** pe Ion (altul) (B_1).
Mihai (altul) A_2 ***este ironizat*** de Ion (unul) (B_2).

Cele două limite ale acțiunii verbale sînt ambele exterioare, reprezentate sintactic de *nominativul-subiect* și de *acuzativul-complement*. Morfemul se nu mai descrie prin el însuși limita a două acțiuni verbale, rezervată acuzativului – limita interioară, ca la diateza reflexivă –, ci semnalează doar, prin natura sa de pronume reflexiv,

complementaritatea interior-exterior în desfăşurarea relaţiei *subiect – verb-predicat – complement*.

Caracterul complementar *activ-pasiv* şi *interior-exterior* în planul semantic al verbului reciproc se concretizează în realizarea componentelor alternative prin natura planurilor semantic (unul/altul) şi sintactic (nominativ/acuzativ) ale pronumelor nehotărîte din structura constituentului dezvoltat prin care se realizează funcţia de *complement de reciprocitate*:

Cei doi **se căutau** *unul pe altul.*
[activ + pasiv]

Morfemul se (îşi) se încarcă şi încarcă verbul cu sensul de *reciprocitate*, prin raportul semantic de interdependenţă pe care îl dezvoltă cu complementul, în desfăşurarea continuităţii *subiect – se + verb – complement*.

Această dezvoltare complexă a sensului *diatezei reciproce*, implicită în formele de plural: „**Ne întîlnim** *prea rar*", devine explicită în structurile sintactice cu verbul la singular, unde locul *complementului de reciprocitate* îl ia complementul sociativ, care este concomitent *obiect-pasiv* al acţiunii verbale şi cel *de-al doilea subiect*: „**M-am întîlnit** *cu Maria*".

În planul **expresiei**, *diateza reciprocă* intră în raport direct cu *diateza activă*, ca termen marcat prin prezenţa morfemului **se (îşi)**:

El a certat-o pe Ioana.	– activ
El s-a certat cu Ioana.	– reciproc
Ei ne fac cu ochiul.	– activ
Ei îşi fac cu ochiul.	– reciproc

Prin morfemul se, sintagma diatezei *reciproce* este omonimă cu sintagma diatezelor *reflexivă* şi *pasivă*. Distincţia este asigurată de termenul al patrulea:

- la *diateza reflexivă*, termenul al patrulea este redundant şi poate fi reprezentat numai de forma lungă a acuzativului pronumelui reflexiv, însoţită de morfemul *pe*: „*Mihai* **nu se** *mai* **recunoaşte** *pe sine*";
- la diateza *pasivă*, termenul al patrulea este *complement de agent*, realizat printr-un acuzativ precedat de prepoziţia *de* (*către*); termenul se sustrage acordului în persoană şi număr cu ceilalţi termeni ai sintagmei: „*Copilul* **se recunoaşte** uşor *de către părinţi*";
- la diateza *reciprocă*, termenul al patrulea este *complement de reciprocitate*, realizat prin acuzativ precedat de prepoziţia *între*: „*Copiii* **se recunosc** *între ei*" sau prin constituenţi dezvoltaţi, cu structuri relativ fixe, după trei modele:
  a) pronumele nehotărîte *unul* (în nominativ) şi *altul* (acuzativ), precedate de prepoziţia *cu* sau de morfemul *pe*: „*Copiii* **se înţeleg** ***unul cu altul/unul pe altul***";
  b) pronumele nehotărît *unul* (în nominativ), urmat de dativul pronumelui nehotărît *altul*: „*Copiii îşi aruncă* mingea ***unul altuia***";
  c) pronumele nehotărît *unul* (în nominativ), urmat de pronumele nehotărît *altul* (în acuzativ), precedat de prepoziţia *de* sau *de la*: „*Copiii* **se îndepărtează** ***unul de altul***", „*Copiii* **îşi iau la revedere** ***unul de la altul***".

Diateza impersonală

Sintagma este formată din doi termeni, reprezentînd o singură unitate lexicală autonomă şi o singură funcţie sintactică, de *predicat* (sau alte funcţii) : morfemul se şi verbul : *se merge*, *se tace* etc. cînd verbul este intranzitiv sau din trei termeni cînd verbul este tranzitiv, reprezentînd două unităţi lexicale autonome şi două funcţii sintactice : morfemul se + verbul + un substantiv (pronume)/o propoziţie.

Se citeşte ⇆ *ziarul*.
(predicat) (subiect)

În plan **semantic**, diateza impersonală exprimă absolutizarea acţiunii verbale în interpretarea lingvistică a realităţii ; subiectul vorbitor reţine doar desfăşurarea acţiunii ; în consecinţă, suspendă total relaţia cu un subiect gramatical în cazul verbelor intranzitive : „*Se trăieşte* greu" sau o situează în sfera semantică a subiectului-agent nedeterminat, în cazul verbelor tranzitive : „*Se spun* multe".

Observaţie

În sintagmele cu verbe tranzitive (cel mai frecvent, verbe de percepţie, de zicere sau de atitudine), al treilea termen (foarte frecvent, o propoziţie) – expresie lingvistică a „obiectului" acţiunii verbului – poate realiza funcţia sintactică de subiect : „**Se aud** *clopotele*", „**Se aude/spune/crede** *că va veni italianul*".

Aceste sintagme, cu un termen-subiect gramatical, dezvoltă şi sensul pasiv ; complementul de agent este mascat, de fapt, de pronumele se : „**Se spun** *multe* de către oameni"/„*Oamenii* spun *multe*".

În planul **expresiei**, *impersonalul* intră în opoziţie directă :

- cu diateza *activă*, ca termen marcat prin morfemul se :

  „Se *respiră* din ce în ce mai greu." – impersonal
  „El *respiră* din ce în ce mai greu." – activ

- cu toate diatezele, în structura cărora intră pronumele-morfem se, prin incompatibilitatea sintagmei cu un pronume personal în nominativ ; morfemul se, purtător al sensului de nedeterminare[14], ocupă locul pronumelui personal, a cărui semantică stă sub semnul determinării : „**El** *hotărăşte* (*respiră*, *doarme*, *înoată*) *greu*", „**Se** *trăieşte* (*respiră*, *doarme*, *înoată*) *greu*".

La diateza *impersonală*, verbul se poate afla numai la persoana a III-a. Verbele intranzitive stau întotdeauna la persoana a III-a singular : „*Se doarme* bine acolo".

Verbele tranzitive realizează opoziţia singular/plural cînd al treilea termen al sintagmei este un substantiv (pronume) şi rămîn la singular dacă acesta are dezvoltare propoziţională : „**Se spune** ceva"/„**Se spun** multe", „**Se spune** că va fi eclipsă de lună".

Diateza dinamică

Statutul *diatezei dinamice* este mai complex decît al celorlalte diateze ; unele verbe pot dezvolta diateza ca pe o categorie lexico-gramaticală, iar altele ca pe o categorie gramaticală[15].

Pentru verbele din prima clasă, sintagma diatezei dinamice este alcătuită din trei termeni reprezentînd două unităţi autonome lexicale şi sintactice : una e reprezentată

de *verb*, precedat de pronumele reflexiv se, iar a doua de *pronumele* (*substantivul*)-*subiect*, cînd verbul este *predicat*:

Andra *s-a întristat.*
[subiect] [predicat]

Verbele din cea de-a doua clasă dezvoltă sensul de diateză dinamică în sintagme formate din patru termeni, reprezentînd trei unităţi autonome din punct de vedere lexical şi sintactic: *se* + *verb*, precedat de un substantiv (pronume) şi urmat de un alt substantiv (pronume). Dacă verbul îşi asumă predicaţia, primul substantiv (pronume) dezvoltă funcţia de *subiect*, iar cel de-al doilea funcţia de *complement indirect*.

El *se îngrijeşte* *de copil.*
[subiect] [predicat] [compl. indirect]

În dezvoltarea raportului **semantic**, pronumele-morfem se nu mai marchează, ca la diatezele reflexivă sau reciprocă, instituirea în sfera subiectului a celei de-a doua limite în desfăşurarea acţiunii verbale, ci caracterul *subiectiv* al conţinutului semantic al verbului apropiat, la o mare parte dintre verbe, de conţinutul semantic al verbului de stare (*a se întrista*).

Trăsătura *semantică* definitorie a diatezei dinamice este +*subiectivitate*, dar aceasta se dezvoltă şi se manifestă în mod diferit (sau relativ diferit) la cele două clase:

- verbe înscrise la diateza dinamică în sintagme formate din doi termeni autonomi din punct de vedere lexical şi sintactic („Mihaela *s-a speriat*");
- verbe ce dezvoltă diateza dinamică în sintagme cu trei termeni („Mihaela *s-a îngrijit* de trandafiri").

Verbele din prima clasă se pot întrebuinţa şi fără pronume reflexiv (deci la diateza activă), dar întrebuinţarea curentă, specifică este însoţirea lor cu un pronume reflexiv; aceasta permite considerarea sintagmelor *pronume reflexiv* + *verb* (*a se bucura*, *a se speria*) ca variante primare (la diateza dinamică), iar întrebuinţarea lor fără pronume reflexiv (*a-l bucura* = „a-l face să se bucure"), ca variante derivate[16] (la diateza activă). Pronumele reflexiv, numai relativ liber – situîndu-se între condiţia de morfem (ca la diateza reflexivă, de exemplu: *a se pieptăna*) şi condiţia de „formant" lexical (ca la verbele pronominale: *a se uita*, *a se căciuli*) –, stă în legătură, la aceste verbe, cu conţinutul semantic al diatezei dinamice, dar dezvoltată ca o trăsătură semantică lexico-gramaticală, de gradul II, tocmai datorită întrebuinţării curente, ca variantă primară, a structurilor pronominale.

În funcţie de conţinutul lor lexical, verbele din această clasă dezvoltă diferite trăsături semantice lexico-gramaticale de gradul II, variante ale „subiectivităţii" sau complementare „subiectivităţii"[17]:

- eventiv: *a se cuminţi*, *a se înroşi*, *a se întrista* etc.;
- pasiv: *a se speria*.

Întrebuinţate fără pronume reflexiv, aceste verbe dezvoltă, în interiorul diatezei active, sensul „factitiv":

a se cuminţi → *a-l cuminţi* = *a-l face să se cuminţească*
a se speria → *a-l speria* = *a-l face să se sperie*

La verbele care dezvoltă sensul +pasiv, în varianta nepronominală, odată cu înlocuirea trăsăturii semantice +subiectiv prin +factitiv (*S-a speriat* → *L-am speriat* =

L-*am făcut* să se sperie), sensul de 'pasivitate' este înlocuit cu sensul de 'activitate'. Alternarea trăsăturilor semantice +subiectiv şi +factitiv în corelaţia pronominal/nepronominal – de exemplu, „Mihai *s-a speriat* de vorbele mele"/„Vorbele mele l-au speriat (*l-au făcut* să se sperie) pe Mihai" – deosebeşte aceste structuri de cele înscrise în opoziţia gramaticală *activ/pasiv*: „Problema s-a ştiut (a fost ştiută) de toţi"/„Toţi **au ştiut** problema".

O comportare similară caracterizează verbul *a-şi aminti* (şi locuţiunea *a-şi aduce aminte*), fără însă ca *subiectivitatea* asigurată de pronumele reflexiv să-i anuleze „tranzitivitatea", impusă de nevoia descrierii unor limite exterioare sferei subiectului, ceea ce şi face ca sintagma diatezei dinamice să cuprindă trei termeni obligatorii.

La diateza dinamică, în semantica verbului coexistă trăsătura „subiectiv" cu trăsătura „obiectiv":

El **îşi aminteşte** (de) anii copilăriei.
[subiect] [verb predicat] [obiect (c. direct/indirect)]

La diateza activă, în semantica verbului coexistă trăsăturile „factitiv" şi „obiectiv":

El îi **aminteşte** [îl *face* să-şi amintească] (de) anii copilăriei.

Verbele *a coborî* şi *a urca* înscriu, prin diateză, trăsătura semantică „subiectivitate", implicită în conţinutul lor lexical („Turmele *coboară/urcă*"), în perspectiva trăsăturii +uman: *se coboară, se urcă* (în întrebuinţări stilistice): „*Mihai* **s-a urcat** *pe muntele acela*". Prin diateza dinamică, aceste verbe îşi anulează şi trăsătura semantică +obiectiv, corespunzătoare sensului „a transporta": *în jos* („*a coborî* bagajele")/*în sus* („*a urca* bagajele").

Verbele din cea de-a doua clasă se disting de celelalte verbe prin două particularităţi:

- Varianta primară este sintagma diatezei *active*; verbul însoţit de pronume este o variantă derivată, la fel ca variantele diatezei *reflexive*, *reciproce* etc.:

  El *foloseşte* calculatorul. → El *se foloseşte* de calculator.

- Trăsătura semantică +subiectivitate a verbului întrebuinţat cu pronume reflexiv, în complementaritate cu trăsătura +obiectiv, comună ambelor întrebuinţări (cu şi fără pronume reflexiv, adică dinamic sau activ), rămîne autonomă faţă de conţinutul lexical, constituindu-se în *sens gramatical*, dezvoltat la nivelul variabilei (al flectivului):

  El *a îngrijit* copilul. – sens activ +obiectiv
  El *s-a îngrijit* de copil. – sens dinamic (subiectiv) +obiectiv

Între sintagmele *a îngriji şi a se îngriji* are loc o schimbare de perspectivă a subiectului vorbitor; se trece de la interesul arătat *obiectului* („Maria **îngrijeşte** *trandafirii*") la un interes deosebit arătat subiectului activităţii: „*Maria* **se îngrijeşte** de trandifiri").

Din dezvoltarea şi manifestarea deosebite ale raportului semantic, rezultă că *diateza dinamică* este o categorie în acelaşi timp (pentru mai multe clase de verbe) *lexico-gramaticală* şi *gramaticală* (pentru alte verbe); este o categorie lexico-gramaticală pentru verbele a căror sintagmă primară implică prezenţa cvasiobligatorie a pronumelui

reflexiv (*a se coborî*, *a se întrista*, *a se speria* etc.) şi este o categorie gramaticală pentru verbele a căror variantă primară de întrebuinţare este situarea lor la diateza activă (*a achita/a se achita*, *a îngriji/a se îngriji* etc.).

Deosebirile semantice dintre verbele la diateza dinamică, însoţite şi de deosebiri de organizare a sintagmei, permit identificarea a trei valori :

1. *dinamic obiectiv* (cu un subiect obligatoriu) :

A → B
El **se foloseşte** de naivitatea mea.

2. *dinamic subiectiv* (absolutizarea subiectivităţii) :

← A →
El se fistîceşte.

3. *dinamic pasiv* (diateza medie) (există o cauză exterioară) :

A ← B
El **se sperie** *de orice*.

În planul expresiei, în paradigma categoriei diatezei, diateza *dinamică* se opune celorlaţi termeni exclusiv la nivel gramatical, numai cînd caracterizează verbele din cea de-a doua clasă ; la aceste verbe, sensul „subiectivitate" nu influenţează şi nu este influenţat în nici un mod de conţinutul lexical al verbului, prin trecerea de la o diateză la alta.

La aceste verbe, diateza *dinamică* se opune diatezei *active*, prin prezenţa morfemului *se* :

El **a îngrijit** copilul. – activ
El **s-a îngrijit** de copil. – dinamic

iar celorlalte diateze, prin depăşirea corespondenţei în număr şi persoană la termenii sintagmei.

Termenul al treilea se sustrage continuităţii de număr şi persoană caracteristică celorlalţi termeni :

Dinamic : El **s-a îngrijit** de copil. Eu **m-am îngrijit** de copil/copii.
[pers. I sg.] [pers. a III-a sg./pl.] [pers. I sg.] [pers. a III-a sg./pl.]
Reflexiv : El **s-a îngrijit** de sine. Eu **m-am îngrijit** de mine.
[pers. a III-a sg.] [pers. I sg.]

Deosebirea de celelalte diateze care se caracterizează prin aceeaşi discontinuitate la nivelul termenului al treilea (al patrulea) este asigurată de funcţia sintactică a acestui termen, totdeauna *complement indirect*, şi de construirea lui cu prepoziţia *de* :

Dinamic : El **s-a îngrijit de copil.**
Pasiv : Copilul **s-a îngrijit** (a fost îngrijit) **de către ei.**
Reciproc : Ei **s-au îngrijit unul pe altul.**

La verbele din prima clasă, la care „subiectivitatea" se dezvoltă ca sens lexico-gramatical de gradul II, diateza *dinamică* se opune diatezei *active* prin prezenţa morfemului se, care se opune unui pronume personal, însoţitor obligatorii al verbului la diateza activă : „Mihai s-*a întristat*", „Mihai l-*a întristat pe* Ion" şi se opune celorlalte diateze, în sintagma cărora verbul este însoţit de pronume reflexiv, prin

poziţia ambiguă a pronumelui între statutul de formant lexical şi statutul de morfem, ceea ce face imposibilă reluarea lui sintactică :

Dinamic : **M-am îngălbenit** de spaimă.
Reflexiv : **M-am îngălbenit** (şi *pe mine*) cu şofran.

Gradul de generalitate a diatezei

Legătura strînsă a diatezei verbale cu planul semantico-sintactic al verbului şi al enunţului face astfel încît realizarea concretă a opoziţiilor sale interne să depindă mult de apartenenţa verbului la diferite clase semantico-sintactice sau de conţinutul lor lexical concret.

Spre deosebire de alte categorii gramaticale (*timpul* sau *modul*, de exemplu), doar un număr relativ restrîns de verbe dezvoltă paradigma integrală a *diatezei*.

Cea mai generală opoziţie este *activ/impersonal*, care ar putea fi considerată, de altfel, ca opoziţie *personal/impersonal*, de vreme ce ambii termeni corelativi păstrează trăsătura *+activitate*, orientată către un subiect, la diateza *activă* : *„El* **lucrează** *mult"*, *„El* **respiră** *greu"* sau absolutizată în sfera verbului, la diateza *impersonală* : ***„Se lucrează mult"***, ***„Se respiră greu"***.

Această opoziţie caracterizează deopotrivă verbele tranzitive şi verbele intranzitive : ***„Ei merg greu"*** / ***„Se merge greu"***, ***„Ei citesc ziare"*** / ***„Se citesc ziare"***.

A doua opoziţie fundamentală, întrucît se întemeiază pe două poziţii opuse ale subiectului faţă de acţiune (*activ-pasiv*), caracterizează numai verbele tranzitive şi chiar numai o parte dintre aceste verbe.

Realizează numai această opoziţie verbele tranzitive al căror complement direct nu poate fi exprimat printr-un substantiv (pronume) care să se caracterizeze prin trăsătura +uman : *a abroga*, *a constata*, *a naţionaliza*, *a strîmta*, *a timbra* etc.

Realizează numai diateza *activă* verbele care, prin conţinutul lor lexical – asigurat uneori printr-un prefix –, implică dezvoltarea unui sens sintactic de reciprocitate sau asociere : *a conlucra*, *a conversa*, *a dialoga*, *a semăna* (*cu cineva*) etc.

Diatezele *reflexivă* şi *reciprocă* sînt dezvoltate numai de către verbele cu tranzitivitate directă ; nu admit reflexivul verbe precum *a abroga*, *a contesta* etc., dar nici verbele care cer substantive (pronume) cu trăsătura semantică +uman : *a asista*, *a anunţa*, *a condiţiona*, *a ancheta* etc.

Nu admit diateza reflexivă verbele tranzitive care implică o detaşare a subiectului de obiect, care trebuie să corespundă la două realităţi distincte şi să nu reprezinte doar două ipostaze gramaticale ale aceluiaşi real : *eu/mă*.

Verbele cu pronume reflexiv (pronominale) sînt, în general, defective din punctul de vedere al opoziţiei de diateză ; ele dezvoltă un singur sens de diateză :

- **activ** : *a se uita*, *a se răsti* etc. ;
- **reflexiv** : *a se sinucide*, *a se autocontrola* etc. ;
- **reciproc** : *a se intercondiţiona*, *a se coaliza*, *a se duela* etc. ;
- **impersonal** : *a se întîmpla*, *a (i) se cuveni* etc. ;
- **dinamic** : *a se gîndi* etc.

Rămîn în afara diatezei verbele pronominale libere (cu pronume personal) : *a-l durea* (capul, picioarele etc.), verbele impersonale (*a-i plăcea*, *a i se cuveni* etc.), verbele copulative (*a fi*, *a deveni* etc.), verbele semiauxiliare (*a trebui*, *a sta*, *a avea* etc.).

TIMP – ASPECT – MOD

La un prim nivel de descriere a morfologiei verbului, **timpul** şi **modul** sînt definite şi interpretate în *Gramatica Academiei* – şi, în general, în gramatica tradiţională – ca şi cum ar fi două categorii autonome, cu identitate proprie. La un al doilea nivel, apoi, descrierea celor două categorii se desfăşoară din perspectiva unui raport de înglobare în sensul *mod* ← *timp* ; fiecare dintre termenii corelativi ai categoriei gramaticale *mod* prezintă două (*conjunctivul*, *optativul*, *prezumtivul* şi *infinitivul*) sau mai multe (*indicativul*) *timpuri*.

În realitatea funcţionării limbii însă, categoria fundamentală, *înglobantă*, a verbului este **timpul** ; *modul* şi *aspectul* sînt variante diferite în care este înscris *timpul* de către subiectul vorbitor, în desfăşurarea raportului *enunţare-enunţ*, propriu actului de comunicare.

Timpul

Se consideră că *timpul* este o categorie gramaticală universală, caracterizînd, ca şi *persoana*, verbul în toate limbile care cunosc această clasă lexico-gramaticală. Conţinutul său categorial este de natură deictică şi sintactică, avîndu-şi originea în *raportul dintre temporalitatea procesului de comunicare lingvistică şi temporalitatea acţiunii verbului – obiect al comunicării*.

Raportul dintre „momentul" comunicării (care este întotdeauna *prezentul* locutorului) şi „momentul" acţiunii verbale generează *timpul noţional* (în termenii lui Otto Jespersen[18]), care cunoaşte trei termeni corelativi, corespunzînd celor trei termeni fundamentali în reprezentarea adverbială a temporalităţii din perspectiva timpului locutorului şi a actului lingvistic :

azi – simultaneitatea *timpul acţiunii* – *timpul comunicării* : **prezent**
ieri – anterioritatea *timpul acţiunii* < *timpul comunicării* : **trecut (perfect)**
mîine – posterioritatea *timpul acţiunii* > *timpul comunicării* : **viitor**

Timpul gramatical este expresia lingvistică a *timpului noţional*. Planul său semantic diferă de la o limbă la alta, în funcţie de caracterul specific al desfăşurării raportului *timp noţional – timp gramatical*, orientat de dubla natură (deictică şi sintactică) a categoriei gramaticale a timpului şi de complementaritatea cu alte două categorii gramaticale, *aspectul* şi *modul*, expresie a perspectivei în care înscrie subiectul vorbitor acest raport.

A) Dubla natură a timpului gramatical se reflectă în dezvoltarea a două categorii de timpuri, sub aspect semantic :

- timpuri *absolute*, de natură *deictică* ;
- timpuri *relative* (*de relaţie*), esenţial *sintactice*.

Planul semantic al *timpurilor absolute* îşi are originea în raportarea directă a acţiunii verbului la momentul vorbirii : „Ieri *am întîlnit*-o pe Maria" ; timpuri absolute sînt *prezentul*, *perfectul* (*compus* şi *simplu*) şi *viitorul I*.

Planul semantic al *timpurilor relative* îşi are originea în raportarea la un alt *timp verbal* din structura sintactică a enunţului : „Cînd a venit Andrei, Tudor deja *plecase*" ; timpuri relative sînt *mai mult ca perfectul* şi *viitorul anterior*.

Imperfectul îşi dezvoltă planul semantic în mod curent ca timp *absolut* : *„Se trezea* în fiecare dimineaţă neliniştit", dar este întrebuinţat frecvent şi ca *timp relativ* : „Dacă tăceai, filozof *rămîneai*".

B) În limba română, categoria gramaticală a *timpului* înglobează în desfăşurarea opoziţiilor sale interne şi categoriile gramaticale **aspect** şi **mod**, într-un proces de solidarizare în parte asemănător cu cel propriu complementarităţii categoriilor de **persoană** şi **număr**.

Altfel spus, categoria gramaticală a *timpului*, ca o categorie centrală, este *obiectivă*, cu originea nucleului planului său semantic în timpul noţional, dar avînd natură deictică şi este supusă unui proces de *modalizare* din perspective diferite, prin categoriile *aspect* şi prin *mod*.

Aspectul

Spre deosebire de ediţiile anterioare, noua ediţie a *Gramaticii Academiei* recunoaşte între categoriile specifice verbului românesc şi categoria *aspectului*, pe care o interpretează prin considerarea în ansamblu a semanticii aspectuale, nediferenţiată, a celor două ipostaze : aspectul subiectiv (perfectiv-imperfectiv, numit nonperfectiv, în corelaţie cu opoziţia durativ-momentan/punctual-frecventativ) şi aspectul obiectiv (incoativ--continuativ-terminativ) (vol. I, pp. 449-467).

În procesul comunicării lingvistice, locutorul subiectivează temporalitatea prin modul specific în care şi-o reprezintă.

Aspectul se dezvoltă ca *expresie lingvistică a modului specific de desfăşurare în timp – din perspectiva subiectului vorbitor – a acţiunii verbale în interiorul raportului **enunţ-enunţare***.

Un conţinut temporal poate fi înscris în *durata* temporală a *enunţului*, fără raportare la durata enunţării, sau poate fi raportat la *durata* (*momentul*) *enunţării*.

Considerată în sine, în spaţiul temporalităţii sale, fără raportare la durata enunţării, acţiunea dezvoltă aspectul **imperfectiv** (*cîntam*).

Varianta temporală *cîntam* dezvoltă sensul de *trecut*, prin raportare la prezentul comunicării, dar, odată fixată această temporalitate (de *anterioritate* – **trecut**), desfăşurarea temporală a acţiunii nu mai are în vedere momentul vorbirii : „Anul trecut *cînta* la mare, prin restaurante". Nefiind raportată la momentul enunţării, acţiunea verbului este **imperfectivă** : îi lipseşte reprezentarea încheierii sale.

Varianta temporală *am cîntat* dezvoltă acelaşi sens, de *trecut*, prin raportare la prezentul procesului de comunicare. Această temporalitate este concomitent raportată de subiectul vorbitor şi la durata (momentul) procesului de comunicare, în funcţie de care acţiunea este reprezentată ca încheiată, **perfectivă**.

Opoziţia **perfectiv/imperfectiv**[19] se corelează cu opoziţia **împlinit/neîmplinit**.

Sub aspectul cunoaşterii din partea subiectului vorbitor, aspectul *perfectiv* semnifică realizarea pozitivă a cunoaşterii. Enunţul *„Am cîntat"* înseamnă „[Eu ştiu că] *am cîntat* = am dus la capăt acţiunea de *a cînta*".

Aspectul *imperfectiv* semnifică absenţa cunoaşterii privind gradul de desfăşurare a acţiunii verbale ; e posibil ca acţiunea să se fi încheiat (sau să se fi întrerupt), dar e la fel de posibil ca acţiunea să fi continuat : „Cînd am întîlnit-o, **cînta** într-un restaurant".

Categoria gramaticală a *aspectului* se dezvoltă în limba română prin opoziţia dintre doi termeni corelativi : *perfectiv/imperfectiv*.

Solidară cu categoria *timpului*, categoria gramaticală a *aspectului* se realizează în mod diferit în funcţie de *timp*, *mod* şi *diateză*, precum şi în strînsă legătură cu conţinutul semantic al verbelor.

Opoziţia cea mai bine reprezentată caracterizează timpul *trecut* indicativ :

• aspectul **perfectiv** :
– *perfectul compus* ;
– *perfectul simplu* ;
– *mai mult ca perfectul* ;
• aspectul **imperfectiv** : *imperfectul*.

În planul *expresiei*, opoziţia aspectuală se manifestă concomitent cu opoziţia temporală : cele două valori aspectuale prezintă structuri verbale cu teme primare diferite ca atare şi prin sufixul tematic concret :

aspectul *perfectiv*	– tema de perfect **cobori-** :	– *cobor*î*-t*, *văz*u*-t* (pf. compus) – *cobor*î-Øi, *văz*u-Øi (pf. simplu) – *cobor*î-se-m, *văz*u-se-m (m.m.c.p.)
aspectul *imperfectiv*	– tema de imperfect **cobora-** :	– *cobor*-a-m, *ved*-ea-m

La *prezent*, opoziţia *perfectiv/imperfectiv* se neutralizează în plan gramatical. Rămîne o componentă implicată în planul semantic al verbelor, în funcţie de înscrierea conţinutului lor lexical în opoziţii precum : *punctual* (*momentan*)/*durativ* (*cade vs alunecă*).

La *viitor*, opoziţia aspectuală se suprapune opoziţiei temporale *viitorul I – imperfectiv/viitorul II* (*anterior*) *– perfectiv* : *voi cînta/voi fi cîntat*.

Celelalte moduri, datorită conţinutului lor semantic, rămîn în afara opoziţiei aspectuale.

Opoziţia *perfectiv/imperfectiv* stă în legătură şi cu alte opoziţii, precum *momentan – durativ*, *iterativ* (frecventativ), *incoativ – continuativ – terminativ* etc., interpretate direct mai ales în studii de lingvistică generală sau indirect, prin categoria verbelor (semiauxiliare, auxiliare) de aspect, tot ca manifestări ale categoriei *aspectului*, deşi aceste opoziţii au fost înscrise şi într-o altă categorie gramaticală : *mod al acţiunii verbale*.

Oricum ar fi numită categoria pe care o reprezintă, aceste opoziţii au caracter obiectiv ; nu mai reprezintă expresia intervenţiei (poziţiei) subiectului vorbitor. În condiţiile păstrării termenului de *aspect*, se impune distingerea a două variante ale categoriei :

• *aspectul subiectiv* – expresia modului specific de înscriere de către subiectul vorbitor a temporalităţii acţiunii verbale în *durata enunţării* ;
• *aspectul obiectiv* – expresia modului specific de desfăşurare obiectivă a acţiunii verbale în *durata enunţului*.

Prin *aspectul subiectiv*, subiectul vorbitor *modalizează* temporalitatea acţiunii verbale ; el o poate prezenta ca :

• *perfectivă* : „*Am traversat* în fugă bulevardul" ;
• *imperfectivă* : „Pe cînd *traversam* bulevardul, m-am auzit strigat de cineva".

Prin *aspectul obiectiv*, subiectul vorbitor *descrie* modul de desfăşurare sau momente şi etape în desfăşurarea acţiunii verbale în planul enunţului – obiect al comunicării lingvistice. Acţiunea se poate înscrie în opoziţiile : singularitate (*a citi*) *vs* pluralitate (*a reciti*) ; iminent (*stă să adoarmă*), incoativ (*a adormi*), continuativ (*a dormi*), terminativ (*a termina de dormit*).

Fiind o categorie gramaticală al cărei plan semantic se caracterizează prin solidaritate cu componenta temporală, în planul expresiei, *aspectul subiectiv* se manifestă prin aceleaşi morfeme prin care se exprimă opoziţiile temporale, considerate doar la primul nivel al temelor primare :

- **perfectiv** : *cit*-i- (am ...-t ; -Øi ; -se-m) :
  - am *cit*it ;
  - *cit*ii ;
  - *cit*isem ;
- **imperfectiv** : *cit*-ea-(m).

Distinct de categoria gramaticală a timpului, dezvoltînd un plan semantic propriu, *aspectul obiectiv* se manifestă în mod autonom în planul *expresiei*, prin *prefixe* şi mai ales prin *verbe semiauxiliare* sau prin mijloace lexicale şi sintactice : *verbe de aspect* şi *adverbe*.

Prefixele realizează şi marchează opoziţia *singularitate/pluralitate*. Este cvasigeneralizată întrebuinţarea prefixului *re-* pentru exprimarea sensului frecventativ, iterativ → pluralitatea acţiunii : *a vedea/a* **re***vedea*, *a calcula/a* **re***calcula*, *a scrie/a* **re***scrie*, *a veni/a* **re***veni* etc.

Pentru sensul „incoativ", limba română recurge la prefixul (lexico-gramatical) *a-*, în structura verbelor *a* **a***dormi*, *a* **a***luneca*.

Observaţie

Prefixul *re-* are în mod frecvent natură lexico-gramaticală ; reluarea acţiunii înseamnă totodată introducerea unor schimbări calitative : *a reorganiza* înseamnă „a organiza *din nou*, dar *altfel*", iar în structura unor verbe îşi pierde total sensul „iterativ" : *a reieşi* = „a rezulta".

Prin semiauxiliare se exprimă *iminenţa :* **a sta, a vrea** : „Ioana **stă (vrea)** *să plîngă*", „**Stă (vrea)** *să ploaie*".

Prin verbe cu conţinut aspectual[20] se exprimă toate sensurile : *a începe*, *a prinde*, *a continua*, *a termina* etc. : „***Începe*** *(****prinde****)/****continuă*** *să ploaie*".

Adverbele realizează şi exprimă diferite sensuri aspectuale ca modalizatori :

- *tot* : „Şi *tot* cîntă" ;
- *mai* : „Nu *mai* cîntă" ;
- *iar* : „*Iar* cîntă"

sau ca unităţi lexicale cu funcţie sintactică :

- *din nou* : „A venit *din nou*" ;
- *mereu* : „Vine *mereu*".

Modul

Dacă *aspectul* (varianta *subiectivă*) modalizează direct planul semantic al categoriei gramaticale a *timpului*, categoria gramaticală a *modului* modalizează planul semantic al *verbului* înscris într-o perspectivă temporală.

Modul este o categorie prin care se exprimă *implicarea subiectului vorbitor în desfăşurarea raportului semantic dintre verb (realitate lingvistică) şi o acţiune (stare etc. – realitate extralingvistică), interpretată prin enunţul sintactic – obiect al procesului de comunicare.*

Situat în centrul actului lingvistic, nucleu şi condiţie esenţială a comunicării, verbului îi sînt imanente *predicativitatea* şi *temporalitatea*. Pe de o parte, activitatea lingvistică înseamnă raportarea, prin intermediul limbii, la o realitate extralingvistică, iar pe de altă parte, orice act lingvistic *situează în timp* şi *se situează în timp*.

Fiind o categorie gramaticală circumscrisă actului lingvistic concret, modul presupune aceste două coordonate: *predicativitatea* şi *temporalitatea*, precum şi înscrierea în opoziţia categoriei gramaticale a *persoanei*.

Se înţelege de aici că distincţia *moduri predicative – moduri nepredicative*, asociată curent şi cu distincţia *moduri personale – moduri nepersonale* nu are îndreptăţire. Formele „nepredicative" – *infinitiv*, *gerunziu*, *participiu*, *supin* – sînt, în realitate, neverbale sau nu sînt exclusiv verbale şi, în orice caz, nu sînt „moduri", întrucît nu exprimă conţinutul semantic specific acestei categorii.

Cît priveşte cea de-a doua coordonată, *temporalitatea*, orice termen corelativ în care se realizează categoria gramaticală a modului există în mod concret printr-o formă temporală. Gramaticile curente vorbesc despre variante temporale ale modurilor, din perspectiva considerării *modului* ca o categorie gramaticală de amplă deschidere, oglindind categoria *timp* (conjunctivul, optativul şi prezumtivul au cîte două variante temporale: *prezent* şi *perfect*).

Considerînd categoria gramaticală a *timpului* o categorie centrală a sistemului verbal, se pot interpreta cu mai multă îndreptăţire termenii corelativi ai opoziţiilor temporale din perspectiva variantelor modale: **prezent** *indicativ*, **prezent** *conjunctiv*, **prezent** *imperativ* – **perfect** (compus) *indicativ*, **perfect** *conjunctiv* etc.

Categorie de esenţă deictică, expresie a atitudinii subiectului vorbitor faţă de conţinutul mesajului, *modul* este, mai mult decît timpul, şi o categorie sintactică; o anumită variantă modală nu mai intervine în structura enunţului ca expresie a atitudinii subiectului vorbitor, ci este impusă de exigenţe ale sintaxei limbii române; subiectul vorbitor nu mai are libertate de alegere. Verbul *a trebui*, de exemplu, impune modul conjunctiv şi ca verb predicativ: „*Trebuie* să plece la Veneţia", şi ca verb semiauxiliar: „*Trebuie să fi plecat* la Veneţia".

În sistemul limbii şi în funcţionarea limbii în procesul de comunicare, *modul* este, pe de o parte, *categorie gramaticală*, iar pe de altă parte, *instrument gramatical*.

Este *categorie gramaticală*, cu identitate proprie, întrucît există şi funcţionează prin relaţiile de opoziţie care-i caracterizează structura specifică atît în plan semantic, cît şi în planul expresiei.

Este *instrument gramatical* întrucît exprimă, alături de alte instrumente/mijloace (sintactice, lexicale, precum verbele de mod, verbele semiauxiliare de modalitate, adverbele modale etc.), categoria sintactică mai largă a *modalităţii* circumscrisă actului de comunicare.

*

Prin specificitatea combinării trăsăturilor semantice modale în structura planului său semantic şi prin organizarea planului expresiei într-o relativă corespondenţă, verbul românesc dezvoltă cinci termeni corelativi ai categoriei gramaticale a **modului** : **indicativ, conjunctiv, potenţial-optativ, prezumtiv, imperativ.**

Observaţie

Fiind exterioare planului enunţării şi, în consecinţă, lipsite de conţinut modal, *infinitivul*, *gerunziul*, *participiul* şi *supinul* rămîn în afara paradigmei modului[21]. Prezente în paradigma *modului* în ediţiile precedente ale *Gramaticii Academiei*, aceste forme verbal-nominale sînt interpretate în ultima ediţie într-un capitol separat, „Forme verbale nepersonale" (vol. I, pp. 483-543).

Planul **semantic** al categoriei gramaticale a *modului* se întemeiază pe mai multe opoziţii care generează constituenţii semantici ai diferiţilor termeni corelativi :

1. *certitudine/incertitudine* ;
2. *realitate/irealitate* ;
3. *implicare subiectivă/detaşare obiectivă.*

Sfera semantică a fiecăruia dintre termenii corelativi ai paradigmei modului verbal se concretizează în combinarea diferită a diverşilor constituenţi semantici. Pe de o parte, în interiorul aceleiaşi variante (forme) modale coexistă două sau mai multe trăsături semantice modale, iar pe de altă parte, aceeaşi trăsătură semantică intră în dezvoltarea sferei semantice a mai multor moduri (variante, termeni corelativi modali).

1. *Certitudinea* se combină, de regulă, cu *realitatea* şi cu *detaşarea obiectivă* ; subiectul vorbitor constată doar desfăşurarea unei acţiuni, existenţa unei stări. Acţiunea este *sigură* pentru că este *reală* ; subiectul vorbitor nu se implică, pentru că el descrie doar procesualitatea, sau se implică în acest fel doar situînd acţiunea sau constatînd situarea acţiunii (stării) în perspectiva *realului*. Acest plan semantic este propriu modului *indicativ* : *„A plecat* de vineri la mînăstiri".

2. *Incertitudinea* se combină cu *irealitatea* ; acţiunea este nerealizată sau vorbitorul nu ştie dacă este realizată ; el nu are certitudinea realizării sale, dar nici a nerealizării.

Acţiunea poate fi considerată (gîndită) din mai multe unghiuri :

- din unghiul *posibilităţii*, în raport cu *real-izarea* ; acţiunea (starea) poate deveni reală, dar subiectului vorbitor îi lipseşte certitudinea în acest sens ; este semantica specifică modului *conjunctiv* : „Să fie luni, să fie duminică ?" ;
- din unghiul *posibilităţii în sine*, fără perspectiva *realului* ; *potenţialitatea* în sine, *virtualitatea* ; este conţinutul semantic propriu modului *potenţial* : *„Ai zice* că e beat" ;
- din unghiul *probabilităţii*, al *ipotezei*, al *prezumţiei* ; acţiunea poate fi *reală* sau *ireală* ; subiectul vorbitor optează pentru una dintre ipoteze ; este conţinutul specific modului *prezumtiv* : *„Va fi fiind/fost bolnav*, de n-a venit".

3. *Irealitatea* rămîne în afara opoziţiei *certitudine/incertitudine* şi se combină cu *implicarea subiectivă* sau cu *atitudinea de detaşare* :

• acţiunea este *dorită*; subiectul vorbitor se implică afectiv sau îl implică afectiv pe interlocutor în desfăşurarea acţiunii (stării) exprimate prin verb; este conţinutul semantic al modului *optativ*: „*Aş pleca/aş fi plecat* pe Piatra Craiului";
• acţiunea este *poruncită*, *recomandată* etc.; este expresia *voinţei* subiectului vorbitor impusă interlocutorului său; este conţinutul semantic propriu modului *imperativ*: „*Aşază-te* la pian şi *studiază* această piesă!";

Prin dominanta planului lor semantic, termenii corelativi ai categoriei gramaticale a modului dezvoltă trei variante principale, unele distingînd şi subvariante:

I. Moduri ale *certitudinii*:
• *Indicativul* – mod al certitudinii şi al realităţii;
• *Imperativul* – mod al certitudinii presupuse (din partea subiectului vorbitor);

II. Moduri ale *incertitudinii*:
• *Conjunctivul* – mod al deliberării, al acţiunii în acelaşi timp posibilă şi incertă;
• *Prezumtivul* – mod al ipotezelor, al prezumţiei;

III. Moduri ale neutralizării opoziţiei *certitudine/incertitudine*:
• *Potenţialul* – mod al virtualităţii şi al detaşării subiectului vorbitor de conţinutul semantic al verbului;
• *Optativul* – mod al acţiunii dorite.

Observaţie
Potenţialul şi *optativul* sînt două variante semantice ale aceluiaşi mod verbal, *optativ-potenţial* (în terminologia curentă, *optativ-condiţional*).

*

În planul *expresiei*, opoziţiile categoriei *mod* se manifestă, ca şi opoziţiile *aspectului* (subiectiv), din perspectiva raportului de solidaritate (complementaritate) cu categoria gramaticală a *timpului*. *Optativul*, de exemplu, nu se opune *indicativului*; în relaţie de opoziţie intră, de fapt, *optativul prezent* şi *indicativul viitor I*: *voi cînta* (viitor I indicativ)/*aş cînta* (optativ prezent).

Marca distinctivă a fiecăruia din cele două *moduri-timp* este verbul auxiliar, cealaltă componentă a sintagmelor fiind aceeaşi în structura ambelor forme temporal-modale: *tema liberă a infinitivului*. De altfel, şi opoziţia semantică se stabileşte, în realitate, tot între aceste două realizări ale modurilor în discuţie: *voi cînta* (acţiune viitoare sigură sau relativ – presupus – sigură)/*aş cînta* (acţiune viitoare nesigură: dorită, dar realizabilă sau nerealizabilă într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat).

În acelaşi fel, *conjunctivul* se opune *indicativului* prin forma de *prezent*: (eu) *cînt* (indicativ prezent)/*să cînt* (conjunctiv prezent), opoziţie în care elementul-morfem cu realizare pozitivă este conjuncţia-morfem *să*, ceea ce înseamnă că marca *indicativului* (prezent) este morfemul Ø.

Indicativului perfect (pentru a rămîne la acelaşi nivel, avem în vedere *perfectul compus*) i se opun *optativul perfect* şi *conjunctivul perfect*: *am cîntat* (indicativ perfect)/*aş fi cîntat* (optativ perfect)/*să fi cîntat* (conjunctiv perfect).

Opoziţia – în planul expresiei – o realizează aici concomitent morfemele de mod: -Ø pentru *indicativ*, auxiliarul *aş* pentru *optativ* şi conjuncţia *să* pentru

conjunctiv şi morfemele de timp : auxiliarul *am* (*a avea*) pentru *indicativ perfect* (*compus*), auxiliarul *fi* (*a fi*) pentru *optativ-perfect* şi *conjunctiv-perfect*.

Dar opoziţia modală în planul expresiei se realizează mediat şi din perspectiva dezinenţelor. Aşa, de exemplu, dezinenţa -e, componentă a unui morfem discontinuu (*să...e*), în forma de *conjunctiv* prezent *să cînt-e*, opusă dezinenţei de *indicativ prezent* -ă (la persoana a III-a singular), dezvăluie o opoziţie internă de mod : *conjunctiv/indicativ*, ceea ce face oarecum de prisos opoziţia -Ø (pentru indicativ)/*să* (pentru *conjunctiv*) : *cînt-ă/să cînt-e*.

PERSOANA ŞI NUMĂRUL

Categoriile gramaticale de *persoană* şi *număr* introduc în planul semantic al verbului, trecut din sistemul lexical al limbii în structura sintactică a textului, o altă componentă cu originea în raportarea protagoniştilor acţiunii verbale la protagoniştii actului lingvistic. Descrise în gramatica tradiţională ca două categorii autonome, *persoana* şi *numărul* sînt în limba română – ca şi în celelate limbi flexionare – solidare ; sensurile de 'persoană' şi 'număr' sînt „amalgamate", fiecare dintre protagoniştii actului lingvistic şi ai acţiunii exprimate verbal sînt înscrişi în desfăşurarea opoziţiei *singularitate* (unicitate)/*pluralitate* (multiplicitate), iar desfăşurarea raportului semantic dintre cele două planuri, lingvistic şi extralingvistic, în care îşi are originea sensul gramatical de 'persoană', se face din perspectiva situării în această corelaţie gramaticală : *singular-plural*.

Pe de altă parte, generarea sensului gramatical de 'număr' prin corelaţia singular-plural se caracterizează prin autonomie ca „obiect" al comunicării. Prezintă această situaţie categoria numărului la substantiv şi la pronumele nepersonale.

Pronumele personale, chiar şi *pronumele posesiv* – care dezvoltă sensul de 'persoană', ca o constantă semantică lexico-gramaticală (*al meu vs al tău*) şi care, în consecinţă, se realizează în plan gramatical totdeauna ca persoana a III-a („*Ai mei/ai tăi/ai săi au plecat* la mare") – se caracterizează prin „amalgamarea" sensului categorial de *număr* cu sensul categorial de *persoană* ; fiecare pronume îşi are înscrisă constanta semantică 'persoană' la unul din polii opoziţiei *singular/plural*, realizată lexico-gramatical : (sg.) *al* **meu**/*al* **tău** *vs* (pl.) *al* **nostru**/*al* **vostru** sau gramatical : (sg.) *al* **meu**/*al* **tău** *vs* (pl.) *ai* **mei**/*ai* **tăi**, (sg.) *al* **nostru**/*al* **vostru** *vs* (pl.) *ai* **noştri**/*ai* **voştri**

Persoana

Este o categorie gramaticală prezentă la *verb* şi la *pronume*.

La *pronume* (clasa pronumelor personale) se manifestă ca o constantă semantică (cu natură diferită în funcţie de tipul de pronume) a componenţilor acestei clase.

La *verb*, îşi are originea şi se manifestă în situaţia de comunicare şi în sintaxa enunţului ; în desfăşurarea relaţiei de interdependenţă *predicat* ⇆ *subiect* se înscrie în sfera de acţiune a principiului acordului.

În desfăşurarea procesului de comunicare, *persoana* exprimă *raportul dintre protagoniştii actului lingvistic (enunţarea) şi protagoniştii acţiunii verbale din structura enunţului – obiect al enunţării.*

Ca şi la pronume, *categoria gramaticală a persoanei* îşi organizează conţinutul prin dezvoltarea opoziţiei interne între trei termeni corelativi : *persoana I*, *persoana a II-a* şi *persoana a III-a*.

Cum actul lingvistic are caracter egocentric, conţinutul categoriei de persoană este orientat de locutor (persoana I a procesului de comunicare)

Eu am cîntat = [Eu spun că] eu am cîntat.
Tu ai cîntat = [Eu spun că] tu ai cîntat.
El (ea) a cîntat = [Eu spun că] el (ea) a cîntat.

Locutorul stabileşte identităţile care dezvoltă conţinutul categorial :

• **persoana I** : protagonistul *locutor* este protagonistul (interpretat lingvistic ca subiect gramatical) acţiunii (exprimată lingvistic prin verbul-predicat) :

Eu spun *că*
Eu (locutorul) am cîntat.
Eu = *Eu*

• **persoana a II-a** : interlocutorul este relevat de către subiectul vorbitor ca protagonist (subiectul pronominal) al acţiunii verbale (predicat) :

Eu spun *că*
Tu (interlocutorul) ai cîntat.
Tu = *Tu*

• **persoana a III-a** : locutorul atribuie acţiunea verbului-predicat unui protagonist (interpretat ca subiect gramatical) din sfera obiectului comunicării, care nu participă la actul vorbirii :

Eu spun *că*
El (obiectul comunicării) a cîntat.
El = *El*

Persoana a III-a este considerată de E. Benveniste nonpersoană ; ideea îşi are originea, printre altele, în gramatica limbilor arabe, unde persoana a III-a este „a absenţei", ceea ce reflectă dependenţa categoriei de persoană de desfăşurarea dialogului.

Dar problema persoanei a III-a poate fi pusă şi în alt mod, pentru limba română (şi, în general, pentru limbile indoeuropene).

Avînd în vedere actul lingvistic şi, totodată, enunţul sintactic, ideea de non-persoană poate sta în legătură cu *dialogul*, formă fundamentală, originară, a actului comunicării : numai persoanele I şi a II-a, corespunzătoare *locutorului* şi *interlocutorului*, sînt implicate în dialog şi implică dialogul. Persoana a III-a se defineşte atunci (la verb şi la pronume) ca nefiind nici *eu*-locutorul, nici *tu*-interlocutorul.

În acelaşi timp însă, în planul *obiectului* comunicării, persoana a III-a se poate caracteriza, sub aspect semantic, prin trăsătura *+uman* şi prin trăsătura *–uman*. Cînd obiectul comunicării aparţine componentei caracterizate prin *+uman* a lumii, persoana a III-a este o „persoană" virtuală, în sensul că poate intra în *dialog*, devenind persoana I sau persoana a II-a, la fel cum persoana I devine persoana a II-a şi invers. Din această perspectivă, persoana a III-a există numai la verbele care pot avea şi persoanele I şi a II-a.

În alţi termeni, categoria gramaticală a persoanei se organizează la verb, ca şi la pronume, în trei termeni corelativi, dar nu toate verbele reacţionează la fel faţă de această categorie gramaticală.

Verbele *impersonale* rămîn în afara categoriei gramaticale a persoanei ; se absolutizează semantica verbului ; verbele impersonale *absolute* rămîn în afara oricărei referinţe la protagoniştii actului lingvistic : *plouă*, *tună* etc. ; ele pot fi considerate *apersonale*.

Verbele impersonale *relative* pot rămîne indiferente faţă de protagoniştii actului lingvistic : *a se întîmpla*, *a trebui*, *a fi frig* etc. sau îşi pot raporta conţinutul semantic (unele îl şi raportează în mod curent sau chiar în mod obligatoriu) la protagoniştii comunicării, dar în mod indirect : *a se întîmpla/a i se întîmpla*, *a se cuveni/a i se cuveni*, *a fi frig/a-i fi frig*, *a-i conveni*, *a-i fi dor/teamă* etc.

Verbele impersonale *relative* care (cînd) nu trimit la protagoniştii comunicării pot fi asimilate, din punctul de vedere al opoziţiei categoriale, verbelor impersonale absolute şi considerate în afara persoanei, deci *apersonale*, chiar dacă nu sînt ca şi acestea incompatibile cu funcţia sintactică de subiect : „Trebuie să crezi în adevăr".

Verbele impersonale relative care trimit la protagoniştii actului vorbirii fără ca aceştia să devină şi protagonişti ai acţiunii/stării reprezentînd conţinutul lor semantic pot fi considerate *defective* de persoanele I şi a II-a. Ele sînt verbe *unipersonale* ; chiar dacă planul lui semantic este orientat, printr-un pronume personal în dativ sau acuzativ, către protagoniştii comunicării, verbul îşi păstrează forma de persoana a III-a : „Mi-*e teamă*, *dor*, *frig*"/ „Ţi-*e teamă*, *dor*, *frig*"/ „I-*i*(*e*) *teamă*, *dor*, *frig*".

Sînt tot *unipersonale*, defective adică de persoanele I şi a II-a, şi verbele al căror conţinut semantic nu poate fi raportat la fiinţe umane ; acţiunea exprimată de aceste verbe este raportată la un subiect, chiar agent-protagonist al acţiunii verbale, dar acest subiect nu-şi poate asuma condiţia dialogului, nu poate trece în locutor sau interlocutor : *a lătra*, *a mieuna* etc. Aceste verbe se pot conjuga şi la persoanele I şi a II-a, dar numai dacă se produc mutaţii în planul lor semantic ; ele se întrebuinţează în sens figurat : „*Latri* toată ziua...".

Realizează toate opoziţiile categoriale verbele *tripersonale*, al căror conţinut semantic este compatibil deopotrivă cu subiecte caracterizate prin trăsătura +*uman* şi prin trăsătura –*uman* : *a fi*, *a avea*, *a merge*, *a alerga*.

Numărul

Categoria gramaticală a *numărului* este solidară categoriei gramaticale a *persoanei* atît în plan semantic, cît şi în planul expresiei. Opoziţia categorială de număr situează între doi termeni (*singular* şi *plural*) opoziţia de persoană :

- persoana I singular/persoana I plural : *zbor/zburăm* ; *călătoresc/călătorim* ;
- persoana a II-a singular/persoana a II-a plural : *zbori/zburaţi*, *călătoreşti/călătoriţi* ;
- persoana a III-a singular/persoana a III-a plural : *zboară/zboară*, *călătoreşte/călătoresc*.

În plan semantic, spre deosebire de substantiv şi pronume, *numărul* nu are la verb un conţinut propriu, nu corespunde unei opoziţii din lumea extralingvistică, precum

student (sg.)/*studenţi* (pl.), *el/ei*, ci îşi are originea în raportul sintactic *verb* (predicat) – *nume/pronume* (subiect). Opoziţia verbală *singular/plural* îşi are, de fapt, originea în opoziţia *singular/plural*, impusă de raportul dintre protagoniştii actului de comunicare şi protagoniştii acţiunii, exprimată prin verbul-predicat.

La persoana a III-a, opoziţia rămîne în plan semantic-sintactic ; protagonistul acţiunii verbale se înscrie semantic în opoziţia *singular/plural* : *el* (*acesta*, *copilul*) (sg.)/*ei* (*aceştia*, *copiii*) (pl.), verbul-predicat, în relaţie de interdependenţă cu subiectul (*el/ei*), înscriindu-se în opoziţia sintactică *singular/plural*, datorită legii acordului : **El** (*acesta*, *copilul*) **vine** (sg.)/**Ei** (*aceştia*, *copiii*) **vin** (pl.).

La persoanele I şi a II-a, opoziţia implică şi dezvoltarea unor distincţii impuse de componenta deictică.

La persoana I, pluralul poate reprezenta pluralitatea protagonistului acţiunii verbale, reprezentat de locutor :

Vom merge la mare = [Eu spun că] **Noi → Eu şi prietenii (copiii) mei** *vom merge* la mare.

Sau poate reflecta asocierea interlocutorului la desfăşurarea acţiunii verbale :

Vom merge la mare = [Eu spun că] **Noi → Eu şi cu tine** *vom merge* la mare.

În funcţie de aceste modalităţi de realizare a „pluralităţii”, se face distincţie între : pluralul *exclusiv* (*eu şi prietenii mei*) şi pluralul *inclusiv* (*eu şi cu tine*, *noi şi cu tine*, *eu şi cu noi* sau *noi şi cu voi*).

O distincţie similară caracterizează şi persoana a II-a : pluralul *inclusiv* – interlocutorul (persoana a II-a) + obiectul comunicării (persoana a III-a) : *tu şi el* – şi pluralul *exclusiv* : pluralitatea interlocutorului, cu excluderea obiectului comunicării :

[Eu spun că] **Voi** (tu şi prietenii tăi) *veţi merge* la mare.

Observaţii

Opoziţia *singular/plural* poate caracteriza şi planul semantic al verbului considerat în sine, în afara raportului cu protagonistul acţiunii – subiect gramatical. Pluralitatea verbului îşi are originea atunci în „modul” acţiunii verbale, interpretat de gramaticieni prin categoria gramaticală a aspectului – varianta obiectivă, înscrisă în planul enunţului :

- *a veni vs a reveni* : pluralitatea îşi are originea în repetarea acţiunii ;
- *a veni vs a tot veni* : pluralitatea îşi are originea în continuitatea acţiunii.

Despre pluralitate verbală se poate vorbi şi în cazul întrebuinţării verbului la *diateza reciprocă* ; această acţiune este săvîrşită şi suferită în reciprocitate alternativ, de două sau mai multe ori, de doi subiecţi : „*Ne-am recunoscut* unul pe altul din primul moment”.

În acest sens, s-ar putea vorbi despre verbe *pluralia tantum*[22], a căror acţiune implică săvîrşirea (repetarea) ei concomitent de către doi agenţi diferiţi ; aceste verbe dezvoltă (uneori cu obligativitate) diateza *reciprocă* sau impun dezvoltarea funcţiei sintactice de *complement sociativ* sau de *complement de reciprocitate* : „Ei *se duelează*”, „Eu *stau de vorbă* cu tine”, „Tu *te-ai întîlnit* cu Maria”.

Corespunzător planului *semantic*, în cadrul căruia opoziţia de *număr* se desfăşoară în solidaritate cu opoziţia de *persoană* (persoana I, de exemplu, este persoana I singular sau persoana I plural), în planul **expresiei**, marcarea opoziţiilor categoriale de persoană şi număr se face, de regulă, concomitent, prin aceleaşi dezinenţe : dezinenţa **-i**, de

exemplu, marchează în structura imperfectului persoana a II-a singular: *visa*-**i**, *iubea*-**i** etc., în opoziţie cu dezinenţa **-ţi**: *visa*-**ţi**, *iubea*-**ţi**, marcă a persoanei a II-a plural.

Numai în structura *perfectului simplu* şi *a mai mult ca perfectului* intervine un morfem distinct la plural: sufixul **-ră-**. Morfemul este redundant la persoana a II-a, ambele timpuri, întrucît dezinenţa de persoană este diferită şi distinge singularul de plural: *perfectul simplu*: *cînta-şi* (sg.)/*cîntară*-**ţi** (pl.); *mai mult ca perfectul*: *cîntase*-**i** (sg.)/*cîntaseră*-**ţi** (pl.) şi la persoana I, perfect simplu: (I) *cînta*-**i** (sg.)/ *cîntară*-**m** (pl.). Morfemul **-ră-** înlătură însă omonimiile *singular/plural* la *mai mult ca perfect*, persoana I: *cîntase*-**m** (sg.)/*cîntase*-**ră**-**m** (pl.), persoana a III-a: *cîntase* (sg.)/*cîntase*-**ră** (pl.) şi, la o parte dintre verbe, la persoana a III-a, perfect simplu: *veni* (sg.)/*veni*-**ră** (pl.). La verbele de conjugarea I (sau tipul I de flexiune), opoziţia singular/ plural este asigurată şi de dezinenţa de persoană: *cînt*-**ă** (sg.)/*cînta*-**ră**-**Ø** (pl.).

La *prezent* (indicativ, conjunctiv, imperativ), opoziţia de număr este „întărită" de structura formelor verbale: sufixul tematic de singular diferă de sufixul tematic de plural, persoanele I şi a II-a: – *Ø*/-**ă**-(*a*), **-e-**, **-i-**, **-î-**: eu *cînt-Ø*, *cobor-Ø*/noi *cînt*-**ă**-**m**, *cobor*-**î**-**m**.

Opoziţia de *număr* şi *persoană* depinde, numai în planul expresiei sau şi în plan semantic, de înscrierea verbului în categoriile de *mod* şi *timp*.

Opoziţia *tripersonală* este caracteristică modurilor *indicativ* (toate variantele temporale), *potenţial-optativ* (ambele variante temporale), *prezumtiv* (amîndouă timpurile) şi *conjunctiv* (prezent).

Modul *imperativ* este în esenţă incompatibil cu persoanele I şi a III-a; el este, sub acest aspect, *unipersonal*. În consecinţă, în planul expresiei, prezintă forme (la ambele variante: afirmativ şi negativ) numai pentru persoana a II-a (singular şi plural), cu dezinenţe intrînd în diferite omonimii cu indicativul: (pers. a II-a, imperativ; pers. a III-a indicativ: sg. *cînt*-**ă** (*tu*) – *cînt*-**ă** (*el*), pl. *cînta*-**ţi** (*voi*) – *cînta*-**ţi** (*voi*), dar dezvoltînd la unele verbe şi dezinenţe (sau structuri) specifice: *vin*-**o**, în paralel cu *vin*-**ă**, ambele diferite şi de persoana a II-a (-**vii**), şi de persoana a III-a (*vin***e**), indicativ; *du!* (*du-te!*), faţă de *duci* (pers. a II-a), *duce* (pers. a III-a), indicativ; *nu fiţi!* (cu temă de conjunctiv), faţă de *sînte***ţi**, indicativ.

Modul *conjunctiv* (perfect) prezintă o formă unică pentru toate trei persoanele, la singular şi plural: (*eu*, *noi*, *tu* etc.) **să fi** *cîntat*, *venit* etc.

Formele verbal-nominale, *neutre* din punctul de vedere al *modului*: *infinitivul*, *gerunziul*, *participiul* şi *supinul* nu realizează morfologic categoriile gramaticale de număr şi persoană. Referiri la persoană intervin doar la nivel lexical (în cazul verbelor pronominale) şi la nivel *morfo-sintactic* (la diatezele în sintagma cărora intră un morfem-pronume reflexiv) pentru *infinitiv* şi *gerunziu*: *a se uita*, *a se căciuli* → *nu* **mă** *pot uita*, *nu* **mă** *pot căciuli*; *uitîndu*-**mă**, *căciulindu*-**se**; *a se îmbrăca*, *a se întîlni* → *nu* **mă** *pot îmbrăca*, *nu ne*-am *putut întîlni*; *îmbrăcîndu*-**te** *singur*, *întîlnindu*-**vă** *unul cu altul* etc.

Din perspectiva acestei reacţii la categoria gramaticală a persoanei (şi numărului), s-a făcut distincţie între moduri *personale* (*indicativ*, *conjunctiv*, *optativ*, *imperativ*) şi moduri *nepersonale* (*infinitiv*, *gerunziu*, *participiu*, *supin*).

Prin conţinutul lor semantic, în primul rînd, sînt *moduri* autentice: *indicativul*, *conjunctivul*, *optativul*, *imperativul* şi *prezumtivul*; toate sînt moduri *personale*. Dintre ele însă, *imperativul* este *unipersonal* şi în plan semantic, şi în planul expresiei

(defectiv de persoanele I şi a III-a), iar *conjunctivul perfect* prezintă omonimia tuturor termenilor corelativi de persoană şi număr (*Eu*, *tu*, *el*, *noi să fi cîntat*).

Celelalte „moduri" sînt forme absolute, cu caracter verbal şi nominal. Dintre acestea, rămîn în afara categoriilor de persoană şi număr *participiul* şi *supinul*; ar rămîne singurele în mod absolut „nepersonale". Dar cum nici infinitivul, nici gerunziul nu se caracterizează printr-un autentic conţinut modal, distincţia *moduri personale* – *moduri nepersonale* nu-şi află temei.

Manifestarea opoziţiilor de *număr* şi *persoană* depinde nu numai de formele categoriilor *incluse* de *mod* şi *timp*, ci şi de *tipul de flexiune* al verbului.

Opoziţia *singular/plural* se realizează la toate verbele, indiferent de tipul de flexiune la care aparţin, de timp şi de mod, doar la *persoana a II-a*: (*tu*) *cînţ-i*, *lucrez-i*, *cobor-i*, *vi-i*, *soseşt-i*, *vez-i*, *fac-i*, *merg-i* etc./(*voi*) *cînt-a-ţi*, *lucr-a-ţi*, *cobor-î-ţi*, *ven-i-ţi*, *sos-i-ţi*, *ved-e-ţi*, *vind-e-ţi*, *prind-e-ţi* etc.; (*tu*) *ai văzut*/(*voi*) *a-ţi văzut*; (*tu*) *să soseşt-i*/(*voi*) *să sosi-ţi*; (*tu*) *a-i fi venit*/(*voi*) *a-ţi fi venit* etc.

La persoana I, opoziţia de număr se neutralizează la *imperfect* şi la *perfectul compus*: (*eu*, *noi*) *cînta-m*, *lucra-m*, *cobora-m*, *venea-m*, *sosea-m*, *vedea-m*, *vindea-m*, *prindea-m* etc.; (*eu*, *noi*) *a-m cîntat*, *lucrat*, *coborît*, *venit*, *sosit*, *văzut*, *prins* etc.

La persoana a III-a, opoziţia de număr se neutralizează în structura tuturor verbelor, la *conjunctiv prezent*, iar în structura verbelor din *tipul I de flexiune* şi *tipul II*, *clasa 2 de flexiune* şi la *prezentul indicativului*: (*el*, *ei*) *să cînt-e*, *lucrez-e*, *coboar-e*, *vin-ă*, *soseasc-ă*, *vad-ă*, *vînd-ă*, *prind-ă* etc.; (*el*, *ei*) *cînt-ă*, *lucreaz-ă*, *coboar-ă*.

Observaţii

La verbele neregulate, opoziţia de număr şi persoană (ca şi opoziţia de timp şi mod) se realizează şi la nivelul rădăcinii. Verbul *a fi*, de exemplu, prezintă opoziţia *sînt-* (persoana I singular)/*eşt-i* (persoana a II-a singular)/*est-e* (persoana a III-a singular), opoziţia *eşt-i* (persoana a II-a singular)/*sînt-e-ţi* (persoana a II-a plural) şi opoziţia *est-e* (persoana a III-a singular)/*sînt-* (persoana a III-a plural) etc. Verbul *a lua* prezintă la formele de prezent aproximativ aceleaşi opoziţii de număr: (*eu*) *ia-u*/(*noi*) *lu-ă-m* etc.; la fel verbul *a mînca*: (*eu*) *mănînc-*/(*noi*) *mînc-ă-m*, (*tu*) *mănînc-i*/(*voi*) *mînc-a-ţi* ş.a.m.d.

Adesea, mai cu seamă în limba vorbită şi în limbajul literaturii artistice, dar şi în limba literară, expresia intră în contradicţie – în structura persoanei şi numărului verbal – cu conţinutul.

În limba literară, în exprimarea *politeţii*, forma de persoana a II-a plural se întrebuinţează pentru persoana a II-a singular: „Vă rog *să vă serviţi*, spuse ea în timp ce musafirul se ridică în picioare" (M. Preda).

Mai ales în limbajul literaturii filozofice şi în structura proverbelor, prin persoana a III-a singular se exprimă *generalul*: „Cine nu *munceşte* nu *mănîncă*".

În limba vorbită, generalul este exprimat mai ales prin persoana a II-a singular: „*Ai* carte, *ai* parte".

Persoana a II-a singular poate înlocui, în limba vorbită şi în limbajul literaturii, persoana I: „Cu o singură fustă pe mine [...] *să ieşi* şi tu pînă la poartă, nu *poţi să te duci*, că rîde lumea de tine!" (M. Preda) sau persoana a III-a: „Aş! femeia n-aude, n-a vede: *dă-i nainte*! ba încă sare să-l ia de gît... !" (I.L. Caragiale) în construcţii în care, de cele mai multe ori, verbul este la imperativ, dar are valoare de indicativ prezent.

Într-un limbaj afectat, persoana a III-a poate fi întrebuinţată pentru persoana I: „Ionel! Astîmpără-te, mamă! Ai să spargi ceva... Vrei să mă superi? vrei *să moară* mama?" (I.L. Caragiale).

În stilul ştiinţific, se recurge la pluralul autorului, întrebuinţîndu-se persoana I plural, pentru persoana I singular : „*Ne propunem să discutăm* problema...".
Persoana I plural, întrebuinţată pentru persoana I singular, poate exprima *autoritatea* : „Noi, primarul acestui oraş, *hotărîm* ca...".
În limba vorbită, întrebuinţarea persoanei I plural pentru persoana I singular exprimă *modestia vorbitorului* : „Mai prost cu secera, n-am seceri, trebuie să mă duc zilele astea pe la gară *să vedem* cum îi fac rost de nişte seceri..." (M. Preda).

GENUL

Opoziţiile interne ale categoriei gramaticale de *gen*, dezvoltate numai în planul expresiei, cu originea în plan deictic şi în plan sintactic, caracterizează verbul la *diateza pasivă*.

La persoanele I şi a II-a, opoziţiile de gen corespund unei opoziţii referenţiale, la nivelul subiectului gramatical, prin raportare extralingvistică faţă de *locutor/interlocutor* :

[Eu, Mihai] *am fost trimis* la Sinaia.
[Eu, Mihaela] *am fost trimisă* la Sinaia.

La persoana a III-a, opoziţia de gen este determinată de acţiunea principiului *acordului* ; predicatul se acordă cu subiectul gramatical în persoană, număr şi gen :

El [Mihai] *a fost trimis* la Sinaia.
Ea [Mihaela] *a fost trimisă* la Sinaia.

Opoziţia de gen caracterizează numai pasivul realizat, în planul expresiei, prin auxiliarul *a fi + tema de participiu*.

Marca *genului* este dezinenţa, din structura temei participiului ; verbul auxiliar *a fi* exprimă concomitent sensul de *persoană* şi *număr*, iar dezinenţa exprimă concomitent sensurile de *gen* şi *număr* :

- *Ø/ă* – singular (m./f.) :

  Eu am fost
  Tu ai fost *chemat/chemată -ă*.
  El, ea a fost

- *i/e* – plural (m./f.) :

  Noi am fost
  Voi aţi fost *chemaţ-i/chemat-e*.
  Ei, ele au fost

Observaţii
În mod excepţional, opoziţia de gen intervine, în limbajul popular, în structura *perfectului compus* sau a *mai mult ca perfectului* unor verbe intranzitive, construite cu auxiliarul *a fi* : „Cînd am ajuns eu, ea *era* deja *plecată*", „Cînd am ajuns eu, el *era* deja *plecat*".

DEZVOLTAREA OPOZIŢIILOR CATEGORIALE

Sensurile categoriale se actualizează în componenta gramaticală a planului semantic al verbului, în procesul de comunicare lingvistică, concomitent şi în complementaritate, prin structuri sintetice şi analitice ale flectivului.

Stratificarea sensurilor specifice (sau direcţia de înglobare) este descrisă de organizarea flectivului ; astfel, chiar dacă este un instrument de *modalizare* a categoriei gramaticale obiective – *timpul* –, **modul** îşi subordonează *timpul*, existînd şi dezvoltîndu-se, în planul expresiei, prin variante temporale : *să cînt/să fi cîntat* ; marca acestei organizări în desfăşurarea raportului dintre planul semantic şi planul expresiei a relaţiilor *timp-mod* este morfemul unic de mod : aş *cînta*/aş *fi cîntat*.

Dacă descrierea flexiunii verbului şi-ar aşeza la bază un alt criteriu, al *temei de bază*, s-ar putea păstra o mai apropiată corespondenţă cu relaţiile interioare dintre sensurile gramaticale :

- tema de *prezent* : *cîntă/să cînte/cîntă !* ;
- tema de *infinitiv* : *aş cînta/voi cînta/nu cînta !* ;
- tema de *participiu* : *a cîntat/va fi cîntat/să fi cîntat/ar fi cîntat/a fi cîntat*.

Primul tip de descriere – curent în gramatici – care nu reflectă întru totul modul de desfăşurare a relaţiei interne între sensurile gramaticale, dar nici nu-l contrazice, tocmai pentru că sensurile categoriale sînt complementare, rămîne cel mai potrivit, cu atît mai mult cu cît opoziţia de bază de la primul nivel al planului semantic gramatical descris de *diateză*, corelaţia *activ-pasiv*, se întemeiază pe opoziţia temelor. La diateza *pasivă*, flectivul, întotdeauna cu structură analitică, dacă morfemul specific este auxiliarul *a fi*, cuprinde o temă de *participiu* derivată, purtătoare a sensului de „pasivitate" :

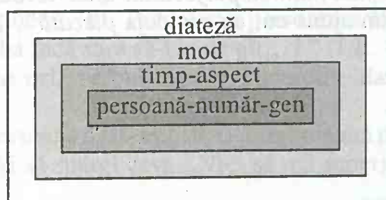
- fie tema de *participiu* a verbului intrat în opoziţii categoriale :

  El *laudă*. – El este *lăudat*.
  Trebuia să *laude*. – Trebuia să fie *lăudat*.
  El l-ar *lăuda*. – El ar fi *lăudat*.

- fie tema de *participiu* a verbului auxiliar *a fi*, dacă verbul intrat în opoziţia de diateză se află la un timp/mod compus :

  El l-a lăudat. – El *a fost* lăudat.
  Trebuia să-l fi *lăudat*. – Trebuia să fi *fost* lăudat.
  L-ar fi lăudat. – Ar fi *fost* lăudat.

Direcţia înglobării sensurilor în plan semantic gramatical trece de la primul nivel, *diateza*, cu caracter prin excelenţă sintactic, la celelalte nivele, sintactic-morfologice : *mod-timp-aspect*, *persoană-număr-gen*.

Sensurile gramaticale categoriale se actualizează în text prin desfăşurarea flexiunii verbale, care le generează şi le exprimă la nivel *morfologic*, la nivel *sintactic* sau în interdependenţă morfologie-sintaxă.

Prin complementaritatea *sistem lexical – sistem gramatical*, unităţile lexicale primesc în actul lingvistic concret o componentă gramaticală în interiorul opoziţiilor categoriale în care intră, în funcţie de structura sintactică a textului, realitatea extralingvistică pe care categoria o interpretează sau de raportul pe care îl stabileşte locutorul între realitatea extralingvistică şi interpretarea ei lingvistică.

Concomitent cu componenta semantică lexico-gramaticală (*genul* la substantive, *tranzitivitatea* la verbe etc.), unităţile lexicale poartă în structura lor (în plan semantic şi în planul expresiei deopotrivă) şi în interiorul sistemului lexical, anterior actului lingvistic concret, o componentă gramaticală. În alţi termeni, realitatea „obiectului" extralingvistic este interpretată lexical de pe o anumită poziţie în sistemul opoziţiilor gramaticale categoriale ; „obiectele" sînt reprezentate în sistemul lexical prin *substantive* la *singular* (*student*), „însuşirile" prin *adjective* la gradul *pozitiv* (*inteligent* etc.).

Unele sensuri categoriale, cele cu originea în structura sintactică a enunţului, pot interveni numai odată cu intrarea unităţii lexicale într-o relaţie sintactică ; substantivul este la *genitiv*, dacă determină un alt substantiv (de exemplu, plecarea *cocorilor*). În organizarea opoziţiei interne a categoriei *caz* se poate vorbi despre un termen neutru, *acauzal* : *cocor*.

Prin extrapolare, se poate vorbi despre un termen neutru şi în funcţionarea celorlalte categorii, dar, cum acestea (*numărul* la substantive, *intensitatea* la adjective etc.) nu sînt condiţionate sintactic, termenul *neutru* al opoziţiei înscris în sistemul lexical este omonim cu unul dintre termenii corelativi (termenul *primar*, în raport cu care ceilalţi sînt termeni *derivaţi*) proprii înscrierii în sistemul gramatical :

student – termen neutru (în sistemul lexical)
– *singular* (în sistemul gramatical)
inteligent – termen neutru (în sistemul lexical)
– *masculin* (în sistemul gramatical)
– *singular*

În structura textului, aceste unităţi lexicale, reprezentate în sistemul lexical prin termenul neutru din punctul de vedere al poziţiei în sistemul gramatical, actualizat în sistemul opoziţiilor categoriale, primesc un fascicul de sensuri gramaticale concrete, generate de aceste opoziţii categoriale : „*Studentul* inteligent găseşte soluţia optimă".

studentul – *nominativ* – impus de şi expresie a funcţiei de subiect gramatical
– *singular* – expresie lingvistică a realităţii extralingvistice
– determinare definită – expresie lingvistică a situării realităţii extralingvistice sub semnul „generalului"
inteligent – *nominativ* – expresie a acţiunii legii acordului adjectivului-atribut cu substantivul regent
– *masculin*
– *singular*

La verb, termenul neutru care-l reprezintă în sistemul lexical al limbii şi care conţine în sine posibilitatea dezvoltării sensurilor categoriale în sistemul gramatical este **infinitivul**.

Înscris în gramaticile curente la categoria gramaticală a *modului*, *infinitivul* poate fi considerat, în primul rînd, un termen neutru în organizarea acestei categorii,

dar cum *modul* este o categorie gramaticală prin care se modalizează acţiunea verbului înscris în alte opoziţii categoriale cu caracter deictic sau preponderent deictic (*timpul* şi *aspectul*, *persoana* şi *numărul*, *diateza*), el se impune ca *termen neutru* al tuturor opoziţiilor categoriale. Sensurile concrete sînt generate prin aceste categorii din momentul trecerii infinitivului din sistemul lexical în sistemul gramatical.

Însăşi intrarea *infinitivului* în opoziţii categoriale (de *timp* şi de *diateză* sau de *persoană* şi *număr*) este în esenţă rezultatul intrării verbului-unitate lexicală într-o relaţie sintactică.

Dintre categoriile gramaticale ale verbului, doar *diateza* poate fi interpretată că are şi un termen neutru, *complementar infinitivului*: *diateza activă*; în sistemul lexical, verbul este reprezentat de *infinitivul activ*. Fac excepţie verbele pronominale: *a se uita* (infinitiv activ), *a se sinucide* (infinitiv reflexiv), *a se duela* (infinitiv reciproc), *a se ajunge* (infinitiv dinamic), *a se întîmpla* (infinitiv impersonal).

DIATEZA

Sensurile gramaticale dezvoltate odată cu trecerea verbului din sistemul lexical în sistemul gramatical al limbii se actualizează, în primul rînd, din perspectiva deschisă de opoziţia de diateză, care marchează toate celelalte opoziţii:

Activ/Pasiv

Prezent	indicativ	interpretează (sonata)/este interpretată
	conjunctiv	să interpretezi/să fii interpretat
	imperativ	interpretează/fii interpretat!
Imperfect	indicativ	interpreta (sonata)/era interpretată
etc.		

(Activ) Tranzitiv/Reflexiv

Prezent	indicativ	pictez/mă pictez
	conjunctiv	să pictezi/să te pictezi
	imperativ	pictează! /pictează-te!
Imperfect	indicativ	picta/se picta
etc.		

(Activ) Tranzitiv/Reciproc

Prezent	indicativ	(ei) îngrijesc/se îngrijesc (unul pe altul)
	conjunctiv	să îngrijească/să se îngrijească
	imperativ	îngrijiţi! /îngrijiţi-vă!
Imperfect	indicativ	îngrijeau/se îngrijeau
etc.		

(Activ) Obiectiv/Dinamic (Subiectiv)

Prezent	indicativ	îngrijesc (copiii)/mă îngrijesc (de copii)
	conjunctiv	să îngrijesc/să mă îngrijesc; să mă mir
	imperativ	îngrijeşte! /îngrijeşte-te!; miră-te!
Imperfect	indicativ	îngrijeam/mă îngrijeam; mă miram
etc.		

(Activ) Personal/Impersonal

Prezent	indicativ	trăiesc, scriu/se trăieşte, se scrie

	conjunctiv	să trăiesc, să scriu/să se trăiască, să se scrie
	imperativ	trăieşte!, scrie!/ –
Imperfect	indicativ	trăiau, scriau/se trăia, se scria etc.

MODUL

Gramatica Academiei defineşte caracterul specific subiectiv al *modului*: „forma pe care o ia verbul pentru a arăta felul cum vorbitorul consideră acţiunea" (vol. I, p. 215), dar înscrie între termenii corelativi ai categoriei şi „modurile" nepredicative, deşi, prin conţinutul lor, acestea (*infinitivul*, *gerunziul*, *participiul* şi *supinul*) nu mai corespund definiţiei.

De altfel, conţinutul semantic propriu categoriei gramaticale mod – atitudinea subiectului vorbitor faţă de acţiune – este invocat în definirea fiecăruia dintre modurile *predicative* („Indicativul exprimă o acţiune prezentată de vorbitor ca reală" – I, p. 217; „Conjunctivul exprimă o acţiune realizabilă, posibilă" – I, p. 218), dar este părăsit atunci cînd se definesc „modurile" nepredicative („Infinitivul este modul care denumeşte acţiunea exprimată de verb" – I, p. 224; „Participiul este modul care, sub formă de adjectiv, denumeşte acţiunea suferită de un obiect" – I, p. 228).

Categorie gramaticală prin care subiectul vorbitor modalizează acţiunea verbului înscris într-o perspectivă temporală, *modul* adaugă încă o dimensiune identităţii specifice a verbului, condiţionată deictic.

Rămîn în afara acestui proces de modalizare „modurile" nepersonale, întrucît reprezintă ipostaze atemporale sau temporale absolute, iar prin aceasta îşi pierd caracterul deictic.

Rămase în afara raportului cu situaţia de comunicare, aceste variante morfologice ale verbului situează unitatea lexicală pe care o introduc în sistemul gramatical al limbii într-o categorie/clasă lexico-gramaticală de interferenţă: între *verb* (unitate lexicală cu o identitate marcată prin excelenţă de raportul cu situaţia de comunicare) şi *nume* (unitate lexicală cu o identitate marcată prin independenţă faţă de situaţia de comunicare).

Trăsătura comună a acestor variante lexico-gramaticale ale verbului este condiţionarea sintactică a funcţionării lor.

Modurile verbului românesc

Conţinutul categorial al *modului* se organizează în cinci termeni corelativi: *indicativ*, *conjunctiv*, *potenţial-optativ*, *imperativ*, *prezumtiv*, care dezvoltă, în strînsă interdepedenţă cu variantele temporale pe care le modalizează, opoziţii semantice care nu corespund în mod absolut organizării în planul expresiei, marcat prin morfeme *modale* specifice.

1. Modul indicativ

Prin întrebuinţarea indicativului, subiectul vorbitor îşi exprimă *certitudinea* privind desfăşurarea acţiunii verbale; pentru el, acţiunea verbului la indicativ este *reală*.

Dintre modurile verbului, *indicativul* se caracterizează prin cea mai bogată şi mai variată paradigmă de variante *temporale*.

Mod al *certitudinii* şi *realităţii*, indicativul exprimă, prin majoritatea variantelor temporale, acţiuni *sigure* şi *reale*, dar, prin corelaţia intercategorială *timp-mod*, acţiunea verbală poate să-şi piardă caracterul absolut al *certitudinii*, de îndată ce a ieşit din sfera concretă a *realităţii*. Se întîmplă aşa cînd vorbitorul situează acţiunea la *viitor*, timp care scoate indicativul din perspectiva *realităţii-fapt*, pentru a-l introduce într-o altă perspectivă, a *realităţii-proiect*, cînd certitudinea împlinirii este întotdeauna relativă. În acest sens, caracterul indicativului de mod al certitudinii se relativizează mai ales cînd sintagma viitorului este constituită din auxiliarul *a avea* şi forma de conjunctiv a verbului care se conjugă. În sintagma *am să cînt*, subiectul vorbitor este sigur că are de îndeplinit o acţiune, că are intenţia (sau chiar obligaţia) să întreprindă această acţiune, dar e mai puţin sigur că o va întreprinde. Caracterul de certitudine este relativizat, pe de o parte, de însăşi semantica viitorului, privit în ansamblu, iar pe de altă parte, de prezenţa formei de conjunctiv.

Prin formele sale temporale, *indicativul*, pe de o parte, intră în opoziţii categoriale cu alte moduri (*conjunctivul*, *optativul* etc.) direct sau mai ales indirect, iar pe de altă parte, conţine în interiorul structurii sale semantice şi formale opoziţii de timp şi de aspect.

În plan semantic, se opune celorlalte moduri verbale, considerate în bloc, din perspectiva extremelor în opoziţiile *realitate/irealitate* şi *certitudine/incertitudine*, prin formele sale de viitor, pe de altă parte, dinspre *celelalte moduri*, prin *imperativ*, modul verbal care se apropie cel mai mult de indicativ (de viitorul indicativului).

Viitorul reprezintă în interiorul modului indicativ timpul unei relative incertitudini, iar *imperativul* este, de fapt, din punctul de vedere al protagonistului comunicării, un mod al certitudinii relative. *Viitorul* indicativului şi *imperativul* rămîn, prin aceasta, între cele două extreme, *certitudine-incertitudine*, formele verbale ale unei *certitudini* (sau *incertitudini*) *relative*, iar între extremele *realitate-irealitate*, formele unei *realităţi-proiectate*.

În planul expresiei, modul *indicativ* se opune celorlalte moduri prin absenţa din structura sa a unui morfem general, cu realizare pozitivă, care să însoţească *toate* formele sale temporale, aşa cum funcţionează morfemul-conjuncţie *să* la *conjunctiv* (*să cînt*), auxiliarul *aş*, *ai*, *ar* etc. la *optativ-potenţial* (*aş merge*, *aş fi mers* etc.) sau intonaţia la *imperativ* (*cîntă !*).

Se poate considera că acest morfem are realizare Ø ; opoziţia însă nu se realizează întotdeauna din perspectiva acestui morfem. De exemplu, auxiliarului *aş*, *ai*, *ar* de la *potenţial-optativ* i se opune, de fapt, în planul expresiei, nu morfemul Ø al *indicativului-mod*, ci auxiliarul *voi*, *vei*, *va* etc. din structura *viitorului I – indicativ* : *aş cînta/voi cînta* etc.

Totodată, considerat sub aspectul timpurilor fundamentale (*trecut-prezent-viitor*), *indicativul* se opune celorlalte moduri şi (sau mai ales) din perspectiva sensurilor şi formelor acestor timpuri.

Astfel, *prezentul indicativ* se opune *prezentului conjunctiv* prin morfemul de mod (realizat pozitiv la conjunctiv – *să* –, cu realizare Ø la indicativ) : *cînt/să cînt*.

La persoana a III-a, opoziţia se realizează şi prin dezinenţe :

- dezinenţa -ă la indicativ : *cînt*ă ;
- dezinenţa -e la conjunctiv : *să cînt*e ;
- dezinenţa -e la indicativ : *ning*e ;
- dezinenţa -ă la conjunctiv : *să ning*ă.

Prin aceasta, cele două variante temporal-modale pot fi interpretate ca dinstingîndu-se în planul expresiei prin morfemele discontinue:

prezent indicativ		*prezent conjunctiv*
Ø... ă/e		să... e/ă
Ø *cînt*-ă	*vs*	să cînt-e
Ø *ning*-e		să ning-ă

Perfectul (*compus*) *indicativ* se opune *perfectului conjunctiv*, *optativ* şi *prezumtiv* prin auxiliarul de timp: *a avea* la indicativ (*am*, *ai* etc. *cîntat*) şi *a fi* la celelalte moduri (*să fi* etc. *cîntat*, *aş fi* etc. *cîntat*, *va fi* etc. *cîntat*).

Din aceeaşi perspectivă, a structurii globale a formelor, distincţia între variantele temporal-modale intrate în opoziţie se realizează în planul expresiei prin morfeme discontinue:

perfect (*compus*) *indicativ*		*perfect*		
am, ai etc.	(a)t(s)	să fi, să fi etc.	(a)t(s)	– conjunctiv
		aş fi, ar fi etc.	(a)t(s)	– optativ
		voi fi, va fi etc.	-(a)t(s)	– prezumtiv
am, ai	cînt-at	să fi cînt-at,	scri-s	– conjunctiv
	cit-it	aş fi cîntat,	scri-s	– optativ
	văz-ut	va fi cînt-at,	scri-s	– prezumtiv
	rup-t			
	scri-s			

Viitorul I indicativ se opune *potenţial-optativului prezent* prin auxiliarele de timp-mod; la indicativ: *voi*, *vei*, *va* etc. *cînta*; la potenţial-optativ: *aş/ai*, *ar* etc. *cînta*.

Auxiliarele sînt cuprinse, ca şi la celelalte opoziţii temporal-modale, în structura unor morfeme discontinue:

viitor I indicativ		*potenţial-optativ prezent*	
voi, vei etc....	-a (ea, e, i, î)	aş, ai etc....	-a (ea, e, i, î)
voi, vei etc.	cînta	*aş*, *ai* etc.	cînt-a
	ved-ea		ved-ea

Viitorul II indicativ se opune – ca timp al anteriorităţii, în spaţiul viitorului – *conjunctivului*, *optativului perfect* şi *prezumtivului perfect*, prin morfemele de timp-mod: *voi*, *vei*, *va fi* etc. pentru indicativ, *să fi* pentru conjunctiv, *aş*, *ai*, *ar fi* etc. pentru potenţial-optativ: *voi fi cîntat*/*să fi cîntat*/*aş fi cîntat* etc., *voi*, *vei fi cîntat* etc., pentru prezumtiv.

Auxiliarele se înscriu în morfeme discontinue:

Viitor anterior		*Conjunctiv*, *optativ*, *prezumtiv perfect*	
voi, vei fi etc....	(a)t(s)	să fi....	(a)t(s)
		aş fi, ai fi etc....	(a)t(s)
		voi fi, vei fi etc....	(a)t(s)
voi fi	cînt-at	să fi	cînt-at
		aş fi	cînt-at
		va fi	cînt-at

Cu alte moduri verbale, *indicativul* intră în opoziţie în planul expresiei prin structura fonetică-prozodică a formelor sale sau prin condiţionarea lor sintactică. Astfel, în opoziţie cu *imperativul*, *mod* verbal *marcat* de o intonaţie particulară (determinată de semnificaţia sa), prezentul indicativ este un timp *nemarcat* fonetic : (tu) *taci/taci !*

Opoziţia dintre cele două forme de *timp-mod* se extinde şi la structura lor morfologică, prin realizarea concretă a dezinenţelor personale *-i* la prezent indicativ şi *-ă* sau *-e* (în funcţie de tipul de flexiune al verbului) la imperativ afirmativ : (tu) *cînţi/ cîntă !* ; *străbaţi/străbate !*

La nivelul sintactic, *indicativul* caracterizează verbe-predicat în enunţuri asertive, cu nuclee predicaţionale bimembre (cu excepţia verbelor impersonale), iar *imperativul* instituie nuclee predicaţionale monomembre :

Eu *cînt*/Tu *cînţi* etc.	– indicativ
Cîntă ! (tu)	– imperativ

Indicativul nu se diferenţiază în funcţie de opoziţia afirmativ/negativ : „Eu (nu) cînt", „Tu (nu) cînţi", „Voi (nu) cîntaţi".

Imperativul prezintă aceleaşi structuri la plural : „(Nu) cîntaţi ! ", dar structuri diferite la singular :

Cînt-ă !	(R + dezinenţa *-ă*)
Nu *cînt-a !*	(R + sufix de infinitiv *-a*)

De natură prozodică şi sintactică este şi opoziţia din planul expresiei dintre *viitorul II* al indicativului şi *perfectul prezumtiv* : *voi fi cîntat/voi fi cîntat ? / (voi fi cîntat...)*. Prezumtivul perfect este însoţit de o anumită intonaţie, în timp ce viitorul indicativ rămîne o formă neutră sub acest aspect.

Din punct de vedere sintactic, viitorul II este un timp de relaţie, în timp ce prezumtivul perfect este un timp absolut.

Timpurile indicativului

Sensurile *temporale* ale indicativului se întîlnesc, în realizarea lor, cu componente semantice ale *aspectului verbal*.

La *prezent* şi *viitor*, „opoziţia" de *aspect* nu este *marcată* în mod concret. Ea „există" numai în funcţie de semantica verbului ; aparţine, prin urmare, nivelului lexical sau semanticii textului, realizîndu-se numai într-o perspectivă sintactico-stilistică.

La *trecut*, opoziţia de natură *aspectuală* determină gruparea valorilor temporale de aici din această perspectivă : *imperfectul* (timp *imperfectiv*)/*perfectul simplu*, *perfectul compus*, *mai mult ca perfectul* (timpuri *perfective*).

Prezentul

În funcţie de situaţia sintactică a verbului-predicat, *prezentul* poate fi un timp *absolut* sau un timp *relativ*.

Ca predicat al unei propoziţii nondependente, verbul la prezent are valoare de timp *absolut* : „Parisul *arde*-n valuri, furtuna-n el *se scaldă*/ Turnuri ca facle negre, *trăsnesc* arzînd în vînt" (M. Eminescu).

Caracterizînd un verb-predicat al unei propoziţii subordonate, prezentul se manifestă ca timp *relativ* ; termenul de referinţă nu mai este momentul desfăşurării

procesului de comunicare, ci momentul acţiunii verbului regent, cu care se află concomitent în relaţie *sintactică* şi în relaţie *de timp* : „Dar tata spunea că *nu* mai *are* bani de dat pentru mine" (I. Creangă).

În oricare dintre situaţii însă, caracteristica definitorie a prezentului este exprimarea *simultaneităţii* (parţială sau totală) între momentul acţiunii verbale şi momentul vorbirii ca timp *absolut*, între momentul acţiunii verbului la prezent şi momentul acţiunii verbului regent ca timp *relativ*.

Din perspectiva *aspectului verbal*, prezentul nu se situează în mod hotărît la un pol sau altul al opoziţiilor aspectuale. În funcţie de sensul lexical al verbului, prezentul poate fi *durativ* sau *momentan*, *iterativ* sau *noniterativ* etc. Notele aspectuale care se pot manifesta în planul semantic al prezentului pot determina însă dezvoltarea unor valori particulare ca timp verbal.

Cînd se manifestă ca timp *absolut*, prezentul situează acţiunea verbală în relaţie de simultaneitate cu momentul desfăşurării procesului de comunicare. Simultaneitatea este relativă ; depinde, pe de o parte, de caracteristicile relaţiei *timp-aspect*, iar pe de altă parte, de conţinutul lexical concret al verbului : „Cu perdelele lăsate/ *Şed* la masa mea de brad,/ Focul *pîlpîie* în sobă,/ Iară eu *pe gînduri* cad" (M. Eminescu).

Prezentînd acţiunea verbală ca desfăşurîndu-se în momentul vorbirii, *prezentul absolut* este în primul rînd un timp *durativ* şi *imperfectiv* ; acţiunea este văzută în desfăşurare prezentă, fără precizări referitoare la începutul sau sfîrşitul ei : „Dar eu *umblu* lîngă ape cîntătoare/ şi cu faţa-ngropată în palme – *mă apăr*/ eu nu ! Amin" (L. Blaga).

Simultaneitatea dintre *prezentul verbal* şi *prezentul vorbirii* este relativă în două variante :

1. Cînd acţiunea verbului este momentană (datorită sensului lexical sau structurii sintactice), prezentul verbal se înscrie *într-un punct al duratei prezentului* procesului de comunicare : „Şi pe-a degetelor vîrfuri în ietacul tăinuit/ *Intră* – unde zidul negru într-un arc a-ncremenit" (M. Eminescu).

2. Cînd acţiunea verbului este fie *generală* în desfăşurarea ei, fie *repetată*, prezentul verbal depăşeşte durata prezentului procesului de comunicare : „Ca un cîntec de sirenă./ Lumea-*ntinde* lucii mreje ; / Ca să schimbe-actorii-n scenă,/ Te *momeşte* în vîrteje" (M. Eminescu) ; „Pe căile vremii *se duc* şi *vin*/ cu pas adînc ca de soartă/ albe fecioare şi negre fecioare" (L. Blaga).

Ca *timp de relaţie*, prezentul verbului-predicat al unei propoziţii subordonate situează acţiunea în raport de simultaneitate cu momentul acţiunii verbului regent, care se poate afla la un timp trecut, mai ales la *imperfect* : „– Ia' m-ai băgat în toate grozile morţii, căci, cuprins de ameţeală, *nu* mai *ştiam* unde *mă găsesc*, şi cît pe ce erai să mă prăpădeşti" (I. Creangă) ; la *viitor* indicativ : „– Bine, dragul tatei, [...] alege-ţi un cal din herghelie, care-i vrea tu [...] arme care-*i crede* că-ţi *vin la socoteală*..." (I. Creangă) sau la alte timpuri verbale.

Simultaneitatea este tot relativă, depinzînd mai ales de planul semantic al verbului : „Şi în farmecul vieţii-mi/ Nu ştiam că-*i tot aceea*/ De te razimi de o umbră/ Sau de crezi ce-a zis femeia..." (M. Eminescu).

Observaţie

Prezentul *indicativ* poate dezvolta sens de *imperativ* ; locutorul atenuează în felul acesta, duritatea poruncii sau îndrăzneala sfatului : „– Uite ce-ai să faci ! *Te duci* acasă şi *vinzi* ceva : un cal, un bou, un pogon de pămînt" (M. Preda).

Structura morfologică

Este o formă sintetică, un timp *simplu*. Prezintă, în cursul flexiunii verbului, două teme, una pentru singular, alta pentru plural (persoanele I și a II-a) ; persoana a III-a plural se dezvoltă, pe baza temei de singular, prezentînd o formă omonimă cu persoana a III-a singular sau cu persoana I singular : *el*, *ea*, *ei cîntă*, *coboară*, *lucrează* ; *eu*, *ei*, *ele sosesc*, *merg* etc.

Cu aceste două teme intră în relație dezinențele de persoană pentru singular : -Ø (sau *-u*, *-i*), *-i*, *-ă* (sau *-e*) și pentru plural : *-m*, *-ți*, *-ă* (sau *-u*).

Sufixele constitutive ale celor două teme ale prezentului sînt diferite, în funcție de tipul de flexiune al verbului și de clasele flexionare din interiorul acestor tipuri de flexiune. De tipul de flexiune al verbului depind sufixele temei de plural. De clasele flexionare depind sufixele temei de singular și, numai în parte, sufixele temei de plural.

Sufixele temei a II-a a prezentului (de plural) sînt *patru*, în strînsă dependență cu tipurile de flexiune, dar fără a le urma întocmai :

- sufixul **-ă/-a** la verbele de *tipul I* de flexiune : *cînt-ă(m)*, *cînt-a(ți)* ; *lucr-ă-(m)*, *lucr-a-(ți)* ;
- sufixul **-i** la verbele de *tipul II* de flexiune, *clasa 1* : *dorm-i-(m)*, *dorm-i-(ți)* ; *sos-i-(m)*, *sos-i-(ți)* ;
- sufixul **-î** la verbele de *tipul II* de flexiune, *clasa 2* : *cobor-î-(m)*, *cobor-î-(ți)* ; *ur-î-(m)*, *ur-î-(ți)* ;
- sufixul **-e** la verbele din *tipurile III*, *IV* și *V* de flexiune : *păr-e-(m)*, *păr-e-(ți)* ; *vind-e-(m)*, *vind-e-(ți)* ; *prind-e-(m)*, *prind-e-(ți)*.

Sufixele temei I a prezentului (persoanele I și a II-a singular, persoana a III-a singular și plural) sînt tot *patru*, dintre care *trei* cu realizare pozitivă și un al patrulea cu realizare Ø. Depind de clasa flexionară din care face parte verbul.

- sufixul **-Ø** este cel mai frecvent ; caracterizează toate verbele din *tipurile III*, *IV* și *V* de flexiune, precum și verbele din *clasele flexionare* I_1, $II_{1.a}$ și $II_{1.b}$:

cînt-Ø	*dorm-Ø*	*cobor-Ø*	*par-Ø*	*vind-Ø*	*prind-Ø*
cînț-Ø(i)	*dorm-Ø*(i)	*cobor-Ø*(i)	*par-Ø*(i)	*vinz-Ø*(i)	*prinz-Ø*(i)
cînt-Ø(ă)	*doarm-Ø*(e)	*coboar-Ø*(ă)	*par-Ø*(e)	*vind-Ø*(e)	*prind-Ø*(e)

- sufixul **-ez** ; în structura temei verbelor din *clasa* I_1 : *lucr-ez*, *lucr-ez-*(i), *lucreaz-*(ă) ;
- sufixul **-esc** ; în structura temei verbelor din *clasa* $II_{1.b}$: *sos-esc*, *sos-ești-*(i), *sos-ești-*(e) ;
- sufixul **-ăsc** ; în structura temei verbelor din *clasa* $II_{2.b}$: *ur-ăsc*, *ur-ăști-*(i), *ur-ăști-*(e).

Nici *dezinențele* de *persoană* și *număr* nu sînt aceleași pentru toate verbele. Unele, cele pentru persoana a III-a singular și plural, depind de tipul de flexiune al verbului ; altele, cele de persoana I singular, depind de structura fonetică a temei verbale. Rămîn comune tuturor verbelor celelalte dezinențe.

Singular

- persoana I :

-Ø : *cînt*, *lucrez*, *dorm*, *sosesc*, *cobor*, *urăsc*, *par*, *vînd*, *prind* ; *îndoi*, *tîrîi*, *sui* etc. ;
-u (vocalic) : verbele a căror rădăcină se termină în grupurile consonantice *-mbl*, *-mpl*, *-fl*, *-cr-* : *umbl-u*, *umfl-u*, *umpl-u*, *afl-u*, *consacr-u* ;

-u (semivocalic) : verbele *a şti*, *a scrie* şi compuşilor (*şti-u*, *scri-u* etc.), verbul *a continua* (*continu-u*) şi o parte dintre verbele neregulate : *da-u*, *sta-u*, *bea-u* etc. ;

• persoana a II-a : toate verbele, indiferent de tipul de flexiune ; de structura lor depinde doar valoarea fonetică a lui *-i* :

-i (ultrascurt asilabic) : majoritatea verbelor : *cînţ-i*, *lucrez-i*, *dorm-i*, *soseşt-i*, *cobor-i*, *merg-i* etc. ;

-i (semivocalic) : verbele care primesc la persoana I *-u* (semivocalic) şi o parte dintre verbele care au rădăcina terminată în consoana *n* (palatalizată, la persoana a II-a, pînă la dispariţie) : *şti-i*, *scri-i*, *continu-i*, *vi-i*, *rămî-i* etc. ;

-i (vocalic) : verbele care primesc *-u* (vocalic) la persoana I : *afl-i*, *umbl-i* etc. ;

• persoana a III-a : două dezinenţe, în funcţie de tipul de flexiune al verbelor şi de structura lor fonetică :

-ă la verbele de *tipul I* de flexiune şi de *tipul II*, *clasa 2.a* : *cînt-ă*, *lucreaz-ă*, *coboar-ă*. Primesc aceeaşi dezinenţă şi verbele din *tipul II*, *clasa 1.a*, dacă au rădăcina terminată în consoana *r* (face excepţie verbul *a muri*) : *sufer-ă*, *ofer-ă* etc. ;

-e : verbele din celelalte tipuri de flexiune sau clase flexionare : *doarm-e*, *soseşt-e*, *urăşt-e*, *par-e*, *fac-e*, *merg-e*. Primesc aceeaşi dezinenţă verbele din *tipul I* de flexiune, *clasa 1*, dacă au rădăcina terminată în vocala *i* : *a apropia* – *apropi-e* etc.

Plural

• persoana I : **-m** ; pentru toate verbele, indiferent de tipul de flexiune şi de structura lor fonetică : *cîntă-m*, *lucră-m*, *dormi-m*, *sosi-m*, *coborî-m*, *urî-m*, *păre-m* etc. ;

• persoana a II-a : **-ţi** ; pentru toate verbele, indiferent de tipul de flexiune şi de structura lor fonetică : *cînta-ţi*, *lucra-ţi*, *dormi-ţi*, *sosi-ţi*, *coborî-ţi*, *urî-ţi* etc. ;

• persoana a III-a : două dezinenţe, în funcţie de cele două omonimii, acestea depinzînd de apartenenţa verbului la tipul de flexiune şi la clasele flexionare şi de structura lui fonetică :

-ă : la verbele din *tipul I* de flexiune şi *tipul II*, *clasa 2.a*, verbe caracterizate la prezent de omonimia *persoana a III-a plural = persoana a III-a singular* : (*el*, *ei*) *cînt-ă*, *lucreaz-ă*, *coboar-ă*. Prezintă aceeaşi dezinenţă (şi aceeaşi omonimie) verbele din *clasa 1.a* a *tipului II* de flexiune, dacă au ca ultim fonem al rădăcinii consoana *r* : *ofer-ă*, *sufer-ă* etc. ;

-Ø : verbele celorlalte tipuri de flexiune, cărora le este caracteristică omonimia *persoana a III-a plural = persoana I singular* : (*eu*, *ei*) *dorm*, *sosesc*, *urăsc*, *par*, *vînd*, *prind* ;

-u (semivocalic) : verbele *a şti* şi *a scrie* (plus compuşii), păstrînd aceeaşi omonimie, între *persoana a III-a plural* şi *persoana I singular* : *şti-u*, *scri-u*, *descri-u* etc. ;

-e : la verbele cu dezinenţa *-i*, la persoana I singular, care reprezintă omonimia .*persoana a III-a plural = persoana a III-a singular*, în general nespecifică tipului de flexiune din care fac parte : *apropi-e*, *îndoai-e*, *tîrîi-e*, *jupoai-e* etc.

Accentul cade *pe rădăcină* la verbele din *tipurile IV* şi *V* de flexiune : *vînd*, *vinzi*, *vinde*, *faci*, *face*, *făceţi*, *vìndem*, *vìndeţi*, *vînd* ; *prind*, *prinzi*, *prinde*, *prindem* etc.

La celelalte verbe, accentul cade pe sufixul tematic, dacă acesta este realizat pozitiv : *lucrèz*, *sosesc*, *urăsc* ; *cîntàţi*, *păreţi* etc. şi pe rădăcina verbului, dacă sufixul tematic este *-Ø* : *cîntă*, *doarme*, *pàre*, *coboară* etc.

Imperfectul

Este forma verbală în semnificaţia căreia *aspectul* şi *timpul* s-au contopit într-o sinteză în care opoziţiile aspectuale au preponderenţă faţă de cele temporale.

Caracterul specific al imperfectului este exprimarea *duratei* şi *iteraţiei*, componente semantice de natură aspectuală. Prin *imperfect* vorbitorul exprimă acţiuni care *se desfăşoară*, care *durează* sau care *se repetă* în trecut.

Se opune *prezentului* şi *viitorului* prin apartenenţa la grupul timpurilor *trecutului* : exprimă acţiuni anterioare momentului vorbirii.

Se opune celorlalte timpuri ale *trecutului* prin caracterul său pronunţat aspectual. Lipsesc din planul lui semantic orice fel de precizări în legătură cu situaţia acţiunii verbului în momentul vorbirii ; este posibil ca acţiunea să se fi încheiat deja, dar se poate foarte bine şi ca acţiunea să nu se fi încheiat sau să nu se *mai* fi încheiat : „Pe cînd *căutam* liceul, mi se mai năzărise că, prăjină cum *eram*, cînd vor afla ceilalţi că m-am înfăţişat să dau examen pentru clasa întîi, mă vor arăta cu degetul şi vor rîde de mine pînă se vor prăpădi" (Z. Stancu).

Imperfectul este timpul verbal cu planul semantic cel mai bogat şi mai complex. *Polivalenţa* lui stă în legătură strînsă cu conţinutul lexical al verbului, cu relaţiile sale în ansamblul contextului sintactic, cu situarea lui în diferite alte corelaţii specifice categoriei gramaticale a timpului.

Imperfectul poate fi :

- timp *absolut*, mai cu seamă în limbajul basmelor : „*Era* odată, la marginea unui drum, o fîntînă şi, lîngă fîntînă, *şedea* jos o babă, ghemuită pe nişte zdrenţe de cergă, şi *morfolea*-n gingii..." (I.L. Caragiale) ;
- timp *relativ* : în construcţii sintactice mai complexe, în care verbul la imperfect se află prins, înainte de toate, într-un raport sintactic (mai ales de subordonare) cu un alt verb, la un timp trecut. Caracterul de timp relativ are mai mult o determinare sintactică decît morfologică : „Cînd *vedea* drumeţ... *întindea* dreapta şi *se milogea* tînguios..." (I.L. Caragiale).

Întrebuinţat ca timp *absolut*, imperfectul poate prezenta acţiunea :

- din perspectiva opoziţiei aspectuale *durativ/momentan*, ca *durativă* : „Vai ! tot mai gîndeşti la anii cînd *visam* în academii" (M. Eminescu) ;
- din perspectiva opoziţiei *iterativ/noniterativ*, ca *iterativă* : „Şi peste arbori răsfiraţi/ Răsare blînda lună,/ Ce ne *găsea* îmbrăţişaţi, / Şoptindu-ne-mpreună" (M. Eminescu) ;
- concomitent, din amîndouă perspectivele : „A noastre inimi îşi *jurau*/ Credinţă pe toţi vecii,/ Cînd pe cărări *se scuturau*/ De floare liliecii" (M. Eminescu).

Predominarea uneia sau alteia dintre valorile aspectuale este adeseori condiţionată de conţinutul lexical al verbului sau de structura sintactică a contextului în care verbul la imperfect se cuprinde ca predicat.

Imperfectul *mergea*, de exemplu, poate fi deopotrivă *durativ* sau *iterativ*, în funcţie de context. Astfel, în corelaţie sintactică cu circumstanţialul *pe seară*, trece în prim--plan valoarea lui *iterativă* : „Pe seară, *mergea* să se aşeze lîngă podul Bagdadului..." (I.L. Caragiale).

De observat că *pe seară* nu exprimă în mod obligatoriu *periodicitatea* ; între adverb şi verb, este, în acest sens, o relaţie de influenţare reciprocă. Acelaşi verb *a*

merge, însoţit de adverbul *mereu*, îşi întăreşte şi absolutizează, la *imperfect*, caracterul *durativ*: „Numai Făt Frumos *mergea mereu*, urmărind cu cîntecul dorul inimii lui" (M. Eminescu).

Nu numai conţinutul lexical concret al verbului condiţionează dezvoltarea unor valori aspectuale ale imperfectului, dar şi conţinutul său semantic (în sens larg). Verbele *momentane*, prin însăşi natura planului lor semantic, nu pot prezenta caracter *durativ* la nici o formă temporală. De aceea, valoarea aspectuală este, la imperfectul acestor verbe, totdeauna *iterativă*, niciodată *durativă*: „Adesea, în nopţi lungi de iarnă [...] Maria *intra* deodată în salonul încălzit [...] *intra* îmbrăcată ca băiet" (M. Eminescu).

Cînd planul semantic al verbului nu permite manifestarea deopotrivă a caracterului *durativ* şi a celui *iterativ* al imperfectului, întrebuinţarea la acest timp a verbelor în cauză cu una din aceste valori aspectuale devine posibilă numai în limbajul artistic, unde determină o creştere a valorii stilistice a imperfectului: „Puiul *murea* tremurînd" (M. Sadoveanu).

Ca *timp de relaţie*, imperfectul este, în primul rînd, un timp al *simultaneităţii*, ca şi prezentul. Acţiunea verbului la imperfect se desfăşoară – pe toată întinderea sau numai în parte – concomitent cu acţiunea verbului cu care intră în relaţie sintactică şi categorială (de timp): „La geamul tău ce *strălucea*/ Privii atît de des; / O lume toată-*nţelegea* – / Tu nu m-ai înţeles" (M. Eminescu).

În această relaţie de simultaneitate cu alte timpuri, imperfectul îşi accentuează mai mult diferitele valori aspectuale, în special cea de *imperfectiv*: „Tocmai *ieşeam* pe uşă cînd am auzit sunînd telefonul" (intervenţia verbului la perfectul compus frînge, întrerupe desfăşurarea pe mai departe a acţiunii verbului la imperfect; acţiunea imperfectului este, în acest caz, *abandonată*, nu *încheiată*), şi cea de *durativ*: „l-a dus într-un salon unde *sclipeau* bogăţii" (I.L. Caragiale).

Celelalte timpuri ale trecutului – printre acestea, în primul rînd, *perfectul simplu* şi *perfectul compus* –, chiar neintrînd într-o relaţie directă cu imperfectul, subliniază, prin coexistenţa în acelaşi enunţ lingvistic, caracterul *durativ* sau *neîmplinit* al acţiunii verbului la imperfect:

„*N-a fost* lume pricepută şi nici minte s-o priceapă,
Căci *era* un întuneric ca o mare făr-o rază,
Dar nici de văzut nu *fuse* şi nici ochi care s-o vază.
Umbra celor nefăcute nu-*ncepuse*-a se desface.
Şi în sine împăcată *stăpînea* eterna pace! ..." (M. Eminescu)

Valoarea de *iterativ* a imperfectului relativ este condiţionată de intrarea verbului în relaţie sintactică cu un alt verb la imperfect, cu valoare iterativă: „De cîte ori *auzeam* de el, de atîtea ori îl *legam* cu întîmplarea mea din sara ploioasă" (M. Sadoveanu).

Observaţii

Ca timp absolut, imperfectul poate fi sinonim cu *optativul perfect*: „Poate că *nu voiai* să vii la plimbare" (D. Zamfirescu).

Ca timp relativ, în raport cu un verb-predicat al unei propoziţii condiţionale sau cu o construcţie condiţională, poate dezvolta sensul de *potenţial*:

„Dîndu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins,
În calea timpilor ce vin
O stea s-ar fi aprins;

Ai fi trăit în veci de veci
Şi rînduri de vieţi,
Cu ale tale braţe reci
Înmărmureai măreţ." (M. Eminescu)

Construcţia sau propoziţia condiţională pot rămîne neexprimate; trebuie numai să se subînţeleagă. În asemenea cazuri, imperfectul este numai aparent un timp absolut: „Mihai nici nu te-a văzut... *Puteam* să te trimitem cu trăsura noastră" (D. Zamfirescu). În legătură cu un alt imperfect (rar) sau cu un potenţial, dezvoltă sensul de *ireal*: „Dacă tu *ştiai* povestea astei vieţi cu care lupt,/ Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt" (M. Eminescu).

Structura morfologică

Forma imperfectului este sintetică, constituită din *tema* de *imperfect* şi *dezinenţele* de număr şi persoană: *cînta-m*, *cînta-i*, *cînta* etc.

Două sînt formele concrete sub care poate apărea tema perfectului: una construită cu sufixul tematic *-a*, iar cealaltă cu sufixul tematic *-ea*, în funcţie de tipul de flexiune al verbelor şi, într-o mai mică măsură, de structura fonetică a acestora.

Sufixul -a- face parte din structura temei verbelor din *tipul I* de flexiune şi din *clasa 2* a *tipului II*:

cînt-a-m *cînt-a-i* *cînt-a* etc.
cobor-a-m *cobor-a-i* *cobor-a* etc.

Sufixul -ea- este cuprins în structura temei celorlalte verbe:

dorm-ea-m *dorm-ea-i* *dorm-ea* etc.
păr-ea-m *păr-ea-i* *păr-ea* etc.
vind-ea-m *vind-ea-i* *vind-ea* etc.
prind-ea-m *prind-ea-i* *prind-ea* etc.

Observaţie

Sufixul *-ea-* apare şi în structura formelor *scrise* ale unor verbe precum *tăc-ea-m*, *merg-ea-m* etc., dar e doar o expresie grafică, impusă de caracterul africat al consoanei anterioare *č*, *ğ*; sub aspect morfologic, sufixul este *-a-*: *tăč-a-m*, *merğ-a-m* etc.

Dezinenţele imperfectului sînt aceleaşi pentru toate verbele şi numai în parte deosebite de dezinenţele de număr şi persoană de la alte timpuri verbale. Specifică imperfectului nu este nici o dezinenţă, doar omonimia *persoana I plural = persoana I singular*, omonimie determinată de prezenţa la singular a dezinenţei *-m*, pe care imperfectul o are în comun cu mai mult ca perfectul: (*eu*, *noi*) *cîntam*, *dormeam*, *păream*, *făceam*, *mergeam* etc. Omonimia se anulează la nivelul pronumelor personale, în spaţiul relaţiei sintactice dintre verbul-predicat şi pronumele-subiect.

Celelalte dezinenţe sînt comune cu ale altor timpuri: la persoana a III-a singular dezinenţa *-Ø*, ca la perfectul simplu şi mai mult ca perfect: *cînta* (*cîntă*, *cîntase*); la persoana a III-a plural dezinenţa *-u*, ca la prezentul unor verbe de tipul II de flexiune şi de tipul V: *cîntau* (*ştiu*, *scriu*) (avînd în vedere că aceasta este o dezinenţă de excepţie, la prezent s-ar putea considera dezinenţă specifică imperfectului); la celelalte persoane, sînt dezinenţe comune cu ale tuturor timpurilor:

(*eu*) *cînta-m* *dormea-m* *părea-m* *vindea-m* *prindea-m*
(*tu*) *cînta-i* *dormea-i* *părea-i* etc.
(*el*) *cînta-Ø* *dormea-Ø* etc.
(*noi*) *cînta-m* *dormea-m* etc.

(*voi*) *cînta-ţi* *dormea-ţi* etc.
(*ei*) *cînta-u* *dormea-u* etc.

Accentul cade întotdeauna pe sufixul tematic : *cîntàm*, *dormeàm*, *păreàm* etc.

Perfectul compus

Este un timp *absolut*. Prezintă acţiunea verbală ca încheiată cu certitudine într-un moment anterior procesului comunicării : „Eu *am citit* acest roman" ; în momentul vorbirii : „Eu (îl) *am* (deja) *citit* (romanul)".

Este în afara opoziţiilor aspectuale *durativ/momentan* sau *iterativ/noniterativ*. Poate fi privit din perspectiva opoziţiei *perfectiv/imperfectiv* ; este un timp *perfectiv*, opunîndu-se *imperfectului* ; acţiunea a fost fără nici o îndoială realizată : „S-a *stins* viaţa falnicei Veneţii,/ N-auzi cîntări, nu vezi lumini de baluri" (M. Eminescu).

Structura morfologică

Este un timp *compus*, cu structură *analitică*. Sintagma perfectului compus este formată din tema liberă a participiului şi auxiliarul *a avea*, care o precedă.

Verbul auxiliar, conjugat – cu flexiune de auxiliar – la prezent, îşi modifică forma pentru a exprima numărul şi persoana. Tema participiului, în schimb, rămîne invariabilă. „Dezinenţele" auxiliarului sînt omonime cu ale imperfectului verbelor libere : *-m*, *-i*, *-Ø*, *-m*, *-ţi*, *-u* :

Eu	*am cîntat*,	*lucrat*,	*dormit*,	*coborît*, *vîndut*, *prins* etc.
Tu	*ai cîntat*,	*lucrat*,	*dormit*	etc.
El, ea	*a cîntat*,	*lucrat*,	*dormit*	etc.
Noi	*am cîntat*,	*lucrat*,	*dormit*	etc.
Voi	*aţi cîntat*,	*lucrat*,	*dormit*	etc.
Ei, ele	*au cîntat*,	*lucrat*,	*dormit*	etc.

Auxiliarul este acelaşi şi prezintă aceleaşi forme pentru toate verbele limbii române, indiferent de tipul de flexiune. Structura temei libere a participiului însă este condiţionată de tipul şi clasa de flexiune căreia verbul îi aparţine. Diferenţele se produc, pe de o parte, din perspectiva realizării morfologice a sufixului tematic, iar pe de altă parte, din perspectiva condiţiei morfologice a temei însăşi :

- prezintă sufixul *-s* în structura morfologică a temei de participiu verbele din *tipul V* de flexiune : *am mers*, *ai mers* etc., *am scris*, *ai scris* etc., *am dus*, *ai dus* etc. ;
- prezintă sufixul *-t* toate celelalte verbe : *am cîntat*, *ai cîntat* etc. ; *am părut*, *ai părut* etc. ; *am rupt*, *ai rupt* etc. ;
- pentru verbele cu sufixul tematic *-s*, tema participiului este o temă liberă, *primară*, *monovalentă* : *merse* (tema perfectului) – *mers* (tema participiului) ;
- pentru celelalte verbe, tema participiului este o temă liberă *secundară*, derivată prin sufixul tematic *-t* de la tema primară a perfectului ; *cînta-* (tema perfectului) – *cîntat* (tema participiului), *coborî-* (tema perfectului) – *coborît* (tema participiului), *dormi-* (tema perfectului) – *dormit* (tema participiului) etc. Fac excepţie verbe din *tipul* V_1 de flexiune, care au tema participiului ca temă primară : *rupse-* (tema perfectului) – *rupt* (tema participiului), *frînse-* (tema perfectului) – *frînt* (tema participiului) etc.

Sintagma perfectului compus este disociabilă. Între auxiliar şi tema de participiu a verbului se pot introduce adverbe de mod care exprimă *aproximaţia*, *durata*, *iteraţia* etc., precum *tot*, *cam*, *prea*, *mai*, *şi* : „Şi *se* **tot** *duce*... S-*a* **tot** *dus*" (M. Eminescu),

„*A* **mai** *venit* de-atuncea să v-asculte,/ Voi plopi adînci, cu voci şi şoapte multe?" (T. Arghezi).

În limbajul poetic (al creaţiei populare sau culte), auxiliarul se află adesea în urma temei de participiu: „Cată-ţi tu de ceriul tău,/ Şi eu de pămîntul meu,/ C-aşa *vrut-a* Dumnezeu" (V. Alecsandri), „*Trecut-ai* cînd ceru-i cîmpie senină" (M. Eminescu).

Forma inversă a perfectului compus, constituindu-se într-o unitate fonică (un singur „cuvînt fonetic"), se adaptează cu mai multă uşurinţă ritmului creaţiei lirice.

Accentul: sintagma perfectului compus prezintă două accente, unul pe auxiliar, celălalt pe tema de participiu. Poziţia accentelor urmează legile accentuării verbului la prezent (pentru auxiliar) şi pe cele ale accentuării temei de participiu (pentru verbul liber), în funcţie de tipul de flexiune al acestuia din urmă. În sintagma formelor inverse, „cuvîntul fonetic" prezintă un singur accent, cel al temei de participiu: *trecut-ai*; auxiliarul îşi pierde accentul propriu.

Observaţii

În limba vorbită, există sintagme sinonime perfectului compus, constituite din verbul *a fi* şi participiul verbului liber: „Gligori-*i dus* de azi dimineaţă" (C. Hogaş).

Regional, se întîlnesc forme perifrastice de perfect compus, cu auxiliarul *a fi* la perfectul compus şi tema de participiu a verbului liber: „*Am fost cumpărat* o carte".

Perfectul simplu

Este un timp *absolut*, sinonim cu *perfectul compus*. Prezintă acţiunea verbului ca încheiată în momentul vorbirii. Spre deosebire de perfectul compus însă, momentul acţiunii verbului este relativ mai apropiat de prezentul procesului comunicării. Acest fapt îl face cu deosebire propriu introducerii vorbirii directe: „– Nu te supăra, moş Nichifor – *zise* Malca –, că poate aşa a fost să fie de la Dumnezeu" (I. Creangă).

Pe de altă parte, *perfectul simplu* se deosebeşte de *perfectul compus* şi din perspectiva relaţiei *timp-aspect*. Perfectul simplu se cuprinde în opoziţia aspectuală *durativ/momentan*. Se opune, în acest sens, imperfectului, timp al acţiunii *durative*, prin caracterul relativ *momentan* al acţiunii verbale pe care o situează în trecut. În relaţie contextuală cu un imperfect, perfectul simplu accentuează şi mai mult această opoziţie între o acţiune care *durează* şi o alta care *punctează*, care vine din afară, frîngînd-o pentru o clipă pe cea dintîi sau suprapunîndu-i-se tot pentru o clipă: „Ea *tăcu*. Dînsul *se uită* la o rază de soare ce *se oglindea* în luciul părului ei, şi-*i veni* s-o mîngîie pe cap, cu un sentiment aproape părintesc – atîta sfială *era* în ţinuta ei" (D. Zamfirescu).

Datorită caracterului *momentan* al perfectului simplu, verbele *durative* prin conţinutul lor lexical se întrebuinţează mai rar la această formă de perfect; perfectului simplu i se preferă atunci perfectul compus: *a dura*, *a se afla*, *a dormi*, *a plînge*, *a trăi* etc.

Fiind un timp cu caracter momentan, în opoziţia *iterativ/noniterativ*, perfectul simplu prezintă un caracter *non-iterativ*; în consecinţă, acceptă mai greu determinări adverbiale care să exprime periodicitatea, regularitatea şi repetiţia.

Structura morfologică

Este un timp simplu cu o structură sintetică, constituită din *tema secundară* a perfectului simplu (derivată, prin sufixul -Ø, de la tema primară a perfectului) şi dezinenţele de persoană şi număr.

Din perspectiva temei secundare a *perfectului simplu*, verbele nu se deosebesc între ele ; sufixul tematic este pentru toate acelaşi : -Ø. Deosebiri există însă la nivelul temei primare a *perfectului*. Sufixele specifice acestei prime teme depind de tipul de flexiune al verbului. În funcţie de realizarea concretă a acestui sufix, ele se diferenţiază în trei mari grupe :

- cu sufixul *-se-*, în structura temei de perfect : verbele din *tipul V* de flexiune : *prinse-* (tema *perfectului*) – *prinsei*, *prinseşi* etc. (*perfectul simplu*) ; *rupse* – *rupsei*, *rupseşi* etc. ; *frînse* – *frînsei*, *frînseşi* etc. ;
- cu sufixul *-u-* : verbele din *tipurile III* şi *IV* de flexiune : *păru-* (tema *perfectului*) – *părui*, *păruşi* etc. (*perfectul simplu*) ;
- cu un sufix omonim sufixului de infinitiv şi sufixului de prezent plural : *-a-* pentru verbele din *tipul I* de flexiune : *cîntai*, *cîntaşi* etc. ;
- cu sufixul *-i-*, pentru verbele din *tipul II₁* de flexiune : *dormii*, *dormişi* etc. ;
- cu sufixul *-î-*, pentru verbele din *tipul II₂* de flexiune : *coborîi*, *coborîşi* etc.

Dezinenţele, aceleaşi pentru toate verbele, sînt unele specifice, iar altele comune cu ale altor timpuri verbale. O singură dezinenţă este în mod absolut specifică *perfectului simplu*, dezinenţa pentru persoana I singular *-i* : *cînta-i*, *lucra-i*, *coborî-i* etc.

Pentru persoana a II-a singular, a III-a singular şi plural, dezinenţele sînt comune cu ale *mai mult ca perfectului* : *-şi*, *–Ø* : *cînta-şi*, *cîntă–Ø* ; *dormi-şi*, *dormi-* ; *vîndu-şi*, *vîndu-* etc. (la persoana a III-a singular, aceeaşi dezinenţă -Ø caracterizează şi imperfectul : *cînta–Ø*, *vindea–Ø* etc.).

La plural, persoanele I şi a II-a, dezinenţele de persoană sînt comune cu ale tuturor formelor temporale. La perfectul simplu însă şi la mai mult ca perfectul, la toate cele trei persoane plural intervine şi un morfem specific : *-ră-* :

Eu	*cîntai*,	*lucrai*,	*dormii*, *coborîi*, *vîndui*, *prinsei* etc.
Tu	*cîntaşi*,	*lucraşi*	etc.
El, ea	*cîntă*,	*lucră*	etc.
Noi	*cîntarăm*,	*lucrarăm*	etc.
Voi	*cîntarăţi*		etc.
Ei, ele	*cîntară*		etc.

Accentul : la verbele din *tipul V* de flexiune, accentul rămîne pe rădăcina verbului : *mèrse*, *plînse*, *scrìse* etc., *mèrserăm*, *scrìserăm* etc. *prìnserăţi* etc.

La celelalte verbe, accentul cade pe sufixul temei perfectului : *cîntài*, *lucrài*, *dormìi*, *sosìi*, *făcùi* etc., *cîntàrăm*, *cîntàrăţi* etc., *venìrăm* etc.

Mai mult ca perfectul

Este un timp de *relaţie*. Prezintă acţiunea verbală ca încheiată în trecut, înaintea altei acţiuni, şi aceasta încheiată într-un moment anterior prezentului procesului de comunicare : „O babă, care părea că *formase* centrul grupului de femei, *se sculase* şi

ea, stringea repede nu ştiu ce şi, pe cît îi îngăduiau bătrînele picioare, o luă şi ea la fugă.." (C. Hogaş).

Se opune tuturor timpurilor trecutului, dar în primul rînd perfectului simplu şi compus, prin absenţa perspectivei prezentului procesului de comunicare în considerarea acţiunii verbale. În propoziţia „Eu *am citit* această carte", *perfectul compus* prezintă acţiunea verbului *a citi* din punctul de vedere al prezentului vorbirii: „*Acum* eu *am citită* această carte". În propoziţia „Eu *citisem* această carte înainte de a mi-o recomanda el", *mai mult ca perfectul* aceluiaşi verb prezintă acţiunea verbală din perspectiva unui moment de-acum depăşit (*înainte de a mi-o recomanda el*).

Avînd ca termen de referinţă nu prezentul comunicării, ci un alt timp trecut (realizat ca atare şi formal sau numai la nivelul înţelesului), *mai mult ca perfectul* – spre deosebire de toate celelalte timpuri ale trecutului – nu situează doar acţiunea într-un moment anterior (fie prezentului comunicării, fie desfăşurării unei alte acţiuni), dar determină totodată o „ierarhizare" a acţiunilor verbale pe „scara" timpului – introduce, altfel spus, relief în „spaţiul" timpului (trecut): „Mihai *era* tot trist. *Se lupta* cît se putea să biruie jalea ce-l *cuprinsese* chiar de la plecare, dar nu *izbutea*" (D. Zamfirescu).

În mod obişnuit, prezenţa *mai mult ca perfectului* este strîns legată (condiţionată chiar) de prezenţa unui alt timp trecut:

- *imperfectul*: „El *lua* interogatoriul la trei nenorociţi, care *trecuseră* prin mîinile subcomisarului şi acum *gemeau* rezemaţi de ziduri" (D. Zamfirescu);
- *perfectul compus*: „*M-am* mai *întors* eu, dar *închiseseră* ferestrele şi *lăsaseră* perdelele" (I.L. Caragiale);
- *perfectul simplu*: „Grecu *istorisi* că Micu *venise* de dimineaţă la cîrciumă văitîndu-se că i-au omorît cînele hoţii" (D. Zamfirescu);
- *mai mult ca perfectul*: „*Trecuse* aşa de puţin timp de cînd *se întorsese* acasă şi, cu toate astea, atîtea întîmplări însemnate *se desfăşuraseră!*" (D. Zamfirescu).

Relaţia cu un alt timp al trecutului poate fi substituită de o relaţie sintactică cu un circumstanţial de *timp*: „*Înainte de întîlnirea* cu Mihai, *crezuse* că nu mai este nimic de făcut...", *de cauză*: „Omul de gazdă *fiind rotariu*, îşi *lucrase* un car şi-l *înjghebase* în casă..." (I. Creangă) sau cu o circumstanţială de timp cu verbul-predicat la conjunctiv prezent, dacă raportul dintre regentă şi subordonată este unul de anterioritate: „*Pînă să răspundă* ea, popa îşi *trăsese* pe taler două pătlăgele..." (D. Zamfirescu).

Cu *prezentul* indicativului relaţia este, de asemenea, posibilă, dacă acesta este un *prezent istoric* sau *narativ*: „Cînd *ajung* eu, ei deja *plecaseră*".

Întrebuinţat în mod *absolut*, *mai mult ca perfectul* prezintă uneori – în limbajul artistic – acţiunea verbală nu numai împlinită într-un timp trecut foarte îndepărtat, dar, eventual, şi *anulată*, în rezultatele ei, din perspectiva prezentului comunicării:

„Aşa; mi-a murit cîinele, mor şi eu [...]
– Coane, are a face, că eu îl *crescusem* de mititel. Mi-l *adusese* bietul boier, D-zeu să-l ierte, de la nişte mocani..." (D. Zamfirescu)

Perfectul compus din propoziţia: „Eu l-*am sfătuit* să se ducă acolo" prezintă acţiunea verbului *a sfătui* ca împlinită în momentul comunicării şi nimic altceva.

Mai mult ca perfectul din fraza: „Eu îl *sfătuisem* să se ducă acolo" spune, pe de o parte, că acţiunea s-a întîmplat cîndva, într-un timp îndepărtat în trecut, iar pe de altă parte, sau că sfatul n-a fost urmat, sau că s-a produs ceva neaşteptat, contrar sfatului (depinde de intonaţie). E de presupus numaidecît o altă propoziţie care să se opună într-un fel sau altul celei dintîi, la nivelul conţinutului semantic: „Eu îl *sfătuisem*... dar el a făcut tot cum a vrut..." sau „Eu îl *sfătuisem*... dar nu ştiam că...".

Structura morfologică

Este un timp *simplu*, cu formă sintetică. În structura sa intră *tema* secundară de *mai mult ca perfect* (formată cu sufixul *-se-* de la tema primară a perfectului) şi dezinenţele pentru persoană şi număr. La plural, ca şi în structura perfectului simplu, apare, între dezinenţele personale şi rădăcină, şi un morfem pentru număr: *-ră-* (*cîntase*-ră-*m* etc.).

Are în comun cu perfectul simplu tema de perfect. Se opune perfectului simplu prin sufixul tematic -se- faţă de -Ø, specific acestui timp: *cînta*-se-*ră-m* (m.m.c.p.)/ *cînta-Ø-ră-m* (perfect simplu).

Sufixul tematic *-se-* este acelaşi pentru toate verbele, indiferent de tipul de flexiune. Diferenţele din structura temei se datorează exclusiv temei primare a perfectului şi sînt aceleaşi ca în cazul perfectului simplu.

Nu diferenţiază verbele limbii române nici dezinenţele de persoană şi număr de la *mai mult ca perfect*. În afara persoanei I singular, unde mai mult ca perfectul prezintă dezinenţa *-m*, omonimă cu a imperfectului, dezinenţele sînt omonime cu cele ale perfectului simplu: *-şi*, *–Ø*, *-m*, *-ţi*, *–Ø* (dintre acestea, unele, sînt comune tuturor timpurilor):

Eu *cîntase-m*, *lucrase-m*, *dormise-m*, *coborîse-m*, *prinsese-m* etc.
Tu *cîntase-şi* etc.
El, ea *cîntase* etc.
Noi *cîntaseră-m* etc.
Voi *cîntaseră-ţi* etc.
Ei, ele *cîntaseră* etc.

Accentul cade întotdeauna pe sufixul temei perfectului: *cîntàsem*, *cîntàserăm*, *dormìsem*, *dormìserăm*, *părùsem*, *părùseşi*, *părùse*, *prinsèsem*, *prinsèseşi*, *prinsèserăm* etc.

Observaţii

În limba vorbită şi în limbajul artistic, se mai pot întîlni două forme *perifrastice* de mai mult ca perfect:

a) construită din auxiliarul *a fi* la perfect compus şi tema de participiu a verbului: „Părea că printre nouri *s-a fost deschis* o poartă" (M. Eminescu);
b) construită cu auxiliarul *a fi* la imperfect şi tema participiului: „Şi cînd ajung acasă aflu că tata şi mama *erau duşi* la tîrg" (I. Creangă); „Ar fi trebuit să înceapă a mi se pune soarele drept inimă, după cum se zice, căci *era trecut* de amiază" (I. Creangă).

Forma a doua de *mai mult ca perfect analitic* caracterizează numai verbele intranzitive. Auxiliarul nu diferă în flexiune de verbul liber. Participiul este variabil în funcţie de genul şi numărul subiectului: „El *era* deja *plecat*"/„Ea *era* deja *plecată*"/„Ei *erau* deja *plecaţi*"/„Ele *erau* deja *plecate*".

Viitorul

Situează acţiunea verbală într-un moment posterior momentului desfăşurării procesului de comunicare. Cunoaşte două ipostaze : de timp *absolut* şi de timp *de relaţie*.

Viitorul I

Este ipostaza de timp *absolut* a viitorului. Prezintă acţiunea verbului ca urmînd (trebuind) să se desfăşoare într-un moment posterior momentului comunicării verbale : „Da, *mă voi naşte* din păcat/ Primind o altă lege" (M. Eminescu).

Chiar fiind un timp *absolut* prin excelenţă, *viitorul I* poate totuşi raporta acţiunea verbală şi la un alt moment decît cel al prezentului procesului de comunicare, moment care se constituie mai degrabă într-un *înlocuitor* al momentului vorbirii, nu într-un *mediator* între acesta din urmă şi timpul acţiunii verbului. Condiţionat de relaţiile sintactice în care intră verbul-predicat, viitorul se poate referi la unul dintre timpurile trecutului, la prezentul altui verb sau la un alt viitor, timpuri cu care intră în diferite raporturi temporale :

- de *anterioritate*, ca verb-predicat al unei circumstanţiale de timp de anterioritate : „Pe urmă, răspoimîine, cînd *ai să termini* cu grijile şi cu datoriile dumitale, ai să te întorci la Aizic şi la Surica lui" (Cezar Petrescu) ;
- de *simultaneitate* ; ca verb-predicat al unei propoziţii regente sau subordonate, aflată într-un raport circumstanţial temporal de simultaneitate : *„Are să fie* tare mulţumit cînd *are să ştie* că are aici un om de încredere" (Cezar Petrescu). Cele două valori, adesea uşor confundabile, se diferenţiază fie din perspectiva înţelesului lexical al verbelor, fie prin elementele conjuncţionale cu care se realizează raportul de subordonare. Adverbul *cînd* poate preceda la fel de bine o propoziţie în care *viitorul* verbului-predicat exprimă anterioritatea sau simultaneitatea. Locuţiunea conjuncţională *după ce* precedă numai subordonate de anterioritate ; *viitorul* verbului-predicat se va afla în mod absolut într-un raport de anterioritate cu timpul altui verb : „Vin să te caut *după ce vei termina* examenul". Locuţiunea conjuncţională *de cîte ori*, pe de altă parte, precedă numai propoziţii circumstanţiale de timp aflate în raport de simultaneitate cu regenta ; viitorul verbelor-predicat al acestor propoziţii se va afla în mod absolut într-un raport de simultaneitate : „Să te duci la el *de cîte ori are să te cheme*". În plus, cînd subordonata este introdusă prin această locuţiune conjuncţională, valoarea de simultaneitate a viitorului este însoţită şi de o nouă notă aspectuală ; acţiunea verbală are caracter *iterativ* : „Aşa să răspunzi de cîte ori *are să te întrebe* cineva" (Cezar Petrescu) ;
- *de posterioritate* ; în relaţie cu un timp trecut. Acţiunea, încheiată deja în momentul desfăşurării procesului de comunicare, este prezentată ca viitoare faţă de acest timp trecut : „– *Gîndeam* că n-*ai să vii*, îmi zice" (I.L. Caragiale).

Valori particulare ale viitorului I

În strînsă legătură cu specificul planului semantic al *viitorului* în interiorul modului indicativ, acesta dezvoltă mai multe valori modale :

- *ipotetic* – acţiunea situată la viitor este prezentată doar ca o posibilitate, ca o ipoteză : „...înapoi nu m-oi mai întoarce, să ştiu bine că *m-oi întîlni* şi cu moartea în cale" (I. Creangă) ;

- *potențial* – mai ales în limba vorbită: „– Da ce-*ți pofti*, dumneavoastră, ne întrebă ea. – Asta-i asta, jupîneasă Zamfiră, doar știu că n-o să ne dai borș de ochi căprui...” (C. Hogaș);
- *imperativ* – înțelesul de „proiect” al viitorului atenuează sensul de „poruncă” al imperativului propriu-zis: „La primăvară te așterni pe lucru... *Ai să-ți faci* o grădină. Dau ordin grădinarului...” (Cezar Petrescu), „*Ai să te duci* la farmacie cu rețeta asta... N-ai voie nici să ridici un pai de jos. Înțelegi?” (M. Preda);
- *prezumtiv*: „Măi băieți... da oleacă de fîn nu *s-a găsi* pe la voi?” (C. Hogaș).

Întrebuințat cu sens de *prezent*, viitorul atenuează duritatea exprimării unui reproș, a unei invitații izvorîte dintr-o nemulțumire. Dezvoltă această valoare mai ales verbe ca *a ruga*, *a invita*, *a sfătui* etc.: „*Am să te rog* să pleci imediat”.

Construcția ascunde, în fond, un imperativ, atenuat mai întîi prin prezentul unui verb „ajutător”: „*Te rog să* pleci” și apoi prin viitorul aceluiași verb ajutător: „*Am să te rog* să pleci”.

Viitorul verbelor de „solicitare, rugare” exprimă un prezent al *timidității* și al *modestiei*: „Monșer, te superi dacă te-*oi ruga* să-mi dai batista dumitale?” (I.L. Caragiale).

Structura morfologică

Viitorul I cunoaște în limba literară două forme sinonime, amîndouă cu structură *analitică*: una cu auxiliarul *a voi* (*a vrea*) în sintagmă, cealaltă cu auxiliarul *a avea*; una cu verbul sub forma temei de *infinitiv*, iar cealaltă cu verbul la *conjunctiv*:

1. *A voi* (*vrea*) + tema infinitivului: *voi cînta*, *coborî*, *vinde* etc.

Tema infinitivului rămîne invariabilă. Verbul auxiliar – cu flexiune de auxiliar – își modifică forma în funcție de număr și persoană:

Eu	*voi*	*cînta*, *lucra*, *dormi*, *coborî*, *părea*, *vinde*, *prinde* etc.
Tu	*vei*	*cînta*, *lucra* etc.
El, ea	*va*	*cînta* etc.
Noi	*vom*	*cînta* etc.
Voi	*veți*	*cînta* etc.
Ei, ele	*vor*	*cînta* etc.

Sintagma poate fi dislocată de o serie de adverbe modale-regim: *cam*, *prea*, *mai*, *și*, *tot*: „Mereu *se vor* **tot** *bate*, tu vei dormi mereu” (M. Eminescu).

În limba vorbită și în limbajul poetic, sînt frecvente formele inverse, cu auxiliarul urmînd temei de infinitiv a verbului și formînd cu aceasta o singură unitate *fonetic-semantică*: „Mai *suna-vei* dulce corn,/ Pentru mine vreodată?” (M. Eminescu).

Sintagma formelor inverse nu mai poate fi dislocată de adverbe; este dislocabilă, în schimb, prin forme neaccentuate ale pronumelor personale: „– Doamne, *prinde*-l-*voi* strigoiul cela odată la oala cu smîntînă” (I. Creangă).

Accentul: auxiliarul este monosilabic; tema infinitivului primește accentul în funcție de tipul de flexiune al verbului: verbele din tipurile IV și V de flexiune păstrează accentul pe rădăcină (*fàce*, *mèrge*), iar celelalte verbe au accentul pe sufixul tematic (*cîntà*, *lucrà*, *dormì*, *sosì*, *cobor*, *ur*, *părèa*).

2. *A avea* + conjunctivul: *am să cînt*, *ai să cînți* etc.

Auxiliarul *a avea* are în limba literară aceeaşi flexiune cu a verbului liber *a avea*, prezentînd forme diferite în funcţie de număr şi persoană; conjunctivul este, de asemenea, variabil, exprimînd la rîndul său, prin dezinenţe, persoana şi numărul:

Eu *am să cînt*, *lucrez*, *dorm*, *cobor*, *par*, *vînd*, *prind* etc.
Tu *ai să cînţi*, *lucrezi* etc.
El, ea *are să cînte* etc.
Noi *avem să cîntăm* etc.
Voi *aveţi să cîntaţi* etc.
Ei, ele *au să cînte* etc.

Sintagma este dislocabilă în structura conjunctivului prin adverbe modale (de subliniere, de aproximaţie, iterative etc.): *cam*, *prea*, *mai*, *şi*, *tot* („*Am să* **mai** *merg* o dată"), prin pronume personale sau reflexive („Speră că *are să*-l întîlnească la vară", „*Aveţi să* vă *certaţi* aşa mereu?") sau concomitent prin amîndouă tipurile de elemente („Sînt sigur că *n-are să* **te mai** *recunoască* nimeni aşa"). În acest din urmă caz, pronumele precedă totdeauna adverbul.

Accentul: sintagma prezintă două accente, unul pe auxiliar (accent care urmează regula accentuării verbelor la prezent) şi altul pe conjunctiv (urmînd, de asemenea, regula accentuării verbelor la prezent): *àre să lucrèze*, *avèm să lucrăm*, *avèţi să lucràţi* etc.

Structura viitorului I este aceeaşi pentru toate verbele. Diferenţe – în funcţie de tipul de flexiune al verbului – apar doar la nivelul temei de infinitiv sau la nivelul conjunctivului (la acesta din urmă, atît din punctul de vedere al temelor prezentului, cît şi din cel al dezinenţelor personale).

Observaţii

În limba vorbită, cele două forme de viitor cunosc numeroase variante fonetice ale auxiliarului:

• forma cu auxiliarul *a voi*; auxiliarul pierde consoana iniţială:

Eu *oi cînta*, *coborî* etc.
Tu *ei (ăi, îi) cînta* etc.
El,ea *a (o) cînta* etc.
Noi *om cînta* etc.
Voi *eţi (ăţi, îţi) cînta* etc.
Ei, ele *or cînta* etc.

• forma cu auxiliarul *a avea*; auxiliarul se prezintă sub forma invariabilă *o să cînt*, *o să cînţi*, *o să cînte* etc.; variază, în funcţie de număr şi persoană, numai conjunctivul. Numai la persoana a III-a plural poate apărea şi o altă formă, *or*, indiciu că, în sintagma cu conjunctivul, auxiliarul este rezultatul unei suprapuneri între cele două verbe auxiliare, *a voi* şi *a avea*: or *să cînte* etc.

În limba vorbită şi în limbajul literaturii artistice, aceste diferite forme sinonime de viitor pot apărea în acelaşi context, în strînsă legătură cu structura fonetică a versului (în limbajul poetic) sau cu semantica lor, din perspectiva opoziţiei *certitudine/incertitudine*:

„Şi de-a soarelui căldură
Voi fi roşie ca mărul
Mi-*oi desface* de-aur părul
Să-ţi astup cu dînsul gura.
De mi-*i da* o sărutare,
Nime-n lume *n-a s*-o *ştie*,

Căci *va fi* sub pălărie -
Ş-apoi cine treabă are ! " (M. Eminescu)

Viitorul II (anterior)

Este ipostaza de *timp de relaţie* a viitorului. Corespunde în „paradigma" *viitorului mai mult ca perfectului* din „paradigma" *trecutului*. Are un alt termen de referinţă decît prezentul comunicării : *viitorul I*. Situează acţiunea verbală într-un moment *posterior* desfăşurării procesului de comunicare, dar *anterior* momentului acţiunii primului termen de referinţă : „Cînd *vei ajunge* tu student, eu *voi fi terminat* deja facultatea".

Observaţii

Viitorul II presupune, în general, existenţa în context a unui verb la *viitorul I*, cu care să intre în relaţie sintactică şi de timp. Cînd relaţia *temporală* dintre cele două forme de viitor este slăbită, *viitorul II* cîştigă o relativă autonomie ; prin îndepărtarea de termenul propriu de referinţă şi prin apropierea de prezentul comunicării, primeşte în semantica sa şi note modale de *prezumţie* :

„O ! glasul amintirii rămîie pururi mut,
Să uit pe veci norocul ce-o clipă l-am avut,
Să uit, cum dup-o clipă din braţele-mi te-ai smult...
Voi fi bătrîn şi singur, *vei fi murit* de mult ! " (M. Eminescu)

Structura morfologică

Viitorul II este un timp *compus*. Prezintă o structură *analitică*, alcătuită din viitorul auxiliarului *a fi* şi tema de participiu a verbului care se conjugă : *voi fi cîntat*, *mers* etc.

Îşi schimbă forma, în funcţie de număr şi persoană, doar auxiliarul viitorului I al verbului *a fi*, verbul *a voi* (*vrea*) :

Eu	*voi fi*	*cîntat*, *coborît*, *părut*, *vîndut*, *prins* etc.
Tu	*vei fi*	*cîntat*, *coborît* etc.
El, ea	*va fi*	*cîntat* etc.
Noi	*vom fi*	*cîntat* etc.
Voi	*veţi fi*	*cîntat* etc.
Ei, ele	*vor fi*	*cîntat* etc.

Sintagma poate fi disociată la nivelul auxiliarului de aceleaşi adverbe-regim : *cam*, *mai*, *prea*, *tot* : „Cînd vei ajunge tu la Florenţa, eu *voi* **mai** *fi străbătut* deja cîteva oraşe".

Adverbul *şi* poate disloca (e drept, rar) sintagma, între auxiliar şi tema de participiu : „Cînd vei veni tu, nu numai că o voi avea de-acum în bibliotecă, dar *o voi fi* **şi** *citit*".

În şi mai rare cazuri, sintagma poate fi dislocată concomitent în amîndouă punctele de joncţiune de adverbul *mai* şi, respectiv, de adverbul *şi* : „Mi-era teamă să nu aflu că o *va* **mai** *fi* **şi** *bătut*".

Structura sintagmei viitorului anterior este aceeaşi pentru toate verbele limbii române, indiferent de tipul de flexiune. Rămîn doar deosebirile din structura temei de participiu.

Observaţie

În limba vorbită au circulaţie variante fonetice ale auxiliarului *a voi* pentru viitorul I al verbului auxiliar *a fi* ; de aici, din limba vorbită, au trecut în limbajul literaturii culte :

„Cînd prin crengi *s-a fi ivit*

Luna-n noaptea cea de vară
Mi-i ţinea de subsoară,
Te-oi ţinea de după gît." (M. Eminescu)

2. Modul conjunctiv

Are o situaţie deosebită în interiorul categoriei morfologice a *modului*; nu reprezintă întotdeauna expresia atitudinii subiective a vorbitorului faţă de acţiunea verbului. Vorbitorul nu are întotdeauna libertate absolută de alegere; conjunctivul i se poate *impune*, ca unică posibilitate, peste orice condiţionare categorială, specifică *modului gramatical*.

Conjunctivul cunoaşte nu numai o condiţionare morfologică, pe terenul opoziţiei interne specifice categoriei *mod*, ci şi una sintactică.

Din perspectivă morfologică, modul conjunctiv are semantica sa specifică: situează acţiunea verbală *sub semnul incertitudinii*; este *posibilă* realizarea ei, dar este *nesigură*.

Se opune, prin aceasta, în primul rînd, *indicativului*, mod al *realităţii*, al *certitudinii-realitate*: „El *vine* mereu aici!"/„*Să vină* el aici?". Opoziţia cu celelalte moduri, mai ales cu modurile incertitudinii (*prezumtivul*, de exemplu), este din punct de vedere semantic (la perfect şi formal) mai puţin netă, putînd intra uneori chiar în relaţie de sinonimie gramaticală cu aceste moduri: „*Să vină* el aici?" = „*Va fi venind* el aici?".

Din perspective sintactice, conjunctivul este un mod al subordonării. Există verbe, locuţiuni şi expresii verbale, pe de o parte, construcţii şi raporturi sintactice, pe de altă parte, care pot fi urmate exclusiv (sau pot fi realizate exclusiv) sau aproape exclusiv de (printr-un) verb la conjunctiv.

Cer conjunctivul, în primul rînd, verbele modale (*a trebui*, *a putea*, *a-i veni*, *a vrea* etc.), multe dintre verbele de aspect (*a da*, *a începe*, *a se apuca*, *a continua* etc.), precum şi alte verbe (*a încerca*, *a îndrăzni*, *a renunţa*, *a ruga*, *a îndemna*, *a cere* etc.).

Conjunctivul poate fi impus de natura raportului sintactic în care se află înscris verbul şi de funcţia sintactică pe care o realizează subordonata. Predicatul unei circumstanţiale de scop, de exemplu, este totdeauna la conjunctiv: „Din sfera mea venii cu greu/ Ca *să* te-*ascult* ş-acuma" (M. Eminescu), precum şi predicatul unor circumstanţiale modale, temporale etc.: „Fără *să* mai *aştepte* îngăduinţa, un ţăran trecu pragul" (L. Rebreanu), „Tu m-ai învăţat, părinte, şi ne-am grăbit *să*-ţi *cerem* binecuvîntarea" (L. Rebreanu).

Este drept că, în cele mai multe dintre aceste situaţii, *conjunctivul* se păstrează în sfera semanticii sale, de mod al unei acţiuni nesigure, dar posibile, însă aceasta se întîmplă nu pentru că ar fi vrerea (atitudinea) vorbitorului, ci pentru că este o exigenţă a sintaxei limbii române.

Pe de altă parte, *subordonarea* însăşi a conjunctivului nu este totdeauna numai de natură formală. Chiar semantica lui – din perspectiva opoziţiilor specifice categoriei gramaticale a modului – stă în strînsă legătură cu semantica verbului regent. Verbe ca *a încerca*, *a vrea*, *a-i veni*, *a ruga*, *a trebui* etc. se află prin însăşi structura lor semantică sub semnul *nesiguranţei* şi circumscriu, în consecinţă, *nesiguranţei* şi acţiunea verbului subordonat.

Subordonat (în amîndouă sensurile: al construcţiei formale şi al planului semantic) unui *indicativ*, mai cu seamă la un timp trecut, conjunctivul exprimă acţiuni reale şi sigure: „Fiindcă am avut norocul *să* vă *întîlnesc* pe D-stră, coane Griguţă, vă rog să mă ascultaţi..." (L. Rebreanu).

Subordonat, în schimb, unui *prezumtiv*, prezintă acţiunea ca fiind ipotetică : „Nici nu prea ştia ce ar fi avînd *să vorbească* cu Pintea" (I. Slavici).

Conjunctivul îşi afirmă caracterul subiectiv modal, de expresie a atitudinii vorbitorului faţă de acţiunea verbului, în două situaţii :

- cînd construcţia sintactică în care se cuprinde ca subordonat nu cere cu obligativitate prezenţa unui conjunctiv. Avînd libertate de alegere, vorbitorul apelează la forma de conjunctiv doar dacă are îndoieli în legătură cu desfăşurarea acţiunii verbale. Între indicativul şi conjunctivul verbului *a veni* din frazele : „Nu cred că *vine*" şi „Nu cred *să vină*", deosebirea nu mai este doar de ordin formal, ci şi de ordin semantic. Prin construcţia cu verbul la conjunctiv, vorbitorul îşi accentuează îndoiala exprimată deja prin verbul *a crede*, întrebuinţat la forma negativă ;
- cînd verbul la conjunctiv este predicat al unei propoziţii nondependente şi mai ales independente : „*Să fie* chiar acesta motivul ? !".

Valori ale conjunctivului

Valorile conjunctivului se manifestă în funcţie de libertatea de alegere a vorbitorului şi se dezvoltă în funcţie de semantica verbului şi de forma temporală a conjunctivului. Între cele două forme temporale specifice conjunctivului nu există numai opoziţia internă proprie timpului verbal, ci se manifestă şi deosebiri din punctul de vedere al planului semantic al modului : *prezentul* dezvoltă valoarea specifică a conjunctivului, de mod *al nesiguranţei*, al acţiunii *posibile*, *dar nesigure*, în timp ce *perfectul* prilejuieşte mai cu seamă manifestarea valorii de *ireal*.

Principalele sensuri modale specifice conjunctivul le dezvoltă ca predicat în propoziţii nondependente sau izolate :

a) *posibilitatea* (pe un fond de incertitudine) : „*Să fi aflat* ceva ? se întreba Lucu" (I. Vinea) ;

b) *ipoteza* : în propoziţii nondependente, de obicei enunţiative : „*Să zic* că trece un străin pe drum, te opreşte şi te întreabă" (Cezar Petrescu), „Aud nişte miorlăituri, *să fi zis* că e vreun cotoi sălbatic" (I.L. Caragiale) ;

c) *şovăiala* (într-un proces de deliberare) ; la prezent, totdeauna în aproximativ acelaşi tip de construcţii sintactice : un raport de coordonare disjunctivă, în care se află în opoziţie două conjunctive, în antiteză din punct de vedere lexical sau sintactic (afirmativ-negativ) : „*Să*-l *ieu*, ori *să*-i *dau drumul* ; mă tem că m-oi face de rîs" (I.L. Caragiale), „Însă cel mare se dă după uşă, şi – *să tragă*, *să nu tragă* ?" (I. Creangă), „Oare ce *să fi fost la mijloc* ?" (D. Zamfirescu) ;

d) *aproximaţia*, în strînsă legătură cu alte componente ale enunţului lingvistic : „*Să aibă* vreo patru metri lungime", „Era şi foarte tînăr ; *să* tot *fi avut* 20 de ani" (Mateiu I. Caragiale).

Impus de anumite verbe (de mod, de aspect, impersonale) sau de funcţia sintactică a propoziţiei pe care o introduc, conjunctivul este (sau poate fi considerat) *amodal* : „Tu trebuia *să te cuprinzi*/ De acel farmec sfînt,/ Şi noaptea candelă *s-aprinzi* / Iubirii pe pămînt" (M. Eminescu) ; „L-am văzut cu ochii mei şi nu se poate *să fi ieşit* d-aici" (I.L. Caragiale) ; „Îşi făcea Hubăr mustrări şi-şi dedea silinţa *să mîngîie* pe nevastă-sa" (I. Slavici) ; „Mă miram eu *să fi mîncat lupul iarna* asta aşa de în pripă" (I. Creangă) ; „Adesea cete întregi găzduiau peste noapte pe la noi, spre-a pleca

înspre ziuă iar, fără ca honvezilor *să li fi* trecut prin minte ca *să*-l *surprindă* cîndva" (M. Eminescu).

Valoarea modală din aceste construcţii nu mai reprezintă expresia voinţei exprese a vorbitorului în legătură cu aducerea în context a conjunctivului. Ca atare, valoarea modală nu aparţine verbului la conjunctiv, ci construcţiei în întregime şi se datorează în primul rînd verbului regent.

Această valoare modală, mai exact *amodală*, a conjunctivului prezent îl face sinonim cu *infinitivul*, *amodal* prin excelenţă: „Iaca – *începu* el *a răcni* ca un smintit –, toate lucrurile mi se arată găurite..." (I. Creangă); „Atunci împăratul *a început s*-o *sfătuiască* zicînd..." (I. Creangă); „M-am frămîntat cu gîndul fel şi chip cum aş putea *îndupleca* pe mama..." (I. Creangă); „Numai de un lucru era baba cu inima jignită – că nu putea *să* le *zică* tată şi mamă" (I. Creangă); „Avem noi dreptul *de a refuza*?"/„Avem noi dreptul *să refuzăm*?".

Observaţii

În condiţii sintactice particulare, conjunctivul prezintă acţiunea din alte perspective *modale* decît cele care-i sînt proprii; modalitatea *morfologică* se subordonează, în aceste cazuri, modalităţii *sintactice*:

• *condiţia*, ca predicat al unor circumstanţiale condiţionale: „Ia, *să am* eu o slugă aşa de vrednică şi credincioasă ca Harap-Alb, aş pune-o la masă cu mine, că mult preţuieşte omul acesta..." (I. Creangă);

• *irealul*; conjunctivul prezent, în construcţii sintactice eliptice: „Cînd *să isprăvească* Ion povestea, iaca soseşte dinaintea hanului" (I. Creangă); conjunctivul perfect, ca predicat al unei propoziţii condiţionale ipotetice sau al unei alte propoziţii cu înţeles ipotetic: „Da, mult mai bine ar fi fost/ *Să fi rămas* în sat la noi..." (Şt.O. Iosif);

• *concesia*; ca predicat al unor circumstanţiale concesive, reale, conjunctivul prezent, iar pentru cele ipotetice conjunctivul perfect: „îţi făgăduiesc dinainte că odată pornit din casa dumitale, înapoi nu m-oi întoarce, *să ştiu* bine că m-oi întîlni şi cu moartea în cale" (I. Creangă), „Război mare *să fi fost* de făcut şi pînă acum îl puneaţi la cale..." (I.L. Caragiale). Întrebuinţat cu sens concesiv, conjunctivul prezent apare adesea fără conjuncţia-morfem *să*, la persoana a III-a: „*Fericească*-l scriitorii, toată lumea *recunoască-l*.../ Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrînul dascăl?" (M. Eminescu).

În afara unor valori modale relativ „definibile", conjunctivul poate prezenta multiple nuanţe modale, coexistînd cel mai adesea în acelaşi context sintactic:

• *negarea* unei eventualităţi oarecare, a posibilităţii realizării unei acţiuni, în propoziţii interogative retorice, afirmative prin formă, negative prin înţeles: „Cui *să te plîngi*? Cui? Unde *să te fi dus*?..." (I.L. Caragiale);

• *contrazicerea* unei opinii posibile sau reale, în propoziţii interogative retorice: „– Bine. Dar de ce *să nu credem* că făptura normală a omului este cea anume făcută ca să vadă adevărul?" (M. Eminescu); „– Şi el o pipăie. Cu ce drept modul nostru *să fie* cel adevărat şi al lui cel fals?!" (M. Eminescu);

• *dispreţul*, în propoziţii interogative sau exclamative: „*Să colaborez* eu la «Moftul»? *Să*-mi *prostituiesc* pana cu pornografii şi insanităţi? A!" (I.L. Caragiale);

• *regretul*, în propoziţii interogative retorice: „Eu atunci, *să nu-mi caut de drum* tot înainte? Mă abat pe la tei" (I. Creangă); „*Să nu fi rămas* eu încă o săptămînă la Florenţa?";

• *uimirea* în faţa unor îndoieli sau întrebări „de prisos" sau nejustificate ale interlocutorului, în propoziţii interogative retorice care reiau, prin conjunctiv, verbul-predicat al unei propoziţii interogative a interlocutorului: „– Atunci, o să mă-ntrebaţi, dumneata de unde o ştii? – Cum *să n*-o *ştiu*, dacă o ştie tot Ţarigradul?" (I.L. Caragiale).

Structura morfologică

Semnul caracteristic al conjunctivului (prezent şi perfect) este conjuncţia-morfem *să*. Prin acest morfem, conjunctivul se opune direct *indicativului* la prezent şi *imperativului*, forme modale cu care are în comun tema verbală : *(tu) cînţi/să cînţi/cîntă !*

Opoziţia *conjunctiv/indicativ/imperativ* este extinsă şi la nivelul dezinenţelor (pentru persoana a III-a, opoziţia *conjunctiv/indicativ* : *el, ea cînt-ă/să cînt-e, merg-e/să mearg-ă* ; la persoana a II-a, opoziţia *conjunctiv/imperativ* : *tu să cînţ-i/ cînt-ă !*).

Opoziţia *conjunctiv/imperativ* se răsfrînge şi la nivel fonetic : imperativul este, în acest sens, o formă verbală *marcată* de o intonaţie particulară, în timp ce conjunctivul rămîne neutru sub acest aspect, *nemarcat*.

În forma de perfect, opoziţia directă se stabileşte între *conjunctiv*, pe de o parte, şi *viitorul anterior* al *indicativului* şi *potenţial-optativul perfect*, pe de altă parte :

(eu) *să fi cîntat/ voi fi cîntat*
aş fi cîntat

Auxiliarelor *voi*, *vei* etc. (de la *viitorul indicativului*) şi *aş*, *ai* etc. (de la *optativ perfect*) *conjunctivul* le opune acelaşi morfem *să*.

Observaţie

Exprimarea opoziţiei *conjunctiv/indicativ* la persoana a III-a prin dezinenţe personale face posibilă la această persoană gramaticală absenţa conjuncţiei-morfem *să* : „Să plutim cuprinşi de farmec/ Sub lumina blîndei lune –/ Vîntu-n trestii lin *foşnească*,/ Unduioasa apă *sune* ! " (M. Eminescu).

Timpurile conjunctivului

Conjunctivul se realizează prin (mai exact, *modalizează*) două valori temporale : *prezentul* şi *perfectul*.

Prezentul

Se manifestă ca timp *absolut* şi ca timp *relativ*, în funcţie de situaţia sintactică în care se află verbul-predicat. Este timp *absolut* în propoziţii nondependente şi independente : „De ce *să fiţi* voi sclavii milioanelor nefaste" (M. Eminescu).

Este timp *de relaţie* mai ales în propoziţii subordonate unui verb-predicat : „Ea-l pofti *să se aşeze* [...], apoi rămaseră cîtva timp strîmtoraţi : el nu ştia cum *să înceapă*, iară ea aştepta *să vadă* ce vrea el" (I. Slavici).

Ca timp *absolut*, conjunctivul prezent situează acţiunea verbală în prezentul procesului de comunicare : „Cîte ceasuri *să fie* ? " (I.L. Caragiale) sau într-un moment posterior : prezentul conjunctivului dezvoltă şi sensul de posterioritate : „Aşa *să răspunzi* de cîte ori are să te întrebe cineva" (Cezar Petrescu).

Ca valoare „nominativă", cînd intră în relaţie de sinonimie cu infinitivul verbului, prezentul conjunctivului este *atemporal* : *„Culmile reporterului. Să-*i *chiorăie maţele* de foame şi el *să se scobească*-n dinţi în faţa lui Capşa, spunînd c-a dejunat adineaori cu Arton" (I.L. Caragiale).

În funcţie de planul semantic şi structura contextului sintactic, prezentul conjunctiv poate dezvolta valoarea unui *prezent etern* : „E foarte greu *să cerţi* pe un om care-şi mărturiseşte vinovăţia" (I. Slavici).

Ca timp *de relaţie*, conjunctivul prezent nu-şi mai ia ca prim (şi unic) termen de referinţă momentul comunicării, ci momentul desfăşurării acţiunii verbului regent, cu care poate intra în două tipuri de raporturi :

• *de simultaneitate* (cel mai adesea relativă) : „Mai întîi au vrut *să*-l *mănînce* alţii fript" (Cezar Petrescu). Simultaneitatea este totală mai ales cînd amîndouă verbele sînt momentane : „Cînd *să intru* în strada unde locuieşte amicul meu, iată-l, îmi iese în faţă" (I.L. Caragiale) ;

• *de posterioritate* ; în general, cînd verbul regent este la un timp trecut : „Te duci, ş-am înţeles prea bine/ *Să nu mă ţin* de pasul tău" (M. Eminescu) sau dacă prezentul conjunctiv este predicatul unei circumstanţiale (cel mai frecvent, de scop sau de timp) : „*Să cer* a tale daruri, genunchi şi frunte nu plec,/ Spre ură şi blestemuri aş vrea să te înduplec" (M. Eminescu), „Pînă *să se întoarcă* jandarmii din fundul curţii, Boiangiu se adresă mai domol celorlaţi" (L. Rebreanu).

Cînd verbul regent este un potenţial-optativ, raportul este ambiguu ; pare să se impună sensul de *posterioritate* : „Ziceam că, dac-aş voi *să plec*, mi-ar fi greu *să mă despart* de tine" (I. Slavici) ; „Eu nu ţi-aş dori vreodată sa ajungi să ne cunoşti,/ Nici ca Dunărea *să-nece* spumegînd a tale oşti" (M. Eminescu).

Valori ale conjunctivului prezent

În afara valorilor pe care conjunctivul le dezvoltă ca mod, indiferent de forma temporală sub care se realizează, o serie de valori particulare se manifestă numai la prezent :

• *imperativ* ; este deosebit de frecventă această valoare a conjunctivului prezent, prin care limba română îşi completează, într-un anume fel, trebuinţele rămase neacoperite de imperativul propriu-zis, din cauza caracterului său unipersonal. Conjunctivul cu valoare de imperativ are toate cele trei persoane (persoana I numai la plural) : „Ei, acum, cumnate, ia *să vorbim* o vorbă colea între bărbaţi, cocoanele să nu asculte" (I.L. Caragiale) ; „*Să părăseşti* casa mea, muiere prefăcută ; *să te duci* la calicul de calemgiu, auzit-ai tu ? " (N. Filimon) ; „Tu *să taci*, ticălosule ! ...*Să taci*, tîlharule ! ... *Să taci* ! ...*Să taci* ! ..." (L. Rebreanu) ; „Străin şi făr' de lege de voi muri – atunce/ Nevrednicu-mi cadavru în uliţă l-*arunce*" (M. Eminescu).

Observaţii

În strînsă legătură cu valoarea de *imperativ* a conjunctivului prezent se află valoarea optativă, cu deosebire frecventă în limba vorbită (este o caracteristică a stilului oral), în enunţuri exclamative în diferite *urări* : „– *Să trăieşti* ! cu români ca tine n-am teamă ! " (I.L. Caragiale), „Dumnezeu *să*-l *ierte* ! că n-avu parte să se preţuiască..." (I. Creangă) sau în *imprecaţii* (unde, de cele mai multe ori, reia un *potenţial-optativ*) : „Fir-aţi ai dracului, *să fiţi* ! [...] Fir-ar ai dracului, *să fie* ! " (L. Rebreanu).

În funcţie de context şi de conţinutul lexical al verbului, *conjunctivul* poate exprima scepticismul vorbitorului, consecinţă a unei dezamăgiri : „Văzut-ai dumneata ? *Să mai pui temei* altădată pe vorbele oamenilor ! " (I. Creangă).

Ca timp *absolut*, conjunctivul prezent este propriu (în limba literaturii artistice) exprimării unor realităţi inventate, închipuite :

> „Să încep cu o minciună ? De ce ? *Să mă aflu* rătăcit călare prin munţi, într-o noapte înfiorătoare [...] *Să simt* îngrozit poticnindu-se calul [...] Sau *să fiu chemat* în grabă la căpătîiul unui prieten care moare în spital" (I.L. Caragiale).

Structura morfologică

Este un timp simplu, format din tema prezentului şi dezinenţele de persoană şi număr. Forma astfel constituită este precedată de conjuncţia-morfem *să* : *să cînt* (*cobor*, *par*, *merg* etc.), care la persoana a III-a poate lipsi : „Şi-acela între oameni *devină* cel întîi/ Ce mi-a răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătîi" (M. Eminescu).

Structura temei fiind aceeaşi ca la prezentul indicativului, diferenţele în funcţie de tipul de flexiune rămîn aceleaşi :

Eu *să* *cînt*, *lucrez*, *cobor*, *dorm*, *par*, *prind*
Tu *să* *cînţi* etc.
El, ea *să* *cînte* etc.
Noi *să* *cîntăm* etc.
Voi *să* *cîntaţi* etc.
Ei, ele *să* *cînte* etc.

La persoana a III-a, ca şi la indicativ, verbele prezintă două dezinenţe, aceleaşi, dar altfel selectate, în funcţie de tipul de flexiune al verbului (mai precis, selectate în sens contrar indicativului) :

- dezinenţa *-e* : la verbele de *tipul I* de flexiune şi de tipul $II_{2.1}$: *să cînte*, *să lucreze*, *să coboare* ;
- dezinenţa *-ă* : la celelalte verbe : *să doarmă*, *să sosească*, *să pară*, *să vîndă*, *să prindă*.

Sintagma conjunctivului prezent este disociabilă prin adverbe modale-regim (*mai*, *tot*, *şi* etc.) : „*Să* **mai** *salut* o dată colibele din vale" (M. Eminescu), prin adverbul de negaţie *nu* : „I-ai spus *să* **nu** *întîrzie* ?" (D. Zamfirescu) sau prin pronume personale şi reflexive, forme scurte, neaccentuate : „Ea din trestii să răsară/ Şi *să*-**mi** *cadă* lin pe piept" (M. Eminescu).

Cînd între morfemul conjunctivului şi forma de prezent a verbului intervin mai multe tipuri de elemente lingvistice, adverbul de negaţie se situează pe primul loc, iar adverbul modal pe ultimul : „Încît *să* **n-o mai** *poţi uita*/ Viaţa ta întreagă" (M. Eminescu).

Observaţii

Cînd, în limba vorbită şi în limbajul artistic, pentru întărirea negaţiei, se întrebuinţează adverbul *cumva* (sau construcţia *care cumva*), conjuncţia-morfem se reia : „Numai tu să *nu* **cumva** să *te răsufli* cuiva" (I. Creangă).

Perfectul

Cunoaşte amîndouă situaţiile, de timp *absolut* şi de timp *de relaţie*. Ca *timp absolut*, situează acţiunea verbală într-un moment anterior celui al comunicării : „Oare *să nu fi fost* vreo temere ascunsă de Stîngă, bărbatul Floarei... ?" (D. Zamfirescu).

Valoarea de timp *absolut* se manifestă în propoziţii interogative sau exclamative. Cînd se întîlneşte în propoziţii enunţiative neexclamative, construcţia este, de fapt, eliptică. Conjunctivul este în aceste contexte un timp de relaţie, numai că termenul de referinţă, altul decît prezentul comunicării, nu s-a mai exprimat sau s-a exprimat, dar într-o frază mai îndepărtată a contextului : „Se prea poate. Nu zic ba... Cu condiţia ca ţăranul *să fi fost* într-adevăr harnic şi întreprinzător" (L. Rebreanu).

Ca timp *relativ*, perfectul conjunctiv situează acţiunea verbului într-un moment anterior desfăşurării unei alte acţiuni : „Trebuia să-mi fi spus înainte de venirea lui".

Structura morfologică

Perfectul conjunctiv este un *timp compus*. Sintagma sa este constituită din prezentul conjunctiv al auxiliarului *a fi* şi tema de participiu a verbului de conjugat : *să fi cîntat*, *coborît*, *mers* etc.

Se opune prezentului conjunctiv prin prezenţa morfemului *fi*, pe de o parte, prin structura tematică a verbului, pe de altă parte : la prezent, verbul prezintă tema de *prezent*, iar la perfect, tema de *participiu* : *să cînt/să fi cîntat*.

Sintagma este invariabilă în funcţie de număr şi persoană, atît la nivelul temei de participiu, prin esenţă invariabilă, cît şi la nivelul auxiliarului, care, spre deosebire de verbul liber *a fi*, rămîne invariabil :

Eu *să fi* *cîntat*, *lucrat*, *coborît*, *dormit*, *părut*, *vîndut*.
Tu *să fi* *cîntat* etc.
El, ea *să fi* *cîntat* etc.
Noi *să fi* *cîntat* etc.
Voi *să fi* *cîntat* etc.
Ei, ele *să fi* *cîntat* etc.

Structura perfectului conjunctiv nu determină în sine deosebiri şi nu este diferită în funcţie de tipul de flexiune al verbelor ; deosebirile se manifestă doar în realizarea *concretă* a temei de participiu.

Sintagma este disociabilă, în general, între morfemul modal şi cel temporal, de adverbe-regim : „Aş fi vrut *să* **mai** *fi cîntat* o dată...", de adverbul de negaţie *nu* : „*Să* **nu** *fi rămas*, dacă nu-ţi plăcea..." sau de pronume personale şi reflexive, forme scurte : „Nu trebuia *să* **i-o** *fi dat*", „Trebuia *să* se *fi gîndit* mai bine atunci".

Adverbul modal **şi** disociază sintagma, de obicei, între auxiliarul temporal şi tema participiului : „*Să fi* **şi** *strigat*, dacă voia".

Cînd, în structura sintagmei, intervin mai multe elemente de disociere, adverbul de negaţie ocupă primul loc, iar adverbul modal ultimul : „Trebuia *să* **nu-l** *fi crezut*", „*Să*-**l mai** *fi strigat* o dată".

3. Modul potenţial-optativ

Acţiunea verbului este prezentată ca o *posibilitate* care se va transforma sau nu în *realitate*. Acţiunea poate fi privită dintr-o perspectivă *statică* (a caracterului ei *potenţial*) sau dintr-una *dinamică* (a trecerii de la *potenţial* la real).

Pe de altă parte, subiectul vorbitor poate rămîne relativ exterior desfăşurării acţiunii verbale sau poate fi implicat în mod direct (sau cel puţin *interesat*) în desfăşurarea acţiunii verbului.

În funcţie de toate aceste elemente de natură *semantică*, *modul potenţial-optativ* dezvoltă trei ipostaze fundamentale :

a) *de potenţial* ;
b) *de ireal* ;
c) *de optativ*.

Potențialul

Subiectul vorbitor privește relativ detașat, din afară, acțiunea verbală, considerată în *potențialitatea* ei. Acțiunea este prezentată doar ca *potențială*, nedevenită și nedevenind reală, nu pentru că nu ar putea deveni reală (așa stau lucrurile la perfect, dar atunci acțiunea este, de fapt, nu *potențială*, ci *ireală*), ci pentru că vorbitorul o privește în acest mod, ca pe o *virtualitate*, ca pe o *posibilitate* și nimic mai mult: „*S-ar zice* că natura a întipărit aicea o dulce și primăvăratică sărutare pe sînul munților iernatici" (C. Hogaș).

În afară de prezentarea acțiunii din perspectiva unor virtualități interne ale acesteia, *potențialul* mai oferă vorbitorului și expresia unei maxime *detașări* de cele relatate; prin *potențial*, vorbitorul nu-și asumă răspunderea privind adevărul celor spuse: „Reporterul nostru special află chiar de la nenorocita victimă a îngrozitoarei drame din strada Uranus că ea *nu s-ar fi sinucis* de bunăvoie, de nevoie..." (I.L. Caragiale).

Observații:
În anumite condiții sintactice, fiind rezultatul unei relații de interdependență între natura semantică a potențialului și structura sintactică a contextului în care e cuprins, potențialul dezvoltă sens de *condițional*, ca predicat al unei circumstanțiale condiționale. Poate fi în relație cu un alt *potențial*: „Ce-*ar fi* mîine dacă *ne-am declara* toți slabi și nefericiți?" (Cezar Petrescu) sau cu un *prezent* indicativ (cazuri rare): „Înțelegi tu că, dacă *ar începe* ploile, îi putrezește grîul pe cîmp" (D. Zamfirescu). Valoarea de *condițional* caracterizează exclusiv *prezentul* potențialului.

Irealul

Acțiunea s-ar fi putut desfășura dar nu s-a *real-izat*. Valoarea modală de *ireal* este dezvoltată de timpul perfect al *potențialului*: „Dacă *aș fi plecat* din timp, azi eram la Veneția și eu", „Dîndu-mi din ochiul tău senin/ O rază dinadins,/ În calea timpilor ce vin/ O stea *s-ar fi aprins*" (M. Eminescu), dar și de prezent, ca predicat al unor circumstanțiale modale ipotetice; este precedat totdeauna de una dintre locuțiunile conjuncționale *ca și cum*, *ca și cînd*, *de parcă*: „Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură/ Încet repovestită de o străină gură,/ Ca și cînd *n-ar fi* viața-mi, ca și cînd *n-aș fi fost*" (M. Eminescu).

Optativul

Subiectul vorbitor este direct interesat în desfășurarea acțiunii verbale; realizarea acțiunii *este dorită* de el: „*Ar zîmbi* și nu se-ncrede, *ar răcni* și nu cutează" (M. Eminescu).

În limba vorbită, dorința se exprimă cu o intensitate specială, în propoziții exclamative în a căror structură optativul verbului-predicat este precedat de conjuncția *de*: „Of! *de-ar veni* iarna, să te mai dau odată la școală undeva" (I. Creangă).

Observații
Optativul caracterizează structura sintactică a *enunțurilor-imprecații*. Enunțul prezintă, de regulă, aceeași structură: *optativ* urmat de *conjunctiv*: „– Ție, omule... așa ți-i a zice, că nu șezi cu dînșii în casă toată ziulica să-ți scoată peri albi, *mînca-i-ar pămîntul să-i mănînce*, doamne iartă-mă!" (I. Creangă).
Conjunctivul urmează, în majoritatea situațiilor sintactice, *optativul*, dar poate să și lipsească: „– *Arză*-te-*ar* focul de ticălos, c-așa te-am apucat și așa o să te las..." (D. Zamfirescu).

Întrebuinţat cu valoare de *indicativ* (prezent), optativul exprimă *modestia*, *politeţea* sau *timiditatea* vorbitorului : „– Drăguţă, dacă nu te superi, *m-aş ruga*... încă un pahar cu apă..." (I.L. Caragiale), „– Uite ce e, drăguţă, dacă nu te superi, *te-aş* mai *ruga* pentru un pahar cu apă..." (I.L. Caragiale), „– *M-aş hi rugat* la matale de o vorbă. – De ce vorbă ? întrebă Matei răstit. – Păi eu *m-aş fi rugat* să-mi dai drumul, coane" (D. Zamfirescu).

Structura morfologică

Este un mod construit *analitic*. Semnul caracteristic este auxiliarul-morfem (*aş*, *ar* etc.), care precedă, în sintagma potenţial-optativului, forma verbului de conjugat : tema de *infinitiv* la prezent şi tema de *participiu* la perfect.

Prin forma de *prezent*, potenţial-optativul intră în opoziţie directă cu *indicativul viitor*, opoziţie *marcată* la nivelul auxiliarului : *a vrea* pentru *potenţial-optativ* ; *a voi* (*a vrea*) pentru *indicativul viitor* : (eu) *aş cînta* etc./*voi cînta* etc.

Prin forma de *perfect*, intră în opoziţie directă cu *indicativul viitor anterior* şi cu *conjunctivul perfect*. Opoziţia se stabileşte tot la nivelul morfemului modal : *aş*, *ai*, *ar* etc., faţă de *voi*, *vei* etc. (morfemul de timp pentru indicativ) şi *să* : (*eu*) *aş fi cîntat*/*să fi cîntat*/*voi fi cîntat* etc.

Opoziţia *potenţial-optativ*/*prezumtiv*, insuficient realizabilă la nivel morfologic prin aceleaşi morfeme (*aş*, *ar* etc. pentru *potenţial* ; *voi*, *vei* etc., pe de o parte, şi *să*, pe de altă parte, pentru *prezumtiv*), se întregeşte la nivel fonetic şi sintactic.

Timpurile potenţial-optativului

Potenţial-optativul se realizează ca mod verbal prin intermediul a două variante temporale, *prezentul* şi *perfectul*, timpuri pe care le *modalizează*. Ca şi în cazul conjunctivului, cele două forme nu se opun numai din perspectiva categoriei gramaticale a *timpului*, ci şi din punctul de vedere al categoriei *mod*.

Valoarea de *potenţial* caracterizează numai prezentul ; perfectul exprimă îndeobeşte *irealul*.

Valoarea de *optativ*, în schimb, se manifestă ca atare sub amîndouă formele temporale.

Prezent

Este un timp absolut. Situează acţiunea verbală în prezentul actului de comunicare, fără însă ca cele două momente, al desfăşurării acţiunii şi al desfăşurării procesului de comunicare, să coincidă pe deplin : „Parc-*aţi fi* domnişoare, fir-ar al dracului ! " (M. Preda).

De altfel, prezentul are, în cele mai multe cazuri, valoare de viitor : „Tiu ! Ţa-ţa ! Pftiu ! Ucigă-te toaca, *duce-te-ai* pe pustii ! " (I.L. Caragiale).

Structura morfologică

Este un timp *compus*, construit *analitic*, din *tema de infinitiv* a verbului de conjugat şi verbul auxiliar *a vrea* la imperfect (cu flexiune de auxiliar). În limba literară, auxiliarul precedă tema infinitivului : „*N-ar fi* mai scumpă vremea sleindu-se-n tăcere/ Decît bătută-n clopot de glas fără durere ? " (T. Arghezi).

În limbajul poetic şi în limba vorbită, auxiliarul poate sta deopotrivă în faţa sau în urma temei de infinitiv : „Prin cosmos/ *auzi-s-ar* atuncea mareţii mei paşi/ şi-*aş apare* năvalnic şi liber/ cum sînt" (L. Blaga).

În imprecaţii, auxiliarul apare numai în urma temei de infinitiv a verbului, temă care, la unele verbe, prezintă forma lungă: „*Dare-ar* Dumnezeu să ţi se usuce gîtul!...” (D. Zamfirescu), „Ştiu eu, să nu crezi că doarme Smaranda, *dormire-ai* somnul cel de veci, să dormi!” (I. Creangă).

Tema infinitivului este invariabilă. Auxiliarul îşi schimbă forma, în funcţie de număr şi persoană:

Eu	*aş*	*cînta*, *lucra*, *coborî*, *dormi*, *păru*, *vîndu*
Tu	*ai*	*cînta* etc.
El, ea	*ar*	*cînta* etc.
Noi	*am*	*cînta* etc.
Voi	*aţi*	*cînta* etc.
Ei, ele	*ar*	*cînta* etc.

Structura potenţial-optativului prezent nu diferă în funcţie de tipul de flexiune al verbului şi nici nu introduce diferenţieri. Acestea există doar la nivelul temei de infinitiv, care prezintă diferite sufixe, corespunzător tipului de flexiune verbală.

Sintagma potenţial-optativului prezent este disociabilă, prin adverbe-regim: *cam*, *mai*, *prea*, *tot*, *şi*: „Astfel de cărţi *aş* tot *cumpăra*”.

Cînd auxiliarul urmează temei de infinitiv a verbului, sintagma este dislocabilă prin pronume personale sau reflexive: „*Duce*-m-*aş* şi m-aş tot duce”, „Fă, armăsăroaicelor, legaţi-vă cîinele, *mînca*-l-*aţi* fript!” (M. Preda).

Perfect

Reprezintă potenţialul cu valoare de *ireal*. Este un timp *de relaţie*. Situează acţiunea în trecut, prezentînd-o ca *nerealizabilă* din perspectiva unei alte acţiuni, posterioare: „Dar o să-mi ia! spuse apoi cu un glas de parcă *i-ar fi făcut* celuilalt o promisiune” (M. Preda).

În ipostaza de *optativ*, prezintă valoare *absolută*, mai ales cînd este un optativ al *politeţii*: „*Aş fi vrut* să mai vorbim cîte ceva – da'ia, te rog, şezi” (D. Zamfirescu).

Cu această valoare, optativul prezintă acţiunea din perspectiva momentului de comunicare, situînd-o doar aparent într-un moment anterior; în realitate, între cele două momente, al desfăşurării acţiunii verbului şi al desfăşurării procesului de comunicare, se instituie un raport de simultaneitate: „– M-aţi chemat? [...] – Da... *aş fi vrut* să mai vorbim cîte ceva...” (D. Zamfirescu).

Structura morfologică

Este un timp *compus*, construit *analitic*, din verbul auxiliar *a fi*, conjugat la potenţial-optativ prezent, şi *tema de participiu* a verbului liber: *aş fi cîntat*, *ai fi cîntat* etc.

Sintagma este variabilă, în funcţie de persoană şi număr, numai prin auxiliarul de mod:

Eu	*aş fi*	*cîntat*, *lucrat*, *coborît*, *dormit*, *părut*, *vîndut*
Tu	*ai fi*	*cîntat* etc.
El, ea	*ar fi*	*cîntat* etc.
Noi	*am fi*	*cîntat* etc.
Voi	*aţi fi*	*cîntat* etc.
Ei, ele	*ar fi*	*cîntat* etc.

Structura perfectului potențial-optativ este aceeași pentru toate verbele, indiferent de tipul de flexiune din care fac parte. Se manifestă doar deosebiri interne, care aparțin nu perfectului ca timp al potențial-optativului, ci temei de participiu a verbelor.

Sintagma perfectului este dislocabilă, între auxiliarul de timp și cel de mod, de către adverbe-regim (*cam*, *prea*, *mai*): „*Ar* **cam** *fi mers* și el", „*Ar* **mai** *fi vrut* să te vadă o dată". Între auxiliarul temporal și tema de participiu, sintagma este disociabilă prin adverbul **și**: „Zice lumea că l-*ar fi* **și** *bătut*". Disocierea prin adverbul modal *tot* se poate produce în oricare din cele două puncte de joncțiune: „*Ar fi* **tot** *cîntat*", „*Ar* **tot** *fi cîntat*".

4. Modul prezumtiv

Este cuprins, alături de modul conjunctiv, în grupa modurilor *incertitudinii*. Prin această apartenență, se opune, pe de o parte, *indicativului* și *imperativului*, moduri ale *certitudinii*, iar pe de altă parte, *potențial-optativului*, mod al *aspirației* și al *potențialității*. Conjunctivul i se opune în plan semantic prin accentul semnificativ pus pe atitudinea *ipotetică*, *de presupunere*, în timp ce caracteristica definitorie a celui dintîi este *nesiguranța* asupra acțiunii, privită ca *proiect* sau *posibilitate*.

Prezumtivul este modul *presupunerii*, al *bănuielii*, al *ipotezelor* privind desfășurarea sau nedesfășurarea unei acțiuni verbale, existența sau inexistența unor caracteristici ale verbului propoziției.

În planul expresiei, opoziția față de celelalte moduri verbale este categorică numai la prezent, unde se manifestă morfologic, în primul rînd, din perspectiva temei verbale. Se opune direct *indicativului* (*viitorul anterior*), *potențialului* și *conjunctivului* (*perfect*), forme cu care are în comun auxiliarul modal (temporal-modal), prin tema verbului liber: la prezumtiv verbul se prezintă sub forma temei de gerunziu, iar la celelalte moduri sub forma temei de participiu: *(el) va fi cîntînd/va fi cîntat, să fi cîntînd/să fi cîntat, ar fi cîntînd/ar fi cîntat*.

La perfect, formele sînt omonime. Opoziția se stabilește, înlăturînd omonimia, la nivel fonetic și sintactic. Formele prezumtivului prezintă o intonație specifică, interogativă, dubitativă etc., iar celelalte forme rămîn sub acest aspect *neutre*: *(el) va fi cîntat ? /va fi cîntat, să fi cîntat ? /să fi cîntat, ar fi cîntat ? /ar fi cîntat*. La nivel sintactic, pe de altă parte, în timp ce prezumtivul este un timp absolut: „*Va fi citit* el acest roman? Mă îndoiesc", celelalte moduri (la perfect) sînt, de regulă, timpuri *de relație*: „Vom sta de vorbă numai după ce-l *vei fi citit* și tu".

Valori ale prezumtivului

Mod cu o accentuată valoare subiectivă, cu o frecvență mai ridicată în limba vorbită și în limbajul literaturii artistice și mai puțin frecvent în limba literară, *prezumtivul* acordă acțiunii verbale diverse nuanțe modale, toate în relație semantică strînsă cu valoarea fundamentală de mod al *presupunerii*: „Ce vagon, domnule plutonier, păcatele nostre? Că paguba *să fi* tot *fost* doi-trei saci, dacă a fost..." (L. Rebreanu):

• *eventualitatea*, mai cu seamă ca predicat al unei subordonate circumstanțiale condiționale: „Să n-am parte de viața mea, să nu-mi ajute Maica Domnului, dacă-ți *voi fi călcat cinstea*" (N. Filimon), „Noi ne mustrăm pentru gîndurile ce ne *vom fi făcut* despre tine" (I. Slavici);

• *nedumerirea*, mai cu seamă în propoziţii interogative indirecte: „Nici nu prea ştiu ce *ar fi avînd* să vorbească cu Pintea" (I. Slavici);
• *detaşarea*; în propoziţii indirecte, cel mai adesea. Vorbitorul nu-şi asumă răspunderea pentru adevărul spuselor pe care le aduce în discuţie în mod ipotetic: „Pe lîngă urs se spune că *ar fi avînd* şi această pajură care-l veghează" (M. Sadoveanu).

Structura morfologică

Este un mod verbal cu o structură analitică. Morfemul caracteristic este verbul auxiliar *a fi*. Verbul liber se prezintă sub forma temei de gerunziu la prezent şi sub forma temei de participiu la perfect. Auxiliarul precedă tema verbală.

Cunoaşte trei variante sinonime, în funcţie de situaţia flexionară a auxiliarului:

1. *a fi* la *conjunctiv prezent* + tema verbului: *să fi cîntînd*, *cîntat* etc.;
2. *a fi* la *indicativ viitor* + tema verbului: *voi fi cîntînd*, *cîntat* etc.;
3. *a fi* la *potenţial prezent* + tema verbului: *aş fi cîntînd*, *cîntat* etc.

Observaţii

În limba vorbită şi în limbajul artistic, auxiliarul cunoaşte adesea diferite variante fonetice, mai cu seamă cînd prezumtivul prezintă forma cu auxiliarul la indicativ viitor: „Acuma mă tot cugetam eu, ce-*i fi căutînd* adică d-ta la Ponoare?" (Cezar Petrescu), „Ce e cu ăştia? [...] De ce *n-or fi plecat*?" (M. Preda), „Eu sînt sfînta Miercuri, de-*i fi auzit* de numele meu" (I. Creangă), „Spune fel de fel de taine şi pîre, de unde le-*o* mai *fi ştiind*? (I.L. Caragiale).

Timpurile prezumtivului

Prezumtivul se realizează ca mod prin (mai exact, *modalizează*) două valori temporale: *prezentul* şi *perfectul*, aflate în opoziţie din punctul de vedere al expresiei la nivelul temei verbale: (*el*) *va fi cîntînd*/*va fi cîntat*.

Prezent

Este un timp *absolut*, în propoziţii nondependente (şi independente), cînd situează acţiunea verbală în raport de *simultaneitate* (parţială sau totală) cu momentul desfăşurării procesului de comunicare: „Dar oare pe acesta cum mama dracului l-*a fi mai chemînd*?" (I. Creangă) sau de *posterioritate*, cînd funcţionează ca un timp *viitor* al prezumtivului; valoarea de viitor şi-o dezvoltă mai ales prin relaţii sintactice cu circumstanţiale temporale de aceeaşi natură: „*Se va* mai *fi ducînd* cineva mîine la Roma?".

În subordonate – mai puţin frecvent –, se prezintă, de obicei, ca timp *de relaţie*, raportînd acţiunea verbală la momentul acţiunii verbului regent: „Să-i zici pătimaşei numai atîta, parc-*ai fi întîlnind* pe omul dumitale" (I.L. Caragiale), „Auzisem că *n-ar fi lăsînd-o* să plece".

Structura morfologică

Este un timp *compus*, construit *analitic*, pe baza temei de *gerunziu*. Tema este precedată de auxiliarul *a fi*, conjugat la una din cele trei forme: *viitor indicativ* (*voi fi*, *vei fi cîntînd* etc.), *conjunctiv prezent* (cu flexiune de auxiliar: *să fi cîntînd* etc.), *potenţial prezent* (*aş*, *ai*, *ar fi cîntînd* etc.).

Tema de gerunziu rămîne invariabilă. În structura primelor două forme, auxiliarul de mod îşi modifică forma, în funcţie de persoană şi număr, prin primul component:

voi, *vei* etc. *fi* ; *aş*, *ai* etc. *fi*. Cea de-a treia formă rămîne total invariabilă : *să fi cîntînd* etc. :

1. Eu *voi fi cîntînd*, *lucrînd*, *coborînd*, *dormind*, *părînd*, *vînzînd*
Tu *vei fi cîntînd* etc.
El, ea *va fi cîntînd* etc.
Noi *vom fi cîntînd* etc.
Voi *veţi fi cîntînd* etc.
Ei, ele *vor fi cîntînd* etc.

2. Eu *să fi cîntînd*, *lucrînd*, *coborînd*, *dormind*, *părînd*, *vînzînd*
Tu *să fi cîntînd* etc.
El, ea *să fi cîntînd* etc.
Noi *să fi cîntînd* etc.
Voi *să fi cîntînd* etc.
Ei, ele *să fi cîntînd* etc.

3. Eu *aş fi cîntînd*, *lucrînd*, *coborînd*, *dormind*
Tu *ai fi cîntînd* etc.
El, ea *ar fi cîntînd* etc.
Noi *am fi cîntînd* etc.
Voi *aţi fi cîntînd* etc.
Ei, ele *ar fi cîntînd* etc.

Structura prezumtivului prezent este aceeaşi pentru toate verbele ; diferenţele care apar în legătură cu tipul de flexiune al verbului se limitează la nivelul temei de gerunziu.

Observaţie

În limba vorbită şi în limbajul literaturii artistice, adesea, tema de gerunziu lipseşte din sintagma de prezumtiv a verbului *a fi* : „Ascultă-mă, kir Ianulea ; ce sînt duşmanii dumitale ? [...] *N-or fi* boieri ?" (I.L. Caragiale), „Înţelegem, cucoane, aşa *a fi*..." (I. Creangă), „Din cauză că am înţeles asta nu i-am spus : «dar eu nu sînt o femeie iubită de toată lumea», ci aşa vag : «*vor fi* femei iubite de toată lumea ? »" (Cezar Petrescu).

Sintagmele sinonime ale prezumtivului prezent sînt dislocabile prin adverbe-regim, de obicei, între auxiliarul *a fi* şi auxiliarul precedent : „*Va* **mai** *fi mergînd* oare cineva ? ! ", „*N-o* **mai** *fi cîntînd* acolo". Adverbul dislocă sintagma între auxiliarul modal şi tema de gerunziu : „Pesemne că *vor fi* **şi** *premiind-o*". Adverbul *tot* se poate introduce în amîndouă punctele de joncţiune : „Ce-*or* **tot** *fi vorbind* atît ? ", „Ce-*or fi* **tot** *vorbind* atît ? ".

Forma cu auxiliarul modal la conjunctiv poate fi dislocată şi prin pronume personale sau reflexive. Dislocarea se produce, de regulă, între conjuncţia-morfem *să* şi auxiliarul *a fi* : „*Să*-l *fi ştiind* el ? ".

În prezenţa unui pronume în sintagmă, adverbul trece pe planul al doilea : „Oare *să* se **mai** *fi ducînd* cineva ? ".

Perfect

Situează acţiunea verbală într-un moment anterior prezentului comunicării. Se poate afla în situaţia de timp *absolut* şi de timp *de relaţie*.

Este un timp *absolut* cînd verbul la prezumtiv funcţionează sintactic, ca predicat al unei propoziţii nondependente (sau independente) : *„Nu te vei fi aşteptat* – grăi dînsa zîmbind – să-ţi vin aşa deodată în casă" (I. Slavici) *„S-o fi făcut*, maică – aprobă învăţătorul" (M. Preda).

Ipostaza de timp *de relaţie* (de ordin mai degrabă sintactic decît morfologic) se manifestă cînd verbul la prezumtiv este predicatul unei subordonate ; în relaţie cu un verb la prezent indicativ, acţiunea este situată tot într-un moment anterior momentului vorbirii : „Ţii minte cîte bucăţi de pîine *ar fi avut* tovarăşul dumitale ? " (I. Creangă).

În relaţie cu un timp trecut, prezumtivul perfect situează acţiunea într-un timp anterior desfăşurării acţiunii verbului regent, chiar cînd acesta este la mai mult ca perfect : „Într-o vreme se spusese chiar că ar fi hoţ, că *ar fi furat* nu se ştie ce de la cineva..." (M. Preda).

Structura morfologică

Este un timp *compus*, construit *analitic*, pe baza temei de *participiu*, precedată de auxiliarul *a fi*, conjugat la una dintre cele trei forme : *viitor indicativ* (*voi fi cîntat* etc.), *conjunctiv prezent* (*să fi cîntat* etc.), *potenţial-optativ prezent* (*aş fi cîntat* etc.).

Întrucît auxiliarul prezintă aceleaşi forme ca în sintagmele de prezent ale prezumtivului, opoziţia dintre *prezent* şi *perfect* se realizează la nivelul temelor verbale, situaţie unică în flexiunea verbului românesc : *voi fi cîntat/voi fi cîntînd, să fi cîntat/ să fi cîntînd, aş fi cîntat/aş fi cîntînd.*

Tema de participiu este invariabilă. Auxiliarul de mod variază în funcţie de număr şi persoană, ca în structura formelor de prezent :

1. Eu *voi fi cîntat, lucrat, coborît, părut, vîndut, prins*
Tu *vei fi cîntat* etc.
El, ea *va fi cîntat* etc.
Noi *vom fi cîntat* etc.
Voi *veţi fi cîntat* etc.
Ei, ele *vor fi cîntat* etc.

2. Eu *să fi cîntat* etc.
Tu *să fi cîntat* etc.
El, ea să *fi cîntat* etc.
Noi *să fi cîntat* etc.
Voi *să fi cîntat* etc.
Ei, ele *să fi cîntat* etc.

3. Eu *aş fi cîntat* etc.
Tu *ai fi cîntat* etc.
El, ea *ar fi cîntat* etc.
Noi *am fi cîntat* etc.
Voi *aţi fi cîntat* etc.
Ei, ele *ar fi cîntat* etc.

Dintre cele trei variante sinonime de prezumtiv, cea mai mare frecvenţă o cunoaşte forma cu auxiliarul la viitorul I al indicativului, mai cu seamă în situaţia de timp absolut şi prezentînd variante fonetice populare ale auxiliarului modal : „Le-o *fi găsit* ieftine şi le-o *fi luat*" (M. Preda).

Dintre formele prezumtivului, foarte frecventă este forma pentru persoana a III-a. Nefiind prezentă în momentul comunicării, persoana a III-a poate da naştere la presupuneri, bănuieli, ipoteze, nedumeriri etc. „Tot tata mai spunea că *ar fi auzit* de la bunicul bunicului meu...” (I. Creangă).

Sintagmele prezumtivului perfect pot fi disociate în acelaşi loc, în acelaşi mod şi de aceleaşi elemente lingvistice ca şi sintagmele prezentului: „*Va* **mai** *fi plecat* Mihai?”, „De ce *să*-l **tot** *fi bătut* la cap?”, „*Să*-l **mai** *fi* şi *primit* în casă, nu?” etc.

Structura perfectului prezumtiv este aceeaşi pentru toate verbele limbii române. Rămîn doar diferenţe interne, la nivelul temei de participiu.

5. Modul imperativ

Face parte din modurile *certitudinii*, alături de *indicativ*; exprimă certitudinea vorbitorului – relativă – că acţiunea verbală se va săvîrşi. Se apropie, prin caracterul relativ al certitudinii, de viitorul indicativului.

Spre deosebire de prezentul *indicativ*, timp-mod al *realităţii*, prin *imperativ*, vorbitorul vrea să declanşeze *realizarea* unei acţiuni, printr-o atitudine (certă, reală) mai dură, cînd exprimă *o poruncă*, *un ordin*: „– *Dezbracă-te*! porunceşte D. Lefter” (I.L. Caragiale) sau mai blîndă, cînd exprimă *un sfat*, *un îndemn*, *o rugăminte*: „Ai un oboroc? – Da cum să n-am. – *Pune* nucile într-însul, *ie*-l pe umăr şi *suie*-le frumuşel în pod” (I. Creangă), „– Stăpîne, *lasă* să se ducă numai nevasta dumitale cu copilul, iar dumneata *spune* că...” (I. Creangă).

Deosebirile dintre diferite nuanţe (*ordin*, *îndemn*, *rugăminte* etc.) sînt exterioare formei modale ce depind de contextul sintactic, de prezenţa anumitor elemente lexico-gramaticale sau de natura intonaţiei specifice: „– O, dulce-al nopţii mele Domn,/ De ce nu vii tu? *Vină!*” (M. Eminescu), „Vrăbioiule vecine,/ Rogu-te *treci* pe la mine” (T. Arghezi).

În plan **semantic**, opoziţia *imperativ/indicativ* se întemeiază pe componenta „realitate”. La *imperativ*, acţiunea este privită ca *sigură*, dar nu şi ca *reală*. La indicativ, acţiunea este *sigură* şi *reală*. Indicativul *constată* existenţa unei realităţi; imperativul *creează* o realitate sau tinde să o creeze: „Tu *cumperi* cărţi”/ „*Cumpără* (tu) cărţi!”.

În planul **expresiei**, imperativul se opune în mod direct indicativului prezent (timp cu care are în comun tema verbală), la nivel morfologic, fonetic şi sintactic.

La nivel fonetic, opoziţia se realizează printr-o intonaţie specială care caracterizează imperativul, indicativul rămînînd *nemarcat* din acest punct de vedere: *cîntă!* (tu)/(tu) *cînţi*, *cîntaţi!* (voi)/*cîntaţi*...

La nivel sintactic, opoziţia se manifestă în felul în care se desfăşoară în plan sintagmatic relaţiile sintactice dintre imperativul unui verb-predicat şi termenii ce realizează diferite funcţii sintactice.

Relaţia cu subiectul gramatical

La *imperativ*, subiectul sintactic rămîne neexprimat; este „realizat numai ca” *subiect inclus* (în dezinenţa verbului); „reprezentat” în text printr-un vocativ, interlocutorul aparţinînd, de regulă, cîmpului semantic *uman*.

La *indicativ*, posibilitatea de selecţie a subiectului gramatical este condiţionată doar de înţelesul lexical al substantivului (mediat, al pronumelui): „Vine *Mihai*”, „Vine *autobuzul*” etc., dar nu „Vine *insula*”.

La *imperativ*, „subiectul" trimite totdeauna spre persoana a II-a a interlocutorului: „Veniţi!" [*voi*], „Citeşte!" [*tu*], „Pleacă!" [*Ioane*] etc.

La *indicativ*, subiectul (autentic) poate reprezenta orice persoană gramaticală: „*Eu* mă duc la Palermo", „*Mihai* a plecat deja", „*Voi* ce faceţi mîine?".

Subiectul *indicativului* nu este supus, în realizarea lui sintactică, nici unei limite de natură morfo-lexicală: „Vine *el*", „*Cine* vine?", „*Al meu* e bătrîn" etc.

„Subiectul" spre care trimite *imperativul* urmează, de regulă, verbului: „Repetă *tu*!".

Subiectul *indicativului* precedă verbul-predicat: „*Tu* repeţi!".

Relaţia cu complementul (direct sau indirect)

Cînd complementul (direct sau indirect) este exprimat printr-un pronume personal, forma scurtă (neaccentuată, la *imperativ*) urmează verbului, făcînd corp comun (din punct de vedere fonetic) cu acesta: „Cumpăr-*o*!", „Aruncă-*le*!", „Spune-*i* imediat!", „Dă-*i-o* înapoi!" etc.

La *indicativ*, pronumele (forme neaccentuate), în funcţie de complement (direct sau indirect), preced verbul: „*O* cumpăr", „*Le* arunc", „*Îi* spun imediat", „*I-o* dă înapoi".

Relaţia cu categoria gramaticală a diatezei

La diatezele *reflexivă*, *reciprocă* şi *dinamică*, pronumele reflexiv urmează verbului la *imperativ*, formînd cu acesta corp comun: „*Îmbracă-te* mai repede!", „*Întîlniţi-vă* mîine!", „*Îngrijiţi-vă* de copii!".

Neadmiţînd decît subiect inclus, *imperativul* nu dezvoltă diateza *pasivă* prin pronume reflexiv.

La indicativ, pronumele reflexiv precedă verbul: „Tu *te* îmbraci", „Voi *vă* întîlniţi" etc.

Aceleaşi deosebiri caracterizează şi verbele pronominale: pronumele reflexiv precedă verbul-predicat la *indicativ*: „*Te duci* la film", „*Te gîndeşti* la el", în timp ce, la *imperativ*, îi urmează acestuia: „*Du-te* la film!", „*Gîndeşte-te* la el".

Observaţii

În limba vorbită şi în limbajul literaturii artistice, în construcţii sintactice speciale (anacolut), prin imperativ, subiectul vorbitor nu mai exprimă o poruncă, o rugăminte, un sfat sau un îndemn, ci face doar o constatare, afirmă desfăşurarea unei acţiuni verbale: „În sfîrşit, ce s-o mai lungim degeaba! *pune-te* biata împărăteasă, biată să nu fie! cu cucoanele din casă, *ia*-l pe copil, *desfaşă*-l, *spală*-o – că era fetiţă – *primeşte*-o, *aleargă* de-i *caută* sîn... mă rog..." (I. Creangă).

Imperativul, un *imperativ dramatic*, este sinonim în aceste situaţii cu *indicativul* la un timp trecut, iar persoana a II-a nu mai exprimă, de fapt, persoana interlocutorului, ci persoana a III-a: „Şi *trage*-i, şi *trage*-i... I-a tras atîta, încît..." (I.L. Caragiale) sau chiar persoana I: „Cartea se deschise la foaia 80; şi eu *trage*-i tare şi deslușit" (B.Şt. Delavrancea).

Structura morfologică

Este un timp simplu, construit pe baza temei de *prezent*, la care se adaugă dezinenţele de persoană şi număr. Are forme numai pentru persoana a II-a singular şi plural.

La singular, prezintă alte dezinenţe decît indicativul, la aceeaşi persoană a II-a. Dezinenţa imperativului pentru persoana a II-a este omonimă cu dezinenţa de persoana a III-a indicativ prezent:

Persoana a II-a imperativ: **-ă**: *cîntă!*, *lucrează!*, *coboară!* etc.

-e : *soseşte !* , *scade !* , *petrece !* , *strînge !* etc.
Persoana a II-a indicativ : -i : *cînţi*, *lucrezi*, *cobori*, *soseşti*, *scazi*, *petreci*, *strîngi* etc.
Persoana a III-a indicativ : -ă : *cîntă*, *lucrează*, *coboară* etc.
-e : *soseşte*, *scade*, *petrece*, *strînge* etc.

Observaţie

Un grup restrîns de verbe prezintă forme deosebite de imperativ, explicabile prin istoria limbii sau prin fonetică sintactică (eventual tot dintr-o perspectivă istorică) : *a face* (şi compuşii : *a preface*, *a reface*, *a desface* etc.), *a duce* (şi compuşii : *a aduce*, *a conduce* etc.), *a zice* (şi compuşii : *a prezice*, *a se dezice* etc.), *a veni* (şi compuşii : *a reveni*, *a preveni* etc.) : *fă !* (*desfă !* etc.), *du !* (*adu !* etc.), *zi !* (*prezi !* etc.), *vino !* , *vină !* (*previno !* etc.).

La plural, dezinenţa este omonimă cu cea de indicativ (prezentă, de altfel, la toate modurile şi timpurile verbale, variabile în funcţie de număr şi persoană) : -ţi ; omonimia formelor este înlăturată de intonaţia deosebită a imperativului : *cîntaţi !* , *lucraţi !* , *coborîţi !* , *faceţi !* , *mergeţi !* etc.

Structura imperativului diferă în funcţie de tipul de flexiune al verbelor la nivelul temei de prezent şi la nivelul dezinenţelor.

La nivelul temei de prezent, diferenţele sînt aceleaşi ca în cazul tuturor formelor temporale construite în baza temei de prezent : indicativul şi conjunctivul.

Din perspectiva temei II a prezentului, diferenţele urmează, în general, ordinea tipurilor de flexiune :

- rădăcină + sufixul *-a* : verbele de *tipul I* de flexiune : *cînt-a-ţi !*
- rădăcină + sufixul *-i* : verbele de *tipul* II_1 de flexiune : *dorm-i-ţi !* , *sos-i-ţi !*
- rădăcină + sufixul *-î* : verbele de *tipul* II_2 de flexiune : *cobor-î-ţi !* , *ur-î-ţi !*
- rădăcină + sufixul *-e* : verbele de *tipurile III-V* de flexiune : *păr-e-ţi !* , *vind-e-ţi !*

Din perspectiva temei I a prezentului, deosebirile sînt marcate mai ales de apartenenţa verbelor la clasele flexionare :

- rădăcină + sufixul *–Ø* : verbele de *tipurile* I_1, $II_{1.a}$, $II_{2.a}$ şi *III-V* : *cînt-ă !* , *ofer-ă !* , *scad-e !* , *merg-i !* etc. ;
- rădăcină + sufixul *-ez* : verbele de *tipul* II_2 de flexiune : *lucr-eaz-ă !* ;
- rădăcină + sufixul *-eşt* : verbele de *tipul* $II_{1.b}$ de flexiune : *sos-eşt-e !* ;
- rădăcină + sufixul *-ăşt* : verbele de *tipul* $II_{2.b}$ de flexiune : *ur-ăşt-e !* .

Dezinenţele păstrează, de asemenea, regruparea stabilită de repartizarea dezinenţelor *-ă* şi *-e* la prezentul indicativului :

- dezinenţa *-ă* : verbele de *tipul I* de flexiune şi de *tipul* II_1 : *cînt-ă !* , *lucreaz-ă !* , *coboar-ă !* ;
- dezinenţa *-e* : verbele celorlalte tipuri de flexiune : *soseşt-e !* , *strîng-e !* , *scad-e !* etc.

Observaţii

Excepţiile sînt, de asemenea, aceleaşi : primesc dezinenţa *-e* verbele de tipul I de flexiune, dacă au rădăcina verbală terminată în vocala *-i* (cu excepţia verbelor care au în tema prezentului sufixul *-ez*) : *apropi-e !* Primesc dezinenţa *-ă* verbele de tipul II_1 a căror rădăcină se termină în consoana *r* (dacă sufixul temei de prezent este Ø) : *ofer-ă* etc.

Se adaugă acestor excepţii cele discutate mai sus: verbe care prezintă nu numai dezinenţe particulare, ci chiar forme speciale: *fă!*, *zi!* etc., precum şi verbele care, din motive fonetice, prezintă dezinenţa *-i*: *merg-i!*, *dorm-i!* etc.

Spre deosebire de celelalte moduri verbale, la persoana a II-a singular, imperativul negativ prezintă o altă structură, constituită din tema de *infinitiv*, precedată de adverbul de negaţie *nu*: *nu cînta* (*lucra*, *coborî*, *dormi*, *merge*)! etc.

Diferenţele se produc la nivelul temei de infinitiv, în funcţie de sufixul specific fiecărui tip de flexiune:

- sufixul *-a*; verbele de *tipul I* de flexiune: *nu cînt-a!*;
- sufixul *-i*; verbele de *tipul* II_1 de flexiune: *nu dorm-i!*;
- sufixul *-î*; verbele de *tipul* II_2 de flexiune: *nu cobor-î!*;
- sufixul *-ea*; verbele de *tipul III* de flexiune: *nu păr-ea!*;
- sufixul *-e*; verbele de *tipurile IV* şi *V* de flexiune: *nu petrec-e!*, *nu plîng-e!*.

Datorită caracterului invariabil al temei de infinitiv, forma negativă nu mai prezintă dezinenţe pentru persoană şi număr la singular.

La plural, nu intervine nici o deosebire în structura verbului, la forma negativă faţă de cea afirmativă: *cîntaţi – nu cîntaţi!*

Accentul: la forma afirmativă, cade pe rădăcină, la verbele de tipurile flexionare IV şi V: *scrìe*/*scrìeţi!*, *ştèrge*/*ştèrgeţi!* etc. şi pe sufixul tematic, dacă este realizat pozitiv, la celelalte verbe: *lucreàză*/*lucràţi!*, *cîntàţi!*, *coborîţi!*, *dormìţi!*, *vedèţi!* etc.

Dacă sufixul tematic este -Ø, accentul rămîne pe rădăcină: *cîntă!*, *vezi!*, *dormi!* etc.

Verbele cu forme speciale la imperativ poartă accentul pe finală: *desfă*, *adù*, *prezì!*

Verbul *a veni* însă are accentul pe rădăcină: *vìno!*; la fel compuşii săi: *revìno!*.

La forma negativă a singularului, accentul cade pe sufixul tematic la verbele de *tipurile flexionare I-III*: *nu cîntà!*, *nu dormì!*, *nu coborî!*, *nu păreà!* şi pe rădăcină, la verbele de *tipurile flexionare IV şi V*: *nu trèce!*, *nu plînge!* etc.

FORME ABSOLUTE ALE VERBULUI

Integrate în categoria *modului* în ediţiile anterioare ale ***Gramaticii Academiei*** şi în gramaticile de autor, *infinitivul*, *gerunziul*, *participiul* şi *supinul* sînt interpretate în ultima ediţie a ***Gramaticii limbii române***, elaborată de Academie într-un subcapitol distinct, intitulat „Forme verbale nepersonale" (vol. I, pp. 483-543).

Neutre din punctul de vedere al atitudinii subiectului vorbitor faţă de acţiunea (starea etc.) exprimată verbal, *infinitivul*, *gerunziul*, *participiul* şi *supinul* reprezintă, în dinamica funcţionării limbii ca sistem de sisteme, un spaţiu special al raportului dintre sistemul lexical şi sistemul gramatical.

Opoziţia *adjectiv*/*adverb*, de exemplu, se desfăşoară în perspectiva categoriilor gramaticale de nivel (grad) I, în care se înscriu ca unităţi lexicale: „El duce o viaţă *călugărească*"/„El trăieşte *călugăreşte*".

Identitatea lexico-gramaticală (de nivel I) de *verb*, *substantiv*, *adjectiv*, *adverb* etc. este fixată, în ambele planuri, prin modul specific în care se interferează dimensiunile *semantică*, *sintactică*, *morfologică* şi *deictică*.

Formele absolute *infinitiv*, *gerunziu* etc. se caracterizează printr-o reorganizare a interferenţei acestor dimensiuni la primul nivel, al categoriilor lexico-gramaticale (părţi de vorbire), prin dezvoltarea unei „polisemii" specifice şi la al doilea nivel, al opoziţiilor categoriale (morfologice sau morfo-sintactice), prin neutralizarea lor (relativă sau absolută).

La primul nivel, „polisemia" lexico-gramaticală a formelor absolute este reprezentată de complementaritatea *verb-nume* (*infinitiv*, *participiu*, *supin*) sau *nume-verb-adverb* (*gerunziu*).

La cel de-al doilea nivel, *neutralizarea* opoziţiilor categoriale se manifestă ca *potenţialitate absolută* (*infinitivul*) sau ca absolutizare a semanticii unui termen al opoziţiei (*gerunziu*, *participiu*, *supin*).

INFINITIVUL

Principala funcţie lingvistică a *infinitivului* este funcţia *denominativă*.

Infinitivul denumeşte *acţiunea* (*starea* etc.) verbului în interiorul sistemului lexical al limbii, aşa cum forma absolută a substantivului, *acauzală*, denumeşte „obiectual" substanţe – „obiecte" interpretate lingvistic : *a călători – corabie*.

Infinitivul poate fi, în acest sens, şi chiar este în mod frecvent în limba română o variantă *verbală* (deci *dinamică*, purtînd marca „procesualitate") în sistemul lexical al limbii, paralelă, alternativă la primul nivel de interferenţă cu sistemul gramatical – nivelul categoriilor (claselor) lexico-gramaticale –, la varianta *substantiv/statică* (purtînd marca „substanţialităţii"), cu care intră în raport de sinonimie lexicală şi de opoziţie lexico-gramaticală :

a călători –	*călătorie*	Îi place *a călători/călătoria*.
a visa –	*vis*	Dreptul de *a visa/la vis* nu mi-l poate lua nimeni.
a dormi –	*somn*	Nu mai poate *dormi*/Nu mai are *somn*.

Raportul de sinonimie lexicală s-a reorganizat prin substantivizarea infinitivului lung : *amintire*, *cîntare*, *visare* etc.

a(-şi) aminti – *amintirea* (*singularia tantum*) – *amintire/amintiri*
a cînta – *cîntarea* (*singularia tantum*) – *cîntare/cîntări* (*cîntec/cîntece*)

Devenit substantiv, infinitivul *lung* păstrează în planul său semantic legătura cu verbul printr-o variantă relativ abstractă ; de aceea, cere compliniri în acelaşi fel în care cere verbul originar : „Amintirea *acelei ierni* îl urmăreşte fără încetare".

Această variantă intră în opoziţie (cu consecinţe şi de natură sintactică) cu substantivul concret de aceeaşi origine : *amintire/amintiri* („Omul acela nu are *amintiri*").

Reprezentant al *verbului* în sistemul lexical al limbii, *infinitivul* scurt, pe de o parte, conţine în sine, ca potenţialitate, toate opoziţiile specifice înscrierii verbului în sistemul gramatical al limbii, iar pe de altă parte, prezintă caracteristici reflectînd situarea lui specifică la primul nivel al identităţii claselor lexico-gramaticale : *infinitivul* este forma (a *expresiei* şi a *substanţei* deopotrivă) prin care *verbul* interferează cu *substantivul*.

Caracteristici substantivale

În plan semantic, *infinitivul* numeşte acţiunea verbală prin raportul *cuvînt-noţiune*; prin *infinitiv*, *verbul* este, alături de *substantiv*, cea de-a doua clasă lexico-gramaticală (parte de vorbire) *noţională*.

În plan sintactic, infinitivul realizează toate funcţiile sintactice ale *substantivului*:

- *subiect*: „E uşor *a scrie* versuri/ Cînd nimic nu ai a spune" (M. Eminescu);
- *nume predicativ* (sau în sintagma analitică a altor funcţii sintactice): „A trăi integral gîndirea înseamnă *a* o *elibera* de obişnuinţa superficială de a vîrî totul în categorii" (G. Călinescu);
- *atribut*: „Nu se poate condamna îndeajuns năzuinţa de *a considera* genurile ca formule sacrosancte..." (L. Rusu);
- *complement* (*direct*, *indirect* etc.): „În tihnă şi în răgaz poţi *revizui* cu privirea toate acele chipuri femeieşti care în zadar se pare că cearcă *a se ascunde* sub negrele lor camelauce" (C. Hogaş).

Realizează aceste funcţii sintactice întocmai ca substantivul (*fără prepoziţie*) complementul direct, iar *cu prepoziţii* atributul şi circumstanţialele.

În realizarea funcţiei de atribut cea mai mare frecvenţă o are, ca şi în cazul atributului prepoziţional substantival, prepoziţia *de*: „Metafora este modul *de a visa* al umanităţii" (G. Călinescu).

Circumstanţialul de timp are ca element de relaţie mai ales locuţiunea prepoziţională *înainte de* (comună şi atributului substantival prepoziţional): „El singur zeu stătut-a-*nainte de-a fi* zeii" (M. Eminescu).

Doar la exprimarea circumstanţialului de scop intervine o prepoziţie relativ specifică: *spre* (precedă substantivul în cazuri rare şi, în general, în alte condiţii sintactice): „*Spre a ajunge* însă acolo trebuie să ne prefacem în acăţătoare, să ne vîrîm pe dedesubt..." (C. Hogaş), alături însă de prepoziţia *pentru*, comună şi substantivului: „În cursul călătoriilor sale, el se apropie necontenit *pentru a* ne *expune* istoria locurilor pe care le străbate sau *pentru a* ne *povesti* legende în legătură cu ele" (T. Vianu).

Caracteristici verbale

Infinitivul păstrează în planul său semantic trăsături lexico-gramaticale specifice verbului care îi condiţionează *construcţia* sintactică. El poate fi:

- *tranzitiv* sau *intranzitiv*: „Urmează să explicăm mai departe tehnica ermetismului, spre *a-l deosebi* de falsul ermetism" (G. Călinescu), „Urmuz, dimpotrivă, de cîte ori este pe punctul de *a cădea* într-o asociaţie normală..." (G. Călinescu);
- *personal* sau *impersonal*: „Începuse *a ninge*", „*A tăcea* înseamnă, în multe situaţii, a accepta umilinţa".

În structura enunţului sintactic, intră în relaţia de opoziţie, specifică verbului, *afirmativ/negativ*; forma negativă o realizează, de asemenea, cu modalităţi caracteristice verbului: prin adverbul de negaţie *nu* (sau, mai rar, *nici*): „Ş-apoi...cine ştie de este mai bine./ A fi şau *a nu fi*... dar ştie oricine" (M. Eminescu).

Cunoaşte opoziţii categoriale verbale:

- *timpul* – realizat ca opoziţie aspectuală : *imperfectiv* (prezentul)/*perfectiv* (perfectul) : „Înainte *de a trece* pe la tine, mă opresc pe la bibliotecă",/ „Înainte *de a fi trecut* pe la tine, mă opresc pe la bibliotecă" ;
- *diateza* : „Grija de *a spăla* maşina o avea Mihai"/ „Refuza de la început ideea de *a se spăla* cu apă rece"/ „Îl amuza ideea de *a se spăla* unul pe altul"/ „Un singur lucru îl deranja : ideea de *a fi spălat* de altcineva", „*A se tăcea ! A se asculta !*" (I.L. Caragiale).

Refuză opoziţii categoriale substantivale : *gen*, *număr*, *caz*, *determinare*.

În enunţuri specifice, îşi poate asuma funcţia fundamentală a verbului – *predicaţia* : „*A nu se lipi* afişe şi orice alte necurăţenii" (I.L. Caragiale).

Intră ca *regent* în *relaţii* şi *construcţii sintactice* specifice verbului ; poate avea, de exemplu, complement (direct sau indirect) : „Tendinţa noastră este de *a rupe* **floarea** care ne place sau măcar de *a* **o** *răsădi*, după o anume concepţie, în grădină" (G. Călinescu).

Nu dezvoltă construcţii sintactice specifice exclusiv substantivului (sau înlocuitorului său) ; nu poate fi regentul unui atribut.

În construcţii infinitivale *relative*, intră în relaţie cu un „subiect interior" – complement semantic principal : „Nu are (este) **cine** *veni*".

Timpurile infinitivului

Infinitivul cunoaşte două forme temporale : **prezent** şi **perfect**, prin care se exprimă opoziţia aspectuală **imperfectiv/perfectiv** : „Nu-i pot ierta greşeala *de a elogia* un ticălos"/„Nu-i pot ierta greşeala *de a fi elogiat* un ticălos".

Prezentul

Este, de fapt, un „timp" sintactic, dependent, ca aspect imperfectiv, de relaţia contextuală în care se află înscris : „Spre *a merge* la Almaş pe drumul mare, ar fi trebuit să suim dealul Balaurului, ce se ridică dincolo de Dărmăneşti" (C. Hogaş), „Acum cînd chiar nici Pintea nu se sfia *a*-i *spune* că-l bănuieşte, el se simţea mai bun decît cum îl credeau alţii..." (I. Slavici).

Întrebuinţat cu semnificaţia sa fundamentală, „nominativă", în limbajul sentenţios al scrisului filozofic, infinitivul prezent îşi pierde şi trăsătura semantică gramaticală „simultaneitate", devenind *pantemporal* : „*A cere* cuiva sa fie erou în împrejurările josnice ale unei societăţi decăzute e ca şi cum ai cere unui vultur închis într-o odăiţă să zboare la o mie de metri deasupra pămîntului" (N. Iorga).

În *enunţuri infinitivale* marcate intonaţional şi sintactic, *infinitivul* dezvoltă valoare de *imperativ*, exprimînd interdicţii cu valoare generală. Cu această valoare modală, infinitivul se prezintă, de regulă, la forma negativă şi însoţit de un pronume reflexiv de persoana a III-a : „A *nu se staţiona* aici !".

Nu lipsesc însă nici enunţurile în care infinitivul se prezintă sub formă afirmativă (mai exact, *pozitivă*) : „*A se spăla* întîi cu săpun partea, apoi *a se unge* şi *a se lega* cu o cîrpă curată – după povaţă" (I.L. Caragiale).

În toate *enunţurile infinitivale* rămîne predominant sensul „imperativ".

Structura morfologică

Sintagma *infinitivului prezent* este constituită din morfemul liber **a** (la origine, prepoziţie) şi *tema* liberă a *infinitivului*: *a cînta*, *a lucra*, *a coborî*, *a dormi*, *a părea*, *a vinde*, *a prinde* etc.

Structura sintagmei este aceeaşi pentru toate verbele; tema infinitivului însă prezintă deosebiri la nivelul sufixului, în funcţie de tipul de flexiune al verbului:

sufixul **-a**: verbele de *tipul I* de flexiune: *a cînta*, *a lucra*
sufixul **-i**: verbele de *tipul* II_1 de flexiune: *a dormi*, *a sosi*
sufixul **-î**: verbele de *tipul* II_2 de flexiune: *a coborî*, *a urî*
sufixul **-ea**: verbele de *tipul III* de flexiune: *a părea*
sufixul **-e**: verbele de *tipurile IV şi V* de flexiune: *a vinde*, *a prinde*.

Sintagma infinitivului prezent este disociabilă prin adverbe modale-regim: *mai*, *tot*, *cam*, *şi*: „A început *a* **cam** *protesta* de la o vreme", prin adverbul de negaţie *nu*: „Am sfîrşit prin *a* **nu** *mai crede* nimic din cele spuse de el" sau prin pronume reflexive sau personale (forme scurte, neaccentuate): „Nu caut o casă cu chirie pentru *a* **o** *admira* din curte..." (I.L. Caragiale), „Nu pierde nici o ocazie pentru *a*-**şi** *manifesta* nemulţumirea..." (I.L. Caragiale).

Cînd sînt inserate mai multe elemente, adverbul de negaţie se situează pe primul loc, iar adverbele-regim pe ultimul: „Am început *a* **nu-l mai** *crede* deloc".

Observaţii

Prepoziţia-morfem **a** specifică infinitivului poate lipsi din sintagma acestuia în două cazuri:

- cînd infinitivul urmează verbului *a putea* (uneori, şi verbului *a şti*): „Poţi *zidi* o lume-ntreagă, poţi s-o sfarămi, orice-ai spune,/ Peste toate o lopată de ţărînă se depune..." (M. Eminescu), „Eu nu cînt că ştiu *cînta*...";
- cînd infinitivul este precedat de un pronume sau un adverb relativ: „norocul îţi rîde din toate părţile şi nu ai de ce *fi* supărat" (I. Creangă), „Şi pentru băiat n-ai de unde *da*?" (I. Creangă), „Ai să te duci în fundul iadului şi n-are să aibă cine te *scoate*" (I. Creangă).

Accentul cade pe morfemul **a** la toate verbele şi pe sufixul tematic la verbele ce aparţin *tipurilor I-III* de flexiune: *a cîntà*, *lucrà*, *dormì*, *sosì*, *coborì*, *urì*, *păreà*, pe rădăcină la celelalte verbe: *a vìnde*, *prìnde* etc.

Perfectul

Exprimă un „timp" *anterior* acţiunii verbului cu care se află într-o anumită relaţie sintactică: „Gîndul de *a fi pierdut* şi cea din urmă ocazie nu-l mai părăsea" sau un „timp" *posterior*, mai cu seamă cînd este precedat de prepoziţii temporale: „Înainte de *a fi ajuns* acasă, i s-a întîmplat un *lucru ciudat*".

Definitoriu rămîne, în toate cazurile, sensul *perfectiv*.

Structura morfologică

Sintagma *infinitivului perfect* este constituită din infinitivul prezent al auxiliarului **a fi** şi *tema de participiu* a verbului liber: *a fi cîntat*, *a fi lucrat*, *a fi coborît*, *a fi dormit*, *a fi părut*, *a fi făcut*, *a fi mers* etc.

Sintagma are aceeaşi structură pentru toate verbele limbii române. În interiorul ei însă, se manifestă deosebiri ale temei de participiu.

Sintagma *infinitivului perfect* poate fi disociată, între prepoziţia-morfem **a** şi auxiliarul de timp **fi**, de aceleaşi elemente ca şi sintagma infinitivului prezent:

- adverbe-regim: „Teama de *a* **nu mai** *fi făcut* iar vreo gafă îl nelinişteа şi pe el";
- adverbul de negaţie *nu*: „Pînă *a* **nu** *fi venit* el, totul părea în regulă";
- pronumele personale sau reflexive: „M-a cuprins dintr-odată teama de *a* **nu-l** *fi jignit* cu ceva".

Adverbul modal **şi** dislocă sintagma, în mod obişnuit, între auxiliar şi temă: „Gîndul de *a fi* **şi** *greşit* faţă de Mircea îl determină să plece imediat".

Cînd sintagma este dislocată de mai multe elemente lingvistice în acelaşi timp, ordinea rămîne aceeaşi, ca în structura infinitivului prezent: adverb de negaţie, pronume, adverb modal: „Uitasem parcă, pentru moment, şi de durerea de *a* **nu-l mai** *fi văzut* încă o dată".

Accentul principal cade pe tema de participiu; verbele de tipurile I-IV prezintă accentul pe sufixul tematic: *a fi cîntàt*, *a fi lucràt*, *a fi coborît*, *a fi dormìt*, *a fi părùt*; verbele de tipul V de flexiune au accentul principal pe rădăcină: *a fi parcùrs*, *a fi restrîns*; de altfel, căzînd, de regulă, pe ultima silabă, accentul se află tot în „grupul" fonetic în care este cuprins şi sufixul participiului.

GERUNZIUL

Este forma verbală *absolută*, în al cărei plan semantic *verbul se întîlneşte* cel mai adesea *cu adverbul*.

Observaţii

Gerunziul poate avea şi alte ipostaze:

- de *adjectiv*, cînd primeşte dezinenţe de număr şi gen, ca orice adjectiv calificativ: „Metalica, *vibrînda* a clopotelor jale" (M. Eminescu);
- de *substantiv*, prin intermediul valorii adjectivale, în urma unui proces de substantivizare, prin articol: „*Murindului* speranţa, turbării răzbunarea" (M. Eminescu).

Aceste ipostaze intră în inventarul noilor unităţi lexico-gramaticale: *adjectiv* şi *substantiv*.

Caracteristici adverbiale

Natura *adverbială* a gerunziului se manifestă în predominarea funcţiei de circumstanţial, la nivel sintactic: de *mod*, de *timp*, de *cauză* etc.: „*Tresărind* scînteie lacul/ Şi se leagănă sub soare; / Eu, *privindu-l* din pădure,/ Las aleanul să mă fure" (M. Eminescu), „Pe drum, *avînd* bucuria unui soare de toamnă aşa de frumos, s-a răzgîndit..." (M. Sadoveanu).

Caracteristici adjectivale

Natura *adjectivală* se impune cu deosebire în modul de realizare a opoziţiei sintactice *afirmativ/negativ*; pentru constituirea formei negative, gerunziul recurge la prefixul negativ *ne-*: „Din toate acestea, *Filip* înţelesese că mareşalul Cornescu, *nefiind* lucrător, n-avea nici o trecere nicăieri..." (G. Călinescu), „Filip tăcu umilit şi *neîndrăznind* să contrazică pe Hangerlioaica..." (G. Călinescu).

Asemenea verbelor însă, forma negativă a gerunziului poate fi dislocată cel mai frecvent de adverbul modal *mai*: „*Nemaiputîndu-i* suporta discursul demagogic, am

hotărît să plec" sau prin adverbul *prea* (cazuri rare): „*Ne* prea *ştiind* cum să procedez, l-am rugat pe Adrian să vină".

Spre deosebire de verb însă, gerunziul negativ nu poate fi dislocat nici de alte adverbe, nici de pronume.

Caracteristici verbale

Gerunziul poate fi:

- *tranzitiv* sau *intranzitiv*: „Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri,/ *Redeşteptînd* în faţă-mi trecutele *nimicuri*" (M. Eminescu), „Iară purcelul calcă înainte pe covoare *grohăind* şi începe a muşlui prin casă" (I. Creangă);
- *personal* sau *impersonal*: „*Plouînd* prea tare, n-am mai plecat".

Caracterul *personal* devine manifest în *construcţii absolute*: „*Fiind* eu bolnav, a trebuit să plece el în locul meu" sau cînd este însoţit de un pronume reflexiv (morfem lexical sau morfem de diateză): „*Uitîndu-mă* mai atent, am observat o urmă".

Cunoaşte opoziţii categoriale verbale – *de diateză*: „*Spălîndu*-l tu în fiecare dimineaţă, l-ai învăţat un leneş"/„*Spălîndu-te* cu apă rece, ai să vezi că te încălzeşti" etc.

Intră în relaţii sintactice specifice verbului: cu un „subiect" – complement semantic principal, în *construcţii gerunziale absolute*: „**El** iar *privind* de săptămîni/ Îi cade dragă fata" (M. Eminescu) sau cu un *complement* (*direct*, *indirect*, *de agent* etc.): „Biblia ne povesteşte de Samson, cum că muierea,/ Cînd dormea, *tăindu-i* **părul**, i-a luat toată puterea..." (M. Eminescu), „*Nepreţuind* **granitul**, o, fecioară! / Am căutat în lutul românesc" (T. Arghezi).

Cînd este forma sub care se prezintă un verb copulativ, gerunziul cere sau este cerut de un nume, împreună cu care realizează diferite funcţii sintactice: „*Fiind* **băiet**, păduri cutreieram" (M. Eminescu) [circumstanţial de timp].

Refuză opoziţii categoriale specifice adverbului (şi adjectivului): *intensitatea*.

Structura morfologică

Gerunziul este întrebuinţarea *autonomă*, *absolută*, *a temei* libere de *gerunziu* a verbului: *cîntînd*, *lucrînd*, *coborînd*, *urînd*, *dormind*, *sosind*, *părînd*, *făcînd*.

Structura temei verbale a gerunziului diferă, în funcţie de tipul de flexiune al verbului (într-o altă grupare), la nivelul sufixului formativ:

- sufixul **-înd**; caracterizează verbele de *tipurile I*, *II₂* şi *III-IV* de flexiune: *cîntînd*, *lucrînd*, *coborînd*, *urînd*, *părînd*, *făcînd*, *mergînd*;
- sufixul **-ind**; intră în structura temei verbelor de *tipurile II₁* de flexiune: *dormind*, *sosind*.

Observaţie

Mai prezintă sufixul *-ind* verbele de *tipul I* de flexiune şi *tipul III*, dacă au rădăcina verbală terminată în vocala *i* sau în consoană *palatală* (sau palatalizată): *apropiind*, *scriind*, *veghind*, *îngenunchind* etc.

În relaţie sintactică cu formele scurte ale pronumelor personale şi reflexive, care secondează totdeauna gerunziul şi cu care se constituie într-o unitate *fonic-sintactică*, intervine vocala de legătură *u*: *căutîndu-l*, *apropiindu-se*.

În prezenţa ambelor forme pronominale (de dativ şi acuzativ), forma de dativ precedă forma de acuzativ: *aducîndu-mi-l*, *lăudîndu-şi-o*, *uitîndu-mi-se* etc.

PARTICIPIUL

Este forma verbală *absolută* în al cărei plan semantic *verbul* se *întîlneşte cu adjectivul*.

Observaţie

Cînd acţiunea verbală este convertită în însuşire, *participiul* se poate transforma din verb în adjectiv: „Pajul Cupidon, vicleanul/ Mult e rău şi *alintat*" (M. Eminescu).

În funcţie de conţinutul lexical al verbului, de planul lui semantic, în general, sau de alţi factori, predomină uneori valoarea verbală, alteori valoarea sa adjectivală.

Cînd predomină caracterul dinamic, acţiunea verbului fiind privită sub aspectul unui proces încheiat, trece în prim-plan valoarea verbală a participiului: „Cu perdelele *lăsate*/ Şed la masa mea de brad" (M. Eminescu).

În afara impunerii unei valori sau a alteia, participiul se caracterizează printr-un comportament gramatical dualist, adjectival şi verbal în acelaşi timp.

Caracteristici adjectivale

Participiul intră în opoziţii categoriale specifice flexiunii *adjectivale*:

- de *gen*: „Mormînt *închis* la zgomotul de afară" (T. Arghezi), „Urechea lui *închisă* pentru graiuri" (T. Arghezi);
- de *număr*: „O, vino, fluture, te lasă/ Pe braţu-mi *ostenit*" (T. Arghezi), „Şi *osteniţi* oameni cu coasa-n spinare/ Vin de la cîmp..." (M. Eminescu);
- de *caz*: „Îmi întindeai o gură *deschisă* pentru sfadă" (M. Eminescu), „Privirea fixă şi profundă şi-o aţinti asupra cărţii *deschise* înaintea lui Dan" (M. Eminescu);
- de *intensitate*: „O, de n-ai fi *mai înrudit* cu moartea decît cu viaţa" (L. Blaga).

Opoziţia *afirmativ/negativ* o realizează cu mijloace specifice adjectivului: prefixul *ne-*: „Părea un fulger *nentrerupt*/ Rătăcitor prin ele" (M. Eminescu).

Poate primi articol adjectival: „Atunci lumea *cea gîndită* pentru noi avea fiinţă" (M. Eminescu).

Prin articol adjectival (demonstrativ) sau prin articol definit, participiul se poate transforma în substantiv: „Umbra *celor nefăcute* nu-ncepuse-a se desface" (M. Eminescu), „Femeile, copiii şi toţi ai lor veniră,/ Cu ţipăt, să cunoască *legaţii* cum se-nşiră" (T. Arghezi).

Participiul nu manifestă opoziţii categoriale *verbale* (*timp*, *diateză*).

Caracteristici verbale

În planul semantic al *participiului*, conţinutul lexical intră în complementaritate cu sensuri gramaticale absolutizate:

- de *timp-aspect*; este un *timp perfect*, de aspect *perfectiv*: „Sonata lunii de Beethoven/ e însăşi luna *coborîtă* pe pămînt" (L. Blaga);
- de *diateză*; participiul cu originea în verbe *intranzitive* are sens *activ*: „Şi să pară *răsărită* din visările pustiei" (M. Eminescu).

Participiul cu originea în verbe *tranzitive* are sens pasiv: „Cînd norii cei negri par sombre palate/ De luna regină pe rînd *vizitate*" (M. Eminescu).

Dezvoltă unele construcţii sintactice specifice exclusiv verbului; poate fi *regentul* unui *complement de agent*; de exemplu: „Cînd scrumul nopţii o să piară *dus*/ de-un *vînt* spre-apus" (L. Blaga).

Structura morfologică

În plan *semantic*, participiul este un *perfect absolut*, opunîndu-se, din această perspectivă, gerunziului, un *prezent absolut*.

În planul *expresiei*, participiul este întrebuinţarea *absolută*, *autonomă*, din punct de vedere morfologic, a *temei libere de participiu*.

Participiul este o temă verbală *încheiată*, omonim cu tema *liberă* a participiului. Omonimia se rezolvă la nivel sintagmatic: tema *liberă* de *participiu* se cuprinde în mod obligatoriu într-o sintagmă cu un alt verb, auxiliar de timp: *am cîntat*, *aş fi cîntat* etc. sau de diateză: *sînt lăudat* etc.; tema *absolută împlinită* se întrebuinţează *independent*, în afara oricărei relaţii sintagmatice cu verbe auxiliare: „*Îngînat* de glas de ape/ Cînt-un corn cu-nduioşare" (M. Eminescu).

Tema *liberă* a participiului se formează:

- ca temă *secundară*, de la *tema primară* de *perfect* a verbului, la care se adaugă sufixul specific, în structura verbelor de *tipurile I-IV* de flexiune: *cînta*+t (*lucrat*, *dormit*, *coborît*, *urît*, *părut*, *vîndut*);
- ca temă *primară*, de la rădăcina verbului, prin sufixele:
  -t, la verbele de *tipul V* de flexiune, *clasa 1*: *rupt* etc.;
  -s, la verbele din *clasa 2* a *tipului V* de flexiune: *prins* etc.

SUPINUL

Este o formă verbală absolută, sinonimă cu *infinitivul*; *denumeşte* acţiunea verbului. Spre deosebire de *infinitiv*, neutru sub aspect semantic, *supinul* dezvoltă sensul de „finalitate, scop" şi exprimă *numele* acţiunii verbale privite ca *scop*. Se opune, în primul rînd, *participiului*; în timp ce, în planul semantic al *participiului*, verbul se întîlneşte cu adjectivul, în planul semantic al supinului, *verbul se întîlneşte cu substantivul*.

În propoziţia: „La *zgîriet* el v-a dat gheară..." (M. Eminescu), supinul *la zgîriet* prezintă sensul: „acţiunea de a zgîria" sub semnul *finalităţii*. Însă, într-o propoziţie precum: „*Zgîriat de* pisică, a intrat în casă" *participiul* exprimă un proces încheiat.

Supinul prezintă două ipostaze, de *verb* şi *substantiv*, diferite între ele mai cu seamă în planul expresiei: *supinul-substantiv* primeşte articol şi nu admite prepoziţia-morfem *de*: „*Mersul* pe jos este odihnitor"; *supinul-verb* nu admite articol şi nu se poate lipsi de prepoziţia-morfem, fără de care s-ar confunda cu participiul: „Mai este *de mers*, nu glumă".

Supinul-*substantiv* se încadrează, ca orice alt substantiv, în flexiunea nominală şi nu mai interesează flexiunea verbului: „**Răsăritul** *soarelui*".

Supinul-verb prezintă deopotrivă caracteristici *verbale* şi *substantivale*.

Caracteristici substantivale

Supinul poate realiza funcţii sintactice specifice substantivului:

- *nume predicativ*: „Multe sînt *de făcut* şi puţine *de vorbit*, dacă ai cu cine te înţelege..." (I. Creangă);
- *atribut*: „Nu e însă mai puţin adevărat că se găsesc şi destule frînghii *de legat* pe oamenii de soiul meu..." (C. Hogaş);
- *circumstanţial* (*scop*): „*La zgîriet* el v-a dat gheară/ Şi *la tors* v-a dat musteţe" (M. Eminescu).

Caracteristici verbale

Supinul poate dezvolta construcţii sintactice specifice verbului: ca regent al unui *complement direct*: „Scoase vornicul din sat pe oameni la o clacă *de dres* **drumul**" (I. Creangă) sau, mai rar, al unui *complement de agent*: „Acesta nu e un roman *de citit* **de către oricine**".

Cît priveşte categoriile gramaticale, supinul le refuză deopotrivă şi pe cele nominale (*gen*, *număr*, *caz*), şi pe cele verbale (*timp*, *diateză*). Din punctul de vedere al timpului, acesta este dat de verbul principal din propoziţie.

Structura morfologică

Sintagma *supinului* este constituită din două elemente: *tema liberă* de *participiu* a verbului şi prepoziţia-morfem **de**, **la** sau **pentru**, care-i asigură autonomie – în planul expresiei – faţă de participiu: *de cîntat*, *de lucrat*, *de coborît*, *de vîndut*, *de prins* etc.

Structura supinului este aceeaşi pentru toate verbele; doar tema de participiu, componentă a sintagmei, diferă, în funcţie de tipul de flexiune din care face parte verbul, prin sufixul tematic: „De *uitat*, n-am uitat nimica, tată" (I. Creangă).

SINTAXA VERBULUI

Identitatea specifică a verbului între celelalte categorii lexico-gramaticale (părţi de vorbire) se întemeiază pe complementaritatea celor trei dimensiuni:

- *semantică* – **procesualitate**/*dinamism*;
- *deictică* – **temporalitate**;
- *sintactică* – *asumarea* **predicaţiei**.

Această complementaritate îşi are originea în modul specific în care se întrepătrund în planul semantic al verbului sistemul *lexical* şi cel *gramatical* al limbii şi determină gradul maxim de solidaritate (consubstanţialitate) *morfologie-sintaxă*, ceea ce face din verb „purtătorul de viaţă al discursului, element esenţial al construcţiei frazei" (Otto Jespersen).

Apartenenţa verbelor limbii române la diferite clase semantico-sintactice determină structura specifică a enunţului lingvistic pe care acestea le condiţionează, prin:

1. *funcţia sintactică* pe care o realizează;
2. *construcţiile sintactice* pe care le generează şi guvernează ca termen regent.

VERBUL ŞI PREDICAŢIA

În dinamica *sistem lexical – sistem gramatical*, verbul dezvoltă în sintaxa textului două variante, din perspectiva asumării predicaţiei :

- o variantă *absolută*, rămasă în afara opoziţiilor categoriale determinate de desfăşurarea actului de comunicare lingvistică : *infinitivul* ;
- o variantă *relativă*, dezvoltînd diferite sensuri gramaticale specifice (diateză, timp-mod, persoană-număr), în raport cu factori şi coordonate ale desfăşurării actului de comunicare lingvistică : *paradigma flexionară a verbului*.

Cele două variante generează două categorii de enunţuri :

a) enunţuri **infinitivale** ;
b) enunţuri **verbale**.

a) Enunţurile **infinitivale** au ca centru de organizare semantico-sintactică un *infinitiv* şi ca modalitate de asumare a *predicaţiei* – funcţie fundamentală a procesului de comunicare, *intonaţia* : „*A se tăcea ! A se asculta !* ... Mîine vine dl. revizor : *a se şti bine* Mircea cel Bătrîn ! ...” (I.L. Caragiale).

b) Enunţurile **verbale** au ca centru de organizare semantico-sintactică un verb într-o variantă temporal-modală, prin care îşi asumă *predicaţia* şi determină generarea funcţiei sintactice de *subiect* : „Viaţa noastră *e o ironie*/ *Minciuna-i* rădăcina ei” (M. Eminescu), „*Ne pierdem* ca *să ne-mplinim*” (L. Blaga).

Caracterul consubstanţial al celor două dimensiuni definitorii ale planului semantic al verbului (*procesualitatea/dinamismul* – trăsătură semantică lexicală – şi *temporalitatea*, trăsătură semantică gramaticală) impun ca imanentă verbului funcţia de **predicat**.

Verbe predicative/verbe nepredicative

Realizarea funcţiei de *predicat* este dependentă de conţinutul lexical concret al verbului. Capacitatea acestuia de a realiza întreg conţinutul predicaţiei (care implică două componente semantice : una de esenţă lexicală, alta de esenţă gramaticală) în procesul de actualizare a planului semantic al termenilor inerenţi comunicării lingvistice depinde de apartenenţa lui la clasa verbelor *predicative*.

În desfăşurarea *predicaţiei*, verbele *predicative* actualizează concomitent planul lor semantic, reprezentat de morfemul-*rădăcină* (sau temă lexicală : *a cînt-a*/*a descînt-a*, *a încînt-a*), prin intermediul *flectivului* (complex de morfeme purtător al sensurilor gramaticale implicate în predicaţie : cînt-*ase* etc.) şi planul semantic al termenului-subiect, precum şi al celorlalţi termeni cu care intră în relaţii sintactice : „Priveliştea l-*a încîntat*”.

Verbele (locuţiunile, expresiile verbale) realizează predicate *sintetice* (cele două componente semantice ale predicaţiei – de natură *lexicală* şi de natură *gramaticală* coexistă în structura aceluiaşi termen) cu diferite dezvoltări :

- predicat *simplu*, realizat printr-un singur termen lexical : „Femeia şi-*a ticăloşit* proprii copii, *şi-a bătut joc* de tot ce e mai sfînt în om, pentru a se închina unui singur zeu : banul” ;

- predicat *dezvoltat*, realizat prin diferite tipuri de sintagme, constituite din repetarea aceluiaşi verb sau din mai multe verbe, predicative în ele înseşi, dar realizînd împreună o singură idee predicativă, înscrisă într-o perspectivă *aspectuală*: „Şi *merg* ei *şi merg* cale lungă să le-ajungă, trecînd peste nouă mări şi ţări...” (I. Creangă), „Dac-*ai sta să te gîndeşti* la cîte a făcut această femeie, ţi-ai pierde orice încredere în om” sau într-o perspectivă *modală* (în planul enunţului): „Cît cei pe car, bade? zice Oşlobanu, căruia *nu-i era a cumpăra* lemne” (I. Creangă);
- predicat *multiplu*, realizat prin mai multe verbe în raport de coordonare copulativă, actualizare a sferei semantice a termenului-subiect din mai multe perspective: „Cine *ştie* adevărul şi îl *calcă în picioare* se aşază definitiv de partea ticăloşiei”.

Verbele *nepredicative* nu îşi pot asuma singure predicaţia, întrucît planul lor semantic 1. nu-şi află determinarea necesară în raportul cu realitatea extralingvistică în procesul de actualizare a semanticii enunţului lingvistic sau 2. reprezintă proiectarea *enunţării* (subiective) asupra *enunţului* (obiectiv).

1. Prima situaţie este reprezentată de verbele *copulative*, care realizează funcţia de predicat – ca *predicat analitic* – printr-o relaţie de complementaritate cu un *nume predicativ* (substantiv, adjectiv, pronume, propoziţie): „*Mult bogat ai fost* odată, *mult rămas-ai* tu *sărac*” (M. Eminescu).

Dintre acestea, verbele copulative *absolute* (*a fi*, *a însemna* etc.) au rolul de a actualiza, prin intermediul componentei semantice de natură gramaticală, concomitent cu planul semantic al *adjectivului* (substantivului etc.) *nume predicativ* şi planul semantic al *substantivului* (pronumelui etc.) *subiect*: „Omul acela *este/a fost neliniştit*”.

Verbele copulative *lexico-gramaticale* (*a deveni*, *a părea* etc.) participă la predicaţie prin conţinutul lor lexical (insuficient, dar fundamental pentru orientarea actualizării semanticii enunţului) şi prin componenta semantică de natură gramaticală dezvoltată de *flectiv*: „Dan întoarse foile, şopti şi umbra *deveni* om” (M. Eminescu).

În desfăşurarea predicaţiei, copulele lexico-gramaticale îşi actualizează propriul plan semantic, împlinit prin relaţia de complementaritate cu un nume (*devine*, *pare* + *profesor*) şi împreună cu care actualizează planul semantic al termenului-subiect: „*Tînărul* acela *pare/devine profesor*”.

Predicatul *analitic* se poate dezvolta ca:

- predicat *simplu*: „Eu *sînt luceafărul* de sus/ Iar tu *să*-mi *fii mireasă*” (M. Eminescu);
- predicat *dezvoltat*, întemeiat pe reluarea aceluiaşi verb copulativ, printr-o relaţie de coordonare copulativă, pentru a se introduce în planul semantic al predicaţiei dimensiuni *aspectuale* şi *modale*: „El *a fost* de la început *şi este* şi astăzi *un om cinstit*”;
- predicat *multiplu*; în structura lui intră două sau mai multe verbe copulative diferite: „Numai cine *a fost şi a rămas om cinstit* poate privi lumea cu ochii deschişi”.

Cînd verbul copulativ intră în raport de complementaritate cu un nume predicativ cu dezvoltare propoziţională (propoziţia *predicativă* din gramaticile curente), predicatul dezvoltă nucleul unei *propoziţii complexe*:

„Lumea-**i cum** *este*." (M. Eminescu)
subiect predicat

2. Cea de-a doua situaţie este reprezentată de verbele *semiauxiliare* (de modalitate, de aspect, de temporalitate). Expresie a interpretării subiective a planului semantic al verbului predicativ care îşi asumă predicaţia, aceste verbe realizează *predicatul compus*:

- ca *predicat sintetic* (verbal): „Am fost totdeauna surprins că nu cunosc limba arabă. *Trebuie s-o fi uitat*" (M. Eminescu), „Stînca *stă să se prăvale*/ În prăpastia măreaţă" (M. Eminescu), „În patru ani *avea să*-l *ticăloşească* şi pe celălalt copil";
- ca *predicat analitic* (nominal): „Obraznicul ăsta *trebuie să fie ticălosul* de frate-meu" (I.L. Caragiale), „Peste un an *avea să ajungă cel dintîi*".

Dezvoltarea *construcţiilor sintactice* generate de verb şi a cîmpului semantico-sintactic pe care acesta îl descrie este dependentă de *valenţele* lui libere (corespunzătoare *golurilor* semantice), în funcţie de care verbele româneşti se grupează în două principale clase organizate antitetic:

- verbe *personale*/verbe *impersonale*;
- verbe *tranzitive*/verbe *intranzitive*.

Verbe personale/verbe impersonale

De apartenenţa verbului la una din cele două categorii depinde dezvoltarea cîmpului semantico-sintactic central, descris de nucleul predicaţional, întemeiat pe relaţia *predicat-subiect*.

Verbele *personale* devin *predicate* în desfăşurarea *predicaţiei*, prin intrarea în relaţie sintactică de interdependenţă cu un nume (pronume, propoziţie etc.), devenit *subiect* – expresie sintactică a cauzei/originii dimensiunii „procesuale", proprie conţinutului semantic al verbului, prin care se satisface valenţa lui liberă, obligatorie: *a veni* + *cocoare* → *Vin cocoarele*.

Nucleul predicaţional generat prin asumarea predicaţiei de către verbe personale are structură bimembră: *Predicat* ⇆ *Subiect*: „Privitor ca la teatru/ *Tu* în lume să **te-nchipui**: / **Joace** *unul* şi pe patru,/ Totuşi *tu* **ghici-vei** chipu-i" (M. Eminescu).

În interiorul *nucleului predicaţional*, dezvoltat de relaţia de interdependenţă, *verbul-predicat* îşi actualizează propriul conţinut lexical din perspectiva planului semantic al *termenului-subiect*, supus actualizării, la rîndul său, din perspectiva planului semantic al termenului *predicat*: „**Porni** *luceafărul*. Creşteau/ În cer a lui *aripe*/ Şi *căi* de mii de ani **treceau**/ În tot atîtea clipe" (M. Eminescu).

În planul *expresiei*, verbul-predicat (sau component al predicatului) „se orientează" (S. Puşcariu) după termenul-subiect, prin structura *flectivului* în baza principiului *acordului*, în interiorul opoziţiilor categoriale de *persoană*, *număr* şi *gen*: „**Andreea** *a interpretat* o sonată de Beethoven", „**Amîndoi** *au interpretat* aceeaşi sonată", „**Sonata** *a fost interpretată* de Andreea".

Verbul-predicat cuprinde în structura flectivului un morfem de plural, dacă subiectul se realizează printr-un nume/pronume la plural: „**Ei** numai doar *durează*-n vînt/ Deşerte idealuri/ Cînd **valuri** află un mormînt/ *Răsar* în urmă **valuri**" (M. Eminescu) sau dacă este subiect *multiplu*, constituit din două sau mai multe unităţi lexicale sau

sintactice (propoziţii) în raport de coordonare copulativă : „**Viitorul şi trecutul** / *Sînt* a filei două feţe" (M. Eminescu).

Dacă unităţile (lexicale, sintactice) cu care intră în relaţie de interdependenţă verbul-predicat se află în relaţie de coordonare disjunctivă sau opozitivă (prin conjuncţia *ci*), ele reprezintă dubla (multipla) realizare a funcţiei de subiect ; în consecinţă, verbul-predicat rămîne la singular : „*Va pleca* **Maria** sau **Ioana**".

Cînd subiectul are dezvoltare propoziţională, se realizează o propoziţie complexă : „**Ce e val** ca valul *trece*" (M. Eminescu).

Verbul-predicat din structura nucleului predicaţional (complex) se orientează în interiorul opoziţiei de număr (şi gen, dacă se află la diateza pasivă), după nucleul predicaţional al subiectivei (pronume relativ + verb) : „Supravieţuieşte ticăloşiei **cel ce rămîne** de partea adevărului", „Supravieţuiesc ticăloşiei **cei ce rămîn** de partea adevărului".

Dacă propoziţia-subiect are predicat multiplu, verbul-predicat al propoziţiei complexe se situează la singular : „Cine **cunoaşte** adevărul **şi-l tace** *se aşază* singur între ticăloşi".

În desfăşurarea predicaţiei, *verbele (expresiile) impersonale absolute (a ploua, a însera, a-i fi dor* etc.) îşi actualizează propriul conţinut lexical, absolutizîndu-l în planul semantic al predicatului pe care îl realizează. Prin aceasta, verbele impersonale absolute generează nuclee predicaţionale *monomembre* : „Afară tîrgul stă pustiu/ Şi *ninge* ca-ntr-un cimitir" (G. Bacovia), „*Mi-e dor* de cel ce-am fost cîndva".

Verbele (expresiile, locuţiunile) *impersonale relative* intră în relaţie cu un subiect, care nu reprezintă însă originea/cauza planului lor semantic, ci expresia sintactică a unui conţinut semantic supus modalizării în procesul de actualizare prin predicaţie : „*Nu-mi trebuie/nu-mi place/nu-mi convine* această **atitudine**".

Ca şi verbele personale, verbele impersonale relative realizează nuclee predicaţionale bimembre, care se înscriu însă în interiorul opoziţiei categoriale de persoană numai la persoana a III-a : „Timpul mort şi-ntinde trupul şi devine vecinicie,/ Căci **nimic** *nu se întîmplă* în întinderea pustie" (M. Eminescu), „*Ne place* **să umblăm**/ *ca întrupările fumului*" (L. Blaga).

Verbe tranzitive/verbe intranzitive

Caracterul *tranzitiv* sau *intranzitiv* al verbului determină modul specific şi gradul de extindere a cîmpului semantico-sintactic prin care se împlineşte planul semantic global al enunţului.

Verbele *tranzitive* **cer** un complement gramatical – expresie sintactică a celui de-al doilea complement semantic (după cel realizat ca subiect) –, pentru că au nevoie de împlinirea celui de-al doilea gol semantic, prin satisfacerea celei de-a doua *valenţe* libere : „*Răni* **ducem** – izvoare/ deschise subt haină" (L. Blaga).

În structurile cu verbe caracterizate prin *tranzitivitate directă*, împlinirea cîmpului semantico-sintactic se realizează prin *complement direct*, realizat prin diferite tipuri de constituenţi :

• *simplu* : „*Înviaţi*-vă dar **graiul**/ Ruginit de multă vreme" (Al. Mateevici) ;
• *dezvoltat* : „*Nu are* **pe cine chema**" ;

- *multiplu*: „Ei doar *au* **stele cu noroc/ Şi prigoniri de soarte/** Noi nu avem **nici timp, nici loc/** Şi nu cunoaştem moarte" (M. Eminescu);
- *propoziţional*: „*Nu credeam să*-**nvăţ a muri vrodată**" (M. Eminescu), „*Aştept* să **îmi apună ziua/ şi zarea mea pleoapa să-şi închidă/ şi să răsară-n mine stelele...**" (L. Blaga).

Verbele cu *tranzitivitate indirectă* determină împlinirea cîmpului semantico-sintactic pe care-l generează şi guvernează prin *complement indirect*: „*Au vorbit* numai **despre călătoria** *la* Cernăuţi", „Oraşul şi regiunea Cernăuţi *au aparţinut* de drept **românilor**", „*S-a descotorosit* foarte repede **de el**", „*A abuzat* fără scrupule **de ceea ce îi mărturisisem**".

Verbele cu *dublă tranzitivitate* dezvoltă cîmpuri semantico-sintactice prin realizarea concretă, concomitentă, a două variante semantico-sintactice ale funcţiei de *complement*:

- două variante de *complement direct*: „*Am rugat*-**o pe Maria** (1) *să vină de Crăciun* (2)";
- două variante de *complement indirect*: „**I**-*am povestit* (*vorbit*) **Ioanei** (1) *despre excursia noastră* (2)";
- un *complement direct* şi un *complement indirect*: „**I**-*am împrumutat* **lui Mihai** (1) *maşina mea de scris* (2)", „*Am împrumutat* **de la Mihai** (1) *banii* pentru drum (2)", „*Am detaşat* **sepalele** (1) *de petale* (2)".

Verbele *intranzitive*, caracterizate printr-un singur gol semantic (o singură valenţă obligatorie), după realizarea concretă a principalului component semantic, ca *subiect gramatical*, dacă funcţionează ca predicate, împlinesc cîmpul semantico-sintactic pe care l-au generat, iar enunţul/propoziţia îşi definitivează unitatea la nivelul nucleului predicaţional prin actualizarea planului semantic al termenilor *subiect* şi *predicat*: „**A înflorit** *teiul*", „*Porumbeii* **şi-au luat zborul**", „**A venit** *cine ai vrut tu*".

Cel mai adesea, cîmpul semantico-sintactic al verbelor *intranzitive* se împlineşte odată cu realizarea funcţiei sintactice de *subiect*, dar el se poate lărgi, în mod aleatoriu, ca şi cel al verbelor tranzitive de altfel, prin dezvoltarea diferitelor variante ale funcţiei de circumstanţial sau de complement corelativ: „Andra a **plecat** *ieri/la mare/ cu trenul/împreună cu Mihai*" etc. sau prin *complement predicativ* (element predicativ suplimentar): „Andra a **plecat** *foarte veselă*".

Unele verbe *intranzitive*, datorită conţinutului lor lexical, cer *cu obligativitate* realizarea funcţiei de circumstanţial într-una din variante, inscrisă în continuitatea planului lor semantic.

Astfel, verbul **a dura** cere un circumstanţial *de timp*: „Căutarea drumului **a durat** *trei ore*".

Verbe precum *a costa*, *a se purta* (*a se comporta*) cer circumstanţiale *de mod*: „Cărţile **costă** *prea mult*", „**Se poartă (se comportă)** *foarte urît/frumos*".

Verbele *a se afla*, *a locui* cer circumstanţial *de loc*: „**Nu mă aflam** *în oraş* cînd a venit Mihaela", „*În întunericul meu* **locuieşti**/ de-atunci ca o stea în fîntînă" (L. Blaga).

Verbele *a spumega*, *a tremura* întrebuinţate cu trăsătura semantică +*uman* cer circumstanţial *de cauză*: „Eugen **spumegă (tremură)** *de mînie*"

Verbe precum *a excela*, *a delibera*, *a se îndoi* etc. cer circumstanţiale *limitative* (de *referinţă*) (de *relaţie*, în termenii gramaticii curente) : „Mă **îndoiesc** *că voi găsi înţelegere*", „Vasile **excelează** *în asemenea gafe*".

Unele dintre aceste verbe se pot întrebuinţa fără circumstanţial, odată cu absolutizarea planului lor semantic pe o anumită coordonată :

„Aşteptarea aceasta *durează*" = „durează **mult**" = „*este de durată*"
„Cărţile *costă*" = „costă **mult**" = „*sînt scumpe*"
„El nu ştie *să se poarte*" = „*să se poarte* **frumos**" = „*El se poartă urît*"

Verbul **a fi** este suficient prin planul său semantic, determinînd suprapunerea dintre planul semantic al nucleului predicaţional şi planul semantic al propoziţiei pe care o reprezintă ; cînd exprimă *existenţa*, el realizează atunci **predicate absolute** : „Lumea **este**", „**Nu este** dreptate", „Orice **este** are o raţiune de a fi. Ceea ce **nu este** şi **n-a fost** niciodată – aceea nu e cu putinţă" (M. Eminescu).

Cînd exprimă „prezenţa" (în sinonimie cu *a se afla*), verbul **a fi** cere pentru împlinirea cîmpului semantico-sintactic pe care îl generează, în mod obligatoriu, realizarea funcţiei sintactice de *circumstanţial* : de *timp* sau *de loc*, cel mai adesea, sau a funcţiei de *complement indirect* (exprimînd semantic *locul*) : „Ioana *nu este aici/acum*", „Ioana *este la/cu noi*", „Ioana *va fi* [= *se va afla/va fi prezentă*] mîine".

SINTAXA FORMELOR VERBALE ABSOLUTE

I. Funcţiile sintactice ale formelor verbal-nominale reflectă specificul lor de termeni dependenţi din punct de vedere sintactic – cu excepţia *enunţurilor infinitivale*, a infinitivului, a structurilor speciale întemeiate pe *supin* şi *participiu* şi a unor construcţii sintactice în care intră *infinitivul* şi *gerunziul* – şi depind în realizarea lor de specificul lexico-gramatical al fiecăreia dintre ele (cu predominarea dimensiunii substantivale, adjectivale, verbale) :

• *subiect* : „Înc-odată iar şi iară/ *A iubi* e primăvară" (L. Blaga) ;
• *complement* : „Nu credeam să-nvăţ *a muri* vrodată" (M. Eminescu) ;
• *atribut* : „Cîte ţărmuri *înflorite*, ce palate şi cetăţi,/ *Străbătute* de-al tău farmec ţie singură-ţi arăţi ! " (M. Eminescu) ;
• *complement predicativ* : „Ne-nţeles rămîne gîndul/ Ce-ţi străbate cînturile/ Zboară vecinic *îngînîndu*-l/ Valurile, vînturile" (M. Eminescu).

II. *Construcţiile sintactice* generate de formele verbal-nominale depind de trăsăturile semantice lexico-gramaticale (*personal-impersonal*, *tranzitiv-intranzitiv*) în acelaşi mod în care depind verbele din care provin, cu deosebiri impuse de neasumarea predicaţiei.

Sintaxa infinitivului

Caracteristicile *nominale* ale infinitivului îi asigură realizarea *funcţiilor* sintactice pe care le are în comun cu substantivul (*subiect*, *complement*, *atribut* etc.). Modul de realizare a funcţiilor sintactice şi frecvenţa infinitivului depind de dominanta stilistică a textului, de planul semantic al regentului, de prezenţa caracteristicilor *verbale* în propriul plan semantic.

În enunţuri cu caracter gnomic, **infinitivul** realizează funcţia de subiect: „Iar în lumea cea comună **a visa** e *un pericul*" (M. Eminescu).

În enunţuri cu verbul *a însemna* în structura predicatului, realizarea subiectului prin *infinitiv* cere în mod curent şi realizarea numelui predicativ prin *infinitiv*: „**A tăcea** *înseamnă a-i accepta* ticăloşiile".

În relaţie cu verbe (expresii) *impersonale*, infinitivul realizează funcţia de *subiect*, în alternativă cu realizarea curentă prin propoziţii sau, mai puţin frecvent, prin substantiv sau pronume:

Îmi place **a călători.**
să călătoresc.
Îmi plac **călătoriile.**

Enunţul cu subiectul *un infinitiv* este sinonim cu enunţul cu subiectul o propoziţie cu predicat-verb la *conjunctiv*; amîndouă variantele înscriu planul semantic al enunţului sub semnul nedeterminării.

Propoziţia-subiect se dezvoltă în baza unui verb la indicativ, dacă planul semantic al enunţului este determinat: „*Îmi place* că tu **călătoreşti**", „*E bine a studia*"/ „E bine **să studiezi**".

Cînd determină *verbe tranzitive*, *infinitivul* este o variantă de realizare a complementului (*direct*, *indirect*, *comparativ*), alături de realizarea nominală (prin substantiv sau pronume) şi de realizarea propoziţională – cu predicatul verb la *conjunctiv*.

Alegerea între *infinitiv* şi *conjunctiv* este prin excelenţă liberă cînd regent este verbul *a putea*: „*Pot* **merge/să merg**".

În structurile cu *infinitiv*, determinările acestuia intră în relaţii sintagmatice, de vecinătate doar, cu verbul *a putea*: „*Nu-l pot chema* acum"/ „Nu pot *să*-l *chem*".

Aceeaşi „preluare" a complementului intervine cînd regentul este un verb de aspect: „teamă mi-e ca nu cumva/ Oamenii din ziua de-astăzi *să* **mă**-*nceapă a lăuda*" (M. Eminescu).

În realizarea funcţiei de circumstanţial, *infinitivul* domină *conjunctivul*; în dezvoltarea circumstanţialului *de timp*, este precedat de locuţiunea prepoziţională *înainte de* sau de prepoziţia *pînă*, aceleaşi ca în cazul realizării circumstanţialului prin nume sau adverb: „Voi pleca *înainte de a veni* iarna", „*Pînă a începe* să ningă mai este".

În realizarea circumstanţialului *de scop* (*finalitate*), limba română contemporană pare să prefere *conjunctivul*; *infinitivul* precedat de prepoziţiile *spre* sau *pentru* este mai frecvent în enunţurile în care circumstanţialul precedă subiectul-predicat: „*Pentru a ajunge* la timp, trebuie să iei avionul".

În funcţie de planul semantic al relaţiei de dependenţă, circumstanţialul *de finalitate* urmează verbului regent:

„Nici ruşine n-au să ieie în smintitele lor guri
Gloria neamului nostru *spre-a* o *face de ocară*,
Îndrăznesc ca să rostească pîn'şi numele tău, ţară." (M. Eminescu)

Circumstanţialul *de mod* are o componentă semantică negativă, mascată de prepoziţia *fără* (*de*): „Cît e întinsul şi-naltul luminii,/ Dumnezeu singur arde suav/ cîteodată prin tufe/ *fără de-a mistui*" (L. Blaga).

Construcţia maschează adesea o relaţie sintactică de *coordonare adversativă*: „Citeşte *fără a reţine* nimic" = „Citeşte *dar nu reţine* nimic".

În acelaşi mod, în anumite enunţuri, structurile cu *infinitiv* precedat de prepoziţia *spre* sau *pentru* nu exprimă finalitatea unei acţiuni, ci maschează o relaţie de coordonare copulativă/adversativă : „A intrat pe uşă *spre* **a** ieşi/*şi* a ieşit pe fereastră".

Complementul semantic principal al *infinitivului* precedat de aceste prepoziţii rămîne în mod curent inclus în planul său semantic, atunci cînd este coreferenţial cu subiectul verbului-predicat : „*Înainte de a pleca* spre Florenţa, Andra a rămas o zi la Veneţia" sau se exprimă printr-un nume, pronume, cînd are o identitate proprie : „*Mihai* a plecat *înainte de a se fi terminat meciul*".

În aceste din urmă enunţuri, infinitivul intră în alcătuirea unui *constituent dezvoltat* prin care se realizează funcţia sintactică de circumstanţial.

În interiorul constituentului dezvoltat, complementul semantic principal (*meciul*) reprezintă *subiectul interior* (virtual subiect gramatical al unui predicat – *să se termine*) – funcţie de gradul II.

În realizarea funcţiei de *atribut*, *infinitivul* este precedat de prepoziţia *de* : „Ce grea e pentru noi/ osînda *de a sta*-n lumină" (L. Blaga).

*

Caracteristicile *verbale* condiţionează construcţiile sintactice ale *infinitivului* în acelaşi mod în care o face verbul-predicat ; generează diferite funcţii sintactice în raport cu cîmpul semantico-sintactic pe care îl guvernează, în strînsă legătură cu planul semantic al verbului, în care îşi are originea :

- *subiect*, dacă verbul este impersonal : „Îl neliniştea gîndul de *a trebui* **să plece** *chiar a doua zi*". Infinitivul verbelor *impersonale* absolute realizează funcţia de subiect şi în relaţie cu verbe de aspect : „*A început* **a ploua**" ;
- *complement* (*direct*, *indirect*), dacă verbul este *tranzitiv*, cu tranzitivitate *directă/ indirectă* : „Focul meu *a-l stinge* nu pot/ cu toate apele mării" (M. Eminescu) ;
- *circumstanţial*, indiferent de tipul de verb : „Oare glorie să fie *a vorbi* **într-un pustiu ?**" (M. Eminescu) ;
- *complement de agent*, dacă are sens pasiv : Nu suporta *a fi lăudat* **de nimeni**".

Precedat de pronume sau adverbe relative, în relaţie sintactică cu verbul *a avea* sau *a fi*, infinitivul intră în alcătuirea *construcţiilor infinitivale relative* (în termenii *Gramaticii Academiei*, vol. II, p. 83), o variantă structurală de *constituent sintactic dezvoltat* prin care realizează funcţiile sintactice de :

- *subiect* : „Cînd e minte, nu-i *ce vinde*" (I. Creangă), „Nu-i *unde/cînd merge*", „Nu are *cine veni*" ;
- *complement* : „De-acum nici asta nu-mi rămîne/ Şi n-o să am *ce blestema*" (M. Eminescu), „N-ai *de unde cumpăra*", „N-ai *cu cine merge*".

În interiorul *constituentului dezvoltat*, pronumele/adverbele relative reprezintă funcţii sintactice de gradul II, construcţii ale infinitivului :

- complement direct interior : **ce** *blestema* ;
- subiect interior : **cine** *veni* ;
- complement corelativ : **cu cine** *merge* ;
- circumstanţial : **cînd/unde** *merge*.

Infinitivul verbelor *copulative* intră, într-o relaţie sintactică de *complementaritate* cu un *nume/pronume*, în structura *constituenţilor analitici* prin care se realizează diferite funcţii sintactice :

- *subiect* : „*A fi om* e lucru mare ! " ;
- *complement* : „Trebuie să reuşeşti *a rămîne tu* însuţi" ;
- *circumstanţial* : „Pentru *a deveni om adevărat*, trebuie să te smulgi minciunii" ;
- component, ca *nume predicativ analitic*, al unui *predicat analitic* : „Toţi *par a fi străini*".

Sintaxa gerunziului

Lipsei de autonomie în sistemul lexical a formei absolute de *gerunziu* îi corespunde, în sistemul gramatical al limbii, lipsa de autonomie *sintactică* ; în consecinţă, *gerunziul* nu-şi poate asuma direct *predicaţia* ; enunţuri cu centrul propoziţional într-un *gerunziu* nu sînt posibile în limba curentă.

Componenta *adverbială* din planul semantic al *gerunziului* impune ca definitorii două funcţii sintactice : de *circumstanţial* şi de *complement predicativ* (*element predicativ suplimentar*).

Funcţia de circumstanţial se realizează cel mai frecvent prin variantele :

- circumstanţial de *timp* : „Şi aşa, *luîndu-ne rămas bun* de la gazdă... plecăm" (I. Creangă) ;
- circumstanţial de *cauză* : „*Ştiind* că şi Lazăr a-nviat/ Voi să nu vă mîhniţi, s-aşteptaţi" (T. Arghezi) ;
- circumstanţial de *mod* : „Să mă-ngropaţi, pe cînd/ Trec stoluri *zburînd*/ La marginea mării" (M. Eminescu) ;
- circumstanţial de *condiţie* : „*Dîndu*-mi din ochiul tău senin/ O rază dinadins/ În calea timpilor ce vin/ O stea s-ar fi aprins" (M. Eminescu).

Precedat de adverbul *chiar* sau *şi*, gerunziul poate realiza şi funcţia de circumstanţial *concesiv* : „*Chiar plecînd* imediat, tot nu mai poţi prinde trenul".

În mod frecvent, planul semantic al gerunziului cu funcţie de circumstanţial asociază circumstanţele *temporală* şi *cauzală* : „Boierul, *văzînd* că n-are ce-i mai face, i-azvîrle punguţa" (I. Creangă).

Exprimînd, prin semantica sa lexico-gramaticală, o temporalitate nedeterminată, gerunziul intră cel mai adesea într-un raport de simultaneitate temporală cu verbul regent : „– Ei, ei ! măi Zaharia, *zic* eu *coborîndu-ne* la vale spre Paşcani : de-acum şi munţii i-am pierdut din vedere, şi înstrăinarea noastră este hotărîtă..." (I. Creangă).

Raportul de simultaneitate temporală este, în mod frecvent, estompat sau chiar suspendat, impunîndu-se doar un sens nedeterminat de *circumstanţialitate* : „*Adormind* de armonia/ Codrului bătut de gînduri/ Flori de tei de-asupra noastră/ Or să cadă rînduri, rînduri" (M. Eminescu).

Suspendarea *circumstanţialităţii* (*temporalităţii*, *cauzalităţii* etc.) gramaticale prin absolutizarea trăsăturii semantice *simultaneitate* este proprie celei de-a doua funcţii sintactice a gerunziului : *complement predicativ*, funcţie prin care în planul semantic global al enunţului se introduce *o acţiune* simultană cu acţiunea verbului ca o însuşire

dinamică a subiectului (complementului) gramatical: „Apoi capra porneşte înainte *plîngînd* şi lupul după dînsa, *prefăcîndu-se* că plînge" (I. Creangă).

Regentul *nominal* (*pronominal*) al complementului predicativ – funcţie generată de o relaţie sintactică de dublă dependenţă – poate fi *subiectul* verbului-predicat: „*ea* moare./ *Visîndu-se*-ntr-o clipă cu anii înapoi" (M. Eminescu) sau *complement*: „Tu te-naltă din mormînt/ Să *te*-aud din corn *sunînd*/ Şi Moldova *adunînd*" (M. Eminescu).

În afara situaţiilor în care s-a întrebuinţat adjectival – în limba română a secolului trecut, mai ales: „Pe-un pat alb ca un linţoiu zace lebăda *murindă*" (M. Eminescu) –, gerunziul îşi păstrează componenta semantică adverbială concomitent cu componenta verbală – *procesualitate* 'nedeterminată' – şi în sintagmele în care se realizează funcţia sintactică de *atribut* (atribut *calificativ*), în relaţie de dependenţă faţă de un regent-substantiv: „Ulcioare-*nchipuind* s-adape/ au forma fetele parc-ntr-adins/ alcătuite să ne scape" (L. Blaga), „numai aşa/ te pot vedea şi copacii/ *clipind* din pleoapele verzi" (L. Blaga).

În mod excepţional, *gerunziul* poate realiza şi funcţia de subiect; planul său semantic se apropie atunci de *infinitiv*, iar predicatul are caracter analitic, cu nume predicativ de identificare sau calificare cu dezvoltare propoziţională: „*Plecînd* acum *înseamnă* să te recunoşti învins", „Eu cred că *ar fi* să te scobori prea jos *primind* să te baţi cu un om ca Gheorghe Neagu" (E. Gîrleanu).

Seria funcţiilor sintactice se amplifică prin *construcţiile gerunziale absolute* (în termenii *Gramaticii Academiei*, vol. II, p. 82), o variantă specifică de *constituent dezvoltat*; în structura acestora, ca şi în cazul *construcţiilor infinitivale relative*, intră gerunziul şi complementul său semantic principal (care poate rămîne neexprimat), diferit de subiectul gramatical. Este o realizare sintactică a complementului semantic principal al verbului-predicat sau coreferenţial cu acesta.

Alături de funcţia de *circumstanţial*:

„Odată, *slujind un episcop* oarecare de hramul bisericei la Buna Vestire din Iaşi, părintele Duhu intră în biserică" (I. Creangă) [circ. de timp];

„Dar vei fi băgat de samă o împrejurare: **cartea mea**, *cetind*-**o** în şir rămîne neînţeleasă... dar, ori de unde-i începe, *răsfoind* tot la a şaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare şir" (M. Eminescu) [circ. condiţional];

„*Văzînd eu* de la o vreme că nu mai încetează cu jafurile, mi-am luat inima în dinţi şi m-am dus la biserică..." (I. Creangă) [circ. de cauză],

constituentul dezvoltat în baza gerunziului poate realiza şi funcţia de *complement*: „Vedea *răsărind domni* în haine de aur şi samur" (M. Eminescu) sau funcţia de *subiect*: „Din cînd în cînd învăluirile de vînt de deasupra satului păreau că se alină şi-atunci se auzea *sunînd* cu zvon mare, sus, sub nori, *pădurea de brazi*" (M. Sadoveanu).

În interiorul constituenţilor dezvoltaţi, numele/pronumele-complement semantic principal al gerunziului reprezintă funcţia de subiect de gradul II, care poate deveni subiect sintactic – funcţie de gradul I, dacă *gerunziul* lasă loc unui verb-predicat:

slujind/pe cînd *slujea* **un episcop**
cetind-o/dacă o *citeşti* **[tu]**

văzînd/pentru că *am văzut* **eu**
răsărind/cum *răsăreau* **domni**
sunînd/cum *suna* **pădurea de brazi**

*

Caracteristicile *verbale* ale gerunziului determină dezvoltarea cîmpului său semantico-sintactic prin funcţiile sintactice pe care le generează, indiferent de funcţia pe care el însuşi o realizează :

- *complement*, în baza tranzitivităţii : „Pămîntul e-o moară deşartă/ Cu larve *cerşind*-**adăpost**" (T. Arghezi) ;
- *circumstanţial* : „Ştie oare ea că poate ca să-ţi dea o lume-ntreagă,/ C-*aruncîndu-se* **în valuri** şi cercînd să te-nţeleagă/ Ar împlea a ta adîncime cu luceferi luminoşi ?" (M. Eminescu) ;
- *complement de agent*, în baza dezvoltării sensului gramatical *pasiv* : „A plecat imediat, *fiind urmat* **de toţi**".

Gerunziul verbelor *copulative* participă la realizarea diferitelor funcţii sintactice prin *constituenţi analitici*, în structura cărora intră în complementaritate sintactică cu un *nume* : „Luceferi, ce răsar/ Din umbră de cetini,/ *Fiindu*-mi *prieteni*/ O să-mi zîmbească iar" (M. Eminescu).

Asemeni *infinitivului*, *gerunziul* rămîne în mod frecvent în afara realizării autentice a unor funcţii sintactice în enunţuri în care între gerunziu şi verbul-predicat nu se instituie o relaţie de dependenţă/interdependenţă în plan semantic ; fără să-şi poată asuma predicaţia, *gerunziul* participă la dezvoltarea unor structuri care maschează o relaţie de coordonare copulativă în baza perspectivei de 'simultaneitate' :

„Pe scări de marmură, prin vechi portaluri,
Pătrunde luna, *înălbind* păreţii" (M. Eminescu).
→ [Pătrunde luna *şi înălbeşte* păreţii]

Aceste structuri caracterizează în mod special stilul narativ, în introducerea dialogului personajelor. Enunţuri organizate prin relaţii de coordonare copulativă : „Fiul Craiului, fărmăcat de vorbele babei, scoate atunci un ban *şi zice*..." (I. Creangă) alternează cu enunţuri organizate pe baza gerunziului fără funcţie sintactică : „Fiul Craiului îi şi trage atunci cu frîul în cap, *zicînd*" (I. Creangă).

În textele comentative, gerunziul maschează relaţii de coordonare şi în afara trăsăturii semantice 'simultaneitate' : „A plecat imediat în munţi, *revenind* [*şi a revenit*] după trei ani".

Această poziţie sintactică a gerunziului poate fi întărită de conjuncţii adversative, cînd relaţia sintactică mascată este de coordonare adversativă : „A încercat mai multe soluţii, *eşuînd* [...*dar a eşuat*] însă de fiecare dată".

Sintaxa participiului

Dimensiunea adjectivală din planul semantic al *participiului* (nedevenit *adjectiv*, întrucît acţiunea exprimată de verbul în care îşi are originea nu se transformă în însuşire – se produce doar absolutizarea sensului *perfectiv*, de proces *încheiat*) îi determină specificul *funcţional* ; realizează în mod definitoriu funcţiile sintactice :

• *atribut*: „Tare sînt singur, Doamne, şi pieziş! / Copac pribeag *uitat* în cîmpie" (T. Arghezi);
• *nume predicativ* în structura unui *predicat analitic*: „Pirgu, îndeosebi, *părea frămîntat* de o mîhnire neagră" (Mateiu I. Caragiale);
• *complement predicativ*; în relaţie sintactică de dublă dependenţă – cu regentul nominal (pronominal) – *subiect* (exprimat sau neexprimat): „Pe cînd alţii stînd în umbră şi cu inima smerită,/ *Neştiuţi* se pierd în taină ca şi spuma nezărită" (M. Eminescu), „Întors în ţară, se văzuse *jefuit* de ai săi, *înlăturat*, *hărţuit*, *prigonit* şi *trădat* de toată lumea..." (Mateiu I. Caragiale);
• *complement*: „Numai luna printre ceaţă/ Varsă apelor văpaie/ Şi *te* află *strînsă*-n braţe,/ Dulce dragoste bălaie" (M. Eminescu);
• *circumstanţial* de *timp*: „*Ajuns* la poartă, trage clopoţelul, un frate îi deschide" (M. Eminescu), „Îţi făgăduiesc că, *odată pornit* din casa dumitale, înapoi nu m-oi mai întoarce..." (I. Creangă);
• *circumstanţial* de *cauză*: „Mă abat pe la tei, cu gînd să prind pupăza, căci aveam grozavă ciudă pe dînsa; nu numaidecît *pentru pupat* [...], ci pentru că mă scoală" (I. Creangă);
• *atribut circumstanţial*; într-o relaţie de dublă dependenţă:

„Şi *obiectele* ce le văd, *privite* c-un ochi, *sînt mai mici*; cu amîndoi – mai mari."
(M. Eminescu)
[atrib. circ. condiţional]

„Am privit cu groază cumplita unealtă *care*, *căzută* în alte mîini decît ale mele, *ar fi fost* pentru mine *ucigătoare*." (Mateiu I. Caragiale)
[atrib. circ. condiţional]

Ca şi *infinitivul* şi *gerunziul*, *participiul* intră în *construcţii absolute* (construcţii absolute *participiale*), variantă de realizare a funcţiilor sintactice prin *constituenţi dezvoltaţi*: „*Abia plecat Mihai*, au şi început să-i scotocească prin sertare".

Complement semantic principal al verbului *a trebui*, participiul realizează, în relaţie sintactică cu acesta, funcţia de predicat, ca *predicat dezvoltat*: „Îl întrebai dacă nu în nestatornicia domniilor şi în teama de năvăliri *trebuie căutată* pricina că nu s-a durat şi la noi mai măreţ şi trainic" (Mateiu I. Caragiale).

În structura constituentului dezvoltat, participiul *ocupă* poziţia subiectului; este o alternativă la *conjunctivul*-predicat al unei propoziţii-subiect: *trebuie căutată/trebuie să fie căutată*.

*

Dimensiunea *verbală* din planul semantic al participiului determină tipurile de construcţii, în funcţie de semantica verbului de provenienţă:

• participiul provenit din verbe *intranzitive*, avînd sens activ, este determinat de *circumstanţiale* şi de *atribut circumstanţial* sau *complement predicativ*: „Iară ceilalţi popi, *înlemniţi* **cu mîinile la piept**, cît pe ce să cadă *ameţiţi* din picioare, **de frică şi de ruşinea** arhipăstorului" (I. Creangă);
• participiul provenit din verbe *tranzitive*, avînd sens pasiv, este determinat de *complement de agent*: „*Ameţiţi* **de limbe moarte**, **de planeţi**, **de colbul şcolii**,/

Confundam pe bietul dascăl cu un crai *mîncat* **de molii**" (M. Eminescu), „Să sărim în luntrea mică/ *Îngînaţi* **de glas de ape**" (M. Eminescu).

Indiferent de *tranzitivitatea* verbului în care îşi are originea, *participiul* poate fi al doilea regent (poziţia regentului verbal) pentru funcţia de *complement predicativ* : „Şi într-un spaţiu *închipuit* **ca fără margini**, nu este o bucată a lui [...] numai o picătură în raport cu nemărginirea ? " (M. Eminescu), „Alexandru, *plecat* **plin de iluzii**, s-a întors nu peste multă vreme dezamăgit de toate".

Participiul verbelor copulative *a deveni* (şi al verbelor sinonime : *a ieşi*, *a ajunge*) şi *a rămîne* realizează diferite funcţii sintactice, prin constituenţi analitici, în complementaritate cu un nume :

„**Ajuns** *doctor*, nu şi-a mai păstrat vechile prietenii."
[circ. timp/cauză]

„Să-l văd **ajuns** *doctor* şi-apoi nu-mi fac nici o grijă."
[compl. predicativ]

În enunţuri situaţionale, *participiul pasiv* asigură o relativă autonomie, prin înglobarea în semantica sa şi a auxiliarului de diateză a structurilor în care intră : aceste enunţuri – *enunţuri participiale* – sînt o alternativă la *enunţurile infinitivale* : „Fumatul interzis ! " – „A nu se fuma ! ", „Staţionarea interzisă ! " – „A nu se staţiona ! ".

Sintaxa supinului

Dimensiunea *substantivală* din planul semantic al *supinului* ca formă absolută îl apropie de *infinitiv* ; prin aceasta, supinul realizează cele mai multe funcţii sintactice în alternativă cu *infinitivul* şi totodată cu *substantivul* sau cu propoziţii avînd ca predicat verbe la *conjunctiv*.

Planul semantic al regentului face posibilă realizarea funcţiei sintactice guvernate prin oricare dintre variantele morfologice (*infinitiv*, *supin*, *conjunctiv*) sau orientează selecţia :

- *subiect* ; în relaţie cu expresii impersonale : *e bine*, *e greu*, *e necesar*, *e uşor* etc. sau cu unele verbe întrebuinţate impersonal : *a nu-i arde*, *a rămîne*, *a urma* etc. : „E uşor *de citit*/(*a citi*)/*să citeşti*", „**Nu-i arde** *de citit*/(*să citească*)", „**Urmează** *de rezolvat*/*a se rezolva*/*să se rezolve* problema traducerii". Verbele impersonale admit, de regulă, verbe la *conjunctiv* sau *infinitive* (*a-i conveni*, *a i se cuveni*, *a-i părea*, *a-i veni* etc.) sau numai *conjunctivul* (*a se întîmpla*) : „Îmi place *să călătoresc*/*a călători*", „S-a întîmplat *să vină* şi el" ;
- *nume predicativ*, în structura *predicatului analitic* : „Multe *sînt* **de făcut** şi puţine **de vorbit**, dacă ai cu cine te înţelege" (I. Creangă) ;
- *circumstanţial* : „Fata, care ştia că **de făcut treabă** nu mai cade coada nimănui, îşi suflecă mînecile" (I. Creangă), „Cînd punea mama laptele **la prins**, eu [...] de pe a doua zi începeam..." (I. Creangă), „Ocazia e iute la fugă şi leneşă ***la întors***" (M. Eminescu), „Caut apă bună **de băut**" ;
- *complement* : „A dat **de băut** la toţi", „Dar cînd auzeam **de legănat** copilul, nu ştiu cum îmi venea..." (I. Creangă) ;

• *atribut*: „Scoate vornicul din sat pe oameni la o clacă **de dres** drumul" (I. Creangă).

În relaţie cu verbe de *aspect*, *supinul* intră în structura unor *constituenţi dezvoltaţi*, prin care se realizează diferite funcţii sintactice:

• *predicat dezvoltat*: „*S-a apucat* **de citit**", „Şi... unde *nu s-a apucat* şi el, în ciuda Morţii, **de tras** la mahorcă şi de chilit la ţuică şi holercă" (I. Creangă);

• *complement predicativ*: „L-a văzut *apucîndu-se* **de secerat**";

• *circumstanţial*: „*Apucîndu-se de citit*, a trecut într-o altă stare".

În structura *constituentului dezvoltat*, supinul realizează funcţia de *complement* (direct, indirect) interior, ca funcţii de gradul II.

Alte verbe de aspect se construiesc numai cu *infinitivul* sau *conjunctivul*: *a începe*, *a prinde*, *a continua*: „Mihai a început *a cînta/să cînte* la pian".

Verbele de aspect *a termina*, *a sfîrşi*, *a încheia*, în legătură cu sensul aspectual *perfectiv* pe care îl impun, se construiesc cu *supinul* şi, mai rar, cu conjunctivul, fără a accepta infinitivul. Forma absolută de *supin* este concurată de supinul devenit *substantiv*: „El a terminat *de cules*, *de secerat/culesul*, *seceratul*".

Supinul intră şi în structura unor *constituenţi dezvoltaţi* în relaţie cu verbul *a avea* întrebuinţat cu sens modal: „*Am de mers* pînă la pădure".

În interiorul *predicatului* (*constituentului*) dezvoltat, supinul realizează funcţia de *complement direct*: „*Am avut de străbătut* trei tunele", „*Avînd de străbătut* trei tunele, mi-a trebuit mai mult timp".

*

Dezvoltarea cîmpului semantico-sintactic prin construcţiile pe care supinul le guvernează este determinată de dimensiunea verbală a planului său semantic şi de relaţia sintactică în care se află deja înscris.

Supinul verbelor *intranzitive* generează cîmpuri semantico-sintactice împlinite prin realizarea funcţiilor:

• *circumstanţial*: „*Am de mers* **mîine** cu Andra la doctor", „Acesta este un drum **greu** *de străbătut* **pe jos**";

• *complement corelativ*: „Aici nu-i *de venit* **cu copiii**";

• *complement indirect* (al cărui plan semantic este o limită spaţială sau temporală exprimată printr-un termen lexical cu trăsătura +*uman*): „Am avut *de trecut* **pe la doctor/Andra**", „N-a fost chip *de plecat* **înaintea Ioanei**".

• *complement direct*: „Acestea sînt poveşti *de adormit* **copiii**!", „Are o nouă metodă *de descoperit* **loc de fîntînă**".

Dacă supinul intră în relaţie cu *verbe întrebuinţate impersonal* sau cu *expresii impersonale*, indiferent de tranzitivitatea verbului în care îşi are originea, *construcţia* sa – mediată de întreaga sintagmă – este reprezentată de funcţia sintactică de *subiect*: „*Rămîne* **de văzut** *cine vine*", „Mai *rămîne* **de venit** *Tudor*", „*Este greu* **de stabilit** *ordinea/cine este primul*".

*

Prin *elipsă*, *supinul* dezvoltă o variantă de *enunţuri situaţionale*, a căror autonomie este asigurată de complementaritatea cu dimensiunile (temporală, spaţială) situaţiei de comunicare, prin care se împlineşte şi planul semantic global:

De închiriat = [Această casă este] *de închiriat*.
De revăzut = [Această expresie/traducere este] *de revăzut*.
De neimaginat ! = [Această poziţie/atitudine este] *de neimaginat* !

RAPORTUL DINTRE MORFOLOGIA ŞI SINTAXA VERBULUI

Specificul şi gradul de expansiune a cîmpului semantico-sintactic (verb + complinirile sale obligatorii) generat de verb (în poziţia de predicat sau de complement al predicatului în structura nucleului predicaţional central sau în alte poziţii sintactice), dependente în mod virtual de apartenenţa lui la diferite clase semantice, se actualizează în funcţie de înscrierea verbului în desfăşurarea opoziţiilor categoriale de *diateză* şi *mod*.

DIATEZA

Verbul guvernează în mod absolut expansiunea şi organizarea cîmpului său semantic în funcţie de planul lui semantic (conţinutul lexical + trăsăturile semantice lexico-gramaticale) numai cînd este la *diateza activă*.

Cu acest sens gramatical, dacă se caracterizează printr-un conţinut lexical ce reflectă implicarea a doi agenţi, în 'reciprocitate', în desfăşurarea unei acţiuni, el deschide cîmp dezvoltării funcţiei sintactice de *complement sociativ* sau *de reciprocitate*: „Iar ea *vorbind* **cu el** în somn/ Oftînd din greu suspină" (M. Eminescu), „Îmi pare că cineva îmi scutură/ Zilele mele frumoase/ Ce *n-au semănat* niciodată **una cu alta**" (A.E. Baconsky).

Dacă în planul semantic conţinutul lexical implică trăsătura lexico-gramaticală *tranzitivitate*, cîmpul lui sintactic este descris de realizarea funcţiei de *complement* (*direct*, *indirect* sau amîndouă variantele) : „*Sporeşte*-ţi **cîntarea** precum se cuvine,/ *dă* **ceasului înţelepciunea ce-o** *ai*" (L. Blaga).

Întrebuinţat la celelalte diateze, verbul îşi satisface în primul rînd, în interiorul acestei categorii, de esenţă sintactică, diferitele valenţe combinatorii generate de exigenţe ale împlinirii planului său semantic.

În acelaşi timp, dezvoltarea unor sensuri gramaticale de diateză determină generarea altor exigenţe privind expansiunea cîmpului semantico-sintactic guvernat de verb.

În dinamica opoziţiilor interne proprii categoriei gramaticale a diatezei, opoziţia *activ/ pasiv* descrie distincţii fundamentale în organizarea enunţului sintactic, în planul semantic şi în planul expresiei deopotrivă, în interiorul raportului *limbă-gîndire-lume*.

La *diateza activă*, există un raport de corespondenţă relativă între planul ontologic şi planul semantic al enunţului sintactic :

„Cineva	*a-nveninat*	fîntînile omului." (L. Blaga)
[pronume-subiect]	[verb-predicat]	[nume-compl. direct]
agent *activ*	acţiune	obiect *pasiv*

La diateza *pasivă*, corespondenţa între cele două planuri este suspendată printr-o schimbare radicală a perspectivei din care subiectul vorbitor trece în ordine

lingvistică lumea extralingvistică pe care se întemeiază planul semantic al enunţului sintactic:

„Furtuna *nu a doborît* stejarul" →
[subiect] [predicat-verb activ] ← [compl. direct]
autor *activ* acţiune obiect pasiv
„Stejarul *nu a fost doborît* de furtună"
[subiect] [predicat-verb pasiv] ← [compl. de agent]
obiect pasiv acţiune „obiect" activ

Între planul semantic lingvistic al enunţului şi planul semantic logic, se instituie un raport de contradicţie la nivelul celor doi termeni ai acţiunii interpretate lingvistic prin verbul predicat: *subiectul* şi *complementul*. Obiectul acţiunii verbului interpretat prin funcţia de *complement direct* în *diateza activă* devine *subiect gramatical* în *diateza pasivă*, iar autorul activ al acţiunii verbale – *subiect* în enunţul cu verbul la diateza activă – trece în poziţia de *complement* (*de agent*) în noua structură, cu verb la *diateza pasivă*.

Complementul de agent are, în împlinirea cîmpului semantico-sintactic al verbului *pasiv*, un rol la fel de important ca şi *complementul direct* în diateza *activă*: „Ce? Să-ngîni pe coardă dulce că de voie te-ai adaos/ La cel cor ce-n operetă *e condus* **de Menalaos**?" (M. Eminescu).

Situate la diateza *reflexivă*, verbele tranzitive, împlinindu-şi planul semantic prin ipostaza de „obiect" pasiv a subiectului-activ, nu mai dezvoltă în exterior funcţia de complement direct: „Astfel *mă iubesc* de-acum: / Unul dintre mulţi,/ şi mă scutur de mine însumi" (L. Blaga).

Îşi dezvoltă cîmpul semantico-sintactic şi printr-un complement direct sau indirect verbele cu dublă tranzitivitate; complementul direct introduce componenta semantică reflectînd partea din „lumea" exterioară – „obiect" al atenţiei, interesul subiectului acţiunii verbale, caracterizată, de regulă, prin trăsătura *-uman*: „*Te întreabă* şi socoate/ **Ce e rău şi ce e bine**" (M. Eminescu), „*Se dăruieşte* **tuturor**, fără a cere nimic nimănui".

Anumite verbe tranzitive, cînd se întrebuinţează la diateza reflexivă, impun dezvoltarea funcţiei sintactice de *complement predicativ*: „Să *te simţi* **neliber, mic**,/ Să vezi marile aspiraţii că-s reduse la nimic" (M. Eminescu), „Şi *mă credeam* **în mucenicie**" (L. Blaga).

Cînd se întrebuinţează la *diateza reciprocă*, verbul îşi poate limita cîmpul semantico-sintactic la relaţia *subiect-predicat*: „Prin frunze aiurează şoptirile-i alene/ Cînd gurile-nsetate în sărutări *se-mpreun*" (M. Eminescu), „Cum ei mergînd alături *se ceartă* şi *se-ntreabă*,/ Nu văd în fundul nopţii o umbră de roşeaţă" (M. Eminescu) sau îl poate extinde facultativ şi, într-o măsură însemnată, redundant, prin dezvoltarea sintactică a unui *complement de reciprocitate* (sau a unui *complement sociativ*): „Fetele de la ghilit, care văzuse asta, numa-*şi dau ghiont* **una alteia**" (I. Creangă).

Realizarea funcţiei sintactice de *complement de reciprocitate* se impune dacă sintagma verbului la diateza *reciprocă* este omonimă cu sintagma verbului la diateza reflexivă sau la diateza pasivă: „Au *să se vadă* **unul cu altul** din an în Paşti" (M. Eliade) şi „Ei *au să se vadă* în oglindă" (diateza reflexivă) „Steagurile *au să se vadă* de departe" (diateza pasivă).

La diateza *dinamică*, verbele îşi completează cu obligativitate cîmpul semantic prin dezvoltarea funcţiei sintactice de care subiectul este direct interesat : *complement indirect* : „Tata *s-a îngrijit* de voi,/ V-a lăsat vite, hambare" (T. Arghezi).

Verbele intranzitive întrebuinţate la *diateza impersonală* devin autosuficiente semantico-sintactic ; realizează nuclee predicaţionale *monomembre* : *se respiră*.

Aceste verbe dezvoltă cel mai adesea un cîmp semantico-sintactic secundar prin realizarea funcţiei de circumstanţial : de mod, timp, loc : „*Se pleacă* mîine", „*Se înaintează* pe sub munte", „*Se trăieşte* greu".

Dintre verbele *tranzitive*, cele cu tranzitivitate directă îşi restrîng cîmpul semantico-sintactic la relaţia *subiect-predicat*, poziţia „subiectului" fiind preluată de „obiectul" pasiv ; „subiectul" activ este trecut de pronumele reflexiv în „nedeterminat" : „Scrisul lui *se descifrează* foarte greu".

Dacă *sensul impersonal* este complementar *sensului pasiv*, cîmpul semantic al verbului implică şi realizarea unui *complement de agent*, expresie sintactic-lexicală a „subiectului" activ : „Scrisul lui *se descifrează* greu **de necunoscători**".

MODUL

Gramatica Academiei (şi gramaticile curente) disting cîte două categorii de *moduri* din două perspective corelative : „Modurile sînt *personale* şi *nepersonale*, iar, după funcţiunea pe care o au în propoziţie, *predicative* şi *nepredicative*" (I, p. 215), „Modurile *nepersonale* şi *nepredicative* [*infinitivul*, *gerunziul*, *participiul*, *supinul*] nu exprimă persoana şi nu formează predicatul ; aceste moduri nu au forme flexionare care să indice persoana şi numărul şi au funcţiune de părţi secundare de propoziţie" (I, p. 216). În noua ediţie a *Gramaticii Academiei* se interpretează ca termeni ai opoziţiei categoriei *mod* numai *modurile personale* (*predicative*) (vol. I., pp. 358-393). Modurile nepersonale din gramatica tradiţională sînt interpretate într-un subcapitol exterior categoriei modului, sub denumirea de „Forme verbale nepersonale" (*ibidem*, pp. 483-543).

Funcţia principală a verbului – de *predicat* în cazul verbelor *predicative* şi de component al predicatului pentru verbele *copulative* – este condiţionată de capacitatea lui de a-şi asuma *predicaţia*, funcţie fundamentală a actului de comunicare lingvistică, ceea ce implică :

- înscrierea conţinutului semantic al verbului (şi, prin aceasta, a întregului cîmp semantico-sintactic pe care îl guvernează) într-un raport cu temporalitatea comunicării, cu originea în *eul locutor* ;
- raportarea aceluiaşi conţinut semantic la protagoniştii actului lingvistic prin *eul locutor* ;
- autonomia semantico-sintactică a enunţului minimal realizat de verb ca predicat al unei propoziţii independente.

Toate aceste trei condiţii caracterizează întrebuinţarea verbului la oricare dintre cele cinci *moduri* autentice (moduri *personale* şi *predicative*, în perspectiva *Gramaticii Academiei* şi a gramaticii curente) : *indicativ*, *conjunctiv*, *potenţial-optativ*, *prezumtiv*, *imperativ*.

Dacă unele verbe sînt defective de persoanele I şi a II-a (verbe impersonale şi verbe unipersonale), iar unele moduri verbale cunosc o singură persoană, a II-a (*imperativul*) sau au forme omonime pentru toate cele trei persoane (*conjunctivul perfect*), ele îşi asumă predicaţia:

- constituindu-se prin ele înseşi în nucleu predicaţional monomembru al unei propoziţii suficiente *semantico-sintactice*: „Nu e nimeni... *plouă*... plînge-o cucuvaie" (G. Bacovia);
- prin dezvoltarea unei relaţii de interdependenţă cu un subiect sintactic, atunci cînd se înscriu în structura unui nucleu predicaţional bimembru: „Ciinii *latră*, caravana trece", „*Să fi uitat* tu cărările de ieri?", „Cum s-a făcut, *nu-i bine* să cunoaştem" (L. Blaga).

Dintre toate *modurile predicative*, condiţionează sintaxa verbului şi structura enunţului numai modurile *imperativ* şi *conjunctiv*.

La *imperativ*, verbul poate realiza doar predicatul unor propoziţii independente sau al unor propoziţii ce realizează funcţia de predicat al frazei (propoziţie principală, în terminologia gramaticii curente): „*Adaugă* tu pasului numai încrederea,/ evlavia, grija şi saltul" (L. Blaga), „*Veniţi* să vînăm în păduri nepătrunse/ Mistreţul cu colţi de argint, fioros/ Ce zilnic îşi schimbă în scorburi ascunse/ Copita şi blana şi ochiul sticlos..." (Şt.Aug. Doinaş).

Formă verbală proprie prin excelenţă comunicării lingvistice orale, *imperativul* suspendă realizarea sintactică a funcţiei de subiect *gramatical*; subiectul rămîne inclus în dezinenţa de persoană a verbului, persoana a II-a singular sau plural: „*Ia*-mă-n braţe şi *ascunde*-mă bine" (T. Arghezi).

Concretizarea planului semantico-ontologic este transferată în mod frecvent unui vocativ (substantiv, pronume, propoziţie), cu care intră într-o relaţie sintactică de incidenţă: „*Sapă*, frate, *sapă*, *sapă*/ pînă cînd vei da de apă" (L. Blaga), „Hyperion, ce din genuni/ Răsai c-o-ntreagă lume,/ *Nu cere* semne şi minuni/ Care n-au chip şi nume" (M. Eminescu).

Spre deosebire de *imperativ*, care nu poate constitui predicatul unei propoziţii subordonate, modul *conjunctiv* este întrebuinţat relativ rar în propoziţii independente sau în propoziţii ce realizează (sau participă la) funcţia de predicat al frazei.

În propoziţii independente (sau propoziţii-predicat al frazei), modul conjunctiv este întrebuinţat cu diferite sensuri (nuanţe) ale planului său semantic: „Şi nu ştiu gîndirea-mi în ce să o sting:/ *Să rîd* ca nebunii? *Să*-i *blestem*? *Să*-i *plîng*?" (M. Eminescu) sau cu sens hortativ: „De te-ating, *să feri* în laturi,/ De hulesc, *să taci din gură*" (M. Eminescu).

În interiorul relaţiei de dependenţă (sau interdependenţă), conjunctivul caracterizează verbe-predicate ale unor compliniri semantice obligatorii (subiectivă, nume predicativ propoziţional, completivă directă, indirectă, comparativă) sau ale unor compliniri semantice facultative.

Ca verbe-predicate ale unor compliniri semantice obligatorii, conjunctivul poate fi singura variantă modală compatibilă cu verbul regent, cel mai adesea şi pentru că acesta, verbul (termenul) regent, asigură dezvoltarea conţinutului semantic central al conjunctivului, de mod al unor *acţiuni-proiect*, cu diferite variante semantice: „*Aştept*

să **îmi apună ziua/ şi zarea mea pleoapa să-şi închidă**" (L. Blaga), „**Sînt beat şi** *aş vrea* **să dărîm tot** ce-i vis/ ce e templu şi altar ! " (L. Blaga) sau poate fi o variantă la indicativ (potenţial-optativ), în interiorul opoziţiei de mod: *acţiune* (*stare*) *reală* (*indicativ*) – *acţiune proiect* (*conjunctiv*):

Am uitat **că sîntem oameni.** *Am uitat* **să fim oameni.**
I-am spus **că vine şi Anamaria.** *I-am spus* **să vină şi Anamaria.**

Alegerea între indicativ şi conjunctiv este liberă în cazul unui număr restrîns de verbe tranzitive: „Mihai a promis să vină/că vine".

În dezvoltarea unor cîmpuri semantico-sintactice generate de verb, a căror expansiune este hotărîtă de funcţia de circumstanţial, *conjunctivul* este modul propriu propoziţiilor circumstanţiale finale: „**Ieşise să scape de norul din uşă,/ din noaptea căzută din munte cu foc**" (L. Blaga).

Cînd se subordonează unui nume, verbul se situează la conjunctiv pentru a dezvolta acelaşi sens de *acţiune-proiect*: „Calea aici ce greu se găseşte/ Nu-i *nimeni* **să te îndrepte**" (L. Blaga), „Dar munţii-unde-s ? *Munţii*,/ **pe cari să-i mut din cale cu credinţa mea ?** " (L. Blaga).

VI. ADVERBUL

Termenul care defineşte această clasă de unităţi lexico-gramaticale situează în prim-plan o particularitate sintactică, apreciată în general ca definitorie : *adverbul este un determinant al verbului*. Dar singură perspectiva sintactică nu poate fixa identitatea specifică a clasei adverbelor, foarte eterogenă în ansamblu. De altfel, din punctul de vedere al poziţiei sintactice, pe de o parte, adverbul intră deopotrivă în sintagme verbale şi nominale : „El pleacă *mîine* la mare", „Cine mai ştie ce ne aduce ziua *de mîine*? !"; pe de altă parte, poate realiza o sintagmă autonomă (sub aspect sintactic) prin el însuşi : „ – A fost în urma noastră pe aici nenea Anghelache? – *Da*!" (I.L. Caragiale).

Identitatea distinctă a *adverbului* rezultă, ca şi identitatea celorlalte clase lexico-gramaticale, din convergenţa în mod specific a celor patru perspective : *semantică*, *deictică*, *morfologică*, *sintactică*.

Funcţia **semantică** principală a adverbului este de a particulariza planul semantic general al unui verb : „El scrie" → „El scrie *frumos*". Adverbul caracterizează acţiunea exprimată de un verb sub aspect calitativ sau cantitativ, sub aspectul coordonatelor principale ale lumii extralingvistice (timpul şi spaţiul) sau ale situaţiei de comunicare, din perspectiva protagoniştilor comunicării (locutorul şi interlocutorul) şi a cadrului situaţional (temporal sau spaţial).

Prin acest amplu plan semantic, adverbul ocupă în sintagma verbală poziţii pe care în sintagma nominală le ocupă adjectivul calificativ, dar şi poziţii pe care le ocupă adjectivele de tip pronominal.

Adverbul corespunde semantic adjectivelor calificative, cînd particularizează sfera semantică a verbului din perspectiva unei însuşiri calitative sau cantitative a acţiunii verbale : „El scrie *frumos*" – „El are un scris *frumos*" şi adjectivelor pronominale, cînd particularizează sfera semantică a verbului din perspectiva unor circumstanţe, mai ales spaţiale sau temporale, descrise din perspectiva locutorului : „El doarme *acolo*" – „El doarme în patul *acela*", „El vorbeşte *acum*" – „El vorbeşte în momentul *acesta*".

Dezvoltînd în esenţă un conţinut semantic echivalent sau chiar identic, *adverbul* şi *adjectivul* (calificativ sau determinativ) se disting prin natura sferei semantice pe care o particularizează : *substantivală* în cazul adjectivului, *verbală* în cazul adverbului.

Cele două întrebuinţări pot fi fixate în planul paradigmatic al limbii prin termeni cu semnificanţi deosebiţi : *bine* (adverb) – *bun* (adjectiv) sau pot fi actualizări diferite în planul sintagmatic al textului al aceloraşi termeni din planul paradigmatic al limbii : om *corect* (adjectiv)/scrie *corect* (adverb).

Sub aspect **deictic**, adverbul se situează în sfera *obiectului* actului de comunicare, în mod absolut sau cu implicarea protagoniştilor şi coordonatelor actului lingvistic. Adverbele ce corespund semantic adjectivelor sînt independente de situaţia de comunicare :

„El merge *repede*", „Tu vorbeşti *tare*". Adverbele ce corespund adjectivelor pronominale depind de situaţia de comunicare, ce le condiţionează planul semantic. „Eu desenez *acum*" înseamnă „Eu desenez *în momentul acesta*, în care mă provoci la discuţie", deci *în momentul în care se desfăşoară actul lingvistic*.

Sub aspect **morfologic**, adverbul se caracterizează prin dezvoltarea unui singur sens gramatical, rezultînd din categoria *intensităţii*, realizat în planul expresiei prin flexiune analitică, ceea ce asigură caracterul invariabil al structurii interne a cuvîntului-adverb. Cele două categorii fundamentale de sensuri din structura cuvîntului-adverb, *lexicale* şi *gramaticale*, se realizează prin termeni liberi: „El scrie **mai** *frumos*".

Caracterul invariabil al structurii sale interne apropie adverbul de prepoziţii şi conjuncţii[1]. Adverbul se distinge însă de acestea din punct de vedere *semantic*, *morfologic* şi *sintactic*. Sub aspect *semantic*, adverbul se înscrie între cuvintele purtătoare de sens lexical; în consecinţă, el poate realiza în mod autonom diferite funcţii sintactice. Prin aceasta, adverbul se situează deopotrivă în sistemul lexical al limbii şi în structura gramaticală a textului. Prepoziţiile şi conjuncţiile sînt lipsite de sens lexical, ceea ce conduce la situarea lor numai la nivelul sintactic al limbii, unde funcţionează ca instrumente ale dezvoltării relaţiilor sintactice şi ca mărci ale unor funcţii sintactice.

Prepoziţiile şi conjuncţiile condiţionează realizarea unor funcţii sintactice, dar nu le pot realiza ele înseşi. „El se uită **în jur**" (**în jur**: adverb, circumstanţial de loc)/ „El se uită **în jurul** *arborelui*" (**în jurul**: locuţiune prepoziţională, introduce circumstanţialul de loc – *în jurul arborelui* –, fixîndu-i o anumită trăsătură semantică).

Adverbul este, ca şi *prepoziţia* şi *conjuncţia*, invariabil faţă de nivelul structurii cuvîntului lexical, dar nu rămîne în afara flexiunii; cunoaşte categoria *intensităţii*.

Cu conjuncţiile unele adverbe se aseamănă şi prin funcţia relaţională; adverbe precum *unde*, *cînd*, *cum* etc. asigură dezvoltarea unor relaţii sintactice interpropoziţionale: „Nu ştiu *unde a plecat*". Aceste adverbe se disting de conjuncţii prin caracterul derivat al funcţiei de relaţie; *adverbele de relaţie* sînt adverbe interogative în stilul direct: „*Unde* a plecat?". În fraza construită în stil indirect: „Nu ştii *unde* a plecat?", adverbul s-a transformat în element de relaţie, dar şi-a păstrat funcţia sintactică din enunţul primar. Conjuncţiile, în schimb, nu pot apărea (decît cu motivări stilistice) în propoziţii independente şi sînt incompatibile cu realizarea unor funcţii sintactice.

Cînd adverbele îşi pierd natura semantică originară şi, în consecinţă, capacitatea de a realiza funcţii sintactice în propoziţii independente, ele îşi părăsesc propria clasă, intrînd în clasa conjuncţiilor: „O, moartea e-un haos, o mare de stele,/ *Cînd* viaţa-i o baltă de vise rebele; / O, moartea-i un secol cu sori înflorit,/ *Cînd* viaţa-i un basmu pustiu şi urît" (M. Eminescu) [adverbul *cînd* – aici este conjuncţie – este instrumentul unei relaţii sintactice de dependenţă şi marcă a funcţiei de *circumstanţial de opoziţie*, realizat propoziţional].

Sub aspect **sintactic**, este definitorie (dar nu generală) pentru adverb poziţia de termen dependent; complement semantic al verbului, adverbul îi particularizează sfera semantică subordonîndu-i-se, printr-o relaţie de dependenţă facultativă. În continuarea distincţiei de adjectiv, adverbul se diferenţiază de corespondentul său din sintagma nominală prin natura regentului; adjectivul se subordonează unui substantiv (pronume), iar adverbul unui verb: „El **doarme** *uşor*" / „Are un **somn** *uşor*". Prin

aceasta, planul sintagmatic al textului actualizează în mod diferit termeni nediferenţiaţi din perspectiva acestei distincţii *adjectiv/adverb* în planul paradigmatic al limbii: **zborul** *lin*/**zboară** *lin*. Dar adverbul se subordonează şi numelui (substantiv sau adjectiv), şi pronumelui, precum şi unui alt adverb: *omul* **de aici**, *toţi* **de acolo**, *albastru* **intens**, **adînc** *mirositoare* etc.: „Dar ochii mari şi minunaţi/ Lucesc adînc *himeric*" (M. Eminescu).

Cînd determină substantive sau pronume, adverbul se diferenţiază de adjective din punct de vedere morfologic şi sintactic; adverbul rămîne indiferent faţă de sensurile gramaticale sau lexico-gramaticale ale regentului: *băiatul/fata/tinerii* **de astăzi**, în timp ce adjectivul i se subordonează şi din acest punct de vedere: *băiatul inteligent/ fata inteligentă/tinerii inteligenţi*. Adverbul (din clasa adverbelor circumstanţiale) se subordonează numelui (pronumelui) prin intermediul unei prepoziţii: *vremurile* **de azi**; adjectivul se subordonează direct: *vremuri* **grele**.

În timp ce adjectivul se subordonează regentului semantic, morfologic şi sintactic, adverbul i se subordonează numai din punct de vedere semantic şi sintactic.

Mai rar, adverbul determină interjecţii cu sens verbal: „*Hai* **acolo**!".

CLASE LEXICO-GRAMATICALE DE ADVERBE

Adverbul este o clasă deschisă de unităţi lexico-gramaticale. Pe de o parte, prin mijloace interne (*derivare*, *conversiune*, *compunere*) şi prin mijloace externe (*neologisme*), vocabularul limbii se îmbogăţeşte cu noi adverbe.

Pe de altă parte, numeroşi termeni lexicali, bivalenţi sub aspect lexico-gramatical în planul paradigmatic al limbii, îşi anulează una din valenţe în planul sintagmatic al textului, unde pot funcţiona ca adjective sau ca adverbe: „Să mergem împreună,/ Sub acel farmec *liniştit*/ De lună" (M. Eminescu) [adjectiv] – „Răsare luna *liniştit*/ Şi tremurînd din apă" (M. Eminescu) [adverb].

Din perspectiva raportului dintre poziţia termenilor lexicali în sistemul limbii şi în structura gramaticală a textului, adverbele dezvoltă două subclase:

1. *adverbe* **stabile**, caracterizate prin structura lexico-gramaticală a clasei ca o constantă: *aici*, *acolo*, *devreme*, *tîrziu*, *călugăreşte*, *muncitoreşte*, *pe furiş*, *cruciş*, *făţiş*, *tîrîş*, *actualmente* etc. Adverbele derivate cu sufixele **-eşte**, **-iş**, **-mente** au în aceste morfeme marca identităţii lor lexico-gramaticale; adverbele formate cu sufixul -eşte se disting de adjectivele corespunzătoare, caracterizate prin sufixul -esc: *călugăresc*, *muncitoresc*/ *călugăreşte*, *muncitoreşte*;

2. *adverbe* **mobile**, caracterizate prin trăsătura lexico-gramaticală a clasei ca o actualizare adverbială a unor termeni virtual polisemantici, sub aspectul sensurilor lexico-gramaticale de gradul I sau ca variantă adverbială a unor termeni omonimi sub aspectul aceloraşi categorii de sensuri:

- adverbe care intră în corelaţie lexico-gramaticală cu adjective (*corect*, *frumos*, *voios*, *dublu*, *triplu*, *îndoit* etc.): volum *dublu*/„I-a dat *dublu* înapoi", efort *îndoit*/„I-a plătit *îndoit*", „Vis *frumos* avut-am noaptea" (M. Eminescu) [*adjectiv*]/ „De te rogi *frumos* de dînsul,/ Îndestul e de hain..." (M. Eminescu) [*adverb*]. Caracterul *adverbial* al actualizării acestor termeni este marcat, pe de o parte, de natura *totdeauna* verbală (sau adjectivală) a regentului, iar pe de altă parte, de

invariabilitatea lor în funcţie de gen, număr şi caz; se deosebesc, prin aceasta, de termenii actualizaţi adjectival, cînd intră în relaţii de dublă dependenţă, precum şi cu verbul şi cu numele (pronumele): „Ei merg *liniştit*" [adverb]/ „Ei merg *liniştiţi*" [adjectiv];

- adverbe rezultînd din convertirea unor substantive determinate prin morfemul definit **-a**, prin transformarea sensului noţional al unor substantive din cîmpul semantic temporal în sens circumstanţial: „*Noaptea* nu mai pot dormi ca altădată" [*adverb*] *vs* „*Noaptea* e acum mai lungă" [*substantiv*]. Natura adverbială a întrebuinţării termenilor din această categorie e fixată sintactic de rămînerea în afara acordului în număr şi persoană cu verbul-predicat: „*Dimineaţa* ne sculăm/mă scol/ te scoli foarte devreme" [adverb] – „*Dimineaţa* este foarte frumoasă" / „*Dimineţile* sînt foarte frumoase" [substantiv].

CLASE SEMANTICE DE ADVERBE

Sub aspectul raportului dintre conţinutul semantic al termenilor şi întrebuinţarea lor în text, adverbele se înscriu în două mari subclase:

a) *adverbe* **constante**;
b) *adverbe* **situaţionale**.

Observaţie
Rămîn în afara acestor clase semantice adverbele care, prin abstractizare, s-au gramaticalizat; devenite morfeme, acestea exprimă *intensitatea* (în flexiunea adjectivului şi adverbului): *mai*, *foarte*, *cel mai*, *tot atît de*, *mai puţin* etc.: „O, umbră dulce, vino *mai aproape*,/ Să simt plutind deasupră-mi geniul morţii" (M. Eminescu), „Şi un *atît de trist* amor/ Am îngropat în ele" (M. Eminescu).

a) subclasa **adverbelor constante** cuprinde termeni cu conţinut lexical *obiectiv*, stabil, fixat pentru conştiinţa subiectului vorbitor în planul paradigmatic al limbii; se înscriu aici adverbe *calificative*, care exprimă însuşiri (calitative sau cantitative) ale acţiunilor verbale: „Scrie *frumos*", „I-a plătit *înzecit*", „L-a chemat *de două ori*", „A plecat *a doua oară*" sau caracterizează circumstanţe ale desfăşurării acţiunilor verbale: *departe*, *tîrziu* etc.: „*Departe* doar luna cea galbenă – o pată" (M. Eminescu);

b) subclasa **adverbelor situaţionale** cuprinde termeni cu conţinut lexical *variabil* în funcţie de situaţia de comunicare. Conţinutul lexical al termenilor este reprezentat de două straturi semantice:

- un sens abstract, *constant*, rezultînd din raportarea la coordonatele (temporale sau spaţiale) ale desfăşurării comunicării: *ieri* (= o zi anterioară acestui moment) sau ale temporalităţii textului: *a doua zi* (= în ziua următoare unui anumit eveniment reflectat în text) etc. sau la protagoniştii actului lingvistic: *aici* (= în locul unde mă aflu *eu, locutorul*), *acum* (= în timpul în care vorbesc *eu, locutorul*);
- un sens concret, variabil în funcţie de dimensiunile spaţiale şi temporale concrete ale actului lingvistic: *ieri* (*marţi*, 22 *mai*), *aici* (*în Iaşi*), *a doua zi* (*miercuri*, 25 *aprilie*). De altfel, în mod frecvent, sensul concret este exprimat în acelaşi context prin intermediul relaţiei de apoziţie: „*Mîine*, 21 *octombrie*, se împlinesc

cincizeci de ani". Sînt cuprinse tot aici adverbe al căror plan semantic rezultă din raportarea la alte enunţuri : *da* („– Ai văzut filmul *Reconstituirea* ? / – *Da*" [da = Am văzut filmul *Reconstituirea*]).

Sensul abstract al acestor adverbe se situează în planul paradigmatic al limbii ; cu el, adverbul vine în planul sintagmatic al textului, unde primeşte sensul concret.

ADVERBE PRONOMINALE

Adverbele **pronominale** sînt *adverbe* **situaţionale** al căror conţinut semantic concret este fixat de coordonate deictice (protagonişti, temporalitatea şi spaţialitatea comunicării lingvistice) şi de coordonate ale textului – obiect al comunicării lingvistice. Sub aspect semantic, adverbele pronominale intră, alături de pronume, în clasa substituenţilor, iar din punct de vedere sintactic pot avea – şi au cel mai adesea – întrebuinţare anaforică : „Alături cu bordeiul era sub pămînt *o pivniţă*. El intră *în ea* şi *acolo* văzu şapte iepe negre..." (M. Eminescu) [*acolo* = *în ea* = *în pivniţă*] sau pot fi reluate anaforic : „*Acolo*, *lîngă izvoară*, iarba pare de omăt" (M. Eminescu).

Adverbele pronominale se organizează în aceleaşi subclase în care se află grupate pronumele de care se apropie structural şi funcţional-semantic :

- *adverbe pronominale* **demonstrative** ; conţinutul lor semantic îşi are originea în desfăşurarea unei caracteristici sau a unei coordonate circumstanţiale a acţiunii verbale din perspectiva protagoniştilor actului lingvistic şi în special a locutorului. *Aşa*, *acum*, *aici*, *dincoace* sînt adverbe al căror conţinut rezultă din raportarea la locutor, la timpul şi spaţiul locutorului : *acum* = în momentul în care vorbesc *eu* ; *aici* = în locul în care mă aflu *eu* ; *dincoace* = într-un loc din afara locului în care mă aflu *eu* ; *aşa* = acţiunea are însuşirea pe care o apreciez (sau chiar o realizez) *eu*. *Altfel*, *acolo*, *atunci*, *dincolo* sînt adverbe al căror conţinut rezultă din raportarea la interlocutor sau la lumea exterioară protagoniştilor : *acolo* = locul în care te afli *tu* sau în care se află *el* ş.a.m.d. ;
- *adverbe pronominale* **nehotărîte** ; exprimă însuşiri sau coordonate circumstanţiale ale acţiunii rămase sau lăsate necunoscute : *cîndva*, *cîtva*, *cumva*, *undeva*, *oricînd*, *oricît*, *oricum* : „Cînd unul trece, altul vine/ În astă lume a-l urma,/ Precum cînd soarele apune/ El şi răsare *undeva*" (M. Eminescu) ;
- *adverbe pronominale* **negative** ; exprimă coordonate circumstanţiale şi însuşiri ale acţiunii verbale cu manifestare negativă : *nicicînd*, *niciodată*, *niciunde*, *nicăieri*, *nicicum* : „Şi fost-ar fi mai bine/ Ca *niciodată*-n viaţă să nu te văd pe tine" (M. Eminescu) ;
- *adverbe pronominale* **interogative** ; conţinutul lor semantic stă în legătură cu termenul (substantival, pronominal, adverbial) ce ar putea interveni ca răspuns : *cînd ?* , *unde ?* , *cît ?* , *cum ?* , *încotro ?* , *dincotro ?* , *de cîte ori ?* , *a cîta oară ?* : „*Unde* te duci ? *Cînd* o să vii ?" (M. Eminescu) ;
- *adverbe pronominale* **relative** : adverbe care funcţionează ca elemente de relaţie în frază ; conţinutul lor semantic concret este dat de termenul substantival sau adverbial cu care se află în raport de substituţie : „Nu ştiu *unde* să mă duc..." [**unde** = *la*

munte/la mare/în Italia/în Spania] sau de întreaga propoziţie pe care o introduce: „Plec *unde* vreau": [**unde** = *unde vreau* = *în Italia*].

În subclasa adverbelor relative intră:

- *adverbe* **relative absolute**: *oriîncotro*, *oridincotro*, *precum*: „Tu din tînăr *precum* eşti/ Tot mereu întinereşti" (M. Eminescu), „*Oriîncotro* m-aş duce, aş da tot peste tine";
- *adverbe* **interogative**, întrebuinţate ca elemente de relaţie mai ales în fraze realizate în stil indirect: „Nu ştiu *unde* să mă adăpostesc de toată această agresivitate", „Lumea-i *cum* este... şi ca dînsa sîntem noi" (M. Eminescu);
- *adverbe* **nehotărîte** întrebuinţate ca elemente de relaţie: „Iar tu Hyperion rămîi,/ *Oriunde* ai apune..." (M. Eminescu).

Se înscriu între adverbele pronominale şi *adverbele* **de confirmare şi de afirmare**, substitute ale unor propoziţii sau fraze, concomitent cu producerea unor modificări în desfăşurarea sensurilor de număr şi persoană: „– *Ştii să mînuieşti sabia*? – *Da*! zise el" (M. Eminescu, *Proză literară*, p. 94) [*da* = ştiu să mînuiesc sabia] sau fără modificări: „*Da*, *era tatăl său*, cînd fusese în vîrsta lui de acum" (M. Eminescu).

În funcţie de specificul conţinutului *semantic* pe care-l exprimă (direct: adverbele constante sau indirect: adverbele pronominale), adverbele se grupează în alte trei mari subclase *semantice*:

a) *adverbe* **calificative**;
b) *adverbe* **circumstanţiale**;
c) *adverbe* **de modalitate**.

a) *Adverbele* **calificative** caracterizează acţiunea verbului regent, sub aspectul calităţii sau al cantităţii. Sensul acestor adverbe este anterior actului lingvistic şi este independent de cadrul situaţional, al desfăşurării comunicării. Se disting:

- adverbe **de calitate**: *agale*, *alene*, *altfel*, *bine*, *rău*, *cu de-a sila*, *încet*, *repede*, *tîrîş*, *în zadar*, *sigur*, *fără îndoială*, *călugăreşte*, *literalmente* etc.;
- adverbe **de cantitate**: *mult*, *puţin*, *destul*, *cît de cît*, *îndoit*, *întreit*, *de două ori*, *de cinci ori* etc.;
- adverbe **de frecvenţă**: *din trei în trei*, *a doua oară* etc.

b) *Adverbele* **circumstanţiale** situează acţiunea pe una din coordonatele actului lingvistic (temporalitate sau spaţialitate) sau într-un raport semantico-sintactic cu textul (componente ale textului) în care apar, dezvoltînd sensuri dependente de situaţia de comunicare sau constante, independente, preexistente textului. În funcţie de planul lor semantic, se disting:

- adverbe **de timp**; exprimă momentul, intervalul, durata, frecvenţa, desfăşurarea, perspectiva, caracteristica etc.: *azi*, *ieri*, *mîine*, *alaltăieri*, *poimîine*, *odată*, *cîndva*, *altădată*, *cînd*, *oricînd*, *aseară*, *tot timpul*, *acum*, *atunci*, *adineaori* etc. Prin articol definit, devin adverbe de timp, substantive care exprimă noţiuni temporale, precum *vara*, *dimineaţa*, *duminica* etc.;
- adverbe **aspectuale**; exprimă modul de desfăşurare a acţiunii verbale (sau aspectul obiectiv), dezvoltînd sensurile:
  – *durativ*: *mereu*, *întruna*: „*Mereu* va creşte umbra, eu voi dormi *mereu*" (M. Eminescu);

– *iterativ*: *iar*, *iarăşi*, *din nou*: „Trecu o zi, trecură trei/ Şi *iarăşi* noaptea vine/ Luceafărul deasupra ei/ Cu razele-i senine" (M. Eminescu);

- adverbe **de loc**; exprimă locul, direcţia, poziţia, desfăşurarea, caracteristica, frecvenţa etc.; cele mai multe se înscriu în corelaţii binare: *aici-acolo*, *dincoace-dincolo*, *afară-înăuntru*, *încotro-dincotro*, *peste tot*, *pretutindeni*, *nicăieri*, *niciunde*, *aproape-departe*, *deasupra-dedesubt*, *în dreapta-în stînga*, *în faţă-în spate*, *sus-jos*, altele fără corelative anumite: *din loc în loc*, *pe ici pe colo*, *unde şi unde*, *împrejur*, *în jur*, *unde*, *undeva*, iar altele ca termeni intermediari într-o organizare ce devin ternară: *peste tot*, *pretutindeni*, *pe alocuri-nicăieri*, *deasupra-la mijloc-dedesubt*, *sus-la mijloc-jos*;
- adverbe **de cauză**: *de aceea*, *de asta*;
- adverbe **concesive**: *totuşi*, *tot*, *cu toate acestea*, *oricum*;
- adverbe **limitative**: *istoriceşte*, *calitativ*, *cantitativ*, *procentual*, *în exclusivitate*, *exclusiv*, *în general* etc.;
- adverbe **condiţionale**: *altfel*, *altminteri*.

Observaţii

Unele adverbe au caracter polisemantic; aceleaşi adverbe exprimă două sau mai multe coordonate ale situaţiei de comunicare sau se manifestă deopotrivă ca adverb calificativ şi ca adverb circumstanţial.

Adverbele *înainte*, *înapoi* şi *în urmă* exprimă, în funcţie de context, timpul sau locul:

- **locul**: „De cîte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte/ Oceanul cel de gheaţă mi-apare *înainte*" (M. Eminescu), „Şi porţile *în urmă* în vechi ţîţini s-aruncă" (M. Eminescu), „Se depărtară înspre mare fără a mai privi *înapoi*" (M. Eminescu);
- **timpul** ca anterioritate: „S-a-nţeles de *mai nainte*/ C-o ironică grimasă să te laude-n cuvinte" (M. Eminescu), ca posterioritate: „Că-ntr-o clipă gîndu-l duce mii de veacuri *înainte*" (M. Eminescu), „*În urmă*, văzînd că soarele se-nclinase, ea se întoarse pe calea pe care venise" (M. Eminescu); prospectiv: „Şi veacuri *înainte* el şede-uitat, bătrîn" (M. Eminescu) sau retrospectiv: „Voi păstra întreg amarul/ Şi norocul ăstor foi/ În durerea vechii pierderi/ Recitindu-mă-*napoi*" (M. Eminescu).

Adverbul *atunci* exprimă *timpul* sau *condiţia*: „*Atunci* lumea-n căpăţînă se-nvîrtea ca o morişcă" (M. Eminescu), „Fii steaua cea din cer, rece şi luminoasă! Ş-*atunci* ochii mei s-or uita etern la tine!" (M. Eminescu).

Adverbul *altfel* exprimă o caracteristică a acţiunii verbale, ca adverb calificativ: „Numai limba, numirea într-un fel a unui obiect, ce unul îl vede aşa, altul *altfel*, îi uneşte în înţelegere" (M. Eminescu) sau o circumstanţă condiţională: „Te rog să procedezi aşa, *altfel* nu ai nici o şansă".

c) *Adverbele* **de modalitate (modalizatorii)** exprimă categoria *modalităţii*, al cărei conţinut rezultă din raportul dintre conţinutul obiectiv al comunicării şi interpretarea (comentarea) lui de către locutor. Se alătură, în exprimarea acestui conţinut, categoriei gramaticale a *modului*, verbelor cu conţinut lexical *modal* (*a putea*, *a trebui*, *a crede*, *a bănui* etc.), semiauxiliarelor de *modalitate* (*a trebui*: „*Trebuie* să fie tîrziu", *a putea*: „*Poţi* să te îmbolnăveşti", *a fi*, *a avea*: *Era* să cad", *a vrea*: „*Am vrut* să cad"), mijloacelor fonetice şi prozodice (*intonaţie* etc.).

Unele adverbe exprimă **modalitatea logică** a frazei, altele realizează **modalizarea subiectivă**.

Exprimă *modalizarea logică* adverbele *interogative*, *exclamative* şi adverbele *negative* care se situează la nivelul enunţului (al textului lingvistic).

Adverbele **interogative** (*oare*, *au*) realizează enunţuri interogative: „Dintre sute de catarge/ Care lasă malurile,/ Cîte **oare** le vor sparge/ Vînturile, valurile?"

(M. Eminescu), „Şi cînd se va întoarce pămîntul în pămînt,/ **Au** cine o să ştie de unde-s, cine sînt ?" (M. Eminescu).

Adverbele **exclamative** (*ce*, *cum*, *cît*) dezvoltă caracterul exclamativ al unor enunţuri asertive : „Calea aici **ce** greu se găseşte ! " (L. Blaga), „Între ziduri, printre arbori, ce se scutură de floare,/ **Cum** revarsă luna plină liniştita ei splendoare" (M. Eminescu) sau interogative : „**Cum** nu vine zburătorul, ca la pieptul lui să caz ? " (M. Eminescu).

Adverbele **negative** (*nu*) realizează enunţuri negative prin exprimarea manifestării negative a conţinutului verbal exprimat de predicat sau prin excluderea unor „obiecte" din sfera de acţiune a verbului-predicat : „**Nu** m-amăgeşte ceasul/ să număr nestemate,/ nici **nu** mă cheamă-n urmă/ furtuni şi vrăji uitate" (L. Blaga), „Eu voi trece nepăsător prin această viaţă ca un exilat, numai **nu** ca ei" (M. Eminescu), „**Nu** spre-amor, spre-nchinăciune el genunchii-şi încovoaie" (M. Eminescu).

Modalizarea **subiectivă** a frazei se realizează prin adverbe **interogative retorice** sau **dubitative**, adverbe de **infirmare** şi de **confirmare**, adverbe **modalizante** în interiorul raportului *certitudine-probabilitate*, *posibilitate* şi adverbe de **modalizare emfatică**. Adverbele de modalizare subiectivă se situează în planul *enunţării* (al producerii textului lingvistic), ca proiecţie a *enunţării* asupra *enunţului*.

Adverbele **interogative dubitative** (*au*, *oare*) marchează situarea sub semnul îndoielii a unui anumit conţinut propoziţional afirmat explicit într-un enunţ anterior sau rămas implicit : „Putut-au *oare* atîta dor/ În noapte să se stingă/ Cînd valurile de izvor n-au încetat să plîngă ? " (M. Eminescu).

Adverbele de **infirmare** (*nu*, *ba nu*) şi de *confirmare* (*da*, *ba da*) au natură anaforică ; implică raportarea la enunţuri anterioare.

În enunţul „*Nu* au mai cîntat", întrebuinţat autonom, adverbul *nu* neagă desfăşurarea acţiunii verbului-predicat, în timp ce în enunţul „*Nu* l-am chemat eu", adverbul *nu* infirmă o afirmaţie dintr-un enunţ anterior ; subiectul vorbitor respinge această afirmaţie : „*Nu* l-am chemat eu = *Neg* că l-am chemat eu".

Adverbele de **confirmare** marchează asumarea, acceptarea conţinutului afirmativ sau negativ al unui enunţ (sau fragment de enunţ), anterior sau următor în desfăşurarea textului asertiv sau interogativ. Enunţul *da* poate relua propoziţii afirmative (asertive, interogative sau imperative) : „*Da*... visam odinioară pe acea ce m-ar iubi" (M. Eminescu), „– Tu eşti Mircea ? – *Da*-mpărate ! " (M. Eminescu), „Dar dacă vrei cu crezămînt/ Să te-ndrăgesc pe tine,/ Tu te coboară pe pămînt,/ Fii muritor ca mine.// *Da*, mă voi naşte din păcat,/ Primind o altă lege" (M. Eminescu).

Adverbele **modalizante**[2] (*modalizatorii*) subiectivează enunţul din perspectiva atitudinii subiectului vorbitor faţă de realitatea interpretată lingvistic ; locutorul îşi poate asuma acest conţinut sau se poate detaşa de el, îl poate situa în interiorul corelaţiei *real-aparent*, *certitudine-probabilitate* etc.

În legătură cu sfera relativ amplă a posibilităţilor de comentare a unui conţinut lingvistic, adverbele modalizante dezvoltă un registru amplu de valori semantice subiective :

- **certitudinea** : *desigur*, *bineînţeles*, *fireşte*, *fără îndoială*, *fără doar şi poate*, *negreşit*, *sigur* : „Laudele lor *desigur* m-ar mîhni peste măsură" (M. Eminescu) ; „Şi *poate* că nici este loc/ Pe-o lume de mizerii/ Pentr-un atît de sfînt noroc/ Străbătător durerii" (M. Eminescu) ;
- **ipoteza (probabilitatea)** : *probabil*, *poate*, *pesemne*, *posibil*, *se vede* ;

- **irealul** : *mai*, *aproape*, *cît pe ce* : „A venit un zburător/ Şi strîngîndu-l tare-n braţe, era *mai* ca să-l omor…" (M. Eminescu) ;
- **aparenţa** : *parcă* : „*Parc*-am murit de mult" (M. Eminescu) ;
- **detaşarea** : *cică*.

Observaţie

Adverbele modalizante *bineînţeles*, *desigur*, *fireşte*, *negreşit* etc. funcţionează în mod frecvent concomitent ca adverbe de *confirmare* şi ca adverbe de *certitudine* : „– Aşa ? îi puneţi gheaţă ? / – *Fireşte*"[3] (I.L. Caragiale).

Prin adverbele de **modalizare emfatică**, subiectul vorbitor reliefează sau izolează emfatic un anumit constituent al enunţului sintactic, dezvoltînd mai multe valori semantice sau semantic-stilistice, mai greu definibile :

- întăresc, subliniază sfera semantică a termenului care a realizat o anumită funcţie sintactică, subliniază identitatea cu sine însuşi a unui „obiect" : *chiar*, *şi*, *tocmai*, *mai* : „Căci copilul cu bobocii era *chiar* copilul lui" (M. Eminescu), „Vede-un tînăr *chiar* alături" (M. Eminescu), „Precum au zis, aşa au *şi* făcut" (M. Eminescu) ; „Multe *mai* are pe cap ! " ;
- restrîng anumite sensuri ale enunţului sintactic la un component : *numai*, *doar*, *decît* : „Toţi aceia care vorbe mari aruncă/ *Numai* banul îl vînează şi cîştigul fără muncă" (M. Eminescu), „Cînd cu gene ostenite sara suflu-n lumînare/*Doar* ceasornicul urmează lung-a timpului cărare" (M. Eminescu) ; adverbul *decît* intervine de regulă numai în enunţuri negative : „N-am avut *decît* cu ochiul ori cu mîna semn a face/ Şi Apusul îşi împinse toate neamurile-ncoace" (M. Eminescu) ;
- restrîng sfera semantică a unui component concomitent cu dezvoltarea unui sens concesiv : *cel puţin*, *barem*, *măcar*, *încaltea* : „De nu m-ai uita *încalte*,/ Sufletul vieţii mele" (M. Eminescu), „Dar *cel puţin* nu spuneţi că aveţi simţăminte" (M. Eminescu), „Dar lăsaţi *măcar* strămoşii ca să doarmă-n colb de cronici" (M. Eminescu) ;
- izolează într-o poziţie privilegiată un component al enunţului : *mai ales*, *în special*, *îndeosebi* : „El citeşte *mai ales* noaptea" ;
- exprimă adăugarea, cumulul : *şi*, *mai*, *încă*, *de asemenea* : „Şi tot pe lîng-acestea cerşesc *înc*-un adaos : / Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos ! " (M. Eminescu), „Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac,/ Printre tomuri brăcuite aşezat *şi* el, un brac,/ Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari" (M. Eminescu) ;
- exprimă constanţa identităţii unor componente semantic-sintactice : *tot* – „De-ar fi-n lume numai mîţe – *tot* poet aş fi ? " (M. Eminescu) ;
- subliniază şi nuanţează aspectual temporalitatea acţiunii verbale în sine sau cu referire la diferiţi factori implicaţi în desfăşurarea acţiunii verbale : *deja*, *abia*, *de-abia*, *tocmai* : „Şi *abia* plecă bătrînul…/ Ce mai freamăt, ce mai zbucium ! " (M. Eminescu), „Ce ţi-e ? zise un bătrîn prietenos, care se ivi *tocmai* atunci la fereastră…" (M. Eminescu) ;
- exprimă continuitatea (unei acţiuni, stări etc.) : *mai*, *încă*, *tot* – „*Mai* are *încă* – *mai* are substanţă natura" (L. Blaga) ;
- accentuează aspectul negativ al acţiunii verbale în sine sau prin raportare la diferiţi factori pe care-i implică : *nici* („*Nici* n-a plecat", „*Nici* Ion n-a plecat", „*Nici* filme nu vede") ;

• ierarhizează constituenţii unui enunţ în desfăşurarea unei anumite relaţii sintactice: *în primul rînd*, *în al doilea rînd*, (*mai*) *întîi*, *înainte de toate* etc.: „Om învăţat e *întîi* cine nu ştie nimic, *al doilea* cine ştie ceva şi se miră el singur, *al treilea* cel care, ştiind ceva, nu se mai miră...” (N. Iorga).

Observaţii
În funcţie de diferitele lor sensuri, unele adverbe pot aparţine la două din cele trei mari subclase semantice. Astfel, termenul *abia* este adverb calificativ, cînd caracterizează o acţiune verbală sub aspectul calităţii: „Poveşti şi doine, ghicitori, eresuri [...]/ *Abia*-nţelese, pline de-nţelesuri” (M. Eminescu), „De ce să fiţi voi sclavii milioanelor nefaste,/ Voi, ce din munca voastră *abia* puteţi trăi?” (M. Eminescu) sau este adverb de modalizare temporală: „Aş! *Abia* ţi-ai întins mîna, sare ivărul la uşă” (M. Eminescu). *Tot* este adverb aspectual, exprimînd durativitatea: „Se *tot* uită-n sus bolnavă/ la cea stea peste dumbravă” (L. Blaga) sau este adverb de modalizare, exprimînd o anumită corespondenţă: „Şi căi de mii de ani treceau/ În *tot* atîtea clipe” (M. Eminescu) sau constanţa unei anumite identităţi: „Sînt *tot* ei, cei care renasc în strănepoţi...” (M. Eminescu).

MORFOLOGIA ADVERBULUI

CLASE MORFOLOGICE DE ADVERBE

Prin structura lor morfologică, adverbele se grupează în patru subclase:

a) adverbe **simple**, constituite dintr-un singur termen: *azi*, *bine*, *încet*, *mereu*, *probabil*, *tot* etc.;

b) adverbe **compuse**, constituite din doi sau mai mulţi termeni, care-şi păstrează natura semantică, dar participă la o nouă unitate, cu o altă identitate semantică; termenii intraţi în sintagmă sînt numai adverbe sau adverbe în relaţie sintagmatică cu termeni din alte clase lexico-gramaticale: *mîine-seară*, *azi-dimineaţă*, *altădată*, *oarecum*, *numaidecît* etc.;

c) **expresii adverbiale**; constituite din două adverbe înscrise într-o relaţie sintagmatică prin intermediul unor prepoziţii, reprezentînd în ansamblu o unitate semantică, dar fără a fi caracterizate printr-o unitate gramaticală: *de azi înainte*, *de acum încolo* etc.;

d) **locuţiuni adverbiale**; grupuri constituite din doi sau mai mulţi termeni (dintre care, cel mai adesea, unii sînt adverbe, iar alteori sînt toţi de altă natură morfologică), care şi-au dizolvat identitatea semantică şi gramaticală într-un tot unitar, lexical şi gramatical: *din cînd în cînd*, *cît de cît*, *de jur împrejur*, *pe urmă*, *faţă în faţă*, *zi şi noapte*, *fără îndoială*, *fără doar şi poate*, *cît ai bate din palme*, *nici una nici două* etc. Grupurile locuţionale se caracterizează cel mai adesea printr-o armonie specifică a construcţiei, asigurată fie de repetarea aceloraşi termeni plini, substantive sau adverbe, fie de dezvoltarea unor rime interioare sau a unei anumite unităţi retorice şi printr-un grad ridicat de expresivitate: *din an în an*, *din zi în zi*, *încetul cu încetul*, *de azi pe mîine*, *de silă de milă*, *de voie de nevoie*, *c-o falcă-n cer şi cu una-n pămînt* etc.

Forme paralele de adverbe

O caracteristică a planului expresiei adverbelor este coexistenţa unor forme paralele, dintre care una prezintă diferite particule deictice: *-a*, *-le*, *-şi*: *aici/aicea*, *atunci/atuncea*, *acum/acuma*, *alături/alăturea*, *de asemeni/de asemenea*, *de-a pururi/de-a*

pururea, *de-a ascunsul/de-a ascunselea*, *pe furate/pe furatelea*, *iar/iarăşi*, *acum/acuşi*, *tot/totuşi* etc.

CATEGORIA GRAMATICALĂ A INTENSITĂŢII

Sub aspect *morfologic*, adverbul îşi fixează identitatea specifică în dezvoltarea categoriei gramaticale a *intensităţii* în care îşi are originea singurul sens gramatical din planul său semantic. Se deosebeşte de adjectiv, cu care are în comun această categorie, prin incompatibilitatea adverbului cu categoriile gramaticale ale flexiunii nominale în funcţie de care îşi schimbă forma adjectivul : *gen*, *număr* şi *caz*.

Dezvoltă categoria gramaticală a *intensităţii* adverbele calificative şi unele adverbe circumstanţiale (*devreme*, *tîrziu*, *aproape*, *departe*). Adverbele de modalizare sînt incompatibile cu opoziţia de intensitate. Adverbele pronominale nu cunosc grade de intensitate, indiferent de apartenenţa semantică a posibililor constituenţi.

Conţinutul categoriei de *intensitate* la adverbe îşi are originea în existenţa sau dezvoltarea unor grade diferite de intensitate a desfăşurării unei acţiuni intrate în raporturi cu „agenţi" diferiţi, în momente diferite sau în raport cu alte acţiuni : „El citeşte *mai frumos* decît *mine/ieri/scrie*".

Organizarea internă a categoriei se desfăşoară în aceleaşi variante şi prin corelaţia aceloraşi termeni din flexiunea adjectivului.

Intensitatea obiectivă (comparativă) se realizează pe baza a patru termeni : **echivalenţa**, **superioritatea**, **inferioritatea**, **superlativul** :

- **echivalenţa**. Însuşirea unei acţiuni manifestă aceeaşi intensitate la diferiţi agenţi sau în momente diferite : „El scrie *la fel de frumos* ca Maria", „Merge *tot aşa de încet* ca şi ieri" ; coordonatele (spaţiale sau temporale) ale unei acţiuni prezintă aceeaşi dezvoltare : „Am mers *la fel de departe* ca şi tine" ;
- **superioritatea**. Însuşirea acţiunii verbale prezintă un grad superior de intensitate realizată de un agent în raport cu altul sau cu el însuşi, într-un alt moment : „Azi am alergat *mai repede* eu/decît ieri" ; coordonatele acţiunii prezintă o dezvoltare superioară : „O, umbră dulce, vino *mai aproape*/ Să simt plutind deasupră-mi geniul morţii" (M. Eminescu) ;
- **inferioritatea**. Însuşirea acţiunii verbale prezintă un grad inferior de intensitate la agenţi diferiţi sau în momente diferite : „Răsuflă *mai puţin greu*" ; coordonatele desfăşurării acţiunii verbale au o dezvoltare inferioară : „Pădurea aceasta este *mai puţin departe*". Ca şi la adjective, gradul de intensitate inferioară se întrebuinţează mai cu seamă în construcţii eufemistice, în locul gradului de intensitate superioară a termenului antonim : „El vorbeşte *mai puţin frumos*" – „El vorbeşte *mai urît*". Gradul de *intensitate superioară* şi *inferioară* dezvoltă şi o variantă progresivă : intensitate *superioară* (*inferioară*) *progresivă* : „El răsuflă *din ce în ce mai greu*", „Se trezeşte *tot mai devreme*", „Se *poartă tot mai puţin civilizat*" ;
- **superlativul**. Prezintă două variante :
  - *superlativul* **pozitiv**. Însuşirea acţiunii verbale se manifestă într-un grad maxim de intensitate : „*Cel mai greu* lucrează la matematică" ; coordonatele acţiunii verbale se caracterizează printr-o dezvoltare maximă : „De data aceasta ai aruncat suliţa *cel mai departe*" ;

– *superlativul* **negativ** ; însuşirea acţiunii verbale se manifestă într-un grad minim de intensitate : „*Cel mai puţin greu* i se pare la fizică" ; coordonatele acţiunii verbale prezintă un grad minim de dezvoltare : „*Cel mai puţin departe* e situată gara".

Intensitatea subiectivă se realizează, ca şi la adjectiv, în corelaţia dintre doi termeni purtători de sensuri gramaticale : **intensitatea relativă**, **intensitatea superlativă** şi un termen neutru, **pozitivul**.

Intensitatea relativă : subiectul vorbitor aproximează gradul de intensitate a însuşirii acţiunii verbale : „Respiră *cam greu*", „Respiră *destul de greu*" sau de dezvoltare a unei coordonate, spaţiale sau temporale, a desfăşurării acţiunii : „A ajuns *cam tîrziu/destul de tîrziu* acolo".

Intensitatea superlativă : subiectul vorbitor situează însuşirea acţiunii verbale la un grad maxim sau minim de intensitate : „Corabia înaintează *foarte încet*", „El vorbeşte *foarte puţin coerent*" sau apreciază că dezvoltarea coordonatelor între care se desfăşoară acţiunea a atins un grad maxim : „A plecat *foarte devreme*". Superlativul negativ al adverbelor circumstanţiale este posibil teoretic, dar se întîlneşte rar : „Casa lui este *foarte puţin departe*", tocmai datorită întrebuinţării sale eufemistice ; adverbele circumstanţiale nu pun probleme de această natură.

Exprimarea gradelor de intensitate se face prin aceleaşi morfeme libere, de natură adverbială, din flexiunea adjectivului :

- **echivalenţa** : *la fel de*, *tot aşa de*, *tot atît de* : „El s-a sculat **la fel de** *devreme*, cu toate că s-a culcat tîrziu" ;
- **superioritatea** : *mai*, *din ce în ce mai*, *tot mai* : „Răspunde **mai** *greu*/**din ce în ce mai** *greu*" ;
- **inferioritatea** : *mai puţin*, *tot mai puţin*, *din ce în ce mai puţin* : „Vorbeşte **tot mai puţin** *coerent*" ;
- **superlativul relativ pozitiv** : *cel mai* : „El înaintează **cel mai** *greu* dintre toţi" ;
- **superlativul relativ negativ** : *cel mai puţin* : „El vorbeşte **cel mai puţin** *coerent dintre ei*" ;
- **intensitatea relativă** : *cam*, *destul de* : „Vorbeşte **destul de** *coerent*" ;
- **intensitatea superlativă** : *foarte*, *tare*, *prea*, *grozav de*, *extraordinar de*, *nemaipomenit de* etc. : „El vorbeşte **foarte** *coerent*".

Observaţie

În limbajul popular, mai ales la unele adverbe, *intensitatea* se exprimă şi prin sufixe : **-ior**, **-işor**, **-el** ; în funcţie de conţinutul lexical al adverbului, sufixele exprimă un grad de intensitate relativă *superioară* sau *inferioară*, totdeauna marcate stilistic : *binişor*, *încetişor*, *depărtişor*, *multişor*, *tîrzior*, *devremior*, *repejor*, *frumuşel*, *curăţel* etc. : „De lumină ca tîlharii/ Se fereşte *binişor*,/ Pe fereşti se suie noaptea/ Dibuind *încetişor*" (M. Eminescu).

SINTAXA ADVERBULUI

În desfăşurarea sintagmatică a enunţului lingvistic, adverbul intră în relaţie cu aproape toate unităţile lexico-gramaticale ale limbii care au autonomie semantică şi sintactică totodată, dar numai unele adverbe şi numai cu unele dintre aceste unităţi dezvoltă şi relaţii sintactice.

Intră în relaţii sintagmatice cu orice unitate lexico-gramaticală adverbele de modalizare emfatică : *tot*, *mai*, *cam* etc.: „Şi totuşi, ziua asta nu-i *numai* desfătare" (N. Labiş), „*Numai* tîrziu, *numai* o clipă,/ uitată pe urmă şi ea,/ îţi dezvăluie/ nebănuitele trepte" (L. Blaga), „Orice glas ascultă glas,/ *Numai* greierul prin ceas/ stă de vorbă cu tăcerea" (L. Blaga), „Poţi suferi amorul meu? să-l suferi *numai*" (M. Eminescu) şi unele adverbe modalizatoare : „Pleacă **poate** *Mihai/miercuri/mai tîrziu/împreună*", „**Poate** (că) pleacă".

Adverbele circumstanţiale intră în relaţii sintactice cu verbe şi, mai rar, cu substantive, adjective, adverbe : „El *pleacă* **acolo**", „*Plecarea* lui **acolo** a fost neinspirată", „Purtarea ei *frumoasă* **pe dinafară** nu mă mai înşeală".

Adverbele calificative intră în relaţii sintactice cu verbe : „Intru în munte. O poartă de piatră/ *încet* s-a închis" (L. Blaga).

Între diferitele subclase semantice de adverbe se manifestă deosebiri esenţiale în dezvoltarea relaţiilor şi funcţiilor sintactice.

Intră în relaţii sintactice generatoare de funcţii sintactice adverbele *calificative* şi adverbele *circumstanţiale*.

Definitorie pentru adverb este funcţia de **circumstanţial**, realizată în interiorul relaţiei de dependenţă cu verbul :

- *circumstanţiale de mod* : „Lumina bate *altfel* în zid, apele *altfel* în ţărm" (L. Blaga) ;
- de *timp* : „Port *acum* în mine febra eternităţii" (L. Blaga), „Meştere Ruben, oare *cînd* voi ajunge să pricep adîncimea ta ? " (M. Eminescu) ;
- de *loc* : „Orizontu-ntunecîndu-l vin săgeţi de *pretutindeni*" (M. Eminescu), „Se întreabă trist izvorul : / *Unde* mi-i crăiasa oare ? " (M. Eminescu) ;
- *condiţional* : „Am plecat, *altfel*, cine ştie ce mai auzeam" ;
- *referenţial* (*limitativ*) : „*Procentual* e foarte bine, dar..." ;
- *concesiv* : „Am cedat, *totuşi*, şi rău am făcut".

Adverbele circumstanţiale realizează şi funcţia de atribut : „Era tatăl său, cînd fusese în vîrsta lui *de acum*" (M. Eminescu), „De-*aşa* vremi se-nvredniciră cronicarii şi rapsozii" (M. Eminescu) „O *astfel* de moarte-i iadul" (M. Eminescu).

În interiorul relaţiei de interdependenţă, adverbele calificative şi situaţionale intră uneori în alcătuirea *predicatului analitic*, prin structuri impersonale, în categoria predicatului stării : „Dar şi *mai bine*-i cînd afară-i sloată,/ Să stai visînd la foc, de somn să picuri" (M. Eminescu) sau ca nume predicativ : „*Aşa* era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii" (M. Eminescu), „*Cum* te cheamă, măi copile ? " (M. Eminescu).

Ca şi pronumele relative, *adverbele pronominale relative* realizează concomitent rolul de element de relaţie şi anumite funcţii sintactice în propoziţia pe care o introduc :

- *circumstanţial* : „*Cînd* voi muri, iubito, la creştet să nu-mi plîngi" (M. Eminescu), „Azi, adeseori femeia, ca şi lumea, e o şcoală/ *Unde*-nveţi numai durere, înjosire şi spoială" (M. Eminescu) ;
- *nume predicativ*, în *predicatele analitice* : „Iar noi locului ne ţinem/ *Cum* am fost *aşa* rămînem" (M. Eminescu).

Adverbele de confirmare şi de infirmare se pot constitui prin ele înseşi în enunţuri sintactice complete, neanalizabile ; conţinutul semantico-sintactic al acestora rezultă din

raportul anaforic cu enunţuri anterioare sau ulterioare, pe care le substituie în frază: „După întrunire avem preferanţă [...] *Da*, neică Zahario" (I.L. Caragiale).

Adverbele *modalizante* de tipul *poate*, *fireşte*, *desigur* etc. sînt considerate în mod frecvent „adverbe predicative". În *G.A.* se afirmă că aceste adverbe „constituie singure predicatul regentei unei propoziţii subiective" (vol. I, p. 318; *cf.* şi vol. II, pp. 97 şi urm.). Funcţia de predicat ar caracteriza aceste adverbe atunci cînd între adverbe şi „subordonat" intervine conjuncţia că sau să: „**Poate** că-i convin tuspatru craii cărţilor de joc" (M. Eminescu).

Poziţia autorilor ultimei ediţii a *Gramaticii Academiei* a rămas în esenţă aceeaşi. Deşi aceste adverbe sînt considerate, din punct de vedere **funcţional**, modalizatori (vol. I, „Adverbe modalizatoare", pp. 599 şi urm., vol. II, în interpretarea „Predicatului", pp. 249-251, şi în capitolul „Modalitatea", pp. 673 şi urm.), „**Semantic**, toate au calitatea de predicat semantic, primind drept argument o întreagă propoziţie [...] (**Fireşte** *că a învăţat*)" (vol. II, p. 250), „Din punct de vedere sintactic, adverbele epistemice pot apărea ca elemente regente, cu funcţie sintactică de predicat, cînd au ca adjunct o propoziţie subiectivă introdusă prin conjuncţia *că* (**Poate** *că nu s-a observat...*)" (vol. I, p. 599).

Adverbele de *modalitate* rămîn în afara funcţiilor sintactice, dar pot intra – unele dintre ele – în structura unor enunţuri *complexe*, printr-o relaţie de incidenţă, exprimînd prin „propoziţii neanalizabile" atitudinea subiectului faţă de conţinutul desfăşurat în planul obiectiv: „Pentru dăsagi şi măgari/ Uşile-s, *fireşte*, mari" (T. Arghezi).

Aceleaşi adverbe pot funcţiona ca enunţuri sintactice globale cînd sînt întrebuinţate şi cu rol de adverbe de confirmare: „– Lasă, Lache... o s-o cîntaţi, sper... – *Fireşte*..." (I.L. Caragiale). Cum, ca *adverbe de confirmare*, fac parte din clasa *adverbelor pronominale* (substitutive), planul semantic global al propoziţiei (frazei) pe care o realizează îşi are originea în propoziţia (fraza) anterioară la care se raportează, în structura dialogală a textului.

Adverbele modalizante nu pot realiza funcţia de predicat, întrucît nu pot participa la nucleul predicaţional al unei propoziţii cu nici una din cele două componente ale predicaţiei – lexicală şi gramaticală; pe de o parte, aceste adverbe sînt lipsite de autonomie semantică lexicală; pe de altă parte, nu dispun de capacitatea de a actualiza, de a situa în timp „realităţi" aflate în afara timpului. Fără aceste două componente nu există predicat. S-a considerat că unele dintre aceste adverbe – cele care ar admite verbul copulativ *a fi*: *posibil*, *probabil* – participă la realizarea *predicatului nominal* (*cf. G.A.*, vol. II, p. 97), iar altele, adverbele incompatibile cu intrarea în relaţie cu un verb copulativ (*negreşit*, *fireşte*, *desigur*, *bineînţeles*, *pe semne* etc.), ar realiza predicate verbale. De fapt, adverbe precum *sigur* şi *posibil* admit numai aparent verbul copulativ; în realitate, este vorba despre mari deosebiri între termenii aflaţi în cele două structuri: cu verb copulativ şi fără verb copulativ; se poate considera chiar că sînt două variante contextuale – *adjectiv* şi *adverb* – ale aceluiaşi termen. Între enunţurile „*Probabil* că va pleca" şi „*E probabil* că va pleca" deosebirile sînt semnificative; în primul enunţ, subiectul vorbitor „comentează", *pune sub semnul probabilităţii* o anumită situaţie, iar în al doilea rînd *caracterizează* o situaţie.

Statutul diferit al celor doi termeni este dovedit şi de reacţia lor la categoria intensităţii: adverbul *probabil* este incompatibil cu sensurile gramaticale ale acestei categorii; nu se poate spune: „*Foarte probabil/mai probabil* că va pleca" decît

admiţînd elipsa verbului *a fi*, adică admiţînd că e vorba despre enunţul al doilea: „*E probabil* că va pleca". În această situaţie, poziţia adverbului nu e diferită de a altor termeni care constituie aparent singuri predicatul unei propoziţii, dar numai datorită elipsei sau subînţelegerii verbului copulativ, componentul care poartă atributele semanticii gramaticale a predicaţiei: „*Ea* un înger ce se roagă – *El* un demon ce visează; / *Ea* o inimă de aur – *El* un suflet apostat" (M. Eminescu), „*Bine* c-ai venit", „*Păcat* că n-ai venit" ş.a.m.d. Se poate vorbi aşadar numai despre adverbe care **intră** în *structura predicatului*. În aceste enunţuri însă, adverbul nu mai este un adverb modalizant.

Prin esenţa lor, *adverbele modalizante* exprimă atitudinea subiectului vorbitor faţă de conţinutul mesajului. Între adverb şi verbul-predicat al propoziţiei nu se dezvoltă o relaţie sintactică asimilabilă relaţiei de interdependenţă dintre predicat şi subiectul său.

În consecinţă, un enunţ precum „Negreşit că va veni" – frază, în interpretarea *G.A.*, formată dintr-o principală (*negreşit*) şi o subiectivă (*că va veni*) – nu se poate contrage într-o propoziţie, ca în cazul altor enunţuri-frază: „*E necesar* **să studiezi**" → „*E necesar* **studiul**", „**Cel ce nu munceşte** *nu mănîncă*" → „**Leneşul** *nu mănîncă*", „*Trebuie* **să ai curaj** pentru asta" „*Trebuie* **curaj** pentru asta" etc. Conjuncţia *că* (*să*) are aici caracter expletiv. Această natură a lui *că* este dovedită de diferitele ei întrebuinţări, nespecifice conjuncţiilor subordonatoare:

- conjuncţia poate fi eliminată fără consecinţe asupra integrităţii sintactice şi asupra planului semantic al enunţului: „*Poate* că e bolnav" – „Poate e bolnav"; această eliminare nu e posibilă în cazul unei relaţii de subordonare sau de interdependenţă autentică: „S-a întîmplat (că) eram şi eu acolo", „Trebuie (să) plec";
- conjuncţia poate raporta adverbul la orice component al enunţului sintactic, în funcţie de focalizarea atitudinii subiectului vorbitor: „**Poate** *că Andrei* a făcut asta", „**Poate** *că a făcut* ceva", „Va veni din nou, **poate** *că miercuri*";
- conjuncţia intervine, în limbajul popular, şi în sintagme cu alte adverbe, de *modalizare emfatică*, înscrise şi de *G.A.* în subclasa adverbului fără funcţie sintactică: *chiar*, *doar*, *mai*, *aproape*, *cît pe ce*: „*Chiar* că aş merge şi eu", „*Aproape* să nu te mai recunosc", „*Cît pe ce* să pierd trenul";
- conjuncţia precedă, în limbajul popular mai ales, în stilul conversaţiei, propoziţii independente: „*Că* repede ai mai venit", „*Că* bine zici!";
- cînd nu a fost simţită ca element intermediar, adică în enunţuri în care subiectul vorbitor şi-a exprimat prin locuţiunea adverbială *pe semne* sau prin verbul *mă tem*, (*se*) *zice*, (*se*) *pare* atitudinea faţă de conţinutul comunicării, conjuncţia a putut fi atrasă de aceste elemente lingvistice şi aglutinată solidar cu ele în formele **pisănică** (*pe semne că*), **mătincă** (*mă tem că*), **cică** ([*se*] *zice că*), **parcă** ([*se*] *pare că*); în relaţii de subordonare sau de interdependenţă, conjuncţia „aparţine" subordonatei sau celuilalt termen al relaţiei de interdependenţă.

Că adverbele acestea sînt mijloace de exprimare a modalităţii o dovedeşte şi intrarea în sinonimie cu sintagme morfologice sau cu sintagme cu verbele semiauxiliare care exprimă diferite sensuri modale; sintagmele **poate** *că e bolnav*, **va fi** *fiind bolnav*, **o fi** *bolnav* (prezumtiv), **trebuie** *să fie bolnav* exprimă toate *ipoteza*.

Adverbele *desigur*, *fireşte*, *fără îndoială* etc. intensifică sensul modal, de certitudine, al indicativului: „**Fireşte** că *vin*", în timp ce adverbele *poate*, *probabil*, *pesemne* îi anulează sensul specific: „**Poate** că vine"; „**Probabil** că vine"; „**Pe semne** că vine".

VII. INTERJECȚIA

Gramaticile curente – printre acestea, și *Gramatica Academiei* – definesc *interjecția* ca și cum ar reprezenta o clasă unitară de cuvinte „neflexibile cu valoare exclamativă, prin care se exteriorizează senzații, sentimente, manifestări de voință sau se produc sunete și zgomote din natură" (vol. I, p. 421). Spre deosebire de poziția exprimată în edițiile precedente, ediția din 2005 a *Gramaticii Academiei* subliniază caracterul eterogen al acestei clase de cuvinte (vol. I, p. 657) și face distincție explicită între *interjecții propriu-zise* și *onomatopee* (*idem*, p. 658).

Dacă se încearcă stabilirea identității proprii a *interjecției*, cu aceleași criterii ca în cazul celorlalte unități lexico-gramaticale, numai din punct de vedere morfologic și prozodic, s-ar putea vorbi de particularități comune cuvintelor numite *interjecții*; toate sînt neflexibile și toate au o intonație exclamativă.

Invariabile morfologic, în funcție de opoziții categoriale, *interjecțiile* sînt variabile din punct de vedere fonetic; numeroase interjecții prezintă realizări fonetice diferite ale unor consoane sau vocale din structura lor, în strînsă legătură cu intensitatea stărilor (sau manifestărilor sonore ale lumii exterioare) pe care le exprimă: *of!*, *off!*, *uf!*, *ufff!*, *o!*, *ooo!*, *pîș!*, *pîșș!*, *scîrț!*, *scîrțț!*

Numai că, înainte de orice altă descriere, identitatea specifică a cuvintelor din această clasă se fixează la nivelul cel mai general – de *semne lingvistice*. Din acest punct de vedere, *interjecțiile* sînt semne lingvistice (sau asimilate semnelor lingvistice) pentru care ceea ce s-ar putea numi „planul semantic" își are originea într-un raport direct *limbă-lume*, fără dezvoltarea procesului de conceptualizare propriu unităților lexico-gramaticale: *substantive*, *verbe* etc.

Cînd are loc un proces de conceptualizare, *interjecțiile* devin *verbe*, *substantive*, *adverbe* – *a ofta*, *a scîrții*, *oful*, *scîrțîit*, *scîrțîire* etc.: „*Scîrțîirea* de condeie dădea farmec astei liniști" (M. Eminescu).

În sistemul limbii, *interjecțiile* se constituie într-o clasă distinctă prin:

1. esența lor (dată de raportul *expresie-sens*);
2. locul și funcția lor în actul de comunicare;
3. funcția lor în structura sintactică a enunțului lingvistic.

1. **Semnificația interjecțiilor** nu rezultă dintr-un raport intern semnificat-semnificant, ci dintr-o „confundare" a celor două componente ale semnului lingvistic, înscrisă într-un proces de *convenționalizare* lingvistică, de diferite grade, în trecerea complexului sonor din ordinea fizic-obiectivă în ordinea semnelor limbii.

Din punct de vedere *semantic* (cu modul specific de constituire și manifestare a sensului), interjecțiile reprezintă trei clase diferite:

a) termeni *afectivi*; expresia unor stări sufletești, atitudini, senzații; „sensul" este prin excelență un *sens* contextual și, de aceea, acești termeni se caracterizează prin „polisemantism" sau variabilitate „semantică": *ah!*, *au!*, *of!*, *nț!*, *ptiu!* etc.

Prin schimbarea categoriei proprii, se adaugă interjecţiilor *afective* originare alţi termeni lexico-gramaticali, mai ales substantive: *Doamne!*, *Dumnezeule!*, *drace!*, *mamă!*: „*Doamne, Doamne!* învăţat mai trebuie să fie şi acel care face gramatici!” (I. Creangă);

b) termeni *volitivi*; expresie a unui act (a unei stări) de voinţă: *hai!*, *ia!*, *iată!*, *st!* etc. Cele două „valori” semantice caracterizează adesea aceiaşi termeni:
   - stări *afective*: „*Poftim*, iar vine nebunul!”; „*Mă!*... că rău mi-a mai mers astăzi!” (I. Creangă); „*Na!* că făcui pacostea şi frăţîne-meu” (I. Creangă);
   - atitudini *volitive*: „*Poftim*, intră!”; „*Mă*... vino-ncoa!”; „*Na*-ţi cartea!”;

c) termeni *onomatopeici*; expresie imitativă fonetică a unor structuri sonore emise de om (concomitent cu unele acte fiziologice sau comportamentale), de animale, păsări, insecte etc., de componente ale lumii din jur (natură, construcţii, obiecte):
   - *hapciu!*, *sforr!*, *hîc!*, *şart-part!*, *pleosc!* etc.;
   - *bîzz!*, *cotcodac!*, *cucu!*, *ham-ham!*, *miau!* etc.;
   - *bang!*, *buf!*, *fîş!*, *scîrţ!*, *vîj!*, *zdup!*, *svîrr!* etc.

Prin structura lor, ca unităţi lexicale, termenii din toate cele trei categorii pot fi:
- termeni *simpli*: *ah!*, *ei!*, *st!*, *hai!*, *iată!*, *cucu!*;
- termeni *compuşi*, mai ales, onomatopeele: *gogîlţ-gogîlţ*, *hodoronc-tronc!*, *cotcodac!*, *tic-tac!* etc.;
- *locuţiuni*: *vai de mine!*, *ia te uită!*

2. **Interjecţiile sînt specifice comunicării pe cale orală.**

Din punct de vedere *deictic*, termenii *afectivi* aparţin sferei locutorului, manifestare a funcţiei *expresive*, în varianta ei *emotivă*: „– *Of!* jupîneşică, *of!* Ce-a fost, să nu dea Dumnezeu să mai fie!” (I. Creangă), iar termenii *volitivi* sînt orientaţi spre interlocutor prin funcţia *conativă*: „– *Hai* şi tu cu noi, dacă vrei, zise atunci Harap Alb” (I. Creangă), sau spre un destinatar din lumea exterioară sferei umanului: „*Ptru!* aici! ...sai binişor pe ici, pe crucea căruţei. *Ho...pa!* Ia acum să te văd şi eu că eşti voinică” (I. Creangă).

Dacă termenii *afectivi* şi *volitivi* aparţin stilului dialogal, termenii onomatopeici caracterizează cu preponderenţă stilul narativ; locutorul „descrie”, prin imitaţie lingvistică, manifestări sonore ale lumii despre care comunică:

„Pupăza, *sbîrr!* pe-o dugheană.” (I. Creangă)

„Şi, cum îmi spuneau ei îngrijiţi, numai ce şi auzim cîntînd în tei:
– *Pu-pu-pup! pu-pu-pup! pu-pu-pup!*” (I. Creangă)

Prin apartenenţa lor la componenta narativă a comunicării, termenii *onomatopeici* funcţionează ca semne lingvistice (cu esenţa lor specifică) deopotrivă în varianta orală (ca „reproducere” vocală a sonorităţii lumii exterioare locutorului) şi în varianta scrisă (ca reproducere „scrisă”, printr-un sistem de semne de gradul II, a sonorităţii limbii – „traducere” a sonorităţii lumii).

Termenii *afectivi* s-au impus, prin convenţie, devenită, într-un anumit sens, însăşi natura lor, ca semne lingvistice în stilul conversaţiei. Ei funcţionează, în limbajul oral, ca semne lingvistice (specifice) în componenta narativă:
- în stil indirect: „El făcu *ah!* şi se prăbuşi”;

• şi mai ales în stil direct: „– *A !* zic eu, avînd o inspiraţie infernală; *a !* simte pe cine-l iubeşte... vrea să ne-mprietenim?... Bravo!" (I.L. Caragiale).

În varianta scrisă a limbii, termenii afectivi intră cu această întrebuinţare de semne lingvistice caracterizate printr-un raport specific *natural-convenţional* şi în componenta dialogală, şi în componenta narativă, ambele componente fiind acum de gradul II şi funcţional (o desfăşurare locuţională din real [autentic sau ficţional] trece într-o lume de gradul II), şi din punctul de vedere al sistemului; semne *originare-orale* sînt interpretate prin semne *derivate-grafice*.

În acelaşi mod funcţionează, în procesul de comunicare (orală → scrisă), şi termenii *volitivi*, cu deosebirea că aceştia au la origine o legătură mai slabă (sau nu lasă deloc sesizată o astfel de legătură cu „realul") faţă de legătura cu „stările locutorului" în cazul termenilor afectivi, cu manifestarea sonoră a lumii obiective, în cazul termenilor onomatopeici: „– Ei, amu, ce-i de făcut? *Hai* să intrăm ici în ograda asta, zise Zaharia lui Gîtlan" (I. Creangă).

Prin modul specific de constituire şi manifestare a „semanticii" lor ca semne lingvistice distincte în sistemul limbii şi prin distincţiile de natură deictică, în raportul dintre limba orală şi trecerea ei în limbajul scris, termenii numiţi *interjecţii* se pot grupa în două *categorii*:

• *interjecţii* (afective şi volitive);
• *onomatopee*.

3. Din punct de vedere **sintactic**, specificul interjecţiei drept clasă de semne lingvistice distincte în sistemul limbii se constituie în continuitatea naturii deictice (apartenenţa la limbajul oral) şi a trăsăturii prozodice (caracterul exclamativ) şi întăreşte deosebirea dintre cele două categorii (subclase).

Caracterul exclamativ al interjecţiilor asigură realizarea *predicaţiei* prin *intonaţie* sau numai prin marcarea exclamativă a *predicatelor*.

Realizează predicaţia prin *intonaţie interjecţiile afective*, care se impun ca termeni centrali (sau unici) ai unor enunţuri neanalizabile, componente ale unor enunţuri complexe, întemeiate pe relaţia de incidenţă:

„Fac prinsoare pe ce vrei că şi tu ai venit să mă vezi pentru vreun măgar, pentru vreun leneş, pentru vreun ticălos...
– *Aş !* zic eu...
– *Măi !* adaugă el..." (I.L. Caragiale)
„– *Văleu !* şi unde-i bălaurul, moş Nechifor?" (I. Creangă)

Interjecţia *ei* realizează predicaţia, în enunţuri neanalizabile, fie prin intonaţie exclamativ-asertivă, fie prin intonaţie interogativă:

„– Dumneata vrei să mergem la plimbare...
– *Ei !* da...
– *Ei !* eu merg bucuros, da' numa călare merg... *Ei ?*
– *Ei ?*
– *Ei ?* ia-mă dumneata în circă..." (I.L. Caragiale)

Tot enunţuri neanalizabile – termeni ai unor enunţuri complexe – realizează şi onomatopeele înscrise în stil direct:

„Şi, pornind eu cu demîncarea, numai ce şi aud pupăza cîntînd:

– *Pu-pu-pup ! pu-pu-pup ! pu-pu-pup !* " (I. Creangă)

Onomatopeele, cele descriptiv-narative, realizează funcţia de *predicat*, în enunţuri marcate exclamativ : „Noi atunci am pîrlit-o la fugă. Iar el *zvîrr !* cu o scurtătură în urma noastră" (I. Creangă).

Au aceeaşi poziţie sintactică interjecţiile *volitive*, ce realizează, ca şi onomatopeea, funcţia de predicat : „*Hai* în codrul cu verdeaţă/ Und-izvoare plîng în vale" (M. Eminescu) ; „*Iată* ce învăţ eu de la dascălii mei, de la albine" (M. Eminescu).

Asimilabile prin funcţia lor lingvistică (declanşează sau asigură desfăşurarea actului de comunicare) interjecţiilor volitive, termeni de adresare precum *mă*, *măi*, *bre* etc. însoţesc, fără a realiza funcţii sintactice, *vocative* : „Bună vreme, *măi* băiete ! " (M. Eminescu), sau se întrebuinţează singure, cu acelaşi rol de adresare : „– Ho, *măi* ! ce vă este..." (I. Creangă) ; „– Ia tăceţi, *bre*, răspunse Zaharia" (I. Creangă), sau constituie enunţuri neanalizabile :

„– *Mă !* ia ascultaţi ! " (I. Creangă)

„– Dar cu chemarea împreună, cum te mai strigă ?
– Iaca aşa : Vino ! *U ! Mă !* răspunse Pîcală." (I. Creangă)

Interjecţiile *adresative* (constituind singure un enunţ sau fiind componente ale unui *enunţ complex*) corespund, sub aspect funcţional-semantic, *imperativului* :

- *afirmativ* : „Foaia verde de sasău, *Ţu*, *ţu*, *ţu*, murguţu meu" ;
- *negativ* : „*St !* Nu te mişca ! " (I.L. Caragiale) ; „*Aho !* car de lemn, *aho !* Cînd te-oi încărca cu saci de la moară, atunci să mugi aşa" (I. Creangă).

În enunţuri cu structură *analitică*, interjecţia poate realiza, ca termen subordonat, în relaţii de *dependenţă*, funcţia de *circumstanţial de mod* : „Aşa încet-încet, *haidea-haidea*, marţea următoare, pe la asfinţit, a ajuns drumeţul la straja Craiovei" (I.L.Caragiale) ; în relaţia de *interdependenţă*, funcţia de *predicat* : „Ş-apoi *huştiuluc !* şi eu în ştioalnă, de-a cufundul, să prind pe dracul de-un picior..." (I. Creangă).

Cînd realizează funcţia sintactică de *predicat*, interjecţiile volitive şi onomatopeice dezvoltă cîmpuri semantico-sintactice asemenea *verbului*, în funcţie de caracteristici antitetice : *personal/impersonal*, *tranzitiv/intranzitiv*.

Prin natura lor, onomatopeele au un punct de plecare, o „cauză", asemenea verbelor personale ; ele au (sau pot avea) un subiect sintactic, de „persoana" a III-a.

Interjecţia rămîne invariabilă în funcţie de persoană, dar poate intra, ca predicat, în relaţia sintactică cu un subiect de persoana I : „Şi, cînd răcneşte o dată cît ce poate, eu **zvîrrr !** chibriturile din mînă, **ţuşti !** la spatele lui Zaharia, şi-ncepem a horăi..." (I. Creangă).

Interjecţiile volitive (între ele, cele *prezentative*, însoţitoare ale unor gesturi : **iată**, **poftim**, **na**, **uite**) îşi au ele înseşi un punct de plecare în *locutor* ; planul lor semantic însă nu se caracterizează prin „gramaticalizarea" acestei „origini" ; în consecinţă, nu cer şi nu admit un subiect sintactic.

Specificul planului lor semantic însă impune, asemenea verbelor tranzitive, intrarea în relaţie sintactică cu un *complement direct* : „Dar deodat'un punct se mişcă... cel întîi şi singur. **Iată-l**/ Cum din haos face mumă, iară el devine Tatăl" (M. Eminescu) ; sau cu ambele complemente obiectuale, *direct* şi *indirect* : „Harap Alb... **na-*ţi*** *aripa* asta..." (I. Creangă).

Pot primi complement indirect şi unele interjecţii *afective* sau *apreciative*, dacă funcţionează ca predicate:

„Noaptea îngerii goi
Zgribulind se culcă în fin.
Vai mie, vai ţie,
Păianjeni mulţi au umplut apa vie." (L. Blaga)
„Halal de Piscupescu! zic în gîndul meu." (I.L. Caragiale)

Interjecţia volitivă *hai/haide*, asimilată, în limbajul popular, verbului (de la care preia şi dezinenţe de persoană şi număr: *haidem*, *haideţi*), poate fi determinată şi de un complement *sociativ*: **„Hai cu mine** la fîntînă!".

Mai ales **onomatopeele**, dar şi interjecţiile **volitive**, precum şi unele interjecţii **afective** îşi pot extinde cîmpul semantico-sintactic prin construcţii sintactice dezvoltînd variante ale funcţiei de *circumstanţial*: „Dracu, neavînd ce-i face, **huştiuluc în iaz!**" (I. Creangă); „Asemeni cel mijlociu, **ţuşti! iute sub un chersin**" (I. Creangă); **„Dacă vede ea şi vede că nu mă dau, zvîrr! de vro două-trei ori cu bulgări în** mine..." (I. Creangă).

VIII. INSTRUMENTE GRAMATICALE

Ceea ce gramaticile curente numesc *părţi de vorbire* se caracterizează printr-un plan semantic întemeiat pe două principale componente consubstanţiale : una lexicală – sensul *lexical*, cu originea în procesul de numire a componentelor lumii ca existenţe – şi una gramaticală – sensul *gramatical* de gradul I, cu originea în perspectiva din care se fixează identitatea componentelor lumii ca existenţe determinante ; sensul lexical este *substantival* sau *verbal* (*vis/a visa* ; *cîntec/a cînta* ; *somn/a dormi* etc.), *adjectival* sau *adverbial* (*vis frumos/a visa frumos* ; *somn bun, profund/a dormi bine, profund* etc.).

Această complementaritate asigură claselor lexico-gramaticale (părţi de vorbire) autonomie în sistemul lexical al limbii **ca unităţi lexicale** şi în structura gramaticală a textului **ca termeni sintactici**.

Rămîn în afara acestei categorii de identitate lexico-gramaticală **articolul** şi *elementele de relaţie*.

Lipsite de conţinut lexical determinabil, *articolul* şi *elementele de relaţie* sînt lipsite şi de autonomie semantică, deşi elementele de relaţie includ în planul lor semantic un raport special cu sensuri lexicale proprii unor părţi de vorbire – în care îşi au, de altfel, originea (*cauză* → *din cauza*, *din cauză că* etc.). Aceste categorii de elemente lingvistice (unele lipsite şi de autonomie fonetică – articolul hotărît enclitic) aparţin numai sistemului gramatical al limbii şi au rolul de a asigura trecerea *unităţilor lexicale* în *termeni sintactici*, a unităţilor sintactice de dezvoltare inferioară în unităţi sintactice de dezvoltare superioară în structura morfo-sintactică a textului lingvistic.

ARTICOLUL

Gramatica Academiei (urmată de gramaticile curente) înscrie *articolul* între cele zece *părţi de vorbire*, dar îl consideră în acelaşi loc un instrument gramatical la nivelul morfologic al limbii : „Articolul este partea de vorbire care se declină şi însoţeşte substantivul, avînd rol de a arăta în ce măsură obiectul denumit prin substantivul respectiv este cunoscut vorbitorului", „Articolul este un simplu instrument gramatical, fără sens lexical" (1963, vol. I, p. 97).

Prin aceasta, *articolul* este înscris, alături de „alte părţi de vorbire cu rol de instrument gramatical", la nivel sintactic, *prepoziţia* şi *conjuncţia*, de care se deosebeşte prin funcţia lui morfologică : „...el exprimă gradul în care vorbitorii individualizează obiectele despre care se vorbeşte".

Clasa restrînsă a articolului este interpretată prin cele patru subclase :

1. **articolul hotărît** *(propriu-zis)* formează corp comun cu substantivul, în structura căruia are poziţie enclitică :

	masculin		feminin
singular-**l**, -**le** :	*codru*-**l**, *frate*-**le**	-**a** :	*pădure*-**a**, *catedral*-**a**

plural	-i :	*codri*-i, *fraţi*-i	-le :	*păduri*-le, *catedrale*-le

Substantivele neutre primesc articol masculin la singular şi articol feminin la plural :

templu-l, *pronume*-le ; *temple*-le, *pronume*-le

2. **articolul posesiv (genitival)** precedă substantivul (pronumele) în genitiv şi intră în structura pronumelor posesive şi a pronumelor ordinale :

	masculin		**feminin**	
singular	**al** :	(prieten) **al** *studentului*	**a** :	(prietenă) **a** *studentului*
plural	**ai** :	(prieteni) **ai** *studentului*	**ale** :	(prietene) **ale** *studentului*

3. **articolul demonstrativ (adjectival)** se situează între un substantiv articulat cu articol hotărît şi un adjectiv :

	masculin		**feminin**	
singular	**cel** :	(codrul) **cel** (verde)	**cea** :	(pădurea) **cea** (verde)
plural	**cei** :	(codrii) **cei** (verzi)	**cele** :	(pădurile) **cele** (verzi)

4. **articolul nehotărît** precedă substantivul :

	masculin		**feminin**	
singular	**un** :	**un** *student*	**o** :	**o** *studentă*
plural	**nişte** :	**nişte** *studenţi*	**nişte** :	**nişte** *studente*

În noua ediţie a *Gramaticii Academiei*, odată cu înscrierea **determinării** între categoriile gramaticale specifice substantivului (2005, vol. I, p. 63), **articolul** nu mai este integrat între părţile de vorbire. Articolul definit şi articolul nedefinit sînt interpretate ca „modalitate (gramaticală) **afixală** de integrare enunţiativă" (*idem*, p. 53), iar articolul demonstrativ-adjectival şi articolul posesiv-genitival sînt considerate **pronume semiindependente** şi discutate la clasa **pronumelor nepersonale** (*idem*, p. 44).

Lipsit de conţinut lexical şi de autonomie semantică (şi fonetică, în cazul articolului hotărît), articolul nu aparţine *claselor lexico-gramaticale*, ci claselor de cuvinte care, alături de morfeme, intră în sistemul gramatical al limbii [1].

Trei sînt funcţiile principale ale *articolului* în sistemul *morfologic* al limbii române.

MORFEM LEXICAL

Articolul schimbă identitatea lexico-gramaticală a unităţilor lexicale şi marchează apartenenţa lor la noua categorie lexico-gramaticală.

Articolul **hotărît** (*propriu-zis*) substantivizează :

- *adjective* : – direct : *frumosul* (din artă, viaţă), *urîtul*, *bunul*, *albastrul* etc. ;
  – prin elipsă : *frumosul*, *bunul* (băiat) ;
- *adverbe* : *binele*, *răul* etc. ;
- *pronume* : *eul*, *nimicul* etc. ;
- *numerale* : *doiul* (nota *doi*) de la istorie ;
- unităţi fonetice, grafice (sunet, literă, cifră) : „Nu-mi place **r-ul**" (sunetul r, litera r) ; „Nu-mi place *treiul* (cifra 3) acesta".

Prin articol hotărît, substantive exprimînd conţinuturi temporale devin (pot deveni) *adverbe* – *noaptea*, *toamna* etc. : „În volumul ros de molii cauţi *noaptea* adevăr" (M. Eminescu).

Adverbe şi locuţiuni adverbiale exprimînd circumstanţe devin, prin adăugarea articolului hotărît, prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale – *împotriva*, *în faţa*, *în jurul*, *împrejurul* etc. : „*În faţă* nu se vedea nimic" (locuţiune adverbială) ; „*În faţa* casei era acelaşi stejar" (locuţiune prepoziţională).

Articolul **posesiv-genitival** [2] substantivizează, prin substituire, sintagme care dezvoltă în planul lor semantic idei precum *apartenenţa*, *înrudirea* etc. : „*Al lui Gheorghe* a plecat dis-de-dimineaţă" ; „*Ai casei* l-au aşteptat toţi la aeroport".

Articolul **demonstrativ/adjectival** substantivizează, prin elipsă :

- *adjective* – (oamenii) *cei leneşi* : „*Cei leneşi* obosesc înainte de a începe lucrul" ;
- *sintagme* – (oamenii) *cei din stradă* : „*Cei cu toporul* dau jos brazii din pădure şi-i duc la apa Bistriţei. *Cei mai vrednici* întemeiază stîni" (M. Sadoveanu).

Unele sintagme substantivizate prin articol demonstrativ au devenit, prin întrebuinţare, locuţiuni substantivale : *cel de pe comoară*, *Cel de sus*.

Articolul **nehotărît** este folosit mai rar ca morfem al substantivizării : „Ea prefera *un roşu* (o culoare roşie) mai aprins".

CONSTITUENT LEXICO-GRAMATICAL

Articolul **hotărît** intră în structura unor pronume personale, nehotărîte etc. – *dînsul*, *însul*, *unul*, *altul*, *nealţii*, *primul*, *întîiul* etc. : „Frumosu-i ca *nealţii*..." (M. Eminescu).

Articolul **posesiv** face parte din structura *pronumelui posesiv* şi a *pronumelui ordinal* (în termenii gramaticii curente, *numeralul ordinal*). În structura primei sintagme, articolul asigură, ca substitut al obiectului posedat, identitatea specifică de pronume : *ai mei* etc. Absenţa articolului posesiv, determinată de exprimarea substantivală a „obiectului" raportului de posesie, caracterizează utilizarea adjectivală a pronumelui : *prietenii mei*.

În sintagma *pronumelui* (numeralului) *ordinal*, *al* face parte din morfemul discontinuu *al ...le(a)*, variabil în funcţie de gen (*a ...a*), prin care s-a format pronumele *ordinal* de la pronumele de *cuantificare* (numeralul cardinal) şi care-i este marcă distinctivă : *al* trei-*lea* – *a* trei-*a*.

MORFEM GRAMATICAL

1. Articolele **hotărît** şi **nehotărît** funcţionează ca morfeme ale categoriei gramaticale a *determinării* : **un** *student* – *student***ul**.

Sensul determinării maxime poate fi întărit de întrebuinţarea ca morfem al determinării a articolului demonstrativ (*omul* **cel** *bun*), sau poate fi exprimat numai prin acest articol : „În cea *oglindă* mişcătoare/ Vrei să priveşti un straniu joc..." (M. Eminescu) ; „*Al doilea* aleargă foarte bine" ; „**Cel** *de-al doilea* aleargă foarte bine".

2. Cînd înlocuieşte dezinenţa : (cas*ă* → cas*a*) sau cînd substantivul (sau alte unităţi lexico-gramaticale declinabile) nu poate (pot) realiza prin alte morfeme opoziţii de *caz*, *număr*, *gen*, articolul (hotărît, demonstrativ, posesiv) funcţionează ca morfem al

acestor categorii : „Mi-au rămas necunoscute intenţiile **lui** Tudor" (genitiv) ; „Am transmis **alor** *tăi* o telegramă" (dativ) ; „Numele **celui** *de-al doilea* a rămas necunoscut" (genitiv) ; „Am dat **celor** *doi* toate cărţile" (dativ).

ELEMENTE DE RELAŢIE

Gramaticile curente discută **prepoziţia** şi **conjuncţia** la capitolul „Morfologie", ca două *părţi de vorbire* (unităţi lexico-gramaticale) distincte.

Lipsite de conţinut şi autonomie lexicală, „cuvintele" numite *prepoziţii* şi *conjuncţii* fac parte din vocabularul limbii (nu şi din *sistemul lexical*) prin autonomia lor fonetică orientată de un tip specific (de esenţă sintactică) de unitate semantică.

Prin rolul lor în structura enunţului sintactic, prepoziţiile şi conjuncţiile aparţin *sistemului gramatical* al limbii. Chiar dacă unele prepoziţii şi conjuncţii, prin mutaţii în planul lor semantic funcţional, ajung să aibă funcţii morfologice, de morfeme ale unor opoziţii categoriale, funcţia esenţială, definitorie a clasei (claselor) se desfăşoară la *nivel sintactic*.

Alături de alte elemente lingvistice (componente ale unor mutaţii lexico-gramaticale : *pronume*, *adverbe*), **prepoziţia** şi **conjuncţia** constituie categoria *elementelor de relaţie* ; asigură desfăşurarea relaţiilor sintactice – condiţie fundamentală a unităţii structurale a enunţului sintactic.

Se deosebesc de celelalte elemente de relaţie – *pronume* şi *adverbe relative* – prin *invariabilitatea* morfologică şi apartenenţa lor exclusiv la sistemul gramatical al limbii, datorită abstractizării funcţiei relaţionale. *Pronumele* şi *adverbele relative* realizează, concomitent cu rolul de *elemente de relaţie*, şi funcţii sintactice proprii.

Funcţionarea la nivel sintactic ca elemente de relaţie a *prepoziţiei* şi *conjuncţiei* este independentă de morfologia lor (redusă la structura semnificantului), dar structura enunţului reflectă o relativă dependenţă faţă de aceasta.

Gradul de dezvoltare a enunţului sintactic determinat de tipul structural (*constituent sintactic*) prin care se realizează funcţia sintactică şi, în legătură cu aceasta, de termenii de bază (apartenenţa lor la clase morfologice : *verb vs* alte unităţi lexico-gramaticale) între care se desfăşoară relaţiile sintactice impune distingerea celor două categorii de elemente de relaţie : *prepoziţia* şi *conjuncţia*.

Distincţia dintre ele se relevă la două nivele :

- al dezvoltării sintactice a funcţiilor ;
- al dezvoltării planului semantic al funcţiilor.

1. La primul nivel, distincţia *prepoziţie/conjuncţie* priveşte tipul structural al constituenţilor prin care se realizează funcţiile sintactice generate de o relaţie de dependenţă (interdependenţă).

Prepoziţia asigură desfăşurarea relaţiilor sintactice în interiorul enunţului minimal ; dintre cei doi termeni ai sintagmei între care se dezvoltă relaţia sintactică, cel de-al doilea, purtătorul funcţiei sintactice generate, nu poate fi o propoziţie : „Oricine are dreptul **la** *adevăr*" ; „Oricine are dreptul **de** *a cunoaşte adevărul*" ; „El a uitat **de** *trimiterea scrisorii*" ; „El a început **prin** *a trimite scrisoarea*" ; „S-a adîncit **în** *studiul* atent al acestor fresce".

Conjuncţia asigură desfăşurarea relaţiilor sintactice în enunţuri cu dezvoltare superioară – *propoziţia complexă* şi *fraza*. Cel de-al doilea termen, purtător al funcţiei

sintactice, este o propoziţie : „Oricine are dreptul să *cunoască adevărul*" ; „El a uitat că *a trimis* scrisoarea" ; „El a uitat să *trimită* scrisoarea" ; „S-a hotărît să *studieze* cu atenţie aceste fresce".

Prepoziţiile pot preceda *pronume* sau *adverbe relative* în stabilirea relaţiilor sintactice la nivelul frazei ; prezenţa lor stă atunci în legătură cu funcţia sintactică a pronumelui (adverbului) relativ în propoziţia pe care acesta o introduce : „N-am observat **cu** *cine* a plecat Tudor" (**cu** *cine* – complement sociativ în propoziţia complement direct) ; sau cu funcţia sintactică a propoziţiei pe care o introduce : „Tudor a plecat **cu** *cine îl căutase dimineaţă*" (propoziţie complement sociativ).

2. La cel de-al doilea nivel, *conjuncţiile* se disting de prepoziţii prin capacitatea lor (a unei subclase de conjuncţii) de a asigura multiplicarea conţinutului funcţiilor sintactice sau multiplicarea funcţiilor sintactice. Acest rol deosebit este propriu conjuncţiilor coordonatoare ; stabilind relaţii sintactice între termeni situaţi pe acelaşi plan în dinamica interioară a sintagmei, acestea asigură :

a) *multiplicarea* conţinutului funcţiilor sintactice (prin constituenţi *multipli*) : „*Andrei* **şi** *Andreea* vor pleca împreună la Veneţia" ;

b) *multipla realizare* a funcţiilor sintactice : „La Veneţia va pleca *Andrei* **sau** *Andreea* ?" ; „La Veneţia nu va pleca *Andrei*, **ci** *Andreea*".

PREPOZIŢIA

Dintre cele două categorii de elemente de relaţie, mai ales *prepoziţia* reflectă existenţa unui mod special de interferenţă între „caracteristicile ei morfologice" şi structurarea enunţului.

Prepoziţiile limbii române prezintă trei tipuri structurale :

- **simple** : *de*, *la*, *pentru*, *cu*, *datorită*, *graţie* etc. ;
- **compuse** ; constituite din două (trei) prepoziţii simple : *de la*, *de către*, *fără de*, *pînă la* etc. O variantă a prepoziţiilor compuse o reprezintă prepoziţiile binare, discontinue : *de la... pînă la*, *de... pînă*, *dinspre... spre* etc., cînd funcţiile sintactice se realizează prin constituenţi dezvoltaţi : „Au mers pe jos **de la** *Iaşi* **pînă la** *Dobrovăţ*" ;
- **locuţiuni prepoziţionale** – grupuri de cuvinte caracterizate prin unitate „semantică" şi unitate funcţională (realizează *în bloc* relaţia sintactică între cei doi termeni ai sintagmei) ; în structura lor intră în mod obligatoriu cel puţin o prepoziţie şi un termen plin : *substantiv*, *adverb*, *adjectiv*, *verb* : *în loc de*, *în afară de*, *în jurul*, *cu excepţia*, *cu tot* (*cu*), *înăuntrul*, *în ceea ce priveşte*, *în privinţa* etc.

Mai multe dintre locuţiunile prepoziţionale rezultă din adverbe (locuţiuni adverbiale) care şi-au schimbat propria categorie gramaticală prin intrarea în relaţie sintagmatică, enclitică, cu un articol hotărît sau particulă deictică : -(u)l, -a :

înăuntru → *înăuntru*l
în jur → *în jurul*
în faţă → *în faţa*

Forma de masculin sau de feminin a articolului depinde de genul substantivului din structura locuţiunii (*în locul*, *cu excepţia*, *în faţa*, *în jurul*) sau de înscrierea semnificantului adverbului în această opoziţie de gen (*înăuntrul*, *înaintea*).

Prin aceasta, prepoziţiile, *invariabile* în funcţie de opoziţii categoriale, la nivelul unităţilor *singularia*, se grupează în interiorul clasei în funcţie de opoziţii de gen la nivelul semnificantului, cu consecinţe în morfo-sintaxa enunţului :

Maria merge *înapoia* **mea/noastră**.
în spatele **meu/nostru**.

În afara acestei „variabilităţi" la nivelul de ansamblu al clasei, există şi un termen prepoziţional variabil : locuţiunea *cu tot* ; adjectivul nehotărît *tot* variază în funcţie de genul şi numărul substantivului prin care se realizează funcţia sintactică de circumstanţial concesiv : „*Cu tot* efortul făcut de el, situaţia nu s-a schimbat" ; „*Cu toate* eforturile depuse, situaţia nu s-a schimbat".

Sub aspect funcţional, *prepoziţia* se înscrie în sistemul sintactic al limbii prin rolul său de element de relaţie, condiţionat în grade diferite de planul semantic al fiecărei unităţi.

Prin abstractizare, cîteva dintre unităţile prepoziţionale dezvoltă şi o variantă paralelă, care se înscrie ca *morfem* în sistemul morfologic al limbii.

Aparţin celor două nivele ale sistemului gramatical al limbii (morfologic şi sintactic) prepoziţiile *pe*, *la*, *de*, *a*, *pentru* şi omonimele lor *morfeme*.

Pe

1. **prepoziţie** : „O astrologie [...] bazată **pe** sistemul geocentrist" (M.Eminescu), „Vin din sure văi de chaos/ **Pe** cărări necunoscute" (M. Eminescu) ;

2. **morfem de acuzativ** (al substantivelor şi pronumelor înscrise în genul personal, al pronumelor demonstrative sau al substantivelor *+uman* în anumite condiţii sintactice) : „Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi/ Idolul lor închină, numind mare **pe**-*un pitic*" (M. Eminescu), „Danţul, muzica, pădurea / **Pe** *acestea* le-ndrăgii" (M. Eminescu) ;

3. **marcă** a funcţiei sintactice de complement direct (realizată şi propoziţional), aparţinînd genului personal (şi concomitent morfem de acuzativ al pronumelui relativ) : „Să binecuvînteze **pe** *cel ce mă împilă*" (M. Eminescu) ;

4. **modalizator** ; printr-o schimbare în plan semantic, prepoziţia **pe** rămîne în sistemul sintactic al limbii nu ca element de relaţie, ci dezvoltînd (în structura prepoziţiei compuse *pe la*) o funcţie semantic-sintactică, de *relativizare* (a coordonatelor temporale sau spaţiale) :

Vin **pe** *la ora* cinci. *vs* Vin *la* ora cinci.
Vin **pe** *la moară*. *vs* Vin *la* moară.

Observaţie
Enunţul „Vino *pe* la moară", cu funcţia semantico-sintactică de relativizare a modalizatorului *pe*, se deosebeşte şi de enunţul „Vino *pe la* moară" cu prepoziţia compusă *pe la*, introducînd un circumstanţial de loc, expresie a direcţiei : „Vino *pe la* moară ; *pe* acolo e mai puţin primejdios".

La

1. **prepoziţie** : „Noi reducem tot **la** *pravul* azi în noi, mîni în ruină" (M. Eminescu), „**La** *tîmple*,/ e drept, am o seamă de fire cărunte" (L. Blaga) ;

2. **morfem de dativ**, în flexiunea nominală (pronominală) :

„A visa că adevărul sau alt lucru de prisos

E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr
Este piedica eternă ce-o punem **la** *adevăr*." (M. Eminescu)
„În multe forme-apare a vieţii crudă taină
Pe toţi ei îi înşală, **la** *nime* se distaină." (M. Emineşcu)

Cu această funcţie s-a impus şi în sintagme stilistice, mărci ale *odei*: **La** *Heliade*, **La** *Bucovina*;

3. **morfem al supinului**, ca formă verbală absolută: „**La** *zgîriet* el v-a dat gheară" (M. Eminescu).

De

1. **prepoziţie**: „Eu stau pe ţărm şi sufletul mi-e dus **de**-*acasă*" (L. Blaga), „Îngînat **de** *glas* **de** *ape*/ Cînt-un corn cu-nduioşare" (M. Eminescu);

2. **element de relaţie sintagmatică**, între termeni ce realizează prin alte mijloace relaţia sintactică de dependenţă dintre ei; sintagma se caracterizează totodată şi prin schimbarea poziţiilor *regent* şi *subordonat* în planul expresiei. Există două tipuri de situaţii cu această întrebuinţare:

- sintagme în care termenul dependent, realizînd funcţia de atribut, este un pronume de cuantificare superior lui *nouăsprezece* (la toate nivelele: *douăzeci*, *o sută douăzeci* etc.): *nouăsprezece* ani *vs douăzeci* **de** ani;
- sintagme marcate stilistic, prin dezvoltarea funcţiei expresive: ticălosul **de** portar *vs* ticălosul portar/portarul cel ticălos, *ca visul* **de** *uşor*;

3. **morfem al cazului genitiv**, în flexiunea nominală: „După gratii **de** *fereastră* o copilă el zări" (M. Eminescu);

4. **morfem constitutiv** al supinului: „D-apoi tu nici **de** *păscut* gîştele nu eşti bun" (I. Creangă), „Li s-a dat **de** *scris* acasă tot poemul".

Pentru

1. **prepoziţie**: „**Pentru** *unii* a sunat judecata,/ şi moartea, întunecata" (M. Isanos), „De ce nu voi **pentru** *nume*, **pentru** *glorie* să scriu ? / Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu ?" (M. Eminescu);

2. **morfem constitutiv** al supinului: „**Pentru** *încălzit* camera folosim un radiator".

A

1. **prepoziţie**: „Cînii cum îl văd/ La el se răped/ Şi latră-**a** *pustiu*/ Şi urlă-**a** *morţiu*" (*Mănăstirea Argeşului*);

2.a) **morfem al cazului genitiv**, în flexiunea nominală (pronominală):

- ca singură variantă a exprimării genitivului, cînd funcţia de atribut se realizează prin substantive de cuantificare sau determinate de adjective de cuantificare sau prin pronume de cuantificare (numerale cardinale): „Miroase florile-argintii / Şi cad, o dulce ploaie,/ Pe creştetele-**a** *doi* copii / Cu plete lungi, bălaie" (M. Eminescu), „Moştenirea ta şi-**a** *tot*: uitarea" (M. Eminescu);
- ca variantă paralelă a genitivului realizat prin dezinenţă; oscilaţia caracterizează pronumele *cîţiva* (*cîteva*): „plecarea **a** *cîţiva* dintre ei", „plecarea *cîtorva* dintre ei", „(Ciocnirile) se sfîrşeau totdeauna prin moartea **a** *cîţiva*" (C. Negruzzi), „şi-n răstimpul *cîtorva* gînduri fericite ajunse la castelul incolţit al Genarului" (M. Eminescu);

2.b) **morfem-constitutiv al infinitivului**: „Ce grea e pentru noi/ Osînda de a *sta*-n lumină ! ” (L. Blaga).

Rolul (poziţia) *prepoziţiei* în sistemul sintactic al limbii se defineşte prin 1. instituirea unei *recţiuni* proprii şi 2. prin raportul semantic cu conţinutul lexical al termenului ce realizează o anumită funcţie sintactică.

1. Recţiunea *prepoziţională* orientează înscrierea substantivului (pronumelui) dependent în opoziţiile specifice categoriilor *cazului* şi *determinării*, cel mai adesea interdependente. Impun cazurile :

- **genitiv** ; prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) al căror semnificant, prin componentul final (morfologic, cel mai frecvent, sau numai fonetic) este asimilabil semnificantului substantivelor determinate prin articol definit (hotărît) : *asupra*, *deasupra*, *contra*, *împotriva*, *în faţa*, *în jurul*, *în spatele*, *jur-împrejurul* etc. : „*Năuntrul* **ei** pe stîlpi-i, păreţi, iconostas,/ Abia contura triste şi umbre au rămas" (M. Eminescu), „Mîna ce te va trezi *înăuntrul* **tău** sînt eu" (M. Eminescu) ;
- **dativ** ; prepoziţiile de provenienţă verbală sau cu semnificant ce nu poartă marca „determinării" de tip substantival : *conform*, *contrar*, *graţie*, *datorită*, *mulţumită*, *potrivit* ;
- **acuzativ** ; cele mai multe prepoziţii : *către*, *de*, *de la*, *despre*, *în*, *între*, *întru*, *pe*, *pentru*, *spre* etc.

În limba română, spre deosebire de celelalte limbi romanice, la nominativ şi acuzativ, prepoziţiile nu impun substantivului marca determinării maxime (definite) – articolul hotărît : „Intru **în** *casă*", „Stau **lîngă (la)** *fereastră*" etc.

Fac excepţie prepoziţiile **cu** şi **de-a**, care impun substantivului, numai în planul expresiei, morfemul determinării – articolul hotărît : „Ioana a plecat **cu** *trenul*", „Se joacă **de-a** *războiul*".

În cazul prepoziţiei **cu**, substantivul rămîne nearticulat, dacă face parte din clasa semantică a substantivelor continue, concrete : „Şi-a făcut cafea **cu** *lapte*", „A mîncat brînză **cu** *smîntînă*", „A scris *cu var*" *vs* „A scris *cu stiloul*".

Unele dintre aceste substantive pot însă realiza şi opoziţia categorială *nedeterminare-determinare absolută* : „A scris *cu var*"/„S-a jucat *cu varul*".

Substantivele discontinue (*trenul*, *stiloul* etc.), precedate de prepoziţia **cu**, pot rămîne nearticulate sau pot primi articol nehotărît, dacă, în plan semantic, realizează diferite grade ale „determinării" prin alte determinări sintactice : „Ioana a plecat **cu** *acelaşi* (*acest*) *tren*"/„Ioana a plecat **cu** *trenul de noapte*".

La genitiv-dativ, substantivele precedate de prepoziţii primesc morfemul determinării maxime : *deasupra case*-**i**, *în jurul lacu*-**lui** etc. sau morfeme ale celorlalte grade de determinare, dacă primesc alte determinări sintactice : *deasupra aceleiaşi* (*acestei*) *case*, *deasupra unei case*.

2. Fără conţinut lexical propriu, *prepoziţiile* se caracterizează printr-un plan semantic specific (cu diferite grade de abstractizare, manifestat în gradul de dezvoltare a „polisemiei" lor sintactice), lipsit de autonomie, dependent sau într-un raport de continuitate (sau numai compatibilitate) semantică, 1. pe de o parte, cu conţinutul lexical al termenului pe care îl preced, 2. pe de altă parte, cu funcţia sintactică pe care acest termen o realizează.

La primul nivel, descris de planul semantic al termenului dependent, rămîn indiferente (sau relativ indiferente) faţă de conţinutul lexical cîteva dintre prepoziţiile simple, cele mai abstracte : *de*, *în*, *la* etc. : „Mă simt legat prin sete *de* vietatea care

a murit/ La ceas oprit *de* lege şi *de* datini..." (N. Labiş), „Afară ninge prăpădind/ Iubita cîntă **la** *clavir*" (G. Bacovia), „De-un veac el şede astfel de moarte-uitat, bolnav" (M. Eminescu).

Cele mai multe prepoziţii însă şi mai ales locuţiunile prepoziţionale, caracterizate printr-un plan semantic mai puţin abstract, chiar dacă aproape întotdeauna polisemantic, se înscriu în continuitatea conţinutului lexical al termenului dependent prin trăsăturile lor semantice definitorii (sau prin una din fasciculul de trăsături din care se constituie planul lor semantic). Aceste trăsături semantice se înscriu cu deosebire în principalele cîmpuri semantice, descrise în plan sintactic de un circumstanţial: *spaţialitate*, *temporalitate*, *cauzalitate*, *finalitate* etc. Se adaugă *asociativitatea*, în diferitele ei variante sintactice.

În interiorul acestor cîmpuri semantico-sintactice, descrise adesea la un nivel general de termenii prin care se realizează funcţiile sintactice (mai ales termeni adverbiali: *acasă*, *aici*, *acum*, *acolo* etc., dar şi substantivali): *Mă duc acasă*, *Plec acolo chiar acum* etc., prepoziţiile descriu, prin trăsăturile lor semantice proprii, diferite aspecte ale *spaţialităţii*, *temporalităţii* etc. Aceste aspecte condiţionează compatibilitatea (sau continuitatea) *regent-prepoziţie – termen dependent*.

Termenul caracterizat prin autonomie lexicală poate introduce în cîmpul sintactic al regentului (*verb*, *substantiv*) o dimensiune semantico-sintactică generală – *spaţialitatea*, de exemplu; conţinutul semantic deplin, bine determinat, al funcţiei sintactice este asigurat de raportul semantic *prepoziţie-substantiv* (*adverb*) etc.; interpretarea lingvistică a realităţii extralingvistice este orientată de caracterul polisemantic al prepoziţiilor, care vin în aceeaşi relaţie sintactică cu un fascicul de trăsături semice care adîncesc, nuanţează, definitivează sensul general, din perspectiva unor opoziţii care se interferează: *interior/exterior*, *vertical/orizontal*, *punct de plecare/punct de sosire* etc.

Interioritate

1.
- asumare (punct de sosire): *în*, *înăuntrul*: „Am intrat **în** *casă*"/„Am intrat **în** *luna septembrie*";
- părăsire (punct de plecare): *din*, *dinăuntrul*: „Am ieşit **din** *casă*", „Am ieşit **din** *septembrie*";
- străbatere (anulare a hotarului interior/exterior): *prin*: „Am trecut/intrat **prin** *fereastră*", „Am trecut **prin** *iarnă*".

2.
- singular: *în*, *din*, *prin*;
- plural: *între*, *dintre*, *printre*: „aşezat *între* doi brazi", „iese *dintre* brazi", „trece *printre* brazi".

3.
- static: *în*: „Stă *în* casă";
- dinamic: *din*, *în*: „Iese *din* casă", „Intră *în* casă".

Exterioritate

1. dinamic:
– sens: locutor → *spre*, *către*, *asupra*, *la*; *spre* castel (primăvară), *asupra noastră*;

– destinaţie : locutor ← *dinspre*, *de la* : *dinspre castel* ;

2. static

– pe verticală : *sub*, *dedesubtul* etc. : *pe*, *peste*, *deasupra* etc. ;

– pe orizontală : *lîngă* etc. : *lîngă stejar* ; *după* etc. : *după stejar* (*Crăciun*)

Prin prepoziţia *de* sau *după* ca prim element al unor prepoziţii compuse, componenta semantică „static" lasă loc trăsăturii „dinamic" ; cele două prepoziţii descriu opoziţia punct de plecare/punct de sosire : „Doarme *sub masă/lîngă horn/după uşă*", „Iese *de sub masă/de lîngă horn/de după uşă*", „Merge *pînă sub masă/pînă lîngă uşă*".

Prin prepoziţii *compuse*, formate din doi termeni, dimensiunea *spaţială/temporală* este introdusă în interval/durată :

de la... pînă la : *de la* gară *pîn'la* moară
de... pînă : *de* aici *pînă* acolo
de vineri *pînă* luni

La cel de-al doilea nivel, al funcţiei sintactice pe care o realizează termenul lexical în structura enunţului, prepoziţia este dependentă, în primul rînd, în mod relativ, de cele două categorii principale impuse de regent : *atribut/complement* (inclusiv *circumstanţial*).

În dezvoltarea relaţiei de dependenţă care generează cele două categorii de funcţii, în exprimarea sintactică a *spaţialităţii* şi *temporalităţii*, termenul *atribut* este precedat de o prepoziţie compusă, formată din prepoziţia simplă *de* şi prepoziţia proprie termenului *circumstanţial* : „A aşezat cărţile **pe** *masă*" / „Cărţile **de pe** *masă* sînt ale tale", „A sădit un tei **între** *doi stejari*" / „Teiul **dintre** *stejari* e tînăr", „Am găsit fîntîna **lîngă** *mînăstire*" / „Fîntîna **de lîngă** *mînăstire* are apă foarte rece".

Cînd circumstanţialul se realizează prin adverbe (sau substantive) neprecedate de prepoziţie, atributul corespunzător este precedat de prepoziţia simplă *de* : „A avut examen *sîmbătă/aici/ieri*", „Examenul **de** *sîmbătă/aici/ieri* a fost cel mai greu".

Nu intervin aceste distincţii în relaţiile de dependenţă în care substantivul regent este un termen postverbal : „**Merg** *acasă*/la şcoală/dimineaţa etc.", „**Mersul** *acasă*/la şcoală/dimineaţa", „**Aşez** *cărţile pe masă*", „**Aşezatul/aşezarea** *cărţilor pe masă*" ; sau în relaţii de dependenţă marcate de prepoziţiile *spre*, *către* etc. : „De acolo urma să plece *spre Veneţia* duminică", „Plecarea *spre Veneţia* era prevăzută pentru duminică".

Distincţia nu se actualizează nici în enunţurile în care prepoziţiile au în structura lor prepoziţia **de** : *din*, *dintre*, în legătură cu planul semantic al funcţiei :

„A scos **din** *casă* toate florile."
„Florile **din** *casă* le-a dus în grădină."
„Floarea a ieşit la lumină **dintre** *pietre*."
„Floarea **dintre** *pietre* e o floare de in."

În dezvoltarea relaţiei de dependenţă guvernată de verb (adjectiv), între prepoziţii (cel mai adesea locuţiuni prepoziţionale) şi variantele funcţiilor sintactice de complement corelativ (excepţie, cumul, opoziţie, sociativ) şi circumstanţial (cauză, scop, condiţie, referenţial etc.), continuitatea semantică este asigurată de caracterul mai puţin abstract al locuţiunilor prepoziţionale, care, prin aceasta, devin mărci (absolute sau relative) ale funcţiilor sintactice :

în loc de – complement corelativ de opoziţie
în afară de – complement corelativ de excepţie/cumulativ
pe lîngă – complement corelativ cumulativ
din cauza – circumstanţial de cauză
în caz de – circumstanţial condiţional
în ceea ce priveşte – circumstanţial referenţial etc.

Prepoziţia în structura frazei

În enunţurile în care funcţiile sintactice se realizează prin constituenţi propoziţionali, prepoziţiile preced pronumele sau adverbele relative pe baza aceloraşi exigenţe ale continuităţii (compatibilităţii) semantice ; prepoziţia este cerută de funcţia sintactică a propoziţiei, şi nu a termenului – pronume sau adverb în propoziţia pe care o introduc :

„S-a întors **de** *unde puţini s-au mai întors pînă acum.*"
„S-a întors **de** *unde plecase cu o săptămînă în urmă.*"
„Am stat de vorbă **cu** *cei ce fuseseră acolo*, **despre** *ce s-a întîmplat în ziua aceea.*"
„**Din cauza a** *ceea ce s-a întîmplat ieri*, nu mai pleacă nimeni la mare."
„Nu s-a oprit nimeni **asupra a** *ceea ce* s-a întîmplat în ziua aceea."
„**În afară de** *ceea ce s-a întîmplat atunci*, nimic n-a mai trezit interesul."
„Amintirea **a** *ceea ce* s-a întîmplat atunci îl cutremură şi azi."
„Amintirea **a** *ceea ce* a văzut în vinerea aceea îl cutremură şi azi."

CONJUNCŢIA

În interiorul clasei *elementelor de relaţie*, **conjuncţia** se distinge :

• de *prepoziţie* :

a) prin desfăşurarea relaţiilor sintactice între termeni echivalenţi sintactic :

Ion **şi** *Ioana* au venit cu trenul.
[subiect]

Nu a venit *Maria*, **ci** *Cornelia*.
[subiect] [subiect]

Vine **sau** *se duce*?
[predicat] [predicat]

b) prin capacitatea de a asigura desfăşurarea unor relaţii sintactice între constituenţi propoziţionali :

Nu se ştie **dacă** *va veni*.
[predicat] [subiect]

Toţi au dreptul **să** *cunoască*/**să** *apere adevărul*.
[predicat] [atribut]

c) prin capacitatea de a asigura multiplicarea funcţiilor sintactice sau numai a conţinutului semantic al funcţiilor sintactice : „Nu a venit *Andra*, **ci**

Tudor" (subiect 1 + ci + subiect 2), „Au venit *Andra* și *Tudor*" (subiect multiplu) ;

- de *pronume* și *adverbe relative* :

a) prin dezvoltarea doar a funcției de element de relație, în timp ce *pronumele* și *adverbele* relative realizează și funcții sintactice generate de relațiile pe care le marchează :

„*Cînd* mă privesc într-o fîntînă/ Îmi văd și soarta, uit de mine." (L. Blaga)
[*cînd* – circ. temp.]

„De prin adîncul nopții vin cocorii/ *Pe care* i-am văzut plecînd." (T. Arghezi)
[*pe care* – compl. direct]

Adverbele și pronumele relative își pierd capacitatea de a realiza funcții sintactice numai odată cu convertirea lor în conjuncții :

El vorbește **cum** *a învățat*.
cum : adverb – element de relație : subordonare
funcția sintactică : circumstanțial de mod în propoziția subordonată.
Cum *vorbește foarte prost*, nimeni nu înțelege nimic.
cum : conjuncție – element de relație : subordonare
fără funcție sintactică în propoziția subordonată.

Pronumele relative își abstractizează funcția relațională numai în structuri locuționale : **după ce, de vreme ce** etc. :

A plecat *după* ce l-ai trimis tu.
după ce : prepoziție + pronume – element de relație : subordonare
funcție sintactică – circumstanțial final

A plecat **după ce** a înțeles adevărul.
după ce : locuțiune conjuncțională – element de relație : subordonare
fără funcție sintactică.

b) prin dezvoltarea și a unor relații sintactice de coordonare, incompatibile cu funcția relațională a adverbelor și pronumelor relative : „A plecat **și** nu s-a mai întors", „Nu s-a dus *la Padova*, **ci** *la Veneția*".

Din punctul de vedere al *structurii*, în limba română există trei categorii de conjuncții :

- **simple** : *că*, *ci*, *dacă*, *dară*, *de*, *deși*, *sau*, *și* etc. ;
- **compuse** : *cum că*, *precum și*, *ca să*, *nu numai... ci și*, *ca... să* etc. ;
- **locuțiuni conjuncționale** : *ca și cum*, *chiar dacă*, *din cauză că*, *pe măsură ce* etc.

Din punct de vedere *funcțional*, conjuncțiile prezintă două variante :

a) **coordonatoare** ;
b) **subordonatoare și de complementaritate**.

a) **Conjuncțiile coordonatoare** asigură și marchează dezvoltarea unor relații de *coordonare* (între termeni echivalenți sintactic, cu înțelesul „situați pe același plan" în interiorul sintagmei-bază și rezultat al relației sintactice) : „*Ion* **și** *Ioana* dansează la Teatrul de Vară", „Ioana *cîntă* **și** *dansează* la Teatrul de Vară", „Ioana s-a făcut cunoscută *cîntînd* **și** *dansînd* la Teatrul de Vară".

Raportul semantic dintre termenii care intră în relaţiile sintactice de coordonare pentru realizarea planului semantic global al enunţului determină diferenţierea conjuncţiilor de coordonare, în interdependenţă cu identitatea semantică a variantelor relaţiilor de coordonare, în cinci subclase:

- conjuncţii coordonatoare **copulative**: *şi*, *precum şi*, *nici*, *nu numai... ci* (*dar*) *şi*;
- conjuncţii coordonatoare **disjunctive**: *sau*, *ori*, *fie*, *fie că*;
- conjuncţii coordonatoare **adversative**: *dar*, *iar*, *însă*, *numai că*;
- conjuncţii coordonatoare **opozitive**: *ci*, *şi* (+ *nu*): „Nu a venit Tudor, **ci** Ion"/„A venit Ion, **şi** nu Tudor";
- conjuncţii coordonatoare **concluzive**: *aşadar*, *deci*, *prin urmare*, *va să zică*.

b) **Conjuncţiile subordonatoare** asigură şi marchează dezvoltarea unor relaţii sintactice de *dependenţă* (între termeni sintactici care ocupă poziţii diferite în interiorul sintagmei: un termen regent şi un termen dependent:

El n-a ştiut **că** *Mihaela vine cu trenul.*
[termen regent] [termen dependent]

Din acest punct de vedere, conjuncţiile corespund la nivelul frazei (rezultat al realizării funcţiilor sintactice prin constituenţi propoziţionali) prepoziţiilor de la nivelul propoziţiei (în structura căreia se realizează funcţiile sintactice).

Această corespondenţă este revelată adesea şi de structura celor două categorii de elemente de relaţie: **prepoziţie – conjuncţie**

din cauza – din cauză că

Din cauza *întîrzierii trenului*, Tudor n-a mai ajuns la examen.
Din cauză că *trenul a întîrziat*, Tudor n-a mai ajuns la examen.

fără – fără să

A scris **fără** greşeli/**fără** a face nici o greşeală.
A scris **fără să** greşească/**fără să** facă nici o greşeală.

Observaţii

În generarea funcţiei sintactice de circumstanţial *temporal*, elementul de relaţie *pînă* prezintă:

- valoare de *conjuncţie* (printr-o întrebuinţare eliptică a sintagmelor *pînă ce*, *pînă să*, *pînă cînd*), cînd funcţia se realizează prin constituent propoziţional: „**Pînă** *a venit* Mihai a fost linişte";
- valoare de *prepoziţie*, în structuri paralele/alternative în interiorul propoziţiei: „**Pînă** *la venirea* lui Mihai a fost linişte", „**Pînă** *a* (nu) veni Mihai a fost linişte" sau în structuri distincte: „Rămîne acolo **pînă** *joi"*.

Conjuncţia *deşi* („*Deşi* a ajuns tîrziu, încă îl mai aşteptau") prezintă uneori, în structuri eliptice, valoare prepoziţională: „Au ajuns, **deşi** *cu oarecare întîrziere*, la Aroneanu".

Conjuncţia *de*: „Tu rămîi la toate rece./ **De** te-ndeamnă, de te cheamă" (M. Eminescu), „Au de patrie, virtute, nu vorbeşte liberalul/ **De** ai crede că viaţa-i e curată ca cristalul?" (M. Eminescu) este omonimă cu prepoziţia *de*: „Îngînat **de** glas de ape/ Cînt-un corn cu-nduioşare" (M. Eminescu).

Conjuncţiile de complementaritate sînt variante de întrebuinţare ale unor conjuncţii de **subordonare**, în enunţuri în care cel de-al doilea component – purtătorul conţinutului semantic-ontologic – din structura constituentului analitic prin care se realizează unele funcţii sintactice (*predicat*, cel mai frecvent) are dezvoltare

propoziţională: „Ideea lui a fost să *urcăm mai întîi Rarăul*", „Adevărul este că *toţi* aceşti ticăloşi *şi-au găsit* adăpost în minciună".

*

Din punct de vedere *semantic*, în funcţie de situarea între abstract şi concret, conjuncţiile (locuţiunile conjuncţionale) sînt polivalente sau monovalente, cînd se constituie în mărci ale unor anumite funcţii *sintactice* cu realizare propoziţională:

- conjuncţii **polivalente**: *că*, *să*, *ca...să*, *de*: „A uitat **că** e luni" (complement direct), „Gîndul **că** luni va pleca îl nelinişteşte" (atribut), „Greşeala lui a fost **că** nu a mers pînă la capăt" (nume predicativ), „Era atît de uimit, **că** n-a mai putut scoate un cuvînt" (circumstanţial consecutiv);
- conjuncţii **monovalente, specifice**, mărci ale unor funcţii sintactice: *măcar că*, *cu toate că*, *deşi*; *ca şi cum*, *ca şi cînd*, *de parcă*; *fiindcă*, *întrucît*, *dat fiind că* etc.:

„Şi cînd gîndesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură
Încet repovestită de o străină gură,
Ca şi cînd *n-ar fi viaţa-mi*, **ca şi cînd** *n-aş fi fost*." (M. Eminescu)
[circumstanţial de *mod ipotetic*]

„Nu sînt aceiaşi actorii, **deşi** *piesele sînt altele?*" (M. Eminescu)
[circumstanţial *concesiv*]

„**Fiindcă** *existenţa este în sine mizerabilă*, el e nevoit să împodobească cu flori şi c-o experienţă de profundă înţelepciune mizeria existenţei." (M. Eminescu)
[circumstanţial *cauzal*]

Alte întrebuinţări ale conjuncţiei

Dezvoltînd un grad mai mare de abstractizare, conjuncţia să devine morfem al modului conjunctiv, intrînd în *sistemul morfologic* al limbii. Conjuncţia să rămîne doar morfem al conjunctivului în enunţuri în care verbul la conjunctiv:

- este predicat în propoziţii independente sau care nu ocupă poziţia termenului subordonat: „**Să** *plecăm* imediat de aici!", „**Să** *plecăm* unde vor fi mai puţini ticăloşi";
- este predicat în propoziţii atributive, păstrîndu-şi conţinutul semantic modal: „Caut un loc în care **să** *nu ajungă nici un ticălos*".

În afara acestor categorii de enunţuri, conjuncţia să îndeplineşte concomitent un dublu rol: a) morfem de conjunctiv, în sistemul morfologic şi b) element de relaţie (sau component în structura unui element de relaţie), în sistemul sintactic: „Căutăm pămîntul, unde/ mitic **să** *ne-alcătuim*" (L. Blaga).

Mai ales în limbajul popular, în stilul conversaţiei, conjuncţia – cel mai frecvent, **că** – asigură o anumită structură ritmică enunţului, sprijină mai ales începutul rostirii; se alătură altor două elemente lingvistice cu aceeaşi funcţie (*da*, *ia*):

„– Da ce te frămînţi aşa, om bun?
– *Ia*, vreu să zvîrl nuci în pod, [...] bată-l scîrba să-l bată, nu-i nici de-o treabă...

– Că degeaba te trudeşti, nene! ...” (I. Creangă)

În structurile în care se realizează modalizarea enunţului lingvistic prin mijloace lexicale sau lexical-sintactice, conjuncţia (*că*, *să*) asigură dezvoltarea relaţiei sintagmatice, care nu devine relaţie sintactică, între termenul modalizant şi termenul modalizat:

Trebuie să *se fi îmbolnăvit.*
Stă să *ningă.*
Era să *nu te cunosc.*
Mai să *nu te cunosc.*
Cît pe ce să *nu te recunosc.*
Mai că *aş merge şi eu.*
Poate că *vine şi Maria.*

NOTE

Categorii morfologice

1. *Cf.* G. Genot, „Tactique de sens", în *Semiotica*, 1973, nr. 3, p. 195.
2. *Cf.* V. Guţu-Romalo, *Morfologia structurală a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1968, p. 16 şi urm.
3. *Determinarea* intervine şi la unele *pronume de cuantificare şi ordinale*, dar fără a se realiza aici toate opoziţiile interne. Vezi pp. 120, 125, 126.
4. În lingvistica modernă, pentru stabilirea apartenenţei cuvintelor la diferite clase lexico-gramaticale, se recurge, prin metoda analizei distribuţionale, la *contextul diagnostic*, considerat fie în interiorul raportului *întrebare-răspuns*, fie în desfăşurarea sintagmatică a relaţiilor sintactice (*cf.* Valeria Guţu-Romalo, „Distribuţia", *ELS*, pp. 38-58 ; Sanda Golopenţia-Eretescu, „Delimitarea clasei numeralului", *SCL*, 1965, nr. 3, pp. 383-390). *Contextul diagnostic* este un instrument metodologic prin care se verifică sau se identifică statutul morfologic al unor termeni sau grupuri de termeni. Profilul claselor lexico-gramaticale şi, deci, identitatea lexico-gramaticală a termenilor lexicali se constituie însă prin convergenţa factorilor implicaţi în actul lingvistic concret, în interiorul raportului *limbă-vorbire* (în termenii lui Saussure) : *semantic*, *deictic*, *morfologic*, *sintactic*.
5. Am considerat, în *Structura gramaticală a limbii române. Verbul* (Editura Junimea, Iaşi, 1976, pp. 30-31), că, la nivelul sufixului infinitivului, verbul românesc se grupează în cinci conjugări ; verbele cu sufixul -î alcătuiesc conjugarea a V-a. Vezi şi prezentul volum, p. 201.
6. V. Guţu-Romalo, *op. cit.*, p. 46 şi urm., consideră **alomorfe** toate variantele morfemice cu acelaşi sens, distingînd între **alomorfe fonetice** (alomorfele condiţionate de contextul fonetic) şi **alomorfe morfologice** (alomorfe necondiţionate de contextul fonetic imediat, ci de apartenenţa cuvintelor la anumite tipuri de flexiune, pe care le şi condiţionează, de altfel). În această accepţie, sufixele **a** şi **ea** sînt *alomorfe*, nu numai în planul sintagmatic al textului, ci şi în planul paradigmatic al limbii. Această interpretare este legată de înţelegerea *morfemului* „ca o clasă **de unităţi semnificative** mai mult sau mai puţin diferite între ele sub aspect fonematic, dar purtînd aceleaşi valori" (p. 46). În interpretarea limbii din perspectiva conştiinţei subiectului vorbitor, *alomorfele* corespund, de exemplu, *alofonelor* de la nivel fonetic, în sensul variaţiilor determinate de contextul fonetic imediat, aşa încît, chiar dacă unele morfeme sinonime au de fapt motivări tot fonetice (*copilu*-**l**, dar *frate*-**le**), ele se prezintă ca atare în planul paradigmatic al limbii, nu sînt supuse unei variaţii deschise, în actul lingvistic concret.
7. Ion Coteanu consideră (în *Morfologia numelui în protoromână*, 1969, p. 111) formele **al**, **a**, **ai**, **ale** „o serie specială de pronume anaforice", „particule pronominale", prin care „se distinge din punct de vedere gramatical genitivul de dativ". Lipsit total de autonomie, şi lexicală, şi sintactică, articolul **al** nu îndreptăţeşte întru totul înscrierea lui între pronume (cum sugerează M. Zdrenghea, „Articol sau pronume ?", *Omagiu Rosetti*, pp. 1029-1032), dar, funcţionînd, în anumite condiţii sintactice, ca un substitut (*cartea lui Mihai – Cartea*

este **a** *lui Mihai*), el poate fi apropiat de această clasă, ca pronume semiindependent (soluţie adoptată de Maria Manoliu-Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, 1968, p. 91), un anticipator sau reluant asemănător din acest punct de vedere cu formele pronominale neaccentuate, la fel de obligatoriu ca acestea în anumite condiţii sintactice (*cf.* Valeria Guţu-Romalo, *Sintaxa limbii române*, 1973, p. 83), dar deosebit de acestea prin imposibilitatea apariţiei lui în text în absenţa substantivului reluat sau anticipat: „[*Pe Mihai*] **l**-am văzut ieri", dar „**al** meu coleg", „colegul acesta **al** meu". În absenţa substantivului înlocuit, „articolul" funcţionează ca instrument de pronominalizare („Care sînt cărţile tale?" – „Acestea sînt **ale mele**" [*cărţile mele* – **ale** *mele*/-**Ale** *tale*?] [*cărţile tale* → **ale** *tale*]) sau ca element constitutiv al unor sintagme substantivale: **ai** *casei*. Cînd funcţionează ca instrument de pronominalizare sau substantivare, „articolul" **al** asigură flexiunea sintagmei pe care o construieşte: **ai** *casei*, **ai** *mei* (N.Ac.)/**alor** *casei*, **alor** *mei* (G.D.).

8. Avem în vedere statutul verbelor semiauxiliare, aşa cum a fost descris în „Semiauxiliarele", *AnL*, 1970, pp. 79-96, şi în *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, pp. 145-155. Pentru alte opinii, vezi Valeria Guţu-Romalo, „Semiauxiliarele de mod", *S.G.*, I, pp. 57-81; Gh.N. Dragomirescu, „Auxiliarele modale", *LL*, 1963, pp. 231-256; Ecaterina Teodorescu, „Însemnări pe marginea auxiliarelor de modalitate", *AF*, 1966, pp. 137-142. Vezi şi prezentul volum, pp. 185 şi urm.
9. Pentru detalii, vezi lucrarea prezentă, pp. 328 şi urm.

Substantivul

1. În unele interpretări de orientare logicistă, *substantivul* este considerat singura clasă lexico-gramaticală care cuprinde cuvinte noţionale. Vezi în acest sens G. Ivănescu, „Nume şi verb", în *Omagiu Rosetti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1965, pp. 423-426.
2. În gramatica transformaţională, de altfel, substantivul constituie elementul central, *nuclear*, al *sintagmei nominale*, aşa cum verbul este elementul central al *sintagmei verbale*.
3. Distincţia *continuu/discontinuu* este rareori avută în vedere în lingvistica românească. Ion Coteanu chiar o respinge ca nefiind gramaticală (*cf.* „Contribuţii la teoria articolului", *SCL*, 1958, nr. 1, pp. 17-44). I. Coja, în *Preliminarii la gramatica raţională a limbii române* (Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 56), o discută în legătură cu alte distincţii (*abstract/concret* şi mai ales *nume de obiecte/nume de materie*, pe care o reprezintă, de fapt), în contextul unor probleme pe care le ridică articolul şi categoria determinării, dar acest raport nu mai este urmărit în lucrare, deşi această distincţie semantică are importanţă tocmai întrucît este secundată (pentru că le determină) de deosebiri gramaticale.
4. Ideea este susţinută de J.S. Mill; *cf.* Osw. Ducrot, Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Editions du Seuil, Paris, 1972, p. 321.
5. În strînsă legătură cu această preponderenţă a substantivelor inanimate în clasa neutrelor, Al. Graur, în *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei, Bucureşti, 1960, pp. 347 şi urm. (unde se reia o idee exprimată deja în 1928, „Les substantifs neutres en roumain", *Romania*, nr. 2, pp. 244-260, şi în 1937, „Sur le genre neutre en roumaine", *BL*, pp. 5-11), afirmă incompatibilitatea neutrului cu substantive caracterizate prin trăsătura semantică +*animat*. Aceeaşi idee o întîlnim la Paula Diaconescu, *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970, p. 77, şi în *SMLRC*, p. 75.
6. La substantivele neologice din limbajul tehnic s-a remarcat însă existenţa unei preferinţe pentru înscrierea substantivelor inanimate în clasa masculinelor: *atomi*, *electroni*, *elemenţi*, *robineţi*, *rulmenţi* etc.
7. Despre *arhigen* vorbeşte Paula Diaconescu în studiul „Numărul şi genul substantivului românesc", *ELS*, pp. 257 şi urm., reluat în *op. cit.*, pp. 75 şi urm., dar pare să aibă în vedere,

pe fondul întrebuinţării metodei distribuţionale, numai substantivele defective de număr, *singularia* şi *pluralia tantum*. Arhigenul este, în această accepţie, o subclasă care, datorită caracterului defectiv al opoziţiei de număr, ar reprezenta fie neutrul şi masculinul la singular (arhigenul de tip A) : *aur*, *piper*, *unt*, fie neutrul şi femininul la plural (arhigenul de tip B) : *icre*, *tărîţe* etc.

8. Această situaţie este interpretată de Paula Diaconescu (*op. cit.*, p. 75), prin cele două tipuri de arhigen. Vezi şi nota 7.
9. *Arhigen*, în înţelesul dat termenului la p. 51, denumeşte o clasă de substantive caracterizate prin întreruperea opoziţiei semantice de gen : *masculin/feminin*. Cînd necesităţile comunicării o impun, fiecare din cele două sensuri se realizează în planul expresiei, fie prin termeni diferiţi de substantivul-arhigen (*copil* : *băiat/fată*), fie printr-un termen omonim cu substantivul arhigen şi unul distinct : *pisică* : *pisică/motan*, *iepure* : *iepure/iepuroaică*.
10. În articolul „Un mod de descriere a flexiunii nominale. Cu aplicaţie la limba română", *SCL*, 1961, nr. 2, pp. 163-188, reluat în *op. cit.*, pp. 161-162.
11. În studiul „Articolul şi categoria determinării în limba română actuală", (*ELS*, pp. 225-236), Valeria Guţu-Romalo identifică trei opoziţii :
(a) – *nedeterminat* – (b) – *determinat nehotărît* ;
(b) – *nedeterminat* – (c) – *determinat hotărît* ;
(b) – *determinat nehotărît* – (c) – *determinat hotărît*.
12. Opoziţia *cunoscut/necunoscut* în dezvoltarea conţinutului *determinării* stă la baza interpretării acestei categorii, realizată de I. Coja în *op. cit.*, al cărei prim volum (singurul pînă acum apărut) este subintitulat *Gramatica articolului*.
13. Cînd realizează funcţia de *complement predicativ*, substantivul rămîne nedeterminat, fiind asimilat semantic adjectivului ; exprimă o calitate : „Ne-a venit *director*". În limbajul popular, mai ales, în construcţii negative, unele substantive rămîn nedeterminate cînd subiectul vorbitor vrea să absolutizeze negaţia circumscrisă subiectului, complementului direct sau chiar predicatului : „Nu s-a văzut (nici) *picior* de student pe acolo", „N-am mai găsit nici *casă*, nici *părinţi*, nici *prieteni*, nici *nimic*".
14. Pentru L. Hjelmslev, *Principes de grammaire générale* (Copenhaga, 1928), citat de I. Coja (*op. cit.*, p. 259), articolul este un morfem de concretizare în amîndouă variantele sensului de determinare, minimă şi maximă.
15. *Atributul de complinire* determină substantive postverbale : *alegerea* **domnului**, *culegerea* **strugurilor** ; *cf.* această lucrare, p. 543.
16. *Cf.* I. Iordan şi V. Robu, *op. cit.*, pp. 377 şi 384.
17. Funcţie denumită în *G.A.*, vol. II, pp. 206 şi urm., *element predicativ suplimentar*. Spre deosebire de sintagma din *G.A.*, termenul **complement predicativ** menţine funcţia sintactică pe care o denumeşte în sfera mai largă a **complinirilor** (= complementele semantico-sintactice) ale verbului. De altfel, prin planul său semantic, *complementul predicativ* este cel mai adesea o alternativă la un *circumstanţial* (*de mod*) : *„Te primesc* **bucuroasă**"/*„Te primesc* **bucuros**" (= **cu bucurie**) sau o variantă contrasă a unui *complement direct* realizat propoziţional : „L-am văzut *luînd trenul*"/*„Am văzut* **că a luat trenul**" ; *„Te văd* **trist**"/*„Văd* **că eşti trist**". Noua ediţie a *Gramaticii Academiei* (2005) foloseşte sintagma *complement predicativ* (al obiectului) (vol. II, p. 290) pentru o parte dintre structurile numite de ediţiile precedente **element predicativ suplimentar**.
18. Pentru acest tip de situaţii, datorită rolului de *concretizare* semantic-lexicală a diferitelor funcţii sintactice, Laura Vasiliu (pentru care vocativul *precizează* diferite părţi de propoziţie) apropie vocativul de *apoziţie*, aşa cum este aceasta înţeleasă în gramatica tradiţională : „Prin faptul că precizează o anumită parte de propoziţie, vocativul se apropie de apoziţie ca funcţiune sintactică" („Observaţii asupra vocativului în limba română", *SG*, I, p. 7). Cum

apoziţia poate lua locul termenului precedent, în desfăşurarea sintagmatică a textului, preluîndu-i şi funcţia sintactică, vocativul poate prelua şi, deci, realiza toate aceste funcţii sintactice. Dar apropierea de relaţia de apoziţie e întemeiată doar sub aspect semantic (cei doi termeni: „partea de propoziţie" şi substantivul în vocativ trimit spre acelaşi referent extralingvistic) şi numai pînă la un punct, sintactic (în sensul că cei doi termeni nu dezvoltă între ei o relaţie de dependenţă). Altfel, sub aspect funcţional-sintactic, substantivul în vocativ nu este asimilabil *termenului secund* din *relaţia apozitivă* (vezi prezenta lucrare, pp. 576 şi urm.), întrucît nu poate realiza **în absenţa** *termenului-bază* funcţia sintactică a acestuia; în mod frecvent, vocativul nici nu poate apărea în text în absenţa termenului ce realizează o anumită funcţie sintactică. Enunţuri precum „L-am văzut *pe Mihai*, **prietenul meu**" se pot realiza şi sub forma „L-am văzut **pe prietenul meu**", cînd termenul **prietenul meu** realizează singur funcţia sintactică de **complement direct**. Un enunţ precum „*Te*-am văzut, **Ioane**" însă nu se poate realiza sub forma „Am văzut, **Ioane**"; verbul, fiind tranzitiv, cere *cu obligativitate* un complement direct, iar acesta nu poate fi **Ioane**, tocmai pentru că este la **vocativ**, nu la **acuzativ**. Termenul secund din relaţia de apoziţie poate sta şi în alt caz decît termenul-bază, dar nu poate trece peste recţiunea regentului. Pe de altă parte, termenul secund poate sta în alt caz decît termenul-bază, dar poate trece şi în cazul termenului-bază: „I-am dat *lui Andrei*, **prietenul meu**, cartea" → „I-am dat *lui Andrei*, **prietenului meu**, cartea". M. Zdrenghea („În legătură cu vocativul", *LR*, 1956, nr. 6, pp. 55-59, „Este vocativul un caz?", *SCL*, 1960, nr. 3, pp. 797-802) restrînge sfera funcţională a vocativului la funcţia de subiect şi numai în relaţie cu un predicat-verb la imperativ, ca apoziţie pe lîngă un pronume (adică pronumele *tu*, considerat de L. Vasiliu subiect neexprimat în „Ioane, să intri în casă", care ar fi, de fapt, tot la vocativ). Ideea este susţinută şi de S. Stati (*Elemente de analiză sintactică*, Bucureşti, 1972, p. 106), care o argumentează din perspectiva relaţiei de interdependenţă subiect-predicat; verbul la imperativ cere subiectului să stea la vocativ, iar vocativul cere verbului-predicat modul imperativ. La diateza pasivă, vocativul cere verbului să se acorde în număr şi gen: „Fiţi *bineveniţi*, **prieteni**!"/„Fiţi *binevenite*, **prietene**!"/„Fii *binevenit*, **prietene**!". De fapt, numai aparent intervine aici acţiunea celor două principii care guvernează organizarea enunţului sintactic în desfăşurarea relaţiei de interdependenţă: *recţiunea* şi *acordul*. Este adevărat că vocativul şi imperativul sînt coocurente, dar vocativul se poate construi şi se construieşte în mod frecvent şi cu alte moduri verbale: „Am fost, **mamă**, la ţară". Restricţia ar putea să se producă doar dinspre imperativ. Să admitem dar că indicativul (sau alt mod) lasă libertate de mişcare substantivului, iar imperativul îi impune să stea în vocativ? Sau îi impune să stea în vocativ numai cînd ar fi subiect gramatical? Cert este doar că imperativul nu admite un nominativ, dar aceasta poate mai degrabă pentru că nu admite funcţia, proprie nominativului, de *subiect*. Imperativul verbului realizează, de fapt, propoziţii monomembre. Fiind un mod de esenţă subiectivă şi caracterizat doar prin forme de persoana a II-a, imperativul are subiectul implicit, la fel cum au subiect implicit verbele care nu cunosc decît persoana a III-a (*Plouă*). Fiind implicit în structura dezinenţială a verbului la imperativ, subiectul poate fi explicitat sintactic, dar redundant şi, în consecinţă, emfatic. Dacă am vorbi totuşi despre un subiect al imperativului, ar trebui să vorbim despre un *subiect intern*, precum *ploaie* din enunţul „*Plouă ploaie* de toamnă", sau *pe mine* din enunţul „*Pe mine* mă doare capul", iar acest subiect s-ar putea realiza numai prin pronume personale de persoana a II-a. Aceeaşi poziţie ocupă pronumele de persoana I plural în relaţie cu un verb la conjunctiv întrebuinţat cu valoare de imperativ: „Să mergem *noi* pe acolo!". Cît priveşte acordul în număr şi gen, acesta nu e un „acord sintactic", ci o „corespondenţă semantică"; referentul impune atît verbului, cît şi substantivului un anumit gen, tot aşa cum impune un anumit gen verbului la diateza pasivă, la persoanele I şi a II-a: „Eu (Mihai/Maria) sînt *lăudat*/*lăudată*"

(vezi, în acest sens, precum şi pentru alte aspecte ale problemei, V. Guţu-Romalo, *Sintaxa limbii române*, Bucureşti, 1973, p. 111). Contradicţia care ar rezulta din admiterea funcţiei de subiect a vocativului între persoana a II-a a verbului-predicat şi persoana a III-a a substantivului-subiect este înlăturată de P. Diaconescu (*Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*, Bucureşti, 1970, pp. 197-198), prin considerarea substantivului în vocativ ca substantiv de persoana a II-a. Soluţia ar introduce însă un caz de izolare a desfăşurării unei opoziţii categoriale într-un anumit context sau într-un anumit tip de contexte, dar numai în acel tip, ceea ce ar intra în contradicţie cu înseşi principiile de funcţionare a opoziţiilor categoriale ; excepţiile sînt reprezentate de nerealizarea unei opoziţii în anumite condiţii, opoziţie specifică, definitorie pentru o anumită clasă de unităţi lingvistice ; aici fenomenul ar fi inversat. O soluţie deosebită este propusă în lucrarea lui V. Robu şi I. Iordan, unde vocativul reprezintă realizarea unei noi poziţii sintactice : *adresarea*. Expresie a unei funcţii lingvistice supratextuale, funcţia *fatică*, funcţie a actului de comunicare lingvistică, nu rezultatul unei relaţii sintactice, *adresarea* nu este o funcţie sintactică, ci se înscrie, ca enunţ autonom sau constituent al unui enunţ complex, în realizarea celor două planuri ale comunicării : subiectiv (al protagoniştilor : emiţătorul se adresează destinatarului) şi obiectiv (al textului comunicat de emiţător destinatarului).

Adjectivul

1. *Cf. Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, pp. 138-140, precum şi volumul de faţă, pp. 297-298.
2. Această modalitate de clasificare este propusă de Maria Manoliu, care identifică, în „Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor din limba română", *LR*, 1961, nr. 2, pp. 117-123, şapte clase flexionare. Studiul este reluat, în 1967, în „Schiţă de clasificare a adjectivelor", *ELS*, pp. 263-273, unde autoarea distinge nouă clase de flexiune ; se adaugă clasa reprezentată de adjectivul *june*, semnalată de S. Marcus, în studiul „Un criteriu de clasificare a cuvintelor (cu aplicaţie la adjectivele din limba română)", *SCL*, 1962, nr. 2, pp. 179-180. A noua clasă este clasa adjectivelor invariabile.
3. Pentru acest motiv, S. Marcus, în articolul citat la nota 2, îl grupează într-o clasă aparte. Aceeaşi interpretare o întîlnim la M. Manoliu, în studiul din *ELS* şi în *SMLRC*, p. 106. Dar, pentru ca să existe o clasă de cuvinte, sînt necesari cel puţin doi termeni care să aibă aceleaşi trăsături semantice, morfologice sau sintactice, prin care să se definească specificul clasei.
4. Pornind de la o distincţie operată de G. Gougenheim în *Système grammatical de la langue française* (Paris, 1963), V. Robu şi I. Iordan vorbesc (*op. cit.*, pp. 341-342 şi 403 şi urm.) despre *grade de intensitate şi grade de comparaţie* : „*Gradele de intensitate* se exprimă prin sintagme închise, implicate într-o singură relaţie sintactică, „*Gradele de comparaţie* se exprimă prin sintagme deschise, care, pe lîngă relaţia cu termenul regent, implică structural şi o relaţie imediată cu un al doilea termen de referinţă comparativă" (p. 404). O asemenea distincţie a fost avută în vedere de lingvişti nu totdeauna în mod explicit însă şi numai la superlativ : superlativul *relativ* exprimă „gradul cel mai înalt sau mai scăzut de manifestare a unei însuşiri *prin raportare la alte obiecte sau la acelaşi obiect în alte momente*)" [s.n.] ; superlativul *absolut* nu implică o asemenea raportare (*cf. G.A.*, I, p. 128). Sintagma *grade de comparaţie* este nepotrivită, pentru că absolutizează de fapt procedeul implicat în una dintre formele de manifestare a intensităţii unei însuşiri, fără a exprima prin ea însăşi conţinutul categoriei. Dacă celelalte categorii gramaticale se denumesc prin termeni care exprimă un conţinut categorial specific (*numărul*, *genul* etc.), e necesar ca şi această categorie gramaticală să fie denumită, în mod similar, categoria *intensităţii*, nume generic

ce cuprinde deopotrivă *gradele de comparaţie* şi *gradele de intensitate*, din interpretarea lui V. Robu şi I. Iordan. Ultima ediţie a *Gramaticii Academiei* recurge la termenii **categoria intensităţii şi grade de intensitate** (vol. I, pp. 141, 154 şi urm.).

5. În *op. cit.*, p. 407, V. Robu şi I. Iordan numesc aceste trăsături *gradul intensităţii mobile*, pentru intensitate *progresivă* (crescîndă): *din ce în ce mai trist* şi *regresivă* (descrescîndă): *din ce în ce mai puţin optimist*. Asemenea structuri nu rămîn însă în afara comparaţiei, ci se pot doar caracteriza prin întrebuinţare absolută: „El este *din ce în ce mai sceptic* (decît mine)" – „El este *din ce în ce mai sceptic* (**decît el însuşi** în momente anterioare)".
6. Pentru sintagme de tipul *destul de* (*suficient de*) *trist*, se vorbeşte în aceeaşi lucrare despre *gradul intensităţii suficiente* (*cf.* p. 407).
7. Aceste structuri sînt interpretate de V. Robu şi I. Iordan (*op. cit.*, p. 408) ca manifestare a *gradului intensităţii depăşite* (*excesive*). Aceste distincţii (intensitate *suficientă*, *insuficientă*, *depăşită* etc.) sînt mai degrabă variante semantic-lexicale ale gradelor de intensitate la care apar.

Pronumele

1. Pentru R.A. Budagov (*Introducere în ştiinţa limbii*, Bucureşti, 1961, p. 317), întreaga clasă a pronumelor are un caracter *indicial*. *Cf.* şi *SMLRC*, p. 118.
2. Afirmaţia, devenită loc comun, se regăseşte în aproape aceiaşi termeni în I. Iordan, *Limba română contemporană* (1954). Mai înainte, ideea apărea la A. Philippide, în discuţia despre prepoziţiile cu recţiune genitivală: „Cînd enunţul însoţit de prepoziţie este un pronume personal [...] pe lîngă prepoziţiile care cer cazul 2, pronumele personal este reprezentat prin cel posesiv care se acordă cu prepoziţiile [...] *în contra mea, ta, sa, în dosul meu, tău, său*" (*Gramatica elementară a limbii române*, Iaşi, 1897, p. 954). Unele lucrări mai noi sugerează o reconsiderare a problemei genitivului pronumelui personal sau chiar trec la reinterpretarea formelor. M. Manoliu, pe baza analizei distribuţionale, ajunge, într-un studiu publicat în *ELS* în 1967, „Genitivul pronumelui personal în limba română", la concluzia că pronumele posesive *meu*, *tău* etc. „se comportă ca forme accentuate de genitiv ale pronumelor personale". În 1971, B.B. Berceanu, în *Sistemul gramatical al limbii române*, consideră că adjectivul posesiv este genitivul pronumelui personal, un genitiv dezvoltat (p. 130). În interpretarea lui V. Robu şi I. Iordan (*Limba română contemporană*, 1978), posesivul completează poziţia defectivă a paradigmei pronumelui personal (p. 413), iar formele neaccentuate ale pronumelui personal, atunci cînd au poziţie adnominală şi funcţionează ca determinante ale numelor cu care intră în sintagmă, ar trebui considerate forme ale cazului genitiv. Rămîne însă neclară poziţia acestei ultime lucrări în legătură cu pronumele autonome *îmi*, *îţi*, „aflate în sintagmă cu verbul" (p. 413), care adesea determină numele, în enunţuri precum: „Pe genunchi îmi şezi, iubito, braţele-ţi *îmi* inconjoară gîtul" (M. Eminescu), „La blînda ta mustrare simt glasul cum *îmi* seacă" (M. Eminescu).
3. *Cf.* I. Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982, p. 137.
4. Datorită acestei funcţii semantice, V. Robu şi I. Iordan (*op. cit.*, p. 417) îl consideră un morfem de individualizare, asemenea articolului-morfem al determinării. Întrebuinţarea acestor termeni este, de fapt, de natură emfatică; identificarea „obiectului" cu el însuşi se înscrie într-o atitudine de subliniere a identităţii obiectului; „pronumele" de întărire nu fixează identitatea „obiectului", ci o *subliniază*; este sinonim, din acest punct de vedere, cu adverbul *chiar*: „**Chiar** *directorul* a venit" – „**Însuşi** *directorul* a venit". Articolul, ca morfem al determinării, într-adevăr „identifică prin izolare", dar pronumele de întărire nu are această funcţie. Faptul că are doar rol emfatic rezultă din însuşi specificul întrebuinţării sale: însoţeşte numai termeni interpretînd „obiecte" individualizate în raport cu clasa căreia îi aparţin:

– substantive comune determinate prin articol definit: „Cînd **însuşi** *glasul* gîndurilor tace,/Mă-ngînă cîntul unei dulci evlavii" (M. Eminescu);
– substantive proprii, individualizate prin esenţa lor specifică: „*Mircea* **însuşi** mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare" (M. Eminescu);
– pronume de persoana I şi a II-a, individualizate prin esenţa lor semantică specifică, rezultînd din poziţia protagoniştilor (pe care îi numesc) în desfăşurarea actului lingvistic concret: „Oare fără s-o ştiu nu sînt *eu* **însumi** Dumne..." (M. Eminescu);
– pronume *reflexive*, în al căror plan semantic identitatea (subiect-obiect) este o trăsătură definitorie: „Cînd pătruns de *sine* **însuşi** odihnea cel nepătruns" (M. Eminescu);
– sinonimia cu adverbul de identificare *chiar*: „*Chiar* eu l-am întrebat" – „*Eu* **însumi** l-am întrebat".

5. Este, în consecinţă, nejustificată forma *însele*, în structura căreia pronumele reflexiv -şi este înlocuit cu un pronume personal -le.
6. I. Coteanu înscrie în paradigma pronumelui de întărire (identificare) şi forme pentru G.D.: (*mie*) *însemi*, (*ei*) *înseşi* (*cf. op. cit.*, p. 136). Întrebuinţarea curentă a limbii române nu pare să certifice însă asemenea forme: „Şi mi-s dragă mie **însămi**, pentru că-i sînt dragă lui" (M. Eminescu).
7. *Cf.*, în această lucrare, pp. 106-109.
8. În ***Gramatica limbii române***, Editura Academiei, 1963, vol. I, pp. 209 şi urm., se consideră la diateza reflexivă „numai verbele însoţite de pronume reflexive care nu pot fi înlocuite cu pronume nepersonale sau cu substantive în acelaşi caz". În consecinţă, numai aceste pronume reflexive şi cele care marchează diateza pasivă nu realizează funcţii sintactice. Poziţia este menţinută şi în noua ediţie a *Gramaticii Academiei*. În enunţuri precum „Nu *se* cunoaşte ***pe sine***" (vol. I, p. 232), pronumele reflexiv este complement direct, în enunţurile „*Ion se uită* pe fereastră şi *se cruceşte* la vederea noastră", „Cartea se citeşte şi se înapoiază la bibliotecă" (diateza pasivă), „Se doarme *mult*"(diateza impersonală), pronumele reflexiv se face parte din clasa „clitice reflexive cu utilizări nonsintactice" (vol. II, p. 156).
9. Despre caracterul pronominal al termenilor înscrişi de regulă în categoria adjectivelor pronominale posesive vorbeşte M. Manoliu (loc. cit.). Aceeaşi idee apare în I. Iordan, V. Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978, pp. 418 şi urm. Vezi şi *SMLRC*, p. 137. Pentru B.B. Berceanu, *op. cit.*, pp. 130 şi urm., adjectivul posesiv este considerat genitivul pronumelui personal.
10. Vezi exemple din Gib Mihăiescu în *SMLRC*, p. 135.
11. *Ibidem*.
12. Termenii din această subclasă de pronume sînt interpretaţi de regulă ca *numerale*. Natura şi chiar existenţa clasei *numeralului* constituie însă de multă vreme un subiect controversat. Cu o identitate de natură mai mult semantică, în perspectiva diferitelor gramatici, numeralului i s-a contestat în mod frecvent statutul de clasă lexico-gramaticală distinctă: „Numeralul nu constituie o categorie în sine, întrucît e vorba de adjective, pronume, substantive, adverbe" (Al. Rosetti, J. Byck, *Gramatica limbii române*, 1945, p. 171), „Numeralul nu există ca parte de vorbire independentă. În realitate avem a face cu adjective (respectiv cu substantive, rar cu adverbe) de tip special, cu sens cantitativ sau ordinal, care trebuie repartizate la cele trei categorii morfologice cu desfiinţarea celei de a patra, cu totul hibridă (L. Seche, „În jurul categoriei numeralului", *LR*, 1960, nr. 3, p. 70). Pentru I. Iordan (*Limba română contemporană*, Bucureşti, 1954, p. 369), „numeralul este de fapt un adjectiv, care, în loc să exprime însuşiri propriu-zise (culoare, formă, dimensiune etc.), exprimă însuşiri cantitative. De aceea, el poate fi numit *adjectiv cantitativ* [s.a.], spre deosebire de adjectivul obişnuit, care este, aşa cum am văzut, un adjectiv „calitativ". Un

punct de vedere similar caracterizează poziţia lui B.B. Berceanu: „Numeralul nu este o parte de vorbire în sensul în care este adjectivul, substantivul sau pronumele. El nu are formă proprie, formele lui fiind fie de adjectiv, fie de substantiv, fie rezultate dintr-un amestec de forme adjectivale cu forme substantivale"; (*op. cit.*, p. 155). Considerarea *numeralului* ca o parte de vorbire autonomă se întemeiază, în diferite gramatici sau studii speciale, în primul rînd pe conţinutul semantic al termenilor sau şi pe sintaxa acestora. În *G.A.* predomină criteriul semantic: „Numeralul este partea de vorbire care se declină şi exprimă un număr, determinarea numerică sau ordinea obiectelor prin numărare" (I, p. 181). În *SMLRC*, p. 158, predomină criteriul sintactic; numeralul se relevă ca o parte de vorbire distinctă în baza contextului diagnostic; numeralul se defineşte „prin contexte diagnostice de tipul *#cîţi? cîte?#* N (numeral) sau de tipul *#cîţi* S (substantiv) *cîte S#* N de S: *cîţi* au venit? *doi*, cîţi *studenţi* au venit? *douăzeci şi doi* de *studenţi*". Cînd admit numeralul între celelalte părţi de vorbire, lingviştii se deosebesc în privinţa inventarului „clasei". *G.A.* distinge două mari clase: numerale *cardinale* şi *ordinale*. În clasa numeralelor cardinale se identifică apoi, sub titlul „Alte numerale cardinale", cinci subclase de numerale: *colective*, *fracţionare*, *multiplicative*, *distributive* şi *adverbiale*. În *SMLRC* se înscriu toate aceste subclase ale numeralului cardinal, dar se apreciază că ele se orientează [...] către alte părţi de vorbire. În general, ele se caracterizează prin distribuţie substantivală, adjectivală şi adverbială" (p. 163). Numeralele colective se caracterizează prin distribuţie pronominală şi adjectival-determinativă (p. 165); cînd au distribuţie pronominală, vor fi numite *pronume-numerale colective* (p. 165) şi vor fi asemănate, din punctul de vedere al topicii, cu adjectivele demonstrative (p. 166). Viorica Florea („Numeralul. Analiza distributivă", *LR*, 1965, nr. 3, pp. 335-343) exclude din clasa numeralului numeralele *multiplicative* (considerate adjective), numeralele *adverbiale* şi *distributive* (considerate adverbe şi locuţiuni adverbiale) şi numeralele *substantivale* (fracţionare) (considerate substantive) şi reintroduce în inventarul clasei subclasa numeralelor *nehotărîte*: *atît*, *mult*, *puţin*, *cîtăva*, *tot*, *toată* – cu pluralul, alături de numeralele *cardinale*, *ordinale* şi *colective*. Pentru Elena Carabulea („Despre categoria numeralului", *SCL*, 1960, nr. 3, pp. 315-321), numeralul are numai două subclase: *numerale cardinale* şi *numerale ordinale*; numerale nehotărîte nu există (întrucît nu au formă proprie), iar celelalte subclase (*colective*, *fracţionare*, *distributive*, *adverbiale*) sînt forme derivate. Sanda Golopenţia-Eretescu („Delimitarea clasei numeralului", *SCL*, 1965, nr. 3, pp. 383-390), întemeindu-se pe criteriul analizei distribuţionale, consideră că numeralul constituie o singură clasă, cu două forme flexionare, una de bază (*numeralul cardinal*) şi una derivată (*numeralul ordinal*), formată din numeralul cardinal şi morfemul discontinuu a----a: *trei* → a *trei*a. Numeralul este, sub aspect gramatical, o clasă eterogenă de cuvinte, numai dacă inventarul ei se stabileşte exclusiv pe baza criteriului semantic; numai pe această bază se pot grupa la un loc termeni precum *doime*, *de două ori*, *îndoit*, *doi*, *al doilea*. Numai că, exclusiv pe criterii semantice, se organizează sistemul lexical al limbii, nu sistemul gramatical (sau lexico-gramatical). Iar din punct de vedere gramatical, *doime* este substantiv, *de două ori* este o locuţiune adverbială, iar *înzecit* e adjectiv, un *cîştig înzecit* e adverb: *cîştigă înzecit*. Pe de altă parte, *al doilea* nu exprimă propriu-zis cantitatea obiectelor, ci ordinea lor în spaţiu sau în timp. Exprimă în mod specific numărul concret al obiectelor termeni precum *doi*, *cîte doi*, *amîndoi*. În gramaticile româneşti mai vechi (I.H. Rădulescu, T. Cipariu) sau în gramaticile altor limbi, numeralele acestea sau cel puţin cele de tipul *doi*, *amîndoi* şi *al doilea* sînt considerate adjective cantitative sau cardinale; numeralul exprimă însuşiri *cantitative*, spre deosebire de adjectiv, care exprimă însuşiri *calitative* (I. Iordan). De fapt, aceşti termeni se deosebesc în mod esenţial chiar din punct de vedere semantic, dar şi morfologic şi sintactic de adjectivele calificative. Semantic, ei exprimă trăsături extrinseci obiectelor; numărul lor este o caracteristică situaţională, nu o

componentă intrinsecă obiectului, definitorie sau nu, ca în cazul adjectivelor: *frunză* **verde** (*verde* „face parte" din frunză) – **două** *frunze* (frunza se ia în două exemplare; este pluralitatea concretă a singularului *frunză*). Exprimă o trăsătură intrinsecă termenul *dublă* (*frunză* **dublă**), dar ca adjectiv calificativ. Sub aspectul caracterizării „obiectelor", termenii *doi*, *amîndoi* etc. seamănă cu termenul *aceştia*, care exprimă tot o trăsătură extrinsecă: caracterizează obiectul din punctul de vedere al apropierii de locutor; în sintagma **doi** *studenţi*, **doi** este un adjectiv determinativ, ca şi *aceşti* din sintagma **aceşti** *studenţi*. Aşa cum, prin pronominalizare, *aceşti* devine pronume (*studenţii* **aceştia**), tot aşa *doi* devine pronume: „**Doi** *studenţi* au repetat examenul", „**Doi** au repetat examenul". Apartenenţa la clasa pronumelui e asigurată de statutul de substitut. Astfel, *trei* nu denumeşte „obiecte" din lumea extralingvistică, ci substituie şi, concomitent, caracterizează cantitativ; semantic, ca şi celelalte pronume, *trei* se caracterizează prin două straturi: un sens abstract, constant ('trei') şi un sens concret, variabil în funcţie de variaţia de comunicare: *studenţi/tablouri/ani* etc., întocmai ca pronumele *aceştia* din enunţul „Aceştia sînt plecaţi de mult" (sensul abstract constant: 'apropierea de locutor'); sensul concret, variabil: *tinerii/ţăranii/studenţii/copiii/bunicii/prietenii* etc. Pe de altă parte, termenul *trei* intră în opoziţie şi cu *cei trei*, în care morfemul *cei* dezvoltă sensul de *determinare*; opoziţia *trei/cei trei* se înscrie în interiorul corelaţiei *necunoscut/cunoscut*. În *SMLRC* se află, în răspunsul la întrebarea *cîţi*, contextul diagnostic specific numeralului. Dar acest context caracterizează şi termeni precum *cîţiva*, *mulţi*, *oricîţi*, dintre care *cîţiva* şi *oricîţi* sînt în mod unanim consideraţi pronume. Caracterul de substitut al termenilor *trei*, *amîndoi*, *cîte doi* şi variabilitatea sensului lor în funcţie de situaţia de comunicare argumentează statutul de pronume al „numeralului". Ca şi pronumele, „numeralul" intră apoi în mod frecvent în conexiune anaforică cu un substantiv: „Avea *trei* copii: *doi* au plecat la oraş, *al treilea* a rămas în sat". În *Philosophie de la grammaire*, p. 103, Otto Jespersen crede, în acelaşi sens, că „ar fi mai just să se vadă [în numeral, n.n.] o subclasă a pronumelor cu care are numeroase puncte comune".

13. Înscrierea *numeralului ordinal* în clasa pronumelor este motivată de aceleaşi trăsături prin care se defineşte *numeralul cardinal* ca *pronume de cuantificare*: natură de *substitut*, *variabilitatea* conţinutului semantic concret în funcţie de situaţia de comunicare, caracter *anaforic*.

14. În interpretarea pronumelui *cel ce*, *G.A.* are o poziţie relativ ambiguă. Se apreciază că cele două cuvinte din care a fost alcătuit grupul sînt în curs de contopire (I, p. 160); în consecinţă, elementele componente sînt „analizabile şi trebuie să vedem în ele un pronume demonstrativ urmat de un pronume relativ" (p. 161). În acelaşi timp, se dă paradigma completă a pronumelui ca unitate (p. 162). În *SMLRC*, grupul *cel ce* este considerat „un fel de locuţiune pronominală", sinonimă perfect cu *cine* (p. 147). Pe lîngă sinonimia cu pronumele *cine*, statutul de grup unitar al pronumelui *cel ce* mai este asigurat de cel puţin doi factori:
– caracterul nedisociabil al sintagmei;
– semantica pronumelui *ce* din alcătuirea lui.
G.A. consideră pronumele relativ *ceea ce* o unitate indivizibilă, întrucît termenii din care este alcătuit nu se pot disloca: „Formularea *ceea despre ce nu se vorbeşte*, cu spargerea unităţii lui *ceea ce*, nici nu ar fi posibilă" (p. 160). Dar nici grupul *cel ce* nu permite o asemenea dislocare, posibilă însă pentru sintagma *cel care*, numită de I. Coteanu tot pronume relativ compus (*cf. op. cit.*, p. 152); sînt posibile formulări precum „*Cel pe care* mi l-ai împrumutat tu l-am pierdut", „*Cel despre care* mi-ai vorbit a plecat", dar *cel ce* admite doar să fie precedat de prepoziţii: „*Pe cel ce* mi l-ai împrumutat tu l-am pierdut", „*Despre cel ce* mi-ai vorbit atunci nu-mi amintesc nimic". Rezultă că *cel ce* este pronume relativ compus, iar *cel care* o sintagmă liberă. Dintre pronumele relative, *ce* este marcat de

trăsătura semantică *–uman*. Dacă s-ar considera că sintagma *cel ce* este analizabilă într-un pronume demonstrativ (mai degrabă articol demonstrativ) şi un pronume relativ, ar trebui admisă pierderea acestei trăsături semantice în enunţuri în care verbul-predicat este marcat prin trăsătura semantică *+uman*, iar pronumele *ce* ar funcţiona ca subiect gramatical : „*Cel ce* mai crede în libertatea omului nu are dreptul să tacă". Dar o asemenea mutaţie semantică e proprie numai construcţiilor metaforice.

Numeralul

1. Pentru diferitele interpretări date cuvintelor numite în mod curent *numerale*, vezi nota 12 de la capitolul III, „Pronumele".
2. În legătură cu aceşti termeni, Elena Carabulea (autoarea capitolului „Numeralul", din *Gramatica Academiei*) vorbea în studiul „Despre categoria numeralului", *SCL*, 1960, nr. 3, pp. 315-321, despre *numeralul cardinal absolut*, numeralul care „exprimă un număr, o cantitate numerică, fără a o lega de un obiect concret".

Verbul

1. Distincţia *nume-verb* este înscrisă de G. Ivănescu în perspectiva gramaticii de orientare logistică, în studiul „Nume şi verb", în volumul *Omagiu Rosetti*, 1965, pp. 423-446, precum şi în studiul *Gramatica şi logica*, I, AUT, 1963, pp. 259-267, II, 1964, pp. 193-219.
2. *Limba română*, p. 25.
3. Otto Jespersen, *Philosophie de la grammaire*, Les Editions de Paris, 1971, p. 105.
4. Un studiu de amploare asupra locuţiunilor verbale a publicat Florica Dimitrescu : *Locuţiunile verbale în limba română*, Editura Academiei, Bucureşti, 1958.
5. O descriere şi o clasificare a verbului românesc din perspectiva planului său semantic sînt oferite de Ivan Evseev în studiul monografic *Semantica verbului*, Editura Facla, Timişoara, 1974.
6. În interpretarea lui Evseev, care se sprijină mai ales pe concepţia lui A. Meillet şi Karcevski, conţinutul semantic definitoriu al verbului – *procesualitatea* – „se concretizează în trei forme de bază : acţiuni, stări şi treceri dintr-o stare în alta" ; în consecinţă, sînt identificate trei categorii semantice principale de verbe : verbe *de acţiune*, *de stare* şi *de devenire*. Ca şi în alte lucrări care se opresc asupra semanticii verbului, verbele *existenţiale* şi cele *de relaţie* sînt înscrise în categoria verbelor *de stare*.
7. Mai mulţi gramaticieni – printre care D.D. Draşoveanu, „Sintagma verb + adjectiv – o certitudine ?" (*CL*, 1973, nr. 2, pp. 265-277), Valeria Guţu-Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări* (EDP, Bucureşti, 1973), G.G. Neamţu, *Predicatul în limba română* (Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986) neagă existenţa categoriei verbelor copulative, inclusiv a copulativului *a fi*. Din perspectivă semantic-ontologică, valoarea copulativă a verbului *a fi* este dată de caracterul abstract al conţinutului său semantic, conţinut care nu-şi are originea în raportul *cuvînt-lume extralingvistică*, definitoriu pentru sensul lexical, raport propriu verbului *a fi predicativ*. În sintagma *predicatului analitic* (*nominal*), verbul copulativ *nu afirmă* existenţa unei caracteristici a subiectului (cum afirmă G.G. Neamţu, *op. cit.*, p. 73), ci atribuie subiectului o caracteristică, prin procesul de „predicare", în baza indicilor predicaţionali (*timp*, *persoană*), tot aşa cum asigură predicaţia în *predicatul verbal* (*sintetic*) *flectivul* : „El este bolnav" – „El bol-eşte". Verbul copulativ şi flectivul, prin categoriile de timp şi persoană, reprezintă expresia gramaticală a copulei logice din structura judecăţii. Din această perspectivă, gramaticile de orientare *logistică* recunosc în structura fiecărui verb prezenţa copulei : „El dans*ează*" – „El este dans*înd*" (*cf.* Otto Jespersen, *op. cit.*, p. 177).
8. *Cf.* Paula Diaconescu, „Rolul elementului verbal în componenţa predicatului nominal", *SG*, II (1957), pp. 105-120.

9. Categoria verbelor *semiauxiliare* (numite astfel sau cu alţi termeni : *verbe modale, auxiliare modale*) a primit diferite interpretări în gramatica românească ; vezi mai ales A. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iaşi, 1897 ; I. Iordan, *Gramatica limbii române*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1937 ; Gh. Nedioglu, „Predicatul verbal”, *LR*, 1956, nr. 3-5 ; Valeria Guţu-Romalo, „Semiauxiliarele de mod”, *SG*, I/1956, „Semiauxiliarele de aspect ? ”, *LR*, 1961, nr. 1, pp. 3-15 ; Gh.N. Dragomirescu, „Auxiliarele modale”, *LL*, 1963, pp. 231-256 ; Ecaterina Teodorescu, „Însemnări pe marginea auxiliarelor de modalitate”, *AnL*, 1966, pp. 3-15 ; Dumitru Irimia, Semiauxiliarele de aspect, *AnL*, 1970, pp. 79-95.
10. Prin luarea în considerare a celui de-al doilea nivel de organizare a sistemului conjugărilor verbale, în funcţie de diverse criterii, s-au propus diferite grupări în clase de conjugare. Alf Lombard (*Le verbe roumain*, Lund, 1954) adaugă sufixului de infinitiv sufixul de prezent şi distinge în felul acesta *şase* clase de conjugare ; sînt identificate cîte două clase distincte de conjugare la verbele cu sufixul infinitivului *-a* : cu sufixul *-ez* la prezent (*a lucr-a, lucr-ez*) şi fără acest sufix (*a cînt-a, cînt*) şi la verbele cu sufixul infinitivului *-i*, *-î* : verbe cu sufixul *-esc*, *-ăsc* (*a sos-i, sos-esc, a ur-î, ur-ăsc*) şi verbe fără acest sufix (*a ven-i, vin, a cobor-î, cobor*). Grigore Moisil, în „Conjugarea verbelor în limba română scrisă” (*SCL*, 1960, pp. 7-24), clasifică verbele, după *formele tipice* determinate prin constanta identificată în structura flectivelor („morfeme”, în termenii studiului), în cinci conjugări : I – verbe în *a* ; II – verbe în *i* ; III – verbe în *î* ; IV – verbe în *e* ; V – verbe în *u*. Ultimele două conjugări cuprind în comun verbe cu infinitivul în *-e*, dar se deosebesc între ele prin numărul radicalilor distincţi în timpul flexiunii :
   • verbele din conjugarea a IV-a prezintă trei radicali (*a rupe*, *a arde*) :
      1. infinitiv, gerunziu, prezent, imperfect ;
      2. perfect simplu, mai mult ca perfect ;
      3. supin ;
   • verbele din conjugarea a V-a prezintă un singur radical (*a cere* etc.).

   În conjugarea a V-a sînt cuprinse şi verbele cu sufixul infinitival *-ea*. Jiri Felix, în „Classification des verbes roumains” (*Philologica Pragensia*, 1964, nr. 3, pp. 291-299), îmbină într-un mod mai degrabă aleatoriu criteriul radicalului cu cel al variaţiei „terminaţiilor” gramaticale şi grupează verbele româneşti în 12 conjugări. În *Morfologia structurală a limbii române* (Bucureşti, 1968), Valeria Guţu-Romalo, urmărind întreaga flexiune verbală, cu luarea în consideraţie a tuturor morfemelor sub aspectul distribuţiei şi realizării lor (în relaţia morfeme-alomorfe) şi a raporturilor dintre ele (sub aspectul relaţiei *distinct-omonim*), identifică 10 conjugări. În temeiul criteriilor avute în vedere de Valeria Guţu Romalo, în ultima ediţie a ***Gramaticii Academiei*** se disting 11 conjugări (vol. I, pp. 544-553).
11. Definiţiile date diatezei au în vedere, în planul conţinutului, un raport sintactic „dintre subiect şi complementul direct” (***Gramatica limbii române***, ediţia I, Editura Academiei, Bucureşti, 1954, vol. I, p. 243), un raport ontologic „dintre acţiune şi autorul ei” (ediţia a II-a, 1963, vol. I, p. 108) sau amestecă cele două „realităţi”, ontologică şi lingvistică : raportul dintre „acţiune şi subiectul gramatical” (S. Stati, „Problema diatezelor”, *LR*, 1958, nr. 2, p. 43). Marina Combiescu situează diateza între coordonatele cadrului situaţional („Despre definirea diatezei în limba română”, *LR*, 1968, nr. 1), făcând distincţie între *activ*, *pasiv*, *reflexiv impersonal* şi *reflexiv dinamic*, în funcţie de importanţa arătată de vorbitor autorului sau acţiunii, în desfăşurarea raportului autor-acţiune. I. Iordan şi V. Robu (*Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978, p. 464) au în vedere relaţiile dintre poziţiile sintactice (*subiect – verb – complement-obiect*), pe de o parte, şi dintre referinţele lor semantice corespunzătoare (*agent* sau *destinator – proces enunţat – pacient* sau *destinatar*), pe de altă parte. În articolul „Diatezele” (*SCL*, 1969, nr. 1,

pp. 13-22), Al. Graur reţine în definirea diatezei reflectarea în planul semantic al verbului a raportului extralingvistic *subiect-acţiune-obiect* („Diateza este dispoziţia verbului, marcînd răsfrîngerea acţiunii asupra obiectului, lipsa obiectului, lipsa subiectului, participarea specială a subiectului, identitatea subiectului cu obiectul", p. 21), dar în descrierea organizării interne a categoriei are în vedere şi raporturile sintactice *verb-subiect* şi *verb-complement direct*.

12. „La categorie de voix en français", observa G. Galichet (*Méthodologie grammaticale*, Paris, 1963, p. 93), „consiste a considerer le proces *dans le sens de son déroulement* [s.a.]".
13. Statutul de morfem al pronumelui reflexiv în aceste sintagme este dat tocmai de identitatea *obiect-agent* din planul ontologic, ceea ce duce la întreruperea funcţiei sintactice de complement direct a pronumelui în interpretarea lingvistică a acestui raport extralingvistic.
14. Datorită acestui sens, I. Iordan considera, în *Limba română contemporană* (Bucureşti, 1956, p. 375) că, în structura acestor verbe, *se* are valoarea unui pronume nedefinit.
15. Problema statutului „dinamicului" este strîns legată de interpretările date diatezei reflexive şi, în general, verbelor însoţite de pronume reflexiv. Întemeindu-se pe conceperea diferită a planului expresiei în dezvoltarea categoriei gramaticale a diatezei, soluţiile date de lingvişti au fost, în general, divergente, deşi opiniile extreme aveau în vedere aceeaşi particularitate ; caracterul nesubstituibil al pronumelui reflexiv însoţitor al verbului asigură statut de diateză :
    - reflexivă – Al. Graur, „Les verbes «réfléchis» en roumain" (*Bulletin linguistique*, Copenhaga, Bucureşti, 1938), *G.A.*, ediţia I, vol. I, Gh. Trandafir, *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, 1973, pp. 66 şi urm. ;
    - reflexivă, cu valorile dinamică şi impersonală – *G.A.*, ediţia a II-a ;
    - dinamică – S. Stati, „Verbe «reflexive» construite cu dativul", *SCL*, 1954, nr. 1-2, pp. 135-146.

    Dimpotrivă, acest caracter poate să scoată aceste verbe în afara categoriei de diateză sau le situează la diateza activă, termen „de referire" pentru pasiv şi reflexiv : Ecaterina Teodorescu, „Reflexiv şi pronominal", *LR*, 1965, nr. 5, p. 549. În strînsă legătură cu modul de interpretare a pronumelui reflexiv, ca morfem de diateză sau ca element constitutiv al verbelor pronominale, în modul de discutare a valorii dinamice s-au manifestat în lingvistica românească patru poziţii :
    1. verbele dinamice sînt la diateza reflexivă (alături de verbe ce dezvoltă alte cinci valori), pentru că sînt însoţite de pronume reflexiv (*G.A.*, ediţia I) ;
    2. verbele dinamice sînt la diateza reflexivă (alături de verbele cu valoare impersonală), pentru că pronumele reflexiv nu poate fi înlocuit cu un pronume personal ; el este morfem de diateză (*G.A.*, ed. a II-a) ;
    3. verbele dinamice sînt verbe pronominale, în afara diatezei sau la diateza activă, întrucît pronumele nu poate fi înlocuit ; este un simplu formant lexical (Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*) ;
    4. verbele dinamice constituie diateza dinamică, pentru că pronumele reflexiv nu poate fi înlocuit şi se caracterizează printr-un conţinut semantic specific (S. Stati, loc. cit.).

    Indiferent de poziţia pe care s-au situat, sub aspectul conţinutului, lingviştii au reţinut ca trăsătură definitorie pentru verbele dinamice *subiectivitatea* : subiectul este interesat în desfăşurarea acţiunii, este „obiect" de interes special în desfăşurarea procesului de comunicare. Aşadar, în discutarea valorii dinamice pare să se fi impus atenţiei două trăsături definitorii ale verbelor : în planul expresiei, *obligativitatea pronumelui reflexiv* (care este nesubstituibil), iar în plan semantic *subiectivitatea*. Gîndirea de fond a susţinătorilor diferitelor opinii nu poate fi bine cunoscută din materialele publicate, întrucît, cu foarte puţine excepţii, se comentează aceleaşi verbe, cel mai adesea *mă tem*, *mă rog*, *mă rîd*, *a-şi uita*.

Luarea în consideraţie a unui număr mai mare de verbe conduce în primul rînd la două constatări :

- nu toate verbele însoţite de pronume reflexiv sînt subiective (*a se uita*, de exemplu, este obiectiv) şi nu toate verbele pronominale rămîn în afara diatezei reflexive (verbe precum *a se sinucide*, *a se autoguverna* etc., întotdeauna însoţite de pronume reflexiv, sînt la diateza reflexivă) ;
- unui număr destul de mare de verbe pronominale le corespund verbe nepronominale.

Mai ales această din urmă constatare impune readucerea în discuţie a problemei verbelor cu valoare dinamică.

Verbele însoţite în mod constant sau în mod obişnuit de pronume reflexiv sînt, de fapt, o clasă neomogenă, atît din punctul de vedere al structurii lor semantice, cît şi sub aspectul gradului de mobilitate a pronumelui reflexiv. În funcţie de poziţia lor în clasa verbului românesc în ansamblu, din aceste două puncte de vedere, ele se grupează în trei subclase :

1. verbe cu pereche pronominală : *a se căciuli*, *a se teme*, *a se sinucide*, *a se întrepătrunde*, *a-şi aroga* etc. ;
2. verbe cu pereche nepronominală, dar cu sens lexical deosebit ; cele două verbe sînt unităţi lexicale distincte : *a se face* ('a deveni')/*a face*, *a se uita* ('a privi')/*a uita* etc. ;
3. verbe cărora le corespund verbe fără pronume reflexiv, dar care nu mai pot fi considerate fără rezerve cuvinte distincte : *a se întrista*/*a*(-l) *întrista*, *a se speria*/*a*(-l) *speria*, *a-şi aminti*/*a*(-i) *aminti* etc.

Între cele două tipuri de verbe din ultima categorie intervin deosebiri semantice care însă nu ating nucleul central, de natură lexicală. Întrebarea este dacă deosebirea dintre aceste verbe se întemeiază pe sensuri gramaticale categoriale, situate la nivelul *variabilei*, asemeni deosebirilor dintre variantele *laudă* (activ)/*este lăudat* (pasiv) sau *laudă*/*se laudă* (reflexiv) etc., sau pe trăsături semantice lexico-gramaticale de gradul II, asemenea deosebirilor dintre *român* (substantiv masculin)/*româncă* (substantiv feminin) sau dintre *a adormi*, verb subiectiv („*A adormit* uşor") şi *a adormi*, verb factitiv („L-am adormit uşor"), trăsături care se situează la nivelul *constantei*. La nivelul constantei, pe lîngă sensul lexical, verbul se caracterizează printr-o serie de trăsături semantice de gradul II, precum *+subiectiv* (*a adormi*), *+eventiv* (*a îmbătrîni*), *+obiectiv* (*a tăia*), *+factitiv* (*a construi* = *a face*/*a plăti să i se construiască o casă*) etc. Trăsăturile semantice lexico-gramaticale pot caracteriza forma primară din cuplul de verbe sau pot caracteriza forme derivate (semantice). În formele derivate, trăsăturile semantice lexico-gramaticale pot fi primite sau pot fi pierdute, iar această dinamică este interdependentă de prezenţa sau absenţa pronumelui reflexiv. *A se întrista*, de exemplu, reprezintă verbul primar şi se caracterizează prin trăsătura semantică *+subiectiv* (manifestat ca 'eventiv'). *A*-(l) întrista este un derivat, în care trăsătura semantică *+subiectiv* a fost înlocuită cu trăsătura semantică *+factitiv*. *M-ai întristat* înseamnă „Ai făcut să mă întristez". Verbul *a pierde* se caracterizează prin trăsătura semantică *+obiectiv*, forma derivată *a se pierde* (cu sensul 'a se fistîci'), prin trăsătura semantică *+subiectiv* (*eventiv*). Existenţa unui raport de intercondiţionare între prezenţa (sau absenţa) pronumelui reflexiv, pe de o parte, şi existenţa (sau absenţa) unei anumite trăsături semantice lexico-gramaticale în planul semantic al verbului ar determina concluzia că pronumele reflexiv are caracter morfematic. Ideea poate fi acceptată, dar admiţînd totodată şi existenţa unei deosebiri funcţionale faţă de acelaşi pronume reflexiv-morfem al diatezelor reflexivă, reciprocă, pasivă sau impersonală. La aceste diateze, morfemul *se* determină modificări semantice la nivelul *variabilei*, fără a afecta planul semantic al *constantei* : *laudă* (*pe cineva*)/*se laudă* (*pe sine*), *merge*/*se merge*, *sărută* (*pe cineva*)/*se sărută* (*între ei*). La verbe precum *a se întrista*, modificările cauzate de absenţa pronumelui reflexiv se produc la nivelul constantei, fără a se ajunge însă la schimbarea identităţii cu sine însuşi a verbului, întrebuinţat cu şi fără pronume reflexiv. „Cele două verbe" nu au nici autonomie lexicală

(precum *a uita* şi *a se uita*), pentru a fi două cuvinte distincte, nici autonomia sensurilor gramaticale (ca în opoziţia *laudă/se laudă*); verbul pronominal (înscris în clasa verbelor pronominale relative) şi întrebuinţarea lui nepronominală sînt două variante lexico-gramaticale corelative în interiorul categoriei diatezei, dar realizată ca o categorie lexico-gramaticală.

16. Distincţia *variantă primară/variantă derivată* este relativă. Se poate reţine, totuşi, ca formă primară varianta în structura semantică a căreia trăsătura semantică lexico-gramaticală este implicată în conţinutul lexical al verbului: *a se întrista* exprimă „acţiuni" subiective, asemeni altor verbe subiective, precum *a exista*, *a respira* etc.
17. Vorbind despre valoarea dinamică a reflexivului, Gh. Trandafir (*op. cit.*, p. 71) îl denumeşte *reflexivul dinamic* sau *subiectiv*.
18. *Op. cit.*, pp. 359 şi urm.
19. În studiul fundamental pentru interpretarea categoriei gramaticale a aspectului „Le temps, l'aspects et la durée de l'action" (*Mélanges linguistiques*, Bucureşti, 1957, pp. 23-61; republicat în *Collegium*, Iaşi, 1987, pp. 113-142), G. Ivănescu consideră opoziţia *perfectiv/imperfectiv* proprie tuturor limbilor. Pentru alte observaţii privind *categoriile gramaticale* în general sau anumite opoziţii categoriale şi reflectarea lor în funcţionarea limbilor, a se vedea studiul profesorului G. Ivănescu, „Categoriile gramaticale" (*Collegium*, Iaşi, 1985, pp. 9-15).
20. Nu pot fi înscrise printre verbele semiauxiliare de aspect – aşa cum se procedează în unele articole – verbele *a începe*, *a continua*, *a încheia* etc. Aceste verbe sînt verbe de *aspect* (obiectiv – mod al acţiunii verbale) prin conţinutul lor lexical, aşa cum sînt alte verbe de *mişcare*, de *simţire* etc. fără a-şi pierde predicativitatea. Nu sînt *verbe semiauxiliare* întrucît intră în structura textului cu sensul lor fundamental, propriu, ce rămîne neschimbat în toate structurile („A început vacanţa"):
    - îşi păstrează întreaga capacitate flexionară: „A început/începuse să cînte";
    - nu are restricţii sintactice;
    - intră în relaţii sintactice deopotrivă cu substantive şi cu verbe: „A început ploaia/să ploaie", „A încetat ploaia/să ploaie";
    - dezvoltă opoziţia *afirmativ/negativ*: „A început să cînte"/„N-a început să cînte"; „A terminat de scris/„N-a terminat de scris".

    Nici variaţiile morfologice (de diateză, timp-mod), nici variaţiile structurilor sintactice nu implică şi nu determină mutaţii semantice în conţinutul lor din sistemul lexical al limbii.
21. O. Jespersen consideră *infinitivul* şi *participiul des verboides*, „o clasă distinctă, la jumătatea drumului între nume şi verbe" (*op. cit.*, p. 106).
22. Sintagma *verbe pluralia tantum* este folosită de R.M. Meyer pentru verbe a căror acţiune sugerează „pluralitate": *a se acumula*, *a se asocia* etc.; *apud* O. Jespersen, *op. cit.*, p. 293.

Adverbul

1. Otto Jespersen chiar consideră că aceste trei categorii de cuvinte (*prepoziţia*, *conjuncţia* şi *adverbul*) pot constitui o singură clasă, a *particulelor*. *Cf. Philosophie de la grammaire*, p. 106.
2. Ecaterina Teodorescu, „Adverbe predicative?", *LR*, 1964, nr. 5, pp. 423-436.
3. G. Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie şi diacronie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 22.

Interjecţia

1. Cel mai amplu studiu asupra onomatopeelor a fost realizat de S. Puşcariu: „Despre onomatopee în limba română", *Dacoromania*, I (1920-1921), Cluj-Napoca, pp. 75-108.

Instrumente gramaticale

1. Ideea apartenenţei *articolului* la *sistemul gramatical* al limbii române este susţinută de Valeria Guţu-Romalo, în studiul „Articolul şi categoria determinării în limba română actuală" (în volumul *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967, pp. 224-236) : „O serie întreagă de particularităţi ale articolului (cel puţin ale unora dintre elementele care îl reprezintă) fac extrem de discutabilă calitatea lui de *parte de vorbire* şi îl apropie foarte mult de „morfemele gramaticale", de dezinenţe, de exemplu" (p. 226) şi de Ion Coja, în studiul „Articolul – parte de vorbire sau morfem al determinării" (*SCL*, 1969, nr. 1, pp. 67-81) şi mai ales în „Preliminarii la gramatica raţională a limbii române", vol. I, *Gramatica articolului*, Bucureşti, 1983, unde se întemeiază, în esenţă, pe concepţia lui R. Jakobson („La notion de signification grammaticale selon Boas", vol. *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, pp. 197-206), privind distincţia *lexical/gramatical*: „Împreună cu E. Boas şi R. Jakobson, vom spune că articolul aparţine gramaticii, întrucît, ori de cîte ori folosim într-un enunţ substantivul, sîntem *obligaţi* să dăm una din cele trei forme posibile : articulat hotărît, articulat nehotărît, nearticulat" (p. 227).
2. Pentru diferite interpretări date „articolului posesiv-genitival", să se vadă nota 7, de la p. 382.

II. SINTAXA

CATEGORII SINTACTICE

NIVELUL SINTACTIC

În organizarea limbii ca sistem, fiecare nivel se dezvoltă din cel anterior, pe care şi-l include. Cele mai generale sînt nivelul *fonematic*, inclus de toate celelalte (*morfematic*, *lexical*, *sintactic*), pe care le materializează, şi nivelul *sintactic*, ce le include pe toate celelalte.

Cu originea în nivelele *morfematic* şi *lexical* (incluse în dezvoltarea sa), nivelul sintactic reprezintă limba în *procesul comunicării lingvistice*.

Din perspectivă statică, unitatea de bază a limbii este *cuvîntul*. În desfăşurarea raportului *lume-gîndire-limbă*, el *denumeşte* şi *semnifică* în mod izolat şi pasiv. *Cuvîntul* devine element activ în procesul de comunicare lingvistică numai prin dezvoltarea unei structuri sintactice.

Din perspectivă dinamică, unitatea de bază a limbii în act (a *vorbirii*, în accepţiunea lui Saussure) este *enunţul*. Întemeindu-se pe caracterul denominativ şi semnificativ al cuvintelor şi pe sensurile derivînd din organizarea lor în sintagme, prin dezvoltarea unor relaţii sintactice, expresie a unei trepte superioare în desfăşurarea raportului *realitate-gîndire-limbă*, enunţul *comunică*.

În interpretarea lingvistică a lumii, prin funcţia *denominativă*, *cuvîntul* îşi construieşte (şi îşi dezvăluie) conţinutul, *lexical*, printr-un nucleu semantic originar şi, în acelaşi timp, *gramatical*, prin diferite ipostaze categoriale, împreună cu care dezvoltă o identitate specifică – *parte de vorbire*, în terminologia tradiţională, sau *clasă/ categorie lexico-gramaticală* :

Raportul însuşi dintre nucleul semantic originar şi interpretarea lui categorială (*verb*, *substantiv* etc.) generează alte componente semantice, de tip lexico-gramatical : *personal/impersonal*, *tranzitiv/intranzitiv* etc.

Prin această structură a planului semantic, reflectată, în mod relativ şi în planul expresiei (prin mărci de ‘verbalitate’, ‘substantivitate’ etc.), *cuvîntul* se situează pe o anumită poziţie în **sistemul lexical** şi, totodată, în spaţiul de interferenţă cu **sistemul gramatical** al limbii :

1. nucleu semantic originar „adormirea"

trăsături semantice lexico-gramaticale
sensuri gramaticale I
nucleu semantic

2a. sens categorial gramatical I
a adormi – verb
adormire – substantiv
a adormi – verb
somn – substantiv

2b. trăsături semantice lexico-gramaticale tranzitive/intranzitive etc.
a dormi – intranzitiv
a adormi – intranzitiv
a adormi (pe cineva) – factitiv tranzitiv

În procesul de comunicare lingvistică, cuvîntul intră în structura enunţului cu această identitate. Raportul *cuvînt-enunţ* este dependent în acelaşi timp de poziţia cuvîntului în sistemul lexical al limbii şi de factorii implicaţi în desfăşurarea comunicării. Prin poziţia sa în sistemul lexical, cuvîntul condiţionează planul semantic şi structura enunţului sintactic. Prin intrarea sa în relaţii cu planul semantic global şi totodată cu alţi constituenţi ai enunţului, cuvîntul îşi actualizează identitatea lexicală şi primeşte o nouă identitate semantico-sintactică.

În procesul de interpretare lingvistică a realităţii extralingvistice[1], specificul structural şi funcţional al **enunţului sintactic** rezultă din:

- includerea unor elemente aparţinînd celor două nivele imediat inferioare în organizarea sistemului limbii, *lexical* şi *morfematic*:

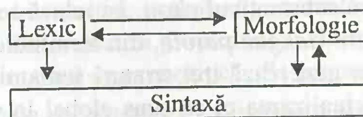
nivelul *sintactic*: **sintagmă → enunţ**
⇑
nivelul *lexical*: **cuvinte**
⇑
nivelul *morfematic*: **morfeme** → *lexicale* / → *gramaticale*

Teii înfloresc
teii → tei – i
înfloresc → în–flor–esc–ø

- împletirea nivelului fonematic cu elemente prozodice: intonaţie, accent, pauză etc.: „Răsare soarele"; „Formidabil!"; „Vorbă multă, sărăcia omului"; „Ai carte, ai parte";
- dezvoltarea **unor categorii gramaticale specifice**, imanente înscrierii semnelor lingvistice în plan sintagmatic (*diateza* verbală, *cazul*, *numărul* şi *persoana* etc.);
- desfăşurarea **predicaţiei**, funcţie lingvistică esenţială, imanentă procesului însuşi de comunicare;
- dezvoltarea diferitelor **funcţii sintactice**, prin intrarea unităţilor lexicale în relaţii sintactice;
- desfăşurarea raportului *eu-lume-limbă*;
- dinamica **raportului** dintre **planul expresiei** şi **planul semantic** al limbii.

Raportul *cuvînt-enunţ* este condiţionat, guvernat şi orientat de trecerea *verbului* din poziţia de *infinitiv* în sistemul lexical al limbii în poziţia de *predicat* în sistemul gramatical.

Prin realizarea *predicaţiei*, inerentă actului de comunicare lingvistică, verbul guvernează principalul *cîmp semantico-sintactic* al enunţului şi orientează structura celorlalte, prin actualizarea interferenţei *sistem lexical – sistem gramatical* concomitent în sfera *cuvîntului* şi în sfera *enunţului*. Raportul *lexic-morfologie-sintaxă* primeşte dezvoltarea :

proprie, în esenţa ei funcţională, oricărui enunţ lingvistic de tip analitic.

Au plecat visătorii pămîntului.
(1) (2) (3)

Lexic		*Morfologie*		
(1) 'a pleca' (2) 'visători' (3) 'pămînt'	→ ←	(1) verb indicativ perf. compus, pers. III, pl.	(2) substantiv nominativ art. hot., pl.	(3) substantiv genitiv art. hot., sg.
↓		↓	**Planul expresiei** **Planul semantic**	↑
(1) au plecat – **predicat** (2) visătorii – **subiect** (3) pămîntului – **atribut**		(1) 'perfect' pers. a III-a, pl. 'determ. def.'	(2) 'nominativ' 'determ. def.' pers. a III-a, pl.	(3) 'genitiv' 'determ. def.' pers. I, sg.
Planul *semantic*		**Planul** *expresiei* *Sintaxă*		

Cum se vede din această dezvoltare, raportul *lexic* (spaţiu al *denumirii* cunoaşterii noastre despre lume, prin limbă, considerată în sine, dintr-o perspectivă statică) – *sintaxă* (spaţiu al comunicării cunoaşterii noastre despre lume) este mediat de *morfologia* cuvîntului.

Pe de o parte, identitatea lexicală a cuvîntului are o componentă morfologică : cuvîntul este *verb*, *substantiv* etc. ; cuvîntul *verb* este *tranzitiv* sau *intranzitiv* etc.

Pe de altă parte, intrarea cuvîntului în structura enunţului implică dezvoltarea unor opoziţii categoriale (de *mod*, *timp*, *caz* etc.), prin care ceea ce este *sens/conţinut* categorial în plan morfologic este *marcă* (formă) a funcţiei – *conţinut*/sens sintactic.

Sensul de **nominativ** al substantivului *visătorii* (marcat în plan morfologic de dezinenţa **-i** şi, a doua oară, de articolul **-i**) este *marcă* a funcţiei de **subiect** – conţinut sintactic. Sensul de **genitiv** al substantivului *pămîntului* (marcat în plan morfologic de articolul **-lui**) este marcă a funcţiei de **atribut** – sens sintactic.

Prin această interrelaţie *lexic-morfologie-sintaxă*, cuvîntul îşi reorganizează şi îşi amplifică planul semantic, concomitent cu reorganizarea planului expresiei, şi participă la organizarea specifică şi la dezvoltarea *planului semantic* global al *enunţului* sintactic, în interdependenţă cu structura lui.

Planul *semantic* global al enunţului este constituit dintr-un fascicul de sensuri, lexicale şi gramaticale, în primul rînd, interdependente, „obiective", precum şi din componente „subiective".

Sensurile lexicale precedă constituirea enunţului ; ele aparţin, în mod virtual, unităţilor lexicale ca semne situate în planul paradigmatic al limbii, iar în enunţ ele se fixează, se relevă sau se nuanţează. Astfel, în relaţie sintactică cu substantivul *strada*, verbul *a trece*, termen polisemantic, îşi fixează şi îşi relevă sensul 'a traversa' : „El trece strada în fugă", în relaţie cu substantivul *clasa*, îşi relevă sensul 'a promova' ş.a.m.d.

În dinamica *limbă-vorbire* (*langue-parole*, din terminologia saussuriană) raportul de determinare *enunţ-cuvînt* generează trei straturi semantice, pe care se întemeiază semnificaţia enunţului şi actualizarea ei ca sens global în strînsă legătură cu planul referenţial şi cu situaţia de comunicare în ansamblu :

- un prim strat, originar, rezultat al actualizării planului semantic (*lexical* şi *lexico-gramatical*) al unităţilor lexicale devenite termeni (constituenţi) sintactici ; sensuri independente de organizarea sintactică a enunţului ;
- sensuri *sintactice*, rezultînd din intrarea unităţilor lexicale în relaţii sintactice ; ele corespund *funcţiilor sintactice* determinate sau numai condiţionate de aceste relaţii ;
- sensuri rezultînd din opoziţii interne specifice unor categorii *morfo-sintactice, sintactice*, *deictice* (*cazul*, *diateza*, *timpul*, *modalitatea* etc.), determinate de relaţii sintactice din structura enunţului sau de raportul dintre *enunţ* şi *enunţare.*

Din cele trei categorii (straturi) de sensuri, primul strat se constituie în nucleul planului semantic al enunţului, indispensabil celorlalte două ; sensurile din al doilea strat asigură specificitate sintactică enunţului lingvistic, iar sensurile din ultimul strat sînt condiţia şi marca identităţii conţinuturilor sintactice din stratul al doilea, împreună cu care asigură enunţului funcţia de comunicare.

Într-un izomorfism relativ cu planul *semantic*, planul *expresiei* se constituie din elemente morfematice (dezinenţe, sufixe, verbe auxiliare etc.), sintactice (topică, prepoziţii, conjuncţii etc.) şi prozodice (intonaţie, pauză etc.), purtătoare, revelatoare şi, uneori, chiar creatoare ale diferitelor componente ale planului semantic.

Specificitatea sintactică a enunţului în ansamblu caracterizează şi fiecare din componentele sale. Prin structura expresiei morfematice, cuvîntul îşi dezvoltă şi dezvăluie apartenenţa la o sintagmă, înscrierea sa într-o relaţie sintactică – *lui* din *studentului*, de exemplu, îşi are raţiunea de a fi numai întrucît substantivul intră în sintagme precum *pregătirea studentului* sau *recomandă studentului* ; în consecinţă, cuvîntul *studentului* şi-a depăşit condiţia lexicală, primind şi o identitate de tip sintactic, care-l diferenţiază de termenul generic, de dicţionar, aparţinînd planului paradigmatic al limbii : *student*.

Caracterul specific al nivelului sintactic îşi are originea şi se manifestă, în interiorul raportului dintre planul expresiei şi planul semantic al limbii, în (2) *relaţiile* şi (3) *funcţiile sintactice*. Dezvoltarea acestora este condiţionată în bună măsură de sensurile lexicale şi de (1) unităţile gramaticale.

UNITĂŢI SINTACTICE

Sintaxa limbii române a fost interpretată în ediţiile anterioare ale *Gramaticii limbii române*, realizată sub egida Academiei, precum şi în mai toate gramaticile de autor din perspectiva a două unităţi : *propoziţia* şi *fraza*, în funcţie de care s-a şi organizat descrierea lor pe două nivele : **sintaxa propoziţiei** şi **sintaxa frazei**. Pe fondul interpretării

sintaxei din interiorul procesului de comunicare lingvistică, noua ediţie a *Gramaticii Academiei* recunoaşte în **enunţ** un concept central. Din aceeaşi perspectivă, deşi nu în mod explicit, structura enunţului este interpretată în strînsă legătură cu un alt concept esenţial: **funcţia sintactică**. În modul acesta, vol. II al *Gramaticii limbii române*, intitulat *Enunţul*, dă o interpretare complexă, coerentă sintaxei limbii române prin abandonarea distincţiei dintre sintaxa propoziţiei şi sintaxa frazei; funcţiile sintactice se realizează fie ca/prin „părţi de propoziţie", fie propoziţional.

La fiecare dintre nivelele de organizare a limbii ca sistem sînt identificabile două categorii de unităţi, reprezentînd două perspective: a specificului funcţional al nivelului (unitatea fundamentală) şi a structurii interne (unitatea minimală). Specificul nivelului sintactic îşi află întemeierea în exigenţele procesului de comunicare. Aceste exigenţe impun **enunţul** ca unitate fundamentală şi **propoziţia** ca unitate minimală. Printr-un raport de consubstanţialitate *structură sintactică – structură morfologică*, **enunţul** actualizează planul semantic al termenilor lexicali – temei în procesul de comunicare lingvistică. Prin raportul dintre planul semantic al *enunţului* şi planul expresiei se desfăşoară funcţia centrală a actului de cunoaştere şi comunicare lingvistică: **predicaţia.**

Rezultat al **enunţării** – proces complex prin care subiectul vorbitor intră în raport intersubiectiv cu un interlocutor în interpretarea lingvistică a unei realităţi extralingvistice –, **enunţul** este o structură finită, relativ autonomă, a cărei identitate sintactică se defineşte printr-o triplă unitate, întemeiată pe *coeziune* şi *coerenţă*:

- **unitate de înţeles**; componentele planului său semantic se situează în simultaneitate în desfăşurarea cunoaşterii şi comunicării lingvistice;
- **unitate de structură**; termenii din care se compune dezvoltă între ei diferite relaţii sintactice;
- **unitate prozodică**; este delimitat prin pauze (în scris, marcate prin spaţiu alb şi semne de punctuaţie, punct cel mai adesea) şi are o singură desfăşurare intonaţională[2].

Unitatea *semantică* şi unitatea *prozodică* asigură (şi sînt asigurate de) modul de desfăşurare a *predicaţiei*:

- prin *intonaţie* predicaţională: *„Zdravănă femeie*! Ce a făcut, ce a dres [...] s-a plătit de datorii..." (I.L. Caragiale);
- prin *predicat*: **„Trecut-au** anii ca nouri lungi pe şesuri/ Şi niciodată **n-or să vie** iară" (M. Eminescu).

Unitatea de *structură* variază în funcţie de specificul concret al realizării predicaţiei şi al expansiunilor sintactice pe care, direct sau indirect, le orientează sau chiar condiţionează.

Propoziţia este cea mai mică unitate sintactică, din structura unui **enunţ**, delimitată de existenţa unui **nucleu predicaţional** (constituit din subiect şi predicat): *„O, priviţi-i* (1) *cum* **visează**/ *Visul codrului de fagi*! (2)" (M. Eminescu), ***„Toate-s praf...***(1) ***Lumea-i cum este*** (2) şi ***ca dînsa sîntem noi*** (3)" (M. Eminescu).

RELAŢII SINTACTICE

Unitatea de structură a enunţului este asigurată de înglobarea nivelului lexical din sistemul limbii în nivelul sintactic prin intermediul relaţiilor sintactice. Unităţile

lexicale îşi actualizează propriul conţinut semantic, virtual în planul paradigmatic al limbii, şi, prin aceasta, participă la stratul de bază al conţinutului semantic global al enunţului, în plan sintagmatic, intrînd în relaţii unele cu altele şi totodată cu enunţul ca întreg.

Trecerea **cuvîntului** din condiţia de *unitate lexicală* în condiţia de *termen sintactic* se face, în dezvoltarea şi funcţionarea enunţului în procesul de comunicare lingvistică, prin intermediul *sintagmei* : sintagma minimală de la nivel sintactic este constituită din cel puţin două unităţi lexicale autonome, între care se instituie o anumită relaţie sintactică.

Din perspectivă logico-semantică, **relaţiile sintactice** *sînt interpretarea lingvistică a unor raporturi logice, prin care se reflectă în planul gîndirii conexiuni extralingvistice, extrinsece (între „obiecte") şi intrinsece (interioare „obiectelor", de tipul : parte-întreg, conţinut-formă, substanţă-calităţi, statice sau dinamice etc.).*

Dezvoltarea relaţiilor sintactice implică o interdependenţă specifică între reflectarea lingvistică a unor raporturi din realitatea extralingvistică şi desfăşurarea raportului dintre planul sintagmatic şi planul paradigmatic ale limbii.

În relativă dependenţă de particularităţi ale realităţii extralingvistice şi într-o mai strînsă legătură cu specificul organizării şi funcţionării fiecărei limbi, între sfera semantică a unităţilor lexicale (şi sintactice) intrate în enunţ şi dezvoltarea relaţiilor sintactice se instituie un raport de intercondiţionare.

Expresie a modului de reflectare lingvistică a realităţii, unităţile lexicale (de natură *verbală*, mai ales, şi *adjectivală*) se caracterizează, în funcţie de structura lor semantică, prin trăsături (disponibilităţi) combinatorii (numite şi *valenţe*[3]), care condiţionează dezvoltarea relaţiilor sintactice ; ele reclamă sau numai admit *anumite* relaţii sintactice, prin care să se umple *cîmpurile semantico-sintactice* din care se constituie planul semantic global al enunţului.

Cîmpul *semantico-sintactic* reprezintă o structură sintagmatică, în dezvoltarea căreia, prin intermediul unei relaţii sintactice, se introduc în enunţ componente semantice concrete, „cerute" de regent sau adăugate în mod aleatoriu. Astfel, cîmpul semantico-sintactic al verbului *a vedea* este descris de dezvoltarea funcţiilor de *subiect – el* (etc.) – şi de *complement* direct – *o floare* (etc.) – care vin să umple golurile[4] din sfera lui semantică : „El vede o floare".

Amplitudinea cîmpului semantico-sintactic este determinată de particularităţi semantice ale termenului regent în care îşi au originea „golurile" ce trebuie umplute, adică *valenţele* lui sintactice.

În planul *expresiei*, relaţiile sintactice sînt condiţia şi modalitatea esenţială a organizării unităţilor lexicale într-un enunţ lingvistic, organizare impusă, în procesul de trecere din plan paradigmatic în plan sintagmatic, de liniaritatea semnului (textului) lingvistic.

În plan *semantic*, relaţiile sintactice sînt condiţia, cadrul şi sursa dezvoltării sensurilor sintactice şi morfologice, precum şi cadrul împletirii lor în constituirea sensului global al enunţului, prin care vorbitorul intră în comunicare cu un interlocutor despre realitatea extralingvistică, exprimîndu-şi totodată şi raporturile lui cu aceasta.

Prin raportul dintre planul expresiei şi planul lor semantic, în interpretarea lingvistică a celor două categorii de conexiuni, relaţiile sintactice :

a) reprezintă expresia lingvistică izomorfă a reflectării în conştiinţa subiectului vorbitor a unor conexiuni *externe*, *explicite* dintre „obiecte": *carte*, *student* → *cartea studentului*; *fetiţă*, *flori*, *fructe*, *a cumpăra* → *O fetiţă a cumpărat flori şi fructe*;

b) transpun în succesivitate lingvistică reflectarea în conştiinţa subiectului vorbitor a dinamicii *interioare* a „obiectelor" înscrise într-o perspectivă temporală:

Mircea, a deveni, a fi, inginer < *Mircea devine inginer.* / *Mircea este inginer.*

Relaţiile sintactice din această categorie generalizează o situaţie semantică exprimată şi prin corelaţia *sens gramatical (categorial) – sens lexical*, în interiorul unor categorii gramaticale (diateza, timpul):

El a sărăcit. — El a devenit sărac.
El s-a îmbogăţit. — *El a devenit bogat.*

c) transformă în succesivitate lingvistică conexiuni existînd în simultaneitate în plan extralingvistic şi care pot fi reflectate în simultaneitate în planul gîndirii: *floare albastră*, *casă mică*, *un copil mic şi obraznic*. Relaţiile sintactice compensează în acest caz incapacitatea unităţilor lexicale (al căror plan semantic atinge, prin implicarea unui nucleu noţional, un înalt grad de esenţializare) de a cuprinde şi a releva lingvistic toate atributele concrete ale unui „obiect". Sintagme precum *casă mică*, *ladă mare* etc. au şi corespondente lexicale: *căsuţă*, *lădoi* etc., dar *floare albastră* sau *viaţă de student* etc. îşi pot desfăşura planul semantic numai prin intermediul unei relaţii sintactice;

d) introduc în succesivitate lingvistică conexiuni simultane în plan extralingvistic, dar descoperite în succesivitate temporală în procesul de reflectare a realităţii şi de comunicare a cunoaşterii: *„Floarea este albastră"*, *„Mircea, colegul Danei,* a plecat ieri la mare".

Gramatica tradiţională vorbeşte în general de două raporturi sintactice principale: *subordonare* şi *coordonare*. Chiar dacă se fac o serie de consideraţii privind specificul lor, relaţiile de interdependenţă şi de apoziţie sînt cuprinse la raportul de subordonare (vezi *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, Editura Academiei, Bucureşti, 1966, vol. II, pp. 128-130, 266-270, 281-282). Într-un capitol aparte (vol. II, pp. 422-427) se iau în discuţie *cuvintele şi construcţiile incidente*.

În noua ediţie a *Gramaticii limbii române*, elaborată sub egida Academiei (Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005), în vol. II, intitulat *Enunţul*, se identifică trei categorii de relaţii sintactice: de **dependenţă**, de **nondependenţă** sau **coordonare**, de **echivalenţă** sau **apozitivă**. În relaţia de **dependenţă** (numită în continuare şi de **subordonare**), se distinge între relaţia de **dependenţă bilaterală** sau de **interdependenţă** şi relaţia de **dependenţă unilaterală** (*cf.* p. 17). Partea a doua a acestei noi ediţii a *Gramaticii* este consacrată dimensiunii pragmatice a textului. Aici, în capitolul intitulat „Structuri sintactice deviante", se regăsesc „Construcţiile incidente" (pp. 738-742) din ediţiile precedente.

În funcţie de:

- modul specific de interpretare lingvistică, prin intermediul raportului limbă-gîndire, a realităţii extralingvistice, concretizat în desfăşurarea raportului dintre categoriile de sensuri din interiorul planului semantic al enunţului;
- exigenţe impuse de liniaritatea desfăşurării în enunţ a semnelor lingvistice;
- atitudinea subiectului vorbitor faţă de conţinutul comunicării;
- organizarea enunţului se întemeiază pe cinci tipuri fundamentale de relaţii sintactice[5]:
  1. **interdependenţă**,
  2. **dependenţă**,
  3. **coordonare**,
  4. **apoziţie**,
  5. **incidenţă**.

Specificul lingvistic al fiecărui tip de relaţie sintactică este dat de natura condiţionărilor[6], de expresie şi semantice, implicate în selectarea semnelor lingvistice din planul paradigmatic al limbii şi în combinarea lor în plan sintagmatic.

Relaţia de **interdependenţă**[7] se stabileşte între termeni a căror asociere sintagmatică atinge gradul maxim de solidaritate; fiecare din cei doi termeni îl presupune şi îl cere, funcţional, semantic şi structural, pe celălalt; fiecare din ei impune celuilalt o anumită organizare, morfematică, prozodică şi/sau sintactică.

Într-o sintagmă precum „Fetiţa a plecat", verbul *a plecat* reclamă, din motive semantice, convertite în disponibilităţi combinatorii specifice, prezenţa unui substantiv (pronume etc.) care să-i împlinească, pe cale sintactică, planul semantic concret. Odată intrat în relaţie cu acesta (substantiv sau pronume), verbul-predicat îi impune situarea în cazul nominativ. Substantivul *fetiţa*, apoi, devenind un complement semantic al verbului, complementul principal, cu funcţie de *subiect*, îi impune acestuia forma de persoana a III-a singular.

Sub aspect structural, absenţa verbului ar duce la destrămarea (sau neconstituirea) enunţului. Absenţa numelui (pronumelui) însă rămîne fără asemenea consecinţe. Pe de o parte, faptul afirmă rolul central al verbului în organizarea enunţului sintactic, pe de altă parte, el se explică prin aceea că prezenţa numelui (pronumelui etc.) – subiect este implicită, la modul abstract, chiar în structura verbului conjugat (devenit deci predicat), în sensul categorial şi în dezinenţa de *persoană*.

Relaţia de **dependenţă** se desfăşoară între termeni cu poziţii diferite în interiorul asocierii sintagmatice: unul din termeni se impune ca *regent*, reclamînd, din motive semantice, de asemenea, convertite în disponibilităţi combinatorii, sau numai primind ca *determinant* un alt termen, căruia îi impune diverse restricţii, o anumită poziţie în desfăşurarea diferitelor opoziţii categoriale. În sintagma „Mihai citeşte ziarul", de exemplu, verbul-*regent* **citeşte** cere substantivului *ziarul*, una din complinirile semantice posibile, să stea în cazul acuzativ. În sintagma „cartea *studentului*", substantivul-*regent* **cartea** impune substantivului subordonat **student** cazul genitiv: *studentului* ş.a.m.d.

Regentul are un rol activ în organizarea enunţului. El este presupus de subordonat; comutarea lui cu Ø ar duce la dezorganizarea enunţului, în timp ce absenţa subordonatului ar lăsa doar enunţul incomplet sub aspect semantic şi sub aspectul structurii. În „Mihai citeşte ziarul", verbul cere un complement care să-i satisfacă valenţa liberă,

împlinindu-i cîmpul semantic şi închizînd cîmpul semantico-sintactic pe care l-a deschis. Cînd acest component e un nume (pronume), îi impune să stea în cazul acuzativ.

Relaţia de **coordonare** se stabileşte între termeni care nu depind nici semantic, nici funcţional, nici structural unul de celălalt (ceilalţi), dar care, odată intraţi în aceeaşi sintagmă, stabilesc între ei un anumit raport semantic. În planul expresiei, termenii nu-şi impun nici reciproc, nici unilateral restricţii, dar prezintă cel mai adesea în comun măcar o trăsătură formală, corespunzînd unei trăsături semantice (gramaticale, categoriale) comune. În enunţul „Vecinul meu a strâns cu ne-ndurare/ *Grădini, livezi, cirezi, hambare*" (T. Arghezi), substantivele *grădini*, *livezi*, *cirezi* şi *hambare* se află la acelaşi caz: acuzativ.

Sub aspectul structurii enunţului sintactic, prezenţa unuia din termenii implicaţi în relaţia de coordonare nu e condiţionată de prezenţa celuilalt.

Relaţia de **apoziţie** se dezvoltă între termeni reprezentînd interpretări lingvistice din unghiuri diferite ale aceluiaşi „obiect" din plan referenţial.

În plan *semantic*, termenii nu depind unul de altul (nici reciproc, nici unilateral), dar între ei se desfăşoară raporturi de **echivalenţă**:

- lingvistică, ce se concretizează într-o sinonimie lexicală: „...Am trecut în salon, unde ne aşteptau ţigări, ţigarete, cafele, *des bonbons et des liqueurs* – **adică** pe româneşte **bomboane** şi **lichioruri**..." (I.L. Caragiale);
- extralingvistică, ce se concretizează în termeni care-şi constituie planul semantic prin raportare la acelaşi referent: „Eu vreau să-mi dai copilul zburdalnic – **pe Arald**" (M. Eminescu).

În planul *expresiei*, termenii nu-şi impun restricţii, dar se pot situa pe aceeaşi poziţie în interiorul unei categorii gramaticale, mai ales cazul următor: „N-am telefonat **nimănui**, *nici lui Vinea*, care nu dădea pe-acolo cu săptămînile, *nici patronului*, **lui Şeicaru**" (M. Preda).

Sub aspect structural, prezenţa unui termen rămîne necondiţionată de prezenţa celuilalt.

Relaţia de **incidenţă** se desfăşoară între cele două planuri ale unui enunţ *complex*: al „obiectului" şi al „subiectului" *enunţării*. În enunţul: „Ah! – **zise unul** – spuneţi că-i omul o lumină/ Pe lumea asta plină de-amaruri şi de chin?" (M. Eminescu), cele două enunţuri componente: („Ah! ... spuneţi că-i omul o lumină/ Pe lumea asta plină de-amaruri şi de chin?" şi „zise unul") sînt unităţi sintactice autonome. Ele nu depind unul de altul sub aspect structural. Sub aspect semantic, enunţul „naratorului" dezvoltă o relaţie specială de „dependenţă" faţă de enunţul „personajului"; intrarea celor două enunţuri în alcătuirea aceluiaşi enunţ *complex* este asigurată de unitatea *enunţării*.

FUNCŢII SINTACTICE

Indiferent de modul specific de interpretare lingvistică a lumii extraverbale, relaţiile sintactice iau naştere din momentul în care, prin desfăşurarea celor două operaţii fundamentale ale procesului de comunicare lingvistică: *selecţia* semnelor lingvistice din planul *paradigmatic* al limbii şi *combinarea* lor în plan *sintagmatic*, cel puţin două unităţi lexicale se asociază în interiorul unei sintagme (în înţeles sintactic), determinînd

împletirea sensurilor lexicale cu sensuri gramaticale şi desfăşurarea dinamicii *general-particular*, esenţială comunicării lingvistice.

Sintagma, fără a fi o unitate sintactică minimală, cum se interpretează curent, ci o condiţie a realizării *enunţului* şi a diferitelor unităţi structurale (propoziţie, frază), se impune – prin aceasta – ca structura lingvistică specifică în (şi prin) care nivelul lexical al limbii se include nivelului sintactic, pe care, de altfel, îl construieşte, prin dezvoltarea unei relaţii sintactice:

cartea ← elevului   cad ⇆ frunzele

Cum relaţia sintactică (relaţie de tip *heterosintagmatic*, în termenii lui Hjelmslev, spre deosebire de relaţiile *homosintagmatice*, proprii nivelului morfologic) este condiţia existenţei unei sintagme cu structură proprie nivelului sintactic al limbii, ea poate fi constituită şi din termeni cu dezvoltări diferite (sau situate pe nivele diferite de dezvoltare sintactică): termen sintactic – unitate lexicală, termen sintactic – unitate sintactică (propoziţie):

(1)	(2)
	coapte."
„Am cules numai *merele*	**care erau coapte."**
	care se copseseră."

În interiorul sintagmei, termenii se situează pe diferite poziţii, relativ determinate de particularităţi ale interpretării realităţii extralingvistice. Prin poziţia pe care o ocupă în organizarea sintagmei şi, prin aceasta, în desfăşurarea relaţiei sintactice, fiecare din termeni (unitate lexicală sau unitate sintactică) sau numai unul dezvoltă o anumită *funcţie sintactică*. **Funcţia sintactică** *este noua* **identitate**, *de plan sintagmatic, a unităţilor lexicale (sintactice). Ea introduce o nouă componentă,* **sensul sintactic**, *în planul semantic complex al cuvîntului (sau al grupului de cuvinte), dar numai în interiorul raportului cuvînt-enunţ*.

Cînd termenul-funcţie este o unitate sintactică: „Plec la Veneţia", planul său semantic global primeşte, la acest al doilea nivel, al frazei, un alt strat semantic, corespunzător funcţiei sintactice realizate propoziţional: „*Vreau* **să plec la Veneţia**".

Expresie lingvistică a interpretării şi a reacţiei la realitatea extralingvistică, pe care se întemeiază „obiectul" comunicării sau atitudinea locutorului faţă de interlocutor, *enunţul* este dezvoltarea sintagmatică în care se realizează concret, prin includerea nivelului lexical, *funcţiile sintactice*, existente ca atare, cu identitate abstractă, în planul paradigmatic al limbii.

Existenţa „abstractă" – în planul *langue* – a funcţiilor sintactice – ca identităţi distincte – se întemeiază pe structura logico-semantică a enunţului lingvistic, relativ independentă de specificul limbilor naţionale (cel puţin în familia limbilor indo-europene) – iar ca virtualitate, pe structura planului semantic al unităţilor lexicale, relativ dependentă de specificul limbilor.

Pe de o parte, funcţia esenţială a comunicării – *predicaţia* – implică dezvoltarea funcţiilor sintactice de *predicat* şi, în interdependenţă cu aceasta, de *subiect*.

Pe de altă parte, imposibilitatea unităţilor de la nivel lexical de a comunica întreguri semantice impune realizarea la nivel sintactic a complementelor semantice necesare.

Verbul *a răsări*, de exemplu – termen lexical care implică raportarea conţinutului său semantic la o cauză/origine –, întrebuinţat ca *predicat*, îşi completează planul

semantic prin realizarea funcţiei sintactice de *subiect* – un substantiv care să exprime lexical această origine, cauză etc. : „**Răsare** *soarele*", „**A răsărit** *inul*".

Relaţiile sintactice se diferenţiază între ele după tipul şi gradul de solidaritate dintre termenii sintagmei. Instituirea şi expansiunea funcţiilor sintactice depind de tipul relaţiei sintactice.

Dintre cele cinci tipuri de relaţii sintactice, numai primele două (interdependenţa şi dependenţa) determină dezvoltarea unor funcţii sintactice specifice. O situaţie specială prezintă o anumită variantă a relaţiei de *apoziţie*.

În interiorul relaţiei de **interdependenţă**, se dezvoltă două funcţii : **predicatul** şi **subiectul**.

Predicatul este concretizarea *predicaţiei*, funcţie esenţială în organizarea şi funcţionarea enunţului lingvistic ca mijloc de cunoaştere, verificare şi comunicare a cunoaşterii : „Din cer **a venit**...".

Subiectul este funcţia cu care se încarcă, în interiorul relaţiei de interdependenţă, un nume (sau un substitut) atras în sfera de desfăşurare a predicaţiei. Este condiţie (relativă) şi consecinţă (absolută) a situării predicatului în interiorul unei sintagme bipolare *verb-nume* : „Din cer **a venit un cîntec de lebădă**" (L. Blaga).

În interiorul relaţiei de **dependenţă** se dezvoltă cinci funcţii sintactice. Identitatea lor este determinată, pe de o parte, de natura morfologică a regentului, pe de alta, de raportul semantic în care termenul *subordonat*, purtător al funcţiei, intră cu *regentul*.

În sintagmă cu regent *substantiv* (sau substitut), determinantul este purtător al funcţiei de **atribut** : „jocul *copiilor*", „ziua *de mîine*", „iluzii *pierdute*".

Prin relaţia de dependenţă simplă în sintagme cu regent *verbal* sau *adjectival* şi, mai rar, *interjecţional*, determinantul concretizează două funcţii :

- **complement** : „*Celui înalt*, *celui drept*, *celui bun*/ Viscolul nu *le* va da niciodată/ *haina* lui rece" (A.E. Baconsky) ;
- **circumstanţial** : „O toamnă va veni *cîndva tîrziu*" (L. Blaga).

Cînd relaţia e de dependenţă *mediată*[8] în sintagme cu trei termeni, un regent şi doi determinanţi, dintre care unul este mediator pentru celălalt în desfăşurarea relaţiei de dependenţă, unul din determinanţi dezvoltă funcţia de **complement corelativ** : „– Ce alte lucruri mai sînt poetice, *afară de foc,* d-le profesor ?" (G. Călinescu).

Cînd relaţia e de *dublă dependenţă*, în sintagme cu trei termeni, determinantul, avînd concomitent doi regenţi, un verb şi un nume (pronume), dezvoltă două funcţii :

- **atribut circumstanţial** : „Anarhistul meu, *mai deştept* ca mine, s-a coborît întîi din vagon" (I.L. Caragiale) ;
- **complement predicativ** (element predicativ suplimentar) : „Luna pe cer trece-*aşa sfîntă şi clară*" (M. Eminescu).

Dezvoltă o funcţie specifică, **apoziţia**, termenul secund al relaţiei de **apoziţie** ce reia propoziţional, prin pronumele relativ compus *ceea ce*, planul semantic al primului termen : „A fost înconjurat de la vîrsta de opt ani numai de ticăloşi şi ticăloşie, *ceea ce l-a făcut insensibil şi refractar la adevăr*".

ELEMENTE LINGVISTICE FĂRĂ FUNCŢIE SINTACTICĂ

În dezvoltarea relaţiilor sintactice, unităţile lexico-gramaticale ocupă, în general, trei poziţii funcţionale :

- realizează în mod concret funcţia sintactică cu originea într-o anumită relaţie sintactică ; este cazul cel mai general, caracterizînd toate unităţile lexicale care au autonomie semantică şi sintactică ;
- participă în simultaneitate cu alte unităţi lexicale la realizarea unei funcţii sintactice ; sînt incluse aici verbele copulative ce realizează cel mai frecvent în complementaritate cu un nume funcţia de predicat, dar şi alte funcţii sintactice (subiect, complement etc.) ;
- situează verbul, mai ales cînd funcţionează ca predicat, într-o opoziţie categorială de tip sintactic : *negaţia*, *modalitatea*, *aspectul*, *temporalitatea*. Ocupă această poziţie funcţională :
  - adverbe de negaţie – *nu*, *nici* : *„Nu lua în seamă* cîntecele grele/ Cu care turbur liniştea de-apoi" (T. Arghezi) ;
  - adverbe de modalitate – *aproape*, *mai*, *cît pe ce* : „... Hîrsita de mătuşa nu mă slăbea din fugă nici în ruptul capului ! **Cît pe ce** *să puie mîna* pe mine ! " (I. Creangă).

    Observaţie

    Aceste adverbe exprimă foarte frecvent în mod redundant „irealul" concomitent cu semiauxiliarul de modalitate *a fi* : „Cuprins de ameţeală nu mai ştiam unde mă găsesc, şi **cît pe ce** *erai să* mă *prăpădeşti*" (I. Creangă) ; *„A venit un zburător/ Şi strîngîndu-l tare-n braţe era mai* ca să-l omor" (M. Eminescu) ;
  - adverbe de aspect ; sînt o modalitate lexicală de exprimare a categoriei gramaticale a aspectului – *iar*, *mai*, *tot* etc. : „Şi gonind biruitoare **tot** *veneau* a ţării steaguri" (M. Eminescu) ; *„A* **mai** *venit* de-atuncea să v-asculte,/ Voi, plopi adînci, cu voci şi şoapte multe ? " (T. Arghezi).

    Observaţie

    Cînd face parte dintr-un predicat de formă negativă, adverbul *mai* semnifică încetarea unei anumite acţiuni, stări : „Şi, goală ca de suflet, tristă, ţara/ *Nu mai găseşte*, parecă,-nţeles" (T. Arghezi) ;
  - verbe *semiauxiliare* (de modalitate, temporalitate, aspect) : „– **Trebuie** *să-i fie mai cald* acolo, zic eu şi trec, printr-o săliţă, din cîrciumă în bucătărie..." (I.L. Caragiale) ; *„Cine* **era** *să plătească ?* taica ? " (I.L.Caragiale) ; „Iată îndărătul palatului Puntea suspinelor pe care treceau cei ce *n-aveau să se mai întoarcă* niciodată" (N.D. Cocea) ; „De la o vreme-ncoace, suspecţii, strînşi grămadă,/ De osteneli şi foame sînt slabi şi **stau** *să cadă*" (T. Arghezi).

În afara acestor unităţi lexico-gramaticale, care **intră în structura predicatului**, există mai multe categorii de adverbe ce rămîn în afara realizării unor funcţii sintactice. Se disting între acestea :

- adverbe interogative : *oare* (cu o nuanţă modală dubitativă cel mai adesea) : *„Oare* nu cîntă ei ceea ce gîndesc eu ?... *Oare* nu se mişcă lumea cum voi eu ? " (M. Eminescu) ;
- adverbe (locuţiuni adverbiale) exclamative (sau interogativ-exclamative) : „Apoi încet-încet m-am furişat printre oameni şi *unde*-am croit-o la fugă spre Humuleşti, uitîndu-mă înapoi" (I. Creangă) ; „Şi atunci *unde nu* începe Flămînzilă a cărăbăni deodată în gură cîte o haraba de pîine... " (I. Creangă) ; *„Cum* nu vii tu, Ţepeş

Doamne, ca punînd mîna pe ei,/ Să-i împarţi în două cete : în smintiţi şi în mişei" (M. Eminescu) ;

- adverbe-regim ; situează într-un anumit regim stilistico-semantic termenii pe care îi însoţesc şi care pot avea orice natură morfologică (verbe, adverbe, adjective, substantive, pronume) ; ele indică : aproximaţia (*cam*, *aproape*, *aproximativ*), restricţia (*măcar*, *numai*, *doar*), identitatea (*tot*, *chiar*), aparenţa (*parcă*), sublinierea (*mai ales*, *în special*, *tocmai*) etc. – „După cum vezi eu şi ca duşman *tot* prieten ţi-am rămas, deşi m-ai umilit aşa de adînc" (G.M. Zamfirescu) ; „Vede-un tînăr *chiar* alături" (M. Eminescu). Aceleaşi adverbe pot preceda şi propoziţii, mai ales purtătoare de funcţii sintactice : „Dar greutatea este uneori un îndemn mai mult pentru încercare şi **tocmai** *cînd nu există încă siguranţa principiului*, stabilirea este cu atît mai de trebuinţă" (T. Maiorescu) ; „N-apucasem încă bine să mă vîr în apă, cînd iată că, **tot** *dincotro venisem eu*, zăresc, din depărtare, că vine şi se îndreaptă [...] d. Arsene" (C. Hogaş) ;
- adverbe (locuţiuni adverbiale) de *modalitate* ; exprimă atitudinea subiectului enunţării faţă de conţinutul semantic exprimat prin predicat, cel mai adesea, sau prin termeni ce realizează alte funcţii sintactice – *poate*, *fireşte*, *desigur*, *fără-ndoială*, *cu siguranţă* etc. : „*Probabil* că cei mai mulţi dintre spectatori n-au înţeles şi în sală s-a făcut din nou linişte" (M. Eliade). Cînd se circumscriu verbului-predicat, adverbele *poate* şi *pesemne* îl precedă în mod direct sau prin intermediul conjuncţiei *că* ori *să* : „*Poate*-am visat ceva rău şi-am uitat" (N. Labiş) ; „Şi *poate* că nici este loc/ Pe-o lume de mizerii/ Pentr-un atît de sfînt noroc/ Străbătător durerii ! " (M. Eminescu).

Observaţii

Cînd sînt urmate de conjuncţie, aceste adverbe sînt considerate în diferite studii de specialitate *adverbe predicative*. Pe această poziţie se situează şi *G.A.* (vezi ediţia a II-a, 1966, vol. I, p. 318 ; vol. II, p. 97). Poziţia rămîne în esenţă aceeaşi şi în noua ediţie a *Gramaticii Academiei* (2005), integrată doar în perspectiva înţelegerii diferite a predicaţiei. Adverbe precum *poate*, *fireşte*, *negreşit* etc. sînt predicate în condiţiile prezenţei conjuncţiei *că/să* („Negreşit că va pleca"), cu două deosebiri : sînt predicate adverbiale (vol. I, p. 594 ; vol. II, pp. 249-251), anulîndu-se, în felul acesta, distincţia predicat verbal/predicat nominal din ediţiile precedente ; au în acelaşi timp şi rol de modalizare. În acelaşi timp, sub aspectul inventarului, prin exemple conţinînd adverbul *aproape* („**Aproape** că începe să plîngă") pare a se deschide drum spre interpretarea în acelaşi mod şi a altor adverbe : „**Mai** să nu te recunosc", „**Cît pe ce** să nu te recunosc", ceea ce ar întări îndoiala privind caracterul lor predicativ. Incapabile prin însăşi natura lor să actualizeze într-un enunţ predicaţia, adverbele de modalitate nu pot intra în relaţie de interdependenţă cu un subiect (propoziţia pe care o precedă este interpretată ca subiectivă) şi deci nu pot constitui nucleul predicaţional al unui enunţ. Întrebuinţate singure, ele pot reprezenta enunţuri neanalizabile, în planul obiectiv al comunicării lingvistice : „Care va să zică încîntat ! – *Fireşte*" (I.L. Caragiale) sau în planul subiectiv, printr-o relaţie de incidenţă : „Obişnuit cu mirosurile ierbii în floare, s-a speriat, *fireşte*, de mirosul de carne arsă" (O. Paler). Cînd însă precedă verbe-predicat (sau componente ale predicatului), aceste adverbe sînt expresia modalităţii, categorie sintactică prin care se exprimă atitudinea subiectului enunţării faţă de obiectul enunţării : conţinutul semantic al enunţului. Sintagmele formate dintr-un adverb de modalitate şi un verb sînt adesea sinonime cu sintagme modale morfologice ; enunţul „Poate că a plecat", de exemplu, este sinonim cu prezumtivul perfect „Va fi plecat"[9].

Dintre celelalte unităţi lexico-gramaticale, în limba română contemporană, nu realizează funcţii sintactice pronumele de întărire, cu valoare adjectivală, şi uneori pronumele personale.

Rolul adjectivului de întărire în enunţ este asemănător adverbului de modalitate *tot* sau *chiar*: subliniază sau fixează identitatea cu sine însuşi a conţinutului semantic al termenului (mai ales pronume personal, dar şi substantiv) pe care îl însoţeşte: „Şi mi-s dragă mie *însămi*, pentru că-i sînt dragă lui" (M. Eminescu); „Cînd eşti enigma *însăşi* a vieţii mele întregi" (M. Eminescu).

Observaţie

Cînd este întrebuinţat singur, pronumele de întărire realizează mai ales funcţia sintactică de subiect: „Şi *însumi* bine-vă-cuvînt,/ Căci e nevoie pe pămînt/ Să vă-nmulţiţi" (T. Arghezi).

Forma scurtă de dativ a pronumelui personal la persoanele I şi a II-a este întrebuinţată în stilul narativ popular ca expresie a atitudinii afective a naratorului enunţului faţă de „obiectul" comunicării sale; forma este cunoscută sub numele *dativ etic*: „Şi cînd colo, mă vede tologit cu pielea goală pe năsîp, cît *mi ţi*-i gliganul..." (I. Creangă); „Toma-ncet *mi* se scula/ Peste cîmpuri se uita..." (*Poezii populare*).

REALIZAREA FUNCŢIILOR SINTACTICE

Situînd la baza interpretării sintaxei (limbii române) funcţia sintactică şi constituentul sintactic, structură de diferite dezvoltări prin care aceasta se realizează ca sens sintactic, am abandonat în mod firesc distincţia sintaxa propoziţiei/sintaxa frazei. Spre deosebire de ediţiile anterioare, noua ediţie a *Gramaticii Academiei* renunţă la acest model, vorbind de „realizarea propoziţională" a complementului, circumstanţialului, pe lîngă alte forme de realizare. etc. în subcapitolele consacrate acestor funcţii.

Abstracte şi virtuale în sistemul limbii, **funcţiile sintactice** devin reale în actul lingvistic, cînd se *realizează* în mod concret prin unităţi lexico-gramaticale sau prin grupuri de unităţi lexico-gramaticale în interiorul cărora se desfăşoară alte relaţii sintactice, de rangul doi sau trei, ori prin propoziţii.

Devenind purtătoare ale unor funcţii sintactice, unităţile lexicale sau grupurile de termeni (de diferite dezvoltări) primesc calitatea de **constituenţi sintactici** ai unui enunţ.

Specificul dezvoltării planului semantic al funcţiei sintactice şi/sau al relaţiei sintactice în care îşi are originea funcţia determină dezvoltarea şi structura constituenţilor sintactici (infrapropoziţională şi propoziţională):

- **simplu**; funcţia sintactică se realizează printr-o singură unitate lexicală. În enunţul „Iubirea noastră a murit aici" (T. Arghezi), toate funcţiile sintactice se realizează prin cîte un singur termen lexical (*constituent sintactic simplu*): *a murit* – predicat; *iubirea* – subiect; *noastră* – atribut; *aici* – circumstanţial;
- **dezvoltat**; funcţia sintactică se realizează printr-o sintagmă care dezvoltă în ansamblul ei planul semantic al constituentului sintactic. Între termenii sintagmei se poate institui o relaţie sintactică, de dependenţă sau de interdependenţă, în ambele planuri („Mihnea s-a apucat de învăţat") sau numai în planul expresiei („De trei zile plînge şi plînge...") ori se poate desfăşura numai o complementaritate

semantică. Au structură de *constituenţi sintactici dezvoltaţi* funcţiile sintactice realizate prin :

– construcţii infinitivale relative ; în enunţul „Ai să te duci în fundul iadului şi n-are să aibă *cine te scoate*...” (I. Creangă), sintagma *cine te scoate* este subiectul predicatului *n-are să aibă* ; în interiorul ei s-ar putea identifica funcţiile : *cine* – subiect, *te* – complement direct ;

– construcţii gerunziale absolute ; alcătuite dintr-un gerunziu şi un nume (pronume) – care funcţionează ca „subiect interior” :

„Căci **voi murind** în sînge ei pot să fie mari.” (M. Eminescu)

I – *voi murind* – circumstanţial de cauză dezvoltat ;
II – *murind* + **vei** – „subiect” interior ;

– sintagme alcătuite din verbul *a trebui* şi un participiu ; în enunţul „Părinte Dănilă, i-a spus ea cu umilinţă, eu nu mă pricep cum *ar trebui întocmită* o asemenea jalbă” (M. Sadoveanu), în interiorul predicatului dezvoltat *ar trebui întocmită* s-ar putea identifica predicatul *ar trebui* şi subiectul *întocmită* ;

– sintagme formate din verbe cu conţinut semantic *aspectual* sau *verbal* numai în relaţie cu un verb sau o formă verbală absolută : „**S-a pus** *pe învăţat*” / „**Dă să** *fugă*” ;

– sintagme în care determinantul condiţionează semantic dezvoltarea funcţiei sintactice a întregii sintagme sau planul semantic al relaţiei sintactice : „*Pisica* **cu clopoţei** nu prinde şoareci” ;

– sintagme în interiorul cărora termenii componenţi sînt puşi în relaţie sintagmatică, nu şi sintactică, prin prepoziţiile *între*, *dintre*, *de la... pînă la* etc. : „*Între răsăritul de soare şi apusul de soare*/ Sînt numai tină şi rană” (L. Blaga). În interiorul acestor sintagme nu se pot identifica alte funcţii sintactice ;

– sintagme prin care se dezvoltă comparaţii stilistice binare sau complexe. În versurile eminesciene „Căci te iubesc, copilă, *ca zeul nemurirea,*/ *Ca preotul altarul, ca spaima un azil,*/ *Ca sceptrul mîna blîndă, ca vulturul mărirea,*/ *Ca visul pe-un copil*” (M. Eminescu), circumstanţialul de mod este realizat prin sintagmele *ca zeul nemurirea*, *ca preotul altarul* etc. ; în interiorul acestora s-ar putea interpreta sintactic *zeul* ca subiect al unui predicat subînţeles (*iubeşte*), iar *nemurirea*, complement direct ;

– *alte tipuri de sintagme* ;

• **propoziţional** ; funcţia sintactică se realizează printr-o propoziţie. În enunţul „Cel ce intri în această casă, citeşte şi te cutremură, dacă mai crezi în frumuseţea fiinţei umane”, au dezvoltare propoziţională funcţiile :

1. *subiect* : „Cel ce intri în această casă” ;
2. *circumstanţial* : „dacă mai crezi în frumuseţea fiinţei umane” ;

• **multiplu** ; funcţia sintactică se realizează prin doi sau mai mulţi termeni înscrişi într-o relaţie de coordonare (cel mai frecvent, copulativă) ; termenii pot fi unităţi lexico-gramaticale – „Îmi voi ucide *timpul şi visurile*, deci,/ Cîrpi-voi pe-ntuneric mantaua vieţii mele” (T. Arghezi) –, propoziţii – „Privea în zare *cum pe mări*/

Răsare şi străluce,/ Pe mişcătoarele cărări / Corăbii negre duce" (M. Eminescu) – sau pot aparţine ambelor dezvoltări : „Stăteam de vorbă *despre vreme, despre ce se întîmplă în lume*" (O. Paler). În enunţurile de mai sus, termenii înscrişi într-o aceeaşi relaţie de coordonare realizează împreună o singură funcţie sintactică : *timpul şi visurile* – complement direct multiplu ; *cum pe mări/ Răsare şi străluce/ Pe mişcătoarele cărări/ Corăbii negre duce* – complement indirect multiplu ; *despre vreme, despre ce se întîmplă în lume* – complement indirect multiplu ;

- **analitic** ; funcţia sintactică, cu dezvoltare infrapropoziţională, se realizează prin doi termeni, din care unul este un verb copulativ, iar celălalt un element nominal (pronominal) ; între cei doi termeni se instituie un raport de complementaritate semantică lexico-gramaticală. În enunţul „*Fiind băiet* păduri cutreieram" (M. Eminescu), sintagma *fiind băiet* realizează ca atare funcţia de circumstanţial temporal *analitic* ;
- **complex** ; este o variantă a constituentului sintactic *analitic* ; cel de-al doilea termen are un al doilea nucleu propoziţional. Se realizează astfel mai cu seamă predicatul analitic, ce are, în felul acesta, dezvoltarea unei propoziţii complexe : „Eram atît de buimăcit de visul meu, încît, deschizînd ochii, primul gînd *a fost* să **mă uit afară...**" (O. Paler). Se pot realiza prin structuri similare şi alte funcţii sintactice. În enunţul : „*Ajungînd* **ceea ce visase de copil**, a cîştigat o mare încredere în el", *ajungînd ceea ce visase de copil* realizează în ansamblu funcţia de circumstanţial temporal (şi cauzal) ;
- **compus** ; poate avea această structură mai ales predicatul ; în structura sa intră atunci două verbe : un semiauxiliar (de modalitate, de aspect sau de temporalitate) şi verbul principal (predicativ sau copulativ) : „**Trebuie** *să fi ţinut bani berechet*, gîndeau toţi *băieţii de prăvălie*" (E. Barbu). Semiauxiliarul dezvoltă „proiecţia *enunţării* asupra *enunţului*". Mai rar se realizează prin acest tip structural funcţia de atribut : „...S-o confunde cu atîtea alte adrese pe care le şoptiseră atîţia alţi răniţi, **trăgînd** *să moară*, în ultimele luni" (M. Eliade). Semiauxiliarul nu dezvoltă cu verbul principal din sintagmă nici o relaţie sintactică. El marchează doar, aici, *ipoteza* sub semnul căreia subiectul vorbitor consideră conţinutul informaţional obiectiv exprimat prin planul semantic al enunţului sintactic.

Dubla realizare a funcţiilor sintactice

Din diferite motive, unele funcţii sintactice primesc uneori o dublă (sau chiar triplă) realizare concretă în liniaritatea enunţului.

Există două situaţii de dublă realizare a unei aceleiaşi funcţii sintactice :

- prin termeni coreferenţiali ;
- prin termeni autonomi sub aspect semantic.

Prima situaţie este proprie realizării repetate mai ales a funcţiilor de *complement obiectual* (direct şi indirect) şi de *subiect* şi *atribut*. Cea de-a doua situaţie poate implica toate funcţiile sintactice.

Dubla exprimare a *complementului obiectual* (direct sau indirect)[10] îşi are originea mai ales într-o particularitate a sintaxei limbii române ; din cele două serii de forme ale pronumelui personal (şi reflexiv) de dativ şi acuzativ (scurte, neaccentuate/lungi, accentuate), formele lungi impun aproape cu obligativitate întrebuinţarea formelor

scurte. Exigenţa, mai puţin rigidă, se extinde şi la enunţurile cu complement (direct sau indirect) realizat prin substantive sau alte pronume, mai ales dacă trimit spre o realitate umană. Formele lungi, accentuate ale pronumelui personal reprezintă cel mai adesea o întrebuinţare emfatică: „Sub un salcîm, dragă, **m**-aştepţi tu **pe mine**" (M. Eminescu).

Complementul reluat este însoţit adesea de adverbul *şi*: „Matei ar fi vrut să-**l** facă şi **pe el** tîmplar..." (E. Barbu). Substantivele, în schimb, aduc concretizarea lexical-semantică a funcţiei sintactice realizate şi prin forma scurtă a pronumelui:

„Ia, eu fac ce fac de mult:
Iarna viscolu-**l** ascult,
Crengile-**mi** rupîndu-**le**,
Apele-astupîndu-**le**." (M. Eminescu)

Prezenţa pronumelor relative în dubla realizare a funcţiei sintactice de complement este impusă de rolul lor de elemente joncţionale în frază: „Bine, ăsta *pe care* l-a-nchis la cazarma vînătorilor, da, e, bulgar..." (I.L. Caragiale).

În raport cu poziţia formei scurte a pronumelui în liniaritatea enunţului, principala realizare a funcţiei sintactice de complement (direct sau indirect), forma lungă a pronumelui (sau substantivul, pronumele nepersonal ori o propoziţie) reprezintă:

- *reluarea* funcţiei de complement; cînd forma lungă a pronumelui (sau pronumele nepersonal ori substantivul) urmează formei scurte: „Dă-**mi**-i **mie** ochii negri... nu privi cu ei în laturi" (M. Eminescu); „Clădirea-**şi** este **sieşi** idol" (Şt.Aug. Doinaş); „În sunete din urmă pătrunde-n fire cînt,/ Jelind-**o pe crăiasa** cu chip frumos şi sfînt" (M. Eminescu);
- *anticiparea* funcţiei de complement; cînd forma lungă a pronumelui (sau substantivul) precedă forma scurtă: „Ca să pot muri liniştit, **pe mine**/ **Mie** redă-**mă**" (M. Eminescu); „**Lor le** e mult mai simplu să spună despre un nor că e un nor şi despre o cioară că e o cioară" (O. Paler).

Observaţie
Cînd reia sau anticipă o formă pronominală de plural, complementul poate avea structură *analitică* prin coordonare copulativă: „Barcagiul turc, care **ne**-a transportat *pe mine şi pe Berman*... nici n-a vrut să-şi creadă ochilor" (B. Fox); „Şi **ei**, şi **lui le** plăcea să stea la discuţie" (C. Petrescu).

Dubla exprimare a subiectului are adesea caracter emfatic: „Acest *act* e **el** însuşi o dramă întreagă şi a fost bine jucat" (M. Eminescu) sau asigură introducerea unui nou determinant în frază, expresie a unei componente specifice a sferei sale semantice: „Şi e trist să vezi cum *speranţa* e pusă să facă tumbe de circumstanţă, *ea*, care s-a născut ca sărbătorile mexicanilor din singurătate" (O. Paler).

Ca şi complementul, în interiorul propoziţiei, subiectul reluat este însoţit în mod frecvent de *şi* adverbial: „Atunci Făt-Frumos îi zice *şi* el" (I. Creangă).

La nivelul frazei se produce adesea reluarea subiectului cu dezvoltare propoziţională prin pronume demonstrative: *aceasta*, cu valoare neutră, sau *acela*. Poziţia sintactică a pronumelui se situează între dublarea funcţiei de subiect şi extinderea aceleiaşi funcţii, prin intermediul unei relaţii de apoziţie: „*Dacă am găsi excepţii adevărate*, **aceasta** ar putea dovedi ipoteticele abateri de la determinism în lumea

morală... dar ar putea fi şi o dovadă de slăbiciunea acelei poezii" (G. Ibrăileanu), „*Cine ţi-a vîrît în cap şi una ca aceasta*, **acela** încă-i unul..." (I. Creangă).

Funcţia de atribut se realizează uneori, concomitent, prin adjectiv posesiv şi forma scurtă a pronumelui personal considerată în mod curent „dativ posesiv": „Hai în lună! Lasă-**ţi** umbra **ta** acasă, culc-o în pat..." (M. Eminescu).

În această primă categorie de situaţii, sferele semantice ale termenilor ce realizează concomitent aceeaşi funcţie sintactică se suprapun parţial sau total. Între cele două realizări e un raport de reluare, precizare semantică sau reliefare stilistică.

O situaţie deosebită implicînd termeni coreferenţiali ce realizează aceeaşi funcţie sintactică este caracteristică *relaţiei de apoziţie*; termenul secund preia aceeaşi funcţie de la primul termen, termenul-bază. În enunţul „Pasărea asta albă şi mică: sufletul nu-i cu nimic vinovată" (G.M. Zamfirescu), şi *pasărea asta albă şi mică*, şi *sufletul* realizează, succesiv, funcţia sintactică de **subiect**.

În cea de-a doua categorie de situaţii, planul semantic-lexical al termenilor ce realizează, succesiv, aceeaşi funcţie sintactică diferă.

În elaborarea enunţului, subiectul vorbitor trece de la o concretizare lexicală a unei funcţii sintactice la o altă realizare semantic-lexicală. Între cele două realizări se produce un raport de substituire. În enunţul „Fireşte că în pragul iernii nu caut o casă cu chirie pentru a o admira *din curte* – **adică din uliţă**, fiindcă n-are curte" (I.L. Caragiale), termenul lexical *(din) uliţă* înlocuieşte realizarea concretă (*din curte*) a aceleiaşi funcţii de circumstanţial spaţial. În fraza „M-am legat totdeauna de locul unde am întîrziat, mai bine zis de unde n-am plecat imediat ce-am sosit" (O. Paler), atributiva *de unde n-am plecat* împreună cu circumstanţiala de timp *imediat ce-am sosit* reprezintă o altă realizare concretă, sinonimă din punctul de vedere al sensului global, a atributivei *unde am întîrziat.*

Această a doua situaţie caracterizează şi realizarea funcţiilor sintactice prin doi sau mai mulţi termeni dezvoltînd între ei *relaţii de coordonare disjunctivă* sau *opozitivă.*

Realizarea funcţiilor sintactice prin *constituenţi multipli* reprezintă *multiplicarea planului semantic al funcţiei*, asigurată de instituirea unei relaţii de *coordonare copulativă* sau *adversativă*, prin care se dezvoltă sensul de 'pluralitate' în simultaneitate: „*Andra şi Cristina* au plecat la Cernăuţi".

Cînd termenii reprezentînd aceeaşi funcţie sintactică dezvoltă între ei o relaţie de coordonare *disjunctivă* sau *opozitivă* (prin conjuncţia *ci*), *se multiplică nu planul semantic al funcţiei, ci funcţia însăşi*, ca realizare; actualizarea semanticii sale lexicale (care nu mai primeşte sensul de 'pluralitate'), cu originea în raportul cu lumea extraverbală, se desfăşoară sub semnul *opţiunii*: „Va pleca la Cernăuţi *Andra* sau *Cristina*" sau al excluderii: „Va pleca la Cernăuţi *nu Andra*, ci *Cristina*", cu eliminarea situării într-o aceeaşi temporalitate.

Realizarea tautologică a funcţiilor sintactice

Uneori, funcţiile sintactice (sau componenta nominală a funcţiei de predicat) se realizează, tautologic, prin aceleaşi unităţi lexicale prin care s-a exprimat regentul, într-o relaţie de dependenţă, sau celălalt termen, în relaţia de interdependenţă.

Tautologia poate fi *autentică*, *reală*: „*O crimă* rămîne totuşi *o crimă*, orice circumstanţe ar fi invocate..." (O. Paler); sau *aparentă*: „*A slujit* băiatul *cît a slujit*, cînd mai bine, cînd mai rău..." (I.L. Caragiale).

Prin tautologie *reală*, se absolutizează identitatea semantică a subiectului, în relaţia de interdependenţă: „Eu ştiu, moşule, că **sluga-i** *slugă* şi **stăpînu-**i *stăpîn*" (I. Creangă, p. 219) sau se subliniază sfera semantică a regentului, în relaţia de dependenţă: *„De glumeţ*, **glumeţ** era Moş Nechifor, nu-i vorbă, dar, de multe ce dăduse peste dînsul, se făcuse cam hursuz" (I. Creangă).

Prin tautologie *aparentă*, manifestată la nivelul frazei, sfera semantică a funcţiei este situată în nedeterminare: „Bănuise el *ce bănuise*" (E. Barbu) (complement direct); „Şi mai merg ei *cît mai merg* şi, de ce mergeau înainte, de ce lui Harap Alb i se tulburau minţile..." (I. Creangă) (circumstanţial temporal).

Exprimarea relaţiilor sintactice şi marcarea identităţii specifice a funcţiilor pe care le generează

Unitate fundamentală a comunicării lingvistice, *enunţul sintactic* concentrează, în organizarea sa, principala caracteristică a funcţionării limbii ca sistem semiotic specific: înscrierea organică a unui nivel lingvistic în cel imediat superior şi strînsa interdependenţă a nivelelor.

Cel mai înalt grad de interdependenţă caracterizează nivelele gramaticale: *morfologic* şi *sintactic*, cu consecinţe imediate asupra nivelului *lexical* situat între ele – variaţii permanente în structura cuvîntului.

În raportul dintre cele două nivele gramaticale, conţinutul sintactic (relaţiile şi funcţiile sintactice pe care le dezvoltă) determină o anumită structură morfologică a cuvintelor asociate în aceeaşi sintagmă. Categoriile gramaticale cerute de desfăşurarea unor relaţii sintactice se constituie în componente ale planului expresiei enunţului sintactic. În acelaşi timp, acestea, componente ale planului semantic al nivelului morfologic, îşi dezvoltă un plan propriu de expresie: elemente morfematice corespunzătoare – dezinenţe de caz, gen, număr şi persoană etc.

Relaţiile sintactice, factor principal în organizarea planului semantic al enunţului lingvistic, îşi impun acelaşi rol determinant în organizarea planului expresiei. Cum relaţiile sintactice dezvoltă sau condiţionează dezvoltarea funcţiilor sintactice, organizarea planului expresiei se relevă, pe de o parte, ca manifestare a unor relaţii sintactice, iar pe de alta, ca marcă a noii identităţi, sintactică, a componentelor enunţului.

Limba română dispune de mai multe modalităţi de manifestare a relaţiilor sintactice în planul expresiei şi de marcare a identităţii funcţiilor sintactice: *flexiunea*, *topica*, *elemente prozodice*, *articolul*, *elemente de relaţie*, *termeni corelativi*, *dubla realizare a unor funcţii sintactice*.

Flexiunea

În structura *flectivului* (partea variabilă a cuvîntului) există trei categorii de variaţii:

- variaţii determinate de poziţia termenului lexical în sistemul de opoziţii interne specifice unor categorii morfologice autonome faţă de constituirea enunţului, cum este, de exemplu, *numărul*, la substantiv: *cas*-ă – *cas*-e;
- variaţii determinate de raporturile care se stabilesc între componente ale enunţului sintactic şi factori ai actului de comunicare lingvistică: *modul, timpul* şi *persoana*, la verb: *cînt*-a-*m*, *cînt*-a-*i*, *cînt*-a-se-*m* etc.;

- variaţii determinate de asocierea termenilor lexicali într-o aceeaşi sintagmă, prin intermediul unor relaţii sintactice : *cazul*, *genul* şi *numărul*, la nume (substantiv şi adjectiv) şi pronume, *numărul*, la verb. În *casei*, de exemplu, flectivul **-ei** (alcătuit din morfemul-dezinenţă **-e** şi articolul nehotărît **-i**) este cerut de intrarea substantivului *casă*, ca determinant, în relaţie sintactică cu un nume, care i se impune ca regent : *acoperişul* **casei**.

Prin categoria a doua de variaţii, flexiunea verbului se constituie prin ea însăşi în marcă a funcţiei sintactice a acestuia ; flectivul **-asem**, de exemplu, sau **-ai** în *cîntasem* ori *cîntai* marchează identitatea funcţional-sintactică, de **predicat**, a verbului *a cînta*.

Prin cea de-a treia categorie de variaţii, flexiunea este unul din principalele mijloace de exprimare a relaţiilor sintactice. Delimitarea sintagmelor în spaţiul cărora se dezvoltă relaţiile sintactice şi se produce marcarea identităţii funcţionale a constituenţilor sintactici se realizează prin desfăşurarea flexiunii în funcţie de două principii de organizare a planului expresiei : **acordul** şi **recţiunea**. În acelaşi timp, modul specific de subordonare a flexiunii faţă de aceste două principii se constituie într-o marcă a naturii relaţiilor sintactice.

Acordul

Este principiul prin care un termen al sintagmei, constituindu-se în regent, impune celuilalt (celorlalţi) termen(i) să se înscrie pe aceeaşi poziţie în interiorul unor categorii gramaticale comune. Sincronizarea se desfăşoară, în general, numai în planul expresiei. Planul semantic al termenului dependent rămîne cel mai frecvent în afara opoziţiilor categoriale prin care se caracterizează termenul regent. În sintagma *studentă inteligentă*, de exemplu, substantivul *studentă* impune caracteristicile de *gen, număr* şi *caz* (feminin, singular, nominativ sau acuzativ), caracteristici cu existenţă biplană (în planul semantic şi în planul expresiei) pentru substantivul *studentă*, dar monoplană (doar în planul expresiei) pentru adjectivul *inteligentă*. Prezenţa indicilor categoriali (de gen, număr şi caz) la adjectiv are o motivaţie exclusiv sintactică : dependenţa adjectivului de substantivul cu care s-a constituit, solidar, în sintagmă.

Acordul orientează manifestarea în planul expresiei a relaţiilor sintactice intrinsece, prin care se interpretează lingvistic conexiuni interioare „obiectelor" : *flori* **albastre** ; „Florile sînt (devin) **albastre**", „Trandafirii **înfloresc** primăvara" etc.

Recţiunea

Este principiul de organizare a planului expresiei prin care termenul constituit în regent impune celuilalt termen din sintagmă înscrierea pe o anumită poziţie (în general, diferită de a sa) în interiorul categoriei gramaticale a *cazului*.

Spre deosebire de *gen* sau *număr*, care, la substantiv (sau pronume), sînt independente de poziţia termenilor lexicali în enunţ, *cazul* este prin excelenţă o categorie sintactică ; planul său semantic se întemeiază pe sensuri sintactice determinate de funcţia termenului lexical în enunţ. Genitivul *casei*, de exemplu, îşi are raţiunea de a fi numai într-o sintagmă precum *acoperişul* **casei**, ca manifestare a sensului sintactic de atribut, rezultînd din relaţia sa de dependenţă faţă de regentul *acoperişul*.

Recţiunea intervine mai ales în dezvoltarea relaţiilor sintactice extrinsece, prin care se interpretează lingvistic conexiuni exterioare, între „obiecte" : *cărţile* **studentului** ; „Rupse **flori**".

Cele două principii sintactice au în comun doar caracterul restrictiv: regentul impune termenului dependent din sintagmă anumite poziţii categoriale, ce rămîn de ordin formal, prin *acord*, sau au şi o realitate semantică, prin *recţiune*. Altfel, funcţionarea lor prezintă deosebiri de esenţă.

Acordul funcţionează prin sincronizarea subordonatului cu regentul în variaţia permanentă a unor opoziţii categoriale (gen, număr, persoană, caz).

Recţiunea implică o anumită constanţă a variaţiilor termenului dependent şi care rămîn indiferente la variaţiile categoriale ale regentului.

Direcţia desfăşurării recţiunii în variaţiile morfematice ale termenului dependent este determinată direct de funcţia sintactică pe care acesta o realizează în sintagmă şi indirect de condiţia morfologică generică şi de planul semantic al regentului (sau termenului cu care intră în relaţie de interdependenţă). Convergenţa celor trei factori în orientarea recţiunii duce la constituirea unor constante ale variaţiilor, specifice sistemului sintactic al unei limbi.

În structura sintactică a limbii române, recţiunea se caracterizează prin patru categorii de constante flexionare:

1. determinate de funcţia sintactică a termenului lexical; atrăgînd în sfera de desfăşurare a predicaţiei un nume (pronume), verbul îi impune acestuia cazul *nominativ*: „Piere în jocul luminilor/ **Saltul** de-amurg al delfinilor" (L. Blaga); „**Îţi plac fotografiile** – la ceasul/ cînd se preschimbă-n tigri: **fiecare**/ îşi ţine-n gură halca ei de timp" (Şt.Aug. Doinaş);
2. determinate de convergenţa dintre natura morfologică a regentului şi funcţia sintactică a termenului dependent:
   - substantivul impune termenului subordonat (substantiv, pronume etc.) cazul *genitiv*: *„Florile şi fiecare sens* **luminos al lumii**/ să poposească-n cartea mea deschisă,/ *şi ca-n* **pămîntul milei** *şi* **minunii**/ *să-nvie-aicea pasărea ucisă"* (M. Isanos);
   - verbul impune termenului subordonat cazul *dativ* sau *acuzativ*: *„E zeul lumii care* **porunceşte**/ **fiinţelor** *cîte-a ivit din sine/ şi* **vînturilor** *să se facă line"* (M. Isanos); „Eu **chem** degrabă **chelnerul**, plătesc iute şi plec, după ce *salut* frumos **pe cei doi tineri camarazi**" (I.L. Caragiale);
   - unele adjective impun termenului dependent cazul dativ: „În aceste împrejurări, o desfăşurare normală a vieţii literare, un climat **favorabil creaţiei** [...] devin de o importanţă hotărîtoare" (G. Bogza);
   - unele interjecţii impun termenului dependent cazul dativ: „**Bravo lor**"; altele, cazul acuzativ: „Dar deodat-un punct se mişcă... cel întîi şi singur. **Iată-l**" (M. Eminescu);
3. determinate de convergenţa dintre sfera semantică a regentului şi funcţia sintactică a termenului dependent:
   - verbele cu tranzitivitate directă cer un complement direct, care, cînd se realizează prin nume (pronume), se situează în acuzativ: „Mai bine **ia cornul** şi sună întruna" (Şt.Aug. Doinaş);
   - o parte din verbele cu tranzitivitate indirectă impun complementului indirect, pe care-l cer, pentru împlinirea cîmpului lor semantico-sintactic, cazul *dativ*: „Căci azi **le semeni tuturor**/ La umblet şi la port" (M. Eminescu);

- verbele cu dublă tranzitivitate impun cazul acuzativ ambelor complemente directe: „Profesorul **l-a ascultat conjugarea** verbului"; sau cazul *acuzativ* complementului direct şi cazul *dativ* complementului indirect: „El **îi dete o hîrtie**, mîzgălită în linii strîmbe" (M. Eminescu);

4. determinate de specificul structural şi semantic, al elementelor relaţionale (prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale) prin care se exprimă, de fapt, o anumită relaţie sintactică. Prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) impun substantivului (pronumelui) cazul:
   - *genitiv*: „Se plimba **în jurul parcului**"; „Plimbările **în jurul parcului** îi fac bine";
   - *dativ*: „**Datorită lui** a depăşit starea de criză";
   - *acuzativ*: „A plecat *de la munte*"; „L-au căutat prietenii lui *de la munte*".

Principiul **recţiunii** orientează aşadar flexiunea în două moduri:

1. *direct*, cînd relaţia sintactică (de *dependenţă* sau de *interdependenţă*) se stabileşte direct, între termeni autonomi sub aspect semantic şi sintactic: *construirea minciunii*; „A construit *minciuni* cu multă tenacitate" etc.;
2. *indirect*, cînd relaţia sintactică se stabileşte prin intermediul unei prepoziţii: „Se întemeiază **pe** *minciună*"; „Lupt **împotriva** *minciunii*".

Prin aceasta, sensul cazual rezultat prin recţiune *directă* se constituie în *marcă a funcţiei sintactice*:

- *nominativul*, pentru funcţia de **subiect**;
- *genitivul*, pentru funcţia de **atribut**;
- *dativul*, pentru funcţia de **complement indirect**;
- *acuzativul*, pentru funcţia de **complement direct**.

În schimb, cînd flexiunea este orientată de recţiunea *indirectă* sau *prepoziţională* sensul cazual nu se mai constituie în marcă a funcţiilor sintactice. Fiind impus de o prepoziţie, de exemplu, *genitivul* poate reprezenta şi *atributul*: „Teiul **din faţa** *ferestrei* a înflorit deja", şi *circumstanţialul*: „Am plantat un tei **în faţa** *ferestrei*".

Topica

Ordinea termenilor în desfăşurarea liniară a enunţului sintactic este în mare măsură expresia interpretării obiective şi/sau subiective a dinamicii realităţii extralingvistice în interiorul şi în afara raportului limbă-gîndire în limba română.

Desfăşurarea bogată a flexiunii, precum şi existenţa unor condiţionări semantic-lexicale implicite lasă topicii un rol relativ secundar în marcarea identităţii unei relaţii sintactice sau a unor funcţii sintactice.

Cînd însă sfera semantică a termenilor implicaţi într-o relaţie sintactică şi flexiunea rămîn nerelevante, topica se impune ca singura marcă a identităţii funcţionale a termenilor lexicali şi, prin aceasta, a naturii relaţiei sintactice.

Se distinge în felul acesta *complementul direct* de *subiect*, atunci cînd ambele funcţii sînt realizate prin termeni lexicali aparţinînd sferei semantice a *umanului* şi prezentînd omonimia morfologică: *nominativ-acuzativ*. În enunţul „*Studenţii* iubesc **studentele**" numai topica marchează funcţia de subiect a substantivului *studenţii* şi

cea de complement direct a substantivului *studentele*. Schimbarea topicii este cauză şi semn al schimbării funcţiilor sintactice : „*Studentele* iubesc **studenţii**".

În interiorul relaţiei de dependenţă, prin topică, se distinge funcţia de atribut de cea de complement indirect : „Predau cartea *copilului*" (*copilului* – **atribut**) ; „Predau *copilului* cartea" (*copilului* – **complement indirect**).

În desfăşurarea relaţiei de dublă dependenţă, topica distinge *complementul predicativ*, cu poziţie postverbală, de atributul circumstanţial, care precedă verbul-predicat :

„Mircea nu s-a mai dus la şcoală *nepregătit*." **complement predicativ**
„Mircea, *nepregătit*, nu s-a mai dus la şcoală." **atribut circumstanţial**

În interiorul relaţiei de interdependenţă, se distinge prin topică *numele predicativ* de *subiect* :

„Acesta *este* **prietenul meu**." *acesta* – subiect
„Prietenul meu *este* **acesta**." *acesta* – nume predicativ

Elemente prozodice

Accentul sau *intonaţia* pot schimba sau pot marca schimbarea unei identităţi funcţionale proprii topicii obiective. În enunţul „Acesta este prietenul meu", dacă subiectul vorbitor reliefează prin intonaţie pronumele **acesta**, termenul este *nume predicativ* : „**Acesta** este prietenul meu", cu toate că se situează pe locul subiectului din enunţuri cu topică obiectivă.

Pauza distinge relaţia de *apoziţie* de relaţia de *dependenţă atributivă*. În enunţul „Vecinul **Ionescu** este inginer", termenul *Ionescu* funcţionează ca *atribut*, în timp ce, într-un enunţ precum „Vecinul, **Ionescu**, este inginer", acelaşi termen este *subiect*, în relaţie de apoziţie cu substantivul *vecinul*.

Pauza este o caracteristică definitorie, în complementaritate cu topica, a atributului circumstanţial : „Mihaela, **aşa bolnavă**, s-a dus totuşi la şcoală".

Articolul

În legătură cu funcţia lui morfologică, de morfem al gradului maxim de determinare a substantivului, articolul hotărît fixează caracterul de interdependenţă pentru o relaţie *verb-substantiv*, marcînd totodată şi identitatea funcţională, de *subiect*, a substantivului articulat (în absenţa altor determinanţi ai substantivului.) În enunţul „*Oamenii* caută" substantivul este *subiect*, în timp ce în enunţul „*Oameni* caută" acelaşi substantiv este *complement direct* ; subiectul rămîne subînţeles.

Mărcile se reliefează în acelaşi sens într-un enunţ în care verbul-predicat intră concomitent într-o relaţie de interdependenţă şi într-una de dependenţă, indiferent de topica substantivului :

Oamenii caută → *oameni*. *oamenii* – subiect
Oameni → caută *oamenii*. *oameni* – complement direct

Trecerea articolului hotărît de la un substantiv la celălalt reflectă (sau determină) schimbarea funcţiilor sintactice :

complement direct – verb-predicat – subiect :

Întreprinderi → caută *muncitorii*.
Întreprinderile → caută *muncitori*.

Rolul articolului hotărît de marcă a identităţii funcţionale de subiect a substantivului este condiţionat de întrebuinţarea nearticulată (cînd nu are alte determinări) a substantivului-complement direct. Într-un enunţ precum „**Nişte muncitori** caută întreprinderea", topica redevine mijloc principal de marcare a identităţii sintactice funcţionale ; substantivul **nişte muncitori** funcţionează ca *subiect*. Acelaşi substantiv (**nişte muncitori**) rămîne complement direct numai dacă primeşte o intonaţie specială : „**Nişte muncitori** caută întreprinderea".

Articolul, hotărît sau nehotărît, se impune, în schimb, ca marcă absolută a identităţii de *subiect* a substantivului aşezat după verbul-predicat : „A revenit **ministrul**", „S-a trezit **deputatul**", în opoziţie cu identitatea de *complement predicativ* a substantivului nearticulat : „A revenit **ministru**", „S-a trezit **deputat**", şi a identităţii de *complement de comparaţie* : „El vorbeşte ca tata", în opoziţie cu identitatea de *complement predicativ* a substantivului nearticulat : „El vorbeşte **ca tată**".

În legătură cu acţiunea principiului *acordului*, articolul posesiv-genitival marchează regentul într-o relaţie de dependenţă de tip atributiv. În enunţul „Acestea au fost principalele condiţii de **apariţie a** vieţii pe pămînt", forma de feminin singular a articolului genitival este impusă de regentul *apariţia*.

În enunţul „**Condiţiile** de viaţă **ale** oamenilor sînt tot mai grele", articolul **ale** marchează calitatea de regent a substantivului *condiţiile*, care i-a impus forma de gen şi număr.

Elemente de relaţie

Rolul lor în enunţ este dublu :

a) determină şi exprimă natura relaţiei sintactice ;
b) introduc componente semantice specifice în construirea sensului global al enunţului.

a) Prin elemente de relaţie se realizează şi se exprimă *dependenţa* (sau o direcţie a relaţiei de *interdependenţă*), *coordonarea*, mai rar, *apoziţia* şi se desfăşoară o subcategorie a relaţiei de *incidenţă*.

În interpretarea lingvistică a unor raporturi din plan extralingvistic, elementele de relaţie determină şi descriu perspectiva din care acestea sînt reflectate în planul gîndirii. În legătură cu aceasta, ele marchează modul specific de transpunere a unui raport extralingvistic într-o relaţie lingvistică.

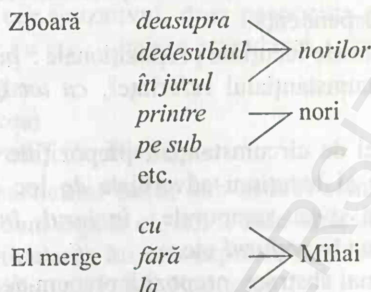
Aşa, de exemplu, reflectarea în planul gîndirii a unui acelaşi raport de antiteză din plan extralingvistic se poate realiza sintactic, prin două tipuri de relaţii, descrise de elementele relaţionale, de *coordonare* : „*El* a avut timp suficient, **dar** n-a realizat nimic" ; „Mihaela se speteşte muncind, **iar** Mircea stă şi joacă şah" ; sau de *subordonare* : „**Deşi** el a avut timp suficient, n-a realizat nimic" ; „**În timp ce** Mihaela se speteşte muncind, Mircea stă şi joacă şah".

b) Elementele de relaţie determină şi reflectă, în primul rînd, tipul relaţiilor sintactice, de dependenţă sau de coordonare. În versurile : „**Pe** *cumpăna luminii*/ o zi se înclină/ *plină* **de** *fapte*/ **şi fără de** *vină*" (L. Blaga), prepoziţiile *pe*, *de*, *fără de* marchează relaţii de dependenţă, iar conjuncţia *şi* o relaţie de coordonare.

Unele elemente relaţionale determină specificul semantic al relaţiilor sintactice:

- dependenţă, exprimînd *obiectul*: „Vorbeşte **despre** *arbori*";
- dependenţă, exprimînd *o circumstanţă*: „Vorbeşte **printre** *arbori*".

Prin planul lor semantic (cvasilexical, la locuţiunile prepoziţionale provenind din locuţiuni adverbiale sau la multe locuţiuni conjuncţionale), elementele de relaţie descriu componente semantice specifice, asimilabile în mare măsură celor introduse de termenii lexicali corespunzători:

Unele prepoziţii îşi înscriu planul semantic specific (relaţional) în prelungirea verbului regent, cu care se află într-un raport de intercondiţionare: „*Intru* **în** codru"/ „*Ies* **din** codru"/„*Trec* **prin** codru".

Limba română recurge la patru categorii de elemente relaţionale:

a) prepoziţii (şi locuţiuni prepoziţionale);
b) conjuncţii (şi locuţiuni conjuncţionale);
c) pronume (adjective) relative;
d) adverbe relative.

a) **Prepoziţia** marchează dezvoltarea sintactică a unor *coordonate semantice*. Realizează şi exprimă relaţii de dependenţă în interiorul propoziţiilor: „*Sonata lunii* **de** Beethoven/ e însăşi luna coborîtă **pe** pămînt" (L. Blaga).

Precedă pronume (adjective) şi adverbe relative în exprimarea relaţiilor de dependenţă în frază: „**De cel** ce-am fost azi mă desparte/ Ceva ca un troian ori ca un nor" (N. Labiş); „**De unde** eşti revino iarăşi,/ Să fim singuri!" (M. Eminescu).

Sub aspectul *structurii*, prepoziţiile se prezintă sub trei forme:

- **simple**: *de*, *la*, *în*, *din*, *cu*, *fără*, *spre*, *graţie*, *datorită*, *potrivit*, *ca*, *contra*, *împotriva*, *drept*, *decît* etc.;
- **compuse**: *de la*, *de pe la*, *pînă la*, *fără de* etc.;
- **locuţiuni prepoziţionale**: *în jurul*, *în jur de*, *în faţa*, *în spatele*, *înainte de*, *în dreptul*, *alături de*, *în loc de*, *împreună cu*, *la un loc cu*, *de-a lungul*, *de-a lung de* etc.

Între structura prepoziţiilor (şi a locuţiunilor prepoziţionale) şi alcătuirea sintagmei în interiorul căreia se dezvoltă relaţia de dependenţă există un raport de intercondiţionare. Spre deosebire de prepoziţiile din sintagme cu regent verbal, în sintagme cu regent nominal prepoziţiile însoţind termeni care descriu o coordonată spaţială sau temporală conţin cel mai adesea, ca prim element de structură, prepoziţia de, solidară sau autonomă: „Omul intră **în** *casă*"/„Omul **din** *casă*"; „Ion *s-a plimbat* **în jurul**

lacului"/„*Arborii* **din jurul** *blocului* au înflorit"; „*Au pus* magnetofonul **pe** dulap"/ „*Magnetofonul* **de pe** dulap este stricat".

Observaţie

Fac excepţie sintagmele cu regent verbal în care prezenţa prepoziţiei *de* în structura prepoziţiilor derivate/compuse este determinată de planul semantic al relaţiei de dependenţă: „Ies *din* casă"; „S-a întors *de la* şcoală" etc.

În legătură cu caracterul planului lor semantic, mai concret sau mai abstract, prepoziţiile se impun ca mărci ale unei funcţii sintactice sau rămîn doar mijloace de realizare a relaţiei de dependenţă.

Sînt mărci absolute unele locuţiuni prepoziţionale: *în ceea ce priveşte*, *în privinţa*, *cît priveşte* pentru circumstanţialul referinţei, *cu tot* (*totul*, *toate*) pentru circumstanţialul concesiv.

În interiorul funcţiei de circumstanţial, prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale derivate de la adverbe şi locuţiuni adverbiale de loc şi timp sînt mărci ale unor circumstanţiale spaţiale şi/sau temporale: *în jurul*, *în jur de*, *în susul*, *în josul*, *înaintea*, *înapoia*, *de jur împrejurul* etc.

Prin caracterul lor mai abstract, prepoziţii precum *de*, *la*, *în*, *cu* pot însoţi termeni prin care se realizează mai multe funcţii sintactice, ceea ce le anulează capacitatea de a marca identitatea funcţional-sintactică a acestor termeni.

În funcţie de *originea* sau de *structura* lor, prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) prezintă recţiuni diferite:

- cele mai multe prepoziţii moştenite, simple sau compuse, prepoziţiile *ca*, *decît* şi *drept*, provenite din adverbe, şi locuţiuni prepoziţionale ce au ca ultim element o prepoziţie simplă impun termenului lexical pe care-l însoţesc în realizarea unei funcţii sintactice cazul *acuzativ*: „El se contrase... pînă ce deveni, **împreună cu** *sfera* ce-l încungiura, mic **ca** *un mărgăritar*" (M. Eminescu); „**Pe** fluviul **fără de** capăt *şi* **fără** sfîrşit/ **Pe** fluviul *timpului lunecă stoluri* **de** *nave*" (N. Labiş).
- prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale (de obicei, formate în baza adverbelor) a căror structură se termină într-un articol (sau pseudoarticol) hotărît (*-a* sau *-l*) cer de la substantivul (pronumele) însoţit cazul *genitiv*:

„**Din jurul** *lui* dispăruse lumea cea semiobscură a tinereţii." (M. Eminescu)

„**Dindărătul** frunzei, din neant
ca printr-o cortină transparentă,
cineva c-un deget delicat
îmi tot face semn." (Şt.Aug. Doinaş)

- prepoziţiile de provenienţă verbală *asemenea*, *contrar*, *datorită*, *mulţumită*, *potrivit*, *conform* şi prepoziţia *graţie* impun cazul *dativ*: „**Mulţumită** *lui*, nume cunoscute se mînjiseră de necinste" (M. Caragiale); „**Datorită** *stării de letargie* nu m-am dus dincolo de pădure, să caut o ieşire, un drum, cum era firesc" (O. Paler); „Domnilor – zice Costică –, trebuie să ştiţi că, **graţie** *întîmplării* fericite că v-am întîlnit, mi-au fugit din minte nişte idei foarte negre" (I.L. Caragiale); „Contestaţia împotriva actelor de executare se soluţionează de către instanţa civilă **potrivit** *legii civile*" (*C.P.P.*).

Observaţie

Cînd prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) care cer genitivul nu se mai termină în „articol hotărît", termenul subordonat, totdeauna un pronume personal (formă scurtă

neaccentuată), stă în cazul dativ: „Şi pe cel ce se scula *împotrivă*-**i** îl pălea cu hangerul ori îl detuna cu pistolul" (M. Sadoveanu); „Astfel zise lin pădurea/ Bolţi *asupră*-**mi** clătinînd" (M. Eminescu).

Prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale cu recţiune *genitivală* sau de *dativ* impun substantivului dependent articularea, cel mai frecvent cu un articol hotărît: „**Deasupra** *casei* tale ies/ Şi azi aceleaşi stele" (M. Eminescu), dar şi cu articol nehotărît, în funcţie de planul semantic al enunţului: „Am rătăcit *de-a lungul* **unui fluviu** necunoscut".

Dintre prepoziţiile care cer acuzativul, doar prepoziţia *cu* şi locuţiunile în baza ei – *împreună cu*, *la un loc cu* etc. – impun articularea substantivului:

„Orice glas ascultă glas
numai greierul prin ceas
stă de vorbă **cu** *tăcerea*." (L. Blaga)

Substantivul rămîne nearticulat dacă, sub aspect semantic, exprimă materia sau clasa de obiecte: „Şi, cum ospăta el, buf! cade fără sine în groapa *cu jăratic*" (I. Creangă), sau dacă nearticularea lui este expresie a nedeterminării: „**Cu** *sfetnici* vechi de zile mă-întîmpinaşi în cale" (M. Eminescu).

b) **Conjuncţia** realizează şi exprimă relaţii sintactice în interiorul propoziţiei, între propoziţii, între unităţi sintactice de diferite dezvoltări, precum şi în interiorul unor constituenţi sintactici (multiplu, complex):

„Neturburat de bine **şi** rău, priveşti destinul
Şi nu te mustră gîndul **că** tu eşti asasinul
Viteazului din munte, întins, învins **şi** mort." (T. Arghezi)

Conjuncţiile prezintă trei tipuri structurale:

- **simple**: *şi*, *deşi*, *că*, *dacă*, *să* etc.;
- **compuse**: *ca să*, *pentru că* etc.;
- **locuţiuni conjuncţionale**: *cu toate că*, *de vreme ce*, *în timp ce*, *în caz că*, *dat fiind că*, *măcar că*, *de unde*, *pe cînd* etc.;

Sub aspect funcţional, conjuncţiile se disting în două categorii principale:

- *coordonatoare*;
- *subordonatoare* (şi de *complementaritate*).

Conjuncţiile *coordonatoare* realizează şi exprimă relaţii de coordonare între componenţi ai aceluiaşi constituent sintactic sau între constituenţi sintactici (cu acelaşi grad de dezvoltare structurală sau de grade diferite).

Între planul semantic-relaţional al conjuncţiilor şi planul semantic al relaţiilor sintactice există un raport de interdependenţă; în consecinţă, clasele de conjuncţii coordonatoare corespund, în mare, tipurilor de relaţii de coordonare:

- **copulative**: *şi*, *nici*, *precum şi*, *nu numai ... ci* (*dar*) *şi*;
- **disjunctive**: *sau*, *ori*, *fie*, *fie că*;
- **adversative**: *dar*, *iar*, *însă*, *numai că*;
- **opozitive**: *ci şi* (+ *nu*);
- **concluzive**: *aşadar*, *deci*, *prin urmare* etc.

Conjuncţiile *subordonatoare* marchează în primul rînd dezvoltarea propoziţională a unei funcţii sintactice. Ele realizează şi exprimă cu preponderenţă relaţii de dependenţă,

dar intervin şi în dezvoltarea relaţiei de *complementaritate* între verbul copulativ şi numele cu dezvoltare propoziţională.

În legătură cu situarea planului lor semantic între abstract şi concret, conjuncţiile subordonatoare marchează doar dezvoltarea propoziţională a unor funcţii sintactice sau şi identitatea funcţională a propoziţiilor dependente.

Din prima categorie fac parte conjuncţiile „universale", care, cu un grad maxim de abstractizare, introduc în frază orice (sau aproape orice) tip funcţional de propoziţie : *că*, *să*.

În cea de-a doua categorie se înscriu conjuncţiile (mai ales locuţiuni conjuncţionale) care introduc cîte un singur tip funcţional de propoziţie :

- **de cauzalitate** : *din cauză că*, *fiindcă*, *pentru că* etc. ;
- **concesive** : *deşi*, *cu toate că*, *măcar că* ;
- **consecutive** : *încît*, *aşa că* ;
- **de modalitate** : *ca şi cum*, *de parcă* ;
- **de progresie** : *pe măsură ce*, *cu cît ... cu atît*, *de ce ... de ce* ;
- **opoziţionale** : *în loc să*, *de unde* ;
- **cumulative** : *pe lîngă că*.

Între aceste două categorii se situează celelalte conjuncţii (şi locuţiuni conjuncţionale), care pot introduce două sau mai multe tipuri funcţionale de propoziţii, unele numai în stil indirect (*dacă*), altele în stil direct : *ca să*, *de*, *cum*, *fără să* etc.

c) **Pronumele (adjectivele) relative** marchează dezvoltarea complexă sau propoziţională a unor funcţii sintactice, prin desfăşurarea relaţiilor de interdependenţă şi dependenţă : „**Cine** *s-a ridicat împotriva tăcerii* a riscat totdeauna să facă tăcere în jurul lui" (O. Paler) ; „Plăcut e somnul **în care**/ uiţi de tine ca de-un cuvînt" (L. Blaga) ; realizează şi exprimă o subcategorie a relaţiei de apoziţie : „Oricîte idei generoase am aflat la boierii din această epocă, ei rămîn, dacă nu reacţionari, cel puţin staţionari, **ceea ce** *în fond e totuna*" (G. Călinescu).

Pronumele *relative* prezintă trei categorii structurale :

- **simple** : *care*, *cine*, *ce*, *cît* ;
- **compuse** : *cel ce*, *ceea ce* ;
- **locuţiuni pronominale** (cu valoare adjectivală) : *ce fel de* – „Trebuiau să dovedească **ce fel de** cîine i-a muşcat" (O. Paler).

Pronumele *care*, *ce* şi *cît* funcţionează ca elemente de relaţie şi în întrebuinţare adjectivală : „Iată **pentru care** pricină, cinstite comise Ioniţă, am fost jurat schitului Durău..." (M. Sadoveanu).

Dintre pronumele (adjectivele) *nehotărîte*, se constituie în elemente relaţionale cele formate pe baza pronumelui relativ, ca al doilea component al structurii lor : *oricare*, *oricine*, *orice*, *oricît* : „Să blesteme *pe*-**oricine** de mine-o avea milă" (M. Eminescu) ; „**Orice** *gînd* ai, Împărate, şi oricum vei fi sosit,/ Cît sîntem încă pe pace, eu îţi zic : Bine-ai venit ! " (M. Eminescu).

În stil indirect, devin elemente de relaţie şi pronumele (adjectivele) interogative – *care*, *cine*, *ce*, *cît* : „...Nu descoperise nici pînă astăzi **cine** îl bătuse pe Năstase acum trei ani..." (M. Preda).

Spre deosebire de prepoziţii şi conjuncţii, care, din motive semantice, funcţionează exclusiv ca elemente de relaţie, pronumele (şi adjectivele) relative (şi cele interogative şi nehotărîte întrebuinţate astfel), pe lîngă rolul de element de relaţie în frază, îndeplinesc şi o funcţie sintactică în propoziţia pe care o introduc. În enunţul: „Frate, o boală învinsă ţi se pare orice carte./ Dar **cel ce** ţi-a vorbit e în pămînt" (L. Blaga), pronumele relativ compus **cel ce** marchează dezvoltarea propoziţională a funcţiei de subiect, iar în propoziţia subiectivă pe care o introduce în frază funcţionează ca subiect al verbului-predicat *a vorbit*.

Identitatea funcţional-sintactică a propoziţiei pe care o introduc este marcată numai de unele pronume (adjective) relative şi numai în stil direct.

Pronumele relative **care** şi **ce** sînt mărci ale unor propoziţii atributive: „Crezi tu că rîul curge, că unda/ **Care** *ne scaldă*-i pururea nouă?" (Şt.Aug. Doinaş).

Pronumele relativ compus **cel ce** marchează identitatea funcţională a propoziţiilor introduse, în funcţie de caz:

- **genitiv** – *atributivă*: „Dar cuvintele sînt lacrimile **celor ce** *ar fi voit*/ aşa de mult să plîngă şi n-au putut" (L. Blaga);
- **dativ** – *completivă indirectă*: „Iar **celui ce** *cu pietre mă va izbi în faţă*/ Îndură-te, stăpîne, şi dă-i pe veci viaţă!" (M. Eminescu);
- **acuzativ**:
  - însoţit de morfemul *pe* – *completivă directă*: „La jugu-i el sileşte **pe cei ce** *l-au urît*" (M. Eminescu);
  - precedat de prepoziţiile *despre*, *la*, *pentru* – *completivă indirectă*: „Nu poţi vorbi oricum **despre cel ce** *ţi-a pus creionul în mînă*";
  - precedat de prepoziţia *cu* – *completivă sociativă*: „N-am fost niciodată de acord **cu cei ce** închid ochii în faţa nedreptăţii".

La nominativ nu mai are rol de marcă specifică absolută; poate introduce deopotrivă:

- *subiective*:

  „Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită
  Unor lucruri nexistente; carte tristă şi-ncîlcită
  Ce mai mult o încifrează **cel ce** *vrea a descifra*." (M. Eminescu)

- nume predicativ cu dezvoltare propoziţională: „Sînt **cel ce**-*ntoarce din rostul lor/ văzutele*..." (Şt.Aug. Doinaş).

d) **Adverbele relative** marchează dezvoltarea complexă (adverbele *cum* şi *cît*) sau propoziţională a unor funcţii sintactice în interiorul relaţiilor de interdependenţă şi dependenţă: „Las', mamă, că lumea asta nu-i *numai* **cît** *se vede cu ochii*" (I. Creangă); „**Încotro** *ne îndreptam*, ne loveam parcă de garduri de sîrmă ghimpată" (O. Paler).

În limba română au valoare de adverbe relative adverbele interogative *cînd*, *unde*, *cum*, *cît*, *încotro* şi locuţiunea *de cîte ori*, adverbele nehotărîte formate pe baza lor prin *ori*: *oricînd*, *oriunde*, *oricît*, *oriîncotro*, *oridincotro, ori de cîte ori*.

Ca şi pronumele relative, adverbele relative îndeplinesc (singure sau precedate de prepoziţii) concomitent rolul de element relaţional şi diferite funcţii sintactice (mai ales

circumstanțiale) în propoziția pe care o introduc. În enunțul „Căci **unde**-ajunge nu-i hotar,/ Nici ochi spre a cunoaște" (M. Eminescu), adverbul **unde** introduce o circumstanțială de *spațialitate* în structura căreia realizează funcția de circumstanțial *spațial*.

În stil direct, cînd relația de dependență nu este de tip atributiv, adverbele relative devin mărci distinctive ale tipului de circumstanțială pe care o introduc; identitatea funcțional-sintactică a propoziției este determinată de planul semantic al adverbului:

- **încotro, unde** – *circumstanțial de spațialitate*: „Atunci ai să te poți duce **unde** *n-au putut merge frații tăi*" (I. Creangă);
- **cînd** – *circumstanțial de temporalitate*: „**Cînd** *am plecat*, un ornic bătea din ceață rar,/ Atît de rar că timpul trecea pe lîngă oră" (T. Arghezi);
- **cum** și **cît** – *circumstanțial de modalitate*: „Și s-așază toți la masă, **cum** *li-s anii*, **cum** *li-i rangul*" (M. Eminescu).

Observație

Adverbul *cît* are uneori valoare de prepoziție, caz în care nu mai marchează dezvoltarea propozițională a unei funcții sintactice: „Sub icoana afumată unui sfînt cu comanac/ Arde-n candel-o lumină *cît* un sîmbure de mac" (M. Eminescu).

Cînd devin conjuncții, adverbele relative își pierd și în stil direct capacitatea de a marca identitatea funcțional-sintactică a propoziției introduse. În enunțul: „O, moartea-i un secol cu sori înflorit,/ *Cînd viața-i un basm pustiu și urît*" (M. Eminescu), *cînd*, prin producerea unor mutații în planul său semantic, a devenit conjuncție, introducînd o completivă de opoziție.

Observație

Pronumele (adjectivele) și adverbele nehotărîte, mai ales cînd verbul-predicat din propozițiile pe care le introduc se află la potențial-optativ, dezvoltă în planul semantic al funcțiilor sintactice pe care le marchează (subiect, complement, circumstanțial) și ideea de concesie: „*Oricine ar veni* e bine-venit"; „El e totdeauna de acord *cu orice i-ai spune*"; „Mihaela se duce *oriunde ai trimite-o*" ș.a.m.d.

Termeni corelativi

Cînd elementele de relație nu sînt în măsură să marcheze o anumită identitate funcțional-sintactică, mai ales în categoria circumstanțialelor, se constituie într-o cale de reducere a ambiguității sintactice diferite adverbe *corelative*, care devin astfel mărci indirecte ale tipului funcțional al propoziției. În enunțul „*Cum* a intrat *așa* a și ieșit", adverbul corelativ *așa* fixează propoziției *Cum a intrat* identitatea de circumstanțială de mod. În absența lui, propoziția poate dezvolta funcția de circumstanțial temporal: „*Cum a intrat*, a și ieșit".

Dubla realizare a unor funcții sintactice

Mai ales cînd se realizează prin pronume personale (care prezintă o serie de omonimii în flexiunea cazuală), forma lungă a pronumelui sau substantivului ce anticipă sau reia forma pronominală scurtă prin care se realizează o anumită funcție sintactică (de complement direct sau indirect) fixează identitatea acestei funcții. Astfel, în versurile eminesciene: „Căci *perdelele*-ntr-o parte cînd **le** dai și în odaie/ Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie" (M. Eminescu), anticiparea pronumelui **le** prin substantivul în acuzativ *perdelele* marchează situarea acestei forme scurte în *acuzativ* și identitatea

ei funcţională de *complement direct*. În schimb, în versurile „Vara doina mi-o ascult/ Pe cărarea spre izvor,/ Ce le-am dat-o *tuturor*,/ Împlîndu-şi cofeile/ Mi-o cîntă femeile" (M. Eminescu), dativul pronominal *tuturor* marchează situarea formei **le** în cazul *dativ* şi identitatea sa funcţională de *complement indirect*.

Absenţa mărcilor în dezvoltarea unor funcţii sintactice

În dezvoltarea *circumstanţialelor*, în mod frecvent, planului semantic nu-i corespund mărci specifice în planul expresiei. Identitatea diferitelor circumstanţiale este fixată atunci de însuşi planul semantic al termenului prin care funcţia de circumstanţial se realizează sau rămîne implicită în planul semantic al relaţiei de dependenţă.

Prin clasa semantică la care aparţin, adverbele pronominale de tipul *aici*, *acolo*, *atunci*, *niciodată* etc. îşi fixează identitatea funcţional-sintactică distinctă, atunci cînd realizează funcţia de circumstanţial :

- **aici** – *adverb de loc* → **circumstanţial spaţial** : „Aici e casa mea. **Dincolo** soarele şi grădina cu stupi" (L. Blaga) ;
- **niciodată** – *adverb de timp* → **circumstanţial temporal** : „Trecut-au anii ca nori lungi pe şesuri/ Şi **niciodată** n-or să vie iară" (M. Eminescu).

Se poate vorbi în acest caz de *„mărci" semantice*.

Cînd se realizează propoziţional, circumstanţialul concesiv se dispensează de elementul joncţional, mai ales dacă marca identităţii sale specifice este fixată, la nivelul predicatului, de prezenţa unui semiauxiliar de modalitate ; în versurile eminesciene : *„Poţi zidi* o lume-ntreagă, *poţi s*-o sfarămi, orice-ai spune/ Peste toate o lopată de ţărînă se depune" (M. Eminescu), propoziţiile *Poţi zidi o lume-ntreagă* şi *poţi s-o sfarămi* realizează funcţia de circumstanţial concesiv.

UNITĂŢI SINTACTICE

Primele două ediţii (1954 şi 1963) ale *Gramaticii Academiei* identifică, în interpretarea sintaxei limbii române: *propoziţia*, ca „unitatea de bază a sintaxei" (1963, vol. II, p. 7), şi *fraza* – „unitatea sintactică superioară propoziţiei [...], constituită din două sau mai multe propoziţii" (*ibidem*).

Statutul de unitate de bază al *propoziţiei* este asigurat de (1) *predicaţie* (sau predicativitate), „raportarea conţinutului ei la realitatea obiectivă reflectată", (2) *autonomie* sintactică, semantică şi comunicaţională, (3) *indici de predicaţie*: „Propoziţia este cea mai mică unitate a sintaxei care poate apărea de sine stătătoare şi care comunică prin cuvinte cu indici de predicaţie o judecată logică sau o idee cu caracter afectiv sau voliţional" (vol. II, p. 17).

Totodată, se vorbeşte în aceeaşi parte introductivă a **sintaxei** de două tipuri de unităţi minimale:

- *îmbinarea de cuvinte* – „cea mai mică unitate sintactică în interiorul căreia se poate stabili un raport sintactic" (*ibidem*);
- *partea de propoziţie* – „cea mai mică unitate sintactică"; „ea se află într-un raport sintactic cu alte elemente" (*ibidem*, p. 8).

Toţi factorii luaţi în considerare în definirea **propoziţiei** ca unitate de bază sînt esenţiali pentru desfăşurarea procesului de comunicare lingvistică, dar nu se regăsesc toţi, în acelaşi timp, în structura tuturor propoziţiilor concrete.

Pe de o parte, se caracterizează prin autonomie sintactică numai propoziţiile independente şi, într-o anumită înţelegere, propoziţiile din structura unor fraze alcătuite prin relaţii de coordonare: „Adevărul e stăpînul nostru" (M. Eminescu); „Azi tac aici şi golul mormîntului/ îmi sună în urechi ca o talangă de lut" (L. Blaga).

Pe de altă parte, „propoziţiile" interpretate ca regente ale unor „propoziţii predicative", pe lîngă faptul că sînt lipsite de autonomie, nici nu „comunică o judecată logică" (vol. II, p. 7), de vreme ce, în sine, „predicatul", realizat **numai prin verbul copulativ**, nu exprimă o idee predicativă: ideea predicativă (sens complex), tocmai pentru că „esenţa propoziţiei este predicaţia (sau predicativitatea)" (*ibidem*), se întemeiază în primul rînd pe raportul de complementaritate *verb copulativ + propoziţie predicativă*; în structura „Lumea-*i*... + *cum este*" (M. Eminescu) există o singură idee predicativă, deci nu două propoziţii.

În sfîrşit, se caracterizează totdeauna prin autonomie, în interpretarea *Gramaticii Academiei*, **fraza**, „totdeauna de sine stătătoare" (II, p. 7), dar, în aceeaşi interpretare, fraza este alcătuită din cel puţin două propoziţii, ceea ce face ca structura de mai sus să nu poată fi considerată frază.

Noua ediţie a *Gramaticii Academiei* aşază în centrul interpretării sintaxei **enunţul**, ce reprezintă substanţa volumului al doilea. În primul volum, intitulat *Cuvîntul*, în

interpretarea enunţului din perspectiva structurii sale interne, se identifică **sintagma** ca „unitate sintactică minimală" (p. 27), iar componentele sînt **părţi de propoziţie**, acestea implicînd existenţa unui ansamblu sintactic superior – **propoziţia**, a cărei marcă este verbul la un mod personal. Propoziţiile pot fi integrate în aceeaşi interpretare, **frază**, „unitate sintactică superioară" (*ibidem*). În acelaşi timp, dintr-o altă perspectivă, care privilegiază planul semantic al structurilor sintactice, se identifică grupul semantico-sintactic, înţeles ca unitate constitutivă a enunţului, avînd un centru (verb sau nume, grupurile esenţiale) şi determinanţii acestora – compliniri semantice : „*Am vizitat* **casa în care a locuit Manzoni**". Din această perspectivă, a comuncării, **enunţul** şi grupul **semantico-sintactic** sînt interpretate ca „unităţi de bază ale discursului" (*ibidem*, p. 34).

Abordarea structurii sintactice a unui text prin identificarea grupurilor semantico-sintactice – direcţie proprie *Gramaticii* lui Chomsky – nu înlocuieşte necesitatea recunoaşterii în structura internă a unui enunţ unităţile minimale : **partea de propoziţie** şi **propoziţia**, constituienţi aflaţi pe nivelul următor de analiză a structurii grupului verbal sau nominal : „Toţi avem **dreptul** (Regent 1) **la exprimarea** (Atribut 1/ Regent 2) **propriilor** (Atribut 3) **convingeri** (Atribut 2/Regent 3)"/„Toţi avem **dreptul** (Regent 1) **să ne exprimăm în mod liber** (Atribut)". O situaţie specială prezintă grupul verbal ce are în centru un verb copulativ. La primul nivel, grupul reprezintă un întreg semantic, pentru că însăşi predicaţia are condiţii de realizare – semnificaţie lexicală (1) + semnificaţie gramaticală (2) : „Mihai **este** (2) **înţelept**" ; (1) „Cea mai mare înţelepciune a naturii **e** (2) **că a sădit în sufletul omului nemulţumirea** (1)" (N. Iorga).

Identificarea, delimitarea şi descrierea unităţilor sintaxei se întemeiază pe specificul nivelului sintactic în organizarea şi funcţionarea limbii ca sistem (îşi integrează nivelele lexical şi morfologic) şi totodată în desfăşurarea procesului de comunicare lingvistică şi cunoaştere.

În acest sens, un text lingvistic (ca text concret, în primul rînd, dar şi ca reprezentare a limbii în actualizare) impune identificarea, dintr-o perspectivă a unităţii *fundamentale*, prin care se asigură comunicarea unui „întreg semantic", în legătură cu specificul nivelului sintactic – *predicaţia* – şi, dintr-o altă perspectivă, a unor *unităţi* de structură a acestui întreg semantic.

Unitatea fundamentală este **enunţul**, unitate finită în dezvoltarea **textului** lingvistic, rezultat al **enunţării**. Asumîndu-şi predicaţia, enunţul comunică prin trei principale atribute : **unitate de înţeles, unitate de structură, unitate prozodică**.

Dintre diversele unităţi de structură, identificabile din diferite perspective, **propoziţia** se impune ca unitate minimală întrucît reprezintă în structura şi în planul său semantic o ipostază a predicaţiei. Într-un enunţ precum „Cînd însuşi glasul gîndurilor tace,/ Mă-ngînă cîntul unei dulci evlavii" (M. Eminescu), predicaţia este asumată de regenta frazei : **Mă-ngînă cîntul unei dulci evalvii**. În subordonata temporală *Cînd însuşi glasul gîndurilor tace*, predicaţia are caracter pasiv, la nivelul predicatului *tace*. Trecerea de la asumarea activă a predicaţiei la starea de pasivitate s-a produs odată cu intrarea propoziţiei *însuşi glasul gîndurilor tace* în relaţie de subordonare faţă de verbul din regentă : **Mă-ngînă**.

Din această perspectivă, **sintagma** este doar o structură care asigură instituirea unei relaţii sintactice, iar **grupul semantico-sintactic** reprezintă o sintagmă complexă

în care relaţia sintactică îşi revelă rolul de complinire a unui întreg semantic – parte din întregul semantic reprezentat de enunţ: „Am ajuns pe **drumul străjuit de copacii în înfrunzire**”.

CATEGORII DE ENUNŢURI

În desfăşurarea comunicării lingvistice, în funcţie de tipul de cunoaştere şi de diverse coordonate ale întemeierii planului semantic al unui mesaj, **enunţul** poate fi:

- unitate *sintactică fundamentală*, ca expresie lingvistică a unui întreg semantic sau ca expresie a componentei lingvistice a unui întreg semantic realizat prin complementaritate cu alt sistem de semne: ***„Edda mă invită să stau jos şi mă aşezai pe un scaun la o mare distanţă de ea”*** (M. Blecher);
- unitate *minimală* în dezvoltarea *textului* – unitate *superioară*, cînd se integrează într-o unitate transfrastică: „În zorii zilei aceleia mă sculai greoi şi pietros, stînjenit de prezenţa cuiva lîngă pat. (1) Era tatăl meu, care aşteptase în tăcere să mă trezesc.(2) Cînd deschisei ochii, el făcu cîţiva paşi în odaie, îmi aduse un lighean alb şi o cană cu apă să-mi spăl mîinile.(3) Cu o convulsiune dureroasă care îmi strînse inima, înţelesei ce însemna asta (4)”.

Mijloc şi rezultat al procesului de comunicare şi cunoaştere, în strînsă legătură cu modul specific în care se desfăşoară actul lingvistic concret, **enunţul sintactic** se realizează în diferite variante, structurale şi semantice.

TIPURI STRUCTURALE

Cele două variante de realizare şi funcţionare – în interiorul sistemului de semne lingvistice/în complementaritate cu alt sistem semiotic – îşi au originea în variantele situaţiei de comunicare (stilul conversaţiei, stilul narativ etc.) şi se reflectă în modul de realizare concretă a celor trei atribute definitorii ale enunţului: 1) unitate semantică; 2) unitate sintactică; 3) unitate prozodică.

Aceste deosebiri generează două categorii structurale de enunţuri:

- enunţuri *situaţionale*;
- enunţuri *autonome*.

ENUNŢURILE SITUAŢIONALE

Se caracterizează prin unitate prozodică şi structurală; sînt constituite din sintagme în interiorul cărora se dezvoltă, mai ales, relaţii de dependenţă. Nu cunosc relaţia de interdependenţă, iar relaţiile de coordonare şi apoziţie sînt puţin frecvente.

Sub aspect **semantic**, unitatea de înţeles transmis prin aceste enunţuri se realizează în interiorul unui context, lingvistic sau nelingvistic, mai larg şi, adesea, eterogen. Din acest punct de vedere, se pot identifica două categorii de enunţuri situaţionale:

- *enunţuri-fragment*; enunţuri care se articulează, în realizarea unităţii semantice, cu alte enunţuri lingvistice. Această categorie de enunţuri caracterizează stilul conversaţiei şi implică permanent subînţelegeri:

„– A fost pe aici!... Cînd? [a fost pe aici]
– *Adineaori...*” (I.L. Caragiale) [a fost pe aici]

- *enunţuri eliptice*; enunţuri care se împletesc, în realizarea unei unităţi de înţeles, cu factori extralingvistici, situaţionali:

„Casă de bilete", „Teatrul Naţional" etc. [Aici este]
„Intrare studenţi", „Trecere pietoni" etc. [Aici este]
„Fumatul oprit!", „Trecerea interzisă!" etc. [Aici este]
„2 500 de lei kilogramul", „Două la mie" etc. [Merele costă] [Pătrunjelul se vinde două legături la o mie de lei]

Enunţurile autonome[1]

Se întemeiază pe desfăşurarea funcţiei predicaţiei, iar în organizarea lor, în ambele planuri (semantic şi al expresiei), se întrunesc toate cele trei atribute (unitate semantică, structurală şi prozodică), cu o serie de deosebiri, mai ales în manifestarea unităţii de structură. Aceste deosebiri se concretizează în două subtipuri de enunţuri autonome:

- sintetice;
- analitice.

Enunţurile sintetice[2]

Se caracterizează prin concentrarea întregului lor plan semantic într-un singur termen. În funcţie de acest termen, ele sînt:

- *adverbiale*, cînd enunţul se realizează printr-un adverb (o locuţiune adverbială): *da*, *fireşte*, *nicidecum* etc.:

„– Ai dat casa cu chirie ciocoiului?
– *Da*." (I.L. Caragiale)

- *interjecţionale*, cînd enunţul se realizează prin interjecţii: *vai, off!* etc.:

„– Bine, Costică, acum vii?... ai venit cam tîrziu!
– *Ei, aş!*" (I.L. Caragiale)

Observaţie
Enunţurile dezvoltate în baza unor interjecţii voliţionale, prezentative sau onomatopeice pot realiza funcţia de predicat şi pot primi determinanţi, care dezvoltă mai ales funcţiile de complement: „**Vai** *de biet român*, *săracul*,/ Îndărăt tot dă ca racul" (M. Eminescu); şi circumstanţial: „**Hai** *în codrul* cu verdeaţă,/ Und-izvoare plîng în vale" (M. Eminescu).

Enunţurile cu interjecţia **hai** se apropie de enunţurile verbale; interjecţia primeşte, atunci, la plural, dezinenţe pentru persoanele I şi a II-a: „**Aidem** la gazda dumitale să-mi spui tot! murmură Grigore cu glas bolnav" (L. Rebreanu).

Enunţurile analitice

Se caracterizează prin desfăşurarea relaţiilor sintactice în liniaritatea planului expresiei. Realizarea concretă a *predicaţiei*, funcţie care asigură unitatea de structură a acestor enunţuri, diferenţiază enunţurile autonome analitice în:

- **enunţuri verbale**; structura lor îşi are originea într-un verb-nucleu care asigură realizarea concretă a predicaţiei printr-un predicat, prin el însuşi: „Îmi *voi ucide* timpul şi visurile, deci,/ *Cîrpi-voi* pe-ntuneric mantaua vieţii mele" (T. Arghezi); sau în complementaritate cu un nume (predicativ): „Ochiul tău profetic deschis/ *e* singura *veste* prin ramuri" (L. Blaga);

- **enunţuri nominale** ; în structura lor nu se include nici un verb ; predicaţia este asigurată de intonaţie : „Iat-o cît e de luminoasă ! *Bun şi neuitat adăpost !* " (I.L. Caragiale) ;
- **enunţuri infinitivale** ; desfăşurarea predicaţiei se întemeiază pe un infinitiv şi pe intonaţia predicaţională : „*A nu se staţiona* aici ! ".

Observaţie
În stilul conversaţiei, mai ales în limbajul popular, cele două subtipuri de enunţuri, *analitic* şi *sintetic*, coexistă în desfăşurarea aceluiaşi enunţ : „**Da**, vom lupta contra guvernului ! " (I.L. Caragiale) ; „...*Părinţii lui îi răspunseră că* **da**, mă puteau primi..." (M. Preda).

Mai ales în stilul conversaţiei şi în stilul beletristic, se dezvoltă **enunţuri complexe**, prin articularea a două enunţuri autonome, aparţinînd : unul subiectului actului lingvistic şi celălalt obiectului comunicării ; între ele se instituie o relaţie de incidenţă : „– Nu vă supără fumul de tutun ? *întreb eu pe madam Popescu*" (I.L. Caragiale).

*

Modul concret de realizare a *nucleului predicaţional* şi a *cîmpului/cîmpurilor semantico-sintactic(e)* determină gradul de dezvoltare a *enunţurilor analitice* şi identitatea diferitelor tipuri de unităţi sintactice, funcţionale în structura lor internă şi înscrise funcţional în structura globală a enunţului.

Unitatea minimală este **propoziţia** ; identitatea ei este dată de dezvoltarea cîmpului semantico-sintactic generat/guvernat de un verb în baza *unui singur nucleu predicaţional.*

Propoziţia poate fi în/prin ea însăşi **un enunţ**, cînd se caracterizează prin coexistenţa celor trei unităţi (semantică, sintactică, prozodică) şi prin autonomie sintactică absolută : „Luceferi de foc/ Privi-vor din cetini/ Mormînt făr'de noroc/ Şi fără prieteni" (M. Eminescu) ; sau poate fi numai o componentă a enunţului, cînd este lipsită de unitate prozodică, iar din punct de vedere semantic şi structural, unitatea şi autonomia sînt relative :

(1) „Nu crede tu vîntului,
bătrînului foc călător ;
(2) cînd cîntă pe cale
(3) că doruri el n-are
pe faţa pămîntului." (L. Blaga)

Fraza este un enunţ lingvistic în structura căruia se cuprind două sau mai multe nuclee predicaţionale, între care se stabilesc sau care mediază diferite relaţii sintactice :

„Porumbeii cui i-am slobozit
să-ncerce pajiştea cerului,
dar sfîşiaţi de vînturi
se-ntorc înapoi." (L. Blaga)

Din punctul de vedere al structurii interne, **propoziţia** poate fi :

a) **simplă** ; este constituită doar din termenii nucleului predicaţional (predicatul şi subiectul) sau numai din predicat : „Ea aude – plînge..." (M. Eminescu) ; „Şi înserează... şi e tăcere..." (G. Bacovia) ;
b) **dezvoltată** ; în structura sa intervin şi alte funcţii sintactice, în afara celor implicate de nucleul predicaţional : „Mirajul unui dulce fruct/ Îmbrac-un sîmbure amar" (L. Blaga) ; „Ninge mereu în zarea-nnoptată..." (G. Bacovia) ;

c) **complexă** ; în structura nucleului său predicațional central se dezvoltă *un nucleu predicațional* secund. Există trei variante de *propoziții complexe* :

- propoziții în care purtător al sensurilor gramaticale inerente predicației (timpul, persoana și numărul) este un verb copulativ, iar numele predicativ, purtător al sensului lexical de bază în procesul de actualizare, are dezvoltare propozițională : „*Lumea-i* **cum este**... și ca dînsa sîntem noi" (M. Eminescu) ;
- propoziții în care subiectul, componentă pasivă a nucleului predicațional în desfășurarea predicației, are dezvoltare propozițională : „**Cine și-a pierdut o zi cît o viață**/ *S-o caute repede.* Se înnoptează. Se lasă ceață" (T. Arghezi) ;
- propoziții în care verbul principal, centru al structurării enunțului, purtător al sensurilor gramaticale inerente predicației, este un verb copulativ, iar numele predicativ și subiectul au fiecare dezvoltare propozițională : „**Dacă Achim are să stea toată vara la București** *înseamnă* **că el va tunde oile**" (M. Preda).

Gradul de complexitate a propoziției crește atunci cînd propozițiile cu nucleu predicațional secund dezvoltă în interiorul lor alte nuclee predicaționale „secunde" : „Și e ciudat *că* **tocmai ceea ce ne amenință cu moartea** *ne întoarce violent cu fața spre soare*" (O. Paler).

Din punctul de vedere al raportului *propoziție-enunț*, propoziția poate fi :

- **independentă** ; reprezintă în ea însăși un enunț autonom (sau relativ autonom) : „Nimic nu urîțește mai mult ca *ticăloșia*" ;
- **nondependentă** ; face parte, printr-o relație de coordonare sau de apoziție, dintr-o *frază simplă* :

  „Ca și zarea, gîndul meu se înnegri...
  Și de lume tot mai singur, mai barbar, –
  Trist cu-o pană mătur vatra, solitar...
  Iar în zarea grea de plumb
  Ninge gri." (G. Bacovia)

- **interdependentă** ; în dezvoltarea unei relații de interdependență, realizează una din funcțiile nucleului predicațional : *predicatul* sau *subiectul*, în interiorul propoziției complexe : „...Dar știe oricine/ Că **ceea ce nu e nu simte dureri**" (M. Eminescu) ;
- **propoziție-predicat** ; este o propoziție *nondependentă* în interiorul unei relații de dependență, în care ocupă numai poziția de termen *regent*. Conține în structura sa nucleul predicațional central în jurul căruia se organizează enunțul realizat ca *frază dezvoltată* : „Dacă singurul merit al unui om e acela de a fi supraviețuit, *el nu mai are dreptul* să se creadă inocent" (O. Paler) ;
- **dependentă** (subordonată, secundară) ; în interiorul unei relații de dependență, ocupă poziția de termen *dependent*, dezvoltînd diverse funcții sintactice : „Cineva *care ar dărîma o închisoare pentru a ridica din ruine alta și mai cumplită* ar servi oare libertatea ?" (O. Paler).

Prin structura lor internă, **frazele** sînt :

- **simple**, constituite din propoziții nondependente care, intrînd în relații de coordonare sau de apoziție, își păstrează autonomia predicațională :

  „Colo-n palate de mărgean
  Te-oi duce veacuri multe,

Şi toată lumea-n ocean
De tine o s-asculte." (M. Eminescu)

- **dezvoltate**, constituite din propoziţii aflate în relaţii de dependenţă, în interiorul cărora propoziţiile dependente îşi pierd autonomia predicaţională[3] :
  „Cînd treci fără sandale pe sub tei,
  porumbii adormiţi pe streşini ciuruite
  se trezesc, crezînd
  că paşii tăi, mărunţii, sînt seminţe azvîrlite
  de-o mînă bună pentru ei" (L. Blaga).

TIPURI SEMANTICE

Gramatica Academiei (ediţia a II-a, 1963) clasifică propoziţiile, „după scopul comunicării" , în două categorii : **propoziţii enunţiative** şi **propoziţii interogative** (vol. II, pp. 21-42). Între propoziţiile enunţiative se disting, apoi, sub aspectul modalitaţii, propoziţii neexclamative şi propoziţii exclamative.Tot aici este integrată şi propoziţia imperativă, în două variante : excalamative şi neexcalamtive. Noua ediţie a *Gramaticii Academiei* recunoaşte existenţa a patru tipuri de enunţuri, „în funcţie de scopul comunicării" : **asertive**, **interogative**, **imperative**, **exclamative** (2005, vol. II, pp. 25-44). Enunţurile exclamative corespund, în această interpretare, propoziţiilor enunţiative exclamative.

Sub aspect *semiotic*, în funcţie de specificul implicării celor trei factori principali (*emiţătorul*, *destinatarul* şi *mesajul*) în desfăşurarea procesului de comunicare lingvistică şi, implicit, a categoriei *modalităţii*, enunţurile sintactice, în ansamblu sau numai unele componente ale lor (propoziţionale, cel mai adesea), pot fi :

1. **asertive**
2. **interogative**
3. **imperative**
4. **exclamative**

Enunțuri asertive

În *enunţurile* **asertive**, raportul *emiţător-mesaj-destinatar* este dominat de conţinutul mesajului. Enunţurile *asertive* se impun ca expresie sintactică a cunoaşterii prin limbă a unei realităţi extralingvistice şi mijlocul principal de comunicare a acestei cunoaşteri.

În procesul comunicării, enunţurile *asertive* se întemeiază pe verbe ale *aserţiunii* (*a spune*, *a zice*, *a afirma* etc.), verbe care pot rămîne implicite în însuşi actul aserţiunii : „După ticăloşirea Ioanei a trecut la ticăloşirea intensivă a Andrei" ; sau pot primi expresie sintactică : „Îţi *spun* încă o dată că exact aşa s-au întîmplat lucrurile".

Cînd primesc expresie sintactică, verbele zicerii se pot înscrie, în *stil indirect*, într-o relaţie de dependenţă, ca termen regent : „Însă tu îmi *vei răspunde* că e bine ca în lume/ Prin frumoasă stihuire să pătrunză al meu nume" (M. Eminescu) ; într-o relaţie de interdependenţă, întrebuinţate la diateza impersonală : „Mi *s-a spus* că toţi au plecat din oraş" ; sau, în *stil direct*, într-o relaţie de incidenţă, în structura unui *enunţ complex* : „– Stăpîne, *ziceau* servitorii cu goarne,/ mistreţul acela nu vine pe-aici" (Şt.Aug. Doinaş).

Enunţurile *asertive*, cu verb implicit, se pot realiza ca *enunţuri constatative*, cînd actualizarea planului lor semantic se înscrie în sfera cunoaşterii empirice : „A început să ningă din nou", sau ca *enunţuri ilustrative*, cînd actualizarea planului lor semantic

este subordonată unei interpretări de natură științifică: „Ca semiauxiliar, verbul *a trebui* exprimă 'ipoteza', iar predicatul compus în structura căruia intră este sinonim cu un predicat *simplu* realizat printr-un verb la prezumtiv: «*Trebuie să fi rătăcind* prin pădure»/«*Va fi rătăcind* prin pădure»".

Planul semantic al enunțurilor *constatative* poate fi supus probei adevărului fenomenal („*Ninge* sau *nu ninge*"), în timp ce planul semantic al enunțurilor *ilustrative* este supus probei adevărului conceptual („Verbul *a trebui* dezvoltă sau nu componenta semantică 'ipoteză'").

Cînd verbul asertiv *reprezintă*, ca verb *performativ* (Austin), însăși realizarea actului lingvistic al aserțiunii, el generează enunțuri *performative*: „Eu îți *spun* încă o dată că adevărul nu poate fi sufocat".

În funcție de situarea planului lor semantic în desfășurarea categoriei modalității, enunțurile asertive sau propoziții din alcătuirea lor pot fi *reale*, *ipotetice*, *potențiale*, *ireale*, *optative*:

„De cînd s-a dus, sînt ca o creangă veștedă,
Care-nainte de-a-nflori se scutură
Și lumea nici o bucurie nu-i mai dă
Inimii mele, boală și putredă ciutură." (M. Isanos)

„*Poate-ți odihni oleacă* – zise femeia –, *îți fi obosiți*." (C. Hogaș),

„– *Ostenit trebuie să fi fost cuconașul ist tînăr*, observă femeia privind pe tovarășul meu cum dormea de adînc." (C. Hogaș),

„...Trebui deci să coborîm cele treizeci și două de scări [...]; *ai fi zis că te scobori în fundul pămîntului*" (C. Hogaș),

„Cum aș fi încheiat cîntecul, cobrele *ar fi ieșit* de sub vrajă." (O. Paler)

Implicarea/Neimplicarea afectivă a subiectului vorbitor în transmiterea mesajului determină dezvoltarea a două variante de enunțuri *asertive*:

- enunțuri asertive *obiective* (*neutre*), prin care subiectul vorbitor transmite conținutul semantic al mesajului în mod obiectiv: „Omul e zidit din același lut care se tîrăște în șarpe și zboară în vultur" (M. Codreanu);
- enunțuri asertive *subiective* (*exclamative*), prin care subiectul vorbitor își comunică totodată și atitudinea afectivă față de (sau provocată de) conținutul semantic (admirație, extaz, indignare, surpriză, uimire, ironie, dispreț, regret etc.):

„Ce frumoasă, ce nebună

E albastra-mi, dulce floare!

....

Și te-ai dus, dulce minune,
Ș-a murit iubirea noastră –
Floare-albastră, floare-albastră!
Totuși este trist în lume!" (M. Eminescu)

„– Măi! anapăda lucru ș-aista, zic eu înciudat..." (I. Creangă)

„Și cîte nu s-au încercat în contra *Convorbirilor literare*!" (T. Maiorescu)

Sub aspect *structural*, enunţurile asertive pot aparţine tuturor categoriilor şi pot avea diferite dezvoltări:

„– Cît ai pierdut, mă?
– ...*Tot*." (I.L. Caragiale)

„– Nu ţi-am spus de trei ori să pleci?
– *Da*." (I.L. Caragiale)

„Pustiu..." (G. Bacovia)

„De prea mult aur crapă boabele de grîu." (L. Blaga)

„Fiecare om poartă un jug blestemat,
Care-l apasă crîncen." (M. Isanos)

„– Nu, domnule judecător – zise nemulţumitul –, noi n-am avut de gînd să luăm plată de la drumeţul străin pentru mîncarea ce i-am dat; dar, dac-a venit întîmplarea de aşa, apoi trebuie să împărţim drept în două ceea ce ne-a dăruit oaspetele nostru." (I. Creangă)

În planul *expresiei*, în comunicarea orală, marca distinctivă a enunţului asertiv o constituie *intonaţia*, care este în esenţa ei *descendentă*. Caracterul descendent al intonaţiei asertive se accentuează în enunţurile exclamative, în care energia de articulare şi pronunţare se concentrează în partea lor iniţială: „*Nenorocitul* de Anghelache!" (I.L. Caragiale).

În afara acestei deosebiri, enunţurile asertive exclamative se caracterizează în mod frecvent şi prin prezenţa unor mărci distinctive:

- *elemente exclamative*: pronumele (adjectivul) *ce* (eventual urmat de adverbul *mai* ori prepoziţia *de* sau de amîndouă), adjectivul pronominal *cît*, adverbele *cît* (singur sau urmat de prepoziţia *de*), *unde*, *cînd*, *cum*, *unde nu*, conjuncţia *că* (însoţită uneori, la distanţă, de adverbul *mai*): „Şi abia plecă bătrînul... **ce mai** freamăt, **ce mai** zbucium!" (M. Eminescu); „O, **cum** a răguşit de bătrîneţe glasul izvorului!" (L. Blaga); „În aceste atome de spaţiu şi timp **cît** *infinit*!" (M. Eminescu); „Încă ce rană-i pe dinşii, sărmanii băieţi! **Cum** i-a mîncat rîia prin străini, mititeii!" (I. Creangă); „Şi ce să vezi? **Unde nu** *se ie hapsîna de nevastă a lui Vasile* Aniţei cu cociorva aprinsă după noi..." (I. Creangă);
- *interjecţii*: „*Măi!* al dracului venetic şi ceapcîn de popă, zicem noi, după ce ne adunăm toţi la un loc îngheţaţi de frig şi spărieţi!" (I. Creangă);
- *flexiune*; verbul-predicat se situează la conjunctiv: „*Să* mai *pui* altădată temei pe vorbele oamenilor!" (I. Creangă);
- *topică*; termenii care concentrează cea mai mare parte din energia intonaţională se situează pe primul loc în organizarea sintagmatică a enunţului sau în orice caz pe primul loc în structura sintagmei din care fac parte: „– Bădie, *tare*-mi eşti drag! zise ea..." (C. Hogaş); „...N-ai ce mînca la casa mea? [...] *Acuş* te descalţ!" (I. Creangă).

Cînd enunţurile analitice au dezvoltare de frază, caracterul lor exclamativ îşi are originea mai ales în propoziţia-predicat: „– Of! *de-ar veni iarna*, să te mai dau odată la şcoală undeva..." (I. Creangă):

Cînd caracterul exclamativ aparţine unei propoziţii subordonate, cel mai adesea, în *stil indirect*, fraza primeşte intonaţie de enunţ neutru (obiectiv). Caracterul subiectiv al propoziţiei subordonate este marcat de elemente exclamative şi de topică: „N-am reuşit să-i spun *ce* greu a fost totul".

Enunţuri interogative

În *enunţurile* **interogative** raportul *emiţător-mesaj-destinatar* este dominat de destinatar, în funcţie de care emiţătorul le organizează; subiectul vorbitor îi cere interlocutorului să-i comunice sau să-i confirme o serie de „date" în legătură cu realitatea extralingvistică. Informaţiile pot privi însăşi actualizarea, prin predicaţie, a interpretării lingvistice a realităţii extralingvistice sau pot veni numai să completeze, cu componente semantice concrete, golurile din interpretarea pe care o realizează subiectul vorbitor însuşi. În funcţie de această deosebire, enunţurile sînt *interogative totale* sau *interogative parţiale*.

Prin enunţuri *interogative totale*, subiectul vorbitor aşteaptă de la destinatar actualizarea (sau numai confirmarea) planului semantic concret al nucleului predicaţional central, eventual şi al cîmpurilor sintactice derivate: „Dormi sufletul meu? te-ai culcat?" (T. Arghezi); „– *Ştii să faci corectură?* m-a întrebat apoi la fel de grăbit" (M. Preda).

Prin enunţuri *interogative parţiale*, subiectul vorbitor urmăreşte să-şi concretizeze sau să-şi precizeze cu ajutorul interlocutorului, planul semantic al diferitelor funcţii sintactice (sau componente de funcţii sintactice):

„*Al cui* e glasul mare care bate?" (T. Arghezi)

„*Ei! Cine* străbătu livada [subiect]
Şi *cine* s-a oprit? [subiect]
Ce vrei? *Cine* eşti, [complement direct] [nume predicativ]
De vii mut şi nevăzut ca-n poveşti?" (T. Arghezi)

„– Ai auzit şi tu *ce* se întîmplă? [subiect]
– La *ce* te referi?
– La povestea cu cîinii, bineînţeles." (O. Paler) [complement indirect]

„*Ce* mai e nou? *Cu cine* ai vorbit?" (O. Paler) [complement sociativ]

„*Ce* localitate trebuie pusă în carantină?" (B. Fox) [atribut]

„– Atunci dumneata *de ce* nu te muţi? [circumstanţial de cauză]
– Pentru că nici eu n-am făcut *ce* trebuie..." (B. Fox) [subiect]

„În orice minte lumea îşi pune întrebarea
Din nou: *de unde* vine *şi unde* merge floarea
Dorinţelor obscure sădite în noian?" (M. Eminescu) [circumstanţial spaţial]

Enunţurile interogative pot fi:

- *simple*, cînd dezvoltă o singură direcţie semantico-sintactică: „– Dar, de văzut, vezi?" (B. Fox);
- *disjuncte*, cînd dezvoltă ambele alternative semantico-sintactice, prin intermediul unei relaţii de coordonare disjunctivă: „L-ai cunoscut sau nu?" (B. Fox),

Enunţurile interogative pot avea în vedere realitatea extralingvistică – obiect al comunicării lingvistice : „Lacăte, cine te-a închis/ La umbra marelui meu vis ? " (T. Arghezi) ; sau raportul dintre destinatar şi această realitate : „N-auzi cum bat şi cheamă/ în soare clopote mari de-aramă ? " (M. Isanos).

În funcţie de modul de desfăşurare a enunţării, enunţurile interogative sînt :

- *directe*, cu verbul interogativ :
  - implicit :

    „O, drum şi ape, nor şi dor,
    Ce voi fi cînd m-oi întoarce
    la obîrşie, la izvor?
    Fi-voi dor atuncea? Fi-voi nor?" (L. Blaga)
  - explicit, în structura unor enunţuri *complexe* : „Cucu-ntreabă : Unde-i sora/ Viselor noastre de vară ? " (M. Eminescu) ;
- *indirecte* ; au caracter de interogative indirecte numai componente ale unor enunţuri, propoziţii dependente, subordonate unor verbe precum : *a întreba*, *a spune*, *a şti* etc. sau unor substantive de acelaşi tip semantic : *întrebare*, *problemă* etc. ori nume predicative cu dezvoltare propoziţională în nuclee predicaţionale cu subiectul realizat prin aceeaşi categorie de substantive : „Şi de-aceea de azi-nainte poţi *să nu* mă mai *întrebi/ De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi*" (M. Eminescu).

Organizate în baza unor verbe *performative*, enunţurile interogative indirecte se realizează ca enunţuri *performative* : „Te *întreb* ce ţi-a mai rămas sfînt, după ce ai călcat în picioare sufletul unui copil pentru scopurile tale meschine".

Prin poziţia planului lor semantic în desfăşurarea categoriei sintactice a modalităţii, enunţurile interogative pot fi *reale*, *ipotetice*, *potenţiale*, *optative*, *ireale* etc. : „Mîine le *telefonezi* din nou ? " (O. Paler) ; *„O mai fi trăind ? S-o fi măritat* cu altul ? Habar n-am" (B. Fox) ; „Dacă *erau* ei la telefon ? " (O. Paler) ; *„N-ai vrea* să vorbeşti cu el ?... mi se adresează cu timiditate învăţătorul Selim" (B. Fox) ; *„Să fi fost* pentru că omul era aşa de fermecător de trist ? " (M. Caragiale).

Prezenţa sau absenţa atitudinii afective a subiectului vorbitor în transmiterea conţinutului semantic al mesajului se concretizează în dezvoltarea a două variante ale enunţurilor interogative :

- enunţuri interogative *obiective* (*neutre*) : „Vă place ? ne întreabă fata" (B. Fox) ;
- enunţuri interogative *subiective* (*exclamative*) : „Ce naiba să fi păţit tovarăşul meu ? mă întrebam eu nedumerit din cînd în cînd" (C. Hogaş).

Sub aspect structural, enunţurile interogative *totale* sînt mai ales enunţuri *autonome* (sintetice sau analitice) : *„Ei ?* reuşi el să articuleze înghiţind în sec" (C. Ţoiu) ; „– *Da ? ...* Eu n-am fost astăzi la minister..." (I.L. Caragiale) ; „– E vorba de lepră, domnule ziarist, nu de pelagră. N-aţi auzit de existenţa ei la noi ? Nu ştiaţi că într-un sat din apropierea Ismailului e un lazaret de leproşi ? " (B. Fox) ; „Morţi în crucea nopţii ? Nu cred" (T. Arghezi).

Enunţurile interogative *parţiale* sînt mai cu seamă enunţuri-fragment, rezultînd în special din marea frecvenţă a subînţelegerii în stilul conversaţiei :

„– Şi ?
– Şi ce ?"

În planul *expresiei* identitatea specifică a *enunţurilor interogative* este marcată de *intonaţie* şi prin *elemente interogative*.

Intonaţia *interogativă* este *ascendentă*. Ea caracterizează ambele categorii de enunţuri interogative.

Elementele *interogative* sînt specifice enunţurilor *interogative parţiale*, în structura cărora realizează şi diferite funcţii sintactice :

- *pronume (adjective) interogative – cine, care, ce, ce fel de, cît (cîtă, cîţi, cîte)* : „Şi pentru că nu pleca, am adăugat : Cui vrei să telefonezi ?" (O. Paler) ; „Ce fiară ciudată mă umple de sînge/ oprind vînătoarea mistreţului meu ?"(Şt.Aug. Doinaş) ;
- *adverbe interogative – unde, cînd, cum, cît, încotro, de cîte ori* : „*Unde* te duci ? *Cînd* o să vii ?" (M. Eminescu).

Rămîne în afara vreunei funcţii sintactice adverbul interogativ *oare*, caracteristic ambelor categorii de interogative, expresie în acelaşi timp şi a unei atitudini subiective faţă de conţinutul mesajului. În enunţurile interogative parţiale, însoţeşte elementul interogativ principal :

„Meştere Ruben, oare cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta ?" (M. Eminescu)

„Dintre sute de catarge
Care lasă malurile
Cîte *oare* le vor sparge
Vînturile, valurile ?" (M. Eminescu)

În enunţurile interogative totale adverbul *oare* este singurul element interogativ :

„Putut-au oare-atîta dor
În noapte să se stîngă
Cînd valurile de izvor
N-au încetat să plîngă ?" (M. Eminescu)

În limba veche avea acelaşi rol adverbul **au**, prezent şi în poezia eminesciană, pentru caracterul său modalizator : „Au la Sybaris nu sîntem lîngă capiştea spoielii ?" (M. Eminescu).

Cel mai adesea, enunţurile *interogative* totale se disting de cele *asertive* numai prin intonaţie : „Îmi aduc aminte, poate/ Că făcui parte din toate ?" (T. Arghezi).

În enunţurile analitice realizate ca frază dezvoltată, intonaţia interogativă o poartă cel mai adesea propoziţia-predicat :

„Dacă din poveşti adevăr rămîne
că trăim prin imponderabil cei vii,
poate să mai umble cuvînt că trupul
este o povară ?" (L. Blaga)

Interogativa indirectă, fiind subordonată, îşi pierde intonaţia specifică. Enunţul din care face parte este în esenţa lui un enunţ asertiv : „A întrebat-o un aprod bătrîn pe cine caută" (M. Sadoveanu).

Enunţuri interogative retorice

Sînt enunţuri sintactice care se caracterizează printr-o contradicţie între prezenţa unei intonaţii ascendente, *interogative* sau a unor elemente interogative în planul expresiei şi caracterul *asertiv* al planului semantic: „Nu eşti îndestul de smerită, îndestul de chinuită, îndestul de sfîşiată?" (A. Russo); „Şi într-adevăr, dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea: aşa voiesc să fiu eu, şi nu altfel, oare s-ar fi născut atîtea limbi pre pămînt?" (M. Eminescu).

Ca şi enunţurile interogative propriu-zise, enunţurile interogative retorice sînt:

1. *totale*:

„Au la Sybaris nu sîntem, lîngă capiştea spoielii,
Nu se nasc glorii pe stradă şi la uşa cafenelii?
N-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliţi
În aplauzele grele a canaliei de uliţi,
Panglicari în ale ţării, care joacă ca pe funii,
Măşti cu toate de renume din comedia minciunii?" (M. Eminescu)

2. *parţiale*: „*Cine* mai distinge, în grimoarul oraşului, în tabloul proteiform al oraşului, chipul spectral al mulajului?" (B. Fox).

Sub aspect structural, se realizează ca interogative retorice numai enunţurile autonome analitice.

Enunţurile interogative retorice sînt toate *subiective* (*exclamative*).

În *planul expresiei*, interogativa retorică prezintă în general aceleaşi mărci ca enunţurile interogative. Uneori intervin însă unele particularităţi în organizarea enunţului care-i fixează identitatea de interogativă retorică:

- însoţirea elementelor interogative cu adjectivul *altul* (*alta*) sau cu adverbe compuse pe baza lui, eventual concomitent cu situarea verbului la potenţial-optativ, prezent sau mai ales perfect, ori cu prezenţa în context a unor comparative sau superlative adjectivale ori adverbiale: „Care e *mai mîndră* decît tine *între toate* ţările semănate de Domnul pre pămînt? Care *alta* se împodobeşte în zilele de vară cu flori *mai frumoase*, cu grîne *mai bogate*?" (A. Russo);
- exprimarea în enunţul interogativ – frază dezvoltată a singurului răspuns posibil la întrebare, marcat ca atare prin elemente restrictive precum *decît*, *dacă nu*: „Este imaginabilă starea aceasta de lucruri şi se poate însemna altfel *decît cu numele celei mai complete barbarii*?" (M. Eminescu); „Şi de unde să sperăm aceasta *dacă nu de la Teatrul naţional*?" (M. Eminescu).

Enunţuri imperative

În enunţurile imperative[4], raportul *emiţător-mesaj-destinatar* este dominat de destinatar, pe care subiectul vorbitor vrea să-l determine să acţioneze într-un anumit fel. Subiectul vorbitor îşi organizează enunţul sintactic ca expresie a capacităţii limbii de a provoca modificări în sfera realităţii extralingvistice. Planul semantic al enunţurilor imperative reflectă tocmai direcţia în care urmează să se producă aceste modificări.

În funcţie de modul de desfăşurare a enunţării, enunţurile *imperative* sînt:

- *directe*; în enunţuri *complexe*: „*Dormi!* zise poruncitor" (M. Eminescu) sau în enunţuri *simple*: „Vindecă-mă, suflete,/ Vin-acasă, suflete,/ Adu leacuri, suflete" (T. Arghezi);
- *indirecte*; au caracter de imperative indirecte numai componente ale enunţului, propoziţii dependente de un verb precum *a ordona*, *a porunci*, *a sfătui*, *a ruga* etc. sau substantive din aceeaşi familie – *ordinul*, *porunca*, *sfatul*, *rugămintea* etc. – ori nume predicative propoziţionale în nuclee predicaţionale cu subiectul realizat prin substantive din aceeaşi categorie: „Te-*am ruga*, măre, ruga/ Să-mi trimiţi prin cineva / Ce-i mai mîndru-n valea ta" (M. Eminescu).

Dacă predicatul frazei se realizează printr-un verb performativ (*a ordona*, *a porunci* etc.), enunţul însuşi are carater *performativ*: „Îţi *ordon* să arunci podul acesta în aer".

În funcţie de implicarea afectivă a subiectului vorbitor, enunţurile imperative sînt:

- *obiective* (*neutre*):

„*Nu spera* cînd vezi mişeii
La izbîndă făcînd punte." (M. Eminescu)

„Nu voi mormînt bogat,
Cîntare şi flamuri
Ci-*mi împletiţi* un pat
Din tinere ramuri." (M. Eminescu)

- *subiective* (*exclamative*): „...Da ce vrei, mări, Cătălin?/ *Ia dut' de-ţi vezi de treabă!*" (M. Eminescu).

Sub aspect structural, enunţurile imperative aparţin categoriei enunţurilor autonome (sintetice, realizate mai ales prin interjecţii şi vocative, şi analitice): „– *Hai* şi tu cu noi, dacă vrei – zise Harap Alb –, că doar n-avem a te duce de mînă ca pe un orb" (I. Creangă); „– *Hai* iute şi cît te văd; raniţa-n spate, stînga-mprejur, pas gimnastic şi *înainte, marş!*" (C. Hogaş); „– *Ho, mă!* ce vă este, zise Zaharia" (I. Creangă); „– *Ştefane*, zise Luchi, fiindcă ea era" (M. Preda); „*Lasă*-mă, toamnă, în prada furtunii/ Singur de mine să rîd ca nebunii" (A.E. Baconsky).

În planul *expresiei*, identitatea specifică a enunţurilor imperative este marcată concomitent prin *intonaţie*, *accent* şi *flexiune*.

Flexiunea. Marca distinctivă principală a enunţurilor imperative este situarea substantivului (pronumelui) la cazul *vocativ* şi a verbului la modul *imperativ*: „– *Ioane! Ioane! Ioane!*... şi Ion pace!" (I. Creangă); „*Păzeşte-te* de amicii care ţi se jură că te iubesc pe tine mai mult decît se iubesc pe dînşii" (M. Codreanu); „*Deşteaptă-te*, pămînt român! *biruie-ţi* durerea..." (A. Russo).

Verbul poate fi şi la alte moduri (conjunctiv mai ales, indicativ mai rar) dacă planul lor semantic exprimă conţinutul semantic al imperativului: „Tu *să şezi* la grajd, nedezlipit şi să îngrijeşti de calul meu ca de ochii din cap..." (I. Creangă).

Observaţie

Situarea verbului la imperativ poate fi doar marcă a caracterului afectiv al unui enunţ asertiv: „Ei! ei! de acum *drege-ţi* «vocea» şi *descurcă-te*, măi Trăsne, dacă poţi" (I. Creangă).

Intonaţia *imperativă* este orientată de *accentul* sintactic şi depinde de dezvoltarea enunţului ; este *ascendentă* cînd enunţul se realizează doar printr-un *vocativ*, *o interjecţie* sau *un verb la imperativ*: „Mai luăm cîte unul?... *Băiete!*...” (I.L. Caragiale) ; „– *Stăi!* strig eu” (I.L. Caragiale) ; este mai întîi *ascendentă*, apoi *descendentă*, cînd enunţul are o dezvoltare mai amplă : „Cîntaţi-mi durerile voastre/ Ca să am la ce să visez” (A.E. Baconsky).

Enunţurile imperative indirecte au intonaţie nespecifică ; ele devin, de fapt, enunţuri *asertive*: „Şi, cum ajunge acasă, zice unei babe de la bucătărie să ia cucoşul, să-l zvîrle într-un cuptior plin cu jăratic şi să puie o lespede la gura cuptiorului...” (I. Creangă).

Enunţuri exclamative

În *enunţurile* **exclamative**, raportul *emiţător-mesaj-destinatar* este dominat de emiţător ; prin absolutizarea componentei subiective a mesajului, enunţul exclamativ devine expresia sintactică a reacţiilor sale faţă de realitatea extralingvistică sau, mai ales, faţă de interlocutor.

Sub aspect semantic, enunţurile exclamative exprimă :

- diferite stări afective provocate subiectului vorbitor de către destinatar sau de contactul cu realitatea extralingvistică (manifestate în invocative, imprecaţii, blesteme etc.) : „*Vai de mine şi de mine*, copila mea au străpuns-o turcii!” (I. Creangă) ;
- urări adresate de subiectul vorbitor interlocutorului : „– *La mulţi ani, Costică!* cu noroc, sănătate şi veselie!...” (I.L. Caragiale).

Sub aspect *structural*, enunţurile exclamative sînt cel mai adesea enunţuri **autonome**, sintetice, realizate prin interjecţii afective, sau analitice : „– *Eei!* Asta-i prea tare” (M. Eminescu) ; „– *De!*... mîrîi” (E. Barbu) ; „– *Vai, aprinde-v-ar focul să vă aprindă*, zise ea burzuluită grozav ; dar cum se cheamă asta? *În obrazul cui v-a învăţat!*” (I. Creangă) ; sau intră, în planul *incidenţei*, în structura unor enunţuri complexe : „Ştiu eu, să nu crezi că doarme Smaranda, *dormire-ai somnul cel de veci, să dormi!*” (I. Creangă).

Caracterul distinctiv al enunţurilor exclamative în raport cu varianta exclamativă a enunţurilor asertive este dat de absenţa în planul lor semantic a informaţiilor despre realitatea extralingvistică aflată la originea reacţiilor afective ale subiectului vorbitor.

În planul *expresiei*, identitatea specifică a enunţurilor exclamative este fixată de mai mulţi factori :

- caracterul specific lexico-gramatical al termenilor prin care se realizează : interjecţii *afective* sau *apreciative*: „– Frică?... *bravo*!” (I.L. Caragiale) ; „– *De*, nene! zic eu” (I.L. Caragiale) ;
- tipul de dezvoltare sintactică ; cînd se realizează prin interjecţii, aparţin enunţurilor sintetice : „*Bravo!*” ; „*A!*” ; „*Uf!* mi-a zis norocita matroană, românii...” (I.L. Caragiale). Între enunţurile analitice au o frecvenţă specifică enunţurile nominale : „Întoarce capul : tovarăşul nicăieri... *Mare minune!*... Unde a putut pieri?” (I.L. Caragiale) ;
- relaţiile sintactice în care intră ; enunţurile exclamative au caracter independent sau intră într-o relaţie de incidenţă cu alte enunţuri :

„– *Ce spui, cumnată*! Da' că l-aş ucide în bătaie, cînd aş afla că el a prins pupăza s-o chinuiască" (I. Creangă)

„Oamenii săriră buimaci care dincotro crezînd că-i foc ori ne taie cătanele, *doamne fereşte* ! ..." (I. Creangă)

„– Lasă-mă, unchiule !
–... *Bine !* răspunde omul bătrîn şi joacă-nainte..." (I.L. Caragiale)

- *flexiunea* ; verbul predicat se situează la conjunctiv (foarte adesea, fără morfemul *să* la persoana a treia, care este şi cea mai frecventă) sau potenţial-optativ :
„În sănătatea domnului Agamiţă Dandanache ! *Să trăiască !* " (I.L. Caragiale)
„Puii mei, bobocii mei, copiii mei !
Aşa este jocul.
Îl joci în doi, în trei,
Îl joci în cîte cîţi vrei.
Arde-l-ar focul ! " (T. Arghezi)
- *structura sintactică internă* ; verbul predicat se repetă în două forme modale – potenţial-optativ şi conjunctiv : „Numai că hoţomanul de Pavăl mi-a făcut-o, *be-l-ar tăunii să-l beie*, cînd i-o fi somnul mai dulce ! " (I. Creangă) ;
- *topica* ; se produce o inversiune a ordinii componentelor sintagmei morfologice şi a ordinii sintactice : „Las-că v-am găsit eu ac de cojoc. De-acum dormiţi, *dormire-aţi somnul cel de veci*, că v-am aşternut eu bine ! " (I. Creangă).

OPOZIŢIA POZITIV/NEGATIV

Din punct de vedere semantico-sintactic, modul specific de actualizare, prin predicaţie, a planului lor semantic global sau numai al unor constituenţi sintactici determină dezvoltarea a două categorii de enunţuri :

- enunţuri **pozitive**, caracterizate prin aspectul pozitiv al actualizării planului semantic : „– Ca un cîine *ai trăit*, cîinii *să te mănînce* ! rosti unul din purtătorii coşciugului" (E. Barbu) ; *„Am fost* pe străzi şi la răspîntii" (A.E. Baconsky) ;
- enunţuri **negative**, caracterizate prin actualizare de aspect negativ : *„Nu spera* şi *nu ai teamă*" (M. Eminescu) ; *„Nu-i* nimeni *cu totul indispensabil*, dar nici cu totul inutil" (M. Codreanu). Enunţurile *negative* pot fi :
  – enunţuri *negative totale*, dacă se actualizează în mod negativ nucleul predicaţional central şi, prin el, planul semantic al întregului enunţ : „Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor de rîu/ *Nu-i ca noaptea* cea mocnită şi pustie din sicriu" (M. Eminescu) ; „Cei care se tem *n-au stele-n* amintiri" (A.E. Baconsky) ; „Cine *nu* mai *poate* să rîdă *nu mai poate nici* să plîngă" (M. Codreanu) ;
  – enunţuri *negative parţiale*, dacă se actualizează în mod negativ numai planul semantic al unui constituent, purtător sau nu de funcţie sintactică, sau al unui component al constituentului sintactic multiplu :
  „Vai de biet român săracul,
  Îndărăt tot dă ca racul,
  Nici îi merge, nici se-ndeamnă
  Nici îi este toamna *toamnă*,

Nici e vară vara lui
Şi-i străin în ţara lui." (M. Eminescu)

„Dar... veţi fi auzit voi că popa are mînă de luat, *nu de dat*." (I. Creangă), „Moş Bodrîngă se încurcase nu ştiu pe unde în seara aceea şi Pavăl, *neavînd lucru* ca alte dăţi, se culcase devreme." (I. Creangă)

În enunţurile negative parţiale, constituentul sintactic cu aspect negativ poate intra cu realizarea de aspect pozitiv a aceleiaşi funcţii sintactice într-un raport de sinonimie, nu de opoziţie semantică ; fenomenul caracterizează mai ales circumstanţialul temporal de posterioritate : „*Pînă să nu crape de ziuă*, poate că vom fi chemaţi să facem cea mai mare jertfă pe care are dreptul patria s-o ceară de la un om" (I.L. Caragiale) [= *pînă să crape de ziuă, înainte de a crăpa de ziuă*] ; „Pe locul hotărît se adunase, *încă pînă a nu se face ziuă*, atîta lume, cîtă frunză şi iarbă, de nu se mai putea mişca" (P. Ispirescu) [= *pînă a se face ziuă, înainte de a se face ziuă*] şi relaţia de coordonare prin care se evită subordonarea circumstanţială (de temporalitate) : „*N-apucară să se aşeze bine* şi auziră un sunet de bucium" (P. Ispirescu) [= *înainte de a se aşeza bine*].

*

Opoziţia **pozitiv/negativ** caracterizează toate tipurile de enunţuri (*asertive*, *interogative*, *imperative*, *exclamative*), dar prezintă unele note relativ distincte, sub aspect semantic sau (şi) structural.

1. Dacă aparţin enunţurilor *asertive*, întemeindu-se pe opoziţia logico-semantică *afirmativ/negativ*, acestea se impun ca enunţuri *afirmative* şi enunţuri *negative*.

Prin enunţuri *afirmative*, subiectul vorbitor afirmă, confirmă sau aprobă actualizarea, prin predicaţie, a unui anumit conţinut semantic : „În faptă, lumea-i visul sufletului nostru..." (M. Eminescu) ; „Te pierzi în golul singurătăţii/ O, suflet, mereu de lume fugar" (G. Bacovia).

Prin enunţuri *negative*, subiectul vorbitor neagă, infirmă sau respinge actualizarea, prin predicaţie sau prin diferite funcţii sintactice particulare, a unui anumit conţinut semantic : „Nu e adevărat că există un trecut – consecutivitatea e în conştiinţa noastră..." (M. Eminescu).

Enunţurile negative sînt :

- *totale* dacă nucleul predicaţional central (din structura regentei, ce reprezintă predicatul frazei, cînd enunţul e o frază dezvoltată) are aspect negativ, indiferent de aspectul constituenţilor sintactici, simpli sau propoziţionali :

  „Şi în farmecul vieţi-mi
  Nu ştiam că-i tot aceea
  De te razimi de o umbră
  Sau de crezi ce-a zis femeia." (M. Eminescu)

- *parţiale* :
  – dacă nucleul predicaţional central este afirmativ, iar un constituent sintactic sau mai mulţi prezintă aspect *negativ* :

  „Icoana stelei ce-a murit
  Încet pe cer se suie ;

Era pe cînd *nu s-a zărit*,
Azi o vedem şi *nu e*." (M. Eminescu)

„I-am spus că vreau să caut un mormînt,
Pe care l-am săpat, de mult, cîntînd,
Şi mi-a răspuns că *nu e în grădina lui*." (T. Arghezi)

– dacă, în propoziţii sau în fraze simple, un termen al relaţiei de coordonare este afirmativ, iar altul negativ: „Tribunalul *nu trebuia să stabilească vina*, ci identitatea" (O. Paler); „Ai să mă îngropi şi *n-ai să mă-nţelegi...*" (G.M. Zamfirescu); „Te-aş cere doar pe tine, dar *nu mai eşti a ta*" (M. Eminescu).

2. Cînd aparţine enunţurilor interogative, opoziţia *pozitiv/negativ* poate rămîne exclusiv (sau predominant) sintactică sau poate genera o opoziţie semantică. În primul caz, un acelaşi plan semantic se exprimă deopotrivă printr-un enunţ pozitiv sau printr-unul negativ; enunţurile se constituie în două variante (stilistice) prin care se comunică acelaşi (sau relativ acelaşi) conţinut semantic – „*Aşa-i ? /Nu-i aşa ?*"; „*Aveţi ? .../N-aveţi ?*"... etc.: „*Aşa-i* că s-a deocheat vremea ? zise unul dintre plăieşi oftînd" (I. Creangă); „Nu-i aşa că m-am urîţit ? " (G.M. Zamfirescu); „Aveţi (cumva) un bilet în plus ? "/„N-aveţi (cumva) un bilet în plus ?".

Excluzînd conotaţiile, enunţurile interogative din dialogul:

„– *A fost în urma noastră pe aici nenea Anghelache ?*
– Da!
....
– Nu i-ai spus că l-am căutat ?
– Ba da! " (I.L. Caragiale)

puteau apărea şi sub forma:

„– *N-a fost în urma noastră pe aici nenea Anghelache ?*
– Ba da!
....
– I-ai spus că l-am căutat ?
– Da! ".

În cel de-al doilea caz, opoziţia se poate realiza în structura aceluiaşi enunţ, dacă acesta este un enunţ interogativ disjunctiv: „Pleci sau nu la mare ? " sau prin enunţuri interogative simple, între care intervin însă şi deosebiri de natură stilistică: „Pleci la mare ? "; „Nu pleci la mare ?".

Observaţii

Enunţul interogativ cu aspect pozitiv poate fi ambiguu: „Te duci la piaţă ?". El poate fi înţeles ca o componentă realizată a unui enunţ interogativ disjunctiv întemeiat pe opoziţia sintactică pozitiv/negativ: „Te duci sau nu te duci la piaţă ? " sau al unui enunţ interogativ disjunctiv întemeiat pe o opoziţie lexicală: „Te duci sau vii de la piaţă ?". Numai în prima realizare enunţului de aspect pozitiv îi corespunde un enunţ de aspect negativ.

Enunţurile *exclamative* se realizează ca enunţuri *pozitive* care nu pot dezvolta şi o variantă negativă: „Ştiu eu, să nu crezi că doarme Smaranda, *dormire-ai somnul cel de veci, să dormi !*" (I. Creangă) şi mai rar ca enunţuri *negative*: „Ce semeţ erai odinioară, dragul meu, *de n-ai mai fi fost*" (T. Arghezi).

În planul *expresiei*, sînt marcate numai enunţurile (sau componentele acestora) *negative*; mărcile distinctive principale ale acestor enunţuri sînt adverbul de negaţie *nu* şi conjuncţia copulativă *nici*, întrebuinţată în mod frecvent adverbial:

„*Nu-i* vina mea, *nu-i* vina nimănui
că sufletul ca ţărna mi-i bogat,
că pătimaş şi bun ca dînsul *nu-i*
un altul sau ca dînsul neîmpăcat." (M. Isanos)

„Căci unde-ajunge *nu-i* hotar,
Nici ochi spre a cunoaşte." (M. Eminescu)

În enunţurile asertive sau imperative adverbul negativ *nu* poate fi întărit de locuţiunile adverbiale *deloc* sau *defel*: „Ea era ca trunchiul şi *nu* se mişca *deloc*" (M. Eminescu), sau poate fi însoţit de adverbul *cumva*, care nuanţează stilistic negaţia: „*Nu cumva* era un om care imita un cîine?" (O. Paler); „Numai tu *să nu cumva să* te răsufli cuiva, ca să prindă el de veste" (I. Creangă).

În stilul conversaţiei, atît adverbul *nu*, cît şi locuţiunile adverbiale *deloc* şi *defel* pot constitui şi singure enunţuri negative:

„– Ai treabă?
– *Deloc*." (I.L. Caragiale)

„– Nenea Anghelache n-a venit?
– *Nu!*" (I.L. Caragiale)

Aspectul negativ total sau parţial al enunţului se manifestă, adesea, şi prin aspectul negativ al termenilor prin care se realizează diferite funcţii sintactice sau componente ale acestora (pronume: *nimeni*, *nimic*, *niciunul*; adverbe: *niciodată*, *nicăieri*, *nicicînd*, *niciunde*; locuţiunea adverbială *nici că*) ori prin care se realizează el însuşi ca enunţ sintetic (*ba*):

„Ieşi ca dintr-o cameră unde nu era *nimeni*..." (M. Preda)

„N-ai avut *niciodată* presimţirea că vor putea să fie mai mulţi?" (B. Fox)

„Eu nu aduc *nimănui nici o* supărare." (I. Creangă)

„– Da' bani ai adus?
– *Ba!*... zice că să scrii." (I.L. Caragiale)

Realizează în ele înseşi enunţuri negative unele interjecţii:

„Fugi, nene, că mustul strică stomacul! zice unul.
– Ei, *aş!* răspunde Costică." (I.L. Caragiale)

Adverbul *nu* îşi pierde caracterul de marcă distinctivă în enunţurile în care se instituie o contradicţie între aspectul negativ al planului expresiei şi caracterul pozitiv al planului lor semantic.

Această contradicţie între planul expresiei şi planul semantic prezintă trei tipuri de enunţuri:

- enunţuri *interogative retorice cu aspect negativ*: „...Astfel de noapte bogată/ Cine pe ea n-ar da viaţa lui toată?" (M. Eminescu);
- enunţuri *interogative exclamative cu rol afirmativ*:

„– Tu spui asta?
– *De ce nu?*" (O. Paler)

• enunţuri *asertive cu caracter restrictiv*: „Pustiul nu-l poate înţelege decît cine l-a trăit" (O. Paler).

Natura pozitivă a acestor enunţuri este fixată în planul expresiei prin însoţirea adverbului negativ *nu* cu adverbul restrictiv *decît*, în cazul enunţurilor restrictive: „...Toţi *nu* facem **decît** a gîndi pînă la capăt, ceea ce altul a gîndit în mod embrionar" (M. Eminescu), sau prin imposibilitatea însoţirii adverbului *nu* cu adverbul sau conjuncţia *nici*, în cazul enunţurilor interogative retorice: „Au prezentul *nu* ni-i *mare*? N-o să-mi dea ce o să cer?/ N-o să aflu între-ai noştri vre un falnic juvaer?" (M. Eminescu).

În opoziţie cu enunţurile negative, marca *enunţurilor pozitive* poate fi considerată absenţa adverbului de negaţie: „Ritmul şi rima sînt duşmani răi, dacă-i pronunţi cu prea multă grijă" (M. Eminescu); „De prin adîncul nopţii vin cocorii/ Pe care i-am văzut plecînd" (T. Arghezi).

Aspectul pozitiv al enunţurilor sintetice este implicit în termenii prin care se realizează:

• *adverbe* (locuţiuni adverbiale) de afirmaţie – *da*, *aşa*, *bine*, *desigur*, *fireşte*, *bine-înţeles*, *fără îndoială*, *de bună seamă* etc.:

„*Fără îndoială*, zise el pentru sine." (M. Eminescu)

„– Să le dai la toţi!
– *Bine*, dar..." (I.L. Caragiale)

„– *Da*, domnule, asta e!" (I.L. Caragiale)

• *interjecţii*:

„*Iată* lacul. Luna plină
Poleindu-l îl străbate." (M. Eminescu)

„Apoi începe să comande:
– *Înainte! marş!*" (I.L. Caragiale)

Absenţa adverbului de negaţie nu marchează totdeauna o identitate de enunţ pozitiv.

Pe lîngă interogativele retorice cu aspect negativ şi sens pozitiv există şi o subcategorie de interogative retorice cu aspect pozitiv în planul expresiei şi caracter negativ în plan semantic: „Cum ar fi fost cu putinţă marile fapte ale omenirii, dacă oamenii ar fi răi?" (G. Călinescu).

Se caracterizează printr-un raport similar de contradicţie între planul expresiei (cu aspect pozitiv) şi planul semantic (cu caracter negativ) şi unele enunţuri asertive sau interogative exclamative: „– *Ce-mi pasă a cui eşti*, zise el" (M. Eminescu); „– Ei! Ş-apoi?... *Ce-mi pasă?*" (I.L. Caragiale); „Ce era să-i răspund? De ce să-i stric o iluzie?" (B. Fox).

RELAȚII ȘI FUNCȚII SINTACTICE

RELAȚIA DE INTERDEPENDENȚĂ

În *Gramatica limbii române* (realizată și publicată, sub egida Academiei, în două ediții, în 1954 și 1963) se recunosc numai două raporturi sintactice : de subordonare și de coordonare. În „Sintaxa propoziției", în discutarea *raporturilor dintre părțile de propoziție*, relația dintre părțile principale de propoziție (subiectul și predicatul), înțeleasă în specificul ei, este totuși integrată „în categoria raporturilor de determinare sau de subordonare, deși acest raport se găsește într-o situație destul de deosebită : determinarea dintre subiect și predicat este oarecum reciprocă, ea are asepectul unei corelații de inerență, ceea ce se oglindește și în modul de definire a părților de propoziție respective" (1963, vol. II, p. 79). În „Sintaxa frazei", cele două funcții sintactice sînt intepretate în interiorul raportului de subordonare, concomitent cu susținerea suspendării corespondenței dintre părțile de propoziție și propozițiile totuși corespunzătoare, fie și numai parțial, în cazul predicatului : „În timp ce subiectul și predicatul ca părți de propoziție sînt părți principale, propoziția subiectivă și propoziția predicativă nu sînt propoziții principale, ci propoziții secundare, subordonate" (*ibidem*, p. 255). Noua ediție a *Gramaticii Academiei* situează aceeași relație tot între relațiile de dependență, reprezentînd **„relația de dependență bilaterală** sau *de interdependență* [...], o formă specială de dependență între doi termeni care se presupun reciproc" (2005, vol. II, p. 17).

Relația de **interdependență** are rol determinant în organizarea enunțurilor sintactice verbale și verbal-nominale. Acest rol i-l asigură verbul prin caracterul dinamic al planului semantic și al structurii expresiei sale. În limba română, ca și în celelalte limbi flexionare, *verbul* este singura categorie lexico-gramaticală capabilă să dezvolte *sensuri temporale* în mod abstract, adică prin intermediul unei categorii gramaticale specifice.

Dinamismul imanent al verbului îl face apt pentru dezvoltarea funcției primordiale a comunicării, *predicația*, funcție care implică situarea în timp – în timpul sau din perspectiva timpului actului lingvistic.

În același mod abstract, verbul dezvoltă sensuri în interiorul categoriei gramaticale de *persoană* (în simultaneitate cu cea de *număr*), ceea ce face din el singura clasă lexico-gramaticală căreia îi este imanentă relația cu un subiect gramatical. Această relație este implicită în categoria *persoanei*, manifestîndu-se, în planul expresiei, dezinențial (*merg*– *merg*-**i**, *merg*-**e**) și devine explicită, în sensul concretizării lexical-sintactice, prin atragerea unui *nume* (*pronume* etc.) în sfera predicației : **„Eu** merg" – **„Tu** *merg*-**i"**, **„El/Andrei** merg-**e"**.

Prin *predicație*, se intersectează planul subiectiv (protagoniștii și timpul actului lingvistic) cu planul obiectiv (mesajul actului gramatical) al comunicării, în desfășurarea unei relații de interdependență, și se generează cele două funcții sintactice principale, centrale în structura enunțului :

- **predicatul**, concretizare verbală (sau verbal-nominală) a predicaţiei ;
- **subiectul**, concretizare nominală (pronominală etc.) a „obiectului" predicaţiei.

Factorul dinamic îl reprezintă **predicatul**. Expresie activă a *predicaţiei*, el situează în timp componente semantice atemporale şi descrie un anumit raport, variabil, între obiectul enunţului (al predicaţiei enunţului) şi subiectul enunţării (al actului lingvistic).

Verbul devine *predicat* prin trecerea sa din starea *pasivă* a planului *paradigmatic* al limbii, unde ocupă o poziţie lexicală (care-i asigură o identitate specifică, lexicală, la nivelul morfemului-rădăcină sau al temei), în cea *activă* a planului *sintagmatic*. Aici, prin solidarizarea morfemului-rădăcină (sau a temei) cu morfeme categoriale specifice (de timp, persoană etc.), verbul primeşte şi o poziţie (şi o identitate) gramaticală.

În această trecere, verbul-predicat determină cel mai adesea dezvoltarea unui *subiect* ; dezinenţa de persoană şi număr se constituie în semn al relaţiei virtuale cu un subiect, relaţie care poate fi *realizată* sintactic.

Natura relaţiei dintre *subiect* şi *predicat* este determinată de însuşi procesul de elaborare şi funcţionare a enunţului lingvistic, prin încărcarea unităţilor lexicale implicate în dezvoltarea unei sintagme, cu sensuri gramaticale, în desfăşurarea funcţiei actualizatoare a predicaţiei.

În **plan semantic**, relaţia este de implicare reciprocă (sau *inerenţă*). Înscrierea nivelului lexical al limbii în nivelul sintactic se realizează prin *predicaţie*, funcţie ce, atribuind unui verb calitatea de *predicat* şi, prin acesta, unui nume (pronume etc.) pe cea de *subiect*, dezvoltă *sintagma nucleară* a enunţului sintactic în interiorul căreia subiectul şi predicatul se implică reciproc.

În **planul expresiei**, relaţia este de *dependenţă reciprocă (bilaterală)*[1]. Îndată ce subiectul, implicit în planul semantic al verbului devenit predicat, primeşte o identitate concretă, lexical-sintactică, verbul-predicat „se orientează după el"[2], în organizarea structurii sale morfematice, din perspectiva categoriilor gramaticale persoană şi număr. În acelaşi timp, predicatul îi impune numelui (pronumelui etc.) subiect să se situeze în cazul nominativ.

În desfăşurarea *predicaţiei* se produc simultan trei fenomene sintactice :

- verbul se constituie în *predicat* ;
- verbul-predicat atribuie unui nume (pronume etc.) calitatea sintactică de *subiect* ;
- printr-o relaţie de solidaritate reciprocă, *verbul-predicat* şi *numele-subiect* formează **un nucleu predicaţional**, determinînd, prin aceasta, constituirea **propoziţiei**, unitate minimală a cunoaşterii şi comunicării lingvistice.

Atît producerea, cît şi, mai ales, modul de producere a celor trei fenomene sintactice diferă în funcţie de sfera semantică (lexicală) a verbului şi, în legătură cu aceasta, de specificul desfăşurării predicaţiei.

PREDICATUL

În desfăşurarea actului lingvistic, **predicaţia** implică două componente semantice, una de natură *lexicală* şi alta de natură *gramaticală*.

Componenta semantică de natură *lexicală* rezultă din interpretarea lingvistică (anterioară actului comunicării) a „obiectelor" realităţii extralingvistice, reflectată în planul conştiinţei.

Componenta semantică de natură *gramaticală* rezultă din situarea sensurilor lexicale într-o anumită temporalitate, în primul rînd, în raport cu temporalitatea procesului de comunicare, precum şi în interiorul unor opoziţii determinate de implicarea în verbul-predicat a relaţiei cu un subiect: persoana şi numărul, relaţie care se actualizează prin raportarea la protagoniştii actului lingvistic.

Pe componenta semantic-lexicală se întemeiază „obiectul" enunţului. Pe componenta semantic-gramaticală se întemeiază structura enunţului. „Ceea ce face o propoziţie", afirmă Karcevski, „e introducerea unor valori de mod, de timp şi de persoană – (pe care) le numim valori predicative"[3].

Componenta semantic-gramaticală se manifestă în planul expresiei prin indici categoriali, care sînt semnificanţii unor semne lingvistice purtătoare de sensuri gramaticale.

Morfemele de *timp* şi de *mod* din structura verbului flexionat îşi au originea chiar în semantica gramaticală a verbului care şi-a asumat predicaţia şi reflectă raportul dintre coordonate ale comunicării lingvistice (*enunţarea*) şi coordonate ale obiectului comunicării (*enunţul*).

Morfemele de *persoană* şi *număr* stau în legătură cu intrarea verbului-predicat în relaţie sintactică cu un nume (pronume etc.) subiect şi reflectă raportul dintre protagoniştii *enunţării* (actului lingvistic) şi protagoniştii *enunţului*.

Componenta semantic-lexicală nu are, în planul expresiei, indici specifici de manifestare în cadrul restrîns al verbului-unitate lexicală, dar îşi relevă natura prin specificul seriei de sinonime în care poate intra şi prin condiţionările pe care le impune sintagmei în care intră.

Astfel, verbul *a fi*, ca verb *predicativ*, cînd are, adică, o sferă semantică suficientă asumării predicaţiei, intră într-o relaţie de sinonimie cu verbele *a exista*, *a se întîmpla*, *a se afla* etc., verbe care pot introduce în enunţ, prin ele înseşi, ambele componente semantice ale predicaţiei: „Ce mai *este* prin oraş?" – „Ce *se mai întîmplă* prin oraş?".

Ca verb copulativ, în schimb, el intră în „sinonimie" cu verbe cvasidesemantizate sub aspect lexical concret (*a însemna*, *a constitui*, *a reprezenta*): „*Ce e* asta?" – „*Ce înseamnă* asta?".

Ca verb predicativ, verbul *a fi* nu admite în sintagmă, în afara subiectului, un alt nominativ – substantiv (pronume etc.) sau adjectiv:

* „*Mihai* era (= exista) *doctor*."
* „*El* este (= există) *albastru*."

Ca verb copulativ, verbul *a fi* admite în sintagmă, pe lîngă nominativul-subiect, şi un al doilea substantiv (pronume etc.) sau un adjectiv în nominativ: „Mihai era doctor"; „Cerul este albastru".

Tipuri structurale de predicat

Noua ediţie a *Gramaticii Academiei*, realizată sub coordonarea Valeriei Guţu-Romalo (Bucureşti, 2005), abandonează distincţia **predicat verbal/predicat nominal**, curentă în interpretarea sintaxei limbii române din ediţiile anterioare şi din cele mai multe dintre gramaticile de autor. Pe fondul identificării a trei categorii de predicat (în realitate, trei nivele de organizare a predicatului): predicat semantic, predicat

sintactic, predicat al enunţării (vol. II, pp. 238-262), în interpretarea **predicatului (semantico-sintactico-enunţiativ)** (*ibidem*, pp. 243-244) [unitate terminologică în care se poate recunoaşte o suprapunere a predicatului **enunţării** cu predicatul **enunţului**], se disting două tipuri: **predicatul simplu** şi **predicatul complex**. Eludîndu-se distincţia *enunţ/enunţare*, printre variantele de **predicat complex** se includ (*ibidem*, pp. 255 şi urm.), în funcţie de *operator* (concept prin care se defineşte nivelul sintactic al predicatului): predicatul nominal („Ion **este/rămîne important**"), alături de predicatul verbal realizat prin verb la diateza pasivă („Ion **este lăudat**") şi de predicate în structura cărora intră (ca operatori) verbe de aspect şi de modalitate („Ion **se apucă** de învăţat"; „Ion **trebuie/poate** să plece"; „**Era** să se întîmple").

Predicatul este funcţia sintactică prin care se realizează predicaţia în enunţurile analitice – ipostaza enunţuri verbale. Structura predicatului depinde de modul de integrare a componentei semantice de natură gramaticală, purtătoare a indicilor de predicaţie (**timp-mod** şi **persoană-număr**).

Componenta semantic-gramaticală poate fi imanentă termenului prin care se realizează predicaţia (un verb) sau poate să-i fie exterioară (cînd acesta este un substantiv, pronume, adjectiv etc.). Această deosebire şi, decurgînd din ea, modul concret de realizare a celor două componente ale predicaţiei determină constituirea a două tipuri structurale de predicat:

a) predicat **sintetic**[4];

b) predicat **analitic**.

a) Predicatul sintetic

Predicatul *sintetic* se caracterizează prin realizarea celor două componente semantice ale predicaţiei în mod solidar, în structura morfematică liniară (*rădăcină + flectiv*) a aceleiaşi unităţi lexicale: „Ne pierdem ca să ne-mplinim" (L. Blaga).

Rădăcina este purtătoarea sensului lexical al verbului – „obiectul" actualizării primare prin predicaţie: *a pierde*, *a împlini*.

Flectivul este purtătorul sensurilor gramaticale (timp-mod, persoană-număr, diateză) mijloc al actualizării primare, a planului semantic al verbului-predicat, şi secundare, a planului semantic al termenului-subiect – **ne ...em**, **să ne ...im**: „**Ne pierdem** ca **să ne-mplinim**" (L. Blaga).

Predicatul **verbal (sintetic)** îşi poate realiza conţinutul funcţional semantic prin constituent **simplu, dezvoltat** sau **multiplu**.

Predicatul verbal **simplu** realizează conţinutul semantic al predicaţiei printr-un singur termen lexical, care poate fi:

- **un verb**, simplu sau compus: „La sfinţi-n zugrăveală amurgu-*ngenunchea*" (I. Pillat); „Potop, *cad* stele albe de cristal/ Şi *ninge*-n noaptea plină de păcate" (G. Bacovia); „*Să blesteme* pe-oricine de mine-o avea milă,/ *Să binecuvînteze* pe cel ce mă *împilă*" (M. Eminescu);
- **expresii verbale**: „De-oi urma să scriu în versuri, *teamă mi-e* ca nu cumva/ Oamenii din ziua de-astăzi să mă-nceapă a lăuda" (M. Eminescu); „Îmi vine să rîd fără sens/ Şi-*i frig* şi burează" (G. Bacovia);
- **locuţiuni verbale**: „El iar privind de săptămîni,/ *Îi cade dragă* fata" (M. Eminescu).

Predicatul *verbal* **dezvoltat** realizează planul semantic, complex al predicaţiei prin doi termeni verbali (sau cu originea în verb). Actualizarea planului semantic global al enunţului şi al funcţiilor fundamentale – *predicatul* şi *subiectul* – se întemeiază pe ambii termeni din structura predicatului.

Unitatea funcţional-predicativă a structurii şi a planului semantic pe care îl dezvoltă este asigurată, în cele mai multe structuri, de intrarea termenilor lexicali componenţi într-o anumită relaţie sintactică (interdependenţă, dependenţă, coordonare) pentru dezvoltarea unei componente semantice categoriale (*aspectul*, *modalitatea*). Pierderea autonomiei funcţionale a componentelor este determinată de desfăşurarea relaţiei sintactice de coordonare numai în planul expresiei sau, cînd relaţia e de dependenţă sau de interdependenţă, de pierderea sensului noţional şi/sau a autonomiei semantice a primului verb. Spre deosebire însă de verbele semiauxiliare, din structura *predicatului verbal compus*, verbele de aspect şi de modalitate din structura predicatului verbal dezvoltat îşi păstrează variabilitatea morfologică, datorită înscrierii predicatului doar în planul *enunţului*. (Verbele semiauxiliare înscriu *predicatul verbal compus* în raportul *enunţare-enunţ*.)

Caracterul complex al planului semantic al predicaţiei este dat mai ales de structurarea lui pe două planuri :

- la primul nivel, al predicaţiei enunţului considerat global, conţinutul funcţiei de predicat este descris de întreaga structură, considerată unitar : „Lumea, cum e lumea, *s-a apucat să bîrfească*" (I.L. Caragiale) ;
- la cel de-al doilea nivel, al relaţiei pe care se întemeiază conţinutul predicaţional, cei doi componenţi reprezintă două funcţii sintactice, de gradul II :

  s-a apucat – predicat
  să bîrfească – complement (indirect)

  Verbul *s-a apucat* din structura sintagmei predicatului dezvoltat introduce sensul aspectual *incoativ* în planul semantic al predicaţiei, cu originea în verbul *a bîrfi* : *s-a apucat să bîrfească*.

  Predicatul *verbal dezvoltat* se realizează în cîteva variante : unele – modele sintactice deschise oricărui verb ; altele – modele sintactice „închise" sau relativ închise :

- sintagme formate prin reluarea aceluiaşi verb într-o relaţie de coordonare copulativă desfăşurată doar în planul expresiei ; în planul semantic al predicaţiei se dezvoltă aspectul *durativ* (şi/sau *intensiv*) : *„Şi merg ei şi merg* cale lungă să le-ajungă, trecînd peste nouă mări" (I. Creangă) ; *„Rîzi*, tu, *rîzi*, Harap Alb, zise atunci Ochilă..." (I. Creangă) ;
- sintagme formate prin reluarea aparent tautologică a aceluiaşi verb într-o relaţie de subordonare desfăşurată numai în planul expresiei ; în planul semantic al predicaţiei se dezvoltă aspectul *durativ* (şi/sau *nedeterminare*) : *„Mai merge cît merge*, şi cînd la poalele unui codru, numai iaca ce vede o dihanie de om..." (I. Creangă) ;
- sintagme formate prin intrarea unui verb în relaţii de coordonare copulativă sau, mai rar, de subordonare – desfăşurată numai în planul expresiei – cu verbul *a sta* sau *a (se) lua* ; în planul semantic al predicaţiei se dezvoltă aspectul *durativ* al acţiunii verbului al doilea : *„Dac-ar fi stat şi-ar fi plîns* de mila altora, unde

ajungea ?" (I. Creangă) ; „Şi asta în toate zilele de cîte două-trei ori, de-ţi vine cîteodată să-i coşeşti în bătaie, dac-*ai sta să te potriveşti lor*" (I. Creangă) ; „Şi *ne luăm* noi de la şcoală *şi ne ducem* cu toţii" (I. Creangă) ;

- sintagme formate prin intrarea unui verb (sau a unei variante absolute cu originea în verb : *infinitiv*, *participiu*, *supin*) în relaţie de dependenţă sau de interdependenţă cu un verb care dezvoltă numai în asemenea sintagme un sens *aspectual* (*a se apuca*, *a se pune*, *a prinde* etc.) sau *modal* (*a avea*, *a fi*, *a da*, *a-i veni* etc.) : „*N-apucase* jupînul Ştrul *a ajunge* bine acasă şi moş Nechifor şi trăsese căruţa dinaintea uşii..." (I. Creangă) ; „Răzvan *s-a pus pe plîns*" ; „Andreea *a prins să vorbească* de cîteva zile" ; „Cît cei pe car, bade ? zice Oşlobanu, căruia *nu-i era a cumpăra* lemne" (I. Creangă) ; „Toţi trei *au dat să se repează* la piciorul stîng al scaunului" (I.L. Caragiale) ; „Dumnealui e staroş la subprefectura de la Broşteni şi *are de dus* nişte porunci la primăria din Şar" (C. Hogaş) ; „Şi zărind rotundu-i umăr mai că-*mi vine să-l sărut*" (M. Eminescu) ;
- sintagme formate din verbul *a trebui* şi un participiu : „*Trebuie tîrît* ca să se urnească... şi are să fie tîrît" (I.L. Caragiale) ; „Le cînta aşa cum *trebuiau* ele *cîntate* ca să ne placă nouă" (M. Eliade). Construcţia cu verbul *a trebui*, dezvoltînd cel mai adesea un sens pasiv, este o variantă sintactică la sintagme formate din două predicate în relaţie de interdependenţă ; verbul al doilea, la conjunctiv, realizează funcţia de subiect, complement semantic al verbului *a trebui*, care, ca predicat, actualizează din perspectivă modală planul semantic al subiectului propoziţional – *să fie tîrît* : „Trebuie *să fie tîrît* ca să se urnească". Predicatul dezvoltat *trebuie tîrît* prezintă la al doilea nivel al planului semantic al predicaţiei o situaţie sintactică analoagă :

  trebuie – predicat
  tîrît – subiect (subiect *interior*)

Unitatea funcţional-predicativă a sintagmei *a trebui* + *participiu* determină trecerea verbului *a trebui* din clasa verbelor impersonale (relative) în clasa verbelor personale ; cu această întrebuinţare verbul primeşte în structura temei de prezent sufixul *-esc* : „Căci *trebuiesc luptate* războaiele aprinse" (M. Eminescu) ; „Tu *trebui*eşti *trimis* cît mai departe".

Predicat verbal multiplu

Gramatica Academiei şi, de fapt, mai toate gramaticile actuale (sau studiile de gramatică) au în vedere problema realizării funcţiilor sintactice prin constituenţi multipli numai la „Sintaxa propoziţiei", recurgînd, cele mai multe, la denumirea „consacrată" : *părţi de propoziţie multiple*. În mod curent se neagă existenţa predicatului multiplu. „Poate fi multiplă", se afirmă în *Gramatica Academiei*, „orice parte de propoziţie cu excepţia predicatului. Coordonarea între două predicate este o coordonare între două propoziţii diferite, chiar dacă subiectul sau un complement sînt aceleaşi" (1963, vol. II, p. 85) sau nu se discută (în aproape niciunul dintre studiile de sintaxă). Noua ediţie a *Gramaticii Academiei* nu admite existenţa predicatului multiplu, întrucît „orice predicat «coordonat» are drept efect crearea unei noi organizări sintactico-propoziţionale, depăşind limitele organizării primare" (2005, vol. II, pp. 243-244).

Discutarea problemei constituentului multiplu numai în legătură cu predicatul/predicatul verbal nu este în măsură să asigure o interpretare coerentă cu alte soluţii date problemei realizării altor funcţii sintactice ca „părţi de propoziţie multiple" – ca să rămînem în termenii gramaticii curente – *subiectul*, înainte de toate.

Prin planul său semantic, întemeiat pe complementaritatea celor două componente semantice – *procesualitatea* şi *temporalitatea* –, verbul are rolul fundamental în organizarea enunţului sintactic, dar îşi îndeplineşte acest rol prin *nucleul predicaţional*, condiţie existenţială şi marcă distinctivă a propoziţiei ; nucleul *predicaţional*, a cărui esenţă este relaţia sintactică de interdependenţă *subiect-predicat*, este, prin aceasta, nucleu *propoziţional*. *Predicatul* este termenul fundamental al nucleului propoziţional, dar verbul-predicat nu-şi poate asuma decît în condiţii semantice speciale *funcţia propoziţională* ; condiţia existenţei unei propoziţii în desfăşurarea procesului de comunicare este *predicaţia*, care implică în chiar esenţa ei funcţională „obiectul" predicării (sau *argumentul* supus *argumentării*, în termenii logicii), ceea ce numim în mod curent *subiect gramatical*. De aceea, problema existenţei (sau a nonexistenţei) *predicatului multiplu* trebuie înscrisă şi interpretată din perspectiva structurii şi funcţionării nucleului predicaţional.

Chiar dacă poziţia *Gramaticii Academiei* nu are consecvenţa necesară, reţinem ca important faptul că pentru identificarea tipului structural de *subiect multiplu* autorii ei operează cu un criteriu gramatical – *acordul* : „Cînd subiectul e format din mai mulţi termeni care se află în raport de coordonare copulativă (subiect multiplu), predicatul se pune la plural" (vol. II, p. 108), şi, în continuare, mai clar : „Acordul cu pluralul ne dovedeşte că în această situaţie [enunţul «Iaca vin şi Făt Frumos cu Sf. Petru»] avem de-a face cu un subiect multiplu" (vol. II, p. 109).

Tocmai acest rol al *acordului gramatical* de a marca tipul structural de subiect (simplu/multiplu) generează întrebări şi determină răspunsuri „netradiţionale" privind tipul structural de predicat într-o serie de categorii de enunţuri sintactice.

Problema existenţei *predicatului multiplu* poate fi ignorată sau poate primi, cel puţin la un prim nivel, de suprafaţă, al cunoaşterii, soluţia dată de *Gramatica Academiei* şi devenită o axiomă, la nivelul propoziţiei. La nivelul frazei (dacă rămînem în interpretarea şi terminologia gramaticii curente), şi planul semantic, prin conştientizarea raportului text lingvistic – realitate extralingvistică, şi planul sintactic, considerat sub aspectul indicilor formali, obligă la interpretarea distinctă a unor structuri considerate nediferenţiat de *Gramatica Academiei* sau de alte lucrări.

Sînt identificabile, din perspectiva discuţiei de aici, două tipuri de structurare a enunţurilor :

1. „Cine ştie toate acestea şi tace *este la fel de vinovat* ca şi cel ce te obligă la tăcere" ;
2. „Cine recurge la minciună şi cine apără minciuna *stau* în egală măsură *de partea* ticăloşiei".

Atingînd mai mult în treacăt problema formei predicatului „regentei" unor subiective, Mioara Avram[5] este, ca formulare şi mai ales ca exemplificare, cel puţin ambiguă : „Spre deosebire de subiectul multiplu şi de situaţiile în care un subiect este coordonat cu o subiectivă, existenţa a două sau mai multe propoziţii subiective coordonate nu impune acordul la plural al verbului regent ; la subiectivele pronominale el este posibil (de exemplu : «Cine a vîndut tabloul şi cine l-a cumpărat va/vor avea de suferit»), dar la cele conjuncţionale sau adverbiale nu («Să ştii adevărul şi să nu-l spui nu este corect»)".

Din formularea Mioarei Avram ar rezulta că subiectul vorbitor poate, în enunţul dat, să întrebuinţeze verbul-predicat din „regentă" (= propoziţia-predicat) sau la singular, sau la plural. În realitate, locutorul nu are această libertate. Verbul-predicat primeşte formă de plural sau formă de singular, în funcţie de tipul de subiect (cu dezvoltare propoziţională). Planul semantic al enunţului cu subiective pronominale (= subiect multiplu cu dezvoltare propoziţională) prin care se ilustrează „libertatea" locutorului în privinţa acordului impune cu necesitate acordul la *plural* al verbului--predicat în „regentă" : „Cine a vîndut tabloul şi cine l-a cumpărat **vor avea** de suferit".

Enunţul formulat de Mioara Avram se înscrie, ca model semantico-sintactic, în cel de-al doilea tip structural : „Cine recurge la minciună şi cine apără minciuna **stau** în egală măsură **de partea** ticăloşiei".

Comportamentul sintactic identic al verbului-predicat „regent" din cele două enunţuri, marcă distinctivă a întregii clase de enunţuri cu aceeaşi structură, corespunde unei situaţii semantico-sintactice de aceeaşi natură : subiectul (subiectivele) verbului-predicat („regentul") se caracterizează prin pluralitate ; fiecare din cele două propoziţii-subiect corespunde unui „obiect" distinct din lumea realului interpretată lingvistic : *Cine cumpără/Cine recurge la minciună* (*subiect A*) + *cine vinde/cine apără minciuna* (*subiect B*). Această *pluralitate* semantică fixează statutul de *subiect multiplu*, un *singur* subiect multiplu, format din două propoziţii coordonate copulativ, fiecare cu predicatul său distinct ; ca unic subiect, multiplu, format din cele două propoziţii coordonate, poate fi reluat printr-un pronume la plural : „*Cine recurge la minciună şi cine apără minciuna* stau *amîndoi* de partea ticăloşiei".

Enunţul din primul tip : „Cine ştie toate acestea şi tace **este la fel de vinovat** ca şi cei ce te obligă la tăcere" reprezintă alte situaţii semantico-sintactice şi are, de aceea, alte trăsături distinctive. Verbul-predicat din „regentă" stă în mod necesar la singular, ceea ce înseamnă că „propoziţiile" care ocupă poziţia *subiect* nu mai reprezintă o *pluralitate* semantică în ceea ce priveşte *agentul/originea/cauza* acţiunii verbale : ele interpretează lingvistic *un singur* „obiect" din lumea realului extra-lingvistic şi, de aceea, pot fi reluate printr-un pronume la singular : „Cine ştie toate acestea şi tace, **acela** *este la fel de vinovat*" ; „Şi iară zice că «cine va mînca trupul mieu şi va bea sîngele mieu, **acela** întru mine va lăcui şi eu întru el»".

Planul semantic al acestor propoziţii şi complementul sintactic pe care îl impun verbului-predicat din „regentă" demonstrează că ele reprezintă un **subiect simplu** în relaţie de interdependenţă cu un **predicat multiplu** : *ştie* şi *tace/va mînca* şi *va bea*.

Aceeaşi distincţie între cele două categorii de enunţuri este susţinută şi de elementul de relaţie.

În enunţurile cu subiect *multiplu*, fiecare termen propoziţional este precedat de pronume relativ : „*Cine* (*cel ce*) a minţit şi *cine* (*cel ce*) a apărat minciuna vor suporta rigorile legii".

În enunţurile cu subiect *simplu*, dar predicat *multiplu*, reluarea pronumelui în faţa celui de-al doilea verb (din structura predicatului *multiplu*) nu este posibilă :

*„Cine (cel ce) ştie şi (cine/cel ce) tace este la fel de vinovat."

Predicatul sintetic (verbal) multiplu este alcătuit din două sau mai multe verbe diferite, în relaţie de coordonare *copulativă* sau *adversativă* (cu excluderea conjuncţiei *ci*, care, de fapt, nu exprimă o relaţie de coordonare adversativă, ci

opozitivă) : „**Cine cade trîntit prin ticăloşie dar/şi se ridică singur de jos** *poate înainta cu capul sus*".

Dacă între verbe se instituie o relaţie de coordonare disjunctivă sau opozitivă (prin conjuncţia *ci*), acestea nu mai participă la structura unui predicat *multiplu*, întrucît planul semantic al predicaţiei nu se mai actualizează în ansamblu în simultaneitate ; actualizarea planului semantic al subiectului se face prin actualizarea succesivă a planului semantic al verbelor-predicat.

Dacă verbele-predicat au acelaşi subiect, ele reprezintă realizarea repetată, prin actualizare disjunctivă sau opozitivă, a funcţiei de predicat : „Premiul îl primeşte *cine descoperă cărarea spre cabană* sau *găseşte un adăpost sigur pentru noapte*" ; „Nu *ce spui*, ci *ceea ce faci* are importanţă".

Dacă verbele-predicat au subiecte diferite, ele reprezintă predicatul unor propoziţii în relaţie de coordonare disjunctivă sau opozitivă : „Acest premiu îl primeşte *cine descoperă cărarea spre cabană* sau *cine pregăteşte un adăpost sigur pentru la noapte*" ; „Premiul nu l-a primit *cine a descoperit cabana* ci *cine a pregătit adăpostul pentru noapte*".

b) Predicatul analitic

Sub aspect structural, pentru predicatul *analitic* este definitorie realizarea predicaţiei printr-un *constituent analitic*, cu organizare bipolară : o componentă *verbală* (un verb *copulativ*) şi un complement *nominal* (*nume* : substantiv/adjectiv/pronume, adverb sau propoziţie – dezvoltare a planului semantic al unui nume) : **verb copulativ + nume predicativ**.

Sub aspect funcţional-semantic, predicatul *analitic* se realizează în două variante, determinate de planul semantic al verbului copulativ, potrivit cu apartenenţa lui la categoria copulelor *absolute* sau la categoria copulelor *lexico-gramaticale*.

În ambele variante, numele predicativ este purtătorul principal al componentei semantic-lexicale a predicaţiei. Prin intermediul verbului copulativ, *numele*, odată cu actualizarea propriului conţinut semantic-lexical, scoate subiectul gramatical din generalitatea planului său semantic (*pădure*, *el*) prin atribuirea (dezvoltarea) unei trăsături semantice particularizatoare : „*Pădurea* este/pare *un labirint*" ; „*El* este/pare/devine *profesor*".

Verbul *copulativ* dezvoltă componenta semantică gramaticală a predicaţiei ; este „instrumentul" actualizării – prin dezvoltarea sensurilor categoriale de *timp-mod, persoană-număr* – a planului semantic al *subiectului gramatical* din perspectiva planului semantic al *numelui predicativ*.

Verbul copulativ, asemenea *flectivului* verbal în structura predicatului verbal, asigură – prin intrarea lui, la nivelul propriului flectiv, în opoziţii categoriale – dezvoltarea sensurilor gramaticale fundamentale predicaţiei :

- de *timp-mod* : „Tu din *tînăr* precum eşti/ Tot mereu întinereşti" (M. Eminescu) ; „Ce-ţi lipseşte **să fii** *înger* – aripi lungi şi constelate" (M. Eminescu) ; „**Eram** *un copilandru*. Din codri vechi de brad/ Flămînzii ochi rotindu-i, eu mistuiam pămîntul" (M. Eminescu) ; „O oră **să fi fost** *amici*/ Să ne iubim cu dor" (M. Eminescu) ; „Ci eu **voi fi** *pămînt*/ În singurătate-mi" (M. Eminescu) ; „Te-or întrece nătărăii/ De **ai fi** *cu stea în frunte*" (M. Eminescu) ;

• de *persoană-număr*:

„Dar cum ai vrea să mă cobor?
Au nu-nţelegi tu oare,
Cum că eu **sînt** *nemuritor*
Iar tu **eşti** *muritoare*?" (M. Eminescu)

„Inimi mari, tinere încă, deşi voi **sînteţi** *bătrîni*.
Noi **sîntem** iarăşi *trecutul*, fără inimi, trist şi rece." (M. Eminescu)

Această bipolaritate semantică (**verb copulativ** – *semantică gramaticală* + **nume predicativ** – *semantică lexicală*) în desfăşurarea analitică a planului semantic al predicaţiei este absolută numai în structurile predicatului analitic în care verbul *copulativ* este copula absolută **a fi** şi alte verbe, cînd, prin mutaţii radicale în planul lor semantic, intră în aceeaşi categorie (*a însemna*, *a se chema*, *a constitui*, *a reprezenta*): „Şi în oaste trăieşte omul bine, dacă **este** *vrednic*. *Oştean* **a fost** şi Sfîntul Gheorghe şi Sfîntul Dimitrie şi alţi sfinţi mucenici" (I. Creangă); „*Ce*-**nseamnă** asta?"; „Vai, aprinde-v-ar focul, să vă aprindă, zise ea burzulită grozav; dar *cum* se **cheamă** asta?" (I. Creangă).

Verbele copulative *lexico-gramaticale* participă la desfăşurarea predicaţiei ca instrument al actualizării conţinutului lexical al numelui predicativ, dar şi al propriului plan semantic.

Verbelor copulative lexico-gramaticale prin conţinutul lor lexical fundamental, originar (*a deveni*, *a părea*), li se alătură alte verbe, variante nepredicative ale unor verbe predicative, odată cu dezvoltarea unor sensuri lexicale derivate, insuficiente pentru realizarea componentei semantice de tip lexical a predicaţiei – *a ajunge*, *a se face*, *a ieşi* (sinonim cu *a deveni*), *a rămîne*, *a însemna* etc.: „Oamenii din toate cele fac icoană şi simbol; / Numesc sînt, frumos şi bine ce *nimic* **nu înseamnează**" (M. Eminescu); „Arald, *ce* **însemnează** pe tine negrul port?" (M. Eminescu); „**S-au făcut** ca ceara albă faţa roşă ca un măr" (M. Eminescu).

Aceste verbe, intrate în structura predicatului analitic, realizează asemenea verbelor predicative, prin *flectivul* din structura lor morfematică, funcţia *copulativă*, actualizatoare gramatical, iar prin *rădăcină* actualizează conţinutul lexical al numelui predicativ – complementul lor semantic indispensabil predicaţiei, din perspectiva propriului conţinut lexical (primar sau derivat):

deven – *foarte întunecoasă* sem. *lexicală*
Pădurea +
ise – sem. *gramaticală*

În funcţie de (a) clasa la care aparţin şi de (b) conţinutul lor lexical, verbele copulative actualizează conţinutul lexical al numelui predicativ şi, împreună cu acesta, planul semantic al subiectului gramatical, din diverse perspective:

• a opoziţiei *realitate/aparenţă*[6]: „El **este** *om cinstit*/El **pare** *om cinstit*";
• a opoziţiei *static/dinamic (eventiv)*: „Vremea **este** *frumoasă*/Vremea **se face** *frumoasă*";
• a opoziţiei *identificare/semnificare*: „Pasărea **este** *semnul libertăţii*/Pasărea **înseamnă** *libertate*".

Dinamica *general-particular*, esenţială în procesul de comunicare, implică în desfăşurarea predicaţiei prin predicat analitic două nivele :

- conţinutul semantic al termenului lexical devenit subiect este particularizat prin planul semantic global al predicatului analitic, cu originea în conţinutul lexical al numelui : „*Pădurea este/pare/devine* **neliniştită/primitoare/înverzită**" ;
- conţinutul semantic al termenului lexical-nume predicativ este particularizat prin planul semantic al verbului copulativ :

este
„Pădurea **pare** *neliniştită.*"
devine

*

La cele două nivele, (1) al predicatului în ansamblu şi (2) al numelui predicativ, se dezvoltă, în structura enunţului, mai multe variante ale predicatului analitic.

1. La primul nivel, *predicatul analitic* **simplu** se organizează în baza unui singur verb copulativ – instrument sintactic al predicaţiei : „Viaţa noastră **e** *o ironie*,/ *Minciuna*-**i** rădăcina ei" (M. Eminescu) ; „– Las' să vie, să culeagă,/ Vara mea **rămîne**-ntreagă" (L. Blaga).

Constituentul predicatului **dezvoltat** se organizează pe baza unei relaţii de coordonare între două sau mai multe variante gramaticale (timp-mod) ale aceluiaşi verb copulativ ; prin coordonare copulativă se introduc, în planul semantic al predicaţiei, dimensiuni aspectuale (*continuitatea* etc.) sau dimensiuni modale : „El **a fost, este şi va fi** în orice situaţie *un om de cuvînt*".

Constituentul predicatului **multiplu** se organizează pe baza unei relaţii de coordonare copulativă sau adversativă între două verbe copulative ; numele predicativ poate fi acelaşi sau poate fi diferit : „Omul acesta **a fost şi a rămas** *cinstit*" ; „Cine **a fost şi a rămas** *om cinstit* are bucuria de a putea privi lumea cu ochii deschişi" ; „Omul acesta **pare** *om cinstit*, **dar este** în realitate *un oportunist*".

Cînd verbele copulative intră în relaţii de coordonare *disjunctivă*, enunţul sintactic se caracterizează prin relaţia sintactică dintre două predicate – *dublă realizare a predicaţiei* –, care situează actualizarea planului semantic al subiectului gramatical sub semnul alegerii unei dimensiuni sau a unei temporalităţi a aceleiaşi dimensiuni semantice : „Ioana **este sau** numai **pare** *neliniştită* ? " ; „Bătrînul **este sau** *a fost antrenorul* lor ? ".

Cînd verbele intră în relaţie de coordonare opozitivă, al cărei plan semantic implică în mod curent un termen negativ, relaţia de coordonare se stabileşte între două predicate reprezentînd două propoziţii : „Ioana **nu pare, ci** chiar **este** *neliniştită*".

Relaţia de coordonare adversativă se stabileşte tot între două propoziţii, cînd unul din termeni are formă negativă : „Toţi **am fost** atunci *solidari*, **dar nu mai sîntem** de mult" ; **„Nu-i** încă *destul de înţelept*, **dar** cu timpul **va fi**".

2. La cel de-al doilea nivel, numele predicativ se poate realiza – în structura predicatului analitic – prin (a) constituent *simplu*, (b) constituent *dezvoltat*, (c) *sintagmă analitică*, (d) *structură analitică cu dezvoltare complexă*, poate avea (e) *dezvoltare propoziţională* sau poate fi (f) *multiplu*.

a) Numele predicativ **simplu** se realizează prin :

- *adjectiv* (locuţiune adjectivală) : „Codrul pare **tot mai mare**, parcă vine mai aproape/ Dimpreună cu al lunei disc, stăpînitor de ape" (M. Eminescu) ; „Împrejurările *sînt* însă **vitrege** în ţara noastră şi vremurile *sînt* **şugubeţe**" (N.D. Cocea) ;
- *substantiv* (locuţiune substantivală) : „A cunoaşte-*nseamnă* **iarnă**/ A iubi *e* **primăvară**" (L. Blaga) ;
- *pronume* : „El *nu mai era* **el**" (M. Eminescu) ; „**Cine** *eşti*/ De vii mut şi nevăzut ca-n poveşti ?" (T. Arghezi) ;
- *adverb* : „Iar noi locului ne ţinem,/ **Cum** *am fost*, **aşa** *rămînem*" (M. Eminescu) ;
- *infinitiv* : „A vorbi de mizeria materială a lui Eminescu *însemnează* **a întrebuinţa** o expresie nepotrivită cu individualitatea lui" (T. Maiorescu) ;
- *participiu* : „În seara aceea *părea* chiar **scîrbit** de ceva, poate de pata aceea de cerneală de pe mînă" (M. Preda) ;
- *supin* : „Multe *sînt* **de făcut** şi puţine **de vorbit** dacă ai cu cine te înţelege" (I. Creangă).

b) *Numele predicativ* **dezvoltat** se realizează prin sintagme alcătuite din cel puţin doi termeni autonomi lexical, înscrişi într-o relaţie de dependenţă ; relaţia dintre termeni şi mai ales conţinu3tul lexical al termenului al doilea, subordonat, joacă un rol esenţial în constituirea planului semantic al numelui predicativ şi, prin predicatul analitic în ansamblu, în actualizarea, prin predicaţie, a planului semantic al subiectului gramatical : „Arald, tînărul rege, *e*-**un rege singuratic**" (M. Eminescu) ; „De omorît, nu l-a omorît jupînul, că jupînul *nu era* **om aşa de rău**" (I.L. Caragiale) ; „Desigur, a transmite *înseamnă* **a transmite ceva**" (T. Vianu) ; „Certitudinea trebuie atunci *să fie* **certitudine de sine**" (C. Noica) ;

c) *Numele predicativ* **analitic** este format din infinitivul unui verb copulativ şi un nume (substantiv, adjectiv) sau pronume : „Se zguduie tot domul de *pare*-**a fi de scînduri**" (M. Eminescu) ; „Toţi *par* **a fi resemnaţi**".

d) Numele predicativ **complex**, foarte rar, are o structură analoagă cu numele predicativ *analitic*, cu deosebirea că infinitivul verbului copulativ intră în relaţie de complementaritate cu o propoziţie : „Tudor *pare* **a fi rămas cum îl ştiam noi în studenţie**".

Împlinirea planului semantic al predicatului analitic cu această structură de nume predicativ, în desfăşurarea predicaţiei, presupune împlinirea mai întîi a planului semantic al numelui-propoziţie (**cum îl ştiam noi în studenţie**), apoi a planului semantic al numelui predicativ complex în ansamblu (**a fi rămas** + **cum îl ştiam noi**) şi în cele din urmă prin raportul de complementaritate cu verbul copulativ care desfăşoară semantica gramaticală a predicaţiei :

+ ***cinstit***."
„Tudor *pare* + **a fi rămas** + ***cum îl ştiam noi***."
„Noi îl ştiam **cinstit**."

e) *Numele predicativ* **propoziţional (propoziţia – nume predicativ)** se caracterizează prin dezvoltarea unui *nucleu predicaţional/propoziţional* propriu : „Singura mea rugă-*i* **uitării să mă dai**" (M. Eminescu) ; „Ei *rămîn* **ceea ce sînt**, chiar dacă eu mai privesc încă soarele şi cerul" (O. Paler).

Prin aceasta, *predicatul analitic* realizează, în solidaritate cu subiectul gramatical, nucleul predicaţional al unei *propoziţii complexe*.

Deosebirea-*i că* | *sculptura e goală.*
S ⇆ P
S ◄——► P

Numele predicativ cu dezvoltare propoziţională are uneori un caracter derivat, iar împlinirea planului său semantic se întemeiază atunci pe împlinirea mai întîi a planului semantic al nucleului predicaţional al propoziţiei-nume predicativ: „Am rămas *ce-am fost... romantic*" (M. Eminescu).

f) *Numele predicativ* **multiplu** este alcătuit din mai multe componente (unităţi lexicale autonome sau unităţi propoziţionale), intrate în relaţie de coordonare copulativă sau adversativă: „**Mîndră şi vitează** *erai* în bătaie, o ţară română..." (A. Russo); „Dar ceea ce nu ştii poate *e* **că el e nepotul şi moştenitorul lui podesta din acest oraş, că duelurile sînt oprite şi că poţi ajunge la spînzurătoare**" (M. Eminescu).

Predicatul compus

Amîndouă categoriile de predicate, **sintetic** (*verbal*) şi **analitic** (nominal) dezvoltă şi cîte o variantă structurală şi semantică prin actualizarea planului semantic al predicatelor, din perspectiva enunţării, descrisă de verbele semiauxiliare.

Predicatul **verbal compus** este constituit dintr-un verb *semiauxiliar*, expresie a perspectivei *enunţării*, şi un verb *predicativ* (sau o formă verbală absolută), expresie a semanticii *enunţului*:

„Mihai **trebuie să fi pierdut** trenul, de n-a venit."
vb. semiauxiliar + vb. predicativ

Predicatul **nominal compus** are în structura constituentului prin care se realizează un verb *semiauxiliar*, un verb *copulativ* şi un *nume* (unitate lexicală sau unitate propoziţională).

Verbele semiauxiliare exprimă:

- *modalitatea*: „Măi tartorule, nu mînca haram şi spune drept, tu eşti Gerilă... **Tu trebuie să fii**, pentru că şi focul îngheaţă lîngă tine..." (I. Creangă); „Moftangiul [...] **poate fi sărac** sau **bogat, prost** ori **deştept** [...], el a fost, este şi va fi român adevărat..." (I.L. Caragiale);
- *temporalitatea*: „În ceasul acela comparaţia pe care o făcea docentul de la Jena putea părea prezumţioasă. Mai tîrziu **avea să fie prea puţin grăitoare**" (C. Noica).

Categorii semantice de predicat

Modul specific în care se desfăşoară, în procesul de comunicare lingvistică, actualizarea planului semantic al enunţului verbal determină tipurile semantice de predicat, în ambele variante structurale (predicat *sintetic*, predicat *analitic*).

Dintr-o primă perspectivă, *a raportului dintre planul semantic al enunţului şi lumea extralingvistică*, se disting două categorii de predicate:

a) *predicatul* **absolut** ;
b) *predicatul* **referenţial.**

a) Predicatul absolut

În enunţul cu predicat *absolut*, se absolutizează planul semantic al relaţiei de interdependenţă subiect-predicat, concomitent cu absolutizarea semanticii lexicale a termenilor ce realizează cele două funcţii sintactice la nivel conceptual, în afara oricărei determinări cu originea în situaţia de comunicare.

Din punct de vedere logico-semantic, enunţurile cu predicat *absolut* sînt expresia unor adevăruri axiomatice ; semantica termenului-predicat şi semantica termenului--subiect sînt consubstanţiale : „Lumea *există*" ; „Omul *gîndeşte*".

Predicatul este expresia lingvistică a unei „note" din sfera *noţiunii/conceptului* – exprimată lingvistic prin subiect, dar a unei note esenţiale, intrinsece, care este însuşi temeiul/nucleul noţiunii ; altfel spus, *existenţa* (afirmată prin subiect) şi *esenţa* (afirmată prin predicat) sînt consubstanţiale, ceea ce şi conferă un caracter interversibil celor doi termeni-funcţie :

„Lumea *există*." → „*Ceea ce există* e *lume(a)*."
S ⇄ P S ⇄ P
„Omul *gîndeşte*." → „*Cel ce gîndeşte* e *om(ul)*."
S ⇄ P S ⇄ P

Enunţurile cu predicat *absolut* au dezvoltarea redusă la cei doi termeni ai nucleului predicaţional : *subiectul* şi *predicatul*.

Verbele care realizează predicatul *absolut* au conţinutul lexical absolutizat în desfăşurarea consubstanţialităţii semantice *subiect-predicat* sau îşi dezvoltă o variantă proprie acestor enunţuri, a cărei caracteristică definitorie este pierderea componentei „temporalitate".

Verbul **a fi** este un verb *existenţial*, sinonim „perfect" cu **a exista**, în enunţuri precum : „**Este** *Dumnezeu*" ; „Eu e Dumnezeu. Naţiunea mea e lumea, cum fără eu **nu** e *Dumnezeu*, astfel fără naţiunea mea **nu e** *lumea*" (M. Eminescu).

Dacă *existenţa* este raportată la situaţia de comunicare, printr-o *actualizare* referenţială, verbul **a fi** este sinonim cu **a se afla** şi primeşte, în consecinţă, determinări de timp, de spaţiu etc. : „Nu *e* nimeni *aici/acum*" / „Nu *a fost* nimeni *acolo/ieri*".

Predicatul *absolut* poate fi introdus în situaţia de comunicare numai ca un „obiect" autonom – „obiect semantic" supus actualizării printr-o altă predicaţie : „[Cred/*nu cred* că] Dumnezeu există" ; „[Cred/*nu cred* că] omul gîndeşte".

Intră în aceeaşi categorie, a predicatului *absolut*, predicatele **conceptuale** şi predicatele **metaforice** ; ambele tipuri au structură analitică, guvernată de copula absolută *a fi*, la prezent, persoana a III-a. Structura enunţului poate fi redusă la termenii îndeplinind cele două funcţii ale nucleului predicaţional, dar poate fi mai amplă, mai ales prin dezvoltarea unor noi cîmpuri semantico-sintactice cu originea în termenul predicat.

Predicatul **conceptual** (al *conceptualizării*) este propriu stilului ştiinţific/filozofic. Expresie a definiţiei **reale** a conceptelor, predicatul reia într-o desfăşurare amplă, explicită definiţia *nominală*, reprezentată de planul semantic-*noţional* al termenului-subiect : „**Ermetismul e o metodă de gîndire prin simboluri**, dar trebuie să determinăm **ce este un simbol**" (G. Călinescu).

În stilul filozofic, planul semantic al predicatului *absolut* intră în mod frecvent într-un raport de incluziune cu planul semantic al subiectului: „Omul tînăr **nu** este, ci **devine**; numai despre omul bătrîn se poate întru cîtva zice că **este** fiindcă a fost şi s-a dezvoltat" (T. Maiorescu).

Dintre cele două predicate ale propoziţiilor din prima parte a frazei, aflate în relaţie de coordonare opozitivă, al doilea afirmă *devenirea* ca esenţă a fiinţei umane; *umanitatea* (omului) şi *devenirea* sînt în relaţie de incluziune: *devenirea* este inclusă în *umanitatea* omului:

„Omul... devine."
„Omul... este." → „Omul *există* + *este* (devenit) *om*."

Ceea ce înseamnă: sfîrşitul unei vieţi individuale conturează destinul fiinţei individuale; din punctul de vedere cel mai profund: şi-a construit şi şi-a apărat *umanitatea* sau a trăit doar, în cel mai bun caz.

Predicatul **metaforic** (al *metaforizării*) este propriu limbajului poetic: „O fată frumoasă **e/ o fereastră deschisă spre paradis**" (L. Blaga).

Prin predicatul absolut *al metaforizării*, se poate revela *adevărul esenţial*, obscurizat de *adevărul fenomenal*, exprimat lingvistic prin predicate referenţiale:

„Nu credeţi cum că **luna**-*i lună*. *Este/ Fereasta* cărei ziua-i zicem **soare**." (M. Eminescu)

Luna-i *lună*.
(S) (pr. ref.)

Este **fereasta** < *luna* (noaptea) / *soare* (ziua)
(pr. metaf.)

b) Predicatul referenţial

În enunţurile cu predicat *referenţial*, prin predicaţie se actualizează – în funcţie de situaţia de comunicare şi/sau de tipul de cunoaştere (empirică, ştiinţifică, artistică, filozofică, religioasă) – planul semantic al termenului-subiect şi planul semantic global.

În funcţie de specificul clasei semantice la care aparţine verbul, predicatul *referenţial* se realizează în două variante principale:

- *predicat* **narativ**;
- *predicat* **descriptiv**.

Aceasta corespunde opoziţiei *dinamic/static*, în interpretarea dată de B. Tomaşevski, din perspectiva raportului *motiv-predicat-propoziţie*, în poetica prozei artistice, sau *dinamism/statism*, în termenii lui Greimas (*Sémantique structurale*, Paris, 1966), din perspectivă semiotică: „Trebuie introdusă o diviziune în clasa predicatelor, postulînd o nouă categorie clasematică, cea care realizează opoziţia *dinamism/statism*; sememele predicative sînt în măsură să informeze fie despre stările, fie despre procesele circumscrise actanţilor".

De predicat *narativ* şi predicat *descriptiv* vorbeşte, în lingvistica românească, G. Ivănescu[7]: „Distincţia între predicatul verbal şi cel nominal rămîne mai departe valabilă, însă nu vom mai întrebuinţa aceste expresii, ci pe aceea de *predicat de acţiune sau de proces*, mai simplu: *predicat narativ* şi *predicat de stare sau de esenţă*, sau mai simplu: *predicat descriptiv* sau predicat *definitoriu*".

Numai aparent opoziţia *predicat* **narativ**/*predicat* **descriptiv** corespunde opoziţiei predicat *verbal*/predicat *nominal*, opoziţie contestată în realitate de G. Ivănescu în favoarea opoziţiei *sintetic/analitic*, care face diferenţa între verbele de stare de tipul *boleşte* şi „verbele de stare" de tipul *este bolnav*: „În orice limbă, pe lîngă verbele care exprimă acţiuni (*fac*, *stau*, *iubesc* etc.), există şi verbe care exprimă stări (*domnesc*, *bolesc* etc.). Deosebirea între astfel de verbe şi cele de tipul *sînt profesor, sînt sănătos* este numai formală (de procedeu de expresie): la primele, starea se exprimă sintetic, la cele din urmă analitic. Concludem că aşa-zisul nume predicativ nu e nume, ci o parte din verbul de stare exprimat analitic"[8].

Cu originea în planul semantic al verbului, cele două categorii semantice de predicat se realizează prin ambele variante structurale:

Predicat **narativ** „Bătrînul *s-a îmbolnăvit* de nervi." – Pr. *sintetic*/verbal
„Bătrînul *a devenit bolnav* de nervi." – Pr. *analitic*/nominal
Predicat **descriptiv** „Bătrînul *boleşte* de trei ani." – Pr. *sintetic*/verbal
„Bătrînul *e bolnav* de trei ani." – Pr. *analitic*/nominal

*

Un grup de verbe impersonale constituie, prin conţinutul lor lexical, o categorie specifică de *predicate* – **predicatul stării**, cu o identitate proprie –, dar realizîndu-se, totodată, şi ca predicate *narative/descriptive*:

E seară. – predicat verbal *descriptiv*
Înserează. – predicat verbal *narativ*
Se face seară. – predicat nominal *narativ*

Predicatul narativ

Planul semantic al predicaţiei desfăşurate de predicate *narative* se caracterizează prin *dinamism*. Subiectul gramatical este expresia sintactică a unui subiect (complement) semantic în care îşi are originea (sau limita exterioară) o acţiune sau care suferă o transformare, descrise (acţiunea, transformarea) de planul semantic al verbului (sintagmei, propoziţiei) predicat.

Ca predicat *sintetic*, predicatul **narativ** se realizează prin:

- *verbe de acţiune*:

  „Bolnav în al meu suflet, în inimă bolnav,
  Cu mintea depravată şi geniul trîndav,
  Închin a mea viaţă la scîrbă şi-ntristare
  Şi-mi *tîrîi* printre anii-mi nefasta arătare." (M. Eminescu)

  „Nimic *nu înrăieşte* poate mai mult decît zădărnicia." (O. Paler)

- verbe *de percepţie* (*a vedea*, *a auzi*, *a simţi* etc.): „Pribeag, cum sînt,/ *Mă simt* azi cel mai singuratic suflet" (L. Blaga);
- verbe ale *cunoaşterii* (*a afirma*, *a nega*, *a cunoaşte*, *a tăgădui* etc.): „Toate micile mizerii unui suflet chinuit/ Mult mai mult îi vor atrage decît tot ce *ai gîndit*" (M. Eminescu); „În spinii de aici arată-te, Doamne,/ *să ştiu* ce-aştepţi de la mine" (L. Blaga);

- verbe ale *comunicării* (*a întreba*, *a răspunde*, *a tăcea* etc.) : „De ce *taci* cînd fermecată/ Inima-mi spre tine-ntorn ?" (M. Eminescu) ;
- verbe *eventive* (de devenire) : „Un cîntec *îmbătrîneşte* în timp cît îl cîntăm [...]. *Se maturizează*, continuă îngîndurat, apoi deodată *îmbătrîneşte*" (O. Paler) ;
- verbe *de aspect* : „Căci este sara-n asfinţit/ Şi noaptea *o să-nceapă*" (M. Eminescu) ; „Un cîntec îmbătrîneşte [...]. El *începe* tînăr, luminos, plin de încredere şi de speranţă. Se maturizează, *continuă* îngîndurat" (O. Paler).

Ca predicat *analitic*, predicatul **narativ** se realizează prin constituenţi în care verbul *copulativ* este un verb de *devenire – a deveni*, *a ajunge*, *a se face*, *a ieşi*, *a rămîne* etc. :

„Dar atuncea greieri, şoareci
Cu uşor măruntul mers,
Readuc melancolia-mi
Iară ea se face *vers*." (M. Eminescu)

Prin predicaţie intră în proces de devenire/de schimbare *identitatea* sau *caracteristici* ale subiectului, în funcţie de clasa morfologică (adjectiv, substantiv etc.) şi de conţinutul lexical al numelui predicativ : „Dan întoarse foile, şopti, umbra **deveni** *om*" (M. Eminescu) ; „Nu ! **nu mă voi face** *comediantul* acelui rău, care stăpîneşte lumea..." (M. Eminescu) ; „**S-au făcut** *ca ceara* albă *faţa roşă* ca un măr" (M. Eminescu).

Predicatul descriptiv

Planul semantic al predicaţiei desfăşurate de predicate *descriptive* se defineşte prin *statism*.

Predicatul **descriptiv** particularizează sfera subiectului (complementului semantic realizat sintactic ca subiect gramatical), din mai multe perspective, descrise de conţinutul lexical al verbului (expresiei verbale) prin care se realizează ca predicat *sintetic* (verbal) sau al numelui (pronumelui, propoziţiei) din structura predicatului *analitic* (nominal).

Cu o structură *sintetică*, predicatul **descriptiv** sugerează *starea* subiectului în sens larg, pe diferite coordonate, în funcţie de conţinutul lexical al verbelor prin care se realizează şi apartenenţa lor la diferite clase semantice :

- verbe (expresii) *de stare* (*a boli*, *a iubi*, *a urî*, *a se teme* etc.) :

„Să te simţi neliber, mic,
Să vezi marile-aspiraţii că-s reduse la nimic,
Că *domnesc* în lume rele, căror nu te poţi opune." (M. Eminescu)

- verbe *existenţiale* (*a fi, a se afla, a trăi* etc.) :

„Dar mi-aduc aminte cînd încă
nu eram
ca de-o copilărie depărtată." (L. Blaga)

„Tinere, care mergi prin iarba schitului meu
Mai *este* mult pîn-apune soarele ?" (L. Blaga)

„În apropiere *e* muntele meu, munte iubit." (L. Blaga)

- verbe *de relaţie* (*a avea*, *a aparţine*, *a simboliza* etc.): „Moartea *succede* vieţii, viaţa *succede* la moarte,/ Alt sens *n-are* lumea asta, *n-are* alt scop, altă soarte" (M. Eminescu);
- verbe (expresii) *de mod*: „*Nu*-mi *trebuie* flamuri/ *Nu voi* sicriu bogat" (M. Eminescu).

Cu structură *analitică*, predicatul ***descriptiv*** fixează sau dezvăluie *identitatea* subiectului gramatical ca:

- *predicat* **de identificare**:

„În faptă lumea-*i visul sufletului* nostru." (M. Eminescu)

„Tu *eşti o undă*, eu *sînt o zare*
Eu *sînt un ţărmur*, tu *eşti o mare*,
Tu *eşti o noapte*, eu *sînt o stea*,
Iubita mea." (M. Eminescu)

- atribuie sau dezvăluie caracteristici ale predicatului gramatical, ca *predicat de calificare*: „A noastre vieţi cu toate *sînt ca undele ce curg.*/ *Vecinic este* numai rîul. Rîul este Demiurg" (M. Eminescu); „Lucian Blaga *e mut* ca o lebădă" (L. Blaga).

Cînd în structura predicatului intră verbul copulativ *a părea*, identitatea sau caracteristica subiectului este actualizată ca *aparenţă*: „Cu cît mai mulţi ochi aş avea, cu atîta lucrurile toate dimprejurul meu *ar părea mai mari*" (M. Eminescu); „Casa [...] *părea o bucată din ruinele unei cetăţui*" (M. Eminescu).

Prin conţinutul său semantic, verbul *a părea* dezvoltă comparaţii poetice: „Pe fondul albastru al cerului, femeia *părea o pasăre mare de pradă*, gata să-şi ia zborul" (Pavel Dan).

Predicatul stării

Caracteristică *predicatului stării* este desfăşurarea predicaţiei pe o singură coordonată, a actualizării planului semantic al termenului (sintagmei) predicat, în propoziţii cu nucleu predicaţional monomembru.

Actualizarea se face uneori prin raportul semantic verb (sintagmă verbală, expresie verbală) – realitate extralingvistică: „E frig", sau prin raportare semantică la protagoniştii actului lingvistic, fără ca aceştia să primească expresia sintactică a subiectului gramatical: „(Mi-) e frig"; „(Mi-) e teamă".

Predicatul *stării* se realizează prin verbe şi expresii impersonale absolute, care desfăşoară predicaţia ca predicate *narative*: „*Ninge*, parcă toţi muriră, parcă toţi au înviat" (G. Bacovia), sau ca predicate *descriptive*:

„Tălăngile trist,
Tot sună dogit...
Şi *tare-i tîrziu*,
Şi n-am mai murit." (G. Bacovia)

Nucleul lexical al planului semantic al unor expresii verbale, reprezentat de termenul substantival (sau adjectival), poate fi actualizat din perspectivă *statică* sau din perspectivă *dinamică* (eventivă), în acelaşi mod în care se realizează aceeaşi

opoziţie prin cele două variante semantice ale predicatului analitic, adică la nivelul verbului :

Predicat descriptiv	*Predicat narativ*
„*Este* seară."	„*Se face* seară."
„*Este frig*."	„*Se face* frig."
„*Este* tîrziu."	„*Se face* tîrziu."
„Mi-*e* teamă."	„Mi *se face* teamă."
„Mi-*e* frig."	„Mi *se face* frig."

Tot la nivelul verbului se dezvoltă şi opoziţia *realitate/aparenţă* :

„*Este* duminică."	„*Pare* duminică."
„*Este* tîrziu."	„*Pare* tîrziu."

La nivelul numelui (adverbului) se dezvoltă opoziţia categoriei gramaticale a *intensităţii* (grade de comparaţie, în terminologia gramaticii curente) : „Este *tîrziu/ mai tîrziu/foarte tîrziu*" ; „Pare *tîrziu/foarte tîrziu*".

Caracteristicile semantico-sintactice comune cu ale predicatului *analitic* nu fac din predicatul stării o variantă de realizare a acestei categorii structurale de predicat ; fără a fi subiect sintactic, termenul substantival din structura acestor expresii – unităţi lexicale verbale (*verbe de stare*) – ocupă poziţia subiectului : *mi-e dor*, *mi-e teamă*.

Situarea între esenţa semantică verbală şi expresia nominală a acestor structuri, cu subiectul în ele înseşi (un subiect specific fără a avea originea în protagoniştii actului de comunicare : *e duminică*, *e frig*, *e iarnă*, *mi-e frică*, *mi-e sete*, *mi-e ruşine* etc.) le acordă o identitate proprie, reprezentînd, împreună cu verbele impersonale – cu subiectul inclus în planul lor semantic : *plouă*, *fulgeră*, *viscoleşte*, *se-nserează* etc. –, categoria *verbelor de stare* şi realizînd sintactic *predicatul* **stării**.

SUBIECTUL

Concomitent cu concretizarea funcţiei de *predicat*, predicaţia determină realizarea, implicită sau explicită, printr-un nume (pronume etc.), a funcţiei de *subiect* gramatical, principal complement semantic al verbelor personale şi al verbelor impersonale relative.

În desfăşurarea comunicării lingvistice ca act de cunoaştere şi de transmitere a cunoaşterii, numele (pronumele etc.) poate „preceda", în conştiinţa vorbitorului, *predicatul*, adică poate fi punctul de plecare (elementul cunoscut) în interpretarea lingvistică a realităţii extralingvistice, dar el *devine* **subiect**, în organizarea unui enunţ sintactic, numai din momentul în care un verb şi-a asumat predicaţia, cel puţin prin componenta ei semantic-gramaticală.

În funcţie de planul lui semantic (lexical sau lexico-gramatical), verbul ce realizează predicaţia :

- o poate reţine în sfera sa ca *predicat* ;
- o poate desfăşura în exterior prin implicarea unui nume (pronume etc.) – *subiect*.

a) Reţin predicaţia în sfera predicatului :

- verbele impersonale absolute: *a ploua*, *a tuna*, *a fulgera*, *a ninge* etc. Fiind autosuficiente, aceste verbe nu mai pot atrage în sfera lor semantică, *împlinită la nivel lexical*, un nume (pronume etc.), care să devină subiect. Ele admit un subiect dacă se produc mutaţii în sfera lor semantică; în enunţul „Hoţii veneau la apusul soarelui, se lăsau pe rîpi şi *înnoptau* sub maluri" (E. Barbu), verbul *a înnopta* dezvoltă sensul personal de „a rămîne peste noapte" sau „a petrece noaptea" şi primeşte, de aceea, subiect gramatical: substantivul *hoţii*. Verbul *a ploua* este întrebuinţat uneori cu subiect *intern*, redundant, realizat prin substantivul *ploaie*: „Plouă *ploaie* rece de toamnă";
- expresiile impersonale absolute, alcătuite din verbul *a fi* (sau *a se face*) şi un substantiv în nominativ – *a-i fi foame* (*frig*, *dor*, *teamă* etc.), *a* (*nu*) *fi nevoie*, *a fi păcat*, *a nu fi chip*, *a fi duminică* (*toamnă*, *primăvară*, *seară* etc.) – sau din verbul *a fi* şi un adverb: *a fi tîrziu* (*devreme* etc.);
- locuţiunea verbală *a-i părea bine* (*rău*);
- verbe dezvoltînd diferite sensuri în relaţie obligatorie cu un pronume personal (formă atonă) în dativ: *a* (*nu*)*-i arde* (*de glumă* etc.), *a i se acri*, *a i se urî* (*de şcoală*) etc.;
- verbul *a* (*nu*)*-i păsa*.

b) Între verbele care desfăşoară predicaţia prin implicarea unui nume (pronume etc.) – subiect se disting două subcategorii:

b.1. *verbe* (*locuţiuni verbale*) *personale*; verbe care, realizînd predicaţia, dezvoltă în realitate sintactică ceea ce avea existenţă virtuală, manifestată la nivel morfematic, în mod abstract, prin categoria gramaticală a persoanei. Subiectul acestor verbe funcţionînd ca predicate *reprezintă prelungirea în expresie sintactică a persoanei verbale*: „**Voi** *credeţi* în scrisul vostru, **noi** *nu credem* în nimic!" (M. Eminescu); „**O pasăre** albastră *zvîcnise* dintre ramuri/ Şi **viaţa** căprioarei spre zările tîrzii/ *Zburase* lin..." (N. Labiş). De altfel, la persoanele I şi a II-a, realizarea sintactic-lexicală a subiectului este facultativă şi, de aceea, se încarcă adesea cu valori stilistice;

b.2. *verbe impersonale relative*; verbe ce, realizînd predicaţia, atribuie calitate de subiect unui nume (pronume etc.) – „obiect". Subiectul acestor verbe-predicat este expresia sintactică a intrării unor nume (pronume etc.) în cîmpul lor semantico-sintactic: „Nu-mi *trebuie* **flamuri**,/ Nu voi sicriu bogat" (M. Eminescu); „Decît să-mi toarcă miţele-mprejur/ *Mi-ar fi plăcut*, fireşte, ***un vultur***" (T. Arghezi).

Raportul *general-particular* se desfăşoară în reciprocitate, dar predomină un sens al particularizării, în funcţie de apartenenţa verbului la una din cele două subclase.

Cînd funcţionează ca predicate verbele din prima categorie, *ele* au rolul activ în actualizare, particularizînd numele (pronumele etc.) devenit subiect, din perspectiva unei trăsături semantice dinamice, proprie conţinutului lor lexical: „Copiii *aleargă/ dorm/se joacă/studiază*" etc.

Cînd funcţionează ca predicate verbele din categoria a doua, predomină rolul particularizator al numelui (pronumelui etc.): „Îmi trebuie *timp/curaj/haine/ bani*" etc.

Această deosebire – relativă – se reflectă în (şi este întărită de) comportarea celor două subcategorii de verbe în organizarea enunţului sintactic.

Verbele din prima subcategorie sînt verbe *personale* (*tripersonale*, majoritatea, sau *unipersonale*). În consecinţă, ele impun realizării concrete a subiectului doar restricţii care ţin de exigenţele unei compatibilităţi semantic-lexicale: „**Fetiţa** pictează", dar nu „**Privighetoarea** pictează"; „**Cîinele** latră", dar nu „**Mircea** *latră*".

Verbele din subcategoria a doua sînt, de fapt, apersonale. Ele impun subiectului restricţii privind natura lexico-gramaticală a termenului prin care acesta se poate realiza în mod concret; ele nu pot atribui calitatea de subiect unui pronume personal şi numai unele dintre ele pot transforma în subiect un „obiect" – substantiv exprimînd realităţi umane: „Îmi *trebuie* **un copil**", dar nu „*Se întîmplă* **un copil**".

În desfăşurarea actului lingvistic, verbele pot trece uneori dintr-o subcategorie în alta:

- verbele din prima clasă preiau comportamentul sintactic al verbelor din cea de-a doua, cînd îşi pierd, prin diateză, caracterul personal:
  „**El** *spune* multe." → „**Se** *spun* **multe**."
- verbele din a doua clasă pot primi subiect „personal" cînd, prin concentrare sintactică şi mutaţii semantice, îşi pierd caracterul apersonal: „Merg, părinte, încotro văd cu ochii; şi, fiindcă mi *te-ai întîmplat* **sfinţia ta** în cale, apoi merg şi eu la schit" (C. Hogaş).

*

Sub aspect **semantic**, subiectul exprimă sintactic:

- „obiectul" implicat ca protagonist, activ sau pasiv, în desfăşurarea unei acţiuni, exprimată cel mai adesea printr-un verb-predicat: „Pe cînd **oamenii** pregăteau boii ca să-i înjuge la cară şi **moş Irimia**, vatamanul cărăuşilor, îmi *lămurea* ce drum trebuie s-apucăm, **eu** tot *fulgeram* cu ochii drumeagul Tupilaţilor" (M. Sadoveanu); „...De teama celor înfricoşaţi profită **cei ce înfricoşează**" (O. Paler); „**Biserica creştină, a ei catapeteazmă**,/ De-un fulger drept în două *e ruptă şi tresare*" (M. Eminescu), dar – ca subiect *interior* de gradul II – şi prin forme verbal-nominale cu altă funcţie sintactică: „*Vedea* **răsărind domni** în haine de aur şi samur..." (M. Eminescu);
- „obiectul" căruia i se afirmă sau i se neagă, prin predicat, existenţa: „Dacă *n-ar exista* **o presă**, nu s-ar putea şti că toate **interesele** *sînt* în mîini bune [...]. *Sînt* cel puţin treizeci de **formule generale** pentru a ferici pe toată viaţa un popor şi încă trei sute de **subformule** cel puţin" (T. Arghezi); „Aici *nu mai există* **nici sosiri, nici plecări**. *Există numai* **peronul şi aşteptarea**" (O. Paler);
- „obiectul" căruia i se atribuie sau relevă anumite însuşiri, o anumită identitate sau în care îşi are originea o anumită stare: „De-atunci în haina morţii el şi-a-mbrăcat viaţa –/ *Îi plac* adînce **cînturi**, ca glasuri de furtună" (M. Eminescu); „*A fost* cîndva **pămîntul** *străveziu*/ Ca apele de munte-n toate ale sale" (L. Blaga); „În defintiv, **valoarea** *e incomodă* căci concurează, imediat ce se naşte, o seamă de false valori şi le ridiculizează numai prin simpla prezenţă între ele" (T. Arghezi); „**Înfrîngerea** *nu înseamnă* automat *că dreptatea e de partea învingătorilor*" (O. Paler);
- „obiectul" supus unor aprecieri, subiective sau obiective, prin verbe (expresii verbale) impersonale relative – *a trebui*, *a-i conveni*, *a (i) se cuveni*, *a i se părea*, *a fi bine*, *a fi rău*, *a fi necesar*, *a fi adevărat* etc. –, funcţionînd cel mai adesea ca

predicate : „Ea *trebui* de el în somn/ **Aminte să-şi aducă**" (M. Eminescu) ; „*Nu e adevărat* **că există un trecut** – consecutivitatea e în cugetarea noastră..." (M. Eminescu) ;

- „obiectul", acţiunea sau starea, caracterizate din perspectiva aspectului (incoativ sau durativ) : „*Începuse* **a se însera**" (M. Eminescu) ; „*Începea* **să ningă mărunt**" (E. Barbu) ; „*Începea* **să i se facă teamă**".

Subiecte (subiective) circumstanţiale[9]

Mai ales în nuclee predicaţionale complexe în structura cărora intră verbe (expresii verbale) impersonale relative sau întrebuinţate astfel (între acestea, cel mai frecvent este verbul copulativ *a însemna*), planul semantic al subiectului cu dezvoltare propoziţională (mai rar, infrapropoziţională) se caracterizează şi prin prezenţa unei componente semantice de circumstanţialitate, fixată, în planul expresiei, în general, de elementul de relaţie :

- *cauzalitatea* : „**Din moment ce fusese nevoie de o hartă** însemna că riscul rătăcirii era real" (O. Paler) ;
- *condiţia* : „**Dacă el îndrăznea** însemna că el ştia ceva care ei nu ştiau şi, înfriguraţi să afle acest ceva nou şi nebănuit [...], lăsară căruţele fără pază şi începură să se apropie din toate părţile" (M. Preda) ;
- *concesia* : „**Orice cuvînt aş scrie**... încă mi s-ar părea o vorbă goală" (G. Bogza) ;
- *modalitatea* : „Nu, e mai bine **cum e acum**, cînd poţi acoperi cu realizările dintr-un sector pierderile din altul..." (M. Preda) ;
- *temporalitatea* : „Ştiam că o să-i facă mare plăcere **aflînd** că am traversat jumătate de oraş ca să asist la un festival balt" (M. Eliade).

Tipuri structurale

În funcţie de realizarea sa concretă în enunţ, subiectul poate fi :

a) **simplu** ; într-o relativă dependenţă de sfera semantică (lexicală sau gramaticală) a verbului-predicat şi de apartenenţa acestuia la una din subcategoriile de mai sus, *subiectul* se realizează prin :

- *substantiv* (locuţiuni substantivale), alte unităţi lexico-gramaticale sau elemente lingvistice (foneme, silabe etc.) întrebuinţate substantival, sintagme substantivizate prin articolul demonstrativ *cel/cea* sau prin articolul posesiv-genitival *a/al* :

„Dar **legea** ni-i deşartă şi străină
Cînd **viaţa**-n noi cu greu se mai anină." (N. Labiş)

„Jupînul, negustor vechi, care cunoştea cît se-ntinde **poimînele** cocoanei, zise dulceag..." (I.L. Caragiale)

„**Azi** n-are-nceput desluşit
Şi pare o zi de sfîrşit." (T. Arghezi)

„**Puternicii** beznei şi **răii** pădurii
S-au strîns pentru pradă ca furii." (T. Arghezi)

„Glasuri mă strigă cu nume străine
M-aţi chemat pe mine?
Sînt eu **cel căutat**?" (T. Arghezi)

„**Cei mai mulţi** nu ştiau care e Dăniloiu." (C. Ţoiu)

„**Cei cu toporul** dau jos brazii din pădure şi-i duc la apa Bistriţei. **Cei mai vrednici** întemeiază stîni în munte." (M. Sadoveanu)

- *pronume* (*locuţiuni pronominale*); numai verbele tripersonale pot avea subiect realizat prin orice categorie de pronume (cu excepţia pronumelui reflexiv):

„**Noi** cîrpim cerul cu stele, **noi** mînjim marea cu valuri,
Căci **al nostru**-i sur şi rece – marea noastră-i de îngheţ." (M. Eminescu)

„A! **asta** nu e bine, domnule maior, zic **eu**; tutunul este o otravă..." (I.L. Caragiale)

„Ce noapte groasă, ce noapte grea!
A bătut în fundul lumii **cineva**.
E **cineva** sau poate mi se pare.
Cine umblă fără lumină,
Fără lună, fără lumînare
Şi s-a lovit de plopii din grădină?" (T. Arghezi)

„**Cei doi** se înţeleseseră fără multe vorbe." (E. Barbu)

„– De-aceea ţi-a fost atît de sete, vorbi **a doua**." (M. Eliade)

- *forme verbal-nominale*:
  - *infinitiv*; mai ales cînd predicatul se realizează prin expresii impersonale relative (apersonale): „E uşor **a scrie** versuri/ Cînd nimic nu ai a spune" (M. Eminescu) sau cînd în structura predicatului intră verbul copulativ *a însemna* sau, mai rar, *a fi*: „**A duce** la gură apă în palme *înseamnă a aduce aminte* că noi sîntem acest element primordial coagulat" (G. Călinescu).

    Observaţie

    Infinitivul verbelor impersonale absolute poate funcţiona ca subiect al unor verbe cu conţinut semantic aspectual – *a începe*, *a continua*: „Cînd iar începe-**a ninge**/ Mă simt de-un dor cuprins" (G. Bacovia).
  - *participiu* (în interiorul unui predicat dezvoltat): „Şi *trebuiesc* **luptate** războaiele aprinse" (M. Eminescu);
  - *supin*; cînd predicatul se realizează printr-un verb (sau o expresie) impersonal(ă) relativ(ă): „Cum fusese Curtea *era lesne* **de închipuit**" (M. Caragiale);
- *adverb*; pot realiza funcţia de subiect adverbele *altfel, altminteri* şi *aşa* cînd se constituie în *substitute de propoziţii-subiect*: „Curta crezu că turismul are să depăşească sanatoriul, era chiar curios dacă are să se întîmple **aşa**, dar maşina opri la poartă..." (P. Sălcudeanu); „Noroc că amintirile, ca şi visele, n-au durată reală, **altfel** ar însemna că tac de cel puţin o oră" (Ileana Vulpescu).

  Observaţie

  Subiectele realizate prin aceste adverbe au nuanţă circumstanţială (*aşa*: modală, *altfel* şi *altminteri*: condiţională).

b) **dezvoltat**; se realizează prin:

- *construcţii infinitivale relative*; intră în relaţie de interdependenţă numai cu verbele devenite predicat *a avea* şi, mai rar, *a fi*: „Ai să te duci în fundul iadului şi n-are să aibă **cine te scoate**" (I. Creangă);

- *construcții gerunziale absolute*: „Din cînd în cînd învăluirile de vînt de deasupra satului păreau că se alină și-atunci se auzea **sunînd** *cu zvon mare*, *sus*, *sub nouri*, **pădurea de brazi**" (M. Sadoveanu);
- sintagme conținînd o determinare atributivă, esențială pentru desfășurarea planului semantic al relației de interdependență: „– Ce vrea să zică, domnule profesor, **lirismul apei**?" (G. Călinescu); „El ne spune că **certitudinea sensibilă** n-ar fi certitudine" (C. Noica); **„Orice om pe care l-am iubit și nu pot să-l mai iubesc** înseamnă pentru mine un pas spre moarte" (G. Bogza);

c) **analitic**: „Dar cei care cred că **a fi modern** înseamnă a demitiza uită că există întrebări pe care ni le punem nu pentru a da un răspuns, ci pentru a auzi întrebarea" (O. Paler);

d) **complex (posibil, dar ca și inexistent)**: **„A fi ceea ce doresc alții să fii** implică un lanț întreg de renunțări";

e) **propozițional (propoziția subiectivă)**: **„Ea trebui de el în somn/ Aminte să-și aducă"** (M. Eminescu); **„Pe cine întrebam** dădea din umeri" (M. Preda); **„Ceea ce zici tu** îmi hotărăște soarta" (M. Eminescu); „Iertat să fie **cel ce la mînie/ Mi-a împlîntat cuțitul pîn-la os**" (N. Labiș);

f) **multiplu**: **„Nisip, cenușe și lut**/ Sînt un trecut?" (T. Arghezi); „Dar curînd începe **să viscolească și să geruie** și coborîm către miazăzi" (M. Caragiale).

Dubla realizare a subiectului

În strînsă legătură cu specificul actualizării planului semantic al relației de interdependență, dubla (multipla) realizare a funcției de subiect prezintă o variantă lingvistică și o variantă marcată stilistic.

În dezvoltarea variantei lingvistice, planul semantic al relației de interdependență se actualizează prin multiplicarea funcției de subiect gramatical pe fondul înscrierii componentelor din lumea extralingvistică în raporturi de selecție, *proiectată* (interpretată lingvistic prin coordonare *disjunctivă*): „Va pleca la el **Tudor** sau **Andra**"; „Cine știe de este mai bine/ **A fi** sau **a nu fi**" (M. Eminescu), sau *definitivată* (interpretată lingvistic prin coordonare *opozitivă*): „Nu! nu ești **tu** divină, ci **cei ce te-au vîndut**" (M. Eminescu), sau în raporturi de temporalitate alternativă (prin coordonare *alternativă*): „Trece pe la el cînd **Andra**, cînd **Ion**"; „Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic/ *Ba* **un soare**, *ba* **un rege**, *ba* **alt animal domestic**" (M. Eminescu).

În dezvoltarea variantei marcate stilistic, conținutul semantic al termenului-subiect este reluat (sau anticipat) printr-un alt termen lexical (sau propozițional).

Subiectul simplu, realizat prin substantive sau pronume nepersonale (cel mai adesea, pronume demonstrative), este reluat printr-un pronume personal: „...Atunci în vecie/ *Suflarea* ta caldă **ea** n-o să învie" (M. Eminescu).

Observație
Mai ales în limbajul popular, subiectul substantival este anticipat printr-un subiect pronominal, acesta din urmă fiind expresia încărcăturii stilistice a enunțului: „Stăi, măi porcane, că te căptușește *ea*, *Mărioara*, acuș!" (I. Creangă).

Subiectele propoziționale introduse în frază prin pronumele relative *care*, *cine*, *ce* sau *cîți* sînt adesea reluate printr-un pronume demonstrativ (*acesta*, *acela*) sau prin

pronume nehotărît *toţi* : „*...Care dintre cai a veni la jăratic să mănînce*, **acela** are să te ducă la împărăţie...” (I. Creangă).

În limbajul popular este în mod frecvent reluat subiectul *inclus* sau *subînţeles*. Pronumele personal este atunci precedat, cel mai adesea, de adverbul *şi*, ce are doar valoare stilistică : „Încerc *şi* **eu** să înţeleg ceva din ceea ce se întîmplă, dar nu reuşesc”.

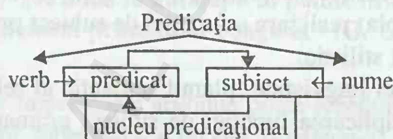
Multiplicarea funcţiei sintactice de subiect se situează între varianta lingvistică şi varianta stilistică prin dezvoltarea unei relaţii de *apoziţie* : „Cînd deodată **tu** răsărişi în cale-mi,/ **Suferinţă**, tu, dureros de dulce...” (M. Eminescu) ; „S-a dus **Pan**, **finul Pepelei**, cel isteţ ca un proverb” (M. Eminescu).

Subiectul cu structură analitică

Cînd rezultă din desfacerea în elemente componente, din perspectiva realităţii extralingvistice, a sferei semantice a subiectului, reluarea lui are dezvoltarea unui *subiect multiplu cu structură analitică* : „Cînd **îi** priveşti împiedecaţi în fier,/ Par **el** de bronz, şi **vitele-i** de piatră” (T. Arghezi).

Nucleul predicaţional

Rezultat al desfăşurării predicaţiei, *predicatul* şi *subiectul* se constituie, prin relaţia de interdependenţă în care se află înscrise şi în care îşi au originea ca funcţii sintactice principale, în **nucleu predicaţional**, condiţie fundamentală şi marcă distinctivă a identităţii propoziţionale a unei structuri lingvistice :

Structura şi dezvoltarea nucleului predicaţional depind de :

- caracteristici semantice (lexico-gramaticale) ale verbului care devine predicat (sau component al predicatului) ;
- realizarea concretă a celor două funcţii sintactice.

Caracteristicile semantice ale verbului-predicat (sau component de predicat) determină două tipuri structurale de nucleu predicaţional : **monomembru şi bimembru**.

1. **Nucleul predicaţional monomembru** este format numai din *predicat*. Este specific enunţurilor cu predicatul realizat prin verbe şi expresii impersonale absolute (sau întrebuinţate astfel) sau prin interjecţii. Predicatul poate fi :

- *sintetic* : „Şi *ninge* în oraşul mare” (G. Bacovia) ; „Nu i-a răspuns nimic Iosif, *nu-i ardea* de soarta lui” (M. Preda) ; „Dar ce-*i păsa* cîrciumarului de necazurile altora ? ” (E. Barbu) ; „*Uite* sînge, *uite* slavă,/ *Uite* mană, *uite* otravă” (T. Arghezi) ;
- *analitic* : „*S-a făcut frig* deodată, spuse el...” (M. Eliade) ; „*Mi s-a făcut teamă* şi m-am chircit la locul meu” (O. Paler) ; „În şirul vieţii noastre-ntreg, *se face seară*” (T. Arghezi) ; „O, *trebuie să fie trist* departe-n prăpăstii” (G. Bacovia).

2. **Nucleul predicaţional bimembru** este constituit din ambii termeni ai relaţiei de interdependenţă. Realizarea concretă a celor două funcţii principale, *subiectul* şi *predicatul*, determină dezvoltarea a trei subtipuri structurale de nucleu predicaţional bimembru :

- nucleu predicaţional cu structură **implicită** ;
- nucleu predicaţional cu structură **primară** ;
- nucleu predicaţional cu structură **complexă**.

Nucleul predicaţional cu structură implicită caracterizează enunţurile în care relaţia *predicat-subiect* rămîne implicită în opoziţia categorială de persoană, la nivelul dezinenţei, fără a trece într-o realitate sintactică explicită sau în planul semantic global al enunţului.

În nucleul cu structură implicită, se realizează lexical-sintactic numai predicatul. Subiectul, existent funcţional în planul semantic al relaţiei de interdependenţă implicită în structura morfematică a verbului-predicat, nu primeşte o formă concretă, lexical-sintactică. Modul în care se implică prezenţa şi identitatea lui în enunţ impune două tipuri de subiect neexprimat : *inclus* şi *subînţeles*.

Subiectul inclus

Cînd verbul-predicat (sau component al predicatului) se află la persoana I sau a II-a, în general, subiectul nu primeşte expresie sintactică. Suprapunerea sferei protagoniştilor comunicării cu cea a protagoniştilor enunţului lingvistic face de prisos – în condiţiile flexiunii bogate, distinctive a verbului limbii române – trecerea persoanei gramaticale, marcată dezinenţial, într-o expresie sintactică : „*Ai văzut* ce-ai *făcut* ?... *Nu* ţi-am *spus să te*-astîmperi ? " (I.L. Caragiale).

Subiectul gramatical primeşte expresie pronominală cînd îl încarcă vorbitorul cu o anumită valoare stilistică, cu rol activ în dezvoltarea semnificaţiei poetice în enunţuri artistice :

„Străin la vorbă şi la port,
Luceşti fără de viaţă,
Căci **eu** sînt vie, **tu** eşti mort
Şi ochiul tău mă-ngheaţă." (M. Eminescu)

Cînd verbul este la imperativ, subiectul rămîne totdeauna *inclus* : „*Încearcă* acum, dacă zici că nu ţi-e frică, reluă cea dintîi. *Ghiceşte*. Care-i ţiganca ? " (M. Eliade).

Identitatea sa concret-lexicală poate fi transferată unui vocativ, pronominal, de persoana a II-a, sau substantival, ce rămîne în afara unei funcţii sintactice propriu-zise : „**Tu**, *iartă*-mă, **fecioară**, **tu**, **căprioara mea** ! " (N. Labiş).

Subiectul subînţeles

Cînd verbul-predicat (sau component al predicatului) se află la persoana a III-a, pentru realizarea fără echivoc a înţelesului global al enunţului, persoana verbală se prelungeşte, de regulă, într-o expresie sintactică : „*Felix* tresări. Va să zică *Otilia* citise scrisoarea. *Fata* îi ridică din nou bărbia rîzînd" (G. Călinescu).

Principiul economiei limbii şi exigenţele organizării stilistice a enunţului lingvistic determină limitarea la o singură exprimare lexical-sintactică a unei aceleiaşi realităţi extralingvistice. În consecinţă, dacă identitatea lui concret-lexicală este cunoscută

dintr-un enunţ imediat anterior sau dintr-o parte a enunţului în desfăşurare sintagmatică, unde a putut (sau va putea) ocupa diferite poziţii sintactice, subiectul nu mai primeşte expresie sintactică ; el rămîne *subînţeles* sau *deductibil* : „Poate e vreo pasere în odaia cealaltă, vorbi *dl. Nazarie*. Dar era sigur [dl. Nazarie] că fusese o pasere" (M. Eliade), „– Dumneata nu-l cunoşti pe *Simeon*. Totdeauna a fost niţel scrîntit [Simeon]" (G. Călinescu) ; „Irina puse mănunchiul jos şi vru să se aplece la rădăcina spicelor să secere mai departe, dar se opri. [Irina] Îşi duse mîna la frunte, ca şi cînd ar fi vrut să alunge vreo gînganie, se şterse apăsat, se uită la dosul palmei..." (M. Preda).

Dacă subiectul se realizează şi în relaţie cu alt predicat din acelaşi enunţ, fiind redundant, primeşte relief stilistic, iar în textele literare, se impune ca semn marcat în dezvoltarea semnificaţiei artistice : „**Toţi** nu mai *sînt*/ **Toţi** au plecat, de cînd ai plecat,/ **Toţi** s-au culcat" (T. Arghezi).

Cînd predicatul se realizează prin verbe impersonale relative (apersonale), subiectul primeşte în mod obişnuit expresie lexical-sintactică : „Căci *nimic* nu se întîmplă în întinderea pustie" (M. Eminescu) ; „Poate că-i convin tuspatru *craii* cărţilor de joc" (M. Eminescu).

Subiectul acestor verbe rămîne subînţeles numai în enunţuri-dialog :

„– S-a întîmplat *ceva*?
– Da, s-a întîmplat..."

Cînd, în structura predicatului analitic, verbul copulativ este *a însemna*, utilizat ca verb *apersonal*, sfera semantică a subiectului *subînţeles* se poate suprapune, relativ, conţinutului semantic global al unei propoziţii (sau al unor propoziţii aflate în relaţie de coordonare ori de subordonare), anterioare, relativ autonomă (autonome) în organizarea enunţului : „Murise Isaac, *pămîntul era încă reavăn*, însemna că fusese îngropat de cîteva zile" (P. Sălcudeanu).

Observaţie

Planul semantic pe care s-ar întemeia „realitatea" subiectului este adesea mascat de elemente adverbiale cu funcţie sintactică nedefinită : „*Atunci* înseamnă că-ţi rămîn dator pe viaţă, părinte, spuse Isaac" (P. Sălcudeanu).

În funcţie de desfăşurarea raportului dintre planul semantic al enunţului sintactic şi contextul său extralingvistic, se disting două categorii de subiecte neexprimate :

a) subiect *determinat* ; sfera lui semantică se înscrie în limite informaţionale date, precis determinate sau determinabile în contextul extralingvistic al enunţului. În enunţul „– Dar unde-*ai fost* pînă acum de nu te-*am văzut*?" sfera subiectelor incluse este identificabilă în interiorul raportului de suprapunere dintre *tu* (*ai fost*) şi *eu* (*nu te-am văzut*), realitate lingvistică, şi *locutorul*, respectiv, *interlocutorul* enunţului verbal, realitate extralingvistică ;

b) subiect *nedeterminat* ; sfera lui semantică nu se înscrie sau nu se lasă înscrisă în contururi închise, precis delimitate sau delimitabile în contextul extralingvistic. Subiectul *nedeterminat* prezintă două variante :
   - subiect *general* ; identitatea lui semantică este deschisă ; poate primi datele concrete ale oricărui subiect extralingvistic, variabil odată cu schimbarea protagoniştilor procesului de comunicare lingvistică. Este, în mod obişnuit, un subiect *inclus* :

– al unei propoziţii cu verbul-predicat la persoana a II-a singular: „Dacă *nu scrii* ceea ce *gîndeşti*, de ce *să* mai *scrii*?" (Camil Petrescu).

Observaţie

Prezent mai ales în proverbe: „Ai carte, ai parte", el ar putea fi numit aici **subiect gnomic**.

– al unei propoziţii cu verbul-predicat la persoana I plural: „Fie că *vrem*, fie că *nu vrem*, fie că *trăim* vreme de pace ori vreme de război, timpul îşi continuă lucrarea lui..." (Z. Stancu).

Observaţie

Din motive stilistice sau poetice, subiectul *nedeterminat* poate primi expresie sintactică: „Ce e rău şi ce e bine/ **Tu** te-ntreabă şi socoate" (M. Eminescu). Nu poate primi însă niciodată expresie sintactică *subiectul* (inclus) *gnomic*: „Ai carte, ai parte"; „Bine faci, bine găseşti".

- subiect *neidentificat*; identitatea semantic-sintactică a subiectului rămîne necunoscută sau este lăsată necunoscută, întrucît nu prezintă interes pentru protagoniştii actului verbal. Acest tip de subiect caracterizează enunţuri cu verbul-predicat la persoana a III-a, mai ales singular, dar şi plural: „*Bate* la uşă...", „*Scrie* la ziare...", „*Au scos* unt pe la două..."

Neexprimarea predicatului

Fiind factor principal în desfăşurarea predicaţiei, predicatul rămîne mai rar neexprimat. El poate rămîne *subînţeles*, cînd s-ar realiza concret prin termeni prezenţi deja în enunţ, în structura unor predicate imediat anterioare.

Cînd rămîne neexprimat predicatul *sintetic*, marca existenţei sale o constituie:

- prezenţa concomitentă a unui subiect diferit de al predicatului anterior şi a unei compliniri (complement sau circumstanţial): „Numai undeva-n prăpăstii/ **un izvor** mai *are* şoapte/ şi **o bufniţă** *cuvînt*" (L. Blaga); „Nu-i mai scrisesem şi **nici el** *mie*" (M. Preda);
- prezenţa adverbului de negaţie *nu*: „Un cuvînt sau un gest pot să jignească *sau* **nu**, după felul sufletesc al celui care-l face" (Camil Petrescu).

Din structura predicatului *analitic* se pot subînţelege:

- verbul copulativ: „Sufletul omului e ca un val – sufletul unei naţiuni, ca un ocean" (M. Eminescu); „Lumea nu-i cumu-i, ci cum o vedem" (M. Eminescu);
- numele predicativ: „Luna pare oricui **un element poetic** şi *este*" (G. Călinescu).

Elipsa subiectului

Enunţurile cu predicatul realizat prin verbe apersonale sînt adesea eliptice de subiect. Enunţul „Lui Bozoncea îi plăcea însă la tiribombe" (E. Barbu) nu are subiect. Subiectul poate fi „ipotizat", nu subînţeles: *să se ducă, să întîrzie, să meargă* etc., dar niciuna din aceste „completări" nu a fost gîndită ca atare şi, de aceea, nici exprimată într-un enunţ anterior[10]. Subiectul este înlocuit uneori, în aceste enunţuri, de un complement indirect: „Oanei îi plăcea *de ei*, că erau toţi băieţi dezgheţaţi şi aveau imaginaţie" (M. Eliade).

Nucleul predicaţional cu structură primară se caracterizează prin realizarea celor două funcţii sintactice prin termeni (grupuri de termeni) infrapropoziţionali: „**Cineva a înveninat** *fîntînile omului*" (L. Blaga); „Văd că **vine argatul** înainte de vreme. **Trebuie să se fi întîmplat ceva**" (M. Sadoveanu); „**Eşecul ar fi însemnat**, în cazul meu, **întoarcerea** la ţară, pe capul familiei, **care trudise** pentru mine patru ani..." (M. Preda).

Nucleul predicaţional cu structură complexă este caracteristic propoziţiilor complexe. El cuprinde, în dezvoltarea sa, două sau mai multe nuclee predicaţionale derivate (secunde). Acestea reprezintă:

- realizarea propoziţională a numelui predicativ: „Căci singura mea **rugă-i uitării să mă dai**" (M. Eminescu);
- realizarea propoziţională a subiectului: „**Ceea ce munceşte acu pe Leiba mai mult decît tremurătura frigurilor** *este o ameninţare*..." (I.L. Caragiale);
- realizarea propoziţională atît a *subiectului*, cît şi a *numelui predicativ*: „**Şi ce mira mai mult oierul/** E **că-l chema la curte chiar boierul**" (T. Arghezi).

Nucleele predicaţionale *derivate* pot conţine în structura lor alte nuclee predicaţionale, determinînd astfel o creştere a gradului de complexitate a nucleului predicaţional central şi, prin aceasta, a unităţii sintactice care rămîne *o propoziţie complexă*. Chiar dacă teoretic această dezvoltare se poate extinde pînă la limitele inteligibilului, practic ea nu depăşeşte, decît cu totul excepţional, gradul doi de derivare:

„Şi-ncepu să-i povestească acestui librar,
care *nu părea* **să fie ceea ce este**, tot ce se
întîmplase la Cîmpulung." (M. Preda)

„Ce ne fu dat **să auzim** ar fi făcut
să se cutremure inima cea mai păgînă." (I.L. Caragiale)

„Nu trebuia decît **să se hotărască** cine va merge cu cererile muncitorilor." (E. Barbu)

Subiect suspendat

Mai ales în comunicarea orală, datorită intervenţiei unor factori extralingvistici (starea afectivă a subiectului vorbitor etc.) sau lingvistici (dislocarea sintactică etc.), relaţia dintre un subiect iniţial (sau un termen gîndit astfel sub aspect sintactic) şi verbul-predicat se întrerupe, generînd un **anacolut**. Verbul-predicat se constituie singur (dacă e un verb impersonal) sau cu un alt nume (pronume etc.), devenit subiect, într-un nucleu predicaţional, iar ceea ce a fost într-un prim moment subiect rămîne în afara nucleului predicaţional, rămîne un **subiect suspendat**. Ca realizare concretă, acesta poate fi:

- *simplu*: „**El** iar, privind de săptămîni,/ Îi cade dragă fata" (M. Eminescu);
- *propoziţional*: „Eu sînt medic şef şi **cine nu se supune indicaţiilor mele** în douăzeci şi patru de ore îi fac ieşirea" (P. Săculdeanu); „...**Cine-au scornit urîtul**/ Nu-l înghiţă pămîntul!" (*Poezii populare*); „**Cine-au îndrăgit străinii**,/ Mînca-i-ar inima cînii!" (M. Eminescu).

Manifestarea relaţiei de interdependenţă în planul expresiei. Marcarea identităţii celor două funcţii sintactice principale

Specificul constituirii planului semantic al nucleului predicaţional, precum şi sfera semantică a termenilor implicaţi în desfăşurarea predicaţiei determină modalităţile de exprimare a relaţiei de interdependenţă şi de marcare a celor două funcţii sintactice: *predicatul* şi *subiectul*.

Nucleul predicaţional monomembru

Relaţia de *interdependenţă* este implicită în planul semantic al verbului (locuţiunii verbale) sau al expresiei impersonale.

Identitatea de predicat a verbului (locuţiunii verbale) este marcată prin *flexiune*, considerată în ea însăşi; existenţa morfemului de **timp-mod** este consecinţa şi indiciul dezvoltării funcţiei de **predicat**: „Îmi vine să rîd fără sens/ Şi-i frig şi *bur***ează**" (G. Bacovia).

Nucleul predicaţional bimembru

Manifestarea relaţiei de *interdependenţă* variază în funcţie de subtipurile sale structurale.

În interiorul nucleului cu structură *implicită*, relaţia de interdependenţă rămîne închisă în planul semantic al predicatului.

Identitatea funcţional-sintactică a predicatului este marcată prin *flexiune*, la nivelul categoriilor de timp, număr şi persoană din structura verbului-predicat (sau component al predicatului):

„De te-*ating*, *să feri* în laturi,
De *hulesc*, *să taci* din gură;
Ce mai *vrei* cu-a tale sfaturi,
Dacă *ştii* a lor măsură?" (M. Eminescu)

În interiorul nucleului cu structură *primară*, principala modalitate de exprimare a relaţiei de interdependenţă şi totodată de marcare a celor două funcţii sintactice este **flexiunea**.

Fiind o relaţie de dependenţă bilaterală (în acelaşi timp, dinspre predicat şi dinspre subiect), în relaţia de interdependenţă, *flexiunea* se subordonează concomitent acţiunii ambelor principii de organizare a planului expresiei, în corespondenţă cu planul semantic: **recţiunea** şi **acordul**.

Recţiunea

a) În interiorul nucleului predicaţional, verbul-predicat (sau component al predicatului) impune numelui (pronumelui) – subiect cazul nominativ: „Apoi a venit **o clipă** cînd **destinul** s-a dat la o parte şi **cineva** mi-a spus..." (O. Paler); „Cine eşti **tu**, acel de care **gîndul**/ S-apropie necunoscîndu-l?" (T. Arghezi); „**Cel ce** *în astă lume* a dus *numai durerea/ Nimic n-are dincolo*, *căci* morţi *sînt* **cei muriţi** (M. Eminescu); „**Ai mei** pierduţi sînt, paşă, toţi" (G. Coşbuc).

Prin această restricţie, cazul **nominativ** *devine marcă distinctivă a funcţiei de subiect*.

Cînd subiectul se realizează prin sintagme substantivale, articolul posesiv-genitival sau adjectival-demonstrativ, factor al substantivizării, poartă şi marca de caz, ce rămîne

unică pentru întreaga sintagmă: „Cînd însera, soseau **cei de la rampă**" (E. Barbu); „**Cei dinăuntru** priveau speriaţi la mulţimea acestor muieri, pe feţele cărora se citeau deznădejdea şi foamea" (E. Barbu); „**A lui Matei** i-a înnodat buricul, legîndu-i-l cu sfoară roşie" (E. Barbu).

Cînd se realizează prin pronume relative, datorită dublei funcţii a acestor pronume, subiectul poate fi şi în celelalte cazuri. Principiul recţiunii acţionează concomitent la nivelul frazei, unde pronumele este element de relaţie, şi la nivelul propoziţiei, în structura căreia pronumele realizează funcţia de subiect. Poziţia pronumelui în interiorul categoriei gramaticale a cazului este însă determinată, cel mai frecvent, de funcţia sintactică a propoziţiei pe care o introduce:

- *dativ*; cînd propoziţia este completivă indirectă: „*Carte frumoasă, cinste* **cui** te-a scris,/ *Încet gîndită, gingaş cumpănită*" (T. Arghezi);
- *acuzativ*; cînd propoziţia realizează funcţia de complement direct: „Poruncile aveau să îmbrîncească **pe cel ce** trebuia îmbrîncit, să ucidă **pe cel ce** trebuia ucis..." (O. Paler).

Cînd propoziţia este o atributivă, poziţia cazuală a pronumelui relativ este determinată de raportul semantic dintre termenul regent şi pronume.

Dacă pronumele reia termenul regent, el stă în cazul nominativ: „...Poezia e un *miracol* **care** ne scoate din efemer şi ne face să ne simţim eterni" (M. Preda).

Dacă reprezintă un alt substantiv, pronumele stă în cazul genitiv: „Dar, pe drumul bătut, care ar mai fi în stare să deosebească urma **cui** *a trecut*?" (C. Hogaş).

Observaţii

Este o excepţie aparentă situarea subiectului realizat prin alte pronume sau prin substantive în alt caz decît nominativul. Într-un enunţ precum: „Ah! Sînt printre voi de-aceia care nu cred tabla legii" (M. Eminescu) *de* din componenţa subiectului *de-aceia* nu este, de fapt, prepoziţia care, marcînd o relaţie de dependenţă, să ceară acuzativul, ci este un mijloc de exprimare a sensului „partitiv".

Subiectul impune numelui predicativ din structura predicatului analitic cazul *nominativ*, indiferent de poziţia sa în interiorul categoriei gramaticale a cazului:

„**Uşor** *nu e nici cîntecul*. Zi
şi noapte – *nimic nu-i* **uşor** pe pămînt:
căci *roua e* **sudoarea** privighetorilor
ce s-au ostenit toată noaptea cîntînd." (L. Blaga)

„N-a arătat niciodată încredere *cui era* **prea sincer**, ostentativ de **sincer** din prima clipă."

„Evită cu consecvenţă *pe cine* **e prea plin de încredere în sine.**"

Se situează aproape fără excepţie în cazul nominativ numele predicativ realizat prin adjective, calificative sau pronominale: „*Iese liniştea din munte/ unde locul i-*a fost **strîmt**" (L. Blaga).

Sub presiunea componentei semantic-lexicale a predicaţiei, numele predicativ realizat prin substantiv sau pronume poate sta şi în alte cazuri, de exemplu, în *genitiv*; dacă verbul **a fi**, copulă lexico-gramaticală, dezvoltă sensul de 'apartenenţă', 'înrudire': „Nu l-am întrebat **a cui** *era* casa aceea prăpădită" (M. Preda); „Slova *era* **a băiatului**, dar vorbele erau ale baciului Alexa" (M. Sadoveanu).

În strînsă legătură cu constituirea planului semantic al predicaţiei, în structura numelui predicativ pot intra o serie de prepoziţii, care-i impun diferite poziţii cazuale:

- *genitiv*: „Pesimistul *va fi* **împotriva** *acestei* **iluzii**" (G. Ibrăileanu);
- *acuzativ*: „Oamenii noştri, zic eu, *sînt* **de-un** *cosmopolitism* sec, amar, sceptic..." (M. Eminescu); „Orice frumuseţe e **ca o urnă**/ De a cărei coapsă privirea se prinde" (L. Blaga).

Acordul

Categoriile gramaticale implicate în desfăşurarea acordului diferă, în parte, în funcţie de tipul predicatului şi de realizarea lui concretă, precum şi în funcţie de realizarea concretă a subiectului.

În structura nucleului predicaţional cu *predicat sintetic*, acordul implică *persoana*, *numărul* şi, cînd verbul este la diateza pasivă, *genul*.

În structura nucleului predicaţional cu *predicat analitic*, acordul implică *persoana* şi *numărul* la nivelul verbului copulativ, *numărul* şi *genul* la nivelul numelui predicativ, dacă el se realizează prin termeni lexicali variabili în funcţie de aceste categorii şi dacă nu intervin alţi factori cu rol activ în determinarea planului semantic şi în organizarea planului expresiei.

1. *Acordul în număr*

Este absolut în enunţurile cu predicat *sintetic*. În enunţurile cu predicat *analitic* în unele structuri acordul nu se realizează.

Subiectul *unic* (simplu sau dezvoltat) îşi extinde propriul indice categorial (de singular sau de plural) asupra tuturor componentelor variabile ale predicatului, sintetic sau analitic:

„*Vulturii* porniţi la ceruri pîn'la ramuri **nu ajung**;
Dar *un vînt* de biruinţă **se porneşte** îndelung
Şi loveşte rînduri, rînduri în frunzişul sunător,
Strigăte de-Allah! Allahu! **se aud** pe sus prin nori,
Zgomotul **creştea** ca marea turburată şi înaltă,
Urlete de bătălie **s-alungau** după olaltă." (M. Eminescu)

„**S-au întîmplat** *multe* acolo, nopţile, în pădurea de la Paserea." (M. Eliade)

„*Tu* **să ajungi învăţător**? exclamam *eu* furios. (*Învăţătorii* mei **fuseseră inflexibili**, nu **alunecoşi** cum **era** el.)" (M. Preda)

În structura predicatului verbal dezvoltat se acordă în număr şi participiul: „Starostele *trebuia lovit* altfel, pe la spate" (E. Barbu).

Observaţii

Cînd subiectul gramatical se realizează prin pronumele de politeţe *dumneavoastră*, verbul-predicat (sau verbul copulativ) se situează totdeauna la plural: „D-stră *plecaţi* singur acolo"; „D-stră *veţi pleca* amîndoi la munte". Numele predicativ însă din structura predicatului analitic primeşte forme de număr în funcţie de realitatea extralingvistică: „D-stră **sînteţi** *un om* extraordinar! Sînteţi *un magician*, sau *un vizionar, un clarvăzător*" (M. Eliade); „D-stră, domnilor, *sînteţi extraordinari*!".

Subiectul *multiplu* cere ca verbul-predicat sau componentele predicatului analitic să fie la plural:

„...*Şi cîntecul şi plînsul* pe-nfundate **nu**-i mai **ajung** pentru asta...” (I.L. Caragiale)

„**Au murit** şi *numărul* din poartă
Şi clopotul şi lacătul şi cheia.” (T. Arghezi)

În enunţurile cu predicat *analitic*, sincronizarea în număr este generală, cuprinzînd toţi termenii nucleului predicaţional, cînd numele predicativ se realizează prin adjective: „*Vecinic* este numai *rîul*; *rîul este* Demiurg” (M. Eminescu).

Cînd numele predicativ se realizează prin substantiv sau pronume, sincronizarea în număr cuprinde sau numai subiectul şi verbul copulativ (situaţia cea mai frecventă), sau verbul copulativ şi numele predicativ (mai rar):

„*Poeţii*, toţi *poeţii* **sînt**
un singur, neîmpărţit, ne-întrerupt popor.” (L. Blaga)

„Tot *trupul* **i-era numai jupuieli şi bube** din pricina scărpinăturilor şi necurăţeniei.” (I.L. Caragiale)

„Cocioaba de pe malul stîng al Bistriţei, bărbatul, fata şi boii din pădure, un ţap şi două capre slabe şi rîioase ce dormeau pururea în tindă **era toată averea** Irinucăi.” (I. Creangă)

„Ce-ţi spun eu **sînt pure speculaţii**...” (M. Preda)

Observaţii

În sintagme formate din *substantive* „cuantificatoare” (*o parte*, *majoritatea* etc.) ca termen regent sub aspect strict structural, acordul în număr este determinat semantic, fiind impus de forma de plural a „subordonatului”: „*O parte din* **tezaurele** ultimei perioade a bronzului carpato-danubian **trebuie să fi fost îngropate** pe vremea invaziilor scite” (V. Pârvan).

2. *Acordul în persoană*

Desfăşurarea acordului în *persoană* depinde de realizarea concretă a funcţiei de subiect.

Subiectul *simplu*, realizat prin substantiv sau pronume nepersonal, impune verbului-predicat (sau verbului-copulativ) forma de persoana a III-a, singular sau plural:

„*Călugării* şi-**au închis** rugăciunile
în pivniţele pămîntului. *Toate*-**au încetat**
murind sub zăvor.” (L. Blaga)

„Vrei o casă? A *mea* îţi **stă** deschisă.” (M. Eminescu)

„S-ar putea să **fie** cine-ştie-cine...
Care **n-a mai fost** şi care vine
şi se **uită** prin întuneric la mine
Şi-mi **vede** cugetele toate.
Ei! *Cine*-**i** acolo-n haine-ntunecate?
Cine **scobeşte** zidul cu carnea lui,
Cu degetul lui ca un cui
De **răspunde**-n rănile mele?” (T. Arghezi)

Observaţii

În stilul conversaţiei, pronumele interogativ (sau interogativ-relativ) **care** admite, uneori, situarea verbului-predicat şi la celelalte persoane: „*Care* mai **cumperi** americă,

modipolan, serj ?" (E. Barbu) ; „*Care*-**ai fost**, măi ? strigă iar, mai moale şi cu îndoială argatul" (M. Sadoveanu) ; „Omoară-mă pe mine, *care* **te-am iubit**, *care* **am jertfit** tot pentru tine..." (I.L. Caragiale).

Cînd verbul-predicat (sau verbul copulativ) este la plural, pronumele nehotărîte *toţi*, *fiecare*, *vreunul* sau pronumele negativ *niciunul* ocupă în enunţ o poziţie funcţională complexă, la intersecţia a trei tipuri de relaţii :

- de *interdependenţă*, cu verbul-predicat ;
- de *apoziţie*, cu subiectul, cel mai adesea inclus ;
- de *dublă dependenţă*, cu verbul.

Astfel, în enunţul „Hai să **mergem** *fiecare* pe la casa cui ne are" (I. Creangă) pronumele *fiecare* se situează la intersecţia relaţiilor :

- de interdependenţă cu verbul-predicat *să mergem*, prin înscrierea semanticii sale în raportul dintre protagoniştii acţiunii verbale şi protagoniştii actului lingvistic ;
- de apoziţie, ca expresie modificată semantic, prin introducerea unei perspective analitice, a subiectului inclus ;
- de dublă dependenţă, caracterizînd analitic – ca un complement predicativ – sfera semantică a subiectului inclus, în circumstanţele desfăşurării acţiunii verbale.

Această poziţie sintactică face compatibilă prezenţa acestor pronume cu situarea verbului predicat la orice persoană gramaticală : „– Măi ! al dracului venetic şi ceapcîn de popă, zicem noi, după ce *ne adunăm* **toţi** la un loc, îngheţaţi de frig şi spărieţi" (I. Creangă) ; „În sfîrşit, *vă aduceţi* **toţi** aminte, adăugă adresîndu-se de-a dreptul sălii..." (M. Eliade).

Întrebuinţat adjectival, pronumele *toţi* transmite aceeaşi compatibilitate cu orice poziţie a verbului-predicat în interiorul categoriei gramaticale de persoană şi substantivului pe care-l determină : „A doua zi *ne-am dus* **toţi** *studenţii* la stadion".

La intersectarea celor trei relaţii, predominînd cele de *interdependenţă* şi *dependenţă*, se situează şi pronumele de cuantificare *amîndoi*, compatibil cu situarea verbului, la plural, la toate persoanele întrucît este asimilabil funcţiei de *complement predicativ* :

„Căci **amîndoi** *vom fi cuminţi*
Vom fi voioşi şi teferi." (M. Eminescu)

„De-oi muri la primăvară,
Să mă plîngeţi tu şi mama ;
Amîndouă *să mă plîngeţi*
Şi *să* vă *cerniţi* năframa." (O. Goga)

„Se iubesc... şi ce departe *sînt* deolaltă **amîndoi** ! " (M. Eminescu)

Subiectul *simplu* realizat prin pronume personal impune predicatului (sau numai verbului copulativ) să se sincronizeze cu el în persoană :

„Luceşti fără de viaţă
Căci **eu** *sînt* vie, **tu** *eşti* mort
Şi ochiul tău mă-ngheaţă." (M. Eminescu)

În enunţurile cu subiect *multiplu*, desfăşurarea acordului este orientată de pronume :

- pronumele personal domină substantivul (sau pronumele nepersonal) din alcătuirea subiectului, impunînd verbului-predicat poziţia sa în interiorul categoriei gramaticale a persoanei : „A doua zi dimineaţă *şi eu, şi Pisicuţa* **apucarăm** drumul muntelui" (C. Hogaş) ; „Dar *nici noi, nici lucrurile* **nu sîntem** simple **medii** indiferente" (C. Noica) ;
- dacă în structura subiectului intră mai multe pronume personale, pronumele de persoana I le domină pe celelalte, iar pronumele de persoana a II-a se impune asupra pronumelui de persoana a III-a : „Dar *eu şi ea* **nu sîntem cazuri, sîntem o realitate**" (C. Noica) ; „*Tu şi ea* l-*aţi ticăloşit*".

În enunţurile cu predicat analitic, cînd numele predicativ se realizează prin pronume personale, nu se produce o sincronizare totală subiect-predicat. În funcţie de realizarea concretă a subiectului, acordul se desfăşoară între subiect şi verbul copulativ sau între verbul copulativ şi numele predicativ. În general, dacă subiectul se realizează prin pronume de persoana I sau a II-a, acesta impune verbului copulativ acordul : „Căci tu, *tu* eşti *el*" (M. Eminescu) ; „**Tu** *eşti* om, **eu** *sînt* om./ Ce grea e pentru noi/ osînda de a sta-n lumină ! " (L. Blaga).

Dacă subiectul se realizează prin substantiv sau pronume nepersonal, cel mai adesea numele predicativ impune verbului copulativ direcţia acordului : „...Unul dintre noi doi murea, acela *eram* **eu**" (P. Sălcudeanu).

3. *Acordul în gen*

Sincronizarea în gen rămîne în limitele enunţului lingvistic, cînd subiectul se realizează prin substantiv, pronume nepersonal şi pronume personal de persoana a III-a şi depăşeşte aceste limite, implicînd în mod direct, nemediat semantic, realitatea extralingvistică, dacă subiectul se realizează prin pronume personale, la persoanele I şi a II-a.

Acordul este absolut în enunţurile cu verbul-predicat la diateza pasivă sau cu predicatul verbal dezvoltat format din verbul *a trebui* şi un participiu. Participiul, din sintagma diatezei pasive sau din structura predicatului dezvoltat, primeşte forma de gen a termenului lexico-gramatical prin care se realizează subiectul sau o formă corespunzînd genului natural al „obiectului" din realitatea extralingvistică spre care trimite subiectul gramatical la persoanele I şi a II-a : „Dar, la vederea noastră, Corcoduşa fu *cuprinsă* de o furie oarbă" (M. Caragiale) ; „Frica trebuie nu numai *compătimită*, ci şi *acuzată*..." (O. Paler) ; „Aş vrea să deviu consilierul şi informatorul fiecărui ministru din orice guvern şi *să fiu luat* în serios şi *răsplătit* ca un organ indispensabil ritmului politic" (T. Arghezi).

În enunţurile cu predicat analitic, acordul în gen depinde de realizarea concretă a numelui predicativ.

Cînd numele predicativ se realizează prin unităţi lexico-gramaticale pentru care genul este o categorie gramaticală (adjectivul, pronumele şi substantivele moţionale), el se sincronizează în gen cu subiectul, considerat în realitatea lui lingvistică : „**Acesta** *a fost Eminescu*, **aceasta** este *opera* lui" (T. Maiorescu) ; „*Ziua era* **vînătă, urîtă şi geroasă. Şi** tot **vînăt şi urît** *era lacul* cu apele grele, sărate..." (Z. Stancu) sau extralingvistică : „Şi de-a soarelui căldură/ Voi *fi* **roşie** ca mărul" (M. Eminescu) ; „Ţi-aduci aminte ce **sfrijit** erai pe cînd erai **sărac** şi cum ne pălmuia căutătura ta aţîţată după ce te-ai procopsit" (T. Arghezi).

Cînd se realizează prin substantiv, categorie lexico-gramaticală pentru care genul este o trăsătură semantică implicită, invariabilă, numele predicativ nu se mai subordonează acordului : „*Pustiul e* o **gară părăsită** despre care nu ştiu decît ceea ce văd" (O. Paler).

În enunţurile cu subiect *multiplu*, acordul în gen depinde de genul, numărul, sfera semantică şi poziţia termenilor componenţi.

Cînd termenii de genuri diferite exprimă fiinţe, masculinul se impune asupra femininului, indiferent de poziţia substantivului sau a pronumelui în interiorul categoriei numărului : „*Mama şi fiul rămaseră* **năuciţi** uitîndu-se unul la altul fără să clipească" (M. Preda).

Cînd termenii trimit, prin sfera lor semantică, la obiecte :

- masculinul singular e dominat de feminin şi neutru, singular sau plural, care impun forma de feminin plural : „*Codrul şi lacul* sînt **mai frumoase** ca niciodată" ;
- femininul şi neutrul impun numelui predicativ forma de feminin plural : „**Grele**-s *pulberea şi duhul,*/ greu pe umeri chiar văzduhul" (L. Blaga).

Observaţii

Enunţurile cu subiect multiplu eterogen sub aspectul genului gramatical al termenilor componenţi sînt puţin frecvente şi, în general, evitate, pentru dificultăţile impuse acordului (vezi diferite situaţii, *construite*, în *Gramatica Academiei*, 1963, vol. II, p. 109, şi în noua ediţie, 2005, vol. II, p. 364).

În nuclee predicaţionale cu predicat analitic, dacă verbul copulativ este *a însemna* (sau, mai rar, *a fi*, *a reprezenta*), realizarea subiectului printr-un infinitiv cere numelui predicativ, cel mai adesea, tot un infinitiv : „Groethuysen a remarcat undeva că *a povesti* înseamnă *a* **reintroduce** viitorul în trecut" (T. Vianu) ; „*A găsi* în pămîntul opac un cristal este **a recăpăta** speranţa în lumină" (G. Călinescu).

Topica. În enunţuri cu predicat analitic, se întîmplă, uneori, ca flexiunea să nu fie relevantă, nici prin recţiune, nici prin acord, pentru marcarea funcţiei sintactice de subiect. În aceste enunţuri, distingerea subiectului de numele predicativ o realizează topica. Din perspectivă logico-semantică, în desfăşurarea sintactică a enunţului, *subiectul* precedă, iar *numele predicativ* urmează verbul copulativ : „*El* nu mai era **el**" (M. Eminescu).

În enunţul „Îi reuşea lui Hegel să scrie o carte cum nu se mai putuse scrie : ...una în care *întîmplările* sînt *idei* sau mai degrabă *ideile* sînt *întîmplări*" (C. Noica), schimbarea poziţiei substantivelor *întîmplări* şi *idei* determină schimbarea funcţiei sintactice : în sintagma „**întîmplările** sînt idei" substantivul *întîmplările* este subiect, iar *idei*, nume predicativ, în timp ce în sintagma „**ideile** sînt *întîmplări*" *ideile* realizează funcţia de subiect, iar *întîmplări* participă, ca nume predicativ, împreună cu verbul *sînt* la realizarea funcţiei de predicat.

Articolul. În enunţul de mai sus, topica este întărită în rolul ei de marcă a funcţiei de subiect de către determinarea prin articol hotărît a substantivului-subiect : *întîmplările* şi, respectiv, *ideile*.

Cînd topica subiectului este inversată, determinarea prin articol hotărît se constituie în marcă unică a funcţiei de subiect ; articolul *definit*, marcă a unei informaţii anterioare, rezultat al cunoaşterii, se întîlneşte cu poziţia subiectului în plan logico-semantic – element *cunoscut*, *anterior* : „*Viori sînt* **femeile**,/ tremur în palmă răsfrînt" (L. Blaga).

Acelaşi rol de marcă distinctivă deţin împreună articolul şi topica, în enunţurile cu predicat sintetic: subiectul, substantiv articulat, precedă verbul-predicat, complementul direct, substantiv nearticulat sau articulat cu articol hotărît, urmează verbul predicat: „**Durerea fizică** (S) nu poate produce *dureri morale* (C.D.), dar **durerea morală** (S) produce uneori *dureri fizice* (C.D.)" (M. Sadoveanu); „**Bunul-simţ** (S) poate înlocui cîteodată *inteligenţa* (C.D.), dar **inteligenţa** (S) nu poate să-nlocuiască niciodată *bunul-simţ* (C.D.)" (M. Codreanu).

Intonaţia. Intervenţia factorului subiectiv, afectiv în elaborarea enunţului lingvistic poate anula caracterul relevant al topicii şi al determinării în marcarea funcţiei sintactice de *subiect*. Împotriva situării sale înaintea verbului copulativ, reliefarea prin intonaţie a unui termen din structura nucleului predicaţional se constituie în marcă a rolului de nume predicativ, purtător al semanticii lexicale a predicaţiei; „descoperirea, revelarea" noutăţii prin *intonaţie* se întîlneşte cu poziţia de „informaţie nouă", proprie *predicatului*: „Iar **cerul** este *tatăl meu*/ Şi *mumă-mea e* **marea**" (M. Eminescu); „Casă de oameni de treabă se cheamă *asta*?" (I. Creangă); „**O durere** totdeauna mi-a fost/ *singurătatea ta ascunsă*" (L. Blaga).

Nucleul predicaţional complex

În organizarea enunţurilor cu dezvoltare propoziţională complexă, în planul expresiei, cele două sensuri de dependenţă nu mai manifestă acelaşi grad de reciprocitate ca în structura nucleului predicaţional *primar*. Predomină un sens al dependenţei, dinspre subiect sau dinspre predicat, în funcţie de termenul care se realizează propoziţional. Celălalt sens al dependenţei, nemanifestat în planul expresiei (sau nemanifestat cu obligativitate) rămîne implicit în planul semantic al relaţiei, condiţionînd structura, caracterul finit şi autonomia enunţului; nerealizarea funcţiei de subiect sau nerealizarea integrală a funcţiei de predicat provoacă destructurarea sau echivalează cu nestructurarea enunţului.

Această predominare a unui anumit sens al dependenţei (în esenţa ei, bidirecţională), variabil de la un enunţ la altul şi care nu înseamnă excluderea totală din planul expresiei a manifestării celuilalt sens al dependenţei, se concretizează în mijloacele de realizare şi exprimare a relaţiei sintactice dintre cei doi termeni ai nucleului predicaţional de bază, aceleaşi ca în desfăşurarea relaţiilor de dependenţă.

Prezenţa simultană şi a celuilalt sens al dependenţei (şi, prin aceasta, manifestarea caracterului de interdependenţă al relaţiei) impune funcţionarea specifică a mijloacelor de exprimare.

Elementele de relaţie sînt în primul rînd expresia realizării propoziţionale a funcţiilor sintactice de subiect şi predicat, prin dezvoltarea unui nucleu secund, derivat, ce îşi are originea în nucleul predicaţional primar, căruia, în acelaşi timp îi condiţionează constituirea (sau împlinirea). Poziţia lor e diferită în dezvoltarea propoziţională a fiecăreia din cele două funcţii.

În dezvoltarea propoziţională a numelui predicativ, componentă a realizării funcţiei de predicat, elementele relaţionale nu sînt expresia unei relaţii *subiect-predicat*, ci articulează sintactic un verb copulativ şi un nume predicativ complex. Elementul de relaţie marchează realizarea propoziţională a numelui predicativ, dar nu şi o relaţie de dependenţă. Verbul copulativ nu se poate constitui singur în regent, din cauza

insuficienţei sale semantice şi, derivînd de aici, a lipsei de autonomie sintactică. Numele predicativ propoziţional introduce în enunţ o componentă semantică, indispensabilă predicaţiei, în **complementaritate** cu componenta semantică (de natură gramaticală) introdusă, în sincronie, de verbul copulativ. Relaţia dintre cele două componente ale predicatului este o relaţie de **complementaritate**[11], în sensul participării lor solidare, simultane la realizarea concretă a funcţiei principale a comunicării lingvistice, *predicaţia*.

Realizarea propoziţională a *numelui predicativ* este marcată de toate cele trei categorii de elemente relaţionale interpropoziţionale :

- *conjuncţii* ; sînt specifice numelui predicativ *de identificare* – *că, să, ca ... să* (cele mai frecvente), *dacă* (atunci cînd propoziţia-nume predicativ e o interogativă indirectă, iar subiectul se realizează prin substantive de tipul *întrebarea*, *problema* etc.), *de* : „Meşteşugul şarlatanului e să-ţi *vorbească de alt lucru* pînă n-ai înţeles bine pe cel dintîi" (N. Iorga) ; „Întrebarea nu era **dacă** *în grămada de cuvinte a d-lui Ghica se poate găsi vreo deosebire între fiecare cuvînt şi celelalte puse lîngă dînsul...*" (T. Maiorescu).

  Observaţie

  Numele predicativ *de calificare* cu dezvoltare propoziţională se poate introduce în frază prin locuţiunile conjuncţionale *ca şi cum, ca şi cînd, de parcă* : „Alfano Stradiotte era [...] **ca şi cînd** *văzuse fantoma unui mort...*" (E. Barbu).

- *pronume relative*, dintre care unele pot avea şi întrebuinţare adjectivală : *care, cine, ce, cît* (*cîtă, cîţi, cîte*), *cel cel, ceea ce, oricine* etc. ; introduc mai ales nume predicative *de identificare* : „În mine se deşteaptă o-ntreagă omenire/ Sînt **cei** ce-*au fost pe vremuri*, sînt **cei ce** *sînt acum*" (T. Arghezi) ; „O clipă mi-a trecut prin minte că, poate, murisem, iar gara reprezenta **ceea ce** *se întîmpla după viaţa mea*" (O. Paler) ;
- *adverbe relative* : *cum, aşa cum, cît, oricum, oricît* ; marchează dezvoltarea propoziţională a numelui predicativ *de calificare* : „...Lumea-i **cum** *este*... şi ca dînsa sîntem noi" (M. Eminescu) ; „El era omul care era **aşa cum** *credeai tu că e...*" (M. Preda).

În realizarea propoziţională a funcţiei de *subiect*, elementele relaţionale marchează concomitent dezvoltarea unui nucleu predicaţional secund şi dependenţa acestuia de verbul-predicat din structura nucleului predicaţional primar, a cărui împlinire semantică depinde de realizarea concretă a funcţiei de subiect.

Selecţia elementelor relaţionale este orientată, cel puţin relativ, de specificul realizării concrete a predicatului cu care propoziţia-subiect (subiectiva) intră solidar în constituirea nucleului predicaţional de bază.

Conjuncţiile *că, să, ca ... să, dacă, de* şi locuţiunea conjucţională *cum că* introduc în structura nucleului predicaţional de bază propoziţii-subiect care intră în nucleul predicaţional cu predicate realizate prin verbe şi expresii impersonale, verbe întrebuinţate impersonal sau devenite impersonale, prin diateză ; propoziţia-subiect este expresia sintactică a „obiectului" atras în sfera predicaţiei. În desfăşurarea liniară a enunţului lingvistic, aceste propoziţii-subiect – numite subiective

conjuncţionale de E. Teodorescu[12] – urmează, în absenţa intervenţiei altor factori (stilistic, de exemplu), predicatului: „...Cui putea să-i treacă prin cap **că** *mutul nu se preface*" (I.L. Caragiale); „Dragă mamă, îmi năzare/ **Că** *din brîu pe la-nserare/ Înviem şi sîntem doi*" (T. Arghezi).

Cînd intră în relaţie cu verbele *a începe*, *a continua*, subiectiva se introduce prin conjuncţia *să*: „Începe **să** *ningă* mărunt" (E. Barbu).

Pronumele *relative* introduc propoziţii subiective – numite *subiective pronominale*[13] – care intră în relaţie de interdependenţă cu un verb personal; propoziţia-subiect este o realizare sintactică de natură dinamică a subiectului cu existenţă virtuală în structura morfologică a verbului-predicat (sau a verbului copulativ): „**Cine**-*a zis* că urîtul e lung ca drumul ar fi putut zice că şi drumul e lung ca urîtul..." (C. Hogaş); „**Oricine** *gîndeşte altfel*... e un trădător!" (I.L. Caragiale); „Au început să-l preţuiască **cei ce** *au trăit împreună cu el*, îl vor preţui şi **cei ce** *vor veni* după el..." (T. Maiorescu).

Propoziţia-subiect introdusă prin pronume relative poate să constituie nucleul predicaţional de bază şi cu un verb sau mai ales cu o expresie impersonală sau devenită impersonală, dar acestea rămîn nespecifice; în astfel de enunţuri, propoziţia-subiect urmează predicatului: „Casă trebuie să fac, să se cunoască **cine** *a venit întîi aici, în Cuţarida*" (E. Barbu).

Adverbele *relative* introduc subiecte propoziţionale care intră în relaţie de interdependenţă cu predicate realizate prin verbe devenite, prin diateză, impersonale sau prin expresii impersonale; sub aspect semantic, propoziţia subiectivă este o convertire în subiect a unui „obiect" intrat sub incidenţa predicaţiei, într-un enunţ desfăşurat în stil indirect: „Nu s-a aflat nici pînă astăzi **unde** *a dispărut*".

Topica fixează identitatea de subiect sau de nume predicativ a componentelor nucleului predicaţional complex: propoziţia-subiect stă în stînga verbului copulativ, iar în dreapta verbului se situează numele predicativ: „*Ce e cuceritor în orice realitate dată* **este** *că focalizează toate universalurile acelea* care sînt proprietăţile" (C. Noica).

Intonaţia. Prin intervenţia elementului activ, ordinea neutră a termenilor în desfăşurarea funcţiilor sintactice poate fi tulburată; numele predicativ trece în faţa verbului copulativ, odată cu reliefarea sa printr-o *intonaţie* particulară, care-i devine marcă specifică. În aceste enunţuri, subiectul (subiectiva) se situează după verbul copulativ: „O amăgire e **că le-ai cuprins**,/ Oricît cu fapta te-ai deprins" (L. Blaga).

RELAŢII DE DEPENDENŢĂ

Imanent organizării şi stabilităţii enunţului verbal sau verbal-nominal, nucleul predicaţional se impune drept centru al dezvoltării unor cîmpuri semantico--sintactice prin care enunţul lingvistic se constituie ca unitate finită, relativ autonomă.

Prin poziţia lor în structura enunţului, cîmpurile semantico-sintactice sînt:

- *primare*, cu centrul în unul din cei doi termeni ai nucleului predicaţional;
- *derivate*, cu centrul într-un termen aparţinînd unui cîmp primar sau altui cîmp derivat.

Numărul cîmpurilor semantico-sintactice depinde de exigenţele cunoaşterii şi comunicării lingvistice, precum şi de particularităţi, lexicale şi morfologice, ale termenilor care alcătuiesc enunţul.

Cîmpurile semantico-sintactice se întemeiază pe relaţia de interdependenţă şi pe relaţii de dependenţă. Ele întregesc organizarea enunţului în planul expresiei şi împlinesc planul lui semantic global prin dezvoltarea unor funcţii sintactice a căror realizare concret-lexicală duce mai departe procesul de trecere a generalului în particular.

În interiorul relaţiei de dependenţă, termenii sintagmei ocupă poziţii diferite :

- *regent*, expresie a generalului, termenul care impune celeilalte componente din sintagmă un anumit comportament în planul expresiei, într-o relativă corespondenţă cu planul semantic ;
- *determinant*, expresie a particularizării sferei semantice a regentului, actualizator sintactic al acestuia, termenul care răspunde exigenţelor impuse de regent şi care devine purtătorul unei funcţii sintactice.

Sub aspect structural, determinantul nu poate exista în afara regentului. El se realizează, de altfel, în mod frecvent, prin unităţi lexico-gramaticale lipsite de autonomie semantică şi morfo-sintactică : adjectiv, adverb, verb la conjunctiv[14], forme verbal-nominale – infinitiv, participiu, supin şi gerunziu : „Peste păduri *tot mai des* focuri, focuri/ Dansează *sălbatice, satanice* jocuri" (N. Labiş) ; „*Pasăre-n zbor şi clopot care bate*/ aş vrea *să-mi fie glasul*" (M. Isanos) ; „– Cobori *în jos*, luceafăr *blînd*,/ *Alunecînd pe-o rază*" (M. Eminescu).

Sub aspect semantic, de cele mai multe ori, regentul este condiţionat fundamental de prezenţa determinantului[15]; în funcţie de realizarea concretă a acestuia, de particularizările semantice pe care le introduce determinantul, regentul poate guverna alte relaţii de dependenţă sau poate intra într-o relaţie de interdependenţă.

De fapt, în organizarea de ansamblu a oricărui enunţ există o frecventă – dacă nu chiar permanentă – condiţionare reciprocă între realizarea concretă a diferitelor relaţii de dependenţă.

În planul expresiei, relaţiile de interdependenţă sau de dependenţă se stabilesc, direct, între termenii-bază ai sintagmelor, dar în plan semantic aceste relaţii, de gradul I, sînt adesea condiţionate de relaţiile laterale pe care ei le dezvoltă, fiecare în propria sintagmă – relaţii de gradul II, de gradul III ş.a.m.d.

În enunţul „*Opera* **lui Balzac** *nu-i compatibilă* **cu concepţia evoluţiei speciilor**" (G. Călinescu), relaţia de gradul I, de interdependenţă (*opera nu-i compatibilă*) este condiţionată, sub raport semantic, de relaţiile de dependenţă, pe care fiecare din cei doi termeni sintactici le guvernează : *opera* **lui Balzac** şi *nu-i compatibilă* **cu concepţia evoluţiei speciilor**.

De multe ori, de altfel, regentul este un simplu intermediar, o „punte" pentru introducerea semanticii subordonatului ; e mai ales cazul „regentului" unor atribute realizate concret prin termeni lexicali cu plan semantic neutralizat : substantivul *faptul*, substantive ce reiau subiectul sau pronume demonstrative prin care se evită repetarea substantivului-subiect : „*Saint-Simon* **teoreticianul** era urmaşul lui

Saint-Simon **cel cu fumuri nobiliare**" (G. Călinescu) ; „Opoziţia metodologică e aceea *dintre absolut şi relativ*" (G. Călinescu).

Relaţiile de dependenţă pot fi :

- **simple** ; cînd determinantul depinde de un singur regent. În enunţul „Codru-şi bate *frunza lin*" (M. Eminescu), fiecare determinant se subordonează cîte unui singur regent :

codrul ← **-şi**
bate ← **frunza**
bate ← **lin**

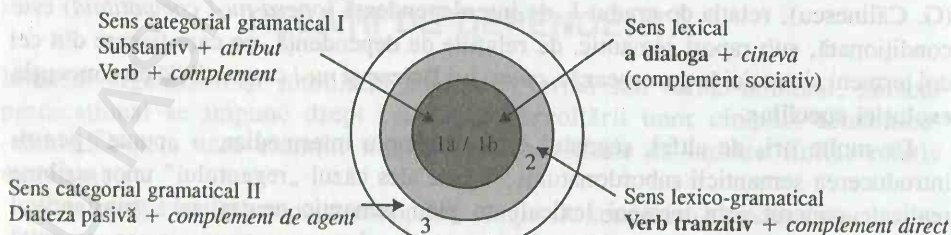
- **duble** ; cînd determinantul depinde de doi regenţi (dezvoltînd între ei o relaţie de interdependenţă sau de dependenţă). În versul eminescian „*Luna* pe cer *trece-aşa sfîntă şi clară*" (M. Eminescu), determinantul (multiplu) *sfîntă şi clară* se subordonează concomitent termenilor *luna* şi *trece* ;
- **mediate** ; cînd relaţia de dependenţă simplă mediază (sau este mediată de) o altă relaţie sintactică, de dependenţă sau de interdependenţă. În enunţul „Aprinsei, *în loc de lampă*, fitilul cu benzină al unei mici chibritelniţe de buzunar" (C. Hogaş), complementul corelativ *în loc de lampă* este mediat de complementul direct *fitilul*.

Prin relaţii de dependenţă se dezvoltă şase funcţii :

a) complement ;
b) circumstanţial ;
c) complement corelativ ;
d) atribut ;
e) atribut circumstanţial ;
f) complement predicativ.

În dinamica interioară a limbii în act, întemeiată pe raportul *sistem lexical – sistem gramatical*, generarea şi identitatea funcţiilor sintactice se situează între *imperativ* şi *aleatoriu* în structurarea planului expresiei şi împlinirea planului semantic global al enunţului prin convergenţa, în moduri şi grade diferite, a mai multor factori :

1. apartenenţa lexico-gramaticală a regentului ;
2. sfera semantică lexico-gramaticală a regentului ;
3. semantica gramaticală a regentului ;
4. sfera semantică a determinantului ;
5. specificul desfăşurării în plan semantic şi al manifestării în planul expresiei a relaţiei de dependenţă.

1.a. apartenența regentului la categoriile gramaticale de gradul I (părți de vorbire):

Regent:	*substantiv*	*verb*
Funcția sint.:	*atribut*	*complement*
	iubirea **copiilor**	*a-și iubi* **copiii**
Regent:	*pronume*	*adjectiv*
Funcția sint.:	*atribut*	*complement*
	acesta **de aici**	*util* **acestuia**

1.b. conținutul lexical al regentului:

Regent:	verb cu sensul lexical 'acțiune implicînd coparticipare'
Funcția sint.:	complement *de reciprocitate*,
	complement *sociativ*: **a sta de vorbă unul cu altul/cu cineva**
Regent:	verb cu sensul lexical 'situațional'
Funcția sint.:	*circumstanțial spațial*
	„Fîntîna *se află/este* **lîngă pădure.**"

2. sensuri lexico-gramaticale (de gradul II: *tranzitivitatea* etc.):

Regent:	verb *tranzitiv*
Funcție sint.:	complement *direct*, *indirect*
	a vedea **ceva**; *a aparține* **cuiva**; *a da* **ceva cuiva**

3. sensuri gramaticale (categoriale; categorii gramaticale de gradul II: *diateza* etc.):

Regent:	verb la diateza *pasivă*	verb la diateză *dinamică*
Funcție sint.:	complement *de agent*	complement indirect
	a fi lăudat **de cineva**	*a se folosi* **de stilou**

Regent:	adjectiv/adverb la 'intensitatea superioară'
Funcția sint.:	complement *comparativ*
	„Este mai fricos **decît un iepure.**"
	„Aleargă mai repede **decît un iepure.**"

4. planul semantic al determinantului:

Determinant:	verb *personal*	verb *impersonal*
Funcție sint.:	complement *direct*	*subiect*
	„*El începe* **a cînta.**"	„*Începe* **a ninge.**"
Determinant:	substantiv +*uman*	substantiv –*uman*
	complement *indirect*	*circumstanțial*
	„**Merg la director.**"	„**Merg la școală.**"

5. specificul desfășurării relației de dependență:

relația:	dependență simplă	dublă dependență
Funcția sint.:	*atribut*	*atribut circumstanțial*
	„**Tînărul (cel) înalt** a intrat."	„**Tînărul, (prea) înalt,** nu a putut intra."
		complement predicativ
	„**Tînărul cel vesel** a plecat."	„**Tînărul a plecat vesel.**"

RELAȚII DE DEPENDENȚĂ VERBALĂ (ADJECTIVALĂ). COMPLEMENTUL

Prin planul său semantic, expresie a modului specific de interpretare lingvistică a lumii extralingvistice, *verbul* condiţionează constituirea şi specificul nucleului predicaţional. Şi, tot prin planul său semantic, *verbul*, indiferent dacă realizează sau nu predicaţia, are rolul principal în determinarea cîmpurilor semantico-sintactice ale unui enunţ.

Întregirea pe cale sintactică a sferei semantice a verbului este o condiţie esenţială pentru asigurarea autonomiei enunţului lingvistic, prin structurarea finită a planului expresiei concomitent cu împlinirea planului său semantic global.

Funcţia de *complement* se dezvoltă în interiorul unei relaţii de dependenţă pe care o generează, ca regent, prin excelenţă, verbul (şi doar uneori unele adjective, adverbe sau interjecţii). *Complementul* descrie şi împlineşte, prin conţinutul său lexical, cîmpul semantico-sintactic al *verbului* (sau al *adjectivului*, *adverbului*, *interjecţiei*) – *regent*, prin valenţele sale sintactice, rămase libere, care se cer satisfăcute.

În satisfacerea disponibilităţilor relaţionale ale verbului (adjectivului etc.), prin conţinutul lexical al termenului (grupului de termeni), prin care se realizează în mod concret, *complementul* scoate regentul din sfera generalului: „Adrian *nu a văzut* **florile/fluturele/că ninge** etc.", satisfăcînd astfel exigenţele principiului central al comunicării lingvistice: *desfăşurarea unei dinamici specifice, cu rol activ în constituirea planului semantic al enunţului, între general şi particular.*

Caracteristicile semantice (lexicale şi gramaticale) ale regentului şi planul semantic al relaţiei de dependenţă determină dezvoltarea a patru variante principale ale funcţiei de complement:

- complemente *ale obiectului*[16];
- complement *de reciprocitate*;
- complement *comparativ*;
- complement *de agent*.

Complemente ale obiectului (obiectuale)

Sînt expresia sintactică a unei compliniri semantice indispensabile verbului tranzitiv şi, mai rar, a unor interjecţii sau adjective.

Planul semantic al relaţiei de dependenţă în care complementul îşi are originea se întemeiază pe un raport între conţinutul lexical al termenului regent şi conţinutul lexical al termenului determinant, într-o relativă corespondenţă cu un raport lingvistic. Prin aceasta, *complementele obiectuale* sînt expresia lexical-sintactică a unei limite exterioare în desfăşurarea acţiunii verbale.

Sfera semantică a termenului regent şi planul semantic al relaţiei de dependenţă determină modul concret de realizare a funcţiei de *complement obiectual*, care prezintă, în acest caz, două subtipuri:

- complement *direct*;
- complement *indirect*.

Distincţia dintre ele este marcată printr-un relativ izomorfism între planul semantic al relaţiei de dependenţă şi manifestarea acesteia în planul expresiei.

În plan *semantic*, complementul *direct* introduce conţinutul lexical al termenului prin care se realizează în continuitate *directă*, *nemediată* a conţinutului lexical al regentului : „El *citeşte* ← romanul *Moromeţii*" ; „M. Preda a scris **romanul** *Moromeţii*", în timp ce complementul *indirect* îl introduce, adesea, prin intermediul unui complement *direct* : „El a citit/a scris **despre romanul** *Moromeţii* o recenzie" ; „Am *cumpărat* ← *flori* ← **pentru Doina**".

În planul *expresiei*, complementul *direct* intră nemijlocit, prin acuzativ dezinenţial, în relaţie cu regentul, în timp ce complementul *indirect* este introdus de o prepoziţie (prin acuzativ prepoziţional) sau intră în relaţie cu regentul prin dativ dezinenţial, caz oblic, „indirect" : „Mi-am amintit întîmplarea..."/„Mi-am amintit de întîmplarea...".

Cînd verbul se caracterizează prin tranzitivitate indirectă sau cînd regentul este un adjectiv, în plan semantic, distincţia *complement direct/complement indirect* se suspendă în plan semantic, dar se menţine în planul expresiei : complementul indirect implică prezenţa unei prepoziţii sau situarea în cazul dativ : „El a vorbit **despre zborurile cosmice**" ; „Aceasta este o acţiune **folositoare** *tuturor*" ; „Nordul Bucovinei *aparţine* de drept **românilor**".

Complementul direct

Are ca regent :

- **verbe** (locuţiuni verbale) *tranzitive* (cu tranzitivitate *directă*) : „Viaţă, *nu mă părăsi* în răsăritul acesta,/ priveşte **fruntea** mea de pe acum aurie" (M. Isanos) ; „De aceea, am făcut şi eu un praznic, după puterea mea, şi *am găsit de cuviinţă* să **te** poftesc şi pe dumneata, cumătre" (I. Creangă) ;
- *interjecţii* tranzitive : „Afară de aceea mai ai o consideraţie... *Iat*-**o**" (M. Eminescu) ; „Pămînt rebel, *iată* **copiii** tăi !" (M. Eminescu).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, limita exterioară fixată de complementul direct desfăşurării acţiunii verbului (având ca punct de plecare subiectul, cînd verbul este predicat), descrisă de conţinutul lexical al termenului (al grupului de termeni prin care se realizează), introduce două coordonate, reprezentînd conţinutul său funcţional :

- **a obiectului pasiv**, cu existenţă anterioară desfăşurării acţiunii verbului : „Mi-am implîntat *lopata* tăioasă în odaie./ Afară bătea vîntul. Afară era ploaie" (T. Arghezi) ;
- **a obiectului-rezultat**, cu existenţă posterioară sau simultană acţiunii verbului : „Şi mi-am săpat *odaia* departe subt pămînt./ Afară bătea ploaie. Afară era vînt" (T. Arghezi).

Observaţii

Dacă verbul îşi află limita acţiunii pe care o exprimă chiar în sfera subiectului, aşa cum se întîmplă cînd este la diateza reflexivă, funcţia de complement direct se suspendă :

„Prieten al adîncului,
tovarăş al liniştei,
joc peste fapte,
cîteodată prin fluier de os strămoşesc
mă *trimit* în chip de cîntec spre moarte" (L. Blaga)

sau se realizează redundant, prin forma lungă a pronumelui reflexiv, cînd complementul direct, un *complement intern*, este expresia sintactică a sensului de „obiect pasiv", conţinut morfologic de diateză: „Dar el nu se zugrăveşte numai **pe sine**, o zugrăveşte şi pe ea" (G. Ibrăileanu); „Mă uitasem **pe mine**, cel de ieri..." (G.M. Zamfirescu); „Se adunau în rîsul meu, în plînsu-mi/ De **mă** uitam răpit **pe mine** însumi" (M. Eminescu).

Dacă este la diateza pasivă, verbul atribuie numelui (pronumelui) – obiect calitatea sintactică de subiect gramatical: „Departe de cîmpie se **văd** *arcuri* zdrobite, fîşii de steaguri, apoi *un cusciug* mare-mare *se ridică* şi o pară grozavă înfiorează cerul..." (A. Russo).

Cînd determină verbe de aspect, prin conţinutul lor lexical (*a începe*, *a continua* etc.), complementul direct descrie obiectul, acţiunea sau însuşirea, situate, prin regent, în categoria aspectului: „**Continuînd** *să merg în direcţia aceea*, am reuşit în cele din urmă să ies la liman" (O. Paler); „Deocamdată mă tem că eu **încep** *să devin opera îmblînzitorilor*" (O. Paler).

Există un număr restrîns de verbe cu dublă tranzitivitate (directă). Pentru întregirea cîmpului lor semantico-sintactic, acestea cer două complemente directe. Fiecare fixează cîte o limită desfăşurării relaţiei dintre verbul regent şi celălalt complement:

„Profesorul *a ascultat* **pe toţi**." [+*uman*]
„Profesorul *a ascultat* **declinarea**." [–*uman*]

Intră în această categorie mai multe verbe *ilocutive* (*a anunţa*, *a întreba*, *a ruga*, *a sfătui*) şi „didactice" (*a asculta*, *a examina*, *a învăţa*): „**Mă** *rogi* c-un surîs şi cu dulce cuvînt/ **rost să fac de seminţe**" (L. Blaga); „Eu **îl** *sfătuisem* **să aducă şi un proiect de buget lunar**, pe care să mi-l arate mie mai întîi..." (C. Petrescu).

În legătură cu această sferă semantică a verbului regent, primul complement, al *destinatarului* acţiunii verbale, se realizează prin termeni trimiţînd spre un obiect animat din realitatea extralingvistică, de regulă o fiinţă umană. Celălalt complement, expresie a conţinutului actului locuţional, se realizează prin termeni (mai frecvent, prin propoziţii) al căror plan semantic reflectă o realitate extralingvistică de natură spirituală, cel mai adesea: „...E copil sucit, **una-l** întrebi şi alta răspunde" (I.L. Caragiale); „Spune-mi ce i-a venit lui să-**l** înveţe **ebraica** *pe Darvari*" (M. Eliade).

În afara verbelor ilocutive şi didactice, mai poate primi în limba română două complemente directe şi verbul *a trece*, mai ales cu sensul de „a traversa". Enunţurile cu această întrebuinţare sînt mai puţin frecvente şi prezintă un număr limitat de combinaţii: „**L**-*am trecut* **strada**". Verbul dezvoltă, de fapt, în asemenea sintagme, o mutaţie în planul său semantic; devine verb cauzativ/factitiv: „**L**-*am făcut* (*ajutat*) **să treacă strada**".

Cînd este la diateza *reflexivă*, *reciprocă* sau *pasivă*, aceste verbe cer numai realizarea celui de-al doilea complement direct, al conţinutului ilocuţional: „Mă uit în cer, mă uit în pămînt,/ **M**-*am întrebat* **cine sînt**" (T. Arghezi).

Cînd verbele tranzitive se află la diateza *dinamică* (sens gramatical: *a achita* → *a se achita* etc.), complementul direct devine complement indirect:

„El a îngrijit **casa/copilul/florile**." – *complement direct*
„El s-a îngrijit **de casă/de copil/de flori**." – *complement indirect*

Expresiile impersonale (relative) de tipul *a-l durea capul* (*inima* etc.), conţinînd în structura lor un pronume personal în acuzativ, expresie a „obiectului" (de esenţă

umană) căruia i se atribuie prin verb o stare (fizică sau psihică) şi în acelaşi timp modalitatea sintactică de situare a expresiei în perspectiva gramaticală a persoanei[17], nu pot avea decît complement *intern*, prelungire sintactică, redundantă a formei scurte, prin forma lungă a pronumelui personal în acuzativ sau prin pronume nepersonale ori substantive, care trimit, prin planul lor semantic, la aceeaşi realitate extralingvistică: „**Pe tine te** dor vreodată ochii?"; „Iar **o** doare inima **pe Maria**".

Fiind o complinire necesară, *cerută* de verbul tranzitiv, nerealizarea funcţiei de complement direct duce la absolutizarea semanticii verbului, ce, în absenţa unei limite exterioare concrete pentru acţiunea pe care o exprimă, rămîne în sfera generalului: „Aşezat la masă, plecat peste hîrtii, Fărîmă *scria*" (M. Eliade); „*A întrebat* în dreapta, *a întrebat* în stînga, nimeni nu ştia ce-i cu el" (E. Barbu).

Verbul devine în asemenea enunţuri expresia unei caracteristici dinamice a numelui (subiect, cel mai adesea): „*Citea, desena* şi aştepta să fie întrebată de fete" (C. Petrescu).

Complement direct subînţeles

Cînd realizarea concretă a complementului ar fi aceeaşi în cadrul a două sau mai multe relaţii de dependenţă, cu regenţi diferiţi, complementul direct poate rămîne *subînţeles* sau *deductibil* din context:

„Cu toate că i-am spus că *nu vreau*
Mi-a dat noapte-n somn să beau
Întuneric." (T. Arghezi)

Uneori, cînd complementul ar fi avut dezvoltare propoziţională, se exprimă numai elementul de relaţie (adverb sau pronume relativ): „Părea o formulă care-mi suna cunoscută şi nu ştiam *de unde*" (O. Paler); „În concepţia autorului, cortina se lasă o singură dată, aţi înţeles *cînd*" (M. Eliade).

Mai rar, complementul direct se poate dezvolta şi în sintagme având ca regent un verb *intranzitiv*. În aceste enunţuri, limita acţiunii verbale, implicită în însăşi sfera semantică a verbului, se exteriorizează, în mod redundant, printr-un *complement* **intern**; termenul lexical prin care se realizează are acelaşi radical sau este înrudit semantic cu verbul regent:

„*Vom visa* **un vis ferice**
Îngîna-ne-vor c-un cînt
Singuratece izvoare,
Blînda batere de vînt." (M. Eminescu)

„...O, păsări, veniţi de departe, locul e cald –
veniţi şi *dormiţi*-vă **somnul** în dulcea orbită
a dragostei noastre..." (A.E. Baconsky)

Alte verbe intranzitive primesc complement direct dacă, prin mutaţii în sfera lor semantică, devin tranzitive: „Totul *respiră* în Veneţia **timpul** pasiunii [...]. Totul **o** *renaşte* şi o exasperează" (N.D. Cocea).

Există mai multe verbe în limba română care sînt tranzitive sau intranzitive în funcţie de actualizarea coordonatei obiective din planul lor semantic sau, dimpotrivă, a coordonatei subiective. Verbul *a adormi*, de exemplu, este intranzitiv ca verb „subiectiv" (trăsătură semantică principală): „Grădina în care *adormise* Dionis era

de un verde crud" (M. Eminescu), dar tranzitiv ca verb „obiectiv": „Îl *adoarme* mereu cu aceeaşi poveste".

Cînd regentul este o interjecţie voliţională sau o onamotopee, complementul direct funcţionează, sub aspect semantic, tot ca expresie a unei limite exterioare (pentru o acţiune reflectată interjecţional sau onomatopeic) : „Na-ţi *aripa* asta..." (I. Creangă).

Pentru interjecţiile prezentative (*iată*, *uite*), complementul direct reprezintă, cel mai adesea, însăşi raţiunea apariţiei lor în enunţ ; complementul direct exprimă „obiectul" care este (sau trebuie) luat în atenţie : „Iată *lacul*. Luna plină/ Poleindu-l îl străbate" (M. Eminescu) ; „– Măi Păsărilă, iacătă-*o*, ia ! colo, în dosul pămîntului..." (I. Creangă).

Tipuri structurale

În funcţie de realizarea lui concretă, lexical-sintactică, complementul direct poate fi :

a) **simplu** ; se realizează prin :
- *substantiv* (comun sau propriu), locuţiuni substantivale, alte unităţi lexico-gramaticale substantivizate sau sintagme substantivale : „Din funduri de peşteri vin umbre şirag/ S-asculte *amarul* cîntării" (O. Goga) ; „Aproape nimeni nu mai are *imaginaţie*" (M. Eliade) ; „Lupta întăreşte *pe cel slab* şi primejdia măreşte *pe cel tare*..." (A. Russo) ; „Aglaia a chemat-o *pe a lui Matei*, că erau de-o vîrstă şi se pricepea la moşit" (E. Barbu) ;
- *pronume* : „Nu ţi-am spus să nu primeşti *pe nimeni* şi să-i trimiţi *pe toţi* la minister ?" (M. Eliade) ; „Eu nu ştiu *un al doilea* care să fi stîrnit împotrivă-i atîtea oarbe duşmănii" (M. Caragiale) ;
- *forme verbal-nominale* : „Focul meu *a-l stinge* nu pot cu toate/ Apele mării" (M. Eminescu) ; „Trebuie să-şi termine întîi *de scris* declaraţia" (M. Eliade) ;
- *adverb* (foarte rar) : „Ştia bine *nemţeşte*, ceea ce pentru un filozof însemnează mare lucru" (I. Iordan) ;
- *interjecţii* : „Am strigat *ura !* pînă cînd într-un nor de praf s-a pierdut departe trăsura domnească cu ale suitei" (I.L. Caragiale) ;

b) **dezvoltat** ; se realizează prin :
- *construcţii infinitivale* relative, cu verbul *a avea* ca regent : „Eu singur n-am *cui spune* cumplita mea durere" (M. Eminescu) ;
- *construcţii gerunziale absolute* : „...Porni cu pas repede în direcţia în care văzuse *dispărînd tînăra pereche*" (M. Eliade) ;

c) **analitic** : „Ai trăit vreodată tragedia de a nu putea *fi Tu*, aşa cum te simţi, cum te cunoşti ?" (G.M. Zamfirescu) ; „Romanii n-au putut *prinde rădăcini* decît acolo unde au putut *deveni ţărani*" (V. Pârvan) ;

d) **complex** : „E urmărit de teama că nu va putea *ajunge ceea ce a visat încă din şcoală*" ;

e) **propoziţional (propoziţia completivă directă)** : „Ce-ai vrut să *cînţi* ? Ce n-ai ştiut *să-nduri* ?" (A.E. Baconsky) ;

f) **multiplu** :

„O toamnă va veni şi-o să-ţi despoaie
de primăvară *trupul*, *fruntea*, *nopţile şi dorul*

şi-ţi va răpi *petalele şi zorile*,
lăsîndu-ţi doar amurgurile grele şi pustii." (L. Blaga)

„Copilul nu învaţă numai a vorbi corect, el învaţă *a gîndi şi a simţi* româneşte." (M. Eminescu)

„Mai copiez aici şi unele părţi din cele din urmă trei scrisori ce le-am primit de la Popovici căci vor interesa *pe cei ce au citit novelele şi poeziile lui* şi desigur *pe cei ce l-au cunoscut în persoană.*" (T. Maiorescu)

Dubla realizare a complementului direct

Dubla realizare a funcţiei de *complement direct* se concretizează în trei variante semantico-sintactice:

- multiplicarea funcţiei prin coordonarea *disjunctivă, opozitivă* sau *alternativă*: „Cu evlavie adîncă ne-nvîrteau al minţii scripet/ Legănînd *cînd o planetă, cînd pe-un rege* din Egipet" (M. Eminescu);
- reluarea conţinutului semantic al funcţiei dintr-o altă perspectivă, prin relaţia de *apoziţie*: „El revoacă-n dulci icoane *a istoriei minune,/ Vremea lui Ştefan cel Mare*, zimbrul sombru şi regal" (M. Eminescu);
- repetarea conţinutului semantic al funcţiei în strînsă legătură cu o particularitate specifică sintaxei pronumelui în limba română: forma lungă (accentuată) a pronumelui personal nu poate fi utilizată în absenţa formei scurte decît în condiţiile dezvoltării unor valori stilistice.

Realizat prin forma scurtă de acuzativ a pronumelor personale, complementul direct este în mod frecvent reluat sau anticipat prin forma lungă a aceloraşi pronume, prin pronume nepersonale, prin substantive sau prin propoziţii: „Lumea-l crezuse mort **pe Făt Frumos**" (M. Eminescu); „Apoi ca frunza cobori. Şi **ţarna**/ ţi-o tragi peste ochi/ ca o gravă pleoapă" (L. Blaga); „N-avea să-l mai întîlnească niciodată **pe cel ce-i salvase viaţa**".

Propoziţiile completive directe introduse prin pronume relative pot fi reluate prin pronumele nehotărît **toţi**: „**Cîte drăcării le vin în cap, toate le fac**" (I. Creangă).

Complementul cu structură analitică

Cînd se realizează prin forma scurtă de acuzativ a unui pronume personal la plural, complementul direct poate fi reluat printr-un complement *multiplu analitic*; sfera semantică a pronumelui personal de plural este analizată în componentele sale: „...N-o să fie bine, te avertizez, oricît de mare e ştabul cu care **ne**-ai trădat **pe mine şi pe ea**, încă înainte ca ea să se fi născut" (M. Preda).

Marcarea identităţii specifice

1. **Flexiunea** este modalitatea cea mai frecventă de exprimare a relaţiei de dependenţă şi de marcare a identităţii complementului direct simplu (sau multiplu, constituit din termeni simpli). Întrucît complementul rezultă din desfăşurarea unei relaţii de dependenţă extrinsece, flexiunea se subordonează numai principiului *recţiunii*; regentul impune termenului subordonat, prin care se realizează concret-lexical funcţia de complement direct, cazul **acuzativ**, marcat prin:

a) *dezinență*; cînd complementul direct se realizează prin substantive comune (cu excepția unor categorii delimitate semantic; vezi mai jos): „Sfărmați *palate*, *temple*, ce *crimele* ascund,/ Svîrliți *statui* de tirani în foc...” (M. Eminescu);

b) *dezinență* și *morfemul* **pe**[18], cînd complementul direct se realizează prin:

- *substantive proprii* antroponomastice: „**Îl** socotea **pe Ghiță** om cinstit și vrăjmaș al lui Lică” (I. Slavici);
- *substantive comune* exprimînd realități umane: „Această mișcare a omului **o** înfurie și mai rău **pe femeie**” (M. Preda).

Observații

Întrebuințarea morfemului *pe* la acuzativul substantivelor comune desemnînd realități umane stă în legătură cu articularea substantivului prin care se realizează, cu determinanții săi sintactici și cu anticiparea sau reluarea complementului direct prin forma scurtă a pronumelui personal.

Cînd lipsește pronumele personal (de anticipare sau reluare), morfemul *pe* nu intervine: „Am văzut **portarul (un portar)**, dar „**L**-am văzut **pe portar**”.

Cînd este articulat cu articol hotărît și are un determinant sintactic, substantivul complement direct primește morfemul *pe*, chiar dacă nu este anticipat printr-un pronume personal: „Am chemat **copiii** la masă”, dar „Am chemat **pe copiii** Danei la masă”.

Dacă substantivul este determinat, la distanță, prin pronume personal sau reflexiv cu sens posesiv, nu este precedat de morfem: „**L**-am văzut **pe** *fratele* tău”, dar „*Ți*-am văzut **fratele**”.

- *pronume nepersonale*: „A înțelege **pe** *altul* însă înseamnă a avea sau a fi avut în sine o parte identică sau analoagă cu gîndirea lui” (T. Maiorescu); „Joace unul și **pe** *patru*/ Totuși tu ghici-vei chipu-i” (M. Eminescu).

Observații

Unele pronume demonstrative, nehotărîte și negative, cînd nu trimit spre realități umane și nici nu sînt anticipate (sau reluate) prin forma scurtă a pronumelui personal, se întrebuințează uneori la acuzativ fără morfemul *pe*: „Nu-i nimic, am să cumpăr *altul*”, „Eu n-am văzut *niciunul* (din cele două filme).”

c) *morfemul-rădăcină*; cînd se realizează prin pronume personale (forma scurtă):

„O rămîi, rămîi la mine,
Te iubesc atît de mult!
Ale tale doruri toate
Numai eu știu să **le**-ascult.” (M. Eminescu)

d) *morfemul-rădăcină* și *morfemul* **pe**[19], cînd se realizează prin forma lungă a pronumelor personale sau reflexive: „Ca să pot muri liniștit, **pe mine**/ Mie redă-mă!” (M. Eminescu).

Expresie concretă a orientării *flexiunii* de către principiul *recțiunii*, **acuzativul neprepozițional** (*precedat sau nu de morfemul* **pe**) *se impune ca marcă distinctivă a funcției de* **complement direct**.

2. **Topica** este modalitatea prin care se marchează identitatea funcțională a complementului direct realizat prin substantiv sau pronume nepersonal, cînd opoziția *nominativ/acuzativ* se neutralizează sub aspectul dezinenței; complementul direct urmează verbul-predicat, în timp ce subiectul îl precedă: „*Peștele* mare (S) înghite *peștele* mic (C.D.)”.

3. **Dubla realizare** a funcțiilor sintactice distinge frecvent *complementul direct* de *subiect* sau de *complementul indirect*.

În enunţul „**Vulpea** a vrut-o o fetiţă", prezenţa pronumelui personal **o**, cu funcţie de complement direct, fixează aceeaşi identitate funcţională substantivului **vulpea**, care îl anticipă. În absenţa pronumelui **o**, substantivul **vulpea**, dacă nu intervine o intonaţie deosebită, ar funcţiona ca subiect: „*Vulpea* a vrut o fetiţă".

Forma de dativ a pronumelui personal **lor** stabileşte identitatea de complement indirect a pronumelui **le**, pe care îl reia: „**Le**-am lăsat **lor** şi albumele de artă", în timp ce reluarea prin acuzativul **pe fete** marchează funcţia de complement direct cu situarea în acuzativ a pronumelui **le**: „De-aceea **le**-am lăsat şi eu **pe fete** să rîdă pînă li s-a duce gura la urechi..." (I. Creangă).

4. **Elementele de relaţie** intervin în planul expresiei în desfăşurarea relaţiei de dependenţă, cînd funcţia de complement direct se realizează prin două tipuri structurale: a) *dezvoltat* şi b) *propoziţional*[20].

a) **construcţia infinitivală** prin care se realizează complementul direct *dezvoltat* intră în relaţie cu regentul prin pronume sau adverbe relative (care fac parte din structura complementului, de altfel): „Apoi se roagă să-i deie şi lui ceva de mîncare, căci... n-are nimica merinde la dînsul, nici **de unde** *cumpăra*" (I. Creangă). Poziţia pronumelui relativ în interiorul categoriei gramaticale a cazului este determinată de funcţia sintactică pe care o realizează în relaţie cu infinitivul. Identitatea de complement direct a construcţiei infinitivale introdusă prin pronume relativ (care, în interiorul unei relaţii de interdependenţă, poate funcţiona şi ca subiect) este marcată de:

- prezenţa unei prepoziţii: „Atîta ştiam, atîta spusesem, n-aveam **la ce** *mă gîndi*" (M. Preda);
- prezenţa morfemului *pe*: „N-aveam **pe** *cine învinui*";
- situarea pronumelui relativ în dativ: „Eu singur n-am **cui** *spune* nebunul meu amor" (M. Eminescu).

b) **propoziţia completivă directă** intră în relaţie cu regentul prin:

- conjuncţii – *că, să, ca ... să* (cele mai frecvente), *dacă, de* – şi locuţiuni conjuncţionale – *cum că* etc.: „Ne propunem **să** *dovedim în rîndurile următoare* **că** *tipărirea romanului «Geniul pustiu» este o impietate faţă de Eminescu şi o mistificare a publicului*" (G. Ibrăileanu);
- pronume relative (întrebuinţate şi adjectival): „Să blesteme **pe-oricine** *de mine-o avea milă*,/ Să binecuvînteze **pe cel ce** *mă împilă*" (M. Eminescu); „Stau ca-ntre sălcii, noaptea, călătorul,/ Şi nu ştiu **cine**-i binefăcătorul" (T. Arghezi); „În zadar mai cauţi **în ce**-*ai vrea* să crezi" (L. Blaga);
- adverbe relative: „Acolo, bob de nisip în nisipul dintre pămînt şi cer, am simţit **cum** *se infiltrează* în mine, din pămînt şi raze, un fluid întineritor..." (G.M. Zamfirescu); „Mă tot întrebam **de unde** *mi-e cunoscută figura d-stră...*" (M. Eliade).

Selecţia elementelor de relaţie este parţial determinată de tipul stilistic al enunţului.

Locuţiunile conjuncţionale, pronumele relative şi adverbele relative introduc completive directe numai în stilul indirect: „Acum să-mi spui tu **cine** *eşti*, **de unde** *vii* şi **încotro** *te duci*, că, de nu, acolo îţi putrezesc ciolanele!" (I. Creangă); „Nu ştiu nici azi **pentru ce** *m-ai trimis în lumină*" (L. Blaga).

Observaţii
Cînd complementul direct multiplu, format din termeni propoziţionali, se realizează în stil direct, nucleul predicaţional se exprimă, adesea, o singură dată. Pentru ceilalţi termeni propoziţionali marcaţi doar prin elemente de relaţie, el rămîne subînţeles: „**Unde** *şi* **cînd** m-am ivit în lumină, nu ştiu" (L. Blaga).

Niciunul dintre elementele de relaţie prin care se introduce în frază *completiva directă* nu se constituie în marcă distinctivă absolută. Identitatea specifică funcţional-sintactică a completivei directe rămîne implicită în planul semantic al relaţiei de dependenţă, determinat în mod esenţial de natura regentului.

Complementul indirect

Are ca regent:

- **verbe** (locuţiuni verbale) tranzitive (cu tranzitivitate directă sau indirectă): „**Gîndindu-se** *la* toate *acestea*, muierea lui Ţugurlan se **hotărî** *să-şi facă ea vreme*" (M. Preda);
- **expresii impersonale**: „El tace – pentru că-i e **frică** *de cuvinte*" (L. Blaga);
- **interjecţii**:

  „Na-*vă* de cheltuială, ghiavoli ce sînteţi! Nici noaptea să nu mă pot hodini de incotele voastre?" (I. Creangă)

  „Noaptea îngeri goi
  Zgribulind se culcă în fin
  Vai *mie*, **vai** *ţie*,
  Păianjeni mulţi au umplut apa vie." (L. Blaga)
- **adjective**: „Care sînt mai poetice, după d-ta, adică **mai capabile** *de a deveni hieroglife, poeme* embrionare, *momente* favorabile la îndemîna poetului?" (G. Călinescu)

Tipuri semantice

În plan semantic, cînd determină un verb, complementul indirect ocupă poziţii diferite în împlinirea semantică a cîmpului sintactic deschis de acesta:

- în relaţie cu verbe tranzitive indirecte, precum *a vorbi*, *a renunţa*, *a se referi* etc., complementul indirect ocupă o poziţie similară cu cea a complementului direct: este „obiectul" pasiv al acţiunii verbale: „În mine se mai **vorbeşte** şi astăzi *despre tine*" (L. Blaga);
- în relaţie cu verbe tranzitive directe, precum *a povesti*, *a auzi*, *a întreba*, *a-şi aminti* etc., complementul indirect este o alternativă la complementul direct, odată cu producerea unei mutaţii semantice – obiectul pasiv al acţiunii devine obiect de „circumscriere" a acţiunii verbale: „Scriu ***la un roman***..." (M. Preda); „***N-aţi auzit de-un Jian***,/ De-un Jian, ***de un oltean***,/ ***De un hoţ de căpitan***?" (*Poezii populare*);
- în relaţie cu verbe, expresii sau locuţiuni impersonale, precum *a-i plăcea*, *a-i conveni*, *a i se cuveni*, *a-i fi frig*, *a-i părea bine/rău* etc., complementul indirect este un complement *intern*. Forma lungă a pronumelui personal, pronumele nepersonal, substantivul sau propoziţia prin care se realizează reprezintă expresia sintactică a dativului personal din structura verbului (a expresiei, a locuţiunii),

prin care se reliefează (cînd se realizează prin pronume personale) ori se concretizează conţinutul său semantic: „Puţin îi pasă **lui Bocioacă** de aceasta" (I. Slavici).

În desfăşurarea dinamicii *general-particular*, în întregirea cîmpului semantico-sintactic al verbului regent, complementul indirect fixează, ca şi cel direct, o limită exterioară acţiunii verbale. Aceasta rămîne singura, cînd verbul (locuţiunea verbală) se caracterizează prin tranzitivitate indirectă: „Azi abia vedem ce stearpă şi ce aspră cale este/ Cea ce poate *să convie* **unei inime** oneste" (M. Eminescu), sau poate reprezenta o a doua limită, cînd regentul este un verb cu tranzitivitate directă:

„El m-*a mîntuit* **de păcat**." (I.L. Caragiale)

„Nu voi sicriu bogat,
Podoabe şi flamuri,
Ci-**mi** *împletiţi* **un pat**
Din veştede ramuri." (M. Eminescu)

sau chiar cu tranzitivitate indirectă: „**Vă** *vorbeam de şcoala primară* din Mîntuleasa" (M. Eliade).

Acţiunea unor verbe tranzitive, precum *a auzi*, *a istorisi*, *a povesti*, *a spune* etc. poate primi trei limite exterioare: una este descrisă de un complement direct, iar celelalte două de complemente indirecte:

„*Povesteşte*-**mi ceva despre ea**."
1 2 3

Expresiile impersonale al căror plan semantic exprimă stări psihice au, cel mai adesea, două limite: una, interioară, a „subiectului" stării, descrisă de pronumele personal (substantiv) în dativ, şi o alta, exterioară, a „obiectului" în care îşi are „originea" starea, descrisă de conţinutul semantic al unui substantiv (pronume etc.) în acuzativ prepoziţional: „Tu ştii că **mie**-ntotdeauna **mi**-*a fost milă* **de voi**..." (G.M. Zamfirescu).

Dacă verbul are dublă tranzitivitate (directă şi indirectă), realizarea concomitentă a ambelor complemente (direct şi indirect), expresie sintactică a celor două limite exterioare, este obligatorie. Se înscriu în această categorie verbe precum *a da*, *a dărui*, *a oferi* etc.: „Unii *dau* **sînge altora**-*n dar.*/ *Eu* **tinereţea ţi**-*am dat*-**o** plină de har." (M. Isanos); „Ai cerut fericire? Care-i stropul de fericire **pe care l**-ai *dăruit* **omenirii**, ca să-l poţi cere?" (G.M. Zamfirescu).

Nerealizarea unuia sau a ambelor complemente determină rămînerea acţiunii acestor verbe în sfera generalului: „El *a dat* totdeauna fără *să ceară* nimic", la fel ca acţiunea verbelor cu tranzitivitate indirectă fără complement indirect: „Măria-sa Vasilie-Vodă şi-a deşertat cupa şi a părut că *se gîndeşte* îndelung" (M. Sadoveanu).

În absenţa complementului indirect extern, starea exprimată prin expresii impersonale este considerată în sine numai din perspectiva „subiectului" stării, marcat de dativul personal, fără referiri la originea ei: „Trec singur... şi tare *mi-e teamă*..." (G. Bacovia).

În plan **semantic**, limita exterioară trasată acţiunii verbale de complementul indirect, prin planul semantic al termenului (al grupului de termeni) prin care se realizează, introduce trei coordonate principale:

- **a obiectului pasiv** al acţiunii verbale: „Şi-n dimineaţa aceea fără somn/ cum colindam cu paşi de plumb/ într-un ungher ascuns *am dat* **de-un leagăn**" (L. Blaga);
- **a obiectului-rezultat** al acţiunii verbului: „Dacă nu pleca, n-aş fi ajuns, poate, *să transform* gara **în confesional**" (O. Paler);
- **a destinatarului** („beneficiarului") acţiunii verbale: „Ziua vine ca o dreptate făcută **pămîntului**" (L. Blaga).

Cele trei coordonate prezintă diferite nuanţări semantice, determinate de conţinutul lexical al regentului, de conţinutul lexical al termenului (termenilor) prin care se realizează complementul indirect şi/sau de prepoziţia cu care acesta se construieşte.

În funcţie de aceşti factori, complementul indirect poate indica:

- originea „obiectului" (sau subiectului) acţiunii verbale: „**Din demon** *făcui* **o sfîntă**, dintr-**un chicot, simfonie,/ Din ochirile-ţi** murdare **ochiu-aurorei** *matinal*" (M. Eminescu);
- apartenenţa obiectului (sau subiectului): „Dar toate şi toţi îmi sînt dragi/ Şi-*aparţin* **tuturor**" (A.E. Baconsky);
- limita spaţială a acţiunii verbale: „*Veniţi* **lîngă mine**, tovarăşi,/ Ca mîne-o să mor" (L. Blaga);
- componenţa „obiectului" (sau subiectului) acţiunii verbale: „Era noapte şi ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate, strîmte şi noroioase ce trec prin noianul de case mici şi rău zidite, **din care** *consistă* partea cea mare a capitalei României" (M. Eminescu);
- „subiectul" stării exprimate prin planul semantic al verbului sau expresiei verbale impersonale: „În speţă **omului** *nu*-i *place* să întoarcă spatele la lucruri" (C. Noica).

Complement indirect subînţeles

Cînd a fost deja realizat în enunţ sau dacă realizarea sa concretă poate fi dedusă din context, complementul indirect poate rămîne neexprimat, fiind *subînţeles* sau *deductibil*: „Cine nu se teme *de nimic* nu iubeşte nimic. Sau nu iubeşte atît de mult încît *să se teamă*" (O. Paler).

În relaţie sintactică cu o interjecţie, complementul indirect exprimă, prin conţinutul lexical al termenului (grupului de termeni) prin care se realizează:

- „obiectul" care a provocat o anumită reacţie din partea subiectului vorbitor: „*Halal* **de Piscupescu**! zic în gîndul meu" (I.L. Caragiale);
- „obiectul" pasiv al acţiunii exprimate de planul semantic al interjecţiei: „Eu atunci *haţ*! **de sumanul** moşneagului, să-mi plătească pasărea" (I. Creangă);
- destinatarul obiectului exprimat prin complement direct: „– Harap Alb, pentru că eşti aşa de bun [...], *na*-**ţi** **aripa** asta şi, cînd îi avea vrodată nevoie de mine, aprinde-o..." (I. Creangă).

Cînd determină un adjectiv, complementul indirect îi orientează sfera semantică pe care o limitează la dimensiunile descrise de planul semantic al termenului lexical prin care se realizează: „Perspectiva de care se temea inteligenţa lui critică era drumul mijlociu, unanim recomandat în manuale şi de către oamenii concesiei, *favorabil* **succesului şi parvenirii**, dar iritant" (T. Arghezi); „Ţărîna *e plină* **de zumzetul** *toamnei*" (L. Blaga).

Tipuri structurale

a) **Simplu**; se realizează prin:

- *substantiv* (comun sau propriu) sau, mai rar, alte unităţi lexico-gramaticale substantivizate ori sintagme substantivale: „Abia se isprăvea masa, că *lui Pirgu* i se făcea de ducă" (M. Caragiale); „O extraordinară promisiune se deschide *celui ieşit* de sub narcoză" (C. Noica);
- *pronume*: „Deşi politica *îmi* e nesuferită, trebui, totuşi, să mă întîlnesc cu ea în drum, şi încă la Dumesnicu" (C. Hogaş); „Doi amici, Niţă şi Ghiţă, şed la o masă şi vorbesc încet *despre cine ştie ce*" (I.L. Caragiale); „...Cum a aşteptat, nemernicul, să mă vadă azi la pămînt şi să se repeadă asupra *mea*!" (L. Fulga);
- *forme verbal-nominale*: „Şi eu mult m-am săturat/ *A trăi* tot depărtat/ Şi de lume-nstrăinat" (*Poezii populare*); „Tu, măi, eşti bun *de trăit* numai în pădure cu lupii şi cu urşii..." (I. Creangă).

b) **Dezvoltat**; se realizează prin sintagme conţinînd termenii-pol ai unei diferenţieri sau opţiuni; termenii pot fi:

- *substantive*: „Poţi să alegi *între cărţile tale şi arbori*. Ai putut să alegi chiar *între rug şi abjurare*. Nu poţi alege *între tinereţe şi bătrîneţe, între moarte şi eternitate*!" (O. Paler);
- *pronume*: „A trebuit să aleg *între tine* şi *el*"; „Şi dintr-odată am simţit cum *între mine* şi *amintirile* mele se deschide o prăpastie" (O. Paler);
- *forme verbal-nominale* (*infinitiv*): „Marx distingea *între a shakespeariza în tragedie şi a schilleriza*" (G. Călinescu).

c) **Analitic**: „În ţară începe *prin a fi supleant şi procuror* de tribunal" (G. Călinescu);

d) **Complex** (rar): „S-a săturat *a fi tot ceea ce vor alţii*; vrea să fie, în sfîrşit, el însuşi".

e) **Propoziţional** (propoziţia completivă indirectă): „Se temea **să mai intre în casă**" (I. Slavici); „*Nu m-am gîndit* **să supravieţuiesc**,/ aştept în cărţi acelaşi drum de seară/ ce cade în răstimpul tuturor" (A.E. Baconsky);

f) **multiplu**: „Mi-e frică **de ei şi de mine,/ De rău şi de bine**" (T. Arghezi); „Sînt zile şi nopţi, chiar în puşcărie, cînd nu te trage inima **nici să citeşti, nici să scrii, nici să cugeţi în gol**" (N.D. Cocea).

Dubla realizare a complementului indirect

Dubla (multipla) realizare a funcţiei de complement indirect dezvoltă aceleaşi variante semantico-sintactice ca şi complementul direct.

Complementul indirect realizat prin forma scurtă de dativ a pronumelui personal poate fi anticipat sau reluat prin forma lungă a aceluiaşi pronume personal, prin pronume nepersonale, prin substantive sau printr-o propoziţie: „Nu **mi** s-a urît **mie** cu binele, ci de tine-i rău" (M. Eminescu); „Iar **tovarăşului** dumitale **i** se cuvin patru lei..." (I. Creangă); „*Iar* celui **ce cu pietre mă va izbi în faţă**,/ *Îndură-te, stăpîne, şi dă-***i** *pe veci viaţă*!" (M. Eminescu).

Complementul indirect analitic

Complementul indirect realizat prin pluralul pronumelui personal, forma scurtă de dativ, poate fi reluat sau anticipat printr-un complement *multiplu analitic*: „Le-a oferit **Monei şi lui Andrei** un album de pictură naivă".

Marcarea identităţii specifice

1. **Flexiunea** este orientată doar de principiul recţiunii. Este modalitatea cea mai frecventă în dezvoltarea şi marcarea identităţii complementului indirect, simplu sau multiplu (infrapropoziţional), expresie mai ales a destinatarului acţiunii verbale (în diferitele sale variante, determinate lexical) ori a „subiectului" unei stări psihice sau fizice. Regentul impune termenului complement indirect cazul *dativ*, marcat prin:

- *dezinenţă* (sau articol, cînd dezinenţa nu e relevantă):

  „Cerul se dăruieşte **apelor** de jos." (L. Blaga)
  „Chipul încet se destramă
  şi seamănă-n timp tot mai mult
  tuturor cîte-un pic,
  nimănui pe de-a-ntregul." (A.E. Baconsky)

- *prepoziţia-morfem* **la**: „Moartea succede vieţii, viaţa succede **la moarte**." (M. Eminescu)
- *morfemul-rădăcină*; cînd se realizează prin pronume personale, reflexive, relativ-interogative (*cine*) sau nehotărîte (*oricine*):

  „Şi de s-ar putea pe dînsa cineva ca să o prindă,
  Cînd cu ochii mari, sălbateci se priveşte în oglindă,
  Subţiindu-şi gura mică şi chemîndu-se pe nume
  Şi fiindu-**şi** **şie** dragă cum nu-i este nime-n lume,
  Atunci el cu o privire nălucirea i-ar discoasă" (M. Eminescu)
  „Am privit, am umblat şi iată cînt:
  Cui să mă-nchin, la ce să mă-nchin?" (L. Blaga)

  „**Oricui** sînteţi prieteni, dar şi **oricui** îi pare
  Că numai pentru dînsul aţi fost în lumea mare." (M. Eminescu)

- *articol posesiv*; cînd complementul indirect se realizează prin pronume posesiv la plural sau prin pronume personal de persoana a III-a: „A trimis **alor săi** o telegramă".

Dativul neprepoziţional *se impune ca una din mărcile distinctive ale complementului indirect*.

2. **Topica** intervine în distingerea complementului indirect de atribut; cu excepţia structurilor sintactice ambigue, complementul indirect urmează unui verb (adjectiv): „I-am dat *lui Dan* cărţile", în timp ce atributul urmează unui substantiv: „I-am dat cărţile *lui Dan*".

3. **Elementele de relaţie** însoţesc toate tipurile structurale de complement indirect:

a) în interiorul propoziţiei, *prepoziţiile* însoţesc, de regulă, complementul indirect – expresie a „obiectului" acţiunii verbale: „Mara se uită lung **la** *dînsul*, apoi **la** *Marta*" (I. Slavici). Cînd complementul indirect se realizează substantival sau pronominal, prepoziţiile impun termenului subordonat diferite poziţii în interiorul categoriei gramaticale a cazului:

- *genitiv*: „Nu pe patul de moarte trebuie să luptăm **împotriva morţii**, ci de-a lungul întregii vieţi" (O. Paler);
- *acuzativ*: „Eu nu uit ce-ai fost **pentru** *mine*" (I.L. Caragiale); „De din vale de Rovine/ Grăim, Doamnă, **cătră** *tine*" (M. Eminescu).

  Observaţii

  În interpretarea *Gramaticii Academiei*, cînd se realizează prin adjectiv posesiv, complementul indirect e în cazul acuzativ, chiar dacă este precedat de prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) care cer genitivul: „**Asupra noastră** fulgeră, trăsneşte şi bat puhoaiele" (M. Sadoveanu); „Crezi că se vor mulţumi să se răzbune **împotriva** *ta*?" (O. Paler). De fapt, în asemenea structuri, termeni precum *noastră*, *ta* etc. trebuie consideraţi pronume personale în genitiv.

b) ***propoziţia completivă indirectă*** se introduce în frază prin elemente relaţionale nespecifice:

- *conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale* (cele mai frecvente sînt conjuncţii „universale": *că*, *să*, *ca ... să*, *dacă*, *de*, *cum că*): „Înspăimîntat apoi de fapta sa şi temîndu-se **ca** *nu cumva* **să** *se înteţească şi s-o lovească prea rău*, el o lăsă, ieşi repede din casă şi încuie uşa în urma sa..." (I. Slavici); „Obsedaţi de ordinea stelelor, aztecii erau convinşi **că** *numai sacrificiile puteau prelungi o lume permanent ameninţată*" (O. Paler);
- *pronume relative* (întrebuinţate şi adjectival); poziţia lor în interiorul categoriei gramaticale a cazului este determinată, sau de funcţia de complement indirect a propoziţiei, în ansamblul ei, sau de specificul recţiunii prepoziţiei de care sînt precedate: „...Călătorul străin scoate cinci lei din pungă şi-i dă, din întîmplare, ***celui ce*** **avusese trei pîni**" (I. Creangă); „Fiece oră mă schimbă şi fiece pas/ mă apropie-n taină *de cel ce* **voi fi totdeauna**!" (A.E. Baconsky);
- *adverbe relative*; introduc în frază completive indirecte mai ales cînd regentul este un verb pronominal sau un verb întrebuinţat la diateza reflexivă:

  „Ca să vadă-un chip se uită
  Cum *aleargă apa-n cercuri*." (M. Eminescu)

  „Te duci şi ani de suferinţă
  N-or să te vază ochi-mi trişti,
  Înamoraţi de-a ta fiinţă,
  De cum *zîmbeşti*, **de cum** te mişti." (M. Eminescu)

Complementul de reciprocitate

Dezvoltarea funcţiei de complement de reciprocitate este impusă – în constituirea şi împlinirea cîmpului semantico-sintactic deschis de termenul regent – de conţinutul lexical al unor verbe care implică participarea a doi protagonişti **în reciprocitate** la desfăşurarea acţiunii pe care o exprimă: „*Au stat de vorbă* **unul cu altul**", sau de sensul gramatical al verbului dat de situarea lui la *diateza reciprocă*: „*Se caută* de ani **unul pe altul**".

Dacă verbele cu sens reciproc prin conţinutul lor (lexical sau gramatical sînt întrebuinţate la singular), complementul lor semantic se realizează sintactic prin *complementul sociativ*: „Mihai *a stat de vorbă/s-a înţeles* **cu prietenul său**".

Complementul de **reciprocitate** determină :

- *verbe* (locuţiuni verbale, forme verbal-nominale) mai ales cu tranzitivitate directă : „...Aşa-s oamenii săraci : *îşi* **cred** *unul altuia* mai repede" (E. Barbu) ; „Doi oameni, **cunoscuţi** *unul cu altul*, călătoreau odată, vara, pe un drum" (I. Creangă), dar şi cu tranzitivitate indirectă : „Trebuie să **avem încredere** deplină *unii în alţii*" (Z. Stancu) ;
- *adjective* : „Şi de **dragi** *unul altuia*/ Ei din ochi se prăpădesc" (M. Eminescu).

Verbul regent se află cel mai adesea la diateza reciprocă ; complementul de reciprocitate este atunci prelungirea sintactică a sensului de reciprocitate marcat prin morfemul de diateză : „Cîtva timp *s-au privit* **unul pe altul**, parcă fiecare ar fi aşteptat să înceapă celălalt" (M. Eliade).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, complementul de reciprocitate, în esenţa sa o variantă a complementului *direct* sau *indirect*, concretizează „obiectele" care participă în reciprocitate la desfăşurarea acţiunii verbale. Fiecare dintre cele două „obiecte" implicate în acţiune dezvoltă o primă poziţie semantică, stabilă, de **subiect**, şi o a doua poziţie, care poate fi :

- **complement direct** : „Dă, sîntem datori a ne ajuta *unii pe alţii*" (I. Creangă) (*unii* – „subiect" ; *pe alţii* – „complement direct") ;
- **complement indirect** : „Ne-am povestit *unul altuia* cum am nimerit în gară încercînd împreună să găsim în toate un rost, o explicaţie, un sens" (O. Paler) (*unul* – „subiect" ; *altuia* – „complement indirect") ;
- **complement sociativ** : „S-au înţeles *una cu alta* în construirea minciunii".

Observaţii

Realizarea sintactică a sensului de reciprocitate este în mod frecvent redundantă ; complementul de reciprocitate reia, în mod *analitic* (*unul cu altul*) sau chiar *sintetic* (*între ei*/*ele*) sensul exprimat deja lexical, eventual la nivelul unui prefix specific : „Cele două valori *se interconditionează* **una pe alta**", sau *gramatical*, prin sensul de diateză : „Cei doi studenţi *s-au împrietenit* **unul cu altul**".

Tipuri structurale

a) **Simplu** ; se realizează prin : *pronume personale* : „Judecătorii şi victimele s-ar fi schimbat *între ei*" (O. Paler).

b) **Dezvoltat** ; se realizează prin sintagme formate din pronumele nehotărîte *unul* şi *altul*, dizlocate de prepoziţiile *cu*, *pe*, *la*, *în* : „Babele se uitau *una la alta* şi rîdeau" (E. Barbu) ; „...Indivizii au doar atîta răgaz cît să se mînînce *unul pe altul*" (G. Călinescu) ; „Au să se vadă *unul cu altul* din an în Paşte" (M. Eliade), sau urmîndu-se prin juxtapunere : „– Bună seara ! îşi urau mesenii *unul altuia* şi beau mai departe" (E. Barbu).

Marcarea identităţii specifice

Relaţia de dependenţă de la baza complementului de reciprocitate este marcată în planul expresiei prin prepoziţia *între*, cînd acesta are structură simplă, sintetică : „Fetele se priviră **între** *ele* cu înţeles, apoi izbucniră toate în rîs" (M. Eliade).

Cînd complementul de reciprocitate are structură dezvoltată, analitică, relaţia de dependenţă este marcată la nivelul celei de-a doua componente :

- prin **prepoziţii** care cer acuzativul – *cu*, *în*, *la*, *pe* : „La aceste vorbe, ţăranii ceilalţi au început a strînge din umere, a se uita lung *unul* **la** *altul* şi a zice...” (I. Creangă) ; „Îmi pare că cineva îmi scutură/ zilele mele frumoase,/ ce *n-au semănat* niciodată *una* **cu** *alta*” (A.E. Baconsky) ;
- prin **flexiune** ; verbul regent impune celui de-al doilea pronume cazul dativ :

„Fetele de la ghilit care văzuse asta numa-şi dau ghiont **una alteia**.”
(I. Creangă)

„Capul meu nu-l vor purta
decît lăncile plopilor,
care-n nopţi de septembrie-*şi trec*
unul altuia luna.” (A.E. Baconsky)

Identitatea sintactică a *complementului de reciprocitate* este fixată de structura specifică a sintagmei prin care se realizează (cînd are structură dezvoltată : pronume nehotărît *unul* – nominativ + prepoziţie + *altul* – acuzativ/ *unul* – nominativ + *altul* – dativ), în împletire cu situarea verbului regent, cel mai adesea la diateza reciprocă : „S-au plictisit **unul** *de*/*pe* **altul**” ; „S-au despărţit **unul** *de* **altul**” ; „Şi-au luat rămas bun **unul** *de la* **altul**” ; „Şi-au dat «bună ziua» **unul** altuia”.

Complementul comparativ (de comparaţie)

Gramatica Academiei distinge la circumstanţialul de mod (la sintaxa propoziţiei şi la sintaxa frazei) o variantă pe care o numeşte *circumstanţial de mod comparativ*, în care înscrie două categorii de structuri în baza unei trăsături comune, *caracterizarea regentului se face printr-o comparaţie* : „Cînd determinarea circumstanţială de mod se face în comparaţie cu alte obiecte sau acţiuni, complementul se numeşte comparativ” (1963, vol. II, p. 184). Noua ediţie a *Gramaticii Academiei* înscrie în clasa **complemente** şi **complementul comparativ** (2005, vol. II, pp. 450-461).

Din cele două categorii de structuri, aşa cum rezultă din exemplificări, prima reprezintă **o comparaţie stilistică** :

„Două-trei zile trec *ca o părere*.” (M. Sadoveanu)

„Căci scris a fost ca viaţa ta
De doru-i să nu-ncapă,
Căci te-a cuprins *asemenea*
Lianelor din apă.” (M. Eminescu)

Cea de-a doua este **o comparaţie gramaticală** : „Cîrciuma nu era mai răsărită *ca alte case*” (L. Rebreanu) ; „E tare bun poştalionul ăsta, care uruie mai puţin *decît oricare droşcă* pe caldarîmul cel nou” (C. Negruzzi).

Prin conţinutul lor, structurile din prima categorie reprezintă realizarea, *cu mijloace stilistice*[21], a circumstanţialului de mod, fără ca prin aceasta să devină o variantă distinctă : „El înaintează *încet*/*ca racul*”.

Structurile din cea de-a doua categorie nu mai reprezintă realizarea circumstanţialului de mod, ci termenul al doilea, termen *de referinţă*, în desfăşurarea opoziţiei categoriei gramaticale a intensităţii : „*Pe el l*-a iubit chiar mai mult *decît pe Ioana*”.

Această a doua categorie de structuri în baza comparației dezvoltă conținutul funcției sintactice de complement *comparativ*, *ca funcție autonomă*, în sfera complementului, *complinire semantică obligatorie* în cîmpul sintactic deschis de termenul regent.

Complementul comparativ determină:

- **adjective**: „Nu se temea. Curiozitatea era **mai puternică decît frica**" (P. Sălcudeanu); „Cuvîntul uneori este **prea sărac față de structura nervoasă**, cu mult mai bogată și mai nuanțată..." (P. Sălcudeanu);
- **adverbe**:

  „Calea laptelui e-n vale
  mai aproape *decît ieri*.
  Cînd era deasupra noastră
  pretutindeni, nicăieri." (L. Blaga)
- **expresii impersonale** (cu adjectivul sau adverbul la comparativ ori la superlativ relativ): „E însă **mult mai ușor** a deosebi frunzele și roadele **decît a le descrie esența, a le reduce la germenul primitiv**." (M. Eminescu);
- **verbe**: „Radu mai mult se **plimbă decît studiază**".

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, complementul comparativ descrie termenul în raport cu care caracteristica exprimată prin regent există ca atare sau prezintă un anumit grad de intensitate. Comparația privește:

- **subiectul**: „**Obloanele** erau *mult mai largi* **decît ferestrele** *cele înguste*..." (M. Eminescu);
- **complementul** (direct, indirect):

  „Mi-a părea cum că natura
  Toată mintea ei și-a pus
  Decît orișice păpușă
  Să **te** *facă mai presus.*" (M. Eminescu)
- **verbul-predicat**, caracterizat printr-un adverb modal la comparativ: „Soarele *mai mult* **lumina decît încălzea**" (G. Bogza);
- **numele predicativ**: „Lumea nu-i **nici trecătoare, nici eternă** decît *în raport cu existența noastră*" (M. Codreanu); „Crezîndu-te că ești **mai mult** *decît ești* nu vei înainta niciodată" (N. Iorga);
- **circumstanțiale**: „Dar **în creierii munților** era să meargă mai greu *decît pe loc șes*" (I.L. Caragiale).

Prin conținutul său semantic, al doilea termen al comparației poate fi expresia unei realități extralingvistice exterioare primului termen: „Cît despre Robespierre, știam tot atît de multe despre el *ca și despre mine*" (O. Paler), sau poate fi expresia unei perspective diferite (spațială, temporală, modală etc.) prin care este caracterizat primul termen: „În acele momente omul e mai capabil de sinucidere, ba mai nepăsător față cu moartea *decît orișicînd*" (M. Eminescu); „Nu vezi că a trecut soarele de amiazi: sînt mai mult bătrîn *decît tînăr*" (I. Creangă); „N-ar fi mai scumpă vremea sleindu-se-n tăcere/ *Decît bătută-n clopot de glas fără durere*?" (T. Arghezi).

Comparaţia poate fi :

- de *egalitate* : „Sînt sigură că şi pe ea o crezi la fel de sfîntă *pe cît ai fost tu*" (P. Sălcudeanu) ;
- de *inegalitate* : „O decepţie reuşită e mai bună *decît o petrecere* simulată" (M. Preda) ;
- *explicită* sau *implicită*.
  - – în comparaţia *explicită*, determinantul se înscrie ca termen secund în sintagma categoriei gramaticale a comparaţiei :

„O, vin, în părul tău bălai
S-anin cununi de stele,
Pe-a mele ceruri să răsai
Mai mîndră *decît ele*." (M. Eminescu)

  - – în comparaţia *implicită*, determinantul este doar un termen în raport cu care se afirmă sau se subliniază conţinutul semantic al termenului regent concomitent cu înscrierea planului semantic global al întregii structuri într-o perspectivă specială – *culturală*, *filozofică*, *etică* etc. : „Ale noastre sînt flori la ureche *pe lîngă cele ce* spune în cărţi..." (I. Creangă), „Lumea nu-i *nici trecătoare, nici eternă* **decît în raport cu existenţa noastră**" (M. Codreanu).

Tipuri structurale

a) **Simplu** ; se realizează prin :

- *substantiv* : „Ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăţia de cruce, ca oricărui voinic, mai scumpă *decît zilele*, mai scumpă *decît mireasa*" (M. Eminescu) ; „Mintea lui îi părea împrospătată, rece, clară, *faţă cu mintea* care o avusese înainte" (M. Eminescu) ;
- *pronume* : „– Împărate preluminate, din cîte noroace ai avut, unul a fost mai mare *decît toate* : acela că Făt-Frumos ţi-i frate de cruce" (M. Eminescu) ; „...tot astfel dacă închid un ochi, văd mîna mea mai mică *decît cu amîndoi*" (M. Eminescu) ;
- *adverb* : „...O suferinţă atît de brutală şi neaşteptată nu va dura şi nu va fi mai mare *decît atît*" (M. Preda) ; „Azi o să fie o căldură... mai teribilă *ca ieri*..." (I.L. Caragiale) ;
- *forme verbal-nominale* : „E însă mult mai uşor a deosebi frunzele şi roadele *decît a* le *descrie* esenţa, *a* le *reduce* la germenul primitiv" (M. Eminescu) ; „Pe acolo e mult mai greu de coborît *decît de urcat*".

b) **Propoziţional (propoziţia completivă comparativă)** : „Trăsnetul din cer de ar fi căzut nu i-ar fi făcut mai mult rău *ca ceea ce i-a făcut citirea acestor vorbe*" (P. Ispirescu) ; „Dar asta ce vă povestesc eu acum nu e nimic *faţă de ce s-a întîmplat la Cîmpulung*" (M. Eliade) ;

c) **Multiplu** : „*Faţă de Mihai şi de Dan*, el este cu mult mai curajos" ; „E, în orice caz, mult mai demn să protestezi împotriva nedreptăţii *decît să taci şi să-ţi justifici tăcerea în diferite moduri*" ; „Pentru a-şi sonda adîncimile şi a le face cunoscute mai mult *decît de telescoape şi nave spaţiale*, universul are nevoie de poeţi şi metafore" (G. Bogza).

Marcarea identității specifice

Relaţia de dependenţă de la baza complementului comparativ se exprimă numai prin *elemente de relaţie*. Acestea diferă în raport cu tipul comparaţiei (*implicită* sau *explicită*), cu poziţia regentului în interiorul categoriei gramaticale a comparaţiei, cu tipul structural al complementului.

a) Cînd are **dezvoltare infrapropoziţională**, complementul comparativ este însoţit de prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) şi adverbe întrebuinţate prepoziţional – *alături cu/de*, *faţă cu/de*, *pe lîngă*, *dintre*, *între*, *ca (şi)*, *cît (şi)*, *decît*:

„Dintr-odată, mai mult **decît** *setea* m-a chinuit teama că voi fi văzut, voi fi hăituit, prins şi sacrificat" (O. Paler); „Ceva dureri era însă un fel de a vorbi, le avu la fel de mari **ca** *la început*, toată noaptea." (M. Preda)

„De astăzi dar tu fă ce vrei,
De astăzi nu-mi mai pasă
Că cea mai dulce-**ntre** *femei*
Mă lasă." (M. Eminescu)

„Au făcut tot ce le-au stat prin putinţă ca să interpreteze cît de bine pe un autor care, e drept, că e un uriaş **alături cu** *ei*" (M. Eminescu, *Despre cultură*, 206)

b) **Propoziţia comparativă** se introduce în frază prin:

- adverbul **decît**: „Lucrurile sînt mult mai grave **decît** *ne aşteptăm*, auzi glasul poporului" (M. Eliade);
- locuţiunea conjuncţională **decît să**: „Mai fericit erai de o mie de ori să paşti porcii la Cogeasca Veche **decît să** *mai fi ajuns şi zilele aceste*!" (I. Creangă);
- pronume relative precedate de prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) – *ca*, *pe lîngă*, *faţă de/cu*, *în raport cu* – sau de adverbul *decît*: „Dar asta ce vă povestesc eu acum n-a fost nimic **pe lîngă ce** *făcea el în tîrguri şi iarmaroace*" (M. Eliade); „Crescătorii de vite din satele muntoase nesocializate au oferit statului, oficial, spre vînzare, de nu ştiu cîte ori mai multe vite **decît ceea ce** *se contractase*" (M. Preda);
- adverbul relativ **cum** (foarte rar *unde*, *cînd*), singur sau, mai ales, precedat de prepoziţii – *de*, *faţă de* sau de adverbul *decît*: „Nu mi-ar părea nici mai mici **de cum** *îmi par azi*" (M. Eminescu).

Cînd complementul dezvoltă o comparaţie explicită, elementele de relaţie devin mărci distinctive pe baza situării regentului la comparativ sau la superlativ relativ: „În ce pîrău de rece şi curgătoare rouă a pus natura un suspin **mai adînc** de dureroasă dragoste *decît glasul* Negrei Broştenilor noştri?" (C. Hogaş).

Cînd complementul dezvoltă o comparaţie implicită, se impun ca mărci distinctive locuţiunile prepoziţionale **faţă cu** şi **în raport cu**, singure, la nivelul propoziţiei, sau precedînd pronume relative, la nivelul frazei: „Ceea ce producem noi nu place pentru că e prea slab **faţă cu** *experienţele* de artă şi literatură ce le avem în alte limbe..." (M. Eminescu); „Şi, într-un spaţiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, oricît de mare şi oricît de mică ar fi, numai o picătură **în raport cu** *nemărginirea*?" (M. Eminescu); „**Faţă cu ceea ce s-a petrecut în dimineaţa aceea de vineri**, toate celelalte «întîmplări» pălesc definitiv."

Complementul de agent

Are ca regent:

- **verbe (locuţiuni verbale)** tranzitive (cu tranzitivitate directă), la diateza **pasivă**: „*Geniu pustiu a fost tipărit* în ediţia Minerva a «autorilor clasici» ca roman «inedit» **de către d. I. Scurtu.**" (G. Ibrăileanu)

  „Îşi luaseră pîine cu ei şi pălincă
  Şi nişte slană de anul trecut
  Învelită-n ziarul *dominat* **de lozincă**
  Şi pe deal oţelarii parcă mergeau spre trecut." (A. Păunescu)

- **adjective** cu sens **pasiv**; adjective derivate cu sufixul **-(a)bil** [22]: „În felul acesta, ideea nu mai este **contestabilă** *de nimeni*".

În plan **semantic**, limita exterioară, pe care o fixează complementul de agent, *este expresia sintactică a autorului acţiunii verbale, din planul extralingvistic al enunţului*, atunci cînd subiectul gramatical (sau alte funcţii sintactice) reprezintă expresia lingvistică a obiectului pasiv al aceleiaşi acţiuni: „...Colonii de lumi pierdute [...]/ *Sînt atrase în viaţă* **de un dor** nemărginit" (M. Eminescu); „A trăit în nesiguranţă, nesiguranţă şi teamă *intuite* **de mine** imediat ce ne-am întîlnit" (P. Sălcudeanu).

Cînd determină adjective cu înţeles pasiv, complementul de agent exprimă, prin conţinutul lexical al termenului în care se realizează, autorul posibil al acţiunii spre care trimite conţinutul semantic al rădăcinii verbului (sau substantivului): „A aşezat aparatul în aşa fel încît să fie *manevrabil* **de către oricine**".

Realizarea sintactică prin *complement de agent* a complementului semantic principal al verbelor tranzitive determină dezvoltarea unei contradicţii între planul logico-semantic şi planul semantico-sintactic ale enunţului întemeiat pe *construcţia pasivă.*

Contradicţia, cu originea în *sensul de diateză*, se dezvoltă la cei doi poli ai desfăşurării acţiunii verbale, interpretată lingvistic de subiectul vorbitor:

- agentul „activ" al acţiunii verbale este, din punct de vedere sintactic, *complement de agent*;
- obiectul „pasiv" al acţiunii verbale este, din punct de vedere sintactic, *subiect*, funcţie pe care i-o impune şi asigură intrarea în relaţie de interdependenţă cu verbul-predicat:

(agent „activ")	acţiune	(obiect „pasiv")
El	*a tradus*	***poemul***
	[predicat]	
[subiect gramatical]	sens *activ*	[compl. gram. – direct]
de el	*a fost tradus*	**Poemul.**
[complement gramatical – *de agent*]	sens *pasiv*	[subiect gramatical]
[subiect gramatical]	[complement gramatical – direct] – de agent]	
El	*a tradus*	*poemul*. – construcţie activă
Poemul	*a fost tradus*	*de el.* – construcţie pasivă

Necesară împlinirii cîmpului semantico-sintactic deschis de verbul la diateza pasivă (sau de adjective), realizarea funcţiei de complement de agent *este cerută* de desfăşurarea raportului general-particular în procesul de cunoaştere şi comunicare a cunoaşterii.

Cînd funcţia de complement de agent nu se realizează, planul semantic al verbului (adjectivului) pasiv se absolutizează, rămîne în sfera generalului din perspectiva autorului (real sau virtual) al acţiunii ; „agentul" rămîne în afara interesului imediat al emiţătorului şi, prin el, al comunicării lingvistice.

Identitatea semantică a „complementului de agent" este situată atunci sub semnul nedeterminării : „Uneori i *se cerea* să povestească noaptea ceea ce scrisese ziua" (M. Eliade), sau rămîne implicită în sfera cunoaşterii ambilor protagonişti ai actului lingvistic (subiectul vorbitor şi interlocutorul său) : „Mă aşteptam de la o zi la alta *să fiu ridicat* de-acasă sau toţi împreună *să fim arestaţi* la redacţie" (M. Preda).

Cînd diateza pasivă a verbului regent se exprimă prin pronume reflexiv, complementul de agent rămîne, în general, nerealizat sintactic, interesul comunicării fiind concentrat asupra acţiunii verbale şi a subiectului gramatical : „De cîte ori era chemat la interogatoriu, i *se atrăgea atenţia* să scrie mai citeţ" (M. Eliade).

Tipuri structurale

a) **Simplu** ; se realizează prin :

- *substantiv* (sau alte unităţi lexico-gramaticale substantivate sau, mai rar, sintagme substantivale) : „Nu constituie infracţiune fapta prevăzută *de legea penală*, săvîrşită în stare de legitimă apărare" (C.P., art. 44) ; „Sîntem împrejmuiţi *de atotştiutoarele*" (L. Blaga) ;
- *pronume* : „Religia – o frază *de dînşii* inventată/ Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug" (M. Eminescu) ; „Ajungînd seara acasă, am fost întîmpinat *de ai mei*..." (I.L. Caragiale).

b) **Analitic** : „...Măgulite toate sînt/ *De-a fi umbra frumuseţii* cei eterne pe pămînt" (M. Eminescu).

c) **Propoziţional (propoziţia completivă de agent)** : „Poate că ofiţerul a înţeles că e mai bună afacerea pentru el să se facă la noapte că doarme decît să mai meargă aşa pînă la Semlin, hărţuit mereu *că se află în ţară străină...*" (C. Petrescu).

d) **Multiplu** : „...Rămasă singură, Panonia romană a fost sfărîmată *de slavi, maghiari şi germani* împreună" (V. Pârvan) ; „Certitudinea mea nu e asigurată *nici de obiectul din afara mea, nici de ce e în mine*" (C. Noica).

Marcarea identităţii specifice

În dezvoltarea funcţiei de complement de agent, relaţia de dependenţă se exprimă numai prin *elemente relaţionale* :

- **prepoziţii** – *de, de către* : „Îngînat **de** *glas de ape*/ Cînt-un corn cu-nduioşare" (M. Eminescu) ; „A fost deci natural ca această prelungire a Italiei către Orient să fi fost oficial recunoscută **de către** cel dintîi *împărat* încă înainte de bătălia de la Actium" (V. Pârvan) ;
- **conjuncţii** (rar) – *că, să* : „A fost încîntat însă **că** *mi-au plăcut «Craii»* lui Mateiu Caragiale" (M. Preda) ;

• **pronume relative** precedate de una din cele două prepoziţii: „A fost remarcat imediat **de cei ce** *se plimbau pe malul lacului*".

Marca specifică absolută a identităţii funcţionale a complementului de agent o reprezintă prepoziţia compusă *de către*, ca atare, la nivelul propoziţiei: „Frumos împodobiţii cavaleri medievali ai bronzului IV dacic au fost doborîţi de pe carele de război **de către** *călăreţii* năvalnici ai stepei..." (V. Pârvan); sau precedînd un pronume relativ, la nivelul frazei (situaţii mai puţin frecvente): „Mişcarea calului i-a fost sugerată **de către cel ce** stătea în stînga lui".

CIRCUMSTANŢIALUL

Gramatica Academiei distinge între complinirile verbului două variante – complemente *circumstanţiale* şi complemente *necircumstanţiale*: „Complementele se clasifică după ceea ce exprimă ele faţă de termenul determinat [...]. Ele se grupează în două categorii mari: complementele *circumstanţiale* se disting de celelalte complemente (direct, indirect şi de agent), cărora [...] li se poate spune complemente *necircumstanţiale*" (1963, vol. I, II, pp. 150-151). În noua ediţie a *Gramaticii Academiei* se identifică, între complinirile verbului şi ale adjectivului, două funcţii distincte: **complemente** (2005, vol. II, pp. 371-461) şi **circumstanţiale** (pp. 462-591).

În funcţionalitatea limbii însă, în actul lingvistic concret, modul specific de desfăşurare a raportului semantic-sintactic dintre *regent* şi *determinant* în structurarea şi împlinirea planului semantic global al enunţului sintactic impune identificarea a două funcţii distincte: *complementul* şi *circumstanţialul*.

Este adevărat că la un prim nivel, al categoriilor gramaticale de gradul I (*verb*, *adjectiv*, *substantiv* etc.), şi complementul, şi circumstanţialul se grupează cu acelaşi tip de *regent* (*verb*, *interjecţie*, *adjectiv*), dar la cel de-al doilea nivel (al sensurilor lexico-gramaticale de gradul II: *tranzitivitate* etc.) şi la nivelul al treilea (al sensurilor gramaticale: *diateză*, *intensitate* etc.) aceste funcţii reacţionează (şi sînt generate) în mod diferit.

Funcţia de *complement este cerută* (impusă) de regent, ca o complinire absolut necesară. Verbele tranzitive cer complement direct: „Am căutat..." „Am căutat-o **pe Maria**"/„Am căutat **pe cine mi-ai spus (ce mi-ai spus)**" sau complement indirect: „Cărţile aparţin..." → „Cărţile **îmi** aparţin". Verbele la *diateza pasivă* cer complement de agent: „Mihaela a fost chemată..." → „Mihaela **a fost chemată de profesor**"; verbele la diateza *dinamică* necesită *complement indirect*: „El **s-a îngrijit...**" → „El **s-a îngrijit de trandafiri**" etc.

Funcţia de *circumstanţial* este cel mai adesea o complinire facultativă a verbului (mai rar, a interjecţiei, adjectivului sau adverbului), atît pentru întregirea planului semantic al cîmpului sintactic pe care îl deschide regentul, cît şi pentru asigurarea autonomiei structurale a enunţului.

Un enunţ precum „El mi-a dăruit un album Picasso" se caracterizează prin integritate şi autonomie structural-sintactică şi semantică. Dezvoltarea unui circumstanţial, **ieri**, de exemplu: „El mi-a dăruit **ieri** un album Picasso" nu vine **să împlinească** semantic cîmpul sintactic deschis de verbul regent *a dărui* (aceasta o fac cele două complemente-obiect; *un album* şi *mi-*), ci îl **amplifică** doar prin concretizare lexical-sintactică a unei coordonate temporale, descrisă în mod abstract, de timpul categorial al verbului: *perfectul compus*.

Numai unele verbe (locuţiuni verbale) *cer* cu necesitate un circumstanţial (aşa cum verbele tranzitive cer un complement-obiect), prin care să se descrie o coordonată (spaţială, cel mai adesea, sau temporală) a cîmpului semantico-sintactic pe care îl deschid.

Astfel, în absenţa circumstanţialului de spaţialitate *la marginea pădurii*, enunţul „Casa lui se **află** [la marginea pădurii]." ar rămîne incomplet şi din punct de vedere structural, şi semantic.

Enunţul „El a mers" se împlineşte, semantic şi structural, printr-un circumstanţial, de timp : „El a mers **la un an**" (însemnînd „El a început să meargă **la un an**") sau de spaţialitate : „El a mers **prin pădure**". În absenţa circumstanţialelor, asemenea verbe (care *cer* un circumstanţial) îşi absolutizează conţinutul semantic, care devine expresie a unei caracteristici dinamice a regentului : „Mihaela **merge** deja, dar Dan încă nu".

Prin dezvoltarea circumstanţialelor, are loc o expansiune a cîmpului semantico--sintactic al regentului ; circumstanţialele introduc informaţii semantice secundare ce adîncesc, îmbogăţesc şi nuanţează cunoaşterea realităţii extralingvistice dintr-o multitudine de unghiuri, în legătură cu variate raporturi, interne şi externe, prin care se defineşte această realitate.

Cele mai multe dintre raporturile în care se înscriu „obiectele" realităţii extralingvistice sînt simultane. În interpretarea lor lingvistică însă, subiectul vorbitor poate detaşa doar unele, care primesc astfel poziţii distincte în structura enunţului introducînd informaţii semantice prin diferite coordonate (temporalitate, spaţialitate etc.) ale desfăşurării acţiunii verbale : „Mircea a plecat **la mare**", „Mircea a plecat **ieri**", „Mircea a plecat **ieri la mare**" ş.a.m.d.

Numai uneori aceste raporturi rămîn fără o identitate sintactică precisă sau, mai exact, univocă. Amalgamarea lor în plan extralingvistic primeşte expresia sintactică a unor circumstanţiale nespecifice ; trăsătura semantică pe care o introduc aceste circumstanţiale în enunţ este *circumstanţialitatea* în general. Ele sînt expresia unui cadru situaţional care interesează ca atare ; coordonate precum *spaţialitatea*, *temporalitatea*, *cauzalitatea* etc. interferează pînă la suprapunere : „El îşi apropie scaunul de fereastră, pe care o deschise, şi, *la lumina cea palidă a lunei*, el întorcea foaie cu foaie uitîndu-se la constelaţiunile ciudate" (M. Eminescu) ; „*Pe ploaie*, sufletul încetează de a mai fi zburător, de o fiinţă cu focul, care se aprinde numai la uscăciune" (T. Arghezi).

În legătură cu conţinutul lexical al termenului (al grupului de termeni) prin care se realizează şi cu planul semantic al relaţiei de dependenţă, marcat cel mai adesea de elementul relaţional, funcţia de circumstanţial dezvoltă mai multe variante concrete, expresie sintactică a raportului ce predomină în interpretarea realităţii extralingvistice :

- de spaţialitate ;
- de temporalitate ;
- de modalitate ;
- consecutiv ;
- de progresie ;
- instrumental ;
- de cauzalitate ;
- de finalitate ;
- condiţional ;
- concesiv.
- referenţial ;

Observaţii

Mai ales în dezvoltarea unor variante ale funcţiei de circumstanţial, relaţia de dependenţă nu implică un regent identificabil într-o unitate lexico-gramaticală; acesta poate fi întreg predicatul analitic, predicatul sintactic şi alt determinant (complement predicativ, circumstanţial modal etc.), întreaga propoziţie. În enunţul „Moş Leu îi hrănise mai mult cu răbdări, oricît de vrednici se dovediseră" (E. Barbu), circumstanţiala *concesivă* „oricît de vrednici se dovediseră" se raportează la întregul conţinut semantic al propoziţiei regente.

Manifestarea relaţiei de dependenţă de la baza circumstanţialelor în planul expresiei

În dezvoltarea funcţiilor de complement-obiect şi de agent, manifestarea relaţiei de dependenţă în planul expresiei este orientată în mare măsură de regent. Aceasta face ca marca identităţii specifice a unei funcţii sintactice (complement *direct*, *indirect*, de *agent*) să fie implicită chiar în modul specific de manifestare a relaţiei de dependenţă în care îşi are originea. În consecinţă, flexiunea, topica sau elementele relaţionale (ca atare, şi nu în individualitatea lor concretă) sînt concomitent mărci ale relaţiei de dependenţă şi ale identităţii funcţional-sintactice a unui termen (grup de termeni) lexical(i).

Întrucît circumstanţialele sînt, pentru autonomia şi integritatea structurală a enunţului, cel mai adesea, aleatorii (fapt care atenuează constrîngerile formale impuse de regent), între realizarea relaţiei de dependenţă şi marcarea identităţii funcţionale a termenilor determinanţi raportul nu mai este de suprapunere. Flexiunea şi topica nu mai intervin decît cu totul incidental în realizarea relaţiei de dependenţă. Elementele relaţionale exprimă ca atare relaţia de dependenţă (mai exact, o realizează), dar marca identităţii specifice a fiecărui circumstanţial este preponderent semantică; ea se implică în:

- conţinutul concret lexical al termenului prin care se realizează circumstanţialul: „Am plecat **acolo/ieri**" (circumstanţial de spaţiu/temporalitate);
- conţinutul semantic, situat între abstract şi concret, al termenilor relaţionali: „S-au spart **din cauza** *frigului*" (circumstanţial de cauză);
- planul semantic al relaţiei de dependenţă: „**Ai carte**, ai parte" (circumstanţial condiţional).

Adesea, este fixată definitiv prin alte semne lingvistice din enunţ, mai ales adverbe corelative.

Circumstanţialul spaţial (de spaţialitate)

Are ca regent:

- verbe (locuţiuni verbale): „*Ar trebui* să tai *iarba* **pe unde ai trecut**" (L. Blaga);
- **expresii impersonale**: „*Ascultă*, e mai cald **aici** *ca-n pisc şi ceaţă*" (T. Arghezi);
- **adjective**, mai ales cînd funcţionează ca nume predicativ, dar şi ca atribut: „**Prin mahalali** mai neagră *noaptea pare*" (G. Bacovia);
- **interjecţii**: „Pupăza *zbrr*! *pe o dugheană…*" (I. Creangă).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, circumstanţialul spaţial fixează în enunţ:

- **locul** desfăşurării unei acţiuni (al existenţei sau manifestării unei stări, însuşiri):

  „Căutam **în iarbă şi-n mohor**
  tainele ascunse tuturor.
  Mă uitam **în fîntînă şi-n iaż**
  şi-ascultam – îndelung – **sub brazi**...” (M. Isanos)
- **parcursul** sau limitele spaţiale ale desfăşurării unei acţiuni (sau ale existenţei unei însuşiri): „Iar **de sus pînă-în podele** un păianjen prin de vrajă,/ A ţesut subţire pînză, străvezie ca o mreajă” (M. Eminescu);
- **direcţia** de desfăşurare a unei acţiuni verbale: „Ia, mîne dimineaţă, cum s-a amiji de ziuă, să te scoli şi să apuci **încotro-i vedea cu ochii**” (I. Creangă); „Mîni în zori de zi pleca-vom/ **Către schitul** vechi şi sfînt” (M. Eminescu).

Tipuri structurale

a) **Simplu**; se realizează prin:

- *adverbe* (locuţiuni adverbiale) al căror conţinut semantic exprimă locul – *aici*, *acolo*, *peste tot*, *pretutindeni*, *în faţă*, *în spate*, *nicăieri* etc.: „Şi, lovind **în faţă, -n spate**, ca şi crivăţul şi gerul,/ Pe pămînt lor li se pare că se năruie tot cerul” (M. Eminescu); „**Oriunde** e patria mea” (M. Isanos);
- *substantive*: „Ştefan nu găsi loc să stea jos, **în trenul** special care mergea **spre linia frontului**, un tren cu trupe, dar nu simţi nici o oboseală să stea **la fereastră** şi să se uite afară” (M. Preda);
- *pronume*: „Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă,/ **Prin care** trece albă regina nopţii moartă” (M. Eminescu).

b) **Dezvoltat**; circumstanţialele care exprimă limitele sau lungimea unui parcurs: „Zadarnic se plimbă **de la un capăt la altul** al digului, aşteptînd să apară cineva cu care să intre în vorbă” (M. Eliade).

c) **Propoziţional (propoziţia circumstanţială de spaţialitate)**: „**De-unde eşti**, revino iarăşi,/ Să fim singuri!” (M. Eminescu).

d) **Multiplu**: „De acum înainte loviturile împotriva dacilor **nu** vor mai pleca **numai din Macedonia, ci şi din Italia**, pe Sava la vale” (V. Pârvan); „**Şi unde sînt eu, şi de unde a venit el** situaţia e aceeaşi”.

Marcarea identităţii specifice

Circumstanţialul de spaţialitate cunoaşte două modalităţi de marcare a identităţii sale specifice, adesea interferente: una de natură semantică şi alta situată în planul expresiei.

1. Marca este de natură semantică în enunţurile în care circumstanţialul se realizează prin adverbe (locuţiuni adverbiale); ea este implicită chiar în conţinutul lexical al adverbelor de spaţialitate, expresie a interpretării lingvistice a coordonatei spaţiale din care se constituie cadrul situaţional, obiectiv, al unei realităţi extra-lingvistice, sau subiectiv, al raportului dintre subiectul vorbitor şi realitatea – obiect

al comunicării lingvistice: „Iubirea noastră a murit **aici**/ Tu frunză cazi, tu creangă te ridici" (T. Arghezi); „**Departe** sînt valuri, furtuni" (M. Isanos).

2.a. Cînd se realizează prin substantive (pronume), relaţia de dependenţă se desfăşoară prin prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale).

Prin planul lor semantic, oscilînd între abstract şi concret, unele prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale – mai ales cele formate de la adverbe de spaţialitate, dar şi altele) marchează prin ele înseşi identitatea de circumstanţial spaţial a termenilor pe care îi însoţesc (bineînţeles, în interiorul relaţiei de dependenţă cu regent verbal, interjecţie, adjectiv, adverb) – *(de/pe) lîngă*, *deasupra*, *dedesubtul*, *dinspre*, *de-a lungul*, *de-a latul*, *în faţa*, *în spatele* etc.: „Actorul rămăsese **în mijlocul** *scenei*, cu privirile pierdute, parcă s-ar fi întrebat ce căuta acolo" (M. Eliade); „**Dincolo de** *acoperişul* sub care stăm, lumina e ca un cuţit alb de ghilotină" (O. Paler).

Observaţie

Cînd prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) precum *în faţa*, *în spatele*, *spre* etc. însoţesc substantive proprii nume de persoană, substantive comune trimiţînd către fiinţe umane individualizate, pronume personale, posesive sau alte pronume înlocuind substantive din categoria celor de mai sus, termenii sintactici nu mai realizează funcţia de circumstanţial, ci pe aceea de complement indirect: „Braţele ei albe şi goale se întinseră *spre dînsul*" (M. Eminescu).

Alte prepoziţii, mai abstracte, nu marchează decît identitatea funcţională de circumstanţial, ele putînd însoţi deopotrivă un circumstanţial de spaţialitate şi unul de temporalitate sau chiar alte variante: *în*, *din*, *la*, *de la … pînă la*, *după*, *spre*, *către* etc. Distincţia între spaţialitate şi temporalitate se întemeiază atunci pe corelarea elementului relaţional cu conţinutul semantic-lexical al termenului prin care se realizează funcţia de circumstanţial:

- circumstanţial *spaţial*: „**În pădurile** *ţării mele/ Trăieşte balaurul*" (M. Isanos);
- circumstanţial *temporal*: „Marea-n fund clopote are care sună-**n orice noapte**" (M. Eminescu).

În interferenţă, uneori, cu conţinutul lexical al verbului (care impune prezenţa anumitor prepoziţii: *iese din/de la*; *intră în/la*; *se duce spre/vine dinspre* etc.), prepoziţiile au cel mai adesea rolul principal în fixarea diferitelor coordonate semantice ale circumstanţialelor de spaţialitate:

- **sensul** desfăşurării acţiunii:
  - *către*, *spre*, *înspre*: „Acea grindin-oţelită **înspre Dunăre** o mînă" (M. Eminescu);
  - *dinspre*: „**Dinspre** *pădure* vine un pîlc de călăreţi";
- **locul** desfăşurării acţiunii, al situării obiectului, al manifestării unei stări sau însuşiri – *sub*, *la*, *în*, *din*, *lîngă*, *dintre*, *deasupra*, *în jurul* etc.: „Eu cred că veşnicia s-a născut **la sat**" (L. Blaga);
- **termenii-limită** ai desfăşurării acţiunii – *de la*, *pînă la* etc.: „În ziua aceea, ca să-i fie pe plac, Curta merse **pînă la şoseaua principală**" (P. Sălcudeanu);
- **parcursul** desfăşurării acţiunii, manifestării stării sau însuşirii – *de la … (pînă) la*; *din … (pînă) în*: „**De la Nistru pîn'la Tisa**/*Tot românul plînsu-mi-s-a*" (M. Eminescu).

Pentru exprimarea parcursului şi a termenilor-limită ai desfăşurării acţiunii, cele mai multe adverbe de spaţialitate sînt precedate de aceleaşi prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale): „Mai e mult **pînă** *acolo*?".

Prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) impun termenului prin care se realizează circumstanţialul spaţial situarea în cazurile:

- *genitiv – deasupra, în jurul, în spatele* etc.: „**În faţa** *hotelului* tocmai se oprise o maşină şi Emanuel grăbi pasul" (M. Eliade);
- acuzativ – *în, la, din, lîngă, spre* etc.: „Nimeni nu poate pătrunde **în** *locuinţa* unei persoane fără învoirea acesteia...".

Cîteva verbe (*a sta, a se aşterne, a rămîne* etc.) impun, în structuri ca şi fixe (unele cvasilocuţionale), substantivului circumstanţial spaţial cazul *dativ*: „Rămăsei, deci, *locului*..." (C. Hogaş); „Ştiam eu, de pildă, cîtă vreme era să stau *locului*?" (C. Hogaş); „Astfel luai hotărîrea să mă astîmpăr *locului*, pînă se va alege la o parte" (C. Hogaş); „Aşterne-te *drumului*!".

Observaţii

Diferite construcţii cu substantivul în dativ pot apărea în limbajul poetic: „Apare luna mare **cîmpiilor azure**" (M. Eminescu), cu un rol fundamental în dezvoltarea universului semantic:

„Stelele-n cer
Deasupra mărilor
Ard depărtărilor
Pînă ce pier." (M. Eminescu)

2.b. **Circumstanţiala spaţială** se introduce în frază prin:

- *adverbe relative – unde, încotro* etc., *oriunde, oriîncotro* etc.:

„Ziua verde, duh de nuc
Toate drumurile duc
unde-i raiul vîntului,
dragostei, cuvîntului." (L. Blaga)

Numai adverbele relative nehotărîte se constituie în mărci distinctive pentru circumstanţiala spaţială: „**Oriunde** *punea piciorul frigmanul*, locul devenea patria lui şi, de aceea, toţi căutau să împingă cît mai departe graniţele ţării prin lupte şi prin activitatea procreatoare a mamelor" (G. Călinescu).

Observaţii

Şi unele dintre adverbele relative provenind din adverbe nehotărîte pot introduce uneori circumstanţiale *concesive*: „Iar tu Hyperion rămîi,/ *Oriunde ai apune*..." (M. Eminescu).

De altfel, componenta „concesie" caracterizează în mod frecvent planul semantic al circumstanţialelor introduse prin această categorie de adverbe relative, mai ales dacă verbul regent este la potenţial-optativ: „**Oriunde** *te duci/te-ai duce*, te întîlneşti astăzi cu minciuna şi ipocrizia".

Întrucît celelalte adverbe introduc şi alte tipuri funcţionale de propoziţii, identitatea specifică a circumstanţialei spaţiale este asigurată de planul semantic al relaţiei de dependenţă.

În legătură cu structura şi sfera lor semantică, adverbele *relative* fixează coordonatele semantice ale circumstanţialului spaţial:

- *încotro* şi *oriîn(din)cotro* introduc circumstanţialele spaţiale care exprimă **direcţia** desfăşurării acţiunii verbale: „Şi, hotărîndu-se astfel, a zis doamne-ajută! şi a pornit **încotro** *a văzut cu ochii*" (I. Creangă);

• *unde* şi *oriunde* introduc circumstanţiale de spaţialitate care exprimă **locul** desfăşurării acţiunii : „**Unde** *un cîntec este* e şi pierdere/ zeiască, dulce pierdere de sine" (L. Blaga) ; „Şi m-am întors printre timpuri, **pe unde**-*am scoborît*,/ Şi în odaia goală din nou mi-a fost urît" (T. Arghezi) ; „Iară de-a avea noroc, ş-a veni calul tău mai întîi şi mi-a aduce cele poruncite, să ştii că merg cu tine **oriunde** *mi-i duce*..." (I. Creangă).

Circumstanţialul temporal (de temporalitate)

Are ca regent :
• **verbe** (locuţiuni verbale) : „**Peste zi** *stătea* cu oaspeţii şi mai *ieşea*, mai ales fără nicio treabă, prin oraş, iar **serile** *petrecea* cu prietenii adeseori **pînă tîrziu, după miezul nopţii**" (I. Slavici) ;
• **expresii impersonale** : „*Mi-e frică* şi **astăzi** de el" ;
• **adjective** (mai ales prin intermediul predicatului analitic) : „**Niciodată** toamna *nu fu mai frumoasă*/ Sufletului nostru bucuros de moarte" (T. Arghezi) ;
• **interjecţii** : „**Despre ziuă, cînd s-aţipească şi el,** *haţ!* îl ie d-ei iar în braţe..." (I.L. Caragiale).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, circumstanţialul temporal fixează în enunţ :
• **momentul** desfăşurării unei acţiuni verbale (al manifestării unei însuşiri a subiectului) : „Cucoanele erau *nervoase* cu deosebire **a doua zi**, după ce pierdeau la cărţi" (T. Arghezi)
• **durata sau limitele** temporale ale desfăşurării unei acţiuni (ale existenţei sau manifestării unei stări ori însuşiri) : „**De copil** încă, el admira ochii cei frumoşi ai portretului ce luceau ca vii în orbitele lor" (M. Eminescu) ; „**De dimineaţă pînă seara** el *nu se mişca* de acasă, nu se ridica de la masa de lucru dintre cărţi şi hîrtii, citea, scria fără răgaz" (M. Caragiale) ;
• **frecvenţa** repetării unei acţiuni (a manifestării unei însuşiri) : „**Din sfert în sfert de oră**, folosind alte cuvinte, îl întreba pe Iosif acelaşi lucru..." (M. Preda) ; „**De cîte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte**,/ Oceanul cel de gheaţă mi-apare înainte" (M. Eminescu).

Fiecare dintre cele trei coordonate semantice temporale – dar mai ales momentul desfăşurării acţiunii verbale – se defineşte din două perspective :
• a raportului dintre temporalitatea enunţului şi prezentul actului lingvistic ;
• a raportului temporal din structura internă a enunţului lingvistic.

Prima perspectivă este descrisă de adverbe precum *ieri*, *azi*, *mîine* etc., al căror conţinut semantic este în mod esenţial determinat de raportul *enunţ-enunţare* : „În zadar, Fănică ; Caţavencu poate muri *astăzi*, *mîine* gazeta lui tot o să publice scrisoarea noastră" (I.L. Caragiale).

Cea de-a doua perspectivă este descrisă de substantive temporale, adverbe cu conţinut semantic stabil – *(la) miezul nopţii*, *vara*, *săptămînal*, *din cînd în cînd*, *niciodată* etc. – sau de termeni (grupuri de termeni, propoziţii) al căror plan semantic este indiferent la temporalitatea enunţării, fiind determinat sau de conţinutul lor lexical (*a doua zi*, *după aceea* etc.), sau de raporturi temporale din structura internă

a enunţului lingvistic: „*Într-o noapte*, am visat că vechiul zid care mă ocrotise în copilărie s-a alungit, mi-a dat ocol şi s-a transformat în laţ... *De atunci* m-am gîndit mereu la asta" (O. Paler).

Raportul de temporalitate dezvoltă trei variante:

- de **anterioritate**;
- de **posterioritate**;
- de **simultaneitate**.

Din prima perspectivă – de natură semantică –, aceste variante se întemeiază pe raportarea la momentul desfăşurării actului lingvistic şi sînt descrise de conţinutul lexical al adverbelor temporale:

- **anterioritate**; acţiunea verbului regent este situată într-un timp anterior desfăşurării actului lingvistic – *ieri*, *alaltăieri*, *aseară*, *astă-vară* etc.: „...Şi pare c-a fost *ieri*, *ieri* pare că-şi încîlcea degetele în barba lor albă şi asculta la graiul lor înţelept şi şoptitor..." (M. Eminescu);
- **simultaneitate**; acţiunea verbului regent este situată chiar în timpul desfăşurării actului lingvistic – *azi*, *acum* etc.: „Cu fiecare lucru, *azi* ştiu,/ mă-nrudesc şi de zarea mea ţiu" (M. Isanos);
- **posterioritate**; acţiunea verbului regent este situată într-un timp posterior desfăşurării actului lingvistic – *mîine*, *mîine-seară* etc.: „O convenţie e totul; ce-i *azi* drept *mîne*-i minciună" (M. Eminescu).

Din perspectiva a doua – de natură sintactică –, cele trei variante sînt determinate de (şi reflectă) poziţia regentului în succesiunea temporală *regent-subordonat*:

- **anterioritate**: regentul se situează într-un timp care-l precedă pe cel descris de circumstanţial: „*Înainte de a fi ucis*, marele savant fusese torturat şi batjocorit, avea barba smulsă şi pe corp urme de lovituri, răni, tăieturi" (M. Preda); „*Pînă ce Axinia să vadă de cai*, noi ne aşezarăm la un fel de masă, sub umbra unui mesteacăn" (C. Hogaş);
- **posterioritate**; regentul se situează într-un timp posterior celui fixat de circumstanţial. Posterioritatea poate fi:
  – *imediată*, cînd se confundă cu simultaneitatea momentană: „*Ajunsă sus*, la bordeiele gunoierilor, se trezea din visare" (E. Barbu); „*Cum el din cer o auzi*/ Se stinse cu durere" (M. Eminescu);
  – *îndepărtată*: „Oglinda-ţi mai păstrează chipul/ *şi după ce-ai plecat*" (L. Blaga);
- **simultaneitate**; timpul regentului şi timpul circumstanţialului temporal coincid. Suprapunerea lor este relativă şi depinde de natura aspectuală a regentului (sau şi a termenului subordonat, mai ales cînd acesta este verb) şi de coordonate semantice ale temporalităţii. Suprapunerea este totală:
  a) cînd ambele verbe implicate în relaţia de dependenţă sînt *momentane*: „Odată, *intrînd* pe uşă, *a găsit-o* discutînd la telefon" (O. Paler);
  b) cînd ambele verbe (regent şi subordonat) au aspect durativ: „*Cîtă vreme trăiesc şi sînt în stare să urăsc rugurile*, voi crede că am făcut ceea ce era necesar" (O. Paler);
  c) cînd planul semantic al circumstanţialei descrie o durată temporală egală cu cea în care se desfăşoară planul semantic al regentei: „Sînt cel mai nenorocit dintre oameni, Emy, *cînd sînt departe de tine*" (C. Petrescu);

d) cînd planul semantic al circumstanţialului temporal are aspect *iterativ*, fiind expresia repetării unei acţiuni sau a manifestării repetate a unei însuşiri, în paralel cu desfăşurarea repetată a acţiunii (stării, însuşirii) din regentă: „Dar ceea ce-i părea ciudat era că, *de cîte ori îi trecea prin minte* ca îngerii să meargă după voia lui, ei într-adevăr, fără să le-o zică, îi împlineau alintînd gîndurile" (M. Eminescu). Suprapunerea este parţială mai ales cînd natura aspectuală a celor două verbe (regent şi subordonat) sau coordonata aspectuală a planului semantic al celor doi termeni implicaţi în relaţia de dependenţă diferă; în funcţie de aceasta, se pot desfăşura două situaţii temporale:
– temporalitatea circumstanţialului (cel mai adesea cu dezvoltare propoziţională) este un moment în desfăşurarea temporalităţii, durative, a regentei: „*Cînd îşi veni în fire*, preotul era întins în birou pe canapea" (I.L. Caragiale);
– temporalitatea regentului este un moment în desfăşurarea temporalităţii durative a circumstanţialei: „*Pe cînd discutam astfel*, se aude zbîrnîind soneria..." (I.L. Caragiale).

Uneori relaţia de dependenţă de la baza circumstanţialului de temporalitate se caracterizează prin inversarea poziţiei sintactice a termenilor implicaţi; circumstanţa temporală este fixată de planul semantic al regentei.

În desfăşurarea raportului de anterioritate temporală, circumstanţiala descrie un moment temporal care precedă temporalitatea „regentei": „Nu răsărise încă soarele, *cînd intrai în casă şi aprinsei lumina*" (C. Hogaş); „N-a apucat nici să răsufle bine, *că i-a venit vestea* că şi la Lespezi s-a pus focu" (L. Rebreanu); iar în desfăşurarea raportului de posterioritate, un moment care urmează momentului temporal din regentă: „Trecuse de miezul nopţii, *cînd se hotărî* să se reîntoarcă la hotel" (M. Eliade); „Abia se potoleau lucrurile, *că, din chiar senin, izbucnea al doilea rînd de ceartă*" (M. Caragiale).

Tipuri structurale

a) **Simplu**; se realizează prin:
- *adverbe* (locuţiuni adverbiale): „A mai venit **de-atuncea** să v-asculte,/ Voi, plopi adînci, cu voci şi şoapte multe?" (T. Arghezi); „Aleargă viscolul **noaptea**/ Prin cîmpiile Dunării" (A.E. Baconsky);
- *substantive*: „**De săptămîni** un roşu cerb/ prigoana şi-o-nteţeşte" (L. Blaga); „**La plecare**, dl. Pandele Vasiliu îl chemase la el în odăi şi-i dăduse un scaun" (E. Barbu); „Jinduiesc la tine coapte/ Guri sosite-**n miez de noapte**" (L. Blaga);
- *forme verbal-nominale*: „**Înainte de a-*i* condamna** pe azteci s-ar cuveni să ne punem nouă înşine cîteva întrebări. Oare pietrele de sacrificii sînt atît de curate acum?" (O. Paler); „**Ajungînd seara** acasă, am fost întîmpinat de ai mei..." (I.L. Caragiale); „**Ajuns** la poartă, trage clopoţelul, un frate îi deschide, el intră în curtea ce semăna a părăsită, a mănăstirei..." (M. Eminescu).

b) **Dezvoltat**; mai ales cînd exprimă, prin planul său semantic, limite temporale, durata, frecvenţa unei acţiuni: „**De la o vreme-ncoace**, suspecţii, strînşi grămadă,/

De osteneli şi foame sînt slabi şi stau să cadă" (T. Arghezi) ; „– **De acum înainte** să ştii că te cheamă Harap Alb..." (I. Creangă) ; „**De atunci şi pînă astăzi** colonii de lumi pierdute/ Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute" (M. Eminescu) ; „**Între răsăritul de soare şi apusul de soare**/ sînt numai tină şi rană"(L. Blaga).

c) **Analitic** : „**Fiind băiet**, păduri cutreieram" (M. Eminescu).

d) **Propoziţional (propoziţia circumstanţială temporală)** : „**Cînd vii**, păşeşte slobod, rîzi şi cîntă, / Necazul tău îl uită-ntreg pe prag." (T. Arghezi).

e) **Multiplu** : „Îi trebuia o soluţie instantanee, pe care nădăjduia să o găsească **înainte de a se întoarce cu faţa la ofiţer şi de a-i da un răspuns**" (T. Arghezi) ; „**Cum suna băltăreţul peste Cuţarida şi se topeau zăpezile**, cîrciumarul scotea mesele afară, aducea un butoi de vin vechi mai la îndemînă şi spăla jumătăţile" (E. Barbu).

Marcarea identităţii specifice

Cînd se realizează prin adverbe (locuţiuni adverbiale sau substantive temporale prin conţinutul lor semantic, neprecedate de prepoziţii), identitatea de circumstanţial temporal rămîne închisă în planul semantic al acestor termeni – *totdeauna*, *niciodată*, *din cînd în cînd*, *uneori*, *azi*, *mîine*, *ieri*, *aseară*, *poimîine*, *a doua zi*, *mîine seară*, *săptămînal*, *lunar*, *noaptea*, *vara*, *zile* (*întregi*), (*trei*) *săptămîni* etc. : „**Ieri** a plecat o barcă, **azi** alte bărci plecară,/Convoi de goluri strîmte pe undele subţiri" (T. Arghezi) ; „**Iarna** tremurau sub porţi şi se jigăreau de nemîncare" (E. Barbu) ; „*Zile* şi *nopţi* am fost supus la interogatorii..." (P. Sălcudeanu).

Cînd se realizează prin gerunziu sau participiu, identitatea specifică a circumstanţialului rămîne implicită în planul semantic al relaţiei de dependenţă : „Întind ţigareta mea, militarul o aprinde şi, **fumînd**, ca orice militar, se plimbă foarte grav de colo pînă colo" (I.L. Caragiale).

Cînd se realizează prin substantive (cu unele excepţii) sau prin infinitiv, relaţia de dependenţă se exprimă prin prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale). Datorită caracterului lor nespecific, prepoziţiile, cele mai multe, nu marchează prin ele înseşi identitatea de circumstanţial temporal a termenului pe care-l însoţesc. Aceasta este fixată numai în planul semantic al relaţiei de dependenţă, fără manifestarea specifică în planul expresiei. Prepoziţiile, prin poziţia în sistemul prepoziţional al limbii române, descriu însă diferite ipostaze concrete ale temporalităţii :

- *momentul* – *în*, *prin*, *la*, *pe*, *în timpul* etc. : „Începuse să sufle un vînt puternic, ceea ce se întîmpla foarte rar **în timpul** *zilei*" (O. Paler) ;
- *intervalul* – *între*, *de* (*la*), *de*, *pe*, *spre*, *de* (*la*) ... *pînă* (*la*) etc. :

„**De ceasuri**, **de zile** *veghez*
Pe un galben liman portughez." (L. Blaga)

„**Din zori pînă-n seară**,
din seară pînă-n zori,
păsări se zbat prin crinii
şi vara păcatului,
la curtea-nsinguratului." (L. Blaga)

• succesiunea în timp (anterioritatea sau posterioritatea) – *după*, *înainte*, *înainte de* etc. : „**Înainte de a pleca** cei patru jandarmi se uitaseră la el şi la ceilalţi oameni ai şatrei ca la nişte morţi, întocmai ca la nişte morţi" (Z. Stancu) ;

Propoziţia circumstanţială temporală se introduce prin :

• adverbe relative şi nehotărîte – *cînd*, *cît*, *oricînd*, *(ori) de cîte ori* : „**Cînd am plecat**, un ornic bătea din ceaţă rar" (T. Arghezi) ; „**De cîte ori era chemat la interogatoriu**, i se atrăgea atenţia să scrie mai citeţ" (M. Eliade).

Dintre adverbele care introduc în frază circumstanţiala temporală, numai cele nehotărîte se constituie şi în mărci absolute ale identităţii sale specifice. Adverbul relativ *cînd*, specific exprimării temporalităţii, în stil direct : „**Cînd voi muri**, iubito,/ La creştet să nu-mi plîngi" (M. Eminescu), îşi pierde funcţia de marcă distinctivă, întrucît în stil indirect poate introduce diferite tipuri funcţionale de propoziţii rezultînd dintr-o relaţie sintactică (de dependenţă sau de interdependenţă) cu un verb al zicerii : „Nu ştie/ Se ştie **cînd** *se vor termina toate acestea*". Cînd introduce temporale, adverbul *cînd* este specific raportului de simultaneitate : „La ce visezi **cînd** *ziua pe lampa ta se curmă/ Şi cade-n geam zăpada la ceasul cunoscut*,/ Tu, care-ai stat bătaia s-asculţi, pe cea din urmă" (T. Arghezi). Precedat de diferite prepoziţii, adverbul situează propoziţia circumstanţială temporală într-un raport – de *anterioritate – pînă cînd* : „Tu le vezi primind elevii cei imberbi în a lor clas,/ **Pînă cînd** *din şcoala toată o ruină a rămas*" (M. Eminescu) ;

– de *posterioritate – de cînd* : „**De cînd** *căzu un trăsnet în dom* – de-atunci în somn/ Ca plumbul surd şi rece el doarme ziua toată" (M. Eminescu).

Adverbul relativ *cît* introduce temporale care exprimă durata unei acţiuni (sau stări) : „Pot să tac **cît** *e nevoie* sau **cît** *trebuie*" (C. Ţoiu).

Adverbele relative nehotărîte *oricînd* şi *(ori) de cîte ori* situează circumstanţialele pe care le introduc într-un raport de simultaneitate :

– *momentană – oricînd* : „Pot veni **oricînd** *vrei*, chiar şi azi" ;

– *iterativă – (ori) de cîte ori* : „**Ori de cîte ori** *admiraţia mea a înregistrat o fiinţă feminină*, în ea era un minimum de Otilia" (G. Călinescu) ; „Vine **oricînd** *îl chemi*" ;

• *conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale – cum*, *de cum*, *în timp* (*vreme*) *ce*, *pe cînd*, *îndată ce*, *imediat ce*, *pînă ce*, *pînă să*, *înainte să*, *cîtă vreme*, *cît timp*, *pînă* (rezultînd, prin elipsă, din sintagma *pînă cînd*) : „**Cîtă vreme** *n-a venit*,/ M-am uitat cu dor în zare" (T. Arghezi). Cu excepţia conjuncţiei *cum* şi a locuţiunilor conjuncţionale *pe cînd*, *în timp (vreme) ce*, *cîtă vreme*, *cît timp*, *după ce*, toate celelalte sînt mărci distinctive ale identităţii sintactice a circumstanţialei temporale.

Cînd introduc circumstanţiale temporale, conjuncţiile (locuţiunile conjuncţionale) se impun şi ca mărci distinctive ale tipului de raport temporal în care intră circumstanţiala cu regenta ei :

• *anterioritate – pînă ce*, *pînă să*, *înainte (ca) să* : „Întîlnirea unei însuşiri atît de eminente este aşa de rară, încît Caragiale a putut spune cu drept cuvînt că vor trece secoli **pînă ce** *se va mai naşte un al doilea Eminescu*" (G. Ibrăileanu) ;

• *posterioritate – cum*, *de cum*, *după ce*, *îndată ce*, *imediat ce* : „**După ce**-*am netezit granitul peşterei mele*, am împlut suprafaţa pereţilor cu ornamente" (M. Eminescu) ; „**De cum** *s-a ivit lumina*/ A ieşit din stup albina" (T. Arghezi).

Observaţie

Locuţiunile conjuncţionale *îndată ce* şi *imediat ce* descriu un raport de posterioritate imediată, adesea nedistinct de raportul de simultaneitate: „A trăit în nesiguranţă, nesiguranţă şi teamă intuite de mine **imediat ce** *ne-am întîlnit*" (P. Sălcudeanu).

• *simultaneitatea – pe cînd, în timp (vreme) ce, cît timp*: „**Pe cînd** *d-na Popescu-mi exprima părerile ei sănătoase în privinţa educaţiei copiilor*, auzim dintr-o odaie de alături o voce răguşită" (I.L. Caragiale).

Observaţie

Conjuncţia *pînă* poate situa circumstanţiala temporală pe care o introduce în toate cele trei categorii de raporturi:

– *anterioritate* (cînd e mai aproape de *pînă cînd*):

„**Pînă** *nu mor*.
Pleacă-te, îngere,
La trista-mi plîngere
Plină de-amor." (M. Eminescu)

– *posterioritate* (cu predicatul circumstanţialei la forma negativă): „– Oricum, mă îndoiesc că ştim ceva profund despre moarte, **pînă** *nu se pune problema* pentru noi" (O. Paler);

– *simultaneitate* (cînd este echivalentă funcţional-semantic locuţiunii conjuncţionale *cît timp*): „O, dezmiardă, **pîn**-*eşti jună ca lumina cea din soare,*/ **Pîn**-*eşti clară ca o rouă*, **pîn**-*eşti dulce ca o floare*" (M. Eminescu).

Circumstanţialul de mod (modal)

Determină:

• **verbe** (locuţiuni verbale):

„Peste vîrfuri trece lună,
Codru-şi **bate** frunza **lin**,
Dintre ramuri de arin
Melancolic cornul **sună**." (M. Eminescu)

• **adjective**: „Mi-e limba **aspră ca de cenuşă**" (T. Arghezi);

• **adverbe**: „...Descoperea alte grupuri înaintînd încet, cu acelaşi pas mărunt, şi totuşi i se părea **neînţeles** *de* **repede**" (M. Eliade);

• **interjecţii**: „Asemeni cel mijlociu, **ţuşti! iute** sub un chersin" (I. Creangă).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, circumstanţialul de mod descrie în enunţ:

• **caracteristica** unei acţiuni verbale sau specificul unei însuşiri, nominală (exprimată printr-un adjectiv) sau verbală (exprimată printr-un adverb): „Bătrînul cu-a lui cîrjă sus genele-şi ridică,/ *Se uită* **lung** la dînsul, dar gura închisă-i tace; / **Cu greu** a lui picioare din piatră le desface" (M. Eminescu); „*O stîncă* **ameţitor** de înaltă şi dreaptă ca un părete căzuse, parcă, *năpraznic* din cer..." (C. Hogaş);

• **dimensiuni cantitative** ale desfăşurării unei acţiuni sau ale unei însuşiri, nominală sau verbală:

„De-i suna din corn **o dată**,
Ai s-aduni Moldova toată,
De-i suna **de două ori**
Îţi vin codri-n ajutor." (M. Eminescu)

„Cu proporţiuni neschimbate – o lume **înmiit** de mare şi alta **înmiit** de mică ar fi pentru noi tot atît de mare." (M. Eminescu)

• **factorul (factorii) sau cadrul în conformitate** cu care se desfăşoară o acţiune verbală : „De la început pînă la sfîrşit toate personajele se poartă şi vorbesc astfel **cum trebuie** să se poarte **conform naturii** lor înnăscute" (M. Eminescu).

Însuşirea acţiunii verbale poate fi prezentată ca **reală**, descrisă direct : „O, sufletul ! / *Să* mi-l *ascund* **mai bine**-n piept/ **şi mai adînc**" (L. Blaga), sau printr-o comparaţie stilistică : „Mi-am trăit viaţa **ca un somnambul**" (O. Paler), sau poate fi prezentată ca **ireală**, descrisă printr-o comparaţie ipotetică : „Aceste vorbe erau ale ei, izvorîte dintr-o veche dorinţă, şi, repetîndu-le în gînd, ochii i se aburiră **ca de lacrimi**" (M. Sadoveanu).

Această diversitate de perspective semantice, din care se descrie desfăşurarea acţiunii verbale sau o însuşire, nominală ori verbală, determină constituirea mai multor tipuri şi variante ale circumstanţialului modal :

• circumstanţial **de mod real** :
 1. *al calităţii* ;
 2. *cantitativ* ;
 3. *de conformitate* ;

• circumstanţialul **de mod ipotetic**.

Tipuri structurale

1. **Circumstanţialul de mod real :**

A) **Circumstanţialul de mod al calităţii** :

a) **Simplu** ; se realizează prin :

• *substantiv* : „Dinţii îi sclipeau printre buze *a cruzime*" (L. Fulga) ; „Ce e val *ca valul* trece" (M. Eminescu) ;

• *substantiv întrebuinţat*, prin elipsă, *adverbial* : „Cînd se întoarse Vasile, prin fereastra din faţă lumina dimineţii curgea *gîrlă*, făcînd o punte alburie cu un capăt înfipt în sobă" (P. Dan) ;

• *forme verbale-nominale* : „A vorbi de viaţa sentimentală a lui Chopin *fără a scoate un cuvînt* despre muzica lui este o aberaţie" (G. Călinescu) ; „Bolnavul se ridică din nou, încet, *trudindu-se* ; se coborî din pat, îndreptîndu-se spre uşă, gata să cadă" (P. Dan) ;

• *adverbe* (locuţiuni adverbiale) : „Încremenise. Inima îi zvîcnea *puternic* şi loviturile ei se împlîntau *adînc* în tăcere" (P. Dan) ;

• *interjecţie* : „...Aşa, încet-încet, *haidea-haidea*, marţea următoare, pe la asfinţit, a ajuns drumeţul la straja Craiovei" (I.L. Caragiale).

b) **Dezvoltat** ; se realizează prin diferite tipuri de sintagme :

• constituite din repetarea aceluiaşi substantiv prin intermediul unei prepoziţii – *de*, *la*, *lîngă*, *peste* : „Sînt zece la număr/ Şi, *umăr de umăr*,/ Se duc, cîte doi, în coşciuge" (T. Arghezi) ;

• constituite dintr-un substantiv determinat de un atribut esenţial pentru planul semantic al circumstanţialului : „Nu glumesc deloc ! exclamă însă dl. Culala *cu o ironie împrăştiată*" (M. Preda) ;

- constituite pe baza pronumelui nehotărît *unul (una)*: „...Făcuseră parte, pe rînd, din nu ştiu cîte plutoane, decimate, *unul după altul*, pînă în iulie...” (M. Eliade);
- comparaţii stilistice dezvoltate sau arborescente: „Noaptea-i dulce-n primăvară, liniştită, răcoroasă,/ *Ca-ntr-un suflet cu durere o zidire mîngîioasă*” (V. Alecsandri).

c) **Analitic**: „Nu putem trăi confundînd un rug cu focul lui Prometeu sau *fiindu-ne indiferentă* prăpastia dintre ele” (O. Paler).

d) **Propoziţional (circumstanţiala modală de calitate)**: „Mă uitam la feţele împietrite ale inchizitorilor şi-mi dădeam seama că erau capabili să ucidă *fără să tresară*” (O. Paler); „Cînd îşi aducea ea aminte de puicile cele nadolence, de vinişorul din cramă [...], crăpa de ciudă şi rodea în nurori *cum roade cariul în lemn*” (I. Creangă).

e) **Multiplu**: „Cine calcă *fără somn, fără zgomot, fără pas*/ Ca un suflet de pripas?” (T. Arghezi); „Pustiul nu bate cuie. El te omoară *fără să te atingă, fără să te vadă şi fără să te urască*” (O. Paler); „Astfel îţi e cîntarea, bătrîne Heliade,/ *Cum curge profeţia unei Ieremiade,/ Cum se răzbun-un vifor zburînd din nor în nor*” (M. Eminescu).

B) **Circumstanţialul de mod cantitativ**:

a) **Simplu**; se realizează prin:
- *substantiv*: „– Apoi eu mă tocmesc *cu anul*” (I. Creangă);
- *pronume* (interogativ sau interogativ-relativ): „Şi *cîte* a mîncat el din toate?” (I. Creangă);
- *adverb*: „Numără banii *de două ori*. Ieşi afară” (E. Barbu, 23);

b) **Dezvoltat**; se realizează prin sintagme formate dintr-un substantiv şi un adjectiv pronominal de cuantificare, atributul său: „Şi mie îmi opresc *trei lei*, fiindc-am avut trei pîni” (I. Creangă).

Observaţie

Substantivul din sintagmă rămîne adesea neexprimat: „I-am dat *cinci sute* [*lei*], zise, şi nu l-am ales la întîmplare” (M. Preda).

c) **Propoziţional (circumstanţiala de mod cantitativă)**:

„Aşa este jocul,
Îl joci în doi, în trei,
Îl joci *în cîte cîţi vrei*,
Arde-l-ar focul!” (T. Arghezi)

d) **Multiplu**: „Să nu spun minciuni, dar poate se îmbogăţise *însutit şi înmiit*, de cînd a venit Chirică în slujbă la dînsul” (I. Creangă).

C) **Circumstanţialul modal de conformitate**:

a) **Simplu**; se realizează prin *substantiv*: „Ai putea să lepezi cîrma şi lopeţile să lepezi,/*După* propria lor *voie* să ne ducă unde repezi” (M. Eminescu);

b) **Propoziţional (circumstanţiala modală de conformitate)**: „Dacă s-ar proceda *în conformitate cu ceea ce spune legea*, ar trebui să mi se dea un an de concediu recuperare”.

c) **Multiplu** : „Şi s-aşază toţi la masă *cum li-s anii, cum li-i rangul*" (M. Eminescu).

2. **Circumstanţialul de mod ipotetic**. Teoretic, poate prezenta două variante, *al calităţii* şi *de cantitate*. Circumstanţialul de mod cantitativ este însă foarte puţin frecvent, prezentînd doar dezvoltare propoziţională („Fac atîta zgomot, *de parc-ar fi o sută*") :

a) **Simplu** ; se realizează prin :

- *substantiv* : „Şi, cu mîinile înfipte în păr, femeia îşi legăna *ca de durere* capul frumos într-o parte şi-n alta" (I.L. Caragiale) ;
- *forme verbal-nominale (participiu)* : „Tremura tot mai puternic *ca zgîlţîit* de friguri" (M. Eliade) ;
- *adverbe* : „Cîţiva bărbaţi apropiară *ca din întîmplare* frunţile de ferestre" (M. Eliade).

b) **Propoziţional (circumstanţiala de mod ipotetică)** : „Niculae se posomorî *ca şi cînd întorsătura discuţiei l-ar fi ameninţat*" (M. Preda).

c) **Multiplu** : „Şi, cînd gîndesc la viaţa-mi, îmi pare că ea curǎ,/ Încet repovestită de o străină gură,/ *Ca şi cînd n-ar fi viaţa-mi, ca şi cînd n-aş fi fost*" (M. Eminescu).

Marcarea identităţii specifice

Principalele mijloace de exprimare a relaţiei de dependenţă de la baza circumstanţialului modal sînt *elementele relaţionale* şi, mai rar, *juxtapunerea*.

Se juxtapune termenului regent numai circumstanţialul modal infrapropoziţional realizat prin adverbe (locuţiuni adverbiale), substantive întrebuinţate adverbial, pronume, gerunziu, interjecţii sau prin sintagme cu regent substantival (**picior** *peste picior*, *doi* **lei** etc.). Identitatea de circumstanţial modal a acestor termeni rămîne implicită în natura şi planul lor semantic în corelaţie cu natura şi planul semantic al relaţiei de dependenţă : „Şi apoi, încordîndu-se şi scuturîndu-se o dată *voiniceşte*, iară şi-arată puterile sale..." (I. Creangă) ; „E trist, adaose liniştită şi cu glasul *puţin* mai adînc" (M. Eminescu) ; „M-am apărat *zadarnic* şi mă strecor din luptă/ În umbra lunii albe, cu lancea naltă ruptă" (T. Arghezi) ; „...De-aici luăm/ iarăşi drumul/ Spre ţărm şi valea trădate-*nmiit*/ pentr-un cer chemător şi necunoscut" (L. Blaga) ; „Şi e foarte rezistentă, ţine şi *trei kilograme*" (M. Preda) ; „Acum *cîte* fac la un loc : şase bucăţi şi cu nouă bucăţi ? " (I. Creangă) ; „Cine poate privi fuiorul *abstrăgînd* de la tors are predispoziţie filozofică" (C. Noica).

Dintre elementele relaţionale, doar locuţiunile conjuncţionale *ca şi cum*, *ca şi cînd*, *de parcă* şi adverbul *parcă* se constituie prin ele înseşi în mărci distinctive ale funcţiei de circumstanţial modal : „Vorbiţi atît de senin despre acest ort al popii **de parcă** *existenţa lui v-ar fi cu totul indiferentă*, **ca şi cum** *în viaţa şi în eventuala lui moarte dv. n-aţi avea nici un amestec*" (P. Sălcudeanu) ; „Să fie neagră umbra în care-oi fi pierit/ **Ca şi cînd** *niciodată noi nu ne-am fi găsit*/ **Ca şi cînd** *anii mîndri de dor ar fi deşerţi*" (M. Eminescu) ; „Nevasta lui Bocioacă se uita la el **parcă** *i-ar fi fost frate, nu alta*" (I. Slavici) ; „Merse deci pe la toate dregătoriile şi fu strǎgǎnit prin judecăţi mai mulţi ani, fără să-şi dobîndească dreptatea **potrivit cu** *mărimea vinei* celor vinovaţi" (P. Ispirescu).

Observaţii

Locuţiunea *ca şi cum* precedă însă, foarte rar, şi dezvoltarea propoziţională a funcţiei sintactice de atribut: „Ei, asta e aşa ceva **ca şi cînd** *ţi-ar da cineva cu o măciucă în cap*" (M. Preda), şi a numelui predicativ, din structura unui predicat descriptiv complex: „*Orice se-ntîmplă-i* **ca şi cum**/ s-ar întîmpla c-o fată" (L. Blaga).

Identitatea specifică de circumstanţială modală este fixată prin topică şi prin natura regentului: circumstanţiala de mod determină verbe predicative (sub aspect semantic-lexical), în timp ce propoziţia – nume predicativ intră în relaţie de complementaritate cu un verb copulativ – iar atributiva determină un substantiv.

Cînd relaţia de dependenţă se exprimă prin prepoziţii – caracteristice realizării circumstanţialului modal prin substantive, infinitive, adverbe – *a*, *asemenea*, *ca (şi)*, *după*, *fără (de)* etc. – prin celelalte conjuncţii (locuţiuni conjuncţionale) – *fără (ca) să*, *după cum* – pronumele relative *cîte* şi *ce* şi adverbul relativ *cum* (care introduc circumstanţiala modală în frază), identitatea specifică a funcţiei de circumstanţial modal este fixată prin *termeni corelativi* sau rămîne implicită în natura şi planul semantic ale relaţiei de dependenţă.

Au rol distinctiv adverbele corelative:

- *astfel* (cînd circumstanţiala modală se introduce prin *cum* sau *precum*):

  „**Cum** *copacu-şi uită foaia*
  Ce pe vînt mi-a fost trimisă
  Astfel ea uitat-au poate
  Aste foi de dînsa scrise." (M. Eminescu)

- *aşa* (eventual întărit de adverbul *tot*, cînd circumstanţiala modală se introduce prin *după cum* şi *precum*): „**Precum** *Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr*/ **Aşa** el sprijină lumea şi vecia într-un număr" (M. Eminescu); „**După cum** *nomazii erau duşmanii naturali ai geţilor,* **tot aşa** plugarii veniţi la ei le-au fost prieteni" (V. Pârvan).

În cadrul funcţional descris de natura şi planul semantic al relaţiei de dependenţă, elementele de relaţie marchează identitatea specifică a variantelor şi subvariantelor circumstanţialului de mod, prin distribuţia lor diferită.

1. Circumstanţialul de mod real

A) **Circumstanţialul de mod al calităţii**, cînd are dezvoltare infrapropoziţională, se poate juxtapune termenului regent: „Nu mai străbat destinul meu **la pas**/ **Ci furtunos** de-acum **şi iute**" (T. Arghezi), sau i se poate subordona prin intermediul unei prepoziţii: *a*, *asemenea*, *fără*, *ca*.

Se impun ca mărci specifice primele trei prepoziţii:

„Cîteodată... prea arare...
A tîrziu cînd arde lampa,
Inima din loc îmi sare
Cînd aud că sună cleampa..." (M. Eminescu)

„Aş vrea să-mi cufund din nou obrazul în părul ei mirosind **a vînt şi a noapte**." (O. Paler)

„Căci scris a fost ca viaţa ta
De doru-i să nu-ncapă,

Căci te-a cuprins **asemenea**
Lianelor din apă." (M. Eminescu)
„Era necesar, adaugă unul din ei **fără ironie**..." (M. Preda)

Prepoziţia *ca* este marcă a circumstanţialului de mod calitativ numai dacă este totodată şi semn al unei comparaţii stilistice: „Zilele albe, iată, au început să plece/ **Ca nişte bărci tăcute**, pornind fără lopeţi" (T. Arghezi).

Cu excepţia prepoziţiei *asemenea*, care cere cazul *genitiv* sau, în forma **asemene**, cazul *dativ*:

„Nu e nimic şi totuşi e
O sete care-l soarbe,
E un adînc **asemene**
Uitării celei oarbe" (M. Eminescu),

toate celelalte prepoziţii impun substantivului cazul *acuzativ*.

Circumstanţiala modală de calitate se introduce în frază prin locuţiunile conjuncţionale *fără (ca) să*, *aşa cum*, *precum* şi adverbul relativ *cum*: „Orice-a gîndit un om singur **fără** s-*o fi citit sau* s-*o fi auzit de la alţii* cuprinde o sămînţă de adevăr" (M. Eminescu); „Nici un popor nu scrie **cum** *pronunţă* şi nu pronunţă **cum** *scrie*, nici măcar în majoritate, necum în cazul general" (T. Maiorescu); „Şi va învăţa să iubească **aşa cum** *ar suferi*" (O. Paler).

Este specifică acestei subvariante de circumstanţial de mod numai locuţiunea conjuncţională *fără (ca) să*.

B) **Circumstanţialul de mod cantitativ** – cu dezvoltare infrapropoziţională, se juxtapune termenului regent:

„O rămîi, rămîi la mine
Te iubesc **atît de mult**!" (M. Eminescu)

„Dintre sute de catarge
Care lasă malurile,
Cîte oare le *vor sparge*
Vînturile, valurile?" (M. Eminescu)

sau i se subordonează prin intermediul uneia din prepoziţiile: *cîte*, *cu*, *de*, *pe*, *pentru*, *pînă la*; în afara prepoziţiei compuse *pînă la*, toate celelalte sînt specifice: „În două părţi infernul portalele-şi deschide/ *Spre-a încăpea* **cu mia** răsufletele hîde/ Tiranilor ce pier" (M. Eminescu); „El *se-nalţă* **de trei suliţi** pe cereasca mîndră scară" (V. Alecsandri); „Lui dascălul Vasile a Vasilicăi plăteam numai **cîte** *un sorcovăţ* pe lună" (I. Creangă).

Circumstanţiala de mod cantitativ se introduce în frază prin pronumele (adjectivul) relativ *cîţi* (*cîte*) sau prin adverbul relativ *cum*, ambele specifice acestei subvariante: „Nu face băietul ista atîţia husăşi, cu straie cu tot, **cîţi** *am dat eu pentru dînsul* pînă acum!" (I. Creangă); „– Dă-mi, zău, mămuşoară, şi ţi-oi plăti **cît** *mi-i cere*, că mi s-a urît cu el aşa" (P. Ispirescu) şi prin pronumele relativ *ce* precedat de prepoziţie: „Cum a auzit Negoiţă toate astea, şi-a desfăcut coşurile la precupeţi cu ridicata **pe ce** *a putut rupe*..." (I.L. Caragiale).

C) **Circumstanţialul modal de conformitate.** Cînd are dezvoltare infrapropoziţională, se subordonează termenului regent prin prepoziţia *după* şi prin locuţiuni prepoziţionale specifice – *potrivit (cu)*, *conform (cu)*, *în conformitate cu* – care impun substantivului determinant cazurile:

- *dativ*: „Aceasta şi-a construit Programul **potrivit** *principiului*: cu doi martori ticăloşi faci din minciună adevăr";
- *acuzativ*: „Apoi nurorile, **după** *sfătuirea* celei cu pricina, aşezară baba într-un aşternut curat..." (I. Creangă); „El a reacţionat **potrivit cu** *dreptul* fiecăruia la adevăr".

Circumstanţiala modală de conformitate se introduce în frază prin:

- *locuţiuni conjuncţionale – aşa cum, după cum, precum*: „*Uscăţiv* **aşa cum** este, gîrbovit şi de nimic,/ Universul fără margini e în degetul lui mic" (M. Eminescu);
- *pronume relative* (*ce, ceea ce*), precedate de locuţiunile prepoziţionale *conform cu, potrivit cu, în conformitate cu, în baza a*: „A acţionat totdeauna **conform cu (potrivit cu)** *ceea ce îşi impusese ca principiu de bază în viaţă*";
- adverbul relativ *cum*: „Azi n-ai chip în toată voia în privirea-i să te pierzi,/ **Cum** îţi vine, **cum** îţi place, *pe copilă s-o desmierzi*" (M. Eminescu).

Se constituie în mărci specifice ale circumstanţialei modale de conformitate pronumele relative precedate de locuţiuni prepoziţionale.

2. **Circumstanţialul de mod ipotetic**

Relaţia de dependenţă de la baza circumstanţialului ipotetic simplu se exprimă prin prepoziţia *ca*, nespecifică în sine; deosebirea faţă de circumstanţialul de mod real (al calităţii) este asigurată de neactualizarea rolului prepoziţiei de instrument al unei comparaţii stilistice: „**Ieşi ca** *dintr-o cameră* unde nu era nimeni" (M. Preda).

Circumstanţiala de mod ipotetică se introduce prin locuţiunile conjuncţionale *ca şi cum, ca şi cînd, de parcă* şi adverbul *parcă*, toate specifice atît pentru această variantă, cît şi, în mod relativ, pentru identitatea funcţiei de circumstanţial modal: „Şi, **ca şi cînd** *s-ar fi speriat de neîngrijirea* în care lăsase dulapul deschis, aruncă iute pergamentul în fundul lui şi-l închise iute c-o cheiţă de oţel..." (M. Eminescu).

Circumstanţialul consecutiv

Determină:

- **verbe** (locuţiuni verbale): „Au de patrie, virtute, **nu vorbeşte** liberalul,/ *De ai crede că viaţa-i e curată ca cristalul?*" (M. Eminescu);
- **expresii impersonale**: „**I se făcuse aşa de teamă**, *încît a aprins toate luminile*";
- **adjective** – de obicei la superlativ construit cu locuţiunea adverbială *aşa (atît) de*; cel mai adesea prin intermediul predicatului analitic din care face parte: „Rima plină e **aşa de grotescă**, *încît duce la cele* mai fortuite nonsensuri" (G. Călinescu);
- **adverbe** (mai ales la gradul superlativ, cel mai frecvent prin intermediul verbului-predicat căruia i se subordonează): „Mergeau **aşa de iute**, *încît i se părea că pustiul şi valurile mărei fug, iar ei stau pe loc*" (M. Eminescu).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, circumstanţialul consecutiv exprimă consecinţele desfăşurării unei acţiuni, ale modalităţii de desfăşurare a unei acţiuni sau ale intensităţii unei însuşiri: „Şi acolo, în faţa cortului, îi aştepta Ionescu, transformat şi el *de nu-l mai recunoşteai*" (M. Eliade); „Şi numai credinţa dusă pînă la capăt reuşeşte să are destul de adînc pămîntul *ca sămînţa să rodească în el*" (O. Paler); „Lăcomia lor e aşa de mare, *încît se aruncă orbeşte* oriunde cred că e ceva de ciupit" (G. Călinescu); „Cine nu se teme de nimic nu iubeşte nimic sau nu iubeşte atît de mult *încît să se teamă*" (O. Paler).

Consecinţa poate fi reprezentată:

- ca **reală**: „Durerea a fost atît de mare, *încît fără să vreau am scos un ţipăt şi o înjurătură*" (P. Sălcudeanu);
- ca **posibilă** (sau *virtuală*): „Nicio suferinţă nu-i aşa de mare/ *să nu se preschimbe-n cîntare*" (L. Blaga).

Observaţie

Cînd circumstanţialul exprimă, prin planul său semantic, doar o consecinţă posibilă, aceasta poate fi privită în acelaşi timp şi ca finalitate[23]: „Mi-a fost de-ajuns să-l privesc *ca să-mi dau seama* că am de-a face cu un intelectual" (M. Eliade).

De multe ori, prin dezvoltarea funcţiei de circumstanţial consecutiv, se maschează o relaţie de dependenţă cauzală. În enunţul „Au fost cumpene, secete,/ *că n-aveţi pîne de grîu?*" (M. Isanos), relaţia de dependenţă consecutivă este expresia, cu termeni inversaţi, ai unei relaţii de dependenţă cauzală: „N-aveţi pîne de grîu, pentru că au fost cumpene, secete?".

Tipuri structurale

a) Dezvoltarea *infrapropoziţională* a funcţiei de circumstanţial consecutiv este foarte puţin frecventă[24], realizîndu-se mai ales prin forme verbal-nominale: „Cu aceasta am terminat cercetările fonetice asupra acelor litere din alfabetul latin al căror son era destul de lămurit *pentru a fi ele primite* fără control în scrierea noastră" (T. Maiorescu); „De cînd s-a întors, munceşte *de speriat*, dar tot degeaba".

b) Realizarea **propoziţională (circumstanţiala consecutivă)** se constituie în principalul tip structural al circumstanţialului consecutiv: „O piesă, dar mai cu seamă una de Shakespeare, este un op de artă, în care toate caracterele sînt atît de însemnate, *încît merită jucate de artişti mari*" (M. Eminescu).

c) Circumstanţialul **multiplu** se constituie tot din termeni propoziţionali: „Amintirea acestei întîmplări fu atît de brutală, *încît se trezi din somn şi aprinse lumina*" (M. Eliade).

Marcarea identităţii specifice

Relaţia de dependenţă în care îşi are originea circumstanţialul consecutiv se exprimă numai prin elemente relaţionale.

Cînd se realizează prin constituenţi simpli sau dezvoltaţi, intervin prepoziţiile *de* şi *pentru*: „Un lucru avem însă de observat, care ni se pare destul de însemnat **pentru** *a reveni şi altădată asupra lui*" (M. Eminescu).

Circumstanţiala consecutivă se introduce în frază prin *conjuncţii* (locuţiuni conjuncţionale) – *ca să, că, de, pentru ca … să, aşa că, încît, aşa încît* etc. : „Prea v-aţi bătut joc de limbă, de străbuni, de obicei/ **Ca să** *nu s-arate-odată ce sînteţi… Nişte mişei* ! ” (M. Eminescu) ; „Într-atît mă deprinsesem cu el, **că**, o zi de se întîmpla să nu-l văd, *îi simţeam lipsa*” (M. Caragiale).

Se constituie în mărci distinctive absolute numai conjuncţia *încît* şi locuţiunile conjuncţionale *aşa încît, aşa că, astfel că* : „Am priceput că există atîta nedreptate pe lumea asta, **încît** *cineva însetat de dreptate va avea totdeauna ceva de făcut*” (O. Paler) ; „Viaţa acelei foi a fost pe atît de scurtă pe cît de glorioasă, **aşa că** *o pot povesti în puţine cuvinte*” (I.L. Caragiale) ; „Au mai vorbit mult dar prea încet, **astfel că** *nu i-am mai auzit ce spun*” (N.D. Cocea).

Observaţie
Uneori relaţia semantică de consecinţă nu primeşte expresia sintactică a relaţiei de dependenţă ; aceasta este evitată prin simpla juxtapunere şi inversare a termenilor, totdeauna propoziţionali : „*Pare că părul ei e o spumă de aur*, atît de moale-i…” (M. Eminescu).

Circumstanţialul de progresie

La sintaxa frazei, între variantele *circumstanţialului de mod*, *Gramatica Academiei* înscrie şi *propoziţia circumstanţială de măsură progresivă* : „Cu cît mai tîrziu a venit artistul sau gînditorul în lume, cu atît îţi trebuie mai multă originalitate şi mai mare putere de concepţie…” (I.L. Caragiale), dezvoltată numai la acest nivel sintactic – nu este corespondentul propoziţional al circumstanţialului de mod *de măsură* : „Se urcase luna *cam de două suliţi…*” (1963, vol. I-II, pp. 183-184). În noua ediţie a *Gramaticii Academiei*, varianta **circumstanţialului de măsură progresivă** din ediţiile precedente este integrată în clasa mai amplă a **circumstanţialului cantitativ** (2005, vol. I-II, pp. 515-520).

Chiar definiţia dată acestei propoziţii – „Exprimă proporţia progresivă în care se desfăşoară acţiunea din regentă” (vol. II, p. 313) – impune ideea dezvoltării unui conţinut semantico-sintactic distinct prin *circumstanţialul de progresie*, în raport cu *circumstanţialul de mod*, prin care se atribuie acţiunii verbale o însuşire, calitativă sau cantitativă, reală sau ipotetică ; „Aleargă *bine/rău* : *o dată/de două ori* ; *ca urmărit de cineva*”.

Propoziţia sau partea de propoziţie reprezentînd această funcţie asigură, în varianta discutată de *Gramatica Academiei* (şi de gramaticile care îi urmează modelul), cel de-al doilea termen al unei proporţii, ceea ce o apropie de complement, din perspectiva exigenţelor împlinirii cîmpului semantico-sintactic al termenului regent.

Trebuie observat însă că acest conţinut semantic, ‘progresia’, poate rămîne implicit în planul semantic al termenului prin care se realizează : „*Din ce în ce* cîntarea în valuri ea tot creşte,/ Se pare că furtuna ridică al ei glas” (M. Eminescu) şi, totodată, că are şi o realizare *morfologică* : „Răsuflînd **din ce în ce** *mai liniştit*, începu să privească” (M. Eminescu).

De fapt, prin această categorie de realizări (prin care se actualizează sensul de ‘progresie’), şi sub aspect semantic, şi prin structură, *circumstanţiala de progresie* este o alternativă sintactică, pentru caracterizarea directă a acţiunii verbale – „Mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric şi se desfăşura *din ce în ce*” (M. Eminescu) –

la gradul de *intensitate progresivă* a *însuşirii* acţiunii verbale, exprimată adverbial („... se desfăşura *din ce în ce* mai mult...") sau a însuşirii unei realităţi obiectuale, exprimată adjectival : „...se desfăşura *din ce în ce mai luminoasă...*".

De asemenea, sensul de 'progresie' se dezvoltă şi în afara desfăşurării unui raport de proporţionalitate : „Noaptea flamingo cel roşu/ Apa-*ncet încet* pătrunde" (M. Eminescu).

Toate aceste particularităţi ale planului semantic al *circumstanţialului de progresie* îi fixează identitatea specifică, de variantă autonomă (în raport cu clasa circumstanţialului de mod) a funcţiei de circumstanţial.

Circumstanţialul *de progresie* determină :

- **verbe** (locuţiuni verbale) : „Lucrurile **mergeau** *din rău în mai rău*" (O. Paler) ;
- **adjective** (la comparativ, cel mai adesea), în structura unui predicat analitic : „*Cu cît mai mulţi ochi aş avea*, cu atît lucrurile [...] **ar părea mai mari**" (M. Eminescu), sau realizînd funcţia de complement predicativ (element predicativ suplimentar) : „*Pe măsura trecerii timpului* mi se dezvăluia **tot mai luminoasă**".

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, circumstanţialul de progresie exprimă creşterea sau descreşterea progresivă a unei *acţiuni* : „Dar simt că **din ce în ce** schiţele se familiarizează cu inima" (M. Eminescu), sau a unei însuşiri : „Ea, din ce în ce mai dragă, ţi-ar cădea **pe zi ce merge**" (M. Eminescu).

Intensificarea progresivă a acţiunii se desfăşoară în sine, autonom, liniar, sau proporţional, prin raportare la manifestarea altei acţiuni verbale, ceea ce determină constituirea a două variante ale circumstanţialului progresiv :

- de *progresie* **liniară** :

„N-au mai rămas prea multe de-nvins şi de ştiut.
Şoseaua se strîmtează, cărările se-mbină,
Le simţi apropiate **din ce în ce** mai mult,
Cu spiţele din roată, crăpate de lumină." (T. Arghezi)

- de *progresie* **proporţională** : „*Cu cît va fi mai puternică această iubire*, cu atît va fi mai puţin loc pentru singurătate şi pentru frică" (O. Paler).

Tipuri structurale

a) **Simplu** ; se realizează prin :

- *substantive* : „**Pe măsura răcirii** timpului, boala i se agrava tot mai mult" ;
- *adverbe* : *tot*, *mereu* (şi locuţiuni adverbiale cu structură similară, constituite pe baza repetării unor pronume, substantive, adverbe) : „Legănate de mişcarea sunetelor, gîndurile omului începură să sfirîie iute în cercuri strîmte, apoi **încet-încet** se rotiră din ce în ce mai domol, în cercuri din ce în ce mai largi şi tot mai domol şi tot mai largi" (I.L. Caragiale).

b) **Dezvoltat** ; se realizează prin sintagme formate dintr-un substantiv (exprimînd noţiuni temporale : *zi*, *noapte*, *clipă* etc.) precedat de prepoziţia *pe* sau *cu* şi o determinare atributivă (care semnifică, de obicei, trecerea) : „Enigmele care ne confruntă în cazul dumitale se înmulţesc *pe zi ce trece*" (M. Eliade) ; „Ea, din ce în ce mai dragă, ţi-ar cădea *pe zi ce merge*" (M. Eminescu).

c) **Propoziţional (circumstanţiala de progresie)**: „*Cu cît trăim mai mult* în noi înşine, cu atît ne simţim mai străini faţă de ceilalţi şi, cu *cît trăim mai mult în mijlocul celorlalţi*, cu atît ne simţim mai străini faţă de noi înşine" (M. Codreanu).

d) **Multiplu**; se realizează mai ales prin termeni cu dezvoltare propoziţională: „*Cu cît îţi faci mai multe iluzii şi cu cît crezi mai mult în temeinicia lor*, cu atît e mai greu de suportat realitatea".

Marcarea identităţii specifice

Manifestarea în planul expresiei a identităţii sintactice a circumstanţialului de progresie diferă, relativ, în funcţie de cele două **variante** ale sale.

Circumstanţialul de *progresie liniară* are numai dezvoltare infrapropoziţională. Identitatea sa specifică rămîne implicită în structura şi planul semantic ale termenilor prin care se realizează: „*Din ce în ce* cîntarea în valuri ea *tot* creşte,/ Se pare că furtuna ridică al ei glas" (M. Eminescu); „Peştera se lungea *din ce în ce* şi devenea tot mai întunecoasă" (M. Eminescu).

Identitatea circumstanţialului de progresie proporţională cu structură simplă este marcată de locuţiunea prepoziţională *pe măsura*, întărită uneori de situarea regentului la comparativul de superioritate sau şi de determinarea regentului de către un circumstanţial de progresie liniară, corelativ: „*Pe măsura trecerii* anilor, el se închidea tot mai mult în sine".

Circumstanţiala de progresie, totdeauna de progresie proporţională, se introduce în frază prin locuţiuni conjuncţionale (*de ce*, *pe măsură ce*, *pe cît*, *cu cît*) care se constituie în mărci distinctive, fiind cel mai adesea întărite de prezenţa în regentă a unui circumstanţial de progresie liniară, de situarea unui determinant adverbial al regentului sau a regentului însuşi la comparativul de superioritate (şi chiar *superioritate progresivă*), de prezenţa unor corelative (*de ce*, *de aceea*, *pe atît*, *cu atît*): „*Şi, pe măsură ce ne temeam mai mult*, inchizitorii deveneau **din ce în ce mai** aroganţi" (O. Paler); „**Cu cît** *însă este mai statornic acest tezaur antideluvian al limbilor omeneşti*, **cu atît** este **mai nemărginită** felurimea modulărilor formelor introduse în acele sute de rădăcini primitive" (T. Maiorescu); „**Pe cît** nainte locul mi-e mai gol,/ **Pe-atît** *hotarul lui mi-i* **mai aproape**" (T. Arghezi).

Locuţiunea conjuncţională *pe măsură ce* se constituie singură în *marcă* distinctivă absolută: „Şi, *pe măsură ce* treceau zilele, devenea, poate şi din cauza căldurii istovitoare, irascibil" (O. Paler).

Circumstanţialul instrumental (de instrument)

Determină:

- **verbe** (locuţiuni verbale): „**Ne înţelegem** *doar* prin şoapte" (L. Blaga);
- **adjective** (mai ales prin intermediul predicatului *analitic*): „Ceea ce-i neadevărat **nu devine adevărat** *prin împrejurarea* că-i naţional, ceea ce-i injust **nu devine just** *prin aceea* că-i naţional..." (M. Eminescu); „Toate acestea erau şi rămîneau neexprimabile sau cel puţin foarte greu **exprimabile** *prin hieroglife*" (T. Maiorescu);
- **interjecţii**: „Iar el, **zvîrr**! *cu o scurtătură* în urma noastră" (I. Creangă).

*

Sub aspect **semantic**, circumstanţialul *instrumental* exprimă *instrumentul*, mijlocul (în sens larg, concret şi abstract) prin care se duce la îndeplinire o acţiune verbală: „Destinul nu poate fi învins decît *prin semnificaţie*" (O. Paler), sau se asigură obţinerea (menţinerea) unei însuşiri: „În literatură nu sînt decît locuri comune, care *devin monumentale prin arta* excepţională a cuiva" (G. Călinescu), *materia din* care este confecţionat un obiect: „Mi-am făcut opinci *din şesuri*/ Corăbii *din talaze*/ Şi aripi *din vînturi*" (T. Arghezi).

Tipuri structurale

a) **Simplu**; se realizează prin:

- *substantive* (termeni substantivizaţi): „Dacă nu obţin certitudinea *prin senzaţii*, o obţin poate *prin percepţii*" (C. Noica); „Străbat cărarea, şesul, cucuruzul; / Te caut *cu vederea*, *cu auzul*" (T. Arghezi);
- *pronume*: „De unde ai calul dumitale, *cu care* îmbli la vînat?" (M. Eminescu);
- *forme verbal-nominale (gerunziu)*: „Dl. Sanchez cheamă *fluierînd* cîinii" (T. Arghezi).

b) **Propoziţional (circumstanţiala instrumentală)**: „Niculae se uita şi el la aceşti oameni care încercau să prindă pe pînză, *prin ceea ce se vedea*, ceea ce nu se vedea" (M. Preda).

c) **Multiplu**: „Mă rogi *c-un surîs şi cu dulce cuvînt*/ rost să fac de seminţe" (L. Blaga); „*Cu ce avea strîns din slugăreală, cu ce mai dosise*, putea să-şi cumpere un lot de casă mai spre marginea oraşului şi să deschidă o prăvălie" (E. Barbu).

Marcarea identităţii specifice

Relaţia de dependenţă pe baza căreia se dezvoltă funcţia de circumstanţial instrumental se exprimă prin elemente relaţionale. Fac excepţie enunţurile, foarte rare, în care circumstanţialul se realizează prin gerunziu, juxtapus regentului: „Dacă e să obţin ceva de la viaţă, nu vreau să obţin *abjurînd*" (O. Paler).

Cînd se realizează prin substantiv (pronume), desfăşurarea relaţiei de dependenţă este asigurată şi marcată de un număr restrîns de prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) care impun cazurile:

- *genitiv – cu ajutorul, prin intermediul*: „Se făcuseră arestări, dar autorităţile nu reuşiseră să găsească oameni **cu ajutorul** *cărora* să pornească vagoanele" (E. Barbu);
- *dativ – graţie, datorită, mulţumită*: „...S-o transporte la Constantinopol, unde şi-a depozitat (tot **graţie** *faimosului privilegiu*) şi alte averi" (B. Fox);
- *acuzativ – cu, după, în, din, prin, fără* etc.:

„*Ai să cunoşti că-i mama* **după** *pace*
şi **după** *felu*-n care tace –
durerea şi grija de mîine –
după *mirosul* de gutui şi pîine." (M. Isanos)

„Din nefericire, Sam, **cu** *o imagine frumoasă* nu mistificăm adevărul." (G.M. Zamfirescu)

„De-i suna **din** *corn* o dată,/ Ai s-aduni Moldova toată." (M. Eminescu)

„Poate că scopul final al lumii este să se cunoască pe sine însăşi **prin** cea mai desăvîrşită *metaforă*." (G. Bogza)

Circumstanţiala instrumentală se introduce în frază prin pronume relative precedate mai ales de prepoziţiile *cu, din, prin*: „...Timpul nu poate fi biruit decît **prin ceea** *ce facem* ca să ne dovedim ideile" (O. Paler); „Nu mai era patron de mult, trăia ca şi alţii **din ceea ce** *reuşise* să păstreze..." (M. Preda).

Circumstanţialul instrumental nu dispune de mărci distinctive absolute. Identitatea sa specifică rămîne în general implicită în planul semantic al relaţiei de dependenţă sau, mai rar, al termenilor prin care se realizează.

Circumstanţialul de cauzalitate (cauzal)

Determină:

- **verbe** (*locuţiuni verbale*): „**Beau** *că mi s-a făcut scîrbă de* lumea asta" (E. Barbu); „O, cum **a răguşit** *de bătrîneţe* glasul izvorului" (L. Blaga);
- **expresii impersonale**: „*Din cauza bolii*, **îi era frig** tot timpul";
- **adjective**: „Erau amîndoi **roşii** *de frig*, veniţi după drum" (E. Barbu).

*

Sub aspect **semantic**, circumstanţialul cauzal exprimă sintactic **cauza** desfăşurării (sau nedesfăşurării) unei acţiuni: „Marile nelegiuiri ale tuturor timpurilor se comit **din pricina inerţiei** mediului în care ne credem în siguranţă şi care se schimbă numai cu mijloace mari" (M. Preda), sau cauza unei însuşiri ori stări (fiziologice, psihice, atmosferice): „Eram aşa de obosit/ şi sufeream./ Eu cred că sufeream **de prea mult suflet**" (L. Blaga); „Jupînul s-a întors mirat spre el, cu ochii mici, **de nedormit** ce era" (E. Barbu); „Piciorul îl durea **de atîta drum**, seara cădea frînt, nu s-ar mai fi sculat din pat" (E. Barbu).

Tipuri structurale

a) **Simplu**; se realizează prin:

- *substantive*: „Am crezut că am să leşin aşa, **de exasperare**" (C. Petrescu);
- *adjective*: „Şi, cum s-a văzut flăcăul cu casă şi avere bunicică, nu mai sta locului... Şi mai nu-l prindea somnul **de harnic** ce era" (I. Creangă);
- *forme verbal-nominale*: „**Necunoscînd** că jertfa i-a fost în cer primită,/ Îşi socoteşte truda, mîhnit, neizbutită" (T. Arghezi); „**Ajuns prea tîrziu** acolo, n-a mai găsit pe nimeni..." (M. Preda);
- *locuţiuni adverbiale – de aceea, de asta*:

„**De-aceea** *zilele îmi sînt*
Pustii ca nişte stepe,
Dar nopţile-s de-un farmec sfînt
Ce nu-l mai pot pricepe." (M. Eminescu)

Observaţie

Planul semantic concret al locuţiunii adverbiale *de aceea* este conţinut de obicei într-o propoziţie anterioară, pe care o reia: „**Sînt nuci bătrîni**, continuă Gavrilescu, de aceea atîta umbră şi răcoare" (M. Eliade).

b) **Dezvoltat** ; se realizează prin :

- *construcţii gerunziale absolute* : „Ce putea fi ? o întrebă Pătraşcu cu îngăduinţă, fiindcă o ascultase numai cu jumătate de atenţie, *totul neînsemnînd pentru el decît ritual*" (M. Preda) ;
- *sintagme* pe baza substantivelor *pricină*, *cauză*, *motiv*, mai ales, la plural : „Curind însă începu să se rîdă de el *din alte pricini*, deloc vesele pentru el" (M. Preda).

c) **Analitic** : „*Fiind prea obosit*, nu a mai trecut pe la mine".

d) **Complex** : „*Rămînînd cum îl ştiam din facultate*, n-a reuşit să ducă nimic la bun sfîrşit".

e) **Propoziţional (circumstanţiala cauzală)** : „...*Fiindcă existenţa este în sine mizerabilă*, el e nevoit să împodobească cu flori şi c-o experienţă de profundă înţelepciune mizeria existenţei" (M. Eminescu).

f) **Multiplu** : „*De necaz, de mîhnire*, femeia a lepădat la mă-sa şi cît pe-aci să piară *de boală şi de mizerie*" (I.L. Caragiale).

Marcarea identităţii specifice

Cînd se realizează prin locuţiunile adverbiale *de aceea* sau *de asta*, identitatea sintactică a circumstanţialului de cauză rămîne implicită în planul semantic al locuţiunii : „Nu e ciudat ? Să strigi după ajutor şi, tocmai *de aceea*, să vină lupii ?" (O. Paler).

Cînd circumstanţialul cauzal se realizează prin substantiv, pronume sau adjectiv, relaţia de dependenţă se desfăşoară în planul expresiei prin prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale care cer diferite cazuri :

- *genitivul – din cauza, din pricina* : „A întors spre mine ochii mari, verzoşi, care nu spun, **din pricina** *gurii* de manechin, nimic" (C. Petrescu) ; „Exasperat însă, a trebuit să amîn din nou, **din cauza** *unui accident* stupid" (C. Petrescu).

Observaţii

Cînd circumstanţialul de cauză se realizează printr-un constituent dezvoltat pe baza unor adjective pronominale, acesta stă în cazul acuzativ : „Nae Gheorghidiu socotea că fusese «lucrat» de către colegii de partid şi că numai **din pricina** *aceasta* fusese remaniat" (C. Petrescu).

Cînd circumstanţialul de cauză se realizează prin adjectivul relativ *care*, substantivul din locuţiune rămîne nearticulat. Ambii termeni stau în cazul acuzativ : „Recunoştea cu multă uşurinţă meritele altora şi nemeritele sale, *din* **care** *cauză* lumea-i zicea că e un spirit observator..." (M. Eminescu).

- *dativul – datorită* (improprie) : „**Datorită** *stării* de letargie nu m-am dus dincolo de pădure să caut o ieşire, un drum, cum era firesc" (O. Paler).
- *acuzativul – de, din cauză de* : „Popa se ridică în picioare mai mult **de** *frică* decît de respect" (I.L. Caragiale).

Circumstanţiala cauzală se introduce în frază prin conjuncţii – *că*, *căci*, *cum* (adverb devenit conjuncţie), *deoarece*, *fiindcă*, *întrucît* – şi locuţiuni conjuncţionale – *dat fiind că*, *de vreme ce*, *din moment ce*, *din cauză că*, *din pricină că*, *întrucît*, *odată ce*, *pentru că* : „Grăim, Doamnă, cătră tine,/ Nu din gură, ci din carte,/ **Că** *ne eşti aşa departe*" (M. Eminescu) ; „Şi, **cum** *nu îndrăznea nimeni* să se apropie,

a început el să-i cheme pe nume de parcă i-ar fi cunoscînd de cînd lumea" (M. Eliade); „Şi mi-s dragă mie însămi **pentru că**-*i sînt dragă lui*" (M. Eminescu); „Nu, Galilei, dar, **din moment ce** *au existat*, nu mai putem vorbi numai despre dragostea ce-o datorăm lumii" (O. Paler).

Dintre elementele de relaţie, se constituie în mărci distinctive ale circumstanţialului cauzal locuţiunile prepoziţionale *din cauza*, *din pricina*, iar ale circumstanţialei cauzale conjuncţiile *deoarece*, *fiindcă*, *întrucît* şi toate locuţiunile conjuncţionale: „A ajuns să se creadă aproape zeu, **din pricină că** *nimeni nu-l mai contrazicea*..." (O. Paler).

Circumstanţialul de finalitate (scop)

Determină:

- **verbe** (locuţiuni verbale): „Uneori îmi repet că, *pentru a redescoperi* paradisul, **trebuie să treci** întîi prin infern" (O. Paler); „*Ca să vă-nşel privirea*, **am născocit** eu timpul" (M. Eminescu);
- **sintagma predicatului analitic**: „Dorea **să se facă doctor**, *ca să salveze vieţile oamenilor*";
- **adverbe** (locuţiuni adverbiale) (prin intermediul unui verb): „Sandu **juca în pierdere** *ca să nu se prindă păcăliţii*" (E. Barbu);
- **interjecţii**: „**Hai** şi noi, măi băiete, *să dăm ajutor la drum*, să nu zică Vodă, cînd a trece pe aici, că satul nostru e mai leneş decît alte sate" (I. Creangă).

*

Sub aspect **semantic**, circumstanţialul de finalitate exprimă scopul în care se desfăşoară o acţiune verbală sau în care există (sau se obţine) o anumită însuşire (calitate):

„Cu săgeata-i otrăvită
A sosit **ca să mă certe**
Fiul cerului albastru
Ş-al iluziei deşerte." (M. Eminescu)

Tipuri structurale

a) **Simplu**; se realizează prin:

- *substantiv*: „A trebuit să facă eforturi supraomeneşti **pentru impunerea** *adevărului*";
- *pronume*: „În fond **pentru asta** trăim noi, actorii, mai ales actorii tineri, pentru ca să putem juca o dată, de două ori în viaţă o asemenea piesă" (M. Eliade); „**La ce** să măsuri anii ce zboară peste morţi?" (M. Eminescu);
- *forme verbal-nominale*: „Lumea a devenit mai subtilă şi nu mai are nevoie să stea la drumul mare **pentru a ucide**" (O. Paler); „Voi umbla primăvara întreagă prin tîrguri/ **căutînd** vînzători de sămînţă" (L. Blaga); „Pe urmă cîrciumarul a plecat la **tîrguit**" (E. Barbu);
- *locuţiuni adverbiale – pentru aceea* (*aceasta*), *de aceea*: „Eu sînt Lixandru, prietenul lui Iozi. Şi vreau să ştiu ce s-a întîmplat cu Iozi şi **pentru asta** am venit la d-ta" (M. Eliade).

b) **Dezvoltat** ; se realizează prin construcţii infinitivale absolute : „Nu ne oprirăm aici, sub umbra unui fag, decît **spre a mai răsufla caii**" (C. Hogaş).

c) **Analitic** : „Dar **pentru a fi frumos** orbul trebuie să fie liniştit" (M. Eminescu).

d) **Complex** : **„Pentru a rămîne cum a fost toată viaţa**, a trebuit să facă multe sacrificii şi să suporte cumplite lovituri".

e) **Propoziţional (circumstanţiala de scop)** :

„Luceşte c-un amor nespus
Durerea să-mi alunge,
Dar se înaltă tot mai sus,
Ca să nu-l pot ajunge." (M. Eminescu)

f) **Multiplu** : „De ce nu voi **pentru nume, pentru glorie** să scriu ? / Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu ?" (M. Eminescu) ; „– Luminate împărate, de acum cred că mi-ţi da fata, **ca să vă lăsăm în pace şi să ne ducem în treaba noastră**" (I. Creangă).

Marcarea identităţii specifice

Cînd se realizează prin locuţiuni adverbiale, identitatea de circumstanţial de scop este implicită în conţinutul semantic al locuţiunii, în împletire cu planul semantic al relaţiei de dependenţă ; acesta din urmă diferenţiază circumstanţialul de scop de circumstanţialul de cauză cu aceeaşi realizare :

- *scop* : „*De-aceea*, s-a dus la el, ca să-l mai liniştească" ;
- *cauză* : „*De-aceea*, s-a dus la el, fiindcă era singurul care-l cunoştea".

Observaţie
Identitatea specifică a circumstanţialului cu această realizare este fixată în interiorul relaţiei de apoziţie, prin propoziţia circumstanţială de scop sau de cauză.

Cînd se realizează prin substantive sau forme verbal-nominale, relaţia de dependenţă se dezvoltă prin prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale care impun substantivului cazurile :

- *genitiv – în vederea, în scopul* : „**În scopul** *promovării* activităţii de creaţie, oamenii de cultură şi artă, publiciştii au dreptul să se asocieze, în condiţiile legii, în uniuni, asociaţii şi societăţi de creaţie" (*C.M.*) ;
- *acuzativ – după, la* : „Au ieşit **la** *promenadă* – ce petrecere gentilă !" (M. Eminescu).

Dintre acestea se impun, ca mărci distinctive, locuţiunile prepoziţionale care cer genitivul, cînd circumstanţialul se realizează substantival : „A cercetat toate ediţiile anterioare şi manuscrisele, **în vederea** *realizării* unei ediţii cît mai fidele", şi prepoziţiile *pentru* şi *spre*, cînd se realizează *prin infinitiv* : „Dar cei care cred că a fi modern înseamnă a demitiza uită că există întrebări pe care ni le punem nu **pentru** *a da un răspuns* ci **pentru** *a auzi* întrebarea" (O. Paler) ; „**Spre** *a înţelege* cum este un arbore o unitate diversă, încerci să vezi cum sînt diverşi arbori o unitate" (C. Noica).

Circumstanţiala de scop se introduce în frază prin conjuncţiile *să*, *de*, *ca să* (*ca ... să*) şi locuţiunea conjuncţională *pentru ca să* : „Gardu-l poţi sări uşor, dar trebuie mare băgare de seamă, nu cumva să *simtă* stăpînul..." (I.L. Caragiale).
Dintre acestea, marchează identitatea specifică a circumstanţialei de finalitate :

• conjuncția **ca să** (în structură continuă ; în structură discontinuă poate interveni şi în realizarea propozițională a altor funcții sintactice) :

„**Ca să schimbăm** acum, întîia oară,
Sapa-n condei şi brazda-n călimară,
Bătrînii-au adunat printre plăvani
Sudoarea muncii sutelor de ani." (T. Arghezi)

• locuțiunea **pentru ca să** : „Vine Mişu, profesorul – ştii, Mişu al nostru, care dă meditație la băieți –, vine **pentru ca să** *le dea vacanță*" (I.L. Caragiale).

Circumstanțialul de condiție (condițional)

Determină :

• **verbe** (locuțiuni verbale) :

„*Dacă te revolți*, **faci** o săritură din destin" (O. Paler)

• **expresii impersonale** :

„**Ar fi cald** pe pămînt şi chiar **bine ar fi**
Dacă nu ne-am simți prea străini printre noi,
Dacă nu ne-am pîndi zi de zi, zi de zi,
Ar fi cald pe pămînt, pe acest muşuroi." (A. Păunescu)

• **sintagma predicatului analitic** : „Orice formă fixă **devine plictisitoare** *dacă e separată de condițiile care au făcut-o necesară*" (G. Călinescu) ;

• **interjecții** : „– **Hai** la munte, *dacă vrei aer într-adevăr curat*".

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, circumstanțialul de condiție exprimă :

• **condiția reală** impusă desfăşurării unei acțiuni : „Învățătura acestor întîmplări absolut autentice este că un dialog nu duce la nimic *dacă planurile de gîndire nu coincid*" (G. Călinescu) ;

• **ipoteza** în care intervine (se desfăşoară) acțiunea verbală : „*În caz de grațiere* totală sau *de grațiere* a restului de pedeapsă, termenul curge de la data actului de grațiere" (*C.P.*) ; „Cum ar fi cu putință marile fapte ale omenirii, *dacă oamenii ar fi răi?*" (G. Călinescu).

Tipuri structurale

a) **Simplu** ; se realizează prin :

• *substantiv* : „*În caz de ploaie*, rămînem acasă" ;

• *pronume* : „*În locul lui* eu n-aş fi fugit numai cu caii şi cu oile – aş mai fi luat şi ce era în lada aia" (M. Preda) ;

• *adverbe* (locuțiuni adverbiale) : *altfel*, *altminteri*, *în caz contrar* : „Trebuie să-i împiedicăm, *altfel* ne vom trezi mîine-poimîine concediați" (E. Barbu) ; „Trebuie să mergem, adăugă, că *altminteri* riscăm să găsim poarta încuiată" (M. Eliade).

Observație

Conținutul semantic concret al acestor adverbe rezultă din punerea sub semn negativ a planului semantic al unei propoziții anterioare ; în enunțul de mai sus, *altminteri* = „dacă nu mergem".

• *forme verbal-nominale*: „*Acceptînd* frica, devii apt pentru ea" (O. Paler);

b) **Dezvoltat**; se realizează prin:

• *construcţii gerunziale absolute*: „*Judecînd* după cît cîştig eu, o sută de lei lecţia, ar trebui zece mii de lecţii să facă un milion" (M. Eliade);

• *sintagme constituite dintr-un substantiv care exprimă*, prin planul său semantic, *eventualitatea*, *condiţia*, *ipoteza* (*caz*, *condiţie*, *eventualitate*, *ipoteză*) şi un atribut, realizat prin substantiv în genitiv sau adjectiv demonstrativ în acuzativ: „Tribunalele şi judecătoriile judecă cererile celor vătămaţi în drepturile lor prin acte administrative, putînd să se pronunţe, *în condiţiile legii*, şi asupra legalităţii acestor acte".

c) **Propoziţional (circumstanţiala de condiţie)**: „**Dacă tu ştiai problema astei** vieţi cu care lupt,/ Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt" (M. Eminescu).

d) **Multiplu**: „Ar fi plecat şi fanfara *dacă cineva nu şi-ar fi adus aminte* că fanfara nu poate pleca înaintea primului-ministru şi *dacă nu i-ar fi oprit*" (M. Eliade).

Marcarea identităţii specifice

Cînd se realizează prin adverbe (locuţiuni adverbiale), identitatea sintactică a circumstanţialului condiţional este fixată de împletirea planului semantic al adverbului cu topica lui şi cu un element prozodic, *pauza*; realizînd funcţia de circumstanţial condiţional, adverbele *altfel* şi *altminteri* precedă verbul-predicat: „Slugii să nu-i întinzi mîna şi să nu-i laşi decît atît cît să răsufle, *altfel* nu te mai respectă" (E. Barbu).

Cînd se realizează prin substantive (pronume), relaţia de dependenţă este asigurată de prepoziţia *fără* şi de locuţiunile prepoziţionale *în caz de* (care impun substantivului cazul acuzativ) şi *în locul* (care impune determinantului cazul genitiv): „Mă gîndesc că **fără** *d-na T.* n-ar fi existat în nici un fel Ladima în viaţa mea" (C. Petrescu); „**În locul** *lui*, sigur nu s-ar fi bucurat şi, pentru că nu înţelegea acel comportament, îşi aprinse o ţigară" (P. Sălcudeanu).

Dintre acestea, numai locuţiunea *în caz de* se constituie în marcă distinctivă absolută: „Am vorbit cu madam Ionescu, mama ta, şi mi-a spus să-ţi scriu, fiindcă singură nu ştie ce măsuri să ia **în caz de** *nenorocire*" (I.L. Caragiale).

Prepoziţia *fără* marchează identitatea de circumstanţial condiţional a substantivului pe care-l însoţeşte numai dacă acesta precedă verbul-predicat: „**Fără** *concursul Vieţii Româneşti* era foarte greu, dacă nu chiar imposibil, să ajungă cineva profesor" (I. Iordan).

Cînd se realizează prin forme verbal-nominale, identitatea sintactică a circumstanţialului condiţional rămîne închisă în planul semantic al relaţiei de dependenţă: „...Părinţii tăi nu mai trăiesc de sute de ani şi chiar tu, *ducîndu-te*, ne temem că nu te vei mai întoarce..." (P. Ispirescu); „*Puse* aceste fapte în relaţii directe cu noi înşine, ele par cel puţin ciudate unui om ca dumneata, dar, *raportate* la întregul de fapte la care noi am participat, sună cu totul altfel" (P. Sălcudeanu).

Identitatea sintactică a circumstanţialului dezvoltat rămîne implicită în planul semantic al primului substantiv din sintagma nominală: „Eliberarea din funcţie a judecătorilor se face *în aceleaşi condiţii* în care aceştia au fost aleşi", sau în planul semantic al relaţiei de dependenţă, dacă se realizează prin construcţii gerunziale absolute, cînd poate fi întărită de adverbul *numai*: „**Numai** *mergînd* el foarte încet aş putea să-l mai ajung din urmă".

Circumstanţiala de condiţie se introduce în frază prin conjuncţii (locuţiuni conjuncţionale) – *dacă*, *de*, *să*, *fără să*, *în caz că* – şi adverbul devenit conjuncţie *cînd*: „**Dacă te-ai uitat cîteva nopţi în cer**, copile, nu mai eşti bun de nimic...” (T. Arghezi); „**De treci codrii de aramă**, *de departe vezi albind/ Ş-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint*” (M. Eminescu); „**Să fi fost vară**, nu s-ar fi băgat de seamă” (E. Barbu); „Să reclame, **în caz că ar fi fost evacuat cu forţa**, se temea, fiindcă ar fi trebuit să mărturisească a fi tatăl unor copii dezavuaţi de noul regim, ceea ce, credea el, i-ar fi dăunat” (G. Călinescu); „**Fără să-mi fi fost frică**, n-aş fi fost aici şi n-aş vorbi astfel; (O. Paler); „Ia, **cînd** aş avea eu o slugă ca aceasta, nu i-aş trece pe dinainte” (I. Creangă).

Dintre aceste elemente relaţionale, numai locuţiunea conjuncţională **în caz că** se constituie în marcă absolută distinctivă pentru circumstanţiala condiţională.

Relaţia de dependenţă dintre circumstanţiala de condiţie şi regenta ei se lipseşte uneori de elemente de relaţie; termenii sintagmei, singurii constituenţi sintactici, propoziţionali ai frazei, se juxtapun. Identitatea specifică a circumstanţialei de condiţie este marcată în aceste enunţuri prin topică; propoziţia care ocupă primul loc, reliefată şi prin intonaţie, actualizează funcţia de circumstanţial de condiţie: „*Ai carte*, ai parte”; „Banul trebuie să meargă; *îl strîngi*, îl furi” (N. Iorga).

CIRCUMSTANŢIALUL CONCESIV (DE CONCESIE)

Determină:

- **verbe** (locuţiuni verbale): „Determinismul psihologic e atît de mare, încît, *cu toată iluzia* deosebirilor de structuri, **sînt** incidente de asemănare, amănunte, care te-nghează” (C. Petrescu);
- **expresii impersonale**: „**Îi era foarte frig** în continuare, deşi îşi pusese un pulovăr gros”;
- **sintagma predicatului analitic**: „De altfel, *oricît ne-am zbate, orice gînduri am avea*, în faţa morţii toţi cei vii **sînt artificiali**” (A. Holban);
- **adjective**: „S-a întors acasă **obosit**, deşi nu făcuse cine ştie ce”;
- **adverbe**: „Mergea **foarte repede**, cu toate că piciorul continua să-l doară”.

Observaţie

Cînd determină adjective sau adverbe, în sfera regentului se cuprinde şi verbul-predicat (*s-a întors obosit*, *mergea foarte repede*).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, circumstanţialul concesiv este expresia sintactică a unui factor ce ar putea (sau ar fi putut) să determine ori să împiedice desfăşurarea acţiunii verbului-predicat sau existenţa (manifestarea) unei însuşiri a subiectului, dar nu reuşeşte. Caracterul acestui factor, real sau ipotetic, determină constituirea a două tipuri semantice de circumstanţiale concesive, atunci cînd funcţia are dezvoltare propoziţională:

- concesive **reale**; factorul intervine în mod real, dar nu determină sau nu împiedică desfăşurarea acţiunii:

„Nu caut vorbe pe ales,
Nici ştiu cum aş începe –

Deşi vorbeşti pe înţeles,
Eu nu te pot pricepe." (M. Eminescu)

• concesive **ipotetice**; intervenţia factorului care ar putea să declanşeze ori să împiedice acţiunea verbului-predicat este ipotetică, iar dacă ar deveni reală, ar rămîne fără consecinţe asupra desfăşurării acţiunii verbale: „– Bădie, zise ea cu un fel de durere în glas şi cu o deznădejde galeşă în ochi, **chiar dac-aş voi** să rîd, n-am să pot, **orice rugăminte mi-ai face**" (C. Hogaş); „Căci, **de piatră de-ar fi**, încă s-a încălzi de-atît amor" (M. Eminescu).

Tipuri structurale

a) **Simplu**; se realizează prin:

• *substantive*: „Că acceptarea din partea lui n-ar fi însemnat, *în ciuda valorii* sale personale, un cîştig pentru Facultate nu încape nici o îndoială..." (I. Iordan);

• *forme verbal-nominale*: „Maica Pulcheria nu înţelegea nici ea vorbele Sabinei şi avu ca o părere că ele, *vorbind* tot un grai, vorbesc două graiuri deosebite, care nu pot fi tălmăcite unul într-altul" (T. Arghezi);

• *adverbe* (locuţiuni adverbiale) – *oricum, totuşi, cu toate acestea, în orice caz*: „El adormi; *cu toate acestea*-i părea că nu doarme" (M. Eminescu); „Şi, *oricum*, victoria mea asupra lui n-ar fi putut fi decît efemeră" (O. Paler).

b) **Dezvoltat**; realizat prin sintagme formate dintr-un substantiv şi un adjectiv nehotărît atribut: „Deodată, ca şi cum se hotărîse să spună ce avea de spus, *cu orice risc*, a început să vorbească" (O. Paler).

c) **Analitic**: „*Chiar bolnav fiind*, el tot se duce pe stadion".

d) **Complex**: „*Chiar ajungînd ceea ce speri tu*, tot nu vei reuşi să schimbi nimic".

e) **Propoziţional (circumstanţiala concesivă)**: „Ne-auzeam suflarea şi, *deşi ne strecuram pe lîngă ziduri ca două umbre*, ni se părea că paşii noştri aveau să deştepte pe toţi paznicii cetăţii" (N.D. Cocea).

f) **Multiplu**: „*Cu toate mizeriile şi nedreptăţile* ei, lumea e singurul loc unde putem spera să ni se facă dreptate" (O. Paler); „*Orice gînd ai, împărate, şi oricum vei fi sosit*,/ Cît sîntem încă pe pace, eu îţi zic: Bine-ai venit!" (M. Eminescu).

Marcarea identităţii specifice

Cînd se realizează prin adverbele *totuşi*, *oricum* şi locuţiunile adverbiale *cu toate acestea*, *în orice caz*, identitatea circumstanţialului concesiv este implicită în planul lor semantic: „Şi *cu toate acestea* repertoriul ei nu seamănă cu al nimănui" (M. Eliade); „Surîsul tău era foarte inocent, l-am putea numi, şi *totuşi* de o profundă melancolie" (M. Eminescu).

Cînd circumstanţialul concesiv se realizează prin substantive, relaţia de dependenţă se exprimă prin prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale, care cer diferite cazuri:

• *genitiv – împotriva, în ciuda, în pofida*: „**În ciuda** *lucrurilor* pe care le ştiu, încă mai cred că iubirea e îndreptăţită să vrea totdeauna mai mult decît are" (O. Paler); „Pe urmă, dintr-odată **împotriva** oricărei *aşteptări*, rosti aproape cu aceleaşi cuvinte fraza pe care o rostise mai înainte domnul lor" (Z. Stancu);

• *dativ – contrar*: „Dau piept în piept cu amicul meu Costică Perigoridi, care, **contrar** *felului* său cunoscut de toţi, are acum aerul unui om prea puţin vesel" (I.L. Caragiale);
• *acuzativ – cu tot*, *cu toată* etc.: „M. Sadoveanu, **cu toată** *structura* lui sufletească opusă firilor analitice, mi s-a părut totdeauna că este omul cel mai inteligent artisticeşte dintre contemporanii mei" (G. Călinescu); „...Invidioşii, **cu toate** *clevetirile* lor, n-au putut nimic în contră-i" (I.L. Caragiale).

Cînd se realizează printr-un *infinitiv*, relaţia de dependenţă este exprimată prin prepoziţia *fără*; identitatea specifică a circumstanţialului rămîne însă implicită în plan semantic:

„**Făr-a te şti** *decît din presimţire,*
Din mărturii şi nemărturisire,
M-am pomenit gîndindu-mă la tine
Şi – m-am simţit cu sufletul mai bine." (T. Arghezi)

Cînd se realizează prin alte forme verbal-nominale (gerunziu sau participiu) sau prin adjective, identitatea specifică a circumstanţialului concesiv se marchează prin adverbele *chiar, şi, nici, chiar şi*: „**Nici bolnav** nu voi rămîne în casă".

Observaţie

Cînd se realizează prin gerunziu, circumstanţialul se poate lipsi de adverb: „Cine eşti tu, acel de care gîndul / Se-apropie **necunoscîndu**-l" (T. Arghezi).

Circumstanţiala concesivă se introduce în frază prin:

• *conjuncţii* (*locuţiuni conjuncţionale*) – *deşi*, *de*, *să*, *şi să*, *(şi) fără (ca) să*, *măcar că* (*să*, *de*), *cu toate că*, *chiar dacă* (*de*, *să*), *chiar cînd, fie că*:

„Nu sînt aceiaşi actorii, **deşi piesele sînt altele**?" (M. Eminescu)

„Nu spera cînd vezi mişeii
La izbîndă făcînd frunte,
Te-or întrece nătărăii
De ai fi cu stea în frunte." (M. Eminescu)

„**Şi străin să fi fost**, tot ai fi înţeles puterea acelei mulţimi cu capetele plecate." (E. Barbu)

„Ce este ratarea? Cred că este imposibilitatea organică în care se află un individ de a-şi atinge ţelurile, **cu toate că** *ar avea însuşirile trebuitoare.*" (G. Călinescu)

„Şi, **măcar că** *nevasta lui Honcu nu era în casă*, totuşi el vorbea cu dînsa, ca şi cum ar fi fost de faţă." (C. Hogaş)

Observaţie

Conjuncţia *fie că* introduce concesive, dacă marchează în acelaşi timp un raport de coordonare disjunctivă: „Lacrima e tot atît de limpede şi curată, *fie c-o produce bucuria, fie c-o produce suferinţa*" (M. Codreanu).

Foarte adesea, conjuncţia *deşi* introduce în frază circumstanţiale concesive eliptice de predicat, de un auxiliar din structura predicatului sau, mai ales, de verbul copulativ: „**Deşi** *foarte buni prieteni*, n-au fost niciodată la el acasă" (I.L. Caragiale); „**Deşi** *anunţată la aceeaşi oră*, lumea n-a mai venit în număr mare, avînd aerul că s-a păcălit o dată..." (C. Petrescu). Uneori *deşi* are valoare

de prepoziţie, fiind marcă a unui circumstanţial concesiv simplu: „Ea răsuflă adînc, **deşi** *încet*...” (M. Eminescu);

• *pronume (adjective) relative (nehotărîte) – orice, oricine, oricare, oricîţi*: „Temeliile veciei, **orice**-*aţi face*-s ale noastre” (T. Arghezi);

• *adverbe relative – cît, oricum, oricît, oriunde, oricînd*: „**Cît** *de mult ar îmbătrîni ochii*, în privirea lor licăresc cîteodată scînteietoare rămăşiţe de tinereţe” (M. Codreanu); „Orice individ, **oricît** *de modeste ar fi mijloacele lui intelectuale*, are o concepţie despre lume” (G. Călinescu); „**Ori de unde**-*i începe*, răsfoind tot la a şaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare şir” (M. Eminescu).

Dintre elementele relaţionale care marchează dezvoltarea propoziţională a circumstanţialului concesiv, se impun ca mărci absolute ale identităţii sale sintactice conjuncţia **deşi** şi locuţiunile conjuncţionale **chiar dacă (de, să), şi dacă, măcar că (să), cu toate că**.

Cînd circumstanţiala se introduce prin adverbe nehotărîte, marca identităţii sale sintactice rezultă dintr-o împletire a elementului de relaţie cu topica, cu termenii corelativi şi cu modul verbului-predicat din concesivă:

• *circumstanţială spaţială*: „Te găsesc *oriunde te duci*”.
• *circumstanţială concesivă*: „*Oriunde te-ai duce*, **tot** te găsesc”.

Termenii corelativi au un rol hotărîtor şi în marcarea identităţii circumstanţialei concesive introduse prin conjuncţia *să*:

• *circumstanţială condiţională*: „**Să** *nu fi ştiut nimic despre toate acestea*, aş fi mers”.
• *circumstanţială concesivă*: „**Să** *nu fi ştiut nimic* despre toate acestea, **tot** aş fi mers”.

Identitatea specifică a celor două variante ale circumstanţialei concesive se fixează, în mod relativ, prin elemente relaţionale şi prin modul verbului-predicat.

Sînt specifice concesivei *ipotetice* locuţiunile conjuncţionale formate cu *să*, morfem de conjunctiv, prin excelenţă, mod al incertitudinii – *chiar să*, *şi să*, *măcar să*: „*Chiar să fi vrut cineva* să urce sau să coboare n-ar fi reuşit” (O. Paler); „Nu mă duc la Socola *măcar să mă omori*” (I. Creangă).

Introduc concesive *reale* conjuncţia *deşi* şi locuţiunile conjuncţionale pe baza conjuncţiei *că*: *măcar că, cu toate că*: „Ce ştii tu? Ăsta-i loc cu viitor, *măcar că nu mai terminăm noi cu astupatul!*” (E. Barbu).

Celelalte elemente de relaţie introduc ambele categorii de concesive; deosebirile sînt marcate de modul verbului predicat; indicativul caracterizează verbul *concesivei reale*: „Fapta atrage răspunderea penală a tuturor participanţilor la săvîrşirea ei, *chiar dacă plîngerea prealabilă s-a făcut sau se menţine cu privire numai la unul dintre ei*” (*C.P.*); potenţial-optativul, modul *concesivei ipotetice*: „*Oricît de bine ai povesti un lucru*, este greu să redai prin cuvinte anumite stări ale sufletului” (P. Sălcudeanu).

Uneori, relaţia de dependenţă pe care se întemeiază circumstanţiala concesivă se exprimă prin juxtapunere. Identitatea sa sintactică este asigurată în aceste enunţuri de:

• existenţa unui verb semiauxiliar de modalitate (*a putea*) în structura predicatului compus: „**Poţi** *zidi o lume-ntreagă*, **poţi** *s-o sfarămi*... orice-ai spune,/ Peste toate o lopată de ţărînă se depune” (M. Eminescu);

- situarea verbului-predicat al concesivei la conjunctiv, fără morfemul *să*, iar a propoziţiei în faţa regentei:

 „Tu vrei un om să te socoţi,
 Cu ei să te asameni ?
 Dar, **piară oamenii cu toţi**,
 S-ar naşte iarăşi oameni." (M. Eminescu)

- intrarea într-o relaţie sintactică disjunctivă a două propoziţii dezvoltînd opoziţia afirmativ/negativ: „Eu, **am n-am clienţi acasă**, la unsprezece trecute fix mă-ntorc din tîrg..." (I.L. Caragiale).

În primele două categorii de enunţuri, concesiva este o concesivă ipotetică.

Circumstanţialul referinţei (limitativ)

În *Gramatica Academiei* (inclusiv noua ediţie, apărută în anul 2005), ca şi în alte lucrări de gramatică, se foloseşte pentru această funcţie denumirea *circumstanţial de relaţie*.

Determină:

- **verbe** (locuţiuni verbale): „**Nu-şi mai făcea iluzii** în privinţa caracterului ei";
- **expresii impersonale**: „Nu-i vorbă, că, *de greu*, **greu îi era**, pentru că în lipsa lui n-avea cine să-i îngrijească de casă..." (I. Creangă);
- **adjective**: „Ei se arătaseră **laconi** *de învăţătură*, **plăcuţi** *la vorbă* şi **meşteri** în condei, isteţi şi destoinici, dar fără şir în ce făceau, cu trăsneli toţi şi cu toane..." (M. Caragiale);
- **adverbe** (locuţiuni adverbiale) (prin intermediul unui verb): „Astfel mie îmi pare să fi observat că Slavici a început *să scrie* **mai rău** *în ce priveşte literatura*, **mai bine** *în ce priveşte politica*" (M. Eminescu).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, circumstanţialul referinţei dezvoltă două variante:

- una de esenţă **lingvistică**; circumstanţialul fixează sintactic domeniul, direcţia, perspectiva, punctul de vedere în limitele cărora se desfăşoară o acţiune sau există (se manifestă) o însuşire: „Greutatea scrierii noastre, astfel mărginită, se află numai *în privinţa* **neajunsului** literelor latine" (T. Maiorescu);
- alta de esenţă **stilistică**; construcţia, în mod frecvent redundantă, reliefează sintactic subiectul sau obiectul acţiunii verbale: „Viaţa şi-o povestesc numai cei ce sînt nemulţumiţi de ea; *în ceea ce* **mă** *priveşte*, nimeni nu m-a obligat să o aleg, deci n-are de ce să-mi pară rău de felul cum mi-am trăit-o" (P. Sălcudeanu), sau chiar acţiunea exprimată prin verbul-predicat; circumstanţa se realizează atunci prin participiul aceluiaşi verb: „Ce s-a gîndit Mielu: **de slugărit**, n-o să-l slugărească pe dl. Bică o viaţă-ntreagă" (E. Barbu).

Observaţie

Subiectul gramatical este adesea reliefat prin pronumele nehotărît *unul*: „*Eu* **unul** mă duc să deschid" (I. Creangă).

Tipuri structurale

a) **Simplu** ; se realizează prin:

- *substantiv*: „Pe de altă parte, trebuie în adevăr să ţinem seamă că această societate este totuşi singura care arată oarecare pricepere *în ce priveşte producţiile literare*" (M. Eminescu) ;
- *pronume*: „...Aveam rezerve *în privinţa acelora* culese de Tudor";
- *forme verbal-nominale*: „Copilul se naşte curios de lume şi nerăbdător *de a se orienta* în ea" (G. Călinescu) ; „...Soră, m-am întrebat dacă fac bine *încredinţîndu-ţi* caietele mele, adică viaţa mea..." (P. Sălcudeanu) ; „*De omorît*, nu l-a omorît jupînul, că jupînul nu era om aşa de rău..." (I.L. Caragiale) ;
- *adverb* : „*Esteticeşte*, o piesă e totdeauna un întreg, ca şi un tablou, ca şi o statuie" (M. Eminescu) ; „*Dinlăuntru* înlăuntru m-am culcat eu ; dar m-am răzgîndit..." (C. Hogaş).

b) **Dezvoltat** ; se realizează prin:

- sintagme care au ca regent unul din substantivele *aspect* (precedat de prepoziţia *sub*), *perspectivă* (precedat de prepoziţia *din*), *punct de vedere* (precedat de prepoziţia *din*) : „*Sub aspect moral*, cele două personaje se află pe treapta cea mai de jos ; *din acest punct de vedere* îşi seamănă perfect" ;
- sintagme formate cu substantivul *privinţă*: „...Amîna din zi în zi şi de joi pînă mai de-apoi această poznaşă trebuşoară şi gingaşă în *multe privinţi*..." (I. Creangă) ;
- sintagme formate cu gerunziul verbului *a vorbi* (*a discuta*) : „Însă mergerea lor pînă acolo era curată nebunie, *politiceşte vorbind*, şi nimeni n-a tras vreun folos" (G. Călinescu).

c) **Propoziţional (circumstanţiala de referinţă)** : „Omul nu trebuie să-şi piardă niciodată răbdarea *în ceea ce ştie* că este după legile firii" (G. Călinescu).

d) **Multiplu** : „Străin *la vorbă* şi *la port*,/ Luceşti fără de viaţă" (M. Eminescu) ; „Nu mai încăpea îndoială *că băiatul a găsit pe Naţl şi că amîndoi o aşteptau în dosul Sărăriei*" (I. Slavici).

Marcarea identităţii specifice

Rămîne implicită în planul semantic al relaţiei de dependenţă identitatea funcţional-sintactică a circumstanţialului limitativ simplu, realizat prin adverbe sau forme verbal-nominale : „Mozart, *stilistic*, este în general graţios şi exuberant, predispune la gravitate" (G. Călinescu) ; „Au fost unanimi *în a ferici*... pe amicul Mandache de cît noroc a avut şi are" (I.L. Caragiale) ; „*De părut rău*, lui nu i-a părut, că-i plăcea şi munca la cîmp şi mai ales dulgheria" (Al. Brătescu-Voineşti).

Identitatea circumstanţialului dezvoltat este implicită în planul semantic al termenului „regent" din sintagmă : „*Din punctul de vedere al «curăţeniei»* recunoaştem şi lăudăm alegerea piesei" (M. Eminescu), sau al întregii sintagme, dacă se bazează pe verbul *a vorbi* : „Ceea ce pot spune despre ei, în *general vorbind*, este că îşi făceau mulţumitor datoria" (I. Iordan).

Cînd circumstanţialul se realizează prin substantive, pronume (adjective), relaţia de dependenţă se exprimă prin prepoziţii – *asupra, despre, de, din, la, în, pentru* – şi locuţiuni prepoziţionale : *în (ceea) ce priveşte, în privinţa, privitor la, relativ la*,

referitor la, *cu referire la*, *în legătură cu*, *în raport cu*, *din partea*, *cît pentru*, *cît despre*. Rămîne nespecifică doar locuţiunea prepoziţională *în jurul*.

Prepoziţiile (şi locuţiunile prepoziţionale) impun substantivului (pronumelui) circumstanţial de referinţă cazurile :

- *genitiv* – *asupra*, *în jurul*, *în privinţa*, *din punctul de vedere*, *din partea* : „Şi mai întîi să căutăm a ne înţelege **asupra** *părţii* celei mai puţin contestate din meritul literar al d-lui Caragiale..." (T. Maiorescu) ; „Persoanele confruntate sînt ascultate cu privire la faptele şi împrejurările **în privinţa** *cărora* declaraţiile date anterior se contrazic" (*C.P.P.*) ; „...Mai încolo nu prea sînt fîntîni şi, **din partea** *apei*, mi se pare că i-om duce dorul" (I. Creangă) ; „Şi totuşi, nemţoaica «cu cap şi dinţi de cal» creşte singură fetiţa pe care Fibula o naşte, păstrînd o discreţie eroică **în jurul** *întîmplării*" (Şt. Bănulescu) ;
- *acuzativ* – celelalte prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) : „Străin **la** vorbă şi **la** port,/ Luceşti fără de viaţă" (M. Eminescu) ; „**Pentru** *Epicur* fericirea era să fii ca pietrele, insensibil la suferinţă" (O. Paler) ; „– Doamnă, cred că faceţi o confuzie... Vă preţuiesc nesfîrşit **ca** *inteligenţă*..." (C. Petrescu) ; „E minune oare că **pentru** *el* visul era o viaţă şi viaţa un vis ?" (M. Eminescu) ; „**Întrucît priveşte** *puricele*, cel puţin acesta e o vietate de cel mai agreabil aspect şi părerea mea este că poate lua loc în recuzita poetică alături de păun şi de rodie" (G. Călinescu) ; „**Cît despre** *apă* bună, nu vă îngrijiţi ; acuş avem să dăm peste o fîntînă cu apă dulce şi rece ca gheaţa" (I. Creangă) ; „Fiecare are, Galilei, pămîntul său **în legătură cu** *care* poate fi întrebat într-o zi" (O. Paler).

Observaţie

Locuţiunea prepoziţională *în ceea ce priveşte* poate avea şi o variantă cu verbul la imperfect : „Asta putea fi adevărat *în ceea ce privea* pe copiii lui Moromete" (M. Preda).

Cînd circumstanţialul referenţial se realizează prin adjective pronominale, acestea stau în cazul acuzativ, iar cînd sînt subordonate termenului regent, prin locuţiunea prepoziţională *în privinţa* : „Păcat că ştiinţa necromanţiei şi aceea a astrologiei s-au pierdut – cine ştie cîte mistere ne-ar fi descoperit *în* **această** *privinţă*" (M. Eminescu).

Circumstanţiala referenţială se introduce în frază prin :

- *conjuncţii* – *să*, *că*, *dacă* : „N-am mare îndoială *că*, dacă ne vom ruşina să iubim ceea ce datorăm vieţii, *vom încuraja numărul celor incapabili de dragoste*" (O. Paler) ; „Nu eşti curios, Galilei, *să ştii* ce cîntă sclavii care ridică în calea ta acest zid ?" (O. Paler) ; „Curta crezu că turismul are să depăşească sanatoriul, era chiar curios *dacă are să se întîmple aşa*, dar maşina opri la poartă..." (P. Sălcudeanu) ;
- *pronume (adjective) relative* (precedate sau nu de prepoziţii) : „Pe urmă l-a ispitit **cui** *vinde*, **ce** cîştig scoate pe zi" (E. Barbu) ; „Rămîne numai să ne înţelegem **în ce** *consistă*, **în ce** *poate consista acea influenţă morală a lucrărilor de artă*" (T. Maiorescu) ; „**În legătură cu** *ce-i spunea mai înainte*, zise Iosif, după ce făcură drumul în tăcere... el, Iosif, a observat o ciudăţenie..." (M. Preda).

Se constituie în mărci distinctive ale identităţii sintactice a circumstanţialului referenţial toate locuţiunile prepoziţionale, ca atare, în interiorul propoziţiei, sau precedînd pronume relative, la nivelul frazei.

În celelalte enunţuri, identitatea circumstanţialului rămîne implicită în planul semantic al relaţiei de dependenţă sau al verbului regent; verbul *a se îndoi* şi locuţiunea verbală *a sta la îndoială*, de exemplu, sînt determinate în mod frecvent de circumstanţiale limitative (referenţiale): „*Nu te mai îndoi* **despre asta**, cumnată Smărandă, zise mătuşa...” (I. Creangă).

RELAŢII DE DEPENDENŢĂ MEDIATĂ

În afara relaţiilor sintactice de dependenţă desfăşurate prin implicarea directă a celor doi termeni ai sintagmei (*regentul* şi *determinantul*):

„**Am cumpărat** ← *mere*.”

intervin în structura enunţului, în legătură cu desfăşurarea pluridimensională a planului său semantic în actul de comunicare lingvistică, o categorie specială de relaţii sintactice, care se instituie în condiţiile existenţei alături de alte relaţii sintactice:

„**Am cumpărat** ← *mere* ← *în loc de pere*.”
„**Am cumpărat** ← *mere* ← *în afară de pere*.”

Relaţia „**Am cumpărat** ← *în loc de pere*”, prin care planul semantic al enunţului se îmbogăţeşte cu o componentă reflectînd o dinamică specială în lumea realului interpretat lingvistic, este mediată de relaţia „**Am cumpărat** ← *mere*”.

În afara acestei relaţii *primare* („**Am cumpărat** ← *mere*”), relaţia *derivată* („**Am cumpărat** ← *în loc de pere*”) nu este posibilă.

Sub aspect semantico-sintactic, funcţia pe care o generează relaţia *derivată* corespunde funcţiei generate de relaţia *primară*: „Am cumpărat **mere** (complement direct), şi nu **pere** (complement direct) (**în loc de pere**)”.

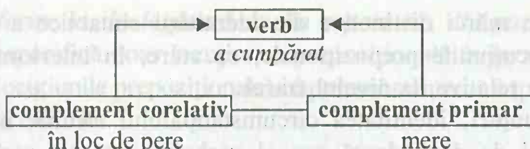
Această corespondenţă, amintind-o pe cea din cazul adverbelor *corelative* („*Pe unde* ai venit, pe *acolo* să te întorci”), fixează identitatea funcţiei care îşi are originea într-o asemenea relaţie sintactică, *mediată*, prin sintagma **complement corelativ**.

Complementul corelativ

Funcţia de *complement corelativ* rezultă dintr-o relaţie de dependenţă care se intersectează cu o altă relaţie sintactică, de dependenţă sau de interdependenţă. Complementul *corelativ* mediază (sau este mediat de) subiect sau de un complement *primar*, rezultat din prima relaţie sintactică avându-şi originea în acelaşi termen verbal.

Sub aspect structural, integritatea enunţului este asigurată de prezenţa deopotrivă a termenului *regent* şi a *subiectului* sau a *complementului primar*. În absenţa complementului primar sau a subiectului, enunţul se destructurează: „A cumpărat [mere] *în loc de pere*”, „Am văzut[-o pe Maria] *cu fetiţa*”, în aceeaşi măsură în care ar rămîne nestructurat în absenţa regentului: „Mere în loc de pere”, „Pe Maria cu fetiţa”.

Planul semantic al acestei relaţii sintactice *mediate*:

determină constituirea a patru subtipuri de complemente corelative încadrate toate de către *Gramatica Academiei* (inclusiv în noua ediţie din 2005, care însă subliniază integrarea lor în „structuri ternare" – vol. II, p. 464) printre circumstanţiale :

- complementul **sociativ** ;
- complementul **cumulativ** ;
- complementul **de excepţie** ;
- complementul **de opoziţie**.

Complementele *corelative* sînt compliniri facultative ale cîmpului sintactic al verbului regent, care amplifică planul semantic global al enunţului. În absenţa complementului corelativ, enunţul are autonomie sintactică, semantică şi structurală deopotrivă : „A cumpărat mere" [în loc de pere] ; „Am văzut-o pe Maria" [cu fetiţa].

Numai cînd se află la diateza reciprocă sau cînd planul său lexical implică ideea de reciprocitate ori numai asociere, verbul regent cere cu necesitate, cînd este folosit la singular, realizarea concretă a funcţiei de complement corelativ (*sociativ*) : „El s-a întîlnit ieri [*cu mine*]" ; „El a stat de vorbă [*cu ea*]".

Observaţie

Adesea, raportarea complementului corelativ la regent se face prin intermediul predicatului analitic, din structura căruia acesta face parte ca regent : „Şi, *în loc de a fi aşa de ucigaşi şi plini de păcate* [...], nu puteau ei *să fie nevinovaţi şi blajini*... ?" (C. Hogaş).

Complementul sociativ

Determină :

- **verbe** (locuţiuni verbale) – cu tranzitivitate directă, dacă rolul de mediator în dezvoltarea relaţiei sintactice îl are un complement direct : „...Culege o poală de somnoroasă, pe care o **fierbe** *la un loc cu o vadră* de apă dulce şi cu una de miere..." (I. Creangă) ; tranzitive sau intranzitive, dacă medierea o face subiectul enunţului : „Vechiul cîntec **se împletea** *cu sunetul* stins al acordeonului *şi cu* tristele *măsuri* ale ţambalului" (E. Barbu) ;
- **interjecţii** : „Dar lasă asta... **hai** în oraş *cu mine*" (M. Eminescu).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, în legătură cu poziţia sintactică a termenului mediator, complementul sociativ exprimă :

- *asocierea (neasocierea) la* **subiect** în desfăşurarea activă a acţiunii verbale : „Am deplîns *împreună cu* bravul meu *amic* amăgirea vieţii lui întregi" (I.L. Caragiale) ; „A pregătit concertul *fără ea*" ;
- *asocierea (neasocierea) la* **complementul direct** : „– Da' te mătură Tazlău, domnişorule, ca pe-o aşchie, *cu cal cu tot*, răspunse moşneagul..." (C. Hogaş) ; „*L*-a întîlnit fără ea la *concert*".

Cînd planul semantic al verbului regent (prin conţinutul său lexical sau prin situarea lui la diateza reciprocă) implică desfăşurarea acţiunii în reciprocitate (sau asociere), realizarea complementului sociativ *este cerută* de necesitatea împlinirii semantice a cîmpului sintactic deschis de verb : „N-am avut curaj **să dau ochii** *cu el*, măcar că nu crede...” (I.L. Caragiale).

În absenţa complementului sociativ, planul semantic al verbului rămîne în sfera generalului : „Multă vreme *nu poate sta de vorbă* o fată care are atîta treabă” (I.L. Caragiale).

Tipuri structurale

a) **Simplu** ; se realizează prin :

- *substantiv* (alte unităţi lexico-gramaticale substantivizate, sintagme substantivale) : „Mihai se întoarse *cu Ţiţa*, care şi ea înţelese cînd îl văzu pe Birică lungit sub deal.” (M. Preda) ; „Se înţelesese de cu ziuă *cu ai vecinului*, unii mai mici, care abia îl aşteptau” (E. Barbu) ;
- *pronume* : „Unde mai găseşti un telefon la care să poţi să vorbeşti *cu ai tăi*, chiar dacă n-ai pe nimeni...” (O. Paler) ; „Zadarnic se plimbase de la un capăt la altul al digului, aşteptînd să apară cineva *cu care* să intre în vorbă” (M. Eliade).

b) **Propoziţional (completiva corelativă sociativă)** : „Sînt pregătită. Am şi vorbit *cu cine trebuie*” (M. Preda).

c) **Multiplu** : „Trebuie să ştii că d-lui îi lunatec şi noaptea stă la sfat *cu strigoii, cu bufniţele şi cu liliecii*” (C. Hogaş).

Marcarea identităţii specifice

Relaţia de dependenţă în spaţiul căreia se dezvoltă funcţia de complement *sociativ* se exprimă numai prin *elemente relaţionale* :

- *prepoziţii* (locuţiuni prepoziţionale), cînd complementul sociativ are dezvoltare infrapropoziţională – *cu*, *fără*, *împreună cu*, *dimpreună cu*, *la un loc cu*, *laolaltă cu*, *cu tot cu*, *cu... cu tot* : „Dragii mei, o să mă joc odată/ **Cu voi**, de-a ceva ciudat” (T. Arghezi) ; „Cum şedea spînul la ospăţ **împreună cu** *moşu-său*, *cu verele sale şi* **cu** *alţii* cîţi se întîmplase, li s-au adus mai la urmă la masă şi nişte sălăţi foarte minunate” (I. Creangă) ; „Mă condamni să-mi uit vizionara mea fiinţă, iar tu întreprinzi o călătorie **cu** *iubita ta* **cu tot**, în orice spaţiu al lumei ţi-ar place...” (M. Eminescu) ; „Dacă voi porni, voi luneca în primul smîrc şi-mi voi găsi moartea într-o baltă noroioasă **laolaltă cu** *fluturii*” (O. Paler) ; „Codrul pare tot mai mare, parcă vine mai aproape/ **Dimpreună cu al lunei disc** stăpînitor de ape” (M. Eminescu) ;
- *pronume relative*, precedate de prepoziţiile *cu*, *fără* şi locuţiunile prepoziţionale formate pe baza lui *cu*, cînd funcţia de complement sociativ are dezvoltare propoziţională : „Dar, fireşte, s-a ştiut îndată în toată mahalaua că «biata» Acriviţa lui Hagi Cănuţă a ajuns de-o bate arnăutul – la masă ! faţă cu musafirii – după ce-o înşală **cu care**-*i iese înainte* ! ...” (I.L. Caragiale).

Cînd relaţia de dependenţă se exprimă prin prepoziţiile *cu* şi *fără* sau prin pronume relative precedate de aceste prepoziţii, identitatea specifică a complementului sociativ

rămîne implicită în planul semantic al relaţiei de dependenţă în împletire cu planul semantic al termenului prin care se realizează. Datorită caracterului polifuncţional al prepoziţiei *cu*, singur planul semantic diferenţiază complementul *sociativ* de circumstanţialul *instrumental* şi de *complementul predicativ*:

- *complement sociativ*: „*El a* lucrat **cu Mircea (cu cine a venit)**";
- *circumstanţial instrumental*: „El a lucrat **cu sapa (cu ce a avut)**";
- *complement predicativ*: „El a lucrat **cu paltonul (cu ce avea pe el)**".

Locuţiunile prepoziţionale se constituie în mărci distinctive, în ele însele, pentru complementul sociativ la nivelul propoziţiei, precedînd pronume relative la nivelul frazei.

Complementul cumulativ

Determină:

- **verbe** (locuţiuni verbale): „*Pe lîngă oase*, un organism mai **are** şi altele care te pot părăsi" (M. Preda); „Privirile mă săgetează; *pe lîngă cei de la mese*, **ies** acuma să se uite la mine şi cei din cafenea" (I.L. Caragiale);
- **sintagma predicatului analitic**: „Surtucul lui, *pe lîngă acestea*, **era mai mult urzeală decît bătătură, ros pe margini...**" (M. Eminescu).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, complementul *cumulativ* exprimă:

- „obiectul" căruia i se adaugă, în desfăşurarea acţiunii verbale:
  - subiectul gramatical: „Din posturile de controlori s-au suprimat două şi se va înfiinţa încă **un subinspector**, *pe lîngă ceilalţi* şapte..." (I.L. Caragiale);
  - complementul (*direct*, *indirect*, *de agent*): „...Mai mult poate decît familia, care *pe lîngă bucurii* i-o fi adus şi multă **suferinţă şi amăgire**, aceste flori îl ţineau pe bătrînul horticultor legat definitiv de viaţă" (M. Preda); „Avea inteligenţă vie, caracter de bronz, temperament de erou; *pe lîngă acestea* natura-l înzestrase **cu un talent** de orator de o putere irezistibilă" (I.L. Caragiale); „Sau poate se temea că era auzit **şi de altcineva** *în afară de mine*" (O. Paler);
  - complementul sociativ: „Era, *în afară de* doamna bătrînă cu care lua masa de obicei, **împreună cu** trei **domni**, pe care îi cunoşteam, de altfel" (C. Petrescu);
- însuşirea căreia i se adaugă, în caracterizarea, prin *predicat analitic*, a subiectului, o altă însuşire, exprimată prin:
  - *nume predicativ*: „El era orfan... şi *afară de aceea* **determinat** prin naştere de nepozitivism", (M. Eminescu);
  - *predicat*: „Şi nu-mi iertaseră, probabil, că, *după ce eram prost*, mai **aveam** şi **tupeul** să-i judec" (O. Paler);
- circumstanţa (temporală sau spaţială) căreia i se adaugă, în desfăşurarea acţiunii verbale, un alt circumstanţial: „*În afară de marţi*, a mai venit **şi joi**";
- acţiunea (starea) căreia i se adaugă acţiunea (starea) exprimată prin verbul regent: „Nu poţi să taci din gură acolo? *După ce că nu munceşti*, **nici nu taci**?" (M. Preda).

Tipuri structurale

a) **Simplu** ; se realizează prin :

- *substantiv* : „*Pe lîngă energia* rară a pasajelor dramatice, înălţimea şi dulceaţa pasajelor lirice ale dramei fac din acestea nişte adevărate pietre scumpe ale literaturii române" (M. Eminescu) ;
- *pronume* : „*Pe lîngă acestea* mai avea strînse şi părăluţe albe pentru zile negre..." (I. Creangă) ; „*În afară de cei doi*, a mai apărut unul" ;
- *locuţiuni adverbiale – plus de asta, (în) afară de asta, pe lîngă asta, (în) afară de aceea* : „*Afară de aceea*, cu propăşirea realismului modern, se şterg legende şi poveşti, proverbe şi locuţiuni, adevărate nestimate ale gîndirei poporului românesc" (M. Eminescu) ; „A ! Dar nu numai d. Costică Petrăchescu, controlorul, are imaginaţie ! şi, *afară de asta*, în fiecare an e cîte un 1 aprilie" (I.L. Caragiale).

b) **Propoziţional (completiva cumulativă)** : „Nu ţi-e destul că sînt cinstită, *după ce că-ţi* rabd, ca o nenorocită, toate ticăloşiile şi murdăriile dumitale...?" (I.L. Caragiale).

c) **Multiplu** : „*În afară de San Marco şi de Palatul dogilor*, Veneţia e plină de amintirile trecutului şi de opere de artă" (N.D. Cocea) ; „*Lasă că fac mişelii şi umblă ca bezmeticii pe uliţi* [...], dară azi să iasă ei din biserică..." (P. Ispirescu).

Marcarea identităţii specifice

Cînd se realizează prin locuţiuni adverbiale – *plus de asta, afară de asta (aceea)* – identitatea complementului cumulativ este implicită în planul semantic al sintagmei : „Ş-apoi **afară de aceasta** omul acela era ceva de spăriet : avea nişte urechi clăpăuge şi nişte buzoaie groase şi dăbălăzate" (I. Creangă).

Cînd se realizează prin substantive (pronume) sau adverbe, relaţia de dependenţă se exprimă prin prepoziţia compusă *pe lîngă* şi locuţiunile prepoziţionale *dincolo de, (în) afară de* şi *în afara* : „Şi tot **pe lîng-acestea** cerşesc înc-un adaos : / Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos ! " (M. Eminescu) ; „– Desigur, doamnă, răspunse acesta, *afară de limba franceză*, noi, turiştii, sîntem ţinuţi să cunoaştem şi limbile orientale..." (C. Hogaş) ; „Numai că de data aceasta descoperisem şi altceva *dincolo de faptul* că-mi doream numerele cîştigătoare pentru a mă apăra de o resemnare sălcie" (O. Paler).

Completiva cumulativă se introduce în frază prin :

- locuţiuni conjuncţionale – *în afară că, după ce (că), lasă că, plus că, pe lîngă că* : „**Lasă că** *tatăl său era, în gîndul lui, vinovat de toate*, dar el se mai şi temea, ca nu cumva acesta, aflînd ceva, să facă, om îndărătnic cum era, vreun scandal, să se certe cu Mara ori s-o oprească pe Persida din drum" (I. Slavici) ; „Mă baţi, ai ? **după ce**-*ţi rîzi de casa şi de cinstea mea,* hoţule şi pehlivanule !..." (I.L. Caragiale) ; „**După ce că** *stăm într-o gară pustie, departe de lume*, ne vedeam ameninţaţi să murim de sete" (O. Paler) ;
- pronume relative precedate de prepoziţia *pe lîngă* sau locuţiunile prepoziţionale *(în) afară de* şi *în afara* : „Prin glasul lui E. Jebeleanu, Lidice şi Hiroshima au

devenit pentru noi, **pe lîngă ceea ce** *înseamnă pentru întreaga omenire*, două meditaţii amare şi grave, două imprecaţii străbătute de o mînie universală...” (G. Bogza).

Se constituie în mărci distinctive ale complementului cumulativ prepoziţia compusă *pe lîngă* şi locuţiunea prepoziţională **(în) afară de**, atunci cînd funcţia se realizează prin adverb: „Sîmbătă, **în afară de** dimineaţa el merge la ziar şi după-amiaza”, precum şi locuţiunile conjuncţionale **pe lîngă că**, **după ce că**, **las'că**, **plus că**, pentru dezvoltarea sa propoziţională.

Cînd relaţia de dependenţă se exprimă prin locuţiunile prepoziţionale *(în) afară de*, *în afara* (singure sau precedînd pronume relative), comune şi dezvoltării complementului *de excepţie*, identitatea complementului *cumulativ* este fixată de adverbele *corelative* (*şi*, *mai*, *încă*, *nici*), care însoţesc termenul-*subiect* (*complement*, *circumstanţial*), aflat în relaţie sintactică directă cu regentul, şi forma pozitivă a verbului-predicat:

- *complement cumulativ*: „*În afară de Doina* a **mai** venit o fată” ;
- *complement de excepţie*: „*În afară de Doina*, **n-a** mai **venit** nimeni”.

Complementul de excepţie

Determină verbe (locuţiuni verbale): „Terenul era deci bine pregătit pentru coloniştii romani, care **nu aduceau**, *în afară de limbă*, aproape nimic necunoscut indigenilor din ţările dunărene” (V. Pârvan).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, complementul de excepţie exprimă *detaşarea*, *izolarea* unui „obiect” sau a unei coordonate circumstanţiale de restul componentelor unui ansamblu dat, în raport cu acţiunea verbului-predicat. În funcţie de natura acestei detaşări din ansamblu, complementul de excepţie prezintă două variante:

- **pozitiv**[25] – „obiectul” se implică în desfăşurarea unei acţiuni, de la care celelalte componente se sustrag: „Nu se mai aude nici un zgomot *în afară de cel al rîului*.” (O. Paler);
- **negativ** – „obiectul” se sustrage de la desfăşurarea acţiunii verbale în care celelalte componente se implică: „Fapta se consideră săvîrşită în public atunci cînd a fost comisă... într-o adunare sau reuniune de mai multe persoane, *cu excepţia reuniunilor* care pot fi considerate că au caracter de familie” (*C.P.*).

Complementul de excepţie exprimă sintactic exceptarea de la sfera semantică a:

- **subiectului**: „*Afară de uşa* pe care intrase, nu mai era **o alta**” (M. Eminescu);
- **complementului** (*direct*, *indirect*, *de agent*): „Şi *afară de mine* nu-i cunoşteam alt **oaspe**” (M. Caragiale); „**Nimănui** nu i-a fost menit aşa ceva, *în afară de Ali Kedri*” (B. Fox); „*În afară de Ioana*, cartea n-a mai fost citită **de nimeni**” ;
- **complementului sociativ**: „N-a putut să intre în vorbă **cu nimeni** altcineva *decît cu bătrînul*”;
- **circumstanţialului** (*temporal* şi *spaţial*, mai ales): „Pot citi în pietre ce se va întîmpla diferitelor persoane din apropierea mea, *dar*, *în afară de cazuri* de forţă majoră, n-am destăinuit **niciodată** persoanei în chestiune ce-am aflat” (M. Eliade);

- **numelui predicativ** : „*Afară de ochii negri*, care erau ai ei, era... **el** *întreg*, el, copilul din portret" (M. Eminescu) ;
- **atributului** : „**Nici un** drum nu i se mai deschisese apoi înainte, *afară doar de acela* de a ajunge mic funcţionar pe la pretură sau pe la gară..." (M. Preda) ;

Tipuri structurale

a) **Simplu** ; se realizează prin :

- *substantive* : „Graţierea nu are efecte asupra pedepselor complementare, *afară de cazul* cînd se dispune altfel..." (*C.P.*) ;
- *pronume* :

  „Peste crengi scînteie stele,
  Farmec dînd cărării strîmte,
  Şi afară doar de ele
  Nime-n lume nu ne simte." (M. Eminescu)

  „*Cu excepţia* **mea** toată lumea avea cîini, dar nu discutam despre ei." (O. Paler)

  „Dar ceea ce constatăm cu părere de rău este că, *afară de* **doi-trei**, ceilalţi nu ştiu a vorbi." (M. Eminescu)
- *forme verbal-nominale* (infinitiv) : „Pentru ce se bătea el, *în afară de* **a se ilustra** ?" (E. Barbu) ;
- *adverbe* : „*În afară de* **joia**, pot trece în fiecare zi".

b) **Dezvoltat**, constituit din gerunziul *exceptînd* şi complinirile sale : „De asemeni în magie, posedînd simbolurile, ajutaţi şi de faptul că omul-microcosm e o monadă concordantă în totul Divinităţii (*exceptînd o anume obtenebrare* de origine materială) [...], putem provoca schimbări de poziţii cosmice" (G. Călinescu).

c) **Propoziţional (completiva de excepţie)** : „Am crezut chiar că reuşisem, la un moment dat nu se mai auzea nimic *afară de ceea ce era firesc într-o pădure*" (O. Paler) ;

d) **Multiplu** : „Eteriştii nu făcură altă vitejie *decît să prindă pe Tudor şi să-l omoare la miezul nopţii...*" (G. Galaction).

Marcarea identităţii specifice

Relaţia de dependenţă din care rezultă funcţia de complement de excepţie se exprimă, în general, prin *elemente relaţionale*. Se juxtapune direct termenului regent complementul de excepţie dezvoltat, realizat pe baza formei de gerunziu a verbului *a excepta* : „*Exceptînd ziua de marţi*, el stătea toată săptămîna în bibliotecă".

Cînd are structură simplă, complementul de excepţie este marcat de :

- *locuţiuni prepoziţionale* ; acestea impun substantivului (pronumelui) prin care se realizează complementul de excepţie cazul *genitiv – în afara, cu excepţia* : „În şedinţele instanţelor judecătoreşti, membrii completului, **cu excepţia** *militarilor*, sînt obligaţi să poarte ţinuta vestimentară de judecată" ; sau cazul *acuzativ – (în) afară de, mai puţin* : „Pietricelele mele cădeau în această prăpastie, dar am înţeles de atunci că nimic altceva, **în afară de** *moartea* mea, n-o s-o umple" (O. Paler) ; „Atunci mă gîndesc că această lume îmi poate lua totul, **mai puţin** *dreptul* de a o regreta" (O. Paler) ;

• adverbul **decît** (întrebuinţat prepoziţional) : „Nu mai puteam face alte eforturi **decît** *cele minime*" (O. Paler).

Completiva de excepţie este introdusă în frază prin :

• *locuţiunile conjuncţionale* **în afară că** şi **decît să** : „Ce să le facem altceva **decît să** *le interzicem* să mai crească atîtea vite ?" (M. Preda) ;
• *pronume relative* precedate de locuţiunile prepoziţionale *în afara, în afară de, cu excepţia* sau de adverbul *decît* : „...Să ştiu că nimeni n-a aflat nimic **în afară de ce** *ne-a spus ea*..." (M. Eliade).

Se constituie în marcă distinctivă a complementului de excepţie locuţiunea prepoziţională **cu excepţia**, întrebuinţată ca atare la nivelul propoziţiei sau precedînd un pronume relativ la nivelul frazei.

Cînd relaţia de dependenţă se exprimă prin celelalte elemente relaţionale, comune şi complementului cumulativ, identitatea de circumstanţial de excepţie este fixată de :

• realizarea determinatului direct (sau a subiectului) prin termeni precum *nimeni*, *nimic*, *niciodată*, *tot timpul*, *toţi* etc., *alt(ul)*, *altcineva*, *altceva*, *altădată*, *în altă parte* etc. : „Nu era **nimic** în ea, *în afară de o* falsă *biografie*, incredibilă, din care reieşea că Stalin îi omorîse pe toţi bolşevicii..." (M. Preda) ; „Dacă eşti în stare, nu cere de la ei **altceva** *decît să freamăte şi să strălucească în lumină*" (O. Paler)
• restrîngerea sferei semantice a determinantului direct (sau a subiectului) prin adjectivele *singur*, *unic* : *„Afară de romani*, despre care va fi vorba îndată, mai era un **singur** popor care a fost tovarăş nedespărţit al geţilor de la Dunărea de jos : besii" (V. Pârvan) ;
• absenţa indicilor suplimentari care marchează identitatea sintactică a complementului cumulativ (*mai*, *şi* etc.) : „Orice călătorie, *afară de cea pe jos*, e după mine o călătorie pe picioare străine" (C. Hogaş).

Complementul de opoziţie (opoziţional)

Determină :

• **verbe** (*locuţiuni verbale*) : „Ah ! Cine ar mai vre să trăiască cînd i s-ar spune de mic încă, *în loc de poveşti*, adevărata stare de lucruri în care va intra ?" (M. Eminescu) ;
• **sintagma unui predicat analitic** : „Aşa s-a întîmplat că România, *în loc să fie o peninsulă a continentului latin către Orient*, a **rămas o insulă** foarte mare, dar foarte îndepărtată de marea masă a rudelor sale" (V. Pârvan).

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, complementul de opoziţie descrie :

• „obiectul" care se opune :
– *subiectului* : *„În loc de grămătic*, iese în cerdac **boierul**" (M. Sadoveanu) ;
– *complementului* (*direct*, *indirect*, *de agent*) : „Săpam la rădăcina chiparosului şi, de fiecare dată cînd dădeam pămîntul la o parte, *în loc de rădăcini* aflam **un morman** de şerpi" (O. Paler) ; „În fond, *în loc de frică* ar trebui să vorbesc **despre iubire**" (O. Paler), „S-a întîmplat însă ca, *în loc de* poetici *amanţi*, ciocîrlia noastră să fie auzită numai **de o gaiţă** flămîndă..." (Al. Odobescu) ;

– *complementului sociativ*: „Dar, după cum vedeţi, *în loc să discut cu păsările cerului*, eu discut **cu d-stră**" (O. Paler);
- circumstanţa, aflată într-un raport de opoziţie cu sfera semantică a unui *circumstanţial* rezultînd din relaţia directă cu verbul predicat: „Adică, *în loc să trecem peste apă* **mîine dimineaţă**, să trecem **poimîine**?" (Z. Stancu); „Rîdeam că te-ai încurcat şi-ai băut *din cană în loc să bei* **din pahar**" (M. Eliade);
- o caracteristică sau identitatea „obiectului"-subiect într-un raport de opoziţie cu o însuşire exprimată prin:
  – *numele predicativ*: „*Dacă omul este*, cel mai adesea, în manifestările lui, **expresia** trufiei, la o coadă lungă se poate spune că este **întruchiparea** însăşi a răbdării şi a supunerii" (M. Preda);
  – *complement predicativ*: „*În loc să-l văd* **bucuros** de venirea mea, l-am ghicit imediat **foarte nemulţumit**";
- acţiunea (starea) obiectului-subiect opusă acţiunii (stării) exprimate prin **predicatul** regent: „În fiecare an se clădesc sute de binale, acareturi peste acareturi, şi, *în loc să scază*, chiriile **cresc**" (I.L. Caragiale);
- **dezvoltă un conţinut semantic complex**, care se opune întregului conţinut semantic exprimat prin propoziţia regentă: „Această parte netraductibilă a unei limbi formează adevărata ei zestre de la moşi-strămoşi, *pe cînd partea traductibilă este comună gîndirii omeneşti în general*" (M. Eminescu).

Observaţie

Relaţia de opoziţie în care sînt implicaţi subiectul, complementul, complementul sociativ sau circumstanţialul se desfăşoară direct, între complementul corelativ şi complementul primar (sau subiect): „Aprinsei, *în loc de lampă*, **fitilul** cu benzină al unei mici chibritelniţe de buzunar" (C. Hogaş), sau se desfăşoară prin intermediul verbului-predicat reluat în completiva de opoziţie; aceasta din urmă este situaţia cea mai frecventă: „**În loc să mă adresez păianjenului** din sala de aşteptare **ori vîntului** care suflă dinspre pădure spre mlaştină, **mă adresez unor oameni** pe care nu-i văd, nu-i cunosc" (O. Paler).

Uneori, corespondenţa semantico-sintactică dintre complementul de opoziţie şi complementul primar sau subiectul verbului-predicat este anulată. În enunţul „Venind acuma rîndul să scoată şi pe Făt Frumos, el, care era năzdrăvan, ştia că tovarăşii lui vreu să-l piardă şi, de aceea, *în loc să se puie* **el**, puse **un bolovan** mare în hîrzob" (I. Creangă); *subiectul* **el** din completiva de opoziţie se opune *complementului direct* **un bolovan**.

Tipuri structurale

a) **Simplu**; se realizează prin:
- *substantiv*: „Pe cap poartă *în loc de* **coif** cizelat un fel de ţeastă cu ochi de bufniţă. Înţelegi «ideea». Războiul e nocturn şi dement" (G. Călinescu);
- *pronume*: „A căutat în oameni prietenie şi solidaritate. *În loc de asta* a găsit egoism şi ticăloşie";
- *forme verbal-nominale*: „*În loc de a se apuca de* învăţat, el a stat la stadion toată dimineaţa";
- *adverb*: „*În loc de dimineaţa*, el a început să-şi facă plimbările lui obişnuite seara".

b) **Analitic**: „*În loc de a ajunge medic*, el a devenit un foarte bun pianist".

c) **Complex**: „*În loc de a ajunge ceea ce doriseră părinţii lui*, el s-a dedicat picturii".

d) **Propoziţional (completiva opoziţională)**: „Poezia e ca o margaretă care, *în loc să atace cobra*, îi cîntă" (O. Paler);

e) **Multiplu**:

„...Vino, tinere
ia ţărnă în pumn
şi mi-o presură pe cap **în loc de apă şi vin**.
Botează-mă *cu pămînt*." (L. Blaga)

„Lumina lămpii de pe noptieră vine însă din spatele meu, încît faţa mea e într-o umbră uşoară, *pe cînd e luminată în plină faţă, iar umerii i-au căpătat luciri de sidef*." (C. Petrescu)

Marcarea identităţii specifice

Cînd complementul opoziţional are structură infrapropoziţională, relaţia de dependenţă pe care se întemeiază se exprimă prin locuţiunile prepoziţionale *în locul* (care impune substantivului/pronumelui să stea în genitiv) şi *în loc de* (care cere acuzativul): „**În locul** *căldurii* sperate a găsit neîncredere"; „Poate că e o mîţă de soi, măi Tasache! mi se pare că românul dracului te-a legat la ochi şi, **în loc de** *iapă*, ţi-a vîndut o mîţă" (C. Hogaş).

Locuţiunea prepoziţională **în loc de** este marcă distinctivă absolută pentru complementul opoziţional.

Completiva opoziţională se introduce în frază prin locuţiunile conjuncţionale **în loc să, pe cînd**[26] şi **de unde**, care se constituie în mărci distinctive absolute: „**În loc** *să răspundă*, Paşadia îşi sorbi paharul pînă la picătura cea din urmă" (M. Caragiale); „Senzaţia îţi dă cîte ceva din ce este în lucruri, **pe cînd** percepţia îţi dă şi ce nu este în ele" (C. Noica); prin alte conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale – *dacă, decît să, în timp (vreme) ce, (pe) cîtă vreme, fără (ca) să, pentru ca să* – şi prin adverbele cu valoare de conjuncţie *unde* şi *cînd*, comune şi dezvoltării propoziţionale a altor funcţii sintactice:

„Iscusinţa lui George ajunsese de poveste: **unde** *alţii nu puteau face unele lucrări de fierărie nici în trei ani*, el într-o jumătate de an lucra ca o calfă veche." (P. Ispirescu)

„*O, moartea e-un chaos, o mare de stele*,
Cînd *viaţa-i o baltă de vise rebele*;
O, moartea-i un secol de sori înflorit,
Cînd *viaţa-i un basmu pustiu şi urît*." (M. Eminescu)

„**Dacă** *la Cairo e de-ajuns* să iei tramvaiul ca să întîlneşti la marginea oraşului cele trei celebre piramide, în Mexic ruine fascinante stau la sute şi mii de kilometri depărtare de capitală, în plină junglă." (O. Paler)

„Scopul Inchiziţiei era să te prefacă în plantă, Galilei. Cenuşa lasă urme şi compromite, **în vreme ce** *o plantă trece neobservată*." (O. Paler)

„Preferam să se creadă despre mine lucruri neadevărate **decît** *să mă explic ori să mă apăr*." (O. Paler)

„Astfel, călugăriţele, care în post se fac a mînca în trapeză borş de ştir, **pentru ca** *apoi în chiliile lor* **să** *se înfrupte cu plachie de crap*, sînt nişte ipocrite." (G. Călinescu)

Cînd se introduce prin această din urmă serie de conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale, identitatea specifică a completivei opoziţionale rămîne implicită în planul semantic al relaţiei de dependenţă: „Preferi tăcerea, aşa cum o preferă cei mai mulţi, uitînd că, **dacă** *duce la autoconservare,* nici într-un caz ea nu înseamnă viaţă" (P. Sălcudeanu)

Identitatea sintactică a completivei opoziţionale poate fi asigurată atunci de existenţa unor opoziţii semantic-lexicale între componente ale celor două propoziţii (regenta şi opoziţionala): „Totdeauna am fost încredinţat că furnica este o fiinţă **harnică, strîngînd**, *în vreme ce greierul* **uşuratec cîntă**" (G. Călinescu); „Mă mir deci că, **în timp ce în faţa piramidei toată lumea se opreşte,** *nimeni nu dă atenţie* acestei fîntîni" (O. Paler), sau de prezenţa unor adverbe corelative în regentă – **în schimb, dimpotrivă, apoi**: *„Dacă vestea nu avusese darul* să-l învioreze pe Curta, *în schimb* Ciclovan era de-a dreptul fericit" (P. Sălcudeanu); „Şi, *de unde mă aşteptam* ca fiorii reglementari de groază ai pustiului şi ai singurătăţii să-mi străpungă inima cu un fier aprins, *dimpotrivă*, o linişte senină, un soi de cerească beatitudine îmi cuprinse fiinţa mea întreagă" (C. Hogaş).

RELAȚIA DE DEPENDENȚĂ NOMINALĂ

Disponibilităţile combinatorii ale substantivului (sau pronumelui) regent se deosebesc de cele ale verbului (sau adjectivului). Ele se constituie în veritabile valenţe libere[27], numai dacă substantivul primeşte articol hotărît, cînd între determinarea prin articol hotărît şi dezvoltarea funcţiei sintactice se instituie un raport de condiţionare reciprocă[28].

Relaţia de dependenţă *nominală* generează funcţia sintactică de **atribut**, actualizare aleatorie a planului semantic al substantivului (pronumelui) regent, dar necesară, din perspectiva comunicării lingvistice, întrucît *substantivul*, denumind *clase* de obiecte, prin conţinutul său lexical-noţional, rămîne în sfera generalului.

Atributul

Funcţia de *atribut* se dezvoltă în interiorul unei relaţii de dependenţă, guvernată de:

- **substantiv**: „Să ne privim **trecutul** în faţă, liniştit,/ Cînd **urma lui de umbră** începe să ne doară" (T. Arghezi);
- **pronume**:

„Mai dă-ne, Doamne, cîţiva ani de viaţă
De muncă şi de lupte şi de friguri,
Comută-ne pedeapsa cea mai mare
Aceea de-a ne şti *aşa nesiguri*." (A. Păunescu)

Pronumele *tot* poate determina, ca atribut, o întreagă propoziţie: „**Tot ce respiră-i** liber, a tuturor e lumea" (M. Eminescu).

Tipuri semantice

Atributul particularizează sfera semantică a regentului:

- fie din perspectiva unor trăsături interne distinctive pentru obiectul către care trimite regentul, permanente sau numai momentane, obiective sau subiective, pe care i le relevă în desfăşurarea enunţului sintactic:

  „Neguri **albe, strălucite**/ Naşte luna **argintie**" (M. Eminescu);

- fie din aceea a unor conexiuni externe, în care „obiectele" se află înscrise:

  „Sînt cîntăreţul **celor fără nume**,/ Un strigăt **smuls de-a vremilor** vîltoare" (O. Goga).

Spre deosebire de *complement*, care **este cerut** *de regent* (verb mai ales) pentru a împlini un cîmp semantico-sintactic, *atributul* realizează o lărgire a cîmpului sintactic al regentului prin intermediul şi în spaţiul căruia se introduc sau numai se relevă noi componente semantice, cu rol particularizator.

În afara dezvoltării relaţiei şi realizării funcţiei de atribut, termenul regent nu-şi pierde identitatea semantică. Substantivul *florile*, de exemplu, din enunţul: „El nu vede *florile*" nu prezintă deosebiri fundamentale de natură semantică în raport cu el însuşi din enunţul: „El nu vede *florile* **de pe masă/din vază/aduse de mine** etc.". Verbul *vede*, în schimb din enunţul „El nu *vede*", întrebuinţat fără complement direct, prezintă o însemnată mutaţie semantică; exprimă o trăsătură, dinamică, a subiectului: „El *este nevăzător*".

Cînd perspectiva e implicită în *unicitatea* „obiectului" exprimat de termenul regent (unicitate de natură lexicală – *soare*, *mamă* etc. – sau de natură sintactică, prin asumarea mai ales a funcţiei de subiect sau a altor funcţii sintactice), substantivul primeşte articol hotărît fără a mai cere şi individualizarea simultană prin atribut: „**Soarele**, *ce azi e mîndru*, el îl vede trist şi roş/ Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoşi" (M. Eminescu); „Pe la prînz **funcţionarul** s-a oprit la jupîn, să bea un rachiu" (E. Barbu).

Cînd substantivul nu este determinat prin articol hotărît, realizarea funcţiei de atribut nu vine să satisfacă vreo valenţă liberă a regentului care nu ar putea rămîne nesatisfăcută într-un enunţ încheiat, ci doar să actualizeze nişte posibilităţi combinatorii în interiorul raportului general-particular, restrîngînd tot mai mult sfera semantică a regentului: „Am văzut *un film*/Am văzut *un film interesant/de Visconti/albanez* etc.".

Funcţia semantică a atributului se apropie de cea a complementului cînd substantivul regent are provenienţă verbală (infinitiv lung, supin) şi cînd implică, asemenea verbului, o complinire: *răsăritul* **soarelui**; *plecarea* **Doinei**; *culesul* **strugurilor**; *recoltarea* **merelor**. În aceste sintagme, atributul este expresia sintactică a unei componente semantice *cerute* de regent.

În legătură cu sfera semantică (lexicală şi gramaticală) a regentului, sfera semantică a termenului (grupului de termeni) prin care se realizează, topica şi perspectiva din care actualizează sfera semantică a regentului, atributul dezvoltă cinci tipuri semantice:

- *atribut* **calificativ**;
- *atribut de* **identificare**;
- *atribut de* **clasificare**;
- *atribut de* **complinire**;
- *atribut* **descriptiv**.

Într-o legătură relativă cu gradul de implicare în procesul de actualizare a sferei semantice a regentului şi, derivînd de aici, cu gradul de solidarizare cu regentul, în structura enunţului, atributul poate fi *solidar* (cu regentul) sau *izolat*.

Sînt, în general, solidare primele patru categorii de atribute. Este *izolat* atributul *descriptiv*.

Atributul calificativ (de calificare)

Determină :

- **substantive** : „Cu pene albe, **pene negre**,/ O pasăre cu **glas amar**/ Străbate parcul *secular*..." (G. Bacovia) ;
- foarte rar, **pronume** : **„Ceva ciudat, ca un destin**/ Mă-mpinge să mă-ntîrzii prin/ **Căzuta frunză din alei**" (T. Arghezi).

*

Prin conţinutul **semantic** al termenului (grupului de termeni) prin care se realizează, atributul *de calificare* trece în prim-planul interpretării lingvistice o caracteristică dominantă, obiectivă sau subiectivă, a realităţii extralingvistice către care trimite termenul regent.

Sub aspect **semantic**, atributul *calificativ* particularizează regentul din patru perspective principale :

- **a unei însuşiri calitative intrinsece** (formă, culoare, dimensiune, structură, conţinut etc.) :

„*Pe drumuri* **ce îngînă trăinicia**
Amurg şi ghindă, *frunze* **roşii** cad." (L. Blaga)

„Un coşmar **fără limite** ar fi un coşmar **zadarnic**..." (O. Paler)

„Din prispa ta vreau să-mi aduc aminte,
Din geamul tău gîndi-voi la trecut,
Privind în sus, la *păsările* **sfinte**,
Ce-n streşini *cuib* **de-argilă** şi-au făcut." (T. Arghezi)

„Bătrînul se închină... pe rege-l prind fiori,
Un stol de **gînduri aspre** trecu peste-a lui frunte." (M. Eminescu)

- **a unei caracteristici extrinsece** (efect, destinaţie etc.) : „Caut, nu ştiu ce caut. Caut/ aurore ce-au fost, ţîşnitoare, aprinse/ fîntîni – azi cu *ape* **legate şi-nvinse**" (L. Blaga) ; „Parcă d-ta nu ştii ? Ai sau n-ai fată **de măritat** ?" (E. Barbu) ;
- **a unei caracteristici cantitative** : „El a pus **doi** sori şi **trei** luni în albastra adîncime a cerului" (M. Eminescu) ; „Cine şi-a pierdut *o zi* **cît o viaţă**/ S-o caute repede. Se-nnoptează. Se lasă ceaţă" (T. Arghezi) ;
- **a unei aprecieri** din partea subiectului vorbitor : „*Pe drumul* lung şi **cunoscut**/ Mai trec din vreme-n vreme" (M. Eminescu) ; „...Florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase şi ochii lor plini de reci şi **zadarnice** *lacrimi*" (M. Eminescu) ; „O fată frumoasă e/ *O-nchipuire* **ca fumul**" (L. Blaga).

Tipuri structurale

a) **Simplu** : se realizează prin :

• *adjectiv* :

„Dintr-o stăpînire **semeaţă**
Ai făcut **puţină** ceaţă
Zidind, schele-**nalte** şi **repezi** ridici
Încaleci pe lespezi cît munţii melci **mici**." (T. Arghezi)

• *substantiv* : „Ce e poezia ? Înger palid ***cu priviri curate***,/ Voluptos joc **cu icoane** şi **cu glasuri** *tremurate,*/ Strai **de purpură** şi **aur** peste ţărîna cea grea" (M. Eminescu) ; „Pe strada aplecată la vale/ E-o toamnă **ca o poezie** veche" (G. Bacovia) ;

• *pronume* : „Tot pămîntul e plin de oameni **ca mine, ca tine, ca el**, plecaţi să lupte..." (G. M. Zamfirescu) ;

• *forme verbal-nominale* : „Ulcioare-**nchipuind** s-adape/ au forme fetele parcă-ntr-adins/ alcătuite să ne scape" (L. Blaga) ; „Mirosea a cozonac **şezut** la răcoare şi a friptură" (E. Barbu) ; „Omul nu-i decît măsura/ Unui drum **de împlinit**." (L. Blaga) ;

• *adverbe* : „O **astfel** de moarte-i iadul. Alte lacrimi, alt amar/ Mai crud nici e cu putinţă" (M. Eminescu).

b) **Analitic** : „Caut, nu ştiu ce caut. Caut/ o oră mare **rămasă în mine fără făptură**" (L. Blaga).

c) **Complex** : „Între aceştia este şi un măr **rămas cum îl ştii**, n-a mai crescut".

d) **Propoziţional (atributiva de calificare)** : „Mă dezbrac de trup/ Ca de-o haină **pe care o laşi în drum**" (L. Blaga) ; „Nu cumva îndărătul culiselor vieţei e un regizor **a cărui existenţă n-o putem explica** ?" (M. Eminescu).

e) **Multiplu** : „La Paris, în lupanare **de cinismu şi de lene**,/ Cu femeile pierdute şi-n orgiile-i obscene,/ Acolo v-aţi pus averea, tinereţele la stos..." (M. Eminescu).

Atributul de identificare

Determină :

• **substantive** : „Nu umilinţa, ci **flacăra** *cugetării* ne poate înălţa" (M. Preda) :

• **pronume** : „Nu poate înainta cu folos decît **acela** *care ştie* ca să se... oprească" (M. Codreanu).

Prin sfera **semantică** a termenului (grupului de termeni) ce realizează această variantă funcţională, *atributul de identificare* atribuie „obiectului" interpretat lingvistic prin regent o anumită identitate, în desfăşurarea raportului general-particular, care face posibilă recunoaşterea lui de către ambii protagonişti ai actului lingvistic (vorbitorul şi interlocutorul).

*

Sub aspect semantic, *atributul de identificare* particularizează regentul prin :

a) interpretarea lingvistică a unor conexiuni extrinsece :

„Cu săgeata-i otrăvită
A sosit ca să mă certe
Fiul **cerului** *albastru*
Ş-al **iluziei** *deşerte*." (M. Eminescu)
„*Tinere* **care mergi prin iarba schitului meu,**
mai este mult pîn-apune soarele ?" (L. Blaga)

b) interpretarea lingvistică a unor conexiuni intrinsece : „*Iar poetul ei* **cel tînăr** o privea cu îmbătare" (M. Eminescu).

c) interpretarea lingvistică a raportului, spaţial sau temporal, dintre subiectul vorbitor şi obiectul comunicării : „...Numai ochii **acelei** păsări deveneau din ce în ce mai trişti şi mai umezi" (O. Paler) ; „Simţeam nevoia să mă regăsesc o clipă : pe mine, Sam **de odinioară** – să mă bucur de surîsul lui **de atunci**" (G.M. Zamfirescu).

Identificarea se întemeiază pe sfera semantică a termenului regent, pe conţinutul semantic (lexical sau gramatical) al termenului (grupului de termeni) prin care se realizează funcţia de atribut, pe convergenţa semantică a ambilor termeni înscrişi în relaţia de dependenţă atributivă. Procesul implică interferenţa cea mai directă a nivelului lexical în dezvoltarea nivelului sintactic prin impunerea funcţiilor sintactice ca mijloace de introducere în enunţ a unor componente semantic-lexicale.

Această interferenţă a nivelului lexical determină dezvoltarea mai multor perspective semantice în desfăşurarea procesului de identificare ce depind într-o măsură însemnată de modul în care participă conţinutul lexical al celor doi termeni (regent şi determinant) la constituirea planului semantic al relaţiei de dependenţă atributivă.

Cînd rolul preponderent în dezvoltarea planului semantic îl are termenul regent, procesul de identificare se realizează din perspectiva *posesiei* (*apartenenţei*), cu mai multe diferenţieri, de natură lexicală – „Deasupra *casei* **tale** ies/ Şi azi aceleaşi stele" (M. Eminescu) :

- *posesia* (atributul indică *posesorul*) : „– Şi de ce Otilia, mă rog, e averea **Otiliei** ?" (G. Călinescu) ;
- *apartenenţa* (atributul indică *întregul* la care aparţine *partea* exprimată prin regent) :
  „În ochii **lunganului** stăruie o părere de rău." (E. Barbu)
  „*O, voi ajunge, voi ajunge*
  vreodat' pe malul
  acelei mări pe care azi
  o simt
  dar nu o văd ?" (L. Blaga)
- *înrudirea* :
  „Din sfera mea venii cu greu
  Ca să te-ascult ş-acuma,
  Şi soarele e tatăl **meu**
  Iar noaptea-**mi** este muma." (M. Eminescu)
- *autorul* : „Frumuseţea artistică a operei **lui Bălcescu** se sprijină pe valoarea morală a omului" (T. Vianu) ;
- *raporturi sociale* : „Ieri seara un atac infam a fost îndreptat în contra directorului **nostru**, d. Constantin Mihăilescu, în Piaţa Teatrului" (I.L. Caragiale) ; „Amicul **meu** răsuflă, scoate batista şi se şterge de sudoare..." (I.L. Caragiale) ;

• *„obiectul" unei caracteristici* absolutizate prin regent: „E de la sine înţeles că realismul în înţelesul lui profund nu exclude **diversitatea formelor** şi nici înnoirea" (G. Călinescu); „Iar **imobilitatea lui** devenea şi mai înfricoşătoare din pricina mişcărilor pupilei..." (O. Paler) etc.

Cînd rolul preponderent în dezvoltarea planului semantic îl are termenul (grupul de termeni) atribut, procesul de identificare se realizează din mai multe perspective:

• *a unei caracteristici distinctive*, *intrinsecă* obiectului exprimat prin regent (formă, culoare, dimensiuni, structură etc.): „Rămîne boierul **cel bătrîn**, n-ai grijă, făcu Serafim Mogoş" (L. Rebreanu), sau *extrinsecă* (expresie a unei destinaţii, consecinţă a desfăşurării unei acţiuni etc.): „Am chei pe toate uşile **ncuiate**" (T. Arghezi).

Observaţie

Trăsătura distinctivă se poate detaşa, autonomizîndu-se ca substantiv şi ocupînd în sintagmă poziţia de regent; substantivul principal i se subordonează, realizînd funcţia de atribut, expresie a „obiectului" caracterizat de regent: „Numai că **hoţomanul de Pavăl** mi-a făcut-o" (I. Creangă).

• *a raportului obiect – clasă de obiecte*: „*Tot* **alte** *unde-i sună* aceluiaşi pîrău,/ La ce statornicia părerilor de rău?" (M. Eminescu).

Observaţie

Cînd se realizează prin adjective pronominale relativ-interogative sau nehotărîte (*oricine, orice*), identificarea este doar *parţială*: „**Care** limbă e-ndestul de bogată ca să poată exprima acea nemărginire de simţiri?" (M. Eminescu), sau *nedeterminată*: „Socot că **orice** frumuseţe prilej de amăgire statornică este" (L. Blaga).

• *a cadrului situaţional* (spaţial şi temporal, mai ales): „Cerul se dăruieşte *apelor* **de jos**" (L. Blaga);

• *a autorului*: „Sonata lunii **de Beethoven**/ e însăşi luna coborîtă pe pămînt" (L. Blaga);

• *a raportului (spaţial sau temporal) dintre subiectul vorbitor şi obiectul* comunicării: „Spre marea mea părere de rău, în **acea** seară zaifetul trebuia să se spargă devreme..." (M. Caragiale); „...Le cînta aşa cum trebuiau ele cîntate ca să ne placă nouă, tinerii **de pe-atunci**, după război" (M. Eliade).

Convergenţa planului semantic al ambilor termeni ai sintagmei atributive determină dezvoltarea altor perspective în desfăşurarea procesului de identificare:

• a raportului *parte-întreg* (atributul *partitiv*): „Nu credea, dar era desigur legat de unii **dintre ei**" (M. Preda); „*Nimic* **din ale tale** nu te mărgineşte/ nici chiar frumuseţea ta" (L. Blaga); „Simţise în seara aceea neliniştea sfîrşitului **de martie**" (E. Barbu).

Observaţie

Sensul partitiv îl concretizează, de fapt, regentul. Termenul-atribut este expresia întregului, motiv pentru care, în cadrul relaţiei de interdependenţă, predicatul se acordă cu el în gen şi număr: „Nemîncaţi, o parte *din camarazii* mei **s-au năpustit** asupra farfuriilor" (C. Petrescu).

• *a raportului abstract-concret*; atributul înscrie într-o direcţie concretă conţinutul semantic abstract şi pluridirecţional al regentului: „Libertatea **conştiinţei** este subminată de pervertirea morală a omului".

Observaţie
În mod frecvent, atributul de identificare concretizează planul semantic abstract al unor substantive cvasidesemantizate (*fapt, motiv*) sau al unor pronume demonstrative (*acela, aceea*) şi nehotărîte (*tot*). Substantivul (pronumele) regent funcţionează ca o simplă punte de legătură, care asigură articularea enunţului lingvistic în dezvoltarea unei relaţii sintactice, mai ales cînd unele funcţii sintactice au structură propoziţională : „Curios, Pascalopol lipsea sistematic din aceste scene, ceea ce se explica, spunea Otilia, prin **faptul** *că fotograful era chiar Pascalopol*" (G. Călinescu) ; „Criticul a fost demis din învăţămînt chiar de conservatorii săi, de Tell anume... pentru **motivul** *că venea la Parlament* în loc să stea la catedră" (G. Călinescu) ; „Vina ta, Galilei, nu e numai **aceea** *de a fi abjurat*" (O. Paler) ; „**Tot** ce stă în umbra crucii, împăraţi şi regi s-adună,/ Să dea piept cu uraganul ridicat de Semilună" (M. Eminescu).

• *a denumirii obiectului* exprimat prin regent (atributul *denumirii*) : „Moştenitor eu sînt al iernii/ Mai curge-ngheţ pe *apa* **Cernii**" (L. Blaga) ; „...Satul **Humuleşti**, în care m-am trezit, nu-i un sat lăturalnic, mocnit şi lipsit de priveliştea lumii, ca alte sate" (I. Creangă) ; „Fina **Smaranda** luă lacomă banii şi-i flutură deasupra mesei" (E. Barbu) ; „Aproape toată luna **lui** *aprilie* am fost în fiecare după-amiază în magazin..." (C. Petrescu) ; „Nichifor Lipan s-a arătat totdeauna foarte priceput în meşteşugul **oieritului**" (M. Sadoveanu) ;

• *a poziţiei sociale* (administrative, profesionale etc.) : „Pe urmă am numărat oile şi Alexa **baciul** le-a însemnat la răbuş" (M. Sadoveanu) ;

• *a desfăşurării unui proces metaforic* :

„Ea din **noaptea amintirii** o vecie-ntreagă scoate." (M. Eminescu)

„Taci. Nu te mişca.
Din întunericul meu s-a deşteptat
Şi zboară-n văzduhul înstelat
Acvila amintirii." (T. Arghezi)

Observaţie
Procesul de identificare se face adesea din mai multe perspective, descrise de mai multe atribute : „În poarta **prăbuşită ce duce-n fund de munte,**/ *Cu cîrja* **lui cea veche** el bate de trei ori" (M. Eminescu).

Tipuri structurale

a) **Simplu** ; se realizează prin :

• *substantiv* : „Ajungînd acolo toamna tîrziu, m-am aşezat în gazdă la Pavăl **ciubotarul**, din uliţa **Rădăşenii**, unde erau şi ceilalţi tovarăşi ai mei" (I. Creangă) ; „Tu trebuie să uiţi ce-ai fost, ce eşti –/ Semnul **durerii** singur va rămîne" (A.E. Baconsky) ;

• *pronume* (adjective pronominale) :

„În van mai caut lumea-**mi** în obositul creier." (M. Eminescu)

„*În* **orice** om o lume îşi face încercarea,
Bătrînul Demiurgos se opinteşte-n van ;
....
Al lumii-ntregul sîmbur, dorinţa-*i* şi mărirea,
În inima **oricărui** i-ascuns şi trăitor." (M. Eminescu)

„Cînd sufletele **toate** de tot vor fi tăcut,

Va mai rămîne, poate, un clopot viu la poartă." (T. Arghezi),

„Tot una-i dacă astăzi sau mîne o să mor/ Cînd voi să-mi piară urma în mintea **tuturor**." (M. Eminescu),

„Cu **cel dintîi** fir de păr alb se duce tinereţea, chiar dacă soarta ni-l ninge-n plete la douăzeci de ani." (M. Codreanu)

• *adjectiv*: „Arald, ce însemnează pe tine **negrul** port/ Şi faţa ta **cea albă** ca ceara, neschimbată?" (M. Eminescu);

• *forme verbal-nominale*: „Ce grea e pentru noi/ osînda **de a sta-n lumină**!" (L. Blaga); „Realistul e un fatalist, **crezînd** în exactitatea de ceasornic a lumii, idealistul e un accidentalist, **recunoscînd** determinismul prin contingenţă *şi* **sărind** către poziţii relative mai bune" (G. Călinescu); „Pe uşi intrau şi ieşeau ţăranii *veniţi* după tîrguială" (E. Barbu);

• *adverb*: „O, tu, aceea **de-altădată**/ Ce te-ai pierdut din drumul lumii" (T. Arghezi).

b) **Dezvoltat**: „Opoziţia mitologică e aceea **dintre absolut şi relativ**" (G. Călinescu); „Furtuna se vestea pe dealuri,/ Toată noaptea/ **de luni spre marţi** la orizont s-a adunat" (L. Blaga).

c) **Analitic**: „Slujbaşul domnesc intră pe uşa **rămasă deschisă**" (M. Sadoveanu); „*Statuia zveltă şi-*nsemnînd, *se pare*,/ **Iubire, tinereţe** sau **credinţă**,/ *Subt frunza toamnei cenuşii dispare*" (T. Arghezi).

d) **Complex**: „Cine i-ar fi putut contesta dreptul **de a rămîne aşa cum a fost toată viaţa**?".

e) **Propoziţional (atributiva de identificare)**: „Somnul e umbra **pe care/ viitorul nostru mormînt/ peste noi o aruncă în spaţiul mut**" (L. Blaga).

f) **Multiplu**: „Între timp trăiam din mila **unuia şi altuia**" (M. Eliade); „Nu cele ce scriu poeţii sînt poezie, ci ritmul sufletesc **din care izvorăsc cele scrise de dînşii şi pe care izbutesc să-l facă să vibreze în alţii**" (M. Codreanu).

Atributul de clasificare

Determină:

• **substantive**: „Toate soiurile de scriere *dramatică* se-mpart numai în două genuri: drama *de caractere* şi drama *de intrigă*" (M. Eminescu);

• **pronume**: „– Doamne! bine-ţi mai şede, jupînişică; parcă eşti una *de-a noastră*" (I. Creangă).

*

Prin planul **semantic** al termenului (grupului de termeni) prin care se realizează, atributul de clasificare detaşează dintr-o clasă de „obiecte" (spre care trimite regentul, prin conţinutul său lexical) o anumită subclasă, individualizată printr-o anumită trăsătură distinctivă (descrisă de termenul-atribut): „În aceste păduri mai cresc şi alţi arbori *răşinoşi*, ca: pinul...".

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, atributul de clasificare, variantă a atributelor de *calificare* şi de *identificare*, fixează apartenenţa la o clasă (subclasă) de obiecte din trei perspective:

• a **identității** lui, descrisă printr-o însușire intrinsecă : „Actul de naștere al biospeologiei – știința care studiază viața animalelor *cavernicole*, adică din peșteri – îl reprezintă de fapt lucrarea..." (D. Cocoru) ;
• a **unei calități** care se impune ca trăsătură distinctivă : „Trimese pe Mitrea la domnu Iordan Crîșmaru, s-aducă oleacă de rachiu *de cel bun*" (M. Sadoveanu) ;
• a **unui raport extrinsec** (de posesie sau apartenență) : „Prin uneltiri viclene, doi boieri, dușmani *de-ai postelnicului* [...], se unise cu doamna lui Grigorescu, Maria, spre a pierde pe puternicul veteran" (Al. Odobescu).

Tipuri structurale

Atributul de clasificare cunoaște, mai ales, dezvoltare infrapropozițională :

a) **Simplu** ; se realizează prin :
• *substantive* : „Pe lîngă autorul acțiunii, complementul *de agent* poate arăta în același timp și cauza care a determinat acțiunea" (*G.A.*, II, p. 169) ;
• *pronume* : „...Căuta cu privirea un anumit om, mai așa, *de-al lor*, potrivit să fie întrebat..." (M. Preda) ;
• *adjective* : „Complementele *indirecte* care determină verbe *unipersonale* sau forme *unipersonale* ale unor verbe *personale* au rol de subiect *logic*" (*G.A.*, II, p. 168) ; „S-a scris foarte mult pînă acum despre numerele *pitagoreice*, ca și despre triunghiul *dreptunghic*" (V.G. Vodă) ;
• *forme verbal-nominale* : „În loc să-mi cumpere hîrtie *de scris* la mașină, el a luat un fel de hîrtie de ziar".

b) **Dezvoltat** : „Pentru puțină mîncare și cîte oleacă de pască *de cea de trei ocă la para* slujea toată casa" (I. Creangă).

c) **Propozițional** (*atributiva de clasificare*) : „A cumpărat covrigi *de cei ce se vînd cîte patru la mie*".

d) **Multiplu** : „Modul infinitiv este forma nominală a verbului, definind semnificația lui ca proces *de acțiune, de devenire, de stare*, fără s-o actualizeze în raport cu categoriile *timp*, *persoană* și *număr*" (I. Iordan, V. Robu).

Atributul de complinire

Regentul poate fi :

• **un substantiv de proveniență verbală** (infinitiv lung, supin) : „Orice **ridicare-a mînii**/ nu e decît o îndoială mai mult" (L. Blaga) ;
• **un substantiv** al cărui plan semantic se caracterizează printr-o trăsătură semantică specifică verbului, dinamismul – *apariție*, *dispariție*, *studiu* etc. : „Cu **dispariţiunea acestuia** dispare ceea ce veți fi îndemnați a numi o idee fixă" (M. Eminescu) ;
• **un substantiv** concentrînd în conținutul său lexical planul semantic al expresiei impersonale din care face, de obicei, parte – *sete*, *dor*, *frică*, *teamă* etc. : „Și doar mă și sileam eu într-o părere s-o fac a înțălege pe mama că pot să mă bolnăvesc de **dorul ei**..." (I. Creangă) ; „...Puținii care își arătaseră **teama că lucrurile mergeau din rău în mai rău** au preferat să fie prudenți și să tacă" (O. Paler) ;

• **un substantiv** format prin sufixul de agent *-tor*: „**Spărgătorul de lemne** cădea rar în Cuţarida" (E. Barbu).

Tipuri semantice

Prin conţinutul *semantic* al termenului (grupului de termeni) ce realizează această funcţie, *atributul de complinire* împlineşte cîmpul semantico-sintactic deschis de regent, reprezentând limita exterioară a acţiunii (stării) exprimate, substantival, prin planul semantic al regentului.

În legătură cu planul **semantic** lexico-gramatical al termenului regent, atributul de complinire descrie mai multe perspective, corespunzînd la diferite funcţii sintactice:

• a **subiectului**: „De mine au nevoie pînă la *apariţia* **altuia** cu un dosar mai bun" (P. Sălcudeanu);

• a **complementului**:

– *direct*: „*Vederea* **acelei clădiri** care tipărea cărţi parcă m-a apropiat vertiginos de un scop pe care îl aveam în minte, îndepărtat, după *terminarea* studiilor şi luarea *licenţei*, adică să public o carte" (M. Preda);

– *indirect*: „N-o mai caut?... Ce să caut? E acelaşi cîntec vechi,/ Setea **liniştei eterne** care-mi sună în urechi" (M. Eminescu);

– *de agent*: „Imediat după aceasta i s-a publicat vacanţa în vederea *ocupării ei* **de către un titular**" (I. Iordan);

• a **circumstanţialului**: „*Asemănarea* **la faţă** însă era cu atît mai izbitoare cu cît efortul de a se deosebi era mai vădit" (C. Ţoiu); „Toate cer *intrare*-**n lume**" (M. Eminescu);

• a **complementului corelativ (sociativ)**: „*Convorbirea cu el* este tonică, fiindcă el nu se scuză, ci se pune în mijlocul unui principiu universal" (G. Călinescu); „Prezentul este *simultaneitatea* actului percepţiei **cu obiectul** percepţiei" (T. Vianu);

Tipuri structurale

a) **Simplu**: se realizează prin:

• *substantive*: „Necunoaşterea sau cunoaşterea greşită *a legii* nu înlătură caracterul penal al faptei" (*C.P.*);

• *pronume (adjective pronominale)*: „Dar la vederea *noastră* Corcoduşa fu cuprinsă de o furie oarbă" (M. Caragiale), „D. Popescu nu văzuse niciodată camionul trecînd, fiindcă, terorizat de urmărirea *lui*, se ascundea în casă" (G. Călinescu);

• *forme verbal-nominale (infinitiv)*: A eşuat din nou în încercarea *de a*-l *face* să-şi apere fiinţa cea adevărată.

b) **Propoziţional (atributiva de complinire)**: „Nu trebuie să le imputăm ignorarea **a ceea ce nu există pentru ei**" (G. Călinescu).

c) **Multiplu**: „Alteori, dimpotrivă, am impresia că gara a fost părăsită nu mult înainte de venirea *mea şi a Eleonorei*..." (O. Paler); „Plecarea **celui ce m-a căutat pe mine şi a celor ce au întrebat de tine** s-a produs în aceeaşi zi"

Atributul descriptiv

Are ca regent:

- **substantive**: „Femeile, *palide, cu părul răvăşit* sub pălăriile strîmbe, aşa cum fuseseră date jos, priveau ochii înfricoşători ai lucrătoarelor de la Regie" (E. Barbu);
- **pronume**: „Ea, *albă* ca hîrtia, se aşeză pe scaunul de operaţie" (I.L. Caragiale); „Cel dintîi, *foarte rece*, îşi rotise încet privirea posomorîtă pe deasupra capetelor" (M. Caragiale).

*

Prin planul **semantic** al termenului prin care se realizează concret, atributul descriptiv relevă o însuşire pe care o are sau pe care o primeşte la un moment dat obiectul spre care trimite termenul regent: „Nevasta patronului, *mai trecută şi mai grasă*, şedea tot în cuşca ei de sticlă, *înaltă, aşezată* pe un postament de lemn, de *unde pîndea tot localul*" (E. Barbu).

În desfăşurarea raportului general-particular, atributul descriptiv nu mai restrînge, din vreo perspectivă, sfera semantică a substantivului (pronumelui) regent, aşa cum fac celelalte atribute. Întemeindu-se pe o relaţie sintactică, în care caracterul de determinare este slăbit, *atributul descriptiv introduce în enunţ componente semantice care descriu în sine obiectul* spre care trimite regentul, fără a-l individualiza în interiorul raportului obiect – clasă de obiecte. Din acest punct de vedere (al raportului *obiect – clasă de obiecte*), „obiectul" spre care trimite termenul regent este deja individualizat prin alte atribute, mai ales prin atributul de identificare, prin articolul hotărît sau prin însăşi natura lexico-gramaticală a regentului (substantiv propriu sau pronume).

Această particularitate a atributului descriptiv, de a exprima sintactic o trăsătură semantică a regentului fără consecinţe în procesul de individualizare, face posibilă sinonimia relaţiei de dependenţă din care rezultă cu o relaţie de coordonare copulativă: „Cele citite trec ca nişte coji moarte în buzunarul memoriei, de unde ies la iveală apoi tot în aceeaşi formă" (M. Eminescu) – „Cele citite trec ca nişte coji moarte în hambarul memoriei [şi/iar de aici] ies la iveală apoi tot în aceeaşi formă".

Tipuri structurale

a) **Simplu**; se realizează prin:

- *adjectiv*: „Untarul, *alb*, s-a ridicat fără să spună un cuvînt" (E. Barbu);
- *substantiv*: „Le ţineam minte pe ale mamei, *ca nişte crengi*, le punea adesea lîngă ale mele..." (M. Preda);
- *forme verbal-nominale*: „Glasul ei, de obicei *semănînd* cu vîntul, era acum mort" (O. Paler); „Se făcea apel la studenţime, *chemaţi* să asigure munca în întreprinderi" (E. Barbu).

b) **Dezvoltat**: „Rudele, *cu capetele descoperite*, ascultau glasul preotului" (E. Barbu).

c) **Propoziţional (atributiva descriptivă)**: „Ziarele de a doua zi publicau discursul şefului guvernului, *care era plin de ameninţări*" (E. Barbu); „Ieronim ş-aruncă mantia pe umeri şi ei merseră pe ţărmul rîului, *unde Francesco îi dădu barca lui*" (M. Eminescu).

d) **Multiplu** : „Dascălul, *subţire şi palid*, dădea alături răspunsul pe alt glas" (E. Barbu) ; „Era duminică şi lumea, *cîtă fusese şi cîtă nu fusese la biserică*, năvălise în crîşmă" (C. Hogaş).

Marcarea identităţii specifice a atributului

Relaţia de dependenţă atributivă se manifestă în planul expresiei prin *flexiune*, *elemente de relaţie* şi *articol*.

Flexiunea

Flexiunea se subordonează fie principiului *acordului*, fie principiului *recţiunii*, în funcţie de unităţile lexico-gramaticale prin care se realizează atributul.

Acordul orientează flexiunea cînd atributul se realizează prin *adjectiv calificativ, adjectiv pronominal* şi *participiu* ; **acordul în gen şi număr** *al acestor unităţi lexico-gramaticale cu substantivul (pronumele) regent se impune ca* **marcă** *distinctivă a identităţii lor sintactice de* **atribut** :

„Şi, cum vin cu drum de fier
Toate *cîntecele* pier
Zboară *păsările* **toate**
De **neagra** *străinătate*." (M. Eminescu)

„Cînd era-nspre sara zilei **a treia**, buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă." (M. Eminescu)

Recţiunea orientează flexiunea cînd atributul se realizează prin substantiv sau pronume. Regentul impune termenului-atribut cazurile :

- *nominativ*[29] : „Este un conifer cu lemn foarte preţios, întîlnit foarte mult în munţii *Alpi*..." ; „Şi cîte şi mai cîte nu cînta *Mihai* **lăutarul** din gură şi din scripca sa răsunătoare" (I. Creangă) ; „*Sacagiii*, **nişte haidamaci** soioşi, aruncau după ei cu coceni de porumb" (E. Barbu) ;
- *genitiv* : „În şir, răspunde Ruben, poţi să te pui în *viaţa* tuturor **inşilor** care au pricinuit fiinţa ta şi **a tuturor a căror** fiinţă vei pricinui-o tu" (M. Eminescu) ; „În adevăr acela e Antim Ivireanul tipograful, care, sub Şerban Cantacuzino, aşază mai întîi teascurile sale în *mînăstirea* **Snagovului**..." (Al. Odobescu) ; „Pe măsură ce înaintezi în emoţie, te apropii şi de sfîrşitul *ei*" (O. Paler) ; „*Izbînzile* **cui** n-au căzut ? / şi *inima* **cui** n-a tăcut ?" (L. Blaga) ; „Nu ştiu. Văd însă că *înghiţirea* **unuia** nu ajută altuia" (G. Călinescu) ; „Unii tac din înţelepciune, alţii tac din prostie ; orişicum, *tăcerea* **lor**... vorbeşte" (M. Codreanu) ; „Aş plînge cu capul pe stîncă/ O, *ţară* **a frunţilor** oarbe" (A. Păunescu).

> *Observaţie*
> **Atributul denumirii** (din categoria atributului de identificare) se situează sau în nominativ (*munţii Alpi*), sau în genitiv (*mînăstirea Snagovului*) : *Cetatea Suceava*/ *Cetatea Sucevei*.
> **Genitivul** *substantivului (pronumelui)* **neprepoziţional** *se constituie în* **marcă** *a identităţii sintactice* **a atributului**.

- *dativ* ; cînd atributul se realizează prin pronume personal sau reflexiv, forma scurtă, numită „dativul posesiv" : „De ce taci cînd fermecată/ *Inima*-**mi** spre tinentorn ?" (M. Eminescu) ; „Oamenii **îşi** strîngeau *sumanele* şi-**şi** înfundau *căciulile*..." (L. Rebreanu) ; cînd se realizează prin substantive în structuri arhaice

sau populare: „Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă/ Și somnul, *vameș* **vieții**, nu vrea să-mi ieie vamă” (M. Eminescu); „Poate că acesta-i vestitul Ochilă, frate cu Orbilă, văr primare cu Chiorilă, nepot de soră **lui Pîndilă**...” (I. Creangă).

Elemente de relație

Cînd atributul are dezvoltare infrapropozițională, relația de dependență se exprimă și prin *prepoziții* și *locuțiuni prepoziționale*. Dacă atributul se realizează prin substantive sau pronume, prepozițiile îi impun diferite cazuri:

- *genitiv – din jurul*, *din fața*, *din spatele*, *de deasupra*, *din mijlocul*, *împotriva* etc.: „Șuvițele castanii **din jurul** *frunții* i se zbătură” (M. Sadoveanu); „Negustorii își înmuiau glasurile, îi momeau, lăudîndu-și marfa, pînă scoteau halaturile, aruncîndu-le pe tejghelele **din fața** *lor*” (E. Barbu); „Protestele **împotriva** *poeziei* dificile nu vin în genere din cauza unei reale dificultăți...” (G. Călinescu); „Cu cît mai mulți ochi aș ave, cu atîta lucrurile toate **dimprejurul** *meu* ar păre mai mari” (M. Eminescu);
- *acuzativ – ca*, *cu*, *de*, *de la*, *de peste*, *de sub*, *din*, *dintre*, *fără*, *lîngă*, *de lîngă*, *printre*, *spre*, *dinspre* etc.: „*Din turnul verde de pază,* **de lîngă pod**,/ straja mă vede” (L. Blaga); „Pasărea **cu clonț de rubin**/ *S-a răzbunat, iat-o, s-a răzbunat*” (N. Labiș); „...Și crede-mă că, de mii de mii de ori mai mici, numai proporțiile **dintre** *ei* să rămîie aceleași, oamenii s-ar crede așa de mari ca azi” (M. Eminescu).

Relația de dependență se exprimă prin prepoziții și cînd atributul infrapropozițional se realizează prin *infinitiv* sau prin *adverb* – *de*, *pînă*:

„Despre blîndețea **de-a fi de vină**
Și despre nebunia **de-a fi trist**,
Am să vă povestesc, cît mai exist,
Și ochii mei atîrnă de lumină.” (A. Păunescu)

„Nimic din zbuciumul **de altădată**
Nu mai frămîntă azi «bătrînul munte».” (M. Codreanu)

Atributiva se introduce în frază prin:

- *conjuncții – că*, *ca ... să*, *de*, *dacă* – și *locuțiuni conjuncționale* (*ca și cum*, *de parcă*): „N-a apucat să răsufle bine că i-a venit vestea **că** *și la Lespezi s-a pus foc*” (L. Rebreanu); „Aglaia îl știa de cînd sosise la groapă cu omul **de** *măsura loturile*” (E. Barbu); „E o noapte **de parcă** *umblă sfinții pe cer*” (G. Bogza);
- *pronume (adjective) relative*, precedate sau nu de prepoziții; forma cazuală a pronumelui relativ și prezența prepoziției depind de:

– funcția sintactică a pronumelui în interiorul atributivei: „Mă simt legat de vietatea **care** *a murit/ La ceas oprit de lege și de datini*” (N. Labiș); „Mi-e silă să mă cert cu oameni **pe care** *nu-i stimez*” (G.M. Zamfirescu); „Și mă leagă în această clipă o fraternitate hăituită de statuile oarbe **prin fața cărora** *am trecut prea grăbit*” (O. Paler); „În clipa **în care** *i-am dat suferinței un sens*, ne-am ridicat deasupra ei” (O. Paler);

– funcţia de atribut a propoziţiei : „Hai să mergem fiecare pe la casa **cui** *ne are*" (I. Creangă) (**cui** : *subiect* ; cazul *genitiv*); „Denumirea exactă **a ceea ce** *s-a întîmplat* este ticăloşie" (**a ceea ce** : *subiect/complement direct* ; cazul *genitiv*);
- *adverbe relative* : „Am înţeles demult că omul se află exact în locul **unde** *se află suferinţă şi fericire, adică între plante şi zei*" (O. Paler) ; „Da, Beethoven compune opera *Fidelio*, după ce uitase de mult natura vocii omeneşti… el scrie muzică pentru voci **cum** *crede el* c-ar trebui să fie…" (M. Eminescu) ; „O să mergem la balul meseriaşilor, **unde** *vin toţi meşterii din Bucureşti*" (E. Barbu) ; „A fost o vreme **cînd** *îmi aruncam şi eu sufletul în calea tuturor, pe muchia tuturor prăpăstiilor*" (G.M. Zamfirescu) ; „Pe mine, **aşa cum** *vroisem odată să fiu*,/ numai vechile, oarbele drumuri/ încă n-au încetat să mă caute" (A.E. Baconsky).

Articolul

Uneori, atributul realizat prin „dativul posesiv" al pronumelui personal sau reflexiv se distinge de complementul indirect pe baza articulării unui substantiv din enunţ care îşi manifestă astfel în planul expresiei poziţia de regent al pronumelui. În enunţul : „Şi-nlănţuindu-*mi* gîtul cu braţe de zăpadă/ Îmi întindeai o gură deschisă pentru sfadă" (M. Eminescu), pronumele *-mi (şi-nlănţuindu-mi)* funcţionează ca atribut pentru substantivul regent *gîtul*, articulat cu articol hotărît, iar pronumele *îmi* (*întindeai*) este complement indirect pentru verbul regent *întindeai*, determinat în acelaşi timp de complementul direct *o gură*. Funcţionarea indirectă, ca marcă distinctivă, a articulării hotărîte a substantivului este asigurată de conţinutul semantic al termenilor implicaţi direct în relaţia de dependenţă : verbul şi substantivul.

Articolul genitival fixează cadrul sintagmatic al relaţiei de dependenţă atributivă (prin acordarea în gen şi număr cu termenul regent) şi marchează identitatea de atribut a termenului pe care-l însoţeşte : „…**Valurile** de lumină **ale** *răsăritului* depărtat, lunecînd pe deasupra **creştetului** stîncos **al** *Petricicăi*, întindeau peste adîncul văzduhului o punte aeriană…" (C. Hogaş).

Identitatea specifică a diferitelor variante de atribut este asigurată în parte de natura lexico-gramaticală a componentelor sintagmei (regent şi determinant) şi marcată de *articol*, *elemente prozodice* şi *elemente de relaţie*.

Cînd substantivul regent provine dintr-un infinitiv lung, funcţia de atribut se realizează ca *atribut de complinire* : „Tu nici nu ştii **a ta apropiere**/ Cum inima-mi de-adînc o linişteşte/ Ca **răsărirea stelei** în tăcere" (M. Eminescu).

Cînd substantivul regent se articulează cu articol hotărît, funcţia atributivă se realizează ca *atribut de identificare* : „Atît **poezia de mişcare ceremonială**, **cît şi cea onirică** se întemeiază pe **sentimentul unui univers** metafizic care apasă asupra **lumii plane**, **modificîndu-i sensul**" (G. Călinescu).

Identitatea *atributului de identificare* este accentuată de prezenţa articolului demonstrativ : „Ca **toamna cea tîrzie** e viaţa mea şi cad/ Iluzii ca şi frunze pe undele de vad" (M. Eminescu).

Este *atribut de identificare* atributul realizat prin adjective pronominale, indiferent de articularea sau nearticularea substantivului. De altfel, cînd e determinat de unele adjective pronominale (*alt*, *acelaşi*, *care*, *orice* etc.), substantivul este totdeauna nearticulat :

„Se pare cum că **alte valuri**
Cobor mereu **pe-acelaşi vad**,

Se pare cum că-i **altă toamnă**,
Ci-n veci **aceleaşi frunze** cad." (M. Eminescu)

Cînd atributul se realizează prin adjectivul pronominal *tot*, substantivul e totdeauna articulat: „**Toate turmele** pămîntului au aureole sfinte/ peste capetele lor" (L. Blaga).

Cînd regentul este nearticulat sau articulat cu articol nehotărît (cu excepţia situaţiilor de mai sus), funcţia se realizează ca *atribut calificativ*: „E-o **noapte udă, grea**, te-neci afară" (G. Bacovia).

Dintre *elementele relaţionale*, adverbul întrebuinţat prepoziţional *cît* marchează realizarea atributului ca atribut *calificativ*: „Arde-n candel-o lumină **cît un sîmbure de mac**" (M. Eminescu).

Identitatea *atributului de clasificare* rămîne implicită în planul semantic al termenului prin care se realizează sau al întregii sintagme atributive: „Teoria invarianţilor *algebrici* şi-a găsit la vremea sa aplicaţii în fizică, geometria proiectivă, teoria numerelor" (V. Vodă); „Icre *moi* aveţi ?" (I.L. Caragiale). Ea este întărită uneori, în planul expresiei, prin prepoziţii – *de* (*din*) – şi prin articolul demonstrativ *cel*: „Vezi că marfă *de-asta* nu pot da cu paralicul" (I.L. Caragiale); „Pleca fluierînd, venea fluierînd cîntece *de-ale lui*" (E. Barbu); „N-am mai găsit decît mere *de cele acre*".

Atributul descriptiv este, în general, izolat de regent prin *pauză*, care devine marca identităţii sale specifice între celelalte categorii de atribute: „Trupul tău şi sufletul, **înaltul**, îţi sînt/ ca doi fraţi gemeni..." (L. Blaga); „A doua zi dimineaţă un camion ne-a dus în comuna Fierbinţi, **unde deîndată am şi găsit un coleg dintr-a opta, care m-a luat pe mine, nu şi pe Niculescu, la el**" (M. Preda).

Atributul descriptiv (cu dezvoltare propoziţională) poate fi neizolat dacă regentul este un pronume personal: „*Dors-tu content, Voltaire... ?* întreb şi eu împreună cu gingaşul, duiosul poet de zahăr al Namunei, el, **care a dat cel dintîi strigătul de durere...**" (I.L. Caragiale).

RELAŢII DE DUBLĂ DEPENDENŢĂ

În constituirea planului semantic global al **enunţului** sintactic – obiect/rezultat al actului de comunicare lingvistică, prin dinamica specifică a raportului lexic-sintaxă, unităţile lexicale (sau sintactice: propoziţiile) pot intra în relaţii sintactice unidirecţionale:

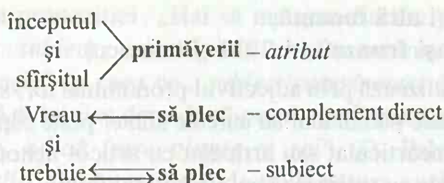
- simple:

  începutul ← *primăverii*
  sfîrşitul ← *primăverii*
  Vreau ← să plec
  Trebuie ← să plec

- pluridirecţionale

  începutul şi sfîrşitul ← *primăverii*
  Vreau şi trebuie ← să plec

Fiecare din direcţiile de desfăşurare a relaţiilor sintactice, potrivit naturii sale şi exigenţelor constituirii cîmpului semantico-sintactic al termenului activ (prim/primar), generează diferite funcţii sintactice:

Principiul economiei limbii s-a concretizat aici în subînţelegerea termenului al doilea în desfăşurarea primei relaţii : „*Vreau* (**să plec**) şi *trebuie* **să plec**".

Acest fenomen sintactic este posibil datorită intrării în relaţie de coordonare a termenilor centri ai actualizării prin/în enunţul sintactic.

Cînd termenii care ocupă prima poziţie (*regent*, în relaţia de dependenţă ; *predicat*, în relaţia de interdependenţă) nu se află înscrişi *între ei* într-o relaţie sintactică de coordonare, actualizarea planului lor semantic se desfăşoară printr-o relaţie specifică – **relaţia de dublă dependenţă** :

„Maria – a plecat – **neliniştită**."

„Maria, **neliniştită**, a plecat."

În funcţie de specificul desfăşurării dependenţei faţă de cei doi regenţi, **relaţia de dublă dependenţă** generează două funcţii sintactice :

1. **atribut circumstanţial** ;
2. **complement predicativ**.

Atributul circumstanţial

Funcţia de *atribut circumstanţial* este discutată de autorii *Gramaticii Academiei* în capitolele „Atributul" şi „Propoziţia atributivă", ca o variantă (parte de propoziţie şi propoziţie subordonată) a *atributului izolat*, alături de *atributul* (*atributiva*) *descriptiv(ă)* : „Atributul izolat poate fi *circumstanţial* sau *descriptiv*" (1963, vol. II, pp. 139, 278). Noua ediţie a *Gramaticii Academiei* include atributul circumstanţial, ca şi ediţia precedenta, în clasa **atributului**, la subcapitolul „Atribute izolate şi neizolate". (2005, vol. II, pp. 611-613), identificîndu-se acum şi diferite circumstanţe mai frecvente în planul său semantic. Deosebirea dintre cele două variante de atribut – stabilită în mod exact şi în plan semantic – şi în plan sintactic : „Atributul *circumstanţial* exprimă o caracteristică suplimentară a elementului determinant *care este în acelaşi timp legată şi de ideea exprimată de predicat ; el exprimă deci, odată cu caracterizarea obiectului, şi o idee circumstanţială referitoare la predicat*" [s.n.] (1963, vol. II, p. 139) – nu este aşezată, însă, la baza stabilirii identităţii distinctive a *atributului circumstanţial*, parte de propoziţie cu doi regenţi, în opoziţie cu *atributul descriptiv* (şi cu întreaga clasă sintactică a *atributului*), parte de propoziţie dependentă de un singur regent.

Din interferenţa a două relaţii de dependenţă specifică, prin care acelaşi termen este subordonat faţă de doi regenţi, se dezvoltă **o relaţie de dublă dependenţă**, în care îşi au originea funcţiile sintactice specifice de *atribut circumstanţial* şi *complement predicativ*.

Atributul circumstanţial are, concomitent, un regent *substantiv* (*pronume*) şi un regent *verb* – „*Curta*, *obosit* de orele de plimbare, *se aşeză* într-un luminiş proaspăt defrişat de trunchiuri falnice de brazi" (P. Sălcudeanu) :

Nume (pronume) ← Atribut circumstanțial → Verb (predicat)
Curta ← *obosit* → *se așează*

Fiind o determinare facultativă atît a numelui (pronumelui), cît și a verbului, termenul atribut poate lipsi, fără consecințe asupra autonomiei semantice sau structurale a enunțului : „Curta se așează...". Enunțul sintactic își păstrează autonomia și în absența regentului nominal, dar funcția termenului determinant se poate schimba ; înscriindu-se într-o relație de dependență simplă, unilaterală, termenul realizează funcția de circumstanțial : „...*obosit* de orele de plimbare, se așează..."

Întrucît regentul verbal funcționează ca predicat, absența sa ca predicat sau ca regent al atributului circumstanțial face imposibilă structurarea enunțului : „Curta, obosit".

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, *atributul circumstanțial* descrie o trăsătură distinctivă, permanentă sau manifestîndu-se la un moment dat, a numelui-regent, *care se constituie într-o circumstanță a desfășurării acțiunii verbului-predicat*. Circumstanța poate fi :

- **cauzală** : „Tovarășul meu, *recrut* în asemenea treburi și *crezînd* că hatîrul se măsoară cu paharul, dete rachiul de dușcă pînă la fund..." (C. Hogaș) ; „După ce lepădă și a doua pereche de opinci, *care se spărsese și acelea*, luă legătura cu oscioarele..." (P. Ispirescu) ;
- **temporală** : „Malca, *îmbărbătată* de moș Nichifor, se suie în căruță și se culcă" (I. Creangă) ;
- **de condiție** : „Nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, *săvîrșită* în stare de legitimă apărare" (*C.P.*) ;
- **de concesie** : „Nemulțumirile acestea crescuseră mai ales din pricină că el, *om cu greutate și cu pricepere*, fusese lăsat să putrezească acolo, la moșia lui, pe cînd alți domnitori îl căutau ca pe iarba de leac" (M. Sadoveanu) ; „Doctrinele pozitive, *fie religioase, filozofice, de drept ori de stat*, nu sînt decît tot atîtea pledoarii ingenioase ale minții..." (M. Eminescu) ;
- **consecutivă** : „Dreaptă, cum era stînca [...], avea totuși, jos și cam la mijloc, o scobitură destul de adîncă, *în care cineva s-ar fi putut adăposti în larg pentru orice împrejurare*" (C. Hogaș) ;
- **de finalitate** : „Aici întîlniră un bătrîn pe care îl rugară să-i îndrepteze la vreun han, *unde să mîie noaptea*" (P. Ispirescu).

De multe ori, caracteristica numelui, exprimată prin atribut circumstanțial, descrie cadrul situațional general în care se desfășoară acțiunea verbală, fiind expresie a circumstanțialității ca atare : „Lina, *înzdrăvenită*, golise cîrciuma, trăsese obloanele la ferestre și acolo potrivise ospățul..." (E. Barbu).

În alte enunțuri, atributul descrie concomitent două sau mai multe caracteristici circumstanțiale ; coexistă, cel mai frecvent, sensul de finalitate și cel de condiție, circumstanța temporală și cea cauzală : „O pătură groasă de întuneric greu îmi păru că se desprinde, că mi se ridica de pe suflet și de pe inima mea care, *ușurată* ca de sub lanțurile zgomotoase ale unei grele închisori, începe să bată în voie..." (C. Hogaș).

Tipuri structurale

a) **Simplu**; se realizează prin:

- *adjective*: „Nicu, *fricos*, nu mai aşteptă glasul mămicăi şi se retrase grabnic după portiţă" (L. Rebreanu);
- *substantiv*: „Eu, *cu vîrsta* mea, sînt sau nu sînt contemporan cu un tînăr?" (G. Călinescu);
- *forme verbal-nominale (participiu)*: „Cucoşul, *supărat* de asta, nu se lasă, ci se ia după trăsură" (I. Creangă).

b) **Dezvoltat**: „Costică, *cu gîndul la soarta lui Niculae* [...], îşi reaminti pesemne, cu amănunte, ce păţiseră ei atunci..." (M. Preda).

c) **Analitic**: „Limba? Nu. Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiţilor oameni – numai individul, *acelaşi rămînînd*, o aude într-un fel" (M. Eminescu).

d) **Complex**: „Petrache, *rămas cum îl ştiai*, nu se prea împiedică de principii...".

e) **Propoziţional (atributiva circumstanţială)**: „Ruşine pentru guvernul vitreg, *care dă unul din cele mai frumoase judeţe ale României pradă în ghearele unui vampir*!" (I.L. Caragiale).

f) **Multiplu**: „Şi frate-meu cel mare, *nătîng şi neastîmpărat*, cum îl ştii, fuga la uşă să deschidă" (I. Creangă); „Dar impostorii, *oricine ar fi fost* să fie, *oricît de supuşi*, *orice rol ar fi avut, mai ales în cultură*, ei, da, au simţit distanţa de netrecut, distanţa de prăpastie fără fund dintre falsa lor importanţă şi gheaţa din privirile mele" (G. Bogza).

Marcarea identităţii specifice a atributului circumstanţial

Relaţia de dependenţă de la baza atributului circumstanţial prezintă două caracteristici definitorii prin coexistenţa lor:

- este o relaţie de dependenţă slăbită[30];
- îşi are originea în doi termeni regenţi: *un nume* (*pronume*) şi *un verb*.

Caracterul slăbit al relaţiei se concretizează în planul expresiei, în *izolarea* atributului circumstanţial de regentul său nominal prin pauză: „Mogorogea, *nătîng şi zgîrcit*, cum era, începe a striga la mine" (I. Creangă).

Dintre cele două relaţii de dependenţă concentrate în dependenţa atributiv-circumstanţială, manifestări concrete în planul expresiei are mai ales dependenţa faţă de nume.

Cînd atributul circumstanţial are dezvoltare infrapropoziţională, dependenţa nominală se manifestă în planul expresiei prin *flexiune*, orientată de principiul *acordului*; termenul atribut circumstanţial se acordă în gen şi număr cu regentul substantival (pronominal): „**El**! **luptătorul** pentru libertate, să ajungă la bătrîneţe subdirector a ce? a unui stabiliment oficial de robie – puşcăria locală!" (I.L. Caragiale); „*Din Vasilescu şi Marmoroşblanc*, **ameţiţi**, după cît se pare, de berea băută, [...] nu erau atenţi la povestirea lui Gheorghe" (M. Preda); „...Caracterul *simbolurilor*, **utilizate** ritual, e de a fi necesitate" (G. Călinescu).

Cînd atributul are dezvoltare propoziţională, predicatul atributivei se acordă cu regentul în gen, număr şi persoană dacă acesta e predicat nominal, în număr şi persoană dacă e predicat verbal: „Nu mai merge... *să fiu prieten* cu **bărbatu-tău**,

care nu-i om de felul meu, numai ca să te poci vedea mai des ! [...] Ţi-e drag să trăieşti cu un om care se poartă cu tine ca un cîine şi mă goneşti **pe mine**, *care te* **iubesc**..." (I.L. Caragiale).

Atributiva circumstanţială se introduce în frază prin :

- *pronume relative* (mai ales, *care*) : „Omoară-mă pe mine, **care** *te-am iubit*, **care** *am jertfit tot pentru tine*" (I.L. Caragiale) ;
- *adverbe relative* : „Atunci, copila părintelui, **cum** *era sprinţară şi plină de incuri*, a bufnit în rîs" (I. Creangă) ; „Şi el, **cît** *era de ostenit*, ne prindea pe cîte unul, ca la baba-oarba, ne rădica în grindă zicînd : «Tîta mare ! » (I. Creangă) ; „Nici un om, din cîţi am cunoscut, *oricît de neînsemnat ar fi fost, oricît de sărac* [...], nu s-ar putea plînge că ar fi simţit între mine şi el vreo distanţă..." (G. Bogza).

Dependenţa de verb rămîne, în general, implicită în planul semantic al relaţiei sintactice, prin dezvoltarea unei componente circumstanţiale a cărei prezenţă este definitorie pentru identitatea sintactică a atributului circumstanţial. Componenta circumstanţială poate fi fixată, uneori, prin termeni *corelativi* (*tot*, *totuşi*) sau prin adverbele *chiar*, *aşa*, *odată*, care însoţesc atributul circumstanţial : „Puţini oameni, **odată** *fixaţi* într-un pisc, **odată** *aşezaţi* sub o stea, au ştiut să rămînă acolo, în timpul atîtor furtuni, nesperiaţi de urletul lupilor, neademeniţi de cîntecul sirenelor, cum a rămas Philippide sub zodia poeziei" (G. Bogza) ; „Oricum, peretele acela, **aşa** *uscat*, se chema că e uns cu miere" (M. Sadoveanu) ; „Astfel, nu e greu deloc să găseşti pricina pentru care oamenii, **chiar** *de munte*, sînt decăzuţi fiziceşte şi moraliceşte" (C. Hogaş).

Complementul predicativ

Această funcţie sintactică este numită *element predicativ suplimentar* în *Gramatica Academiei* (1963, vol. II, pp. 206 şi urm.). În noua ediţie a ***Gramaticii limbii române***, elaborată de Academie, fără a se distinge o variantă specifică între relaţiile de dependenţă (relaţia de dublă dependenţă), se identifică, în capitolul „Predicatul şi Predicaţia", alături de **predicat** şi de **numele predicativ**, funcţiile de **complement predicativ al obiectului** (2005, vol. II, pp. 290-294) şi **predicativ suplimentar** (pp. 295-312), prin relaţionarea acestora cu doi regenţi, unul nominal şi unul verbal. Integrate în fenomenul predicaţiei, cele două funcţii s-ar distinge între ele din perspectiva relaţiei obligatoriu („L-au numit **Radu**", „L-au poreclit **Ciungu**", „L-au ales **ambasador**") – facultativ („...iată-ne **înconjuraţi** numai de spioni..." – L. Rebreanu, „Îl credeam **profesor**", „Se închipuie **Napoleon**"). Chiar din aceste exemple se poate vedea că, în procesul de constituire a sensului enunţului sau şi de stabilizare a sensului verbului regent, complinirile numite **predicativ suplimentar** nu sînt facultative. De altfel, unele exemple cu care se ilustrează cele „două" funcţii reprezintă acelaşi model – complement predicativ : „M-a luat **drept tine/ drept altcineva**" (p. 292) ; predicativ suplimentar : „Ne-am regăsit **alţii**" (p. 301).

Conceptul ştiinţific de *complement predicativ* reflectă, mai mult decît sintagma întrebuinţată de *Gramatica Academiei* (şi de alţi lingvişti români)[31], şi decît alte sintagme[32], coexistenţa, în planul semantic al funcţiei pe care o numeşte şi, în planul expresiei, şi prin aceasta, în însăşi structura şi funcţionarea enunţului sintactic, a două dimensiuni funcţionale, complementare :

- complement semantic obligatoriu, în anumite condiţii lexicale, morfologice şi sintactice ale verbului regent;
- asumare implicită a predicaţiei, într-o perspectivă secundară de actualizare.

Cer în mod obligatoriu o asemenea complinire semantică verbe de simţire, de apreciere etc. care, întrebuinţate cu un pronume reflexiv, dezvoltă un sens gramatical categorial între *reflexiv* (obiectiv) şi *dinamic* – *a se considera*, *a se simţi*, *a se crede*, *a se şti* etc.: „El *se consideră*/*crede*/*simte* **nedreptăţit**".

Aceeaşi obligativitate intervine cînd verbele sînt determinate de un complement direct: „L-am *considerat*/*crezut*/*simţit* **nedreptăţit**".

Complementul predicativ este reprezentantul, *marcat* în structura de *suprafaţă* a enunţului realizat sintactic, al unui *predicat* virtual din structura de adîncime:

↑ El se consideră *nedreptăţit.*
| El consideră *că* (el) *a fost* *nedreptăţit.*

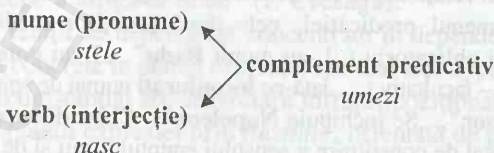
↑ El a crezut-o *cinstită.*
| El a crezut *că ea este* *cinstită.*

Utilizarea unor asemenea verbe fără complementul predicativ sau nu este posibilă („**El se consideră...**", „**El o consideră...**"), sau determină schimbări semantice importante: **El l-a simţit** (cînd a intrat)"; **El a crezut-*o***/ceea ce a spus ea".

Chiar dacă raportul de complementaritate dintre cele două dimensiuni funcţionale nu mai prezintă aceeaşi obligativitate în cazul tuturor verbelor – „**El s-a întors/El s-a întors entuziasmat**"; „Am văzut-o/Am văzut-o **foarte veselă**/Am văzut-o **cîntînd**" –, complementaritatea dintre cele două dimensiuni rămîne definitorie pentru conţinutul semantic al funcţiei:

Am văzut-o/că ea *era veselă*. ← Am văzut-o *veselă*.
Am văzut-o/că ea *cînta*. → Am văzut-o *cîntînd*.

În interiorul unei relaţii de dublă dependenţă, complementul predicativ determină concomitent un verb (o *formă verbal-nominală*) sau o *interjecţie* şi un *nume* (*pronume*): „**Stele** *nasc* **umezi** pe bolta senină" (M. Eminescu).

Verbul regent sau interjecţia funcţionează ca predicat: „**Iat-o** *cît e de luminoasă*" (I.L. Caragiale).

Formele verbal-nominale pot realiza funcţii sintactice diferite:

- *atribut*: „Şi pe cîmpul gol el vede un copil **umblînd** *desculţ*" (M. Eminescu);
- *circumstanţial*: „El se îngrozea **văzîndu-se** *ajuns a rătăci* [...] prin locaşele sălbatice ale fiarelor" (Al. Odobescu); „A reuşit să parvină **arătîndu-se** totdeauna *foarte docil*";
- un alt *complement predicativ*: „Am văzut-o **intrînd** *furioasă*".

Numele (pronumele) regent poate fi :

- *subiect* : „Şi **tu** priveşti *tăcută şi nevinovată* asupra acestei lumi" (M. Eminescu) ;
- *complement* (direct, indirect, de agent) : „Nu-i vedeam obrazul, dar **îl** ghiceam *încruntat, amărît*" (M. Eliade) ; „Îmi place să stau ore, zile şi nopţi în atelierul tău, numai ca să mă uit **la tine** *lucrînd*, mai mult în aer decît în materie, *umblînd* cu mîna pe deasupra cutiilor tale mici" (T. Arghezi) ; „Lui nu-i tihnea ţigara decît **fumată** *singur*" (Cezar Petrescu).

Dintre cei doi regenţi ai complementului predicativ, termenul nominal (pronominal) poate rămîne neexprimat, fără consecinţe asupra autonomiei (integrităţii semantice şi sintactice) a enunţului, dacă ar fi expresia sintactică a funcţiei de subiect gramatical : „De umblat, umblu ca fiecare/ Cînd **vinovat** pe coperişele iadului,/ Cînd **fără păcat** pe muntele cu crini" (L. Blaga).

Cînd regentul nominal (pronominal) ar fi însă complement direct, absenţa lui ar avea implicaţii asupra integrităţii structurale şi semantice a enunţului sau numai asupra naturii funcţionale a termenului. Absenţa regentului nominal (pronominal) determină destructurarea enunţului, cînd complementul predicativ are dezvoltarea infrapropoziţională : „Am văzut[-o] *roşie*, *sfioasă*, *tulburată*" (M. Eminescu).

Cînd are dezvoltare propoziţională, în absenţa regentului nominal (pronominal) complement direct, termenul subordonat nu mai realizează funcţia de complement predicativ, ci este complement direct : „Parcă-[*l*] văd [*pe astronomul cu al negurii repaos*]/ *Cum uşor ca din cutie scoate lumile din haos*" (M. Eminescu).

Constituent sintactic necesar pentru cunoaşterea detaliată a unei anumite realităţi extralingvistice, complementul predicativ nu este, în general, indispensabil pentru autonomia, semantică sau structurală, a enunţului : „Porni atunci la drum [,*resemnat, cu haina sub braţ, cu pălăria trasă pe frunte*]" (M. Eliade). În funcţie de verbul regent însă, absenţa sa poate determina mutaţii importante în planul semantic al enunţului lingvistic : „Taina nopţii face totul [*ambiguu*]..." (O. Paler).

Datorită conţinutului lor semantic (sau numai unuia din sensuri), unele verbe cer cu obligativitate prezenţa unui complement predicativ (**a considera**, **a socoti**, **a arăta** etc.) : „Ea trebuie să strîngă din umeri, simţindu-se *umilită şi ruşinată*" (M. Sadoveanu) ; „Îl socotea pe Ghiţă *om cinstit şi vrăjmaş* al lui Lică..." (I. Slavici).

Absenţa complementului predicativ ar determina neîmplinirea structurală şi semantică a enunţului în care regentul verbal este un verb din această categorie : „...Cerea instanţei **să-l considere** [*iresponsabil*...]" (M. Preda) ; „El se **simţea** [nedreptăţit]".

Tipuri semantice

Sub aspect **semantic**, complementul predicativ exprimă :

- *o caracteristică* (stare) a subiectului sau complementului, reală, aparentă, ipotetică ori presupusă, care ia naştere, intervine (sau numai se revelă) în timpul desfăşurării acţiunii verbale : „Mă gîndesc că aş fi putut veni pe lume *orb*, *olog*, să mă uit în lumină ca un ciob şi să mă tîrăsc ca o funie prin ţărînă..." (T. Arghezi) ; „Ştiu eu

tare bine că boierul m-a luat *de nebun*, dar nici cuminte nu sînt, după cum văd eu acum" (I. Creangă) ;

- *calitatea* cu care este implicat subiectul sau complementul în desfășurarea acțiunii verbale : „Pentru că nu am fost implicat direct în această realitate, *nici ca victimă*, *nici ca participant* la opera de salvare, mi se pare că nu am dreptul să vorbesc despre ea" (G. Bogza) ;
- *o acțiune secundară*, simultană cu acțiunea principală exprimată prin verbul regent, care este atribuită, ca o caracteristică dinamică, subiectului sau complementului : „Casele cresc în pădurea de pini/ albe sau ca șofranul,/ **lucind** pe coline" (L. Blaga) ; „Și ieșind iute cu dînsa afară din chilie îl auzii **descuind** ceva, **încuind** ceva și iute se întoarse cu ea plină..." (C. Hogaș).

În legătură cu acest conținut semantic, complementul predicativ prezintă două variante :

- **complement predicativ nominal**, expresie a însușirii sau a calității subiectului (complementului) privită în contextul desfășurării acțiunii verbale : „Mă trezesc uneori dimineața *prea bătrîn* ca să mai iau totul de la început" (O. Paler) ;
- **complement predicativ verbal**, expresie a implicării subiectului (complementului) în dezvoltarea unei acțiuni secundare, simultană acțiunii verbului regent : „În ziua aceea, cînd i-a văzut pe acei inși *barînd* ușa de la intrare, doamna Iorga s-a ridicat neliniștită de la biroul ei și i-a întrebat cine sînt" (M. Preda).

Aceste variante semantice corespund, mai ales la nivel propozițional, modalităților deosebite de realizare concretă a funcției de complement predicativ.

Tipuri structurale

Complementul predicativ nominal

a) **Simplu** ; se realizează prin :

- *adjective* : „Nici un marinar și nici un aviator nu crede că se mai întoarce *viu*" (T. Arghezi) ;
- *substantiv* : „...Numai ce-l văd pe Tasache al meu intrînd în ogradă și ducînd de dîrlogi un soi de dihanie, pe care cu un prisos de bunăvoință ai fi putut-o lua *drept cal*" (C. Hogaș) ;
- *pronume* : „Mama și-a făcut din soțul ei un idol, pe care îl voia *al ei și numai al ei*" (L. Blaga) ; „Sînt zece la număr/ Și, umăr la umăr,/ Se duc, *cîte doi*, în coșciuge" (T. Arghezi) ;
- *forme verbal-nominale* : „Genul întîi le arată caracterele în toată curățenia și consecvența lor, al doilea le admite *ca fiind cunoscute*" (M. Eminescu) ; „Am lăsat tocul jos *înveselit* de o amintire" (M. Preda).

b) **Dezvoltat** : „...Tăcea acum *cu privirea pierdută în gol*" (M. Caragiale).

c) **Analitic** : „Căderea n-are importanță pe ce cale îți vine... chiar dacă aceste motive sînt furnizate de cineva care curînd se dovedește *a fi fost o lepădătură*" (M. Preda).

d) **Complex** : „Nu l-am bănuit niciodată *a fi așa cum mi s-a dezvăluit ieri*, un individ fără scrupule".

e) **Propozițional (completiva predicativă nominală)** : „La versurile nesubliniate Eminescu a renunțat, găsindu-le cu drept cuvînt *că nu merită* să intre în opera sa definitivă..." (G. Ibrăileanu).

f) **Multiplu** : „*Aşa de spărieţi şi de nedumeriţi* mi-nchipui că trebuie s-o fi împuns de fugă troienii lui Priamus, cînd îi luă Achile cu jărdia pe la spate" (C. Hogaş) ; „Şi pe mine mă ştiu toţi reacţionarii *că sînt republican, că sînt pentru naţiune*" (I.L. Caragiale).

Complementul predicativ verbal

a) **Simplu** ; se realizează prin *forme verbal-nominale* :

• *gerunziu* : „Cine l-ar fi văzut *mîngîindu-şi* copiii murdari n-ar fi recunoscut în el pe veselul cîntăreţ care spune la ziuă glume fără perdea" (E. Barbu) ;

• *participiu* : „Se simţea *urmărit* şi încetinise pasul, aşteptînd din clipă în clipă să se audă *strigat* din spate" (M. Eliade) ; „S-a luat după el, aşa, pe departe, ca să-l urmărească *nebăgat în seamă*, apoi să se apropie..." (I. Slavici).

b) **Propoziţional (completiva predicativă verbală)** : „...Eu aşa am bătut găina şi iacătă-o *cum se ouă*" (I. Creangă).

c) **Multiplu** :

„Îl vedeam *ridicîndu-se* încet ca o cobră, *legănîndu-şi* trupul şerpuitor, *sprijinindu-se* pe coadă, *lăţindu-şi* capul şi *fluturînd-o* ameninţător." (O. Paler)

„Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos,
Cum, uşor ca din cutie, scoate lumile din haos
Şi cum neagra vecinicie ne-o întinde şi ne-nvaţă
Că epocele se-nşiră ca mărgelele pe aţă." (M. Eminescu)

Marcarea identităţii specifice a complementului predicativ

Întemeindu-se pe o relaţie de dublă dependenţă, identitatea sintactică a complementului predicativ este marcată de prezenţa simultană a unor modalităţi de manifestare în planul expresiei a dependenţei faţă de nume (*flexiunea*) şi faţă de verb (*topica*). În funcţie de planul semantic sau de structura complementului predicativ, mai intervin *elementele de relaţie* şi *articolul*.

Dintre cele două variante, complementul predicativ nominal se caracterizează prin identitatea cea mai marcată.

Flexiunea

Flexiunea este orientată de *acord* şi, mai rar, de *recţiune*.

Cînd se realizează prin nume (pronume) sau prin participiu (în structuri simple, multiple infrapropoziţionale sau analitice), complementul predicativ (mai ales nominal, dar şi verbal) se acordă în gen şi număr cu regentul nominal (pronominal) : „Baba, de venin, se smulse odată din piuă-n sus şi rupse lanţurile, lungindu-se *slabă* şi *mare* pînă-n nori" (M. Eminescu) ; „Am văzut-o *devenind* brusc *palidă*" (O. Paler).

Cînd complementul predicativ nominal are structură propoziţională, acordul se extinde şi asupra numelui predicativ din alcătuirea predicatului său analitic : „*I*-am simţit de la uşă că *erau intrigaţi şi curioşi*" (O. Paler).

Rezultat al concentrării specifice a enunţului sintactic prin contragerea[33] unui nucleu predicaţional care nu şi-a subordonat identitatea şi autonomia faţă de nucleul predicaţional central, complementul predicativ nominal este, cel mai adesea, în *nominativ*, caz cerut de verbul ce i s-a impus ca regent : „De patru ori Mircea fusese aşezat *domn* cu sila în ţară de Poarta turcească" (Al. Odobescu)

Elemente de relaţie

Elementele de relaţie depind de tipul, semantic şi structural, al funcţiei, de conţinutul semantic concret al funcţiei („A plecat **cu o mare** *încredere*"./„A plecat **fără nici o** *încredere*".) sau de opţiunea subiectului vorbitor („El se dă **director**").

Cînd are *dezvoltare infrapropoziţională*, **complementul predicativ**, varianta nominală, este însoţit uneori de:

- *adverbele întrebuinţate prepoziţional* **cu** şi **drept**;
- *prepoziţii* (*locuţiuni prepoziţionale*): **de, din, cu, fără, în chip de** ş.a. Prepoziţiile impun toate cazul acuzativ: „**Drept lumînare**/ *Aş vrea o floare*" (M. Isanos); „M-aş împăca mai bine, bunăoară,/ Să te socot **de scîndură şi sfoară**" (T. Arghezi); „...Reziduul combustiunii se scutură jos **în chip de** *cenuşă*, devenind pămînt" (G. Călinescu); „Şedea şi privea locul **cu** *palmele la spate*" (E. Barbu).

Propoziţia completivă predicativă se introduce în frază prin:

- *conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale – ca şi cum, ca să, ca şi cînd, că*: „I-am simţit de la uşă **că** *erau intrigaţi şi curioşi*" (O. Paler); „...Boierii ţării te-au ales **ca să** *urmezi răposatului în domnie*..." (Al. Odobescu); „Numai că Marmoroşblanc prea se arăta **ca şi cînd** *nu s-ar fi întîmplat nimic deosebit*" (M. Preda);
- *pronume (adjective) relative*: „Refuzăm lucrurile **drept ce** *sînt* şi le tratăm ca generalităţi" (C. Noica);
- *adverbe relative*: „După ce se mîntuie clăcuşoara asta, lumea ne lasă *în cît ne-a găsit* şi se împrăştie huiduindu-ne" (I. Creangă); „Dar deodat'un punct se mişcă... cel întîi şi singur. Iată-l/ **Cum** *din haos face mumă, iară el devine tatăl*" (M. Eminescu).

Dintre elementele relaţionale, se impun ca distinctive în sine locuţiunea prepoziţională **în chip de**: „A venit **în chip de înger**...", precum şi adverbul întrebuinţat prepoziţional **drept**, în propoziţie: „**Drept preot** toarce-un greier un gînd fin şi obscur,/ **Drept dascăl** toacă cariul sub învechitul mur" (M. Eminescu); sau în frază, cînd precedă pronumele relativ prin care se introduce o completivă predicativă: „Pentru ce, adică, m-aş gîtui cu îmboldirile propriei mele firi [...] şi aş trece în ochii... celor proşti **drept ceea ce nu sînt**?" (C. Hogaş).

Topica

Expresie a celei de-a doua direcţii în desfăşurarea relaţiei de dependenţă, *topica* se asociază flexiunii (orientată de *acord*) în fixarea identităţii sintactice a complementului predicativ, varianta nominală. Spre deosebire de atribut, cu care are în comun modificarea formei, pentru *a se acorda* în gen şi număr cu un termen regent nominal, complementul predicativ urmează unui verb predicativ, ce i se impune ca regent. În enunţul: „Tîmpla bate *liniştită*, ca o umbră viorie" (M. Eminescu), adjectivul *liniştită*, acordat în gen şi număr cu substantivul *tîmpla*, regentul său nominal, se situează, în plan sintagmatic, imediat după verbul *bate*, regentul său verbal. Prin flexiune, (cerută de realizarea prin *adjectiv*) se opune circumstanţialului modal: „Răsare luna *liniştit* şi tremurînd din apă" (M. Eminescu); prin poziţie, se opune *atributului*: „S-apar-o zînă *liniştită*/ Cu ochi mari, cu umeri goi" (M. Eminescu), şi *atributului circumstanţial*: „Gabriela, acum *liniştită*, l-a privit cu mai multă încredere".

Deosebirea de *topică* dintre complementul *predicativ* și *atributul circumstanțial* corespunde distincției din plan semantic ; însușirea exprimată prin *atributul circumstanțial* precedă (ca *timp*, *cauză*, *condiție* etc.) sau *urmează* (*scop*, *consecință*) acțiunea verbală : „Mihaela, **obosită**, s-a întors acasă”, în timp ce însușirea (acțiunea) exprimată prin complementul predicativ este simultană cu acțiunea verbului : „Mihaela s-a întors **obosită** acasă”.

Articularea

Rolul hotărîtor în marcarea identității distinctive, în planul expresiei, a complementului predicativ îl are gradul de determinare prin articol a substantivului sau adjectivului. Realizînd funcția de complement predicativ, substantivul **nu primește articol hotărît**, nici cînd este juxtapus verbului, nici cînd este precedat de prepoziția *ca* : „După doi ani s-a întors **doctor**”. Se distinge, prin aceasta, de *subiect* : „După doi ani s-a întors *doctorul*” sau de *complementul comparativ* :

- *complement predicativ* : „Vorbește mai bine **ca doctor**” ;
- *circumstanțial modal* : „Vorbește **ca un doctor**” ;
- *complement comparativ* : „Vorbește mai (la fel de) bine **ca un doctor**”.

Observație

Substantivul complement predicativ poate primi articol hotărît dacă este determinat de un atribut : „Și iată cum în sfînta zi de Duminica mare mă trezi *stăpînul* în regulă al unei iepe mici și slabe...” (C. Hogaș).

Cînd se realizează prin adjectiv, poziția postverbală, coordonată cu desfășurarea flexiunii sale în baza acordului cu un termen nominal (pronominal) (subiect sau complement), se constituie în marcă distinctivă a complementului predicativ. Adesea însă, adjectivul ocupă o poziție în imediata vecinătate a substantivului, asemenea atributului. Cu funcția de complement predicativ, adjectivul nu preia articolul hotărît de la substantivul pe care îl precedă : „De la gîrlă-n pîlcuri dese/ **Zgomotoși** copiii vin” (G. Coșbuc) ; și nu acceptă articol demonstrativ : „Unii plini de plăcere pentru a lor viață,/ Trec zilele **voioase** și orele surîd” (M. Eminescu) ; ceea ce îl deosebește net de atribut : „Sînt solitarul **pustiilor** piețe/ Cu tristele becuri cu pală lumină” (G. Bacovia) ; „Netezești încet și leneș fruntea mea **cea liniștită**” (M. Eminescu).

Identitatea specifică a complementului predicativ realizat prin gerunziu rămîne implicită în planul semantic al celor două verbe :

- *complement predicativ* : „El merge **uitîndu-se peste tot**” ;
- *circumstanțial modal* : „El merge **șchiopătînd**”.

Cînd se realizează propozițional, identitatea specifică a complementului predicativ este implicită în natura relației sintactice pe care se întemeiază (de dublă dependență) și în planul ei semantic :

- *complement predicativ* : „L-am văzut **cum încerca să plece neobservat**” ;
- *complement direct* : „Am văzut **cum încerca să plece neobservat**”.

RELAȚII DE COORDONARE

Relaţiile de *coordonare* sînt expresia sintactică a unor raporturi extralingvistice de „egalitate", cu existenţă obiectivă sau doar stabilite astfel de subiectul vorbitor în interpretarea lingvistică a planului referenţial. Termenii asociaţi în aceeaşi sintagmă prin relaţii de *coordonare* sînt situaţi pe acelaşi plan în organizarea enunţului sintactic ; ei nu depind nici semantic, nici structural unul de celălalt şi, de aceea, autonomia enunţului, semantică şi structurală, nu este condiţionată de prezenţa tuturor termenilor implicaţi. Enunţul „A studiat *filozofia*" nu diferă din acest punct de vedere, al autonomiei şi integrităţii sale semantice şi structurale, de enunţul : „A studiat *filozofia şi dreptul*". Rămîne fără consecinţe asupra autonomiei enunţului, ca şi asupra naturii relaţiei dintre ei, şi schimbarea ordinii termenilor : „A studiat *dreptul şi filozofia*".

Această libertate privind prezenţa şi ordinea termenilor în interiorul relaţiei de coordonare este mai mare în relaţiile de coordonare *copulativă*, *disjunctivă*, *alternativă* şi *opozitivă*[34] : „El studiază *dreptul şi filozofia/filozofia şi dreptul/filozofia/dreptul*" ; „Să vină *Dana sau Dan/Dan sau Dana/Dan/Dana*" ; „Se uită *cînd la Doina, cînd la Ion/cînd la Ion, cînd la Doina/la Ion/la Doina*" ; „Nu a studiat *filozofia*, *ci dreptul*/ A studiat *dreptul*, *nu filozofia*/A studiat *dreptul*/ Nu a studiat *filozofia*".

Pentru celelalte relaţii de coordonare (*adversativă* şi *concluzivă*) este absolută numai libertatea privind prezenţa sau nu a tuturor termenilor implicaţi în relaţie ; se înţelege că, dacă relaţia cuprinde numai doi termeni, absenţa unuia înseamnă anularea relaţiei de coordonare, dar nu duce la destrămarea autonomiei enunţului sintactic : „El este *isteţ*, **dar** *obraznic/isteţ/obraznic*" ; „Este *ora nouă*, **deci** *foarte tîrziu/ora nouă/foarte tîrziu*".

Libertatea privind ordinea termenilor în desfăşurarea acestor relaţii, în schimb este relativă.

În relaţia de coordonare adversativă, schimbarea ordinii termenilor depinde de poziţia conţinutului lor semantic în raportul dintre enunţul lingvistic şi realitatea extralingvistică.

Cînd conţinutul lor semantic se articulează în simultaneitate, schimbarea ordinii termenilor nu are consecinţe asupra planului semantic al relaţiei de coordonare, ci poate introduce doar conotaţii stilistice : „Vremea e **frumoasă**, dar **rece/rece**, dar **frumoasă**" ; „E **bogată**, dar **urîtă/urîtă**, dar **bogată**".

Cînd conţinutul lor semantic se articulează în succesivitate, schimbarea ordinii termenilor poate duce la schimbări importante în planul semantic al relaţiei de coordonare : „El a intrat în casă, **dar** nu a găsit pe nimeni/El n-a găsit pe nimeni, **dar** a intrat în casă", sau poate determina enunţuri incompatibile semantic : „A cumpărat-o ieri, **dar** a şi vîndut-o/A şi vîndut-o, **dar** a cumpărat-o ieri".

În relaţia de coordonare concluzivă, termenii îşi pot schimba reciproc poziţia, dacă reprezintă, prin conţinutul lor semantic, două perspective diferite asupra aceleiaşi realităţi, apropiindu-se de o relaţie *apozitivă* : „Maria a plecat pe 27 iulie, **deci** exact după o lună/Maria a plecat exact după o lună, **deci** pe 27 iulie".

Cînd conţinutul semantic al termenului secund intră într-un raport de succesivitate (ca urmare, consecinţă etc.) cu conţinutul semantic al primului termen (în care îşi are, într-un fel oarecare, originea), ordinea termenilor nu se poate schimba : „Au suspendat cursele aeriene şi, **prin urmare**, a trebuit să plec cu trenul".

Observaţie
Imposibilitatea sau doar libertatea relativă de schimbare reciprocă a ordinii termenilor determină pe autorii *Gramaticii Academiei* (vol. II, p. 249) şi pe alţi lingvişti să vorbească de o apropiere a coordonării *adversative* (unde se include şi coordonarea prin conjuncţia **ci**) şi *concluzive* de subordonare. Că aceste relaţii sintactice rămîn în esenţa lor relaţii de coordonare o demonstrează absenţa oricăror constrîngeri categoriale pe care un termen să le impună altuia (altora), precum şi necondiţionarea unuia sau a autonomiei semantice şi culturale a enunţului de prezenţa celuilalt.

De fapt, din motive semantice, mai ales cînd au dezvoltare propoziţională, nici termenii relaţiei de coordonare copulativă, de exemplu, nu-şi pot schimba poziţia în plan sintagmatic. În enunţul „Mihai a ieşit imediat şi a alergat la tramvai" nu este posibilă schimbarea ordinii termenilor tocmai pentru că aceasta este izomorfă unei situaţii semantice reflectînd o anumită succesivitate evenimenţială obligatorie.

Întrucît termenii implicaţi în desfăşurarea lor nu depind unul de altul, relaţiile de coordonare *nu dezvoltă funcţii sintactice*. Termenii pot actualiza însă solidar aceeaşi funcţie sintactică dacă îşi coordonează dependenţa faţă de acelaşi regent sau dacă intră în relaţii de interdependenţă cu un acelaşi termen sau pot extinde cîmpul de dezvoltare a funcţiilor sintactice realizate direct de un termen al relaţiei (primul).

În structurarea enunţului în planul expresiei şi în plan semantic, deopotrivă, relaţiile de coordonare desfăşoară două roluri principale :

- articulează sintactic două sau mai multe nuclee predicaţionale, situîndu-le pe acelaşi plan : „*Pe pieptul moartei* luce *de pietre scumpe* salbă/ *Şi* păru-*i de-aur* curge *din raclă la pămînt*" (M. Eminescu) ;
- extind (sau multiplică) cîmpul de dezvoltare concretă a unei funcţii sintactice : „Pe dinaintea mea fug *dealuri, văi, rîuri, cascade, oraşe şi sate*, prinse ca nişte cuiburi de creştetele stîncilor" (N.D. Cocea).

Prin desfăşurarea primului rol, *coordonarea* determină constituirea unor *fraze simple*, omogene sub aspectul organizării sintactice : „*Ieşii* îndată din apă, *îmi umflai* în braţe straiele de pe mal, *trecui* Tazlăul de partea cealaltă, *mă îmbrăcai* iute şi *mă înfundai* în pădure pe urmele domnului Arsene..." (C. Hogaş).

Desfăşurarea celuilalt rol presupune interferenţa relaţiei de coordonare cu desfăşurarea unei relaţii de dependenţă sau a relaţiei de interdependenţă. Dacă relaţia de coordonare implică termeni cu dezvoltare propoziţională, enunţul se organizează ca *frază dezvoltată* : „Ce frumos e începutul actului întîi. Pe la sfîrşit însă, el cade şi nu cade fiindcă actorul joacă în urmă cu mai puţin avînt, ci fiindcă-şi dăduse prea mult avînt de la început" (M. Eminescu).

Tipuri semantice

Gramatica Academiei distinge patru „raporturi" : „După natura logică a raportului dintre elementele pe care le leagă, coordonarea în frază (ca şi în propoziţie) poate fi copulativă, disjunctivă, adversativă şi concluzivă" (1963, vol. II, p. 241). Aceleaşi patru variante ale raportului de *coordonare*, numit şi *relaţie de nondependenţă*, se regăsesc şi în noua ediţie a *Gramaticii Academiei* (2005, vol. II, pp. 19-24).

Prin planul lor logico-semantic însă, precum şi prin specificul manifestării în planul expresiei, relaţiile de coordonare se prezintă sub forma a şase tipuri principale :

1. coordonarea **copulativă**;
2. coordonarea **disjunctivă**;
3. coordonarea **alternativă**;
4. coordonarea **adversativă**;
5. coordonarea **opozitivă**;
6. coordonarea **concluzivă**.

Coordonarea copulativă

Coordonarea copulativă se desfăşoară între termeni care se asociază – cel mai adesea simultan – în construirea planului semantic concret al unor funcţii sintactice sau al enunţului sintactic în ansamblu: „Sînt plin *de fantasme şi de dorinţe* ca o pasăre care ţipă *cînd răsare soarele şi o orbeşte*" (O. Paler).

Termenii implicaţi în coordonarea copulativă pot fi:

a) **fraze**:

„Prea ne pierdusem tu şi eu
În al ei farmec, poate,
Prea am uitat pe Dumnezeu
Precum uitarăm toate,

Şi poate că nici este loc
Pe-o lume de mizerii
Pentr-un atît de sfînt noroc
Străbătător durerii!" (M. Eminescu)

b) **propoziţii nondependente**: „Ca toamna cea tîrzie e viaţa mea acum şi cad/ Iluzii ca şi frunze pe undele de vad" (M. Eminescu);

c) **constituenţi sintactici**, de diferite dezvoltări, purtători ai unor funcţii sintactice deosebite; în enunţul „Se uita la mine *nedumerită* şi *întrebător*, apoi iute se înroşi..." (C. Hogaş), termenii coordonaţi copulativ *nedumerită* şi *întrebător* actualizează funcţiile de *complement predicativ* şi *circumstanţial (modal)*;

d) **componenţi ai unor constituenţi sintactici multipli**, care actualizează, singuri sau împreună cu un verb copulativ, diferite funcţii sintactice. În enunţul „– Dragostea cere riscuri, Galilei. Tu ce riscuri îţi asumi iubind *lumina, arborii şi vara*?" (O. Paler), termenii coordonaţi copulativ reprezintă împreună un *constituent sintactic multiplu* ce realizează funcţia de *complement direct*. În propoziţia „Şi riscul cel mare e *de a scrie* prost, *de a rămîne blocat* în cîte un capitol *şi de a te stinge* acolo..." (C. Noica), termenii coordonaţi copulativ *de a scrie*, *de a rămîne blocat* şi *de a te stinge* formează *numele predicativ multiplu*, care, împreună cu verbul copulativ *e*, realizează funcţia de *predicat analitic*[35].

Termenii componenţi ai constituentului sintactic multiplu, ca şi termenii constituenţi sintactici, pot avea dezvoltare *infrapropoziţională*: „*Viitorul şi trecutul*/ Sînt a filei două feţe" (M. Eminescu), sau *propoziţională*: „Şi am voit atunci *să sui şi-n pisc să fiu.*/ O stea era pe ceruri. În cer era tîrziu" (T. Arghezi).

Numărul termenilor înscrişi în relaţia de coordonare copulativă este nedeterminat:

„Biserica-n ruină
Stă *cuvioasă, tristă, pustie şi bătrînă*,
Şi *prin ferestre* sparte, *prin uşi* ţiuie vîntul –

Se pare *că vrăjeşte şi că-i auzi cuvîntul* –
Năuntrul ei *pe stîlpi-i, păreţi, iconostas*,
Abia *conture* triste şi *umbre* au rămas" (M. Eminescu).

Între termenii relaţiei de coordonare copulativă se poate stabili, în plan semantic, o anumită succesiune în timp : „Întors în ţară, e *spătar* sub Moruzi, *vistier şi mare ban* în anii următori" (*I.L.R.*), sau o anumită ordine, în funcţie de importanţa acordată de subiectul vorbitor, ordine fixată de adverbe şi locuţiuni adverbiale precum *apoi*, *întîi*, *în primul rînd* etc. : „Nu puteau toţi să ia acelaşi drum, **întîi** *fiindcă drumurile erau mai multe şi* **al doilea** *fiindcă locurile de scăpare erau aşijderea mai multe*" (G. Galaction) ; „Om învăţat e **întîi** *cine nu ştie nimic*, **al doilea** *cine ştie ceva şi se miră el singur*, **al treilea** cel ce, ştiind ceva, nu se mai miră..." (N. Iorga).

Exprimarea relaţiei de coordonare copulativă

În planul expresiei, relaţia de coordonare copulativă se realizează prin două mijloace principale :

- *joncţiune* ; prin *conjuncţii (locuţiuni conjuncţionale)* : *şi*, *nici*, *iar*, *şi cu*, *precum*, *şi*, *nu numai ... ci (dar) şi*, *atît ... cît şi*, *cu*, *împreună cu* ;
- *juxtapunere* ; prin *pauză* între termenii relaţiei.

Cele două mijloace pot coexista în desfăşurarea aceleiaşi relaţii de coordonare sau se pot actualiza numai cîte unul. Se întrebuinţează amîndouă cînd relaţia de coordonare implică mai mulţi termeni ; primii se coordonează prin parataxă, iar între ultimii doi se foloseşte conjuncţia **şi** : „Şi biata, *zgîrcindu-şi* picioarele de dinapoi, *lungindu*-şi gîtul după frîu şi *înţepenindu*-se pe picioarele întinse de dinainte, luneca de multe ori, de-a săniuşul pe luciul foilor [...]. Părintele Ghermănuţă se oprea un minut, mă aştepta **şi** iarăşi o pleca la vale..." (C. Hogaş).

Uneori însă, în legătură cu dezvoltarea planului semantic al funcţiei cu structură multiplă, conjuncţia poate interveni în mai multe poziţii : „...În ziduri răsfrîngea ca-ntr-o oglindă de argint : *dumbravă* **şi** *luncă, lac* **şi** *ţărmuri*" (M. Eminescu).

Exprimarea relaţiei de coordonare copulativă numai prin unul din cele două mijloace nu este condiţionată de numărul termenilor implicaţi.

Se realizează prin juxtapunerea tuturor termenilor : „De ce dorm, îngrămădite între galbenele file,/ *Iambii suitori, troheii, săltăreţele dactile* ?" (M. Eminescu) ; „Hangiul a încuiat uşa, a mai aruncat o răgălie în sobă, a mai băut un păhăruţ, a mai cotrobăit prin odaie..." (I.L. Caragiale).

Observaţie

Termenii juxtapuşi pot fi precedaţi toţi de conjuncţiile, întrebuinţate adverbial, *nici*, *şi* :

„**Nici** cîntecul, **nici** ruga *n-au descremenit*
Zarea de granit.
....
Vii.
Nici *nu simţi*, **nici** *nu ştii*." (T. Arghezi)

„*În adîncuri se pătrunde,*
Şi *de lună, şi de soare,*
Şi *de păsări călătoare,*
Şi *de lună, şi de stele,*

Şi *de zbor de rîndunele,*
Şi *de chipul dragei mele.*" (M. Eminescu);

Sau prin *conjuncţii*, în funcţie de împletirea dimensiunii *semantice* cu dimensiunea *sintactică* a textului:

„Eu? Îmi apăr sărăcia **şi** nevoile **şi** neamul." (M. Eminescu)

„Cîntam în iarbă şi-n mohor
tainele ascunse tuturor." (M. Isanos)

„Ea se uită... Păru-i galben,
Faţa ei lucesc în lună,
Iar în ochii ei albaştri
Toate basmele s-adună." (M. Eminescu)

„Mi-am dat seama că era **nu numai** *inutil*, **ci şi** *primejdios* să mai adaug ceva..." (O. Paler)

„Am scris cu bunăvoinţă, după ce **atît** *eu*, **cît şi el** am înţeles că facem uz de vorbele aceleiaşi limbi, dar vorbim în graiuri diferite." (L. Blaga)

„Destul că, foarte de dimineaţă, *dumnealor*, frumos gătite, **împreună cu** *tînărul Goe*, aşteaptă cu multă nerăbdare, pe peronul din urbea X, trenul accelerat..." (I.L. Caragiale)

Observaţie

Cînd termenii relaţiei de coordonare şi, odată cu aceştia, cei doi membri ai locuţiunii conjuncţionale discontinue *nu numai ci şi* sînt inversaţi, conjuncţia *ci* nu mai intervine: „Parcă te-ai teme **şi** *de altceva*, **nu numai** *de moarte*" (O. Paler).

Locuţiunile conjuncţionale discontinue **sînt** în ele înseşi **mărci absolute ale coordonării copulative**. Conjuncţiile sînt mărci relative (*şi*, *iar* pot asigura şi desfăşurarea coordonării adversative). Locuţiunea conjuncţională *împreună cu* (care poate marca şi un complement sociativ), precum şi conjuncţia *cu* (prezentă, ca prepoziţie, şi în manifestarea în planul expresiei a unor funcţii sintactice: complement sociativ, circumstanţial instrumental etc., în dezvoltarea relaţiei de dependenţă) se constituie în mărci ale coordonării copulative, dacă asigură realizarea funcţiei sintactice printr-un constituent sintactic multiplu. Cînd aceasta actualizează funcţia de subiect, verbul--predicat se situează la plural; acordul în număr fixează natura de conjuncţie coordonatoare copulativă a celor două elemente relaţionale şi, prin ele, natura relaţiei sintactice: „*Eu* **cu** *Dumitru* însă *o duceam* într-un cîntec..." (I. Creangă).

Pauza se constituie în marcă numai dacă este întrebuinţată concomitent, în aceleaşi poziţii, cu adverbele *şi*, *nici* sau dacă poate fi substituită de o conjuncţie specifică: „Căci nimic în această cetate n-avea umbră, **nici** *zidurile*, **nici** *copacii*, **nici** *oamenii*" (O. Paler); „*Danţul, muzica*, [şi] *pădurea*,/ Pe acestea le-ndrăgii" (M. Eminescu).

Relaţia de coordonare copulativă

Poate fi mascată prin:

- *construcţii gerunziale*; în enunţul: „Nu se mai afla în viaţă la 16 decembrie 1798 şi ar fi murit în vîrstă de mai puţin de 60 de ani, *fiind înmormîntat la biserica Sf. Ion cel Mare*" (*I.L.R.*), prin construcţie gerunzială se evită introducerea în

relaţia de coordonare copulativă a încă unui termen propoziţional (*şi ar fi fost înnormîntat...*);

• *construcţii infinitivale*: „Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate, ce dispare într-o companie veche *spre a reapare în una nouă?...*” (M. Eminescu).

Sau poate lua forma unei relaţii de coordonare *disjunctivă*: „Lovirea *sau* orice acte de violenţă cauzatoare de suferinţe fizice se pedepsesc cu închisoarea...” (*C.P.*) (*sau = precum şi*), sau de subordonare, realizată în planul expresiei prin sintagma *după care* (= *şi*): „– Amin! zise Domnul ridicînd mîna sa sfîntă, *după care* apoi se depărtară înspre mare...” (M. Eminescu).

Coordonarea disjunctivă

Coordonarea disjunctivă se desfăşoară între termeni supuşi unei opţiuni şi care, ca atare, se exclud reciproc; ei nu pot participa simultan la realizarea planului semantic concret al unei funcţii sintactice şi al relaţiei sintactice în care funcţia îşi are originea.

Opţiunea poate fi doar de natură *lingvistică*, cînd termenii sînt, de fapt, în relaţie semantică de sinonimie: „Asemenea *înjghebări* **sau** *improvizări* de trupe arată din două lucruri unul, sau puţin respect pentru public, sau ignorarea deplină a exigenţelor unui oraş mare cum sînt Bucureştii” (M. Eminescu); sau *poate fi impusă şi orientată de realitatea extralingvistică*, interpretată lingvistic prin enunţul sintactic. În acest al doilea caz, între termeni se dezvoltă un raport de excludere reciprocă, fie din perspectiva planului lor *semantic*, constituit lexical (prin antonimie, incompatibilitate sau numai prin diferenţiere semantică în interiorul unei clase lexicale relativ închise), *morfologic* (prin opoziţii categoriale de timp, număr etc.) sau *sintactic* (prin opoziţia *afirmativ/negativ* sau prin antonimia termenilor relaţionali): „Capitolele unei biografii sînt *implicit* **sau** *explicit* o cronologie a operei” (G. Călinescu), „A înţelege pe altul însă însemnează *a avea* **sau** *a fi avut* în sine o parte *identică* **sau** *analoagă* cu gîndirea lui” (T. Maiorescu); „...Primul gînd a fost să mă uit afară, să văd dacă am rămas **înlăuntrul** *închisorii* sau **în afara** ei” (O. Paler).

Termenii implicaţi în coordonarea disjunctivă pot fi:

• **fraze**: „Dar oare-s doctori aceştia doi?... Îmi pare că seamănă cu Satana amîndoi... Ori e *un* om, despărţit în două arătări bătrîne, cu care-şi petrece şiretul Ruben pe conta mea...” (M. Eminescu).

• **propoziţii nondependente**: „*Crezi ori nu crezi* ce ţi se argumentează” (M. Eminescu); „Oare ochii ei o mint,/ *Sau aievea-i, adevăru-i?*” (M. Eminescu);

• **constituenţi sintactici** (propoziţionali sau infrapropoziţionali), purtători (singuri sau împreună cu un verb copulativ) ai unor funcţii sintactice caracterizate prin dublă (multiplă) realizare:

„Actorii cari au dat concursul lor în această piesă *sînt* în mare parte *diletanţi* **ori** *începători*, încît nu s-ar fi cuvenit ca Dl. Milo să se înconjure cu ei” (M. Eminescu) (*diletanţi/începători*: *nume predicativ* care realizează, succesiv, în complementaritate cu verbul copulativ *sînt*, funcţia de *predicat descriptiv*)

„Ş-apoi... cine ştie de este mai bine
A fi **sau** *a nu fi...*” (M. Eminescu) (subiect)

„Şi în farmecul vieţi-mi
Nu ştiam că-i tot aceea
De te razimi de o umbră
Sau *de crezi ce-a zis femeia*." (M. Eminescu) (subiect)

„Cîţiva au ucis,
Cîţiva ispăşesc **ori** *un furt* **ori** *un vis*." (T. Arghezi) (complement direct)

„Totuna-i ce faci :
Sau *culci pe bogaţi* **sau** *scoli pe săraci*." (T. Arghezi) (completive directe, prin relaţia de apoziţie cu pronumele *ce*, complement direct)

„Pînă la soluţionarea definitivă a cauzei, mijloacele materiale de probă se păstrează *de organul* de urmărire penală **sau** *de instanţa de judecată* la care se găseşte dosarul." (*C.P.P.*) (*complement* de agent)

„Trebuie să plec **astă-seară**
sau *mîine*." (M. Isanos) (circumstanţial temporal)

„Învinuirea mincinoasă făcută *prin denunţ sau plîngere*... se pedepseşte..." (*C.P.*) (circumstanţial instrumental)

Coordonarea *disjunctivă* se desfăşoară cel mai adesea între doi termeni, de diferite structuri (care pot fi aceleaşi – ambii termeni propoziţionali, infrapropoziţionali – sau nu), dar poate implica şi mai mulţi termeni, distribuiţi simetric în serii de cîte doi sau toţi în continuitate : „Dar, dacă resping indiferenţa, nu vreau să cred că nu mai există pentru mine alt loc decît *ori* în *genunchi* lîngă flăcări, *ori alături de Nero şi de Inchiziţie*, *ori între cei* care scrîşnesc de durere, *ori între cei* care în acest timp cîntă" (O. Paler) ; „Ah ! zîmbi el c-un fel de dureroasă beţie, de-aş putea *s-o sărut*, *o dată* ! pare că n-aş mai voi nimic în lume... *ori să-i desmierd mînile*, *ori să-i despletesc părul*, *ori să-i sărut umerii* ! " (M. Eminescu).

Exprimarea relaţiei de coordonare disjunctivă

Coordonarea disjunctivă se manifestă în planul expresiei prin două mijloace :

- *conjuncţii* (*locuţiuni conjuncţionale*) : *sau*, *ori*, *fie*, *fie că* ; acestea precedă sau numai ultimul termen, sau fiecare termen al relaţiei : „O acopere-mi fiinţa cu-a ta mută armonie,/ *Vino somn* – **ori** *vino moarte*. Pentru mine e totuna" (M. Eminescu) ; „Şi, cînd se ducea sărbătoarea la biserică, bocea toţi morţii din ţintirim, **fie** *rudă*, **fie** *străin*, fără deosebire" (I. Creangă) ; „Visele noastre, oricît de confuze, alcătuiesc nişte complexe, cum spune Freud, **fie** *că-i admitem metoda psihanalitică*, **fie** *că nu*" (G. Călinescu) ;
- *pauză* ; cînd relaţia de coordonare disjunctivă cuprinde mai mulţi termeni, între primii ea se exprimă prin pauză, iar între ultimii doi prin conjuncţii : „Numele candidatului poate să fie *al meu, al d-tale* **ori** *al d-sale*, după cum cer enteresurile partidului" (I.L. Caragiale).

Cînd relaţia de coordonare se constituie doar din doi termeni, *pauza* se impune ca marcă distinctivă pe baza raportului de antonimie dintre unităţile lexico-gramaticale sau pe baza opoziţiei afirmativ/negativ dintre unităţile sintactice (propoziţionale) prin care aceştia se realizează : „Şi eu, *am, n-am înfăţişare*, la dousprezece trecute fix mă duc la tribunal" (I.L. Caragiale).

Coordonarea alternativă

Coordonarea alternativă[36] se desfăşoară între termeni care se alternează sau înscriu în temporalităţi diferite multiplicarea planului semantic al unor funcţii sintactice, componente ale enunţului:

„Numai lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii,
Domnitoare peste ape, oaspeţi liniştei acestei,
Cu aripile întinse se mai scutură şi-o taie
Cînd *în cercuri tremurînde*, **cînd** *în brazde de văpaie*." (M. Eminescu)

Termenii implicaţi în coordonarea alternativă pot fi:

• **propoziţii nondependente**:

„Ş-acel rege-al poeziei, vecinic tînăr şi ferice
....
Acum secolii străbate, o minune luminoasă,
Acum rîde printre lacrimi, cînd o cîntă pe Dridri." (M. Eminescu)

• **constituenţi sintactici**, cu structură infrapropoziţională mai ales (simpli şi dezvoltaţi, cel mai adesea), purtători (singuri sau împreună cu un verb copulativ) ai unor funcţii sintactice caracterizate prin multiplicare: „Conştiinţa noastră este *cînd izvor de diversitate* pentru lumea realităţilor, *cînd izvor de unitate*" (C. Noica) (nume predicativ) „Cu evlavie adîncă ne-nvîrteau al minţii scripet,/ Legănînd *cînd o planetă, cînd pe-un rege* din Egipet" (M. Eminescu) (complement direct); „Poate să ai, cîteodată, nevoie, prin pădure, *ba de-o apă, ba de-o mămăligă...*" (C. Hogaş) (complement indirect); „Insula a fost ocupată... *cînd de austrieci, cînd de valahi, cînd de turci...*" (B. Fox) (complement de agent), „Aşezînd genunchi şi mînă *cînd pe-un colţ, cînd pe alt colţ,/* Au ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolţi" (M. Eminescu) (circumstanţial spaţial).

Cel mai frecvent, relaţia de coordonare alternativă implică doi termeni: „Şi-şi ducea mîna gracilă şi nervoasă ca să-şi aranjeze *cînd buclele* care nu-i cădeau de altfel, *cînd rochia* care nu i se părea niciodată decentă" (C. Petrescu), dar poate antrena şi mai mulţi termeni, grupaţi sau nu prin coordonare copulativă: „Privirea-i *acum melancolică şi visătoare, acum vie şi tăioasă* ca ascuţişul unui brici, ar fi alcătuit un model viu pentru o pînză, unde clasicismul să-şi dea mîna cu decadenţa, Michelangelo cu Botticelli..." (C. Hogaş); „A tras de ea, *cînd dintr-o parte, cînd din alta, cînd de jos, cînd de sus*, pînă ce-a făcut o ladă de vreo doi metri lungime şi cam tot atîta în lărgime şi înălţime" (M. Eliade).

Exprimarea relaţiei de coordonare alternativă

În planul expresiei relaţia de coordonare alternativă se realizează mai ales prin parataxă; în acelaşi timp însă, termenii înscrişi în relaţie sînt precedaţi de adverbele desemantizate *aici*, *acum* (*acu*), *ba*, *cînd*, care se impun ca mărci distinctive ale coordonării alternative, prin distribuirea lor repetată cu ambii termeni implicaţi în relaţie şi în prezenţa pauzei: „Domnul se plimbă de colo pînă colo pe peron, trăgînd cu ochiul **aci** *către partea* pe unde vin pasagerii, **aci** *către geamul* în care stă în picioare omul cu sacul..." (I.L. Caragiale); „*Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic/* **Ba** un soare, **ba** un rege, **ba** alt animal *domestic*" (M. Eminescu);

„Şi tot horhăind el **cînd** *pe o cărare*, **cînd** *pe un drum* părăsit, numai iaca ce iar îi iese spînul înainte...” (I. Creangă).

Mai rar, coordonarea *alternativă* se exprimă şi prin conjuncţii (*fie*, *fie că*, *sau*) repetate : „Atunci, ca şi acum, stam **fie** *în sala de aşteptare*, **fie** *pe peron*” (O. Paler).

COORDONAREA ADVERSATIVĂ

Coordonarea adversativă se desfăşoară între termeni care se asociază în constituirea planului semantic al enunţului sau al unor funcţii sintactice în pofida caracterului lor divergent, în mod obiectiv sau în mod subiectiv : „O, şopteşte-mi – zice dînsul – tu ochii plini d-eros/ Dulci cuvinte *ne-nţelese*, **însă** *pline de-nţeles*” (M. Eminescu) ; „Nu se luptă cu nimeni,/ **dar** se simte învins” (L. Blaga).

Din acest punct de vedere, **al raportului semantic** dintre termenii înscrişi în relaţia sintactică de coordonare *adversativă*, se distinge între :

- o variantă *obiectivă*, prin care se exprimă existenţa sau instituirea unor diferenţieri, mergînd pînă la opoziţie, dar pe fondul coexistenţei componentelor (distincte sau opuse) : „Toată săptămîna este liniştit, dar sîmbăta îl cuprinde acelaşi dor de ducă” ;
- o variantă *subiectivă*, prin care se exprimă, de fapt, atitudinea subiectului vorbitor faţă de lumea interpretată lingvistic ; relaţia de coordonare *adversativă* devine, de fapt, o alternativă **subiectivată** la coordonarea *copulativă* : „Maria este *săracă şi frumoasă*” ; „Maria este **săracă**, *dar* **frumoasă**” (viziune lirică, profund umană) ; „Maria este **frumoasă**, *dar* **săracă**” (viziune pragmatică, marcată de alienarea fiinţei).

Termenii implicaţi în coordonarea adversativă pot fi :

a) **fraze** :

„...Încă de mic
Te cunoşteam pe tine
Şi, guraliv şi de nimic,
Te-ai potrivi cu mine..
Dar un luceafăr răsărit
Din liniştea uitării
Dă orizont nemărginit
Singurătăţii mării” (M. Eminescu)

b) **propoziţii nondependente** :

„Numai omu-i schimbător,
Pe pămînt rătăcitor,
Iar noi locului ne ţinem,
Cum am fost, aşa rămînem.” (M. Eminescu)

„*Nimeni nu se poate salva de tristeţea de a muri singur*, **dar** *e normal* să nu ne împăcăm cu ceea ce ne impune să trăim singuri.” (O. Paler)

„Desigur, *viaţa nu e un cal mort,* **dar** *e, pentru un scriitor tînăr*, *o pradă* care nu cedează dacă nu ştii de unde s-o apuci.” (M. Preda)

c) **componenţi ai unor constituenţi sintactici multipli**, care actualizează, singuri sau împreună cu un verb copulativ, diferite funcţii sintactice : „Catifeaua *e agreabilă, decorativă*, **dar** *indiferentă*" (G. Călinescu) (nume predicativ) „Au vorbit *mult*, **dar** *prea încet*, astfel că nu i-am mai auzit ce spun" (N.D. Cocea) (circumstanţial modal); „Locuia în două odăi într-o curte pe şoseaua Ştefan cel Mare, *nu prea mari*, **dar** *cu tot confortul*" (M. Preda) (atribut) „Am găsit copila *teafără*, **însă** *răsturnată* cu albiuţa de nişte porci" (I. Creangă) (complement predicativ).

Coordonarea adversativă se dezvoltă de obicei între doi termeni. Cînd intervin mai mulţi, aceştia sînt cel mai adesea grupaţi, prin coordonare copulativă, opozitivă sau disjunctivă, în raport cu compatibilitatea lor semantică: „Trist se scula din patul împărătesc – pat *aurit*, **însă** *pustiu* **şi** *nebinecuvîntat* –, trist mergea în război..." (M. Eminescu).

Exprimarea relației de coordonare adversativă

Relaţia de coordonare adversativă se manifestă în planul expresiei prin *elemente relaţionale* : conjuncţiile *dar*, *iar*, *însă* şi locuţiunile conjuncţionale *numai că* şi *în schimb*.

Conjuncţiile *dar* şi *însă* coordonează termeni aparţinînd oricărui tip structural : „Cu noi şedea şi moş Bodringă, un moşneag *fără căpătîi*, **însă** *de tot hazul*" (I. Creangă) ; „– Nici vorbă că seamănă, **însă** nu ceasul e un animal, ci inima e în anatomia noastră partea mecanică amintind exactităţile planetare" (G. Călinescu) ; „Şi în acea *faţă atît de palidă*, *plină*, **dar** *tristă*, surîdea suferitor oarecum gura de purpură..." (M. Eminescu) ; „Tragicul e sublim prin definiţie, **dar** în zilele noastre sublimul e eliminat" (M. Preda).

Conjuncţia *iar* şi cele două locuţiuni conjuncţionale coordonează numai propoziţii sau fraze : „Jilţul e ros şi arată destul de mizerabil, **în schimb** sfeşnicul, chiar pătat de funingine, îmi place mult" (O. Paler) ; „Se auzea răsunînd glasul unui pîrăuaş ce venea ca şi noi din deal în vale [...]. **Numai atîta că** el a trecut mai departe în drumul său, **iar** noi am stat pe loc şi am pus-o de mămăligă fără apă" (I. Creangă) ; „Sufletul călătoreşte din veac în veac, acelaşi suflet, **numai că** moartea-l face să uite că a mai trăit" (M. Eminescu) ; „Numai ochiul e vorbăreţ, **iară** limba lor e mută" (M. Eminescu).

Această deosebire privind capacitatea relaţională a conjuncţiilor adversative stă într-o relativă legătură cu raportul dintre distribuţia lor şi particularităţi ale planului semantic al relaţiei de coordonare.

Prin conjuncţia *iar*, termenii implicaţi în coordonarea adversativă se situează în antiteză :

„Părînd pe veci a răsări
Din urmă moartea-l paşte,
Căci toţi *se nasc spre a muri*
Şi mor spre a se naşte.
Iar *tu, Hyperion, rămîi,*
Oriunde ai apune..." (M. Eminescu)

Observaţie

Cînd termenii nu sînt în antiteză, conjuncţia exprimă o relaţie de coordonare copulativă : „Pierdut e totu-n zarea tinereţii/ Şi mută-i gura dulce-a altor vremuri,/ **Iar** timpul creşte-n urma mea... mă-ntunec ! " (M. Eminescu).

Cînd coordonarea se realizează prin celelalte conjuncţii, termenii introduc în enunţ mai ales componente semantice divergente: „Nu înţelegem clar ce spune, **dar** sentimentul neted este că spune totuşi ceva adînc…" (G. Călinescu); „Ea arăta *stingherită*, **dar** *nu intimidată*" (M. Preda).

Uneori, coordonarea adversativă se exprimă prin conjuncţia *şi*: „Era pe cînd nu s-a zărit,/ Azi o vedem **şi** nu e" (M. Eminescu); iar alteori poate fi mascată prin *construcţii infinitivale*: „Vei vedea cum ne se minte în şcoală, în biserică, în sfat, că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfinţenie, **pentru** *a vedea*, cînd murim, c-a fost o lume de nedreptate, de ură" (M. Eminescu); „– Am venit, băiatule, într-aripat, încărcat de aripi imense şi grele, întinse pe orizont. Ţi le doresc, **făr**-*a ţi le povăţui*" (T. Arghezi); sau prin conjuncţia subordonatoare *fără să*: „Merse deci pe la toate dregătoriile şi fu strâgănit prin judecăţi mai mulţi ani, **fără să**-*şi dobîndească dreptatea*…" (P. Ispirescu).

Coordonarea opozitivă

Raportul de coordonare realizat, în limba română contemporană, prin conjuncţia **ci** este considerat în *Gramatica Academiei* (şi în celelalte gramatici sau studii consacrate relaţiilor sintactice) raport de *coordonare adversativă*, asemenea raportului realizat prin conjuncţiile *dar*, *iar*, *însă*.

În discutarea planului semantic al acestui raport se subliniază cel mai frecvent existenţa unei *opoziţii* între termenii implicaţi în raport, opoziţie care nu duce însă la excluderea unuia dintre ei, aşa cum se întîmplă în coordonarea *disjunctivă* (*cf.* 1963, vol. II, p. 248). În acelaşi timp însă, se vorbeşte de dezvoltarea a diferite grade de intensitate în desfăşurarea opoziţiei dintre unităţile sintactice coordonate, corespunzător diverselor conjuncţii: „Dintre conjuncţii, *ci* exprimă cel mai puternic opoziţia, primul termen coordonat fiind întotdeauna o parte de propoziţie negativă. [...] Celelalte conjuncţii enumerate [**dar**, **însă**, **iar**] au o valoare adversativă mai slabă; de aceea, ele exprimă uneori raporturi care se găsesc la limita dintre raportul adversativ şi cel copulativ" (1963, vol. II, p. 224). În noua ediţie a *Gramaticii Academiei* relaţia de coordonare realizată prin conjuncţia ci, integrată tot la coordonarea adversativă, este definită ca un raport „de corectare" (1963, vol. II, p. 23).

În discutarea raportului adversativ, I. Iordan şi V. Robu[37] pun în lumină o trăsătură semantică absentă din alte interpretări preocupate de stabilirea identităţii specifice a relaţiei sintactice de coordonare adversativă: *simultaneitatea* conţinuturilor semantice exprimate prin cei doi termeni: „Coordonarea adversativă opune unităţi propoziţionale al căror sens poate fi considerat *concomitent* [s.n.]".

Organizarea sintactică a unui text îşi are originea în convergenţa, în diferite grade, a trei perspective, complementare, în desfăşurarea comunicării şi cunoaşterii lingvistice:

- *ontologică*, a „reprezentării" experienţei de viaţă constituită la un moment dat în „obiect" de comunicare individuală în actul lingvistic concret, dar fără a se sustrage generalităţii în procesul de cunoaştere;
- *logică*, a interpretării, la nivelul gîndirii, a acestei experienţe de viaţă, situată în sfera generalului, la un grad maxim de abstractizare;
- *lingvistică*, a subordonării „reprezentării" ontologice şi interpretării logice faţă de specificul dezvoltării discursive, înscrisă într-un sistem lingvistic dat, în care individualul şi generalul coexistă într-o dinamică proprie limbii ca sistem semiotic distinct şi totodată a unei anumite limbi.

Prin luarea în considerare a celor trei perspective, se impune o deosebire de esență între relațiile sintactice construite și marcate, în planul expresiei, prin conjuncțiile coordonatoare **ci** și **dar** :

- unitățile coordonate prin conjuncția **dar** exprimă – prin conținutul lor lexical (în interiorul propoziției) și prin planul lor semantic global (cînd unitățile au dezvoltare propozițională) – nu realități opuse, în mod obiectiv, ci realități intrate în mod subiectiv în opoziție, aduse în opoziție din unghiul viziunii despre lume a protagoniștilor actului comunicării lingvistice sau al viziunii incorporate în limbă, unități care însă coexistă : „N-a citit romanul, **dar** *vorbește cu dezinvoltură despre valoarea lui*". Uneori, termenii coordonați nu sînt nici opuși semantic, nici incompatibili, dar sînt opuși sintactic, întrucît coexistența lor contrazice sau deviază de la anumite principii (etice, estetice etc.) : „*A știut* totul de la început, *dar a tăcut*. Acum *știe că a fost mințit* mereu, *dar se lasă în continuare manipulat* de ea" ;
- unitățile coordonate prin conjuncția **ci** exprimă prin planul lor semantic „realități" opuse în mod obiectiv care, de aceea, nu pot coexista în simultaneitate : „Copilul a fost determinat să apere *nu adevărul*, ci *minciuna*".

Înscriind discuția în plan lingvistic, identitatea diferită a relațiilor construite și marcate prin cele două conjuncții se relevă chiar în mecanismul de funcționare a limbii, în actul lingvistic concret, prin intersectarea sistemului lexical cu sistemul gramatical, a relațiilor paradigmatice cu relațiile sintagmatice.

Sub aspect lexical, identitatea specifică a celor două variante ale relației de coordonare, una realizată prin conjuncția *dar* – coordonarea *adversativă* –, alta realizată prin conjuncția *ci* – coordonarea *opozitivă* –, este descrisă de natura raporturilor semantice dintre termenii implicați în desfășurarea lor.

Relația de **coordonare opozitivă** se desfășoară între termeni înscriși în același cîmp (microcîmp) lexical : „Nu-i *frumos*, ci *urît*" ; „Nu-i *cinstită*, ci *ticăloasă*" ; „Nu *pleacă*, ci *vine*" ; „Nu-i albastru, ci negru" ; „Nu e de aici, ci de acolo". Nu sînt posibile enunțuri în care termeni aparținînd unor cîmpuri lexicale diferite să se amestece și să se înscrie într-o relație de coordonare opozitivă : „Nu e frumos, ci negru" ; „Nu-i albastru, ci de aici" ; „Nu e de aici, ci urît".

Relația de coordonare *adversativă* nu cunoaște asemenea restricții sau, în orice caz, restricțiile nu au un caracter absolut : „Nu e albastru (cum mi-am dorit eu), dar e frumos" ; „Nu e de aici, dar e frumos". În fiecare din aceste ultime enunțuri se subînțelege o anumită viziune, mai mult sau mai puțin subiectivă, asupra lumii (asupra frumosului, de exemplu).

Termenii intrați în coordonarea *opozitivă* pot fi, în planul paradigmatic al limbii, într-o relație de opoziție bilaterală sau multilaterală : „Nu vine, ci pleacă" ; „Nu e luni, ci vineri" ; „Nu e alb, ci galben". Cînd termenii sînt înscriși în relații paradigmatice de opoziție bilaterală, ei sînt, cel mai adesea, *antonimi* în organizarea vocabularului limbii. În aceste situații relația de coordonare *opozitivă* explicitează, desfășurînd sintactic, în plan sintagmatic, o relație semantic-lexicală de antonimie : *băiat/fată* → „Nu e băiat, ci fată" ; *bătrîn/tînăr* → „Nu e bătrîn, ci tînăr" ; *cinstită/necinstită* → „Nu e cinstită, ci necinstită". Faptul acesta face ca enunțurile conținînd o relație de coordonare opozitivă în care sînt înscriși termeni antonimi să se caracterizeze prin

redundanţă: „Nu e băiat (ci fată)". Relaţia sintactică opozitivă este din punct de vedere semantic necesară numai dacă termenii implicaţi, chiar antonimi din punct de vedere lingvistic, nu sînt şi *contradictorii* sub aspect logic, ci doar *contrari*: „Nu este tînăr, ci bătrîn"; termenul al doilea al relaţiei putea fi un intermediar: „Nu este tînăr, ci între două vîrste".

Termenii înscrişi în relaţia de coordonare *adversativă* (realizată prin conjuncţia *dar*) sînt în mod obiectiv incompatibili cu raportul semantic de antonimie; un enunţ precum „Nu e veche, dar e nouă" nu este posibil. Dependentă de coordonatele actului de comunicare lingvistică, relaţia de coordonare adversativă se poate stabili între unităţi sintactice realizate prin termeni antonimi, dacă se explicitează divergenţa perspectivelor pragmatice: „E **bun** pentru mine, dar **rău** pentru tine", sau dacă se iese din sincronizarea în timp: „E **bun** duminica, dar **rău** în cursul săptămînii", ori dacă nu se înscrie pe aceeaşi dimensiune spaţială: „E **bun** pe dinafară, dar e **rău** pe dinăuntru".

Spre deosebire de coordonarea *opozitivă*, relaţia de coordonare *adversativă* asociază termeni aparţinînd unor cîmpuri (sau microcîmpuri) lexicale diferite, între care nu se pot stabili raporturi lexicale de opoziţie obiective. Sînt posibile enunţuri precum: „E înalt, dar slab"; „Sînt mulţi, dar proşti"; „E mic, dar isteţ"; dar nu şi enunţuri în care aceiaşi termeni să intre în relaţie de coordonare opozitivă: „Nu e înalt, ci slab"; „Nu sînt mulţi, ci proşti"; „Nu e mic, ci isteţ".

Termenii înscrişi în relaţia de coordonare opozitivă se pot afla, în planul paradigmatic al limbii, nu numai în opoziţii de tip lexical, ci pot fi şi termenii corelativi ai unei opoziţii categoriale: „În casă nu e frig, ci e foarte frig"; „El nu a lovit, ci a fost lovit" ş.a.m.d. Coordonarea adversativă nu se realizează de regulă între termenii corelativi ai unei categorii gramaticale: *„În casă nu e frig, dar e foarte frig". Fac excepţie categoriile gramaticale caracterizate prin *subiectivitate*: „Nu a mers, dar ar fi mers şi el cu mine", sau modelate subiectiv: „El a lovit, dar a **şi** fost lovit", precum şi categoria gramaticală a timpului: „N-a venit încă, dar va veni cu siguranţă".

În ansamblul relaţiilor de coordonare, coordonarea adversativă se grupează cu relaţia de coordonare *copulativă*; coordonarea adversativă este o alternativă la coordonarea copulativă. Opţiunea pentru una din cele două variante este determinată subiectiv.

Coordonarea *opozitivă* se grupează, în schimb, cu coordonarea *disjunctivă*; coordonarea *opozitivă* este expresia excluderii unuia dintre termenii situaţi doar într-o perspectivă opţională, în coordonarea *disjunctivă*.

Cînd componentele logică şi ontologică, interdependente în „substratul" planului semantic al textului, sînt dominate de componenta lingvistică, o anumită realitate extralingvistică se poate exprima sintactic fie printr-o relaţie de coordonare, fie printr-o relaţie de subordonare.

Din această perspectivă, coordonarea adversativă corespunde relaţiei de dependenţă care generează funcţia de circumstanţial concesiv: „Citeşte mult, **dar** nu reţine nimic"/„**Deşi** citeşte mult, el nu reţine nimic". În planul semantic al coordonării adversative, termenul al doilea introduce o discontinuitate semantică, avându-şi originea, în procesul de comunicare lingvistică, din perspectiva emiţătorului, în ceea ce s-ar putea numi *aşteptare frustrată*. Ideea a fost exprimată de G. Ivănescu, într-un pasaj din *Cursul de sintaxă* predat studenţilor ieşeni în anul universitar 1947-1948. Luînd

în atenţie negativele judecăţilor şi frazelor categorice şi ipotetice, în legătură cu raportul logic de implicare, lingvistul ieşean le identifică pe acestea cu frazele în care există circumstanţiale concesive: „Goblot [...] n-a arătat că astfel de judecăţi şi de fraze (= negativele judecăţilor şi frazelor categorice şi ipotetice) se identifică cu frazele în care avem aşa-numitele propoziţii secundare concesive"[38]. Cum însă negativele acestor judecăţi înseamnă tocmai absenţa implicării (deci *a nu este b*), G. Ivănescu consideră că denumirea propoziţii secundare concesive nu este întemeiată şi crede că enunţurile conţinînd astfel de propoziţii ar trebui numite *opozitive*: „De fapt, în astfel de fraze nu avem nici o concesie şi, de aceea, greşit sînt numite astfel (adică propoziţii secundare concesive). Ba, avînd în vedere că prin astfel de fraze se exprimă chiar neimplicarea unui fapt care ar trebui totuşi să fie implicat de altul, astfel de fraze ar trebui numite *opozitive*"[39].

Din aceeaşi perspectivă, a dominării componentelor logică şi ontologică, coordonarea realizată prin conjuncţia *ci* este o alternativă sintactică, printr-un raport de cvasisinonimie, la relaţia de dependenţă care generează funcţia sintactică de *circumstanţial opoziţional*: „Nu învaţă, **ci** doarme/**În loc să** înveţe, el doarme". Enunţurile dezvoltă un grad ridicat de sinonimie cînd în amîndouă s-ar putea presupune, relativ asemănător ca în frazele cu subordonate concesive sau cu coordonare adversativă, o stare de aşteptare frustrată: „**În loc să** înveţe (cum era de aşteptat), *el doarme/Nu învaţă* (cum era de aşteptat), **ci** *doarme*". Dar această trăsătură semantică, circumscrisă inferenţei logice, definitorie pentru circumstanţialul opoziţional, nu mai intervine în frazele în care coordonarea opozitivă exprimă numai o opoziţie între cele două unităţi sintactice implicate, în sensul negării sau infirmării uneia din cele două posibilităţi luate în considerare: „Nu vine, ci pleacă"; „Nu e marţi, ci miercuri"; „Nu e înalt, ci chiar scund".

Coordonarea **opozitivă** se stabileşte între termeni al căror conţinut semantic se opune, în cadrul opoziţiei afirmativ/negativ; unul din termeni, de obicei primul, este negat pentru a se afirma celălalt: „Eminescu nu cîntă *incidenţele unei iubiri*, **ci** *iubirea*, nu cîntă *farmecele unei femei*, **ci** *femeia*" (G. Ibrăileanu).

Termenii implicaţi în coordonarea opozitivă pot fi:

- **propoziţii**:

  „Nu-mi trebuie flamuri,
  Nu voi sicriu bogat,
  Ci-mi împletiţi un pat
  Din tinere ramuri." (M. Eminescu)

- **contituenţi sintactici**, purtători (singuri sau împreună cu un verb copulativ) ai unor funcţii sintactice, cu diferite dezvoltări: „Timpul implicat ca reprezentare, în folosirea unui verb oarecare, nu **este** *o linie*, **ci** *o perspectivă*" (T. Vianu) (*nume predicativ*)"; „*Nu dumneavoastră*, **ci** *eu* s-ar putea să pier în acest război..." (M. Preda) (subiect); „Doarme *nu pentru că a băut prea mult*, **ci** *pentru că e peste* măsură de obosit" (M. Eliade) (circumstanţial cauzal); „N-am plecat direct *spre Abrud*, **ci** *întîi spre Bucureşti*, falsul librar cu trenul, iar eu cu autobuzul, cu «chioara»..." (M. Preda) (circumstanţial spaţial); „Mă răfuiam *nu cu arţarul*, **ci** *cu destinul*" (O. Paler) (complement *sociativ*); „Scopul Inchiziţiei nu era neapărat acela *de a te omorî*, **ci** *de a aprinde în tine un rug*"

(O. Paler) (*atribut*) ; „Aceasta este o aplicare mai mult a adevărului ştiinţific *că limba nu este rezultatul vreunei convenţii între oamenii cei învăţaţi*, **ci** *este un product instinctiv al poporului întreg*" (T. Maiorescu) (*atribut*) ;

„De din vale de Rovine
grăim, Doamnă, către tine,
nu din gură, **ci** *din carte*,
că ne eşti aşa departe." (M. Eminescu) (circumstanţial *instrumental*)

Coordonarea *opozitivă* implică doi termeni principali. Cînd în enunţ sînt cuprinse mai multe unităţi lexico-gramaticale, acestea se grupează la un pol sau la altul prin intermediul coordonării *copulative* (cel mai frecvent) sau *disjunctive* : „După cum se vede, etimologismul nu este o întrebare *alfabetică*, **ci** *ortografică* şi *limbistică*..." (T. Maiorescu).

Exprimarea relaţiei de coordonare opozitivă

Principala marcă a coordonării opozitive este conjuncţia **ci**, care asigură desfăşurarea relaţiei între termeni infrapropoziţionali : „Negrul, de pildă, la Bacovia, *nu-i o negaţie*, **ci** *o formă* specială de lumină" (G. Călinescu) sau termeni propoziţionali : „Ea ne cere *nu să înţelegem istoria*, **ci** *s-o îndurăm*" (O. Paler).

I se adaugă conjuncţiile *şi*, *iar*, numai cu forma negativă a termenului al doilea al relaţiei : „*Mihai a susţinut această idee*, **şi** *nu Petre*" şi conjuncţia discontinuă *nu atît... cît* : „**Nu atît** Mihai a susţinut ideea, **cît** Petre".

Întemeierea relaţiei de coordonare opozitivă pe opoziţia afirmativ/negativ determină exprimarea ei foarte frecventă prin parataxă, concomitent cu o intonaţie specifică. În aceste enunţuri, formă negativă primeşte, cel mai adesea, termenul al doilea : „Arta *e tensiune*, *nu contemplaţie*" (G. Călinescu), „Cînd ai venit la Borza, dumneata veniseşi să-l întrebi de Lixandru, *nu veniseşi* să-i vorbeşti de Oana..." (M. Eliade), dar şi primul termen, ca în enunţurile în care relaţia se realizează prin conjuncţia *ci* : „*Nu eu semăn îndoiala*, dacă vrei să ştii, adevărul totdeauna seamănă îndoială prin forţa lui, mai ales în cei care ajung cu greu la el" (P. Sălcudeanu).

Cînd coordonarea opozitivă se exprimă prin conjuncţia *nu atît... cît*, termenii implicaţi nu se exclud ; termenul al doilea îl domină net pe cel dintîi în constituirea planului semantic al enunţului : „*Nu atît* adevărul unor idei a influenţat lumea, *cît* convingerea cu care acestea au fost rostite" (O. Paler).

Uneori, **coordonarea opozitivă** este mascată de *o construcţie gerunzială* : „Nimeni nu rîsese de această soluţie uşor de caricaturizat, *rămînînd toţi tulburaţi*" (G. Călinescu).

Coordonarea concluzivă

Coordonarea concluzivă se desfăşoară între doi termeni, dintre care cel de-al doilea este o concluzie impusă de conţinutul semantic al celui dintîi : „Cînd cineva era *prea de tot tînăr sau prea bătrîn*, **deci** *incapabil de a contribui şi el la luptă*, făcea totuşi ceva : cînta imnul patriei" (G. Călinescu).

Termenii implicaţi în coordonarea concluzivă pot fi :

- **fraze**: „Zoe: Pe Ghiţă l-am trimis eu la Caţavencu să-i cumpere scrisoarea cu orice preţ. Tipătescu: **Care va să zică**, Ghiţă e acolo?" (I.L. Caragiale);
- **propoziţii nondependente**:

„S-a dus amorul, un amic
Supus amîndorura,
Deci, cînturile mele zic
Adio tuturora." (M. Eminescu)

„O parte a dizertaţiei noastre o credem dovedită cu toată tăria şi **prin urmare** încercarea ce o fac cîţiva autori români de a introduce literele *ph*, *y*, *qu* etc. în scrierea noastră nu ne pare o controversă, ci o greşală." (T. Maiorescu)

„Şi mi-am dat seama că exist. *Vorbesc*, **deci** *exist*." (O. Paler)

- **constituenţi sintactici**, purtători (singuri sau împreună cu un verb copulativ) ai unor funcţii sintactice, cu realizare infrapropoziţională sau propoziţională: „În fine, singurul act care a făcut o impresie *senină*, **deci** *estetică*, este al doilea, care începe printr-un banchet şi sfîrşeşte printr-un duel" (M. Eminescu) (atribut); „Dădui peste o slujnică *nouă şi care*, **prin urmare**, *nu mă cunoştea*" (C. Hogaş) (atribut); „În aceşti trei ani, în care am căutat consolare şi pretexte, înverşunîndu-mă *să pătrund în viaţa actriţelor şi* **deci** *să cunosc şi teatrul*, am înţeles însă că libertatea de a folosi un limbaj verde este proporţională oarecum cu importanţa fiecăruia..." (C. Petrescu) (circumstanţial referenţial); „Îl cunosc *de cînd trăia prima lui soţie*, **care va să zică**, *de mai bine de 30 de ani*" (M. Eliade) (circumstanţial temporal); „Poezia de imitaţie a naturii duce *la descripţie şi* **deci** *la pastel*" (G. Călinescu) (complement indirect).

Uneori, coordonarea concluzivă nu se desfăşoară în continuitate semantică. Termenul secund al relaţiei, purtător al concluziei, poate reprezenta *o deducţie* determinată de planul semantic al termenului (sau enunţului) anterior:

„– Dar cine eşti d-ta? întrebă maiorul.
– *Va să zică, nu mă recunoşti*, făcu bătrînul clătinînd din cap cu melancolie." (M. Eliade)

Exprimarea relaţiei de coordonare concluzivă

Relaţia de coordonare *concluzivă* se manifestă în planul expresiei concomitent prin *pauză* şi *conjuncţii* (locuţiuni conjuncţionale) – *deci*, *aşadar*, *dar*, *prin urmare*, *în concluzie*, *ca atare*, *(care) va să zică*:

„Dar, vei răspunde, părinte, duci idei şi cugetări în natură după analogia împrejurărilor omeneşti, *judeci* **aşadară** *organizaţiunile de stat ale animalelor numai întru cît le vezi asemănătoare cu cele omeneşti...*" (M. Eminescu)

„De pildă, centaurul. E o idee avîndu-şi punctul de plecare în realitate, **deci** nu o idee metafizică, şi exprimînd o reflecţie asupra realităţii." (G. Călinescu)

„De-acuma nu te-oi mai vedea,
Rămîi, rămîi cu bine!
Mă voi feri în calea mea
De tine.
De astăzi, **dar**, *tu fă ce vrei*,

De astăzi nu-mi mai pasă." (M. Eminescu),

„– Ai aflat?

– Ce? zic eu.

– **Care va să zică**, *nu ştii nimic?*" (I.L. Caragiale)

„Oricum, insistai, este exclus ca indivizii în cauză să nu ştie ce-i aşteaptă **şi ca atare** nu mai ţi-e frică de ei." (M. Preda)

Uneori, între termenii implicaţi în relaţia de coordonare concluzivă, în locul pauzei se foloseşte conjuncţia copulativă *şi*; în aceste enunţuri, în care termenul secund este însoţit de două conjuncţii, una copulativă şi una concluzivă, coordonarea concluzivă este inclusă în coordonarea copulativă, ce rămîne cel mai adesea esenţială: „Şi nasul lui era, în adevăr, grozav: mare de felul lui, nu se putuse îndeajuns adăposti sub umbra îngustă a chipiului **şi** *era deci roş* ca un ardei" (C. Hogaş); „Rezultatul final al discuţiei de mai sus este: sonului român **i** îi corespunde o singură literă, **i**, **şi**, *prin urmare*, se va scrie numai cu semnul **i**" (T. Maiorescu).

RELAȚIA DE APOZIȚIE

Gramatica Academiei (precum şi gramaticile care îi urmează modelul) situează apoziţia între variantele de realizare a atributului, mai ales substantival: „Apoziţia este atributul substantival pus în cazul nominativ, indiferent de cazul termenului determinat, sau acordat în caz cu acesta" (1963, vol. II, p. 128), dar şi pronominal: „Apoziţia pronominală are de obicei valoare de precizare" (p. 135). În acelaşi mod, la nivelul frazei, apoziţia este înscrisă între atributive: „În cadrul propoziţiei atributive se distinge propoziţia apozitivă, care corespunde unei apoziţii, avînd, ca şi aceasta, o situaţie aparte faţă de atributiva propriu-zisă" (vol. II, p. 274), cu deosebirea că apoziţiei propoziţionale i se dă şi o definiţie din perspectivă semantică: „Propoziţia atributivă care exprimă aceeaşi idee cu cuvîntul, grupul de cuvinte sau propoziţia la care se referă se numeşte propoziţie apozitivă" (*idem*, p. 281).

În acelaşi timp însă, se reţine, şi la sintaxa propoziţiei, şi la sintaxa frazei, caracterul specific al apoziţiei, în raport cu atributul (atributiva), din perspectiva regentului, care nu este numai un substantiv (sau substitut): „Pot fi determinate printr-o construcţie similară cu aceea a apoziţiei şi părţi de vorbire ca verbul, adverbul şi chiar propoziţii întregi" (vol. II, p. 130). Această situaţie însă nu-i determină pe autorii *Gramaticii Academiei* să dea o altă interpretare structurilor cu apoziţie, ci doar să formuleze ipoteze, care lasă confuză esenţa sintactică (semantico-sintactică) a apoziţiei: „Aceste construcţii de tip apoziţional pe lîngă un verb, un adverb sau o propoziţie [...] sînt categorii intermediare între complement şi atribut sau propoziţii aparte, neclarificate încă suficient" (*idem*, p. 131). Spre deosebire de ediţiile precedente, noua ediţie a *Gramaticii Academiei* recunoaşte existenţa unei relaţii „de echivalenţă sau apozitivă" (2005, vol. II, p. 16), cu o identitate distinctă, şi îi dă o amplă interpretare în capitolul „Apoziţia" (*idem*, pp. 619-634).

Excluzînd sintagme precum *fluviul Dunărea*, *uncheşul Haralambie*, *strada Chopin*, *Mişu locotenentul* etc. (vol. II, pp. 128-130), situate fără îndreptăţire alături de structuri ca *Dănilă, starostele ciobanilor...*, *Mezinul, Alexandru...*, *Ion, vizitiul...* etc.,

deosebirile dintre apoziţie şi clasa atributului în care este înscrisă sînt fundamentale şi determină întrebări privind însăşi identitatea ei sintactică: *„Este apoziţia cu adevărat o funcţie sintactică* – o variantă de atribut, generată prin dezvoltarea unei relaţii de dependenţă, sau reprezintă o altă categorie sintactică?”.

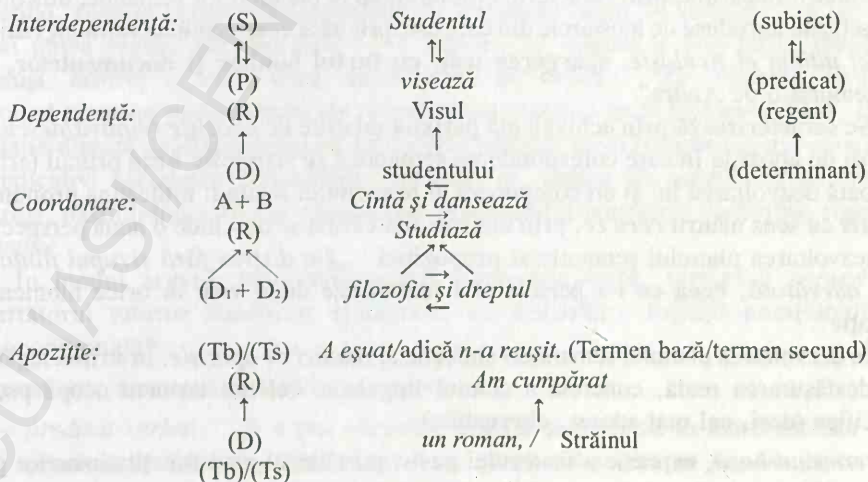
Ideea scoaterii apoziţiei din sfera subordonării s-a manifestat, în diverse moduri, în repetate rînduri în lingvistica românească (ca şi în gramaticile altor limbi).

În *Gramatica limbii române*, partea a II-a, „Sintetica”, Bucureşti, 1877, T. Cipariu înscria apoziţia (*apositul*) la subordonarea atributivă, dar în acelaşi timp o diferenţia de atribut pe baza caracterului ei *explicativ*: „Apositul (*appositum*, *epiqeton*) se numeşte substantivul, cu sau *fără dependenţă* [s.n.] (uneori şi un adjectiv), carele se adauge ca *explicaţiune* [s.n.] la alt substantiv...” (p. 26), „...atributul e *distintiv*, iar apositul *esplicativ*... [s.n.]” (p. 27).

Pentru H. Tiktin, *Gramatica română*, 1945, apoziţia determină un substantiv, „fără însă a atîrna de la dînsul” (p. 182). În interpretarea lui I. Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1954, situaţia sintactică a apoziţiei „dă impresia că între apoziţie şi substantivul ei legătura sintactică este foarte slabă sau că *apoziţia nu atîrnă de substantivul ei* [s.n.] ca partea «secundară» a propoziţiei de partea «principală» corespunzătoare” (p. 634). Aceeaşi este, în esenţă, poziţia adoptată de Mioara Avram[40]: „Apoziţia are o situaţie specială [...], ea *nu e subordonată termenului determinat* [s.n.] ci stă, din punct de vedere logic, pe acelaşi plan cu el”, precum şi de Finuţa Asan, M. Mitran, Viorica Florea, Ecaterina Teodorescu ş.a.[41]

Scoasă din sfera raportului de subordonare, apoziţia a fost apropiată de alte relaţii sintactice sau a fost considerată o relaţie sintactică specifică.

Identitatea distinctă a apoziţiei, ca relaţie sintactică specifică, în raport cu celelalte relaţii sintactice, se poate ilustra prin modul diferit de dispunere a termenilor implicaţi, precum şi prin proba comutării acestora cu Ø sau a schimbării ordinii lor în interiorul sintagmei[42].

Relaţia de apoziţie *este expresia sintactică a intersectării a două sau mai multe perspective semantice din care este interpretată la un moment dat o aceeaşi realitate extralingvistică.*

Între termenii relaţiei de apoziţie se instituie un raport de echivalenţă[43] gramaticală[44], raport care anulează dezvoltarea unei ierarhizări sintactice (specifică relaţiei de *dependenţă*), asocierea, de pe poziţii sintactice identice într-o aceeaşi unitate funcţional-sintactică (specifică relaţiei de *coordonare*) sau implicarea lor reciprocă (specifică relaţiei de *interdependenţă*).

Echivalenţa este *lingvistică* atunci cînd se situează doar în plan lingvistic, la nivelul conţinutului lexical, cînd termenii relaţiei de apoziţie sînt sinonimi[45]: „*Crudă*, *adică* **necoaptă**, primeşte cadouri de la răscopţi bogaţi...” (I.L. Caragiale); sau *contextuală*, cînd implică planul extralingvistic, termenii relaţiei întîlnindu-se semantic prin comunitatea referentului, interpretat în mod diferit, eventual în mod metaforic:

„O toamnă care întîrzie
Pe-un istovit şi trist izvor
De-asupra-i *frunzele pustie* –
A mele visuri care mor.” (M. Eminescu)

Cu excepţia unor categorii de structuri sintactice, fiecare din termenii apoziţiei este comutabil cu Ø: „*Ennio*, **prietenul meu etrusc**, a plecat la Veneţia”; „*Ennio*... a plecat la Veneţia”; „*Prietenul meu etrusc* a plecat la Veneţia”; fiecare poate trece, în plan sintagmatic, în locul celuilalt: „*Ennio*, *prietenul meu etrusc*, a plecat la Veneţia”; „*Prietenul meu etrusc*, *Ennio*, a plecat la Veneţia”.

Spre deosebire de celelalte relaţii sintactice, esenţa apoziţiei stă în modul specific de dezvoltare a complementarităţii sintaxă-semantică, în actul de comunicare lingvistică.

Dintr-o altă perspectivă, echivalenţa poate fi *totală* sau *parţială*.

Se caracterizează prin echivalenţă totală relaţiile de *apoziţie absolută/închisă*, relaţiile de apoziţie în care cei doi termeni îşi corespund unul altuia în limitele dezvoltării fiecăruia, prin caracterul coreferenţial al planului lor semantic, dincolo de deosebirile introduse de ipostazele din care este privită aceeaşi realitate extralingvistică: „*Nici ultima ei ticăloşie*, **spargerea uşii, cu furtul banilor şi documentelor**, n-a cutremurat-o pe Andra”.

Se caracterizează prin echivalenţă parţială relaţiile de *apoziţie relativă/deschisă*, relaţii de apoziţie în care corespondenţa semantică se stabileşte între primul termen în toată dezvoltarea lui şi un component al termenului secund, totdeauna pronumele relativ cu sens neutru *ceea ce*, prin intermediul căruia se deschide o nouă perspectivă în dezvoltarea planului semantic al propoziţiei: „*I-a distrus fără scrupul fiinţa lui cea adevărată*, **ceea ce** i-a permis să-l manevreze după voie în orice moment şi situaţie”.

În dezvoltarea planului semantico-sintactic al *relaţiei de apoziţie*, în strînsă legătură cu desfăşurarea reală, concretă a actului lingvistic, cei doi termeni ocupă poziţii specifice (deşi, cel mai adesea, alternabile):

1. *termenul-bază*, expresie a factorului pasiv, purtător al unei funcţii sintactice prin implicarea sa directă într-o relaţie sintactică precedentă;

2. *termenul secund*, expresie a factorului activ în construirea planului semantico-sintactic al relaţiei de apoziţie, în spaţiul căreia preia şi extinde funcţia sintactică a *termenului-bază*.

Termenul-*bază* introduce termenul secund în relaţia sintactică în baza căreia îşi dezvoltă propria funcţie sintactică în enunţ.

Termenul *secund* dezvoltă cu termenul-bază un raport semantic, variabil în funcţie de conţinutul lor lexico-gramatical.

Cele două variante ale relaţiei de apoziţie (*absolută* şi *relativă*), se deosebesc între ele şi structural, şi funcţional.

În relaţie de apoziţie *absolută*, fiind echivalenţi din punct de vedere gramatical, fiecare din termenii implicaţi în relaţia de apoziţie poate lipsi fără a afecta în vreun fel poziţia în enunţ a termenului rămas şi fără consecinţe asupra autonomiei semantice şi structurale a enunţului: „Şi lîngă ea-n genunche e **Arald**, **mîndrul rege**" (M. Eminescu); *„Şi lîngă ea-n genunche e **Arald**..."; *„Şi lîngă ea-n genunche e... **mîndrul rege**".

Termenii îşi pot schimba, de asemenea, locurile între ei: *„Şi lîngă ea-n genunche e *mîndrul rege*, *Arald*".

Unele relaţii de apoziţie în care termenul secund stă în alt caz decît termenul-bază se pot dispensa de primul termen numai dacă termenul secund îi preia şi poziţia cazuală: „I-au dat cartea **lui** *Mircea*, *colegul tău*" – „I-au dat cartea *colegul***ui** *tău*".

În relaţia de apoziţie *relativă*, mai aproape – din punct de vedere sintactic – de relaţia de dependenţă (dar fiind şi o alternativă la relaţia de coordonare), este comutabil cu Ø numai termenul secund: „Se spune că ar fi fost lipoveancă, *ceea ce explica albeaţa excesivă a pielii şi farmecul suav al ochilor pierduţi într-un fel de păcat şiret*" (C. Ţoiu), iar ordinea termenilor nu poate fi schimbată.

MULTIPLICAREA FUNCŢIILOR SINTACTICE PRIN APOZIŢIE

Relaţia de apoziţie *absolută* nu dezvoltă funcţii sintactice, ci extinde, prin termenul secund, funcţia sintactică actualizată de termenul-bază. În enunţul: „Cine îi va mai putea rezista **lui**, *poetului*? Vă întreb: ce mistreţ a mai putut rămîne **el însuşi**, *mistreţ* în toată firea, ascultîndu-l pe Orfeu?" (M. Eliade), termenul secund *poetului* preia funcţia de complement indirect de la termenul-bază, *lui*, în relaţie directă de dependenţă cu infinitivul *rezista*, iar termenul *mistreţ* este nume predicativ, asemenea pronumelui personal *el*, însoţit de adjectivul de întărire *însuşi*, participînd astfel la construirea predicatului împreună cu verbul copulativ *rămîne*.

În modul acesta, prin intermediul termenului-bază, termenul *secund* este purtătorul tuturor funcţiilor sintactice, cu dezvoltare infrapropoziţională sau propoziţională[46]:

• *predicat*; termenul secund funcţionează ca:

– *predicat verbal*: „Şi o pus părintele pravilă şi o zis că în toată sîmbăta să se **procitească** băieţii şi fetele, *adică* **să asculte** *dascălul pe fiecare* de tot ce a învăţat peste săptămînă" (I. Creangă);

– *nume predicativ*, component al unui *predicat analitic*: „Care sînt **mai poetice**, după d-ta, **adică mai capabile de a deveni hieroglife**..." (G. Călinescu);
• *subiect*: „**Luca Moşneagu**, *megieşul nostru*, vă duce cu căruţa cu doi cai ca nişte zmei" (I. Creangă); „Atunci, **băiatul** în bluză, *cel ce o speriase pe Luxiţa*, făcu ce nu-i trecu nimănui prin gînd să facă" (C. Ţoiu);
• *complement al obiectului*:
– *direct*: „Votaţi-l cu toţii **pe părintele** oraşului nostru, *domnul primar Vergu*" (E. Barbu); „**Ceea ce** n-a reuşit moartea, *să facă din crimă condiţia vieţii*, ar reuşi nemurirea" (O. Paler);
– *indirect*: „Mă tem **de un singur duşman**: *Eu*" (G.M. Zamfirescu); „**De un singur lucru** vă rog să nu vă îndoiţi, *că nu mă joc cu vorbele*" (O. Paler);
– *de agent*: „Treptat a fost părăsit **de toţi, de prieteni şi de duşmani** deopotrivă; pentru ei, era un înfrînt";
• *circumstanţial*: „Am înţeles de mult că omul se află exact **în locul** unde se află suferinţă şi fericire, *adică între plante şi zei*" (O. Paler); „**A doua zi**, *sîmbătă*, plecau la răsăritul soarelui, înváliţi în cojoace..." (M. Sadoveanu); „**Din cauza asta** şi erau, deveniseră atît de naivi şi de uşor de dus de nas, *pentru că erau prea liberi şi prea civilizaţi*" (C. Ţoiu); „În fond, **pentru asta** trăim noi, actorii, mai ales actorii tineri: *pentru ca să putem juca, o dată, de două ori în viaţă o asemenea piesă*..." (M. Eliade); „Apoi se adresă musafirului **pe alt ton**, *profesoral*, ceea ce-i făcu pe ceilalţi să se dea respectuos la o parte" (C. Ţoiu);
• *complement corelativ*: „A plecat la mare **cu cei doi copii**, *Dana şi Mihai*"; „În loc să intre la **Conservator**, *visul lui* încă din şcoala primară, a trebuit să dea admitere la Medicină"; „Toţi au venit în afară **de cei doi** *filozofi*, *Toader şi Gheorghe*";
• *atribut*: „Casa **lor**, *a ei şi a lui Stere*, i se păru mai caldă în seara aceea" (E. Barbu); „Reflectam tocmai asupra faptului **acestuia**, *că o ţinea de mîna stîngă*, cînd mi-am amintit deodată că toate acestea se întîmplaseră demult şi le uitasem" (M. Eliade);
• *atribut circumstanţial*: „Doina, **aşa cum** o ştii, *veselă şi plină de elan*, tot are momente în care viaţa i se pare searbădă";
• *complement predicativ*: „L-am regăsit **foarte schimbat**: *închis în el, fără entuziasmul lui molipsitor, fără încredere în nimeni şi în nimic*".

Cînd termenul de bază al apoziţiei este *un vocativ*, o propoziţie principală sau o frază, termenul secund nu mai este purtător de funcţii sintactice: „**Ştefane**, Măria Ta./ Tu la Putna nu mai sta" (M. Eminescu); „**Suflete**, prund de păcate,/ eşti nimic şi eşti de toate" (L. Blaga).

APOZIŢIA – FUNCŢIE SINTACTICĂ

Relaţia de apoziţie *relativă* generează o funcţie sintactică specifică: **apoziţia**; prin această funcţie se actualizează planul semantic al termenului-bază (preluat de pronumele relativ compus), pentru a fi transformat în punct de plecare pentru o altă dezvoltare semantică: „A plecat foarte devreme, **ceea ce înseamnă că nu a renunţat la bătălia pentru adevăr**".

Preluînd planul semantic global al primului termen, pronumele relativ *ceea ce* îi adaugă, într-un mod specific, şi propriul conţinut semantic, ca *subiect* al predicatului propoziţiei pe care o introduce în dezvoltarea relaţiei de apoziţie :

A plecat foarte devreme ceea ce

(Faptul că) *a plecat foarte devreme* [...] *înseamnă că nu a renunţat la bătălia pentru adevăr*.

TIPURI SEMANTICE

În funcţie de realizarea specifică a raportului **semantic** dintre cei doi termeni implicaţi în desfăşurarea ei, *relaţia de apoziţie* dezvoltă patru variante principale :

- **denominativă** ;
- **descriptivă** ;
- **de identificare** ;
- **interpretativă**.

Apoziţia denominativă

Apoziţia **denominativă** se întemeiază pe un raport de sinonimie lingvistică, lexicală sau frastică : „Gebeaua e un fel de mers armenesc, *adică împrăştiat şi legănat*" (C. Hogaş) ; „Strabon, citînd după alţii, pomeneşte de **sternophthalmi**, *ceea ce ar însemna oameni cu ochiul în piept*" (G. Călinescu) ; „Soldatul nu prea avea gust să iasă cu capul spart. El era **soldat**, *adică om plătit să exercite meseria războiului*" (G. Călinescu) ; pe *numirea*, prin termenul secund, a unei realităţi extralingvistice, descrisă de termenul-bază : „**Aşa ne duceam băieţii şi fetele unii la alţii cu lucru, ca să ne luăm de urît**, ceea ce la ţară se cheamă şăzătoare..." (I. Creangă) ; sau pe *decodificarea* termenului-bază, nume pentru o realitate extralingvistică, descrisă de termenul secund : „**E un chivot**, adică o cutie de argint aurit, în care se păstrează sfîntul mir, moaşte sau alte obiecte sfinţite..." (Al. Odobescu).

Apoziţia descriptivă

În apoziţia **descriptivă**, termenul secund realizează o descriere a realităţii exprimată lexical prin termenul-bază.

Descrierea se poate face *direct*, prin sensul noţional al termenilor : „**Sîrbulescu**, *masivul*, cum îi spuneau ei cu infinită simpatie... era cel mai comunicativ" (M. Preda) ; „A fost odată un om **care toată viaţa lui nu s-a putut potrivi cu lumea** – un om *sucit*" (I.L. Caragiale) ; sau printr-o metaforă ; rolul activ în procesul de metaforizare îl are cel mai adesea termenul secund : „**Istoria**, *acest fluviu care înainta spre necunoscut şi la al cărui capăt viu simţisem atîţia ani că eram eu*, aveau s-o facă alţii..." (M. Preda) ; „Orologiul, *fidel interpret al bătrînului timp*, sună de douăsprezece ori din limba sa de metal" (M. Eminescu), dar îl poate avea şi termenul-bază : „În definitiv, **pasărea asta albă şi mică** : *sufletul*, nu-i cu nimic vinovată" (G.M. Zamfirescu).

Apoziția de identificare

Prin conținutul semantic „finit" al termenului *secund*, *apoziția de* **identificare** fixează (sau relevă) identitatea realității extralingvistice exprimate prin termenul-*bază*, al cărui conținut semantic este cel mai adesea nedeterminat. Sub aspect lexico-gramatical, termenul-bază în apoziția de identificare este mai ales un pronume (foarte frecvent, demonstrativ sau nehotărît, întrebuințat și adjectival) sau un substantiv abstract (sau întrebuințat ca atare):

„Nu mi-a rămas din gîndurile mele
pustii, de altădată, decît **unul**:
Ce anotimp să-mi poarte amintirea?" (A.E. Baconsky)

„Pînă ieri, pe la amiază, puteam să jur că era **dînsul**, *dl. maior Vasile I. Borza*." (M. Eliade)

„Inteligența vreasăzică **altceva**, *facultatea de a prelucra experiența empirică în concepte, de a te ridica la abstracțiuni, la idei*." (G. Călinescu)

„Și după el se luară și **ceilalți**: *nenea Mihalache Tobă, Iordan Belusica, blănarul, om de patruzeci de ani* [...], *și Picu Calotă, mățarul de la coada Dristorului*." (E. Barbu)

„Și am știut **ce** știam de mult: *că nu avem dreptul să pierdem speranța*." (M. Eliade)

„Dar, pînă atunci, vestea **cealaltă**, *că Olariu, fratele lor, conducea închisoarea*, i-a amărît pe cei doi frați." (P. Sălcudeanu)

„Numai că trebuie să recunoști **un lucru**: *că a-ți vîrî capul în nisip nu e o vină pasivă*." (O. Paler)

„**O singură mîndrie**-avu
gospodărind cenușile:
*în ipostază de amurg
să-nchipuie brîndușile*." (L. Blaga)

„Aflăm cu deosebită plăcere că tînărul **Coriolan Drăgănescu**, *eminentul student al Universității noastre*, și-a susținut cu succes teza de licență în drept..." (I.L. Caragiale)

„**Boieroaica**, *doamna Guma*, îl boteză ea însăși, iar Moromete, pe atunci flăcău tăcut, deschise gura și îl porecli Parizianul." (M. Preda)

Apoziția interpretativă

Apoziția **interpretativă** sintetizează planul semantic global al termenului-*bază*, cu dezvoltare propozițională sau frastică, prin pronumele relativ compus *ceea ce* sau pronumele demonstrativ *asta* (*aceasta*) (ambele întrebuințate cu sens neutru), termenul *secund* al relației de apoziție, cu funcție de *subiect* într-un nucleu predicațional prin care se interpretează dintr-o anumită perspectivă realitatea extralingvistică exprimată de termenul-bază: „Putem foarte bine afirma în numele lui Karl Marx că arta e **«autonomă»**, **ceea ce** *nu are nimic de-a face cu așa-zisa puritate a artei și segregarea ei de viață*" (G. Călinescu); „M-am priceput **ori să tac, ori să vorbesc singur**, **ceea ce** *nu e, poate, decît tot o formă de tăcere*" (O. Paler); „**Indigenii poartă mai ales**

nume celtice, ceea ce *dovedeşte însemnătatea acestui element nu numai în Noricum, ci şi în Panonia*, unde şi ilirii sînt la ei acasă" (V. Pârvan) ; „Ce-ţi spun eu sînt pure speculaţii, acolo ne aşteaptă pe toţi surpriza cea mare ; **ori scapi, ori te cureţi, asta** e *tot ce putem presupune*" (M. Preda).

TIPURI STRUCTURALE

Sub aspect *structural*, ambii termeni implicaţi în relaţia de apoziţie pot fi :

a) **simpli** ; cînd pot aparţine tuturor unităţilor lexico-gramaticale cu sens autonom :

- *substantiv* (comun sau propriu) : „Vine **Mişu**, *profesorul*, ştii, Mişu al nostru, care dă meditaţie la băieţi..." (I.L. Caragiale) ; „Nepieritorul nostru **istoric**, *Nicolae Bălcescu*, schiţă mai întîi, la 1845, această interesantă biografie" (Al. Odobescu) ;
- *adjectiv* : „În ceea ce e **esenţial**, *fundamental* în viaţă, vremea este inamica noastră cea mare" (G. Ibrăileanu) ;
- *pronume* (termenul-bază se poate realiza şi prin adjective pronominale) : „Ne ţinem *după ei, după ai noştri*" (M. Eliade) ; „*Aceasta* îl supără în fond pe tînăr, *că lucrurile nu erau ele însele, ci orice altceva*" (C. Noica) ; „**Ceea ce** unora li s-ar părea de o grotescă absurditate, *anume ca un om ca Ladima să se sinucidă din pricina unei femei atît de vulgare ca Emilia*, mie mi se păru destul de explicabil" (C. Petrescu) ; „Veneau spre mine, pe dig, un bărbat şi o femeie, în costume de baie, cam de **aceeaşi** vîrstă, *mijlocie*" (G. Bogza) ; „**Amîndoi**, *tatăl şi fiul*, se aşază *sans façon* la masa mea" (I.L. Caragiale) ; „Cum mă credeam urmărit de nenoroc şi de piază rea şi mi-era teamă să nu-i pierd **şi pe ei**, pe ultimii *doi*, mă hotărîsem să le mai dau un singur ordin..." (M. Eliade) ;
- *verb* : „Într-o bună zi mi-am dat seama că nu izbutesc **să-i ajut**, *adică să-i fac să mă întreacă*" (M. Eliade) ;
- *forme verbal-nominale* : „A învăţa înseamnă **a descoperi** o nouă semnificaţie într-un context, *adică a pune* un element într-un nou context" (V. Pavelcu) ;
- *adverb* : „...Uite, aşa sînt eu, *sentimental*" (P. Sălcudeanu) ; „...**Aşa**-s oamenii săraci : *îşi cred unul altuia mai repede*" (E. Barbu) ; „...**Oriunde** privea, *înainte, la stînga sau la dreapta lui, în urmă*, descoperea alte grupuri..." (M. Eliade) ; „Avea o barbă mică, foarte blondă, şi era îmbrăcat **ciudat**, *nici ca la ţară, nici ca la oraş*" (M. Eliade) ; „...Pentru elevul Eminovici acest zîmbet era uneori o armă tot aşa de nebiruită precum se arată vicleşugul piedicii întoarsă *peste genunchi*, **ciobăneşte**" (Cezar Petrescu) ;

b) **dezvoltaţi** : „**Cu mîna la gură**, *ceea ce pentru omul de la ţară înseamnă adîncă meditaţie*, Costana se uita la ce pictase domnul Matei" (Ileana Vulpescu) ; „**Izgonirea lui Adam**, *adică moartea lui*, e mai mult o dovadă a unei lipse de logică decît a mîniei" (O. Paler) ; „Furia se retrase încet de pe faţa lui, care redeveni *ce era*, **faţa unui om brăzdată de trecerea anilor**" (C. Ţoiu) ;

c) **multipli** : „Cîntecul, lumina, taina, unda-ntinsurile-albastre,/ **Noi** le ţinem, **noi** le strîngem, **cei căzniţi, urîţi şi goi**" (T. Arghezi) ;

d) **propoziţionali** : „La ce se putea gîndi un om al pămîntului, acum, cînd stăpînul lui începea să devină, el însuşi, **ceea ce-l muncise atît**, *adică pămînt*" (C. Ţoiu) ;

„...Sfîrşise la galere, ca şi **doctorul Rossi**, *cel ce trăgea spre tronul Munteniei*" (E. Barbu);

e) **fraze**: „Cu patru ani înainte i se întîmplase **acelaşi lucru**: *găsise biserica pe neaşteptate, cînd începuse să-i fie teamă că se rătăcise*" (M. Eliade); „E un mister pentru mine **ce se întîmplă**, *de ce păsările simt mlaştina şi se feresc să-i treacă graniţa, în vreme ce fluturii par fascinaţi de aerul puturos al bălţilor*" (O. Paler); „**Făcu însă ceea ce ar fi trebuit să fac eu**, adică nu-mi mai vorbi cîteva săptămîni" (M. Preda).

APOZIŢIA ANALITICĂ ŞI SINTETICĂ

În funcţie de specificul desfăşurării raportului semantic dintre cei doi termeni şi în funcţie de structura lor, apoziţia poate fi **analitică** sau **sintetică**.

În apoziţia **analitică**, termenul secund, realizat structural ca termen multiplu, analizează în elementele componente planul semantic al termenului-bază: „Numeroasa lui *familie* – **băieţi însuraţi, fete măritate, magistraţi, profesori** – îl însoţea cu un alai înspăimîntat" (T. Arghezi); „I-am spus că aş vrea să fiu *cum i-ar fi plăcut mamei*, **adică aşa gras, frumos...**" (M. Preda); „Asta însă poate însemna *două lucruri*, **ori că nu putem cunoaşte niciodată realitatea ultimă, ori că o putem cunoaşte oricînd**, cu condiţia să învăţăm s-o recunoaştem sub infinitele ei camuflări în aparenţe..." (M. Eliade); „Viitorul anterior deschide deci înţelegerii noastre *o dublă perspectivă*, **una a prezentului către viitor, cealaltă a viitorului către trecut**" (T. Vianu); „Au venit pe lume cu *aceeaşi idee*: **că sînt păianjeni, că se încurcă în cuprinsul unei pînze**" (T. Arghezi).

Apoziţia *analitică* are uneori un caracter *selectiv*; din planul semantic al termenului-bază sînt scoase în relief unele componente: „În ceea ce priveşte **materialele** mai recente, între altele *fotocopiile caietului dumitale şi copiile benzilor de magnetofon*, toate acestea au fost expediate la Paris" (M. Eliade).

În apoziţia **sintetică**, termenul *secund*, realizat structural printr-o componentă infrapropoziţională sau propoziţională, concentrează în planul său semantic componentele semantice exprimate de termenul-bază, realizat structural ca termen multiplu: „...Se şterg *legende şi poveşti, proverbe şi locuţiuni*, **adevărate nestimate ale gîndirei poporului românesc**" (M. Eminescu), „În cîteva trăsături ni-l zugrăvi ca pe un *bulibaşa mehenghi, vînzător şi slugarnic* – **un suflet de rob**" (M. Caragiale), „Sfîrşii ospăţul meu *cu mere zvînturate şi cu nuci*, **adică cu fructe**" (C. Hogaş).

APOZIŢII ÎNLĂNŢUITE ŞI CUMULATIVE

Construită în general din doi termeni, relaţia de apoziţie implică uneori trei sau mai mulţi termeni. Cînd aceştia se succedă într-o înlănţuire în care termenul secund devine un al doilea termen-bază pentru un al doilea termen secund ş.a.m.d., ia naştere o *apoziţie înlănţuită*: „Iar duh dă-i *tu*, **Zamolxe, sămînţă de lumină**" (M. Eminescu); „N-am telefonat *nimănui*, **nici lui Vinea**, care nu dădea pe-acolo cu săptămînile, **nici patronului, lui Şeicaru...**" (M. Preda).

Cînd, în desfăşurarea relaţiei, termenul-bază rămîne unic, iar termenul secund primeşte concomitent mai multe actualizări concrete, descriind mai multe aspecte ale

identităţii „obiectului” exprimat prin planul semantic al termenului-bază, se constituie o *apoziţie cumulativă*: „Dar atunci care era secretul *ăstuilalt*, **iniţiatorul, al lui Mengherel**?” (M. Preda).

APOZIŢIA – FUNCŢIE SINTACTICĂ

Funcţia sintactică generată de relaţia de apoziţie *relativă*, **apoziţia**, se realizează propoziţional – **propoziţia apozitivă** în interiorul tuturor variantelor semantice ale relaţiilor de apoziţie, care îşi estompează deosebirile dintre ele: „M-am priceput ori să tac, ori să vorbesc singur, **ceea ce nu poate fi decât tot o formă de tăcere**” (O. Paler).

MANIFESTAREA RELAŢIEI DE APOZIŢIE ÎN PLANUL EXPRESIEI

Fiind o relaţie de echivalenţă gramaticală, în (şi prin) desfăşurarea căreia se produce extinderea unor funcţii sintactice rezultînd din dezvoltarea altor relaţii sintactice (interdependenţă, dependenţă, incidenţă), apoziţia îşi manifestă identitatea specifică în planul expresiei prin *mărci constante* la care se asociază *mărci-variabile*, în raport cu funcţia sintactică pe care o actualizează, ca extindere, termenul secund.

Constantă în mod absolut este **pauza**, prin care termenul secund, *activ* al relaţiei de apoziţie este izolat de termenul-bază, *pasiv*:

„Iubită Luna, dragă una,
n-am fi crezut că într-o zi
aceasta cu putinţă-ar fi:
c-un strigăt să atingem Luna.” (L. Blaga)

„În anumite circumstanţe există *ceva* mai rău decît să-ţi fie frică; **să cauţi în această frică un loc cît mai confortabil.**” (O. Paler)

Pauzei i se asociază, fixîndu-i rolul de marcă distinctivă, adverbele explicative **adică, (şi) anume**, prezente în enunţ sau numai posibile: „...De frică să **nu-l rupă şi mai mult**, aşa zicea Viişoreanu, **adică** *să nu adîncească ceea ce şi aşa părea mult prea adînc... singurătatea* **adică**, exact ce i se întîmplase demult şi **lui, adică** *lui Viişoreanu...*” (C. Ţoiu); „Înţelesem că nu mai putem intra în sat, dacă **ipoteza** lui Zamfira era justă, **şi anume** *că ruşii schimbaseră direcţia după atacul aviaţiei germane*” (M. Eliade); sau locuţiunile adverbiale **într-un cuvînt, pe scurt, în sensul că** etc.: „**Ei se confundă şi între dînşii, în sensul că** *fiecare poate să creadă că e unul din ceilalţi trei...*” (T. Arghezi).

Variabile sînt mărcile derivînd din funcţia sintactică reluată de termenul secund: *flexiunea* şi *elementele relaţionale*.

Înscrierea lor între modalităţile de manifestare în planul expresiei a relaţiei de apoziţie se concretizează prin unele modificări în funcţionare.

Flexiunea este orientată de *acord*. Spre deosebire de relaţiile de dependenţă şi interdependenţă, unde se circumscrie numai categoriilor gramaticale *gen*, *număr* şi *persoană*, în relaţia de apoziţie acordul atrage în sfera sa de acţiune şi categoria

gramaticală a *cazului*. Acordul în *caz* însă între termenul secund al apoziției și termenul-bază este liber.

Termenul secund stă:

• fie în același caz cu termenul-bază:

• *nominativ*: „**Enache**, *patronul*, știa și el tot atît de puțin ca și noi" (M. Eliade); „Abia atunci mi-am adus aminte **cine** sînt: *un condamnat* pe care-l așteaptă o altă noapte de furtună și o nouă aruncare în mare" (G.M. Zamfirescu);

• *genitiv*: „Mă doare că-i sosită vremea **lor**,/ *A gîndului și-a lacrimilor*" (T. Arghezi);

• *dativ*: „Și așa de puternică era la dînsul acea vedenie, că pe dată ne-o împărtășea și **nouă** – *lui Pantazi și mie*" (M. Caragiale);

• *acuzativ*: „...Se putea înțelege, așa cum am înțeles eu, că între timp întîlnise pe **acest fabulos poet**, *pe Adrian...*" (M. Eliade);

• fie în *nominativ*, indiferent de cazul termenului-bază: „El revoacă-n dulci icoane *a istoriei minune*,/ **Vremea lui Ștefan cel Mare, zimbrul sombru și regal**" (M. Eminescu); „...**Le crea din nou**, le cînta așa cum trebuiau ele cîntate ca să ne placă **nouă**, *tinerii* de pe atunci, după război" (M. Eliade); „...Se împămîntenise luînd de soție pe Ilinca Basarab, *cea din urmă moștenitoare* a vechii familii domnești..." (Al. Odobescu).

În structura *apozițiilor cumulative*, coexistă termeni secunzi în nominativ și termeni acordați în caz cu termenul-bază: „Sau crede că numai într-o asemenea grădină de vară [...] îl va regăsi pe **el**, *pe ursitul* ei, *poetul*, pe Adrian?" (M. Eliade).

Dacă se realizează substantival, termenul secund al relației de apoziție se situează uneori în cazul genitiv, deși termenul-bază, exprimat printr-un adjectiv, calificativ sau pronominal, stă în nominativ sau acuzativ: „Partidul **nostru**, *al liberalilor*, s-a hotărît să sfîrșească cu hoția, să întroneze cinstea și libertatea" (E. Barbu); „Și omul a făcut o **mare** descoperire, *a îndoielii și a întrebării*" (T. Arghezi).

Elementele relaționale, considerate în sine, sînt expresie a funcției sintactice pe care termenul secund o preia, în cadrul relației de apoziție, de la termenul-bază:

• *prepoziții* – *de*, *despre*, *cu*, *la* etc.: „Iată ce învăț eu **de la dascălii mei, de la** *albine*" (M. Eminescu); „Cam **în felul acesta** trebuie înțeles Picasso, **ca** *un copil uriaș al întregii umanități*" (G. Bogza); „Se-nstrăinase parcă și **de-ai lui, de** *Spiridon și* **de** *Matei*" (E. Barbu);

• *conjuncții*; cele mai frecvente sînt *că*, *să* și *ca să*: „Unii ar vrea să ne convingă de faptul că singura rațiune a acestei lumi ar fi să ne recunoaștem păcatul, dar păcatul meu tocmai *acesta e*, **că** *nu cred decît în acest paradis provizoriu*" (O. Paler); „Iar noi, cei ce ne vom privi chipul în această oglindă, am mai nutri **un vis**: **ca**, *nu numai din Olt, ci din întreaga noastră viață*, **să** *dispară orice fel de hipopotami*" (G. Bogza); „Omul **de aceasta** a apărut, **să** *dea fiecărui chip și fiecărei stări a lumii un nume*" (G. Bogza);

• *pronume relative* (mai ales *care*, *cel ce*, *ceea ce*): „Sînt în lumea aceasta, dragă cuconiță, și greutăți **negative**, *care*, *adică*, în loc să te atîrne spre pămînt, *te ridică spre cer...*" (C. Hogaș); „De la revolta lui Spartacus, **cei asupriți, cei ce** *visau și*

luptau pentru o lume mai dreaptă, suferiseră numai şi numai înfrîngeri" (G. Bogza), **„Nu mai ştiu să am încredere în simpatia lor, ceea ce**, îmi dau seama, *e un lucru foarte grav*" (O. Paler);
- *adverbe relative*: „Dar nu e vorba numai **de asta**, reluă Eleazar, **de cît** a fost el de impresionat de dispariţia lui Elefterescu..." (M. Eliade).

Cum cei doi termeni implicaţi în relaţia de apoziţie sînt echivalenţi funcţional, în mod frecvent termenul secund se lipseşte de elementul relaţional[47]: „Avea pasiunea **asta**: *lua cîţiva copii cu el*" (M. Eliade).

Cînd termenul secund are structură infrapropoziţională, nepreluarea elementului de relaţie sau a morfemului de acuzativ de la termenul-bază e determinată de situarea termenului activ în nominativ: „...Va fi vai de cei ce-or sta cînd or da turcii în ţară şi-o să-i facă bucăţi **pre ei**, *cei rămaşi*" (E. Barbu).

Uneori relaţia de apoziţie este mascată prin repetarea regentului termenului-bază: „*Pe-un pat alb ca un linţoliu* **zace lebăda murindă/ Zace** palida vergină *cu lungi gene, voce blîndă*" (M. Eminescu); „Îmi venea greu **să-i spun adevărul, să-i spun** *că e amnezic*" (M. Eliade).

Identitatea **apoziţiei – funcţie sintactică** este asigurată de complementaritatea a trei factori:
- *elementul de relaţie* – pronumele relativ **ceea ce**, cu sens neutru şi caracter anaforic: „M-am sculat şi m-am apropiat de mare. Era acum rece ca gheaţa, **ceea ce** *mi s-a părut cu totul de neînţeles*" (O. Paler);
- *pauza*; însoţeşte elementul de relaţie **ceea ce**;
- *topica*; **propoziţia apozitivă** este totdeauna termenul *secund* în desfăşurarea relaţiei de apoziţie.

Prin această complementaritate, apoziţia se distinge de alte funcţii realizate propoziţional, introduse în frază prin pronumele relativ compus *ceea ce*:
- *apozitivă*: „S-au întîmplat în dimineaţa aceea lucruri incredibile, cu mult sub limita umanului, **ceea ce nu va putea uita niciodată**";
- *subiect propoziţional*: **„Ceea ce s-a întîmplat în dimineaţa aceea de vineri**, cu mult sub limita umanului, nu poate fi uitat";
- *completivă directă*: „Nu va putea uita niciodată **ceea ce s-a întîmplat în dimineaţa aceea de vineri**; era sub limita de jos a umanului".

RELAŢIA DE INCIDENŢĂ

Gramatica Academiei discută în partea finală a volumului II, sub titlul general „Fenomene şi procedee sintactice comune frazei şi propoziţiei", mai multe categorii de structuri, între care şi *cuvintele şi construcţiile incidente* (pp. 422-427)[48].

În noua ediţia a *Gramaticii Academiei*, aceste fenomene (anacolutul, elipsa etc.) sînt luate în discuţie în capitolul „Structuri sintactice deviante", din partea a II-a, „Organizarea discursivă", consacrată diferitelor aspecte ale discursului; între aceste fenomene sînt integrate şi construcţiile incidente, în subcapitolul „Construcţii incidente" (vol. II, pp. 738-742), precum şi, parţial, în „Tipuri de discurs", în interpretarea

vorbirii directe (*idem*, pp. 819-820). În aceeaşi ediţie, unele structuri sînt interpretate la relaţiile de dependenţă, în diferite variante ale clasei circumstanţialului de modalitate : „Majoritatea sistemelor morale nu reuşesc, **din păcate**, mai mult decît să-l pună pe om la adăpost faţă de vacarmul său lăuntric" (A. Pleşu, *Minima moralia*)" (*ibidem*, p. 498).

Este adevărat că atît elementele incidente (sau fenomenul incidenţei), cît şi celelalte categorii luate aici în discuţie (*elipsa*, *repetiţia*, *anacolutul*) au un element comun : poartă marca afectivităţii şi spontaneităţii subiectului vorbitor şi reflectă o predominare a dimensiunii stilistice a textului asupra dimensiunii sintactice.

Dar, între „cuvintele şi construcţiile incidente", pe de o parte, şi celelalte „fenomene sintactice", pe de alta, există deosebiri esenţiale :

a) fiecare din „fenomenele" sintactice (*elipsă*, *anacolut*, *repetiţie*) îşi are natura în sine însuşi ; identitatea lor funcţională este fixată de structura lor : „Pe brumă desculţ şi pe rouă încălţat" (elipsă) ; „*Încet*, *încet*, vara s-a dat la brazdă" (repetiţie). Cuvintele şi construcţiile incidente au această identitate numai intrînd în raport cu elemente „neincidente" : „Turturel – **aşa-i că sună bine**? – este pseudonimul destul de transparent cu care Edgar îşi semnează cronicile" (I.L. Caragiale). Mai mult, construcţiile/propoziţiile incidente dezvoltate în baza verbului zicerii nu se pot lipsi de construcţiile/propoziţiile „neincidente" : „Na ! Dănilă – **zise el în gîndul său** –, aşa-i c-ai sfeclit-o ? " (I. Creangă) ;

b) „fenomenele sintactice" sînt structuri de gradul II, în sensul că rezultă din modificări la care a fost supusă, din diferite motive, o structură primară ; *anacolutul*, de exemplu, rezultă din întreruperea cursului iniţial, „obiectiv" al unei relaţii sintactice (cel mai adesea, de interdependenţă) : „*Moşneagul*, cînd a văzut-o, *i s-au umplut ochii de lacrimi*" (I. Creangă). „Elementele incidente" sînt structuri primare, proprii, de exemplu, vorbirii directe : „Ia zvîrle-l şi tu acum, **zise dracul, îngîmfat**" (I. Creangă) ;

c) „fenomenele sintactice" se înscriu numai în planul *enunţului* : „*Stoluri*, *stoluri* trec prin minte/ Dulci iluzii" (M. Eminescu). „Elementele incidente" rezultă din proiectarea *enunţării* asupra *enunţului*.

Această din urmă particularitate, care le înglobează, de altfel, şi pe celelalte, generează două planuri ale enunţului, organizat, ca **enunţ complex**, cel mai adesea, iar articularea celor două planuri se realizează tocmai prin *dezvoltarea incidenţei ca* **relaţie sintactică** de tip special, alături de alte modalităţi concrete prin care se manifestă proiectarea enunţării asupra enunţului – *modalizarea* prin *semiauxiliare*, de exemplu, sau prin *adverbe* : „Au plecat, *probabil*, la mare" ; „*Trebuie* să fi plecat la mare" ; „*Probabil* că au plecat la mare".

Relaţia de **incidenţă** este *expresia sintactică a intersectării a două sau mai multor planuri în interiorul unui acelaşi enunţ* care devine astfel un **enunţ complex** : „*Cine sînt eu*? fu cea întîi cugetare ce-i veni în minte" (M. Eminescu).

Termenii implicaţi în relaţia de incidenţă sînt enunţuri, cu grade diferite de autonomie, care se articulează în limitele unităţii enunţării.

Primul termen, expresie a unui plan primar al comunicării, element pasiv, constituie baza enunţării şi este indispensabil ca atare autonomiei şi integrităţii enunţului complex.

Cel de-al doilea termen, factor activ în dezvoltarea relaţiei de incidenţă, expresie a unui plan secund al comunicării, poate lipsi, fără consecinţe asupra enunţului primar. Absenţa lui determină doar transformarea *enunţului complex* în *enunţ simplu*, reduce adică enunţul complex la enunţul primar: „Cine sînt eu?".

Absenţa termenului primar, enunţul de bază, poate rămîne fără consecinţe asupra autonomiei enunţului secund: [„Mi-am spus că poate el e refugiat ardelean] **(de fapt, nu ştiam de unde e, crezusem că e bucureştean)** [şi n-am vrut să-l jignesc, m-am aşezat şi eu în faţa lui..."] (M. Preda); sau o poate submina, pînă la anulare: [„*Cine sînt eu*?] **fu cea întîi cugetare ce-i veni în minte**".

TIPURI SEMANTICE

Sub aspect **semantic**, prin termenii relaţiei de incidenţă,

• se articulează componente din acelaşi plan, dar cu poziţii diferite în desfăşurarea actului de comunicare lingvistică;
• sau se intersectează planuri opuse.

a) Cînd termenii se situează în acelaşi plan, obiectiv, al comunicării, relaţia de incidenţă dezvoltă două variante:

1. enunţul de bază, primar este expresie a obiectului enunţării, iar enunţul secund, expresie a implicării destinatarului în actul lingvistic. Termenul secund se realizează prin:

• *vocative*[49]: „*Ghiţă, Ghiţă*, ce-am aflat? Ce aţi făcut?" (I.L. Caragiale); „*Fraţilor*, mi s-a făcut o imputare şi sînt mîndru de aceasta!" (I.L. Caragiale);
• *interjecţii*: „Ia lăsaţi-l încolo, *măi*" (I. Creangă);
• *vocative* însoţite de interjecţii: „– *Hei*! *Trăsnea, mă*! scoală! Ştii tabla?" (I. Creangă);
• *propoziţii-vocativ*: „Nu te teme de răsunet, *cel ce te-mpresori cu cripte*" (T. Arghezi);

2. enunţul de bază, primar descrie o primă direcţie, principală, în construirea planului semantic global al enunţului complex. Enunţul secund dezvoltă o direcţie nouă, care poate aduce:

• *compliniri*, *precizări*, *nuanţarea* etc. planului semantic al enunţului primar: „Dumneata... dumneata... mi-a răspuns el clar şi afectat (*afectare cu care se plimba şi printre rînduri, cu raglanul pe el, şi se uita la noi fără să ne vadă*), dumneata nu ştii să pui virgulele..." (M. Preda); „Ca orice femeie frumoasă (*fiindcă era, deşi, acum, cu ochelarii, îi vedeam bine rujul care o cam îmbătrînea şi ridurile de la coada ochilor*), ea a surîs observîndu-mi, desigur, lipsa de grabă (*plătisem şi trebuia să plec*) şi mi-a luat ochelarii şi a început să-i treacă printr-o flacără de spirtieră" (M. Preda);
• *un comentariu* al subiectului vorbitor asupra unor componente din planul semantic al enunţului primar: „...De pe aceste realităţi vedem *noi* arta (*îi plăcea să spună*

noi, *şi nu* **eu**, *ca să arate că nu e singur*), nu după idealul burghez al zugrăvirii impasibile a ceea ce are turbure omul...” (M. Preda) ;

- *descrierea unei manifestări extralingvistice* : „Of ! crăişorule, crede-mă, că să aibi tu puterea mea, ai vîntura ţările şi mările, pămîntul l-ai da de-a dura, lumea ceasta ai purta-o, *uite aşa*, pe degete şi toate ar fi după gîndul tău” (I. Creangă) ;
- *o explicaţie*[50] adusă de subiectul vorbitor privind unele componente din planul semantic al enunţului primar : „– Strînge răpede ce mai ai, pînă cînd nu vine baba, şi hai să fugim cu pluta aceea la frate-meu Vasile din Borca, zise Dumitru, *căci plutele începuse a umbla*” (I. Creangă) ; „Un astfel de om cu o astfel de gîndire profundă să fie marcat pentru totdeauna de nebunie ? *Căci aşa se termina cartea.* «Ion era mereu nebun...»” (M. Preda) ; „Ţine minte ce-ţi spun eu, că poate să ne mai întîlnim la vreun capăt de lume, *căci deal cu deal se ajunge, dar încă om cu om* ! ” (I. Creangă).

b) Cînd termenii enunţului se situează în planuri opuse, relaţia de incidenţă dezvoltă alte două variante :

1. enunţul de bază este expresie a planului obiectului enunţării, iar enunţul secund, organizat cel mai adesea în jurul unui verb ilocuţional, expresie a planului enunţării : „– Nu vreau să mă adaptez, *i-am răspuns*, dacă o să încerc, sînt pierdut, fiindcă alţii sînt mai puternici” (M. Preda) ; „E un moment mare, să mă cuget mai întîi, *gîndi el*, dorit-am de cînd sînt ceva pentru mine ? numai pentru mine ? ” (M. Eminescu) ; „Ştii (*se îneacă de emoţie*), mă stăpînesc, adică-i vorbesc cu perdea, numai să-i isplic lucru formal, ca să n-o ruşinez” (I.L. Caragiale) ;
2. enunţul de bază este expresie a planului obiectiv al comunicării lingvistice, iar enunţul secund, expresia planului subiectiv, prin care subiectul vorbitor îşi exprimă atitudinea, afectivă sau intelectuală, faţă de obiectul comunicării sau faţă de interlocutor : „În materie de gust literar – *ce e drept* – discuţia e totdeauna grea” (T. Maiorescu) ; „Şi mama, *D-zeu s-o ierte*, straşnic se mai bucura cînd se întîmpla oaspeţi la casa noastră” (I. Creangă) ; „Atunci iedul de sub chersin, să nu tacă ? îl păştea păcatul şi-l mînca spinarea, *sărăcuţul* ! ” (I. Creangă) ; „A fost, *fără îndoială*, un vînător inspirat şi a ştiut să mînuiască bine arcul şi săgeţile, artistul subt a cărui daltă s-a mlădiit statua Dianei de la Luvru... ” (Al. Odobescu).

TIPURI STRUCTURALE

Sub aspect **structural**, enunţul de bază poate fi un enunţ sintactic, o frază sau o propoziţie. Enunţul incident poate avea orice natură şi orice dezvoltare :

- *unităţi lexicale* (substantive sau adjective substantivizate, pronume în vocativ, adjective în nominativ, adverbe sau locuţiuni adverbiale, interjecţii). Substantivele în vocativ pot fi însoţite de interjecţii, adjective sau substantive exprimînd diferite raporturi sociale, cu care nu intră în relaţie sintactică :

  „– Ştii, *Stoico*, de ce te-am adus aici ?
  – Ascult, *Măria-ta*.” (Al. Odobescu)

„Ne ducem, dar gîndeşte-te, *stimabile*, că sîntem membrii aceluiaşi partid..." (I.L. Caragiale)

„– Ce, *mă*, n-ai dormit azi-noapte?" (M. Preda, *Moromeţii*)

„– Unde-i lupul, *moş Nichifor*?" (I. Creangă)

„Ei, *jupîneşică dragă*, asta nu se poate spune." (I. Creangă)

„Cum te cheamă, *măi copile*?" (M. Eminescu)

„Nu mă tem de întreruperi, *venerabile domnule preşedinte*..." (I.L. Caragiale)

„Subiectul baladei este, *fără îndoială*, conceput cu o bogată şi adesea fericită varietate..." (Al. Odobescu)

- *sintagme nominale*, formate din cel puţin doi termeni între care se stabileşte o relaţie sintactică: „Nu avem activitate literară şi – *lucru caracteristic* – romanuri şi novele nu se scriu de loc, toate se traduc" (T. Maiorescu);
- *enunţuri nominale*: „...Mama lui – *de treabă femeie*! – l-a sărutat de-atîtea ori, i-a potrivit părul..." (I.L. Caragiale);
- *propoziţii*: „...Într-o zi, prin luna mai, aproape de moşi, îndeamnă păcatul pe bădiţa Vasile tîntul, *că mai bine nu i-oi zice*, să puie pe unul, Nic-a lui Costache, să mă procitească" (I. Creangă);
- *fraze*: „Eu sper (*şi ţi-o spun asta ca să mă ţii minte*) că m-ai înţeles!" (M. Preda).

MANIFESTAREA RELAŢIEI DE INCIDENŢĂ ÎN PLANUL EXPRESIEI

„Articularea" celor două enunţuri implicate în relaţia de incidenţă se realizează prin două modalităţi:

- *prin pauză*: „Era o voce depărtată, obosită şi, *i se părea*, amară" (M. Eliade);
- *prin elemente de relaţie*, unele specifice relaţiei de coordonare: „Aci vrînd-nevrînd trebuie să mă urmezi – **şi** *aceasta îţi va fi pedeapsa* – într-o lungă controversă" (Al. Odobescu); „Ideile unui regim, chiar dacă nu le urmăreşti în presă şi în discursuri (**şi** *eu nu le urmăream*), plutesc în aer, ţi se insinuează fără să vrei..." (M. Preda); altele specifice relaţiei de subordonare – *prepoziţii*, *conjuncţii* sau *adverbe relative*: „Creaţia, **spre** *a vorbi ca Schelling*, începe demenţial" (G. Călinescu); „Tocmai eram să vă întreb de unde le aveţi, **că** *tare-s bune*..." (I. Creangă); „Numai în grădina ursului, **dacă**-*i fi auzit de dînsa*, se află sălăţi de aceste" (I. Creangă); „Nu-i rău, măi Ştefane, să ştie şi băietul tău oleacă de carte, nu numaidecît pentru popie, **cum** *chiteşte Smaranda*, că şi popia are multe năcăfale, e greu de purtat" (I. Creangă); „Şi, *după cum am cinste a vă spune*, multă vorbă s-a făcut între tata şi mama pentru mine, pînă ce a venit şi vara aceea, pe la august, şi cinstita holeră de la 48" (I. Creangă).

Identitatea specifică a caracterului incident al termenului al doilea implicat în relaţia de incidenţă este asigurată:

- **structural**;
- **prin mijloace prozodice şi sintactice**;
- **semantic.**

Existenţa unei relaţii de incidenţă este condiţionată de organizarea complexă a enunţului. Existenţa enunţului incident este condiţionată de existenţa unui enunţ

primar. În absenţa enunţului primar, enunţul incident, lipsit de autonomie, rămîne suspendat, expresie a unui enunţ destructurat: [„Aveam cinsprezece ani, dar îmi simţeam gîndirea milenară] (*sentiment miraculos, care se micşorează pe măsură ce începem să trăim*) [şi îmi dădeam seama că la capătul viu al acestui fluviu care înainta spre necunoscut eram eu"] (M. Preda); [„– Dacă vreţi să vă culcaţi] – *zise ea peste puţin* – [iaca, paturile sînt gata..."] (C. Hogaş).

Enunţul incident caracterizat prin autonomie semantică şi structurală îşi pierde caracterul incident în absenţa enunţului primar, devenind un enunţ nespecific: [„Despre asta ştiam multe!] (*totul se aude cînd e vorba de-un scriitor*): [cine era, din ce tată era născut, cum era adunat de prin cîrciumi şi dus acasă beat mort..."] (M. Preda); [„Cine a cîştigat?... Cine a ştiut să joace,] *fireşte*, [unchiul şi cu unul dintre orzari"] (I.L. Caragiale); [– Ce vorbeşti tu,] *măi Chirică?*" (I. Creangă).

Pauza este principalul mijloc prozodic prin care se manifestă relaţia de incidenţă în planul expresiei.

Ea este generală, caracterizează toate tipurile particulare ale relaţiei de incidenţă, dar nu este o marcă distinctivă în sine, ci numai pe fondul structurii complexe a enunţului, în legătură cu o dislocare sintactică şi în absenţa unei relaţii semantico-sintactice de coordonare sau de dependenţă.

În enunţurile în care termenul incident este precedat de conjuncţii, pauza anulează caracterul coordonator al conjuncţiei *şi*: „Am auzit de la unii – *şi aş dori să aflu dacă aceia nu se înşeală* – că păsăruica astfel numită este chiar acel vrăbete grăsun..." (Al. Odobescu), sau caracterul subordonator al conjuncţiilor *căci*, *că*, *fiindcă*: „Ferice de părinţii care l-au născut, *că bun suflet de om este, n-am ce zice*" (I. Creangă); „Nu credeam că e atît de ranchiunos. *Fiindcă ăsta era sentimentul pe care ţi-l inspira*" (M. Preda, *Viaţa*...).

În absenţa pauzei, relaţia sintactică îşi relevă caracterul de relaţie de dependenţă; în versurile: „Dacă port cu uşurinţă şi cu zîmbet a lor ură,/ Laudele lor **desigur** m-ar mîhni peste măsură" (M. Eminescu), adverbul *desigur* se află într-o relaţie de dependenţă cu verbul *a mîhni* şi realizează funcţia de *circumstanţial modal*.

Acelaşi adverb este situat, prin pauză, într-o relaţie de incidenţă şi, ca atare, nepurtător al unei funcţii sintactice, în enunţul: „Aceasta îţi va fi cu atît mai lesne cu cît, *desigur*, proiectul de carte va rămînea [...] pururea în stare de proiect..." (Al. Odobescu).

„El vine *sigur*." (sigur – circumstanţial de mod)
„El vine, *sigur*, cu Anamaria." (*sigur* – fără funcţie sintactică)

Topica fixează caracter de *incident* enunţului sintactic – expresie a planului enunţării – într-un text lingvistic, organizat în stil direct. Enunţul organizat în jurul unui verb ilocutiv este incident, termen secund într-o relaţie de incidenţă dacă urmează unui enunţ-expresie a planului obiectului enunţării sau dacă se intercalează, prin dislocare, în structura acestuia: „– Nu mai vrei să taci din gură, cauţi ceartă! *zise el*" (M. Preda); „– Voi aştepta cu nerăbdare, *zise el*, ziua întoarcerii, ca să ne revedem, la mine" (M. Caragiale); dar şi dacă precedă enunţul-dialog: „**Am răspuns**: «Pădure dragă,/ Ea nu vine, nu mai vine...»" (M. Eminescu).

Identitatea de enunţ incident a propoziţiilor care marchează stilul direct, în prima variantă, este fixată, pe lîngă topica acestora în organizarea enunţului complex, de topica propriilor constituenţi sintactici : în interiorul enunţului narativ, subiectul urmează verbul-predicat :

„Asta-i întrebarea, *zise Dan încet*, enigma ce pătrundea fiinţa mea." (M. Eminescu)

„– Acuma trebuie să pleci, *zise ea stăpînindu-se* deodată şi ştergîndu-şi lacrimile." (M. Preda)

„– Vezi să nu-ţi îndoape pîndarul ăla spinarea cu sare, *îl preveni el*.
– Unde are el norocul ăla să dea peste mine că i-aş arăta eu lui, *se sumeţi Achim*." (M. Preda)

Cînd enunţul narativ precedă enunţul-dialog, subiectul precedă predicatul :

„*Moşneagul atunci zise îngăimat* :
– D-apoi ai să-l poţi face, dragul tatei ? ! " (I. Creangă)

Apartenenţa ambelor structuri la categoria *enunţurilor complexe*, întemeiate pe o *relaţie de incidenţă*, este determinată de raportul semantic dintre cele două enunţuri înglobate ; enunţul-*dialog* (enunţul *personajului*) reprezintă complinirea semantică a verbului zicerii, predicat al enunţului *narativ* (enunţul *naratorului*) :

„Dacă-i aşa, hai şi tu cu noi, *zise Harap Alb*, că doar n-am a te duce în spinare." (I. Creangă)

„Harap Alb atunci se bate cu mîna peste gură şi *zice* :
– Doamne fereşte de omul nebun, că tare-i de jelit, sărmanul ! " (I. Creangă)

NOTE

Categorii sintactice

1. „Realitatea extralingvistică" nu se confundă cu realitatea obiectelor naturale. Ea este o „realitate" abstractă, rezultînd dintr-un raport, variabil, între realitatea obiectivă şi reflectarea ei în planul gîndirii. Interpretarea lingvistică a realităţii extralingvistice implică două raporturi imanente cunoaşterii : *realitate obiectivă – gîndire* şi *gîndire-limbă*, precum şi dezvoltarea unui raport subiectiv între lumea obiectelor şi planul perceperii sale afective.
2. *Cf.* definiţia concisă dată enunţului de către V. Guţu-Romalo (*Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1972, p. 29) : „Prin enunţ se înţelege o secvenţă *fonică* (un flux sonor), limitată prin pauze şi caracterizată printr-un contur *intonaţional* şi care poartă o anumită informaţie semantică, reprezintă deci o comunicare".
3. Vezi, de exemplu, S. Stati, *Elemente de analiză sintactică*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1972, pp. 58-103.
4. K. Bühler ; *cf.* S. Puşcariu, *Limba română*, I, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1940, pp. 149 şi urm.
5. În *op. cit.*, pp. 56-57, S. Stati vorbeşte despre patru relaţii sintactice : *subordonare*, *coordonare*, *predicativă* (pentru relaţia de *interdependenţă*) şi *apoziţională*. Între relaţiile de structură, V. Guţu-Romalo (*op. cit.*, pp. 36-45) identifică două mari categorii : *de dependenţă* şi de *nondependenţă*. În prima categorie este situată şi relaţia de *interdependenţă* (numită şi *dependenţă bilaterală*), iar cea de-a doua categorie cuprinde relaţiile de *coordonare* şi *apoziţia* (numită relaţie de *echivalenţă*). Iorgu Iordan şi Vladimir Robu (*Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978, pp. 553-558) grupează diferitele relaţii sintactice în trei tipuri principale : *nondependenţă* (care include *coordonarea* şi *apoziţia*), *dependenţă* şi *interdependenţă* (în care, în afara relaţiei subiect-predicat, se include şi relaţia de *incidenţă*, sub denumirea relaţie de *interdependenţă bilaterală mediată*).
6. Condiţionări identificabile, în interpretarea gramaticală a enunţului, prin testul *omiterii* (*cf.* şi V. Guţu-Romalo, *op. cit.*, p. 38).
7. Acelaşi termen este folosit de S. Puşcariu (*op. cit.*, p. 156) pentru raportul dintre subiect şi predicat. Marina Rădulescu („Relaţia sintactică dintre subiect şi predicat", *LR*, XXIX, nr. 1, 1980, pp. 12-26) extinde termenul şi la relaţiile dintre verb şi complementul său direct, precum şi dintre verbul copulativ şi numele predicativ.
8. V. Guţu-Romalo (*op. cit.*, p. 41) numeşte această relaţie *dependenţă complexă*.
9. Pentru argumentarea detaliată a nepredicativităţii acestei categorii de adverbe, vezi E. Teodorescu, „Adverbe predicative ?", *LR*, nr. 5, 1964, şi *Propoziţia subiectivă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 93-101.
10. Prin faptul că, într-un enunţ precum „L-am văzut pe Mircea la meci", doi termeni (aici pronumele *l* şi substantivul *Mircea*) trimit spre acelaşi obiect din realitatea extralingvistică, V. Guţu-Romalo (*op. cit.*, p. 45) consideră „dubla exprimare a unei funcţii sintactice un caz special al relaţiei de echivalenţă" (al relaţiei de apoziţie). Între unele cazuri de „dublă realizare" a unei funcţii sintactice şi relaţia de apoziţie există similitudini, dar acestea privesc numai planul semantic. În planul expresiei, identitatea relaţiei de apoziţie are mărci distincte : pauza, adverbele *adică*, *anume*, aspect asupra căruia autoarea atrage, de altfel, atenţia.

Unități sintactice

1. Autonomia acestor enunțuri are un caracter relativ şi trebuie înțeleasă dintr-o perspectivă strict sintactică. Altfel, din punct de vedere semantic, unii constituenți pot cere, pentru înțelegerea exactă şi completă a mesajului, raportarea enunțului la alte enunțuri din acelaşi text sau la contextul extralingvistic. Aşa, de exemplu, sub aspect sintactic, enunțul „A doua zi era acolo" este autonom. Sensul său informațional concret însă implică punerea lui în legătură cu un alt enunț prin care să se fixeze conținutul semantic concret al termenilor reprezentativi – *el* şi *acolo*.
2. Pentru asemenea enunțuri, gramaticile vorbesc mai frecvent de *propoziții* sau *fraze neanalizabile*. Noua ediție a ***Gramaticii Academiei*** foloseşte sintagma **enunțuri nestructurate**. (vol. II, p. 14).
3. G. Ivănescu (în cursul litografiat *Sintaxa limbii române moderne*, Iaşi, 1947-1948, publicat în 2004, la Editura Junimea, Iaşi (editat, adnotat şi prefațat de Oana Popârda), retrage subordonatelor calitatea de propoziții, tocmai pe temeiul pierderii autonomiei predicaționale. Ideea este reluată de E. Teodorescu, „Sînt propozițiile subordonate propoziții autentice?", *LR*, nr. 3, 1979. În această interpretare, fraza ar fi numai enunțul în care există cel puțin două propoziții principale coordonate.
4. O. Jespersen (*Philosophie de la grammaire*, Les Editions de Paris, 1971, p. 431) consideră enunțurile *imperativ* şi *interogativ* două variante ale unei aceleiaşi structuri sintactice, prin care subiectul vorbitor vrea să influențeze voința interlocutorului; enunțul interogativ ar reprezenta „ordinul" dat de locutor interlocutorului de „a-i spune ceva, a-i da o informație". Chiar dacă un enunț precum „Unde pleci?" poate fi interpretat şi cu subînțelegerea unui verb la imperativ: „Spune... unde pleci!", natura specifică a enunțului – înscris într-un act de comunicare doar, prin planul său semantic – implică un verb, subînțeles, din acelaşi cîmp semantic, al interogației: „Te întreb... unde pleci". Funcțional, enunțului *imperativ* îi este proprie voința de schimbare, anulare sau producere a unei realități: „Taci! /Vorbeşte! / Nu-i răspunde!"; „Vino! /Pleacă! /Deschide fereastra!".

Relații şi funcții sintactice

1. Sintagma *dependență bilaterală*, folosită de V. Guțu-Romalo (*Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1972, p. 38), este preluată de noua ediție a ***Gramaticii Academiei***, Bucureşti, 2005, vol. II, p. 17.
2. S. Puşcariu, *Limba română*, I, Fundația pentru literatură şi artă „Regele Carol II", 1940, p. 157.
3. *Apud* S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 132.
4. Cele două tipuri de predicat sînt numite de obicei predicat *verbal* şi predicat *nominal*. Sintagmele *predicat sintetic*, *predicat analitic* apar în I. Evseev, *Semantica verbului*, Facla, Timişoara, 1974, p. 95. Patru sînt principalele avantaje ale denumirii cu aceste sintagme a celor două tipuri structurale de predicat: 1) reflectă foarte exact modul specific în care participă la planul global al predicației cele două componente semantice, una de tip *lexical*, cealaltă de tip *gramatical*; 2) înlătură contradicțiile terminologice *sintaxă* (funcție sintactică)/ *morfologie* (parte de vorbire), de tipul *predicat* **verbal** exprimat prin interjecții sau prin **adverbe** (în concepția gramaticii curente, „adverbe predicative"), *predicat* **nominal**, cu numele predicativ exprimat prin *pronume*, *adverbe* (inclusiv „adverbele predicative" – în sensul gramaticii curente); 3) anulează distincția artificială dintre *nume predicativ* şi *propoziție predicativă*; şi *numele predicativ*, realizat printr-un adjectiv, de exemplu, sau substantiv şi *propoziția predicativă* ori, mai exact, „numele" realizat printr-o propoziție participă în aceeaşi măsură, împreună cu un verb copulativ, la realizarea planului global al

predicaţiei : „Ea este *cum o ştii*"/„Ea este *generoasă*" ; 4) prin structura de tip analitic, *constituenţii analitici* realizează şi alte funcţii sintactice : „*A fi om* e lucru mare" [subiect]; „Să poţi *rămîne tu însuţi*" [compl. direct].

5. *Gramatica pentru toţi*, Editura Academiei, Bucureşti, p. 340.
6. Cînd se absolutizează *aparenţa*, care devine în sine o trăsătură distinctivă pentru numele (pronumele etc.) – subiect, verbul *a părea* se constituie singur într-un predicat, sintetic sub aspect structural, descriptiv sub aspect semantic : „Am pus pe tot ce *pare* pecete şi blestem" (L. Blaga). Cînd se absolutizează *devenirea*, în limbajul filozofic mai ales, verbul *a deveni* formează singur un predicat narativ : „Omul tînăr nu este, ci *devine* ; numai despre omul bătrîn se poate întru cîtva zice că este, fiindcă a fost şi s-a dezvoltat" (T. Maiorescu). În dezvoltarea acestor două perspective cel mai adesea nici verbul *a fi* nu este numai purtător al componentei semantic-gramaticale a predicaţiei ; el este şi semn al realităţii sau al prezenţei unei anumite însuşiri, calităţi, identităţi ; *cf.* E. Teodorescu, „În problema structurii părţilor de propoziţie. Cu privire specială la predicatul nominal", *LR*, nr. 2, 1979, p. 124.
7. „Nume şi verb", în *Omagiu Rosetti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1965, p. 426.
8. *Ibidem*.
9. Categoria subiectivelor circumstanţiale este discutată de Ş. Popescu, „Contribuţii la cunoaşterea propoziţiilor subiective", *LL*, nr. 11, 1966, pp. 351-374, şi E. Teodorescu, *Propoziţia subiectivă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 91-92.
10. În legătură cu conceptul de *elipsă*, vezi S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 125.
11. *Cf.* E. Teodorescu, „În problema structurii părţilor de propoziţie", *LR*, XXVIII, nr. 2, 1970, pp. 126-127.
12. E. Teodorescu, *Propoziţia subiectivă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 8, notele 8 şi urm.
13. *Ibidem*.
14. În enunţuri dubitative imperative conjunctivul are autonomie şi, în consecinţă, poate construi predicatul unei propoziţii nedependente : „Mai bine ia cornul şi sună întruna/ *Să suni* pînă mor, către cerul senin..." (Şt.Aug. Doinaş).
15. Fapt ce o determină pe Marina Rădulescu („Relaţia sintactică dintre subiect şi predicat", *LR*, nr. 1, 1980, pp. 12-26) să înscrie între relaţiile de interdependenţă şi unele relaţii de dependenţă (verb → complement obligatoriu : direct, indirect).
16. Sintagma este folosită mai ales în gramatica franceză. În *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1954 (pp. 633 şi urm.), acad. Iorgu Iordan întrebuinţează termenul *obiect* (*direct* şi *indirect*).
17. E. Teodorescu („Complement al verbului sau auxiliar de persoană ?", *LR*, XXVII, nr. 2, 1978, pp. 115-119) consideră pronumele personale în dativ şi acuzativ din expresiile impersonale *a-l durea* (*capul*), *a-i plăcea* etc. auxiliare de persoană.
18. Prepoziţia-morfem *pe* este concomitent marcă a acuzativului şi indice al „genului personal" al substantivului.
19. Funcţia distinctivă aparţine prin excelenţă morfemului *pe*.
20. Uneori, este precedat de *prepoziţie* (*de*) şi complementul simplu sau analitic, realizat prin infinitiv : „Ei bine, s-o ştii de la mine că nimeni nu caută aicea *de-a fi aceea* de ce trece" (M. Eminescu).
21. Complementul comparativ este detaşat din sfera circumstanţialului de mod, în interpretarea *Gramaticii Academiei*, unde este confundat cu circumstanţialul de mod realizat prin procedeul comparaţiei stilistice, de către I. Iordan şi V. Robu, *op. cit.*, p. 668, şi E. Teodorescu, „Comparaţia şi complementul comparativ", *LR*, XXIX, nr. 6, 1980, pp. 585-590.
22. *Cf.* Mioara Avram, „Cu privire la definiţia complementului de agent", *LR*, nr. 5, 1968.
23. Această situaţie a determinat-o pe Mioara Avram („Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română", Editura Academiei, Bucureşti, 1960, p. 143) să numească aceste propoziţii *consecutive finale*.

24. Motiv pentru care majoritatea lucrărilor de gramatică nu înregistrează în interiorul propoziţiei un circumstanţial consecutiv. *Gramatica Academiei* îl discută ca o variantă a circumstanţialului de mod (1963, vol. II, p. 186). În noua ediţie a *Gramaticii Academiei*, „în clasa de substituţie a circumstanţialului consecutiv" se înregistrează şi realizări infrapropoziţionale: „realizări nominale" şi „realizări prin forme verbale nepersonale" (infinitivul şi gerunziul – *cf.* vol. II, p. 573).
25. În *Gramatica Academiei*, vol. II, pp. 203-204, precum şi în alte lucrări de specialitate, cele două aspecte ale complementului de excepţie sînt diferenţiate pe baza formei, afirmativă sau negativă, a verbului-predicat şi, de aceea, identitatea lor e inversată.
26. În *Gramatica Academiei*, II, p. 333, *pe cînd* şi *de unde* sînt considerate elemente relaţionale care introduc circumstanţiale de *timp* şi de *loc*, ceea ce ar determina situarea completivelor opoziţionale pe care le introduc în categoria falselor temporale şi, respectiv, locale. De fapt, devenind locuţiuni conjuncţionale, adverbele **pe cînd** şi **de unde** nu pot introduce decît completive opoziţionale, marcîndu-le astfel identitatea sintactică specifică: „Zdravănă femeie! ce a făcut, ce a dres, **de unde** *era cît p-aci să le vînză hanul*, cînd trăia bărbatu-său, acuma s-a plătit de datorii, a dres acaretul şi încă spun toţi că trebuie să aibă şi parale bune" (I.L. Caragiale).
27. Valenţă sintactică liberă nu înseamnă doar *capacitatea* unei unităţi lexicale de a guverna relaţii sintactice, ci şi *necesitatea* dezvoltării acelei relaţii şi a realizării concrete a funcţiei pe care o implică.
28. V. Robu şi I. Iordan (*op. cit.*, p. 606) consideră că determinarea cu articol hotărît este impusă substantivului-regent de către atribut, sugerînd caracterul de dependenţă bilaterală al relaţiei dintre atribut şi regentul său. Din punctul nostru de vedere, şi structural, şi semantic, relaţia rămîne una de dependenţă unilaterală, a atributului faţă de regent; articularea cu articol hotărît şi dezvoltarea funcţiei de atribut sînt două modalităţi simultane şi interferente de individualizare a sferei semantice a substantivului regent.
29. Categoria atributului în nominativ este individualizată în mod argumentat de M. Mitran în articolul „Despre apoziţie şi raportul apozitiv", *LR*, nr. 1, 1963. *Gramatica Academiei* şi alte lucrări de gramatică interpretează atributul în nominativ, expresie a denumirii, profesiunii, poziţiei sociale etc., ca *atribut substantival apoziţional*. Noua ediţie a *Gramaticii Academiei* interpretează însă aceste structuri (*profesorul Popescu*, *oraşul Bucureşti*) ca „atribut substantival în nominativ" (2005, vol. II, p. 601).
30. Motiv pentru care *Gramatica Academiei* situează atributivele circumstanţiale în categoria atributivelor *explicative*, în opoziţie cu atributivele *determinative*, categorie în care se încadrează cele de *calificare* şi de *identificare* (*cf.* vol. II, pp. 277 şi urm.).
31. V. Hodiş, „Elementul predicativ suplimentar. Contribuţii", *LR*, nr. 2, 1969, pp. 139 şi urm.).
32. *Predicativ suplimentar* (V. Guţu-Romalo, *op. cit.*, pp. 146 şi urm.; I. Iordan şi V. Robu, *op. cit.*, pp. 637 şi urm.), *atribut predicativ* (G.N. Dragomirescu, „Atributul predicativ în limba română", *LL*, VI, 1962, pp. 99-121), *atributiv* (G. Pană-Dindelegan, *Sintaxa transformaţională a grupului verbal în limba română*, Editura Academiei, Bucureşti, 1974, p. 133 şi urm.), *atribut circumstanţial* (Mioara Avram, „Corespondenţa dintre propoziţiile şi părţile de propoziţie", *SG*, I, p. 158), *nume predicativ circumstanţial* (M. Rădulescu, „Numele predicativ circumstanţial", *SG*, II, pp. 121 şi urm.).
33. *Cf.* şi D.D. Draşoveanu, „Despre elementul predicativ suplimentar", *CL*, nr. 2, 1967, pp. 241-242.
34. Cînd relaţia de coordonare ar implica numai doi termeni, absenţa unuia înseamnă absenţa relaţiei şi, ca atare, absenţa mijloacelor de manifestare a relaţiei în planul expresiei: *şi*, *sau*, *cînd*. În relaţia opozitivă, schimbarea ordinii termenilor implică şi schimbarea topicii opoziţiei afirmativ/negativ, iar absenţa unuia dintre ei atrage şi absenţa mărcii negative sau afirmative.

35. Pentru alte funcţii sintactice realizate prin constituenţi sintactici multipli, vezi capitolul „Tipuri structurale" din descrierea diverselor funcţii sintactice generate de relaţiile de interdependenţă şi de dependenţă.
36. În *Gramatica Academiei*, vol. II, p. 733, structurile din această categorie sînt discutate în cadrul coordonării disjunctive. I. Iordan şi V. Robu (*op. cit.*, p. 554) vorbesc despre o relaţie de coordonare *alternativă* ca un caz particular şi emfatic al coordonării...
37. „Sensurile implicate în definiţia raportului alternativ (aşa cum a fost *interpretată* aici) – subliniază E. Vasiliu (*Preliminarii logice la semantica frazei*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 251) – sînt identice cu sensurile implicate (mult mai clar) în definiţia dată raportului concesiv [...]. Deosebirea între raportul adversativ şi cel concesiv este numai de ordin sintactic (adverbele sînt propoziţii *coordonate*, în timp ce propoziţia concesivă este *subordonată* unei regente)."
38. *Curs de sintaxa limbii române moderne*, Editura Junimea, Iaşi, 1948, p. 112 bis. ; 2004, p. 146.
39. *Ibidem*.
40. M. Avram, „Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie", *SG*, I, pp. 141-164.
41. Finuţa Dan, „Propoziţia apozitivă"; *LR*, X, 1961, nr. 4, pp. 312-316 ; M. Mitran, *op. cit.* ; E. Teodorescu, *Curs de sintaxa limbii române*, Iaşi, 1973, pp. 73 şi urm.
42. *Cf.* şi L. Tesnière, *Élémentes de syntaxe structurale*, Kincksieck, Paris, 1966.
43. Această interpretare în L. Bloomfield, *Le langage*, Payot, Paris, 1970, p. 176 ; V. Guţu-Romalo, *op. cit.*, p. 43 ; E. Teodorescu, *Curs de sintaxa limbii române*, pp. 93 şi urm., I. Iordan şi V. Robu, *op. cit.*, pp. 556, 632 şi urm. (ca o variantă a relaţiei de nondependenţă).
44. L. Bloomfield distinge în mod explicit echivalenţa semantică (prin care este caracterizată cel mai adesea relaţia de apoziţie în lingvistica românească) de *echivalenţa gramaticală*, aceasta fiind adevărata natură a relaţiei apozitive : „Se utilizează termenul *apoziţie* cînd două forme asociate prin parataxă sînt gramatical, dar nu şi semantic echivalente" (p. 176). În acelaşi sens, I. Iordan şi V. Robu vorbesc de *echivalenţă structurală* (*op. cit.*, p. 632).
45. *Cf.* E. Teodorescu, *Curs...*, p. 94.
46. Considerînd apoziţia (apozitiva) termenul al doilea al unei variante a raportului de coordonare, V. Hodiş interpretează (*op. cit.*) sintagma apozitivă ca „funcţie sintactică [...] multiplă exprimată prin doi sau mai mulţi termeni în raport apozitiv" (p. 55). Cu această înţelegere, autorul realizează un inventar bogat de „apoziţii ale părţilor de propoziţie", „apoziţii ale propoziţiilor", „apozitive ale părţilor de propoziţie", „apozitive ale propoziţiilor". E. Teodorescu, oprindu-se (*Propoziţia subiectivă*, pp. 102 şi urm.) la enunţuri de tipul „*Cine se scoală mai de dimineaţă*, acela e mai mare în sat la noi" (I. Creangă), consideră propoziţia iniţială o *subiectivă apozitivă*.
47. *Cf.* V. Guţu-Romalo, *op. cit.*, p. 44.
48. I. Iordan şi V. Robu (*op. cit*, p. 555), apreciază acest tip de *relaţii ca relaţii de interdependenţă bilaterală mediată*. Ideea existenţei unui raport de incidenţă, diferit de subordonare şi de coordonare, apare la E. Alexandrescu, „Formă şi conţinut în structura incidentelor. Natura relaţiilor dintre incidenţă şi structurile în care sînt cuprinse", *Comunicări Ştiinţifice*, Iaşi, 1971. G.D. Trandafir foloseşte pentru acest tip de relaţie sintagma *relaţie zero* (*incidenţă*) (*cf. Probleme controversate de gramatică a limbii române*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1982, p. 158).
49. V. Robu şi I. Iordan (*op. cit.*) interpretează *vocativul* ca o poziţie sintactică deosebită, *adresarea*, iar relaţia dintre vocativ şi verb (de obicei la imperativ) o relaţie de interdependenţă. Gramaticile limbii italiene consideră vocativul un *complement al adresării*, ce reprezintă însă o frază completă, concentrată într-un singur cuvînt (*cf.*, de exemplu, A. Ghiselii, C. Casagrande, *Lingua e parola*, Sansoni, Florenţa, 1967).
50. În literatura de specialitate se vorbeşte de o categorie distinctă a propoziţiilor explicative, care sînt situate fie între subordonate (A. Graur, „Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale",

SG, II, pp. 121-139 ; S. Stati, „Există propoziţii cauzale coordonate ?", *LR*, nr. 6, 1954), fie între coordonate (*coordonate cauzale* : H. Tiktin, *op. cit.*, *G.A.* ; G.N. Dragomirescu, *Sintaxa şi stilistica propoziţiilor independente*, Braşov, 1939, „Structura gramaticală şi stilistică a coordonatelor cauzale", *LL*, IV, 1960 ; M. Avram, *Evoluţia*... ; E. Teodorescu, *Coordonata cauzală*, Sc. Şt. Iaşi, 1962, fr. 2 ; *coordonate concluzive* : I. Iordan, *Limba română contemporană*, p. 722), C. Dimitriu, *Curs*..., tinde să opteze pentru un raport aparte – *raport sintactic explicativ* (pp. 228 şi urm.). Preluînd o sugestie din L. Tesnière, *op. cit.*, pp. 337-338, E. Teodorescu consideră mai potrivită sintagma *raport justificativ* (*Curs*..., p. 91).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, Editura Academiei, Bucureşti, 1986
Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Editura Academiei, Bucureşti, 1960
Mioara Avram, „Observaţii asupra coordonării", *SG*, II, 1956-1961, pp. 115-159
Mioara Avram, *Studii de sintaxă a limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 2007
Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1971
B.B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971
L. Bloomfield, *Le langage*, Payot, Paris, 1970
Matilda Caragiu, „Sintaxa gerunziului românesc", *SG*, II, 1957, pp. 29-43
Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc – sincronie şi diacronie*, Bucureşti, 1985
T. Cipariu, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1877
I. Coja, *Preliminarii la gramatica raţională a limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983
E. Coşeriu, *Teoria del linguaggio e linguistica generale*, Bari, 1972
I. Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Pedagogică, Bucureşti, 1982
D. Craşoveanu, „În jurul categoriei predicatului", *AUT*, VI, 1968, pp. 141-158
I. Diaconescu, *Sintaxa limbii române*, I-II, Editura Albatros, Bucureşti, 1992
Paula Diaconescu, „Rolul elementului verbal în componenţa predicatului nominal", *SG*, II, pp. 105-120
Paula Diaconescu, „Evoluţia noţiunii de morfem şi studiul actual al analizei morfematice", *ELS*, 1967, pp. 90-112
Paula Diaconescu, *Structuri şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*, Bucureşti, 1970
G.N. Dragomirescu, „«Atributul predicativ» în limba română", *LL*, 1962, pp. 99-122
D.D. Draşoveanu, „Coordonarea/subordonarea – o diviziune dihotomică", *CL*, nr. 1, 1977, pp. 27-32
D.D. Draşoveanu, „O categorie sintactică – unicitatea", *CL*, 1971, nr. 2, pp. 325-335
N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, Bucureşti, 1945
Florica Dimitrescu, *Locuţiunile verbale în limba română*, Bucureşti, 1958
P. Dumitraşcu, „În legătură cu predicatul multiplu şi cel complex", *CL*, IX, nr. 1, 1964, pp. 58-67
Frida Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc*, Bucureşti, 1972
I. Evseev, *Semantica verbului*, Timişoara, 1974
Georges Galichet, *Méthodes de la grammaire*, Paris, 1966
G. Gruiţă, *Acordul în limba română*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981
Valeria Guţu-Romalo, *Morfologia structurală a limbii române*, Bucureşti, 1968
Valeria Guţu-Romalo, *Sintaxa limbii române*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1973
L. Hjelmslev, *Le langage*, Paris, 1966
V. Hodiş, *Apoziţia şi propoziţia apozitivă*, Bucureşti, 1990
Iorgu Iordan şi V. Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978
G. Ivănescu, *Curs de sintaxa limbii române moderne* (lit.), 1948/Editura Junimea, Iaşi, 2004
G. Ivănescu, „Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes", în *Mélanges linguistique*, Bucureşti, 1957, pp. 23-61

G. Ivănescu, „Gramatica şi logica", *AUT*, I, 1963, pp. 259-267, *AUT*, II, 1964, pp. 193-219
G. Ivănescu, „Nume şi verb", *Omagiu Rosetti*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1965
Otto Jespersen, *La philosophie de la grammaire*, Paris, 1971
Maria Manoliu, „Genitivul pronumelui personal în limba română", *ELS*, Editura Academiei Române, pp. 284-290
Maria Manoliu, *Sistematica substantivelor în limba română*, Bucureşti, 1968
S. Marcus, *Asupra unui model logic al părţii de vorbire*, SC Matem., nr. 1, 1962, pp. 37-62
André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970
G.G. Neamţu, *Predicatul în limba română*, Bucureşti, 1986
G. Pană-Dindelegan, *Sintaxa transformaţională a grupului verbal în limba română*, Editura Academiei Române, Bucureşti, EA, 1974
A. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iaşi, 1897
Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I, Bucureşti, 1940
Marina Rădulescu, „Relaţia sintactică dintre subiect şi predicat", *LR*, nr. 1, 1980, pp. 12-26
F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1967
C. Săteanu, *Timp şi temporalitate în limba română contemporană*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980
Sorin Stati, „Noţiunea de «funcţie» în gramatică", *LL*, 1967, pp. 127-134
Sorin Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, 1967
Sorin Stati, *Elemente de analiză sintactică*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1972
V. Şerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1970
Ecaterina Teodorescu, *Propoziţia subiectivă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972
Ecaterina Teodorescu, „Raportul apozitiv şi cel predicativ", AUI, 1974, pp. 5-8
Ecaterina Teodorescu, „Sînt propoziţiile subordonate propoziţii autentice?", *LR*, nr. 3, 1979, pp. 231-236
L. Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, Klincksieck, Paris, 1959
H. Tiktin, *Gramatica română*, Bucureşti, 1945
Gh. Trandafir, *Probleme controversate de gramatică a limbii române*, Scrisul Românesc, Craiova, 1982
E. Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbii naturale*, Bucureşti, 1970
E. Vasiliu, *Sens, adevăr analitic, cunoaştere*, Bucureşti, 1984
Laura Vasiliu, „Părţile de propoziţie multiple", *SG*, III, pp. 79-91
H. Wald, „Propoziţia şi judecata", *LR*, 1961, nr. 6, pp. 521-528
Lucia Wald, „Cu privire la crearea opoziţiei dintre nume şi verb", PLG, V, 1967, pp. 77-82
*** *Gramatica limbii române*, vol. I-II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1963
*** *Gramatica limbii române* (coord. Valeria Guţu-Romalo), vol. I.-II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005

Texte folosite pentru exemplificări (cu sigle şi abrevieri)

Vasile Alecsandri – *Opere*, I: *Poezii*, EA, Bucureşti, 1965
Tudor Arghezi – *Pamflete*, Editura Minerva, Bucureşti, 1979
Tudor Arghezi – *Scrieri*, vol. VI, IX, EPL, Bucureşti, 1965
Tudor Arghezi – *Versuri*, vol. I, Cartea Românească, Bucureşti, 1980
A.E. Baconsky – *Fiul risipitor*, EPL, Bucureşti, 1964
George Bacovia – *Scrieri alese*, Bucureşti, EPL, 1961
George Bacovia – *Plumb-Piombo*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976

M. Bahrim – *Ciupercile în industria alimentară şi în arta culinară*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1979
Eugen Barbu – *Groapa*, EPL, Bucureşti, 1968
Eugen Barbu – *Săptămîna nebunilor*, Editura Albatros, Bucureşti, 1981
Ştefan Bănulescu – *Cartea Milionarului*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1977
Al. Beldie, C. Pridvornic – *Flori din munţii noştri*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968
Lucian Blaga – *Poezii*, EPL, Bucureşti, 1966
Lucian Blaga – *Hronicul şi cîntecul vîrstelor*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1965
Geo Bogza – *Paznic de far*, Editura Minerva, Bucureşti, 1974
I.Al. Brătescu-Voineşti – *Proză*, ESPLA, Bucureşti, 1957
F. Brunea-Fox – *Reportajele mele*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1979
Ion Luca Caragiale – *La hanul lui Mînjoală*, ESPLA, Bucureşti, 1960
Ion Luca Caragiale – *Teatru*, ESPLA, Bucureşti, 1960
Ion Luca Caragiale – I – *Teatru*; II, III – *Schiţe*; IV – *Amintiri, nuvele, povestiri*, EPL, Bucureşti, 1962
Mateiu I. Caragiale – *Craii de Curtea-Veche*, EPL, Bucureşti, 1965
George Călinescu – *Enigma Otiliei*, ESPLA, Bucureşti, 1959
George Călinescu – *Scrinul negru*, EPL, Bucureşti, 1960
George Călinescu – *Cronicile optimistului*, EPL, Bucureşti, 1964
George Călinescu – *Universul poeziei*, Editura Minerva, Bucureşti, 1971
N.D. Cocea – *Vinul de viaţă lungă*, ESPLA, Bucureşti, 1960
Dumitru Cocoru – *20 de ştiinţe ale secolului XX*, Albatros, Bucureşti, 1981
Mihai Codreanu – *Sonete şi aforisme*, Editura Junimea, Iaşi, 1982
George Coşbuc – *Poezii*, I-II, ESPLA, Bucureşti, 1960
Ion Creangă – *Opere*, ESPLA, Bucureşti, 1953
Ion Creangă – *Amintiri din copilărie, poveşti, povestiri*, ESPLA, Bucureşti, 1960
Pavel Dan – *Scrieri*, EPL, Bucureşti, 1965
Ştefan Augustin Doinaş – *Alfabet poetic*, Editura Minerva, Bucureşti, 1978
Mihai Eminescu – *Opere* (ediţia Perpessicius), I, IV, EPLA, Bucureşti, 1939, IV, EA, 1952
Mihai Eminescu – *Proză literară*, EPL, Bucureşti, 1964
Mihai Eminescu – *Despre cultură şi artă*, Editura Junimea, Iaşi, 1970
Mircea Eliade – *În curte la Dionis*, Cartea Românească, Bucureşti, 1981
Laurenţiu Fulga – *Fascinaţia*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1977
Laurenţiu Fulga – *Salvaţi sufletele noastre*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1980
Gala Galaction – *Opere alese*, I-II, ESPLA, Bucureşti, 1959
Octavian Goga – *Poezii*, EPL, Bucureşti, 1963
Calistrat Hogaş – *Pe drumuri de munte*, ESPLA, Bucureşti, 1960
Anton Holban – *Bunica se pregăteşte să moară*, Editura Minerva, Bucureşti, 1971
Garabet Ibrăileanu – *Scriitori români şi străini*, I, EPL, Bucureşti, 1968
Iorgu Iordan – *Memorii*, II, Editura Eminescu, Bucureşti, 1977
Nicolae Iorga – *Cugetări*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968
Magda Isanos – *Versuri*, EPL, Bucureşti, 1964
Petre Ispirescu – *Basme, legende, snoave*, ESPLA, Bucureşti, 1960
Nicolae Labiş – *Primele iubiri*, EPL, Bucureşti, 1962
Titu Maiorescu – *Critice*, EPL, Bucureşti, 1966
Costache Negruzzi – *Alexandru Lăpuşneanu*, EPL, Bucureşti, 1969
Constantin Noica – *Povestiri despre om*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1980
Alexandru Odobescu – *Pseudocynegeticos*, EPL, Bucureşti, 1960
Octavian Paler – *Apărarea lui Galilei*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1978
Octavian Paler – *Caminante*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1980
Octavian Paler – *Viaţa pe un peron*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1981
Vasile Pârvan – *Dacia*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967

Adrian Păunescu – *Manifest pentru sănătatea pămîntului*, Editura Albatros, Bucureşti, 1980
Adrian Păunescu – *Iubiţi-vă pe tunuri*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1981
Camil Petrescu – *Patul lui Procust*, EPL, Bucureşti, 1963
Camil Petrescu – *Un om între oameni*, I-V, EPL, Bucureşti, 1965
Camil Petrescu – *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, EPL, Bucureşti, 1966
Camil Petrescu – *Romanul lui Eminescu*, I: *Luceafărul*, EPL, Bucureşti, 1968
Ion Petrovici – *De-a lungul unei vieţi*, EPL, Bucureşti, 1966
Marin Preda – *Cel mai iubit dintre pămînteni*, I-III, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1980
Marin Preda – *Delirul*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1975
Marin Preda – *Marele singuratic*, I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1978
Marin Preda – *Moromeţii*, EPL, Bucureşti, 1961
Marin Preda – *Viaţa ca o pradă*, Editura Albatros, Bucureşti, 1977
Liviu Rebreanu – *Răscoala*, EPL, Bucureşti, 1962
Alecu Russo – *Scrieri alese*, Editura Albatros, Bucureşti, 1970
Mihail Sadoveanu – *Opere*, X, ESPLA, Bucureşti, 1957
Mihail Sadoveanu – *Hanu-Ancuţei*, ESPLA, Bucureşti, 1958
Petre Sălcudeanu – *Biblioteca din Alexandria*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1980
Ioan Slavici – *Moara cu noroc*, ESPLA, Bucureşti, 1960
Ioan Slavici – *Mara*, EPL, Bucureşti, 1965
Zaharia Stancu – *Pădurea nebună*, EPL, Bucureşti, 1966
Zaharia Stancu – *Şatra*, EPL, Bucureşti, 1968
Constantin Ţoiu – *Însoţitorul*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1981
Tudor Vianu – *Studii de stilistică*, EDP, Bucureşti, 1968
Viorel Gheorghe Vodă – *Surprize în matematica elementară*, Editura Albatros, Bucureşti, 1981
Romulus Vulcănescu – *Mitologia română*, Edtura Academiei, Bucureşti, 1985
Ileana Vulpescu – *Arta conversaţiei*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1980
George Mihail Zamfirescu – *Teatru*, ESPLA, Bucureşti, 1957
*** *Codul muncii*, 1972
*** *Codul penal*
*** *Codul de procedură penală*
*** *Istoria literaturii române*, II, EA, Bucureşti, 1968
*** *Poezii populare ale românilor* (adunate şi întocmite de V. Alecsandri), I-II, EPL, Bucureşti, 1965

Sigle şi abrevieri

AnL: *Anuar de Lingvistică şi Istorie Literară*, Editura Academiei, Iaşi, 1950
AUI: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi (Serie nouă)*, Secţiunea III: Ştiinţe sociale, e. Lingvistică, Iaşi, 1957
AUT: *Analele Universităţii din Timişoara*, Seria Ştiinţe filologice, Timişoara, 1963
BL: *Bulletin Linguistique*, Copenhaga, Bucureşti, I-XI, 1933-1948
Cahiers: *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, Bucureşti, 1962
CL: *Cercetări de Lingvistică*, Academia R.S. România, Cluj, 1956
ELS: *Elemente de lingvistică structurală*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967
G.A.: *Gramatica limbii române*, vol. I-II, Editura Academiei, Bucureşti, 1963
LL: *Limbă şi Literatură*, Societatea de Ştiinţe Filologice din România, Bucureşti, 1955
LR: *Limba Română*, Institutul de Lingvistică, Bucureşti, 1952
Omagiu Iordan: *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Editura Academiei, Bucureşti, 1958

Omagiu Rosetti : *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1965
PLG : *Probleme de Lingvistică Generală*, Editura Academiei, Bucureşti, 1959
SCL : *Studii şi Cercetări Lingvistice*, Institutul de Lingvistică, Bucureşti, 1950
SCMatem. : *Studii şi Cercetări Matematice*, Institutul de Matematică, Bucureşti, 1950
SG : *Studii de Gramatică*, vol. I-III, Editura Academiei, Bucureşti, 1956-1961
SMLRC : I. Iordan, Valeria Guţu-Romalo, A. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967
StUBB : *Studia Universitatis „Babeş-Bolyai"*, Seria Philologia, Cluj, 1956

www.polirom.ro

Bun de tipar: aprilie 2008. Apărut: 2008
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00 ; (0232) 21.41.11 ;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78 ; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tipărit la PRO Editură şi Tipografie

Dumitru Irimia

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE

„*Gramatica limbii române* de Dumitru Irimia, profesor la Facultatea de Litere a Universității «Al.I. Cuza» și cercetător cunoscut prin lucrări în domeniul gramaticii, al stilisticii și al poeticii, se prezintă clar ca o descriere integrală a structurii gramaticale românești în ordinea firească a părților ei constitutive. Lucrarea este rodul unei regîndiri critice a gramaticii limbii române într-un mod eclectic în sensul bun al cuvîntului, care îmbină echilibrat tradiția cu achiziții moderne (ale structuralismului și ale semioticii) și, ceea ce e important, într-un mod coerent. O mențiune aparte merită «Cuvîntul autorului» din fruntea lucrării, care explică pe înțelesul tuturor criza ortografică actuală și motivează opțiunea lui D. Irimia pentru tipărirea *Gramaticii* sale cu ortografia considerată, pe drept cuvînt, rațională."

Mioara Avram

Profesorul Dumitru Irimia ne oferă în *Gramatica* sa o sinteză impresionantă nu numai prin dimensiuni și cuprindere (în secțiunile „clasice" ale gramaticii, „Morfologia" și „Sintaxa", este integrat lexicul, în temeiul raportului sistem lexical – sistem gramatical), ci și prin modul de abordare științifică. În problemele controversate ale gramaticii, specialistul ieșean, printr-un dialog permanent cu *Gramatica Academiei* și cu cele mai importante studii și gramatici de autor, propune soluții riguros argumentate sub aspect științific, din perspectiva înțelegerii limbii în funcție de cunoaștere și comunicare.

EDITURA POLIROM

ISBN 978-973-46-1041-9

www.polirom.ro